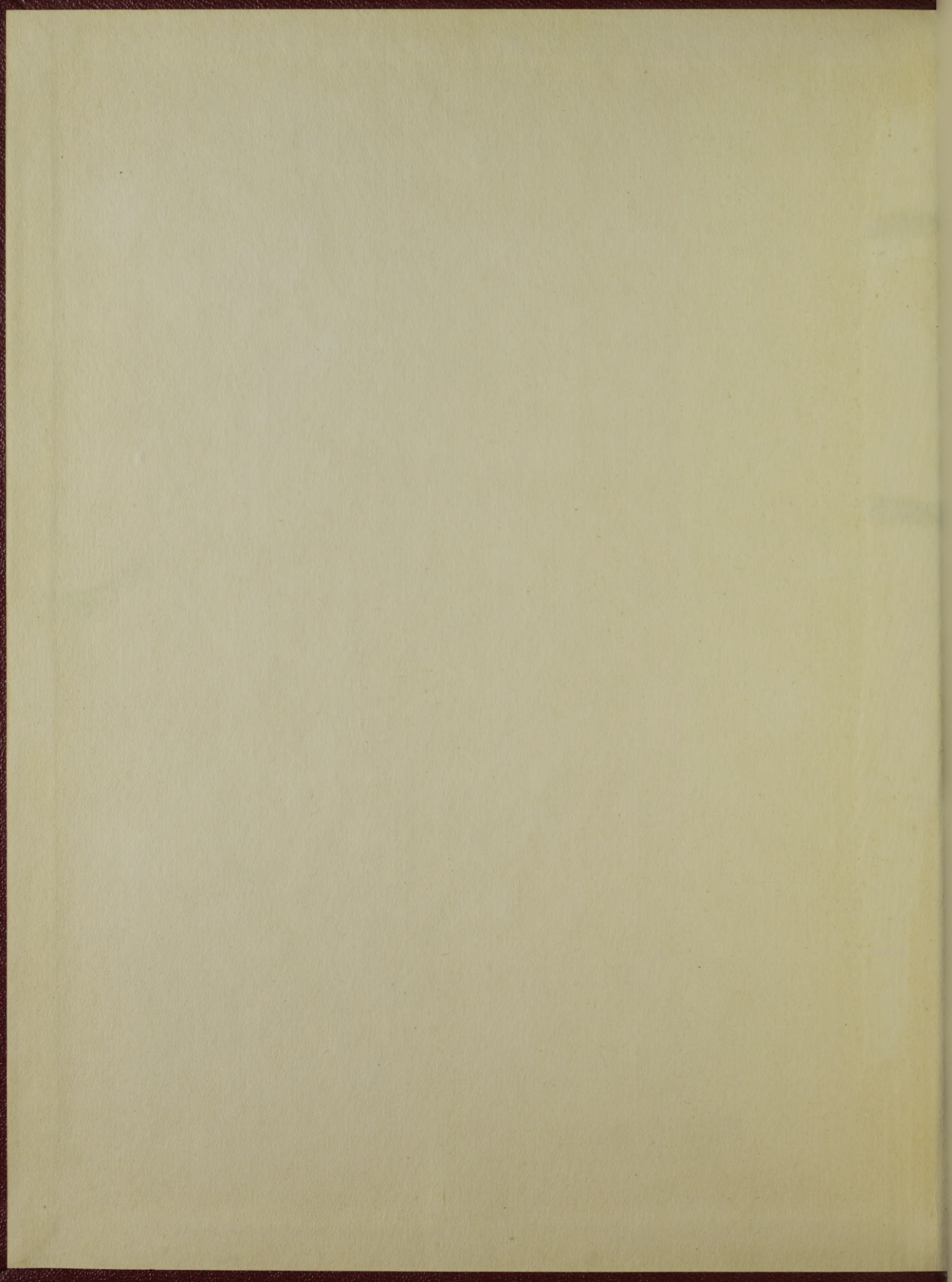
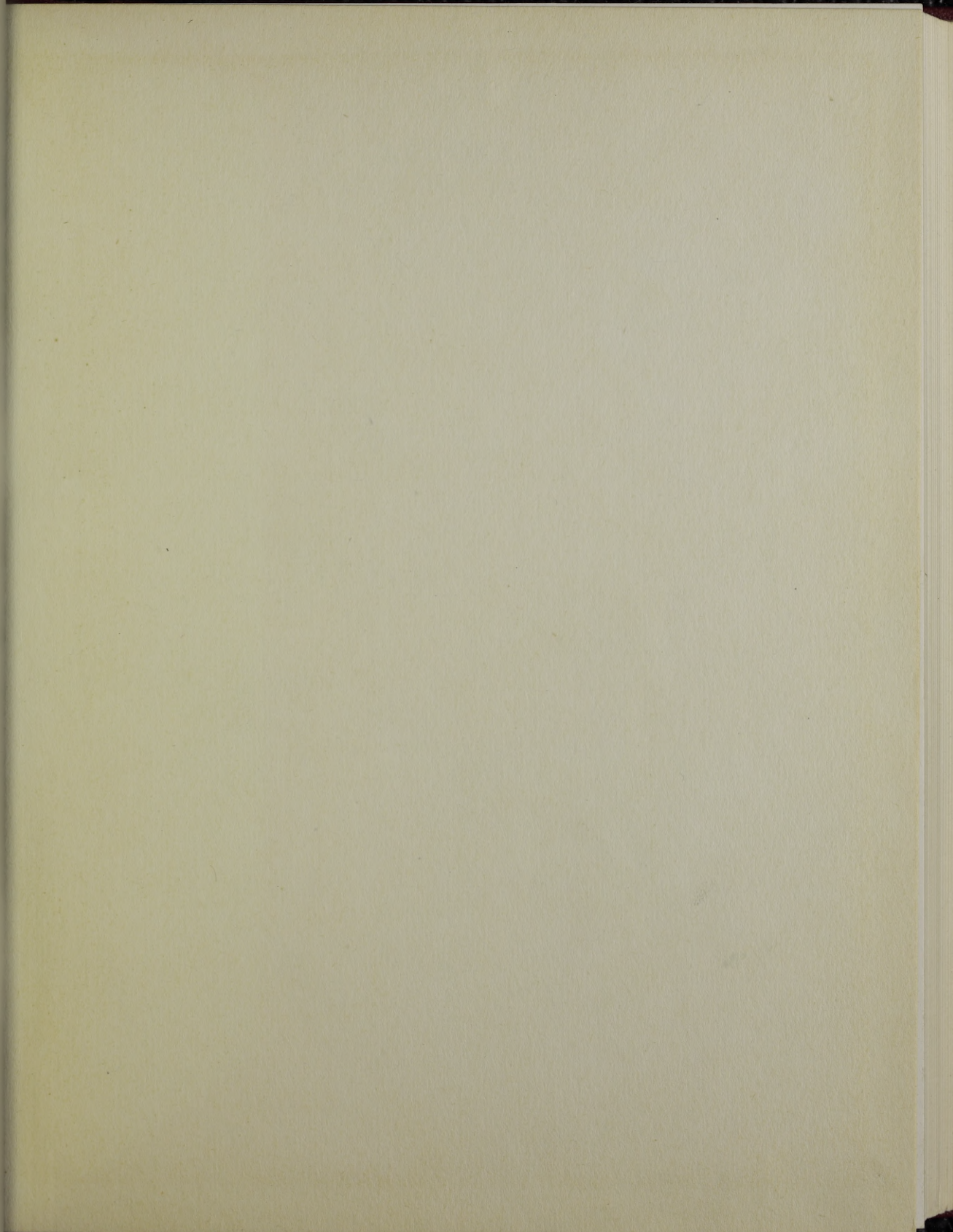
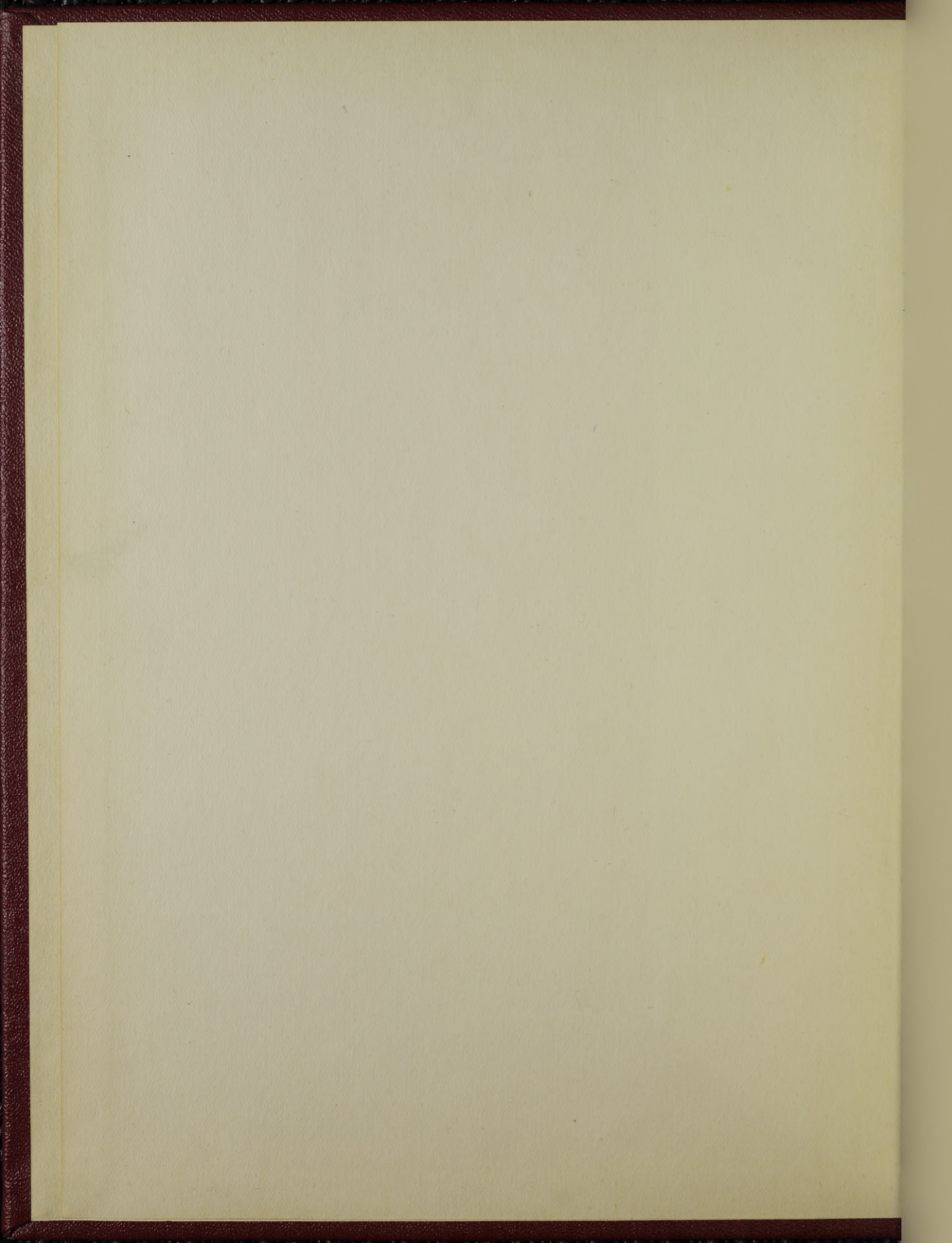

P. DAUGE

P. STUČKAS
DZĪVE
UN
DARBS

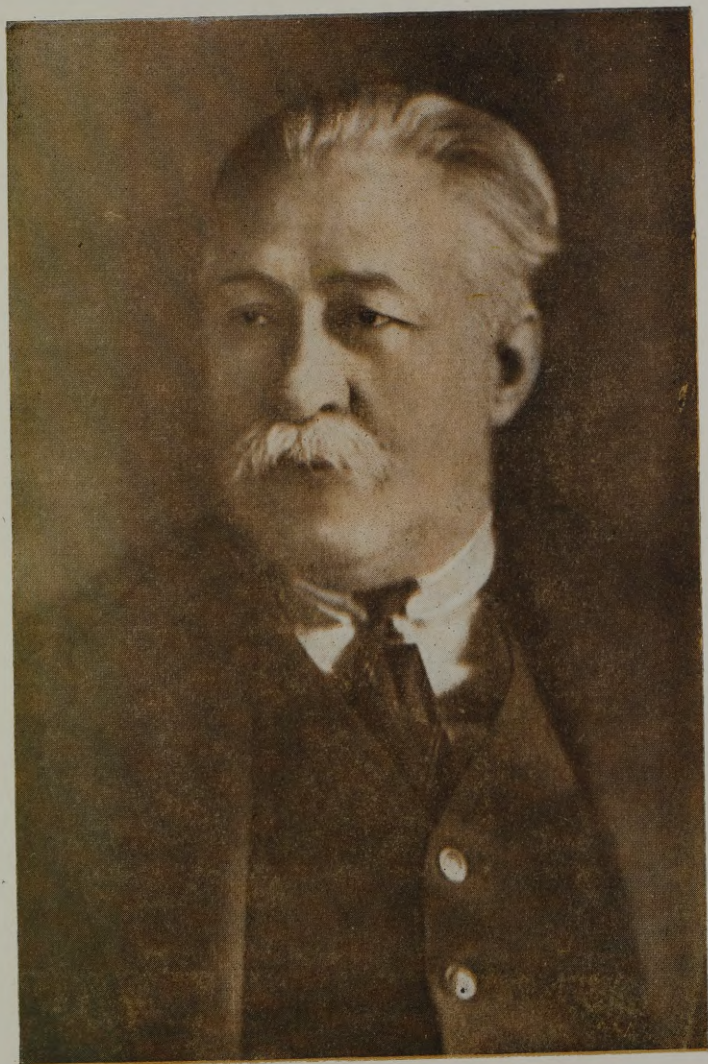

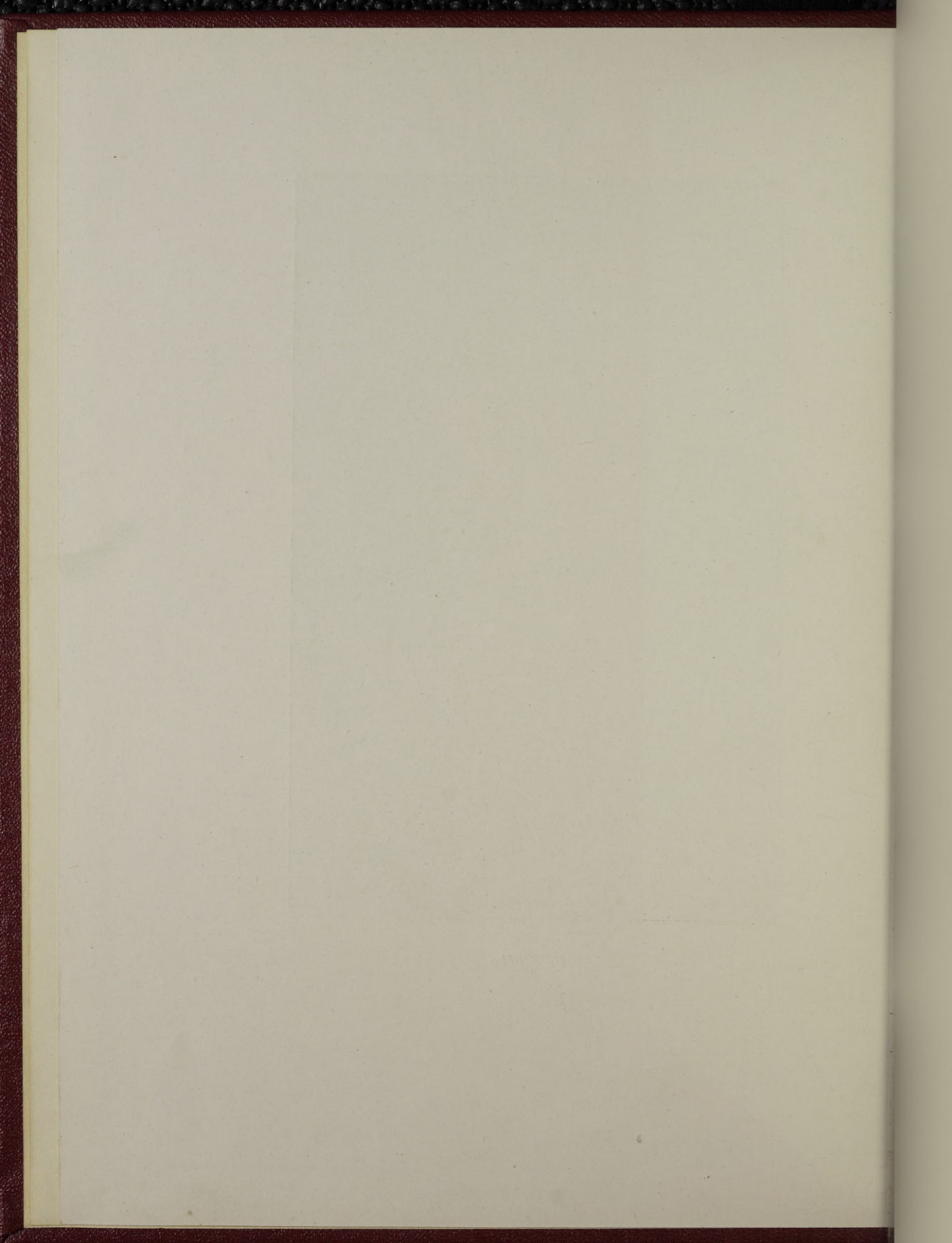

P. STUČKAS
DZIVE UN DARBS

STICKS
FIVE IN DATE

P. Stučka

3
427

A. Gudzenis
31017

P. DAUGE

P. STUČKAS
DZĪVE
UN DARBS

1865 - 1932

J. Vilka redakcijā

679.v.

LATVIJAS VALSTS IZDEVNIECĪBA
RĪGĀ 1958

LATVIJAS NACIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

~~58-52883~~
0302020426

П. ДАУГЕ
ЖИЗНЬ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
П. СТУЧКИ

Латвийское государственное
издательство

На латышском языке

PRIEKŠVārds

Divas reizes izlasīju šo grāmatu bez steigas, un lasot apkārtne izzuda, bet no pagātnes miglas iznira un atdzīvojās tēli, kas pussimtu gadu ir aizpildījuši Latvijas vēstures skatuvi. Tie slīd garām nepārtrauktā garā virknē. Pa priekšu iet divaini svešie latviešu tautas atmodas laika iezvanītāji veclaiku svārkos, ādas sējumiem rokās. Uz vākiem zelta burtiem mirdz: Kronvaldu Atis, Juris Alunāns, Krišjānis Valdemārs, Krišjānis Barons, Māteru Juris... Aiz viņiem drūzmējas tautiskie dižvīri, kuri veikli pārvērš tautisko lietu skanošā zeltā, kas ripot ripo melno fraku kabatu bezdibeņos. Viņi vairs ne tikai atgaiņājas, bet jau paši uzbrūk saviem cittautu konkurentiem un paklusām pagrūž un samīn zem kājām arī tautiešus.

Sai pūlī pavid sprigans, spītīgs puika stāvu pieri, smejošām acīm — tas ir Pēteris Stučka. Viņam blakus otrs tāds pats spītīgs un noslēgts, bālāks un nervozāks, atturīgāks un dzelīgāks — Jānis Pliekšāns. Vācu ģimnazijā viņiem neļauj mierīgi iekalt latīņu autorus, viņiem jāatgaiņājas no augstākās vācu «slakas» labi koptajiem kvekšiem. Viņi atgaiņājas un paši cērt pretī. Top asāka doma, top niknāks prāts pret dzīves dīkdiem. Nu viņiem rokās gatavības apliecības, un abi pusaudži gavilēdami metas Pēterburgas garīgās dzīves mutuļos. Kā stingra roka viņus uz tver studentu pulciņš. Blakus tieslietu zinātnes dogmām apziņā ieplūst jaunlaiku kultura, zinātne, literatūra. Domātāji un bezbaīļi — viņi paši jau drīz studentu pulciņa priekšgalā, ķeras pie spalvas un izlaiž veselu mākonī «Dunduru» tautiskajiem «šefteniekiem» astē. «Dunduri» dur un liek tautas modinātāju epigoniem trakot.

Šie epigoni! Pārāk bieži lieliem, cēliem vīriem seko un viņu vārdā runā zemiski ierāvēji, pašlabuma meklētāji, siltu vietīņu tīkotāji. Bet tas vien viņiem par maz, tiem slāpst pēc varas un slavas, tautas glaimiem un padēvības. Bet nebēdnīgo studentu pulciņam epigoni neiedveš bailes.

Studentam ar kupliem, viņpojošiem matiem un domīgu skatienu sagādā gan daudz prieka, gan daudz sāpju darbs tautas druvā, bet sirdī klusi iezogas silts maigums, kad draugs to iepazīstina ar savu mazo māsiņu

Doriņu, kurai tikai septiņpadsmit gadu. Un arī meitenes jūtas kā tinek-lītis tiecas pretī šim drošsirdīgajam jauneklīm, kas divatā ar viņu tik bikls.

Abi jaunie advokati atgriežas Latvijā, lai sētu jaunās, progresīvās idejas darba tautā. «Dienas Lapu» kā atbildīgais redaktors sāk parakstīt Pēteris Stučka, pēc tam J. Pliekšāns un tad atkal Stučka. «Dienas Lapa» strādnieku, kalpu, dzīves grūtdieņu vidū kaisa drošas, brīvas domas, ne-miera dzirkstis, socialisma augstāko ideju.

Kas viņas ugunīs iededzies,
Tas neprasa, vai viņš bojā ies...

«Dienas Lapa» ievilņo, sakustina latviešu gara dzīves stāvošos ūde-ņus, sakustina arvien dziļāk, plašāk, kamēr «jaunā strāva» izlaužas no cariskā Krievijā «pastāvošās kārtības» legalitātes šaurajiem krastiem. Pašā cīņas karstumā abu draugu ceļi sadalās. Redaktors Pliekšāns pār-vēršas ģenialajā Rainī — viņa dzeja kā zvaigzne mirdz pāri Latvijas ārēm. Aspazijas mīla vēl spožāk iekvēlina šo spožo zvaigzni, bet ar katru gadu velk to tālāk no politikas. Stučka turpretim izveidojas par «jaunās strāvas» politisko vadoni. Viņš uz mūžu sadodas rokās ar Doru Pliekšāni. Viņas liegā mīla 35 gadus dziedē neskaitāmās brūces, ko Pētera dvēselē cērt asās dzīves šķautnes. Bet abi draugi, tikai katrs dažādiem ieročiem, grauj «pastāvošo kārtību». Taču šī kārtība vēl pietiekoši stipra, lai «jauno strāvu» represētu. Tā abi draugi līdz ar pārējiem «jaunās strāvas» cīnī-tājiem nokļūst Vjatkas trimdā.

Atkal jaunas ainas. Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas pirmie pulciņi, pirmie darbinieki un kongresi ar Stučku kā galveno par-tijas ideologu. 1905. gada revolūcijas brāzmās politiski aug Latvijas pro-letariats. Tam ceļu apgaismo Stučkas — Ļeņina ideju piekritēja — raksti. Tālāk redzam partijas izaugsmi šķiru cīņas ugunīs. Iet garām viņas cīnītāji un mocekļi, ienaidnieki un iekšējie nodevēji. No lappusēm dveš pretī reak-cijas gadu smagums un pirmskara gadu raitums, kara nāvējošā elpa un 1917. gada brīvie vēji, kas lauž gadsimtus veco carisko iekārtu.

P. Stučka tagad ir viens no sava laika izglītākajiem marksistiem, kas, dziļi izpratis marksismu, prot to pielietot Latvijas īpatnējos apstāk-ļos un vadīt strādnieku revolucionārās cīņas plašumā un dziļumā. P. Stučka un viņa līdzgaitnieki panāca, ka Latvijas socialdemokratija pie-vienojās Krievijas Socialdemokratiskajai strādnieku partijai un kļuva par vienu no tās visspēcīgākajiem pulkiem.

Šī laikmeta varoņu cilts ir nesavtīgi kalpojusi strādnieku šķirai un cī-ņai par tās laimiveltījusi visu savu dzīvi. Lai mācāmies no varoņiem at-rast arī savu laimi cīņā par strādnieku šķiras lietu, par augstāko ideju — komunismu.

Šī cīņa nav galā, tā prasīs vēl daudz drošsirdības, pašizliedzības un vēl jo vairāk zināšanu, politiskās izpratnes, rūdījuma un organizācijas. Ikviena uzkrātā pieredze ir jāpapildina ar agrākās paaudzes pieredzi. Tikai tā katrs atradīs savu īsto vietu cīņas pulku rindās, atšķirs ienaidniekus no draugiem, būs apzinīgs un principiāls cīnītājs par komunismu.

Šajā nolūkā arī laižam klajā P. Dauges monografiju par Pētera Stučkas dzīvi un darbu.

Daži vārdi jāsaka par pašu autoru un viņa darbu.

P. Dauge piederēja pie tās laimīgās paaudzes, kas pagājušā gadsimta beigās stāvējusi pie mūsu socialdemokrātiskās partijas šūpuļa, augusi līdz ar partiju, piedalījies visās trijās revolūcijās un socialisma celšanā. Viņš bija dziļi pārliecināts marksisma-ļeņinisma ideju piekritējs un paudējs un uzsūcā sevī marksismu ne tikai ar prātu, bet ar visu savu dvēseli. Garīgā viengabalainība, altruisms, pilnīga atdošanās komunisma idejai un pašizliedzīga kalpošana tai deva Paula Dauges personībai to kūsājošo, morālo spēku, kā pietika ne tikai viņa darba spēju kāpināšanai līdz neticamai pakāpei, bet kas ietekmēja arī tos biedrus, kuri nāca ar viņu saskarē.

Kopš P. Stučkas nāves P. Dauge par vienu no saviem galvenajiem uzdevumiem uzskatīja sava cēlā drauga piemiņas saglabāšanu, jaunās paaudzes morāli politisko stiprināšanu un audzināšanu ar P. Stučkas dzīvo piemēru. Laikā no 1932. līdz 1937. gadam P. Dauge sakopoja visu dokumentālo un literāro materialu par P. Stučkas dzīvi, sastādīja plašu kartoteku, savāca atmiņas un uz visu savāktu materialu pamata uzrakstīja I daļu monografijai par P. Stučkas dzīvi un darbu pirms Oktobra socialistiskās revolūcijas. Pašā darba kāpumā — 1937. gadā tautas ienaidnieki arestēja P. Daudi, un viņa savāktie materiāli gāja bojā.

Vēlāk, pilnīgi rehabilitēts, Dauge ar jauneklīgu sparū septiņdesmit gadu vecumā atkal ķērās pie darba, radot izbrīnu ar savām darba spējām. Lielā Tēvijas kara bargajos gados viņš kopa savu neārstējami slimo dzīves biedreni, ik dienas stāvēja rindās veikalos pēc produktiem, gatavoja ēdienu, uzturēja tīrību un spodribu dzīvoklī, mazgāja veļu un tomēr pilnu darba dienu strādāja Zinātņu akadēmijas Vēstures institūtā, bet naktīs sēdēja pie citiem zinātniskiem darbiem. Taču pie P. Stučkas dzīves apraksta viņš vairs neatgriezās, un monografija par P. Stučku palika nepabeigta.

Otrajā daļā autors bija paredzējis aptvert P. Stučkas dzīvi un darbu laika posmā no 1917. līdz 1932. gadam, kad viņš bija tautas komisars, Augstākās tiesas priekšsēdētājs un Kominternes darbinieks, padomju tieslietu galvenais teoretīķis. Otrajai daļai uzrakstīts tikai sākums, kur parādīta P. Stučkas līdzdarbība Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas sagatavošanā.

Uzrakstītā monografijas daļa neapgaismo pilnībā visu P. Stučkas

darbu pirms Oktobra. Gandrīz pilnīgi izkritis no redzes loka Stučkas organizatoriskais darbs partijā un viņa sakari ar atsevišķām organizācijām. Par to trūkst dokumentu un atmiņu. Bet nav nekādu šaubu, ka Stučka tādu darbu veica ne tikai Latvijas Sociāldemokrātijā. Par to man izdevās pārliecināties 1916. gadā Petrogradā. Kad Latvijas Sociāldemokrātijas CK uzdevumā KSDSP Petrogradas komitejas pārstāvim lūdzu dot sakarus ar KSDSP Centralo Komiteju, viņš man par lielu izbrīnu iedeva Stučkas adresi. Es nenocietos nepateicis, ka man ir sakari ar Stučku kā Latvijas Sociāldemokrātijas CK locekli, bet viņš atkārtoti norādīja, ka Stučkas personā viņš man dod sakarus ar Krievijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas Centralo Komiteju. No viņa es dabūšot arī nelegālo literatūru. Ārzemēs izdoto nelegālo literatūru — Ļeņina brošūru «Socialisms un karš», rakstu krājumu «Sborņik Sociāldemokrata» un laikraksta «Socialdemokrat» jaunākos numurus līdz ar informāciju tiešām no P. Stučkas dabūju. Spriežot pēc nelegālā darba organizācijas struktūras, P. Stučka 1916. gadā bija Petrogradas komitejas loceklis, kas uzturēja sakarus ar CK. Konspirācija, kuru neatlaidīgi ieviesa P. Stučka LSD darbā, uz visiem laikiem aizvilkusi priekškaru arī viņa paša organizatoriskajam darbam. Tāpēc arī tas mazumiņš, ko dod monogrāfija par P. Stučkas partijas organizatorisko darbu, ir ļoti vērtīgs.

Monogrāfijā ir parādīts pats galvenais — P. Stučkas ideoloģiskā un zinātniskā izaugsme, viņa publicistiskā darbība uz Latvijas Sociāldemokrātijas pirmsākuma un tālākās attīstības fona. Šeit savākts bagāts un daudzveidīgs materials, un šī darba vērtība ir daudzkārt pārsvarā pār tiem trūkumiem, kādi tam piemīt. P. Dauges notikumu vērtējumi un vispārinājumi vienā otrā vietā ir apstrīdami, ja tos nevērtē no aprakstāmā laikmeta viedokļa. Piemēram, P. Stučka un P. Dauge «jauno strāvu» saista ar legālo marksismu. Saprotams, nepareizi būtu pielīdzināt «jauno strāvu» Krievijas legalajam marksismam. Taču, uzmanīgi lasot, redzam, ka P. Stučka to arī nedara. Vārdus «legālais marksisms» viņš lieto to vispārējā nozīmē, kā marksisma legalu propagandu atšķirībā no nelegālās partijas propagandas un organizācijas.

Vēl jāatzīmē, ka P. Dauge nepareizi vērtē P. Stučkas nostāju agrarajā jautājumā 1905. gadā. K. Soms savā brošūrā «Ļeņinisms un kautskisms agrarajā jautājumā», kas iznāca 1935. gadā, centās pierādīt, ka P. Stučkas uzskati agrarajā jautājumā ir kautskisms. P. Dauge ir pievienojies K. Soma pārmetumam par to, ka P. Stučka neesot izteicies diezgan noteikti par konfiscētās zemes izdalīšanu zemniekiem. Taču par to tajā laikā nav izteicies arī Ļeņins. Ļeņins, kā arī KSDSP III kongress atzina zemes dalīšanu par tīri sīkburžuāzisku prasību un neatbalstīja to. Sakarā ar KSDSP III kongresa rezolūciju Ļeņins 1905. g. 14. (1.) septembrī rakstīja:

«Rezolucijā nav teikts ne vārda par to, ka s.-d. partija apņēmtos atbalstīt konfiscētās zemes pāreju tieši sīkburžuazisko īpašnieku rokās...

Zemnieku sacelšanās mums visādi jāatbalsta līdz pat zemes konfiskācijai, — *bet nebūt ne līdz pat visādiem sīkburžuaziskiem projektiem...*

... Reakcionari piemaisījumi zemnieku kustībā būs vienmēr, un mēs jau iepriekš pieteicam tiem karu. Šķiru antagonisms starp lauku proletariatu un zemnieku buržuaziju ir neizbēgams, un mēs jau iepriekš atsedzam to, izskaidrojām to, *gatavojamies cīņai uz tā pamata*. Ļoti var būt, ka viens no šādas cīņas iemesliem var kļūt jautājums par to: kam un kā atdot konfiscēto zemi? Un mēs nenotušējam šo jautājumu, neapsolām vienlīdzīgu sadalīšanu, «socializāciju» u. tml., bet sakām: tur mēs vēl pacinisimies... tur mēs katrā ziņā būsīm kopā ar lauku proletariatu, ar visu strādnieku šķiru *pret* zemnieku buržuaziju. Praktiski tas var nozīmēt gan zemes pāreju sīksaimnieku zemnieku šķiras rokās tur, kur pārsvarā vergošanas dzimtbūtnieciskais lielīpašums, kur vēl nav socialistiskās lielīpašības materialo apstākļu, gan nacionalizāciju, ar noteikumu, ka demokrātiskā revolūcija ir pilnīgi uzvarējusi, gan lielo kapitalistisko muižu nodošanu *strādnieku asociācijām*, jo no demokrātiskās revolūcijas mēs tūlīt sāksim pāriet un tieši tādā mērā, kā to atļaus mūsu spēks — apzinīgā un organizētā proletariata spēks, — sāksim pāriet uz socialistisku revolūciju. Mēs esam par nepārtrauktu revolūciju. Mēs neapstāsimies pusceļā. Ja mēs nesolām tūlīt pat un nekavējoties visādas «socializācijas», tad tieši tāpēc, ka mēs zinām šā uzdevuma īstos noteikumus un nevis notušējam, bet atmaskojam briesmošo jauno šķiru cīņu zemniecības dzīlēs.»¹

Ne ar ko neatšķiras P. Stučka uzskati šajā jautājumā. Viņš izvirza tās pašas prasības: «lielo grunts īpašumu nacionalizēšanu un to pārvēršanu par valsts īpašumu» revolūcijas uzvaras gadījumā, kā arī «klosteru, baznīcu un ķeizara «privato» muižu konfiskāciju». Arī P. Stučka atstāj atklātu jautājumu, ko darīt ar konfiscēto zemi, tikai norāda, ka pēc patvaldības gāšanas «notiksies dabiska koncentrācija tad un tādā kārtā, kā tas būs saimniecības interesēs visizdevīgāk».

Stučka stāv stingri proletariata šķiras pozīcijās: «Mūsu kalpi ir skaidri proletarieši, un viņu vieta ir zem mūsu sarkanā karoga, kur viņi jau ar godu un apziņu stājas. Aizstāvot šo savu lauku biedru intereses, mēs ne uz kādiem piekāpumiem, ne uz kādiem kompromisiem nevaram ielaisīties... No kalpu šķiras prasībām mēs nevaram atkāpties ne par soli; bet mēs varam būt dabiski cīņas biedri pret katru apspiešanas un izmantošanas veidu.»

P. Stučka zemnieku revolucionārās kustības paplašināšanas interesēs izvirza partijai uzdevumu atbalstīt sīkgruntnieku un nomnieku cīņu par

¹ V. I. Leņins, Raksti, 9. sēj., 196., 197. un 198. lpp.

politiskām brīvībām, viņu līdztiesību valsts un vietējā pārvaldē, nodokļu un kļaušu pareizu sadali, atbrīvojot no tām mazturīgos saimniekus, cīņu pret viduslaiku atliekām un ekspluatāciju.

Un, beidzot, tāpat kā Ļeņins, arī Stučka ne soli nesper uz sīkburžuāzisko socialistu revolucionāru pusi, kuri prasa zemes vienlīdzīgu sadalīšanu. «Zemniekus Krievijā un Baltijā nevar ar vienu mēru mērot...» Zemniecības diferenciācija un kapitalisma attīstība Latvijā sasniegusi daudz augstāku pakāpi nekā Iekškrēvijā. Ja Iekškrēvijā galvenais zemniecības slogs ir zemes trūkums, tad Latvijā — ar dzimtbūtnieciskām atliekām savijusies kapitalistiskā ekspluatācija. Tādēļ «mūsu prātīgā agrarā politika būs ar mieru izpildīt zemnieku ciešo ideālu par vairāk zemes un mazāk nastu».

Dziļā saskaņā, kāda bija Ļeņinam un Stučkam agrarajā jautājumā, liecina pārliecinošāk par jebkurām skaļām deklarācijām, cik cieši jau ar saviem pirmajiem soļiem bija saaugušas konsekventi marksistiskās socialdemokrātiskās partijas Iekškrēvijā un Krievijas industrialajā nomalē — Latvijā.

* * *

P. Dauges izklāsta secība ir atstāta nemainīta, izņemot tikai to, ka Pētera un Doras Stučkas vēstules P. Daugem dotas pielikumā un nevis tekstā, kā tas ir manuskriptā. Ir svītrotas dažas mazsvarīgas vietas, kas nav saistītas ar šā darba tiešo tematu. Tas atzīmēts ar daudzpunktiem. Nav skarts autora izteiksmes veids un stils, lai monogrāfija nezaudētu sava laikmeta kolorītu. Ir izdarīti sīki redakcionālas dabas labojumi: citāti saskaņoti ar pēdējiem izdevumiem, izlaistie vai saīsinātie vārdi ielikti kvadrātiņos u. c.

Monogrāfijas teksts salīdzināts ar P. Dauges atstāto manuskriptu rokrakstā, kas glabājas Latvijas Valsts revolūcijas muzejā.

J. Vilks

IEVADS

PIRMĀ DAĻA

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

PIRMA-DATA

Faint, illegible text in the middle section of the page, likely bleed-through from the reverse side.

IEVADS

P. Stučkas vārds ir neizdzēšamiem burtiem ierakstīts latvju proletariata revolūcijas vēsturē. Viņš vispār atzīts kā viens no galvenajiem marksistiskās kustības pamatlicējiem Latvijā un ilggadējs šīs kustības vadonis. Viņa 40 gadu ilgā, neatlaidīgā revolucionārā darbība nav saistīta ar Latviju vien; tā sniedzas tālu pāri Latvijas robežām, savijas ilgiem gadiem ar plašo Krievijas proletariata kustību, ieņem pēc Oktobra uzvaras izcilu vietu proletariata diktaturas nostiprināšanas procesā un līdz ar to iegūst paliekošu nozīmi proletariskajā Internacionālē.

Cilvēks ar reti bagātām iedzimtām garadāvanām, ar plašu, daudzpusīgu izglītību un neizsikstošām darba spējām, Stučka reizē bija viens no nedaudziem, kas ar visdziļāko nopietnību studējis Marksa, Engelsa un Ļeņina kapitalos darbus, uz kuru pamatiem viņš, neatstādams ne uz brīdi praktisko revolūcijas darbību, attīstīja un tālāk veidoja proletariata diktaturas valstiski tiesisko virsbūvi. Ar Stučkas vārdu ir nesaraujami saistīta 15 gadu ilgā varonīgā cīņa par revolucionāro marksistiski Ļeņinisko tiesību un likumības teoriju. Neraugoties uz atsevišķiem mēģinājumiem apstrīdēt vienu otru no Stučkas uzstādītiem zinātniski praktiskiem principiem, padomju tieslietu centralorgans «Sovetskaja Justicija» ne bez iemesla sekošiem vārdiem novērtē viņa darbu teoretiskā frontē: «Var droši apgalvot, ka neskaitāmi P. Stučkas zinātniskie teoretiskie darbi, kuri aptver daždažādākās tiesību un valsts problemas un kuros atspoguļojas ārkārtēji bagāta pieredze padomju tieslietu praktiskā uzbūvē, ir galvenie un daudzos gadījumos līdz šim pat vienīgie spīdošie Marksa un Ļeņina ideju pielietošanas paraugi tiesību un valsts izpētīšanā vispāri un speciāli — padomju tiesību un valsts izpratnē. Un tālab gluži dabiski, ka šī puse P. Stučkas darbībā — t. i., viņa cīņa teorijas laukā, kura nevienā pašā etapā nav nogājusi no partijas ģenerālīnijas slīdēm, — it sevišķi ir pastrīpota mūsu partijas Centralās Komitejas, Komunistiskās Internacionales, b. Kaganoviča, Komunistiskās akadēmijas u. c. apsvēcienu...»¹

¹ К вручению т. Стучка ордена Трудового Красного Знамени, «Советская юстиция», 1931. г., № 28.

Pievestie vārdi, kuri bija izteikti sakarā ar b. Stučkam no Padomju Savienības Centralās Izpildkomitejas Prezidija piešķirtā Darba Sarkanā Karoga ordeņa pasniegšanu, nebūt nav vienkāršs jubilejas kompliments. Šeit mūsu priekšā nopietna un neapšaubāma vēsturiska fakta konstatējums, kurš apstiprināts un pastrīpots no mūsu augstākiem partijas un valdības orgāniem. Šāds fakts vien jau uzliek biografam ārkārtējus, atbildības smagus pienākumus. Tas saista Stučkas personību ar veselu vēsturisku laikmetu, un proti, ar vienu no vissarežģītākiem, pārmaiņu un pretrunu bagātākiem laikmetiem, kādu cilvēce jebkad piedzīvojusi. Tālab Stučkas dzīves un darba gaitas atstāstam zināmā mērā ir dabiski jāpārvēršas par tās sabiedriskās apkārtnes vēsturi, ar kuru viņa vārds tik cieši saaudzis. Tomēr būtu nepareizi sagaidīt no mūsu darba izsmeļošu laikmeta vēsturi. Biografam ir asi norobežots aploks. Viņam nav tiesību nogremdināt aplūkojamo personu laikmeta neizsmeļamo faktu plūdus, it sevišķi, ja viņam ir darišana ar lielu, stipru personību. Viņa pienākums šādā gadījumā ir — izcelt šo personu vispusēji iz apkārtējo apstākļu savirknējuma un ne tikai izpētīt, kādā mērā apkārtnē viņu ir veidojusi, bet, vēl vairāk, cik liels ir bijis personības veidojošais iespaids uz apkārtni. Tikai šādā dialektiskā kopsakarībā un šādā ierobežojumā no biografa var prasīt aplūkojamās personas vēsturiski objektīvo novērtējumu.

Pat latvju proletariāta revolūcijas vēsturi, ar kuru ir saistīta ļoti nopietna daļa no Stučkas dzīves darba, mēs spēsim šeit sniegt tikai vispārējos pamatvilcienos, reizē lolojot cerību, ka mūsu darbs būs derīgs fragments plašai latvju proletariāta varonīgās cīņas vēsturei.

* * *

Pēteris Stučka ir dzimis 26. (14.) jūlijā 1865. g. Koknesē, Vidzemē, kā turīga saimnieka Jāņa Stučkas dēls. Viņš piedzima un auga latvju pilsoniski tautiskās atmodas laikmetā, un tālab mums vispirms īsumā jāaplūko šis laikmets un jārod izskaidrojums, kā šī laikmeta atmosfērā un individualai karjerai tik izdevīgos apstākļos varēja izaugt latvju buržuazijas niknākais ienaidnieks un latvju proletariāta uzticamākais cīnītājs.

Pats Stučka par savu revolucionāro tapšanas procesu kādā Raiņa piemiņai veltītā rakstā¹ aizķer šo jautājumu, nedodams tomēr uz viņu noteiktu atbildi. «Man ir vairākkārt bijis gadījums,» saka viņš, «izteikt savu pabrināšanos par to, kādēļ es, kas uzaugu pašā tautiskajā Jaunlatvijas mutulī, kur man kā zēnam bija izdevība būt un augt tuvu tādiem, tiešām diženiem un pie tam nesavtīgiem «tautiskiem» vadoņiem kā Kronvaldu Atim, Pilsētniekam, Krogzemju Mikum (Auseklim), Valdemāram, gan arī

¹ P. Stučka, Pie Raiņa kapa. «Krievijas Cīņa», 1929. g., Nr. 107.

reizē redzot tādus tautiskus mantraušus kā advokatu Kalniņu (tagadējā Ringolda tēvu), F. Grosvaldu, pirmo latviešu «hofratu» B. Dīriķi u. c., kļuvu par tik noteiktu antinacionalistu...»

Līdzīgu izbrīnišanos, tikai no cita redzes viedokļa, izsaka b. Stučkas noteikts šķiras ienaidnieks, kāds O. G-g., Rīgas vācu avīzē, kurš ne bez sajūsmas atceras miļos vecos laikus, kad viņam ar veco J. Stučku izdevies pie konjaka pudeles noslēgt izdevīgu koku andeli, bet kurš jau ap 1882. gadu Pētera Stučkas personā instinktīvi nojautis savu šķiras pretinieku un reizē arī tiešu pretstatu viņa tēvam un visai viņa buržuaziski tautiskai apkārtnē.

«Kas to gan varēja sapnī paredzēt,» jautā O. G-g. (aiz šiem burtiem slēpjas pazīstams Baltijas vācu publicists Oskars Grosbergs), «ka šis sava līdz pirkstu galiem buržuaziskā tēva dēls kādreiz varētu pārvērsties par vienu no komunisma varenākiem balstiem, un kas to būtu varējis paredzēt, ka vecā Stučkas dēls kādreiz varētu iebraukt Rīgā kā valdnieks? Ko gan vecis būtu teicis, ja viņš to vēl būtu piedzīvojis?»¹

Jā gan, vecais Stučka domāja gatavot savam dēlam ne revolucionāru, bet spīdošu advokata karjeru. Viņš sapņoja par to, ka viņa dēls, apbruņots sava laikmeta zināšanām, ieņems cienīgu vietu blakus augšā minētajiem tautiskajiem vadoņiem: Kronvaldam, Valdemāram u. c. Vienā ziņā «vecis» nebija maldījies: no viņa dēla Pētera, šī, pēc minētā O. G-g. izteikuma, «gleznaini skaistā jaunekļa, kurš kā ola olai līdzinājās gleznotājam Anzelmam Feierbacham», bet kurš, pēc šī paša autora vārdiem, «tiešā pretstatā ar savu runīgo un sirsnīgo tēvu bija visai atturīgs sarunā», izauga tiešām ne tikai sava laikmeta cienīga persona, bet persona, kas par veselām divām galvām pārsniedza minētos jaunlatvietības pilarus.

Mums nav tuvāku ziņu par P. Stučkas personīgām attiecībām pret pēdējiem. Mēs arī nezinām, vai viņš, līdzīgi tā laika latvju inteliģences vairākumam, pārdzīvoja kauču pārejošu patriotiskas aizrautības periodu. Spriežot pēc viņa paša augšā pievestās piezīmes, kā arī pēc visas viņa turpmākās darbības, jāpieņem pretējais, lai gan, kā liecina viņa dzīves biedrene Dora Stučka, «viņš savos ģimnazista gados kopā ar savu skolas biedru Jāni Pliekšānu (Raini) blakus latīņu, angļu, franču un vācu klasiķu studijām cītīgi lasīja demokrātiski progresīvās latviešu kulturali nacionālās atmodas laikmeta rakstnieku Kronvaldu Ata, Krogzemju Mikus un Valdemāra ražojumus».

Uz šeit uzņemto jautājumu mēs varam atbildi smelt tikai iz šī patriotiskā «jaunlatvietības» laikmeta analīzes un iz P. Stučkas ieņemtā viedokļa pret šo laikmetu, kāds izriet no viņa rakstiem. Iepriekš mums tomēr jāmet skatiens atpakaļ uz šī laikmeta vēsturiskām saknēm.

¹ 2. pielikums pie Rīgas vācu avīzes «Rīgasche Rundschau», 1932. g. 30. janvārī.

Pirmā nodaļa

JAUNLATVIETĪBAS VĒSTURISKĀS SAKNES

Jaunlatvietības laikmeta cīņa izauga, kā zināms, iz gadsimteņu ilgā, beztiesiskā vergu stāvokļa, kādā latviešu zemniecība smaka zem vācu muižniecības sloga un kuru tā saucamā «zemnieku atsvabināšana» ne tikvien nebija iznīcinājusi, bet vēl pasliktinājusi. Juridiski zemnieku atsvabināšana pamatojās uz cara Aleksandra I izdotā likuma 1819. gada 26. martā. Bet šis likums, kā gluži pareizi aizrāda b. Stučka savā rakstīnā «Latvijas zemnieka evolūcija»¹, nekā nebija grozījis latviešu zemnieku bezizejas stāvokli. «Patiesībā,» saka Stučka, «viss palika, kā bijis.» Vēl vairāk: minētais likums, runājot nelaiķa Fr. Roziņa vārdiem, bija «lielākā pārestība, kas latviešu zemniekiem jebkad nodarīta»².

Minēto jaunlatviešu viedoklis attiecībā uz «zemnieku atsvabināšanas» aktiem bija labvēlīgs gan uz 1819. g. aktu, gan arī uz vēlāko — 1860. g. aktu. Abi Aleksandri, šo aktu «dieva svaidītie» parakstītāji, mājāja tautiskā laikmeta darboņu sirdīs kā latvju zemnieku atbrīvotāji. Nav jābrīnās, ka šo darboņu epigoni birdināja krokodila asaras «cara-atsvabinātāja» piemiņai, un «Mājas Viesa» slejās, kā atgādina Fr. Roziņš savā darbā, bija «iekustināts jautājums par pieminēta celšanu 1819. g. reformas parakstītājiem»³.

Pat vislabākiem un, kā b. Stučka atzīmē, «nesavtīgiem» tautiskiem vadoņiem, kā Kronvaldam, Pilsētniekam, Krogzemim un Valdemāram, trūka vajadzīgā politiskā vērīena un socialās analīzes mērauklas, lai viņu skats

¹ Эволюция латышского крестьянина. «Жизнь», 1902. г., Nr. 6. Журнал «Жизнь» — literāri politisks mēnešraksts — iznāca Pēterburgā no 1897. līdz 1901. gadam. [Pēc tam 1902. g. Londonā kā nelegāls ārzemju izdevums. — J. V.] Žurnālā, starp citu, bija nodrukāti Leņina raksti — «Kapitalisms lauksaimniecībā» un «Atbilde P. Ņeždanova kġm». Žurnāls 1901. gadā tika aizliegts sākarā ar viņā nodrukāto M. Gorkija dzejoli «Dziesma par Vētrasputnu». P. Stučkas minētais raksts vēlāk bija nodrukāts kā atsevišķa nodaļa viņa grāmatā «Darbs un zeme» (64. lpp.). — P. D.

² Fr. Roziņš, Latviešu zemnieks, III izd., 116. lpp.

³ Turpat, 132. lpp.

būtu sniedzies pāri savas kārtas robežām sociālo sarežģījumu kopsakaros. Viņi pārāk vienpusīgi uztvēra «atsvabināšanas» akta formālo pusi, neredzēdami viņa *negativo* saturu attiecībā uz «atsvabinātās» tautas lielumu lielo daļu un tautas plašajos slāņos dzimstošās pretrunas. Viņu brīves sauciens bija virzīts pret latvju tautas «mūža ienaidniekiem» — vācu junkuriem, bet viņi aizsedza acis attiecībā uz tām ciešanām, kuras latvju tautai gadsimteņiem tapa piešķirtas taisni caur krievu caru «tēvišķo gādību». Gluži citāda bija b. Stučkas pieeja.

Likumi par «zemnieku brīvlaišanu» Latvijā, raksta b. Stučka¹, iznāca 1817. — 1819. gadā. Muižniecība labprāt mēdz sev piesavināt šī atsvabinātāja lomu. Tās ir tukšas tenkas. 1817. g. 25. augusta likums par Kurzemes zemnieku brīvlaišanu skan: «Apstiprināt no muižniecības komisijas izstrādāto projektu, kurš noteic, ka Kurzemes muižniecība atsakās *no visām savām tiesībām uz zemnieku dzimto un mantoto atkarību, atstājot sev vienīgi un tikai īpašuma tiesību uz zemi.*» Tiešām debešķīgi skan šie vārdi «vienīgi un tikai», ar kuriem zemniekam top atņemts viņa pēdējais dzīves pamats!

Aleksandrs I, protams, ar vieglu roku parakstīja šo muižniecības iesniegto brīvlaišanas aktu.

«Katrina II,» saka Roziņš, «atšķiņķoja 1783. g. maija 3. dienā muižniekiem simtiem kroņa muižu un saņņaudza zemniekus, uzveldama tiem galvas naudas nodokli, ... bet Aleksandrs I caur savu «atsvabināšanu» atdeva muižniekiem visu latviešu zemnieku zemi. Nevis vācieši, Baltijā iebrukdami, padarīja latviešu tautu par svešinieci viņas pašas zemē, — bet to izdarīja daudzīnātā «atsvabināšana!»

Fr. Roziņš tālab pareizi Aleksandru I nosauc par latviešu zemnieku «aplaupītāju».

Paklausīsimies, kā raksturo b. Stučka šo «atsvabināšanas» procesu.

Arī viņš izsakās līdzīgi: «Muižniecība,» saka Stučka, «bija uz to piespiesta caur dažādiem spaidiem (no apakšas un, taisni tādēļ, arī no augšas) pasludināt šo «žēlastības aktu», bet viņa sevīm bagātīgi atmaksāja par to — ar visas zemnieku zemes nolaupišanu «uz likuma pamata». Un kā likuma rezultāts iznāca jauns izmantošanas līdzeklis, tikai muižniecībai ienesīgāks ...

...zemnieku likumi runā par muižniecības «pašaprobežošanas savās tiesībās un privileģijās». Patiesībā jaunie klaušu darbi — obligatoriski spaidu darbi un «patvaļīga tiesa» (miesas sods pēc lielkunga ieskata) ir viņas *likumīgā* puse. Vagara baltais spieķis ļoti «sekmīgi» stājas «dzelzsvažu» vietā.

¹ P. Stučka, Darbs un zeme (Agrarrevolūcija un komunisms), LKP grāmatu apgādniecība «Spartaks», 1920. g., 65. lpp.

Jaunais likums dod zemniekam tiesību — «iegūt nekustamu īpašumu», bet — nebija tādas zemes, ko īpašniekam būtu bijusi tiesība pārdot zemniekam. Jo pat uz renti izdot zemniekam kroņa vai muižnieku muižas — bija aizliegts.

Zemniekam dota tiesība «brīvi par sevi noteikt» — bet bez tiesības pārvietoties...

Varētu sacīt, ka jaunais likums zemniekam deva — daudz tiesību, bet maz brīvību. Mainījās dzimtbūšanas veids, bet viņas kodols palika, un jaunais darba veids bieži bija smagāks nekā agrākais.»¹

Šai melkulīgai un nekaunīgai «atsvabināšanas» komedijai, kā arī visiem agrākiem krievu cara izsniegtiem zemnieku aplaimošanas aktiem sekoja jauni, nerimstoši zemnieku nemieri, kuri kopā ar nelaimīgo Krimas karu galu galā tiešām noveda pie kļaušu atcelšanas: Vidzemē — 1861. g., Kurzemē — 1863. g. Šo kļaušu atcelšanas aktu apstiprināja «cars-atsvabinātājs» Aleksandrs II.²

Kļaušu vietā stājās naudas noma jeb arende. 1868. gada Jurgos pēc likuma bija galīgi jāizbeidzas senākajiem kļaušu līgumiem. Kapitalisma spējai attīstībai bija radīts jauns pamats. Feodālie muižnieki pārvēršas kapitalistiskos zemes īpašniekos, kuru galvenā interese ir — izsist cik spējams lielu peļņu gan no tiešo muižas zemju apstrādāšanas ar pašu kalpiem, gan no tās zemes, no kuras zemnieki bija «atbrīvoti», bet kuras apstrādāšanai muižniekiem trūka vajadzīgo roku.

Bet kur ņemt šīs rokas? Šeit nāca palīgā jaunradītā rentes kārtība. 1804. gada «zemnieku likumu» laikmetā latviešu zemniecība bija diferencējusies un no viņas aprindām bija izkūņojusies ne visai liela, bet samērā spēcīga saimnieku kārtā. 60. gadu reformu laikā šādu saimnieku bija Kurzemē uz 500 000 iedzīvotājiem ap 20 000, Vidzemē uz 800 000 — ap 45 000, Igaunijā uz 300 000 — pāri par 15 000.

Siem apmēram 80 000 saimniekiem, kuriem Aleksandra I «brīvlaišanas» likums no 1817. līdz 1819. gadam bija arī nolaupījis viņu zemi, bet kuri tomēr bija paspējuši kādu grasi ietaupīt, muižnieki tagad izdeva zemi uz renti. Konkurence uz zemes rentēšanu, protams, bija liela, un muižnieki izlietoja šo apstākli, lai cik vien spējams daudz ādu nomauktu no zemnieka muguras.

P. Stučka ļoti spilgtām krāsām raksturo muižniecības veiklību un nekaunību, kādām viņa līdz pat 1905. gada revolūcijai prata izsūkt pat visturīgāko zemnieku-saimnieku daļu, gan caur visādiem hipoteku un obliga-

¹ P. Stučka, Darbs un zeme, 65. un 66. lpp.

² Par šīs «atsvabināšanas» isto vērtību liecina tas, ka pēc 1861. g. 19. februāra manifesta pirmo 4 mēnešu laikā vien Krievijā norisinājās 647 zemnieku revolucionāras sacelšanās akti. Sk. avīzes «Pravda» (1935. g. 30. augustā) Nr. 239 ievadu — «Государственный акт на вечное пользование землей». — P. D.

ciju spaidiem, kuri saimniekus iedzina nepārvaramā parādu slogā, gan caur šādu izputējušu saimnieku izūtrupēšanu un viņu zemes izrentēšanu jauniem, *stiprākiem* saimniekiem uz vēl spiedošākiem noteikumiem.

Rentes un hipoteku spaidi noveda plašas saimnieku masas pie izmisuma robežas. Cēlās balsis meklēt glābiņu, izpērkot rentējamo zemi par īpašumu. Šo ideju sāka plaši propagandēt 60. un 70. gadu tautiskā prese. Šeit taisni ir meklējama šī raksta sākumā minētā «*jaunlatvietības*» laikmeta sakne, kura bija *brīvas, turīgas, no muižniekiem neatkarīgas latviešu saimnieku kārtas ideoloģija*. Šīs ideoloģijas paudēji pat pasludināja *piespiestu zemes pārdošanu* latvju zemniekiem. Šai propagandai bija zināmas sekas. Māju iepirkšanas drudzis pieņēma plašus apmērus. Bet, kā pareizi aizrāda b. Stučka, muižnieki «iz jaunās sistēmas radīja sev jaunu, vēl labāku izmantošanas ieroci». Viņi sāka mājas pārdot vairāksolišanas ceļā, kura sacēla tādu konkurences drudzi naudas turētāju starpā, ka rezultātā «pa māju pārdošanas laiku $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{5}$ no visiem vecajiem rentniekiem, bet vietām pat puse — tika izsviesti iz savām mājām... Notikās gandrīz pilnīga zemnieku-saimnieku sastāva atjaunošana.»¹

Tūkstoši no izmestajiem saimniekiem pārvilkās uz pilsētām, kur viņi atrada nodarbošanos, citi tūkstoši plūda uz Iekšskrieviju, kur, pēc b. Stučkas ziņām, skaitījās ap 100 000 kolonistu, kuru starpā, protams, arī bija ievērojama daļa kalpu.

Tautiskā kustība pret «vācu» valdību pieņēma diezgan plašus apmērus. Viņa praktiski izpaudās tiešos zemnieku atreibības aktos — «*agrarslepkavībās*» un muižu dedzināšanā, teoretiski — minētos jaunlatvietības sludinātāju rakstos.

Pirmā metode deva maz rezultātu. «Šī,» kā saka b. Stučka, «bija izmisuma cīņa, bet ar «nederīgiem ieročiem». Muižnieki apdrošināja savas muižas un māju ēkas, un premijas, kas bija maksātas ugunsapdrošināšanas biedrībām, ar kaudzi tika atmaksātas no jaunajiem pircējiem.»²

Daudz lielāka nozīme bija priekš latvju zemniecības tam plašajam rakstniecības vilnim, kuru iekustināja pirmie *jaunlatvietības* sludinātāji un kurš ievadīja nākošo gadu desmitu — latvju *tautas nacionalās atmodas laikmetu*.

* * *

Latvju nacionalās atmodas laikmets bija latvju lauku un pilsētu buržuazijas dzimšanas un straujas attīstības laikmets. Viņā atspoguļojās kapitalistiskās eras uzvara pār feodālo eru. Arī b. Stučkas par «nesavtīgiem» atzīmētie jaunlatvietības paudēji bija šī uzvarošā kapitalisma un dzimstošās latvju buržuazijas ideologi. Šīs ideoloģijas divkosīgais raksturs, kurš, no

¹ P. Stučka, Darbs un zeme, 69. lpp.

² Turpat.

vienas puses, it kā aizstāv *visas* latvju tautas, *visas* zemniecības intereses, bet, no otras puses, arvien vairāk un vairāk izpaužas turīgās zemniecības apoloģetikā un ar laiku pat pieņem noteiktu, pret bezzemnieku masām virzītu šķiras raksturu, ir diezgan siki raksturots nelaiķa Eferta (Klusā) brošūrā par latviešu ideoloģijas vēsturi¹, kā arī A. Upīša «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsturē»².

Tomēr no vēsturiskā viedokļa šī nacionalā kustība bija progresīva kustība, kas latvju tautai atstāja nopietnas kulturalas vērtības.

Ā. Upīts raksturo šo atmodas laiku stipri pārspīlētās krāsās. Salīdzinot ar iepriekšējo, «pastorālo» laikmetu latviešu literatūras attīstībā, viņš jauno laikmetu raksturo sekoši:

«... Trīs gadu desmiti idealākās sajūsmas, neapturamas censības, strauju garīgu pārmaiņu, aizraujošas uzupurēšanās. Prātā nāk vulkans. Trīs simti gadus viņš gulējis, sevī sagramis, saguris, iemidzis. Tikai šķidri pelēks dūmu mākonis rādījis, ka kur kalna dziļumos vēl kvēlo dzīvības paliekas. Tad — negaidīts, spējš grūdiens! Sastingušās, apsūņojušās nogāzes sadrebas, kalnam atmostoties, vīrsgalā vijas liesmas, kvēlojošas dzirksteles sprakst līdz pat lejai; tāli veļas dūmu mutuļi ar pelnu plēnēm un putekliem... Nav viegli zīmēt atmoduša vulkana ainu...»

Tālāk, pārejot prozaiskā kā valodā, Upīts aizrāda, ka šī vulkana modinātājs bija grozījušies saimnieciskie apstākļi. «Ar jauno saimnieciskās dzīves kārtību latvietim atausa jausma, ka arī viņš ir kaut kas, mazākais, var tikt par kaut ko.»

Bet, lai varētu sasniegt augstāku dzīves līmeni, priekš tam ir vajadzīga izglītība. Tāpēc arī:

«Pašā sākumā tautiskā laikmeta censoņi (tiešām censoņi!) noskārtā, ka latvietim trūkst pašu elementārāko līdzekļu, ar ko pastāvēt kultūras ciņā. Izglītības latvietim trūka. Tāpēc iz tautisko censoņu rakstiem un runām visgarām skan dominējošais sauciens pēc izglītības, pēc elementarizglītības šā vārda šaurākajā nozīmē...»

Tautiskā laikmeta idejas nesa pagātnes sajūsma un nākotnes sapņi. Bet censoņi, pēc savas dabas dzejnieki, fantastisku sapņu un sajūsmas ekscentriķi, iedomājās sevi par praktiskas dzīves darbiniekiem un gribēja realizēt tagadnē savu pagātnes sajūsma un nākotnes jausmu...»

Kauču, kā apgalvo Upīts, atmodas laika censoņi bija tikai «romantiķi, iatviski sapņotāji un sajūsmas dzejnieki, bez dziļi zinātniska pasaules uzskata, bez tēraudcietas gribas un nelokāma reformatoriska fanatisma», viņš atzīst, ka «šis laikmets tomēr mirdz kā rīta saules spožums pie latviešu pagātnes mākuļainajām, pelēkajām debesīm. Tas ir vienīgais laikmets latviešu

¹ *Klusais*, Piezīmes par latviešu ideoloģijas vēsturi. Maskavā 1925. g., «Prometeja» izd.

² *Andrejs Upīts*, Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture. Rīgā 1911. g., A. Golta izd.

dzīvē, kad inteliģence gāja, kā teic, visas tautas centienu priekšgalā. Un vienīgais, kad inteliģence tiešām bij inteliģence, tautas sajūsmas izteicēja, viņas nojausto ideālu meklētāja. No kārkļuvācietības atmodies, studētais latvietis modināja savu rijas kvēpos apdullušo nestudējušo brāli. Abi sapratās, jo abiem bij viens ceļš — uz tautisko patstāvību. Lai arī kustība aizņēma visvairāk tautas augšējos, turīgākos slāņus, lai arī viņai vispāri mazgruntniecisks raksturs, taču viņi atsitās arī pašos apakšējos, tālākajos.»

Šādā veidā arī ir jāsaprot b. Stučkas šī laikmeta labākiem censoņiem — Valdemāram, Kronvaldam, Auseklim u. c. — piešķirtais epitets «nesavtīgs».

Gluži citāda bija šī laikmeta *epigonu*, visādu Grosvaldu, Lautenbachu, Dīriķu un Ko seja, priekš kuriem — runājot Upiša vārdiem — «tautība pārvērtās par izkārtņi virs veikala durvīm, par gastronomijas palīga līdzekli trimpus vakaros. Tas bij slavenais mielastu, tautisku kapa runu un tautisko silķu laikmets — tautiska deģenerācija un tautisks miegs... Tā dzīvē pašā aizliedzīgais tautiskais cīnītājs pamazām izvīrtā goda mielastu un kapa runu tautietī, lai tad kā dzīvs un plastisks tēls izceltos rakstniecībā. Pietuka Krustiņš viņam vārds.»

Augšminētajiem «nesavtīgajiem» atmodas laikmeta censoņiem šī nejēdzīgā veikala izkārtne nebija vajadzīga. Tomēr arī viņu dvēselē tik pārāk tīrā veidā nemājoja tieksme pēc *vispārējas* labklājības, bet, kā jau agrāk minējām, diezgan stipra *savas*, t. i., turīgās zemniecības, sīkgruntnieku šķiras apziņa. *Klusais* dod diezgan plastisku raksturojumu šiem «nesavtīgajiem» censoņiem.

Visprogresīvākie no šiem jaunlatviešiem, bez šaubām, bija A. Kronvalds un Juris Alunāns. *Kronvaldam* ir nopietni nopelni tautas izglītības laukā gan skolotāju organizēšanā, gan latviešu valodas izkopšanā. Cilvēks ar plašu izglītību un ievērojamām runas dāvanām, viņš kā pedagogs un sabiedriska darbinieks ieguva visplašāko popularitāti. Viņš tiešām atdeva savas bagātās garadāvanas «tautas labā» šī vārda viscēlākā nozīmē. Bet arī viņu, kā raksta *Klusais*, nesaudzēja 70. gadu «renegātu laiks»... «Kad 70. gados cariskā valdība mēģināja vācu muižniecību izsīst no segliem, atļāva uz pāris gadiem latviešu skolās plašu rīcības brīvību pašai sabiedrībai, — Kronvalds bija pārliecināts, ka te tiešām izpaužas monarchijas visirsnīgākā griba, un nekavējās tai dziedāt slavas dziesmas... Kronvalds drīz nomira (38 gadu vecumā) un nepiedzīvoja *visnegantāko rusifikāciju*, kas pēc pāris gadiem sākās Latvijas skolās.»

J. Alunāns bija laikma pirmāis no latviešu sabiedriskiem darbiniekiem, kas bija studējis politisko ekonomiju. Viņš izauga no A. Smita skolas. K. Marksa viņš vēl nepazīna. Bet viņš bija arī lasījis socialistu-utopistu Sensimona un Furjē rakstus. Viņš bija karsts feodalās iekārtas apkarotājs un Smita «brīvās rūpniecības sistēmas» aizstāvis, kuras centrā stāv «brīvā

sacensība», kas «vislabāk tautas strādību veicina un sekmina un katram atsevišķam loceklim, kā arī visiem kopā vislabākos augļus rada». Pret komunismu viņš uzstājās kritiski, bet tomēr korekti. Pēc tam viņš bija diezgan dedzīgs strādnieku aizstāvis, kauču no sava, pēc Smita sistēmas izveidotā viedokļa, un šinī ziņā viņš izteica tās domas, kuras 20 gadu vēlāk pirmās «Dienas Lapas» redaktors F. Bergmanis attīstīja savā «Fabrikas strādniekā».

Arī Alunāns, līdzīgi Kronvaldam, lielā mērā veicināja latviešu valodas izkopšanu. Bez tam viņš bija apzinīgs brīves cīnītājs, kas negaidīja pestīšanu no troņa, bet bija pārliecināts, ka brīvība *jāizkaro pašai tautai*. Tieši savu demokrātisko centienu dēļ viņš arī nonāca opozīcijā pret «Pēterburgas Avīzēm» — jaunlatviešu vadoņa Valdemāra radīto laikrakstu.

«Pēterburgas Avīzes» pulcināja ap sevi visus spējīgākos jaunlatvietības sludinātājus — Spāģi, Krogzemi (Ausekli), Biezbārdi, sākumā arī Alunānu, Baronu. Visus viņus apvieno viena kopēja ideja — pārvērst «zemes Kukaini» (t. i., zemnieku) par «zemes Kungu». Kā nepieciešamu prasību viņi uzstāda zināmas pašvaldības piešķiršanu pagastiem, saimnieku rentes līgumu pagarināšanu, māju pārdošanu par īpašumu utt. Viņi nebija nekādi revolucionāri, bet ļoti mēreni reformisti. Un tomēr pat viņu mērenās prasības vācu muižnieki, kuri ar savu līšanas politiku cara valdības priekšā bija pie galma guvuši plašu uzticību, denuncēja kā dumpinieku valodu. Tā, piemēram, «K. Biezbārdis par to vien, ka 1863. g. sastādīja Mežmuižas zemniekiem lūgumrakstu uz ķeizara vārda, kurā minēja par zemniekiem nodarītām pārestībām un lūdza valdības izmeklēšanu, — tika «notaisīts» par «musinātāju uz zemnieku dumpi» un izsūtīts uz vairākiem gadiem uz Iekš-krieviju»¹.

Valdemārs bija tīrs «realpolitikis». Viņš pat nebija nacionalists, bet kosmopolīts ar stipru praktisku āderi. Viņš sev domās iztēloja turīgu latviešu zemnieku, pie kam viņam bija vienaldzīgi, vai viņš šo turību iegūst dzimtenē vai svešā zemē. Viņam rūp Latvijas ekonomiskā attīstība, pie tam viņš Latvijas likteni cieši saista ar Krievijas kapitalisma attīstību. Viņš ir sarakstījis plašus rakstus krievu valodā par jūrniecības jautājumiem un uzsver Latvijas ostu sevišķo nozīmi Krievijas tirdzniecības uzplaukšanā. Vēlāk viņš saistās tuvu ar krievu pazīstamiem slavofiliem Juriju Samarīnu, Aksakovu un tādi jau liek pamatu tuvējai Latvijas pārkrievošanai.

Šeit nav vieta apstāties tuvāk pie jaunlatvietības laikmeta ievērojamākiem dzejniekiem un «tautas mantu» krājējiem — Barona, Krogzemju Mikus un Pumpura un raksturot viņu tautisko, tiešām nesavtīgo romantismu un viņu — kā Upīts ar zināmu pamatu izsakās — bieži vien «samelotos

¹ *Klusais*, Piezīmes par latviešu ideoloģijas vēsturi, Maskavā 1925. g., «Prometeja» izd.

stāstus par latviešu slaveno, brīvo, varoņdarbu bagāto pagātņi», par šiem jaunlatvietības idealistiem, kuri savā «dievu un dieviņu izgudrošanā» tomēr ļāva vadīties no nesavtīgā nolūka «modināt tautas pašapziņu».

Nevaru paiet garām tikai vēl vienam tā laika ievērojamam darbiniekam — *Māteru Jurim*, kurš savā «Baltijas Zemkopī» runāja neparasti drošu, asprātīgas satiras cauraustu valodu pret baroniem un baznīckungiem un kurš bija 70. gadu beigu un 80. gadu sākuma apdāvinātākais latvju žurnālists. Māteram Ausekļa un Pumpura idealisms bija pilnīgi svešs. Viņš, līdzīgi Valdemāram, bija «realpolitiķis», un proti, noteikts lauku buržuazijas ideologs, kurš bieži vien nāca asā sadursmē ar pilsētas buržuazijas priekšstāvjiem.

Ir gluži nepareizi pierakstīt Māteru Jurim, kā tas dažkārt tika darīts, revolucionāru lomu. Taisni otrādi, viņš bija noteikts katras revolucionārās kustības pretinieks, kas tikai savas šķiras interesēs prata lietot asas, skarbas frazes.

«Baltijas Zemkopja» «Zobgaļa pielikums» bija speciali vērsti pret «Baltijas Vēstnesi», kuru viņš ironiski saukāja par «balto vērsīti», un pret pēdējā laikraksta redaktoru Bernhardu Dīriķi, kuru tas nosauca par «Brenčīti». Viņš arī asi zobojās par vācu mācītājiem, bet tanī pašā laikā viņš bija caur un cauri lojals pret reliģiju un carismu. Pievedīšu tikai mazu citātu iz ievadraksta «Baltijas Zemkopī», kurā viņš izsaka savu dziļo sašutumu pret krievu tā laika revolucionāro kustību un pazīstamo Halturina neizdevušos cara ģimenes uzspridzināšanas mēģinājumu Ziemas pili.

«Īsi priekš Krievijas Keizara lielās goda dienas (25 gadu valdības jubileja. — P. D.) bija nodomāts viņu nonāvēt, valstij padarīt vispārīgas gaudas un vaimanas. Bet Dievs to nav ļāvis. Karsti pateikdamies par šo īpašo debesu žēlastību, lūgšim no visas sirds, lai Visuspēcīgais arī turpmāk sargā un saudzē mūsu mīloto ķeizaru.»¹

Arī Klusais pieved veselu rindu zīmīgu izrakstu no Mātera rakstiem, kuros pēdējais uzstājas kā noteikts monarhijas un reliģijas aizstāvis, sniedz saimniekiem padomus, kā samazināt strādnieku darba algas, ievieto savā «Baltijas Zemkopī» asu un neķītru rakstu pret Vācijas socialdemokrātiem, kuri «satricinot Vācijas valsts pamatus», utt.

Ja tomēr minētiem tautiskā atmodas laikmeta darbiniekiem pa lielāku daļai piemita zināma porcija idealisma, ja viņu starpā bija vīri, kuru skatiens sniedzās nākotnē un kuru tieksmes tiešām aptvēra plašo tautas masu intereses, tad tas vairs ne mazākā mērā nebija sakāms par šī laikmeta epigoniem, šiem «tautiskajiem mantraušiem», kā Stučka viņus nosauc.

¹ Caur Dieva žēlastību jau piektā lāgā glābts no nāves briesmām. «Baltijas Zemkopis», 1880. g., Nr. 7.

* * *

Raksturojot latvju tautiskās atmodas laikmetu un šī laikmeta ideologus, mēs itin dabiski aizķērām toreizējās latvju zemniecības tikai vienu daļu, un proti, viņas turīgo mazākumu — uzplaukstošo latvju buržuaziju.

Mūsu turpmākam aprakstam ir daudz no lielāka svara šīs zemniecības *vairākums*, kurš sastāvēja no *bezzemniekiem* un iz šo bezzemnieku rindām iznākušiem latvju strādniekiem. Ar viņu likteni, kā zināms, ir saaugusi mūsu drauga un cīņas biedra Pētera Stučkas dzīves gaita.

Dosim šē vārdu pašam b. Stučkam, kurš savā darbā «Latvijas zemnieka evolucija» ļoti spilgti gan vēsturiskiem faktiem, gan statistiskiem skaitļiem raksturo šos — pēc Fr. Roziņa vārdiem — «desmitdaļcilvēkus» jeb «mušņas».

«Mēs redzējām iepriekšējā nodaļā,» saka b. Stučka, «ka no paša zemnieku brīvlaišanas sākuma (un pat agrāk. — P. D.) nodibinājās divas zemnieku šķiras: saimnieki un kalpi. Līdz šim mums bija darīšana ar pirmajiem. Mēs pārliecinājāmies par to, cik šausmīgā kārtā muižnieki izmantoja saimniekus, — vienalga, vai tie bija klausibnieki, rentnieki jeb, beidzot, māju īpašnieki. Briesmīgais slogs sacēla jau reizēm sadumpošanos, masu izceļošanu, agrarnemierus, dedzināšanas un slepkavības, kuros galveno, ja ne vienīgo lomu spēlēja izputinātie saimnieki. Zemnieka-saimnieka cīņa pret šiem spaidiem parādījās tautiskā naida uzliesmošanā pret *vācu* «baronu» no *latviešu* zemnieka puses. Latviešu dzīves progresīvā kustība atbalstījās gandrīz vienīgi uz saimniekiem. Par kalpu mēs nekā nezinām; viņš turas savrup klusēdams jeb iet ar saimnieku uz vienu roku.

Tiešām liekas, ka starp saimnieku un viņa kalpiem valdītu brālība uz tautiskas vienības pamata, ka tiešām saimnieki, kuri paši tiek izmantoti, nevarētu būt izmantotāji pret saviem strādniekiem...»¹

Šādu harmonijas leģendu par latvju zemniecības viengabalainību b. Stučka noārda līdz pašiem pamatiem.

«Gan vēl 60. gadu sākumā un pat vēl 70. gados,» raksta b. Stučka, «mēs novērojam vēl skaidri patriarchaliskas attiecības: saimnieki un kalpi strādā, dzīvo, guļ un ēd kopā. Bet, naudas sistēmai ieviešoties lauksaimniecībā, šīs attiecības spēji pārmainās. Jaunus namus būvējot, saimnieki nodala sev īpašu «saimnieka galu». No šī laika sākot, viņi guļ un dzīvo atsevišķi un parasti gatavo priekš sevis atsevišķi un bauda labāku pārtiku nekā kalpi...»²

Šāds ir sākums. Drīz vien šīs diferenciācijas process sāk norisināties

¹ P. Stučka, Darbs un zeme, 72. lpp.

² Turpat.

arvien ātrākos tempos, atrazdams dzīvu atbalstu krievu valdības izdotos likumu noteikumos, kas saimniekiem piešķir arvien jo lielākas priekšrocības, kamēr kalpi noslīd pilnīgi beztiesības stāvoklī. Tā saimnieks top atsvabināts no *miesas soda*, priekš kalpa nūja paliek spēkā. Attiecības starp abām šķirām top jo dienas jo asākas, un saimnieks sāk uzlūkot kalpu kā zemākas cilts radījumu. «Miesas sods, klausas jeb darba rente un visādi citi brīvības aprobežojumi, pret kuriem agrāk tik dūšīgi cīnijās saimnieku progresīvie elementi, tagad atrod pie viņiem piekrišanu, tiklīdz tie ir vērsti pret kalpiem... Tie paši saimnieki, kas agrāk izrādīja savu sašutumu, kad muižnieki centās aizliegt rentniekiem lasīt opozīcijas avīzes, — kļūst nu par nodevējiem, tiklīdz ierauga kalpu rokās viņiem nepatīkamo brošūriņu. Viņi bieži atkārtoti pat tos pašus vārdus, kurus agrāk mācītājs un muižnieki lietoja attiecībā uz viņiem pašiem, proti, ka «skolas mācība padara zemnieku (šīnī gadījumā, protams, tikai kalpu) par sliņķi un sliktu strādnieku»¹.

«Saimnieki agrāk sūdzējās par to, ka viņu prāvās ar muižniekiem tiesa atrodoties tās pašas muižniecības rokās, bet kalpam jāgriežas pie pagasta tiesas, kura gandrīz vienīgi sastāv iz saimniekiem!»²

Darba apstākļi arī pārgrozījās radikāli. Pateicoties kapitalisma attīstībai, kā jau minēts, iedzīvotāji bariem plūda uz pilsētu, kālab palikušo kalpu darbs «kļuva ļoti *intensīvs, pareizāki — ārkārtēji smags un nepanesams*».

Domāt par ģimenes dzīvi kalps gandrīz nemaz nevarēja, «tāpēc ka precētām kalpam nav vietas kopējā puīšu istabā. Precētu kalpu starpā ir liels pieprasījums uz atsevišķām būdīnām, kaut arī par tādu nāktos atdot sevi pilnīgi «klausās» saimniekam.» Šo «atalgošanas sistemu ar prieku apsveica un ne bez peļņas priekš sevis pieņēma saimnieki, kas agrāk paši uz pēdējo cīnijās pret tādu pašu «klausību» muižniekam par labu»³.

Ja kalpu naudas *alga* arī absolūti pacēlās, tad ar to nebūt nelabojās kalpu stāvoklis. «Agrāk kalps dabūja no saimnieka maz naudas, bet visu gatavu, tagad viņam drebes un apavi jāgādā pašam. Tikai ēdiens parasti tāpat kā agrāk tiek dots no saimnieka.»⁴ Bet arī pēdējais top arvien sliktāks. Kā zināms, lauksaimniecības progress noveda Baltijā pie intensīvas lopkopības, un saimniekam bija interese pārvērst lopkopības produktus *precē* un nevis kā agrāk ar pienu, gaļu un sviestu barot savus kalpus. Kalpa daļa plaktin plaka ar katru gadu.

Laukstrādnieki bez augšā minētā vienmēr stiprāk sāk sajust neiespējamību apmierināt arī savas pamodušās garīgās un sabiedriskās prasības. Neatliek nekas cits kā bēgt uz pilsētu, un tā viņus arī uzņem. Baltijā, it sevišķi pilsētās, sāk strauji attīstīties rūpniecība, kura agrāk neredzētos

¹ P. *Stučka*, Darbs un zeme, 73. lpp.

² Turpat, 74. lpp.

³ Turpat.

⁴ Turpat.

apmēros aprij cilvēku darbaspēku. No 1881. līdz 1897. gadam no Kurzemes vien aizplūst uz pilsētām ap 100 000 cilvēku.

Par strādnieku aizplūšanu no laukiem, kad 1896. un 1897. gadā darba roku trūkums saimniekiem kļuva jau stipri sajūtams, pēdējie sāka pārmest — kā b. Stučka raksta — «nesen parādījušamies socialdemokrātiem, pret kuriem iesākās kopējs karagājiens no muižniekiem un mācītājiem, latviešu patriotiem un krievu žandarmiem»¹.

Stučka pieved interesantus piemērus, kādiem līdzekļiem saimnieki centās apkarot arvien augošo kalpu pietrūkšanu. Tā saimnieki lika priekšā: ievest Krievijā pastāvošo likumu par laukstrādnieku *piespiešanu* izpildīt darba līgumu. Un šādu dziesmu dzied to censoņu pēcnāči, kas 60. gados tik skaļi dziedāja par zemnieku brīvlaišanu no visām «piespiestām» kļaušām!

Tālākie priekšlikumi skan: «Atlikt algas izmaksāšanu kalpam (kas reiz salīdzis pie saimnieka) līdz gada beigām»; «pašus smagākos darbus, kā mēslu vešanu, izpildīt «talku» ceļā ar «glāzītes» palīdzību»; «piestiprināšana pie zemes» utt.

Par aiziešanas cēloņiem uz pilsētu no saimniekiem top pasludināti «*neticība un tautas skola*»! Pēc saimnieku domām, tikai maldināšana, «vieglas dzīves meklēšana» un vēl «kaitīgu aģitatoru padomi — aizvilina laukstrādniekus uz pilsētu, uz badu».

Uz šādu «dziļdomīgu» prātošanu b. Stučka ne bez rūgtuma atbild: «Taisnība gan, ka aiz darba trūkuma uz ielu izmestie strādnieki nereti atrod par labāku pilsētā mirt badā nekā atgriezties atpakaļ uz lauku paradīzi.»²

Pievedis dažus skaitļus, kādā mērā latviešu lauku kalpi bēg uz pilsētu no šīs «paradīzes», b. Stučka nobeidz nodaļu «Latvijas zemnieka evolūcija» sekošiem zīmīgiem vārdiem:

«Ar šiem skaitļiem mums jāreķinās. Še slēpjas latviešu strādnieku kustības panākumu noslēpums, tās kustības, «kurai nekā nenodarīsi». Šīs kustības tālākais solis ir — tuvoties saviem brāļiem un biedriem uz laukiem, bet ne tik daudz «tautas brāļiem» kā «šķiras biedriem». Pirmie soļi ir jau sperti. Bezzemnieku-kalpu rindās mājot tas elements, kuram ir lemts uzņemties uz sevi progresa turpinātāja lomu uz laukiem. Viņu pirmajiem celmlauzējiem jau ir bijusi izdevība iepazīties ar «zilajiem mundieriem» un pilsētu «častiem.»³

Sos vārdus b. Stučka rakstīja Vjatkas trimdā 1902. gadā, bet par latviešu zemnieku šķirisko diferenciaciju un no šīs diferenciacijas izaugušām šķiru pretišķībām viņam acis jau bija atvērušās 90. gadu sākumā, kad viņu viņa tēva mājā sastapa mūsu ievada sākumā minētais O. G-g. Viņš dzir-

¹ P. Stučka, Darbs un zeme, 75. lpp.

² Turpat, 77. lpp.

³ Turpat.

dēja gan Kronvalda un Pilsētnieka progresīvās sarunas, Ausekļa dzejiski romantisko aizrautību, Valdemāra sausi praktisko valodu par latviešu zemnieku labklājības pacelšanu, bet jau toreiz viņš sadūrās ar tautiskās atmodas *epigoniem* — pazīstamajiem mantraušiem Kalniņu, Grosvaldu u. c. I viņa tēvs, kurš bija dzīvs jaundzimušās latvju lauku buržuazijas piemērs, savas koktirdzniecības gaitā nāca ne reizi vien praktiskā sadursmē ar to pašu Kalniņu, kurš bija viens no izveicīgākiem latvju zemnieku asinssūcējiem.

Jā gan, Pēteris Stučka turēja par derīgāku klusēt, kad viņa tēvs «sirsnīgi» pie konjaka pudeles sarunājās ar to pašu O. G-g. par izdevušos koku veikala noslēgšanu un trekna honorāra samaksāšanu advokatam Kalniņam. Lūk, vēl nesen tas pats Kalniņš tanī laikā, kad ar pielīšanu vācu junkuriem un ar «kārkluvācietību» varēja labāku peļņu izdzīt, bija pārkristijies par «Bergu», bet, kad jaunlatvietība kļuva ienesīgāka, viņš atkal aiz «patriotisma» pieņēma savu tēvutēvu vārdu.

It sevišķi riebīgi sāka plāties šie jaunlatvietības dižvīri pēc krievu-turku kara un Berlīnes miera līguma 1878. gadā, kurā Bismarks dūšīgi vien apcīrpa krievu valdības smagos miera noteikumus pret uzvarēto Turciju, caur to stipri remdinādams agrāko krievu valdības draudzību pret Vāciju un līdz ar to arī pret Baltijas vācu muižniecību. Šo momentu izmantoja latvju patrioti un iesniedza valdībai plašu apsūdzības rakstu pret muižniekiem un no pēdējiem radīto iekārtu Baltijā un pazemīgi lūdza augsto valdību ievest vietējās guberņas Krievijā pastāvošās jaunās tiesas un zemsti pašvaldību. 1882. gadā ieradās Baltijā pazīstamais senators Manaseins revidēt vietējās administrācijas un tiesu iestādes.

Manaseina revīzija, kā raksta J. Jansons (Brauns)¹, gan «sacēla veselus putekļu mākoņus, bet citādi tai nebija nekādu pozitīvu panākumu priekš Baltijas zemniekiem. Tie bija atkal tikai velti izcerējušies un velti savu naudu atdevuši mūsu tautiskiem advokātiem, kuriem Manaseina ceļojums bija īstais plaujas laiks. Par vienām un tām pašām pēc pilnīgi vienādas schemas pārrakstītām papīra loksniem, kuras nu iesniedza vai no katra Vidzemes un Kurzemes pagasta, tika nu paņemti 300, 500, 800 un vairāk rubļi, cik jau nu katreiz varēja noplēst no tiem mīļiem tautas brāļiem. Šī ricība jau pieņēma tik klaja skandala raksturu, ka kāds Manaseina ierēdnis mūsu godātos «tautas vadoņus» īsi un strupi nosauca par «cūkām».»

Šīs «cūkas» arī Jansons nosauca pie vārda: «tie bija toreiz tik daudziznātais K. Kalniņš un A. Vebers, F. Grosvalds un Fricis Veinbergs» — pēdējais proletariātam it sevišķi pazīstamais denunciants.

Rezultātu visiem šiem lūgumrakstiem nebija nekādu. Parakstītos «kontraktus» baroni nekur nedomāja ņemt atpakaļ, ne arī jel drusku pamācīti-

¹ J. Jansons (Brauns), Baltijas revolūcija, I daļa. Kopoti raksti, I sēj.

nāt pirkšanas noteikumus, nē, par šīm sūdzēšanām un braukšanām tie taisni vēl uzcirta zināmas sumas virsū, un pašus spītīgākos un nepaklausīgākos baurus tie vienkārši izmeta iz mājām.

Tiesās un administrācijā arī nekas Latvijā negrozījās. Pareizāk, grozījās gan, jo sāka valdīt krievu kņuta. Drīz pēc Manaseina revīzijas, kuru latviešu patrioti 1883. gadā izvadīja no Rīgas ar lielisku lāpu gājienu un ar valsts himnas skaņām, sākās pamatīga Baltijas provinču *pārkrievošana*. Šo pārkrievošanu, kā Jansons pareizi atzīmē, «mūsu «patrioti» taisni paši sakliedza... un jāšus uz muguras atnesa šurp krievu skolu inspektoros un krievu iestāžu čīnavniekus». Kā vienu no šiem kliedzējiem Jansons atzīmē tautas atmodas laikmetā diezgan pazīstamo «tautas mantu krājēju» — Fr. Brīvzemnieku, kurš toreiz, līdzīgi advokātam Kalniņam, pārlatviskoja savu vācu ģimeni un Baltijas pārkrievošanas laikmetā atkal zem sava īstā vārda, *Treilanda*, nolika savu «pavalstnieka padevību pie Krievijas augstā, slavenā troņa pakāpieniem» un *krievu* patriota lomā izpildīja tautskolu inspektora lomu.¹

Latvju zemnieki tādā veidā, kā redzams, ieguva pretējo no tā, ko bija gaidījuši, bet mūsu tautiskie advokāti varēja atdusēt pie Ēģiptes gaļas podiem. Pēterim Stučkam, šim cēlajam, nesamaitātajam, zinātnēs nogrimušajam jauneklīm, nebija pa ceļam ar šīm patriotiskajām «cūkām», un viņa sirdī jau toreiz kvēloja šaubas par «jaunlatvietiskās» sajūsmas īstenību. Viņu sauca citi ceļi, viņam spīdēja preti citas zvaigznes. Mums kļūst saprotams, kāpēc viņš varēja pārvērsties par noteiktu «antinacionalistu».

¹ Man personīgi vēl 80. gadu beigās bija tas «gods» piedzīvot tautskolotāja lomā Latvijas skolu pārkrievošanas periodu un iepazīties ar vienu no pirmajiem krievu tautskolu inspektoriem — kādu Orlovu, kura inspekcija faktiski pastāvēja iekš tam, ka es viņam ar savu skolnieku kori skaisti nodziedāju pāris Cimzes tautas dziesmu uz trim balsīm un viņš pie pusdienu galda kreffīgi izmantoja šnabja glāzīti. — P. D.

Otrā nodaļa

P. STUČKAS JAUNĪBAS GADI

I. TĒVA MĀJA

Pēteris Stučka, kā jau minēts, dzimis Vidzemē, Kokneses pagastā, Vecbirznieku mājās. Viņa tēvs *Jānis Stučka* jaunībā bija vienkāršs plostnieks, kas dzina baļķus pa Daugavu uz Rīgu. Apdāvināts un ārkārtīgi enerģisks jauneklis, viņš paša spēkiem izkūlās «ļaudis» un vēlāk kļuva par tautskolotāju un ķesteri. Vēl vēlāk, apprecēdams turīgu saimnieka meitu — māju mantinieci *Ievu Ligeri*, viņš pārvērtās par Birznieku māju saimnieku. Pēdējās viņam atmeta līdzekļus uzsākt diezgan plašo koktirdzniecību, kuras noslēpumus viņš bija novērojis, plostnieks būdams. Tādā veidā J. Stučka bija tipisks pirmatnējās kapitāla akumulācijas reprezentants Latvijā, — bija tas, ko angļi nosauc par «self made man».

Sīkāku ziņu par J. Stučkas skolotāja gadiem mums nav. Tik daudz mēs zinām, ka šīnī periodā viņam bija nodibinājušās tuvas saites ar agrāk minētiem jaunlatvietības progresīvākiem darbiniekiem: Kronvaldu, Valdemāru, Ausekli, Pilsētnieku, kuriem vēlāk pievienojās šo pirmo celmlaužu epigoni. Starp nopietnākiem sabiedriskiem darbiniekiem, kas tieši bija sastopami pie vecā Stučkas, ir minams slavenais Vietalvas draudzes skolotājs Kalniņš, viens no labākiem latvju pedagogiem. Varu arī ieminēties, ka mans nelaiķa tēvs, viens no Kurzemes popularākiem 70.—80. gadu laukskolotājiem, Juris Dauge, pazinās ar veco Stučku, par kuru viņš izteicās ar visdziļāko cieņību.

J. Stučka savam laikam bija cilvēks ar plašu sabiedrisku vērienu, kurš pagastā baudīja neaprobežotu popularitāti. Viņa tirdznieciskie pasākumi nebija mantas kārības rezultāts. Viņus radīja, tā sakot, «laika gars» — centīgāko latvju zemnieku tieksme pēc patstāvības, pēc neatkarības no muižniecības sloga. Un šo tieksmi vecais Stučka veicināja savā apkārtnē, ziedodams prāvas sumas kultūras mērķiem. Kā J. Kroders raksta,

J. Stučka «bija ilgus gadus Kokneses pagasta vecākais un kā tāds bija diezgan rūpīgi gādājis par pagasta iedzīvotāju kulturalās attīstības daļu. To pierāda tas, ka viņa darbības laikā bija uzcelta ne tikai laba pagastmāja, bet arī turpat pie pagastmājas ļoti laba un plaša izglītības māja (kā toreiz nosauca «biedrības namu»), kurā notika dažādi izrikojumi un kura 1905. gadā ļoti nodereja revolūcijas nolūkiem.»¹

Bez tam vecais Stučka plaši pabalstīja materiāli vietējās skolas un progresīvos latviešu laikrakstus un žurnālus, izdalīja stipendijas latvju studējošai jaunatnei utt. Viņam pašam mājā bija plaša biblioteka.

Viņa viesmīlība gandrīz nezināja robežu. Un kā «namatēvs» viņš savus viesus prata pacildināt caur savu jautro dzīves spirtumu. Viņš ļoti mīlēja un cienīja muziku un dziesmas un arī pats diezgan labi spēlēja klavieres. Viņa muzikas mīlestību lielā mērā bija mantojuši arī viņa bērni — gan Pēteris, gan arī Pētera ārkārtīgi muzikāli apdāvinātā mazā māsiņa, kuru nāve 9 gadu vecumā izrāva no savu vecāku rokām.

Arī P. Stučkas māte, pēc D. Stučkas nostāsta², bija priekš sava laikmeta progresīva, attīstīta sieviete, kura nodarbojās plaši ar labdarību un ļoti interesējās par sieviešu izglītību un attīstību. Viņa par šiem jautājumiem bija pat izmēģinājusi savu spalvu žurnālā «Rota». Ar savu maigo, sirsniņo raksturu viņa ienesa daudz siltuma Stučku viesmīlīgajā mājā, bieži vien mīkstinādama vecā Stučkas diezgan despotisko, ātri uzbudināmo dabu.

Bet it sevišķi liels iespaids uz tēva rakstura nelīdzenumiem, kā arī uz savu brāli Pēteri bija pēdējā mazajai māsiņai, kura savām tīmekļa sārtām dvēseles stīgām vārda pilnā ziņā prata apburt sava tēva asās kaprizes. Pēteris Stučka ne reizi vien ar nopūtām esot izteicies, ka, ja būtu dzīvojusi viņa māsiņa, arī viņš būtu kļuvis daudz labāks.

Māsiņa mira ar difteriju. Viņas negaidītā nāve tik dziļi satricināja visu ģimeni, ka māte sasirga ar smagu nervu slimību, kas viņu 1^{1/2} gada noturēja nervu slimnīcā.

«Blakus augšā minētai progresīvai atmosferai Stučku mājā atrada vietu arī patriarchālais gars. Vēl bija uzglabājušās vecās tradīcijas svētdienās un svētkos pulcināt mājiniekus un gājējus viesu istabā, kur tēvs sēdās pie klavierēm un spēlēja garīgas dziesmas; stiepti, gari, vienmuļīgi, nesaskaņoti mājinieki vilka līdzīgu (nevilšus ienāk prātā Heines pantiņi «Sie sangen mit wahrem Gefühle, doch falscher Stimme»³), un tas bija mazā Pēteriša posts: viņš kārtīgi iesnaudās, deguntiņš tam noslidēja uz krūtīm, viņš krampjaini pamodās, bet pēc brītiņa atkārtojās tā pati aina. Tēvs,

¹ Iz J. Krodera 1935. g. 22. aprīļa vēstules.

² Iz D. Stučkas atcerēm.

³ «Tie dziedāja ar īstu sajūsmu, bet bojātām balsīm.» — P. D.

sašutis par šādu neievēribu pret svētām dziesmām un par ļauno piemēru gājējiem, bargi sodīja mazo zēnu, tam iecērtot plaukas un ieliekot kaktā. No tā laika mazais Pēteris sāka uzskatīt dievu par savu ļaunāko, personīgo ienaidnieku, un šī sajūta ar laiku tikai vēl pastiprinājās.»¹

Citu tuvāku ziņu par P. Stučkas bērnības gadiem tēva mājā mums trūkst. Viņš pats arī nemilēja par viņiem stāstīt. Pat savam tuvākam cilvēkam, savai dzīves biedrenei Dorai, viņš nekādas atmiņas par tiem laikiem nav atstājis. Tikai nejausi viņam kādreiz izsprūk kāda piezīme no jaunības gadiem un arī tad ne kā nostāsts aiz autobiografiskiem motīviem, bet sakarā ar savas sabiedriskās apkārtnes tēlojumu.

Tā, piemēram, viņa grāmatā «Darbs un zeme», nodaļā «Lauku gara dzīve», mēs sastopam īsu piezīmi, kurā viņš stāsta:

«Es ļoti dzīvi atminos no pirmās jaunības, kā pavasarī svinīgi izgāja visa māja pirmo reizi ar zirgiem uz pļavām «pieguļā», ar labāko mielasu līdzi, kāds vien mājā bija atrodams. Tā bija svētku diena, tāda pati kā pirmā lopu ganos dzīšanas diena. Nav šaubu, ka te atspoguļojas tautas paražā, kā arī daudzās citās, veco nomadu laiku tikumi Latvijā.»²

«Katram īstam latvietim,» saka Dora Stučka, «piemīt lielā mērā dvēseles kautrība, sevī noslēgtība, bet P. Stučkam šis ipašības piemēta koncentrētā, pārmērīgā veidā: viņš bija personificēta noslēgtība, tā sacīt, sevī noslēgtība kvadrātā. Un cik savādi tas arī neizklausītos, pat man, viņa tuvākam draugam, kas ar viņu 35 gadus sadzīvoja visciešākā garīgā sakarā un saskaņā, ir galu galā maz kas zināms par viņa jaunību un studenta gadiem. Kad es mēģināju viņu ne vienreiz vien iztaujāt par viņa iespaidiem un pārdzīvojumiem agrā jaunībā, — viņš vienmēr atmēta ar roku: tur nav nekā interesanta.»³

No D. Stučkas nostāstiem par Pētera tēva turpmāko dzīves gaitu mums zināms sekojošais.

Vecais Stučka nodzīvoja kā visu cienīts sabiedrisks darbinieks līdz savam 54. gadam, kad viņa dēls Pēteris jau bija studijas nobeidzis un Rīgā apmeties uz dzīvi. Pēdējos gados viņa koku veikalā vairākkārt atkārtojās nopietna neveiksme, kas lielā mērā satricināja viņa materialos pamatus. Kad viņš mira un Pēteris kā vienīgais dēls kļuva par māju mantinieku, pēdējais mantoja līdz ar viņu uz šīm mājām gulošos parādus. Māju Pēteris pasteidzās cik iespējams ātri pārdot, bet iegūtā maksa nebūt nesedza parādu sumu, kura viņu vēl ilgu laiku nopietni žņaudza un vēl kopā ar citu parādu sumu, par kuru būs runa vēlāk, pavadīja līdz trimdas un vēlākiem laikiem.

Vecais Stučka mira no nelaimīga atgadījuma sekām. Bija skaista, silta

¹ Iz D. Stučkas atcerēm.

² P. Stučka, Darbs un zeme, 95. lpp.

³ Iz D. Stučkas atcerēm.

Jāņu diena 1891. gadā. Pa paradumam pie Stučku Jāņa bija ieradies ciemiņu pūlis viņu apsveikt vārda dienā ar līgo dziesmām. Līgošana turpinājās, vizinoties laivā pa Daugavu. Papilnā laiva neviļus uzskrēja uz sēkļa. Vecais Stučka, atcerēdamies savus jaunības plostnieka laikus, bet aizmirsdams savus 54 dzīves gadus, neraugoties uz protestiem, metās ūdenī un atgrūda laivu no sēkļa. Mitrās drānās un caurvējā vecais saaukstējās un sasirga ar nopietnu plaušu karsoni, kas viņu piecu dienu laikā noveda kapā. Viņa bēres pārvērtās uz laukiem neredzētā tautas demonstrācijā ar vainagiem un koru dziesmām kā simpatijas zīmi no tūkstošiem vecā Stučkas cienītājiem. Bērēs ņēma dalību vairākas biedrības, to starpā arī no Rīgas. P. Stučkas māte mira 4 gadus vēlāk — 1895. gadā.

2. PIRMSKOLĀ UN ĢIMNAZIJĀ

Savu pirmo skolas mācību mazais Pēteris ieguva vietējā Kokneses pagasta skolā. Par viņa pirmajiem skolotājiem mums trūkst ziņu. Bez šaubām, skola tanī atmodas laikā, kad pedagoģisko domu Latvijā pārvaldīja Kronvalda gars un rusifikācija vēl nebija spējusi izpildīt savu kulturas postītāja lomu, atradās uz samērā pietiekoši augsta līmeņa. Par to arī ne mazā mērā bija rūpējusies vecā Stučkas gādīgā roka. Par šīs skolas līmeni liecina arī tas, ka Pēteris Stučka, protams, ar privatskolotāju palīdzību vecajās valodās kādu gadu pēc pagastskolas beigšanas varēja iestāties 14 gadu vecumā Rīgas vācu pilsētas ģimnazijas 4. klasē.¹

Par šiem ģimnazijas gadiem D. Stučka stāsta sekošo:

Šinī iestādē tolaik valdīja visām klasiskām ģimnazijām piemītošā smagā, nomācošā vācu šovinistiskā atmosfera ar savu šauro patriotisko pašlepnumu, sava kulturalā pārākuma sajūtu pār krievu «pusaziātisko» zemo kulturu, pār nicinātiem latviešu «bauru» puikām.

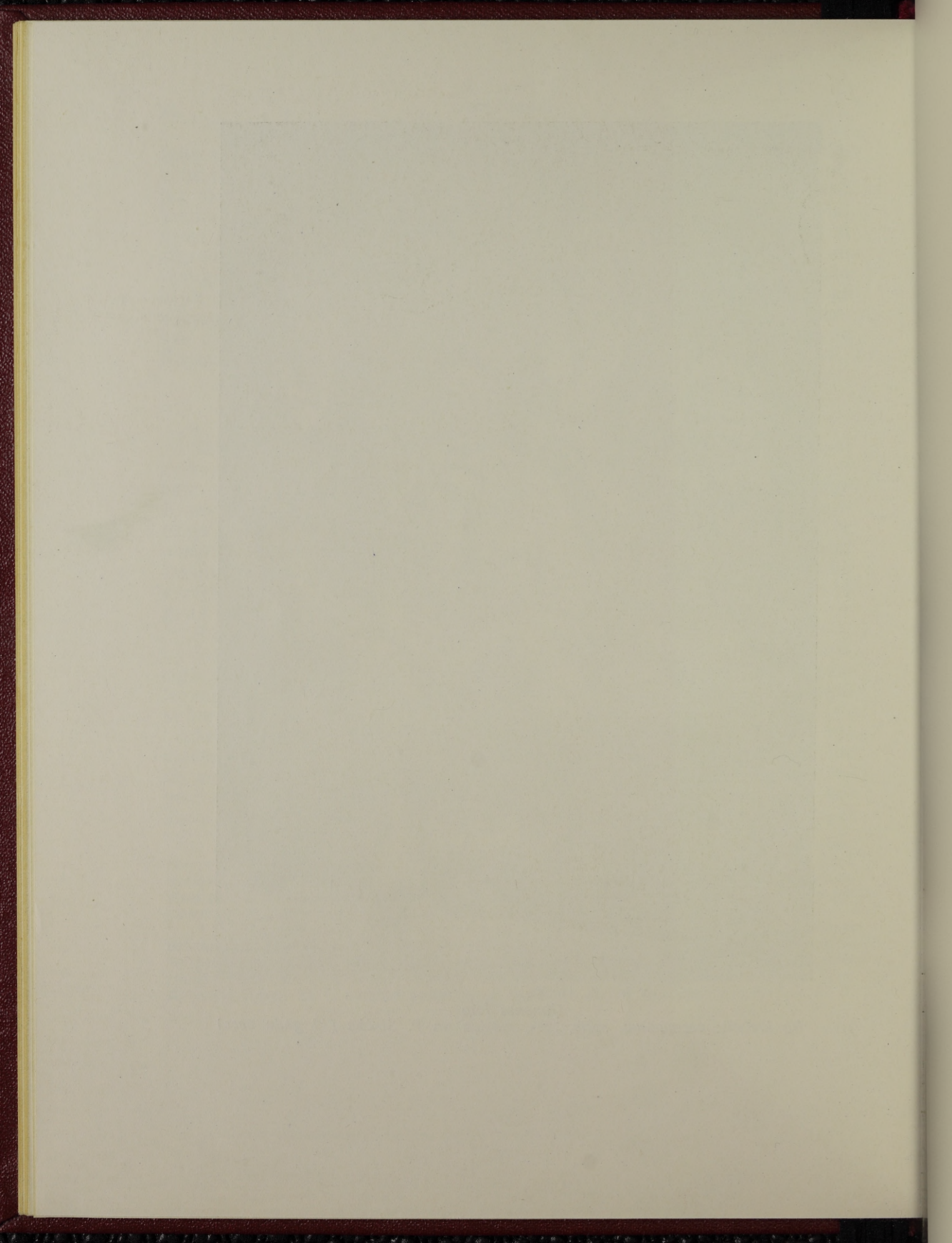
Jauneklim Stučkam arī nācās izbaudīt uz savas muguras šo vācu nicināšanu, šo šovinistisko uzpūtību pret «lettische Bauernjunge», kaut arī šis zemnieku puika bija visās klasēs pirmais skolēns — primus — un nobeidza ģimnaziju ar pirmās šķiras atestātu — ar «cum laude», ar uzslavu.²

¹ Архив Петербургского университета. Дело студента С.-Петербургского университета П. Стучка № 75/23352, начатое в 1884 г. Tur teikts, ka P. Stučka 1879. gadā iestājās ģimnazijas 3. klasē. Se nav nekādas pretrunas, jo vācu ģimnazijās par pirmo klasi sauca augstāko klasi, kamēr krievu ģimnazijās otrādi — zemāko klasi. 4. klase jeb «kvarta» vācu ģimnazijā līdzinājās krievu ģimnazijas trešajai klasei. — P. D.

² Pēterburgas universitātes archīvā atrodas arī b. Stučkas atestāts par ģimnazijas pabeigšanu. Atestāts zem Nr. 563. Par atsevišķiem priekšmetiem apliecībā atzīmēti sekošie panākumi: reliģijā, krievu, latīņu, grieķu valodās, matematikā un fizikā — ļoti apmierinoši, vēsturē un ģeografijā — apmierinoši, uzvešanās priekšzīmīga, čaklība — ļoti laba. Apliecība izdota kā 1. numura apliecība ar caurmēra atzīmi «ļoti apmierinoši». — P. D.

*Ģimenes foto
No kreisās: vecmāmiņa, māte, tēvs, māsiņa un P. Stučka (12 gadu vecs)*

Še ģimnazijā viņš iepazinās ar citu latvju jaunekli, ar Jāni Pliekšānu, vēlāko lielo dzejnieku Raini. Abi jauneklī juta stipru pievilcību viens pret otru, viņu abu pariija stāvoklis vācu skolā, kopējās dziļās tieksmes un slāpes pēc zināšanām, pēc brīva, plaša garīgā apvāršņa stiprināja šīs abpusējās simpatijas, kuras izvērtās par ciešu garīgu draudzību.

Skolas priekšmeti, kur galvenā kārtā tika uzsvērtas latīņu un grieķu valodas un ticības mācība, — bija sausi, izņemot literatūras vēsturi, kuru pasniedza inteligēnts pasaules un vācu literatūras cienītājs un pazinējs. Vienīgie gaišie momenti ģimnazijas laikā bija tad arī šī no literatūras skolotāja ierosinātā interese uz pamatīgu iepazīšanos ar vācu un vispasaules literatūras klasiķiem.

Abi jauneklī ar lielu nedzesējamu kāri metās uz latīņu, angļu, franču un vācu klasiķu studēšanu. Blakus tiem abi jauneklī citīgi lasīja savas demokrātiski progresīvās latviešu kulturalās nacionalās atmodas laikmeta rakstnieku Kronvaldu Ata, Krogzemju Mikus un Valdemāra ražojumus.

Par kļūmīgu, liktenīgu kļūdu jaunā Stučkas dzīvē izrādījās tas apstāklis, ka viņš nobeidza klasisko ģimnaziju ar latīņu un grieķu valodām un nevis realģimnaziju ar savu praktiskāko programmu, kas viņam būtu vēlāk devusi iespēju iestāties politehniskā augstskolā, ievērojot zēna spilgti izteiktās spējas un ārkārtējo interesi uz mehanikas un tehnikas problemām. Iestāties Rīgas politehnikumā viņam bija moraliski neiespējami aiz šī augstskolā 80. gados valdošās riebigās, tukšās vācu kastu un korporāciju viduslaiku garīgās atmosferas. Turpretī, lai iestātos Pēterburgas Tehnoloģiskajā institūtā — viņam trūka vajadzīgās zināšanas augstākā matemātikā, kuras bija tadā novārtā Rīgas klasiskā ģimnazijā.

Dubultais politiskais slogs kā lietuvēns nomāca to laiku apzinīgo jaunatni, — no vienas puses, vācu feodalisma vara, no otras puses, carisma žņaugi. Šajā drūmajā, smacīgajā, nepanesamajā politiskajā atmosferā norisinājās viņa jaunības gadi — tie sakrita ar reakcijas vistumšākiem gadiem Krievijā. Dziļa neapmierinātība, iekšējs moralisks protests pret sabiedriskiem apstākļiem, tieksme uz garīgu brīvību, uz dzīves mērķa meklēšanu, slāpes pēc plašām sabiedriskām zināšanām mājoja jauneklī Stučkas dvēselē, — un nekur ne mazākās izejas šai dziņai, šiem meklējumiem. Ilgstošs, ērkšķains un mocošs bija jaunā Stučkas dzīves mērķa meklēšanas, politiskas nobriešanas un gatavības ceļš. Tagadējai jaunai paaudzei nav ne mazākās jausmas no tām grūtībām, no tā garīgā bezizejas stāvokļa, ko pārdzīvoja jaunatne 80. gadu beigās. Par šiem gadiem zina stāstīt tikai nedaudzi «vecās gvardes», «jaunstrāvnīeku» veterāni, kā Dauge, Kovaļevskis, Birkmanis, Krodērs. Jau nākošā cīnītāju paaudze — Ozols, Dermanis, Asars, Daniševskis, kuru jaunība sakrita ar 90. gadu vidu

un beigām, ar sabiedriskās atmodas un uzplaukuma posmu Krievijā, nepazīna šīs grūtības.¹

Šīs skopās ziņas ir viss, ko varējām smelt iz vienīgā drošā avota, viņa dzīves biedrenes atmiņu krātuves, par b. Stučkas jaunības gadiem.

3. AUGSTSKOLA

Tikpat skopas ir mūsu ziņas par b. Stučkas studiju gadiem. Viņa paša autobiografija, kas uzglabājusies Veco lielnieku biedrības arhīvos, ir sastādīta pārspīlēti lakoniski, un par viņa augstskolas periodu tur ir uzrakstīta tikai viena rindiņa. Arī Doras Stučkas atmiņu uzmetumā ir ļoti maz ziņu. Nelielus papildinājumus varam smelt iz Raiņa rakstiņa «Senču aizvējā», kurš ievietots viņa kopoto rakstu IX sējumā² un kurā ir mazi aizrādījumi uz Pēterburgas augstskolas laikmetu, ko tas kopā pavadījis ar b. Stučku, kā arī no dažiem oficiāliem dokumentiem, kas uzglabājušies Pēterburgas universitātes arhīvē.

Ģimnaziju Stučka nobeidza 1884. gadā un tanī pašā gadā pārbrauca uz Pēterburgu, kur viņi abi kopā ar Jāni Pliekšānu (Raini) iestājās universitātes juridiskā fakultatē. Viņa lūgums par uzņemšanu fakultātes pirmajā kursā ir saņemts universitātes kancelejā 8. jūlijā 1884. gadā. Lūgumam ir pievienoti sekošie dokumenti: 1) ģimnazijas atestāts vācu valodā, 2) metrikas kopija, 3) dokuments par kārtas piederību, 4) dokuments par politisko uzticamību, 5) apliecība par piederību pie Rīgas apriņķa 4. kara klaušības iecirkņa.³

Kas b. Stučku vilka uz iestāšanos juridiskā fakultatē? Vai viņam bija sevišķas tieksmes uz tiesisko zinātņu studijām? Jeb viņu vilināja spīdošas izredzes uz bagātu advokāta karjeru, ar kuras paraugiem viņam jau bija izdevība iepazīties sava tēva mājās? Uz abiem jautājumiem mums jāatbild ar noteiktu «nē».

Kā jau mēs zinām no Doras nostāstiem, jauneklim Stučkam bija ārkārtīgi stipri attīstīta dziņa uz mehaniku un tehniku. Viņa pirkstos dzīvoja iedzimta veiklība priekš visādiem praktiskiem ķerieniem. Nazītis priekš viņa bija it kā organisks pirkstu turpinājums, un ar vienkāršiem instrumentiem viņš bija spējīgs izpildīt desmit amatus. Ne reizi vien viņš arī man, šo rindiņu rakstītājam, sūrojās par savu juridisko arodu, kurš viņam carisma laikmetā nedeļa nekāda prieka, un pie tam viņš piebilda: «No manis būtu varējis iznākt slavens inženieris vai arhitekts.» Un mums abiem vēl pirms

¹ Iz *D. Stučkas* atcerēm.

² *J. Rainis*, Dzīve un darbi, IX sēj. A. Gulbja apgādībā, Rīgā 1925. g.

³ Visi minētie dokumenti atrodas Pēterburgas universitātes arhīvē. Дело П. Стучка, № 75/23352. — *P. D.*

Oktobra sirdīs bija iedegusies tieksme mest pēc revolūcijas uzvaras savus vecos arodus pie velna, lai visus savus spēkus atdotu revolucionāram darbam. Vēstures ironija ar mums abiem izdarīja negaidītu joku: mēs abi, katrs savā veidā, atgriezāmie savā vecā arodā, tāpēc ka dzīve prasīja *revolucionāru* darbu arī *šinīs* arodos, un mēs abi strādājām tanī darbalaukā, kurā mums bija visvairāk praktiskas pieredzes. Tāda bija revolūcijas loģika.

Atbildot uz otro jautājumu, mums jāsaka, ka tik *nesavtīgu* cilvēku kā biedru Stučku, kam karjera tik maz rūpēja, man dzīvē ir reti gadījies atrast.

Bet kas b. Stučku dzīna uz augstskolu, bija viņa neremdināmā tieksme pēc izglītības, pēc zināšanām, pēc atbildes uz mocošiem dzīves un sabiedrības jautājumiem. Šī dziņa abu draugu dvēselēs dega ar vienādu liesmu: Stučka un Rainis — abi bija lieli meklētāji.

Pēterburgas augstskolā neviens no viņiem meklēto atbildi neatrada. Abi gan cītīgi apmeklēja priekšlasījumus, abi nobeidza ar godu savas studijas, iegūdami tieslietu kandidata gradu, bet iekšējā apmierinājuma augstskola nevienu nedeķa. Augstskolā valdīja tanī laikā nospiedošs formalisms, lekcijas bija šausas, nedzīvas. Profesora Vredena (Вреден) stieptās garlaicīgās lekcijas par vienu no interesantākiem fakultātes priekšmetiem — politisko ekonomiju — vārda pilnā ziņā iemidzināja. Attīstidams Rodbertusa, Rikardo un Smita teorijas, viņš ne ar pušplēstu vārdu neieminējās par K. Marksu, un studenti visai asprātīgi raksturoja šo universitātes čīvanieku sekošiem vārdiem: «Вреден — ни полезен и ни вреден».

Oficiali b. Stučka bija ierakstījis par klausītāju pie sekošiem profesoriem:

- pie prof. Gorčakova — baznīcas tiesībās, bizantiešu tiesībās,
- „ „ Andrejevska — policijas tiesībās,
- „ „ Vedrova — „ „
- „ „ Gradovska — krievu valsts tiesībās,
- „ „ Dorna — romiešu tiesību dogmatikā,
- „ „ Ļebedeva — finanšu tiesībās,
- „ „ Divernova — civiltiesībās,
- „ „ Poinicka — kriminaltiesībās,
- „ „ Sorokina — tieslietu medicīnā,
- „ „ Martensa — starptautiskās tiesībās,
- „ „ Jansona — statistikā,
- „ „ Sergejevska — kriminaltiesībās, senās Krievijas sodu likumībā,
- „ „ Adamoviča — civilprocesā.¹

Stučkas studiju gadi, kā jau minēts, sakrita taisni ar vismelnāko reakcijas laikmetu, kurš sevišķi smagi bija sajūtams Pēterburgā pēc slavenās «Narodnaja voļa» sagraves. Visapkārt spiegi un provokatori, visapkārt

¹ Архив Петербургского университета. Дело П. Стучка.

nāves klusums politikā. «No visām agrākām studentu brīvībām 1884. gadā bija palikusies pāri tikai viena — staigāt privātdrēbēs (studentu mūdiņi tika ievesti nākošā gadā). Pēc sava ārējā izskata Stučka atgādināja nemirstīgo krievu gleznotāja Jarošenko radīto krievu studenta tipu ar mikstu platmali galvā, īsā mētelīti, ar pledu uz pleciem.

Vācu ģimnazijā viņš ļoti vāji bija iepazinies ar krievu klasisko literatūru (viņš tikai zināja Puškinu, Gogoli un Turgeņevu), un tikai Pēterburgā viņš iepazinās ar pārējiem krievu literatūras korifejiem — ar Beļinski, Tolstoju, Gončarovu, Sčedrinu, Uspenski u. c.»¹

Ar krievu studentiem Stučka universitatē ļoti maz sagājās. Arī šeit spēlēja lomu viņa pārmēram kautrīgais raksturs. Toties tuvāk viņš saistījās ar vietējiem latviešu studentiem, kuri bija nodibinājuši atsevišķu pulciņu.

Šinī latviešu studentu pulciņā viņš iepazīstas ar savas dzimtenes vēsturi, aizraujas ar Darvina mācībām, iepazīstas vispārīm ar franču enciklopedistu — Ruso, Didro un citu lielo klasisko materialistu darbiem, kā arī ar Spinozas un Kanta filozofiju. Tomēr arī šeit viņš neatrod atbildi uz mocošiem «sasodītiem jautājumiem», viņš redz, ka viņa mazā, izvārdzinātā dzimtene Latvija iztek asinīs zem divkārša sloga, zem vācu feodalisma un krievu carisma jūga, kamēr pilsētās latvju strādnieks sten zem vācu kapitalistu nežēligiem žņaugiem.

«1888. gadā Stučka nobeidz juridisko fakultāti un pārbrauc dzimtenē. Gara un moku pilna bija jaunā Stučkas meklēšanas gaita, un tikai 27—28 gadu vecumā viņš politiski nobrieda un galēji nāca skaidrībā, atrazdams savu īsto ceļu.»²

Dorai Stučkai ir pilnīga taisnība. Gatavu pasaules un sadzīves uzskatu Pēterim Stučkam nebija, kad viņš augstskolu nobeidza. Mēs to velti meklēsim arī viņa pirmajā redaktora darbības posmā (88.—90. gados), kā to redzēsim vēlāk. Bet viņā dega nevaldāma griba *atrast* noslēgtu, plašu pasaules viedokli...

Pakavēsimies vēl pie Stučkas studiju gadiem pēc Raiņa uzmetumiem.

«Pēterpils universitatē tanīs gados,» raksta Rainis, «latviešu studentu bija jau prāvs skaits, varbūt kādi 50. No tiem laba daļa — varbūt kādi 20—30 bija organizējušies pulciņā, kur nodarbojās ar dažādiem zinātniskiem jautājumiem, visvairāk tādiem, kas attiecās uz latviešu tautas pētījumiem un Latvijas tiesisko un sabiedrisko iekārtu...

Mūsu pulciņa studenti sāka piedalīties arī Pēterpils latviešu pilsoņu sabiedriskā dzīvē un iestājās vietējā Labdarības biedrībā, kura bija dzīvākā no foreizējām Pēterpils latviešu biedrībām.»³

¹ Iz *D. Stučkas* atcerēm.

² Turpat.

³ *J. Rainis*, Senču aizvējā. Dzīve un darbi, IX sēj., 21. lpp. utt.

Rainis pieved, starp citu, izrakstu iz šīs biedrības protokoliem, kurš ziņo, ka šīs biedrības komitejas sēdē 1886. gada 7. februārī par biedrības «kandidātiem» (pēc biedrības statuta katram jaunuzņemamam biedram vajadzēja iepriekš nodzīvot savu kandidata gadu) top uzņemti 12 latvju studenti: F. Adamovičs, Dinsbergis — no skolotāju instituta, K. Kalniņš — no dabaszinātņu fakultātes, Magaziņš — medicīnas students, Pliekšāns, Stučka, Uplincis un P. Vidiņš — no juridiskās fakultātes, Kochs — orientālists, J. Vidiņš un J. Sirmais — filoloģijas studenti.

Vecākie studenti — F. Bergmanis, dzejnieks Eduards Skujenieks (viņa pseidonims Vensku Edvards) toreiz pašulaik jau bija augstskolu beiguši un aizbraukuši uz dzimteni.

Rainis atzīmē, ka vairāki no toreizējiem latvju studentiem jau nodarbojās ar rakstniecību un daži no viņiem, kā Skujenieks un it sevišķi Rūdolfs Blaumanis, arī F. Bergmanis un Adolfs Alunāns, rakstīja vācu valodā — vācu opozicionārā presē.

Bergmanis, kā zināms, 1886. gadā uzņēma jaunas progresīvas avīzes «Dienas Lapas» vadību, kurai vēlāk Rainis, Stučka un citi pulciņa biedri sūtīja referātus un korespondences.

Par Bergmaņa vadīto «Dienas Lapu» Rainis izsakās sekoši:

«F. Bergmaņa «Dienas Lapa» toreiz bija gluži jauna parādība latviešu avīžniecībā; tā prasīja eiropeisku izglītību, glītu stilu un progresīvu domāšanas veidu pretī vācu — baltiešu iedvesmotai gara stagnācijai. Tā Bergmaņa «Dienas Lapa» sagatavoja «jauno strāvu», un no viņa daudz mācījās nākamais «Dienas Lapas» redaktors (t. i., Pēteris Stučka. — P. D.). Arī interesi par sabiedriskām parādībām un strādnieku jautājumu piekopa F. Bergmanis un uzmodināja uz to savu vēlāko pēcnācēju; viņš sarakstīja par šo jautājumu pirmo brošuru latviešu valodā.»

Tālāk Rainis atzīmē, ka Pēterburgas laikmeta pēdējos mēnešos tika rakstīti «Mazie dunduri». Mēs zinām, ka šīs slavenais satirisku dzeju, epigramu, anekdotu un prozas gabalu krājums bija *divu* autoru darbs — Jāņa Pliekšāna un Pētera Stučkas. Mums tālab pie viņa jāapstājas drusku sīkāk.

«Mazie dunduri» iznāca klajā, kā ziņo Rainis¹, 1888. gada pašā sākumā. Cenzuras piezīme datēta ar 1888. g. 5. janvāri. Sacerēti tie bija 1887. g. beigās. Rainis sevišķi pastrīpoja, ka grāmatīņa bija sarakstīta «kopīgi». Viņš pat aizrāda uz nepareizību, kuru ir pielaidis J. Misiņš savā bibliografijas ziņojumā, «kur teikts, ka dzejoļi ir no Raiņa, proza no Stučkas».

«Lielāko daļu rakstīņu,» turpina Rainis, «var vēl noteikt pēc piederības vienam vai otram sacerētājam, bet viena daļa paliek nenoteikta vismaz šinī izdevumā, kuru izlaižot man nebija iespējams sazināties ar otru

¹ J. Rainis, Mazie dunduri. Dzīve un darbi, X sēj., 55. lpp. utt.

autoru. — Bet ir arī vairāki artiķeļi, kuri nav pieskaitāmi ne vienam, ne otram, bet ir kopēji rakstīti, vismaz koncipēti.»

Raiņa piezīmei ir ļoti svarīga nozīme. Pirmkārt, mēs šeit pirmo reizi dzirdam, ka tiklab dzejoļi, kā proza bija abu biedru darbs. Tātad arī b. Stučkam dzejošana nebija gluži sveša, par ko arī man kā viņa vecākajam draugam līdz šim nekas nebija zināms.¹ Tāpat arī pie slavenajām kodīgas satīras un saulaina humora pilnām «apdziedāšanās dziesmām», kuras bija veltītas III Vispārijiem latvju dziesmu svētkiem, P. Stučka bija «pielicis savu roku».

Otrs, kas šeit krīt svarā, ir lielā biedriskā saskaņotība divu rakstnieku starpā, viņu kopējā valoda, kopējais stils, kopējais mērķis, — harmonija, kura neviļus atgādina vēsturisko draudzību starp Marksu un Engelsu. Varam tikai ar sāpēm nožēlot, ka šī saskaņotība ar laiku pārvāvas un neturpinājās līdz mūža galam kā pie mūsu lielajiem socialisma pamatlicējiem.

Par Stučkas un Raiņa draudzību studentu gados gribas atzīmēt īsu Doras Stučkas piezīmi. Viņa raksta:

«Ar manu brāli — Raini — viņš pazinās kopš ģimnazijas gadiem. Pirmos studenta gadus Pēterburgas universitatē viņi pat dzīvoja vienā istabā. Uz sunudienām braucot uz mājām, viņam bija jābrauc garām Rušonu stacijai, kuras tuvumā atradās tēva rentes muiža — Jasmuiža. Uz brāļa uzaiicinājumu viņš pavadīja dažas dienas pie maniem vecākiem. Ar savu sirsnīgo, patieso, dzīvespriecīgo, vienkāršo dabu, ar savu taisno, cēlo raksturu, kuram piemita neizsīkstošs humors, viņš iekaroja manas ģimenes sirdi un simpatijas, — tēvs, māte, vecākā māsa jūsmoja par viņu. Viņa personībai piemita šis valdzinošais, apburošais elements, ko krievi apzīmē ar vārdu «обаяние». Es iepazinos ar viņu gadu vēlāk, 1886. gadā, un man neatlika nekas cits pāri kā netraucēt šo ģimenes draudzīgo noskaņotību pret Stučku un — pievienoties šim slavas dziesmu korim.»²

Kā redzams, arī Dora Stučka no savām pirmajām iepazīšanās dienām atceras blakus citām vērtīgām īpašībām Pētera Stučkas neizsīkstošo humoru. Arī man personīgi no visām Stučkas rakstura īpašībām visagrāk un visspilgtāk iespiedās atmiņā viņa sirsnīgais humors. Pievedīšu savus iespaidus, kurus es vēl 1918. gadā attēloju «Strādnieku kalendarā».³

«Stučka un Rainis kā žurnalisti abi bija asi polemīķi ar stipru satīrisku ieskaņu. Bet viņu satīrai bija ļoti dažāds raksturs. Raiņa satīriskais nazis grieza dziļāk. Rainis kā dzejnieka dabas cilvēks runāja pravietiski,

¹ P. Stučkas poetiskie mēģinājumi, pēc D. Stučkas domām, gan nav tālāk gājuši kā līdz nelielu epigramu un tamlīdzīgu humoristiski satīrisku dzejoļu sacerēšanai. — P. D.

² Iz D. Stučkas atcerēm.

³ P. Dauge, P. Stučka — cilvēks un draugs. Strādnieku kalendars 1919. gadam, Maskavā.

objektīvētās gleznās. Stučkas humora pilnais stils ķēra paviršāk, bet to ties tuvāk, subjektīvāk. Rainis dragāja tālredzīgiem triecieniem *laikmetu*, Stučka ņēma aiz apkakles laikmeta *nesējus*, pakratīja viņus kā zvirbuļu ķēmus cilvēku priekšā un bez nekāda iekšēja uztraukuma, viegliem smieklīem atmēta pie citiem gruziņiem. Nav jau tiešām vērts par visiem šiem tukšajiem dižvīriem uztraukties!»

Protams, šē atzīmētā robežu strīpa starp abu biedru humora raksturiem nav ņemama burtiski. Lūk, pats lielais Rainis vienā otrā ražojumā nespēj atšķirt sevi no Stučkas!

Bet atgriezīsimies pie «Mazajiem dunduriem»!

«Mazie dunduri» neiznāca drukā viņu pirmtekstā. «Cenzors,» saka Rainis, «bija tik neganti izplūdinājis sarkano tinti pa mazo brošūrīti, ka no grāmatiņas bija atlikusi sveika tikai trešā daļa, pilnas divas daļas bija izstripotas. Dažu ko lūkojām glābt tādā veidā, ka nodevām cenzēto eksemplaru F. Bergmanim, lai tas strīpoto uzņemtu «Dienas Lapā», bet arī šim mēģinājumam bija maz panākumu, jo nežēlīgais sarkanais zīmulis strādāja ļoti nopietni iznīcinības darbu.»

Divas trešdaļas no šī interesantā darba, kā redzams, aizgāja bojā un, bez šaubām, pašas spēcīgākās. Tas ir liels liels zaudējums latviešu satiras arsenālā.

Drīz pēc «Mazo dunduru» iznākšanas parādījās bez autora paraksta «Dienas Lapā»¹ neliels rakstiņš zem virsraksta «Mazie dunduri».

«Divpadsmit gadiņi būs aiztecējuši,» lasām minētā rakstiņā, «kopš no ziemeļiem atskrējis uz Latviju pirmais dunduru² bars. Vecās bizes Baltijā pavisam iztrūkās: tavu brīnumu! — saltumā zem 60. platuma grada perinājušies dunduri! Vēl tās nebija paspējušas pilnīgi atmesties, kad jau dunduri sāka durt un dūca, ka bizēm gali vien cilājās...»

Toreizējiem dunduriem bija cits uzdevums, viņiem vēl nevarēja prātā nākt, ka arī pie latviešiem var parādīties tas gars, kuru tie toreiz ņēmās graizīt un šaust.

Laiki pārgrozās. Kamēr toreiz vēl nevarēja būt runas no satiras, kas zīmējas uz latviešu pašu sadzīvi, tamēr tagad šī sadzīve radījusi dažu labu bizi, tranu, augoni un nebūšanu, kuriem krietns dundura dūriens ir tikpat veselīgs kā sinepju plāksteris uz pampuma.

Nupat izlīdis Rīgā pie dienas gaismas punduris (pūlis) mazu dunduru. Kā jau īstiem pasaules klejoņiem un viegliem putniņiem, viņiem nav pases. Nezināms, kas viņus perinājis, nezināms arī, no kurienes tie nākuši. Jauni viņi ir, tas noģiedams arī no tam, ka tie dažkārt sīvāki iedur, nekā šajos «mērenības un zelta caurmēra laikos» ļaudis var panest...»

¹ Mazie dunduri. «Dienas Lapa», 1888. g., Nr. 106. Grāmatu galds. Rakstiņa autors, kā tagad zināms, bija Rainis. — P. D.

² «Dunduri» bija izdoti Pēterburgā 70. gadu vidū. — P. D.

Jā gan, dunduri dzēla dūšīgi. Latviešu «bizmaņu» bija sakrājies pietiekošs pulks. Veikala gars, «kārkluvācietība», karjerisms un zaļa uzdzīvošana bija pilnos ziedos. Gan «māmuļas»¹ paspārnē, gan ap «Baltijas Vēstneša» redakciju plātījās jaunceptie Latvijas dižvīri, pret kuriem galvenā kārtā bija virzīti «Mazo dunduru» dzeloņi. Garīgs tukšums un patriotiska fraze raksturoja šos tautas diženos.

«Baltijas Vēstneša» redakcija un viņas vadonis Bernhards Dīriķis lēca vai no ādas laukā. Dundurs viņam bija iekodis pašā degunā, jo viņš saprata, ka arī šē klāt pieliktais mazais dzejolītis bija virzīts pret viņu:

Patriots

Brencīts, cik ar draugiem plītē,
Augstu laimi tautai sauc;
Citādi jau nemanītu,
Ka viņš ar ir patriots.

«Baltijas Vēstnesī» bija ievietota ļoti pikta korespondence no Jelgavas (?), kurā «Mazos dundurus» nosauca par «kauna darbu» un kurā izteikts pārmetums «Dienas Lapai», ka viņa «šos neģēļus ņēmusi savā protekcijā un tos uzteic vai pat līdz debesīm».

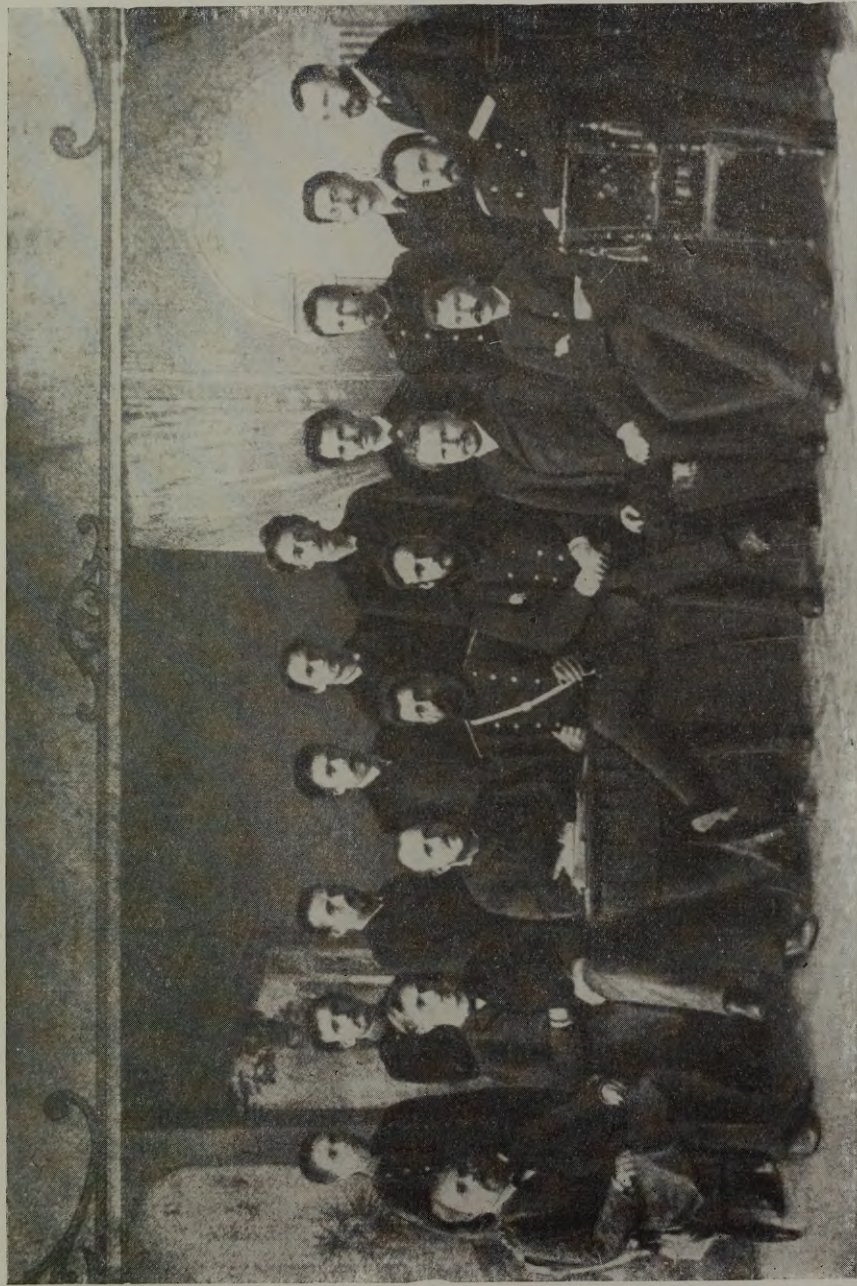
Šeit nav vieta kavēties ilgāk pie «Maziem dunduriem». Mēs tikai viņus pievedām kā raksturīgu laikmeta parādību, kas gatavoja ceļu «jaunajai strāvai». Pati «jaunā strāva» kā tāda nāca pāris gadu vēlāk. P. Stučka kopā ar Raini uz to gatavojās. «Mazo dunduru» *politiskā* nokrāsa vēl bija gluži nenoteikta. Viņi nebija virzīti pret noteiktu sabiedrisku šķiru, bet galvenā kārtā pret atsevišķām, sociāli izvirtušām personām un grupām, kuras «Dunduru» autori uzlūkoja par «traniem», par «augoņiem» uz tautas miesām. Gluži pareizi Rainis² «Mazo dunduru» virzienu nosauc par «opozicionālu un demokrātisku» — ne vairāk. Un taisni šāds virziens ir redzams P. Stučkas rediģētai «Dienas Lapai» 1888.—1890. gadā.

Pirms pārejam uz b. Stučkas redaktora gadiem, pakavēsimies vēl brītiņu pie dažiem sākumiem iz viņa studiju laikiem, kurus Hermanim izdevās izvilkt iz Pēterburgas universitātes archīva. Pa daļai viņi ir publicēti rakstā, kuru pēdējais ir veltījis Raiņa 70. dzimundienas piemiņai.

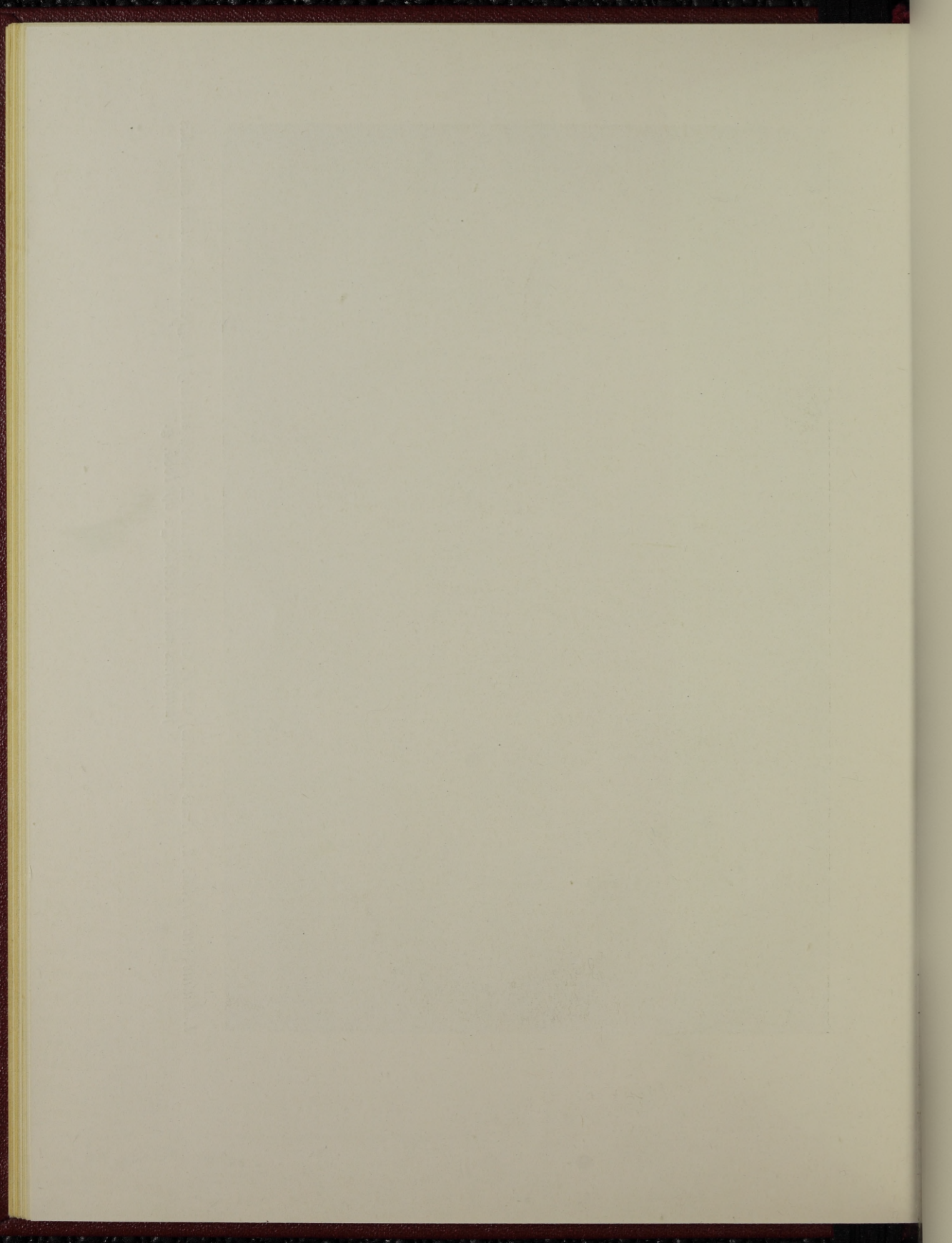
Agrāk mēs minējām, ka b. Stučkam universitatē ar krievu studentiem nebija plašu sakaru. Tas tomēr nenozīmē, ka viņam nebūtu bijis nekādu saišu. Pēc iegūtiem materiāliem Hermanis ziņo sekošo:

¹ «Māmuļa» — Rīgas Latviešu biedrība. — P. D.

² J. Rainis, Sematisks pārskats par sabiedrisku darbību. Dzīve un darbi, IX sēj., 13. lpp.

J. Rūtnis (no kreisās 2. rindā piektais) un P. Stučka (no kreisās 2. rindā sestais) progresīvās latviešu studējošās jaunatnes vidū Pēterburgā ap 1885. g.

«J. Pliekšānam un P. Stučkam bija sakari ar krievu revolucionāro studentu grupām. Viņi arī lasīja nelegālo revolucionāro literatūru. Tomēr aktīvu darbību šinīs grupās viņi neiesāka. Viņi atradās zem Latvijas apstākļu iespaidojumiem un gatavojās darbībai dzimtenē. Nonākot Pēterpilī un dziļāk iespēžoties krievu studentu masās, viņi līdz ar studentu progresīvo daļu sevī uzņēma studentu nemieru iepriekšējo gadu atskaņas; tiem bija zināma patvaldības negantība pret revolucionāriem studentiem, 180 studentu iedzīšana manežā, viņu apcietināšana u. c. agrākie notikumi.

Pēterpils studentos astoņdesmito gadu otrā pusē bija novērojama *jauna nemiera viļņa* celšanās. Tamdēļ uz cara valdības pieprasījumu visiem universitātes studentiem bija jānod paraksts, ka tie nepiedalīsies slepenās sabiedrībās un aizliegtās savienībās...»¹

Priekš šāda paraksta administrācija jau bija iepriekš sagatavojusi gatavus formularus, un šādus bez kautrēšanās parakstīja arī viskreisākie studenti, iepriekš zinādami, ka šim zem spaida dotam parakstam nav nekādas moraliskas nozīmes. Šādu parakstu deva arī minētie latvju studenti. P. Stučka viņu deva 31. augustā 1887. gadā, Pliekšāns — 1. septembrī.²

Neraugoties uz šiem parakstiem, abiem draugiem, kā arī viņu tuvākiem biedriem drīz izcēlās negaidīts konflikts ar policiju un augstāko administrāciju.

Konfliktam nebija nekāda nopietna politiska pamata. 17. septembrī pie studenta P. Vidiņa ieradās J. Pliekšāns, P. Stučka un J. Vidiņš. Pēc studentu parašas viņi kopā pavadīja jautru, omulīgu vakaru, pēc kura viņi trokšņodami un dziedādami izgāja uz ielas. Te iznāca sadursme ar policiju, kura rupjā veidā gribēja jautros studentus aizturēt. Ekspansīvais Pliekšāns iemeta vienam no uzbāzīgajiem gorodovojiem, kuri studentu acīs arvien skaitījās kā cariskā barbarisma simbols, pāri pļaukas.

Par šī incidenta sekām J. Hermanis stāsta sekošo: «Tika sastādīts protokols un studenti nodoti miertiesnesim. Kā ziņoja universitātes rektoram pilsētas priekšnieks, pazīstamais Gresers, tad studentiem piesprieda: J. Pliekšānam 1 mēnesi, P. Vidiņam 2 nedēļas un P. Stučkam un J. Vidiņam — 1 nedēļu aresta katram.»

Seit jāpiezīmē, ka b. Stučka vēl 24. maijā 1886. g. bija iesniedzis universitātes valdei lūgumu dēļ atsvabināšanas no lekciju maksas. Kā redzams no tālākiem universitātes archiva dokumentiem, viņš ne tikai bija atsvabināts no šīs maksas, bet arī saņēma kroņa stipendiju un bija kopā ar Raini un Vidiņu ievietots Aleksandra II koleģijā.

«Sakarā ar šo konfliktu,» kā Hermanis piezīmē, «apgabala kurators Novikovs nekavējoši izslēdza notiesātos studentus no kroņa koleģijas un

¹ J. Hermanis, Iz Raina studenta gadiem. «Komunaru Cīņa», 1953. g., Nr. 42.

² Архив Петербургского университета. Дело П. Стучка.

uzdeva universitātes valdei apspriest jautājumu par šo studentu tālāko paturēšanu augstskolā. Administrācija centās šai nevainīgai lietai piedot politisku raksturu, lai panāktu izslēgšanu no universitātes. Pārsūdzot spriedums tika mīkstināts: J. Pliekšānam cietums tika samazināts līdz 10 dienām, bet P. Stučka attaisnots.»

Iz vēlākiem dokumentiem ir redzams, ka pēdējam arī stipendija, no 1. oktobra sākot, tapusi atjaunota uz kuratora Novikova pavēli.¹

Šo mazo incidentu mēs pievedam kā visai raksturīgu priekš tā laikmeta studentu dzīves Krievijas augstskolās. Uz gorodovojiem un dvorņikiem, kuri toreiz spēlēja noteikti spiegu lomu, katrs progresīvais students skatījās ar riebumu.

Ja Stučka studenta gadus nekad neatteicās no līksmas uzdzīves, viņš uz saviem studiju pienākumiem skatījās ar divkāršu uzmanību. Nav brīnums, ka viņš augstskolu nobeidza spīdoši. Attiecīgā apliecība viņam bija izdota 31. maijā 1888. gadā, kura liecina, ka viņš izturējis visus mutiskos eksāmenus uz kandidāta gradu, kurā viņš tiks apstiprināts pēc noteiktā laikā iesniegtas un no juridiskās fakultātes par labu atzītas disertācijas.²

Savu disertāciju b. Stučka iesniedza laikā, un fakultāte viņu atzina kā pietiekošu. Uz šī pamata 12. jūlijā 1889. gadā universitātes valde apstiprināja b. Stučku kā juridisko zinātņu kandidātu un parakstīja attiecīgo diplomu.

P. Stučkas diplomā (Nr. 3489) lasām sekošo:

«P. Stučka ir noklausījis pilnu juridiskās fakultātes zinātņu kursu un pārbaudē ir uzrādījis sekošas zināšanas: Krievijas tiesību vēsturē, Romas tiesību vēsturē, politiskā ekonomijā, tiesību filozofijas vēsturē, statistikā, finanšu tiesībās, policijas tiesībās, vispārējās valsts tiesībās, romiešu tiesībās, vācu valodā — *teicamas*, juridisko un politisko zinātņu enciklopēdijā un tiesas medicīnā — *labas*, kriminalprocesā, civilprocesā un starptautiskās tiesībās — *pietiekošas* zināšanas. Uz tā pamata viņš pēc disertācijas iesniegšanas atzīts par zinātņu kandidāta grāda cienīgu.»³

Reizē ar diploma nosūtīšanu universitātes rektors 9. septembrī griežas pie Vidzemes kroņa palatas ar ziņojumu par b. Stučkam izsniegto diplomu un ar lūgumu viņu izslēgt no zemnieku kārtas saraksta.⁴ Kā zināms, diploms deva b. Stučkam personīga goda pilsoņa tiesības.

¹ Архив Петербургского университета. Дело П. Стучка.

² Turpat.

³ Turpat.

⁴ Turpat.

Trešā nodaļa

PIRMIE ATKLĀTĪBAS SOĻI

1. UZ «JAUNĀS STRĀVAS» SLIEKŠŅA

Nobeidzis juridisko fakultāti un saņēmis apliecību par mutisko eksāmenu nodošanu, b. Stučka pēc īsas atpūtas tēva mājā apmetās Rīgā, Pauluči ielā Nr. 15, kur viņa dzīvoklis vēlāk pārvērtās par vienu no galvenām «jaunstrāvnieku» sapulces vietām. Advokata praksi bez diploma kabatā, protams, viņš attīstīt nespēja. Arī vēlāk, kad viņam jau diploms bija kabatā, tā atrisinājās diezgan gausi. Stučka nepazina nedz reklamas, nedz acīs lišanu tiesas kungiem, nedz satiksmi ar «labākām familijām», no kurām advokātiem nauda bira. Viņš dzīvoja, tā sakot, no rokas mutē. Viņa taisnais, dziļi estētiskais raksturs neļāva viņam uzņemt kaut kādu spekulantu un mantraušu prāvas, kuras dažam labam no viņa tautiskajiem koleģiem ienesa tūkstošus. Viņš skatījās uz savu advokata lomu kā idealists, kura uzdevums aizstāvēt vienīgi «taisnību un patiesību». Bet tāda pīeja, kā zināms, kapitalisma laikmetā tuklu nedara.

Tā arī b. Stučkas darbība zvērināta advokata palīga lomā, kādā viņš bija apstiprināts tikai 1895. gadā¹, viņu knapi spēja uzturēt. Nekāda moraliska apmierinājuma viņš savā arodā vispārim neatrada, jo taisni šinī arodā viņš visspilgtāk iepazinās ar sava laikmeta neapskaužamo moralisko un intelektuālo līmeni. Viņš tādēļ ar prieku pieņēma sava koleģa F. Bergmaņa piedāvājumu pāriet viņa vietā par «Dienas Lapas» redaktoru.²

¹ Дело П. Стучка № 174 (Вятской губ.). Кировское областное архивное управление. Tajā b. Stučkas piezīme: «Es jau no 1895. gada sastāvu zvērināta advokata palīga amatā.» — P. D.

² Man pie šī gadījuma jāizlabo kļūda, kuru biju pielaidis savā rakstīnā «Celtnes» 7. numurā 1935. gada jūlijā «No P. Stučkas dzīves un darbības», kur teikts, ka P. Stučka pieņēma «Dienas Lapas» redaktora vietu pēc F. Bergmaņa nāves. Bergmanis labprātīgi izstājās no «D. L.» redakcijas, lai nodotos savam aroda un sabiedrības darbam. Viņš ir miris 1898. gadā. — P. D.

Ļeņingradas apgabala Centralajā vēstures archīvā atrodas aktis par lielo, garo proceduru, ar kuru bija saistīta b. Stučkas apstiprināšana par redaktoru. 30. jūlijā, tātad 2 mēnešus pēc studiju nobeigšanas, Stučka raksta Preses virsvaldei, ka viņš ir ar mieru uzņemties latviešu avīzes «Dienas Lapa» atbildīgā redaktora amatu. Kā adresi viņš uzdod sava tēva māju Kokneses pagastā, Rīgas apriņķī, Vidzemes guberņā. Šo viņa rakstu «Dienas Lapas» izdevēji Bisenieks un Bērtulis dažas dienas vēlāk, 5. augustā, pievieno savam oficiālajam lūgumam Preses virsvaldei par Stučkas apstiprināšanu otrā redaktora amatā F. Bergmaņa vietā, kas no šī amata atteicies. Bez b. Stučkas personīgā ziņojuma pie lūguma ir pielikta kopija no Pēterburgas universitātes rektora izdotās apliecības (datēta ar 31. maiju 1888. g.) par augstskolas pabeigšanu uz kandidata gradu un apliecība par politisku uzticamību.¹

Preses virsvalde 18. augustā griežas pie Policijas departamenta ar pieprasījumu, vai pēdējam nav iebildumu pret Stučkas kandidāturu. Departaments atbild 10. septembrī «slepeni», ka viņš neiebild pret Stučkas apstiprināšanu otrā «Dienas Lapas» redaktora amatā.² Drošības dēļ Preses virsvalde vēl bija pieprasījusi Vidzemes gubernatoru par Stučkas personas uzticamību, kurš konfidenciali atbild, ka no viņa puses pret Stučkas apstiprināšanu nav iebildumu.³ Lai jautājums būtu galīgi noapaļots, tad Preses virsvalde par Stučkas apstiprināšanu «Dienas Lapas» redaktora lomā F. Bergmaņa vietā iesniedza ziņojumu iekšlietu ministram Plēvem, kurš 12. oktobrī paša rokām uzliek rezolūciju: «Ar mieru, Plēve.»⁴

Pirms pārejam pie b. Stučkas pirmā redaktora darbības posma, mums īsumā jāapstājas pie viņa priekšgājēja darbības.

F. Bergmaņa vadītās «Dienas Lapas» pirmais numurs iznāca 3. septembrī 1886. gadā. Izteikdams šī numura ievadrakstā cerību, ka latvju tauta apsveiks jaunā laikraksta balsi «ar labpatikšanu» un «palīdzēs veicināt mūsu pirmos soļus», redaktors vaicā: «Bet kā nu gan skanēs šī balss, un kādi būs šie soļi? Vai jaunajā laikrakstā atspoguļosies konservatīvs vai brīvprātīgs gars? ... Konservatīva avīze nekad netiks atzīta par miesu no latviešu miesas. Konservatīvisma dzinēklis ir uzturēt vēsturiski iegūtās priekštiesības un sevišķus labumus; latviešiem turpretim nav iemesla kāroties pēc pagātnes; viņu uzdevums ir skatīties un censties vienmēr uz priekšu un atkal uz priekšu, izlietodami savai attīstībai par labu katru apstākli un raidīdami darbā katru derīgu darbaspēku.»

¹ Ленинградское отделение Центрального исторического архива (ЛОЦИА). Дело № 55. Главное управление по делам печати.

² ЛОЦИА. Policijas departamenta atbilde 1888. g. 10. septembrī, Nr. 869.

³ ЛОЦИА. Vidzemes gubernatora atbilde Preses virsvaldei 1888. g. 4. oktobrī, Nr. 8109.

⁴ Turpat. Plēves rezolūcija 1888. g. 12. oktobrī.

Bet autors arī negrib lietot nosaukumu «brīvprātīgs, liberals», aiz kuriem bieži slēpjas «visrupjākie pašmīlības centieni. Mūsu presē tas jau ir piedzīvots. Mērķis, kura labā mēs gribam strādāt, cik tālu vien mūsu spēki sniegsies; vada zvaigzne, pēc kuras mēs iegrozīsim savus soļus, ir — *latviešu tautas vispusīgs progress* (mans pastripojums. — P. D.) ... Katram dot, kas tam nākas, — tā būs vienmēr mūsu augstākā vadadoma, un tā arī paģēr, ka bez atraušānās ļaunu par ļaunu un labu par labu saucam tikpat pie svešiem, kā pie tautiešiem. Modināt tautu uz nepiekušu rikošanos, tas būs mūsu mīļākais darbs. Tautas materialā un garīgā uzplaukšana būs mūsu vienīgais mērs, pēc kura mērīsim un vērtēsim katru atgadījuma un nosacījuma vērtību, kas vienā vai otrā ziņā aizkustinātu tautas intereses.»

Raksta beigās uzskaitīta vesela rinda praktisku kultūras problēmu, kuru veicināšanu sev «D. L.» spraudusi.

Jau tuvākos avīzes numuros Bergmanis sāk pārrunāt *strādnieku jautājumu*. Viņš apstājas pie tuvākās pašreizējās saimnieciskās krīzes analīzes Latvijā, kurā jau izmanāms zināms ievirziens marksistiskā domāšanas gaitā. Krīze toreiz aptvēra ne tikai rūpniecību, bet arī lauksaimniecību. Un šīs krīzes iemeslu Bergmanis redz itin pareizi — *pārprodukcijā*.¹ Protams, šīnī laikā vēl par konsekventu marksistisku ideoloģiju «Dienas Lapā» nevarēja būt ir runas. Pēdējā sāk attīstīties tikai dažus gadus vēlāk. Interesants tomēr ir tas pretstats, kādu «D. L.» ieņem attiecībā uz pārējo latviešu presi, — «D. L.» simpatijas pret «zemākajām» šķirām. Tā, piemēram, redakcija 1887. g. veltī plašāku ievadrakstu kalpu jautājumam, kauču arī šīnī jautājumā utopisks humanitarisms ņem pārsvaru pār sociālu šķiras analīzi.²

Par moto šim ievadam ir likta tautas dziesmiņa:

Es pazinu to zemīti,
Kur uzauga sērdieniši, —
Visas tekas notekātas
Basajāmi kājiņāmi.

«*Ar sviedriem vaigā būs tev maizi ēst.*» Pie kalpiem šie vārdi piepildās pilnā mērā. Tādēļ mums nepieklājas vis ar nicināšanu noskatīties uz kalpu kārtu, bet mūsu pienākums ir pacelt un gaismot to dzīvi, cik un kur vien spējams, saka autors. Viņš dod šīnī rakstā drūmu kalpu dzīves tēlojumu un aizrāda uz dažādiem kulturaliem līdzekļiem — šķiru cīņu autors vēl nepazīst, — kā plaisu starp saimniekiem un kalpiem izlīdzināt.

Vajag pacelt skolu līmeni, ievest skolā praktiskus priekšmetus, krievu

¹ Par darba trūkumu Rīgā. «Dienas Lapa», 1886. g., Nr. 13—15.

² Kalpi Kurzemē. «Dienas Lapa», 1887. g., Nr. 7.

valodu etc., lai bernis (še ir runa par kalpu bērnu), «dzīvē iestājoties, varētu arī *citur* savu maizi meklēt, ja tas pašu apgabalā nav iespējams... *tikai caur izglītību var noplēst starpsienu, kas liedz saimniekiem un kalpiem satikties kā vienas tautas bērniem un abēju dēliem kā draugiem*».

Seit redzam naivas utopiskas ilgas pēc agrākās saskaņas, agrākās patriarhaliskās harmonijas starp saimnieku un kalpu — citiem vārdiem, redzam pat pilnīgu pretrunu ar Bergmaņa uzstādīto tezi «nekāroties pēc pagātnes», bet «vienmēr censties uz priekšu».

Bet arī šī utopiskā pieeja pie sociālās problēmas, šī simpatija pret tautas «sērdieņiem» nebūt nebija pa spalvai «Baltijas Vēstneša» dižvīriem. Drīz vien sākās «B. V.» cīņa pret jauno laikrakstu, un Bergmaņa sapņotās «labpatikšanas» vietā no veco preses koleģu puses nāk nikni uzbrukumi un samazgu spaiņi. Šis karagājiens pret «D. L.» pieņem ļoti asu raksturu, kad Bergmanis, kā Rīgas Latviešu amatnieku palīdzības biedrības priekšnieks, *atteicās parakstīt tukšu papīra lapu*, kuru ar vēl nezināmu tekstu Rīgas Latviešu biedrības priekšniecība taisījās iesniegt pilsētas valdei dēļ subsidijas latvju teatrim. «B. V.» nosauc par *tumsoņiem* tos, kas neparaksta lapu bez satura (!!).

Šādi un līdzīgi neķītri uzbrukumi no «B. V.» puses parādās arvien biežāk un ne mazā mērā sarūgtina jaunā laikraksta vadītāju. Tomēr Bergmanis stingri turas pie nospraustā mērķa un godam vada savu laikrakstu nesavtīgā, progresīvā, *kreisā* virzienā. «Dienas Lapā» zem viņa vadības sastopam nopietnus rakstus skolas jautājumā, par latviešu jūrnieku dzīvi, par latviešu emigrāciju uz Krieviju, par teatru jautājumu, par rakstniecības attīstību, par derīgu grāmatu apgādību, par audzināšanas mērķiem, par Baltijas vēstures pētību utt. Visos galvenos rakstos spīd cauri dziļa demokrātiska izjūta, humanisms, ilgas pēc nesavtīgas, daiļas kultūras, pēc brīvības. «Bērnus audzinot,» tā lasām vienā rakstā¹, «tos jā māca ievērot ne vien savu labumu, bet arī citu, lai no viņiem izaugtu *īsti brīvi cilvēki, kuriem ne vien savs, bet arī vispārīgs labums rūp...*»

Reizē laikraksts ved enerģisku cīņu pret «labajās aprindās» plaši ieviesušos kārkluvācietību. Kādā rakstā zem virsraksta «Kaunīgi latvieši»² šī raksta autors «B. V.» aprindas pamāca ar interesantu citātu no 1829. gadā sarakstītā «Vidzemes kalendara», kura autors ir Jāņa draudzes mācītājs Freijs. «Kaunies jel savas lepnības un liekulības,» skan minētā vieta, «bet savas dzimtenes, savu vecāku un savas tēvutēvu valodas nekaunies vis!... Tā zeme un tā vietīņa, kur tu savā pirmajā dzīvības dienā saules gaismu ieraudzīji, tā ir un paliek tava dzimtene ir tad, ja tu jau bērns būtu aizskrējis otrā pasaules galā un tur jau simts gadu dzīvotu.» Kā

¹ *Lidumnieks*, Audzināšanas mērķi. «Dienas Lapa», 1887. g., Nr. 8.

² «Dienas Lapa», 1887. g., Nr. 89.

redzam, vācu baznīckungs labāk saprata mīlu uz latvju dzimteni nekā «jaunlatvietības» epigoni!

Sī ciņa par neviltotu latvietību, par latvju tautas vēsturiskās īpatnības saudzēšanu un tālāko attīstību turpinās arī P. Stučkas un it sevišķi J. Pliekšāna redakcijas laikā.

Bergmanis tirām rokām pēc 2 gadu ilgas redakcijas darbības nodod laikrakstu P. Stučkas tālākai gādībai.

Izšķīrstot «Dienas Lapas» 1888.—1890. gada numurus, mēs viņos vēl neredzam spilgti izceļamies P. Stučkas personību. Vēl nav nobriedis nedz viņa literarais, nedz politiskais stils. *Vispārēji* kulturas jautājumi, *vispārēji* spriedumi par politisko un sabiedrisko dzīvi ārzemēs un Baltijā — tikai, kā teikts, caurausti celām jūtām un dziļu tieksmi — celt Latvijas kulturalo un moralisko limeni. Tikai garākā rakstu rindā 1889. gada gājumā mēs sastopam P. Stučku jurista lietpratēja lomā, kur viņš, kauču bez paraksta, sīki apskata Baltijā ievesto tiesu reformu pēc Krievijas parauga.

Sī tiesu reforma tam laikmetam bija, bez šaubām, liels progress, salīdzinot ar agrāk Baltijā valdošo pusfeodalo muižniecības tiesu iekārtu. Nav brīnums, ka arī «Dienas Lapa» dziedāja slavas dziesmas šai reformai, jo viņa tiešām deva latvju zemniecībai iespēju izraut pa gabalam no muižniecības asinīm aptraipītām rokām latvju zemniecībai nozagtās cilvēku tiesības.

Stučka savos rakstos vēl nedod dziļāku šīs reformas sociālu analīzi, nedz arī kritisku apskatu par viņas trūkumiem. Priekš tam viņam vēl trūka marksistiskās atslēgas. Bet toties jo vairāk viņš izcēla no jaunajiem tiesu likumiem tos praktiskos slēdzienus un padomus, kas zemniecībai un visai latvju tautai varētu dot reālus ieročus savu tiesību interešu aizstāvēšanai. Viņš jau toreiz prata saskaņot savas augstskolā gūtās teoretiskās zināšanas ar ikdienas praktiskām prasībām — īpašība, kura vēlāk Padomju Savienībā tik spilgti izcēlās b. Stučkas lielajā padomju tiesas reformā.

Stučka pats kādā vēlākā plašā darbā par tiesību revolucionāro lomu atzīstas, ka tikai pēc Oktobra revolūcijas viņam izdevies iegūt patiesi marksistisku viedokli tiesību izpratnē:

«Man ienāk prātā senie laiki, kad mēs (80. gadu beigās), Pēterburgas studentu grupa, vēl neko nezinādami toreiz par marksismu, «pēc prof. Korņunova lekcijām» veltī meklējām tālāku ceļu no viņa interešu robežu teorijas. Ar laiku mēs piesavinājāmies marksismu kā itin dabiski mūsu galvās sagatavotu pasaules uzskatu.»¹

Ja «Dienas Lapas» jaunā redaktora persona aplūkojamā laikmetā arī

¹ П. Стучка, Революционная роль права и государства, 1923. г., 8. un 9. lpp.

neizbīdījās spilgtās krāsās, tad tomēr mums īsumā jāapstājas pie toreizējā avīzes vispārējā virziena.

P. Stučkas paraksts redaktora lomā pirmo reizi parādās «Dienas Lapā» 1888. gada 18. oktobrī.¹ Avīzē ievietots neliels ievadraksts, kura saturu piedīsim gandrīz vārdiski ar nelieliem īsinājumiem. Tas ir vajadzīgs, lai izprasītu avīzes virzienu un šī virziena nesēja P. Stučkas seju — sakarā ar pārdzīvojamo laikmetu.

«Drusku vairāk par 2 gadiem pagājuši, kamēr «Dienas Lapa» sākusī tautās iet. Šie 2 gadi jaunajam laikrakstam bijuši grūti gadi, viņos daudz piedzīvots, daudz cīņiņu izcīnīts. «Dienas Lapai» uz pirmā soļa bija jāstājas pretim daudz jo stipriem pretiniekiem, kas tai no pirmā gala jau pravietoja agru nāvi. — Bet robs latviešu presē, kuru aizpildīt «Dienas Lapa» bija sev spraudusi par mērķi, nebija vis tukšas iedomas; krietnais draugu un piekritēju pulciņš, kuru jaunais laikraksts tūlīt ieguva, bija labākā liecība, ka arī tautā tika sajūsts šis robs...

Jo vairāk izrādījās, ka «Dienas Lapa» visām aukām par spīti nemirs, bet dzīvos, jo vairāk iekarsa pretinieki. Stiprākie līdzekļi, bieži izmēģināti, tika palīgā ņemti: «vienprātība», «saticība», «tautas mīlestība», «paklausība priekšniekiem» — šie un daudz citu jauku vārdu tika runāti, lai ar tiem noslāpētu nepatīkamo konkurentu. Visiem viņu saldiem un sūriem vārdiem neklausot, latvju tauta neatkrita no reiz par labu atzītās mācības nevis akli paklausīt, bet papriekš visu pārbaudīt un to, kas labs, paturēt...

Kā teikts, «Dienas Lapa» sprauž sev par mērķi pildīt sajūstu robu mūsu avīžniecībā. Šis robs, kā izrādījies, bija pilnīgi sajūsts arī tautā, tātad viņš dibinājās uz dzīves vajadzībām. Un šīs dzīves vajadzības ir labākais programmas sastādītājs, tās to labāki spēj sakārtot nekā krietnākais teoretīķis. «Dienas Lapa» gan nav ikbrīd skaļiem vārdiem apgalvojusi, kāda viņas programma un virziens, tos lasītāji paši noredzējuši un nopratuši iz viņas darbiem.»

Nobeidzot savu rakstiņu, redakcija (t. i., b. Stučka) dod tikai īsu solījumu «staigāt pa līdzšinējo ceļu». «Savus solījumus tērpt jaukos, skaļos vārdos mēs neturam par derīgu, mēs solāmies tikai to: *Mēs strādāsim, cik spēsim.* Kā mēs savu pienākumu izpildīsim, par to lai spriež latvju tauta.»

«Mēs strādāsim, cik spēsim,» — tā ir devīze, kuru b. Stučka ir sev spraudis visam savam turpmākam dzīves darbam.

Bet ko nozīmē vārdi: mēs staigāsim «pa līdzšinējo ceļu»? To ceļu, pa kuru staigāja F. Bergmaņa vadītā «Dienas Lapas» redakcija un ar

¹ P. Stučka, Nopietns vārds lasītājiem. «Dienas Lapa», 1888. g., Nr. 238.

kuru b. Stučka solās «strādāt solidariski», mēs jau īsumā apskatījām. Tomēr paklausīsimies, kādiem vārdiem pats Bergmanis raksturo savas divgadējās darbības virzienu, nododams redakcijas grožus savam pēcnācējam.

Otrā dienā pēc tam, kad pirmo reizi «Dienas Lapā» sastopam P. Stučkas vārdu redakcijas parakstā, «Dienas Lapā» ievietots ievadraksts «Cienlasītājiem»¹. Šinī ievadā Bergmanis vispirms īsi ziņo par notikušo redaktora maiņu.

Atsaukdami uz kādu K. Klusiņa «Dienas Lapā» atreferēto priekšlasījumu Rīgas Latviešu biedrības zinību komisijas sēdē², Bergmanis saka, ka «latviešu laikraksta redaktoram vajag būt ne vien plaši izglītotam cilvēkam, bet arī savas tautas pazinējam... Svarīgākā lieta tomēr ir tā, ka redaktors sīki pazīst savu lasītāju ieskatu un vajadzības.»

Atskatoties uz pagājušiem diviem gadiem, kā «Dienas Lapa» iesāka savu gaitu, Bergmanis konstatē, ka «laikraksta darbība nav palikusi bez sekmēm. «Dienas Lapa» piespieda otro latviešu dienas avīzi (t. i., «Baltijas Vēstnesi») ne vien palielināt savu formātu, bet konkurencē parādīja savu spēku arī avīžu satura ziņā; kas līdz tam bija snavdis uz agrāk iegūtiem laurieņiem, sāka kustēties un rīkoties... Vārdu sakot, jaunais laikraksts parādījās kā modinātājs un pamudinātājs priekš pārējiem latviešu preses orgāniem.»

Bet turpat Bergmanis ne bez rūgtuma piezīmē: «Būtu jādomā, ka pēdējiem būtu pienācies skatīties uz jauno laikrakstu kā uz biedru kopīgā darba laukā, ... bet no tādiem uzskatiem nebija ne jausmas. Izņemot divus laikrakstus, kas izturējās neitrali, pārējie uzstājās taisni par «Dienas Lapas» pretiniekiem. Neviens līdzeklis nepalika neievērots, caur ko jaunajam biedram varēja kaitēt: gan biedināja publiku no pastellēšanas, gan uzliepa izdevējiem un pabalstītājiem nekrietnus mērķus, gan atkal ākstījās gar jaunā laikraksta redaktora personu...»

Tagad, pēc 2 gadiem, varu ar mierīgu prātu nolūkoties uz šo laikmetu latviešu avīžniecībā un varu sacīt, ka tas paliks mūsu avīžniecības attīstības vēsturē ierakstīts kā liecība, cik vāja toreiz bijusi dažu tā dēvēto tautas priekšnieku politiskā saprašana.»

Aizrādīdams vēl uz atsevišķiem sīkumiem, Bergmanis nonāk pie sekošā «Dienas Lapas» novērtējuma: viņa ir «skubināt skubinājusi latviešus uz visām lietām, kas sekmētu tautas labklājību un paceltu latviešus cittautiešu acīs. Ka šur un tur bija kāds skarbāks vārds lietojams, tas pats par sevi protams, jo līdzekļus mēdz lietot pēc kaites dabas... Laikraksts kalpo progresa lietai...»

¹ «Dienas Lapa», 1888. g. 19. oktobrī, Nr. 239.

² K. Klusiņš, Par latviešu rakstniecības nākamību. Priekšlasījums 1888. g. 16. janvarī.

Pēc Bergmaņa tiešām objektīvā un pareizā toreizējās «Dienas Lapas» novērtējuma mēs redzam viņas *progressīvi demokrātisko* raksturu. «Tautas labklājība», «progress», «vispārējā kultura» — lūk, lozungi, kas bija uzrakstīti uz «Dienas Lapas» karoga.

Reizē ar šo novērtējumu mēs redzam vēl otru interesantu parādību: mēs redzam, kā latviešu avižniecība sāk arvien asāk un asāk nošķīroties divos naidīgos lēģeros. Bet šī nošķīrošanās nav nekas cits kā ideoloģisks atspoguļojums no tās plaisas, kura jo dienas jo dziļāk un plašāk sāk šķelt pašu tautas ķermeni.

Sadursmes ar «Baltijas Vēstnesi» un «Balsi» sāk arvien biežāk un biežāk atkārtoties. Galvenais pamats šīm sadursmēm tas, ka šie laikraksti reprezentē tās mantīgo grupas, kas arvien vairāk un vairāk noiet no 60. gadu tautiskās atmodas nesavtīgo censoņu ceļa, sāk pielabināties vietējai vācu buržuazijai, piesavinādamās vācu «manieres», buldurēdamas kļūdainā vācu valodā, ieprecēdamās vācu ģimenēs utt. Mantīgo tēvu dēli augstskolās dibina studentu korporācijas pēc vācu «buršu» parauga, pavadīdami studiju lielāko laiku dzeršanā, dueļēšanās un citādā nelietīgā laika nosīšanā. Zinātne bija ne sirds lieta, bet līdzeklis turpmākai karjerai.

Pret šādu novirzienu no Kronvalda, Valdemāra u. c. jaunlatviešu ievadītā kulturas ceļa bija galvenā kārtā virzītas «Dienas Lapas» bultas. Viņas kritika arī bieži apstājās pie Rīgas Latviešu biedrības, ap kuru pulcējās jaunceptā latviešu buržuaziskā inteligence. Šīs biedrības darbībā it sevišķi spilgti atspoguļojās socialais un ideoloģiskais tukšums.

Ļoti tipiska šī laikmeta parādība bija tā, ka vienīgais pastāvīgais latviešu teātris Rīgā bija pilnīgi zaudējis savu tautisko nokrāsu. Viņa direktors, pazīstamais latvju dramaturgs un latvju «teatra tēvs» *Adolfs Alunāns*, bija atstādināts no teatra vadības, un viņa vietu ieņēma vācu direktors un režisors, kuram *pat latvju valoda bija sveša (!)*. «Dienas Lapa» bieži vien atgriezās pie šī jautājuma un garākā rakstā 1890. gadu sākumā nostāda jautājumu gluži kategoriski: «Tagad, kad latviešu prese ir attīstījusies, ... ir taču pienācis pēdējais laiks *atlaist prūšu direktoru un iecelt latvieti.*»¹

Vai šādos redakcijas soļos, viņas cīņā pret «kārkluvācietību», par latvju valodas tīrību un latvju kulturu neslēpjas pretruna ar b. Stučkas apgalvojumu, ka viņš jau studentu gados bijis īsts antinacionalists?

Se nav nekādu pretrunu. Ir jāzin b. Stučkas viedoklis un viņa praktiskā pieeja pie nacionalā jautājuma. Kādā vēlākā rakstā² viņš dod noteiktu atbildi uz šo jautājumu.

«Man, tagad 33 gadus atpakaļ (1888. g.),» raksta viņš 1921. gadā, «iestājoties pirmo reizi, jaunam studentam ar neskaidriem sīkpilsoniski na-

¹ Latviešu teātris Rīgā. «Dienas Lapa», 1890. g., Nr. 91.

² P. Stučka, Pret tautu naidu un tautisko ienaidu. «Spartaks», 1921. g., 24. un 25. lpp.

cionalistiskiem politiskiem un sabiedriskiem uzskatiem galvā, par «*Dienas Lapas*» redaktoru, bija jāizteicas šinī (valodas) jautājumā. Es pirmajā «programas ievadā» uzsvēru (pret visu naidīgo nacionalistu bandu), ka es nedarbojos ar latviešu valodas nākotnes pareģošanu, bet, kamēr mums ir 1½ milj. latviešu, kas neprot citas valodas, turu par savu svēto pienākumu likt arī savu roku pie tās izkopšanas.»

Un tālāk: «... to pašu domu esmu izteicis vairākkārt vēlāk: kā 1896. g., no jauna iestājoties par pārdzimušās «*Dienas Lapas*» redaktoru, šoreiz kā Marksa «nedaudz aplaizīts» sīkpilsoņu intelīgents, tā pēc 1905. g. jau kā marksists un lielinieks. Es domāju, ka tā pati doma arī tagad ir pareiza.»

Ievērojot «*Dienas Lapas*» kulturalo, progresīvo virzienu, ap viņu pamazām sāk pulcēties visi dzīvākie intelektuālie spēki, kam tiešām rūp «tautas labklājība», viņas nacionālā īpatnība, viņas vispārējais progress. Jau 1889. gada vidū mēs sastopam «*Dienas Lapā*» tā virziena nosaukumu, kurš vēlāk ieguva vēsturisku nozīmi, — vārdu «jaunā strāva».

«*Dienas Lapā*» ir nodrukāts ievadraksts «*Jaunā strāva latviešu tautā*».

«Kas tā tāda par jaunu strāvu latviešu dzīvē?» jautā autors J. Bērziņš. «Tā dažs labs, uzrakstu izlasījis, iejautāsies... Ar augšējo izteikumu domāju... jaunu strāvu jeb virzienu mūsu starpā, ko laika gars sācis iemīt, proti, uz to, ka pēdējā laikā parādījušās zīmes, ka mācītākie latvieši sāk tuvāki piegriezties savai tautai, vismazākais atzinuši, ka tas jādara, ja negrib, ka visa tautas lieta ietu pa greizu ceļu un beidzot pavisam bojā.» Autors asi kritizē pēdējā laikmeta mācītos latviešus — visādus «hofratus, ārstus, advokatus, mācītājus u. c.», kuri «atšķiras no tautas», un apstājas ar atzīnību pie Maskavas studenta Kreicberga, kā arī mācītāja (vēlāk filozofijas un tautsaimniecības doktora) Baloža runām Rīgas Latviešu biedrības zinību komisijas sēdē, kurā pēdējie asi uzstājās pret dziļi iesakņojušos «kārkluvācietību» latviešu izglītoto aprindu vidū.

Kā redzam, toreizējās «*Dienas Lapas*» acis tādi vīri kā Kreicbergs un Balodis, salīdzinot ar Grosvaldiem un Dīrikiem, bija īsti kulturas un progresa nesēji. «*Dienas Lapas*» slejās ieņēma arī goda vietu rakstnieks *Teodors* (Teodors Zeiferts) ar saviem «Kritiskiem apcerējumiem».

Protams, ne J. Bērziņa rakstu par «jauno strāvu», nedz arī Teodora plašos «Kritiskos apcerējumus» mēs nevaram atzīt par vēsturiskās «jaunās strāvas» dzimšanas momentu. «*Jaunā strāva*» ir nešķirami saistīta ar marksistiskās atziņas ieplūšanu latviešu presē un «*Dienas Lapas*» noteiktu nostāšanās strādniecības pusē. Ir gluži saprotams, ka arī pēdējais moments nekrīt no debesīm. Viņš attīstījās pamazām, pie kam sevišķi nopietnu lomu spēlēja divi apstākļi: 1) strādnieku kustības straujā attīstība Vācijā un 2) kapitalistiskās rūpniecības attīstība Latvijas pilsētās un viņas izsauktais proletarizācijas process latvju zemniecības vidū.

«*Dienas Lapā*» ar katru mēnesi biežāk un biežāk sāk parādīties ko-

respondences par strādnieku kustību Vācijā, kā arī garāki ievadraksti par strādnieku jautājumu vispār. No otras puses, Latvijas pilsētu augošās proletariskās un pusproletariskās masas sāk meklēt izeju no sava kļūmīgā materialā un kulturalā stāvokļa visvisādos sabiedriskās pašpalīdzības veidos, — dibinot dažāda veida labdarības un palīdzības biedrības, arteļus, dziedāšanas un muzikas biedrības, krājiskas un bērū kases un tamlīdzīgus pasākumus. «Māmuļnieku» biedrība šiem elementiem nebija pieejama. «Māmuļā» bija vieta tikai tautas «diženajiem».

Šīs demokrātiskās biedrības auga kā sēnes pēc silta lietutiņa. Ap 1890. gadu Vidzemē pastāvēja 710 dažādu biedrību, no kurām Rīgā vien bija reģistrētas 250 biedrības, kuras no lauku biedrībām, kas pa lielākai daļai sastāvēja no saimniekiem un saimnieku dēliem un meitām, atšķīrās ar savu proletarisko un pusproletarisko sastāvu. Ar laiku šīs biedrības, kā redzēsim lejāk, pārvērtās par «jaunstrāvnieku» agitācijas un propagandas centriem.

No Rīgas toreizējām biedrībām bija 68 palīdzības biedrības un bērū kases, 29 vispārējas palīdzības kases, 97 savstarpējas palīdzības biedrības, 18 arteļi, 20 dziedāšanas un muzikas biedrības, 12 klubi.¹

Šīm demokrātiskām biedrībām b. Stučka no paša sākuma sāk piegriezt nopietnu vērību. Jau 21. oktobrī 1888. gadā «Dienas Lapā» parādās plašāka korespondence par Rīgas sabiedrisko dzīvi², kurā autors speciāli apstājas pie «jautājumu vakariem», kuri pašlaik sākuši strauji atdzīvoties Rīgas biedrībās. Autors pieiet kritiski pie šiem vakariem, aizrādot, ka iesniegtie jautājumi pa lielākai daļai tukši un bieži vien celti ar reklamas nolūkiem. Viņš tālab liek priekšā piegriezt nopietnāku uzmanību vakaru organizēšanai, priekšlasījumu sagatavošanai, ievēdot dažādus tehniskus uzlabojumus — miglas bildes u. c.

1890. gada sākumā mēs sastopam «Dienas Lapā» pārskatu par «Cēriņas», «Pavasara», «Jonatana» u. c. Rīgas biedrību darbību³, kurā redakcija atzīmē ievērojamu progresu šo biedrību attīstībā, — gādībā par bērniem, biblioteku un lasāmo galdu ierīkošanu, jautājumu vakaru organizēšanu, teatru izrīkojumiem utt., tomēr nedodot šo biedrību darbības sociālo analīzi. Tas pats sakāms par rakstu «Biedrības Vidzemē».⁴

Palūkosimies, kā b. Stučkas vadītā «Dienas Lapa» tanī laikmetā pieiet pie strādnieku un proletariskās šķiras cīņas jautājumiem.

Pievedīsim piemēru, kā «D. L.» iztīrā lauku dzīvē notikušās grozības un attiecības starp saimnieku un kalpu. Kādā ievadrakstā⁵ bez paraksta,

¹ Общества в Лифляндии. Справочная книжка Лифляндской губ. на 1890 год.

² Iz Rīgas latviešu sadzīves. «Dienas Lapa», 1888. g., Nr. 241.

³ Par Rīgas latviešu palīdzības biedrību darbību. «Dienas Lapa», 1890. g., Nr. 16.

⁴ Biedrības Vidzemē. «Dienas Lapa», 1890. g., Nr. 195.

⁵ Par mūsu mazgruntniekiem. «Dienas Lapa», 1888. g. 15. un 16. novembrī.

kurš nav b. Stučkas sacerēts, tālab ka rakstam ir piespraustas vairākas redakcijas piezīmes, — autors diezgan asi, bet ļoti delikāti polemizē ar Liepājas vācu avīzi, kura apgalvo, ka latviešu zemnieku stāvoklis, pateicoties māju iepirkšanai, esot stipri grozījies, pie kam šīs avīzes korespondents vēl piesprauž melkulīgo apgalvojumu, ka Latvijā vispār nekad neesot pastāvējusi īsta verdzība un ka tikai karā gūstītie esot bijuši pilnīgi vergi.

Redakcija, t. i., b. Stučka, pieved ģenerālgubernatora f. Brovna 1765. gadā iesniegto priekšlikumu muižniekiem, kurā teikts, ka muižnieki «zemniekiem neatļauj nekādu īpašumu, pat ne to, ko viņi saviem vaiga sviedriem un asinīm mantojuši...» Līdzīgus spilgtus piemērus redakcija pieved vēl vairākus.

Tālāk autors pieved Liepājas vācu avīzes spriedelējumus par latviešu saimnieku «*aplamo dzišanos pēc izglītības... Turīgo vecāku dēli... tiešām jāsūta ģimnazijā un, kur tas iespējams, vēlāk augstskolā, bet vispār mazgruntniekiem uz to vajadzētu skatīties, ka viņu bērni neatsvešinās lauksaimniecībai.*»

«D. L.» redakcija šeit piemetina: «Viņa (t. i., Liepājas avīzes korespondenta. — *P. D.*) izteikums par mūsu laucinieku aplamo dzišanos pēc izglītības ir tāds, par kuru katram jaunlaiku cilvēkam jānosarkst... *Dzišanās pēc izglītības nekad nevar būt aplama.*» Un tālāk redakcija aizrāda, ka «korespondents nemaz nepazīst mūsu apstākļus, ja viņš runā vienīgi par saimnieku naigo dzišanos pēc mācībām. Tādi runādami, mēs darām pāri mūsu kalpiem, jo viņu dzišanās pēc izglītības nebūt nav mazāka, bieži pat lielāka nekā saimnieku..., bet citādi ir ar līdzekļiem šo dzišanos apmierināt.» Še gaiši spiežas acīs «Dienas Lapas» simpatijas pret «kalpu kārtu».

Rakstā nav vēl redzams nekāds noteikts šķiras viedoklis. Vairāk sajūtam *humanisms* un tieksme *augošo plaisu starp saimnieku un kalpu* iznīcināt. Polemizējot ar Liepājas avīzi, redakcija saka: «...mēs nekādi nevaram atzīt līdzī «Lib. Ztg.» par itin dabīgu, ka pie mums *nodibinās sevišķa saimnieku kārta*, kas pilnīgi atšķiras no kalpu kārtas,» kālab redakcija saimniekiem dod mīlīgo padomu, lai viņi «pie laika paši mēģina, kur vajadzīgs, labot satiksmi ar kalpiem, ievērodami, ka dabīga attīstība arvien labāka nekā uzspiesta.»

Pāris gadu vēlāk «D. L.» ar šādiem mīlīgiem padomiem vairs negriežas pie mantīgo zemnieku aprindām.

Vēl tipiskāks priekš aplūkojamā posma ir ievadraksts «Dienas Lapā» par strādnieku jautājumu ar parakstu T. V., kurš ievietots bez redakcijas piezīmēm.¹ T. V. strādnieku šķiru vēl absolūti nepazīst, pazīst tikai strādniekus kā individualus *zināma darba darītājus*. Bet, tā kā viņš tomēr redz,

¹ T. V., Kādi vispārīgi vārdi par strādniekiem. «Dienas Lapa», 1888. g. 30. novembrī.

ka strādniekiem nav viegla dzīve, viņš tiem grib nākt talkā ar sekošiem padomiem: «... Tagad strādnieki nestāv vairs viens no otra tik atšķirti, kā tas bija agrāk. Caur lielāku kustēšanos pasaulē, caur rūpniecību un dažādiem veikaljiem viņu skaits pieaudzis jo liels. Ja nu spaidonis uznāk, tad viņš uznāk pie daudziem reizē; caur šo lielākā nelaimē atrasts arī līdzeklis, kā no viņas var glābties, proti, *biedrošanās*. Nu katram pie vajadzīgās pašpalīdzības piepalīdz arī citi — viņa biedri.»

Un kāds ir autora slēdziens?

T. V. saka, ka caur biedrošanos «nāca pie diviem ievērojamiem piedzivojumiem: *ar maziem līdzekļiem var daudz ko sasniegt*; bet *tikai caur pašu piespiešanos un uzpurēšanos*... Pašsavaldīšanās un taisnība ir dabiskās pamata tikumības, kuras nepieciešami vajadzīgas, ja grib, lai tiktu sasniegta kāda cilvēka labklāšanās sevišķi un visas cilvēces uzplaušana kopā. Tātad tās ir katra strādnieka pirmā un visvajadzīgākā pašpalīdzēšanās.

Tādēļ strādniekam jāsniedzas pēc patiesas izglītības un tīklības. Nekad lai strādnieks nerūpētos tik par ārēju darbu (!) vien, jo ārīgums cilvēku dara rupju, mežonīgu...»

Cik *naivi* bija šie pirmie soļi, meklējot atbildi uz gadsimtena sarežģītāko jautājumu — strādnieku jautājumu! P. Stučkas rakstos, pat pašos agrējos, mēs nekad nesastopam šādus naivus spriedumus par «piespiešanos un uzpurēšanos» kā svarīgākiem strādnieku jautājuma izšķiršanas līdzekļiem. Bet «Dienas Lapas» ievadā ievietotais raksts liecina, cik grūti bija... atrast¹ pareizo šķiru cīņas ceļu kā izeju no tā «spaidoņa», kurā kapitalisms iegrūda darba tautas miljonu masas.

Arī daiļliteratūrā «Dienas Lapas» slejās mēs vēl nejutām nopietna novirziena no vecajām, iestaigātajām tekām. Tā, piemēram, «Dienas Lapā» caur desmitiem numuriem stiepjas sūkalainais Marlitas romans «Otra sieva», pildīdams neskaitāmas slejas. Bet jau no 1889. gada vidus arī beletristiskajā nodaļā sāk pūst svaigās pavasara vēsmas. Parādās fejetona turpinājumi ar «Zobgaļa nedēļas kroniku», kur it sevišķi «Brenča un Žvinguļa» sarunās tiek spēcīgi ņemti uz zoba latvju māmuļnieki un citi tautas dižvīri. Zobgaļa bultas top arī mērķētas pret bēdīgo stāvokli latvju literatūrā, starp citu, pret «Balss» galma dzejnieku Kārkluvalku Frici un viņa smieklīgo reklamas pantu:

... Tā pazemīgie kalni, piemīlīgās lejas
Ar saviem klusiem, laipniem greznumiem
No manis nemitīgi prasa dzejas...²

¹ Toreiz Latvijā. — J. V.

² «Balss», 1889. g., Nr. 29.

Kritikas zobs top raidīts pret Latviešu biedrību un viņas dažādām komisijām, pret «zinību komisiju», «Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļu» u. c. Un gada beigās «D. L.» ievieto plašu, vairākos numuros nodrukātu *Āronu Matīsa* kritisku pārskatu par tekošo latvju literatūru.

Jāatzīmē, ka toreizējā latvju prese, bez «Dienas Lapas», aptvēra pavisam 7 laikrakstus, starp kuriem atradās 1 dienas avīze («Baltijas Vēstnesis») un 5 nedēļas laikraksti («Balss», «Mājas Viesis», «Tēvija», «Latvietis», «Latviešu Avīze») un mēnešraksts («Austrums»), no kuriem neviena paša nevar skaitīt par cik necik progresīvu.

Še nav vieta apstāties pie minēto laikrakstu sīkākas analīzes. Tas prasa atsevišķu darbu. Par toreizējo latvju literatūras līmeni var palasīties agrāk minētā *Andreja Upīša* «Latviešu jaunākās literatūras vēsturē» jeb *Jansona-Brauna* «Kritiskajos rakstos». Mūs šeit interesē «Dienas Lapas» evolūcija literatūras uzdevumu izpratnē.

«Dienas Lapa» sāk latvju literatūrai stādīt jo dienas jo augstākas prasības. 1890. gada sākumā mēs sastopam avīzē labu, nopietnu rakstu ar parakstu «S.» — pēc stila spriežot, no b. Stučkas — kurā sastopam pirmo nopietno mēģinājumu ievirzīt beletristiku no vecās, nodriskātās erotiskās romantikas ceļa realisma slīdēs.¹

Raksta autors aizrāda uz nopietnu trūkumu latviešu beletristikā. «Mūsu romanisti *nestrādā*,» saka autors, «viņiem nav teorijas.»

«Romanam nepietiek ar to, ka uzraksta, ka kāds pāris «iemīlējas, samīlējas un beigās viens otru dabūjas», tur vajag labi pazīt cilvēku, raksturus, vajag atrast laikam piederīgu ievērojamu «vadošu ideju».

Mēs ilgāku laiku atpakaļ aizrādījām uz slavenā franču romanista Emīla Zolā teoriju, ka *romana rakstniecība ir zinātne* (mans pastrīpojums. — *P. D.*). Sai teorijai ir daudz pretinieku, un tā pa daļai iet par tālu, bet tai ir arī daudz taisnības, kura jāievēro katram jaunlaiku rakstniekam. Zolā, iekams raksta romanu, nodarbojas ar pamatīgām studijām. Viņš studē, sastāda sev pilnīgus karakterus, izmācās pamatīgi pazīt tos apstākļus, kādos viņa romans grozīsies, un tad tik viņš sāk apeerēt pašu romanu...

Šis viss ir priekšdarbi, un tie ir svarīgi. Pēdējais darbs — visus sakrātos materiālus kopot ap pieņemto «vadošo ideju», un no tā tik var iznākt romans, kas apmierina tagadējo reālo laiku prasījumus...

Mūsu romanos no šāda darba redzam maz... Nav «vadošās idejas» — jeb veca nodriskāta doma top mūžīgi atgremota, — it kā rakstnieki nebūtu līdzī dzīvojuši pašu tautai un nepazītu dažādas dzīves strāvas un laikmetus mūsu pašu zemē.»

P. Stučka neapmierinās ar mūsu literatūras kritiku vien, viņš ķeras

¹ Latviešu beletristika. «Dienas Lapa», 1890. g., Nr. 61.

arī pie praktiska darba. Tā, piemēram, lasām «Dienas Lapā»¹ nopietnu aizrādījumu uz Latviešu biedrības «Derīgu grāmatu apgādāšanas nodaļas» bezdarbību un uz to, ka «zinību komisijas» ievēlētā komisija nekā nav darījusi priekš katalogu sastādīšanas mūsu lasāmām bibliotekām. Rezultātā top ievēlēta jauna komisija no 5 locekļiem — viņu starpā arī b. Stučka. Vēlāk redzēsim, ka Stučka sakarā ar asajām sadursmēm ar «Māmuļas» dižvīriem no šīs «zinību komisijas» ar pompu top izmests laukā. Šinī purvā Stučkam nebija vietas!

Dažas nedēļas vēlāk pēc nule minētā raksta par «latviešu beletristiku» mēs sastopam tā paša autora analogisku rakstu par literatūras kritiku.²

«... Mūsu literārisko ražojumu apspriešana,» lasām šinī rakstā, «ir diezgan bēdīgos apstākļos, jo pie mums sevišķās grāmatās literatūras apspriedumu līdz šim vēl nav.»

Kādai jābūt kritikai? Autors saka: «Sacīt, ka tā un tā grāmata ir nelaba, un to nepierādīt ir tikai tukši vārdi un ne kritika. Kritikas uzdevums ir tālāk spriest uz pastāvošo rakstniecības likumu pamata, kā arī tālāk izskaidrot un papildināt šos likumus, un šai ziņā viņai augsts uzdevums. Ja kritiķi šo uzdevumu izpildītu pareizi, tad arī rakstnieki tos sāktu cienīt, raudzīties uz tiem kā uz līdzstrādniekiem literatūras laukā, kas nevis aiz nelabprātības aizrāda uz kļūdām, bet tik aiz censības latvju tautas attīstības labā... *Jālabojas mūsu kritikai, jālabojas arī mūsu rakstniekiem.*» (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Minētos divos rakstos «D. L.» jau lielā mērā sagatavo ceļu jaunajai strāvai latvju literatūrā, kura ir visai nopietna vēsturiskās «jaunās strāvas» sastāvdaļa.

Svarīgākā parādība «Dienas Lapas» darbībā 1890. gadā ir tomēr tā, ka viņa jo dienas jo lielāku vērību piegriež strādnieku jautājuma pamatīgai izpratnei. Līdz ar kapitalisma straujo attīstību un ar proletariāta koncentrācijas procesu sāk mosties strādnieku šķiras apziņa. Arvien biežāk atkārtoties strādnieku nemieri spiež valdības spert šādus vai tādus soļus, lai ievadītu strādnieku prasības «likumīgās» robežās. Berlinē top sasaukta starptautiska saeima, kurā apspriež pēc vācu valdības izstrādātās darbības programmas jautājumus par darba nokārtošanu kalnu raktuvēs, par sieviešu un bērnu darbu, par svētdienas atpūtu utt.

«Dienas Lapas» redakcija ieņem nopietnu stāvokli šinī jautājumā. P. Stučka apstājas plašākā ievadā³ pie minētās saeimas un viņas rezultātiem, pie kam jau izjūtama dziļāka, zināmā mērā marksistiski apdvesmota strādnieku jautājuma izpratne.

¹ «Dienas Lapa», 1890. g., Nr. 22.

² S., Druskas par latviskām kritikām. «Dienas Lapa», 1890. g., Nr. 77.

³ Berlīnes strādnieku apsardzības saeima. «Dienas Lapa», 1890. g., Nr. 64.

«... Berlīnes starptautiskā saeima savu darbu beigusi, un delegāti devušies katrs savās mājās, arī saeimas iznākumi jau izsludināti, un tādēļ it derīgi ar tiem iepazīstināt tuvāk arī mūsu lasītājus. Ja mēs, no šiem nolēmumiem gaidīsim kaut ko pavisam jaunu strādnieku jautājumā, tad mūsu cerības nepiepildīsies: *strādnieku jautājuma teorija sniedz mums daudz daudz vairāk nekā saeimas izspriedumi.* (Pastrīpojums mans. — P. D.) Tomēr šiem nolēmumiem ir liela daļa praktiska svara. Kaut gan saeimas dalībnieki atsacījās no tam, ka nolēmumi būtu priekš katras piedalījušās valsts tieši obligatoriski, tomēr spriedumi jāuzskata par tādiem, ko tiešām valstis pēc iespējas mēģinās ieviest dzīvē un likumos... Mēs domājam, ka saeimas lielākais panākums bija tas, ka tas bija pirmais mēģinājums starptautiski caur valstu delegātiem likt apspriest strādnieku jautājumus, un šim solim ir liela nākamība.»

Kā redzam, autors nenoliedz zināmu nozīmi starptautiskai likuma izstrādāšanai par strādnieku apsardzību no kapitalistisko valdību puses. Bet zīmīgs šīnī rakstā ir tas, ka autors šē pastrīpo, ka «strādnieku jautājuma teorija sniedz mums daudz daudz vairāk nekā saeimas izspriedumi».

Par kādu teoriju šeit iet runa, katram lasītājam ir skaidrs. Nevar būt šaubu, ka ap šo laiku b. Stučka jau bija iepazītinies ar Marksa mācības galveniem pamatiem un vienīgi aiz cenzuras iemesliem nedrīkstēja minēt strādnieku jautājuma teorijas nodibinātāja vārdu.

Bet ne tikai šā jautājuma teorija interesēja «Dienas Lapu» un viņas vadītāju. Viņus ne mazākā mērā interesēja strādnieku kustības prakse. Jau dienu agrāk, pirms nule minētā ievadraksta, «Dienas Lapā» korespondencē no Vācijas¹ top ziņots par pazīstamo *Parīzes strādnieku kongresa lēmumu*, ka šī gada 1. maijā jāizved *vispārējs streiks 8 stundu garai darba dienai par labu.*² Reizē arī šīnī korespondencē ir aizrādīts, ka valdība rīkojas sastapt strādniekus ar karaspēku.

Šīnī pašā numurā mēs arī sastopam interesantu ziņojumu no Vācijas, ka «caur socialdemokratu uzbrūkšanu ļaudis šur tur sāk atrauties no jaunekļu iesvētīšanas baznīcā, bet izrīkot tās vietā kopīgus skolas atļaišanas svētkus».

Pie 1. Maija svētīšanas «D. L.» atgriežas vairākkārt. Tā, piemēram, plašākā ārzemju kronikas apskatā³ autors atkal atgriežas pie minētā kongresa lēmuma, kurš pārvērtās par lieliskas starptautiskas aģitācijas momentu un kurš ievadīja veselu laikmetu vispasaules strādnieku kustībā.

¹ «Dienas Lapa», 1890. g., Nr. 63.

² Otrās Internacionāles pirmais kongress, kas notika 1889. g. Parīzē, nolēma svinēt 1. Maiju kā strādnieku starptautiskās solidaritātes svētkus. — J. V.

³ «Dienas Lapa», 1890. g., Nr. 87. Autors, bez šaubām, P. Stučka.

Turpmākos «D. L.» numuros mēs atrodam ziņas par Vācijas strādnieku streikiem un jaunām streiku metodēm, sastopam rakstus par «zemkopības strādniekiem», par «dienestniekiem pilsētās» u. tml.

Plašu ievadu par strādnieku jautājumu sastopam 93. numurā, kurš liecina par rokām taustāmu simpatiju strādnieku šķirai un viņu šķiras cīņai, no kura redzams, ka autors jau ir cik necik ielasījies socialistiskā literatūrā, saprot socialdemokratijas galvenās prasības un rauga iegūtās idejas ienest plašo masu apziņā. Tomēr raksta galaslēdzieni vēl diezgan izplūduši un autora sajēga par valsts lomu strādnieku jautājuma izšķiršanā vēl nebūt nav marksistiska. Raksts pelna, ka no viņa izrakstām plašāku citātu.

Ievads sākas: «Kā zināms, ārzemju valstu iedzīvotāju starpā ļoti ievērojama daļa pieder rūpniecības strādnieku šķirai, īpaši tas redzams tādās vietās, kur atrodas daudz fabriku un kur nereti sastopam simtiem tūkstošiem fabriku strādnieku vienā pilsētā. *Nav noliedzams, ka šāds strādnieku pulks ir bīstama vara, ievērojot īpaši to, ka jaunākā laikā strādnieki necinās vis katrs savrup, bet visi vienkopus.* (Pastrīpojums mans. — P. D.)

... Vispirms mums jāaizrāda uz to, ka strādnieku starpā ir iesakņojusies pareiza pārliecība par vienu no tautas saimniecības pamata prasībām, ka darbs ir vajadzīgs, ka tas ir goda lieta, jo mēs lasām laikrakstos, ka strādnieki savās sapulcēs dzied tā saucamo strādnieku dziesmu («Wer schafft das Gold zu Tage...» — P. D.), kuras saturs ir pa daļai darba uzslavējums. Arī tagadējo kārtību, ka pastāv darba devēju un strādnieku šķira, strādnieku vairums atzīst, jo strādnieku vairums nav socialistu mācību pazinēji un piekritēji, bet dod savas balsis socialistiem vienīgi (?) tai nolūkā — parādīt savu nemieru ar tagadējiem darba apstākļiem...»

Tālāk rakstā iet runa par darba dienas saīsināšanu, par 1. Maija svētku lielo nozīmi cīņā par 8 stundu darba dienu, par sieviešu darba ekspluatāciju utt. Bet beigās mēs lasām sekošo visai naivo slēdzienu: «... Sie ir ārzemju strādnieku prasījumi 1. Maijā. Tiem pretim ir, saprotams, darba devēju vairums, bet valdības (!) sāk it pareizi atzīt, ka viņu uzdevums gādāt par visiem pavalstniekiem vienlīdzīgi (!). Tātad strādnieku cīņiņā viņiem sāk nākt palīgā valdības (!), kuru palīdzība šai ziņā pazīstama zem vārda «valsts socialismus».»

Neviļus šaujas prātā domas, ka b. Stučka tanī laikā bija atdūries vairāk uz Lasala darbiem nekā uz marksistiskiem avotiem. Viņa greizie spriedumi par valsts socialismu un valdības lomu strādnieku aizsardzībā it dabiski izriet no lasalistu ideoloģijas...

Biedra Stučkas šeit attēlotā izpratne par valsti un valsts socialismu izskaidrojama ar to, ka toreiz... no socialistiskās literatūras atplūda Baltijāniecīga daļa. Pie šīs literatūras arī piederēja daži Lasala raksti. Tikai

dažus mēnešus vēlāk, kad «socialistu spaidu likuma» atcelšana pārvērtās reālā faktā un socialdemokrātiskā literatūra Vācijā sāka iznākt plašos apmēros, daļa no pēdējās sāka iesūkties arī Baltijā, — protams, tikai nelegalā ceļā. Par to būs runa vēlāk...¹

Arī sieviešu emancipācijas jautājumā, kurš «jaunās strāvas» laikmetā spēlēja tik svarīgu lomu, 1890. gadā bija vēl visai primitīvi uzskati. Tā, piemēram, mēs «D. L.» 192. numurā sastopam 5 slejas garu ievadrakstu², kura centrā stāv jautājums par to «nebūšanu», ka izglītots latvietis, neatrazdams starp latvietēm sev līdzīgu skuķi, ņem par sievu vācieti vai arī pārvācotu latvieti. «Labāki laiki nāks mums, ja latviešu jaunekles, kuras baudījušas vai vēl bauda viņām Baltijā sasniedzamo augstāko izglītību, sāks nopietnāki nodarboties ar tautiskām lietām, vairāk lasīt laikrakstus un tais pašos vairāk ievērot nopietnāko daļu nekā līdz šim, kur tās, laikrakstus rokās paņēmušas, tikai par stāstu nodaļu interesējas... Ja viņas, pašas nopietnākas tikušas, no mūsu augstskolu mācekļiem pagērētu, lai tie būtu krietni strādnieki tautas druvā un nevis smalki kavalieri, tad pilnīgi esmu pārliecināts, ka dažs labs snaudulis tiktu pamodināts, dažs labs mazāk censīgs uz krietniem darbiem pamudināts. Tāpat arī vēlāku, par sievām tikušas, tās būtu ne vien krietnas biedrenes un padoma devējas saviem vīriem, bet, kas manim liekas tas galvenākais, arī savus bērnus audzinātu istā garā...»

Pēc šī raksta varētu domāt, ka sieviešu emancipācijas jautājums ir vienīgi saistīts ar sievietēm, kam iespēja augstskolu apmeklēt, un ka par labu biedreni savam vīram var vienīgi būt tikai tautiete. Un tomēr jā-saka, ka, salīdzinot ar pārējo tā laikmeta latviešu presi, šeit uzstādītā problēma jau ir stipri progresīvs solis. «Sieviete-biedrene» bija līdz šim latvju presē nepazīstama kategorija.

1890. gada beigās sastopam «Dienas Lapā» bieži vien korespondences no Vācijas, kā arī garākus ievadrakstus par socialdemokratiju. Tā, piemēram, vienā rakstā³ ir plašāks apraksts par socialistu spaidu likuma atcelšanu un socialdemokratijas straujo attīstību.

Pašlaik bija nobeigušies socialistu spaidu likumi Vācijā un bija atnācis tas laiks, no kura Vācijas konservatīvā publika tik ļoti «baidījās un bijās». 12 gadus bija pastāvējuši šie spaidu likumi, un viss šis laikmets bija pildīts kaislīgām partijas cīņām.

¹ Ja P. Stučka arī būtu saņēmis legālo «Arbeiter Zeitung», tad pat šajā laikrakstā viņš neatrastu minētās starptautiskās konferences kritisku novērtējumu. Engels bija brīdinājis vācu biedrus, lai vācu presē nekas tamlīdzīgs neparādītos. Berlīnes konferences kritisks novērtējums «Dienas Lapā» tobrīd būtu vēl kaitīgāks. Toreiz tā bija vienīgā pareizā taktika. — J. V.

² L. K., Par mūsu sieviešu izglītību. «Dienas Lapa», 1890. g., Nr. 192.

³ Socialdemokratija Vācijā. «Dienas Lapa», 1890. g., Nr. 216. Raksts bez paraksta, pieder, bez šaubām, P. Stučkam.

Socialistu spaidu likumi iesākās no Hedela un Nobilinga pazīstamiem atentātiem, kad vācu socialdemokratija bija vēl, tā sakot, bērna autiņos. Šis likums bija atcelts, kā jau minējām, pateicoties socialdemokratijas stipram pieaugumam, kuru vācu valdība vairs nespēja iežogot.

Caur ko gan izskaidrojas šāds pieaugums? Autors atbild: «Nav taisnība, ja saka, ka socialdemokratu skaits audzis tik tādēļ, ka šīs partijas aģitatori pratuši labi rīkoties; socialdemokratijas skaitu ir vairojuši valdības dotie likumi, kas apspiež zemāku šķiru labklājību,» kādēļ arī autors izsaka pārliecību, ka vienīgi ar nopietnām reformām zemāko šķiru labā varētu apturēt partijas «kaislīgās cīņas».

Nedēļas 2 vēlāk «Dienas Lapa» sniedz jaunu ievadrakstu par Hallē notikušo socialdemokratijas partijas kongresu.¹ Tādā veidā laikraksta lasītāji diezgan plaši iepazīstas ar moderno strādnieku kustību un ar strādniecības politisko vadoni — socialdemokrātisko partiju. P. Stučkas sevišķais nopelns bija tas, ka viņš kā redaktors it sevišķi lielu vērību piegriezta politiskai dzīvei Rietumeiropā, sniedzams pamatīgus pārskatus par politiskajām cīņām dažādās valstīs un tādā veidā audzinādams savus lasītājus uz nopietnāku pieeju vietējo sabiedrisko apstākļu izprašanai.

Ar 1890. gadu izbeidzās ievadposms uz «jauno strāvu». Pamats viņai bija sagatavots. Protams, šis jaunais virziens latvju sabiedriskā dzīvē nebija tikai «Dienas Lapas» radīts. Pēdējā bija, kā jau agrāk minējām, ideoloģiskais atspoguļojums no grozījušajiem saimnieciskiem apstākļiem, kas noveda pie tā saucamām «lielām reformām», kuras, runājot Raiņa vārdiem², «valsts tiesiskās un sabiedriskās dzīves vadību izņēma laukā no baltiešu — vācu baronu rokām, nocēla slogu no latviešu tautas. Nu viņa varēja sākt brīvi kustīnāt locekļus...»

Visa latviešu tautas dzīve sāka mainīties, plašākas masas sāka ņemt lielāku dalību sabiedriskā dzīvē, demokratisms bija vispārējais virziens.

Lielās maiņas gatavošanās tika jūtama garīgā dzīvē vēl agrāk nekā saimnieciskā. Ne visa tautas garīgā dzīve un psiholoģija jūtami mainījās, bet juta maiņu atsevišķas personas, grupas, viena inteliģences daļa; juta atsevišķas personas pat ar instinktivu garīgu priekšnojautu, kas audzēta aptverošā izglītībā...

«Dienas Lapa» no 1887. līdz 1891. gadam gatavo kulturalā darbībā pamatu nākošai «jaunai strāvai», kura tad no 1891. g. beigām sāk izlauzties mūsu garīgā dzīvē arvien straujākā ritumā, līdz 1895. gadā sasniedz savu augstāko pakāpi...»

Kā redzam, Rainis uzskata par «jaunās strāvas» sākumu 1891. gadu. Jansons-Brauns viņas sākumu atliek uz vēlāku laiku. Savā pazīstamajā

¹ Socialdemokratija Prūsijā. «Dienas Lapa», 1890. g., Nr. 234.

² J. Rainis, Jaunā strāva. Dzīve un darbi, IX sēj., 77. lpp.

rakstā «Pirmie soļi»¹ viņš saka: «... pirmie marksistu pulciņi studentu starpā rodas ap kādu 1892. gadu. Bet isti «jaunās strāvas» vēsma sāk sakustināt Baltijas sastāvējušos ūdeņus nākošā gadā, kad pēc pazīstamā priekšlasījuma Jelgavā par latviešu rakstniecību² sadodas kopā tuvāku domu biedri, pieslejas «Dienas Lapai» un ar jaunības entuziasmu sāk savu darbu.»

P. Stučka neapstājas pie noteikta «jaunās strāvas» dzimšanas datuma. Viņš saka itin pareizi: «Es nekavēšos pie jautājuma par jaunās strāvas avotu. Kā zināms, ap grieķu dzejnieka Homera dzimtenes vārdu strīdējās septiņas grieķu pilsētas. Arī pie mums ir daudz runāts par to, kas pirmais sacījis «Ā». Pēc manām domām, tas nekrīt svarā un ir grūti izšķirams. Fakts ir tas, ka taņī pašā laikā, kad krievu legalajā literatūrā parādījās legalā marksisma strāva, tā pārplūda arī pie mums un gandrīz vienā un tai pašā laikā parādījās Tērbatas un Maskavas studentu un Liepājas strādnieku pulciņos, J. Jansona priekšlasījumā Jelgavas Latviešu biedrībā un patlaban no ārzemēm atceļojušā J. Pliekšāna vadītā «Dienas Lapā»...»

Man šķiet, ka diezgan pareizi «jaunās strāvas» sākumu ir noteicis Rainis, noliekot viņu uz 1891. gada beigām. Pats nosaukums «jaunā strāva», kā redzējām, jau bija sastopams agrāk, un proti, pirmo reizi plašāk top minēts agrāk pievestā J. Bērziņa rakstā 1889. gadā. Tomēr šim jaunajam virzienam vēl ilgi trūka vajadzīgās noteiktības, trūka, kā jau teicām, — vairāk vai mazāk izkoptas marksistiskas atziņas; kālab mēs, piekriždami Raiņa vārdiem, ka «Dienas Lapa» no 1887. līdz 1891. gadam tikai «gatavoja pamatu nākošai jaunai strāvai», pati vēl atrazdamās «senču aizvējā», devām šim posmam nosaukumu «Uz «jaunās strāvas» sliekšņa». 1890. gada otrā pusē sakarā ar socialistu spaidu likuma atcelšanu un socialdemokrātiskās kustības uzplaukumu Vācijā marksistiskā atziņa mostas arī «Dienas Lapas» redakcijas un viņas līdzstrādnieku galvās un avīzes pozīcija kļūst jo dienas jo noteiktāka. Politiskās masu audzināšanas vadošā loma šī posma sākumā neapšaubāmi pieder P. Stučkam, vēlākā attīstībā — J. Pliekšānam.

2. «JAUNĀS STRĀVAS» UZPLŪDI

«Jaunās strāvas» pozīcija ar katru mēnesi top stiprāka. Savā «atskatā» par nostaigāto 1890. gadu b. Stučka pirmajos divos 1891. gada «Dienas Lapas» numuros³ diezgan kategoriskā veidā apliecina, ka ««jaunā strāva» augtin aug», ka «tai rodas arvien vairāk piekritēju... un «Dienas Lapa»

¹ J. Jansons-Brauns, Pirmie soļi. «Proletariskā revolūcija Latvijā», 17. lpp.

² Šo priekšlasījumu noturēja pats Jansons. — P. D.

³ Atskats. «Dienas Lapa», 1891. g., Nr. 1 un 2. Raksts bez paraksta.

arī var pilnīgi droši skatīties nākotnē», neraugoties uz to, ka latvju konservatīvā prese pret viņu veda ļoti niknu cīņu.

Jau no paša sākuma «Dienas Lapai», kā b. Stučka stāsta, bija jāstājas pretī nelielam, bet materialā ziņā stipram latviešu pulciņam, kurš sev bija piesavinājis «latviešu tautības monopolu un visvisādiem lamu vārdiem uzbruka «Dienas Lapai» un «jaunās strāvas» nesējiem, nosaukdams tos «Baltijas Vēstneša» slejās par «šaubīgiem, tumšiem varoņiem» un tamlīdzīgi.

Plaisa starp «vecajiem» un «jaunajiem» plešas plašumā. No lamām un draudiem sāk pāriet personīgā uzbrukumā. 1891. gada janvāra beigās mēs atrodam «Dienas Lapā» ziņu, ka Rīgas Latviešu biedrības dižvīri izslēguši b. Stučku iz teātra komisijas un «Dienas Lapas» līdzstrādnieku Āronu Matīsu iz zinību komisijas.¹ Sakarā ar šo notikumu b. Stučka raksta: «Mūsu pretiniekiem pašiem jāuzsauc pēc šīs uzvaras ar pazīstamiem vēstures vārdiem: vēl viena šāda uzvara — un mēs esam pagalam! Tās 5—6 balsis vairuma, kas nogremdējušas likteņa svāra kausiņu uz viņu pusi, nav liecība par lielu stiprumu vadītāju-izslēdzēju noietnē, tās ir tik atliekas no veciem labiem laikiem un jo viegli var sadrupt vienā pašā naktī.»

Cik zemu toreiz bija kritis šo māmuļnieku kulturalais līmenis, ļoti spilgti apraksta nelaiķis Jansons-Brauns:

«Tagadējai paaudzei pavisam grūti stādīties priekšā toreizējo tautisko mietpilsoņu aprobežotību un garīgo kūtrību, glupību un neizglītību, kurai nebija nekādu kultūras prasību, ne arī kādas jausmas par Eiropas gara dzīves jautājumiem. Tautiskās debesis bija tiešām tik zemas, ka aiz tām — pēc Skalbes vārdiem — varēja aizspraut ēdamo karoti un žāvēšanai izkārt teļādiņu un cūku pūšļus.» Un tomēr... «visā nopietnībā toreizējie «māmuļnieki» prasīja pret sevi tādu pašu cieņu un bijību kā pret pastāvošās iekārtas autoritatēm un uzstādīja veselu teoriju par «lielo ļaužu pūli» un augstāk stāvošām «labākām ģimenēm» un latviešu «svētītām dzimtām». No agrākiem demokratiskiem «tautiskiem centieniem» (60. un 70. gados) bija palikušas pāri tikai nodeldētas nejēdzīgas frazes «goda mielas» vai atkal tautisko «gara mantu» krāšana, kurai ar sirdi un dvēseli bija nodevušies vientiesīgie tautiskie skolmeistari un lauku korespondenti. Tā bija tāda piesmakusi tukšība un garīga nabadzība toreizējā sabiedriskā dzīvē, ka vai elpa aizrāvās, bet par to jo omulīgā pašpīcībā un pašiedomībā tanī staigāja un rikojās mūsu tautiskie «dižvīri». Pati dzīve likās stāvam uz vietas.»²

Pret šo Jansona tēloto «mītpilsonisko aprobežotību» «Dienas Lapa» zem b. Stučkas vadības virzīja savu kritiku. Šī kritika neizpaudās vienkāršā polemikā vien pret «Baltijas Vēstneša», «Mājas Viesu» vai «Latviešu

¹ Pēdējie cīņas ieroči. «Dienas Lapa», 1891. g., Nr. 20.

² J. Jansons-Brauns, Pirmie soļi. «Proletariskā revolūcija Latvijā».

Avīžu» vīriem. Viņa izpaudās galvenā kārtā nopietnos rakstos par dažādiem politiskiem un sabiedriskiem jautājumiem, par zinātņi un skolu, literatūru un mākslu. Tukšo korespondenču vietā, kuras konservatīvajā latviešu presē izpaudās visādu zaļumsvētku, goda mielastu un sensacionalu dienas notikumu aprakstā, «Dienas Lapa» tiešām sekoja sabiedriskās un kulturalās dzīves attīstībai pilsētā un uz laukiem un tādā veidā bija tieša tautas modinātāja.

Apskatīsim tagad īsumā dažus no svarīgākajiem rakstiem «Dienas Lapā» 1891. gadā, šinī «jaunās strāvas» uzplūdu posmā zem b. Stučas vadības.

Mūsu vecākai paaudzei ir spilgti uzglabājies atmiņā iespaids no J. Jansona vēsturiskā priekšlasījuma Jelgavā par jaunlaiku literatūru 1893. gadā. Bet jau divus gadus agrāk mēs sastopam «Dienas Lapā» nopietnu rakstu par moderno literatūru, kurš īstenībā jāuzlūko par pirmo pamatīgo mēģinājumu ievirzīt latvju literatūru «jaunās strāvas» gultnē. Šī raksta virsraksts ir «Jaunlaiku kritika»¹. Zem viņa ir paraksts «A.», kurš laikam pieder Aleksandram Daugem, vienam no «jaunās strāvas» pamatlicējiem literatūras un vēstures laukos.

«...Lai skatāties kur vien skatīdamies,» saka autors, «vai uz Franciju, Krieviju, Vāciju, Dāniju, Norvēģiju u. c., visur parādās šī jaunā strāva, kas sivi apkaro kailo idealismu, kam ar dzīves patiesību nav itin nekāda vai arī tikai ļoti maz sakara, kurš, piemēram, beletristikā savus varoņus paceļ vai nu par pašiem eņģeļiem vai citādiem gariem (arī ļauniem). Tagadējo laiku ievērojamākie rakstnieki (arī gleznotāji) nebīstas uzgriezt cilvēces pat vis-sāpīgākās vainas un nedaiļākās vietas un tās vai gluži kaili celt tai priekšā ...»

Pie jaunlaiku vislielākiem kritiķiem, bez šaubām, pieder francuzis Tēns un dānis Georgs Brandess, kuri abi kritikas laukā ierāvuši jaunas slīdes... Brandess priekš kādiem pāra gadiem izteicies... kā pus pa jokam, pus nopietni...: «Turieties labāk pie vēsturiskās gaitas, tā ir gaļa, no kuras zupu vāra.»... Šis kritiskais virziens sakrīt pilnīgi ar ievērojamā franču vēsturnieka kritiķa Tēna šādu izteicienu: «Mūsu estetika ir jaunlaiku bērns un izšķiras no veclaiku estetikas caur to, ka viņa ir vēsturiska, ne dogmatiska. Es domāju, ka viņa likumus nenosaka, bet gan uzrāda — kā tādus, kas dabā jau pastāv.»»

Autors pieved šādu zīmīgu paraleli starp abiem rakstniekiem: Tēns saka: «Jaunlaiku estetika... parāda savu līdzdalību visiem mākslas veidiem, — viņa izturas tāpat kā *botanika*, kura ar līdzīgu interesi izpēta rožu un lauru kokus kā skuju priedi vai purva bērzu; viņa ir savā ziņā pati *botanika*, tikai ne pie stādiem lietota, bet pie cilvēkiem.»

¹ A., Jaunlaiku kritika. «Dienas Lapa», 1891. g., Nr. 46.

Līdzīgi izsakās *Brandess*: «Kā stādu salasītājam jāņem rokā tāpat nātres, kā rozes, tā arī rakstniecības pazinējam jāpieradinās ar drošām dabas pētnieka vai ārsta acīm caurskatīt visu cilvēces darbību. Vai stāds dzeļ vai smaržo, tas viņu nedara vairāk vai mazāk interesantu.»

Kritikas virziens abiem, kā redzams, ir kopējs. Starpība starp šiem abiem lielajiem kritiķiem tikai ir tā, ka Tēns aizstāv *demokratisku* viedokli, kamēr *Brandess* ir *aristokrāts*. Bet viņi abi ir vecā idealistiskā virziena apkarotāji literatūrā un dedzīgi *realistiskā* virziena aizstāvji.

Realisma propaganda literatūrā ir viena no nopietnākām «jaunās strāvas» sastāvdaļām Latvijā. Kā vēlāk redzēsīm, arī nelaiķa Jansona minētais priekšlasījums par jaunlaiku literatūru ir spidoša realistiskā virziena aizstāvēšana. Un arī Jansons savā kritikā iziet galvenā kārtā no Tēna un Brandesa darbiem. Starp viņu un nule pievestā raksta autoru ir tā starpība, ka pēdējais tikai attīsta šī jaunā virziena teoretiskos pamatus, kamēr Jansons iet tiešā uzbrukumā uz latvju literārā purva spilgtākajiem priekšstāvjiem un viņu sājo literāro garšu un māksliniecisko nespēju.

Savā «jaunās strāvas» ideju propagandā «Dienas Lapai» nākas pastāvīgi vest polemiku ar veco paaudzi, kura galvenā kārtā «Baltijas Vēstneša» slejās kā bišu dzelta spārdās pretī. Tā, piemēram, mēs sastopam «Dienas Lapā» kādu rakstu «Pretējā strāva», kurā autors dod «B. V.» aprindu raksturojumu.¹

Par šo abējo strāvu savstarpējām attiecībām lasām garāku aprakstu kādā b. *Stučka* rakstītā ievadā.²

«... Savā ceturtdienas numurā,» saka autors, ««B. V.» kādā polemikas (labāk sakot, parastas lamāšanās) rakstiņā... atkārtu savu slaveno, simtkārt minēto izteikumu par «D. Lapu», kas «pastāvīgi pūloties apmētāt dubļiem īpaši tos latviešus, kas kaut kurā ziņā pacēlušies uz augstāku stāvokli, kas strādājuši priekš tautas un no tautas tiekot cienīti...»

Mēs esam pastāvīgi ar atzinību minējuši tos darbus latviešu tautas druvā, kas atzinību pelnījuši... bet mēs neesam baidījušies un arī nebaidīsimies darīt pārmetumus tur, kur tādi pelnīti...

Latviešu vairāk mācīto vairumam ir nereti pārņemta bezdarbība... Šis fakts ir nenoliedzams, ... jo visas ierunas, ka latviešu inteliģencei cīnīnš pēc maizes laupot laiku citādei darbībai, bija senāk daudz lielākā svarā nekā tagad... Tālāk... pārņemta «pacelšanās pār lielo ļaužu pūli», kas sevišķi kaislu aizstāvētāju atradusi «B. Vēstnesī», ... šie pārmetumi izdarīti nereti uz citu adresi, tā sauktām «labākajām familijām»...

¹ J. K., Pretējā strāva. «Dienas Lapa», 1891. g., Nr. 49.

² P. *Stučka*, Latviešu inteliģence un mūsu izturēšanās pret to. «Dienas Lapa», 1891. g., Nr. 90.

Vai minētā laikmeta latvju inteliģence bija pelnījusi «Dienas Lapas» pārmetumus par sabiedrisku «bezdarbību»? Bez šaubām. Augstskolā izglīto latviešu skaits toreiz pēc «Dienas Lapā» vēl agrāk sniegtām ziņām¹ bija diezgan prāvs. Tas sniedzās pāri par 500 cilvēkiem. Ja ievērojam, ka pirmajos marksisma apdvesmotajos latviešu studentu pulciņos Tērbatā, Pēterburgā, Maskavā un Rīgā, kuri vēlāk grupējās ap «Dienas Lapu», piedalījās tikai daži desmiti, tad it neviļus uzmācas jautājums: «Kur tad tie citi ir atstājuši kādas nekādas vēsturiskas pēdas latvju sabiedriskajā dzīvē?» Liela daļa no tiem, pēc «Dienas Lapas» ziņām, ir «pārvācojušies un atgriezušies no tautas» un ne maza daļa ir pilnīgi nogrimusi mietpilsonībā un sabiedriskā miegā.

Nav brīnums, ka «D. L.» zem P. Stučkas vadības nācās vest cīņu arī pret šo vienaldzību pret tautas pašas vēsturisko mantojumu un latviešu valodas izkopšanu. Tā, piemēram, Stučkas studiju biedrs J. Sirmāis raksta plašus feļetonus par latviešu folkloru, par latvju tautas mitoloģiju un tautas dziesmām.

Plašus kritiskus pārskatus par latvju literatūru, galvenā kārtā beletristiku, sniedz Teodors (Zeiferts).

Svarīgs jautājums, kuru b. Stučka paceļ «D. L.» slejās, ir jautājums par populāri zinātnisku rakstu izdošanu. Kādā ievadrakstā, kurš parakstīts burtiem «B. P.»² un kurš, pēc Raiņa apgalvojuma viņa kopotos rakstos, ir Stučkas pseidonima «Birznieku Pētera» saīsinājums, es atdūros uz interesanto ziņu, ka Stučka savos studenta gados šim jautājumam jau bija piegriezis vērību. Minētā ievadā viņš saka: «... Kad, vēl Pēterburgas augstskolas mācekļis būdams, pārstrādāju latviešu valodā *Morisa Bloka* slavenās «*Pirmās pamācības tautas saimniecībā*», tad varēju aizrādīt uz to, ka šinī arodā, izņemot Jura Alunāna tautas saimniecību, nav nekā.»

Šī grāmatiņa bija nodrukāta 3 gadus pēc tam caur Rīgas «Derīgo grāmatu apgādnieku» palīdzību. «Bija jādomā,» saka Stučka, «ka tā izplatīsies jo drīzi, tomēr tagad, gandrīz divus gadus vēlāk, no 2000 nodrukātiem eksemplāriem vēl puse nav pārdota. (Jāpiezīmē, ka grāmatiņas cena bija tikai 15 kap. — P. D.) To pašu «Derīgo grāmatu apgādnieku» izdevumā nule pat iz drukas iznākusi grāmatiņa «Cilvēces senājie laiki» no Pēterburgas augstskolas filoloģijas fakultāti beigušā J. Sirmā.» Stučka baidās, ka arī šī brošūra nogulēsies uz izdevēju plauktiem.

Aizrādīdams uz apgādnieku neprašu zinātņu popularizācijas laukā, b. Stučka uzaicina piegriezt lielāku vērību šim nopietnajam jautājumam un gādāt ne tikai par zinātniski populāru rakstu izdošanu, bet arī par viņu veiksmīgāku izplatīšanu.

¹ «Dienas Lapa», 1891. g., Nr. 11.

² B. P., Populāri zinātniski raksti latviešu valodā. «Dienas Lapa», 1891. g., Nr. 95.

Tā norisinājās b. Stučkas redaktora darbības trīs gadus neatlaidīgā cīņa par «jaunās strāvas», šīs pirmās plašo masu modinātājas vispusēju attīstību. Pēc trim gadiem viņš šķiras ar «Dienas Lapu» un viņas tuvākiem līdzstrādniekiem un lasītājiem. 1891. gada beigās sastopam viņa atvadišanās rakstu¹, kas nekādā ziņā nenozīmē muguras pagriešanu tai lietai, kurai viņš ar visu sirdi bija kalpojis. Viņa atvadišanās raksts pelna, ka viņu pievedam plašākos izvilkumos, jo viņš visai zīmīgs priekš b. Stučkas attiecībām pret biedriem un līdzstrādniekiem, pret lasītājiem, pret «Dienas Lapas» pretiniekiem.

«Pazīstami šķiroties atsveicinās viens no otra, jo sirsnīga atsveicināšanās mēdz būt biedru starpā, kas viens otram līdzī jūt, ko saista domu un uzskatu vienība. Līdzīgā, t. i., pazīstamu vai biedru stāvoklī jājūtas avīzes redaktoram pret saviem lasītājiem. Cien. lasītāji tādēļ mani atvainos, ja es, pēc trīsgadīgas redaktora darbības no viņiem šķiroties, atmetīšu skatu uz šo laika sprīdi, īsumā priekšā celšu dažas atmiņas iz kopīgi pārdzīvotā laikmeta.

Kas strādā atklātībā, tas padots arī atklātības spriedumam; biedrība nav ģimilijas laikraksts, nav privāta vēstule, kas vispārībai aizslēgtas, gar kurām atklātībai nav daļas. Bet atklātības darbinieks arī nav vergs, kam nebūtu tiesības uz izskaidrošanos, aizstāvēšanos, kur tādas vajadzētu...

Saprotams, ka spriedumi par manu darbību būs dažādi, ka vieni to atradīs par derīgu, piedodamu, citi atkal par nederīgu, smādējamu...

«Dienas Lapai» no pašas dibināšanas dienas visvairāk bijis jācinās ar pretiniekiem, kas pa lielākaļ daļai aiz pilnīgi personiskām (mantas un aizskarta goda) interesēm sacēlās pret jauno darbinieku... ar tādiem līdzekļiem, kuriem dienas gaismā parādīties ir kauns... Apmelošanas sistēma tapa turpināta... mēģināja celt neslavā redaktora personu caur izslēgšanu iz dažādām komisijām...

Bet kādēļ tik ilgi kavēties pie pagātnes tumšajām atmiņām? Tās ir nožēlojamas, jo bez runas kavē attīstību, bet tām nav pieliekams pārāk liels svārs. Savu īsto mērķi — iznīcināt jauno laikrakstu, nogurdināt, atbaidīt tā darbiniekus, apslāpēt viņā aizstāvētās idejas tie nav panākuši, un ar to pietiek. «Dienas Lapa» nav vis savu gaitu beigusi, bet augusi gan lieluma un satura, gan arī lasītāju skaita ziņā. Tās līdzstrādnieki un vadītāji nav vis nogurdināti vai atbaidīti caur nepamatotām zaimošanām, jo tie nav turējušies pie to «cienīto tautiešu» principiem, kas naudu un ārēju godu skaita par vienīgo darbā uzmodinātāju un algu. Ir vēl cita atlīdzība: apziņa par *pienākuma izpildīšanu pret tautu, tēviju un cilvēci, kas ir krietnāka par spīdošu zeltu un «ārēju godu»*. Idejas apslāpēt nav izdevies acīm redzot tādēļ, ka tās ir bijušas pamatotas uz drošiem pamatiem.

¹ P. Stučka, Atvadoties. «Dienas Lapa», 1891. g., Nr. 285.

Es ticu attīstībai un savus spēkus ceru arī uz priekšu atdot, lai dzītos pēc šī krietnā mērķa. (Abi pastrīpojumi mani. — P. D.) Mani šinī ziņā uz priekšu jo vairāk pamudinās tas prieks, ka savu līdzšinējo pienākumu turpināšanu nododu jo krietnākās un drošākās rokās. Likdams jaukākas cerības uz «Dienas Lapas» jauno redakciju, ceru ar saviem līdzšinējiem ceļa biedriem — lasītājiem šīs pašas lapas slejās jo bieži atkal sastapties un, kaut gan citā lomā, kopīgi joprojām strādāt ar tiem tautas darbiniekiem, kas bijuši uzticami biedri un palīgi līdzšinējā darba laukā. Lai mūsu devīze paliek arī uz priekšu: Strādā droši! P. Stučka.»

Kā redzam iz šī rakstiņa, starp b. Stučku, viņa līdzdarbiniekiem un lasītājiem ir nodibinājušās vissirsnīgākās saites. Citādi tas arī nevar būt, ievērojot viņa ārkārtīgi sirsnīgo, piemilīgo, nesavtīgo un kristala tīro raksturu. Un viena no viņa galvenām rakstura īpašībām ir viņa dziļā kautrība un pašāvēība uz biedriem, kurus viņš mīl un kuriem viņš uzticas. Savam ilggadējam jaunības un studiju biedram Jānim Pliekšānam viņš ne tikvien uztic tik smago un atbildības pilno redaktora uzdevumu, viņš redz viņā vēl cienīgāku un krietnāku pēcnāci nekā viņš pats. Un aiziedams viņš tālab nešķiras no savām agrākām tuvām saitēm ar «jaunās strāvas» centralo orgānu, bet arī turpmāk uztur vistuvākās ideoloģiskās un praktiskās attiecības.

Par savu nodomāto aiziešanu no «Dienas Lapas» redakcijas b. Stučka paziņoja izdevējiem vēl labu tiesu agrāk — 10. augustā, motivēdams savu soli «mājas apstākļiem». Tanī pašā dienā J. Pliekšāns rakstīja no Jelgavas Preses virsvaldei, ka viņš ar mieru pieņemt izdevēju uzaicinājumu un pieņemt «Dienas Lapas» atbildīgā redaktora vietu.

Policijas departaments — kā raksta Hermanis uz archivu materialu pamata — paziņoja, ka J. Pliekšāna apstiprināšanai par redaktoru šķēršļi nepaceļas, «bet Vidzemes gubernators, — ka izdevēju lūgums «pelna ievēribu». Ievērojot šīs atsauksmes, Preses virsvalde 14. decembrī 1891. gadā ziņoja Vidzemes gubernatoram un Rīgas cenzoram, ka J. Pliekšāns apstiprināts redaktora amatā.¹

3. «JAUNĀS STRĀVAS» IEPLŪDUMS LEGALAJĀ MARKSISMĀ

1891. gada 17. decembrī J. Pliekšāns (Rainis) pirmo reizi parakstās kā «Dienas Lapas» atbildīgais redaktors. Savā šematiskā pārskatā par savu sabiedrisko darbību², kā arī jau agrāk minētā rakstā «Jaunā strāva» Rainis

¹ J. Hermanis, J. Rainis — «Dienas Lapas» redaktors. «Komunaru Cīņa», 1935. g. 13. oktobri.

² J. Rainis, Šematisks pārskats par sabiedrisko darbību. Dzīve un darbi, IX sēj., 13.—18. lpp.

skaita savu iestāšanos «Dienas Lapas» redakcijā it kā par «jaunās strāvas» sākumu, kauču, viņš saka, «pēdējā no 1891. gada beigām sāk izlauzties mūsu garīgā dzīvē arvien straujākā ritumā», — citiem vārdiem, ka mazāk straujākā ritumā viņa jau pastāvēja agrāk.

Mums šeit jāpiebilst, ka starp Stučkas vadīto «Dienas Lapu» 1891. gada laikā un Pliekšāna vadīto «D. L.» no 1891. gada beigām, kā arī pa 1892. gada laiku rokām taustāmas starpības nav. Mēs tālab «jaunās strāvas» uzplūdumu skaitām no 1891. gada sākuma. Tiklab pirmais Raiņa ievads¹, kā arī 1892. gada Jaungada ievads tikai apstiprina b. Stučkas cerības, ka «Dienas Lapa» darbosies tālāk iesāktā virzienā.

To arī pierāda plašais politiskais ievadraksts divos numuros² par 1891. gada svarīgākiem notikumiem Vācijā, Francijā, Beļģijā u. c. Atskatā par Vācijas iekšējo dzīvi jaunais redaktors apstājas pie b. Stučkas jau vairākkārt minētās socialistu spaidu likuma atcelšanas, pie pazīstamā ebreju vajātāja — pilsgalma mācītāja Stekera atstādināšanas. Autors arī apsveic poļu valodas atļauju tautas skolās, kura agrāk Vācijā bija aizliegta līdzīgi ukraiņiešu valodai cariskajā Krievijā. Bet reizē autors pastripo, ka uz ķeizara Viļuma II³ «jaunā kursa» pastāvību nedrīkst paļauties, kā arī ne uz viņa «miermīlību», ievērojot Viļuma personas pazīstamos untumus.

Vispār 1892. g. «Dienas Lapas» redakcija sāk piegriezt arvien nopietnāku vērību socialdemokratijas attīstībai, sniedzama plašus izrakstus iz Augusta Bebeļa un Paula Zingera runām, kā arī dodama pārskatu par Vācijā apstiprināto vispārējo vēlēšanu principu.

Bet reizē ar šiem tiešām progresīviem un pat radikāliem rakstiem mēs brīžam sastopam laika garam maz piemērotus rakstiņus, kuri vēl kā «astes» velkas no pārdzīvotiem «veciem laikiem». Līdzīgi ievadrakstam 1891. gadā no 19. februāra, kurš toreizējam redaktoram Stučkam, bez šaubām, bija cenzuras uzspiests un kurš bija ziedots mūsu pašvaldības 25 gadu svētkiem⁴, t. i., 19. februārim 1866. g., kad «neizmirstamais cars-atsva-binātājs Aleksandrs II latviešiem deva pašvaldības tiesības», un kuram par godu «Dienas Lapa» solās «no visas sirds uz debesīm raidīt lūgšanu: «Dievs, sargi ķeizaru!»» — mēs arī 1892. gada 4. numurā atrodam visai dievbijīgu rakstu par bērnu audzināšanu, kurš nebūt neharmonē ar «jaunās strāvas» radikālo garu.⁵

«... Viena no galvenām mācībām,» lasām šinī rakstā, «skolā un mājā pie bērniem ir un paliek ticības mācība. Nevar būt nevienas skolas, kurā varētu iztikt bez ticības mācības pamata likšanas un nostiprināšanas. Dzīvē

¹ J. Pliekšāns, Cien. lasītājiem. «Dienas Lapa», 1891. g., Nr. 284.

² Politisks apskats. «Dienas Lapa», 1892. g., Nr. 2, 3.

³ Vilhelma II. — Red.

⁴ Mūsu pašvaldības 25 gadu svētki. «Dienas Lapa», 1891. g., Nr. 42 (paraksta nav).

⁵ A. B., Bērnu vecākiem Rīgā un citās mūsu pilsētās. «Dienas Lapa», 1892. g., Nr. 4.

cilvēkam gan nepieciešami vajadzīgs dažādu zināšanu... bet ar zinātnēm vien cilvēks dzīvē nevar sisties cauri. Galva tam dažreiz var būt diezin cik pilna dažādu gudrību, — un tomēr viņam neiet un neiet no rokas, un viņš nejūtas pats sevi laimīgu, nedz cilvēce par viņu. Kādēļ? Tādēļ, ka viņa sirds tukša, tam nav sirdsizglītības, krietna rakstura un krietnu tikumu... Ticības un tiklības mācība, savienota ar vispārīgu gara izglītību, ir tā, kas cilvēkā ieaudzina un uztur šādus krietnus tikumus, krietnu, taisnu sirdi, goda prātu utt.»

Vai tiešām P. Stučka un J. Pliekšāns bija toreiz vēl dievticīgi un lojali pavalstnieki? Par to es dziļi šaubos. Raidīt «uz debesīm lūgšanas» par «neaizmirstamo» caru-«atsvabinātāju» vai nopietni atzīt par galveno audzināšanas līdzekli ticības mācību, kura, kā zinām, P. Stučkam jau pašā bērnībā bija izsaukusi riebumu un kuru gan arī vecais neticīgais Krišjānis Pliekšāns savam dēlam Jānim, bez šaubām, nebūs ielējis smadzenēs, — neviens no abiem «Dienas Lapas» redaktoriem nebija spējīgs. Jāpieņem, ka tikai ārkārtīgi grūtie cenzuras spaidi un redaktoru tieksme viņai kaisīt smiltis acīs viņus spieda pielaiest savā lapā līdzīgus, vispārējo radikālo noskaņu traucējošus rakstus. Vēlākā «Dienas Lapas» gaitā vairs nesastopam līdzīgus melnus plankumus, kauču nebija domājams, ka toreizējos cara cenzuras apstākļos legalā avīzē būtu bijis iespējams drukāt antirelīģiskus un antimonarchistiskus rakstus.

Dažus numurus vēlāk «Dienas Lapa» tiešām atgriezās atkal pie audzināšanas jautājuma, kurā tas pats tikumiskās attīstības moments jau top atrisināts uz reāliem dzīves un ne reliģiskiem pamatiem.¹ Raksts ir ņemts iz kāda progresīva krievu laikraksta, kā šķiet, iz V. Poses izdotā žurnāla «Žizņ», no kura «Dienas Lapa» arī turpmāk smēļ materialu dažādu dienas jautājumu apgaismošanai no marksistiskā viedokļa.

1892. gads top tiklab priekš «Dienas Lapas», kā arī priekš pašas «jaunās strāvas» par noteicošu gadu marksistiskās atziņas ieplūduma ziņā. J. Pliekšāns vada politisko nodaļu ar viņam īpatnējo asprātību un straujumu. Paraugam pievedīsim tikai izrakstu iz viena no viņa ievadrakstiem par «jauno kursu» Prūsijā, kurš pilnīgi atbilst viņa pirmajā redakcijas rakstā izteiktajām šaubām par Viļuma II kursa «pastāvību».

Ievads sākas vārdiem: «Atpakaļ! Atpakaļ! Prūsijai uzsauc no paša ministra sola; pārāk tāli viņa tikusi attīstībā, laiks apstāties un atgriezties atpakaļ labajos vecajos laikos, kad vēl mazajiem bērniņiem un lielajiem junkuriem, un resnajiem tēviem nebija jābaidās no briesmīgā tautskolotāja un viņa visu tumsu gainājošās ābece. Jāapcērp spārni attīstībai, jo citādi tauta, steidzoši uz priekšu virzoties, ieskries bezdibenā, socialdemokratijā, un no socialdemokratijas viņu var glābt tikai tie laiki, kad vēl nebija

¹ Viens no galveniem tautas skolas uzdevumiem. «Dienas Lapa», 1892. g., Nr. 16, 17.

socialdemokratu... Bet bija vienīgi kungi un kalpi, un kalpi bija paklausīgi saviem kungiem un bija pieticīgi ar vienīgo dienišķo maizīti, neprasdami pēc garīgas maizes, bija mierīgi un laimīgi, jo istā laime un miers ir tikai pieticībā. Istais vainīgais, ka to laiku vairs nav, ir tautas skolotājs; viņš vācu Miķeli tik ilgi mācīja un mācīja, kamēr arī šis palika gudrs un savā pārgalvībā un pārgudrībā sāka līdzināties tiem, kam viņš nebija līdzīgs. Tagad prūši baidās, ka neizceļas tāda ķeza, kuru pie mums apzīmē ar parunu: «Tu kungs, es kungs, kas cūkas ganis?»...»

Šī bija jauna, droša valoda, kādu «Dienas Lapas» vadītāji bija mācījušies runāt pēc Augusta Bebeļa dedzīgajām reichstaga runām, kad vācu socialdemokratija bija kļuvusi par vadošo, revolucionāro proletariata partiju, no kuras arī mūsu varonīgā komunistiskā kustība dabūja savus pirmos apzinīgos revolucionāros ierosinājumus. Šī jaunā valoda drīz pārvērtās par «Dienas Lapas» un visas «jaunās strāvas» ikdienas valodu.

Protams, arī uz nule pievesto rakstu nākas skatīties caur tā laika brillēm. «Dienas Lapas» moža interese priekš ārzemju politiskās dzīves bija vienīgais toreiz pieejamais līdzeklis ienest socialisma mācību mūsu pašu darba masās, bija labākā aizsega pret cenzuras nagiem. Drīz vien jaunstrāvnieceki iemācījās runāt tādā valodā, kuru aprobežotais «vecais rupucis» (Raiņa radītais nosaukums cenzoram Rupertam)¹ nesaprata, bet kuru ļoti labi saprata strādnieku masas, uz kurām šī «Ezopa valoda» bija virzīta. Legalitātes robežas priekš «jaunās strāvas» un priekš marksistisko ideju kaisīšanas tādā veidā kļuva, kā b. Stučka saka, «neparasti plašas jau aiz tā iemesla, ka nedz birģeliskā pasaule, nedz vietējā administrācija nesaprata «jaunās strāvas» isto nozīmi. Tanī pašā laikā, kad laikraksta cenzura neizlaida cauri vārdu «strādnieks», nerunājot jau par «socialistiem» un līdzīgiem «istiem», «Dienas Lapa» sniedz anonīmi daļu no Augusta Bebeļa «Sieviete un socialisms» un dažus citus rakstus iz vācu marksistiskās literatūras.»² Jeb, kā izteicās J. Jansons, — «pie toreizējā zemā sabiedriskā un

¹ Rupertam Rainis bija ziedojis savu pazīstamo dzejoli «Vecais rupucis», kurš

«... visu, kas dzīvs bija, koda nost
Un sazeļēja, ko nespēja kost.
Cik tāli tas ķetnām aizsniedza,
Ap viņu apkārt viss nonika.
Bet aklam tik taustes aploks, — tas šaurs,
Viņš neredz, ka apkārt zaļo maurs,
Ka maurā puķes un krūmi zied.
Kurls nedzird, ka tūkstoškārt ziedons dzied.

— P. D.

² P. Stučka, Jaunā strāva. «Proletariskā revolūcija Latvijā», 21. lpp. Šeit varam minēt, ka Bebeļa darba «Sieviete un socialisms» tulkojums piederēja Dorai Pliekšānei (vēlākai P. Stučkas dzīvesbiedrenei), kura toreiz ārzemēs studēja medicīnu. — P. D.

kulturalā līmeņa Baltijā marksisms cenzurai izlikās tikpat svešs un tāls jēdziens kā tagad kāds «futurisms» jeb «orfejisms»; vecais rupucis tik tiešām sākumā nekā nesaprata no šiem rakstiem un savā sirdsvientiesībā Bebeli, piem., samainīja ar Nobeli!»¹ Man personīgi spilgti iegriezies atmiņā, kā vienu vakaru, īsi pirms jaunstrāvnieku aresta 1897. g., «Dienas Lapas» izdevēja P. Bisenieka dzīvoklī viņa brālis palkavnieks gluži sašutis iejaucās sapulcējušos jaunstrāvnieku sarunās par Marksa mācībām: «Ko jūs te visu vakaru strīdaties ap to Marku Tvenu!»

Toties arvien jo populārāks kļūst Marksa vārds studējošās latvju jaunatnes aprindās.

Ap šo laiku vairākos augstskolu centros bija nodibinājušās nelielas, bet diezgan stipras latvju studentu grupiņas, kuras savukārt bija saistītas ar krievu studentiem, kas vēl agrāk bija iepazinušies ar marksisma elementiem. Kā J. Jansons pareizi atzīmē, mūsu «90. gadu demokratiskā jaunatne pieslējās taisni marksismam un nevis kādai citai radniecīgai socialistiskai un «socioloģiskai» teorijai (Michailovskim, Karejevam u. c.), kas toreiz valdīja krievu publicistikā».

Šeit mums jātaisa maza piezīme uz manu personīgo atmiņu pamata. Es toreiz štāvēju diezgan tuvu galvenajiem latvju studentu pulciņiem. Viņu sastāvs nebija gluži vienāds. Tā, piemēram, Pēterburgas pulciņā es pat 1894. gadā sastāpu diezgan stipru Michailovska un Karejeva subjektivistiskās vēstures skolas iespaidu. Daži pulciņa biedri ar lielu aizrautību apmeklēja minēto narodņiku lekcijas, kas bieži izvērtās plašos mītiņos, bet kuros jo dienas jo biežāk norisinājās asi cīņi starp šīs vēsturiski novecojušās skolas priekštāvjiem un jauno marksistisko paudzi. Protams, pēdējā ņēma virsroku, un marksistiskais virziens sāka ieņemt vadošo lomu arī Pēterburgas latvju studentu grupā. No toreizējā Pēterburgas pulciņa tomēr tikai viens otrs palicis uzticīgs marksismam un proletariata kustībai.

Kā jau atzīmēju savās atcerēs «Proletariskā revolūcija Latvijā»², nedz J. Vagners, pulciņa vadītājs un vēlākais Jelgavas advokats, nedz Savelis, lepna Liepājas advokats, nedz inženieris Eichvalds un Jurjāns, nedz «Muzikanta» brālis Kārlis Skare u. c. ir proletariata cīņai kaut ko nopietnu devuši, pa lielāku daļu pārvērdamies godīgos mietpilsoņos. Vienīgi inženieris Grandans, latgalielis, ņēma aktīvu dalību 1905. gada revolūcijā Rīgā, bet drīz pēc tam mira, palikdams uzticīgs savai partijai.

Stiprākie marksistiskie spēki nāca no *Tērbatas*. Tērbatniekiem nodibinājās jau agri saites ar krievu un poļu studentiem, pa daļu tādiem, kuri bija politiski sakompromitējušies krievu augstskolās un pārcēlušies — piespiesti vai brīvprātīgi — uz Tērbatu. Viņi bija atnesuši līdzī ziņas un arī literatūru

¹ J. Jansons-Brauns, Pirmie soļi. «Proletariskā revolūcija Latvijā», 16. lpp.

² P. Dauge, Atmiņas iz latvju socialistiskās kustības bērnības gadiem, 30. lpp.

no Pļechanova, Akselroda, Deiča u. c. dibinātās «Darba atsvabināšanas grupas». Tērbatnieku rokās nonāca jau 1891. un 1892. g. atsevišķi numuri no žurnala «Neue Zeit», kurus uz suņudienām mans brālis Aleksandrs pārveda uz manu dzimteni Sauku, kur es toreiz vēl darbojos kā tautskolotājs.

Bet arī man pašam jau izdevās noorganizēt nelegālas literatūras saņemšanu, proti, caur Ķimeļa grāmatveikalu Rīgā. Jau 1891. g. tādā veidā izlasīju Bebeļa «Sievieti», Kautska brošuru «Tautas vairošanās iespajds uz iedzīvotāju progresu» (kurā Kautskis vēl atradās zem Maltusa mācību iespajda)¹ u. c. Bez tam abonēju brāļu A. un H. Braunu izdoto žurnālu «Sozialpolitisches Zentralblatt» (vēlāko «Soziale Praxis»), no kura atsevišķus rakstīņus tulkoju priekš «Dienas Lapas». Starp citu, man vēl 1893. g. sākumā izdevās «Dienas Lapā» ievietot plašāku pārskatu par Vācijas politiskām partijām, it sevišķi siki nodrukājot izvilkumus iz Erfurtes socialdemokratu programā, par ko arī J. Jansons-Brauns ieminas iepriekš citētajā rakstā.

Tērbatā 90. gadu sākumā studēja prāvs latvju jauneklū pulciņš. Lielum lielā daļa no viņiem bija «labāko familiju» dēli. Viņi bija apvienojušies pēc vācu «buršu» parauga studentu korporācijā «Letonija» un nēsāja raibas cepurītes un stripainu strēmeli pār krūtīm ar «Letonijas» krāsām. Kā jau es atzīmēju savās «Atmiņās», daudzi no viņiem sapņoja kļūt par mācītājiem, advokātiem, ārstiem. «It sevišķi pievilcīga bija pirmā kategorija — cienģgtēvs, kam roku bučo, pie tam muiža, gods. Korporantu dzīve visiem zināma: iedzeršana, dueļi, pret semestra beigām maza pazubrišana un steidzģgi eksameni. Izglģtība — ārģja izkģrtne, nodrošinģta karjera.»

No šīs studentu daļas nošķģrģs grupa, kurai tukšģ, seklģ korporeļu dzģve rieba. Šģs grupas jauneklģiem bija nopietna tieksme pēc zinģtnes, pēc ģstas, dziļas izglģtģbas. Pģdģjie nodģbinģja literari zinģtnisku pulciņu, kurģ nolasģja pamatģgi izstrģdģtus referģtus, noturģja nopietnas apspriedes par dabaszinģtnģskģm un socialģm problemģm, saģstģjģs ar lidzģģm poļu un krievu studentu grupģm, no kurģm saģģma pirmo marksģstģsko literģturu krievu valodģ.

Literari zinģtnģskģ pulciņa priekšģgalģ stģvģja teoloģģjas students (!) Pģpkalģjs (ateģsts, kurš studģja teoloģģju vienģgi tģlab, ka viņš šģm nolģkam no kģda muižnieka dabģja stipendģju). Pēc viņa vģrda pulciņu ironģski — kģ pretstģtu «Letonijģi» — nokristģja par «Pģpkalonģju» Ed. Vei-

¹ *Karl Kautsky*, Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft. Vien, 1880. Maltusģnģsmu Kautskģs nekad nepģrvarģja. Kad 1909. gadģ Kautskģm paziņģja, ka minģto brošuru tulko krievu valodģ un lģdz, lai viņš uzrakstģ priekšvģrdu, Kautskģs savu pirmo brošuru pģrstrģdģja un 1910. gadģ izlģida prģvu gramģtu «Vermehrung und Entwicklung in Natur und Gesellschaft». Sģjģ grģmatģ, ar kuru noslģdzģas Kautska rakstģ apdzģvotģbas jautģjumģ, viņš tģri ārģģi, eklektģski savģno marksģsmu ar maltusģģnģsmu un palģek pilnģģi maltusģģnģisma tģklos. — J. V.

denbaums, ģeniāls jauneklis, zinātnieks un dzejnieks, un mans brālis Aleksandrs Dauge, kurš arī pusgadu studēja teoloģiju, vēlāk vēsturi un filoloģiju. No citiem biedriem tuvāk atceros medicīnas studentus Krumbergu un Lasmani, arī Roziņu (Āzi), kurš vēlāk pārgāja uz juridisko fakultāti, Kovaļevski (Ļepski), filologu, un mūžīgo studentu — visu Tērbatas fakultātu beigušo K. Kasparsonu. Ap pulciņu tinās, cik atceros, arī veterinārinstitūta students Zāmelis, medicīnas studenti Alksne un Neimanis un teoloģijas students Ozoliņš. Pēdējie, cik man zināms, drīz atšķēlās no pulciņa.

Spilgtākās personas šīnī pulciņā toreiz bija Veidenbaums, A. Dauge, Roziņš, Kovaļevskis un Kasparsons.

Veidenbaums, kā zināms, 1892. gadā mira, nepagūdam izstrādāties par noteiktu marksistu. Viņa personā bioloģiskais materialisms paturēja stīpru pārsvaru pār vēsturisko materialismu. Bet ar Veidenbaumu, bez šaubām, nomira stīpra *revolucionāra* personība, no kuras būtu izaudzis liels brīves kareivis.

«Dienas Lapā» K. Siguldietis (K. Kasparsona rakstnieka pseidonims) Veidenbaumam bija veltījis aizgrābjošu atvadišanās rakstu¹, kuram par moto piesprausts sekošais Veidenbauma dzejolītis:

Tad atdarāt acis un skatāties, rau!
Bez rimšanas, izkapti trītu,
Skrien nāve starp dzīvajiem! Ķīlu te nav,
Ka nemirsi šodien vai rītu!

«Ziedons un trūdi... gan gavilē daba, gan dziesmām jau viļņojas gaiss, bet miega traucēt viņas nespēj — mūzudēlam mazā Latvijas klētiņā...»

Vieta mums neļauj padoties jūtām un turpināt šo skaisto, *toreiz* marksistiski sajūsminātā Kasparsona sacerēto pēdējo sveicienu mūsu tik agri aizgājušajam draugam.

Kasparsons un A. Dauge bija pirmie, kuri nāca klajā ar noteikti marksistiskiem darbiem, pirmais par dialektisko materialismu, popularizējot F. Engelsa «Anti-Diringu», otrais — kā vēsturiskā materialisma popularizētājs.

Vēlāk abi atgriezās marksismam muguru, pārvērtās par baltās Latvijas ministriem un galīgi pielāgojās Ulmaņa fašistiskajam režimam.

J. Kovaļevskis strādāja ilgus gadus kā viens no uzticamākiem un produktīvākiem «Dienas Lapas» līdzstrādniekiem, apdāvināts, čakls darbinieks, kurš cauriem mēnešiem grūtā brīdī viens pats vadīja un brīžam viens pats pildīja vai visu avīzi. Pēc 1915. gada viņš darbojās Liepājā legalā presē un imperialistiskā kara laikā ieradās Maskavā. Pēc Oktobra apvērsuma

¹ K. Siguldietis, Eduards Veidenbaums miris. «Dienas Lapa», 1892. g., Nr. 134.

aizgāja bojā pretinieku lēģerī Kaukazā — bez šaubām, ne kā mūsu pretinieks, bet drīzāk kā bēdīga pārpratuma upuris.

Fr. Roziņa-Āža loma latvju proletariskās revolūcijas vēsturē visiem atmiņā. Blakus P. Stučkam viņš ir, bez šaubām, spilgtākā persona latvju strādnieku kustībā kā dziļš un nopietns revolūcijas teoretīķis un praktiķis.

Krumbergs, kā zināms, 1897. gadā — pēc pirmajiem lielajiem arestiem Latvijā padarīja sev galu cietumā. Viņš arī piederēja pie rosīgiem «jaunās strāvas» dalībniekiem un «Dienas Lapas» līdzstrādniekiem.

Maskavā 90. gadu sākumā darbojās neliels latvju studentu pulciņš, bet viņu vidū sastopam spilgtas personas. Pirmajā vietā minams nelaiķis Jansons-Brauns, bagāti apdāvināts jauneklis, dedzīgs orators, cilvēks ar plašu izglītību un [teoretīķa] spējām. Viņš iekaroja plašu popularitāti ne vien Maskavas studentu un vietējās demokrātijas aprindās, bet viņa vārds drīz vien sāka spēlēt vēsturisku lomu visā jaunstrāvnieceku kustībā un marksistisko ideju izplatīšanā Latvijā... Pauls Vigners, medicīnas students, bija pēc augstskolas nobeigšanas aktīvs revolūcijas dalībnieks 1905. gadā Augškurzemē, bija nosodīts uz nāvi, bet, laimīgi izrāvēs no bendes nāģiem, aizceļoja uz Ameriku.

Pāris gadu vēlāk pulciņā iestājās divi liepājnieki — Ernests Rolavs, juridiskās fakultātes students, un medicīnas students Gūža. Pēdējais drīz nozuda no politiskā horizonta, kamēr E. Rolavs spēlēja nopietnu lomu latvju revolucionārā kustībā. Viņš bija dziļš, pārliecināts revolucionārs, marksists, bet vēlāk, pēc Sibīrijas trimdas, emigrācijā Šveicē novirzījās no konsekventi marksistiskā viedokļa, pieslēdamies socialistu revolucionāru virzienam. Pēc 1906. gada nodevīgā kārtā zvēriski tika nogalināts.¹

Starp toreizējā Maskavas pulciņa biedriem vēl minami pazīstamais vēlākais maziņš² un baltās Latvijas saeimas priekšsēdētājs Pauls Kalniņš un vēlākais nama īpašnieks un Latvijas kara ministrs Gustavs Zemgals.

Dažiem vārdiem esmu spiests minēt arī sevi — kā pēdējo vēl starp dzīvajiem iz pirmo jaunstrāvnieceku rindām, kurš nav nogājis no proletariāta ciņas skatuves.

¹ Sk. P. Dauge, Ernests Rolavs. «Revolucionārās ciņas kritušo piemiņas grāmata», 569.—573. lpp.

² Pēc Krievijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas II kongresa oportunistiskā mazākuma piekritējus sauca par maziņšiem (меньшинство — меньшевики), partijas lielāko daļu par lieliniņšiem (большинство — большевики). Latvijā, tāpat kā visā Krievijā, norisinājās sivas ciņas starp lieliniņšiem un maziņšiem, kuras Latvijā turpinājās kā ciņas starp divām partijām vēl ilgi pēc tam, kad Krievijā meņševiki sen jau bija zaudējuši visus savus piekritējus masās un to vadoņi pārgājuši imperialistisko valstu izlūkošanas dienestā. No 1903. g. līdz pat otrajam pasaules karam latviešu valodā un literatūrā bija pazīstami tikai latviskie nosaukumi: lieliniņš un maziņš, kurus arī lieto P. Dauge. Vēlāk arī latviešu literatūrā tika ieviesti krieviskie nosaukumi: boļševiki un meņševiki. — J. V.

No 1888. līdz 1893. gadam biju tautskolotājs Saukā, Augškurzemē. Kā jau minēts, es no 1890. gadu sākuma iepazīnos ar marksisma elementiem. Vēl daudz agrāk, kā Rīgas realskolas audzēknis, biju zem sava vecākā brāļa Emīļa iespaيدا pārvērties par materialistu un ateistu. Savas pirmās radikalās atziņas digļus es sāku kaisīt savu attīstītāko skolēnu starpā, kā arī starp vietējiem koleģiem un pārējo inteliģenci. Biju arī saistījies ar «Dienas Lapas» redakciju, kurai sūtīju savas pirmās korespondences.¹ Caur savu brāli Aleksandru saistījos arī ar Tērbatas latvju studentu grupu, no kuriem viens otrs pa suņudienām vai ziemassvētkiem mani apciemoja uz laukiem. Tērbatas studentu dzīve man bija labi pazīstama, un tas man deva iespēju pacelt propagandu pret korporeļu seklo dzīvi un par labu «Pīpkaloniņas» grupai, kura pašulaik gatavoja izlaist pirmo «Pūra» burtnīcu. Par šo jautājumu es ievietoju «Dienas Lapā» plašu rakstu, kurš ieņēma 3 numuru ievadus.² Mani uzskati, kā arī vispār «Dienas Lapas» nostāja toreiz atspoguļojās sekošā citatā:

«Ja katrs tikai savu amatu vien izpildītu, nekā cita neprazdams un nezinādams, ... tad mēs varētu mūžīgi stāvēt uz vietas un neietu attīstībā neviena soļa uz priekšu. Katram cilvēkam, kas pēc sava stāvokļa spēj kaut kā darboties sabiedrības labā arī ārpus sava aroda, tam tas jādara. Bet priekš tam viņam nepietiek ar savām specialām zināšanām. Viņam vajag būt vispusēji izglītotam cilvēkam: viņam vajag būt visādu sadzīves jautājumu pazinējam; viņam vajag saprast vēstures likumus un vēstures gaitu; viņam vajag rīkoties pēc šiem likumiem, tāpat kā dabaspētnieks rīkojas pēc dabas likumiem, kurus viņš izpētījis; viņam vajag būt gaišai un skaidrai, caurdomātai *dzīves un darbības programai!* Tikai tad viņš zinās pareizi rīkoties, un tikai tad viņš būs derīgs sabiedrības loceklis un strādnieks ...

Savos filozofiskos dzīves uzskatos viņš iegūs vairāk skaidrības, kad viņš iepazīsies ar dabaszinībām, savus saimnieciskos ieskatus viņš nodibinās, iepazīdamies ar politisko ekonomiju un sabiedrības jautājumiem. Kā gan cilvēks var prātīgi un ar panākumiem strādāt priekš sabiedrības, kad viņš nepazīst to principu, uz kura šī sabiedrības sistema pamatojas? ... Viņam jāzin sabiedrības ķermeņa anatomija un patoloģija. Pirmā ir — tautas saimniecība, vēsture u. c., otrā — socialais jautājums.»

Uzstādot šādi savus prasījumus, es pārēju uz latvju korporatīvo studentību un prasu no viņas atbildi.

Ir rokām taustāms, ka šeit iet runa par vēsturiskā materialisma propagandu ...

¹ Sk. P. Dauge, Veca propagandista atcere iz tālās pagātnes. «Celtne», 1935. g., Nr. 3.

² P. Dauge, Par studentu korporācijām. «Dienas Lapa», 1892. g., Nr. 236, 237, 239. Paraksts: P. D.

Atgriezīsimies atkal pie «Dienas Lapas» kā «jaunās strāvas» centra. Augšā minētās, pa dažādiem augstskolu centriem izkaisītās studentu grupas 1892. g. sākumā vēl nebija savā starpā tuvāk saistītas. Bet viņās ieplūdušā marksisma vēsmiņa viņas dabiski mudināja uz vienošanos. Vēl tikai avīzes slējās parādās atsevišķi rakstiņi no viena otra šo grupu locekļa. Arī ārzemju augstskolās apmācījās pirmie latvju studenti un studentes. Pazīstamais Dr. P. Zālītis, vēlākais «Mājas Viesa» redaktors, toreiz arī studēja ārzemēs un no turienes sūtīja korespondences «Dienas Lapai». Un — ticat vai neticat! — viņš toreiz zināmā mērā simpatizēja socialdemokratijai, kauču viņam bija visai izplūdusi sajēga par socialistisko mācību nozīmi proletariāta ciņā.

Kādā plašā ievadrakstā¹ Zālītis dod sekošo raksturojumu vācu socialdemokratu darbībai.

«...Ko tad nu īsti socialdemokrati grib pārlabot tagadējos apstākļos Vācijā?» jautā autors. «Programā gan tikai vispirms teikts: atcelt visas muitas un akcizes un to vietā uzlikt lielākas nodošanas pēc katra ieņēmumiem, bet vispār tie izteicās, ka pēcāk būtu visi produkcijas līdzekļi, t. i., fabrikas, mašīnas, zeme jāatņem privatīpašniekiem un jāliek zem valsts uzraudzības, jāpārvērš par valsts īpašumu. Katram tad būtu jāstrādā fabrikās vai pie zemes darba tik ilgs laiks dienā, kāds izrādītos par vajadzīgu, lai varētu producēt uzturu un citas vajadzības.»

Seit autors piebilst, ka daži domājot, ka pietikšot 2½ stundas garas darba dienas (!). Un tālāk seko šādi gudri, tiešām filozofijas doktora cienīgi prātojumi par Marksa mācību un socialdemokratijas attiecību pret viņu:

«Vispār pie socialdemokratu vadoņiem (nav jāaizmirst, ka toreiz socialdemokratija bija tiešām *revolucionara* partija. — P. D.) tas ļaunums (!), ka no tiem liela daļa tikai pusizglītotu, tad arī tie par daudz izdusas uz savu agrāko vadoņu lauriem un, piem., tautas saimniecības lietās atsauca uz *Kārli Marksu*. Vācu tautas saimniecības profesori nu, zināms, arī neliedz, ka Marksam tiešām savi nopelni kā ievērojamākam jaunāko laiku tautas saimniecības kritiķim. Bet, tā kā pasaulē visas lietas pārvēršas un grozās, tad tādiem nopelniem paliek pa daļai tikai vēsturiska nozīme, un tāda pastāvīga atsaukšanās uz Marksu tikai liecina, ka tagadējo socialdemokratu vadoņu starpā trūkst ievērojamu patstāvīgu zinātnes vīru...» Pēc Zālīša domām, katram socialdemokratam jābūt vismaz filozofijas doktoram.

Kā redzam, šāda filozofijas doktora diplomu gaidošais P. Zālītis nebija daudz tālāk ticis Marksa izpratnē par augšā minēto palkavnieku Bisenieku, kurš Marksu sajauca ar Marku Tvenu. Tādēļ arī nav brīnums, ka autors nobeidz savu rakstu sekošiem dziļdomīgiem vārdiem. Nespēdams noliegt, ka socialdemokratija turpmāk «pieņemsies spēkā», viņš saka:

¹ P. Zālītis, Par Vācijas partijām. «Dienas Lapa», 1892. g., Nr. 142, 144, 147.

«Tātad jādomā, ka nākamībā Vācijā līdz ar socialisma pieaugšanu tiešām arī notiks pārgrozījumi, t. i., tiks ievēroti socialdemokratu dibinātie prasījumi, nemaz neievēdot visus tos pārspīlētos prasījumus, kādus daudzi to vadoņi uzstāda, — un tad arī tagadējā socialdemokratija būs savu lomu beigusi — un iznīks.»

Šie prātojumi man stipri atgādina mana vecā «drauga» Saukas mācītāja Deringera kanceles sprediķi par «to socialistu maldu mācībām», no kurām lai «tas dievs kungs mūs pasargā!».

Tomēr divaini ir tas, ka «Dienas Lapas» redaktors līdzīgas muļķības varēja izlaist cauri. Cik stipri vēl jūtams pārejas laiks ar pārejas laika bērnišķībām!

Kā atbilde uz P. Zālīša filozofistiku izskan cits raksts, kurš visā nopietnībā atsedz modernās strādnieku kustības un viņu toreizējās politiskās vadones — socialdemokratiskās partijas vēsturiskās saknes. Raksts stiepijas caur daudziem numuriem un ir parakstīts ar burtu «B». Viņš, bez šaubām, spriežot pēc stila un autora zinātniskās pieejas pie sava temata, pieder «Birznieku Pēterim», t. i., P. Stučkam.¹

Rakstā top sīkāk analizētas un kritiski apsvērtas dažādas tautas saimniecības sistēmas — «merkantilisms», «fiziokratisms» u. c. Raksta beigās autors it nevainīgi, lai nevērstu uz sevi cenzuras uzmanību, pāriet uz sava raksta centrālo tematu. «Vēl īsumā būtu jāpiemin kādas sevišķas saimnieciskas sistēmas — *komunisms* un *socialisms*... Iz socialisma un komunisma sajaukuma cēlušies socialdemokratijas pamatlikumi. Socialdemokratijai, kura savieno kopā abas mācības, vajadzētu iznīcināt visu tagad pastāvošo saimniecības dzīvi.»

Si jau ir pavisam cita valoda. Kamēr Zālītis domā, ka socialdemokratija, ja vien prātīgi atraidīs viņas «pārspīlētās» prasības, «drīz vien beigs savu lomu un — iznīks», Stučka cer, ka socialdemokratija iznīcinās «visu tagad pastāvošo saimniecības dzīvi».

Tas ir liels solis uz priekšu «jaunās strāvas» uzplūdamā. Pie šī politiskā progressa drīz vien pievienojās progress arī citās marksistiskās teorijas nozarēs, pateicoties tērbatnieku ierosinātajam «Pūra» izdevumam.

Stipru uzmanību uz sevi grieza A. Dauges ievietotais raksts par vēstures likumiem.²

«Dienas Lapā» 1892. gada beigās kāds A. S.³ kritizē šo A. Dauges nopietno rakstu. Viņu neapmierina pēdējā materialistiskā vēstures izpratne, un viņš liek priekšā «samierināt» *materialistisko* viedokli ar *idealistisko*.

¹ B., Tautas saimniecības mācības attīstīšanās. «Dienas Lapa», 1892. g., Nr. 235 un 251—268.

² A. Dauge, Domas par vēsturi.

³ A. S., Vēstures likumi. «Dienas Lapa», 1892. g., Nr. 262.

A. Dauge viņam garākā rakstā¹ dod lietišķu, marksistiski izturētu atbildi.

Seit jāpiezīmē, ka «Pūram» bez citiem zinātniskiem nopelniem bija arī zināmi valodnieciski nopelni, pie kam sevišķi svarīgu lomu spēlēja K. Kasparsona (Siguldieša) raksts par dialektiku², kurā pirmo reizi atrodam nopietnu mēģinājumu nodibināt zinātnisku un valodnieciski pareizu filozofisku terminoloģiju. «Baltijas Vēstnesis» savā trulā konservatīvismā tērbatniekiem asi uzbruka par viņu valodas «izķēmošanu», kas stipri atgādina vēlākos latvju patentēto valodnieku uzbrukumus Rainim par viņa Fausta tulkojumu.

4. MARKSISMA LEGALĀS PROPAGANDAS POSMS

1893. gads ir uzlūkojams kā legalā marksisma sākums latviešu presē. «Dienas Lapa» pārvēršas par viņa noteikto paudēju; šīnī gadā parādās vesela rinda nopietnu marksistisku rakstu.

Gada sākumā ir nodrukāti divi raksti no A. Dauges³, kas pa starpām bija pametis teoloģisko fakultati Tērbatā ar nodomu pāriet vēsturiski filoloģiskajā fakultatē. Viņš dažus mēnešus uzturas Rīgā un diezgan čakli raksta priekš «Dienas Lapas» ievadus un feletonus.

Arī es personīgi sāku ņemt dzīvāku daļību «Dienas Lapas» slejās. 1893. gada aprīlī es aizbraucu uz Berlīni, kur pašlaik norisinājās plaša kampaņa ap vācu reichstaga vēlēšanām — pirmām atklātām vēlēšanām pēc socialistu spaidu likuma atcelšanas. Jau pirmajās dienās pēc manas iebraukšanas Berlīnē es apmeklēju *Augustu Bebeli*, nodevu viņam sveicienus no pirmā latviešu marksistu pulciņa Tērbatā (t. i., no «Pīpkalonijas») un pateicos par viņa spīdošo grāmatu «Sieviete», kura ar lielu dedzību top lasīta no latviešu abu dzimumu jaunatnes. Es apmeklēju neskaitāmas tautas sapulces, saistījos ar kādu socialdemokratisku biedrību, kas sastāvēja no strādniekiem un sīkiem amatniekiem («Verein für Technik und Gewerbe»), un sūtīju uz dzimteni sajūsmas pilnas vēstules un korespondences «Dienas Lapai». Pēdējai es vēl pirms prombraukšanas nodevu lielāku darbu, kurš bija nodrukāts zem maniem inīcialiem 8 garos ievados un kurš bija gandrīz vārdisks tulkojums ar nelieliem grozījumiem un attiecinājumiem uz Latvijas apstākļiem no K. Kautska brošūras «Irland».⁴

Šis raksts bija īstā vietā, jo Latvija stipri līdzinājās Īrijai un tālab jau pagājušā gadsimtenā 80. gados — kā b. Stučka atzīmē — dabūja, «patei-

¹ A. Dauge, Vēlreiz vēstures likumi. «Dienas Lapa», 1892. g., Nr. 276, 278.

² Sg., Dialektika. «Pūrs», III d.

³ A. Dauge, Kas ir izglītība? «Dienas Lapa», 1893. g., Nr. 53, 54. — Tautas skolotāji Vācijā. Nr. 62—64.

⁴ P. D., Zaļā Sala. «Dienas Lapa», 1893. g., Nr. 110.—117.

coties savai agrarkārtībai, pareizāk, nekārtībai, — «Krievu Īrijas» nosaukumu.»¹...

Par vācu reichstaga vēlēšanu gaitu un rezultātiem «Dienas Lapā» bija ievietotas vairākas korespondences bez paraksta, kuras, cik atceros, arī bija no manis sūtītas.²

Rudenī es pārbraucu no Berlīnes un atvedu līdzī mākslīgi izgatavotā čemodanā ar dubultām sienām krietnu partiju nelegalās literatūras, no kuras vēlāk barojās gan Tērbatas, gan Maskavas latviešu studenti. Šie arī bija mani pirmie nopietnākie soļi marksistisko ideju izplatīšanā Latvijā.

Ar lielu prieku es, nesen pārslasīdams Raiņa kopotos rakstus, atdūros uz viņa piezīmi, ka arī viņš 1893. gadā no 1. augusta līdz 15. oktobrim apceļojis Vāciju un Šveici, kur viņš iepazinies dziļāki ar socioloģiju un socialistisko strādnieku kustību. Atpakaļ braucot, viņš, kā raksta, ievēdis «pirmo socialistisko literatūru», un no viņa čemodana izaugusi latviešu socialistiskā kustība.³ Izrādās, ka mūsu čemodaniem bijis kopējs liktenis.

No šī laika tiešām strādnieku jautājums ieņem «Dienas Lapā» centrālo vietu. Gada otrā pusē sastopam veselu virkni nopietnu, proletariāta cīņai veltītu ievadrakstu (bez paraksta), kuri laikam pieder J. Pliekšānam (Rainim). Atzīmēsīm tikai dažus tematus: «Ogļraču streiks Anglijā»; «Čiriches starptautiskais strādnieku kongress»; «Vakarēiropas dienas jautājums»; «Somijas strādnieku sabiedrības programma» u. c.⁴

Šis gads bez tam ir ievērojams ar lieliskajiem savilņojumiem, kurus «jaunā strāva» ienesa literatūras laukā un arī vispārējā Latvijas sadzīvē. Šeit pirmajā vietā ir minams J. Jansona priekšlasījums Jelgavas Latviešu biedrībā, kurš vēlāk vairāk numuros bija nodrukāts «Dienas Lapā» un arī atsevišķā brošūrā⁵ un kurš sacēla veselu vētru latvju mietpilsonības purvā. Šis priekšlasījums it sevišķi tāpēc atstāja bumbas sprādziena iespaidu, ka viņš tapa nolasīts taisni tanī brīdī, kad latviešu dižvīri bija sapulcējušies Jelgavā uz «brīvlaišanas» svētkiem. Jansona kritika bija virzīta pret latviešu buržuazijas izcākstējušo tautisko romantismu un sājo erotismu. Viņš ņēma sevišķi uz grauda Pavasaru Jāni ar viņa cukursaldo «Ziedoņa sapni», Lautenbachu-Jūsmiņu, Purapuķi un citus Ausekļa epigonus. Bet viņš arī nesaudzē labāko no visiem — Apsīšu Jēkabu.

¹ П. Стучка, Демократическая Латвия. Зиналā «Коммунистический Интернационал», 1924. г., Nr. 2, 187. un 188. lpp.

² Kādas piezīmes par vācu vēlēšanām. «Dienas Lapa», 1893. g., Nr. 124. — Druskas jūnija 15. d. vēlēšanu raksturošanai. «Dienas Lapa», 1893. g., Nr. 130. — Reichstaga vēlēšanu rezultāts. «Dienas Lapa», 1893. g., Nr. 259.

³ Rainis, Sematisks pārskats par sabiedrisko darbību. Dzīve un darbi, IX sēj., 14. lpp.

⁴ «Dienas Lapa», 1893. g., Nr. 176, 180, 199, 211.

⁵ J. Jansons, Domas par jaunlaiku literatūru. «Dienas Lapa» zinātniskajā rakstu krājumā, 1893. g.

Vieta mums neļauj apstāties sīkāk pie šī ievērojamā priekšlasījuma. Pievedisim tikai Jansona gala spriedumu par pēdējo rakstnieku, kurš tiešām no visas sirds meklēja pēc atbildes uz mocošiem jautājumiem un pēc līdzekļiem, kā pārvarēt zemnieku dzīvē iesakņojušos ļaunumus. Jansons raksta:

«Un Apsišu Jēkabs! Viņš nezina citādi šo ļaunumu novērst kā tik skriet augšā tornī un visiem spēkiem raut vareno zvanu, kas skan un sauc «mīlējiet, mīlējiet! esiet brāļi!». Viņš pat saka, ka «nabadzība esot sāpīgs trums pie cilvēces miesām, kas sendienām sāpējis un strutojis, bet vēl nesadzījis, kas sāp un asiņo vēl tagad», — un tomēr šo briesmīgo, čūlaino vāti viņš grib it kā vienkāršu traipekli noslaucīt ar savu labdarības lupatu. Nē, tā dziedējama citādiem līdzekļiem!»

Šiem tautiskajiem romantiķiem Jansons nostāda pretī moderno rietumu tautu realistisko literatūru, kura «tēlojamās ļaužu šķiras līdz ar viņu tikumiem un ierašām tuvāku apskata, sakarā ar apkārtni, dziļāki izdibina sadzīves kārtu savstarpējo attiecību; patiesi tēlo sadzīves kārtības un tautsaimniecisko apstākļu kārtīgos iespaidus un nelabumus un tā daudzkārt līdzina un poš ceļu labdarīgām un svētīgām reformām». Turpretī mūsu pašu rakstniekiem «nav it nekādu ideālu, un tie neglābjami nosliguši glēvulīgā salkanībā un mīkstuļīgā bezdarbā; tie tikai līdz ar Pavasaru Jāni vēlas «skūpstīties, aizmirst realo dzīvi un sapņot laimīgus sapņus».

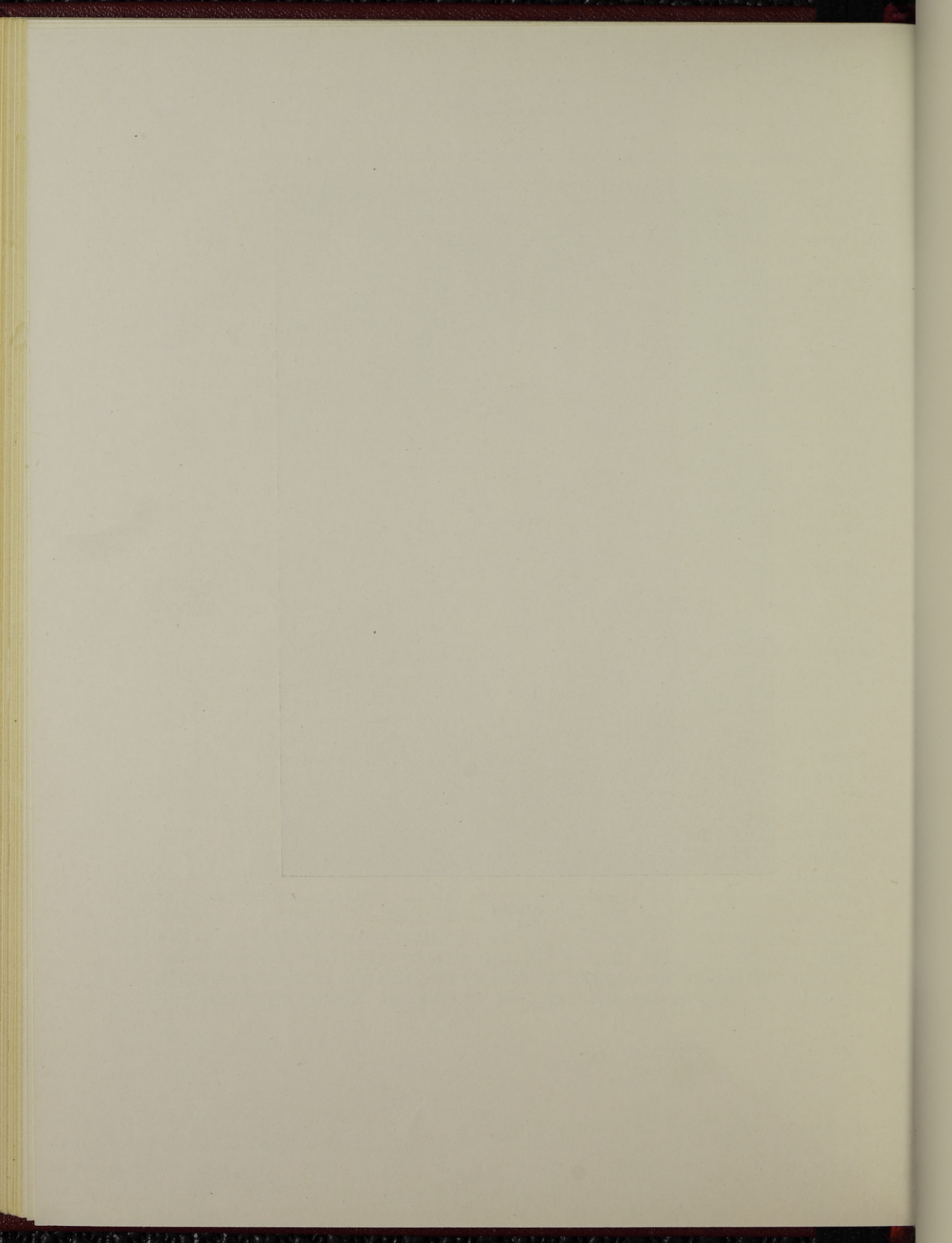
Sis Jansona raksts vēl nebūt nav izturēti marksistisks darbs, kauču viņš runā it kā vēsturiskā materialisma valodu, minēdams garīgās dzīves atkarību no tautsaimnieciskiem apstākļiem. Savu literāri kritisko analīzi viņš tomēr pamato galvenā kārtā uz Tēna un Brandesa mācībām...

Tomēr Jansona priekšlasījums ievada jaunu posmu latviešu literatūras attīstībā. Un šeit «Dienas Lapa» ir tiešām veikusi vēsturisku lomu, sniedzama varenu izlasi no labākiem rietumtautu un arī krievu literāriem ražojumiem un ierosinādama vietējos literāros spēkus uz agrāko pozīciju revīdēšanu. «Dienas Lapā» sastopam turpmāk tulkojumus no Zolā, Džordža Eliota, Viljama Morisa, Č. Dikensa, Beranžē, Barbjē, Viktora Igo, Kjellauda, Bjernsona, Ibsena, Zudermaņa, Hauptmaņa, Senkēviča, Dostojevska, Ščedrīna u. c.

Parādās vesela virkne nopietnu teoretisku rakstu par mākslas jautājumiem. Garākā ievadu virknē ir nodrukāts raksts «Mākslas nozīme cilvēku dzīvē» ar parakstu «Br.». (Varbūt Kijevas universitātes filoloģijas fakultātes students, vēlāk ģimnazijas skolotājs M. Bruņnieks — viens no «Pūra» līdzstrādniekiem.) Autors, līdzīgi Jansonam, aizstāv progresīvo realistisko mākslu, kas dibinās uz dziļas dzīves izpratnes, pie kam viņš jau uzdrošinās runāt drošāku valodu pret reliģisko audzināšanu. «Īsti rakstnieki,» saka autors, «paliek par tautas skolotājiem, par *brīviem tautas priesteriem bez dogmata.*» Un viņš uzstājas pret baznīcēvu morāli, kura rauga «jau mazajiem bērniņiem iemācīt neskaitāmos nesaprotamos galvas gabalus, bībeles

P. Stučka
1894.

peršas un stāstus»... Tik asā kontrastā ar nule izteiktām domām autors izkrīt no segliem un iepin savā rakstā pretrunīgo teikumu: «Caur šo nemaz negribu teikt, ka katķīsmi nevajadzētu mācīties!»¹

Ko tas nozīmē? Vai autors gribēja maldināt cenzuru? Jeb viņam pašam vēl neskaidrība galvā?

Problemas, kuras atrisinātas latviešu lasītājiem līdz šim nepazīstamo rakstnieku ražojumos, nevarēja palikt bez iespaيدا uz mūsu pašu svaigākiem literariem spēkiem. Viena no sarežģītākajām problemām bija, bez šaubām, dzimumu attiecību jautājums, sievietes cīņa pēc patstāvības un brīvības. Šī jautājuma atrisinājums minētajā literatūrā vēl atradās simtiem jūdžu no marksistiskā viedokļa, kurš sievietes atbrīvošanas cīņu nešķirami saista ar lielo proletarisko brīves cīņu. Ibsena, Zudermaņa, Hauptmaņa dramās aizķertā sievietes emancipācija bija pilsoniski individuāla emancipācija, un kā tāda viņa arī iespiedās mūsu pirmās sieviešu emancipācijas sludinātājas Aspazijas apziņā, kuras drama «Zaudētās tiesības» atradās zem tieša Zudermaņa un Ibsena iespaيدا.

1894. g. sākumā norisinājās asa cīņa ap šo problemu. «Zaudētās tiesības» ir ārkārtīgi uztraukušas «Baltijas Vēstneša» vīrus. Viņas ievirzīja asu polemiku, kurā pretinieki vārda pilnā ziņā apsvaidīja dubļiem sieviešu emancipācijas aizstāvjus kā tiešus netikumības sludinātājus.

Rakstiņā «Mātes un meitas» ir nodrukātas divu jaunavu atbildes «B. Vēstnesim» par viņa uzbrukumumu Zudermaņa «Godam» un Aspazijas «Zaudētām tiesībām». ² «B. V.» savukārt no jauna bezgalīgā sašutumā par ģimenes svētumu apgānīšanu gāžas virsū šim «paklidošām» jaunavām.

Dažas dienas vēlāk lasām «Dienas Lapā» atkal pretrakstu ³ pēdējam «B. V.» «ķengāšanas» rakstam, pie kam «Dienas Lapa» pastrīpo, ka «Goda» autors Zudermanis pieder pie tām pašām «labākām familijām», pie kurām skaitās «B. V.» vīri. Citiem vārdiem — Zudermanis ir īsts buržuju dzejnieks.

Dažus mēnešus vēlāk pati Aspazija uzstājās atklātībā ar speciālu priekšlasījumu Pēterburgas Ārrīgas dziedāšanas biedrības jautājumu izskaidrošanas vakarā, kur viņa aizstāv «Zaudētās tiesībās» risināto problemu. Apstādamās pie «B. V.» bargajiem kritiķiem, viņa saka: «... Šie tikumības soģi pārmet lugas varonei Laimai nevis to, ka viņa kritusi, — bet viņi nepiedod to, ka tā, kaut gan grimusi, tomēr vēl grib sniegties pēc dzīves tiesībām, kad šinī nabaga saplosītā sirdī pirmoreiz iedegas mīlestības stars, ka tā grib baudīt no tām druskām, kuras nokrīt no bagāto

¹ *Br.*, Mākslas nozīme cilvēku dzīvē. «Dienas Lapa», 1893. g., Nr. 175, 177, 178, 179, 181.

² Mātes un meitas. «Dienas Lapa», 1894. g., Nr. 78.

³ Labākās familijas. «Dienas Lapa», 1894. g., Nr. 85, 86.

dzīves laimības galda, ka tā mīl un caur mīlestību grib atkal pacelties. Bez žēlastības viņi to grūž atpakaļ bezdibenī. Kādēļ šī briesmīgā nepareizība? Kādēļ vīrietis drikst visu un sieviete nekā? Kādēļ tā tiek nosodīta, ka tā tikai drusku pārskatījusies — un to varbūt aiz tās vēl ieteiktās dzīves nepazīšanas vai spiesta no bada un trūkuma? Un kādēļ tai visi ceļi top aizšķērsoti, kad tā grib atpakaļ tikt dzīvē? Es neprasu, lai sievietēm arī būtu atļauja uz netikumību, tādēļ ka vīrietis ir netikumīgs, bet es prasu, lai tie abi vienādi būtu tikumīgi... Ja tie mūs tiesā, tad mēs tiesāsim arī viņus...»¹

Mēs redzam, ka Aspazija ne par soli nav aizgājusi tālāk par šo sieviešu jautājuma nostādni, kādu sastopam pie 90. gadu Rietumeiropas rakstniekiem. Un tomēr tā bija Latvijā nedzirdēta, droša valoda un priekš sava laikmeta modinoša. Pusgadu vēlāk Aspazija vēlreiz atgriežas pie šī tikumības jautājuma. Viņa šeit apstājas pie «B. V.» galma dzejnieka Kārkluvalku Friča, kurš žēlojas, ka šis «Dienas Lapā» tik bieži cilātais sieviešu jautājums «atmodinājis un laupījis viņam sirdsmieru», ka pēc viņa dziļākās pārlicības «emancipācija esot izvērsšanās iz sievietības, kura mūsu tautai nederot, ka mīlestība un ģimene esot vienīgais uzdevums, un sievietes attīstība esot karošana pret dabu...»(!)

1895. gadā «Dienas Lapas» feļetonā parādās Aspazijas luga «Neaizsniegts mērķis»², kura bija «Zaudētās tiesībās» uzņemtas problēmas tālāks atrisinājums.

Sieviešu jautājums «Dienas Lapas» slejās tādā veidā top izbīdīts vienā no redzamākām vietām. Nekavēsimies tālāk pie Aspazijas, viņas «ģenialajiem» kritiķiem iz «B. Vēstneša» aprindām. Pietiek, lai saprastu, ap ko jautājums grozās daiļliteratūrā «jaunās strāvas» uzplūdu laikmetā. Minēsim tikai dažus no svarīgākiem rakstiem, kas 1895. gadā «Dienas Lapā» parādījās par sieviešu jautājumu bez jau agrāk minētiem.

Rakstā «Ženevas studentes» ir dots pārskats par sieviešu panākumiem augstskolas izglītībā. Runa tikai, protams, var būt par pirmajiem soļiem, kuros vēl atspoguļojas tas fakts, «ka viņas gadu tūkstošus nav radinātas domāt kā vīrieši». Raksta autors pieved piemērus iz saviem novērojumiem Ženevā. Sievietes studentes bieži apgrūtinot profesorus ar sīkiem blakus jautājumiem. Viņas spējīgas analizēt, bet mazāk spējīgas sintetizēt utt.³

Līdzīgs raksts ir ievietots par sievietēm studentēm Amerikā.⁴ Bet, kā redzam, tiklab šinīs rakstos, kā arī Aspazijas lugā jautājums grozās ap

¹ Aspazija, Tikumības jautājums lugā «Zaudētās tiesības». «Dienas Lapa», 1894. g., Nr. 273 u. c.

² Neaizsniegts mērķis. «Dienas Lapa», 1895. g., Nr. 151 u. c.

³ Ženevas studentes. «Dienas Lapa», 1895. g., Nr. 54.

⁴ Anna. Studentes Amerikā. «Dienas Lapa», 1895. g., Nr. 64.

individuāliem izņēmuma gadījumiem, kuros atsevišķa sieviete cīnās un sasniedz lielāku vai mazāku brīvības pakāpi.

Turpretī dažas nedēļas vēlāk mēs jau sastopam rakstu (bez paraksta) par sieviešu jautājumu kā *masu* parādību... Raksts «Strādnieces vācu lielrūpniecībā» ir apsūdzības raksts pret kapitalistisko iekārtu, kura caur lētu sieviešu darba ieviešanu fabrikās cenšas pasliktināt vīriešu-strādnieku materiālo stāvokli.¹

Interesants raksts ir ievietots trijos ievados par jautājumu: «Vai sieviešu attiecība uz sabiedrību pie mums grozījusies?»² No šī raksta ir redzams, ka «jaunā strāva» šim svarīgajam sabiedrības jautājumam jau stiprā mērā uzarusi un irdinājuši zemi. Rakstā ir attīstīta asa polemika pret «jaunās strāvas» apkarotājiem sieviešu jautājumā, starp citu, arī pret Purapuķi.

Raksta «Sieviešu jautājums antropologu kongresā» autors (*L. M.*) apskata šo jautājumu no fizioloģiskā viedokļa, pievedot buržuiskās zinātnes spriedumus par sievietes smadzeņu darbības pētījumiem.³

Rakstā «Sieviešu jautājums» (bez paraksta) pēdējais jau ir nostādīts gluži kategoriskā formā. Ievads pieder Dorai Pliekšānei, toreizējai medicīnas studentei ārzemēs. «Mūsu sieviešu liktenis,» lasām šinī rakstā, «saisītis ar kultūras gājienu; viņām vajag pārdzīvot tās pašas attīstības pakāpes, kādas pārdzīvoja Rietumeiropas sieviete, kura tagad cīnās par savu *ekonomisko* neatkarību no vīrieša, jo tikai uz šā pamata iespējams izšķirt sieviešu jautājumu.»⁴ Un kā ilustrāciju «Dienas Lapa» sniedz turpmākos numuros veselu rindu plašu ievadrakstu — «Dāņu sievietes darba laukā»⁵, par fabriku inspektorisēm Anglijā⁶, par angļu strādniecēm⁷ utt.

Neapstāsimies ilgāk pie šī jautājuma, bet atzīmēsim vēl īsumā dažus no nopietnākiem rakstiem, kas 1894. un 1895. gadā zem Raiņa redakcijas parādījās «Dienas Lapā» un kuros skaidri izmanāma marksistiskās analīzes metode. Šeit pirmajā vietā minams *A. Duges* raksta «Domas par vēsturi» turpinājums⁸ un raksts «Vēsture un «lielie vīri»» ar parakstu «Unus»⁹. Pēdējais raksts, ja atmiņa mani nemaldina, pieder *K. Kasparsonam*, kurš bez pseidonima «Siguldietis» lietoja arī šo latīņu pseidonimu.

¹ Strādnieces vācu lielrūpniecībā. «Dienas Lapa», 1895. g., Nr. 115.

² *Rodrigo*, Vai sieviešu attiecība uz sabiedrību pie mums grozījusies? «Dienas Lapa», 1895. g., Nr. 189—191.

³ *L. M.*, Sieviešu jautājums antropologu kongresā. «Dienas Lapa», 1895. g., Nr. 193.

⁴ Sieviešu jautājums. «Dienas Lapa», 1895. g., Nr. 194.

⁵ Dāņu sievietes darba laukā. «Dienas Lapa», 1895. g., Nr. 241.—243.

⁶ Sievietes par darba inspektorisēm Anglijā. «Dienas Lapa», 1895. g., Nr. 244.

⁷ Angļu strādnieces. «Dienas Lapa», 1895. g., Nr. 258—260.

⁸ *A. Dauge*, Domas par vēsturi. «Dienas Lapa», 1894. g., Nr. 90, 91, 92 (turpinājums).

⁹ *Unus*, Vēsture un «lielie vīri». «Dienas Lapa», 1894. g., Nr. 292, 293.

Stils pilnīgi atgādina «Dialektikas» autora stilu. Tas pats jāsaka arī par saturu.

Runājot par šiem abiem legalā marksisma pionieriem Latvijā, nevilus gribas pievest P. Stučkas vārdus iz nodaļas «Jaunā strāva legalā literatūrā» krājumā «Proletariskā revolūcija Latvijā», kur pēdējais savā ievadā (kauču bez paraksta) dod sekošu salīdzinājumu starp abiem autoriem: «Kasparsons jau toreiz, kad legalie marksisti Struvi vēl sauca par ortodoksālu marksistu, Tērbatas studentu pulciņā tam deva pilnīgi tādu pašu novērtējumu kā b. Ļeņins, bet pilnīgi neatkarīgi no pēdējā. Un viņa dialektika arī tagad lasāma ar labām sekmēm. Jeb A. Dauges raksti, gan daudz seklāki, bet par to nesasniedzami popularības ziņā. Tagad abi šie vīri baltajā Latvijā ir tuvi fašistiem. Miers viņu pišļiem!»¹ A. Dauges meistarība zinātnes popularizēšanā vēl lielākā mērā izpaužas 1895. gadā viņa slavenās «Suņudienu vēstulēs», kurās viņš no vēsturiski materialistiskā viedokļa lasītājus iepazīstina ar lielāko tā laikmeta marksisma teoretiku darbiem. Nevainīgā vēstule uzruna «Mīļo Jāzep» bija ideāls paņēmieni cenzora muļķošanai un reizē līdzeklis radināt plašas, vēl maz attīstītas masas pie zinātnisku rakstu lasīšanas. Kritizēdams patentētos buržuaziskos vēsturniekus, autors plaši izceļ vēsturisko materialismu kā pretstatu pret «dabaszinātnisko materialismu». Viņš apstājas i pie Marksa un Engelsa, i pie Feiebaha, pie Pļechanova, citē Franci Meringu un viņa pazīstamo «Legendu par Lesingu».

Pievezdams kā piemēru ievērojamu viduslaiku vēsturnieku Ģisbrechtu, viņš saka: «Pasaulē «visslavenākie» vēsturnieki uz vēsturi un vēstures parādību cēloņiem dažbrīd neskatās citādi kā viņu onkuļi un tantes, papas un mammas, kuri tos audzinājuši un viņiem stāstījuši skaistas pasakas par ķēniņiem un ķēniņdēliem.»

Ģisbrechtam viņš pretī nostāda Marksu un Engelsu, kas «jaunajai vēstures teorijai devuši stingri zinātnisku ietēru», un viņiem blakus viņš min vēl citu vīru, «kas neatkarīgi no šiem pats uz savu roku, novērodams un pārdomādams šo pašu teoriju atrada un to skaidri un gaiši pierādīja, un šis vīrs bija *vienkāršs strādnieks* — Jāzeps Dīcens»².

Citā vēstulē viņš apstājas pie Pļechanova un pie viņa pazīstamā filozofiskā darba «Kā attīstījies monistiskais uzskats par vēsturi»³, vēl citā pie Fr. Meringa un L. Feiebaha.⁴

Ar lielāko prieku es tagad pēc 40 gadiem izlasīju šīs vēstules un ar žēlumu pārdomāju: kā šis pirmais apdāvinātais vēsturiskā materialisma

¹ P. Stučka, Apcerējumi un ievadi. «Proletariskā revolūcija Latvijā», 137. lpp. (bez paraksta).

² Suņudienu vēstules. «Dienas Lapa», 1895. g., Nr. 174.

³ Turpat, Nr. 177.

⁴ Turpat, Nr. 185.

popularizētājs varēja noiet tik tālu, ka viņš baltās Latvijas augstskolā lasa lekcijas par reliģisko audzināšanu un ierindo latvju fašistu lideri Ulmani «vēstures lielo (!) vīru» saimē!¹

Un tas pats ir sakāms par K. Kasparsonu. Arī viņa «Dialektika» ir nepārspēts dialektiskā materialisma popularizācijas mēģinājums. Viņš nav tik viegli lasāms, bet toties katrā rindā spīd cauri dziļa priekšmeta sapratne un vispārēja zinātniska erudīcija. Arī Kasparsons — zem pseidonīma «Unus» — raksta par vēsturi un par «lieliem vīriem». Un šeit izteiktie ieskati izšķiras kā diena no nakts no baltās Latvijas Kasparsona idejām.

Pievedīsim tikai dažus teikumus no viņa augšā citētā raksta «Dienas Lapas» ievadā, kurā «jaunā strāva» visnoteiktāki iegūst zinātnisku pamatu. Še «lielie vīri» top norauti no troņa un viņiem top norādīta viņu pienācīgā vieta vēsturē. Lūk, kā autors raksturo idealistiskās skolas domu gājienu:

«Dižvīri — vēsturiskās attīstības mezgļi, mītnes jeb celtnes. Iepriekš N. N. krēslojas nakts. Pēc viņa un caur viņu ausa dienas gaisma, vismaz krāšņa dienas blāzma. Viņā vispirms ausa jauna ideja, viņš izpauž šo ideju, aizkustināja sadzīves viļņus, viņš zināmās strāvas radīgais avots un plūdinātājs. Visi, kas pēc viņa rakstījuši, savas idejas aizņēmušies no viņa, viss, kas pēc viņa noticis, kas sadzīvē labots, viss viņa darbības augļi. Post cum, ergo propter cum²...»

Tādām uzskatām viņš nostāda pretī sekošas, pa daļai pēc Bokla, pa daļai pēc Marksa atšķetinātas domas.

«... Ikkatrs cilvēks ir sava laika produkts. Idejas, kuras viņš izpauž, sakņojas tā laika apstākļos... Ievērojamie vīri tie, kuru smadzenēs laika apstākļi ietērpjas domās, idejās... Nevis tas, kas *pirmais* vārdos tērpj kādu ideju, bet kurš to dara *īstajā laikā*, manto visu godu un, protams, arī visus zaimus... Vēsturi nedarina ne uz kaujas laukiem, ne pilīs, ne diplomatu salonos, ne savērnieku sapulcēs. Bijuši virzieni, kas nenonāca pie mērķa. Bet nenonāca tāpēc, ka nesakņojās apstākļos... Sadzīve nav sociāls mehānisms, it kā pulkstenis, ko uzvelk, mašīna, ko kurina un groza. Viņa attīstās organiski, sakarīgā gaitā pēc iekšējiem likumiem. Grozīt viņas attīstību groza un virzina zināmi materiāli, no sevišķu cilvēku *gribas* neatkarīgi cēloņi. Bet viņas gaita neiet pati. Attīstība nenorisinās, ja ļaudis nedarbojas. Materiālie apstākļi ir *virziena* devēji, neizlecamo sliežu darinātāji, pa kurām risinās sadzīves attīstība; bet *kādā veidā* šī attīstība norisinās un *cik ātri* viņa virzās uz priekšu, tas *zināmā mērā* atkarīgs no sevišķu cilvēku darbības.»

¹ Sk. A. Kristals. «Ceļtne», 1935. g., Nr. 4, 291. lpp.

² Pēc viņa, tātad caur viņu. — P. D.

Kad Kasparsons šo skaisto lietišķo rakstu rakstīja, viņš zem šo «sevišķo cilvēku darbības» nedomāja Ulmaņus vai Hitlerus, nedomāja par kultūras *grāvējiem*, bet par tiem, kas roku rokā ar miljoniem cels jaunu pasauli. «Ģenijs stājas uz savu priekšgājēju pleciem, pēcnākami atkal stājas uz viņu pleciem. Nevis dažu individu brīnuma spēkam jāpateicas par kulturu; cilvēce ir kāpusi uz augšu kā koraļu salas dienvidus jūrās, simtu paaudžu miljoniem individu kopā strādājot.»

Ne tikai vēstures, bet arī literatūras laukos Kasparsons sniedza vērtīgus darbus. Kamēr J. Jansons savā rakstā «Domas par jaunlaiku literatūru» asi polemiskā un kritiski dragājošā tonī apstrādā latvju literatūru, tikmēr Kasparsons (Unus) dod dziļu *dzejas procesa fizioloģiski socioloģisku* analīzi. Pievedīsim tikai mazu izrakstu.

«... Dzejošana ir iespaidu reflektēšana, attēlošana... Starp dzejnieku un vienkāršu cilvēku nav tādas starpības, it kā dzejniekam būtu pavisam īpaša dāvana, kuras vienkāršam cilvēkam trūktu. Starpība tikai tai ziņā, ka šī visiem cilvēkiem kopējā īpašība ir dzejniekam lielākā mērā...»

Īsta dzeja tikai tā, kur tā nevis ar patvaļīgu nolūku, bet no sevis, vienkāršā vientiesībā, silti un dziļi iz sirds iekšienes verd, it kā dziedātāja ganu meita nevar iztikt nedziedājusi, pati no sevis, bez mērķa...»

Attiecībā uz *realismu* literatūrā autors saka: «... Realistiskā estetika tāpēc saka, ka tikai tāds dzejas darbs pelna sava laika cilvēku ievēribu un pēclaiķu piemiņu, kurš ne vien ražots svabadi, nepatvaļīgi un saskaņā ar īstenību, bet kurā arī attēlojas *tā laika sadzīves* intereses.

Tāpat realisma princips tas, ka dzīve jātēlo tāda, kāda viņa ir, visā viņas patiesībā, ne idealizējot, ne izķēmojot...»¹

Mēs varētu no šīs dienas stāvokļa pret vienu otru no autora izteiktām domām kaut ko iebilst vai viņa domas papildināt. Mums tomēr jāatzīst, ka toreiz viņš tiešām stāvēja sava laikmeta zinātnes augstumos un līdz ar to lielā mērā veicināja un kuplināja «jaunās strāvas» idejisko saturu.

Šis ir galvenais iemesls, kāpēc mēs tik ilgi kavējamies pie abu pēdējo autoru A. Duges un K. Kasparsona darbiem, kauču varētu iebilst, ka mēs pārāk attālināmies no mūsu īstās temas, b. Stučkas dzīves apraksta. Kas attiecas uz pēdējo, tad šinī periodā viņa persona «Dienas Lapā» kā «jaunās strāvas» vadošā centrā sevišķi neizceļas. Viņa parakstu gandrīz nesastopam Pliekšāna redakcijas gados, kauču mēs zinām, ka viņš stāvēja laikrakstam tuvu un ka starp daudzajiem, bez paraksta ievietotajiem rakstiem viens otrs piederēja viņa spalvai. Bez tam mēs zinām, ka b. Stučka bija viens no galveniem dalībniekiem citā «dienlapistu» propagandas laukā — slavenajos tā laika jautājumu izskaidrošanas vakaros dažādās Rīgas kultūras biedrībās. No rakstiem, kas, bez šaubām, pieder

¹ «Dienas Lapa», 1894. g., Nr. 153—162.

b. Stučkam, būtu minami dažādi raksti par juridiskiem un tautsaimnieciskiem jautājumiem, kā, piemēram, raksts «Dāņu zemnieku attīstība», raksts «Jauna strādnieku pārtikas sabiedrība» (ar parakstu «S.»), par tredjunioņiem Anglijā u. c.

* * *

Pirms pārejām uz nākošo «Dienas Lapas» darbības posmu, kad atkal b. Stučka uzņēma pēdējās vadību, mums dažiem vārdiem jāpiemin viens visai spilgts notikums «jaunās strāvas» gaitā, — proti, J. Jansona «Dienas Lapā» ievietotais raksts «Mūsu vecai paaudzei».¹

Sis raksts bija ievietots «Dienas Lapā» taisni tanī brīdī, kad «māmuļnieki» Rīgas Latviešu biedrības telpās gatavojās uz ģeneralkautiņu pret «jauno strāvu». Bija sasaukta plaša zinību komisijas sēde, kurā bija pulcināti visi ap «Baltijas Vēstnesi» grupētie literātos un zinātnes korifeji. Bija ieradusies arī dažādi «neitrāli» literāti, kā vēlākais teologs Ludis Bērziņš, Teodors Zeiferts (viens no agrākiem «Dienas Lapas» līdzstrādniekiem), rakstnieks Rūdolfs Blaumanis, kurš kampaņā pret Jansona darbu «Domas par jaunlaiku literatūru» bija ieņēmis gluži cienīgu objektīvu stāvokli², u. c.

Bija arī saradusies latvju studējošā jaunatne no Tērbatas un citām Krievijas augstskolu pilsētām. No Pēterpils pulciņa biju arī es ieradies un turējos visu laiku kopā ar Janci (J. Jansonu), ar kuru biju sadraudzējies gadu iepriekš, kad es pa lieldienām ciemojos Maskavā un turienes pulciņam novedu Berlīnes «ciema kukuli»³.

Pa zinību komisijas sēdes starpbrīdī es arī pirmoreiz iepazinās ar b. Stučku un Ciriches augstskolas studenti Doru Pliekšāni, vēlāko b. Stučkas dzīves biedri.

Jansona asaais aicinājums «Dienas Lapā» vecai paaudzei bija dižvīrus dzēlis kā bites dūriens. Viņu labākie oratori izmantoja momentu, lai sa-

¹ J. Jansons, Mūsu vecai paaudzei. «Dienas Lapa», 1894. g., Nr. 119.

² Tā, piemēram, Blaumanis 1895. g. (sk. «Dienas Lapas» 153. nr.), citēdams kādā anonīmā brošūrā pret Jansonu virzītās lamas, kurās Jansona rakstu nosauca par «riebigām samazgām», «saputrojumu», «dimdošām frazēm», «kazarmas žargonu», «Herostrata kauna darbu», — raksta: «Uz nopietniem rakstniekiem J. raksts ir atstājis dziļu paceļošu iespaidu... Mēs Jansonu neesam aizmirsuši. Mēs sagatavojam viņam atbildes... mūsu atbildes būs rāmas un pieklājīgas, nopietnas un lietīškas: mēs Jansonam *atbildēsim ar saviem darbiem*. Mūsu darbi būs mūsu aizstāvji. Citu mums nevajag! Rūd. Blaumanis.» — P. D.

³ Šis ciema kukulis bija agrāk minētā nelegālā literatūra. Starp citu, es arī ievēdu vācu strādnieku dziesmas, — kā strādnieku marseljezu (kuru Ed. Veidenbaums pārtulkoja latviešu valodā), «Socialistu maršu» u. c., kuras mēs pa Maskavas bulvāriem pilnā kaklā dziedājām. Nevienam gorodovojam, kuri mūs apturēja, neienāca ī prātā, ka mēs dziedam revolūcionaras dziesmas. — P. D.

vos referatos dotu nāves triecienu Jansonam un visai «jaunajai strāvai». Es vairs neatceros nedz oratorus, nedz viņu runu saturu, bet es redzu savu acu priekšā vēl kā šodien Jansona ironiskos smaidus un dzirdu, kā viņš savu pretinieku kreptīgākās vietās, man blakus sēžot, nelabā balsī norūca. Savā pretrunā Jansons savus oponentus nosvieda, runājot atlelu valodā, «uz abiem pleciem».

Es atceros arī, ka biedrības bufetes zālē ap b. Stučku bija pulcējušies visi mūsu tuvākie draugi un kopā ar viņu garšīgi nosmējās par Jansona asiem dūrieniem, kurus viņš cirta saviem pretiniekiem.

«Vecā paaudze», t. i., konservatīvās latviešu preses priekšstāvji, tīkoja atriebties. Ap šo zinību komisijas sēdes laiku Rīgā vācu avīzē parādījās nejēdzīgs denunciacijas raksts pret «Dienas Lapu» un viņas līdzstrādniekiem. Šinī rakstā bija citēti teikumi iz Jansona raksta «vecā paaudzei» un iz mana raksta par Vācijas partijām, kurā bija ievietoti plaši izraksti no Erfurtes programmas. Denunciacijas raksta autors bija bēdīgi slavenais F. Veinbergs.

Vēl dažus vārdus par to propagandas veidu, kuru ārpus «Dienas Lapas» veda jaunstrāvniece, — par mūsu darbību jautājumu izskaidrošanas vakaros.

Pievedīsim izrakstu iz b. Stučkas piezīmēm un atmiņām par šiem vakariem, kuros viņš pats ņēma ļoti dzīvu dalību.

«Jo plaša brīvība faktiski kādu laiku valdīja legālo biedrību jautājumu vakaros, kuri piepeši no sekliem laika nosišanas vakariem pārvērtās nopietnos aģitācijas un propagandas gadījumos, kur marksisms atrada uzreiz legalu strādnieku auditoriju. Un ikvienam no dalībniekiem vēl būs ļoti atmiņā, ka šie vakari uz rāvienu tika iekaroti no «jaunās strāvas». Vakaros, kuru jautājumi līdz šim grozījās ap sekliem mīlestības priekšmetiem, dejām, rotaļām un kur jaunatne līdz tam saradās uz «randevu» (satikšanos), ieradās «jauni ļaudis», kas ikkuru ienesto jautājumu pagrieza uz nopietno pusi un, ja nepietika citu ienesto jautājumu, paši meta tādus, lai novestu sarunas uz sociāliem priekšmetiem un paskaidrotu publikai līdz tam nedzirdētos jēdzienus, kā šķiru cīņu, gala mērķus utt. Un līdz ar jautājumu apgaismošanu pārvērtās arī publika; nopietnas strādnieku sesijas ieņēma agrāko «pārīšu» vietas. «Pārīšiem» bija jāmeklē citas satiksmes vietas, tie pārcēlās uz baznīcām.»

Stučka tālāk pieved piemēru, kā mācītājs Olavs, toreiz vēl Plutu Vilis, Cerības biedrībā uzstājies ar runu par taupību kā līdzekli tikt pie turības un novest pie ļaužu vispārējās harmonijas. Uzstājās «jaunie ļaudis» un pierādīja, ka taisni taupība tagadējā laikā noved pie šķiru pretīšķībām un viņu sekām — šķiru cīņas. «Jaunie» uzvarēja un mantoja vispārēju piekrišanu. Līdzīgus piemērus b. Stučka stāsta par Jonatana biedrību un par Sarkandaugavas Pavasara biedrību.

«No pilsētām,» raksta viņš tālāk, «jaunā strāva pārsviedās uz laukiem, un, kad, vasaras «suņudienām» beidzoties, jaunie cilvēki atgriezās uz savām skolām un studijām, viņi ar sajūsmu ziņoja, ka arī «visi lauki ir mūsu.»¹...

Sauciens «visi lauki ir mūsu» tiešām nebija pārspilēts. Jaunstrāvnieku panākumi biedrību dzīvē tiešām bija apbrīnojami. Lieta tā, ka vietējie kārtības un tikumības sargi nesaprata, kas īsti notiek, tāpat sākumā — kā J. Jansons pareizi atzīmē — «i vecais rupucis nesaprata, kas notiek «Dienas Lapas» slejās».

«Bet,» saka Jansons tālāk, «drīz vien to izmācīja mūsu «dižtautiešu» denunciacijas, jo Veinbergs un biedri jau tolaik pieprata savu amatu... Tas pats bija ar *jautājumu vakariem*, kur no sākuma it skaļi un brīvi varēja nolasīt sabiedriskus un dabaszinātniskus apcerējumus, kā arī dažu brošuru pārstrādājumus vai atkal debatēs ņemt vārdu un kā ar āmuru kalt katru jautājumu, līdz no tā izšķīla marksistiskas aģitācijas dzirksteli. Zālē jau sēdēja klāt kādi zemāki vienkārši kārtības sargi, bet tie pat dažreiz klausījās ar lielu interesi un atrada, ka šādas runas un priekšlasījumi nekādi neapdraudot «mieru un kārtību»... Bet šai idilei bija īss mūžs, un pāris gadus vēlāk jautājumu vakaros bija manāmas jau citas figūras...»

Jansona apraksta patiesību es arī pats izbaudīju uz saviem pleciem...

Pāriesim tagad uz *vecās* «Dienas Lapas» pēdējo dzīves posmu *b. Stučkas* vadībā.

5. «JAUNĀ STRĀVA» SAVAS UZVARAS AUGSTUMOS

1895. gada beigās notiek «Dienas Lapā» atkal redaktora maiņa. Absolutas skaidrības par šo maiņu mums nav.² Tomēr ir fakti, kuri runā diezgan gaišu valodu. Žandarmerijas ziņojumā sakarā ar vēlāko jaunstrāvnieku procesu ir minēts par konfliktu, kas izcēlies starp avīzes izdevēju Bisenieku un viņas atbildīgo redaktoru Pliekšānu. Ir jāpieņem, ka Biseniekam nebija pa prātam Pliekšāna straujais temperaments socialistisko ideju izplatīšanā un viņa dažbrīd ļoti asā spalva. Konflikti ar cenzuru arvien biežāk atkārtojās un apdraudēja avīzes eksistenci. J. Hermanis savā agrāk minētā rakstā par Raini kā «Dienas Lapas» redaktoru pieved ļoti rakstu-

¹ *P. Stučka*, *Jaunā strāva*, 21, un 22. lpp.

² Aspazija šo neskaidrību pilnā mērā izmantoja, lai sētu aizdomas un naidu starp abiem draugiem — Pliekšānu un Stučku. Tika laistas darbā netīras tenkas, kuras pēc tam «mākslinieciskā» aparē lasāmas Aspazijas autobiografiskajā romanā «Rudens lakstīgala». Par nožēlu šīm tenkām bija zināma iedarbība, tāpat kā citiem līdzīgiem Aspazijas izdomājumiem. — *J. V.*

rīgus piemērus par viņa konfliktiem ar cenzoru. Ne tikai «vecais rupucis» — Rīgas cenzors Ruperts viņu pastāvīgi raustīja, bet pat par «liberalu» dēvētais pastāvīgais Preses virsvaldes latviešu cenzors M. Remiķis Pēterburgā sāka «Dienas Lapu» denuncēt. Viņam ļoti nepatikusi Pliekšāna vadītā ārzemju nodaļa, kurā bija iztīrīti socialistiskās kustības notikumi Vācijā un Francijā («Dienas Lapas» 27., 29., 30., 34. un 38. nr., 1894. g.). Cenzors atradis, ka ir «nepieklājīgi» tamlīdzīgi prātojumi zem cenzuras nostādītā laikrakstā, kura lasītāju vairākums sastādās no neizglototiem zemnieku un strādnieku šķiras pilsētas iedzīvotājiem.

Līdzīga denunciacija atkārtojās dažas nedēļas vēlāk. «Tūlīt uz šīs denunciacijas pamata Preses virsvalde nosūta divus pieprasījumus Vidzemes gubernatoram: 17. martā un 1. oktobrī 1894. gadā. Preses virsvalde asi nosoda «Dienas Lapā» izsacītos uzskatus.»

«Preses virsvaldes sašutumu izsauca arī uzskati, kādi izsacīti «Dienas Lapā» Nr. 184 par skolotāju stāvokli Vācijā. Tas galīgi uztrauc Preses virsvaldi. Gubernatoram tika uzdots izsacīt rājienu Rīgas cenzoram (A. Slezingam) un pastiprināt laikraksta cenzēšanu.»

1895. gada 4. martā norisinās starp Pliekšānu un cenzoru Rupertu ļoti asa sadursme, par kuru Hermanis ievācis sekošas ziņas iz Preses virsvaldes archīva materiāliem: «Caurskatot «Dienas Lapas» Nr. 44 no 23. janvāra 1895. g., cenzors atradis, ka pārskatā par drukas darbinieku kongresu norādīts uz motīviem, aiz kādiem ķeizars nav varējis ierasties kongresā. Tādu norādījumu cenzors licis nostrīpot. Tomēr, saņemot no drukas «Dienas Lapas» Nr. 44, aizliegtā vieta atradusies tekstā. No cenzora tūlīt izsauktais redaktors J. Rainis tam parādījis citu Nr. 44, kurā minētā vieta bijusi izlaista. Kad cenzors pieprasījis pēc paskaidrojuma, J. Rainis esot ar «rupju izturešanos un nepiederīgiem vārdiem apvainojis» Rupertu un viņa rakstvedi.

Cenzors pieprasīja J. Raiņa atcelšanu no redaktora amata, uzdodot prokuroram saukt viņu pie atbildības. Preses virsvalde savā atbildē norādīja, ka pēc likuma redaktors par notikušo nevar tikt atcelts no amata.»¹

Protams, ka attiecības starp J. Pliekšānu un cenzuru pēc šī incidenta nekļuva labākas. Un galu galā J. Pliekšāns 1. decembrī 1895. gadā atteicās no atbildīgā redaktora amata.

Tanī pašā dienā «Dienas Lapas» izdevējs Bisenieks griežas pie Preses virsvaldes ar lūgumu, lai viņa par avīzes turpmāko pirmo atbildīgo redaktoru apstiprina tieslietu kandidātu P. Stučku.² Reizē viņš ziņo, ka savas avīzes izdevēja tiesības arī nolēmis dalīt ar b. Stučku.

P. Stučka no savas puses 21. decembrī lūdz Preses virsvaldi paātrināt

¹ J. Hermanis, J. Rainis — «Dienas Lapas» redaktors.

² Дело № 55. Главное управление по делам печати. Архив ЛОЦИА.

viņa apstiprināšanu tiklab atbildīgā redaktora, kā arī līdzizdevēja lomā, piebilzdams, ka šāda apstiprināšana būtu vēlama pirms Jaungada. Lai nerastos lieki kavēkļi, viņš lūdz, lai Preses virsvalde uz viņa reķina pieprasa apliecību no vietējās administrācijas par viņa personību.¹

Baidīdamies, ka lieta varētu nokavēties, viņš 22. decembrī sūta papildu rakstu, kurā lūdz, lai pirms galīgā apstiprinājuma viņu apstiprina kā «pagaidu» redaktoru.

Šādu atļauju Preses virsvaldes vadītājs Feoktistovs tiešām telegrafiski paziņo Rīgas sevišķam cenzoram Gencam, bet arī reizē nosūta Policijas departamentam un Vidzemes gubernatoram pieprasījumu pēc atsaukšanas par Stučka personību. Tikai 29. februārī 1896. gadā pēc vajadzīgo ziņu saņemšanas Preses virsvalde paziņo Rīgas cenzoram, Vidzemes gubernatoram un «Dienas Lapas» izdevējam, ka P. Stučka ir apstiprināts par avīzes pirmo redaktoru.²

Uzņemot ar 1895. gada 293. numuru no jauna «Dienas Lapas» vadību, b. Stučka raksta... «Neturu par vajadzīgu dot vēlreiz kādus solījumus par mūsu virzienu, tendenci... lasītājiem pašiem diezgan bijis izdevības pārliecināties, kādi mūsu uzskati un centieni. Mūsu programma nav no gaisa grābta, bet pašas dzīves radīta, mūsu centieni pamatojas dzīves vajadzībās un nevis tikai kādos skaņos vārdos. Tādos apstākļos redaktora personas maiņa nav programmas vai virziena maiņa.»

Lai zinātu, kādās attiecībās b. Stučka šķīrās ar «Dienas Lapas» iepriekšējo vadību, turpināsim viņa rakstu:

«Tagad jau vairāk kā 4 gadi pagājuši, kā es pirmo reizi atstāju «Dienas Lapas» vadīšanu pēc trīs gadu ilgas darbības. Tas bija rūgšanas laikmets, un manam pēcnācējam J. Pliekšānam piekrita grūts darbs, jo taisni viņa laikā programmas īpaši pozitīvai pusei bija jānoskaidrojas, jānodibinās, un viņa laikā arī avīzei pašai, paklausot laika prasībām, bija ievērojami jāpaplašinās. Cik grūta šī cīņa, to zinās apsvērt ikkurš, un tādēļ mums līdz ar saviem līdzstrādniekiem un lasītājiem jāmin ar dziļāko atziņu viņa pūles grūtajā darbā. Lai novērstu katru pārpratumu, izteiksīm šie vēlreiz, ka ar līdzšinējo «Dienas Lapu» esam bijuši un būsīm vienis prātis... *Nepiekopsim personu kultu, nepamatosim savu kopību uz personisku satiksmi vai draudzību, bet uz lietišķiem pamatiem realās prasībās, tad šādai kopībai būs kāda nopietna nozīme, kaut arī dažās vietās rastos domu starpības vai pat pretestības.*» (Pastrīpojums mans. — P. D.)³ Par personiskām nesaskaņām, kuras tiešām bija radušās starp Stučku un Pliekšānu, mēs minēsim citā vietā.

¹ Дело № 55. Главное управление по делам печати. Архив ЛОЦИА.

² Turpat.

³ P. Stučka, Saviem lasītājiem. «Dienas Lapa», 1895. g., Nr. 293.

Kādas tad bija šīs «laika prasības», kurām b. Stučka solījās piemērot savas avīzes vadību? Atbildi dod redakcijas ievadraksts 1895. gada pēdējā numurā.

Stučka apstājas pie visā Krievijā valdošās zemkopības krīzes. Visur iespiežas *lielrūpniecība*, kura arī mūsu dzimtenē izsauca dziļas pārgrozības. «Pasaules tirgus celtie un svaidītie viļņi arvien ātrāk un stiprāk atsitas pie mūsu zemkopju agrāk tik ciešām sētām, tiek saraustīti un pārcirsti agrākie saimnieciskie sakari... Nevar vairs skanēt un tiešām arī neskan agrākās dziesmas, neripo vairs tik pašapzinīgi zemnieku vāģi... Visur, visās malās dzirdamas tikai bažas un jautājums, vai cenas maz kādreiz celsies, un, smagi nopūzdamies, zemkopis tagad ved maisu pēc maisa ratos uz pilsētu, lai kaut kā kopā salasītu sumas, ko pildīt savas nomaksas...

... Un, saimnieciskiem apstākļiem bīdot, arvien lielāks ienācēju skaits plūst pavasaros un rudenos uz pilsētu, uz fabrikas svilpieniem aizvien lielāki strādnieku bari dodas ārā un iekšā pa darbnīcu vārtiem, it redzami izplešas jauns rūpniecības veids, jauni saimnieciski apstākļi un jauna atkarība no viņiem...»¹

Šinīs rindās ielikta vesela darbības programma. Viņas dod skaidru attēlu no tām problemām, uz kurām redaktors domā virzīt savu galveno uzmanību. *Saimnieciskā krīze*, kura nospiež plašās latvju zemnieku masas; neapturamais *proletarizācijas process*, kas dzen uz pilsētu simtus un tūkstošus darba meklētājus; *jauni kopdzīves veidi* un *jaunas dzīves prasības* — viss tas spiež redaktoru, kuram tiešām rūp darba tautas liktenis, meklēt un rādīt ceļu uz «labāku, laimīgāku nākotni». Biedrs Stučka bija tiešām viens no lielākiem mūsdienu *meklētājiem*, un viņš bija viens no tiem, kas sevī ne tikai uzņēma mūsu lielo skolotāju Marksa, Engelsa un Leņina mācības, bet kas arī nebaidījās patstāvīgi staigāt un meklēt pa vēl neiestaigātām pēdām. Ja šinī meklēšanas procesā b. Stučka dažreiz ir kļūdījies, — nekļūdās tikai tie, kam visas vestes kabatas piebāztas ar gataviem trafaretiem un gatavām formulām! — Tad tikai tie var šinīs kļūdās atrast viņa novirzīšanos no mūsu partijas ģenerallīnijas, kas biedru Stučku nepazīst un nepazīst viņa tēraudcieto uzticību tai partijai, kurai viņš visu savu mūžu kalpojis.

Savā otrā redaktora darba cēlienā b. Stučka pildīja milzeņa darbu. Ne tikai neskaitāmi nopietni ievadraksti ir viņa rokām rakstīti. Viņš tiešām bija «Dienas Lapas» dvēsele, un viņš uz saviem pleciem iznesa jo dienas jo smagāku cenzuras slogu, jo noteiktāks un konsekvētāks kļuva avīzes politiskais un sabiedriskais raksturs. Reizē «Dienas Lapa» ar viņas redaktoru bija tas propagandas galvenais organizators, kura ar katru dienu

¹ P. Stučka, Gadam šķiroties. «Dienas Lapa», 1895. g., Nr. 295.

pieņēma plašākus apmērus Latvijas kulturas biedrībās. «Dienas Lapas» redakcijai sāk no malu malām sūtīt pieprasījumus pēc «neatzīto», t. i., marksistiski apdvesto studentu apcerējumiem par *tautsaimnieciskiem* un *dabaszinātniskiem* jautājumiem, kuri jautājumu izskaidrošanas vakaros varētu tapt nolasīti. Tā, piemēram, mēs «Dienas Lapas» 3. numurā 1896. gadā¹ atrodam garāku iesūtījumu no laukiem par minēto jautājumu. Ievērojot vispārējo tieksmi uz šādu nopietnu vakaru sarīkošanu un ievērojot to, ka «studenti pa brīvlaiku rosīgi atbalsta tādus vakarus», autors liek priekšā, lai «mūsu studenti nodotu savus izstrādājumus vienā vietā, varbūt laikraksta redakcijā, no kurienes tad tie viegli būtu piesniedzami lauku biedrībās un jautājumu vakaru rīkotājiem». Tāpat jautājums jau grozās ap šo marksistiskās propagandas *plānveidīgu organizēšanu*.

Redakcija piesprauž minētam rakstam piezīmi, ka viņas «rīcībā jau atrodas laba tiesa šādu izstrādājumu no «neatzīto» studentu puses un ka viņa turpmāk vēl vairāk par to gādās». Un viņa šo savu solījumu godam izpildīja. Es pats varu pievest piemēru iz savas prakses.

Pēterburgas Latviešu labdarības biedrībā arī pēc Latvijas parauga sāka rīkot šādus jautājumu izskaidrošanas vakarus ar zinātniskiem priekšlasījumiem. Vietējais Latviešu marksistiskais studentu pulciņš ņēma viņos aktīvu dalību. Arī es uzstājos ar priekšlasījumu, un proti, ar tematu par nabadzību. Materialu savam priekšlasījumam es biju smēlis no Marksa «Kapitāla» I sējuma, kuru pašlaik biju izstudējis Pēterburgas «Publiskajā bibliotēkā». Priekšlasījums bija apmēram 2 stundas garš. Iepriekš biju spiests viņu nodot divos eksemplāros «dramatiskai»² cenzurai dēļ atļaujas. Šīs cenzuras latvju nodaļas priekšgalā stāvēja cenzors Remiķis — kā stāstīja, liberala virziēna cilvēks³. Nezinu, vai aiz «liberalisma» vai aiz tā nezināšanas, kas slēpjas Marksa mācībās, cenzors deva atļauju «izrādei» (!). Uz biedrības priekšniekam atpakaļ atdotā eksemplāra bija atzīmēts: «К представлению разрешено». Tomēr dažas vietas bija treknri pāstriptas ar zilu zīmuli, kuras cenzors aizliedzis nolasīt. Es savā jaunības aizrautībā taisni šīs vietas it sevišķi uzsvēru — un viss nogāja gludi.

Savu priekšlasījumu nolasījis, es viņu aizsūtīju uz mūsu organizējošo «centru» — «Dienas Lapas» redakciju, kura viņu virzīja tālāk. Kā vēlāk dzirdēju, mana «Nabadzība» apstaigājusi vairākus fabriku strādnieku pulciņus, kas pa starpām bija noorganizējušies Liepājā un Rīgā.

Apstāsīties tagad sikāk pie «Dienas Lapas» un viņas redaktora pēdējo divu gadu darbības un atzīmēsīm tipiskākos rakstus šīnī laikmetā.

¹ *Dievmiērs* (bez šaubām, pseidonims), Priekšlasījumu un jautājumu izskaidrošanas vakari. «Dienas Lapa», 1896. g., Nr. 3.

² Visi atklātie priekšlasījumi gāja caur *dramatisko* cenzuru. — P. D.

³ Remiķa «liberalisms» bija par iemeslu, ka Valdemāra un Barona izdotās «Pēterburgas Avīzes» ar nodomu neiznāca Rīgā, bet bija pārceltas uz Pēterburgu. — P. D.

Mēs viņā sastopam nopietnus un plašus pārskatus par pedagoģiskiem, tautsaimnieciskiem, politiskiem un literariskiem jautājumiem. Tautsaimnieciskie un politiskie ievadraksti stāv pirmajā vietā un brīžam aizņem vairāku numuru ievadus. Viņi pa lielākai daļai pieder b. Stučkam, kauču viņi drukāti bez paraksta. Viņa stils un vispārējais domu gājiens pārāk gaiši par to liecina.

Mums nav iespēja šinī darbā dot b. Stučkas neskaitāmo rakstu plašāku analīzi. Uzskaitīsim tikai galvenos rakstus, kurus viņš nodrukājis šo divu gadu laikā, lai redzētu viņa plašo darba apjomu, un apstāsimies pie dažiem rakstiem, kuri pelna sevišķu ievēribu.

No ievadrakstiem bez paraksta, kuri pēc mūsu pārlicības pieder P. Stučkam, minēsim sekošus: «Mūsu fabrikas strādnieku aizsardzības likumi», «Fabrikas strādnieku aizsardzības likumi Krievijā», «Techniskais progress tagadējā rūpniecībā», «Darba iespaids uz cilvēka veselību», «Strādnieku dzīvokļu jautājumā», «Techniskais progress rūpniecībā un «Mājas Viesa» dvēsele «Dr. phil. K. Balodis», «Starptautiskais kriminal- un antropoloģiskais kongress Ženevā», «Pirmais gadu desmits», «Par sievietēm noziedzniecēm», «Dzelzeļi un lauksaimniecība», «Sieviešu lauksaimnieciskā izglītība», «Par mājrupniecību», «Par aiziešanu uz Sibīriju», «Zemstu pašvaldības iestādes» u. c.¹

Neminot veselu rindu sīku rakstiņu un lielo korespondenču, beletristikas un citu iesūtījumu izsijāšanu, uz b. Stučkas pleciem gūlās vēl cits atbildības pilns uzdevums. Kad 1895. gada beigās pēc zināmā konflikta starp «Dienas Lapas» izdevēju P. Bisenieku un viņas redaktoru J. Pliekšānu P. Stučka par jaunu uzņēmās avīzes vadību, viņš, kā jau agrāk minējām, uzņēma arī avīzes līdzizdevēja lomu. Savā 28. decembrī ievietotā ziņojumā viņš pasludina, ka viņš, parakstīdamies par avīzes atbildētāju redaktoru, reizē arī «iestājoties par šīs lapas līdzizdevēju».

Kāda nozīme šim ziņojumam?

Augšā minētās saites starp «Dienas Lapas» redakciju un legalajiem marksisma propagandas mērķiem biedrības sarīkojumos, jautājumu izskaidrošanas vakaros bija plaši zināmas. Veinbergu un Ko denunciacijas darbi arī bija zināmi. Bez tam strādnieku kustība Latvijā sāka mosties un pieņēma zemgrīdes organizāciju formas. Cenzuras spaidi kļuva jo dienas jo stingrāki. «Dienas Lapas» eksistencei sāka draudēt visvisādi administratīvi šķēršļi. Bisenieks vairs negribēja turpmāk viens nest «uzņēmuma» risku. Viņam bija izdevīgi vismaz daļu no pēdējā uzvelt uz b. Stučkas pleciem.

P. Stučkas archivā Ļeņina institūtā J. Hermanis ir uzgājis vērtīgus

¹ «Dienas Lapa», 1896. g., Nr. 33, 34—37, 52—56, 85—88, 92—97, 131—136, 147—164, 217, 222; 1897. g., Nr. 77, 78 un 81, 84, 88, 95—96, 123.

dokumentus no viņa darbības otrā perioda «Dienas Lapā». Izrakstus no šiem dokumentiem viņš ir publicējis «Komunaru Cīņā»¹. Tur, starp citu, lasām:

«Līgums, kurš 1895. g. novembrī tika noslēgts starp zemnieku Pēteri Reiņa d. Bisenieku un tiesību kandidatu Pēteri Jāņa d. Stučku paredz kopēju, uz vienlīdzības pamatiem «Dienas Lapas», tipografijas un grāmatveikala pārvaldīšanu. P. Bisenieks nodod no viņiem abiem dibināmai «sabiedrībai» viņam piederošos augšminētos uzņēmumus, bet P. Stučka iemaksā attiecīgu naudas sumu. Kā zaudējumi, tā peļņa no kopējā uzņēmuma tiek dalīti divās vienlīdzīgās daļās. Līgumā P. Bisenieks uzņemas nekavējoši griezties pie Preses pārvaldes, lai P. Stučku apstiprina kā «Dienas Lapas» līdzizdevēju. Līgumā paredzēti noteikumi, zem kuriem iespējama izstāšanās no «sabiedrības» un kopīpašuma likvidācija. Līguma projektā atrodas P. Stučkas personīgi izdarīti konkrētیزējoši labojumi.»

Mums zināms, ka šī «līdzizdevniecība» P. Stučkam radīja ne mazas rūpes. Pašam savu kapitalu viņam nebija. Advokatura viņam ienesa grašus, tālab ka viņš kā advokats nebija veikalnieku un spekulantu, bet galvenā kārtā visvisādu «sērdienīšu», izmantotu zemnieciņu, amatnieku, strādnieku un vispār tādu cilvēku aizstāvis, kuru tiesa un taisnība bija kājām mita. Tikai retumis viņam iegadījās kāda drusciņ ienesīgāka prāva, par kuras likumīgiem un taisnīgiem pamatiem viņam nebija šaubu. Viņš savus maksājumu iztrūkumus sedza ar bankas aizlienējumiem, un es zinu, ka šie no izdevniecības priekiem uzkrājušies parādi viņam stiepās līdz ne tikai trimdā, bet vēl ilgi pēc trimdas, kad viņš reakcijas gados pārcēlās uz Pēterburgu. Man vēl ir uzglabājušās vēstules, kurās viņš mani lūdz kā garantu parakstīt viņa vekseļa pagarinājumus vēl daudz gadu pēc «Dienas Lapas» slēgšanas un viņa aresta 1897. gadā.

No 1896. gada rakstiem pelna pirmajā vietā ievēribu P. Stučkas ievadrakstu serija par fabrikas strādnieku apsardzības likumiem. Vispirms viņš apskata Baltijā ievestos likumus.² Šinī rakstā autors sola veselā rakstiņu serijā īsumā saņemt vajadzīgākos likumu nosacījumus līdz ar instrukcijām un paskaidrojumiem. Jautājums ir ierosināts sakarā ar to, ka no 1. maija 1894. g. Vidzemē un Igaunijā nāca spēkā visā Krievijā pastāvošie strādnieku apsardzības likumi. Speciāli autors apstājās pie noteikumiem par *fabrikas inspekciju*. Šī likuma ierosinātājs bija pazīstamais finansu ministrs J. Vite, kurš savā oficiālā uzaicinājumā fabrikas inspekcijas locekļiem liek «pie sirds» ievērot to, ka likumdevēja nolūks, ievēdot inspekcij-

¹ J. Hermanis, P. Stučka «jaunās strāvas» laikmetā. «Komunaru Cīņa», 1935. g. 27. jūlijā.

² Mūsu fabrikas strādnieku apsardzības likumi. (Bez paraksta.) «Dienas Lapa», 1896. g., Nr. 33.

jas noteikumus, ir «nodibināt fabrikās satiksmē starp fabrikantu un strādniekiem *likumību*, kura ir pirmais pamats rūpniecības attīstībai».

P. Stučkam bija skaidri zināms, ka fabrikas inspekcija bija ieviesta Krievijā ne aiz humaniem iemesliem, bet pateicoties arvien biežāk un biežāk atkārtojušamies strādnieku nemieriem, it sevišķi 90. gadu plašajiem streikiem, tāpat kā tā saucamā zemnieku «brīvlaišana» bija zemnieku dumpju rezultāts. Tādēļ b. Stučkam nekādu iluziju par valdības labajiem «*nolūkiem*» nebija. Bet viņš kā jurists un marksists turēja par savu pienākumu atvērt strādnieku acis kauču uz tiem feodāli kapitalistiskās iekārtas labojumiem, kuri strādniekiem kaut cik var atnest labumu. «Izmanto katru likumā formulēto iespēju priekš savu tiesību aizstāvēšanas un lūko vērīgi, lai fabrikanti un viņu aģenti šos likumus nepārkāpj.» — tas ir tas, ko b. Stučka caur savu rakstu seriju strādniecībai gribēja izteikt. Toreizējās cenzuras apstākļos legalā avīzē par valdības rīkojumiem daudz vairāk arī nevarēja pateikt.

Sinī pirmajā rakstā b. Stučka dod tikai vispārēju pārskatu par inspektoru *likumīgiem pienākumiem* pret strādniekiem un viņu darbības apsardzību, par *darba algas regulēšanu*, par *darba laiku*, par *bērnu un sievietu darbu* utt., solidams «nākošā nodaļā apraudzīt likumus par *strādnieku un fabrikantu savstarpējo satiksmi, brīvo darba līgumu un tā aprobežojumus*».

Sos likumus tad arī b. Stučka aplūko raksta II daļā, kur viņš 5 ievados vispusīgi apgaismo Krievijā pastāvošos fabrikas strādnieku aizsardzības likumus. Arī šī raksta otrā daļa ir tikai plašs atreferējums bez sevišķiem komentāriem, bet populārs, katram strādniekam saprotams un viņa šķiras apziņu modinošs.

Ļoti interesanta polemika izceļas starp b. Stučku un «Mājas Viesa» līdzstrādnieku, teoloģijas kandidatu un filozofijas doktoru *K. Balodi* sakarā ar «Dienas Lapā» nodrukāto Stučkas rakstu «Techniskais progress tagadējā rūpniecībā». Mēs neapstāsimies pie raksta zinātniskā materiāla, kurš dod objektīvu modernās rūpniecības attīstības analīzi no marksistiskā viedokļa. Doktoru Balodi bezgala uztrauca šī raksta *virziens*. Viņš savās svētās dusmās izlaiž pret raksta autoru (raksts bija nodrukāts bez paraksta. — *P. D.*) asu pretrakstu un virsraksta «Techniskais progress un stingrās strāvas». Stučka viņam atbild veselā rakstu seriijā¹, kurā viņš spīdošiem argumentiem un viņam īpatnējā jautri-polemiskā stilā pamatīgi apstrādā savu mācīto pretinieku. Pievedīsim tikai isu izrakstu, kurš speciāli attiecas uz Baloža apkaroto *strāvu*.

«Jaunā strāva» un viņas orgāns «Dienas Lapa» pret sevi ir uztraucusi visu latviešu presi. *K. Balodis* ar dziļi mācīta vīra seju grib ar vienu cirtieni nosist savu pretinieku; viņš pārmet pēdējam, «ka dažādas strāvas

¹ «Dienas Lapa», 1896. g., Nr. 147—164 (ar izlaidumiem).

un partijas nemaz nesaprotot to, vai viņu iedomas un dogmas saietas arī ar jaunlaiku pētījumiem un panākumiem, bet mēģinot grozīt un locīt zinātņu panākumus, kā tas saejot ar partijas šablonu, tāpēc esot jāvilto zinātnes...»

Balodis lien no ādas laukā, lai apgāztu «Dienas Lapas» pilnīgi dibinātos, marksistiski pareizos slēdzienus no «zinātnisko principu» viedokļa.

«Mēs aizrādijām,» saka Stučka, «uz nenoteiktību, bezprincipību, kāda valda «Mājas Viesa» slejās, un caur to sacēlām «Mājas Viesa» dusmību. Bet mēs neesam vienīgie, kas to atrod. Pat «M. V.» «zinātnības» karsts cienītājs Teodors, kurš būtu ar mieru ir «Mājas Viesa» sludinājumu daļā atrast zinātni, izteicās starp citu: «Liekas, ka tas pieder pie šī laikraksta («Mājas Viesa») dabas — *tīstīties un neattīstīties, ne pie kā noteikta netikt*... «Mājas Viesim» *trūkst īstu, pietiekoši nocietējušos pamatu*; tie, kas pie «Mājas Viesa» nāk un iet, nestāv nebūt, arī ne galvenajos principos, zem vienas cepures, *ja taisni principu neievērošanu nelaisa par principu.*»

Pie tam nav jāaizmirst, ka no visiem tā laika latviešu pilsoniskiem laikrakstiem «Mājas Viesis» vēl bija vienīgais, kuru varēja lasīt.

Kā tiešu turpinājumu agrāk minētai rakstu serijai par strādnieku aizsardzības likumiem mēs «Dienas Lapā» drīz sastopam jaunas, plašas rakstu serijas par konkrētiem faktiem iz strādnieku dzīves ļaunumiem un praktiskiem norādījumiem par šo ļaunumu apkarošanu. Še vispirms minams raksts: «Darba iespaids uz cilvēka veselību.»¹ Šis raksts, kā arī visi P. Stučkas ievadraksti, iespiests bez paraksta. Mūsu priekšā plašs zinātnisks apcerējums, bagāti ilustrēts skaitļiem un piemēriem iz fabrikas strādnieku dzīves, — par *socialās higiēnas* jautājumiem. «Dienas Lapai», bez šaubām, ir liels nopelns, ka viņa līdzīgus nopietnus rakstus prata izplatīt plašās masās. Gan reti kādā dienas laikrakstā, pie tam *nespecialā*, šī zinātniskā problema ir tik pamatīgi apskatīta. Šinī rakstā aplūkotas visvisādas profesijas un viņu profesionālais kaitīgums, — akmeņkalēju, stikla un porcelāna rūpnīcu, vilnas fabriku un veselās rindas citu rūpnīcu darbs.

Sevišķi interesants ir nākošais raksts ar virsrakstu «Strādnieku dzīvokļu jautājumā»². Kamēr raksts par tehnisko progresu bija virzīts pret «Mājas Viesi», tikmēr šinī rakstā autors polemizē ar «Baltijas Vēstneša» vīriem un ar kodīgu satīru atsedz viņu liekuļoto gādību par strādnieku labklājību.

¹ «Dienas Lapa», 1896. g., Nr. 92—97.

² «Dienas Lapa», 1896. g., Nr. 121—129. Šis raksts ir bez īsinājumiem pārdrukāts krājumā «Proletariskā revolūcija Latvijā». Kā raksta autors tur ir minēts Fr. Roziņš-Āzis. Man šķiet, ka tas nav pareizi. Pēdējā rakstus redaktors P. Stučka mēdza ievietot ar inīcijiem. — P. D.

«Baltijas Vēstnesis», saka autors, «savā vispārpazīstamā «daudzpusībā» uzdūries uz strādnieku dzīvokļiem, kurus nu jādelē ilgāku laiku, dienu no dienas, katrā numurā, gan ievadā, gan vietējās ziņās, gan pat sludinājumos. Un nepietiek ar to vien, ka jādelē vārdiem, viņš piedraud ķerties pie lietās ar darbiem. Lai nu katrs zin, ka pēdējais piedraudējums «tukšas skaņas» un ka no «B[altijas] Vēstneša» darbiem nav ko bities, tad tomēr, ievērojot mūsu vecā biedra dūšīgo balamutību un strādnieku mīlestības liekuļošanu, neturam par lieku minēt kādus vārdus nelaimīgajā dzīvokļu jautājumā.»

Autors šini rakstā, neraugoties uz viņa polemisko raksturu, dod nopietnu *marksistisku* strādnieku dzīvokļu jautājuma analīzi. Viņš iziet no vēsturiskā fakta, ka 25 gadus atpakaļ pēc vācu-franču kara, kad Vācijā iepļūda Francijas kara-kontribucijas miljardi, Vācijā ātri sāka attīstīties lielrūpniecība agrākās sīkrūpniecības un manufakturas vietā, tur arī daudz brēca par strādnieku dzīvokļu trūkumu.

«Šādā gadījumā,» saka autors, «kur kāda veca kulturas valsts pāriet no sīkrūpniecības un manufakturas uz lielrūpniecību, gandrīz vienmēr rodas dzīvokļu trūkums... Pirmkārt, tiek tūkstošiem laucinieku vilkti uz pilsētām, kuras attīstās par lielrūpniecības centriem, un otrkārt, veco pilsētu ielas un ietaises neapmierina vairs jaunās prasības un vajadzības; ielas top paplašinātas un pagarinātas, daudz namu noplēsts. No tam rodas strādnieku un sīkpilsoņu dzīvokļu trūkums. Tādās pilsētās, kuras no iesākta gala nodibinājušās kā industrijas centri, dzīvokļu trūkums gandrīz sveša lieta. Tā, piemēram, Mančestrā, Lidsā, Bredfordā, Barmen-Elbenfeldā. Turpretim Londonā, Parīzē, Berlinē, Vīnē dzīvokļu trūkums radies un pastāv vēl arvien. No Baltijas pilsētām Liepājā dzīvokļu trūkums nekad nevar kļūt tik sajūtams kā Rīgā...»

«Vienkāršu ēku noārdīšana un tai vietā krāšņu magazīnu, taisnu ielu vai greznu laukumu ierīkošana» noved pie tā, ka «strādnieki un sīkbirģeļi tiek no pilsētas serdes izspiesti nomalēs, ka strādnieku un vispār mazāki dzīvokļi tiek reti, dārgi un ka tos pat grūti dabūt...»

Protams, «Baltijas Vēstneša» vīrus neuztrauc *strādnieku* liktenis. Viņus uztrauc tas, ka aiz dzīvokļu trūkuma un dārguma cieš sīkpilsoņi. «Tāpēc nav arī nekāds nejaušs gadījums, ka «B. V.» savā cīņā jeb, kā viņš pats saka, «darbā» priekš «ērtiem un tikumīgiem» dzīvokļiem atsaucas uz Prudonu, šo visstiprāko sīkpilsoņu plākssterīšu meistarū... Tāds autors, zināms, «Baltijas Vēstnesim» kā no augšienes sūtīts.»

«Ka Prudons ar saviem plākssterīšiem jau kopš 50 gadiem dabūjis nāvīgo spērienu caur vācu ģenialākā tautsaimniecības meistara rakstu «La misère de la philosophie», kurš iznāca Parīzē un Briselē 1847. gadā, par to «B. V.» nav nekādas daļas.»

Seit redzam, ka autors jau stingri nostājies uz K. Marksa ekonomisko

un filozofisko mācību sliedēm. Ja nu viņš tieši nemin Marksa vārdu, tad tas notiek aiz konspiratīviem cenzuras iemesliem.

Autors savā veiclā žurnalista valodā pilnīgi satriec savu sīkpilsonisko pretinieku «Baltijas Vēstnesi»:

«B. V.», kā jau minēts, «negrib teorijas (skaņas), viņš apsola darbus. Iekš kā gan šie darbi varētu pastāvēt? Nu, gluži vienkārši: «Balt. Vēstnesis» resp. Puriņu Klāvs nopirks uz savu rēķinu lielāku fabriku tuvumā gruntsgabalus un uzcelš uz tiem staltus dzīvokļus (pilis, kā viņš pats saka). Sos dzīvokļus apgādās ar visām šo laiku ērtībām: ierīkos mazgātavas, lasitavas, sapulču zāles utt. ... «B. V.» saka, ka nedrīkstot būt strādnieku «kazarmas», nedrīkstot arī dibināt «strādnieku kolonijas», jo caur šādām būšanām strādniekos tiekot modināta šķiras apziņa un citas tamlīdzīgas un kauna grēka lietas. Angļi sakot, ka «mans nams ir *mana pils*», un tāpēc vajagot katrai strādnieku ģimenei dzīvot savā sevišķā pili. Tātad Puriņu Klāva uzbūvētā 301 pili varēs dzīvot tikai 300 strādnieku ģimeņu, jo tajā trīs simti un pirmā taču dzīvos pats Puriņu Klāvs ar gaspažu ... Tādā gadījumā 300 Rīgas strādniekiem būtu pilis, un tie pārējie 147 000 var apmierināties ar to labo apziņu, ka ir jau arī strādnieki, kuriem pašiem savs dzīvoklis ...»

Savā turpmākā analizē autors neapmierinās vienīgi ar Marksa un Engelsa darbiem par dzīvokļu jautājumu, bet arī seko fabriku inspekcijas un citiem publicējumiem par strādnieku dzīvokļu apstākļiem Krievijā. Tā, piemēram, viņš pieved faktus iz Krievijas kalnraktuvju strādnieku dzīvokļu apstākļiem pēc Kalnu pārvaldes zinātniskās komitejas locekļa Dr-a L. B. Bertensona pētījumiem, kur lasāms: «Sevišķas dzīvojamās ēkas ne domāt nav pie visām fabrikām. Ļoti daudzi fabriku strādnieki dzīvo apkārtējos ciemos, kur dzīvo, zināms, visnehigieniskākos mitekļos. Kur ciematu tuvumā nav, tur strādnieki dzīvo pašdarītos dzīvokļos. Tā, piemēram, Viksunas fabrikas strādnieki par ciemu ietaisa tā sauktos «balaganus» (kartupeļu bedrei līdzīgus caurumus) ... Ja arī šos pašu taisītos dzīvokļus (Puriņu Klāvs sacītu «pilis») ... varam nosaukt par prethigienisku dzīvokļu pavīzēm ..., tad tomēr jāpiebilst, ka ļoti retas fabrikantu ierīkotas strādnieku kazarmas ir veselīgākas un ērtākas ...»

Citētais raksts par strādnieku dzīvokļu jautājumu ir tiešām klasisks, marksistiskas izjūtas caurausts žurnalistikas paraugs, kas līdz mūsu dienām nav zaudējis savu vērtību.

Autors sīkā, sarkastiskā analizē atsedz «B. V.» tukšumu un liekulību un ar skaitļiem rokā apgāž Puriņu Klāva utopiskās un bērnišķīgās brēkas. «Tātad liela prieka,» tā nobeidz autors savu rakstu, «mums no viņa «darbiem» nav. Es ceru, ka arī viņš to zināja jau pašā sākumā. Bet kāpēc tad viņš sacēla tādu brēku? Kamdēļ pārbaidīja savus lasītājus ar tik daudz jautājumiem? Nu, tā nav grūti atminama mikla.»

«Dienas Lapas» lietišķā kritika bezgala uztrauca viņas pretiniekus. Nespēdami atrast pretargumentus, viņi ķērās pie samazgu spaīņa vai pie tiešas provokācijas. Bet radās arī vīri, kuri, nostādami svētsvinīgā zinātnieka pozā, skaļām mācītām frazēm mēģināja pierādīt savu nesalīdzināmo zinātnisko un moralisko pārsvaru pār «jaunās strāvas» zaļajiem zēniem». Šajā ziņā pirmo tauri pūta «Mājas Viesa» titulētie vadoņi — Dr. phil. P. Zālītis un teoloģijas kandidāts Dr. phil. K. Balodis. «M. V.», kā raksta Fr. Roziņš — viens no toreizējiem «Dienas Lapas» rosīgākajiem un apdāvinātākajiem līdzstrādniekiem zem iniciaļa «A.»¹, «izlaida tīri amerikāņu, pat J. Dravnieka laikā neredzētu reklamu, kurā uzskaitīja pusduci dažādu dakteru kā līdzstrādniekus un pasludināja, ka uz kādiem zināmiem principiem viņš nezvērēšot, bet tam esot karogs, uz kura stāvēt «gaisma un patiesība». Pie šīm pērlēm pagājušā vasarā Poruku Jānis piesprauda vēl vienu — siltumu. ««Gaisma, siltums un patiesība» ir tik jauks, jauns un nedzirdēts sakopojums, ka pret to karot gluži neiespējams...»

«Beidzot,» saka Roziņš, ««M. V.», iekš gaismas un siltuma vien dzīvojot, palika tomēr par karstu, un savā 17. numurā² viņš spruka vaļā ar daudz maz lietišķākiem jēdzieniem, kuri gan tērzēti tādos vārdos, kam līdzīgi pēc pazīstamā «jēru dvēseļu, zaķu pastalu, izdēdējušu jaunekļu» utt. autora aplūšanas latviešu rakstniecībā nav drukāti. Raksts sākas: «...ugunīgi karsts, ar sēra tvaikiem sajaukts kā iz pašas *elles*, bet vēl daudz nekrietnāks, netīrāks ģifts izverdums... nāk no mūsu laikrakstiem... Vai runā *elle* vai trako māja utt., utt.» Vēlāk pagodina pretiniekus par «zaļiem zēniem» un citādiem «jauncepumiem.»...

Atzīmēsim, kādus «slēdzienus» Roziņam izdevās izlobīt no «M. V.» skaļi reklamētās «programas»; Roziņš pieved sekošos 5 punktus:

«1) Cilvēku sabiedrības virzās uz priekšu caur to, ka «spēcīgi gari» stājas pie ļaužu bara kā būvmeistari pie materiala un apstrādā to pēc zināma, iepriekš pārdomāta un izstrādāta plāna...

2) Mīlestība un altruisms padara cilvēku par cilvēku un atšķir to no citiem kustoņiem; ienāids ir zvērības zīme.

3) Altruisma un mīlestības izkopšana ir jo sevišķi ieteicams mērķis. Bet šis mērķis divainā kārtā pie tās pašas reizes ir arī līdzeklis, ar ko šo mērķi sasniegt, jo bez «mīlestības un altruisma» spēcīgiem gariem nav iespējams pārlabot sadzīvi un likumus, t. i., tuvināt sabiedrību viņas mērķim — altruismam un mīlestībai.

4) Morales mācīšana un nenovēršami spaidi likumu ceļā ir vienīgie līdzekļi, ar kuriem var pasauli daudz maz pārlabot.

¹ A., Plašie uzskati. «Dienas Lapa», 1896. g., Nr. 131.—136.

² «Mājas Viesis», 1896. g., Nr. 17.

5) Nevis konkurence un tai līdzīgi apstākļi spiež fabrikantus likt strādniekiem iespējami daudz strādāt, bet tā ir fabrikantu nelabprātība. Caur morales mācību pamudināts, katrs fabrikants var atdot strādniekiem visu, ko tie nopelnījuši, un pie tam ne tikvien nemirt badā, bet turklāt vēl paplašināt fabrikas ietaises.

Šinīs 5 punktos sastāv visa «Mājas Viesa» gudrība.»

No b. *Stučka* turpmākiem darbiem pelna lielāku ievērību raksts, kurā viņš uzstājas kā jurists-teoretīķis. Neraugoties uz savu privatsarunās bieži vien pastrīpoto antipatiju pret buržuaziskās tiesas praktiku, viņš tomēr uzmanīgi seko juridiskās zinātnes attīstībai. Tā viņš 1896. g. beigās ievieto plašāku referātu par augustā noturēto juridiski medicīnisko kongresu Ženevā¹. (Raksts nodrukāts bez paraksta.)

Atreferēdams kongresa galvenos momentus, autors pieiet kritiski pie kongresa centralā jautājuma — italiešu zinātnieka *Lombrozo* mācības par «*anatomiski bioloģiskiem tipiem*». *Lombrozo*, kā zināms, savā teorijā izgāja no apgalvojuma, ka noziegumi atrodas tiešā sakarā ar iedzimtām *anatomiskām* īpatnībām. Moraliskus deģenerātus viņš mēģina atzīmēt pēc ne-normali attīstīta deguna, pieres u. c. formām. Kongresā, kā zoboja P. *Stučka*, pat izbīdījies jautājums par «noziedzīgām ausīm». Marksists, protams, šādai *bioloģiskai* teorijai nekādā ziņā nevar piekrist. Marksists zina, ka noziedzība nav bioloģiska, bet *sociala* parādība, ka viņa top izsaukta caur nelabvēlīgiem sabiedriskiem apstākļiem. Ženevā *pirmoreiz* *Lombrozo* teorija top papildināta ar socioloģiskiem motīviem. Un taisni pie šī jautājuma puses b. *Stučka* galvenā kārtā kavējas.

1896. gada oktobrī ir pagājuši 10 gadi no «Dienas Lapas» dibināšanas dienas. Šo jubilejas datu b. *Stučka* atzīmē ar viņam īpatnējo kautrību.² Viņš nav radis svaidīties skaļām frazēm par «gaismu, patiesību un siltumu». Viņš parastā vienkāršībā un lietišķībā dod īsu, konkrētu pārskatu par nostaigāto vēstures posmu.

«... Šinīs desmit gados arī pie mums daudz kas pārvērties. Ne vien ārējo formu ziņā sadzīvē daudz kas grozījies, grozījušies arī saimnieciskie apstākļi, un līdzī šīm pārgrozībām radušies ik dienas jauni jautājumi, kas visā nopietnībā gaidījuši uz atbildi. Mēs zinām, ka to vīru domas, kas sakās vienīgi ar saviem rakstiem vadot un radot sadzīvi, ir nepareizas: attīstība iet savu ceļu. Bet laikrakstu pienākums ir gan sekot visām dzīves parādībām, uzķert, uzstādīt, mēģināt atbildēt nopietnos jautājumos, kas šinī attīstības gaitā rodas...

No šī stāvokļa skatot, tas laikraksts labi izpildījis savu uzdevumu, kurš

¹ Starptautiskais kriminal- un antropoloģiskais kongress Ženevā. «Dienas Lapa», 1896. g., Nr. 217.

² P. *Stučka*, Pirmais gadu desmits. «Dienas Lapa», 1896. g., Nr. 222.

visuzmanīgāk sekojis dažādajām dzīves parādībām, un, neļaudamies aizrauties no kaut kādām blakus lietām... vienmēr ķēries pie lietas saknes... Neiemidzināt cilvēku sapņos, bet *uzmodināt viņā pašapziņu*, padarīt viņu *par apzinīgu cilvēku* ir nopietna laikraksta uzdevums, un «D[ienas] Lapa» vienmēr centusies būt šim uzdevumam uzticīga...» Kā redzam, — gluži konsekventa dialektiski vēsturiska nostādne.

So rakstot, b. Stučka nedomāja, ka līdz ar 10 nostaigātiem gadiem «Dienas Lapai» kā plašo darba masu «pašapziņas modinātājai» būs jābeidz sava gaita. 1897. gadu viņš atklāj ar spirtu optimismu un jaunām plašām cerībām. «Dienas Lapa» ir paguvusi veikt nopietnu darbu. Viņa ir bijusi ne tikai *modinātāja*, bet arī *organizētāja*, kas pratusi ap sevi pulcināt un saistīt visus labākos, uzticamākos darbiniekus un biedrus.

Jaungada numurā¹ zem īsā virsraksta «Sveiki!» b. Stučka it sevišķi pastrīpo pēdējo faktoru.

«...Mēs esam atkal pagājušā gadā strādājuši pēc mūsu labākās apziņas un iespējas: mēs esam galīgi atcirtušies un atkratījušies nost no tādiem, kas svārstās un šaudās uz visām pusēm un tomēr atkal šķietas pieslejamiem mūsu centieniem, mēs esam gājuši savus ceļus nešaubāmi un nenovēršami... Un līdzšinējā garā mēs darbosimies arī uz priekšu...»

Biedrs Stučka prata turēt vārdu. Nedaudzajos mēnešos gada pirmajā pusē ir ievietota ne tikai vesela virkne paša redaktora sastādīto rakstu, kurus mēs bijām uzskaitījuši jau agrāk, bet arī citu autoru darbi, kas pelna ievēribu. No pēdējiem minami sekošie: «Tautas izglītošanas darbi Krievijā», «Tautas izglītības panākumi Anglijā», «Zemkopības krīze Francijā», «Jaunākie pētījumi psiholoģijas laukā», «Jaunākie panākumi elektrotehnikā», «Audzināšana nākotnē», «Iz Londonas laikrakstu dzīves», «Cīņa tirgu dēļ», «Ļaužu izglītības iestādes Londonā». Jāatzīmē arī tas, ka feļetona nodaļa pēdējos gados pieņēma gluži citu raksturu. Lielais apvērsums latvju literatūras laukā, kuru vēl 4 gadus agrāk bija ievadījis J. Jansons ar savām «Domām par jaunlaiku literatūru», deva bagātīgus augļus. Lasītājs ieguva plašu skatienu Rietumeiropas un Krievijas labāko un progresīvāko rakstnieku darbos...

123. numurā iesākas P. Stučkas raksts par zemstu pašvaldību.² Šo rakstu b. Stučka gribēja atrisināt plašāk, bet nepaguva to turpināt tālab, ka «Dienas Lapa» gaita tapa pārtraukta žandarmerijas rokām. Šinī savā pēdējā redakcijas rakstā b. Stučka raksta: «Avīzes patlaban pasniedz ziņas, ka zemstu pašvaldības iestādes tikšot ievestas ne vien dienvidrietumu guberņās, bet arī, kā krievu telegrafa aģentura ziņo, pie mums.»

¹ P. Stučka, Sveiki! «Dienas Lapa», 1897. g., Nr. 1.

² Zemstu pašvaldības iestādes. (Bez paraksta.) «Dienas Lapa», 1897. g., Nr. 123.

Tādēļ redakcija tura par vajadzīgu iepazīstināt lasītājus ar to, «kādas viņas noteiktas likumā un kādas viņas ir izrādījušās dzīvē».

Ievietotajā rakstā redaktors apstājas tikai pie pirmā jautājuma. Turpretim jautājumu par to, «kādi panākumi šo iestāžu darbībai bijuši Iekš-krievijā vispār un kādi dažādos apvidos, skatot pēc zemstu sapulču ikreizēja sastāva un salīdzinot guberņas ar zemstu pašvaldību pret guberņām bez zemstu pašvaldības, aplūkosim, ceram, kādu citu reizi».

Šī cerība palika uz papīra.

6. «JAUNSTRĀVNIKI» ORGANIZATORU LOMĀ

Attēlodami «jaunās strāvas» vēsturisko attīstības gaitu, mēs ar nodomu tikai garām ejot aizķērām viņas organizatorisko lomu. Apstāsimies tagad tuvāk pie pēdējās.

Ja jaunstrāvniki būtu bijuši tikai agitatori vien, tad viņu idejas sen jau būtu vēja aizpūstas. Bet idejas, kuras marksisma apdvestas, jau pēc savas dabas ir organizatoriskas. «Katra marksistiskā virziena raksturīgā īpašība,» šaka b. Stučka, «ir viņa tiekšanās uz organizēšanu. Tas nav līdzīgs pilsoniski idejiskam virzienam, kuram pietiek, ja viņš zina, ka viņam ir līdzjutēji. Tas ne vien pulcina, bet arī saista. Un tā mēs arī redzam, ka legalais marksisms, pirmos soļus sperot, tūlīt tiecas organizēt un caur to top — nelegals. Gan stipri pārspīlēta ir šis pirmās latviešu marksistiskās «organizācijas» loma, jo sevišķi tanī apsūdzības rakstā, kas viņa autoram ienesa lielu politisku karjeru un viņa upuriem bagātīgus administratīvus sodus (no 1¹/₂ gada cietuma un 5 gadiem izsūtīšanas sākot un beidzot ar vienkāršu policijas uzraudzību). Šai organizācijai kā tādai nebija nozīmes; viņa patiesībā sabruka, patlaban mēģinot nodibināties. Un vienīgā patiesā organizācija — bija un palika toreiz pulcēšanās ap toreizējo «Dienas Lapu» viņas redakcijas personalā, jo organizācijas galvenais mērķis toreiz bija pašizglītošanās, apziņas izkopšana un šķiras apziņas pirmā modināšana.»¹

Mums ar nožēlošanu jākonstatē, ka mūsu rīcībā par pirmajiem «jaunās strāvas» organizatoriskiem soļiem ir ļoti aprobežoti materiāli. Lielum lielais viņas aktīvo darbinieku vairums vairs neatrodas starp dzīvajiem. Zināma daļa atrodas «viņpus barikades». No uzkrātiem materiāliem lielākā daļa ir tikai sarakstīta atmiņu veidā, kamēr žandarmerijas sastādītais plašais apsūdzības raksts, kā pareizi atzīmē b. Stučka, attēlo strāvas organizatorisko pusi diezgan pārspīlētā veidā. Arī man kā vienam no šīs kustības pēdējiem «mohikaņiem» trūkst dokumentaru ziņu, tālab ka es jau 1893. gadā atstāju Latviju un uzturēju ar pēdējo tikai attālas saites, cik tas bija spējams, dzīvojot Krievijas galvaspilsētās.

¹ P. Stučka, Jaunā strāva, 22. un 23. lpp.

P. Stučka dod savās atcerēs ļoti īsu, bet, pēc mūsu domām, principiāli pareizu šo pirmo organizatorisko soļu raksturojumu.

«Paši pirmie mēģinājumi 1894. un 1895. gadā nodibināt kādu ciešāku organizāciju,» turpina b. Stučka citētajā rakstā, «bija diezgan primitīvi. Sanāca lielāks skaits inteliģentas jaunatnes apspriest marksistiskās organizācijas nodibināšanu. Tās starpā bija liela nenoteiktība par tālākajiem mērķiem, bet vēl daudz lielāka par tuvākajiem... Vienojās uz Erfurtes programmu, kura latviskā tulkojumā gāja no rokas rokā... Bet programmas *politiskai* pusei pagāja, tā sakot, secen, visus prātus vairāk valdzināja *socialā* puse. Dažs labs jaunstrāvniece gaidīja jo drīzu nākotnes valsti, labi neapzinādamies, ka šim nolūkam taču vajadzīga pašas valsts pārgrozīšana. Un laba daļa dalībnieku apķērās par politisko pusi tikai tad, kad jau atradās apsūdzēto pulkā.

Glūži otrādi gāja ar sūdzētājiem (un «kverkšķinātājiem»); viņi, no tautiski patriotiskiem avotiem dabūjuši pirmās ziņas (lasī: denunciacijas) par jaunās strāvas *politisko* organizēšanos, to saprata kā *tikai* politisku kustību un, tā kā tā bija «nacionāla», tad, zināms, kā politisku separatismu...»

P. Stučka savās atcerēs runā par divām lielākām organizatoriskām «saeimām», kuras minētajos gados Rīgā notika... Pie tam b. Stučka pat šaubās, vai nosaukums «saeima» nebūtu «pārāk skaļš». Žandarmerija turpretī savā ziņojumā¹ runā par veseliem 3 «kongresiem», gribēdama pastripot, ka viņai izdevies atsegt lielisku politisku sazvērestību, kuras nodoms izvest vai veselu apvērsumu lielajā Krievijas valstī.

Stučka savās atcerēs apstājas tikai pie otrās «saeimas». Pirmajai, kā viņš saka, «bija vēl vairāk aprobežots raksturs, un tā līdzinājās vēl vairāk vienkāršai pārrunai».

Par otro «saeimu» viņš raksta sekošo:

«Ap cilvēku 30, to starpā pāris augstskolu beigušu, vairāk augstskolu studentu un vidusskolu mācekļu, daži skolotāji un no strādnieku puses daži «pusinteliģenti», īsti strādnieki viens, divi. Sastāvs pilnīgi nejaušs, bija pat jāšķiro dalībnieki «mazāk apzinīgos», kas tika uzaicināti tikai plašākās sapulcēs, kur pārrunāja tikai ļoti vispārējus izglītības centienus. Šaurākajās sapulcēs apsprieda politisko un socio pusi. Kā teikts, vienojās uz Erfurtes programmu — un ar to pietika. Priekšlikums ķerties pie *nelegalas* literatūras apgādāšanas un izlaišanas ar lielu balsu vairākumu tika atraidīts, pietiek legalās «Dienas Lapas» un rakstītu, lielākais, hektografētu vācu (un vienas divu krievu) brošuru tulkojumu. Kā par nelaimi mēģināja nodibināt kādu *priekšniecību* iz 3 personām, kuras pat ievēlēja. Bet ar to arī izbeidzās jaunās organizācijas eksistence, jo ievēlētās 3 personas *nekādi*, ne kopīgi,

¹ Iz žandarmerijas pārvalžu svarīgāko nopratināšanu atskata par 1897. gadu. «Proletariskā revolūcija Latvijā», 88. un 89. lpp.

ne atsevišķi, *nekad nav stājušās darbā* un figurēja (tika uzstādītas) kā tādas vienīgi prokurora apsūdzībā. Tā organizācija joprojām palika vienīgi *ap avīzi*, ja jel maz varēja runāt par kādu organizāciju. «Jaunā strāva» apstājās pie nelegalitātes durvīm un nevižoja tās atvērt.

«Jaunā strāva» šinī stadijā bija un palika tikai idejiska kustība, idejisks virziens, pie kam bērna autos. Tanī kopošanās literārais realisms un ekonomiskais materialisms... Tā bija savā ziņā pa daļai ekonomisks, pa daļai, tā sakot, utopisks marksisms, kas vēl neskaidri iztēlojās jaunās marksistiskās inteliģences galvā. Un tomēr mēs nevarām uz to vienkārši atmet ar roku. Tā... meta arī pirmo dzirksteli strādnieku šķirā, kas tur ir nemitīgi kvēlojusi šos ilgos gadus cauri. *No šī laika Latvijas strādnieki sāka saprast sevi kā šķiru un pie tam kā šķiru ar nākotni.*» (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Lūk, pēdējā teikumā ļoti noteikti attēlota «jaunās strāvas» organizatoriskā loma. Ne tas ir no svara, ka žandarmerija šo diezgan «nevainīgo» apspriedi nosauc par «kongresu» un apspriedē ievēlēto «priekšniecību» bez konkrētas darbības programmas par sazvērnieku «centrālo komiteju». No svara ir tas, ka pirmie marksisma celmlauzēji Latvijā tieši ir uzaruši to lauku, uz kura vēlāk izauga varonīgais revolucionārais latvju proletariats.

Arī pēdējā pirmie soļi bija samērā «nevainīgi». «Jaunās strāvas» likteni, kā b. Stučka turpina, arī «dalīja pirmais patiesi strādnieku «kongress», kas drīz pēc tam un pa daļai kā protests pret to sapulcējās Rīgā. Skaita ziņā daudz mazāks, tas apvienoja tiešām strādniekus, to starpā mūsu cienīgākos proletariešus — celmlaužus.»

Arī šis kongress nebija tīri proletarisks pēc sava sastāva. Pie viņa piedalījās, kā b. Stučka atzīmē, arī inteliģentiskās «saeimas» kreisais spārns. Pēdējā kreisumu b. Stučka liek iekavās, jo, pēc viņa domām, viņš neesot sastāvējis no «cienīgākajiem elementiem». Nekā jauna šis «kongress» arī neesot devis, «ja neskaita, ka jau vēl agrāk bija sākuši nodibināties atsevišķi strādnieku pulciņi».

Līdzīgu spriedumu par pirmajiem strādnieku pulciņiem un viņu organizatoriskiem soļiem dod viens no viņu vecākajiem un nopietnākajiem darbiniekiem — nelaiķis J. Driega savās 1913. gadā uzrakstītajās atcerēs.¹ Atraidīdams «Dzimtenes Vēstneša» apgalvojumu, it kā Latvijā «socialdemokrātijas nebūtu bijis, ja Maskavas students Jansons un Rīgā Pliekššāns un Stučka nebūtu nolēmuši tādu taisīt». Driega dod konkrētu raksturojumu par Liepājas strādnieku apstākļiem 1880. gadu beigās, uz kuru pamatiem tur sāka attīstīties propaganda. Sākumā strādnieku stāvokli izmantojuši visvisādi sprediķotāji, apsollīdami labāku dzīvi aiz zvaigznēm. Šinī strādnieku apmānīšanas darbā konkurējušas visādas sektas — baptisti un brāļu

¹ J. Driega, Atmiņas. «Proletariskā revolūcija Latvijā», 40.—51. lpp.

un apustuļu draudzes locekļi. Attīstījās plaša diskusija par ticības jautājumiem. Pirmie strādnieku aģitatori tālab bija spiesti iepazīties ar reliģiskajiem jautājumiem. 1890. gadā bija noorganizējušies kādi 10 biedri, kuri sāka pirkt pa grāmatai iz Heines, Darvina un Hekeļa darbiem un tādējādi atsvabinājās no reliģiskajiem murgiem. «1891. un 1892. gadā,» raksta Driega, «debates gāja visur mutiski, un tikai nedaudzi, kas drusku vāciski prata, apmainīja savā starpā labākās grāmatas. 1893. gadā svinējām, kaut arī neliels pulciņš, Liepājā Pirmo Maiju, kurā E. Rolavs uzstājās ar diezgan sīrsnīgu runu. Pēc tam sāka dzīvāku dalību ņemt vecākie skolnieki, un skolotāji Ratenieks un Krūms sāka sagatavot pa referatam.»

Referāti visi grozījušies ap reliģijas jautājumu. Vēlāk pievienojušās Ed. Veidenbauma dzejas, kuras pulciņos ar lielu sajūsmu tikušas lasītas, deklamētas un dziedātas. Turpretī par ekonomiskiem jautājumiem brošuras latviešu valodā ieradusās labu tiesu vēlāk, jo pulciņos esot pievākuši «tikai tādus biedrus, kas ar bībeli skaidrībā». No minētām brošurām Driega min kādu Šipeļa «loti remdenu» brošuru, dažus V. Lībknehta rakstus un pazīstamo, no krievu valodas tulkoto grāmatiņu «Gudrā mechanika».

Tomēr arī šī diezgan nevainīgā strādnieku organizācija grieza uz sevi policijas vērību, un 1895. gadā uz denunciaciju pamata notika pirmās kratīšanas. Nopietnus rezultātus viņas neveda. Policija konfiscēja tikai dažas no labākajām legalajām grāmatām.

Kustība kļuva rosīgāka, kad 1894. un 1895. gadā Liepāju biežāk sāka apciemot Jansons, Roziņš un Sprūde.

J. Driega arī apstājās pie b. Stučkas minētām «saeimām» jeb «konferencēm» Rīgā. Pēdējām liepājnieki nepiegriezuši nekādu sevišķu vērību, tāpēc ka konspirācija toreiz vēl bija tik slikti nostādīta, ka, pēc viņa vārdiem, Liepājā zināja ne tikai savus domu biedrus visā Baltijā, bet jau zinājuši iepriekš, par ko tikšot spriests. Arī vēlākā nodevēja Pūces priekšā neko neesot slēpuši, kauču pret viņu valdījusi diezgan liela neuzticība.

1896. gadā Driegu aizsauca uz Rīgu dēļ darbības Rīgas strādnieku vidū. Ap šo laiku, pēc viņa ziņām, Rīgā nelegalu strādnieku pulciņu vēl nebija. Apzinīgākie strādnieki šē pulcējās ap agrāk minētām kultūras biedrībām, kur jaunstrāvnīeki veda savu plašo legalo aģitācijas darbu. Tomēr tuvākos mēnešos legalais darbs savijās ar nelegalo darbu.

«1896.—1897. gads,» saka b. Stučka, «ir robežas līnija starp legalitāti un nelegalitāti. «Jaunā strāva» ik uz soļa sanāk sadursmē ar likumību un satiksmē ar nelikumību. Streiki — Rīgā (korķu fabrikā) un Liepājā; 1. Maijs (1896. g.) tanīs pašās pilsētās; visur strādnieku pulciņi. Un tam uz pēdām 1896. g. beigās strādnieka Ozola arests, 20. maijā 1897. g. aresti Liepājā un kratīšanas Rīgā, 24. jūnijā «Dienas Lapas» slēgšana un 8. jūlijā visas «jaunās strāvas» apcietināšana. Tā valdība likvidēja *legalo* marksismu, bet pati

strāva pārgāja no virszemes apakšzemē, kur, gan zem cita nosaukuma, tā tomēr laužās uz priekšu jo tālāk, kā tā pati «jaunā strāva»...»

Liepājas un Rīgas strādnieki, pēc Driegas nostāsta, darbojās dažādos apstākļos. Liepājā nebijis neviena strādnieka, izņemot kādus pāris cilvēkus, kas atrastos kādā biedrībā par biedru vai apmeklētu priekšlasījumus, kamēr Rīgā neesot bijis gandrīz neviena strādnieka, kurš nebūtu kādā biedrībā par biedru.

Tālāk Driega atzīmē, ka, lai gan Rīgas plašajās sapulcēs uz dienas kārtības stāvējuši gandrīz tie paši jautājumi par dabaszinībām un tautsaimniecību kā Liepājas nelegalos pulciņos, tad tomēr starp abiem organizāciju veidiem bijusi manāma starpība. Liepājnieki redzējuši galveno ienaidnieku despotiskajā valsts kārtībā un garīdzniecībā, rīdzinieki turpretī — tautiski reakcionārā sīkburžuazijā un fabriku meistaros. Citiem vārdiem: liepājnieki lika uzsvaru uz jautājuma *politisko* pusi, rīdzinieki — uz *sociālo* pusi. Šis raksturojums pilnīgi sakrīt ar b. Stučkas piezīmi, kurš arī atzīmēja, ka Rīgas «konference», pieņemot zinātņu programmu, maz ievērojusi jautājuma *politisko* pusi.

Driega arī dod izskaidrojumu šai starpībai. Viņš saka, ka legalajos priekšlasījumos ar vairākiem simtiem klausītāju tik atklāti un populāri nevarēja izteikties kā mazos nelegalos pulciņos. Arī strādnieki pirmajos nejutušies tik droši kā otrajos. Bet šī iespēja zem biedrību flagas aptvert organizatoriski plašas strādnieku masas deva spīdošus rezultātus. Driega saka, ka Rīga ar savām biedrībām un lielrūpniecību spējusi apvienot simtreiz vairāk strādnieku nekā Liepāja. No viņu vidus tad arī bija viegli atšķirt apzinīgākos un viņus organizēt pulciņos, kuri sākuši tik ātri vairoties, ka no sākuma bijis grūti sadabūt vajadzīgo lektoru un referentu skaitu.

It sevišķi ražīgs gads strādnieku pulciņu organizēšanas ziņā bija 1896. gads, kad Rīgā bez Driegas tur vēl rosīgi strādāja Bundža un Punga. Bet jau šī gada rudenī radās nesaskaņas starp dažiem pulciņu vadītājiem, kuriem pievienojās daļa no «Dienas Lapas» mazākiem līdzstrādniekiem, un starp «Dienas Lapas» redakciju. Šīs nesaskaņas noveda pat tik tālu, ka «Dienas Lapas» burtlicis jau gatavojās sarīkot streiku. Bet no tā nekas neiznāca. «Streikoja,» kā Driega atzīmē, «tikai puikas dažas dienas.»

Minētās nesaskaņas bija par iemeslu, ka 1896. gada beigās tika sasaukta b. Stučkas agrāk minētā strādnieku konference — tā sauktā «delegātu konference», kurā apsprieda veselu rindu organizācijas jautājumu. Apspriedes centrā stāvēja jautājums par organizāciju *legālo* vai *nelegālo* turpmāko pastāvēšanu. Principālu skaidrību konference nesasniedza. Gan tur runāja par Baltijas pēdējo laiku notikumiem, gan par labākas konspirācijas vajadzību un par drukātavas iegādāšanu, bet visvairāk laika konferencē atņēma attiecības starp strādniekiem un socialdemokratisko inteliģenci, pie kam kritika visvairāk bija virzīta pret b. Stučku un Jansonu kā «Dienas Lapas»

centralām figurām. Pēc Driegas apgalvojuma uzbudinājumam par pamatu bijuši ne tik daudz politiski kā tīri personiski motīvi.

Galvenais, pēc mūsu domām, bija tomēr tas, ka ne vienā, ne otrā pusē nebija pietiekošas skaidrības par kustības konkrētiem mērķiem. Nebija plāna, un nebija noteiktas vadības: nebija vēl radīta *politiskā partija*, kas visai kustībai būtu spējusi dot noteiktu vienatnēju virzienu. Šī partija tikai radās dažus gadus vēlāk. Organizācija vēl it dabiski pārdzīvoja savu bērnības laikmetu ar visām šim laikmetam piemītošām slimībām. Tomēr organizācija gāja plašumā, kauču jau 1897. g. sākumā organizēto strādnieku dzīvokļu tuvumā sāka parādīties savādas, agrāk nepazīstamas spiegu figuras. Pēdējās ieradās arī jautājumu izskaidrošanas vakaros, lai izzinātu runātāju vārdus. Uz pavasara pusi, kā stāsta Driega, dzīvokļus sākuši apciemot savādi ubagi — paveci vīri vecos zaldātu šinēšos. Interesanti bija tas, ka viņi ieradās taisni to biedru dzīvokļos, kuru adreses atrastas nesen iekritušā Ozola dienasgrāmatā. Konspirācija, kā teikts, toreiz atradās uz ļoti zema līmeņa. Un, neraugoties uz visu to, pulciņu darbība neapstājās. Literatūras transporti turpinājās, un izdevās pat nosvinēt Pirmo Maiju, kas priekš daudziem arī izrādījās par pēdējo.

Diezgan interesantas ziņas par Liepājas pirmajiem strādnieku pulciņiem sniedz K. Siliņš savās atcerēs¹. Viņas atrodas zināmā pretrunā ar Driegas atstātu, pēc kura Liepājas strādniecība nemaz neesot izmantojusi vietējās biedrības un viņās sarīkojamos jautājumu vakarus. Siliņš pat konkrēti min latviešu labdarības un palīdzības biedrības, kurās 1892. un 1893. gadā caur saviem priekšlasījumiem un savu dzīvo, dedzīgo uzstāšanos pret vietējiem pīlariem ieguva plašu popularitāti Ernests Rolavs un Kārlis Pūce — vēlākā nodevēja Jāņa Pūces brālis. It sevišķi Rolavs spēlēja lielu lomu strādnieku apziņas modināšanas darbā. Galveno darbu arī Rolavs un Pūce, kā Driega pareizi atzīmē, attīstīja strādnieku nelegalos pulciņos, gan tos apgādādami ar legalu un nelegalu literatūru, gan veselām stundām ar lielu pacietību viņiem izskaidrodami jautājumus iz dabas un sabiedrības zinātņu aploka.

Rūpniecības strādnieku organizācijas pirmie asni, pēc Siliņa ziņām, parādījās Liepājā 1894. gadā vietējā korķu fabrikā. Pirmais Rolava sastādītais pulciņš aptvēra 10—12 biedru, kuru skaits vēlāk pavairojās uz 50—100. Pulciņš organizējās kā pašizglītošanās pulciņš, bet viņam, kā arī Driegas pareizi atzīmēja, no sākta gala bija *politiska* nokrāsa. Visi biedri bija vairāk vai mazāk apzinīgi cara, baznīcas un kapitalisma pretinieki.

Pulciņš nodibināja bibliotēku, kurā blakus legalām grāmatām parādījās arī nelegāli — gan drukāti, gan hektografēti raksti. Pulciņam bija savs bib-

¹ K. Siliņš, Pirmie asni. «Proletariskā revolūcija Latvijā», 52.—56. lpp.

liotekars un kasieris, kas no biedriem saņēma kārtīgu mēneša maksu no 10 kapeikām.

«Pulciņā.» stāsta autors, «nebija neviena inteliģenta, neviena teoretiska spēka, bet viņu saistīja kopā revolucionārā nemiera doma. Bija pamodusies apziņa, ka pret veco varu jāuzstājas organizēti. Valdīja uzskats, ka asākais ierocis pret to ir zinātne. Bieži tika noturētas slepenas sapulces ar politiska un zinātniska satura referātiem.

Sapulces notika ziemā strādnieku dzīvokļos, vasarā jūrmalas kāpās, pil-sētas apkārtnes pļavās, birzēs un laukos. Kā referenti sākumā uzstājās attīstītākie vidusskolas skolēni, vēlāk studenti. Uz šīm sapulcēm arvien biežāk sāka uzaicināt vienu otru iz citu fabriku strādniekiem, kuri drīz vien no-organizēja strādnieku pulciņu arī savās fabrikās. Tā auga un attīstījās pirmie strādnieku propagandisti.»

Bez atsevišķo pulciņu sapulcēm vēlāk sāka organizēties visu pulciņu ko-pējas apspriedes, kuras tika sasauktas atsevišķos gadījumos, kā, piemēram, sakarā ar pirmo organizēto streiku Tilica galdnieku darbnīcā 1895. gadā, ar 1. Maija svinēšanu utt.

Visai interesants un pareizs ir Siliņa attiecību novērtējums starp Liepā-jas pirmajiem strādnieku pulciņiem un «jauno strāvu».

«Liepājas strādnieku politiskā atmoda sakrīt ar latviešu «vētru un dziņu» laikmeta sākumu,» saka autors, «ar tā saukto «jaunstrāvnīeku» kustību... «Jaunstrāvnīeki» nebūtu tāli guvuši lielo iespaidu un panākumus sabiedriskā dzīvē, ja tie nebūtu meklējuši un atraduši dzīvu atbalsu lat-viešu rūpniecības strādnieku masās. Tāpat arī otrādi, — strādnieku kustība nebūtu tik strauji attīstījusies, ja nebūtu tai pieplūdis idejisks spēks iz «jaunstrāvnīekiem».

Sākumā Raiņa un sevišķi drusku vēlāk b. Stučkas vadītai «Dienas Lapai» bija ārkārtīgi liels ierosinošs iespaids uz toreizējo latviešu strādnie-cību.»

Blakus «Dienas Lapai» autors atzīmē vēl lielo «Pūra» iespaidu uz strād-nieku garīgā limeņa pacelšanu. Tādā veidā «iz neapzinīgo, caurmērā pirm-skolas izglītību dabūjušo strādnieku vidus samērā īsā laikā attīstījās strād-nieku kustībai spējīgi darbinieki. No tādiem izcīlu vietu Liepājā ieņēma «teoretiskis» būvstrādnieks Driega, organizatori — mašīnists Cinovskis un zvejnieks Miķelis Kašis. Attīstījās arī strādnieku korespondenti, un ne-trūka pat filozofu, kā, piem., korķu fabrikas strādnieks Frīcis Liepiņš, kurš pārzināja vai visu vācu klasisko filozofiju.»

Blakus šiem darbiniekiem no strādnieku — vīriešu aprindām Siliņš vēl min ievērojamas sievietes — organizētājas, kā Madi Fridrichsoni, Zuzi Nei-landi, Madi Dobeli (vēlāko Fr. Roziņa dzīves biedreni), divas māsas Krū-miņas u. c.

No latvju inteliģentiem spēkiem, kuri 90. gados Liepājā darbojās, autors

atzīmē, bez jau minētiem E. Rolava un K. Pūces, J. Jansonu, M. Valteru, E. Skubiķi, V. Herteli, H. Pungu, brāļus Kļavus, Pelūdi, Stumbergu, Vērenieku, Māķenu, Krūmu, Ratenieku, Kadiķi. Vēlāk, kā zināms, Rolavs iekļuva eseru iespaidā, Valters pavisam nogāja no rata un Punga, kurš tanīs gados un arī vēlākā emigrācijā bija viens no labākiem organizatoriem, imperialistiskā kara laikā pārgāja renegatu lēģerī.

Šādi bija īsos vilcienos «jaunās strāvas» organizatoriskie panākumi pēc b. Stučkas un pārējo jaunstrāvnieku atcerēm, kā arī pēc pirmo apzinīgo Latvijas strādnieku raksturojuma.

Piemetināsim papildinājumam tikai dažas piezīmes pēc žandarmerijas «jaunās strāvas» apgaismojuma.¹ Mūs šeit neinteresē sīkumi, kurus lasītājs var atrast sējumā «Proletariskā revolūcija Latvijā». Vispārējais žandarmerijas raksturojums ir diezgan pareizs, jo aprakstītie fakti, pateicoties vājai konspirācijai, bija vispār zināmi. Kas attiecas uz nelegalajiem sīkumiem, tad arī tie, pateicoties Jāņa Pūces nodevīgai un arī dažu citu biedru pārāk vaļsirdīgai liecībai, žandarmerijas apskatā bija pareizi atsegti, atskaitot tikai agrāk b. Stučkas minēto pārspīlējumu par dažiem notikumiem (Rīgas «kongresiem»), kurš žandarmerijai bija vajadzīgs karjeras labā.

Pēc žandarmerijas liecības, «jaunā strāva» sākās 80. gadu beigās, kad «daži inteligenti — latvieši, iepazinušies universitātēs ar materialisma un socialisma ekonomiskajām teorijām, kļuva par latviešu inteliģences agrāko, uz šaurām nacionalām tendencēm dibināto tradīciju pretiniekiem un sāka attīstīt sociāli revolucionāru mācību propagandu starp latviešu masām, cenzdamies radīt tautā viņas politiskās nozīmes apziņu. Šīs jaunās strāvas, kuru arī konservatīvisma priekšstāvji nokristīja par «jauno strāvu», pirmā uzskatu paudēja bija no 1886. g. Rīgā iznākusi latviešu dienas avīze «Dienas Lapa», kura no paša sākuma aizstāvēja latviešu tautas nabadzīgāko šķiru intereses, bet neuzstādīja savā programā no sākuma nekā politiski noziedzīga.»

«Jaunās strāvas» nosaukums, kā redzam no žandarmerijas ziņojuma, bija konservatīvās preses radīts, kā pretstats vecajai strāvai. Bet savu īsto vēsturisko vārdu šī strāva iegūst no tā laika, kad viņa iespiežas «socialdemokratiskas tendences», kuras, pēc šī ziņojuma, pirmais ienesis 93. gadā Jānis Plieķšāns (Rainis), atvezdams no ārzemēm pirmos «noziedzīga rakstura» izdevumus un pulcinādams ap «Dienas Lapu» pazīstamo studentu

¹ a) Iz žandarmerijas pārvalžu svarīgāko nopratināšanu atskata par 1897. g. «Proletariskā revolūcija Latvijā», 87.—94. lpp.

b) Vidzemes guberņas žandarmerijas pārvaldes ziņojums izmeklēšanas lietā par socialdemokratisku propagandu starp latviešu iedzīvotājiem Vidzemes un Kurzemes guberņās. Turpat, 97.—113. lpp.

grupu no J. Jansona, Fr. Roziņa, J. Kovaļevska, A. Dauges, L. Pauļa un K. Valtera.

Minētās personas sapulcējās 1893.—1894. gada ziemassvētku brīvlaikā pie Pliekšāna. Būdami ar viņu vienādos politiskos ieskatos, viņi — pēc žandarmu apraksta — «kopēji nolēma ķerties pie socialdemokratijas ideju propagandas starp latviešu iedzīvotājiem pēc pazīstamās «Erfurtes programmas» iztīrījuma, stādīdami par tuvāko uzdevumu visu strādnieku, kā arī kalpoņu un lauku kalpu vispārējo izglītošanu. Paceļot šīs šķiras attīstības līmeni, viņi gribēja apgaismot strādniekiem kapitalistiskās iekārtas jūgu, iepotēt viņiem neatlaidīgas cīņas nepieciešamību pret to, vienot strādniekus un aicināt tos uz vienošanos un organizēšanos, *bet pēc tam vest strādniekus atklātā cīņā, kuras rezultātam jābūt ekonomiskās iekārtas un tās valsts varas gāšanai, kura kalpo kā kapitalistu-apspiedēju atbalsts.* Tā uz Pliekšāna iniciatīvu Rīgā tika nodibināta sabiedrība, kura no sākuma aptver tikai augšminēto sastāvu, bet pēc tam dažu gadu laikā tā pieauga par centru, kas vadīja noziedzīgu agitāciju visā apgabalā.» (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Sāds «jaunās strāvas» sākotnes raksturojums, protams, stipri pārspīlēts. Še jau pirmais jaunstrāvnieku pulciņš pielīdzināts gatavai savvērnieku organizācijai, kas ar vienu rāvienu spējīga vai gāzt veselu valsts iekārtu. Sādā pārspīlētā veidā tad arī ir raksturotas vēlākās apspriedes, kuras pielīdzinātas nobriedušo politisko partiju «kongresiem», kuri sev izvēlē centralo komiteju un izstrādā gatavu apvērsuma programmu un plānu. Žandarmerijas ziņojumā iet runa par veseliem 3 kongresiem: pirmais «kongress» notiek 1894. gada 21. jūnijā pa agrāk minētās Rīgas Latviešu biedrības zinību komisijas sēžu laiku (kurā arī es ņēmu dalību); otrais «kongress» — tā paša gada 20. decembrī un trešais «kongress» — 1895. gada 28. janvārī. Tātad pusgada laikā veseli 3 kongresi!

Atstāsim pie malas skaļos nosaukumus un liekos fakti pārspilējumus. Atzīmēsim tikai galvenos momentus minētajās apspriedēs.

Pirmajā apspriedē bija pieņemti sekošie praktiskie priekšlikumi «jaunās strāvas» ideju sekmēšanai: «Pārņemt savā ziņā avīzi «Dienas Lapa» un populāri zinātnisko krājumu «Pūrs»; ... atklāt pie «Dienas Lapas» redakcijas parakstīšanos uz krājumu «Pūrs», lai tādā kārtā nodibinātais naudas fonds varētu kalpot par labu propagandas mērķiem... Beigās sapulce nolēma sasaukt jaunu kongresu (!) 1894. g. 20. decembrī to propagandas organizēšanas projektu apspriešanai, kas varētu tikt līdz tam laikam sagatavoti.» Apspriedē ņēma dalību Pliekšāns, Jansons, Kovaļevskis, Krumbergs, daži liepājnieki un studenti, kuru vārdi nav minēti.

Lūk, viss pirmā «kongresa» saturs, pie kura vēl jāpiezīmē, ka parakstīšanās uz «Pūru» deva 270 rubļu, kuri tika nodoti Pliekšānam kā organiza-

cijas kasierim «bezkontroles rīcībā». Lielisks fonds apvērsuma organizēšanai!

Otrajā apspriedē, kura līdzīgi pirmajai notika Pliekšāna dzīvoklī 20. dec. 1894. gadā, bez pirmā «kongresa» dalībniekiem bija ieradušies K. Valters, A. Dauge, priekšstāvji no Zaļenieku pagasta un no Jelgavas un Liepājas nelegalajiem pulciņiem. Bez tam žandarmerija sevišķi atzīmē *P. Stučku*, kurš pie «sabiedrības pievienojās pēc jūnija kongresa» un pie kura «kratot... atrasti dažādi noziedzīgi raksti». No citiem jauniem «sazvērnikiem» žandarmerija min Pēterburgas universitātes studentu J. Vagneru un Rīgas Politehnikas studentus V. Herteli un K. Kirpēnu. No Liepājas nelegālo pulciņu priekšstāvjiem minēts M. Krūms.

«Kongresa» dalībnieki ziņo par propagandas stāvokli atsevišķās vietās, par sekmēm jaunu pulciņu dibināšanā. Viens no galveniem lēmumiem bija Pliekšāna ienestā priekšlikuma pieņemšana par *nelegalas* literatūras ieviešanu un izplatīšanu, tā ka «Dienas Lapas» atklātai propagandai cenzura stāda jo dienas jo lielākus kavēkļus. Top nolemts uzdot Krūmam atrast ceļus priekš nelegalas literatūras apgādības. Reizē top nolemts stāties pie šo nelegālo izdevumu tulkošanas un nodot «Pūru» «Dienas Lapas» rokās, pārvēršot viņu par vienu no propagandas ieročiem. Priekš «Dienas Lapas» un «Pūra» izplatīšanas nolemj dibināt kolportažu, kuras organizēšanu uzdod strādniekam E. Minkem.

Trešais «kongress» jau notiek b. Stučkas dzīvoklī mēnesi vēlāk — 28. janvarī 1895. gadā. Sastāvs maz atšķiras no otrā «kongresa» sastāva. No jaunām personām top minēti E. Rolavs un F. Vesmanis. Šinī «kongresā», pēc žandarmu ziņām, galīgi tika nodibināta «socialdemokrātiskas propagandas organizācija» ar «centrālo komiteju» priekšgalā, kura sastāvēja iz 3 personām: *P. Stučkas* — priekšsēdētāja, *J. Pliekšāna* — kasiera un *K. Valtera* — sekretara.

Mēs jau atzīmējām agrāk b. Stučkas ironiskās piezīmes par šī «kongresa» un tajā izvēlētās «centrālās komitejas» politisko svaru. Tomēr šīs piezīmes nav ņemamas vārdiski! Stučka nebūt negrib noliegt saeimas organizatorisko nozīmi. Viņš tikai protestē pret liekiem pārspilējumiem saeimas raksturojumā, jo patiesi pat bravurīgai žandarmerijai neizdevās atsegt kādus nekādus nopietnus sazvērestības plānus pastāvošās kārtības apvērsumam. «Socialdemokrātiskās propagandas organizēšana,» — lūk, visu 3 «kongresu» galvenais un vienīgais saturs pat pēc apsūdzības akta liecības!

Un tomēr mums jāsaprot, ka arī šim diezgan aprobežotajam mērķim tajos gados bija liela vēsturiska nozīme, un tas, ka «kongresa» izvēlētais «prezidijs» ne reizi nav sapulcējies, nesašaurina saeimas nozīmi, bet tikai liecina par organizācijas vājumu, disciplīnas trūkumu un savu uzdevumu

nepietiekošu novērtējumu. Šis fakts, bez šaubām, arī noved pie zināmas «Dienas Lapas» redakcijas centra «izolācijas», par kuru ziņc gan Driega, gan arī žandarmerijas protokols.

Ar «socialdemokrātiskās propagandas organizēšanu» sākās proletariskā šķiru cīņas attīstība visā pasaulē. Latvija šinī jautājumā nebija izņēmums. Un Latvijā, tāpat kā visā pasaulē, šai kustībai bija savi pionieri. Šo pionieru starpā sevišķi minami bija Pliekšāns, Roziņš, Jansons un Stučka. Kurš no viņiem pirmais teicis «Ā», — tas nekrit svarā.

Ceturtais nodaļas

CARISMA ŽŅAUGOS

1. LEGALĀ MARKSISMA BEIGU AKORDS

«1896.—1897. gads ir robežas līnija starp legalitāti un nelegalitāti. «Jaunā strāva» ik uz soļa sanāk sadursmē ar likumību un satiksmē ar nelikumību.» Mēs jau minējām šos vārdus iz b. Stučka raksta «Jaunā strāva». Par «Dienas Lapas» un visas «jaunās strāvas» satiksmi ar nelikumību bija runa pagājušajā nodaļā. Viņu sadursmes ar likumību izpaužas vispirms tā, ka kļūst arvien stingrāka un neļūdzīgāka cenzuras ieviešana «Dienas Lapas» darbībā. Kauču b. Stučka pēc augšā tēlotiem Pliekšāna jandāļiem ar «vecu rupuci» raudzīja ievērot cik spējams «korektu» valodu savos ievadrakstos, cenzors jo dienas jo citīgāk trina savas šķēres avīzes apcirpšanai. «Pastāvīgās sūdzības un denunciacijas no «māmuļnieku» lēģera bija tā satracinājušas veco cenzoru,» saka J. Jansons, «ka tas zem naža ņēma katru «Dienas Lapas» rindiņu: viens pēc otra tika noliegti un izņemti iz apgrozības vārdi — strādnieks, šķira, kapitāls, fabrika utt. Nelīdz vairs nekādi izgrozījumi un kara viltības, jo pat no «Valdības Vēstneša» ņemtās ziņas (piem., par Pēterburgas streikiem) tiek iznīcinātas ar cenzuras tinti.»¹

18. decembrī 1896. g. Vidzemes gubernators ziņo Policijas departamentam, ka ««Dienas Lapa» radikāli ir grozījusi agrāko mēreno virzienu un ir atvērusi savas slejas ultraliberāla virziena rakstiem, kuri avīzei piešķir kaitīgu raksturu». So gubernatora ziņojumu Policijas departamenta direktora vietas izpildītājs S. Zvoļanskis pievieno savam slepenajam ziņojumam Preses virsvaldei no 17. jūnija 1897. gada, kurā viņš atsaucas uz Kurzemes guberņas žandarmerijas valdes aizrādījumu, ka ««Dienas Lapa» ir slepenas organizācijas centrs un ka viņas redaktors *Stučka* uztur saites ar politiski šaubīgām personām»².

¹ J. Jansons-Brauns, Pirmie soļi. «Proletariskā revolūcija Latvijā», 20. lpp.

² Дело № 55. Главное управление по делам печати. Архив ЛОЦИА.

21. jūnijā 1897. gadā iekšlietu ministrs Goremikins, atsaukdamies uz cenzuras un preses likuma 154. pantu, nolemj «Dienas Lapas» izdošanu apturēt uz astoņiem mēnešiem. Šis lēmums ir izsludināts «Valdības Vēstneša» 136. numura pielikumā no 23. jūnija 1897. gada.¹ Vecā «Dienas Lapa» nobeidz savu gaitu. Bet tā nav vienīgā «sadursme ar likumību». Spiegi pa starpām bija izošņājuši «jaunās strāvas» nelegalos sakarus. 1896. gada beigās žandarmu rokās krita, kā jau agrāk minējām, viens no labākajiem Rīgas strādnieku organizatoriem — Rīgas-Orlas dzelzceļa darbnīcu strādnieks *Jānis Ozols*. Pēdējais, nepazīdams tanī laikā konspirācijas ābeci, bija — kā stāsta Driega² — savā piezīmju grāmatiņā aprakstījis nelegalu sapulci un uzskaitījis visu apmeklētāju vārdus. Žandarmerija dabūja rokās pirmās nelegalās saites. Aresti tomēr vēl atrisinājās lēni tāpēc, ka Ozols kategoriski atteicās dot tuvākas ziņas, un arī tāpēc, ka atzīmēto biedru uzvārdu starpā bija tādi, kādu Rīgā bija simtiem.

Otrs arests notika Maskavā, pateicoties Liepājas strādnieka Jāņa Pūces nodevīgai, jeb, kā saka Driega, — «nekonspiratīvai» rīcībai. Šī aresta upuris bija viens no toreizējiem labākajiem propagandistiem — *Ernests Rolavs*.³

1897. gada pirmajos mēnešos notika plaša spiegošana ap strādnieku pulciņu biedru dzīvokļiem. Spiegi jau sekoja pa pēdām, un no guberņas žandarmerijas bija pienākušas ziņas, ka drīzumā sagaidāmas plašas kratīšanas. Pūce, kuram organizācija bija uzticējusi vienu no svarīgākām nelegalās darbības nozarēm — revolucionāru rakstu transportu, rīkojās tieši noziedzīgi. Vēl dažas dienas priekš pašas kratīšanas viņš, kā stāsta Driega, vēl omulīgi dzīvoja pa Rīgu, kamēr Liepājā viņa dzīvoklī atradās vesels nelegalu mantu krājums. «Tikai ar pūlēm aizdzinām viņu uz Liepāju atīrīt mājas,» saka Driega. «Policija, zināms, viņam staigāja nopakaļus, apskatīdama, pie kā viņš savas slēpjamās mantas nes glabāt. Gaidītās lielās kratīšanas notika 20. maijā Liepājā, Rīgā un citur vienā laikā. Rīgā visi bija notīrījušies, tā ka te policijas cerības nepiepildījās, kaut gan viena otra kompromitējoša piezīme šur tur tikusi atrasta, bet apcietināts neviens netika.»

Liepājā bijusi pavisam cita aina. Se Pūce bija izdarījis nejdzīgu darbu. Savu dzīvokli viņš, protams, bija iztīrījis. Bet mantas viņš bija iznēsājis tik nekonspiratīvi pa vairākiem dzīvokļiem, gan strādnieku, gan skolēnu starpā, ka spiegi bija noskatījušies visas adreses. Pat zinādams par gaidāmām kratīšanām, Pūce nebija turējis par vajadzīgu biedriem par to

¹ Дело № 55. Главное управление по делам печати. Архив ЛОЦИА.

² *J. Driega*, *Atmiņas*, 43. lpp.

³ Par Rolava darbību un viņa arestu sīkāk lasāms manā agrāk minētā rakstā «*Ernests Rolavs*». — *P. D.*

ziņot. Kratišanās notiekot, pie daudziem biedriem bija atrastas nelegālas brošūras un pie organizācijas kasiera pat kases markas un pasta blanka par Tilica streikotājiem nosūtīto naudu, caur ko tika kompromitēts b. *Stučka*.¹

Par pēdējo faktu atrodam arī piezīmi agrāk minētā Policijas departamenta ierēdņa Zvoļanska ziņojumā no 11. decembra 1897. g., kur teikts, ka «P. *Stučka* līdz pat pēdējam laikam nav pārtraucis savu aģitatorisko darbību un, cenzdamies uzturēt saites ar strādnieku pulciņiem, vairāk reizes braucis uz Pēterburgu un Jurjevu (Tērbatu) dēļ sakariem ar studentu pulciņiem. 1896. g. vasarā viņš izsniedza materialu pabalstu Tilica fabrikā Liepājā.»²

Pa Liepājas kratišanas laiku notika neticamas lietas. Pie nopratināšanas viens no bijušiem Pēterburgas latviešu studentu pulciņa biedriem — vēlākais advokats Savelis pirmais atzinās, ka pie viņa atrasto avizes «Vorwärts» numuru viņš saņēmis no M. Valtera. Pēc šādas noziedzīgas vaļsirdības no Pēterburgas atsūtītais žandarmerijas ierēdnis Potockis Saveli tūlīt atsvabinājis. Bet tas atstājis bezgala demoralizējošu iespaidu uz citiem apcietinātiem. Atzinušies viens pakal otram, it sevišķi vidusskolu audzēkņi. «Bet rekordu šini ziņā izpelnījās J. Pūce, kura pratināšanas protokols aptvēra veselu burtnīcu, kurā viņš visu sīki bija aprakstījis; pat to, kam viņš vienu grāmatu aizvedis vai iedevis un kādu cilvēku viņš kādā dzīvoklī satīcis... Pēc viņa atzīšanās citiem sēdošiem bija diezgan neērts stāvoklis.»³ Pūci žandarmerija neapcietināja līdz pēdējam acumirklim, turēdama viņu rezervē. Tikai tad, kad viņai visi sīkumi bija zināmi, viņa izdarīja otrreiz kratišanas un saņēma ciet visus, kurus Pūce savā nodevīgajā protokolā bija uzdevis, — beigās arī viņu pašu.

8. jūlijā arestēja *Stučku*, Jansonu, Pliekšānu, Jāni Kovaļevski, Krumbergu, Roziņu, Pelūdi, Driegu un veselu rindu citu jaunstrāvnīeku. Visu apcietināto skaits bija ap 130 cilvēku.

«Tā valdība likvidēja *legalo* marksismu, bet pati strāva pārgāja no virszemes apakšzemē,» raksta b. *Stučka*, «kur, gan zem cita nosaukuma, tā tomēr laužās uz priekšu jo tālāk kā tā pati «jaunā strāva». Pārlicību par nelegālas organizācijas vajadzību strādnieku šķira vēl vairāk apstiprināja 1899. gadā armilzu streiku Rīgā, kurā 97 strādnieki tika ievainoti vai nošauti un arestēti un iznīcināti visi pārējie vēl uzglabājušies atsevišķie strādnieku pulciņi. Ciešā saistīšanās starp *legalo* un *nelegalo* kustību bija ļoti atvieglinājusi vajātāju panākumus.

Nu kustība paliek skaidri nelegāla. Ienāk Baltijā viens otrs numurs

¹ J. Driega, *Atmiņas*, 44. lpp.

² Дело № 55. Главное управление по делам печати. Архив ЛОЦИА.

³ J. Driega, *Atmiņas*, 46. lpp.

«Ausekļa», kuru no 1898. gada iesāk izdot emigrants D. Bundža Bostonā. 1899. gadā nodibinās «Vakareuropas Latviešu socialistu savienība», kas sāka gādāt nelegālu literatūru Latvijai. Tā gan jo drīz saskaldījās, bet ārzemju apgādība turpinās, un no 1900. gada oktobra iznāk «Socialdemokrāts» un «Socialdemokrāta bibliotēka». Nu sākās jaunu strādnieku pulciņu nodibināšanās, kas gan gāja lēni, bet toties pamatīgi un plaši pa visu Latviju. Un sākās jauni mēģinājumi organizēties, apvienoties no apakšas, kas noved 1902. gadā pie «Baltijas Latviešu strādnieku organizācijas» nodibināšanas, kuras īpašumā pārgāja ārzemju «Socialdemokrāts» un tā apgādība. Bet blakus tai nodibinājās «Latviešu socialdemokrātiskā grupa Kurzemē». No 1902. līdz 1904. gadam turpinās šo grupu apvienošanās, kura patiesībā no apstākļiem bija sagatavota jau 1903. gadā. *Tā tad šo gadu es skaitu kā «jaunās strāvas» beigu gadu.* Strāva nenomira, bet pārdzima uz jaunu dzīvi kā *masu organizācija*. Marksistiskā virziena tiekšanās uz organizēšanos bija piepildījies.»¹ (Priekšpēdējais pastrīpojums mans. — P. D.)

Daži biedri atrod par pareizu «jaunās strāvas» mūžu noslēgt ar jaunstrāvnieku jūlija arestiem 1897. gadā, kad gandrīz visas vadošās personas, gan iz inteliģences, gan iz strādnieku vidus, bija ieslodzītas cietumā un «jaunās strāvas» centralais orgāns «Dienas Lapa» bija apturēta uz 8 mēnešiem. Tomēr man šķiet, ka b. Stučkas formulējums ir pareizāks, jo nelegālā organizācija, par kuru b. Stučka runā pēc minētajiem arestiem, izauga tieši iz «jaunās strāvas» rauga un bija radīta ne tikai to nedaudzo biedru rokām, kuriem bija izdevies izrauties iz žandarmerijas rokām, bet arī ar to biedru palīdzību, kuri no cietuma un trimdas aktīvi šo kustību veicināja un kuru starpā it sevišķi b. Stučka spēlēja ievērojamu lomu.

2. AIZ CIETUMA MŪRIEM

1897. gada vasarā es noīrēju Rīgas Jūrmalā, Majoros, mazu vasarnīciņu, kur pēc valsts eksāmenu nolikšanas cerēju nopelnīt kādus grašus ar zobārstniecisko praksi. Kābatā man nebija ne vērdiņa. Biju ļoti priecīgs, ka tuvos kaimiņos, 2—3 ielas tālāk, bija apmetušies P. un D. Stučkas. «Grūtā brīdī» pie viņiem dabūšu aizkost.

Bet man, tāpat kā b. Stučkam, nācās gaidīt vairāk nekā 2 mēnešus uz Maskavas universitātes diplomu, un no peļņas nekas neiznāca. Blandījos bez darba un varēju tālab katru dienu apmeklēt savus mīļos kaimiņus.

¹ P. Stučka, Jaunā strāva, 24. lpp.

Pie viņiem ieradās pa kādam no mūsu vecajiem draugiem — Jansons, Roziņš, J. Kovaļevskis, kuri visciešāk bija saistīti ar «Dienas Lapu», un ziņoja b. Stučkam par tekošiem notikumiem Rīgā un par visādām nelabām baumām par kratišanām un arestiem. Nebija šaubu, ka arī b. Stučkas vasarnīcā katru acumirkli varēja gaidīt pārsteigumu. Viena kratišana viņa pilsētas dzīvoklī jau bija notikusi sakarā ar «Dienas Lapas» aizliegšanu. Mēs tālab kopēji nolēmām iztīrīt viņa vasarnīcu no visiem kompromitējošiem materialiem. Cik viņu bija, es vairs neatceros. Viens fakts man iespiedās atmiņā, proti, ka apspriedām, kur likt žurnāla «Neue Zeit» numurus, kuri viņam bija uzkrājušies. Atceros, ka mēs viņus pabāzām zem vasarnīcas ārējo sienu dēļu apšuvuma un sabāzām pa citiem slepeniem caurumiem, kurus turējām par drošiem. Man šķiet, ka kratītāji viņus tiešām nav atraduši.

8. jūlija rītā pie manis lielā uzbudinājumā pieskrēja Dora Stučka un ziņoja, ka naktī viņu vasarnīcā notikusi kratišana un b. Stučka apcietināts. Par viņa turpmāko likteni es toreiz ziņas nedabūju, tālab ka man pašam, pateicoties manam kļūmīgajam materialajam un politiskajam stāvoklim, tuvākajās dienās nācās vasarnīcu atstāt un atgriezties uz Maskavu. Par notikumu tālāko gaitu lai stāsta D. Stučka.

Otrā kratišana notika naktī uz 8. jūliju, un agri no rīta Majoru policijmeistara fon Mirbaha pavadībā Pēteri aizveda uz Rīgu, uz žandarmu valdi un no turienes uz guberņas cietumu. Tā ir viduslaiku būve, agrākais klosteris no 15. gadsimteņa, ar bieziem mūriem un maziem lodziņiem. Sēdēt Pēterim nācās ārkārtīgi smagos apstākļos; viņu ievietoja kamerā, kuras logs bija aizsists ar skārda plāksni, kur bija mazi caurumiņi, tā ka gaisma iespīdēja tikai caur restēm un šiem maziem caurumiņiem. Kamerā valdīja puskrēsla, lasīt vai rakstīt gandrīz nevarēja. Bez tam vēl viens apstāklis padarīja uzturēšanos kamerā nepanesamu — tā atradās blakus atejas vietai. No mūžīgi smacīgā, smirdošā gaisa un tumsas Pēteri mocīja nežēlīgas galvas sāpes, uznāca nereti reiboņi un ģīboņi.

Kad pēc pusotra mēneša sēdēšanas cietumā norisinājās traģisks gadījums — b. Krumberga pašnāvība, žandarmu valde un cietuma priekšnieki sāka piegriezt drusciņ vērības cietumniekiem, un uz cietuma ārsta norādījumu b. Stučku pārveda uz cietuma slimnīcu Pārdaugavā.

Tas bija jau liels ieguvums: istaba ar dzelzs restēm vien — bez skārda plāksnes, aiz slimnīcas mazs dārziņš, kurā ļāva 1 stundu pastaigāties. Visā guberņas cietumā bija tikai viena tāda kamera ar skārda plāksni priekšā, un Stučku, kā lielāko «noziedznieku», ievietoja taisni šinī kamerā. Guberņas cietumā arī neļāva pienest pusdienas, un pie cietuma barības, kur vienīgi deva zirņu putru ar sipoliem, kurus Stučka organiski nevarēja panest, — viņam bija gandrīz jābadojas. Varēja tikai likt nopirkt baltmaizi,

desu un olas caur cietuma uzraugu, bet olas pa lielākai daļai bija sapuvušas.

Cietuma slimnīcā ļāva ienest pusdienas un grāmatas, — protams, tikai mācību grāmatas un zinātniskus darbus. Tur Stučka ieguva savas angļu valodas zināšanas un papildinājās franču valodā. Angliski (pēc Tusena-Langenšeita metodes) viņš tiktāl iemācījās, ka svabadi lasīja un vēlāk Vjatkas trimdā, kur turpināja studēt angļu valodu, pat pārtulkoja kādu angļu grāmatu par Jaunzelandi.

Gubernas cietumā nebija nekādas pastaigāšanās pa pagalmu, izlaida tikai koridorā pastaigāties uz $\frac{1}{2}$ stundu, un, nostājoties uz ielas stūra pretim cietumam, varēja saredzēt caur dzelzs restēm ieslodzītos biedrus. Katru dienu zināmā stundā, protams, ierados zināmā vietā, lai ieraudzītu dārgo seju. Satikšanos cietuma kancelejā un vēlāk žandarmu valdes kancelejā deva reizi pa nedēļu uz 20 minūtēm. Tāpat vēlāk cietuma slimnīcā varēja no ielas stūra redzēt viņa kameras logu.

Tas bija ļoti tāls ceļš no pilsētas uz Pārdaugavu. Man no visiem pārdzīvotiem uztraukumiem kājas bija palikušas ļoti vājas, bieži saļima, drebēja ceļgāli, bet, protams, tas mani nevarēja atturēt mērot tālo ceļu.

Ļoti uztrauca Stučkas garastāvokli arī tas apstāklis, ka nevarēja nevienam advokatam nodot savu klientu prāvu tālāku vešanu. Vienīgais kolēģis F. Bergmanis uzņēmās vest dažas lietas. Lielākā daļa neapzinīgu klientu (tā taču bija pirmā politiskā prāva Baltijā) paniski prasīja savus dokumentus un prāvas atpakaļ; prakse bija steidzīgā kārtā jālikvidē, kas izsauca pilnīgu materialu sabrukumu; Stučka iestīga lielos pārados, kas viņu nospieda kā slogs, kā lietuvēns, visu laiku līdz pat revolūcijai, kura pārvilka strīpu pār visu viņa ārēji birģelisko eksistenci un pār visu praksi un visiem veciem parādiem un saistībām...¹

Preses virsvaldes archīvā ir uzglabājies dokuments, no kura redzams, ka b. Stučka savam vecajam biedram Bergmanim ir arī uzticējis savu «Dienas Lapas» izdevniecības lietu. Bergmanis ziņo 18. oktobrī 1897. gadā, ka «Stučka atsakās no savām tagad apturētās «Dienas Lapas» līdzizdevēja tiesībām, kā arī atsakās no šīs avīzes atbildīgā redaktora amata»².

No 1897. gada jūlijā apcietinātiem biedriem liela daļa tika atsvabināta pēc pirmās noprotināšanas — sevišķi no skolēnu vidus. Pie atbildības bija sauktas 87 personas. No maniem tuvākiem draugiem bija ieslodzīti J. Pliekšāns, J. Jansons, J. Kovaļevskis, A. Krumbergs, Fr. Roziņš, brāļi V. un A. Hertēļi. E. Rolavu arestēja vēlāk Maskavā. Vairākiem biedriem izdevās izrauties no žandarmu ķetnām, noslēpties vai emigrēt. Žandarmerijas sarakstā ir uzskaitītas sekošas personas, kas «tiek meklētas»: D. Bun-

¹ Iz *D. Stučkas* 1935. g. 20. oktobra vēstules.

² Дело № 55. Главное управление по делам печати. Архив ЛОЦИА.

dža, H. Punga, J. Straujāns, E. Skubiķis, K. Siliņš, E. Minke, K. Pukevics, L. Pauls, A. Millers, V. Ratmanis.

No ieslodzītajiem biedriem, kā zinām, dakteris Krumbergs nepārdzivoja cietuma sodu, padarīdams sev galu caur pakāršanos. Pārējie sēdēja vairākus mēnešus, kamēr vilkās garlaicīgā nopratināšanas procedūra. Še nav vieta dot sīkākas ziņas par viņu turpmāko dzīves un darba gaitu. Par viņiem jāraksta sevišķas biografijas. No «meklēto» biedru saraksta sevišķi minams enerģiskais *Dāvids Bundža*, kurš emigrēja uz Ameriku un jau 1898. gadā sāka izdot Bostonā laikrakstu «Auseklis», kas «jaunās strāvas» nelegālajā periodā strādniecības modināšanas un organizēšanas darbā spēlēja nopietnu lomu. Pārējie biedri, kuriem izdevās pārklūt pār robežu, 1899. gadā nodibināja «Vakareiropas Latviešu socialistu savienību», kuras galvenais uzdevums bija noorganizēt nelegālas literatūras ieviešanu Latvijā. Vēl gadu vēlāk, kad Fr. Roziņš bija nosēdējis savu cietuma laiku un pārbraucis uz ārzemēm, no 1900. gada sāk sistemātiski iznākt «Socialdemokrats» un pēc tam «Socialdemokrata bibliotēka».

Izmeklēšana velkas pusotra gada, un tikai 31. martā 1899. gadā pēc žandarmerijas ziņām «Kungs un ķeizars... visaugstāki pavēlēja atļaut šo izmeklēšanu izbeigt administratīvā kārtā»¹.

Iz pasludinātā sprieduma redzams, ka vislielākais sods bija piespriests J. Pliekšanam, P. Stučkam, E. Rolavam, J. Pūcem, M. Valteram, kurus bija nolemts «pēc iepriekšējās ieslodzīšanas ieskaitīšanas sodā izsūtīt zem policijas uzraudzības uz Vjatkas guberņu... uz 5 gadiem»². J. Driegam piespriests tas pats sods uz 4 gadiem. Fr. Roziņam piesprieda «pēc iepriekšējā aresta ieskaitīšanas sodā» 8 mēnešus cietuma, J. Kovaļevskim 4 mēnešus ar izsūtīšanu no Baltijas guberņām un nodošanu policijas uzraudzībā uz 3 gadiem. J. Jansonam un V. Hertelim piespriesta izsūtīšana uz 3 gadiem. Visiem izsūtāmiem aizliegts uzturēties galvaspilsētās, universitatu pilsētās un fabriku rajonu apgabalos, kur viņu dzīves vieta no Iekšlietu ministrijas tika atzīta par kaitīgu.

No cietuma P. Stučka, kā arī citi ieslodzītie tika izlaisti 1898. gada janvārī, pēc kam viņam bija pavēlēts Rīgu atstāt. Tomēr administrācija viņam atļāva nedēļas divas palikt Rīgā, lai nokārtotu savu uzņemto juridisko prāvu materialus, kā arī citus privatus pienākumus. Rīgas koleģi — advokāti izturējās pret viņu ļoti nebiedriski, un, kā jau minēts, vienīgais F. Bergmanis viņam šeit sniedza palīdzīgu roku.

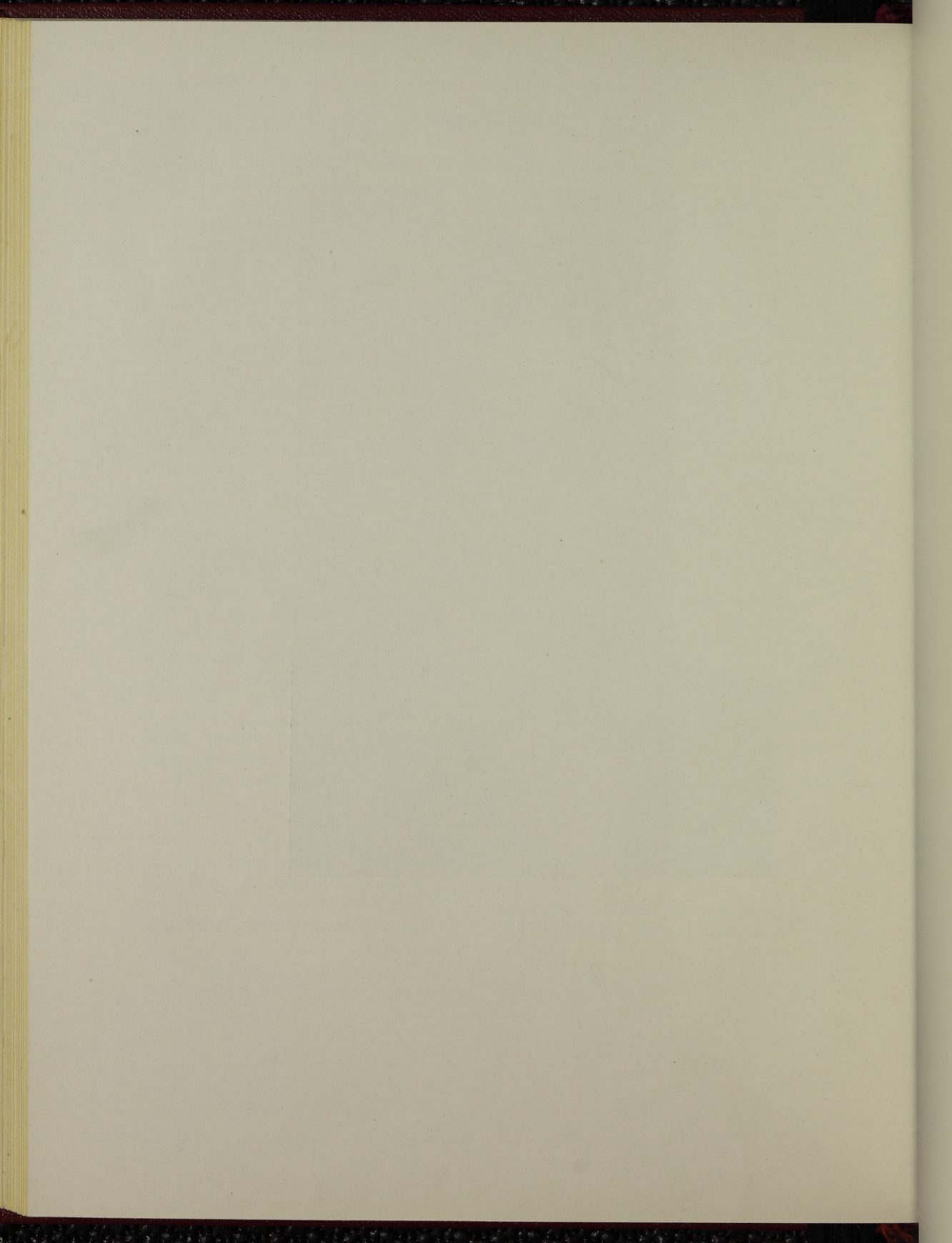
Februārī viņu izsūta uz Vitebsku. 16. februārī Vitebskas guberņas žandarmerijas pārvalde ziņo zem Nr. 321 vietējam policijmeistaram, ka

¹ Tieslietu ministrijas spriedums «jaunās strāvas» lietā. Iz bijušā Policijas departamenta archīva. «Proletariskā revolūcija Latvijā». 112. lpp.

² Turpat.

P. Stučka
1898.

«13. februārī 1898. g. no Rīgas iebraucis Vitebskā P. I. Stučka, kurš apvainots par valsts noziedzību. Stučka jāņem vērīgā slepenā pārraudzībā, pie kam viņam netop atļauta nekāda izbraukšana no Vitebskas bez iepriekšējas sazināšanās ar žandarmerijas pārvaldi.

Ik mēnešus jāziņo par šīs pārraudzības gaitu.»¹

Vitebskā Stučka nodzīvo līdz 1899. gada jūlija beigām.

Pirms pārejam uz viņa pirmās trimdas mazkrāsainā perioda aprakstu, mums īsumā jāapstājas pie cilvėka, kurš b. Stučkas dzīvē ir ieņēmis īpašu vietu un kurš it sevišķi viņa cietuma un trimdas gados ienesa saules starus viņa drūmajā vientulībā. Tā ir viņa dzīves biedrene *Dora Stučka*, dzimusi Pliekšāne, mūsu lielā dzejnieka Raiņa māsa.

3. SAULES STARS TUMSĀ

Mana draudzība ar «Doriņu» (šis nosaukums ir sen sen kļuvis par paradumu mūsu 40 gadu ilgās draugu un biedru attiecībās) ir tikpat veca kā mana draudzība ar Pēteri Stučku. Pirmoreiz ar viņiem abiem tikos pa vairākkārt minētās Latviešu biedrības zinību komisijas sēdes laiku Rīgā 1894. gada vasarā. Viņi vēl toreiz nebija vīrs un sieva, pat nebija vēl viens otram atklājuši savu sirdi.

Doriņai bija toreiz 24 gadi. Viņa bija tikko pārbraukusi no ārzemēm, no Francijas, kur viņa studēja medicīnu, — ja nemaldos, tā bija pirmā latvju sieviete ārzemju augstskolā. Ar savu nemāksloto vienkāršību, savām dzirkstošām, sajūsmu izstarojošām acīm, savu maigo, sirsniņo valodu un principālo nelokāmību viņa uzreiz iekaroja mūsu visu sirdis. Viņa kā meteors uzliesmoja pelēkajā pilsonības apkārtņē. Viņas īsi cirptie mati, vienkāršais gludais apģērbs, viņas drošā, kauču reizē kautrīgi atturīgā saruna ar mūsu studentiem kā «līdzīgai ar līdzīgiem» sacēla ārkārtīgu ziņkārtību un interesi. Kas viņa bija, no kurienes viņa nāca, šī jaunā, dedzīgā brīvības un gaismas nesēja? Metīsim īsu skatienu viņas pagātnē!

Dora Stučka ir dzimusi Randenes pusmuižā 15. augustā (27. aug.) 1870. gadā. Viņa ir Jāņa Pliekšāna, mūsu dzejnieka Raiņa jaunākā māsa. Raiņa vientuļajos bērnības gados mazā māsiņa Doriņa bija viņa lielākais prieks. Un līdz mūža galam Rainis nesa savā sirdī to lielo brāļa mīlestību, kura viņu sildīja visdrūmākajos dzīves un ciņas brīžos. Šī mīla bija abpusēja. Gan reti var dzīvē sastapt tādu dziļu un nopietnu dvēseļu saskaņu, kāda valdīja starp brāli un māsu. Rainis ar tiešu sajūsmu padevās šim brāļa jūtām, šai *nesavtīgai, viscilvēcīgākai mīlai*, kuru viņš tik bagātīgi ir izkaisījis savā dzejas laukā.

¹ Дело Витебского полицейского управления о П. Стучка. Кировское областное архивное управление.

Sai dvēseļu saskaņai bija savi īpatnēji iemesli. Līdzīgi Rainim, arī Dora bija ārkārtīgi nervozas, mimozai līdzīgas, jūtīgas, kautrīgi sevī noslēgtas dabas cilvēks. Apdāvināta meitenīte, kuru jau no bērnu dienām nevarēja atraut no grāmatas, kura pilniem malkiem smēla no pasaules literatūras neizsmeļamiem avotiem, viņa jau 15¹/₂ gadu vecumā — 1886. gada maijā «spēlēdamās» nobeidza meiteņu vidusskolu. Arī viņa, līdzīgi Rainim, bija liela sapņotāja, un viņas jaunajā dvēselē dega ilgas pēc vēl nezināmas sapņainas laimes valsts.

Dzejas rakstījusi viņa tiešām nav. Tomēr spalva viņai nebūt nav sveša. Jau tanī pašā 1894. gadā viņa bija izstrādājusi agrāk minēto referātu par sieviešu jautājumu, kurā viņa pirmoreiz latvju literatūrā saista sievietes atbrīvošanas jautājumu ar lielo proletariāta atsvabināšanas cīņu. Tikai pateicoties viņas ārkārtīgai kautrībai, viņa neuzdrošinājās atklāti uzstāties ar savu priekšlasījumu, kuru viņas vietā Jonatana biedrībā nolasīja Ņina Ulpe, neminēdama autora vārdu. Šis referāts bija vēlāk bez paraksta ievietots «Dienas Lapā».

Mēs zinām Doru Stučku arī kā pirmo Bebeļa darba «Sieviete un socialisms», Engelsa «Socialisma attīstība no utopijas par zinātņi», Steņņaka «Zemgrīdes Krievija» un citu mazāku rakstu tulkotāju, kā cītīgu vecās «Dienas Lapas» līdzstrādnieci, kā vispusēji plaši izglītotu cilvēku, kas savas spējas un zināšanas bez sava vārda minēšanas nesavtīgi ir ienesusi lielajā latviešu strādniecības cīņā, galvenā kārtā kā ilggadējs pašai izlēdzīgs palīgs savam karsti mīļotajam dzīves biedram. Arī pēdējos gados Dora turpina nopietnu literāru darbību, tulkodama Ļeņina rakstus latvju valodā, kā arī Raiņa rakstus krievu valodā.

Vidusskolu beigusi, Dora karsti ilgojās pēc augstākās izglītības. Skolā viņa labi bija piesavinājusies jaunās valodas. Vācu valoda bija Grīvas-Zemgales meiteņu skolā, kuru tā nobeidza, mācību pamatvaloda. Franču un krievu valodas pasniedza kā atsevišķus priekšmetus. Bet blakus šīm valodām Dora, līdzīgi savam brālim Jānim, jau pašā bērnībā dzirdēja sarunājamies vairākās valodās, starp citu, poļu valodā; tas viņai stipri atvieglināja iepazīšanos ar sveštautu literatūru. Viņa bija it kā radīta priekš filoloģijas studijām. Tomēr prāts viņai nesās uz citu zinātnes lauku, proti — uz medicīnu.

Par nelaimi tanī laikā, kad viņa gatavojās iestāties Pēterburgas augstākajos sieviešu medicīniskosursos, iepazīdamās ar latīņu valodas elementiem, 1887. gadā šie kursi no reakcionārās cara valdības tika slēgti kursos valdošā brīvā gara dēļ. Uz ārzemēm vecais Pliekšāns 17 gadu veco meiteni kategoriski liedzās laist, kauču principiāli viņš nebija pretī savas meitiņas tālākai izglītībai.

1891. gadā tēvs mira, un Dora līdz ar vecāko māsu un veco māti pārbrauca uz Jelgavu pie sava brāļa Jāņa, kurš toreiz darbojās kā pazis-

tamā advokata Stērstu Andreja palīgs. Kad Rainis pārcēlās uz Rīgu, uzņemdamies «Dienas Lapas» redakciju, Dora viņam sekoja.

Šie 3 pārejas gadi priekš Doras bija pa pusei zuduši. Gan viņa turpināja papildināt savas zināšanas, citīgi lasīdama moderno literatūru, bet apmierinājumu viņa neatrada.

Tikai 1892. gadā viņai izdevās realizēt savu plānu un aizkļūt uz ārzemēm, kur viņa iestājās Cīrihes universitātes medicīnas fakultatē, Šveicē.

Šveice, toreiz visbrīvākā republikaniskā valsts Eiropā, kura bija devusi patversmi simtiem un tūkstošiem politisko emigrantu — poļu revolucionāriem, Bismarka izraidītajiem vācu socialistiem, krievu marksistiskās kustības celmlaužiem, «Darba atsvabināšanas grupas» dibinātājiem, Pļechanovam, Akselrodam, Deičam, — atvēra jaunās censonas acīm pavisam jaunu pasauli.

Viņas sajūsmā nebija robežu. Smeldama pilniem malkiem no medicīnisko zinātņu avota, viņa reizē arī gribēja dzīvot līdzīgu politisko dzīvi. Cīrihes bibliotēkas un auditorijas bija plaši atvērtas. Blakus medicīniskām lekcijām viņa apmeklēja atsevišķas lekcijas vietējā politechnikumā, kur pazīstamais «katedras socialistis» Platers lasīja lekcijas par komunistisko ideju attīstību no Platona līdz mūsu dienām, vai arī vietējo politisko klubu «Eintracht» (Vienprātība), kur profesors Dodels lasīja savas spīdošās lekcijas par darvinismu.

Kas gan no jaunstrāvnikiem neatceras Dodela slaveno brošūru «Mozus vai Darvins», kura deviņdesmito gadu sākumā bija mūsu pirmo nelegālo strādnieku pulciņu «bībele»?

Doras sajūsma sasniedza savu augstāko pakāpi 1893. gada Maija svētkos, kad viņa pirmoreiz zem sarkaniem karogiem ņēma dalību Šveices strādnieku ielas gājienā. Jauns pārsteigums bija vācu socialdemokrātijas tēvu — vecā *Vilhelma Lībknehta* un *Augusta Bebeļa* ierašanās Cīrihē. Ar gaviļēm šos abus strādnieku tribunus apsveica Šveices proletariāts, un šai gaviļu korī, klausoties viņu dedzīgās runas, ņēma dalību mūsu latvju jaunava.

Šī paša gada augustā Cīrihē norisinājās Otrās Internacionāles II kongress. Atkal jauni neaizmirstāmi iespaidi. Kongresu atklāja sirmais *Fridrihs Engells*, divus gadus priekš savas nāves. Viņa īsie, vienkāršie apsveiciena vārdi izsauca nerimstošu ovāciju. Tas iespīēžas atmiņā uz visu mūžu. Engells mēģināja ar rokas žestu karstos aplausus noraidīt pret to vīru, kura portrejs aiz viņa muguras pušķoja sienu — pret *Kārli Marksu*, bet tas nelīdzēja: proletariāts mīlēja Engelsu ar tādu pašu sirsnību kā viņa lielo cīņas un darba biedru.

Kongresā ņēma dalību II Internacionāles pazīstamākie darbinieki: franču socialisti *Geds* un vecais Parīzes komunārs *Vaļjans*, Beļģijas socialistis *Vandervelde*, vācu socialisti *Bebelis*, *Lībknechts* un *Klara Cetkina* un

ar tikko dibinātās Poļu socialdemokratiskās partijas mandatu rokā vēl nevienam nepazīstamā *Roza Luksemburga*, kuras delegata tiesības sākumā izsauca lielus strīdus. Viņai piešķīra padomdevēja balssstiesības kongresā.

Vēl viens no kongresa neaizmirstamākiem momentiem bija tas, ka kongresa runas tulkoja Kārļa Marksa jaunākā meita Eleonora (Tusija) Evelinga.

Preļ kongresa beigām Cirichē ieradās *J. Plieksāns*. Atkal jauns neaizmirstams 1893. gada iespaids!

Mēs jau agrāk minējām par Plieksāna ceļojumu uz ārzemēm 1893. gada sākumā. Še Cirichē taisni Dorai, pateicoties poļu biedru vidutājībai, izdevās Raini iepazīstināt ar Augustu Bebeli, kuram viņš īsumā atstāstīja par pirmajiem marksistiskajiem soļiem Latvijā. No ārzemēm Rainis, kā zināms, atveda uz dzimteni ne tikai prāvu krājumiņu nelegalas literatūras, bet arī II Internacionāles kongresa dzīvos iespaidus.

Savā Ciriches studiju gadā Dora bija nodibinājusi saites ar trim emigrantu kolonijām: vācu, krievu un poļu. Zinādama poļu valodu, viņa noklausījās Rozas Luksemburgas, Tiško un Marchļevska (Karska) — toreizējās poļu kolonijas spilgtāko personu uzstāšanos.

Uzturēdama saites ar dažādām socialdemokratu grupām, Dora arī cītīgi iepazīnās ar toreizējo partijas literatūru — «Komunistu manifestu», «Ērfurtes programmu», Bebeļa «Sieviete un socialismis», Kautska «Kārļa Marksa ekonomiskā mācība», žurnālu «Neue Zeit», «Gleichheit» u. c.

Sinī politiskajā mutulī nobrieda Doras politiskais un sabiedriskais raksturs. Tur viņa ieguva drošu kompasu savai turpmākai dzīves gaitai. Tomēr Ciriches pārāk straujā atmosfera atrāva jauno entuziasti no viņas tiešā uzdevuma, medicīnas studijām. Pie tam arī materialais stāvoklis nebūt nebija spīdošais. Šie apstākļi pamudināja Doru atstāt Cirichi un pārbraukt uz Franciju, uz kluso Monpeljē pilsētiņu ar viņas veco, XIII gadsimtenī dibināto medicīnisko augstskolu, lai tur nopietni nogremdētos medicīnas studijās.

Tikai nākošā — 1894. gadā Dora pēc 2 gadiem pirmo reizi uz suņudienām atgriezās uz dzimteni. Šajos divos gados viņa bija stipri augusi. Iedzimtās bagātās garadāvanas un vispusejā izglītība, no vienas puses, krāsu bagātā politiskā un socialā apkārtne, no otras, būtu varējušas izbīdīt viņu latvju sieviešu emancipācijas pirmajās rindās, bet viņas iedzimtā, ārkārtīgā kautrība, nervozās bailes no atklātas uzstāšanās un nepaļāvība savām spējām bija par iemeslu, ka viņa palika ēnā, aiz sabiedriskām kulīšēm. Bet, kas viņu vēl it sevišķi atšķīra no savu biedreņu lielākās daļas, bija viņas retā sirsnība, maigā vienkāršība un delikātība. Sinī ziņā viņa atradās asā kontrastā ar pretenziju pilno, strauji dedzīgo, nemierīgo Aspaziju.

Šīs divas sievietes no laika gala bija viena otrai pretējas, svešas. Bet Dora nebija vienīgā, kuru Aspazija nespēja sev tuvināt. Svešāda rakstura vilcieni, ko pēdējā ienesa draudzīgajā, sirsnīgajā, biedriskajā atmosferā, kura kopš jaunības valdīja starp Pēteri Stučku, Jāni Pliekšānu un viņa māsu Doru un kura vēlāk bija nodibinājusies starp visiem ap «Dienas Lapu» pulcinātiem tuvākiem biedriem, bija lielā mērā par iemeslu vēlākām nesaskaņām un tiešiem konfliktiem starp abiem «Dienas Lapas» redaktoriem. Ar pilnu atbildību es tagad varu sacīt, ka Aspazija ar savu greizsirdību pret Doru, kura Raiņa sirdi ieņēma ļoti plašu vietu, kā arī ar intriganto dabu, ar savu divkosību bija vainīga, ka Rainis ne tikai grozīja savas ilggadējās, vissiltākās drauga attiecības pret P. Stučku, bet viņam savā maldinājumā ne reizi vien pat «pāri darījis», par ko b. Stučka min savā agrāk pievestā rakstā «Pie Raiņa kapa». Raiņa konfliktā ar Jansonu Aspazija arī spēlēja ne mazu lomu.

1894. gadā, kad Dora pirmoreiz no ārzemēm ieradās Rīgā, viņa man personīgi, kā arī visiem mūsu toreizējiem tuvākiem biedriem uzreiz krita acīs kā harmonisks, noslēgts sieviešu emancipācijas tips vārda labākā, *socialā* nozīmē. Viņa bija dzīvs pretstats Aspazijas izbīditam un stipri erotiski noskaņotam *individualistiskās* emancipācijas tipam, kam personiskā brīvība un personiskā interese arvien augstāka par vispārības interesi.¹

1894. gads bija priekš Doras izšķirošais gads viņas turpmākā dzīvē. 8 gadus viņa savā sirdī bija nesusi jaunības noslēpumu — jūtas, kuras bija iedegušās pie pirmās satikšanās ar Pēteri Stučku, kad pēdējais 1886. gadā apmeklēja sava studiju biedra Jāņa Pliekšāna ģimeni. 1894. gadā viņi abi atklāja viens otram savu sirdi, un šī *pirmā* mīlestība bija arī viņu *abu pēdējā* mīlestība, kura viņus sildīja līdz Pētera Stučkas kapam un kura nerimst dzīvot tālāk pāri viņa kapam...

Un tomēr Pēteris ar Doru vēl nesaistīja savu dzīvi. Pienākums vilka Doru atpakaļ uz Franciju turpināt uzsāktās studijas.

Atpakaļ braucot caur Vāciju, Dora Berlinē uzmeklēja Augustu Bebeli «Vorwärts» redakcijas telpās, kuram viņa nodeva sava brāļa J. Pliekšāna rakstisko ziņojumu par latviešu marksistiskās kustības pirmajiem soļiem. Tā Dora izpildīja savu starpnieka lomu starp cīņās norūdīto vācu strādnieku kustību un jauno, tikko dīgstošo latviešu socialdemokratiju, kurai viņa, šurpu braucot, bez jau agrāk minētām ziņām bija arī atvedusi mazu «ciema kukuli» dažu čemodaniņā paslēptu brošuru veidā.

¹ Visai raksturīgu piemēru par Aspazijas «*socialo*» dzīves izpratni pieved V. Dermanis iz viņa sarunas ar Aspaziju ap 1905. gadu, kurā Aspazija izsaukusies: «Es to jūsu socialismu nemaz nesaprotu: viņš taču runā pretī *individualismam!*» Jā, Aspazija visu savu mūžu bija un palika pilsoniska individualiste vārda tiešā nozīmē. — P. D.

Šķirdamās no Pētera, viņa savā sirdī paņēma līdz savas mīlestības «pavasara ritu», kurš vilkās veselus divus gadus. Tikai 1896. gadā viņi apvienojās uz mūžu.

Bet arī tad Dora vēlreiz atgriezās uz Monpeljē, kur viņa jau bija saņiegusi augstskolas pēdējos kursus un kur viņa palika līdz 1897. gada pavasarim.

1897. gads ne tikai satrieca visu «jaunās strāvas» kustību, bet arī satrieca mūsu biedrenes Doras Stučkas jaunības plānus. Jūlija aresti viņiem pārvilka resnu strīpu pāri. Viņai vairs neizdevās nobeigt savu studiju pēdējo posmu.

Dora pārdzīvoja grūtu iekšēju cīņu. Tieksme uz patstāvību un neatkarību sabiedrībā viņu vilka atpakaļ pie zinātnes avotiem. Stiprāks par šo tieksmi tomēr izrādījās biedra un sievas pienākums pret mīloto cilvēku grūtā dzīves brīdī. P. Stučka bija iemests «akmens maisā» visļaunākos apstākļos. Vajadzēja par viņu gādāt un darīt, cik iespējams, panesamu viņa drūmo cietuma dzīvi — nest veļu, ēdamo un sveicienu no dzīvās pasaules. Īsie sastapšanās brīži caur cietuma restēm bija Pēterim vienīgais saules stars tumšajā naktī.

Bet šis saules stars sildīja ne tikai P. Stučku vien. Dorai nācās gādāt arī par citiem ieslodzītajiem tuvākiem biedriem, kuri bija vieni un atrauti no saviem tuviniekiem, — vispirms par Jansonu, ko viņi saukāja par savu «dēlu», kauču viņš bija gandrīz tanīs pašos gados, bet arī par abiem brāļiem Kovaļevskiem un Dunci.

Bez šīm rūpēm uz Doras pleciem gūlās vēl citas rūpes. Viņas vecā māmiņa zem visiem pārdzīvotiem triecieniem — vīra nāve, priekš viņas neizprotamais dēla arests — bija pavisam zaudējusi psihisko līdzsvaru. Visas šīs raizes kā akmens slogs gūlās uz Doras jūtīgajiem nerviem.

Vēl viņa nezaudēja cerību turpināt savu izglītību. Viņa sarakstījās ar Monpeljē universitātes administrāciju, kura viņu mierināja, ka, neraugoties uz pārtraukumu, viņa kaut kurā brīdī varēs turpināt pamesto kursu.

Bet te pievienojās Pētera saslimums un viņa pārvietošana uz cietuma slimnīcu. Vēl vairāk, viņa izsūtīšana vispirms uz Vitebsku un tad — uz Vjatku. Dora krita — kā viņa pati atzīstas — par upuri «sievietes vājībai». Lielā mīla ņēma pārsvaru pār visiem jaukiem jaunības sapņiem...

No otras puses, mums ir viens apmierinājums: gandrīz vai jādomā, ka varbūt bez Doras pašai izlēmtās gādības, atbrīvojot b. Stučku no visām sīkajām ikdienišķām rūpēm, bez viņas netiešās klusās palīdzības b. Stučkas darbībā šis lielais «lempīgais bērns» nebūtu spējis latvju proletariātam un visai cilvēcei dot savus tik bagātos darba augļus. Pie šo augļu nobriešanas laba daļa nopelnu pieder viņa uzticamai dzīves biedrenei Dorai.

4. TRIMDAS GADI

Par īso b. Stučkas pirmās trimdas laiku Vitebskā mums ir ļoti skopas ziņas.

Kā minēts, Stučka iebruca Vitebskā 13. februārī 1898. gadā. Sākumā viņš vēl bija pēc cietumā pārciestās slimības stipri vārgs. Ķerties nopietni pie darba nebija iespējams. Dzīve Vitebskā gan bija lēta, un pirmajā laikā viņam ar šur tur sagrābātiem grašiem bija iespējams kā nekā izkulties cauri. Vēlāk viņš sāka pamazām nodarboties ar advokaturu, kura viņam nebija noliegta.

Atrodoties zem pastāvīgas policijas uzraudzības, viņš, protams, cik necik plašus sabiedriskus sakarus nespēja uzturēt. Tomēr viņa saites ar vienu otru no vecajiem biedriem nepārtrūka. Jānis Kovaļevskis arī pēc cietuma bija noņemts Vitebskā. Jēkabs Kovaļevskis emigrēja uz Angliju. J. Jansons bija izsūtīts uz Smoļensku. Fr. Roziņš un F. Vesmanis, līdzīgi vecākajam Kovaļevskim, arī bija izsprukuši no žandarmu nagiem un pārbraukuši uz Londonu, kur viņi strādāja kā burtliči Leo Tolstoja drauga Certkova drukātavā. Šis drukātavas burtiem drīz vien sāka drukāt pirmos «Socialdemokrata» numurus.

Ar minētiem biedriem b. Stučka turpināja vecās saites caur vēstulēm, ar Jāni Kovaļevski — personīgi.

Bez tam Vitebskā radās jauni biedri, ar kuriem P. un D. Stučkas sadraudzējās. No pēdējiem minams G. Maizelis, kurš 1905. gada revolūcijas posmā darbojās kā viens no Maskavas lielinieku grupas enerģiskākiem biedriem, bet tagad atrodas ārpus partijas, un Galperins, kurš drusciņ vēlāk nekā b. Stučka arī bija izsūtīts uz Vitebsku un kurš bija vietējās socialdemokratiskās grupas organizators, u. c.

No Galperina, kurš tagad arī atrodas ārpus partijas, bet kurš vairākus gadus strādā Marksa-Engelsa-Ļeņina Institutā kā zinātnisks līdzstrādnieks, saņēmu par b. Stučku sekošas ziņas.

Vietējie strādnieki, kuru starpā Galperins veda propagandu, bija pa lielākai daļai sīkas mājražniecības strādnieki ebreji, kurus viņu saimnieki stipri ekspluatēja. Apmeklēt pulciņus b. Stučkam viņa pārāk nekonspiratīvās figūras un kompromitētā vārda dēļ gandrīz nemaz nebija iespējams. Tomēr viņš ņēma dzīvu dalību kopējās apspriedēs, kuras pa lielākai daļai tika noturētas Maizeļa pajumtē.

G. Maizelis kalpoja aptiekā, un, tā kā aptiekas neskaitāmos apmeklētājus policijai nebija iespējams kontrolēt, tad arī aptiekas blakus telpās bija ļoti izdevīgi noturēt slepenas apspriedes.

Diezgan bieži biedri arī pulcējās pie b. Stučkas. Ne reizi vien 1899. gada laikā Vitebskā iebruca J. Jansons, kuru Galperins raksturo kā ļoti

inteliģentu, asprātīgu cilvēku un kurš arī ņēma daļību minētajās apspriedēs.

Kā «mazu joku» Galperins vēl pieved sekošo faktu iz b. Stučkas dzīves Vitebskā. Tā kā vietējie strādnieki pa lielākai daļai bija ebreji, kuri runāja stiprā žargonā, b. Stučka labākas aģitācijas dēļ sāka cītīgi studēt ebreju ābeci. Vai viņam praktikā nācās pielietot iegūtās ebrejiskās zināšanas, par to Galperins man nezināja stāstīt.¹

G. Maizelis par P. Stučkas personu Vitebskas trimdas laikā raksta sekošo:

«1897. gadā, pēc ilga apcietinājuma Kijevas cietoksnī, es biju izsūtīts uz dzimteni — uz Vitebsku.

Apmēram pēc gada mana sieva kādā koncertā pavisam negaidot satapa savu kursa biedreni no Ciriches universitātes — Doru Pliekšāni. Turklāt pēdējā mūs iepazīstināja ar savu vīru Pēteri Ivanoviču Stučku, kurš arī pēc iepriekšēja apcietinājuma Rīgas cietumā bija izsūtīts zem policijas uzraudzības uz Vitebsku.

Kopējais liktenis mūs tuvināja, un mēs veselu gadu — līdz P. I. [Stučkas] izsūtīšanai uz Vjatkas guberņu — bieži vien tikāmies. Tādā veidā man bija iespēja novērot un tuvāk pieiet šim vispusēji izcilajam cilvēkam.

Liela auguma un ārēji drūmu seju, viņš sākumā apkārtējiem iedvesa zināmu svešādības sajūtu. Bet vajadzēja tikai vienam vai otram pie viņa griezties pēc padoma vai palīdzības — un šī pirmā nospiešanas sajūta ātri izzuda un pārgāja dziļās simpatijas jūtās. Pat cilvēki, kas maz pazina Pēteri Ivanoviču, sajūta viņa skaisto un vārda plašākā nozīmē cēlo sirdi.

Drīz vien P. un D. Stučku mazais omulīgais dzīvoklītis pārvērtās par pievilcīgu satiksmes vietu priekš nelielās Vitebskas trimdinieku kolonijas, kā arī priekš labākās vietējās inteliģences daļas.

Tā kā Pēterim Ivanovičam rūpīgi un bez apstājas sekoja uz pēdām un tā kā viņš nezināja ebreju valodu, viņam bija ļoti grūti tuvāk piedalīties vietējā partijas darbā, kuru veda ebreju strādnieki. Tomēr visi viņu pazina, visi pie viņa griezās, visi viņu cienīja un mīlēja, zinādami, ka viņš ar visu savu būtību piederēja revolūcijai, kuras uzvarai viņš bija gatavs nest vislielākos upurus.

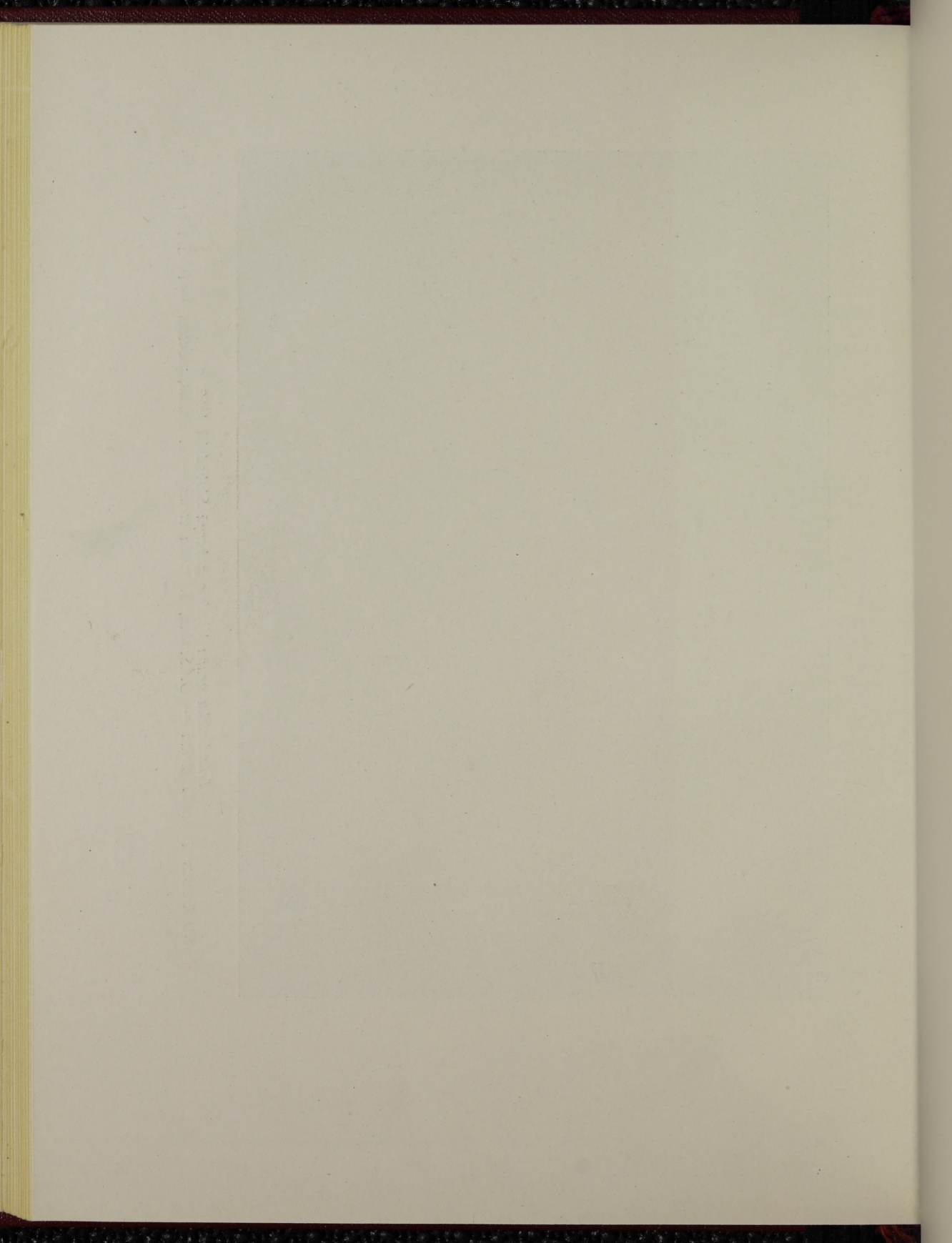
Ne tikai draugi, ne tikai viņa politiskie domu biedri, bet arī viņa politiskie pretinieki, ar kuriem viņš nemēdza taisīt nekādas ceremonijas, izturējās pret viņu ar dziļu cienību, redzēdami viņā spilgti izveidotu politisku personību, ar dziļu revolucionāru pārliecību un ticību savas lietas uzvarai.

Pēc gada Pēteris Ivanovičs devās ceļā uz trimdu. Bija sāpīgi no viņa

¹ Iz *L. J. Galperina* atcerēm.

*Trimdinieku grupa Viatkas guberņā Slobodskā 1899. g.
No kreisās 2. rindā pirmā — D. Stučka, 3. rindā otrais — J. Rains, piektais — P. Stučka*

šķirties. Par šo kopā pavadīto gadu Vitebskā es pie viņa pieklāvos ar visdziļāko sirsnību, kuru sevī esmu uzglabājis visu savu mūžu.

Pagāja gadu desmiti. Es atkal gluži nejauši ieradās Vitebskā. Revolūcija ir galīgi pārveidojusi mūsu pilsētas dzīvi. Senējo nelielo rūpnīcu un fabriķeļu vietā stāv lielas fabrikas ar rūpniecisko proletariatu — Oktobra revolūcijas uzvarētāju.

No agrākiem paziņām tikai sastapu nedaudz cilvēku — vecus biedrus no ģimnazijas sola. It nevilus modās vecās atmiņas. Kas bija Vitebska toreiz, un kas viņa ir tagad? Atmiņās mūsu acīm pagāja garām vesela galerija vecu biedru, draugu, paziņu, un, lūk, viens no maniem līdzrunātājiem izcēla atmiņā iz šīs galerijas Pēteri Ivanoviču, kuru tas savā laikā ļoti mīlēja. Un viņš iesaucās: «Jā, Pēteris Ivanovičs izceļas manā atmiņā kā vispievilcīgākā, visskaistākā cilvēka figura, kā nešaubāmi labākais starp labākiem.»

Pēdējais raksturojums — «labākais starp labākiem» — atrada atskaņu manā dvēselē. Viņš bija tiešām labākais starp labākiem. Tāds viņš palika visu savu mūžu.

Stingrs, nelokāms lielnieks, kas ne uz mirkli nav novirzījies no revolucionārā ceļa, cēla dvēsele, cilvēks ar maigu, iejūtīgu sirdi, — lūk, tāds bija Pēteris Ivanovičs, kura tēls nekad neizzudīs manā atmiņā.»¹

Šim raksturojumam varu tikai pievienoties. Tādu arī es pazinu mūsu mīļo biedru Stučku.

Kā minēts, 31. martā 1899. gadā bija iznests galīgs spriedums par b. Stučkas turpmāko soda apmēru. Policijas departaments par šo spriedumu ziņo 16. aprīlī 1899. gadā zem Nr. 5228 Vjatkas gubernatoram. Izsūtīšanas ilgums — 5 gadi.² Vjatkas gubernators 8. maijā zem Nr. 1214 ziņo Slobodskas apriņķa policijas priekšniekam (izpravņikam), ka uz Vjatkas guberņu izsūtāmajam P. Stučkam dzīves vieta norādīta Slobodskas pilsētā. Pēc ierašanās viņš ņemams neatlaidīgā pārraudzībā.³

Pats izsūtīšanas process tomēr vēl novilcinājās — pa daļai aiz zināmām vietējām formalitātēm, pa daļai P. Stučkas saslimuma dēļ.

Vitebskas gubernators ziņo vietējam policijmeistaram 8. maijā 1899. gadā zem Nr. 2098 par Stučkam piespriesto trimdu. Vitebskas guberņas žandarmerijas pārvaldes priekšnieks no savas puses pieprasa 22. aprīlī policijmeistaram, kad Stučka taps izsūtīts uz Vjatkas guberņu, un reizē lūdz paziņot žandarmerijas pārvaldei par izsūtīšanas termiņu.⁴

P. Stučka ziņo 26. maijā Vitebskas gubernatoram par savu saslimšanu

¹ Iz *G. J. Maizeļa* 1935. g. 26. decembra vēstules.

² Дело П. Стучка № 174 (Вятской губ.). Кировское областное архивное управление.

³ Турпат.

⁴ Дело Витебского полицейского управления о П. Стучка. Турпат.

ar lūgumu noteiktā kārtībā izvest medicīnisku ekspertīzi par viņa veselības stāvokli. Lūgumam viņš pievieno ārsta L. Isersona apliecinību no 24. maija, kurā konstatēts, ka Stučka slimo ar labpusēju pleirītu un ka pirms izveseļošanās viņam nav iespējams atstāt dzīvokli.¹

Vitebskas guberņas valdes medicīniskā nodaļa 8. jūnijā nosūta Vitebskas policijmeistaram apliecinību par medicīnisko ekspertīzi, kuru pēdējais 11. jūnijā tālāk virza vietējam gubernatoram. Pēdējais caur savu kanceleju 15. jūlijā no jauna pieprasa tam pašam policijmeistaram, vai P. Stučkas lūgums dēļ izsūtīšanas novilcinājuma uz Vjatkas guberņu pelna ievēribu.²

Velkas garlaicīga sarakstīšanās starp dažādām instancēm. Stučka bija iesniedzis visaugstākā instancē lūgumu, lai slimības dēļ pārmaina viņa izsūtīšanu uz ziemeļu guberņu pret citu izsūtīšanas vietu Kaukazā vai Astrahaņā. Viss tas aizņēma veselu mēnesi. 9. jūlijā 1899. gadā zem Nr. 2958 Vitebskas gubernators ziņo vietējam policijmeistaram: «Stučkas lūgums nepelna ievēribu, kālab lieku priekšā to paziņot lūguma autoram un tūlīt spert soļus mana priekšraksta (t. i., izsūtīšanas uz Vjatku) izpildīšanai.»³

Šī paša dokumenta otrā pusē lasām piezīmi: «Pēteris Stučka šī gada 24. jūlijā ar Smoļenskas vilcienu izbrauca no Vitebskas.» Parakstījis Vitebskas pilsētas 1. iecirkņa priestavs. Vitebskas dzelzceļa stacijā b. Stučku ar puķēm un sirsniņiem vārdiem pavādīja viņa draugi, ieskatu un darba biedri.

Nākošā dienā, t. i., 25. jūlijā, Vitebskas policijmeistars ziņo Vjatkas policijmeistaram, ka P. Stučkam reizē izdota ceļa pase (проходное свидетельство) uz Vjatku, kur viņš top nodots zem atklātas uzraudzības. Kopā ar šo ziņojumu Vitebskas policijmeistars nosūta uz Vjatku visus uz Stučku zīmējošos aktus.⁴ Pēdējie tur ir uzglabājušies līdz mūsu dienām.

* * *

Ceļš uz Vjatku veda caur Maskavu. «Braukt uz trimdas vietu,» raksta D. Stučka savās atcerēs, «bija atļauts uz sava rēķina. Dažas dienas mēs pavadījām Maskavā pie Dauges, kurš savā parastā sirsniņā draudzībā centās mūs pamieļot ar Maskavas mākslas un teātra sasniegumiem, pasniedzot mums beidzamos kulturalos baudījumus pirms brauciena uz ilgstošu trīndu. Nižņijā mēs apmeklējām slaveno gada tirgu. Lidz Kazaņai vēl gāja paprāvi tvaikoņi, bet pēc Kazaņas bija jāpārsēžas nelielā tvaikonītī.

¹ Дело Витебского полицейского управления о П. Стучка. Кировское областное архивное управление.

² Турпат.

³ Турпат.

⁴ Дело П. Стучка (Слободское управление). Кировское областное архивное управление.

Sākās bēdīga, vienmuļīga daba, zemi, smilšaini krasti, siks priedulājs, gandrīz rudenīgs gaiss, kaut bija tikko augusta sākums.

Patī gubernas pilsēta Vjatka stāv Vjatkas upes stāvā krastā un atstāj diezgan glītu iespaidu ar savām mazajām, baltajām mājiņām, kurām gandrīz visām ir klāt koku dārziņš. Vienīgais «debesskrāpis» (trijstāvu nams) ir gubernatora pils.

Gubernas kancelejā paziņo, ka Stučkam ir nozīmēta kā pastāvīga uzturēšanās vieta — Slobodskas miests ar 10 000 iedzīvotāju (pašam gubernas centram arī tikai bija ap 24 tūkstoši iedzīvotāju).¹

Vjatkā P. un D. Stučkas ierodas 4. augustā 1899. gadā. Tanī pašā dienā Vjatkas policijmeistars par viņu ierašanos ziņo zem Nr. 163 vietējam gubernatoram. Uzkavēties Vjatkā viņiem neļāva nevienu dienu. Tālab policijmeistars turpina savā ziņojumā, «ka Stučka 4. augustā izbraucis no Vjatkas Slobodskas apriņķa policijas pārziņā»².

Divas dienas vēlāk Slobodskas policijas priekšnieks ziņo savā rakstā no 6. augusta 1899. g. zem Nr. 66 Vjatkas gubernatoram par Stučkas ierašanos un par to, ka viņš ņemts atklātā policijas uzraudzībā līdz 1904. gada 31. mārtam.³

Gubernators no savas puses ziņo 21. augustā 1899. gadā zem Nr. 2666 Policijas departamentam par Stučkas ierašanos trimdā, pie kam uz dokumenta pielikta sekoša piezīme: «Nekādas nodarbošanās nav, kroņa pabalstu nedabū. Ir precējies ar Doru Krišjāņa meitu, dz. Pliekšāni, kura atrodas pie viņa.»⁴

Pār P. Stučkas turpmāko dzīvi top nokārtota stingra uzraudzība. Vietējais policijas priekšnieks dod 6. augustā zem Nr. 66 policijas uzraugam stingru pavēli «sekot viņa uzvešanās, nodarbošanās un dzīves veidam, kā arī viņa satiksmei; slepeni novērot, vai nav manāms Stučkas pret valdību virzīts iespaids vietējo iedzīvotāju starpā, un, līdz ko būs pielastī no viņa puses kādi nekādi pretlikumiski soļi, — man tūliņ paziņot»⁵.

Nekādas nodarbošanās nav, kroņa pabalstu nedabū: tādā stāvoklī eksistēt divatā, pie tam ar sabojātu veselību, nav apskaužami. Pie tam mēs zinām, ka b. Stučka atstāja Rīgu, apkrauts visādām rūpēm un parādiem. Tālab viņš, redzēdams, ka viņam izsīkst pēdējie līdzekļi, 27. septembrī griežas pie Vjatkas gubernatora ar lūgumu, kurā viņš pieprasa pabalstu priekš sevis un priekš sievas — «priekš dzīvokļa un uztura, kā arī priekš apģērba, veļas un apaviem»⁶.

¹ Iz D. Stučkas atcerēm.

² Дело П. Стучка № 174 (Вятской губ.). Кировское областное архивное управление.

³ Turpat.

⁴ Turpat.

⁵ Turpat.

⁶ Turpat.

Izceļas atkal gara, plaša sarakstīšanās starp visādām instancēm. 4. oktobrī Vjatkas gubernators zem Nr. 3317 pieprasa Vidzemes gubernatoram par izsūtītā P. Stučkas īpašuma stāvokli.

Paiet 2 $\frac{1}{2}$ mēneša, iekams no Vidzemes gubernatora Surovceva pieņāk atbilde no 16. decembra 1899. gada zem Nr. 1834, kurā top ziņots, ka «P. Stučkam nekāda nekustama īpašuma nav un ka viņam vispārim nekādu citu ieņēmumu avotu nav kā tikai personīgais darbs».

Ar to nepietiek, Vjatkas gubernators pieprasa Slobodskas policijas priekšniekam, pie kādas «kārtas» izsūtītais Stučka pieder. Šī sarakstīšanās starp guberņas pilsētu un apriņķa pilsētiņu aprij jaunus trīs mēnešus. 23. martā 1900. gadā gubernators dabū «vēsturisko» ziņu, ka «Stučka cēlies no zemnieku kārtas».

Stučkam nācās atkal caur lieku sarakstīšanos pierādīt, ka viņš, kauču gan «cēlies no zemnieku kārtas», tomēr uz sava tieslietu kandidāta grada pamata no šīs kārtas pārvests personīga godpilsoņa kārtā. Tikai pēc tam viņam galu galā piešķīra likumīgo kroņa pabalstu no 6 rubļiem mēnesī. Šo pabalstu viņam izsniedza, rēķinot no 27. septembra 1899. gada.

9. augustā 1900. gadā b. Stučka vēlreiz griežas pie gubernatora ar aizrādījumu, ka vietējais policijas priekšnieks gan saņem priekš viņa izsniegto pabalstu, bet ka priekš viņa sievas nekāds pabalsts netiek izsniegts. Šo faktu viņš izskaidro kā vienkāršu pārpratumu. Gubernators uz to atbild ar citu paskaidrojumu, — proti, ka viņa sievai kā neprivilēģētas kārtas piederīgai (no zemniekiem) nav tiesības saņemt pabalstu.

Stučka, atsaukdamijs uz pastāvošiem likumiem, vēlreiz griežas pie Vjatkas gubernatora ar sekošo aizrādījumu: «Es jau 1888. gadā nobeidzu Pēterburgas universitātes kursu ar tieslietu kandidāta gradu, kurš pēc 506. likumu paragrafa 1. punkta piešķir personīgas godpilsoņa tiesības, kuras pāriet arī uz sievu.» Oficiālo dokumentu no Senāta par godpilsoņa tiesībām gan viņš nav saņēmis, bet viņa diploms atrodas zvērināto advokātu padomē Pēterburgā, kurā viņš «jau no 1895. gada ieskaitīts kā zvērināta advokāta palīgs»¹. Vai šai atsauksmei uz «likumiem» bija praktiskas sekas, par to mums trūkst ziņu. Bet to mēs zinām, ka apmēram 10 mēneši bija vajadzīgi, lai nokārtotu jautājumu par nabadzīgo kroņa pabalstu trimdniekam!

Atstāsim tagad uz britiņu šos garlaicīgos oficiālos dokumentus, kuri tiešām «dvēselei» dod visai liesu barību, bet kuri visai raksturīgi priekš toreizējā cariskā birokratisma, un atgriezīsimies atpakaļ pie D. Stučkas krāsainām atcerēm.

Doras atmiņā par Vjatku un Slobodsku ir iespiedušies vispirms sekošie vēsturiskie fakti.

¹ Дело П. Стучка № 174 (Вятской губ.). Кировское областное архивное управление.

Vjatkā savu trimdu pavadīja no 1837. līdz 1839. gadam pazīstamais revolucionārais demokrāts un publicists Aleksandrs *Hercens*. Vjatka lepojas ar savu Hercena bibliotēku, kuru pēdējais tai bija atstājis par piemiņu pēc savas trimdas. Otrs dižs trimdnieks bija slavenais satirīķis *Saltikovs-Ščedrins*, kurš bija izsūtīts uz Vjatku no 1848. līdz 1856. gadam. Viņa archivā ir uzglabājušies atskati par zemnieku nemieriem Slobodskas apriņķī, uz kuriem viņš kā guberņas valdes ierēdnis bija sūtīts izpētīt dumpja cēloņus. Viņa ziņojumā atrodas viņa klasiski satiriskais slēdziens, pie kāda viņš nonāca sava ceļojuma rezultātā: «Krievu muzīkam piemīt tieksme uz ēšanu, bet tam nav iespējas šo tieksmi apmierināt.»

Slobodskā atradām priekšā koloniju no apmēram 30 cilvēkiem politisko trimdnieku (arī Rainis bija starp tiem), sastāvošu pa lielāku daļai no inteliģentiem, strādnieku bija 5—6 cilvēki — gandrīz visi socialdemokrāti, tikai viens esers un viena poļu (PPS) biedrene.

Pilsētiņai nebija nevienas brūģētas ielas. Vasarā uz ielām auga zāļi, un uz tām omulīgi ganījās kazas un aitas, pavasarī un rudenī nebija iespējams pārbrist pār ielu bez gariem ūdens zābakiem. Ziema bija bezgala ilgstoša — no oktobra sākuma līdz maija mēnesim — ar bezgalīgu sniega daudzumu, kurš trotuaru malās sakrājās kā augstos mūros, vaļņos.

Šajos bezgala garajos rudens un ziemas vakaros Stučka cītīgi sēdēja pie Marksa un Engelsa darbu pamatīgas, nopietnas studēšanas, tos rūpīgi konspektējot. Bez tam arī Lasals, Libknechts, Bebelis, Kautskis tika iztirzāti.

Gandrīz ik sestdienas kolonijas biedri sapulcējās vai nu pie viena, vai otra, kam bija lielāka istaba (visbiežāk pie mums, jo mums bija viena liela istaba un otra gluži maziņa), un nolāsīja referātus par Bernšteina grāmatu «Die Grundlagen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie» ar vadošo motīvu: «Das Endziel ist nichts, die Bewegung — Alles»¹.

Tas bija laikmets, kur tika izcīnītas karstas kaujas starp ekonomistiem un ortodoksiem; referātiem sekoja karstas diskusijas. Diskutantu starpā izrādījās tikai viens pārliecināts Bernšteina piekritējs. Tas bija inženieris Vaškovs, kura vārds dažus gadus atpakaļ figurēja pazīstamajā kaitnieku procesā.

Pa svētdienām bieži sapulcējās kolonijas b. Kuguševa dzīvoklī, kura sievai māte no Maskavas bija atsūtījusi ļoti skaistas klavieres.² Un šē nu mēs varējām novērtēt b. Stučkas muzikālo spēju lielo nozīmi. Ar kādu

¹ «Galamērķis nav nekas, kustība ir viss». — P. D.

² Kuguševs — pilnā nosaukumā kņazs Kuguševs, — neraugoties uz savu aristokrātisko dzimumu, bija viens no aktivākiem vēlāko gadu lieliniekiem. Viņa sieva zobārste Pnevjskaja bija mana kursa biedrene. — P. D.

sajūsma un pateicīgu sirdi trimdinieki klausījās viņa priekšnesumos! Viņš mums sarīkoja veselus koncertus un tādā kārtā pušķoja mūsu pelēko dzīvi un lika aizmirst mūsu vientulību, mūsu atrautību no lielās, straujās sabiedriskās dzīves galvaspilsētās.

Kā jau citā vietā minēju, Stučka bija ļoti muzikalisks ar ļoti labu dzirdi un ārkārtīgi maigu, jūtu pilnu tušē uzsitienu. Jaunībā viņš dažus gadus bija ņēmis muzikas stundas Rīgā pie laba profesora, bet vēlāk pats papildinājās, tā ka varēja pilnīgi svabadi, «á livre ouvert» (no lapas) spēlēt diezgan grūtus gabalus.

Viņa mīļākie komponisti bija Bethovens, Šopens, Čaikovskis, arī Vagners. Viņš bija paņēmis līdz veselu seriju nošu: Šopena noktirnes, valšus, polonezes; operu partituras: Tanheizeru, Lohengrinu, Karmenu, Minjonu, Rusalku, Jevgeņiju Ņeņginu, Piķa dāmu u. c.¹

Par b. Stučkas muzikalajām dāvanām arī man personīgi nācās pārliecināties no agrākiem Rīgas laikiem. Kad mēs, augstskolu audzēkņi, pa sunīdienām pie viņa sapulcējāmies un sajūsminādamies uzrāvām kādu dziesmiņu, b. Stučka ļoti veikli pavadīja mūsu melnīņus uz klavierēm un arī citādi parādīja savas improvizācijas spējas. Bija žēl noskatīties, kā pēc Oktobra revolūcijas viņa Kremļa dzīvoklī, pateicoties viņa necilvēcīgai nevaļai un darba apkrautībai, klavieres līdzīgi bārenītei veseliem mēnešiem, ja ne gadiem, vientulībā klusēja.

No citiem saulainiem brīžiem Slobodskas trimdā D. Stučka ziņo sekošo:

«Priecīgs notikums mūsu tik klusajā, notikumu nabadzīgajā dzīvē bija sūtījums no Londonas biedriem, no Roziņa-Aža un Kovaļevskiem — pirmā ārzemju nelegalā bezdelīga — «Socialdemokrāts». 1900. g., asprātīgi apslēpta Šekspīra dramā bez tajā sējumā. Pārdzīvojām lielu prieku no lepnumu, — jo bijām gan dzirdējuši, ka krievu socialdemokrāti sākot Ženevā drīzā laikā izdot savu nelegalo partijas organu, bet par to vēl tikai gāja baumas; bet mēs rokā turējām realu faktu — pirmo nelegalo socialdemokrātisko organu latviešu valodā.

«Iskra» tiešām sāka iznākt mazliet vēlāk (1900. gada decembrī — P. D.). Ka viņai jāiznāk — par to mēs Slobodskas kolonijā dabūjām zināt no toreizējā izcilā partijas darbinieka teoretiķa Potresova-Starovera, kurš 1900. gadā bija beidzis savu trimdas laiku un no tēva — bagāta muižnieka mantojis lielāku naudas sumu, kuru tas nodeva partijas organa «Iskra» dibināšanai. Tas ir tas pats Potresovs, bēdīgi pazīstamais renegāts-kontrevolucionārs, Parīzes kontrevolucionāru organa «Vozroždeņije» līdzstrādnieks!

Drīz mēs paši sākām regulāri saņemt no Londonas šo pašu «Iskru», kuru mums sūtīja mūsu biedrene O. Kovaļevska («Madamiņa»), veikli ielī-

¹ Iz D. Stučkas atcerēm.

mētu nevainīgā modes žurnālā. Šis arī bija vienīgais «Iskras» eksemplars, kuru mūsu kolonija saņēma. Viņš tad arī staigāja no rokas rokā, līdz kamēr pārvērtās saburzītā, nesalāsāmā papīra vīkšķī.

Tanīs pašos gados Vjatkas guberņā savu trimdu pavadīja vēl citi krievu slaveni biedri, kā Dzeržinskis Kaigorodā, Vjatkas guberņas visgalējā ziemeļdaļā, kuras daba pilnīgi līdzinājās Sibīrijas ziemeļiem, — tundra un taiga. Savā bēgšanā viņš vienu dienu uzturējās Slobodskā, un mūsējos izsauca lielas simpatijas šis skaistais jauneklis ar savu drosmes pilno revolucionāro temperamentu.

Aprīļa pilsētiņā Orlovā uzturējās Vorovskis (no turienes viņa pseidonims Orlovskis) un Fedors Gurvičs — Dans, vēlākais bēdīgi pazīstamais maziņu līderis. Bez tam tolaik Vjatkas guberņā mitinājās Inokentijs Dubrovinskis un Nikolajs Baumanis. P. Stučka bija viens no nedaudziem trimdiniekiem, kurš kārtīgi un sistematiski katru dienu strādāja, uzcītīgi studējot un konspektējot Marksa, Engelsa un tolaik cienījamā marksista Kautska rakstus. Lielākai daļai no krievu biedriem nebija paradums sistematiski strādāt, papildināt savas zināšanas. Pa ziemu ļoti daudz laika atņēma mūžīgā tējas dzeršana, staigājot no viena biedra pie otra, vasarā klejošana pa pļavām un mežiem jeb vizināšanās ar laivu vai medībās iešana.

Trimdinieku starpā bija nodibinājusies savstarpēja palīdzības kase un neliela bibliotēka. Visas progresīvās redakcijas piesūtīja savus žurnālus bez maksas. Trūkums starp biedriem bija liels, jo kroņa pabalsts sastāvēja no 6 rubļiem mēnesī — inteliģentiem un 2 rubļiem — strādniekiem. Medicīniskā vai juridiskā nodarbošanās bija stingri aizliegta. Vienīgais glābiņš materialā ziņā bija statistisko materialu apstrādāšana, kuru kolonija dabūja neoficiālā ceļā no Vjatkas guberņas zemstes statistiskās valdes, kuras priekšgalā stāvēja esers Gurjevs.

Maizes pelnītājas bez tam bija trimdinieku sievas, ar masažu, ar valodu pasniegšanu. Man ļoti noderēja mana franču valodas zināšana, pasniedzot franču valodu vietējā zemstes ārsta ģimenē.»¹

Pamazām mūsu biedru P. un D. Stučku materialais stāvoklis cik nekā nokārtojās. Pie dziļās provinces lētajiem pārtikas apstākļiem un zemās dzīvokļu īres izdevās galus savest kopā. P. Stučka sāka nodziļināties statistiskajos darbos, kuri, atmezdami grasi peļņas, ļoti noderēja viņa turpmākiem zinātniskiem darbiem.

Pateicoties J. Hermana pūlēm, Kirovas apgabala arhīvos ir atrasti vairāki P. Stučkas trimdas laikmeta statistiskie darbi. Pie viņiem atgriezīsimies atsevišķā nodaļā, kurā būs runa par viņa šī laikmeta literāro darbību

¹ Iz D. Stučkas atcerēm.

vispār. Šeit apstāsīsimies vēl pie dažiem sīkumiem par viņa kņadām ar vietējo un arī ar attālāko administrāciju.

10. septembrī 1900. gadā Policijas departaments zem Nr. 10529¹ ziņo Vjatkas gubernatoram, ka Stučka iesniedzis lūgumu dēļ viņa novietošanas slimības dēļ kādā vairāk uz dienvidiem esošā guberņā. Liek reizē priekšā medicīniski izmeklēt viņa veselības stāvokli.

Slobodskas policijas priekšnieks pēdējam nolūkam izsauca trīs ārstus: apriņķa ārstu Ļeontjevu, pilsētas ārstu Kočkinu un zemstes ārstu Šermani. Pēdējie sastādīja izmeklēšanas aktu, kuru tie nosūtīja 29. septembrī Vjatkas gubernatoram Klingenbergam, kurš 4. oktobrī zem Nr. 3321 ziņoja Policijas departamentam, ka «vietējie ārsti atzīst, ka Slobodskas klimatiskie noteikumi nevar atstāt kaitīgu iespaidu uz Stučkas veselības stāvokli». 10. novembrī gubernators saņēma Policijas departamenta rezolūciju, ka Iekšlietu ministrija «atzinusi, ka Stučkas lūgums nevar tapt apmierināts».

23. novembrī par šo lēmumu top ziņots Slobodskas policijas priekšniekam, kurš viņu 29. novembrī pasludina b. Stučkam.²

Līdz ar pēdējo ziņojumu Stučkas turpmākais dzīves veids uz noteiktu laiku bija apzīgelēts.

Dzīve ritēja klusā, pelēkā vienmuļībā. No rīta līdz vēlam vakaram Stučka sēž, nogremdējies grāmatās un laikrakstos. Tagad viņam bija iespēja klusumā pārdomāt pārdzīvotos gadus un izstrādāt sev pamatus turpmākai darbībai. Taisni šinīs trimdas gados viņš nobrieda kā noslēgts sabiedrīks domātājs ar stingri noteiktu politisku kompasu. Kā redzēsīm vēlāk, viņš trimdu atstāj kā zinātniski izglītots un politiski norūdīts, ortodoksals marksists.

Uz vietējo administrāciju viņa klusais dzīves veids atstāja citu iespaidu. Slobodskas policijas priekšnieks savos gada pārskatos par politisko trimdinieku uzvešanos par Stučku pat raksta, ka viņa «dzīves veids nevainojams», ka darba viņam nav un ka viņš aprobežojas ar grāmatu un avīžu lasīšanu, pie kam viņš vēl piemetina: «Kā redzams, Stučka ir cilvēks, par kuru var cerēt, ka viņa turpmākā uzturēšanās trimdā nepaliks bez labvēlīga iespaida uz viņa politisko pārliecību.»³ Jā gan, policijas acīs viņš uzvedās «godīgi».

Šī godīgā uzvešanās gan bija par iemeslu, ka viņam tuvākā laikā pie-

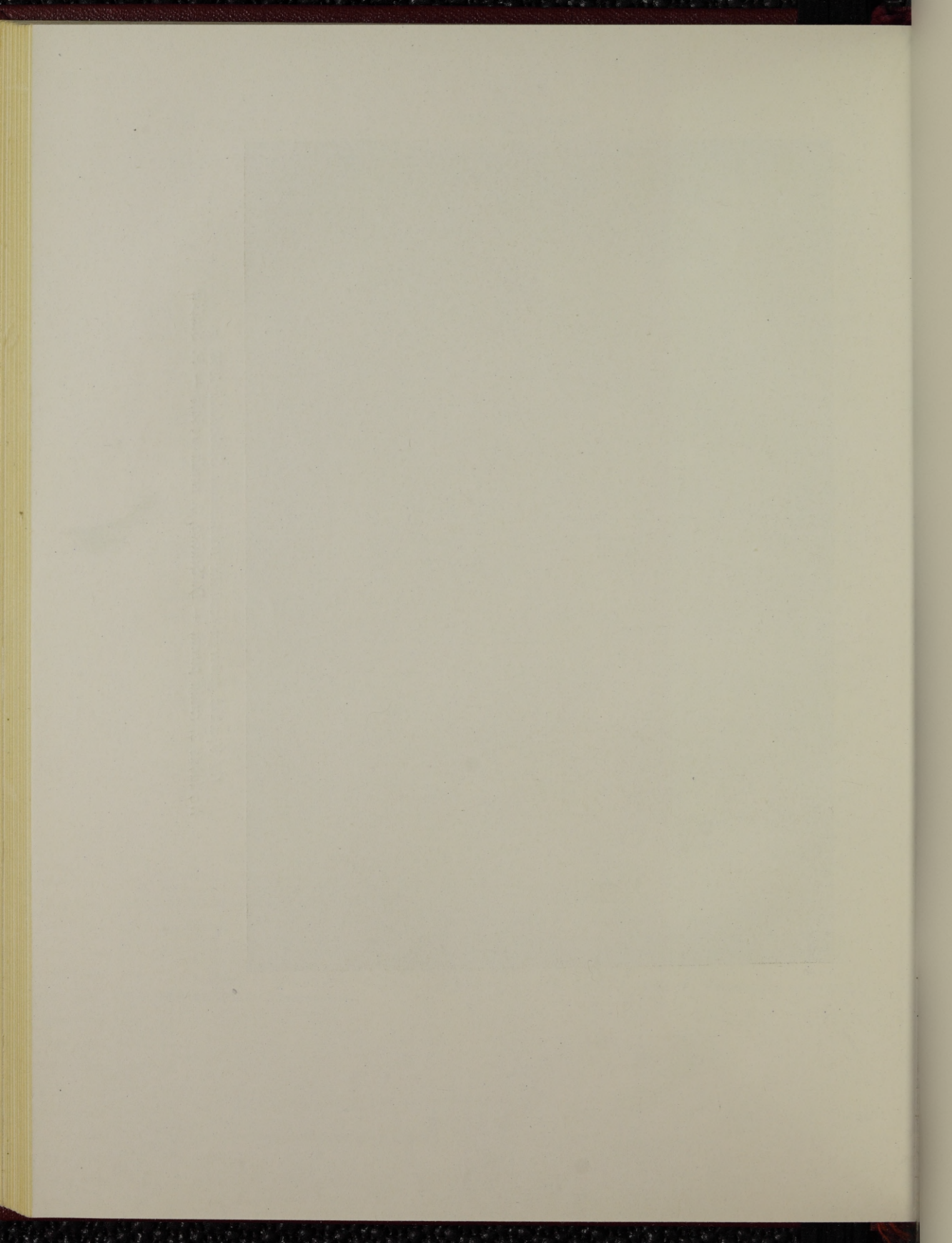
¹ Дело П. Стучка № 174 (Вятской губ.), Кировское областное архивное управление.

² Дело П. Стучка (Слободское управление). Туграт.

³ Дело о представл. отчетов Слободск. исправ. 1899 и 1900 гг. Кировское областное архивное управление.

Uz Vjalkas guberņu izsūtītie trimdinieki Slobodskā 1900. g.
No labās 2. rindā pirmā — D. Sjučka, 3. rindā trešais — P. Sjučka

ļāva mazu pārmaiņu un deva iespēju uz nedaudzām dienām izbraukt uz Vjatku.

No Vitebskas b. Stučka no kāda veca godīga klienta bija saņēmis 100 rubļu lielu honorāru. Ar šo «kapitalu» viņam gribējās vispirms mazu prieku atļaut savai biedrenei Dorai. Pēdējā bija dabūjusi ziņu, ka Kazaņa ieradusies viņas agrākā studiju biedrene Francijā — Viktorija H. Levintone, vēlākā ārste Maskavā, lai Kazaņas universitatē noliktu valsts eksāmenus pēc ārzemēs pabeigtā kursa. Šo savu veco draudzeni Dora gribēja apmeklēt. Ceļa nauda bija rokā, un pēc dažām dienām Dora ieradās Kazaņā.

Šo izdevīgo gadījumu viņa izlietoja, lai arī apmeklētu manu ģimeni Maskavā. Biju ļoti laimīgs sniegt Dorai pēc visa pārceistā mazu pārmaiņu un viņu pamieļot ar Maskavas mākslas baudījumiem — starp citu, ar toreiz vēl pašā jaunības entuziasmā starojošā Dailes teatra izrādēm.

Atgriežoties atpakaļ uz trimdas nometni, viņu Vjatkā ar vietējā gubernatora atļauju sagaidīja Pēteris, kurš 12. novembrī tur ieradās un, pēc policijas raporta, 17. novembrī atkal atgriezās Slobodskā.¹

Savu ceļojumu uz Vjatku Stučka, domājams, izlietoja arī citā nolūkā. Viņš saistījās ar vietējo statistisko pārvaldi, lai caur viņu dabūtu zināmu nodarbošanos. Mēs taisni 1900. gadā sastopam b. Stučkas pirmo statistisko darbu, kas nodrukāts Vjatkas guberņas statistiskajā gada grāmatā² un ko viņš sastādīja, vēl Slobodskā būdams.

1901. gadā Stučka sāk nopietni domāt par pārbraukšanu uz guberņas pilsetu. Šā gada 9. septembrī ar gubernatora atļauju ierodas Vjatkā un iesniedz 11. septembrī attiecīgo lūgumu, kurā viņš apraksta savus grūtos materiālos apstākļus un atzīmē, ka viņam šē Vjatkā piedāvā noteiktu un likumā atļautu nodarbošanos: sastādīt priekš vietējiem juristiem oficiālus dokumentus. Bez tam viņa sieva, kura gandrīz nobeigusi augstskolas kursu Francijā, varētu pasniegt franču valodas stundas. Reizē viņai vajadzīgs ārstēties ar elektrību, tālab ka viņa mocās ar galvas sāpēm.

Vjatkas gubernators viņam tiešām izdod šādu atļauju un ziņo par to 15. septembrī 1901. gadā zem Nr. 3005 Slobodskas policijas priekšniekam, reizē uzdodams Vjatkas policijmeistaram tūlīt pēc Stučkas ierašanās vest pār viņu atklātu uzraudzību.

Kā redzams no Slobodskas policijas priekšnieka raporta, Stučka 20. septembrī atstāja Slobodsku un pārbrauca uz Vjatku³. 21. septembrī viņš Vjatkas policijmeistaram deva parakstu, ka viņam zināmi trimdas notei-

¹ Дело П. Стучка № 174 (Вятской губ.). Кировское областное архивное управление.

² П. Стучка, Мобилизация земельной собственности в Вятской губернии (1874—1899). «Статистический ежегодник Вятской губ. за 1900 г.», 165.—214. lpp.

³ Дело П. Стучка № 174 (Вятской губ.). Кировское областное архивное управление.

kumi un ka viņam ir pasludinātas Vjatkas pilsētas robežas, pār kuru līniju viņš apsolās nekustēties bez sevišķas atļaujas.¹

Dzīve Vjatkā tomēr nenorisa bez incidentiem. Jau 1902. gada jūnijā Vjatkas gubernatora vietas izpildītājs ziņo Noļinskas apriņķa policijas priekšniekam, ka viņš atradis par vajadzīgu zem atklātas uzraudzības at-
rodošos P. Stučku izsūtīt uz Bogorodskas sādžu, Noļinskas apriņķī, un ņemt viņu tur policijas atklātā uzraudzībā.²

Paskaidrojumu par šādas rīcības motīviem dod kāda korespondence laikrakstā «Iskra» par Vjatkas gubernātas dzīvi, kurā ziņots, ka sakarā ar politiskā trimdinieka Stepana Balmašova — ministra Sipjagina nogalinātāja tēva aizbraukšanu citi trimdinieki to pavadījuši uz tvaikoņa un, «pēdējam atējot, esot izsaukuši parastos atvadišanās sveicienus». Policija ziņojusi «liberalajam» gubernatoram Klingenbergam par sarīkoto «demonstrāciju», kurā esot atskanējuši saucieni: «Nost ar patvaldību!» Gubernators pavēlējis šīs izdomātās demonstrācijas izdomātos organizatorus — Siņicinu, Stučku un Šulcu — izsūtīt pa sādžām. Bet vēlāk viņš šo rīkojumu atcēlis.³

Iz augšā minētiem archiva dokumentiem mums zināms, ka b. Stučka ir sūtījis telegramu gubernatoram, kas tobrīd atradās Jaranskā, ar lūgumu novilcināt viņa izsūtīšanu uz 10 dienām, tālab ka viņa sieva slima un viņam nav nekādu līdzekļu. Kā redzams iz tā paša archiva materialiem, gubernators atcēlis viņa vietas izpildītāja lēmumu.

Pamazām trimdas laiks gāja uz beigām, — pareizāk, vēl gan atlika vairāk nekā gads pēc ministrijas lēmuma, bet b. Stučka cerēja, ka viņam tiks ieskaitīts viņa iepriekšējais trimdas gads Vitebskā. Viņš tāpēc pie laika sper attiecīgos soļus un sūta Vjatkas gubernatoram 20. novembrī 1902. gadā lūgumu līdz ar klātpieliktu rakstu Iekšlietu ministrijai, kurā lūdz ieskaitīt viņam Vitebskas laiku no 15. februāra 1898. gada līdz 31. martam 1899. gadā. Gubernatora vietas izpildītājs Homutovs 5. decembrī zem Nr. 4036 ziņo Iekšlietu ministrijai, ka Stučka nav devis iemeslu viņu apvainot dēļ politiskas neuzticamības. Šim ziņojumam ir klātpielikta piezīme: «Vicedirektors ir pavēlējis stāties sakarā ar Tieslietu ministriju dēļ atsavināšanas no uzraudzības 19. decembrī.»⁴

Atbildot uz šo gubernatora rakstu, iekšlietu ministrs un senators Plēve, kā arī Policijas departamenta direktors Lopuchins 23. decembrī 1902. gadā ziņo tieslietu ministram, ka nav nekādu iemeslu atteikties no attiecīgā

¹ Дело П. Стучка (Слободское управление). Кировское областное архивное управление.

² Дело П. Стучка № 174 (Вятской губ.). Турпат.

³ Из губернских нравов. «Искра», 1902. г., № 24, подаја «Из нашей общественной жизни».

⁴ Особое дело. ЛОЦИА.

lūguma izpildīšanas, ievērojot veselu rindu apstākļu (4 gadi zem policijas uzraudzības, Vjatkas gubernatora labvēlīgā atsauksme u. c.). Faktiski b. Stučkas atsvabināšana no atklātas policijas uzraudzības uz Tieslietu ministrijas ziņojuma pamata tika apstiprināta 29. janvarī 1903. gadā.¹

18. februārī b. Stučka atstāj trimdas vietu, pēc tam kad viņš Vjatkas policijmeistaram bija devis parakstu, ka viņš solās nedzīvot galvaspilsētās un citās augstskolu pilsētās. Vjatkas 1. iecirkņa priestavs ziņo tanī pašā dienā policijmeistaram, ka Stučka izbraucis uz Maskavu, no kurienes nodomājis pārvesties uz Vitebsku. Vjatkas gubernators no savas puses 22. februārī 1903. gadā zem Nr. 579 ziņo tam pašam policijmeistaram par Stučkas atsvabināšanu no trimdas.² Atsaukdamies uz Policijas departamenta rakstu no 6. februara zem Nr. 1141 par Stučkas atsvabināšanu no atklātas uzraudzības, gubernators reizē uzdod Vjatkas policijmeistaram izziņāt noteikti Stučkas turpmāko dzīves vietu, kurā viņš tūdaļ ņemams zem slepenas uzraudzības.³

Ceļā no Vjatkas P. un D. Stučkas atkal uzkavējas vairākas dienas Maskavā, pēc kam viņi atgriežas savā pirmās trimdas nometnē Vitebskā.

5. «JAUNĀ STRĀVA» ZEMGRĪDĒ

Par pirmajiem vēl visai neveiklajiem nelegalās darbības soļiem Latvijā jau bija runa agrāk. Še mēs apstāsimies pie laikmeta, kurš tieši sekoja pirmajiem lielajiem arestiem, kuri pārvilka strīpu pār «legalā marksisma» posmu.

Legalais kustības organs «Dienas Lapa» apstājās, un, kad viņš pēc ilgāka laika atkal atmodās, viņa sejā atspīdēja svētdienīgs klusums un nevainība. To tiesu nesnauda mūsu emigranti. Emigrants Bundža Bostonā 1898. gada aprīlī izlaiž pirmo «Ausekļa» numuru. Šis laikraksts, kā to pareizi raksturo LKP vēstures komisija savā apskatā par Latvijas nelegaliem s.-d. izdevumiem⁴, bija «tipisks propagandas organs, kurš nesprauž par savu *tiešo* uzdevumu strādnieku masu organizēšanu aktīvai revolucionārai cīņai, taču jau spilgti izbīda cīņas politisko pusi. Marksistiskā līnija viņā vēl bija diezgan neizturēta; bieži vien viņā izskan tredjunisms, lasalianisms u. c. skaņas... «Auseklis» iznāk nepilnus 4 gadus, regulāri reizi mēnesī. Latvijā viņu iesūta nesistematiski un nelielā skaitā, tā ka uz vietējo soc.-dem. organizāciju formēšanos viņš lielu iespaidu neatstāj.»

¹ Особое дело. ЛОЦИА.

² Дело П. Стучка (Слободское управление). Кировское областное архивное управление.

³ Дело П. Стучка № 174 (Вятской губ.). Турпат.

⁴ «Proletariskā revolūcija Latvijā», 540. lpp.

«Auseklis» iznāca līdz 1901. g. rudenim. Viņa pirmais redaktors D. Bundža to vadīja līdz 1900. gadam, kad viņš, smaga diloņa sagrauzts, bija piespiests redakcijas darbu nodot J. Kundziņam. Plašā «prospektā», kurš vēl stipri atgādina pirmo Liepājas strādnieku pulciņu ideoloģisko seju, D. Bundža iepazīstina lasītājus ar jaunā laikraksta sabiedriskiem un politiskiem uzdevumiem, kuru centrā stāv strādnieku iepazīstināšana ar modernās kapitalistiskās tehnikas, ķīmijas un citu zinātņu sasniegumiem. «Sakrāt un uzzīmēt faktus, kam kaut kāda paliekama vērtība, paziņot lasītājiem zinību jaunākos panākumus, kā arī iepazīstināt publiku ar sava laika ievērojamākām kustībām un virzieniem sabiedrībā, — tāds pēc mūsu domām ir krietna laikraksta vai žurnāla pienākums,» raksta Bundža. «Savstarpēja biedrošanās un zinību izplatīšana strādniekos ir tā klints, kas sadrupinās veco pasauli, kura stāv vaļēja kapa malā.

Padarīt šo ciņu vieglāku un paātrināt viņu — to «Auseklis» pūlēsies katrā izdevīgā gadījumā.»

«Auseklis» tātad nav uzlūkojams kā organs, kas būtu bijis spējīgs pulcināt un organizēt politiskai cīņai izkaisītos un pēc lielajiem arestiem stipri vājinātos strādnieku pulciņus Latvijā. Viņa galvenais uzdevums bija apkalpot vietējos, t. i., uz Ameriku emigrējušos latviešus, viņus reizē iepazīstināt ar svarīgākiem notikumiem Latvijā. Bet šo uzdevumu «Auseklis» veica godam.

P. Stučka, cik mums zināms, nepaguva ņemt dalību šinī pirmajā ārzemēs izlaistajā laikrakstā. Apstākļi bija pārāk nelabvēlīgi, ievērojot attālumu starp trimdas nometni un Bostonu un nenoorganizēto transportu. Cik necik tuvākas saites viņam bija ar «Latviešu Strādnieku», kuru 1899. gada beigās nodibina latviešu emigrantu grupa Londonā ar Fr. Roziņu, F. Vesmani un H. Pungu priekšgalā kā Vakareiropas Latviešu socialdemokrātu savienības izdevumu.

«Latviešu Strādnieks» ir pirmais latviešu proletariata politiskās cīņas organs, kurš virzīts ne tikai pret kapitalistu šķiru, bet arī noteikti pret carisko valdību.

«Baltijā pēdējā laikā,» tā lasām laikraksta pirmā numura ievadā¹, «lielrūpnieciskā ražošanas kārtība lieliski attīstījusies un sapulcinājusi pilsetās tūkstošiem strādnieku, kurus dažādām pārestībām dzen cīņā pret pastāvošo kārtību. Cīņa arī jau sākusies un nebeigsies vairs, pirms «zelta elka templis» nebūs gāzts.

Tālāk raksta autors, laikraksta galvenais redaktors Fr. Roziņš, pastrīpo, ka «starptautiskās socialdemokratijas ieteiktā un sludinātā politiskā šķiru cīņa ir vienīgā», kas strādniekus var vest pie uzvaras. «Bet mūsu svētajā žandarmu, kazaku, cenzoru un kņutas valstī tā sauktā legalā litera-

¹ Ko mēs gribam? «Latviešu Strādnieks», 1899. g. decembrī, Nr. 1.

tura nedrīkst ne pieminēt socialdemokrātu mācības. Tādēļ tās mūsu strādniekiem svešas un viņi nevar bez aizliegta rakstu palīdzības nākt pie vienīgi pareizas cīņas formas.»

«Latviešu Strādnieks» tiešām pārvēršas par galveno *nelegālo* preses organu, kurš regulāri top ievests Latvijā un atrod plašu atbalsi vietējās strādnieku masās. Viņš nostājas konsekventi uz revolucionāra marksisma platformas un ņem sev par paraugu starptautisko, it sevišķi vācu socialdemokratijas politisko šķiru cīņu.

Plašu vērību laikraksts piegriež krievu, poļu, leišu, ebreju un citu Krievijā dzīvojošo tautību strādnieku kustībai, kuri cīnās līdzīgos politiskos apstākļos kā latviešu strādnieki.

Un tiešām jau savā pirmajā numurā «Latviešu Strādnieks» sniedz diezgan plašu pārskatu par streiku kustību Krievijā, atsegdams reizē ne tikai fabriku administrācijas, bet arī valdības ierēdņu neģēlības.¹ Mēs šeit sastopam ziņas par Zotova fabrikas streiku Kostromā 1896. gadā, par Ivanovo-Vozņesenskas lielo streiku 1897. gadā, par Pēterburgas un Maskavas streikiem 1897. gadā, Jaroslavas streiku 1895. gadā, par Tulas, Varšavas Dombrovas u. c. streikiem. Starp citu, raksta autors apstājas arī pie slavenā streika Morozova fabrikā Orechovo-Zujevā 1885. gadā, kurš bija viens no pirmajiem krievu strādniecības modinātajiem. Sīkāku pārskatu autors dod arī par pirmajiem streikiem Latvijā — par pazīstamo Tilica fabrikas streiku u. c.

No svāra šeit būtu atzīmēt raksta gala slēdzienu, kurš sevišķi pastrīpo strādnieku cīņas *politisko* pusi. «Streiks,» saka autors, «ir valdības acīs solis uz varu un spēju grozīt valsts satversmi ne viņai par labu. Tamdēļ valdība apkaros strādnieku maizes cīņu ar cietumu, pātagām un flintēm, ar žandarmi, pristaviem, gubernatoriem utt. Tagadējā kārtība, kur tautas lielākā daļa mirst badā, nevar būt paliekama... Kas te strādniekam cits atliek kā bīdīt šo šķērsli pie malas? Līdz ar karu pēc maizes tam jāved karš dēļ brīvības; lai varētu ar sekmēm cīnīties pret fabrikantiem, jācīnās vispirms *pret valdību. Tagadējais despotisms jāgāž un tai vietā jāceļ tautas valdība.*» (Pastrīpojums mans. — P. D.)

To, ko vecā «Dienas Lapa» varēja likt izjust «starp rindām», «Latviešu Strādnieks» izteic klaji. Latvijā sākas jauns cīņas posms ar citiem organizatoriskiem un taktiskiem paņēmieniem. Zemgrīdē, nelegāli, ar sava nelegālā organa modinošo saucēja balsi «jaunā strāva» turpina savu gaitu, pulcinādama un organizēdama strādniecību lielām nopietnām cīņām.

«Vēl dūšīgie apspiedēji,» lasām Fr. Roziņa atstāstā par pirmo lielo socialistu prāvu Latvijā,² «nebija izgulējuši savas pagiras, kad latviešu

¹ Strādnieku maizes cīņa un valdības varmācības. «Latviešu Strādnieks», Nr. 1.

² A., Latviešu socialistu prāva. «Latviešu Strādnieks», Nr. 1.

strādnieki parādījās uz ielas un sāka no tiesas kustēties... vienīgais, ko viņi ar savu spiešanu panāca, ir tas, ka daudzi, kas caur savu sabiedrisko stāvokli un attīstību bija aicināti cīnīties par apspiestās ļaužu šķiras atsvabināšanu, bet cerēja to rāmītiņam izdarīt likumiskā ceļā, tagad tika pamudināti un spiesti atklāti pacelt sarkano karogu, priekš kura Krievijas divgalvainais ērglis dreb kā mānīcīgs ļaundaris priekš nāves... Tikai krievu valdības brutālai varmācībai varam pateikties par to, ka visās Baltijas pilsētās nodibinās *socialdemokratiskas* strādnieku biedrības un streiku kases.»

Kā atbilde uz valdības žņaugiem «atskan vēstures varenā balss: «*Latviešu socialdemokrātija ir dzimusi, un bendes ir bijuši viņas vecmātes! Lai dzīvo jaunais milzis! Lai dzīvo latviešu socialdemokratiskā strādnieku kustība!*»» (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Ik mēnešus «Latviešu Strādnieks» ziņo par šīs socialdemokratiskās kustības pieaugumu un jaunām strādniecības cīņām. Šīs cīņas sasniedz kulminācijas punktu 1899. gada vēsturiskajās maija dienās, kas Rīgā pārgāja asiņainā dumpī, kurā «mūsu jauniņā strādnieku kustība kristīta ugunī un asinīs»¹.

Se nav vieta apstāties pie šī slavenā «dumpja» sākumiem. Par viņiem ir lasāms «Proletariskā revolūcija Latvijā», kurā nodrukāts nule minētais Fr. Roziņa raksts, kā arī atsevišķās turpat nodrukātās vairāku strādnieku korespondencēs, kuras izņemtas no «Ausekļa». Atzīmēsim tikai dažus galvenos momentus.

Pirmā nemiera dzirkstele bija mesta 1899. gada sākumā dibinātajā dzūtas fabrikā, Ķīšezerā malā, kur strādnieku vairākums bija sievietes. (No 700 strādniekiem 500 bija sievietes.) Nemiers sākās tālab, ka fabrikas administrācija liedzās izmaksāt strādniecēm apsolīto algas paaugstinājumu. Strādnieces nolēma izlietot plašās, no visām Rīgas fabriku strādnieku masām sarīkotās 1. Maija demonstrācijas, lai caur streiku piespiestu [akciju biedrības] valdi izpildīt savu solījumu. Pēdējā griezās pie gubernatora ar ziņojumu, ka strādnieces «buntojas». Tika mobilizēti zaldāti, kurus fabrikas valde dzirdināja ar brandvīnu, viņus visādi provocējama uz sadursmi. Strādnieces izturējās mierīgi un nedeва nekāda iemesla uzbrukumam. 5. maijā viņas nolēma iet kopējā gājienā pie gubernatora, lai viņam izsacītu savas prasības. Pēdējais satrūkās, ieslēdzās savā pilī un uzdeva policijmeistaram mobilizēt karaspēku un ugunsdzēsējus. Zaldāti, policija un ugunsdzēsēji nostājās pie Aleksandra vārtiem, kur viņi gatavoja lamatas priekš dzūtas strādniecēm. Policija paziņoja viņām, ka viņas ir atlaistas, ka viņas var saņemt aprēķinu un nodot policijas iecirkņos savas algas grāmatīņas.

¹ A. (Roziņš), Rīgas dumpis. «Latviešu Strādnieks», Nr. 2.

Streikotājas tika sadzītas Aleksandra dārzā, kur viņām solīja dot aprēķinu. Še viņas noturēja vairākas stundas, pie kam iereibušie kārtības sargi sev pieļāva raidīt pret strādniecēm dažādus nepieklājīgus jokus. Strādnieces tomēr izturējās disciplinēti un pacietīgi gaidīja solīto aprēķinu. Bet, kad policija, atņemdama algas grāmatiņas, liedzās strādniecēm izdot pasas, lai viņas pa etapu varētu izsūtīt uz pagastiem, pēdējās zaudēja pacietību un sāka trokšņot.

Bija jau vakars, un ap dārzu sapulcējās labs bars strādnieku, kuru sievas, māsas un meitas strādāja džutas fabrikā. Policija sāka ūdens strūklām izklīdināt strādniekus. Bet viņa nekā nepanāca, tālab ka saniknotais pūlis ar varu laužās uz priekšu, lai pierādītu savu solidaritāti ar apmānītām un apgānītām biedrenēm. Te atskanēja šāviens. Divi strādnieki bija ievainoti. Šāvienam sekoja tūkstošbalsīgs strādnieku sauciens uz atriebšanu.

«Acumirkli,» lasām Roziņa atstāstā, «bija dārza sēta izplēsta, uguns sprices sagraizītas, ugunsdzēsēji piekauti un policists Koško, kura noziedzīgā roka mērķēja pirmo lodi uz strādniekiem, nāvīgi piesists.»

Sākās nopietna sadursme starp šautenēm apbruņotiem zaldātiem un akmeņiem apbruņotiem strādniekiem. Cīņa turpinājās visu nakti, un viņās rezultātā bija nokauti 25 strādnieki, 34 smagi un simtiem viegli ievainoti. Daudzi no strādniekiem bija sagūstīti un iesprostoti policijas iecirkņos.

Tomēr cīņa nebeidzās. Otrā dienā, t. i., 6. maijā, kad Rīgas ielas vēl bija apklātas ar svaigām asinspelķēm, vietējie cara asinssuņi izgreznoja pilsētas namus tūkstošiem karogu un noturēja baznīcās svētsvinīgu dievkalpojumu par godu asiņainajam Nikolajam, — jo 6. maijs bija viņa «augstības» dzimumdiena.

Šis «suniski verdziskais svinīgums, šī specialā liksmība, šī dancošana zem karbačas pār vēl neatdzisušiem liķiem», kā raksta b. Roziņš, izsauca strādnieku vidū neapprakstāmu sašutumu. Viņi veseliem bariem devās uz Pēterburgas priekšpilsētu, 2. policijas iecirkni, lai pagērētu apcietināto biedru atsvabināšanu. Strādnieku uzbudinājums bija draudošs. Policija savās izbailēs sauca pēc palīga bruņotos spēkus. Kamēr strādnieki vēl nebija paguvuši pilnīgi nopostīt policijas ēku, zaldāti bija klāt un lodēm un bajonetēm drāzās strādnieku pūlī. Pēdējie bija spiesti atkāpties pa tuvējām Suvorova, Ģertrudes un Marijas ielām, «kur pa trotuaru malām dega iluminēto netikumības namu priekšā simtiem ar piķi un eļļu pildītu podiņu ķeizara dzimumdienai par godu». Vienu šādu degošu podiņu kāds strādnieks savā sašutumā iespēra pa logu gaiši apgaismotajā prieka mājā, kur buržuazija svinēja savas orģijas. Viņa paraugam sekoja citi, un drīz vien šī māja kūpēja degošā piķa liesmās. Tanī naktī «tika upurētas caram Nikolajam par godu 11 atklātās netikumības mājas».

Bet tas bija tikai sākums. Strādnieki atriebās šinīs dienās arī saviem tiešiem izmantotājiem, postīdami un dedzinādami gan fabrikas, gan viņu

īpašnieku un dienderu dzīvokļus, pie kam ir noskaidrots, ka līdzīgi soļi bija virzīti vienīgi pret tām fabrikām, kuru īpašnieki un ierēdņi paši šāva uz mierīgiem strādniekiem vai bija izsaukuši zaldātus viņu apšaudišanai.

Veselas trīs dienas pilsēta atradās strādnieku varā. Tomēr nemieru stichiskais raksturs, vienatnējas vadības un plāna trūkums bija par iemeslu, ka zem apbruņotā spēka pārsvara strādnieku vara tika sagrauta. 200 kazaku un 6000 zaldātu smagos cīņos izpildīja valdošo šķiru atriebības aktu, kuram par upuri krita simtiem ievainotu, apcietinātu un nokautu strādnieku. Pa visu dumpja laiku bija nošauti 93 cilvēki.

Bet arī ienaidniekam nācās nest jūtamus upurus. Bija nopostītas «Mortora», Kleina, Feniksa, Rabinoviča, Dombrovska, Šredera, Šapiro fabrikas, kā arī «Waldschleschena» brūzis, nerunājot par policijas iecirkņiem un policistu dzīvokļiem.

Ko panāca caur šo «dumpi» latviešu proletariats?

Fr. Roziņš runā par divējādiem panākumiem: «1) Algas paaugstinājums vai darbalaika saīsinājums daudzās fabrikās un darbnīcās; 2) kas daudz svarīgāks: strādnieki šeit pirmo reizi jutās kā šķira, jūta savu varu, redzēja priekš tās drebam i valdību, i savus tiešos izsūcējus — buržujus. Un šis panākums ir katra upura vērts. Rīgas notikumos pirmo reizi parādās Baltijas vēsturē jauns princips, *strādnieku šķiras cīņas*, t. i., *socialisma princips*. Caur to Rīgas notikumi dabūjuši revolūcijas nozīmi.» (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Mēs turējām par vajadzīgu apstāties drusciņ ilgāk pie šīs pirmās nopietnās latviešu proletariata «asins kristības». Viņa bija spilgtākais moments pārdzīvojamā vēstures posmā. Un mums jāmin ar dziļu atzinību, ka «Latviešu Strādniekam», kā arī viņa pēcnācim «Socialdemokratam» piekrīt lieli nopelni proletariata audzināšanas darbā no neapzinīgā vai pusapzinīgā «dumpja» līdz apzinīgiem *revolūcijas* augstumiem.

Apslāpētais «dumpis» rūga tālāk latviešu strādnieku sirdīs, un «Latviešu Strādniekā» mēs sastopam turpmākas interesantas ziņas no visām Baltijas malām par kustības tālāko attīstību. Mēs Fr. Roziņa vadītā laikrakstā atrodam veselu rindu interesantu politisku un sabiedrisku rakstu, kā arī plašas korespondences iz strādnieku dzīves, pie kurām mums telpa neatļauj kavēties. Gribētos tikai atzīmēt divus rakstus, kas, pēc mūsu pārlicības, pieder *b. Stučkam*. Pirmais raksts ir korespondence no Vjatkas, zem kuras paraksta vietā nodrukātas trīs zvaigznītes.¹

Par Stučkas «autora tiesībām» uz šo rakstu liecina viņa īpatnējais stils. «Cara tētiņš,» tā iesākas raksts, «šejienu sniega tuksnesi izredzējis par derīgu vietu starptautiskai socialistu nometnei. Pēc tam kad — Marka

¹ ***, Iz Vjatkas guberņas. «Latviešu Strādnieks», Nr. 2.

Tvena vārdiem runājot¹ — aiz krievu valdības rūpīgas, nesavtīgas, paš-aizliedzīgas politikas Sibīrijā sakrājies viskrietnākais cilvēku materials priekš priekšzīmīgas demokratisks republikas, tagad sāk no visām Krievijas tautām un ļaužu šķirām spilgtākos eksemplarus noņemt Vjatkas guberņas sniega tukšnesī. Šeit satiekas armeniešu kņazs, kurš šē pirmo reizi ierauga sniegu, ar leišu zemnieciņu, latviešu strādnieks ar krievu studentu utt.»

Korespondencei ir vienkāršs informācijas raksturs. No tās redzams, ka Vjatkas guberņā noņemti: Pliekšāns un Stučka Slobodskā uz 5 gadiem; telegrafists Šulcs un strādnieks Virkavs — Glazovā uz 5 gadiem; Driega — Jaranskā uz 5 gadiem; Ozols — Noļinskā uz 5 gadiem un studenti Rolavs un Valters — Glazovā uz 5 gadiem. Abiem pēdējiem ir izdevies «no-kratīt Krievijas trūdaines pišļus no savām kūrķēm un laimīgi nonākt ār-zemēs».

Otrs raksts, kurš, pēc mūsu pārlicības, arī pieder b. Stučkam, ir parakstīts noslēpumainiem burtiem X-Y.² Vēl b. Stučka toreiz nebija pie-savinājies pazīstamo «§» paraksta zīmi, zem kura viņš kā «Paragrafs» caur saviem neskaitāmiem rakstiem kļuva pazīstams ne tikai latviešu, bet arī krievu nelegalajā literatūrā.

Sis raksts ir pazīstamā finansu ministra J. Vites slepenās instrukcijas analīze, kuru pēdējais bija izsūtījis fabriku inspektoriem sakarā ar 1899. gadā notikušiem strādnieku nemieriem, kuru starpā «Rīgas dumpis» bija spēlējis vienu no svarīgākām lomām. Pats Vite sāk savu instrukciju se-košiem vārdiem: «Šogad dažās fabrikās notikušās nekārtības mani pa-mudināja griezt jūsu uzmanību uz šīm bēdīgām parādībām, kuras traucē rūpniecības mierīgo gaitu, kaitē fabrikantiem un vēl vairāk pašiem strādniekiem.»

Protams, streiku un nemieru iemeslu Vite, kā jau pieklājas cara ministram, nemeklē strādnieku necilvēcīgos dzīves apstākļos, bet atsevišķos strādniekos — musinātājos, «kas iet no vienas fabrikas uz otru un aiz sa-vas nemierīgās dabas nespēj iegūt paliekamu vietu nevienā fabrikā». Vite tanī pašā instrukcijā turpina: «Mūsu rūpniecībā valda pa lielākaī daļai tēvišķīga (patriarchaliska) satiksme starp darba devējiem un strādniekiem. Šī tēvišķīgā satiksme daudzkārt redzama no tam, ka fabrikanti rūpējas par saviem strādniekiem, ka viņi gādā par mieru un labu satikšanu, par vienkāršību un taisnību.»

Sos nekaunīgos melus raksta autors atsedz ar nesaudzīgu ironiju, ilus-trēdams fabrikantu «tēvišķīgo» gādību kļiedzošiem faktiem iz realās dzī-

¹ P. Stučka bija liels amerikāņu rakstnieka Marka Tvena cienītājs, kura satiras un humora pilnos aforismus viņš allaž mēdza citēt. — P. D.

² X-Y, Kā ministrs gādā par strādniekiem. «Latviešu Strādnieks», Nr. 7.

ves. Aizrādīdams uz Vites brīdinājumu, ka tādos gadījumos, ja strādnieki «nelikumiskā ceļā» (nav jāaizmirst, ka katra strādnieku kolektīvā prasība, katrs vismierīgākais streiks top kvalificēts kā «nelikumisks ceļš») raudzīs sasniegt pat «likumiskus prasījumus» un «ja darba devēji aiz strādnieku draudiem vai aiz pašu labsirdības gribētu piekāpties, pat tādā gadījumā valdība nevar atļaut izpildīt strādnieku prasījumus», — raksta autors nostāda pie kauna staba visu cariskā laikmeta fabriku inspekcijas iestādi un norāda strādniekiem, ka viņiem «nav citu draugu, ne aizstāvju kā vienīgi viņu darba biedri un ciešanu brāļi». Raksts nobeidzas ar uzaicinājumu uz biedrošanos, uz organizēšanos.

Se jau atskan pavisam cita valoda nekā agrāk minētā, «legalā marksisma» laikmetā nodrukātā b. Stučkas rakstā «Mūsu fabriku strādnieku apsardzības likumi»¹, kur autors zem cenzuras spaidiem tikai spēja griezt strādnieku uzmanību uz viņu «likumiskām» tiesībām.

«Latviešu Strādnieks» iznāca pavisam 8 numuri, katrs numurs apmēram 2 drukas loksnes liels. Saturs viscaur interesants, saistošs, ciņas spīrgts. Bez lielākiem teoretiskiem un praktiskiem rakstiem par strādnieku kustības mērķiem un metodēm laikrakstā bija ievietoti diezgan vērtīgi revolucionari dzejoļi — pa lielākai daļai tulkojumi no Viljama Morisa, Hervega, R. Zeidela u. c. — kuri «noder strādnieku šķiras apziņas modināšanai un stiprināšanai», un citi beletristiski ražojumi.

Bez tam redakcija izpildīja savu solījumu «analizēt un apkarot dažādus citus uzskatus, domas un virzienus, lai tādi jo gaiši un nepārprotami izliktum savējos».

Šim solījumam bija liela nozīme, jo pa starpām latviešu emigrantu vidū radās nopietni novirzieni no konsekventi marksistiskās līnijas, kuri pārsviedās arī uz Latviju un lielā mērā traucēja latviešu revolucionārā proletariata konsolidācijas procesu. Emigrācijā radušās nesaskaņas... izpaudās ilgstošās asās sadursmēs Vakareiropas Latviešu socialdemokratu savienības biedru starpā.

Šī Vakareiropas Latviešu socialdemokratu savienība bija sastādījusies no 15 biedriem, kuri sākumā strādāja diezgan draudzīgi. Bet jau pēc «Latviešu Strādnieka» 3. numura iznākšanas sākās pārpratumi, kuru rezultātā Savienība saskaldījās naidīgās grupās. Vienā pusē bija londonieši ar Roziņu, Pungu un Vesmani, otrā — šveicieši ar M. Valteri, E. Rolavu un Skubiķi priekšgalā.

Mēs nevaram kavēties pie šiem garlaicīgiem, caur emigrācijas atmosferu sakarsētiem strīdiem, kuriem formāli par pamatu bija finansiāli pārpratumi tipografijas organizēšanas jautājumā un kuru galvenais ierosinātājs, bez šaubām, bija avanturistiski apdvestais M. Valters..., kas savā pusē bija

¹ «Dienas Lapa», 1896. g., Nr. 33.

aizrāvis arī E. Rolavu... Par šī strīda sākumiem var palasities J. Ozola-Zara¹ un R. Endrupa² rakstos, kur pēc attiecīgo dokumentu ievākšanas jautājums par konflikta cēloņiem pamatīgi noskaidrots.

Mūs šeit interesē jautājuma *principiālā* puse un ārzemnieku konflikta atspoguļojums dzimtenes latviešu strādnieku dzīvē un ciņā. Pēdējiem, kā R. Endrups pareizi atzīmē, bija «grūti orientēties un izzināt, kam taisnība, jo iekšzemes jaunākie darbinieki un sevišķi strādnieciskā daļa emigrantus nepazina un informācija... bija vienpusīga un neaiztika lietas kodolu...»

Bet «lietas kodols» bija Valtera, Rolava un Skubiķa novirziens [no marksisma] un [viņu] organizatoriskās saites ar krievu socialistu-revolucionāru partiju.

«Latviešu Strādniekā» abu grupu nesaskaņas [sākumā] izpaužas tikai knapi manāmi. Viens no spilgtākiem piemēriem ir Roziņa raksts «Tauta un tēvzeme»³, kurā viņš, Valtera vārdu neminēdams, pēdējo ņem uz zoba viņa izbīdītās patstāvīgās «Latvijas nacionālās republikas» idejas dēļ, atbilstīdams sekošo interesanto un marksistiski izturēto domu: «...latviešu strādnieku attīstītākā daļa nekad nepiekrītīs tiem latv. socialdemokrātiem (lasi: M. Valteram un Ko. — P. D.), kuri par savu mērķi uzstāda tautiskas latviešu republikas nodibināšanu... jāapdomā, ka socialistiskā sabiedrība nozīmē organizētu un sevī noslēgtu saimniecību, kura pati ražo visus tai vajadzīgos uztura līdzekļus. Tāpēc arī katrai socialistiskai sabiedrībai jābūt tik lielai, ka tā ieņem un apstrādā vairāk zemes strēķu un var ražot pēc iespējas visas tai vajadzīgās mantas... Socialdemokrātija sludina visu cilvēku brālību, un tādā viņas galamērķis nevar būt nacionāla atšķiršanās. Socialdemokrātiskā strādnieku kustība ir nacionāla jeb, manis dēļ, tautiska tikai formas un ne satura pēc. Latviešu strādniekiem jāvienojas *latviešu* socialdemokrātu partijā, tāpēc ka tiem nav iespējams citās valodās lasīt, spriest, debatēt...»

Pēc «Latviešu Strādnieka» 8. numura plaīsa starp abām emigrantu grupām kļuva tik asa, ka Roziņa grupa pilnīgi atšķēlās no Vakareīropas Latviešu socialdemokrātu savienības, ieguva līdzekļus drukātavas iegādāšanai un nodibināja Anglijas jūrmalā «Socialdemokrāta bibliotēkas» drukātavu, kurā tā sāka 1900. g. beigās izlaist «populāri zinātnisku rakstu krājumu seriju zem nosaukuma «Socialdemokrāts»».

Bet, pirms pārejam uz pēdējā raksturojumu, mums vēl jāatzīmē, ka pa «Latviešu Strādnieka» pastāvēšanas laiku Savienības apgādībā bija izlaista

¹ J. Ozols-Zars, Isa Latviešu socialdemokrātiskās strādnieku partijas vēsture. «Proletariskā revolūcija Latvijā», 294.—301. lpp.

² R. Endrups, Kurzemes grupa un latviešu socialdemokrātiskās organizācijas vienības jautājums. Turpat, 317.—356. lpp.

³ A., Tauta un tēvzeme. «Latviešu Strādnieks», Nr. 5.

vesela serija atsevišķu brošuru: «Nost ar jaunajiem!», «Ko krievu cari dara priekš tautas?», «Spiegs», «Maija 1. d. svētki», «Komunistu manifest», «No kam cilvēki pārtiek?». Bostonas emigrantu grupa bez tam bija izlaidusi D. Bundžas brošuru: «Katra strādnieka ievēribai».

«Latviešu Strādniekam» apstājoties, Valtera, Rolava, Skubiķa grupa sāka rīkoties uz savu roku, pārplūdinādama Latviju ar socialistu-revolucionaru literatūru un nodibinādama 1902. gada sākumā laikrakstu «Proletariats» kā Amerikas Latviešu socialdemokratu savienības grupas un vēlākās Savienības ideju paudēju.

Valtera, Rolava, Skubiķa grupa ieguva diezgan plašu iespaidu dažos Kurzemes strādnieku pulciņos, no kuriem sastādījās pazīstamā Kurzemes Latviešu socialdemokratu grupa, kura saviem separatiskiem paņēmieniem ilgu laiku radīja šķēršļus vienotas latviešu strādnieku partijas dibināšanai.

Šo iekšējo nesaskaņu sīkāks apskats mūs novestu pārāk tālu no mūsu īstā temata.¹ Neapstāsimies arī pie tām nesaskaņām, kuras vēlāk zem to pašu Valtera, Rolava, Skubiķa iespaيدا radās Rīgā Baltijas Latviešu socialdemokratiskā strādnieku organizācijā, no kuras atšķēlās pulciņš «Uz priekšu»². Šis pulciņš 1904. gadā sāk izdot hektografētu žurnāli, kurš vēlāk pārvēršas par Savienības iekšzemes organu.

«Socialdemokrata» dvēsele bija *Fr. Roziņš*, viens no visapdāvinātākiem, izglītotākiem jaunstrāvnīkiem, stingrs, nelokāms marksists, kurš visu savu dzīvi ir atdevis latviešu proletariskās revolūcijas lietai. Plašo latviešu strādnieku masu politiskās atmodas procesā «Socialdemokratam» ir ārkārtīgi nopelni. «Partijas nodibināšanā un viņas programmas izstrādāšanā viņam piekritī tā pati loma,» raksta «Proletariskās revolūcijas Latvijā» izdevēji, «kas krievu «Iskrai».

«Socialdemokrats» sāka savu gaitu kā neperiodisks rakstu krājums un kā privatas grupas izdevums. Vēlāk tas pārvēršas par mēnešrakstu un, sākot ar 7. numuru, top pasludināts par oficiālu Baltijas Latviešu socialdemokratiskās strādnieku organizācijas ārzemes organu.³

«Socialdemokrata» un «Socialdemokrata bibliotekas» izdošana nobeidzās 1905. gadā, kad radās iespēja pašā Latvijā izdot strādnieku partijas oficiālu organu. Pavisam ir iznākuši 35 «Socialdemokrata» numuri, bez tam ap 20 atsevišķas «Socialdemokrata bibliotekas» brošuras. Līdz 1902. gada beigām žurnāls iznāca Anglijā, vēlāk — Šveicē...

Vispārēji novērtējot «Socialdemokrata» nozīmi latviešu proletariāta ap-

¹ Par Kurzemes grupas darbību sniedz diezgan pamatīgu pārskatu Endrups savā jau agrāk minētā rakstā. — P. D.

² Par pēdējo var palasīties *Ozola-Zara* agrāk minētajā rakstā un vēl sīkāk *J. Ga-vēņa-Donnera-Pērkona* rakstā «Latviešu socialdemokratisko organizāciju iztīrīšana no socialrevolucionarisma». («Proletariskā revolūcija Latvijā», 340.—346. lpp.) — P. D.

³ Paziņojums, «Socialdemokrats», Nr. 7.

ziņas izkopšanā, jāatzīst, ka viņš, bez šaubām, ieņems goda vietu latviešu revolucionārās literatūras vēsturē. Savam laikmetam viņš tiklab teoretiskas skaidrības, kā arī revolucionāras noteiktības ziņā var ierindoties labāko marksistisko žurnālu saimē. Konsekventais proletariskais šķiras viedoklis, cīņa pret visāda veida oportūnismu, kā arī cīņa pret «kreisajiem» anarchistiskiem nošķiebiņiem, teorijas visciešākā saistība ar dzīvajām ikdienas prasībām proletariāta cīņas gaitā — stiepjas kā sarkans pavediens caur visiem «Socialdemokrata» sējumiem.

No šodienas viedokļa skatoties, mēs gan arī «Socialdemokratā» atradīsim vienu otru kļūdu, vienu otru vājību. Tā, piemēram, analizējot vienu no svarīgākiem dienas jautājumiem Latviešu s.-d. strādnieku partijas I kongresa priekšvakarā — jautājumu par partijas programmu un viņas organizācijas veidu, mēs «Socialdemokratā» atdursimies uz svarīgām domstarpībām ar «Iskru», kā arī uz polemiku pret atsevišķiem Ļeņina formulējumiem. It sevišķi tas sastopams ievadrakstā par federatīvo principu partijas uzbūvē¹, kurš, bez šaubām, pieder b. Stučkam. Tomēr arī šinī polemikā, kā redzēsīm vēlāk, neizskan oportūnistiski toņi.

Sevišķi jāatzīmē «Socialdemokrata» spirgtais, kodīgas satiras un revolucionāras drosmes piesātinātais stils. Teoretiskie raksti, necik nezaudēdami savā teoretiskā vērtībā, ir rakstīti populārā, masām viegli saprotamā valodā. Bez tam žurnālā sastopam vērtīgu revolucionāru dzeju — gan oriģinālā, gan tulkojumos. «Socialdemokrata bibliotekai» ir arī tas nopelns, ka viņa pirmā ir izlaidusi drukā Ed. Veidenbauma kopotās dzejas — šo pirmo latviešu revolucionāro protesta poeziju. Pelnā ievēribu arī tas, ka «Socialdemokrats» popularizēja strādnieku filozofa Jāzēpa Dicģena filozofiskos un antirelģiskos rakstus, P. Lafarga un A. Panekuka darbus par vēsturisko materialismu u. c.

Latvijas proletariāts ar dziļu sajūsmu apsveica «Socialdemokrata» iznākšanu. Arī mūsu Vjatkas trimdiniekiem, kā jau agrāk redzējām, pirmā numura ierašanās atnesa lielu prieku.

P. Stučka viņu pabalstīja saviem vērtīgajiem rakstiem... Izšķirstot tagad pēc ilgiem gadiem «Socialdemokrata» 35 numurus, mēs redzam, ka Stučkas līdzdarbība pašā žurnālā sākas 1903. gadā pēc viņa atgriešanās no trimdas. 18. numurā sastopam rakstu par *Krievijas strādnieku likumiem* (bez paraksta)² un pēc tam, labu tiesu vēlāk, 27. numurā, divus rakstus: «Vienība vai federācija» un «Politiskā brīvība» 1. nodaļa³, kura turpinājums seko «Socialdemokrata» 32. numurā un kurš bez tam papildināta veidā 1905. gadā ir iznācis atsevišķā «Socialdemokrata bibliotēkas» bro-

¹ Vienība vai federācija. «Socialdemokrats», Nr. 27 (bez paraksta).

² Strādnieku likumi Krievijā. «Socialdemokrats», Nr. 18.

³ §, Politiskā brīvība, I nod. «Socialdemokrats», Nr. 27.

šurā. (Pie abiem pēdējiem darbiem mums nāksies atsevišķi sīkāk pakavēties tālākā nodaļā.)

Ja arī Stučka samērā maz rakstīja pašā žurnālā, tad totiesu vairāk viņš strādāja priekš «Socialdemokrata bibliotēkas». Bez nule minētās brošuras «Politiskā brīvība» mums ir zināmas vēl trīs brošuras, kuras iznākušas bez paraksta, bet kuras, spriežot pēc visām iekšējām un ārējām pazīmēm, kā arī pēc salīdzinājumiem ar vēlākiem Stučkas darbiem, bez šaubām, pieder viņam.

Pirmās brošuras nosaukums ir «Politisks noziegums krievu likumos»¹. Viņa iznāca 1900. gadā. Šī brošūra ir priekš strādnieku kustības ļoti svarīgu likumu punktu sakopojums ar īsiem lietišķiem paskaidrojumiem, kuri jāievēro katram apzinīgam cīņas biedram.

«Tā sauktie politiskie noziedznieki, ar kuriem no 1897. g. vasaras pārpildīti visi Baltijas cietumi,» tā lasām brošuras ievadā, «nav vājākie sabiedrības locekļi, kuri klupuši vai saļimuši zem kapitalisma nastas, bet taisni spirtākie, kuri saslējušies pret netaisno slogu... Viņi nav noziegušies pret sabiedrību, bet ir stājušies cīņā pret sabiedrības ienaidniekiem... Lai mūsu tumsoņi un varmākas nedomā, ka tie, kurus tiem izdevies sagūstīt, ir jau pārvarēti, salauzti. Tie apzinīgie un diženie brīvības cīnītāji, kuri cienīgi nes politiska cietumnieka vārdu, izlietos garās dienas, nedēļas un mēnešus, kas tiem jāpavada vieniem savā cietuma kambarī, čakli studējami un gatavodamies uz turpmāku cīņu...»

Viņi var tieši cīnīties un nemitoši pierādīt, ka mūsu izkurtējušās, smirdošās valsts kārtības un likumu aizstāvji paši ik dienas un ik stundas min kājām tos pašus likumus, kurus teicas aizstāvam.

Šīs grāmatīņas mērķis nu ir sniegt biedriem ieročus šinī tiešā un atklātā cīņā pret likuma pārkāpējiem likumības sargiem un iepazīstināt biedrus ar likumu pantiem, kuri visiem politiskiem darbiniekiem jāzin.»

Mēs jau redzējām agrāk, ka b. Stučka savā «Dienas Lapas» redaktora lomā publicēja rakstus par strādnieku «aizsardzības» likumiem, lai tiem dotu kauču legalu ieroci rokā priekš savu «likumīgo» tiesību aizstāvēšanas.

P. Stučkas brošurai ir no šī viedokļa tiklab teoretiska, kā arī nopietna praktiska vērtība. Brošūrā ievietotais likumpantu materials kopā ar autora spilgtiem un asprātīgiem paskaidrojumiem ir tiešs apsūdzības raksts pret cara valdības likumu vislielākajiem pārkāpējiem — proti, pret šo likumu autoriem pašiem.

Otrs b. Stučkas darbs, kurš ārzemēs latviešu izdevniecībā bija nodrukāts 1900. gadā, ir plašāks pārskats par dažādo Amerikas un Eiropas parlamentārisko valstu satversmi un šinīs valstīs pastāvošo politisko tiesību

¹ «Socialdemokrata bibliotēka», Nr. 1 (bez paraksta).

un brīvības apmēru. Brošura saucas «Konstitucija»¹. Brošuras sākums savā laikā vēl bija nodrukāts «Latviešu Strādnieka» 8. numurā.

Sī brošura ir sastādīta galvenā kārtā orientācijas nolūkiem. Tanī laikā, kad viņa iznāca, vēl gaidāmās cīņas tuvākie mērķi nebija pietiekoši noskaidroti. Tomēr cerību minimums bija patvaldības gāšana un parlamentāriskas valdības nodibināšana. Tādēļ itin dabiski visiem apzinīgiem cīņas biedriem bija jāiepazīstas ar «Konstitucijas» pamatelementiem, kurus b. Stučka ar viņam īpatnējo zinātnisko pedantismu sīki jo sīki izlirzā. Daudzas no šīn rakstā izteiktām domām, kā, piem., domas par politisko cīņu un politiskajām brīvībām, par šķiru diferenciāciju modernajā sabiedrībā, par neapzinīgo «dumpi» un apzinīgo revolūciju, par stichisko un organizēto sacelšanos u. c., atkārtojas b. Stučkas vēlākos rakstos, it sevišķi viņa ievērojamākā tā laika darbā «Politiskā brīvība». Tālab mēs arī pie šīs brošuras ilgāki nekavēsimies, it sevišķi vēl tāpēc, ka priekš mūsu tagadējās paaudzes jautājums par tā saucamo parlamentārisko satversmes formu lielā mērā zaudējis interesi.

Arī diezgan prāvo trešo brošuru «Vācu socialdemokratija zem spaidu likuma»² mēs atliksim pie malas. Sī brošura nav b. Stučkas patstāvīgais pētījums, bet pārstrādājums pēc Fr. Meringa «Vācu socialdemokratijas vēstures». Bez tam mēs jau agrāk minējām par b. Stučkas rakstu vecajā «Dienas Lapā», kurā viņš par šo pašu jautājumu jau diezgan plaši bija ziņojis.

Līdz ar šo mēs vispārējos vilcienos būtu izsmēluši b. Stučkas nelegālo politiski literāro darbību «jaunās strāvas» zemgrīdes laikmetā un varētu pāriet pie jauna, ļoti svarīga posma latviešu proletāriskās cīņas vēsturē. Bet, iekams mēs to darām, mums vēl jāapstājas pie b. Stučkas zinātniskajiem pētījumiem statistikas laukā, par kuriem pat mums, viņa tuvākajiem biedriem, nebija ne jausmas un uz kuriem J. Hermanis it nejauši uzdūrās, rakņājoties pa Kirovas apgabala arhiviem.

6. P. STUČKAS STATISTISKIE PĒTIJUMI

Mēs jau minējām agrāk par b. Stučkas statistiskajiem darbiem Vjačkas trimdā. Tagad pakavēsimies pie viņiem drusciņ sīkāk, tālab ka, pēc mūsu domām, šie darbi, kuriem pašiem par sevi ir nopietna zinātniska vērtība, ir arī atstājuši zināmu iespaidu uz b. Stučkas vēlākiem darbiem par agrarattiecībām Baltijā. Še viņš piesavinājās zinātnisku statistiskas pētības metodi, ar kuras palīdzību viņš no sausiem skaitļiem mācījās taisīt nopietnus eko-

¹ «Socialdemokrata bibliotēka», Nr. 4 (bez paraksta).

² Turpat, Nr. 13 (bez paraksta).

nomiskus slēdzienus, kā jau to redzējām viņa agrāk minētajā darbā «Latvijas zemnieka evolūcija», kurš bija uzrakstīts paraleli ar viņa pārējiem statistiskiem darbiem.

P. Stučkas pirmais statistiskais darbs «*Zemes īpašuma mobilizācija Vjatkas guberņā*»¹ ietilpst plašākā kolektīvā darbā statistiķa A. A. Gurjeva redakcijā. Sis samērā nelielais darbs aptver 49 liela formata lappuses, no kurām $\frac{2}{3}$ ieņem sīkiem skaitļiem un skaitļu savilkumiem pārklātas tabulas. Šo skaitļu vākšana un sistematizēšana, bez šaubām, bija vairāku mēnešu koncentrēts darbs. Teksts ir sastādīts īsos, sasprindzinātos, matemātiski sausus teikumos, — bez vismazākās «beletristikas».

Savā darbā b. Stučka atdūrās uz ļoti nopietniem šķēršļiem, tālab ka nekādu iepriekšēju materialu viņš Vjatkas guberņas Statistiskajā nodaļā neatrada.

Viņam nācās sameklēt materialus Apgabala tiesā, kur zemes īpašuma pāreja no vienas rokas otrā tomēr tapa reģistrēta vecākā notara kancelejā. Pēdējam pienākas atzīmēt sevišķā grāmatā attiecīgos līguma, ūtrupes un mantošanas aktus, kuros apstiprināta nekustamā īpašuma pāreja attiecīgā apgabala rāmjos. Tomēr, saka b. Stučka, šīs «vecākā notara ziņas ir ne tikai visai nepilnīgas, bet arī nabadzīgas satura ziņā un sikumos ne katrreiz neapšaubāmas». Bieži vien top uzdoti nepareizi skaitļi tiklab par samaksātās sumas lielumu, par zemes īsto vērtību, par viņas platību un kvalitāti, lai piešmauptu kroni un mazinātu attiecīgo nodokli. Top noslēpts atsevišķo zemes gabalu īstais sastāvs (aramā zeme, purvi, meži, ganības). Notaru archivi nedod palāvīgas ziņas arī par to, vai, zemi pārdodot, pircējs ir samaksājis skaidrā naudā vai uz nomaksu, vai ar pircēja privatām naudām jeb ar bankas palīdzību.

Sos sadabūtos, kauču nepilnīgos materialus b. Stučka sadala pēc dažādo «socialo kārtu» pazīmēm: 1) muižnieki, 2) kupči, 3) pilsoņi, 4) zemnieki, 5) pārējo kārtu priekšstāvji, 6) biedrības iz dažādu kārtu priekšstāvjiem un 7) iestādes.

Runājot par zemes mobilizāciju, b. Stučka atdala no visas Vjatkas guberņas zemes platības kroņa zemi, tālab ka mobilizējama ir tikai zeme, kas atrodas privatās rokās. Bet arī no pēdējās gandrīz puse ir izdota ne kā privats īpašums, bet uz privatām lietošanas tiesībām (posesionnoje pravo), tā ka no apmēram 15 miljoniem desetinū zemes tikai ap $\frac{1}{2}$ milj. jeb apmēram $3\frac{1}{2}\%$ ir mobilizēšanai pieejamas. Bez tam $\frac{8}{9}$ no visas zemes sastāv no meža un apstrādāšanai nederīgas zemes.

Analizējot dažādo aprinķu zemes mobilizācijas procesu, b. Stučka nāk

¹ П. Стучка. Мобилизация земельной собственности в Вятской губернии (1874—1899). «Статистический Ежегодник Вятской губ. за 1900 г.», 165.—214. lpp.

pie slēdziena, ka «26 gadu laikā vairāk nekā puse no visas platības ir bijusi ierauta mobilizācijas procesā».

Tālāk viņu interesē jautājums: «Vai zemes īpašuma apgrozība norisinās vienu un to pašu kārtu vai ekonomisko grupu starpā jeb notiek jauna zemes pārdalīšana starp dažādām kārtām vai ekonomiskām grupām?»

Atzīdams, ka ekonomiskā sagrašanās (t. i., pēc zemes lieluma mērauklas) Vjatkas guberņā aplūkojamā laikmetā spēlēja daudz lielāku lomu nekā kārtas piederība, b. Stučka aiz attiecīgo materiālu trūkuma tomēr ir piespiests aprobežoties vienīgi ar zemes mobilizācijas analīzi kārtu starpā. Un te viņš nāk pie sekošā slēdziena.

Muižnieku zemes daudzums 10 gadu laikā pa visu guberņu ir samazinājies par kādām 12¹/₂ tūkstoši desetinām. Bet, ievērojot to, ka Vjatkas guberņā īstu «asinsskaidru» muižnieku samērā maz un tāpēc pie muižnieku grupas jāpieskaita arī augšminētās piektās grupas, tā sauc. «pārējo grupu» priekšstāvji, tad šo abēju kategoriju priekšstāvji kopā ir zaudējuši ap 31¹/₂ tūkstoši desetinu, jeb ²/₃ no visas savas zemes. Turpretī pilsonisko grupu un dažādo «biedrību» priekšstāvju zemes platība gandrīz nav grozījusies.

Kādās rokās tādā ziņā muižnieku pazaudētā zeme ir pārgājusi? Galvenie pircēji ir *kupči* un *zemnieki*, pie kam interesanti atzīmēt, ka visvēlamākais iepirkšanas objekts ir tādi zemes gabali, uz kuriem atrodas šādas vai tādas būves, kas ienes peļņu, t. i., dažādas lauku rūpniecības iestādes — sudmalas, fabrikas u. tml., pie kam pašas zemes platība spēlē tikai blakus lomu. Starp abām pircēju grupām zemnieki ieņem pirmo vietu.

Zemnieku «bagātošanās» process uzrāda brīžiem visai ievērojamus rezultātus. Tā, piemēram, autors pieved faktu par diviem zemniekiem, kuri bija iepirkuši par 127 000 rubļu 8000 desetinu zemes ar ienesīgām ēkām.

Šeit vēl jāpiezīmē tas, ka starp «kupci» vārda šaurā nozīmē un pārkupčojušos zemnieku īstenībā nav nekādas starpības. Tie ir «divi vēži vienā kulītē», jo vietējie kupči gandrīz visi cēlušies no tiem pašiem zemniekiem, tikai ierakstīdamies kupču kārtā. Tātad mēs šeit redzam, ka Vjatkas guberņā norisinās tas pats diferenciācijas process zemniecībā, kādu b. Stučka atzīmē latviešu zemnieka evolūcijas procesā: uz skatuves parādās vēsturiski labi pazīstamais *kulaks*...

Pārejot pie autora minētām ekonomiskām grupām, b. Stučka rauga pēc iespējas savākt attiecīgos materiālus, kurus viņš sadala attiecībā uz zemes lielumu 4 grupās: 1) ne vairāk kā 10 des.; 2) no 10 līdz 50 des.; 3) no 50 līdz 200 des. un 4) vairāk kā 200 desetinu.

Nostādot blakus dažādos ļoti raibos faktus, autors novēro sekošo: «Mēs redzam, ka veselas muižas top sadalītas nelielos gabalos... bet arī redzam sīku zemes gabalu sapirkšanu vienā lielā kompleksā... Galu galā drumstalošanās process ņem pārsvaru, bet, nostādot blakus lielo īpašumu skaitu

un viņu platību — ar pārdoto zemes gabalu skaitu un lielumu no šīs pašas grupas, mēs nonākam pie slēdziena, ka zemes drumstalošana galvenā kārtā iziet uz neapstrādāto, lieko zemes gabalu nogriešanu no lielajām muižas platībām un viņu pārdošanu; piem., zemnieku grupa, uz kuru attiecas visienesīgāko zemes gabalu skaits, ir sapirkusi $\frac{2}{3}$ no visas zemes platības, uz kuras atrodas mežs.»

Taisīt gala slēdzienu par novērotiem faktiem «ekonomisko» grupu analizē b. Stučka tomēr atsakās, jo, pēc viņa domām, visi fakti tikai tad iegūst vērtību, ja viņus salīdzina ar pārējām saimnieciskām parādībām tanī pašā apgabalā.

Viņa darbs tādā ziņā ir aprauts. Bet arī tādā veidā viņš noteikti liecina par kapitalisma straujo attīstību gadsimtena beigās pat tādā atpakaļ palikušā gubernā kā Vjatkas gubernā — un pie tam uz laukiem.

Darba pēdējā daļā autors pāriet pie zemes cenu analīzes un viņu grozībām pa atsevišķiem gadiem, kā arī pie zemes cenu un labības cenu salīdzināšanas. Pie šiem sākumiem mēs šeit kavēties nevaram.

Otrs b. Stučkas darbs statistikas nozarē Vjatkā ir III un IV nodaļa lielā kolektīvā darbā «*Iedzīvotāju sastāvs*», kurš kopā ar vēl citiem darbiem ievietots diezā statistisku materiālu sējumā.¹

Pēc nodaļas vadītāja Gurjeva priekšvārdā izteiktās atsauksmes minētā sējuma autori ir sev stādījuši par mērķi noskaidrot Vjatkas gubernas sādžas likteni, viņu dinamiku. Materiālu kopojojot, viņi centās izpētīt «ne tikai pašreizējo apriņķu iedzīvotāju stāvokli, bet arī pēc iespējas dot izsmelšu materiālu jautājuma noskaidrošanai, kādā virzienā norisinās ekonomisko apstākļu pārgrozība zemnieku saimniecībā. Lai ar saviem paņēmieniem un metodi autori neaizsegtu ceļu izpētāmā procesa turpmākai vispusējai apgaismošanai, viņi savā analizē un gala slēdzienos stingri turējās statistisko faktu rāmjos.»

P. Stučkas darbs minētā sējumā aptver divas nodaļas: «*Tautas veselība*» un «*Rakstu prašana*».²

Šim Stučkas darbam ir ļoti specifiska nozīme. Nodaļa par tautas veselību ietver visai noderīgu materiālu priekš *socialās medicīnas* jeb *socialās higiēnas* pētītājiem. Mūsu mērķim kā biogrāfisks materiāls viņš izlietojams tikai šauri aprobežotā apmērā, jo viņš pa lielākai daļai sastāv no skaitļu tabulām (apmēram 25 tabulas). Tomēr pievedīsim dažus interesantus momentus.

Pēc pieejamā materiāla dot vispārēju spriedumu par Vjatkas gubernas

¹ «Сборник материалов по оценке земель Вятской губернии», 1904. г.

² P. Stučka, 1) «Народное здравие» (63.—101. лрр.) un 2) «Грамотность» (102.—130. лрр.), III un IV nodaļa krājumā «Сборник материалов по оценке земель Вятской губернии».

iedzīvotāju veselības stāvokli, pēc Stučkas domām, nav iespējams, tālab ka nebija nekādu organu, kas no zinātniskā viedokļa par šo jautājumu būtu interesējušies. Slimnīcas un ambulatorijas pastāvēja pārāk aprobežotā skaitā. Bija apriņķi, kuros faktiski nebija nekādas medicīniskas gādības. Statistiskos materialus varēja gūt vienīgi par tiem slimniekiem, kuriem bija dota fiziska iespēja griezties pie slimnīcām un kuri bija reģistrēti. Lai tomēr dabūtu kauču kādu pārskatu par iedzīvotāju veselības stāvokli, vajadzēja aprobežoties galvenā kārtā ar tādiem faktiem kā iedzīvotāju *mirstība* un viņu *derīgums priekš karaklausības*, kuri bija pietiekoši sīki reģistrēti un tālab objektīvi derīgi. Tikai nelielā mērā varēja izmantot materialus par tiem iedzīvotāju *saslimuma veidiem*, kas bija reģistrēti.

Vispirms krīt acīs vispārējais augstais mirstības koeficients Vjatkas guberņā. Pēc 1886.—1900. g. statistiskām ziņām šis mirstības līmeņa caurmērs svārstās no 41,6 līdz 61,6 uz 1000 vīriešiem un no 38,5 līdz 58,0 uz 1000 sievietēm gadā. Vjatka ieņem citu guberņu starpā Krievijā 11. vietu. Citiem vārdiem, Krievijā bija 10 guberņas, kurās mirstības līmenis ir vēl augstāks, kamēr tanī pašā laikā Eiropas valstīs, izņemot Pireneju un Balkanu pussalas, šie skaitļi svārstās starp 16,9 uz 1000 iedzīvotājiem (Norveģijā) un 33,7 uz 1000 (Ungarijā).

Ārkārtīgi stipra ir bērnu mirstība. Skaitļi, kas reģistrēti 15 gadu laikā, pierāda, ka Vjatkas guberņā no *visiem dzimušiem* bērniem mirst caurmērā 45%, nenasnieguši pirmo dzīves gadu, pie kam zēnu mirstība sasniedz 47,6%, meiteņu — 42,4%. Tanī pašā laikā Eiropas valstīs šis skaits sasniedz tikai 12,9% (Zviedrijā) — 24,8% (Austrijā).

No 10 līdz 17% bērnu nomirst jau pirmajā dzīves mēnesī, ko b. Stučka izskaidro ar to, ka tikai 7—9,1% no visām dzemdībām ir norisinājušās ar vecmātes palīdzību. Pēc prof. Oto ziņām ne vairāk kā 5% no visām dzemdētājām vispār griežas pēc vecmātes palīdzības.

Otrs svarīgs moments b. Stučkas darbā ir *karaklausībai* derīgo jauniešu apraksts. Savāktie materialu, pēc autora liecības, «dod visai spilgtu gleznu par tautas veselības visai zemo līmeni. Caurmērā 12 gadu laikā 6,1% no visiem aplūkotajiem rekrūšiem, t. i., jaunekļiem pašos zieda gados, ir atzīti par karaklausībai gluži nederīgiem, — pat rezervos.»

Bet tas nav viss. Kā redzams iz citas tabulas, 22,4 procenti no iesauktajiem ir dabūjuši paildzinājumu uz vienu vai diviem gadiem «nespējas jeb seksualās nepilngadības» dēļ. No tiem, kas pēc paildzinājuma atgriežas karaklausības komisijā, 37,5 procenti dabū otrreizēju pagarinājumu.

Ja ievēro vēl to faktu, ka no iesauktajiem rekrūšiem, to starpā arī nespējnieki un seksualī nenobrieduši, ap 42,9% ir precējušies, vēl nenasnie-

guši 20 gadu, tad var iedomāties, kādos nenormalos veselības apstākļos attīstās iedzīvotāju pieaugums. Līdzīgu interesantu faktu mēs vēl atrodam diezgan daudz b. Stučkas darbā, bet pie viņiem kavēties šeit nav iespējams.

Tāpat arī nekavēsimies pie IV nodaļas sākumiem par iedzīvotāju «rakstu prašanu». Šim darbam aiz materialu trūkuma bija sprauti vēl šaurāki mērķi nekā III nodaļai. Pēc ievietotām skaitļu tabulām varam spriest tikai *vispārēji* par iedzīvotāju kulturalo līmeni bez nekādām sīkākām sociālās diferenciacijas pazīmēm, kuras mēs varētu izcelt, ja mums būtu iespēja vest b. Stučkas darbu sakarā ar pārējo krājuma līdzstrādnieku rakstiem. Tālab mēs šeit pievedīsim tikai pāris sevišķi spilgtu faktu, kas norāda, cik zems bija kultūras līmenis cariskajā Krievijā gadus 40 atpakaļ.

Stučka ņēma savus skaitļus no diviem galveniem avotiem: 1) no rakstu pratējiem, kas reģistrēti, laulību noslēdzot, un 2) no rekrūšu sarakstiem. Salīdzinājuma dēļ b. Stučka ņem divus periodus: pirmo no 1870. līdz 1872. gadam un otru — desmit gadus vēlāk — no 1880. līdz 1882. gadam.

Rakstu pratēju skaits pirmajā periodā bija caurmērā pēc laulības reģistriem:

provincē: starp vīriešiem — 8,36—8,70‰; starp sievietēm — 0,88—1,09‰.

Vjatkas pilsētā: starp vīriešiem 50,26‰; starp sievietēm — 23,21‰.

Otrā periodā līmenis paceļas un sasniedz:

provincē: starp vīriešiem — 17,34—20,06‰; starp sievietēm — 1,48—2,31‰.

Kas attiecas uz rakstu prašanu rekrūšu starpā, tad b. Stučka uz sīku skaitļu tabulu pamata dod sekošos caurmēra skaitļus: no 1874. līdz 1879. gada rekrūšiem bija 28,5‰ rakstu pratēju, no 1880. līdz 1885. gada rekrūšiem — 28,9‰, no 1886. līdz 1890. gada — 38,1‰, no 1891. līdz 1895. g. — 46,0‰ un no 1896. līdz 1900. gada — 52,7‰. Rakstu pratēju pieaugums it dabiski izskaidrojams caur skolu skaita vairošanos 25 gadu laikā.

Kas attiecas uz rakstu prašanu vecāko grupu starpā, tad par pēdējo Vjatkas guberņā gandrīz nevarēja būt runas.

Trešais un galvenais b. Stučkas statistikas darbs Vjatkas trimdā ir ievietots 1900.—1902. gada «Statistiskajā gada grāmatā», kas izdota 1907. gadā. Viņš aptver trīs atsevišķus pētījumus, kuri organiski viens ar otru saistīti. Pirmā nodaļa aptver *Vjatkas guberņas iedzīvotāju dabisko kustību*;¹ otrā nodaļa — *šo iedzīvotāju mehānisko kustību*² un trešā

¹ П. Стучка. Естественное движение населения Вятской губернии. «Статистический Ежегодник Вятской губернии за 1901—1902 г.», 1.—88. lpp.

² П. Стучка. Механическое движение населения Вятской губернии. Переселение и отлучки по паспортам. Турпат, 89.—118. lpp.

nodaļa — *viriešu iedzīvotāju sastāvu karaklausības gados no 1892. līdz 1901. gadam.*¹

Se mūsu priekšā milzīgs darbs gan bagātā skaitļu materiāla ziņā, gan attiecībā uz rūpīgo materiālu apstrādāšanas metodiku, — it sevišķi ievērojot toreizējās Krievijas statistikas visai zemo līmeni un to apstākli, ka b. Stučkam nācās pirmajam Vjatkas guberņā tik plašā apjomā aptvert jautājumu, pie kam vecākās statistiskās ziņas varēja smelt vienīgi iz policijas sarakstiem par dzimstību un mirstību.

Zem «dabiskās» iedzīvotāju kustības jāsaprot pārgrozības, kas ceļas iedzīvotāju skaitā caur izmiršanas un piedzimšanas procesiem. Zem «mechaniskās» kustības turpretī saprotamas pārgrozības, kas izsauktas caur daždažādiem sociāliem apstākļiem (darba meklēšanu u. tml.). «Pateicoties šo abu faktoru savstarpējam iespaidam,» saka b. Stučka, «grozās iekura apgabala iedzīvotāju skaits un saturs.»

Par nožēlošanu jākonstatē, ka ne abi faktori vienādā mērā varēja tapt izpētīti. Kamēr dabiskās kustības momenti (t. i., dzimstība un mirstība) jau labi sen tapuši reģistrēti, tikmēr mechaniskās kustības gleznu varēja tikai dabūt no tā laika, kad Krievijā pirmo reizi tapa ieviesta un pēc zināmiem gadiem atkārtota *ļaužu skaitīšana vienā noteiktā dienā*. Salīdzinot divas tādas viendienas skaitīšanas rezultātu listes, mēs tikai varam taisīt pareizus slēdzienus par iedzīvotāju «mechanisko», t. i., sociālo kustību.

Kaut tā saucamais «dabiskais» iedzīvotāju kustības process daudz vieglāk novērojams, b. Stučka itin pareizi aizrāda, ka arī šis process nebūt nav tik vienkāršs, kā tas uz pirmo acu uzmetienu izliekas. «Ir jau sen konstatēts, ka tādi tīri fizioloģiski procesi kā dzemdēšana un nāve nav tikai fizioloģisku iemeslu sekas, bet pat lielākā mērā nekā no fizioloģiskiem iemesliem top noteikti — gan tieši, gan aplinkus — no dažādiem sociāliem iemesliem, specialī ekonomiska rakstura iemesliem. Tādā veidā, izejot no mirstības un dzimstības normu aprēķiniem un šo normu pārgrozībām, varam taisīt slēdzienus par dažādu ekonomisku soļu iespējamību un nepieciešamību, kā arī par pastāvošās saimniecības sistēmas defektiem.»

Kā redzams, šeit b. Stučka, neraugoties uz Vjatkas Statistiskās nodaļas vadītāja Gurjeva aizrādījumu, ka statistiķiem savu darbu nevajagot vest «kādā noteiktā virzienā» (domājams, aiz cenzuras apstākļiem), — tomēr rauga pielietot marksistisku statistikas metodi.

Arī tālāk b. Stučka saka: «Pie mirstības un dzimstības jautājumiem iedzīvotāju kustības statistika pievieno citu vēl lielākā mērā sociālu parādību, — proti, *laulības* jautājumu, šo galveno dzimstības noteicēju. Arī

¹ П. Стучка. Мужское население Вятской губернии в призывном возрасте по отчетам об исполнении воинской повинности (1892—1901 г.). Турпат, 119.—204. лрр.

ši parādība, kurai par pamatu ir cilvēces fizioloģiskās tieksmes, stāv visciešākā sakarā ar ekonomiskām un sabiedriskām parādībām.»

Kā ilustrācija par dabiskās kustības tiešo sakarību ar mehānisko (t. i., no sociālajiem apstākļiem izsaukto) kustību b. Stučka ar skaitļiem rokā pierāda, ka «*tie aprīņi, no kuriem izceļojuši visvairāk iedzīvotāju, vispāri (izņemot Koteļņikus) izrādās par visneizdevīgākajiem priekš dabiskā pieauguma. Acīm redzot tie iemesli, kuri noteic zemu dabisku pieauguma procentu, arī izsauc pastiprinātu izceļošanu no šiem apgabaliem.*» (Pastrīpojums autora. — P. D.) Un viņš taīsa loģisko slēdzienu: «So iemeslu novēršana, bez šaubām, arī samazinās izceļotāju skaitu.»

Tikai jānožēlo, ka šo acīs kritošo faktu ilustrācijai viņš neapstājas (jeb viņam nav ļauts apstāties) pie to sociālo apstākļu analīzes, kas ne tikai dzen vietējos zemniekus atstāt savu dzīves vietu, bet arī noved pie mirstības skaitļa lielā pārsvara pār dzimstību. Bet tas jau sniedzas pāri par tā sauktās «tirās» statistikas rāmjiem un ietilpst sociologa darba aplokā, pie kura studijām vietējā administrācija autoru gan arī nebūtu pielaidusi.

Līdzīgu ainu mēs redzam pie b. Stučkas pilsētnieku kustības analīzes, kur it sevišķi spilgti redzams «mehāniskās» (t. i., ārpus bioloģiskās dzimstības un mirstības likumiem stāvošās) kustības pārsvars pār «dabisko» kustību.

«Pilsētu iedzīvotāju skaits aug, *pateicoties ieplūdumam no laukiem; bet no sādžas ieplūst galvenā kārtā jaunu strādnieku masas bez ģimenes, un tas savukārt izskaidro tiklab zemo dzimstības, kā arī noslēgto laulību normu.* Šie iegājņi ir savas ģimenes pametuši sādžā, jeb viņiem nav iespējas nodibināt ģimenes dzīvi, pateicoties sava stāvokļa nenodrošinātībai.»

Sava darba tālākā gaitā b. Stučka dod ļoti plašu «dabisko», t. i., bioloģisko pārgrozību analīzi, ilustrēdams to neskaitāmām, sīki detalizētām tabulām. Tur atrodam tādus sīkumus: kādā *vecumā* vīrieši un sievietes noslēdz laulību; kādā gadalaikā visbiežāk top reģistrēta laulība jeb bērnu dzimšana; atrodam ziņas par «*auglīguma*» koeficientu, par *nedzīvi dzimušo* bērnu skaitu, par *ārlaulībā* dzimušiem bērniem utt. Visām šīm rūpīgi sastādītām tabulām pārāk speciāla nozīme, un mēs pie viņām kavēties nevaram.

Sava darba II nodaļā «*Mehāniskā iedzīvotāju kustība Vjatkas gubernā*» b. Stučka sniedz tikai sausu skaitļu materiālu, kuru tam galvenā kārtā nācās sastādīt uz reģistrētu ziņu pamata par izdotām pasēm. Seit atzīmēti skaitļi par karaklausības gados atrodošos vīriešu pārvietošanu, par darba meklētāju aizceļošanu, par kustību, kas izsaukta caur neražu. Priekš visu šo faktu dziļākas sociālās analīzes autoram trūka materiālu.

Visplašākais statistiskais darbs ir šinī pašā sējumā ievietotā III nodaļa «*Vīriešu iedzīvotāji Vjatkas gubernā karaklausības gados (no 1892. līdz 1901. g.)*.» Viņš aptver 85 lappuses, kurās ievietotas kādas 80

tabulas, vairākas diagramas un kartogramas. Šinī darbā bez tiešās skaitliskās analīzes par iesaukto rekrūšu sastāvu atsevišķos gubernas apriņķos un pilsētās ir interesantas ziņas par karaklausības gados atrodošos vīriešu fiziskās un seksuālās attīstības līmeni, par viņu vispārējo veselības stāvokli, par viņu rakstu prašanas procentu utt.

Vispārējos vilcienos šie momenti jau bija aizķerti agrāk minētajā darbā par «Tautas veselību» un «Rakstu prašanu», bet šeit viņi apstrādāti visos sīkumos. Ir interesanti fakti par karaklausībā iesaucamo vīriešu skaitu sakarā ar lauku nodrošinātību ar darbaspēku, piemēram, *viendēlu* neiesaukšanu dienestā, darba nespējīgo un slimo vīriešu skaitu utt.

Ļoti sīki ir apstrādāti skaitļi par rekrūšu izglītības līmeni. Še jautājums ir tikai daudz sīkāk diferencēts. It sevišķi interesanti ir salīdzinošie skaitļi starp rekrūšu izglītības līmeni Krievijā, specialī Vjatkas gubernā, un rekrūšu izglītības līmeni citās Eiropas valstīs.

Pievedīsim tikai dažus skaitļus. Kamēr uz 10 000 rekrūšu 1897. gadā *Vācijā* nāca 16 analfabetu, *Zviedrijā* — 27, *Sveicē* — 35, *Holandē* — 470, *Francijā* — 518, *Beļģijā* — 1360, *Austrijā* — 2200 un *Italiijā* — 3894, *Vjatkas* gubernā bija 5600 analfabetu, bet visā *Krievijā caurmērā* — 6110 (!)

Krievijā, pateicoties šim kliezsoši zemajam izglītības līmenim, toreiz karaklausības laiks ilga veselus 5 gadus. No šī fakta b. Stučka taisa itin pareizu slēdzienu par lielajiem *ekonomiskajiem zaudējumiem*, kādi ceļas valstij caur tādu ilggadēju labākā darbaspēka atrautību no saimnieciskās dzīves.

Līdz ar to nobeigsim savu apskatu par b. Stučkas statistiskiem darbiem un pāriesim no «skaitļiem» pie *politikas*.

7. UZ JAUNĀ GADSIMTEŅA SLIEKŠŅA

Krievijā gatavojās nopietni konflikti. Slavenais «Rīgas dumpis» 1899. gadā bija tikai viena no neskaitāmajām epizodēm, kas sāka atkārtoties visās Krievijas nomalēs un noveda pie asiņainām sadursmēm starp strādniecību un krievu patvaldības asinssuņiem.

Despotisma valgs sažņaudzās jo dienas jo ciešāk. Un viņš bija virzīts ne tikai pret cīnošos proletariatu, bet pret katru cik necik brīvu domu.

Tā 1900. gada septembrī Kijevas universitatē izcēlās studentu nemieri sakarā ar mītiņu, kurš pagērēja kāda reakcionara profesora atstādinašanu no amata. Mītiņā iejaucās augstskolas inspekcija, kura piesprieda 4 studentiem vairāk dienu karcera sodu. Tas bija nemieru cēlonis. Studentu protesta sapulces atkārtojās, un 7. decembrī, kad bija sanākuši kādi 600 stu-

denti, universitatē ielauzās ar plikiem zobeniem žandarmi, policisti, kazaki un zaldāti.

Mītiņa rezultats bija tas, ka uz izglītības ministra Bogolepova pavēli 183 studenti tika notiesāti ar nodošanu zaldātos. Šāds viduslaiku paņēmiens sacēla dziļu sašutumu visā sabiedrības progresīvajā daļā. Pēterburgā, Charkovā, Maskavā, Tomskā u. c. augstskolās norisinājās plaši studentu streiki ar demonstrācijām. Maskavā un Charkovā studentu demonstrācijām pievienojās strādnieki un ar saucieniem «nost patvaldību!» desmitiem tūkstošu soļoja pa pilsētu ielām. 15. februārī atskanēja Karpoviča šāviens, kas nāvīgi ievainoja nemiera īsto cēlāju — Bogolepovu.

Sevišķi plašas demonstrācijas notika Pēterburgā pie Kazaņas katedrales. Tur 4. martā bija sapulcējušies līdz 15 000 demonstrantu — inteliģentu un studentu ar paceltiem sarkaniem karogiem un revolucionāriem uzrakstiem. Turpu saplūda arī līdz 30 000 ziņkārīgu skatītāju. Bet te no visām pusēm demonstrantiem uzbruka kazaki un žandarmi un visbrutālākā veidā sāka cirst publikā nagaikām un mīdīt zirgiem kritušos. Starp ievainotiem esot toreiz atradušies pazīstamie eksmarksisti — tagadējais baltgvardists Pēteris Struve un Tugans-Baranovskis, kā arī citi ievērojami vīri. Abi tikuši apcietināti. Arestēts tika arī Maksims Gorkijs.¹

«Socialdemokrātā» par šo vēsturisko studentu izdauzīšanu, kā arī par tās cēloņiem un sekām ir sīks apraksts. 1900. gada studentu vispārējā streika nozīme sen jau ir dabūjusi savu vēsturisko novērtējumu. Pie viņa mēs neapstāsimies. Atzīmēsim tikai «Socialdemokrata» speciālo viedokli attiecībā uz studentu nemieriem, kurš pietiekoši skaidri izteikts sekošās rindās:

«Mēs jūtam studentiem līdz, tāpat kā mēs jūtam līdz ikkatram, kam notiek liela pārestība un netaisnība... tā kā valdības barbariskie spaidi viņus žņaudz un pamodušās pašcieņas jūtas spiež pretoties barbaru pārestībām, tad tiem gribot negribot jāķeras pie terora...»

Bet teroru kā metodi «Socialdemokrats», kā redzēsīm tālāk, kategoriski noliedz. Viņš saka: «Krievu strādnieki viņiem rādīja citu, labāku ceļu. Krievu proletariāts izrādīja dziļu politisku apziņu, demonstrēdams studentu labā. Strādnieki zin, ka viņi tikai tad var nokratīt savu jūgu, ja viņi cīnās pret katru apspiešanu un varmācību, arī ja tā neiet tieši uz viņu ādu. Tādēļ viņi uzstājas pret barbarisko studentu apspiešanu, lai gan viņi zin, ka 95 procenti no visiem tagadējiem studentiem maz gadus vēlāk būs plēsīgi čīnavnieki vai riebigi siekalu laizītāji, pret kuriem būs jāved jo sīva cīņa.»

Par to mēs jau varējām pārliecināties vispārējo studentu streiku laikā Rīgā, kad Rīgas latviešu studentu korporācijas «Tālavijas» biedri spēlēja

¹ Krievu studentu nemieri. «Socialdemokrats», Nr. 2.

tiešu streiklaužu lomu. Tāpēc pievestā raksta autoram Roziņam bija pilnīga taisnība, nobeidzot savu rakstu sekošiem vārdiem:

«Kā tagadējos nemieros, tā arī turpmākās cīņās viss iznākums ir un būs atkarīgs no strādniekiem; un tāpēc arī tiem studentiem, kuri nopietni vēlas darīt galu mūsu beztiesību stāvoklim, jāslienās klāt pie proletariata.»

Seit mēs redzam pilnīgi pareizu nostādni attiecībā uz proletariata cīņas sabiedrotiem, attiecībā uz vienoto revolūcijas fronti, attiecībā — uz pilsonisko «inteliģenci».

Nebūs nevieta, ja atsegsim latviešu pilsoniskās «inteliģences» seju toreizējā nopietnā sabiedriskā rūgoņu laikmetā. Pievedīsim piemēru, kā tas pats filozofijas doktors P. Zālītis, kurš 90. gadu vidū ļūnstijās ap veco «Dienas Lapu», 1901. gadā, pārvērties par «atjaunotās», t. i., no marksistiem tīrītās «Dienas Lapas» redaktoru, lien uz vēdera cariskās valdības priekšā un pielaiž savā laikrakstā smirdošu reptilisku ievadrakstu, kurā autors ieteic celt Rīgā Aleksandram I uz Esplanades laukuma pieminekli ar zelta burtos iekaltu virsrakstu: «Savam atsvabinātājam — pateicīgie latvieši.»¹

Ir tiešām vērts še atkārtot «Dienas Lapas» 85. numurā ievietotos reptiliski gļotainos vārdus: «Var gan iedomāties, cik dziļi iespiestos bērna jūtīgā, mīkstā sirsniņā šāda aina, cik cieša taptu viņa pārliecība, ka *vajag* mīlēt savus valdniekus, caur kuru žēlastību, labvēlību, rūpību un gādību vien latvieši tapuši par tiem, kas tie tagad ir, t. i., par pilntiesīgiem pilsoņiem, kuriem visas pakāpes sadzīvē sasniedzamas, kuri ne no kā nav izslēgti caur savu kārtu un dzimumu.» Un tas ir rakstīts tanī laikā, kad visās Krievijas malās — augstskolu un fabriku centros — kazaku nagaika dejoja pa strādnieku un studentu mugurām, kad pa pilsētu ielām plūda asinis, kad dīglī tapa nospiesta katra brīvā doma! Nav brīnums, ka mūsu biedrs Roziņš ar riebumu aizgriežas no līdzīgiem reptiļiem un pienaglo pie kauna staba šo latvju inteliģences «sunisko luncināšanos un tārpisko lišanu». Par minētā raksta autoru Roziņš atmasko «Dienas Lapā» pastāvīgi strādājošo «žandarmu aģentu» Haraldu Jēgeri. Un tādām P. Zālītis ļauj pilnu vaļu ākstīties viņa vadītajā laikrakstā!

Pie šī gadījuma nebūs lieki pievest arī otras inteliģentu grupas politisko «evolūciju», kura tanī pašā gadā bija «atjaunojusi» kādreiz progresīvās «Pēterburgas Avīzes» ar V. Pluti, A. Niedru, R. Blaumani priekšgalā. Šī laikraksta «parauga numurā» redaktors brīdina pret tiem, kas «pēc ārzemes publicistu padomiem (domāti marksisti. — P. D.) bez kādas pārbaudīšanas mēģinās iekārtot mūsu dzīvi, jo «Pēterburgas Avīzes» ir tai

¹ Aleksandra I piemineklis. «Socialdemokrats», Nr. 3.

pārliecībā, ka mūsu dzīves reformām vajag izaugt pašu tautas apziņā un vienmēr pieslieties valsts satversmei mūsu plašajā tēvijā — Krievijā (t. i., cara pašvaldības režīmam. — P. D.), no kuras latviešiem nākusi brīvība un gara gaisma un zem kuras apsardzības tiem arī turpmāk gaidāma garīga attīstība un materiala labklājība». (Pastrīpojums mans. — P. D.)¹

Bet kāda ironija! Šis parauga numurs bija izsūtīts 22. novembrī 1901. gadā. Bet jau 1. kārtējā numurā, kurš izlaists tā paša gada 15. decembrī, mēs uz otrās lappuses atrodam no Vidzemes gubernatora Paškova parakstītu dokumentu, kas vienkārši nosmejas par šo latviešu filistru apdziedāto «brīvību un gara gaismu». Tur mēs zem virsraksta «Obligatorišks nolikums Rīgas un Jurjevas iedzīvotājiem»² lasām, ka «visādas sanāksmes un sapulces tiklab uz ielām, laukiem un dārzos, kā arī citās vispārējās un privātās vietās un mājās ir aizliegtas», ka «personām, kuras šos prasījumus pārkāpj, uzliks administratīvā kārtībā līdz 500 rubļu lielu naudas vai līdz 3 mēnešiem aresta sodu» utt. Par «pipku», ko dabūs piedevām, gubernatora kungs, protams, cieš klusu... Skaistu «brīvību» mūsu birģeļi mums sludina!

Atgriezīsimies pie minētajiem studentu nemieriem, kuri nobeidzās ar Karpoviča teroristisko aktu, un paklausīsimies, kādu viedokli «Socialdemokrāts» ieņem pret teroru vispār kā cīņas līdzekli pret pastāvošo valsts kārtību, kamēr vēl nebija organizēta latviešu strādnieku partija un kamēr terora uzslava zem E. Rolava... iespaida arī Latvijā sāka atrast arvien vairāk un vairāk piekritēju neapzinīgu strādnieku vidū.

Kādā interesantā rakstā zem virsraksta «Trīs pamācoši stāstiņi»³ Roziņš pieved raksturīgus piemērus par atsevišķu iedzīvotāju dažādiem protesta vai cīņas veidiem pret patvarīgās valdības kalpu mežonību un apstājas sevišķi pie pēdējā laikā izdarītiem individualā terora aktiem.

«Tādēļ arī daži brīvības cīnītāji,» raksta Roziņš, «kuri nevar ciest redzēt visas pārestības un netaisnības, nerēķina paši par savu dzīvību un ar revolveri rokā ņemas sodīt varmākas. Neilgā laikā tādā kārtā tika sodīti Bogoļepovs, Sipjagins, Vāls. Bet, lai gan neviens nevar liegt Karpovičam, Balmašovam, Lekertam savu cienību, lai gan mums visiem jāatzīst šo varoņu dūša un pašuzpurēšanās spēja, tad tomēr mums jāatzīst, ka viņu atentāti nav cīņa, kura varētu kaut cik uzlabot Krievijas pavalstnieku beztiesību stāvokli un aprobežot carisma patvarības, bet tikai izmisuma darbi. Bogoļepova vietā nāca zaldāts Vanovskis, idiota

¹ «Pēterburgas Avīžu» draugi un pretinieki. «Pēterburgas Avīzes» (parauga numurs).

² Valdības rīkojumi. «Pēterburgas Avīzes», 1901. g., Nr. 1.

³ Trīs pamācoši stāstiņi. «Socialdemokrāts», 1902. g., Nr. 8, 8. lpp. (bez paraksta).

Sipjagina vietā — bende Plēve, un Vāls dabūja ordeni par izciestām sāpēm un turpina savas zvērestības kā senāk. Ne Karpoviča šāviens atsvabināja zaldātos nodotos studentus, ne Balmašova šāviens pamīkstināja policijas un žandarmerijas spaidus un ne Lekerta šāviens atsvabināja Viļņas demonstrantus no rīkstēm.»¹

Ja, pēc Roziņa vārdiem, vēl šādi izmisuma stāvoklī izdarīti teroristiski atriebības darbi atrod psiholoģisku attaisnojumu, tad nekādā ziņā nav attaisnojams socialistu-revolucionaru partijas «Kaujas organizācijas» sludinātais sistematiskais terors, «kurš pirmo reizi parādās uz Obolenski sarakotā atentātā. Nemas nerunājot par riebīgo reklāmu, ar kādu minētā organizācija plātās, neievērojot puīselisko spēlēšanos, kādu viņa izrāda, izrotādama atentāta nolūkam pirkta revolvera daļas šaušalīgiem uzrakstiem, mēs nevaram atturēties atklāti neizsacījuši, ka turam pašu teroristisko cīņas veidu par nelietderīgu un tautas atsvabināšanas cīņai kaitīgu.»

Šāda individualā terora notiesāšana izsauca bezgala niknu protestu no Ernesta Rolava puses. «Socialdemokrata» 10. numurā 1903. g. janvārī viņš asi uzbrūk nule pievestā raksta autoram, t. i., Roziņam, un rauga sajūsmas pilnā rakstā² — teoretiski pierādīt, ka individualais sistematiskais terors nebūt nerunā pretī socialdemokratijas principam. «Terorisms ir varonība. Un par varoņiem nespriež tiesu! Terorists idejas dēļ uzupurē savu dzīvību. Lai socialdemokratu rindās rodas jo daudz tādu spēku, kas tāpat kā teroristi var ciest savas pārliecības dēļ. Teroristi nevienam nedara personīgi ļauna, izņemot tos, uz kuriem krīt viņu atriebība.» Tā Rolavs izpušķo savu terorisma teoriju un pavada to romantiskām slavas dziesmām par augšā minēto teroristu varonību. «Nezinām,» iesaucas Rolavs savā naivā sajūsmā, «kas gan vairāk ir izplatījis socialdemokratijas idejas kā Karpoviča, Lekerta un Balmašova šāvieni.»

Pret šo terora romantiku Roziņš, pilnīgi pievienodamies avīzē «Iskra» un žurnālā «Zarja» izteiktai terora kvalifikācijai kā proletariata cīņai kaitīgai prādībai, publicē plašu pretraktu, kurā viņš objektīvi un ar lielu lietpratību apgāž Rolava argumentus.³ Individualajam teroram viņš nostāda pretī sistematisku aģitāciju zaldātu masās un romantiskajai varonībai — revolūcijas organizēšanu, modinot plašās strādnieku masās apziņu. Uz atklātu «dumpi» mēs pēdējās drīkstam saukt tikai tad, «kad esam ieguvuši un organizējuši tik daudz piekritēju, ka varam būt droši, ka pārvarēsim savu ienaidnieku». Tātad pirmajā vietā «Socialdemokrats» izbida *organizācijas problemu*, kura turpmāk žurnāla slejās ieņem centrālo vietu. Bet *Roziņam*

¹ Trīs pamācoši stāstiņi. Nodaļa «Ko mācāmies no augšējiem notikumiem?»

² E. Rolavs, Terorisms un politiska cīņa. «Socialdemokrats», Nr. 10.

³ F. R., Socialdemokrātiskā cīņa un terors. «Socialdemokrats», Nr. 11.

personīgi šinī «jaunās strāvas» zemgrīdes periodā, bez šaubām, pieder galvenā organizatora loma.

Sākot ar 1902. gadu, pēc tam kad «Socialdemokrats» top izsludināts par Baltijas Latviešu s.-d. strādnieku organizācijas oficiālo ārzemes organu, tiešām arī sākas cīņa par proletariāta *partijas* dibināšanu. Pirms pārejam pie šī svarīgākā momenta «jaunās strāvas» zemgrīdes darbībā, mums vēl īsos vārdos jāpiemin «Socialdemokrata» cīņa pret oportunistisko novirzienu II Internacionālē.

Jau «Socialdemokrata» 4. numurā, rakstā par vācu socialdemokratijas Libekas kongresu 1901. gada septembrī¹, Roziņš apstājas sīki pie tā saucamā «Bernšteina jautājuma» un pie viņa tikko iznākušās brošuras «Socialisma pamati un socialdemokratijas uzdevumi», kurā tas pilnīgi atsakās no Marksa mācības revolucionārā satura, uzbrūk «Marksa un Engelsa materialistiskajai vēstures teorijai jeb ekonomiskajam materialismam, dialektikai, vērtības teorijai, Marksa mācībai par kapitāla koncentrāciju» utt. Viņš ņem asi uz zoba Bernšteina izbīditos «uzdevumus», kuri «pastāv iekš tam, ka socialdemokratijai jābūt pēc iespējas rāmai un padevīgai, jāmēģina pēc iespējas iztapt buržuazijai» un vispār jāpārvēršas par «socialistiski demokrātisku reformu partiju». Līdz ar Bernšteinu Roziņš vēl nosoda veselu plejādi treknu oportunistu vācu socialdemokratijā — visādus Heines, Pensus, Dāvidus un Ko.

Viņš asi sajūt, ka II Internacionales rindās sāk parādīties liķa smaka, kura drīz vien pārsviežas uz Krievijas socialdemokratijas labējo spārnu un ievada ilgstošu cīņas laikmetu pašu rindās starp partijas revolucionāro un oportunistisko spārnu.

«Socialdemokrata» 16. numurā Roziņš vēlreiz atgriežas pie Bernšteina² sakarā ar vācu socialdemokratijas spožo uzvaru reichstaga vēlēšanās, no kuru rezultātiem šis antimarksistiskais izvirtenis nāk pie slēdziena, ka tagad «jāsviežot grabažu kambarī savi republikaniskie principi... ka tagad vairs nevarot atsācīties no birģelisko partiju pieņemtās priekšā stādīšanās ķeizaram, jo tagad pēc tiesas un taisnības socialdemokratu frakcijai piekrītot reichstagā pirmā viceprezidenta vieta» utt.

«Līdz šim,» saka Roziņš, «visi tamlīdzīgi priekšlikumi un plāni no socialdemokrātiem tika atraidīti ar dibinātu īgnumu, un nav šaubu, ka tā paliks arī turpmāk. Bernšteina arī šoreiz neizdosies ierevidēt savas oportunistiskās gudrības.»

Diemžēl, ne tikai Roziņš, bet arī mēs visi toreizējie «jaunstrāvnīeki» pārāk lielu cerību likām uz socialdemokratiskām reichstaga uzvarām un

¹ Un Bernšteins revidē! «Socialdemokrats», Nr. 16 (bez paraksta).

² Turpat.

bijām pārliecināti, ka vācu socialdemokratija, kura sev arvien mīlēja piespraust epitetu «*revolucionārā*» socialdemokratija, nekad neies pa Bernšteina ieslavētā oportunitisma pēdām. A. Bebelis dūšīgi sapēra «miļo Edi», kamēr K. Kautskis — kā saka Roziņš — «sarakstīja spīdošu atbildi uz Bernšteina nozākājumiem¹ un Hanoverā noturētais gadskārtējais partijas kongress 1899. gadā asi nosodīja Bernšteina rīkošanos.» Jā, toreiz mēs visi K. Kautskī dēvējām par «ortodoksalāko» marksistu un A. Bebeļa revolucionarais temperaments mūs visus sildīja.

Mēs toreiz vēl nesajutām, ka taisni šis spīdošās reichstaga uzvaras sevī slēpa nāves dīgli un ka ar šīm uzvarām vācu socialdemokratija it nemanot pamazām ieslidēja parlamentāriskā idiotisma un neizārstējama oportunitisma purvā. Tālredzīgāks par daudziem toreiz izrādījās — protams, no sava redzes viedokļa — E. Rolavs. Savā biografiskajā apcerējumā par Rolavu es citēju pēdējā vēstuli no 22. septembra 1904. g. viņa draugam K. Siliņam Amerikā², kurā viņš asi nosoda vācu socialdemokratiju un viņas vadītājus, to starpā arī Augustu Bebeli. Viņš pēdējam nikni uzbrūk par to, ka tas Bremenē kongresā bija iesniedzis rezolūciju, kura partijai noliedz aģitēt rekrūšu vidū, kas, kā mums zināms, stāvēja pilnīgā pretrunā ar Ļeņina taktiku. Fon Follmaru, Bernšteinu, Aueri Rolavs nosauc par «klišiem pussocialistiem pusjunkuriem,» kuri, «kā nožēlojami abinieki maisās pa socialdemokratu partijas vidū un ir kā dzirnakmens pie revolucionārā proletariata kājām».

Viņam arī ir lielā mērā taisnība, kad viņš apgalvo, ka vācu socialdemokratu taktika ar savu parlamentārisma uzslavu un aktīvu cīņas metodi noliegšanu galu galā pārvēršas par «pastāvošās kārtības atbalstu». Pēc viņa domām, vācu socialdemokratija tikai demoralizē strādnieku kustību, kālab no viņas ir jāatkratās.

Visvairāk Rolavu uztrauc Bebeļa viedoklis par teroru un pēdējā izteiciens: «Kas teroru cildina, tas top izmests no mūsu partijas.» Bet te nu sākas Rolava slavas dziesmas teroram un tai partijai, kura, pēc viņa domām, ir īstā revolūcijas organizētāja, — socialistu-revolucionāru partijai. Un, izejot no šī punkta, viņš kritizē ne tikai socialdemokratiju, bet virza savu kritiku pret marksismu kā tādu.

Pēc Rolava domām, vācu socialdemokratu oportunitisms ir taisni izaudzis no viņu «dogmatiskās» pieķeršanās Marksa teorijas principiem un nevis — kā to labi zinām — taisni otrādi: no vācu s.-d. novirziena no Marksa mācības revolucionāriem pamatprincipiem. Rolavam ir kļuvis gluži vienaldzīgs, no kuriens mēs smeļam savu revolucionāro atziņu. «Daļa no krievu socialistiem revolucionāriem ir stingri (!?) marksisti,» tur-

¹ Bernstein und das sozialdemokratische Programm. Eine Antikritik von K. Kautsky.

² P. Dauge, Ernests Rolavs. «Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata.»

pina viņš savā vēstulē, «otra daļa no viņiem ir smēlušī savas mācības no citiem avotiem... Arī socialdemokrāti var būt teroristi. Tas — ciņas ierocis: viens cērt ar cirvi, otrs ar zobenu jeb ar izkapti, skatoties pēc apstākļiem...»

It sevišķi asi Rolavs izteicas par KSDSP organu «Iskra», kura toreiz jau bija pārgājusi mazinieku rokās. «Es neesmu noliedzis sarunās,» raksta viņš tam pašam K. Siliņam, «ka terora un agrarā jautājumā es nevaru piekrist «Iskrai» un ka viņa man jau galīgi pretīga caur savu robespjerisko liekulīgo dogmatismu un šablonismu un teroristu policejisko noķengāšanu...»

Mēs turējām par vajadzīgu ilgāk pakavēties pie šī jautājuma, tālab ka tanī zemgrīdes atmosferā Rolavam bija diezgan liels iespaids uz atsevišķām strādnieku grupām. It sevišķi vēl tāpēc, ka viņš — galvenā kārtā caur sava drauga Skubiķa vidutājību — sāka transportēt uz Latviju ne tikai «Savienības» centrālo, ar revolucionāru romantismu piesātināto, pusmarksistisko organu «Proletarietis», bet arī simtprocentīgu socialistu-revolucionāru partijas literatūru.

1904. gadā Rolavs ar mandatu no šīs partijas pat iespraudās Amsterdamas kongresā. Roziņš pret viņa mandatu stipri protestēja, tālab ka 1904. gada jūnijā Latvijā jau visas socialdemokratiskās grupas bija apvienojušās kopējā Latviešu socialdemokratiskā strādnieku partijā un Rolavs ar savām «Savienības» atliekām rīkojās dezorganizatoriski.

Pa starpām KSDSP bija 1903. gada augustā noturējusi savu vēsturisko II partijas kongresu Londonā, kurā Ļeņina vadītais revolucionārais spārns ieguva vairākumu un kurā dzima mūsu slavenā lielnieciskā frakcija, no kuras vēlāk izauga Vissavienības Komunistiskā lielnieciskā partija un Komunistiskā Internacionāle. Vēl agrāk bija sākusi iznākt «Iskra», kurā Ļeņins veda nāvīgu cīņu pret narodņikiem, ekonomistiem un visādu krāsu oportunistiem un kuras pirmais numurs bija iznācis 1900. gada decembrī. Reizē sāka iznākt Stutgartē zinātnisks un politisks žurnāls «Zarja». I avīzei, i žurnalam bija kopēja redakcija, kura sastādījās no «večiem» — Pļechanova, Veras Zasuļičas un Akselroda iz «Darba atsvabināšanas grupas» un no «jaunajiem» — Ļeņina, Martova un Potresova — uz vienādu tiesību pamata. «Socialdemokrata» redakcija uzturēja saites ar abiem [izdevumiem].

Bez tam viņam bija sakari ar žurnālu «Žizņ», kurš no 1897. līdz 1901. gadam iznāca Pēterburgā un kurā vadošo lomu no 1899. gada spēlēja V. A. Pose. Žurnālā bez pazīstamajiem revizionistiem Struves un Tugana-Baranovska arī strādāja līdz atsevišķi revolucionārā spārna priekšstāvji. Starp citiem arī Ļeņins zem pseidonima V. Iljins tur ievietoja divus rakstus: «Kapitalisms lauksaimniecībā» un «Atbilde P. Ņeždanova kgm». Kad

žurnals 1901. g. bija slēgts, Pose viņu atdzīvināja Šveicē¹ un kopā ar Bonču-Brujeviču izlaida 6 numurus, it kā stāvošus «ārpus frakcijām». Žurnālā «Žizņ», kā jau agrāk minējām, bija arī nodrukāts vairākkārt citētais b. Stučkas darbs «Latvijas zemnieku evolūcija».

«Socialdemokrats» diezgan bieži atgriežas pie minētiem laikrakstiem sakarā ar programmas izstrādāšanas jautājumu priekš nākošās latviešu strādnieku partijas.

¹ Pēc tam žurnalu pārcēla uz Londonu, kur 1902. gadā tas beidza iznākt. — J. V.

Piektā nodaļa

VĒTRAI TUVOJOTIES

1. P. STUČKA — 1905. GADA REVOLUCIJAS IDEOLOGS (PIRMS JANVARA DIENĀM)

1903. gada martā P. Stučka līdz ar savu dzīves biedreni atgriežas no Vjatkas trimdas savas pirmās trimdas nometnē — Vitebskā. Kā priekš daudziem no mūsu ievērojamākiem revolūcijas cīnītājiem cietums un trimda bija viņu dzīves īstā augstskola, tā arī b. Stučka tikai trimdā nobrieda par pilnasinīgu revolūcionaru marksistu. Trimdā viņš nometa pēdējās legālo iluziju atliekas un gatavojās ar dziļu nopietnību tiešai revolūcionarai cīņai.

Viņš ar nodomu izraudzīja Vitebsku sev par dzīves vietu, zinādams, ka no turienes dzimtene ar roku sasniedzama un ka šī roka ārkārtīgi vajadzīga, Latvijas proletariātam iestājoties jaunā, nopietnā cīņas posmā. Kamēr Latvijas strādniecībai vēl trūka sava vietējā cīņas organa, tikmēr b. Stučka atrada žurnālā «Socialdemokrats» pateicīgu tribīni.

Baltijas Latviešu socialdemokratiskās strādnieku organizācijas darbība bija pa starpām pieņēmusi plašu apjomu. Socialdemokratisko strādnieku pulciņu skaits bija stipri pieaudzis. Tomēr vēl trūka vajadzīgās vienības. «Kurzemes grupa» vēl vilka savu separatisko meldiņu, un kņadas starp vadošām personām nerima. Toties strādnieku masās ar katru dienu auga tieksme pēc apvienošanās, pēc kopējas cīņas programmas, pēc vienatnēja vadoša centra. «Socialdemokrata» slejās jautājums par partijas kongresa sasaukšanu vairs nenogāja no dienas kārtības, un 1903. gada augusta numurā Baltijas Latviešu socialdemokratiskās strādnieku organizācijas Centrālā Komiteja ievieto savu partijas programmas projektu.¹

Minētais projekts bija sastādīts uz dažādu dokumentu pamatiem. Teorētiskais jeb vēsturiskais ievads ir ņemts pēc Vācijas socialdemokratijas

¹ Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas programmas priekšlikums. «Socialdemokrats», Nr. 17.

Erfurtes programas. Beigas ir sastādītas pēc «Iskras» projekta, kas bija agrāk nodrukāts «Socialdemokratā»¹. Pie šī projekta redakcija dod diezgan plašu lietišķu paskaidrojumu ar dažādām kritiskām piezīmēm, kuras atspoguļojas arī vēlāk nodrukātā Baltijas organizācijas programmas projektā.² «Iskras» projekts bija sastādīts no apvienotās redakcijas, starp kuras locekļiem,³ kā zināms, norisinājās asas debātes.

Vietas trūkuma dēļ mums šeit jāprobežojas tikai gluži vispārējām piezīmēm par atsevišķiem punktiem, caur kuriem latviešu programma atšķiras no krievu programmas. Jāpiebilst, ka «Socialdemokrāts» publicē arī žurnāla «Žizņ» izbīdīto programmu,⁴ bet pret pēdējo tas izsakās kritiski, pārmezdam viņai «nepieciešamās skaidrības un noteiktības trūkumu».⁵ Mēs viņā varam sastapt tiešu sindikalistisku nošķiebienu. Atstāsim viņu neievērotu, tālab ka «Žizņ» grupa diezgan drīz kā dzīves nespējīga sabruka un arī pats žurnāls jau 1902. gada decembrī aplūsa.

Par strādnieku politiskās partijas organizēšanas nepieciešamību «Socialdemokrāts» ved enerģisku aģitāciju no paša sākuma. Plaši apgaismodams socialdemokrātisko partiju dzīvi un darbību dažādās Eiropas valstīs un reizē sekodams Krievijā attīstošajiem socialdemokrātiskām grupām, viņš katru numuru pilda ziņām par Latvijā norisinošos cīņus, kurai trūkst vienotas, organizētas vadības. Par pēdējās trūkumu arvien biežāk atskan balsis no pašas Latvijas. Tā mēs jau «Socialdemokrāta» 4. numurā lasām plašāku ievadu no kāda Latvijas biedra, kurš gluži kategoriski nostāda jautājumu par latviešu strādnieku partijas dibināšanu.

«Tikai pēc šādas, ar savas pašas programmu organizētas partijas nodibināšanās var būt runa par kaut kādas tautas apzinīgu strādnieku šķiras cīņu,» saka autors.⁶ Viņš aizrāda, ka Latvijā «kustība atrodas tagad tikai uz tās attīstības pakāpes, kur nedaudzi slepeni pulciņi nopūlas starp strādniekiem izplatīt socialisma mācības», t. i., «atrodas bērnu autiņos». Vienu no galveniem kavēkļiem šīs kustības attīstībai viņš redz «noteiktas, praktiskas cīņas programmas» trūkumā.

Bet, ievērojot latviešu proletariskās kustības nelegalos apstākļus, autors itin pareizi aizrāda, ka mums nepietiek ar to, ka mēs iepazīstamies ar

¹ Krievijas Socialdemokrātiskās strādnieku partijas programmas projekts. «Socialdemokrāts», Nr. 7.

² «Socialdemokrāta» redakcijas piezīme. Turpat.

³ Plechanovu, Zasuļiču un Akselrodu, no vienas puses, un Leņinu, Martovu, Potresovu, no otras puses. — J. V.

⁴ Krievijas Socialdemokrātiskās strādnieku partijas programmas projekts. «Socialdemokrāts», Nr. 8. Ar redakcijas piezīmi: «Šis projekts izstrādāts un pieņemts socialdemokrātijas organizācijas «Žizņ» kārtējā sapulcē». — P. D.

⁵ Žurnāla «Žizņ» programma. «Socialdemokrāts», Nr. 11. Raksts parakstīts no Baltijas Latviešu socialdemokrātiskās strādnieku organizācijas Rīgas komitejas. — P. D.

⁶ N., Latviešu strādnieku organizācijas lietā. «Socialdemokrāts», Nr. 4.

Vakareipopā pastāvošo socialdemokratisko partiju programām un viņu taktiku, — mums jāzina, kā darbojas krievu, poļu, ebreju u. c. organizācijas Krievijā. Tālab viņš norāda uz Pēterburgas «Cīņas savienības strādnieku šķiras atbrīvošanai» programu un statutiem, kā arī uz ebreju Bunda organizāciju, par kurām «Socialdemokrāts» savā laikā deva pārskatu.¹

Autors sīki apstājas pie pastāvošām arodnieciskām biedrībām, kurām viņš nepiešķir pašreizējos apstākļos «ne mazākās ekonomiskās, nedz politiskās nozīmes», un tālāk runā par *cīņas kases* dibināšanas, stingras disciplīnas un konspirācijas vajadzību.

«Mums cits nekas neatliek,» izsaucas autors, «kā tikai organizēties pēc zināmiem paraugiem, protams, piepaturot sev tiesības parauga organizāciju plānus pēc vajadzības pārgrozīt.

Nodibinot iepriekš vietējas komitejas un stājoties ar citu pilsētu komitejām sakarā, — mums būtu cerība drīzumā izsaukt dzīvē latviešu socialdemokratu partiju.»

Mēs redzam, ka «jaunās strāvas» līdzšinējā forma, vienalga vai «legalā marksisma» ietērpā vai zemgrīdē, vairs nespēja apmierināt pamodušos latviešu strādnieku masu prasības.

Beigās autors apstājas pie viena sevišķi svarīga punkta, kurš tuvākā nākotnē latviešu socialdemokratu partijas dzīvē spēlēja ievērojamu lomu, — proti, pie nacionalā jautājuma. Itin pareizi pastrīpojot, ka «mēs atrodamies ar poļu, ebreju un krievu partijām līdzīgos politiskos apstākļos», viņš uzsver, ka «arī mūsu politiskās prasības nevar izšķirties no viņu prasībām». «Bet,» piebilst autors, «paliek tik vēl neizšķirts, kā mums izturēties nacionalā jautājumā.» Prasība pēc latviešu skolas un latviešu tiesas viņā neizsauc nekādu šaubu. Bet «lieta top sarežģīta, ja mēs uzstādām prasību, ka latviešu tautai jābūt patstāvīgai valstij». Autors noteikti izsakās pret šādas prasības uzņemšanu partijas programā. Un tomēr raksta beigu akords skan diezgan nenoteikti:

«Kāda loma jāpiešķir nacionalajam jautājumam nākamā latviešu socialdemokratu partijas programā, mēs varam nolemt šimbrīžam tikai tai gadījumā, ja mēs pievienojamies Krievijas Socialdemokratiskajai strādnieku partijai; pie tam mums jāprobežojas šinī jautājumā, pēc manām domām, ar to, ka mēs savienojoties ņemam sev autonomiskas organizācijas tiesības; organizācija gadījumā, kas attiecas vienīgi uz latviešu strādniekiem, var rīkoties pēc pašas gribas.»

Kā šeit jāsaprot «autonomiskas organizācijas tiesības»? Kā centralistisks demokrātisms ar tiesībām vest socialdemokratisko propagandu mātes valodā jeb kā autonomiska tiesība rīkoties pēc saviem separatiskiem, no

¹ Krievu socialdemokratiskā kustība pēdējos gados. — Zīdu socialdemokratiskā kustība Krievijā no 1897. līdz 1900. g. «Socialdemokrāts», Nr. 3.

Krievijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas neatkarīgiem statūtiem? Te, lūk, ir, kā vācietis saka, «der springende Punkt».

Jautājums kļūst vēl nenoteiktāks, kad autors nule izteiktās domas pastiprina ar teikumu: «Zem tamlīdzīgiem noteikumiem arī ebreju Bunds pievienojies Krievijas Sociāldemokrātiskai strādnieku partijai.»

Sis raksts bija sastādīts Baltijā 1901. gadā, t. i., pirms Krievijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas II kongresa, kurā ebreju Bunds galīgi atklāja savu seju un pēc tam, kad kongress nepieņēma viņa prasību, lai Bundu atzīst par vienīgo ebreju proletariāta priekšstāvi, atšķēlās no Krievijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas. Viņš aizstāvēja *federativo* principu ar pašlemšanas tiesībām stratēģijā un taktikā. Un nešaubāmu kļūdu izdarīja arī Baltijas Latviešu sociāldemokrātiskā strādnieku organizācija, padodamās Bunda federatīvā principa iespaidam.

Rakstā «*Vienība vai federācija*»,¹ kurš iesūtīts bez paraksta, bet ar kura pamatdomu «Socialdemokrata» redakcija solidarizējas un kurš nodrukāts īsi pirms vispārējā Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas pirmā kongresa, autors pieiet ļoti apdomīgi un kritiski pie Krievijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas II kongresa lēmumiem, pie Bunda pozīcijas un pie «Iskras» slejās nodrukātās polemikas. Raksts pieder b. Stučkam, kā redzams no viņa piezīmes «Cīņās» 39. numurā, kur viņš saka: «Es «nedievinu» Bundu un pats esmu to kritizējis tanī pašā federācijas jautājumā (sk. «Socialdemokrats», Nr. 27), bet gods, kam gods pienākas...»² Mums pie rakstā aizķertajiem galvenajiem strīda jautājumiem jāapstājas, tālab ka autors šeit izteic mūsu latviešu biedru starpā toreiz valdošo neskaidrību.

Kādi ir šie strīdīgie jautājumi, uz kuriem autors meklē atbildi?

Vispirms, pateicoties krievu nelegalās literatūras nepieejamībai, daudziem no mums bija neskaidrība par rakstā atzīmēto «nepatikamo strīdu» īsto cēloni starp tā saucamo «vairākumu» un «mazākumu» «apvienotā» partijā. Mūsu biedri šiem strīdiem piešķīra pārāk subjektīvu raksturu, tos meklējami konkurences cīņā pēc vadošās lomas partijā. Vēl viņi nebija izpratuši viņu dziļi principiālo kodolu. «Mums, no malas noskatot,» saka autors, «grūti saprast šo «brāļu karu», kas vēl tagad turpinās abu organizāciju presē, *jo mēs neredzam to svarīgo principiālo starpību*, kas varētu nopietni šķirt divas vienas un tās pašas šķiras frakcijas, kas programmas, kā taktikas ziņā atšķiras tikai nesvarīgos pantos.» (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Kā redzams, b. Stučka vēl nebija toreiz uztvēris lielās domstarpības, kas taisni valdīja un vēlāk tik dziļi iesakņojās taktikas jautājumos. Pēc

¹ Vienība vai federācija. «Socialdemokrats», Nr. 27 (bez paraksta).

² Piezīmes pie biedra -no raksta. «Cīņa», Nr. 39.

viņa domām, galvenais bija tikai organizācijas jautājums, kurš grozījās ap punktu «vienība vai federācija?» — «Mums agrāk vai vēlāk,» saka autors, «būs jāatbild uz to jautājumu, kad radīsies jautājums par latviešu socialdemokrātu organizācijas pievienošanos pārējām Krievijas organizācijām.»

Autors analizē «federācijas» un «vienības» jēdzienus, pievezdams piemērus iz daudzu valstu federatīvās struktūras, un nāk pie sekoša slēdziena: «Abiem vārdiem ir pirmā kārtā vēsturiska nozīme, un tie paši par sevi vēl neizteic, kādas tiesības ir sastāvdaļai pretim visam organismam.» — Tātad īstais strīda priekšmets bija citur meklējams: 1) varas centralizācija vai pašvaldība un 2) vai teritorialās jeb nacionalās sastāvdaļas? Šie bija istie punkti, ap kuriem griezās viss jautājums, ap kuriem tam vismaz vajadzēja griezties. Citiem vārdiem, viņš nepieliek tik lielu svaru formai, kādā ieslēdzās partijas organizācija, cik viņas iekšējam saturam, pirmkārt, tam varas kvantumam, kāds piešķirts centralai vadībai, un, otrkārt, partijas biedru apzinības līmenim. Pēc autora domām, centralās varas vēlējumi tiks uz stingrāko un ātrāko izpildīti, ja federācija sastāvēs uz vienatnējas programmas un taktikas pamatiem, kamēr turpretī nesaskaņu gadījumā programmas un taktikas jautājumos «partijas vadības vēlējumi paliks tikai tukša skaņa». — «Ja, piemēram, viena daļa kustības dalībnieku uz stingrāko būs pārliecināti, ka mums jānodarbojas vienīgi ar politisku cīņu, otra turpretī atzīs vienīgi saimniecisku — jeb ja viena daļa ieskatīs par vienīgo derīgo cīņas ieroci teroru, otra turpretim ielas kautiņus un trešā tikai mierīgas demonstrācijas, — sakiet paši, ko tur var izdarīt viscentralākā centralā vara!»

Tātad autora pirmā prasība ir «vienība uzskatos». Bet, izejot no šāda viedokļa, Stučka to nepareizi nostāda pretī Ļeņina brošūrā «Ko darīt?» uzstādītai prasībai pēc stingri centralizētas, plašām varas funkcijām apbalvotas partijas vadības. Pēc viņa domām, tāda organizācijas forma, pēc kuras «vietējām komitejām nav citas varas kā tikai tā, ko tām atļauj centralvadība», kuras «sastāvētu vienīgi iz profesionāliem revolucionāriem, kas šurp deleģēti, komandēti no centralā organa puses», pārvērstu demokrātismu «par neko, pielīdzinot to nullei». Tālab viņš saka: «Un, ja arī aiz konspiratīviem iemesliem, kā saprotams, nav iespējama tieša vēlēšanu sistēma, tad jāatrod citi līdzekļi, kā nodibināt ciešu uzticības sakaru starp vietējām komitejām un vietējiem partijas locekļiem. Vietējām komitejām vajag būt ļoti jutīgam barometram, kas uzķer mazāko neuzticības parādību vietējo partijas locekļu starpā.» Viņš domā tālab, ka labākais līdzeklis izzināt un uzturēt šo uzticību un tamlīdzīgi ielikt savās vietās vajadzīgos vīrus, «būtu *vietējā autonomija*».

Arī konspirācijas ziņā autors domā, ka viņa vieglāk izvedama uz vietējās autonomijas pamata, kauču viņš reizē atzīst, ka, «ievērojot Ļeņina

metodi, iespējama gan pastāvīga personu maiņa starp visattālākajiem apgabaliem», kas konspirācijas nolūkiem no liela svara. «Bet,» jautā autors, «vai var būt runa par aģitatoru maiņu starp krievu un latviešu vai poļu un ebreju komitejām? — Pat par to būs stipri jāšaubās, vai viena krievu centra pazinējs būs vienmēr tikpat derīgs aģitators citā centrā, kura vietējos apstākļus viņš nepazīst.» Tālāc viņš nāk pie slēdziena: ... «centrālajai iestādei, saprotams, jādod zināma pārraudzības tiesība, bet mēs nebūsim nedomājam, ka, jo plašāka būs šī tiesība, jo labāk veiksies kustība.»

Leņina ierunai, ka pie federatīvās kārtības attīstīsies vietēji centieni, kas ņems pārsvaru pār vispārējiem, un, ja federācija būs nodibināta uz nacionāliem pamatiem, socialdemokrātiskā kustībā vēl iejauksies nacionālās tendences, b. Stučka pilnīgi piekrit un pats brīdina pret «sajūsmināšanos priekš tautiskiem jautājumiem», kuri it viegli pieņem pilsonisku nokrāsu. «Mums nekad nevar aizmirsties priekš mums nesatricināmā patiesība,» saka autors, «ka dažādo tautu proletariešiem savā starpā ir simtreiz vairāk kopēja nekā vienas un tās pašas tautas proletariešu un birģeļu šķirām.»

Tomēr viņš piebilst: «Bet tas mums nekavē turpināt latviski runāt un rakstīt un šim nolūkam jo tālāk attīstīt šo valodu. Tas mums jādara jau tādēļ vien, ka ir miljons un vairāk proletariešu, kuri citas valodas pietiekoši nesaprot un no kuru pulka mums jo dienas jo vairāk jāpievelk apzinīgu biedru.»

Kā redzam, b. Stučka skatās uz vietējās «autonomijas» principu partijas organizācijas jautājumā no *valodnieciskā* un ne no *nacionāli separatiskā viedokļa*. «... Partijas organizācijas jautājumā tautības jautājums vispirms kārtā ir valodas jautājums,» saka autors un pats pastripo šo teikumu. Bet reizē izsaka protestu pret «Iskrā» lietošo terminu «asimilācija», kurš «mūsu ausis nepatīkami aizskar», atgādinot krievu cara valdības «asimilācijas» politiku pret Krievijā dzīvojošiem nacionāliem mazākumiem.

Prasīdams šādā veidā zināmu «valodniecisku» autonomiju, b. Stučka reizē nosoda Bunda pārspīlētās nacionālās prasības, kuras it viegli var novest «pie skaidri birģeliska nacionalisma», kuram nav vietas socialdemokrātiskā kustībā. Ja Bunda prasības vienīgi izietu no valodnieciskā principa un viņām nebūtu piejaukti vēl citi «psicholoģiski» momenti, b. Stučka neredzētu lielu nelaimi Bunda galveno prasību apmierināšanā.

Ievērojot sacīto, b. Stučka nāk pie sekošā slēdziena: «Mūsu pievienošanās pie vispārējās Krievijas partijas ir dabiski vajadzīga. Bet viņa nav tik viegli izdarāma, kā bieži mēdz domāt. Nebūdami ne mazākā mērā nacionalisti, mēs tomēr darīsim prātīgi, ja pievienošanās pieprasīsim federācijas pamatu un ja prasīsim pie tam vajadzīgo mēru pašvaldības un pašnoteikšanās.» Un viņš nobeidz savu rakstu sekošiem vārdiem:

«Šādos apstākļos (t. i., pastāvot latviešu, ebreju u. c. tautām, kas ne-

prot krievu valodu. — P. D.) tad mums arī jāatzīst, ka *ciešākā vienošanās dažādo tautību socialistisko organizāciju starpā būs uz federaliem pamatiem*. Federācija nesaskaldīs, bet gan apvienos šīs dažādo tautību proletariātu organizācijas.» (Pastrīpojumi viscaur autora. — P. D.)

Zem raksta ir «Socialdemokrata» redakcijas piezīme, ka apjautātie ārzemes biedri vienbalsīgi parakstās zem šī rakstā izteiktām domām, kamēr Baltijā dzīvojošo biedru starpā esot apmēram tikpat daudz «federalistu», kā «autonomistu». Galīgais lēmums būs redzams tuvējā kongresa protokolos...

Kādā daudz vēlākā rakstā b. Stučka vaļsirdīgi kritizē savas šī rakstā izteiktās domas par «federatīvo» principu partijas uzbūvē. «Kad es toreiz rakstīju («Socialdemokrats», 1904. g. 27. jūn.), ka šai apvienībai jābūt uz federatīviem pamatiem, mēs bijām lielā nesaprašanā par šo partiju federalismu»... «doma par federāciju kā ceļu uz ciešāku tuvošanos rakstīnā izteikta vairākkārt. Viņa ir principiāli pareiza attiecībā nāciju starpā, kā to b. Ļeņins izteic 1921. g. ... Bet tā nav pareiza, zīmējoties uz proletariāta organizāciju...»¹ saka b. Stučka.

Daudz plašāka apjoma raksts, nekā «Vienība vai federācija», bija Stučkas otrais raksts «Politiskā brīvība»,² kurā viņš sīki jo sīki iztīrā visus galvenos partijas programmas, organizācijas un taktikas punktus. Šis darbs izbīda b. Stučku vārda pilnā ziņā par galveno austošās revolūcijas ideologu Latvijā un dzimstošās partijas vadoni uz ilgiem gadiem. Pie šī darba mums tālab jāapstājas nopietni. Viņā kā spoguļi attēlojas Stučkas personība.

«Nost ar patvaldību! Lai dzīvo politiskā brīvība!» Šie saucieni,» tā iesāk b. Stučka savu darbu, «pārņem visu Krieviju, un gandrīz uz katra sarkanā karoga mēs lasām prasījumu pēc politiskas brīvības. Apmēram mēs arī visi sajūtam, ko ar to gribam sacīt, bet, ja mēs ņemamies tuvāk izskaidrot politiskās brīvības jēguma nozīmi, tad sākam manīt, ka lieta nav tik vienkārša, kā no sākuma izliekas.»³

P. Stučkam bija jau aiz muguras laba skola un bagāti novērojumi par dažādām cīņas metodēm «brīvības» iekarošanā. Par «brīvību» karoja vecā «Dienas Lapa» legalām marksisma izplatīšanas metodēm: «Dienas Lapa» sabruka, un «jaunā strāva» izrādījās aiz cietuma restēm. «Rīgas dumpis» bija kļiedziens pēc «brīvības»: šo dumpi noslicināja asinīs. Par «brīvību» karoja individuālā terora varoņi — Zeļabovs, Halturins, Perovska, Griņevickis, Balmašovs, A. Uļjanovs u. c., — bet patvaldība turējās

¹ P. Stučka, Krievu-latvju proletariāta vienības jubileja (1906.—1926.). «Cīņas Biedrs», 1926. g., Nr. 7—8.

² Š. Politiskā brīvība. «Socialdemokrata bibliotēka», Nr. 24.

³ Turpat, 9. lpp.

tālāk, un varoņi beidza savu mūžu pie karātavām. Pēc «brīvības» kļiedza starptautiskā proletariata miljonu masas, organizēdamās fabriku streikos un ielu demonstrācijās.

Jautājums par brīvības cīņas metodēm un par pašu «brīvības» jēdziena izpratni iznira ar sevišķu sparū gadu iepriekš noturētā Krievijas Socialdemokratiskās strādnieku partijas II kongresā Londonā, un arī šeit pēc asām debatēm pirmo reizi vēsturiskā apjomā bija gaiši formulēts proletariskās brīves cīņas mērķis un šī mērķa sasniegšanas ceļi un līdzekļi. Un tomēr arī drīz pēc kongresa sasniegtā vienošanās steigšus vien sāka irt.

Savā sacerējumā «Politiskā brīvība» b. Stučka centās šo jautājumu vispusīgi apgaismot no zinātniskā marksisma viedokļa. Tas bija it sevišķi vajadzīgs tāpēc, ka latviešu proletariats pašlaik atradās arī *savas* partijas organizēšanas, *sava pirmā partijas kongresa* priekšvakarā. Šinī rakstā Stučka tālab aizķer visus svarīgākos programmas, organizācijas un taktikas jautājumus, pie kam viņa galvenie formulējumi stipri tuvojas Ļeņina jautājuma nostādnei.

Glūži pareizi J. Bērziņš-Ziemelis savā piemiņas rakstā atzīmē: «Jau trimdā atrodoties, Stučka bija izvērties par lielinieku, un Ļeņina ideju iespaids izmanāms visos viņa toreizējos rakstos. Tas īpaši sakāms par apcerējumu seriju «*Politiskā brīvība*», kurā Stučka apgaismoja svarīgākos socialdemokratiskās taktikas jautājumus... Ar stingru Ļeņinisma mērauklu pieejot, mēs tagad varam atklāt dažādus trūkumus šajos, kā arī vēlākos Stučkas darbos, bet pirmās revolūcijas laikā vērība tika piegriezta nevis atsevišķiem nepareiziem formulējumiem, bet galveniem faktiskiem slēdzieniem, kuri Stučkam jau brošūrā «*Politiskā brīvība*» visumā sakrita ar lielinieckā virziena taktisko līniju. Šo līniju Stučka dedzīgi aizstāvēja arī visā savā tālākajā darbībā un, sākot ar 1905. gadu, vispār tika uzlūkots *par galveno lielinieckā vadoni Latvijā.*»¹

Apstāsimies tagad tuvāk pie šī ievērojamā b. Stučkas darba.

«To mēs visi it labi saprotam,» saka Stučka, «ka, ja gribam iegūt politisko brīvību, vispirms vajag «gāzt patvaldību» un «ievest konstitūciju». Bet, ja sāksim pētīt tālāk, ko saprot zem patvaldības gāšanas, tad nepietiks ar to vien, ka sacisim «jāpadzen cars». Mēs jau taču zinām un esam lasījuši par politisko brīvību Anglijā, kur ir karalis, un Vācijā, kur ir ķeizars.

Sajās valstīs, lūk, pastāv konstitucionāla iekārta, un tomēr, neraugoties uz viņas pasludināto konstitucionālo «brīvību», nereti vien notiek lietas, kuras «pilnīgi» atgādina viduslaikus jeb Krievijas nebrīvību.»²

Tālāk b. Stučka pāriet uz «brīvo Franciju», kurā, kā zināms, pastāv brīv-

¹ J. Bērziņš-Ziemelis, Mūsu vadoņa piemiņai. «Komunaru Cīņa», 1932. g., Nr. 22.

² Š, Politiskā brīvība, 9. lpp.

valsts jeb republika. Bet šinī «brīvvalstī» brīvība ir pat mazāk nodrošināta nekā Anglijā, kālab Franciju ar labu sirdsapziņu varot nosaukt par ķeizara valsti ar prezidentu priekšgalā.

«Tātad mēs redzam,» turpina Stučka, «ka vārds ķeizara un karaļa valsts vai atkal «republika» izteic tikai dažādas valdības formas. Pie tam visām Eiropas valstīm ir tā *kopējā īpašība*, ka visās viņās vēl ir atrodama zināma, vairāk vai mazāk liela daļa *politiskas nebrīvības*, «patvaldības» jeb absolutisma.»¹

Mums varētu iebilst, ka ir lieki apstāties pie šāda paskaidrojuma, jo mūsu dienās katrs pirmgadnieks skolā zin, ka tagadējās buržuaziskās «republikās» pastāv ne tikai absolutisma, bet pat feodalisma atliekas. Tomēr nav jāaizmirst, ka 1905. gada revolūcijas priekšvakarā pat attīstītāko biedru starpā valdija nepietiekoša skaidrība par to, kādai valsts iekārtai mēs ejam pretī — konstitucionālai monarchijai, demokrātiskai republikai vai pat tieši komunismam.

Tālab Stučka sīki apstājas pie «brīvības» jēdziena analīzes un brīvības atkarības no attiecīgās valsts satversmes. Bet, lai šo atkarību saprastu, jāzin vispirms, *kas ir valsts* un kādā gaitā valsts ir cēlusies. Un te Stučka dod pazīstamo *Engelsa* valsts definīciju iz viņa brošūras «Ģimenes, privatīpašuma un valsts izcelšanās» kā *valdošās šķiras aparātu priekš pārējo šķiru apspiešanas un izsūkšanas* un tālāk pieved *Engelsa* «Anti-Diringā» klasiski attīstītās domas par valsts turpmāko evolūciju un viņas galējo «atmiršanu» bezšķiru sabiedrībā.

Citēdams blakus *Engelsa* definīcijai arī *K. Kautska* formulējumu viņa pazīstamajās piezīmēs par Erfurtes programmu: «Valsts nav nekas cits kā šķiru valdīšanas orgāns», b. Stučka taisa sekošo pareizo slēdzienu: «...īstena politiska brīvība nav labi šķirama no socialās (sabiedriskās) brīvības, kas savukārt būs iespējama tikai tad, kad galīgi kritis šķiru starpība pati. Tad ausis socialā brīvība un līdz ar to vispilnīgākā politiskā brīvība.»²

Ievērojot daždažādos brīvības apmērus dažādās valstīs un dažādos sabiedriskos apstākļos, kā arī vispār valdošo nesaskaņu starp tā sauc. «politiskām tiesībām» un «politiskām brīvībām», b. Stučka aizrāda, ka arī polemikā starp Krievijas Socialdemokratiskās strādnieku partijas abiem spārnēm šie abi jēdzieni top sajaukti. Stučkas lielais teoretiskais nopelns pastāv iekš tam, ka viņš noskaidro *pašu kopsajēgumu «politiska brīvība»* un māca mūs šo *kopsajēgumu* praktiski pielietot.

Politiskās tiesības ir jautājuma *formālā, likumiskā* puse. Politiskās brīvības ir jautājuma *materialā* puse. Pat cariskā absolutisma valstī likums runā par pilsoniskām tiesībām, bet mēs redzam uz katra soļa, ka vienai

¹ §, Politiskā brīvība, 10. lpp.

² Turpat, 10. un 11. lpp.

šķirai viens un tas pats likums, viena un tā pati tiesība ienes bagātīgu peļņu, otrai — pipku. Tāpēc pareizi izprasts «politiskās brīvības» kopjēdziens jeb kopsajēgums nozīmē pilnīgu saskaņu starp jautājuma formālo un viņa materialo pusi. Bet šāda saskaņa ir domājama tikai tādā valstī, kur *pati atbrīvotā tauta izdod savus likumus, kur personas patvaldības vietā stājas tautas patvaldība.*

Visskaidrāk saprotama b. Stučkas doma tagad, mūsu varenajā Padomju Savienībā, kur «tautas patvaldība» ir identiska ar *proletariata diktaturu*, kur proletariats pēc tam, kad viņš ilgā asiņainā cīņā ir sagrāvis visas naidīgās, izmantojošās šķiras un nodibinājis *bezšķiru valsti*, pats lemj par savām *materialām* brīvībam.

«*Patvaldība* nozīmē visas valsts *varas* savienošānu zināmas personas, grupas, kārtas, šķiras vai arī visas tautas rokās,» saka b. Stučka. «Mēs pieprasām *tautas patvaldību*, kura sakoposies visas *tautas* rokās.»¹

Stučkas rakstam par politisko brīvību nav tikai dziļa teoretiska vērtība vien. Viņš to rakstīja tīri praktiskam nolūkam un, proti, tiešā sakarā ar priekšā stāvošo pirmo Latviešu socialdemokrātiskās strādnieku partijas kongresu. Kongresam bija jāpieņem partijas programma, bet šai programai vajadzēja būt maksimāli skaidrai, saprotamai un principiāli noslēgtai. Stučka lika katru programmas teikumu uz svaru kausiem. Lūk, viņš saka, «Latviešu socialdemokrātiskās strādnieku partijas programma skan: «Neaprobežotu apziņas, runas, preses, sapulču, streiku un biedrošanās brīvību; pilsoņu personas un dzīvokļa neaiztiekamību»... Varētu vēl varbūt atrast arī citas brīvības, kuras visas kopā pēc sava satura aptver īstena politiska brīvība... Bet, uzskaitot šīs dažādās politiskās brīvības sastāvdaļas vien, mēs vēl neiegūstam pareizu uzskatu par pašu politisko brīvību kā kopjēdzienu.»²

Mēs nespējam šeit plašāk pārrunāt b. Stučkas turpmāko visu šo sīkumu analīzi. Mums no svara ir atsegt viņa pieejas *metodi*, viņa ārkārtīgo uzmanību pat pret ārējiem sīkumiem, lielo atbildības sajūtu, ar kādu viņš partijas kongresam grib likt priekšā programmas projektu, kuram varbūt uz ilgiem gadiem būs noteicoša nozīme proletariata turpmākās cīņas liktenī.

«Mēs atkal un atkal nākam pie pārliecības,» pastrīpo autors, «ka apzinības modināšana tautas jo plašākās un plašākās aprindās ir pirmais un svarīgākais uzdevums cīņā pēc politiskās brīvības. Kur ļaužu pulki ir neapzinīgi, tur, pat tautu vietnieku namam un plašām vēlēšanu tiesībām pastāvēt, politiskā brīvība būs šauri aprobežota un nebūt nebūs vispārēja. Citādi tas būs tur, kur pret patvaldību un tās atliekām sacēlas apzinīgi tautas pulki.»³

¹ §, Politiskā brīvība, 11. lpp.

² Turpat.

³ Turpat, 15. lpp.

Cik lielu svaru b. Stučka piešķir pat atsevišķa vārda pareizai izpratnei, par to liecina viņa paskaidrojums par vārdu «*neaprobežota*» brīvība. Viņš brīdina pret *anarchistisku* brīvības izpratni, pasvitrodams, ka tādas *pilnīgi* neaprobežotas brīvības, par kādu sapņo anarchisti, «nekad nebūs, jo vienmēr individa (ikvienas personas) brīvība būs aprobežota zināmā mērā vispārējā labā»¹ — arī pat komunistiskā sabiedrībā.

Stučkas darba pirmās daļas gala slēdziens izteikts sekošos vārdos:

«No tam gaiši noredzams, kāda starpība, vai pret politisku verdzību sa-
ceļas neapzinīgi ļaužu pūļi (elementara revolucionara kustība, kārtu
revolucijas, zemnieku dumpji utt.) jeb vai to dara apzinīgu proletariešu
organizēti pulki (apzinīga revolucionara kustība, socialdemokrātija).

Socialdemokrātijas organizēšanas darbs vienmēr jo plašākās un plašā-
kās proletariešu aprindās ir svarīgākais revolucionaru darbs, *visur*, kur ab-
solutisms vēl pilnos ziedos...» No šī gala slēdziena gluži dabiski izriet
visi tālākie organizatoriskie un taktiskie principi.

Starp Stučkas darba pirmo un otro daļu bija starpbrīdis, kurā nori-
sinājās vēsturiski notikumi, kam bija izšķiroša nozīme priekš visas Krie-
vijas proletariata kustības. 9. janvārī 1905. gadā Pēterburgā pie Ziemas
pils cara satrapi saņēma ar kartečām miermīlīgu strādnieku petīcijas de-
monstrāciju. 9. janvarim Pēterburgā sekoja Rīgas 13. janvaris un masu
streiki visos Krievijas proletariskos centros.

Bet vēl agrāk b. Stučkas darbu pārtrauca otrs vēsturisks notikums lat-
viešu proletariata dzīvē, kas uz ilgu laiku pilnīgi saistīja b. Stučkas uz-
manību, proti, *Latviešu socialdemokrātiskās strādnieku partijas I kongress*.

Pie «asiņainās svētdienas» mēs atgriezīsimies vēlākā nodaļā. Kas at-
tiecas uz Latviešu socialdemokrātiskās strādnieku partijas I kongresu, tad
viņš cieši saistīts ar šeit aplūkojamo rakstu, kura apskatu tālab varam
turpināt.

«Nav viegls uzdevums,» tā iesāk b. Stučka sava raksta II daļu, «tur-
pināt pasākto rakstiņu par *politisko brīvību* tādā laikā, kad pa Krievijas
plašajām zemēm atskan tautu nemiera dobjā dūksana.» Un tomēr viņš ne-
redz par iespējamu pārtraukt savu teoretisko pētījumu, saprazdams kā uz-
ticīgs Marksa skolēns teorijas lielo nozīmi proletariata cīņā.

«Mēs esam proletariata apzinīga atsvabinātāja partija,» turpina viņš
savas domas, «un ne reizi mēs izteikuši principu, ka nākošai revolūcijai
jābūt (vairāk vai mazāk) apzinīgi rīkotai. Mēs gan ļoti apzināmies, ka
revolūcijas cēloņus no neniema radīt nevar, bet ka gan no mums, cilvē-
kiem, atkarājas saprast un izlietot apstākļus, novērot laiku un sastādīt
mūsu apzinīgas līdzdalības plānu, virzīt un veicināt revolūcijas gaitu un
pēc iespējas nodrošināt revolūcijas panākumus. To visu ievērojot, mums,

¹ §, Politiskā brīvība, 12. lpp.

zinātniskā socialisma piekritējiem, *pašā karstākajā cīņās brīdī nav jāaizmirst teorija.* (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Mēs to varam atzīt ar jo dziļāku pārliecību tagad pat, kur Marksa teorija Krievijas tumšajā īstenībā dabūjusi tik spidošus pierādījumus kā Pēterburgas neaizmirstamās asiņainās janvara dienas.»¹

Sāds teorijas novērtējums pilnīgi atbilst Marksa-Ļeņina jautājuma nostādnei, un šo novērtējumu Stučka stingri izved dzīvē visos savos tālākos darbos.

Turpinot «Politiskās brīvības» apskatu, mēs tikai atzīmēsim atsevišķus svarīgākos punktus, pie kuriem Stučka pieliek savu teorijas mērauklu un kuri cieši saistīti ar pašreizējām praktiskām prasībām, proletariata partiju veidojot.

Pirmais jautājums ir jautājums par reformu vai revolūciju; t. i., jautājums, vai Latviešu socialdemokrātiskajai strādnieku partijai jāiet pa Martova jeb pa Ļeņina norādīto ceļu?

Stučka uz šo jautājumu atbild ļoti kategoriski. Viņš saka: «No visām pusēm tagad sauc, ka kara sekām jābūt, tāpat kā 50 gadus atpakaļ, pamatīgām reformām. Mēs turpretim sakām, ka no reformām nekas nav sagaidāms, ja nebūs revolūcijas.»

Un te viņam atkal nākas *teoretiski* paskaidrot, kas īsti ir reforma un kas revolūcija.

«Par reformām un revolūciju bieži runāts; paši šie jēgumi top tik bieži minēti, un tomēr katrs to lieto savā nozīmē. Tādēļ mums jāpakavējas kādu brītiņu šos jēgumus paskaidrot.» Un viņš savam paskaidrojumam pieved garāku citātu iz toreiz vēl «ortodoksālā» marksista Kautska raksta «Reforma un revolūcija»², kurā atrodama diezgan pareiza šo abu jēdzienu definīcija. Kautskis saka, ka starpība starp abiem jēdzieniem nepastāv iekš tam, ka vienā gadījumā top lietoti *varas* līdzekļi un otrā ne. Patiesībā katrs politisks un juridisks jaunievedums ir savā ziņā varas līdzeklis, kuru izved dzīvē valsts ar savu varu. «Bet par revolūciju mēs to nesauksim. Par revolūciju mēs arī nesauksim kuru katru ielas cīniņu, kurš virzīts no izbadotajās tautas pret maizes sadārdzinājumu. *Revolūcijas raksturīgā pazīme ir tā, «ka politisko, t. i., valsts varu iekaro jauna, līdz tam laikam apspiesta šķira... Ja zināma politiska pārgrozība top izdarīta no tādas šķiras puses, kura jau iepriekš bija politiski un saimnieciski valdoša, tad tā ir reforma, kaut tā arī nebūtu nākusi labprātīgi, bet pārvaldītās šķiras un apstākļu piespiesta.»*»

Izejot no šīs definīcijas, Stučka iet tālāk revolūcijas praktisko soļu analizē un brīdina pret katru paviršību pašreizējo sabiedrisko attiecību

¹ Š. Politiskā brīvība, 17. lpp.

² K. Kautsky, Reform and Revolution.

un revolucionāro spēku novērtējumā. Viņš aizrāda uz toreiz jau maziniecko «Iskru» un viņas kaitīgo, optimistisko apgalvojumu, ka, kauču gan karaspēks labāk organizēts nekā agrākās revolūcijās, bet par to «visa sabiedrība līdzjūt revolūcijai», — «revolūcija notiksies visu iedzīvotāju līdzjūtības atmosferā». Stučka nopietni brīdina pret šādu vieglprātīgu optimismu, to nosaukdams par «briesmas nesošiem māņiem», un tālab kategoriski pastrīpo: «...pārejot uz revolucionāriem soļiem, mums skaidri jāzin, kādi mums draugi un kādi ienaidnieki un cik dziļi pamatota mūsu draugu draudzība.»

Sie ir vārdi, kuri katram patiesam revolucionāram ugunīgiem burtiem jāieraksta savā apziņā. Sagaidīt uzvaru no «līdzjūtības atmosferas» tiešām spēj tikai mietpilsoņi. Patiess revolucionārs zin, ka uzvara prasa asiņainu cīņu uz dzīvību un nāvi. Un šinī cīņā jāmacās šķirt draugu no naidnieka.

Cenzdamies atsegt pretējo šķiru īsto socialo fizionomiju, Stučka ļoti sīki apstājas pie dažādām grupām un organizācijām un viņu politiskām platformām. Savā analizē viņš it neviļus atdurās uz otru jautājumu, par kuru valda vēl lielāka neskaidrība nekā jautājumā par «reformu un revolūciju», bet kurš atrodas daždažādo partiju uzmanības centrā, — proti, jautājumu par tā sauc. «birokratiju». Sauciens «Nost ar birokratiju!» gandrīz draud pārvērsties par galveno cīņas lozungu.

Stučka aizrāda, ka cīņa pret birokratismu nekādā ziņā neizsmel visu cīņas saturu. «Birokratijas» jēdziens top pārspīlēts, top nepareizi vērtēts viņas socialais svārs. Viņš pieved piemērus, kā dažos laikrakstos «birokratija» top iztēlota it kā kāda atsevišķa «šķira» un patvaldība — kā «birokratiskās šķiras» valdība. Pat mūsu «Cīņas» 11. numurā ir lasāms: «Revolūcija iespējama, ja sabiedrības ļaunumi atspoguļojas vienā šķirā, *tūk, tāda ir Krievijas birokratija* utt.»

Tas ir absurds. Stučka, stingri turēdamies pie Marksa šķiru analīzes, aizrāda, ka «birokratija» kā tāda nekādā ziņā nav uzlūkojama kā šķira, bet tikai kā atsevišķs valdošās šķiras orgāns. Šķira, pēc Marksa izpratnes, ir *sabiedrības slānis, kas no citiem sabiedrības slāņiem atdalīts ne caur juridiskām robežām, bet caur saimnieciskiem apstākļiem*. Ja «birokratiju» uzlūko kā sevišķu šķiru, tad jau it dabiski jānonāk pie visu pārējo šķiru *interesešu kopības*. Jo, kā redzam Stučkas tālākā analizē, pat muižnieku slāņi, šīs visreakcionārākās šķiras priekšstāvji, sāka organizēt protesta kampaņu pret «birokratismu».

Mums ir labi zināms, ka Markss moderno sabiedrību, kura pamatojas uz kapitalistiskās ražošanas kārtību, sadala trijās galvenās šķirās: *darbspēka, kapitāla un zemes īpašniekos*. Arī Stučka iziet no šī iedalījuma viedokļa.

Vispirms Stučka apstājas pie *zemes īpašnieku* šķiras. Šinī šķirā vēl ļoti

cieši saistās kārtas īpatnības ar šķiras īpatnībām. Bet, kauču arī tur diferenciācija iet milzu soļiem uz priekšu, tomēr *muižnieku kārtai* savā visumā vēl ļoti liela tuvība ar valdības aprindām. Un tomēr arī šīs kārtas priekšstāvji 1905. gada revolūcijas priekšvakarā sāka brēkt pret birokrātijas slogu un sāka šādā vai tādā veidā pieprasīt pēc līdzdalības valdības rīkojumos.

Protams, šajā prasībā nebija vienprātības saskaņā ar šķirisko diferenciāciju muižniecības starpā, kuru b. Stučka sekoši formulē: «... muižnieku kārtā sadalās 3 lielās daļās: bezzemes muižniekos, muižniekos, kuriem zeme tikai blakus ienākums (pa lielākai daļai birokrāti) un muižniekos agrariešos.» Bet — viņš turpina — «feodālu tiesību aizstāvētājas lielākā vai mazākā mērā ir visas 3 grupas, tikai dažādā mērā un dažādā ziņā. Vieniem galvenais uzglabāt *savas* — muižniecības kārtas priekšrocības (dienestā, zemstē utt.); otriem svarīgākais uzturēt *citu* — zemāko kārtu apspiestību, nelīdztiesību, kas izskaidrojams pilnīgi dabiski.»¹

Krievu-japāņu kara neveiksmes, Plēves nogalināšana un pārējās valdības neveiksmes sacēla kājās arī muižniecības progresīvākos slāņus, un 1904. gada novembrī sanāk «vēsturiskā» zemstu priekšstāvju saeima, kura nolēma, «ka Krievija glābjama, tikai dodot viņai politisku brīvību un tautas vietniekus».

Bet kādiem ieročiem zemstinieki *cīnījās* par «politisko brīvību»? — Mums nav intereses apstāties pie sīkumiem. Pietiek, ja pievedam Stučkas zemstu kampaņas novērtējuma pēdējās rindiņas. Aizrādīdams, ka zemstinieku galvenais «cīņas» ierocis bija peticijas uz «visaugstākā vārdu» un adreses ar «vispadevīgu lūgumu pieaicināt tautas, tas ir, zemstes vietniekus kā padoma devējus», — Stučka nobeidz savu apskatu: «Ar to aprobežojās zemstinieku cīņas līdzekļi, *citu ieroču kā vispadevīgu lūgumu... viņu arsenalā neatradās.*»²

Tikpat nesaudzīga kā Stučkas muižniecības kritika ir arī viņa *kapitalistu-rūpnieku* šķiras kritika. Šajā kritikā mēs atrodam ļoti interesantus faktus par dažādām vairāk vai mazāk «liberalām» buržuāzijas grupām un dažādām vairāk vai mazāk radikalām prasībām no viņu puses.

No vēstures viedokļa skatoties, kapitalistu šķirai attiecībā pret feodālo sabiedrības iekārtu jābūt progresīvai. «No vēstures mēs zinām,» saka Stučka, «ka pret feodālisma ķēdēm šī šķira bija savulaik pat revolucionāra. Bija itin dabiskas tās lielās cerības, ko Krievijā marksisti bieži lika uz šīs šķiras brīvprātīgiem centieniem. Īstenība līdz šim to nav pierādījusi, jo no visām šķirām šī šķira pie mums bijusi vienmēr visreakcionārākā.»³

¹ §, Politiskā brīvība, 21. lpp.

² Turpat, 25. lpp.

³ Turpat, 29. lpp.

Interesanti ir sekot gaitas attīstībai un novērot savādo «dialektiku», kas norisinājās abu galveno reakcionāro lēģeru starpā. Valdība centās novirzīt strādnieku uzmanību no politikas, pat organizējot savādā veidā ar visādu spiegu — Zubatovu, Sajeviču, Vasiljevu un Gaponu palīdzību strādniekus *saimnieciskās cīņas* organizācijās. Turpretī fabrikanti, kuri caur šīm saimnieciskām organizācijām jutās apdraudēti savās materialās interesēs, taisni otrādi, gribēja izmantot strādnieku cīņu pret šo valdības *politiku* un novirzīt viņu intereses no saimnieciskās cīņas. Viņi pat iesniedza protestu pret Zubatova metodes pielietošanu, kura sacēlusi tikai vēl lielāku ienaidu starp fabrikantiem un strādniekiem. Un, kad 1905. gada janvarī visā Krievijā izcēlās neredzētā plašumā vēsturiskais ģeneralstreiks, tad arī rūpnieki sāka pacelt savu balsi un prasīt pēc reformām. Maskavas fabrikantu rezolūcija, zem kuras bija 200 paraksti, tādā mērā sajūsmināja mazniecisko «Iskru», ka b. Stučka par viņu raksta: «Krievu socialdemokrātu orgāns «Iskra», kurš vienmēr gaidīja nākošā revolūcijā dzīvu dalību no «liberālās buržuazijas», uzgavilēja: «Kapitāls buntojas», ar tādu uzrakstu iesākās leitartiķelis numurā no 17. februāra.»¹

Kas tad īsti bija izteikts šajā «buntavnieciskajā» rezolūcijā? Taisnība gan, ka fabrikanti pieprasīja runas, preses, biedrošanās un pat izglītības brīvību, strādnieku brīvību katrā laikā atteikties no darba, kā arī viņu brīvību stāties darbā uz noteikumu pamata, — bet, no otras puses, viņi priekš sevis pieprasīja brīvību *katrā laikā atlaist strādniekus no darba, streiku lauzēju aizsardzību, neaprobežotu brīvību noteikt fabrikās darbu kārtību.*

Savu plašo apskatu par buržuazijas dažādo grupu lomu austošā revolūcijā, kura mērķis bija — noskaidrot no proletariskā viedokļa jautājumu par to, «kāds palīgs no tām gaidāms Krievijas revolūcijai», — Stučka nobeidz sekošiem vārdiem: «Labākā gadījumā un no radikālākā spārna vairāk vai mazāk dzīva līdzjūtība, — tas ir viss. Šīs šķiras šinī laikā nav revolucionāras un drīzāk savā daudzumā pat revolūcijas pretinieces.»² Un, ja savā laikā *Pļechanovs* žurnālā «Zarja» «deva padomu socialdemokrātiem neuzsvērt savu sociālo programmu, lai neatbaidītu liberālus no kopējas politikas cīņas», tad Stučka uz to atbild ļoti noteikti: «Tas bija pavisam nepareizs uzskats, un taisni strādnieku *saimnieciskie prasījumi padarīja lielrūpniekus par politiķiem.*»³ tas ir, par *kontrrevolucionāriem* politiķiem.

Beidzot Stučka apstājas pie trešās noteicošās šķiras, lai apskatītos, «kas gaidāms no zemnieku puses nākošai revolūcijai». Šī ir viņa darba interesantākā daļa, jo šē viņš parādās mūsu priekšā kā agrarpolitiķis, kura lomā viņš gandrīz trīsdesmit gadus vēlāk saņēma ļoti asus pārmetumus

¹ §, Politiskā brīvība, 30. lpp.

² Turpat, 33. lpp.

³ Turpat, 32. lpp.

no dažiem kritiķiem — it sevišķi no K. Soma. Pie šīs kritikas mums nāksies atgriezties speciāli, tālab paklausīsimies, ko Stučka rakstīja 1905. gadā.

«Zemniekus Krievijā un Baltijā nevar ar vienu mēru mērot,» saka Stučka. «Mūsu kalpi ir skaidri proletarieši, un viņu vieta ir zem mūsu sarkanā karoga, kur viņi jau ar godu un apziņu stājas. Aizstāvojot šo savu lauku biedru intereses, mēs ne uz kādiem piekāpumiem, ne uz kādiem kompromisiem nevaram ielaisties.

Bet ko varam solīt mūsu saimniekiem? Nerunāsim par mūsu bagātiem saimniekiem, tie jāpieskaita pie zemes īpašnieku šķiras, kas savos ideālos ir visai konservatīvi. Bet mums jāpakavējas pie to saimnieku (īpašnieku vai rentnieku) daļas, kas atrodas zem nepanesama sloga no muižas īpašnieku un hipotēku parādu devēju puses...

No kalpu šķiras prasībām mēs nevaram atkāpties ne par soli; bet mēs varam būt dabiski cīņas biedri pret katru apspiešanas un izmantošanas veidu.

Politiskā brīvība, līdzdalība valsts un vietējā valdīšanā būs labākais līdzeklis pareizi izdalīt nodokļu un klaušu nastas, atsvabināt no tām mazturīgos saimniekus. Katra viduslaiku atlieka socialdemokratijā atradis sīvāko apkarotāju. Politiskās brīvības trūkums ir lauku dzīves pirmais kavēklis... Visas šīs prasības neatrodas mūsu programā, tādēļ ka mēs neatrodam par vajadzīgu sastādīt īpašu agrarprogramu, bet mūsu pamatprincips — apkarot viena cilvēka izmantošanu un izsūkšanu caur otru mums pilnīgi atļauj piebalsot augšminētām zemnieku — maz- un sīkgruntnieku un nomnieku prasībām.»¹

Sāds ir b. Stučkas 1905. gada agrarās politikas kodols. Vēl šurp varētu pievienot jautājumu par «lielo gruntis īpašumu nacionalizēšanu un viņu pārvēršanu par valsts īpašumu» revolūcijas uzvaras gadījumā, kā arī «klostēru, bažnīcu un ķeizara «privato» muižu konfiskāciju».

Bet te nu nāk punkts, par kuru pret Stučku raidīti vislielākie pārmetumi. Viņš neizsakās diezgan noteikti par konfiscētās zemes izdalīšanu zemniekiem. Viņš to nedara aiz iepriekš minētiem apstākļiem, kas Latvijas zemniecību, pateicoties šīs zemniecības asai diferenciacijai, stipri atšķir no krievu zemniecības, kuras galvenais slogs ir *zemes trūkums*. Un tālab viņš tikai pasvītro, ka «*mūsu prātīgā agrarā politika būs ar mieru izpildīt zemnieku ciešo ideālu pēc vairāk zemes un mazāk nastu*». Bet toreiz, 1905. gada revolūcijas priekšvakarā, Stučka vēl nestādīja un nevarēja stādīt jautājumu par tiešas proletariskas, t. i., socialistiskas revolūcijas izvešanu, bet tikai par konsekventas pilsoniski demokrātiskas revolūcijas izvešanu līdz galam un viņas tālāk virzīšanu proletariāta uzvaras gadījumā. Tādēļ pagaidām, atzīdams *lielsaimniecību* par progresīvāku lauksaimniecības formu,

¹ §, Politiskā brīvība, 33. un 34. lpp.

viņš cer, ka pēc patvaldības gāšanas «notiksies dabiska koncentrācija *tad un tadā kārtā*, kā tas būs saimniecības interesēs visizdevīgāk»¹.

Kā redzam, Stučka šeit tomēr nav principiāls zemes izdalīšanas pretinieks trūcīgiem zemniekiem, bet viņu šeit vada jautājuma *praktiskais* novērtējums, kurš nevar un *nedrīkst* katrā vietā un katrā laikā turēties pie viena un tā paša trafareta. Ja Stučkam arī var pārņemt vienu otru kļūdu, tad tomēr mums arī viņa agrarajā politikā jāatzīmē, ka viņš savos teoretiskos slēdzienos arvien ļāvās vadīties no praktiskās dzīves izpratnes. Viņš arī savā viskarstākā revolucionārā aizrautībā bija un palika vārda vislabākā nozīmē *realpolitikis*.

Visai spilgti viņa teoretiskā tālredzība izpaužas viņa proletariāta cīņas praktisko uzdevumu novērtējumā. Ar īsti leņinisku noteiktību viņš redz proletariātu kā revolūcijas hegemonu, pilsoniski demokrātiskās revolūcijas tālākvirzītāju, kauču viņš šīs 1905. gada revolūcijas formulējumā pielaiž kļūdu, kuru viņš pats vēlāk vaļširdīgi kritizē, nosaukdams savu toreizējo izpratni par «naivu».

Pasvītrodams strādnieku un trūcīgās zemniecības lomu šinī revolūcijā, viņš nāk pie sekošā slēdziena:

«Tādēļ es neturu par iespējamu saukt nākošo revolūciju par buržujisku, kā to bieži mēdz uzsvērt... nākošā revolūcija izšķiras no visām agrākām caur to, ka *vadītāja loma* piekritīs vienīgi *zemākajām šķirām*, to starpā pirmajā vietā *apzinīgai strādnieku šķirai* un pie tam pat ne «pārējo šķiru līdzjūtības atmosferā»... Pareizs tāds nosaukums arī nav tai gadījumā, ja ievēro tikai iznākumus, ko mums atnesis revolūcija, revolucionārā sacelšanās var būt neizdevīga un nekā neatnest, bet, ja viņa būs izdevīga un sasniegs to, pēc kā viņa dzenas, tad viņu nebūs pareizi nosaukt vienīgi par buržujisku... Gāžot tagadējo patvaldību, mēs iznīcinām gan šķēršļus buržuju šķiras valdīšanas pilnīgai uzziedēšanai, bet mēs reizē iznīcinām arī tādus pašus šķēršļus strādnieku šķiras politiskās varas iegūšanai... Var, saprotams, atkārtoties, revolūcijas kustībai uzvarot, proletariāta apslaktēšana no buržujiskiem «brīvības cīnītājiem», kā tas bija, piem., pēc Parīzes Komunas, un caur to laupīt proletariātam spēku savu uzvaru izlietot savā labā. Bet, ja revolūcija būs izdevīga, tad domājams, ka pie mums proletariāts nevarēs palikt neievērots politiskās brīvības nodibināšanā.»²

Kas šinī formulējumā ir kļūdaini? Kļūdaina ir pati pirmā fraze, kurā autors noliedz austošās revolūcijas *buržuazisko* raksturu un it kā pastrīpo viņas tīri proletarisko raksturu.³ Man šķiet tomēr, ka tik krasā formā šī

¹ §, Politiskā brīvība, 35. lpp.

² Turpat, 36. un 37. lpp.

³ Tas P. Stučkas rakstā nav teikts. Bez tam nav jāaizmirst, ka šo rakstu Stučka rakstīja pirms revolūcijas sākšanās, pirms lās buržuaziski demokrātiskais raksturs un pāraugšana socialistiskā revolūcijā tika apgaismota Leņina darbos. — J. V.

fraze nav jāsaprot, jo dažas rindas vēlāk autors taču saka, ka nebūs pareizi šo revolūciju nosaukt «vienīgi par buržujsku».

Stučka vēlāk šo savu 1905. g. revolūcijas izpratni sekošā veidā kritizē:

«Man saka biedri, ka tas bijis toreiz viens no visvairāk revolucionizējošiem rakstiem. Es negribu strīdēties. Tur ir revolucionarība, ir šķiru cīņas viedoklis, ir pilnīgi kritiska izturēšanās pret buržuazijas nerevolucionarību, ir atsevišķas pareizas domas, bet kā tur trūka? Pirmā kārtā revolucionaras dialektikas.»¹

Dialektikas trūkums pastāvēja iekš tā, ka Stučka pārāk viegli gribēja pārlēkt pāri buržujskās revolūcijas posmam. Viņš ņemas pierādīt, ka «buržujskie revolucionarie spēki», kurus viņš toreiz neredzēja, faktiski «jau stājās darbā». Un dažas lappuses tālāk viņš nāk pie slēdziena, ka «Latvijā 1905. g. norisinājās zem proletariata vadības divas buržujskas revolūcijas reize: pilsētu un lauku jeb zemniecības, pie kam pēdējā nogāja daudz ātrāk un tālāk nekā pirmā»².

Atstāsim šimbrīžam Stučkas paškritiku pie malas un atgriezīsimies pie viņa aplūkojamā darba, ievērojot viņa *toreizējās* «revolucionarības» pozitīvo pusī.

Viņš šinī rakstā asi zobojas par maziniekiem un par «Iskras» padoma devējiem (93. numurā), «kas ieteic ne pārāk «steigties, lai neiekļūtu pagaidu valdības groži proletariata rokās»; bet, ja tas tomēr notiktu, tad atdot grožus buržujiem: sak, Jūs jau, kungi, to labāk saprotat.»

Nē, saka Stučka, «pie mums tā lieta citāda: ja revolūcija būs, tad vispirms no proletariata puses; ja revolūcija uzvarēs, tad vispirms uzvarēs revolūcijas vadītājs — apzinīgais proletariats; ja tas uzvarēs, tad viņš it dabiski saņems pagaidu valdības grožus savās rokās...»³

Un šīs savas leņinismam ļoti tuvu stāvošā garā izvestās domas⁴ b. Stučka sava raksta II nodaļā nobeidz sekošiem zīmīgiem vārdiem:

«Ja mūsu valsts pārgrozībās pirmā vieta piekritīs buržujskai reformu kustībai (zemstenieku, pilsētnieku, rūpnieku, inteliģentu), tad, saprotams, mēs būsim to kritiķi un to dzinējs bez žēlastības, *lai reģormu kustība, ja vien iespējams, pārietu revolūcijā*. Bet, ja politiska brīvība būs iekarojama

¹ P. Stučka, 1905.—1925. g. «Cīņas Biedrs», 1926. g., Nr. 1, 5. lpp.

² Turpat, 10. lpp.

³ Š. Politiskā brīvība, 37. lpp.

⁴ Pretēji P. Dauges novērtējumam P. Stučkas domai, ka pagaidu valdības grožus saņems savās rokās apzinīgais proletariats, Leņins nebūt nepiekrīta. Kad dažus mēnešus vēlāk revolūcija tiešām sākās un Parvuss 1905. g. janvarī izteica domu, ka «revolucionārā pagaidu valdība Krievijā būs strādnieku demokrātijas valdība», Leņins 1905. gada aprīlī izteica savu uzskatu šai jautājumā. Viņš norādīja, ka Krievijā, kur proletariats ir iedzīvotāju mazākums, ir kaitīgi sēt iluzijas, it kā varētu pastāvēt tīri strādnieciska revolucionāra valdība. Vēlāk pats P. Stučka šo savu uzskatu kritizēja. — J. V.

un patvaldība gāzama tikai caur revolūciju ar varas līdzekļiem, — tad proletariātam būs jāuzņem tās izvešana ar visām iespējamām sekām.»¹

Pirms pārejam uz tālākām nodaļām b. Stučkas darbā, kurās viņš vispārīgi analizē gaidāmās revolūcijas taktiku, cīņas līdzekļus un metodi, mums jādod īss pārskats par svarīgākajiem notikumiem Krievijā un Baltijā pārdzīvojamā momentā.

2. KAUJU PRIEKŠVAKARĀ. LATVIEŠU SOCIALDEMOKRATISKĀS STRĀDNIĒKU PARTIJAS I KONGRESS

Visa plašā cariskā Krievija, no rietumiem līdz austrumiem, no ziemeļiem līdz dienvidiem, atradās dobajā rūgšanas procesā. Patvaldības ēka šķobījās, un māla stabi, uz kuriem tā balstījās, draudēja sabrukt kuru katru dienu. Lielā industrijas krīze, kura 1890. gadu beigās un 1900. gadu sākumā bija aptvērusi visas lielākās Eiropas valstis, pieņēma sevišķi plašu un asu raksturu Krievijā. No visām pusēm nāca ziņas par strādnieku masu streikiem, kuri pa lielākai daļai noveda pie asiņainām sadursmēm ar policiju un zaldātiem. Vispilgtāko šķiru cīņas veidu, kurš notikumu gaitā izvērtās par lielisku politisku demonstrāciju pret pastāvošo kārtību, mēs sastopam Rostovā pie Donas 1902. gadā, kurā proletariāts, runājot *Leņina* vārdiem, «pirmoreiz sevi kā šķiru nostāda pretim visām pārējām šķirām un cara valdībai»² un kuras apspiešanai valdība mobilizēja pret streikotājiem veselu armiju ar kazakiem un lielgabaliem.

Rostovas streikam sekoja vēsturiskais ģeneralstreiks Dienvidkrievijā 1903. gadā, kurš sākās Baku pilsētas naftas rūpnīcās, pārsiviedās uz Batumi, Tiflisu, Odesu, Kijevu, Jekaterinoslavu un ierāva savā mutulī līdz 200 000 strādnieku.

Paralēli ar šiem strādnieku streikiem norisinājās Ukrainā plaši zemnieku dumpji. Poltavas un Charkovas guberņās sacēlās ap 150 000 zemnieku no 165 sādžām... Visur plūst asinis, visur nemieri top noslāpēti rupjiem varas līdzekļiem.

Tomēr nemieri neapklust, un katrā «Iskras», kā arī katrā latviešu «Socialdemokrata» numurā lasām jaunas ziņas par jauniem nemieriem un jaunām asiņainām sadursmēm. Arī Latvijā, kur pēc asiņaini nospiestā «Rīgas dumpja» 1899. gadā uz laiciņu bija iestājies zināms «klusums», proletariāts no jauna mostas, un 1904. gadā Vidzemē jau streiko ap 4000 strādnieku. Revolūcijas rēgs staigā pa malu malām. Strādnieku un zemnieku sašutums aug ar katru dienu. Politiskā krīze tuvojas.

¹ Š. Politiskā brīvība, 37. lpp.

² V. I. Leņins, Raksti, 8. sēj., 118. lpp. — Red.

Šo krīzi lielā mērā paātrināja 1904. gada februārī pasludinātais *krievu-japāņu karš*, kurš pie carisma neskaitāmiem noziegumiem pievienoja jaunu, un proti, vienu no vislielākiem. «Socialdemokrata» cerība, ka tas arī «būs pēdējais»,¹ bija nu gan pāragra, bet, ka krievu tauta *niecietīs* šo vislielāko imperialistisko neģēlību, šinī jautājumā «Socialdemokrats» nebija vilies. «Cik dziļi lopiskā verdzībā grimušai vajag būt tautai,» tā izsaucas Fr. Roziņš minētā rakstā, «kas cieš *tādu* valdību un gaviļēdama dzied ozianna tās slepkavu bandas virsaitim, kurš tiši un bez vajadzības liek apkaut tūkstošus viņas dēlu un izspridzināt gaisā miljonus viņas asiņainiem sviedriem pelnītās naudas! Nevar būt, ka krievu tauta tik tālu grimusi, ka tā nespētu sacelties uz liesmojošu protestu pret šo noziedznieku bandu. Nevar būt, ka mākslīgi uzskurtās un valdības spiegu un aģentu sarīkotās un vadītās «patriotiskās» ovācijas spēš pārkliegt dabisko tautas balsi... Tiša un nežēlīgā kārtā patvaldība iesāka karu, lai kara troksnis un samelotu, nekad nebijušu uzvaru slava pārtrauktu badā sprāgstošās un ķēdēs un cietumos smokošās tautas vaidus un lāstus...»

... «Nevar būt,» tā autors nobeidz savu rakstu, «ka tautas veselais instinkts nesasliesies pret asiņaino noziedznieku bandu ar idiotisko zvērestu lauzēju priekšgalā.

Gan patvaldības kalpi pūlas sacelt un uzpūst «patriotiskas» sajūsmības liesmas... Bet arvien skaļāk atskan īsta tautas balss: draudoša, apsūdzosa, nosodoša, kā varena soģa balss pastarā dienā: «Nost ar patvaldību!»

Un tālāk autors pieved pirmās konkrētās ziņas par protesta demonstrācijām, kuras turpmāk vairs nenoiēt no dienas kārtības...

Mēs nekavēsimies pie šīs bēdīgās avantūras apraksta. Viņa pārāk spilgti ierakstīta cariskās Krievijas melnajās vēstures lapās... Šis karš bija gan visnepopulārākais karš, kādu jebkad vēsture ir piedzīvojusi. Simtiem tūkstošu spirtāko darbinieku tika atrauti no dzimtenes un no darba vietas, lai atdotu savas asinis vienkāršai «piešmaucēju bandai, kura saucas par Krievijas valdību», runājot Roziņa krāsainā valodā.²

Kad Maskavā guberņas zemstes priekšsēdētājs kņazs Trubeckojs sakarā ar kara pasludināšanu ārkārtējā zemstes sapulcē skubināja klātesošos nosūtīt caram vispadevīgāko jūtu telegramu un ar «urā» saucienu viņus uzaicināja piecelties no sēdekļa, publika, kuras vidū atradās daudz studentu, palika sēžam, svilpa un šņāca un pēc tam demonstratīvi atstāja sapulci.

Krievijas socialdemokrātu organizācijas Šveicē, Krievijas Socialdemokratiskās strādnieku partijas, Bunda, poļu socialdemokratijas, Lietuvas

¹ Par krievu-japāņu karu. «Socialdemokrats», Nr. 23.

² Turpat.

socialdemokratijas un Baltijas Latviešu socialdemokratiskās strādnieku organizācijas biedri sarīkoja, kā ziņo «Socialdemokrats»¹, protesta sapulci pret Krievijas laupītāju politiku, kurā tie pieņem ļoti asu rezolūciju; tajā top pasludināts «Karš karam»: — «Sacelt visus revolucionaros un valdībai pretīgos elementus pret patvaldības sacelto nacionalistisko un šovinistisko ālēšanos — tāds ir visu godīgo Krievijas iemītnieku pienākums.» Sapulces dalībnieki izteic savu starptautisko solidaritāti ar «Japānas socialistiem kā japaņu proletariata īstajiem aizstāvjiem, kuri izsacījuši savas brālības jūtas Krievijas proletariātam». Un rezolūcija nobeidzas ar saucieni: «Lai dzīvo miers! Nost patvaldību! Lai dzīvo starptautiskais socialism!»

Protesta lavina draudoši vēlās pa visām Krievijas nomalēm. Kara bungas uzmodināja i snaudošos. Latvijā vairs neapstājas streiki un demonstrācijas. Pēdējās pieņem jaunus, agrāk nezināmus veidus: demonstrācijas baznīcās ar plašu proklamāciju kaisīšanu, «smirdoņu izsmirdināšanu» u. tml.

Šinī cīņas atmosferā 1904. gada sākumā latviešu socialdemokrātu dzīvē atzīmējams ievērojams notikums — dzimst proletariata vietējais nelegālais preses orgāns «Cīņa», šis jaunais asaais cīņas ierocis, par kuru ar sajūsmu ziņo «Socialdemokrats» savā 25. numurā.²

«Nav viegla lieta,» tā nobeidz «Socialdemokrata» redakcija savu ziņojumu, «žandarmu un spiegu jātā Krievijā nodibināt un uzturēt slepenu un brīvu drukātavu, ekspedīciju un redakciju. Tas fakts, ka mūsu organizācija to spēj, tas noder visiem brīvības draugiem par iepriecināšanu, bet verdzības elkam un viņa priesteriem par draudošu laika zīmi.»...

Mēs nekavēsimies šeit sīkāk pie «Cīņas» satura, pie viņas vēsturiskās lomas, kā arī viņas maziniecisko nošķiebienu apraksta reakcijas laikmetā tālab, ka vecās «Cīņas» komplekti tagad pieejami lasītājiem legalā izdevumā.³ Atstājot «Cīņas» kļūdu kritiku vēlākām lappusēm, atzīmēsim šeit tikai viņas lielo lomu partijas organizēšanas darbā.

Līdzīgi *Leņina* dibinātai «Iskrai», bez kuras nebija domājama lielas, vienotas, revolucionaras krievu partijas dibināšana, arī «Cīņa» jau savā pirmajā numurā pastrīpo, ka pret cara valdības «riebīgo tumsoņu un neģēļu varu mēs varam sekmīgi cīņu vest vienīgi tikai caur *slepenu, cieši biedrotu organizāciju*»⁴. Veicināt šādas organizācijas dibināšanu «Cīņa» uzlūkoja par savu svētāko uzdevumu.

Sevišķs uzsvars šinī rakstā tiek likts uz stingras *konspirācijas* un *dis-*

¹ «Socialdemokrats», Nr. 23, 18. lpp.

² Jauns ass cīņas ierocis. «Socialdemokrats», Nr. 25.

³ «Cīņa», Maskavā, izdevniecība «Prometejs», I un II daļa.

⁴ Slēdzaties rindās! «Cīņa», 1904. g., Nr. 1 (raksta autors ir J. Ozols).

ciplinas ievērošanu. Socialdemokratiskā organizācijā, lūk, atbild «visi priekš viena un viens priekš visiem». Raksts beidzas drosmes pilniem vārdiem:

«Mums jāspiežas iekšā katrā darbnīcā, katrā pilsētiņā, katrā lauku pagastā, it visur vajag rasties mūsu biedriem un piekritējiem, līdz reiz pār visu Baltiju šalks socialdemokratiskās cīņas vētra!

Un tad, kad satrunējušam cara tronim pieteiks pēdējo karu uz dzīvību un nāvi savienotais Krievijas proletariats (krievu, poļu, leišu, somu, ebreju, kaukazišu, mazkrievu strādnieku partijas), tad arī mēs reizē stāsim cīnītāju rindās, un latviešu socialdemokratija šīnī cīņā nekādā ziņā nedrīkst ieņemt pēdējo vietu. Šis izšķirošais brīdis, kur cara valdība bruks, vairs nav tālu, un uz to, biedri, lai darbojamies un esam gatavi!»

P. Stučka ar sajūsmu apsveica jaunā laikraksta iznākšanu. Viņš kā viens no galveniem gaidāmā partijas kongresa ierosinātajiem un dalībniekiem saprata vietējā vadošā preses organa vēsturisko nozīmi. Sauciens «slēdzaties rindās!» gāja no mutes mutē, un pēc plaši izvestām 1. Maija demonstrācijām visā Latvijā, kuras vēl ciešāk saslēdza kopējā revolucionārā saimē tūkstošus un tūkstošus apzinīgu strādnieku, 1904. gada 7. (20.) jūnijā sanāca latviešu proletariata labākie priekšstāvji uz pirmo partijas kongresu Rīgā.

Vēl pēc 25 gadiem b. Stučka ar sajūsmu atceras šos skaistos brīžus, veltīdams viņu piemiņai savu ievērojamo rakstu LKP Vēstures komisijas izdotajā rakstu un materiālu krājumā «LKP 25 gadi».¹

«Ar apbrīnojamu ātrumu Latvijas revolucionārā strādnieku partija kļuva par *vēsturisku partiju*,» — tā iesāk b. Stučka savu nelielo, bet pēc satura bagātības, domu un faktu koncentrācijas ārkārtīgi kodolīgo rakstu. «Tā galīgi nodibinājās 1904. gada jūnijā un *jau gadu vēlāk vadīja* vārda pilnā nozīmē Latvijas 1905. gada *revolūciju*, kas norisinājās spilgtāki un dramatiskāki kā varbūt nevienas citas zemes pilsoniskās revolūcijas cēliens.»

Pēc notecējušiem 25 gadiem b. Stučka jūt, ka pie šī svarīgā vēstures posma apraksta jāpieiet ar kritikas mērauklu, jo pa starpām «pavisam jauni jautājumi izbīdījušies; ar pavisam jaunu metodi mēs domājam; pavisam jaunā valodā mēs runājam; ar pavisam jauniem, toreiz nepazīstamiem faktiem un jēdzieniem mēs tagad rēķināmies».

Bet viņš ar nožēlošanu konstatē, ka viņam šī vēstures kritiskā daļa aiz laika un telpas trūkuma būs jāatliek uz vēlāku laiku, un tālab viņš šeit *jaunajai paudzei*, kurai trūkst ziņas par «*veclaiku* lietām», grib «īsi pakalpot tikai ar informāciju, pie tam dot ne izsmelošu komentāru

¹ P. Stučka, Partijas darbības pirmais cēliens. «LKP 25 gadi», rakstu un materiālu krājums. Izd. «Prometejs», 1929. g.

notikumiem, bet tikai īsu, sistematisku ziņu virkni, kas kā pavediens lai palīdzētu vest lasītāju pa sen pagājušiem notikumiem — *no posma uz posmu, no pakāpes uz pakāpi...*»

P. Stučka šinī rakstā tiešām attēlo mūsu slavenās Latvijas Komunistiskās partijas darbības pirmo cēlienu no posma uz posma kinematografiskā sasprindzītībā. Bet, neraugoties uz nule pievesto autora piezīmi, mums jāatzīst, ka notikumu gaita viņa rakstā nebūt nav iztēlota bez kritikas līdzdalības.

Savu ziņu virkni autors iesāk ar īsu piezīmi par «Cīņas» pirmo numuru. Viņš ar prieku atzīmē, ka jau šis pirmais numurs «ir *noteikti revolucionārs*, bez mazākā ekonomisma vai reformisma novirziena. Revolūcija, kas te sludināta, zināms, ir *pilsoniska* revolūcija, — pret *caru* un *carismu* un pret *karu* (ar Japanu), bet *socialdemokratijas vadībā*». Revolūcijas *hegemons*, kā Stučka to jau noteikti pastrīpo savā agrākajā darbā «Politiskā brīvība», bija proletariats.

Pēc «Cīņas» 4. nr. ziņām, toreiz Latvijā jau bija apvienoti *līdz 2500 «cieši organizētu biedru*», kuru «skaitā uzņemti tikai tādi, kurus, tā sakot, varētu katrā brīdī uz cīņu saukt un kuri pastāvīgi piedalās pie organizācijas darbības un padodas viņas lēmumiem». Stučkam bija pilnīga taisnība, dodot par latviešu strādnieku partiju sekošo liecību.

«Tātad no pašas dzimšanas dienas partija pieņem noteikti lieliniecisku prasību, ka partijas biedram sava piederība partijā jāpierāda *darbiem*.»

Ar to b. Stučka nebūt negrib apgalvot, ka visi partijas I kongresa lēmumi būtu bijuši simtprocentīgi lielinieciski. Pie kongresa apstrīdamiem lēmumiem viņš apstājas sava raksta tālākās slejās.

Par kongresa svarīgāko darbu b. Stučka atzīmē divu Latvijā pastāvošo grupu apvienošanu — Baltijas Latviešu socialdemokratiskās organizācijas un t. s. «Kurzemes grupas», par kuru mūsu darbā jau bija agrāk minēts. Par pēdējo grupu Stučka ironiski piezīmē, ka viņa «divainā kārtā grupējās ap — ģimeni (to pašu Kalniņu ģimeni, kas ir vadošā tagadējā kontrevolucionārā socialnodevēju partijā)», un reizē pastrīpo, ka «*nevajag pārāk augsti pārvērtēt* šīs grupas toreizējās vadības nozīmi. *Veselīgais strādniecības* elements kā vienā, tā otrā grupējumā bija tik stingri noteikts, ka viņa *spiediens* no apakšas bija tas īstais vadonis uz vienību».

Šis proletarisko elementu spiediens bija tas spēks, kas veda pie partijas *vienotības*, kuru b. Stučka uzlūko par kongresa galveno panākumu. Bet tomēr arī pie šī punkta viņš taīsa ļoti svarīgu kritisku piezīmi. Viņš atgādina, ka šī vienotība gan bija ilgus gadus partijas stiprā puse, bet ka reizē viņa arī bija viņas vājā puse, jo «tā diezgan ilgi pārāk orientējās uz *iekšēju* organizatorisku vienību», kuru Stučka izskaidro ar noteikto, lielo *strādnieku skaitlisko pārsvaru* partijā, kāds Latvijas Socialdemokratiju atšķīra no citu brāļu partiju lielum lielās daļas.

Bet turpmākā partijas dzīvē mēs redzam, ka aiz šīs vienpusīgi uzsvērtās *organizatoriskās* vienotības iespaida netika piegriezta diezgan nopietna uzmanība *idejiskām* domstarpībām, kuras partijā ienesa tā pati «Kurzemes grupa» un kuras it sevišķi spilgti izpaudās LSDSP II kongresā Londonā. Tālab b. Stučka itin pareizi atzīmē, ka šī priekšzīmīgā organizatoriskā vienotība, neraugoties uz spidošajiem rezultātiem pirmajos gados, vēlāk, «*kad revolūcija tieši prasīja šķelšanos*, kādu laiku izrādījās par galveno šķērsli šīs prasības izvešanai».

Par pārējiem kongresa jautājumiem, kuriem Stučka piedod mazāku svaru, viņš īsos vārdos saka sekošo:

«Par programmu¹ tikai parunāja un uzdeva to galīgi sastādīt uz nākošo kongresu; agrarjautājumā gan bija domstarpības, bet tās grozījās ap viena biedra — Žaņa Buševica (Zvejnieka brāļa) revizionistiskajiem plāniem, kas piekrišanas neatrada. Partija nodibinājās, kā «latviešu», tas ir, *nacionāla s.-d. strādnieku* partija, bet vēl bez kaut kādas *nacionālas programmas*. Vadošo biedru domas, taisni otrādi, vēl no jaunstrāvas laikiem (še specialī izpaužas b. Stučkas personīgās attiecības pret tautisko jautājumu, par kurām mēs jau runājam šī darba pirmajā nodaļā. — P. D.) bija *pret-tautiskas*: šķiru, ne tautisku cīņu; *vienotu* Krieviju, ne tautu federāciju. Arī partijas organizācijas robežas ir *teritorālas*, bet ne kā Bundā — *eks-teritorālas*.»

Visu to uzsvērdams, b. Stučka tomēr nespēj atturēties no sekošās kritiski lietišķās piezīmes: «Bet viens «grēks» tomēr bija: partija jau iepriekš kongresa bija ar ebreju Bundu kopdarbības attiecībās (Rīgas Federatīvā komiteja), kurpretim tā «atturējās» no apvienības ar Krievijas Socialdemokrātisko strādnieku partiju. No tā radās pārmetums par Latviešu socialdemokrātiskās strādnieku partijas «nacionalismu.»

Šo «atturību», par kuru mēs jau minējām Stučkas raksta «Politiskā brīvība» analizē, Stučka pats izskaidro ar savu toreizējo neticību Krievijas partijas reālai eksistencei, tas ir, viņas strādnieciskai bazei, ar vietējo krievu biedru lomas novērtējumu un arī ar augšminēto organizācijas «vienotības fanatismu».

Pievezdams zīmīgākos skaitļus un faktus par latviešu strādnieku kustību 1904. gadā, Stučka vēlreiz pastrīpo nule izteiktās domas:

«Partijas cīņa 1904. g. beigās bija patiesi lieliska, bet tomēr viens liels trūkums viņai bija: *viņa pārāk maz darīja, lai vienotos ar Krievijas socialdemokrātiju.*»

¹ Programmas projektu — kā raksta V. Dermanis — «bija iepriekš izstrādājuši Jansons ar Ozolu, piedalījās šai darbā laikam arī b. Stučka». Baltijas Latviešu socialdemokrātiskā strādnieku organizācija līdz I kongresam 1904. g. «Proletariskā revolūcija Latvijā», 310. lpp.

Par pašu kongresu mums ir visai aprobežotas ziņas. Kā lasāms krājuma «LKP 25 gadi» redakcijas pārskatā par kongresa darbību¹, «kongresa darbības pārskatu iespējams uzvest vienīgi pēc izkaisītām atzīmēm un tad arī tikai īsumā.

«Cīņas» piektajā numurā ievietotais paziņojums... kuru še pārdrūkājām, vai vienīgi atstāsta kongresā sniegtos ziņojumus par atsevišķo komiteju darbību, kas plašāk nodrukāti «Socialdemokratā», bet gandrīz neko nepastāsta par kongresa gaitu, kā arī par tā lēmumiem.»

Mums pat trūkst oficiālu ziņu par kongresa sastāvu. Vienīgais avots, no kura mēs pēdējās varam smelt, ir *V. Dermaņa* vērtīgās atceres.² Pēdējās mēs lasām:

«Kongresā piedalījās: no Rīgas organizācijas vai kā Centralās Komitejas locekļi un delegāti — Ozols, Treimanis, Jansons, Stučka, Kažmers, Skare (?); no Ventpils un Talsu organizācijām — A. Buševics un Ž. Buševics; no Liepājas organizācijas — Dermanis un Luters (?); no Kurzemes grupas — Bredrichs («Upīts») un vēl viens delegāts, kura personību neatceros.» Bez delegātiem kongresā atradās vēl pāris viesu, kuru starpā V. Dermanis min toreizējo marksistu un tagadējo reakcionāru Dr. Kasparsonu.

Partijas programma kongresā, kā jau atzīmēja b. Stučka, netika pieņemta galējā formulējumā. Tomēr mēs tiklab programmas priekšlikumā, kā arī pieņemtajā rezolūcijā atrodam noteiktu atbildi uz galvenajiem strīda punktiem.

Apskatīsim tos punktus, pret kuriem virzīts Stučkas pārmetums, ka partija «pārāk maz darījusi, lai vienotos ar Krievijas socialdemokratiju».

Vispār ņemot, Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas I kongresa programmas projekts³ ir pieskaņots «Iskras» programai. Attiecībā uz tuvākiem cīņas uzdevumiem projektā ir tieši pastrīpots, ka Latviešu socialdemokratiskā strādnieku partija, «pieslejšoties pie krievu s.-d. strādnieku partijas cīņas... kopā ar to uzstāda par savu tuvāko politisko uzdevumu gāzt cara patvaldību un likt tās vietā republiku uz demokratiskās konstitūcijas pamata», kura nodrošinātu tautas patvaldību ar visām krievu partijas programā izbidītajām tiesībām un brīvībām, neaprobežotu ticības, runas, preses, sapulču, streiku brīvību, pašnolemšanās tiesību visām tautām (līdz pat atdalīšanās tiesībām no valsts), baznīcas atdalīšanu no valsts un skolas atdalīšanu no baznīcas utt., utt.

¹ Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas I kongress. «LKP 25 gadi», 17. lpp.

² V. Dermanis, Baltijas Latviešu socialdemokratiskā strādnieku organizācija līdz I kongresam 1904. g. «Proletariskā revolūcija Latvijā», 310. lpp.

³ Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas programmas priekšlikums. «LKP 25 gadi», 27.—30. lpp.

Sveicē 1904. g. rudenī
No kreisās: Fr. Roziņš, M. Roziņa un J. Kovaļevskis. No labās: D. Stučka, P. Stučka un O. Kovaļevska.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

Tāpat Latviešu socialdemokratiskā strādnieku partija piesienas visām prasībām, kas uzņemtas Krievijas Socialdemokratiskās strādnieku partijas programā attiecībā uz strādnieku šķiras aizsardzību pret fizisku un morālistu izvirtību, kā prasībai par 8 stundu darbadienu, par naktsdarba ierobežošanu, sieviešu darba normēšanu, bērnu darba atcelšanu utt.

Citādi stāv jautājums agrarās programmas punktā. Te ceļi sāk šķirties. Uzstādāmās par visu dzimtībušanas palieku iznīcināšanu, «kas kā smags slogs gulstas uz zemniekiem, un lai radītu ceļu brīvai saimnieciskai attīstībai un līdz ar to brīvai šķiru cīņai», prasīdama visādu klaušu, nodevu un nastu atcelšanu, kas uzveltas vienīgi zemniekiem, bet reizē visu muižnieku, garīdznieku un sīkgruntnieku (zem sīkgruntnieka, protams, ir domāti «budži». — P. D.) priekšrocību atcelšanu, Latviešu socialdemokratiskā strādnieku partija savā programmas projektā «šimbrīžam norobežo savu darbību ar tiešu proletariata interešu aizstāvēšanu un neuzņemas tamdēļ uzstādīt prasības, kuras nāktu par labu vienīgi mūsu mazgruntniekiem kā tādiem». Tālab viņa izsakās noteikti «pret tādu prasību uzņemšanu programā, kuras taisni sekmē tikai mazgruntnieku šķiras labumus un palīdz viņas īpašuma kārtības nostiprināšanai uz sabiedrības un tamlīdz arī uz strādnieku šķiras rēķina («Iskras» «otrezki», «Žizņ» sēklas, lauksaimniecības mašīnas utt. ¹)».

Otrs punkts, pret kuru virzīts Stučkas pārmetums, ir jautājums par mūsu jaunās partijas organizatoriskām saitēm ar Krievijas Socialdemokratisko strādnieku partiju un citām socialdemokratiskām organizācijām.

Šinī jautājumā I kongress savā rezolūcijā ² principiāli it kā izsakās diezgan kategoriski organizatoriskas apvienotības garā. Rezolūcija sākas sekojošiem vārdiem:

«Ņemot vērā, ka Krievijas proletariats bez tautību izšķirības visur ir vienādi nomākts no kapitalisma un vienādi cieš no patvaldnieciskā režīma, ka Krievijas tautu apzinīgais proletariats *tikai uz vienādas s.-d. programmas un taktikas* pamata var sekmīgi vest kopēju atsvabināšanās cīņu, Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas kongress uzlūko par ārkārtīgi vēlamu *visu revolucionāro socialdemokratisko organizāciju un frakciju apvienošanu vienā Krievijas Socialdemokratiskā partijā.*» (Pastrīpojumi mani. — P. D.)

¹ Še domāts KSDSP II kongresā pieņemtais agrarās programmas punkts par nogriezumu atdošanu atpakaļ zemniekiem, kuriem Iekšskrievijas guberņās tie tika nogriezti, lai muižnieki varētu verdzināt «atbrīvotos» zemniekus. Latvijā tādu nogriezumu nebija. Pēses rediģētajā žurnālā «Жизнь» bija izvirzītas sīkburžuaziskas prasības, kuru nolūks bija uz visiem laikiem saglabāt sīko zemnieku saimniecību uz nodokļu maksātāju (strādnieku) rēķina. — J. V.

² Rezolūcija par attiecībām pret cittautu socialdemokratiskām organizācijām. «LKP 25 gadi», 31. un 32. lpp.

Bet nu nāk nelaimīgais «bet». «Bet, tā kā katras tautas dzīve ir nodibinājusies un vēsturiski attīstījusies nevienādos ekonomiskos apstākļos, tā kā katrai tautai ir sava valoda, sava kultūra un tā atšķiras no citām pat ar savu šķiru nogrupējumu, tad vienīgi tā paša proletariata nacionāla socialdemokrātiska organizācija var noskaidrot proletariātam šķiru interešu pretišķības katrā atsevišķā nācijā, izkopt viņā visa proletariata šķiras interešu pienācīgu izpratni, virzīt un vadīt viņu tagadējā proletariskā režīma apstākļos vispārējā ekonomiskā un politiskā ciņā.»

Uz šī pamata kongress savā rezolūcijā pieprasa, lai «tagad pastāvošās Krievijas Socialdemokrātiskās strādnieku partijas sastāvā būtu nacionālas s.-d. organizācijas», reizē uzsvērdams, ka «*šādu nacionālu s.-d. organizāciju darbība nav jāierobežo kaut kādiem rajonu rāmjiem*» un ka viņas «*izpleš savu darbību it visur, kur dzīvo attiecīgas tautības proletariāta masas*». (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Šeit pastrīpotie rezolūcijas punkti itin gaiši pierāda, ka Latviešu socialdemokrātiskā strādnieku partija bija nokļuvusi zem stipra ebreju Bunda iespaida, gandrīz vārdiski solidarizēdamās ar pēdējā uzstādītām prasībām Krievijas Socialdemokrātiskās strādnieku partijas II kongresā Londonā. Tiktāl b. *Stučka* savā rakstā «Vienība vai federācija» nebija gājis, un mums ir jāpieņem, ka šeit izšķirošo lomu ir spēlējis Rīgas vadošais centrs. Kā arī nebūtu, kļūda šeit padarīta nopietna, jo *organizatoriskais* kongresa lēmums apgāž augšpēdu *Stučkas* bieži atkārtoto *principiālo* viedokli, pēc kura viņš vienīgi pieprasa partijas audzināšanu un izkopšanu saprotamā mātes valodā un uz kura uzbūvēta visa viņa argumentācija rakstā «Vienība vai federācija».

Iz pievestās kongresa pretrunu pilnās rezolūcijas ir tomēr redzams, ka Latviešu socialdemokrātiskās strādnieku partijas kongress cenšas pēc apvienības. Aizrādīdams uz neskaidrībām un pretrunām Krievijas Socialdemokrātiskās strādnieku partijas Centralās Komitejas priekšlikumos, kongress izteic vēlēšanos, «lai tagad pastāvošā Krievijas Socialdemokrātiskā strādnieku partija skaidri un noteikti formulētu savā centralajā orgānā tos principus, uz kuru pamata viņa atrod par iespējamu visu Krievijas socialdemokrātisko organizāciju apvienošanu vienā partijā».

Nav jāaizmirst — un tas lielā mērā atvairina Latvijas socialdemokrātu stāvokli pret Krievijas Socialdemokrātisko strādnieku partiju, — ka Latviešu socialdemokrātiskās strādnieku partijas I kongresa laikā krievu partijas centralais orgāns «Iskra» bija pārgājis maziņu rokās. Ļeņins no redakcijas bija izstājies, un lielnieciskais centralorgāns «Vperjod» sāka iznākt tikai 1905. gada februārī.¹

¹ Ne tikai centralorgāns, bet arī Centralā Komiteja kļuva maziņieciska, un pakļauties šādai centralai vadībai bez ierunām un bez vilcināšanās toreiz būtu kļūda. — J. V.

Kamēr kongresam trūka pietiekošas skaidrības par Krievijas Socialdemokratiskās strādnieku partijas vienotību, viņš attiecībā uz Bunda iesniegumu¹ kongresam pieņēma sekojošu rezolūcijas punktu:

«Atbildot uz Vispārējās ebreju strādnieku savienības Lietuvā, Polijā un Krievijā CK vēstuli, Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas kongress paziņo, ka atzīst Bundu par vienīgo ebreju proletariata priekšstāvi.» (Pastrīpojums mans. — P. D.)

No šāda lēmuma tad arī gluži loģiski izriet federatīvais kopdarbības princips, kurš tuvākos divos gados noteic vietējo partijas darbību Latvijā.

«Cīņas» 7. numurā mēs lasām sekojošo oficiālo Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas Centralās Komitejas paziņojumu:

«Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas Rīgas komiteja un žīdu socialdemokratiskās strādnieku savienības Bunda Rīgas komiteja nodibinājušas priekš sekmīgas cīņas un kopdarbības sevišķu Rīgas federatīvu (savienotu) komiteju. Šī federatīvā komiteja savu darbību izplatīs tikai uz Rīgu; tā apspriedīs kopēju protestu (streiku, demonstrāciju u. c.) sarīkošanu no vietējo latviešu un žīdu apzinīgo strādnieku puses; tā nokārtos aģitāciju tādās darbnīcās, kur strādā vienkopus žīdu un latviešu proletārieši; tā vedīs ar kopējiem spēkiem socialdemokratisku propagandu arī citos revolucionāros darbības laukos. Federatīvā komiteja savstarpēji nokārtos un apvienos kopēju cīņu, bet citādi visos svarīgos jautājumos izšķirošus lēmumus taīsa katras partijas komiteja par sevi.»²

Tipisks priekš tā laika politiskiem apstākļiem Rīgā ir tas fakts, ka *Federatīvā komiteja* bija sastādīta vienīgi no latviešu un ebreju organizācijām, no kā it neviļus rodas slēdziens, ka ar vietējo krievu organizāciju mūsu latviešu partijai bija ļoti vāji sakari jeb arī nebija īstas gribas uz apvienošanu. Šeit vēl jāpiezīmē, ka taisni krievu organizācija veda nopietnu propagandu starp zaldātiem; tas sevišķi spēji izpaudās 1905. gadā. Aizrādām uz ļoti interesantiem materiāliem, kurus publicē *Hermanis* «Celtņē» uz Koliškeviča-Karpa, Borodina-Gruzenberga, Atabekova, Kobozeva u. c. atmiņu pamata.³

No šī paša raksta mēs dabūjam sīkākas ziņas par vietējās kara organizācijas nodibināšanu, par kuras propagandistiski aģitatorisko darbību mēs atrodam pirmās ziņas «Cīņas» 6. numurā.⁴ Šī propaganda 1905. gadā

¹ Baltijas Latviešu socialdemokratisko organizāciju I kongresam. Paraksts: Bunda Centralā Komiteja. «LKP 25 gadi», 32.—37. lpp.

² Paziņojums. «Cīņa», 1904. g., Nr. 7.

³ *Koliškevičs-Karps*, Rīgas lielinieciskā organizācija 1905. g. revolūcijā. «Celtņē», 1935. g., Nr. 12. Ar J. Hermana ievadu.

⁴ Aģitācija karaspēkā. Vēstis no Dzimtenes. «Cīņa», 1904. g., Nr. 6.

pieņem plašus apmērus un izpaužas nopietnās kareivju demonstrācijās. Bet par to būs runa vēlāk.

Arī ar šo kara organizāciju, kura bija radīta kā vietējās krievu partijas komitejas autonoma nodaļa, Latviešu socialdemokratiskajai strādnieku partijai bija nepietiekoši sakari, un savu kaujinieku formēšanu viņa veda galvenā kārtā uz savu roku. Vajadzība pēc bruņotas kaujas organizācijas tomēr kļuva jo dienas jo nopietnāka, it sevišķi sakarā ar Krievijas armijas sakāvi Mančūrijā un stichiski augošo nemieru tautas plašākās masās.

Organizatoriski sakari ar vietējo KSDS partijas komiteju nodibinājās tikai 1904. gada beigās, kad arī pēc «Socialdemokrata» ziņām¹ plašās janvāra demonstrācijas Rīgā 1905. g. bija organizētas no Rīgas Federatīvās komitejas, kura sastāvēja no «Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas, Bunda un *pēdējā laikā* arī Krievijas Socialdemokratiskās strādnieku partijas vietējo komiteju priekšstāvjiem». (Pastrīpojums mans. — P. D.)

«Cīņas» 8. numurā rakstā «Karš un revolūcija»² jautājums par bruņotās sacelšanās neizbēgamību vēl nav nostādīts kategoriskā formā; arī blakus šim rakstam nodrukātais otrs raksts «Šurp ieročus!»³ pie jautājuma pieiet ļoti apdomīgi. Raksta autors, aizrādīdams, ka «no visām pusēm dzirdami strādnieku saucieni pēc ieročiem», tomēr brīdina no pārāgas aizraušānās, jo «mēs vēl šē Rīgā vismaz tik tālu neesam no *mūsu ieroču lietošanai jāaprobežojas ar aizstāvēšanos pret policijas uzbrukumiem*». Tomēr, notikumiem attīstoties, «Cīņas» valoda ar katru mēnesi kļūst drošāka un noteiktāka, un partijas vadība uz gada beigām, it sevišķi sakarā ar atjaunotu rezervistu mobilizāciju Baltijas guberņās priekš Mančūrijas avantūras, sāk vest enerģisku aģitāciju starp rezervistiem uz kļaju nepaklausību cara pavēlei. Plašās pretkara demonstrācijas ar saucieniem «Nost ar patvaldību!» vairs nemitas. Vēsture dzen attīstības ratu preti revolūcijai.

* * *

Drīz pēc Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas I kongresa b. Stučkam izdevās ņemt dalību II Internacionales kongresā Amsterdamā, kurš norisinājās 1904. gadā no 14. līdz 20. augustam.

Jaundibinātā latviešu proletariata partija b. Stučkam uz šo kongresu nebija devusi specialu mandatu, un viņš turpu devās uz paša iniciatīvu. Lemjošās balsstiesības kongresā vispār bija stipri aprobežotas. Ir zināms,

¹ Demonstrācijas janv. 14. (27.) d. «Socialdemokrats», Nr. 30, 54. lpp.

² Karš un revolūcija. «Cīņa», 1904. g., Nr. 8.

³ Šurp ieročus! Turpat.

ka visai Krievijas delegācijai kopā bija dotas 2 balsis, no kurām viena pat bija atdota eseram, otra Plechanovam. No klātesošiem 2 lieliniekiem neviens nebaudīja lemjošas balsstiesības. No latviešiem, kā jau redzējam agrāk, kongresā bija iespraudies E. Rolavs. Oficiālais latviešu delegāts bija *Rozinš-Āzis*.

Par šo b. Stučkas ceļojumu uz ārzemēm D. Stučka savās atcerēs raksta sekojoši:

«Pēc pārciestiem vienmuļīgiem trimdas gadiem Vjatkā b. Stučkam bija nobriedusi cieša vēlēšanās saņemt, tā sakot, «atmaksu» un gūt jaunus iespaidus, jaunus ierosinājumus, un visādā ziņā nokļūt uz ārzemēm, uz Amsterdamu, kur 1904. g. vasarā bija jānotiek II starptautiskajam socialistu kongresam.

Ar lielām pūlēm, ar aizņēmumiem un avansiem, mums tad arī izdevās izbraukt uz Berlīni. Tur saņēmām ziņu par izdevušos atentātu uz Plēvi. To pašu vakaru vācu socialdemokrāti rīkoja grandiozu masu sapulci, kur ar skaistu, ugunīgu, aizrautīgu runu uzstājās temperamenta pilnais poļu socialdemokrāts Dašinskis, ar dzēlīgiem vārdiem raksturojot carisma politiku un viņas krasākā priekšstāvja — Plēves darbību.

Amsterdama, šī «Ziemeļu Venēcija», ar saviem neskaitāmiem kanāliem un īpatnējo viduslaiku gotiku vecajā pilsētas daļā atstāja lielu iespaidu.

Stacijā mūs sagaidīja mūsu mīlais vecais draugs un biedrs *Rozinš-Āzis*, vienīgais kongresa dalībnieks no Latviešu socialdemokrātiskās strādnieku partijas.

No internacionālā proletariāta ievērojamākiem vadoņiem bija klāt *Bebelis*, *Kautskis*, *Geds* un *Žoress*, *Viktors Adlers*, *Vandervelde*, *Ferrijs* u. c.

Ļoti plaša bija kongresa programma: par ģeneralstreiku, par 8 stundu darba dienu un 1. Maija svinēšanu, par socialdemokrātisko taktiku, par attiecībām pret revizionismu, par socialistu piedalīšanos ministrijās u. c.

Atminu šādu spilgtu, satricinošu momentu kongresā, kad japaņu socialdemokrātiskais vadonis Katakama un Plechanovs sirsnīgi spieda viens otram roku, apliecinādami starptautiskā proletariāta priekšā savas biedriskās solidaritātes un brālības jūtas — pa pašu japaņu-krievu kara burzmu. Visi delegāti un viesi sacēlās kājās, un nerimstoši aplausi pavādīja šo simbolisko roku spiedienu.

Pēc kongresa slēgšanas apciemojām vecos mīļos biedrus — emigrantus Sveciē: *Rozinšu-Āzi* un viņa biedreni («Bābieti») Bernē un O. un J. Kovaļevskus — kādā mazā, idiliskā sādžiņā uz «Četru Kantonu» ezera krasta, kur mūsu draugi Kovaļevski savā parastajā sirsnībā mūs uzņēma un neļāva samaksāt saimniekam par jau iepriekš noīrēto istabiņu.

Pateicoties iepriekš sastādītajam ceļojuma plānam pēc «Kuka un Ko» tarifiem, mēs, neskatoties uz savu visai aprobežoto budžetu, samērā daudz redzējām, guvām daudz skaistu iespaidu no dabas un kultūras krāšņumiem,

apbraukājām visu Šveici un caur Tiroli, Austriju un Poliju laimīgi pārbraucām Vitebskā ar 1 rubli kabatā, tā ka varējām lepni ormanī piebraukt pie sava dzīvokļa durvīm.»¹

3. SARKANAIS JANVARIS

Vēsturiskais fakts par «asiņaino svētdienu» 1905. gada 9. (22.) janvarī Pēterburgā visiem pietiekoši pazīstams. Mēs arī zinām, ka *Leņins* 9. janvarī uzskata par faktisko 1905. gada revolūcijas sākumu. Viņa pazīstamajā referatā par 1905. gada revolūciju, kuru viņš 1917. gada 22. janvarī nolasīja strādnieku jaunatnes sapulcē Ciriches «Tautas namā», Šveicē, ir teikts: «Šodien paiet divpadsmit gadi kopš «Asiņainās Svētdienas», kas ar pilnīgām tiesībām tiek uzlūkota par Krievijas revolūcijas sākumu.»²

Visai spilgtu rakstu par 9. janvarī mēs atrodam «Socialdemokrata» slejās, kura autors ir toreiz vēl «ortodoksalais marksists» *K. Kautskis*. Raksta nosaukums ir «Revolūcija Krievijā»³.

«1904. g. febr. 5. d.,» tā iesākas Kautska raksts, «krievu cars iesāka karu ar Japanu. Gandrīz gadu vēlāk, 1905. g. janv. 22. (9.) d., cars pie-teica karu pats savai tautai. So iekšējo karu viņš vairs neved pret atsevišķiem studentu un strādnieku pulciņiem, bet pret visiem saviem pavalstniekiem, un šis karš ir daudz asiņaināks un nežēlīgāks nekā tas, kas norisinās Mančžurijā: Japanas zaldāti taupa tos, kas nekaru un padodas. Cara bendes kalpi kauj neapbruņotus, žēlastības meklētājus, sievas un bērnus; «tētiņš» plosās pa savu valsti, kā agrākie mongoļi, asinskāriģie un zvēriskie barbari, kādreiz ir plosījušies.

Pilsoņu karš ir sācies ar apbruņotās varas uzvaru, pirmo uzvaru viņas gadu ilgajā kaujā. Bet šī uzvara krievu patvaldībai būs sāpīgāka nekā visi viņas zaudējumi Mančžurijā, jo šī uzvara sauks visu tautu uz at-riebsanu...»

Aizrādīdams uz augošo rūgšanu visos sabiedrības slāņos, arī pašā armijā, viņš turpina: «Pie visiem nemieriem plašajā valstī, pie fabrikas strādnieku streikiem, varbūt arī zemnieku dumpjiem, pie turīgo šķiru un inteliģences protestiem, pie atentātiem, kuri aiz izmisuma un atriebības izgāzīsies bagātīgā mērā pār visām patvaldības stutēm, — pie visa tā pievienosies labākās, spējīgākās armijas daļas sacelšanās tiklab oficiēru, kā zaldātu starpā; un carisma milzenim vajadzētu stāvēt nevis uz māla kājām, bet uz klints pamatiem, lai visu to izturētu un nesabruktu. Tā zagļu banda, kura tagad bez kautrēšanās laupa valsti, bet kurai ir dibi-

¹ Iz *D. Stučkas* atcerēm.

² *V. I. Leņins*, Referats par 1905. gada revolūciju. (Raksti, 23. sēj., 220. lpp. — *Red.*)

³ *K. Kautskis*, Revolūcija Krievijā. «Socialdemokrats», 1905. g., Nr. 30.

nāts iemesls būties no tautas dusmām, paliks par cara vienīgiem miesas-sargiem... Cara patvaldības dienas ir skaitītas... Sapnis par «mierīgo revolūciju» ir izsapņots...

...Ar šī gada janvāra 22. (9.) d. iesākas jauns laikmets ne tik vien Krievijas, bet visas pasaules vēsturē. Mēs atrodamies lielu notikumu priekšvakarā. Lai lielais brīdis atrastu cienīgu paaudzi!»

Tā rakstīja Kautskis 30 gadus atpakaļ. Un viņš rakstīja toreiz patiešību. 9. janvāris tiešām ievadīja jaunu laikmetu.

«Cīņā» par asiņaino janvāra svētdienu bija ievietots plašāks apraksts no nelaiķa *Jansona-Brauna*.¹ Tur raksta beigās lasām: ... «No janvāra dienām revolūcijas spēki augs nebeidzamā plašumā un lielumā, kamēr patvaldības vara ar katru dienu ies mazumā. No pirmā vispārējā uzbrukuma vēl nekrita patvaldības vaļņi, bet ilgi tie vairs turēties nevar, jo tos grauj un ārdā no visām pusēm. Revolūcija sākusies Krievijā, un tā ies uz priekšu neapturamā uzvaras gājienā...»

Nosaukt lielo petīcijas manifestāciju, ar kuru Pēterburgas vēl ļoti neapzinīgais proletariats popa vadībā virzījās uz Ziemas pili, par «uzbrukumu» patvaldības ēkai ir gan drusku pārspilēts. Uzbrucējs šoreiz bija cara karaspēks, bet pareizi ir tas, ka ar šo uzbrukumu sākās pilsoņu karš, sākās revolūcija.

P. Stučka gāja tālāk nekā Jansons. Viņš nopietni pacēla jautājumu par bruņotu sacelšanos, par ielas un barikādu cīņām un praktiski aplūkoja jautājumu par barikādu lietderību pie modernās armijas apbruņošanās tehnikas. «Socialdemokrata» 31. numurā² ir pat ievietots speciāls raksts par ielu cīņu, kur b. Stučka plašāk attīsta Parīzes Komunas ģenerāļa Gustava Pavila Klizerē memuaros dotos plānus par ielu cīņu. Kauču šim rakstam trūkst paraksta, mums nav šaubu par viņa autoru, tālab ka raksta beigās gandrīz vārdiski atkārtots tas, ko b. Stučka par barikādu cīņu izsaka savā rakstā «Politiskā brīvība», kurā pats atsaucas uz šo rakstu.

Stučka šeit viegli polemizē ar kāda artilerista domām, kas izteiktas «Iskrā» par barikādu kaujām. Viņš no tūri tehniskā viedokļa salīdzina tagadējo moderno pilsētu ar Parīzi 18. gadsimteņa beigās. «Parizē,» saka Stučka, «komunāri cīnījās zem labu tiesu citādiem apstākļiem nekā tie, zem kuriem būs jācīnās, piem., Rīgas proletāriešiem. Komunāru cīņas laikā Parīze bija divreiz ienaidnieku aplenkta. Iedzīvotāju lielākā daļa bija prom. Iedami caur mūrī izkaltu caurumu no nama namā, komunāri neatdūrās vai atkal tikai reti atdūrās uz namu iedzīvotāju pretestību. Mēs uz to atdursimies ik uz soļa. Otrkārt, izkaļamās namu sienas pie mums ir 2—3 reizes tik biezas kā Parīzē. Pie ielu cīņas plāna sastādīšanas un

¹ Janvāra dienas. «Cīņa», 1905. g., Nr. 10 (bez paraksta).

² Par ielu cīņu. «Socialdemokrāts», 1905. g., Nr. 31 (bez paraksta).

pie Klizerē doto padomu apsvēršanas tas viss iegaumējams. Varbūt izrādās tomēr derīgi būvēt vienu otru barikadi, aiz kuras aizslēpties un tieši cīnīties ar plintēm rokā. Tomēr mums ir dibinātas šaubas, vai arī tādā gadījumā būtu būvējamas tādas barikades, kādas ieteic krievu artilerists «Iskrā». Bet, nebūdamš šinīs jautājumos lietpratis, neuzdrošinos atklāti kritizēt «Iskras» artilerista plānu.»

Kā jau redzējām agrāk, b. Stučka bruņotas sacelšanās gadījumā izteicās par labu plaši organizētai *partizāņu cīņai*, kura tiešām tiklab 1905. gada, kā arī 1917. gada revolūcijā spēlēja sevišķi svarīgu lomu.

Tikko minētajam Jansona rakstam par asiņaino svētdienu Pēterburgā «Cīņā» seko vesela rakstu virkne par janvara kautiņu Latvijā. Rakstā «Revolucionārās janvara dienas Baltijā»¹ ir spilgts attēlojums par lielisko ģeneralstreiku Rīgā, kurš sākās 12. janvarī, turpinājās 13. janvarī un izvērtās grandiozā, vēl nekad Rīgā nepiedzīvotā ielu gājienā, kurā bija apvienoti gandrīz visi vietējo fabriku un darbnīcu strādnieki.

Otrā rakstā ir plašs apraksts par vēsturisko strādnieku apkaušanu pie dzelzs tilta 13. janvarī², par jaunām demonstrācijām un par lielisko bērū manifestāciju pie cīņā kritušo biedru apbedīšanas 15. un 16. janvarī. Tālāk lasām ziņas par nemitošiem ģeneralstreikiem Liepājā, Jelgavā, Ventspilī. Šī pašā «Cīņas» numura pēdējā lappusē ir ievietots 13. janvarī kritušo biedru saraksts.

Še nav vieta apstāties plašāk pie janvara notikumu apraksta un pie ziņām, kuras ienāca no visām Krievijas malām par strādniecības sašutumu par negēlīgo carisma noziegumu pie Ziemas pils, par nemitošo streiku vilni, par neskaitāmām sadursmēm ar policiju un armijas daļām.

Janvara notikumi ar zibeņa ātrumu pārveidoja strādnieku un zemnieku masas psiholoģiju. «Simti revolucionāro socialdemokratu,» raksta *Leņins*, ««pēkšņi» izauga par tūkstošiem, tūkstoši kļuva par divi līdz trīs miljonu proletariešu vadoņiem. Proletariata cīņa radīja lielu rūgšanu, pa daļai arī revolucionāru kustību piecdesmit — simt miljonu lielās zemnieku masas dzīlēs, zemnieku kustība izraisīja atbalsi armijā un noveda pie zaldātu sacelšanās, pie armijas vienas daļas bruņotām sadursmēm ar otru daļu. Tādējādi kolosālā zeme ar 130 miljoniem iedzīvotāju iesoļoja revolūcijā, tādējādi snaudošā Krievija pārvērtās par revolucionārā proletariata un revolucionārās tautas Krieviju.»³

Šādos apstākļos it dabiski Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas priekšā nostājās konkrētais jautājums par praktiskām cīņas metodēm pašreizējā stāvoklī. «Cīņas» 11. numurā nodrukāts ievads «Kā mums

¹ Revolucionārās janvara dienas Baltijā. «Cīņa», 1905. g., Nr. 10.

² Slepkašošana pie dzelzs tilta. «Cīņa», 1905. g., Nr. 10.

³ V. I. Leņins, Referāts par 1905. gada revolūciju. (Raksti, 23. sēj., 222. lpp. — Red.)

jācinās?»¹ Rakstam nav autora paraksta, bet, spriežot pēc rakstā pieļautās kļūdas, kuru b. Stučka savā rakstā «Politiskā brīvība» kritizē (rakstā Krievijas birokrācija ir nosaukta par galveno naidīgo «šķiru»), viņš nepieder b. Stučkam, kauču šē ir uzrakstīts dažādo cīņas paņēmieni saraksts, kurus pēdējais izbīda savā darbā. Viņš, bez šaubām, ir sastādījis ar Rīgas Federatīvās komitejas ziņu.

Runājot par ģeneralstreika nozīmi, autors pastrīpo, ka «uzskatīt ģeneralstreiku par izšķirošu cīņas līdzekli, kas varētu radīt politisko pārmaiņu Krievijā, kā to savā laikā rakstīja «Socialdemokratā», mēs uzsmelto piedzīvojumu pamata vairs nevaram... ģeneralstreikam sākoties, mums jāmeģina apturēt visas rūpniecības, valsts un sabiedriskās iestādes, ne tikai lielās fabrikas, bet arī vismazākās darbnīcas, ielu dzelzceļus, ormaņus, jāslēdz visas bodes (izņemot pārtikas bodes strādnieku kvartālos), viesnīcas, kantori, bankas, kroņa kancelejas, skolas, teātri, pat baznīcas utt. Caur to mēs, no vienas puses, laupīsim patvaldībai un kapitalistiem viņu organizēšanās spēju, no otras puses, mēs pievedīsim streikotāju bariem jaunus dalībniekus, pārvērtīsim strādnieku sapulces par tautas sapulcēm.» Un tālāk lasām:

«Tagad, kur plaista starp caru un tautu vairs nav pārļaipojama, kur katrs cara formā tērpts patvaldības kalps (šeit atkal ir domāts «birokrāts». — P. D.) sacel riebumu un īgnumu, tagad ir laiks no atgaiņāšanās stāvokļa pāriet tiešā, neatlaidīgā uzbrukumā pašiem patvaldības priekštāvjiem un kalpiem... Kā tādi... būtu minami spieģi, žandarmi, kazaki, varmākas policisti un citi, kuri neģēlīgā un mežonīgā kārtā strādā pretim tautas atsvabināšanās cīņai... Milzīgas ielu cīņas mēs nespējam ikkurā laikā sarīkot, bet šādu partizāņu karu (atsevišķu pulciņu cīņu uz savu roku) varam vest bez apstāšanās un tā ienest patvaldības aprindās lielu nedrošību un turēt viņas kalpus pastāvīgās bailēs...»

Tālāk raksta autors enerģiski brīdina pret socialistu revolucionāru individualā terora metodēm. Partizāņu cīņa prasa lielu organizētību un disciplīnu. Pateicoties šādai organizētībai, latviešu proletariāts 1905. gada otrā pusē tiešām izdarīja varoņdarbus.

4. P. STUČKA — 1905. GADA REVOLUCIJAS IDEOLOGS (PĒC JANVARA DIENĀM)

«Politiskās brīvības» pirmajā nodaļā b. Stučka tēloja austošās revolūcijas vēsturiskās perspektīvas, sabiedrisko spēku samērus un atsevišķo šķiru lomu gaidāmās sadursmēs, pie tam gluži noteikti un neapstrīdami uzsvērdams proletariāta vadošo lomu.

¹ Kā mums jācinās? «Cīņa», 1905. g., Nr. 11.

Sava darba III nodaļā viņš vēlreiz atkārtoti, ka «neviens revolūcijā nepiedalījās tik plaši organizēti un, galvenais, apzinīgi spēki kā pie mums organizēta apzinīga proletariāta veidā». No šī apstākļa, protams, priekš proletariāta partijas izriet arī divkārtīgs smags, atbildības pilns uzdevums, jo, kā b. Stučka pastrīpa citā vietā, Krievijas revolūcija būs niknāka par visām iepriekšējām revolūcijām, kādas vēsture zina. Šāda revolūcija prasa nopietnu organizatorisku sagatavošanos. «Revolucionārus pārgrozījumus,» saka Stučka, «mēs nekad nevaram gaidīt pašus no sevis nākam jeb, tā sakot, no vēstures uzdāvējam. Mums tie jāiekaro. Un, ja reiz iet runa par cīņu, tad, saprotams, šī cīņa jāorganizē... Novērodami, ka tautas sacelšanās laiks ir nācis, mēs varam šo sacelšanos organizēt, nepaliekot par klusiem līdzdalībniekiem vai mierīgiem skatītājiem, kamēr ļaudis paši ķersies pie ieročiem.»¹

Pie šādas jautājuma nostādnes izriet divi galvenie organizācijas momenti: pirmkārt, mums jābūt skaidrībā par to, kādi spēki ņems dalību revolūcijas cīņā un, otrkārt, ar kādiem cīņas līdzekļiem proletariātam jāiet kaujā.

Vispirms b. Stučka apstājas pie jautājuma par revolūcijas spēkiem.

«Priekš mums Baltijā,» saka viņš, «nav nekādu šaubu par to, ka vadošā loma revolūcijā var piekrist vienīgi apzinīgam proletariātam. To pašu varētu teikt par Poliju, Kaukaziju un — gribētos teikt, arī par pārējo Krieviju...»

Zīmīga šeit ir domu strīpa un vārdu «gribētos teikt». Stučku manāmi uztrauc šaubas, vai Krievijas proletariāts ir jau cīņas spējīgs. Par latviešu proletariātu viņš nešaubās. «Pie mums,» viņš saka, «nav citas revolucionāras šķiras kā tikai strādnieku: pie kam strādnieku partija cīņā spīdoši pierādījusi, ka tā ir spējīga uzņemt šo vadību. Citādi tas ir pārējā Krievijā. Ne tādēļ, ka trūktu socialdemokrātu partijas; tādu krieviem pat ir divas. Bet ko līdz partijas, kad nav organizētu proletariešu?» Un viņš atsaucas uz Starovera rakstu «Iskras» 98. numurā, kurā pēdējais bažģijas, ka krievu socialdemokrātija «ar nedomā izņēmušiem atkal un atkal tā pati inteliģence... Arī tagad un vēl lielākā mērā 1900. gadā apzinīgs proletariāts partijā bija un paliek rets (un tādēļ brīnuma) putns.»

«Negribu nemaz noliegt krievu revolucionārās inteliģences nopelnus un bieži apbrīnojamo varonību, bet tomēr «socialdemokrātiska strādnieku partija» bez apzinīgiem strādniekiem un vienīgi ar inteliģenci — paliek savāda proletariešu partija.»

Šeit jātaisa maza piezīme. Pirmkārt, nav jāaizmirst, ka minētais Starovera raksts toreiz mazinieciskajā «Iskrā» ir stipri tendenciozs. Jā gan, maziņu partija ļoti lielā mērā sastāvēja no inteliģentiem, un proti, re-

¹ §, Politiskā brīvība, 40. lpp.

volucijas pretiniekiem, kuriem strādnieku masās bija ļoti mērens iespaids. Otrkārt, mēs zinām, ka lielinieku vietējās organizācijas neatlaidīgi, bet, protams, dziļi konspiratīvi organizēja strādnieku masas visos lielākos rūpniecības centros. Tāpēc arī b. Stučka pie izteiktajām šaubām nepaliek, bet piebilst:

«Pa daļai arī pie krievu proletariata, it sevišķi pēc 9. janvāra... sākas... pašorganizēšanās darbs, kurš revolūcijas pacildinātajā atmosferā var īsā laikā panākt brīnumus... mūsu krievu biedri strādā ļoti daudz, bet viņu ziņojumi par savu darbību un tās sekām, diemžēl, nekad mums nedod pareizu pārskatu par kustības īsto stiprumu un spēju. Tādēļ mēs varam sagatavoties uz negaidītiem pārsteigumiem uz labu vai ļaunu pusi.»¹

Stučka piedod lielu nozīmi vadošās partijas sastāvam. Viņš labi pazīst «inteliģences» svārstīgo dabu un tāpēc ļoti kritiski pie viņas pieiet. Viņš saka: «Taisnība gan, socialdemokratijas ideja un teorija radās un izstrādājās inteliģentu buržuju galvās, bet par apzinīgu proletariešu organizāciju socialdemokrātija kļuva tikai tad, kad attīstīti proletarieši to, paši sevi uzņēmuši, nonesa saviem šķiras biedriem.» Pie šī teikuma viņš pieliek sekojošo piezīmi zem svītras: «Par inteliģences nozīmi sk. biedra «Tuvais» rakstu «Socialdemokrāta» 31. numurā.»²

Turpinot savas domas par revolūcijas spēku organizēšanu, Stučka turpina: «Mēs, saprotams, tikai priecājamies, ka revolucionizējas arī kapitalisti, bet revolūcijas cīņā tie var būt mums tikai palīgi, ne biedri. Uz katru viņu kompromisa priekšlikumu atbildēsim ar savu radikālo prasību

¹ §, Politiskā brīvība, 40. un 41. lpp

² Se ir neliela kļūda. Stučkas aizrādītais raksts ar parakstu «Tuvais» ir nodrukāts divos numuros — 25. un 30. zem virsraksta «Šķiru cīņa un viņas vadība». Raksts pieder man (*P. D.*), un pseidonimu «Tuvais» es saskaņoju ar *Rozīnu* Bernē, kur es viņu 1904. gadā apmeklēju un nodevu minēto rakstu. Mans raksts bija mēģinājums — uz praktisku novērojumu un literāru avotu pamata turpināt K. Marksa pārtraukto šķiru analīzi viņa «Kapitāla» III sējuma pēdējā lappusē. Bez tam mani stipri kaitināja eksmarksista Tugana-Baranovska raksts žurnālā «Мир божий» 1904. g. janvāra numurā «Что такое интеллигенция?», kurā viņš, kritizējams Marksa «pretrunas», mēģina dot «zinātnisku» inteliģences šķiras piederības analīzi. Jautādams — «pret kādu šķiru atrodas ekonomiskā pretībā advokāti, ārsti, garīdznieki u. c.?», viņš atbild: «Ne pret kādu, tāpēc ka viņu darbība, kā nesaimnieciska (*IP. D.*), atrodas ārpus (?) virsvērtības piesavināšanas procesa.» No tā viņš taīsa slēdzienu: «Tāpat inteliģence nav patstāvīga šķira... Nebūdamā šķira, inteliģence piesienas kādai no pastāvošām šķirām...» utt. Manā rakstā dota plaša Tugana kritika un ar praktiskiem piemēriem pierādīts, ka nedz «ārpus», nedz «pāri» par šķirām nesastāv nekāda sabiedriska grupa, kura šādā vai tādā veidā ņem dalību ražošanas procesā. Tālāk es aizrādīju, ka tā sauc. «brīvā profesija», «pateicoties neattīstītai konkurencei, ir socialdemokrātiskā ziņā stipri konservatīvs spēks». Tāpēc uz «inteliģenci» kā vadošu grupu revolūcijā nedrīkst paļauties. Manā rakstā atrodas sekojošais slēdziens: «Pats proletariats prātis labāk saimniekot ar saviem šķiras ieročiem un līdzekļiem nekā svešs iegātnis. Kad mums būs spēciņš avangards no

jo stingrāko uzsvēršanu, un, *cīnolies pret patvaldību, mēs organizēsimies uz šķiru cīņu pret šiem «cīņas biedriem» revolūcijā — niknākajiem un bīstamākajiem ienaidniekiem pēc revolūcijas.»*

Rezumējot savu revolūcijas spēku analīzi, Stučka nonāk pie sekojošā gala iznākuma:

«Proletariats, objektīvi revolūcionara šķira, cik tālu tas apzinīgs, organizēts revolūcionarās socialistu partijās. Pārējā proletariata masa, pa daļai vēl neapzinīgi, arī laužas uz revolūcionaru kustību.

Mazāk revolūcionaras nekā proletariats ir plašas aprindas vairāk vai mazāk nemierīgu vidusšķiru, tikai bez organizācijas.

Otrā pusē dižburžuazija, vai nu pilnīgi saaugusi ar patvaldības interesēm, vai lielākā mērā apstākļu spiesta, arī tīko pēc *brīvības*, tas ir, pēc *savas šķiras patvaldības*, bet cīņā pamatojas ne uz saviem spēkiem, bet uz revolūcionaro proletariatu.»¹

Pēc šī objektīvā un vēsturiski gluži pareizā *revolūcijas* spēku novērtējuma Stučka tālāk jautā: «Un kādi ir īstenībā tie *ienaidnieka* spēki, pret kuriem mums jāstājas cīņā? Uz kādiem spēkiem atbalstās patvaldība un kādi *cīņas līdzekļi* ir pret šiem spēkiem iespējami?»

Īsi saņemot, Stučka atzīmē sekojošos galvenos pretrevolūcijas spēkus: 1) milzīgais materiālo līdzekļu sakopojums valsts budžetā un kronim piederīgajos saimnieciskajos milzu uzņēmumos; 2) lielā ierēdņu armija (birokrātija) un mantīgo šķiru līdzjūtība vai mazākais viņu vienaldzība pret šo birokrātiju; 3) militarisms.

Vislielāko nozīmi b. Stučka piešķir pirmajam momentam. Te krit svarā ne tikai «miljardu bagātība, kas sazagta un salaupīta no Romanova cilts un tās piederīgiem», bet vēl daudz lielākā mērā milzīgais valsts budžets sakarā ar grandiozajiem saimnieciskajiem uzņēmumiem un kredīta iestādēm.

«Šis milzu budžets,» saka Stučka, «kā ar dzelzs tikliem aptver Krievijas tautas, tās reizē izsūkdams un uz šo izsūkto līdzekļu rēķina turēdams stingrākajā verdzībā. Šie milzu budžeti ir birokrātijas un militarisma uzturētāji un, sakūstot kopā ar valsts saimnieciskiem uzņēmumiem, tie rada atkal jaunus un jaunus kreditus. Satriciniet šī budžeta pamatus — un birokrātija un militarisms zaudēs savu draudošo nozīmi.»²

inteligēntiem proletariešiem, tad pats no sevis zudīs jautājums: kas mūs lai vada? Mūs vadīs tie biedri, kuri vislabāk saprot šķiras dzīvi, šķiras prasību un šķiras disciplīnu... Nevis buržujiski brīvie indivīdi vedīs proletariatu pie uzvaras, bet uzvarošais proletariats radīs brīvus indivīdus, kam ar buržujisku individualitāti nav nekā kopēja. *Tuvals.*»

Ar prieku es tagad pēc ilgiem gadiem, pašķirstot vecos laikrakstus, varu konstatēt pilnīgu domu saskaņu mūsu starpā. — P. D.

¹ Š, Politiskā brīvība, 43. lpp.

² Turpat, 45. lpp.

Pēc šo revolūcijas pretspēku sīkākas analīzes, pie kuras mēs nevaram apstāties, b. Stučka pāriet pie jautājuma vissvarīgākās puses, — proti, pie to *līdzekļu* pārbaudes, ar kādiem nāksies cīnīties pret šiem spēkiem.

Viens no pirmajiem revolūcijas soļiem ir *nodokļu noliegšana* patvaldībai, savienojot viņu ar *vispārēju boikotu pret valsts kredītu*. Attiecībā uz valsts banku Stučka atsaucas uz Engelsa vārdiem, kurš nosodīja Parīzes Komunas kļūdu par to, ka viņa bija saudzējusi Francijas banku. «Mēs,» saka Stučka, «šādu kļūdu nepielaidīsim. Reiz mēs vedam karu pret patvaldību, mēs, bez šaubām, piesavināsim savai kustībai viņas iestāžu un banku kapitalus.»¹

Kā vienu no svarīgākiem, ja ne vissvarīgākiem proletariāta cīņas līdzekļiem Stučka atzīmē *vispārējo streiku*, bet ne Amsterdamas kongresa apcirtajā veidā. Stučka prasa tādu vispārēju streiku, kuram jāaptver «visi valsts uzņēmumi, satiksmes ceļi, telegrafi, telefoni utt.». Pie tam viņš pastripo: «Satricinādams valsts saimnieciskos pamatus un viņas kredītu, tāds streiks reizē lauzīs arī valdības pretimturēšanās spēju revolūcijai. Bet šādam streikam jābūt arī par spaidu līdzekli uz pārējo sabiedrību, t. i., uz mantīgām šķirām, pret kurām mums šai ziņā jāuzstāda pavisam noteiktas prasības.»²

Sabrūkot patvaldības ekonomiskiem pamatiem, pēc Stučkas domām, jākrit arī viņas pārējiem pīlariem: *birokratijai* un *militarismam*. «Pirmā būtu *birokratija*, kas pamestu grimstošo kuģi,» saka Stučka. «Vienīgi zelta teļa jandālinš pievelk patvaldības dienestā «uzticīgus» birokratus, valdības vīrus. Lielākie patvaldības aizstāvji ir vienmēr bijuši un būs vislielākie valsts lādes aplaupītāji, kukuļnieki un valsts interešu pārdevēji.»³

Bet arī starp «birokratiem» b. Stučka ar viņam īpatnējo pamatību taisa izšķirību. Ir starpība starp vienkāršiem, mazajiem *ierēdņiem-proletariešiem*, kas nav demoralizēti caur minēto verdzisko disciplīnu un kukuļu atmosfēru, bet kuri kalpo kā vienkārši darba strādnieki. Pret tiem jābūt saudzīgiem, jāmodina viņu šķiras apziņa un jāievelk līdzī lielajā proletariskās cīņas virpulī. Šādi ir dzelzceļnieki, pasta un telegrafa ierēdņi u. c., kas jau agrākā streiku kustībā ir pierādījuši savu cīņas iespēju.

«Pavisam citāds raksturs,» turpina Stučka, «ir tām *ierēdņu nodaļām*, kuru tiešais *uzdevums ir uzturēt un atbalstīt patvaldību*: ministri, gubernatori, policija, žandarmi utt. ... Pret viskaitīgākiem no šiem ierēdņiem mums jāizlaiž vēl jo noteiktāka devīze, atgādājoties, ka pati valdība izskaidro revolūciju par kara laiku, zem kara likumiem. Karā pret patvaldību un tās sargiem arī no mūsu puses jāvalda «kara noteikumiem.» Kā

¹ §, Politiskā brīvība, 45.—47. lpp.

² Turpat, 46. lpp.

³ Turpat, 47. lpp.

laikam piemērotu prasību Stučka tālab prasa «bruņotu atsparu un cīņu uz nāvi» pret veselu ierēdņu bandu — *policiju*.¹

Pārejot pie šī pēdējā cīņas līdzekļa — cīņas «uz nāvi», b. Stučka it dabiski apstājas pie jautājuma par tā saucamo *teroru*.

Nekādā ziņā neaizstāvēdams individualā terora metodi, b. Stučka tomēr neatmet vienkārši tās varonīgās cīņas pozitīvo momentu, kuru savā laikā veda «Narodnaja voļa» pret patvaldību, proti, pretinieka *dezorganizāciju* caur varas līdzekļiem. Jautājums pastāv iekš tam, kādiem līdzekļiem mēs ceram dezorganizēt pretinieku.

«Terors» latvju tulkojumā nozīmē «izbailes». Mūsu mērķim neder arī pats nosaukums. «Iebaidīšanas» metode revolūcijā ir nederīgs cīņas veids. Par iebaidīšanu pie mums vēl var būt runa pret zemākajiem policistiem: tie, ja ik uz soļa draudēs nāve, varbūt sāks atrauties jeb pieprasīt lielākas algas... Vedot partizāņu cīņu pret policistiem un patruļām, mūsu tagadējais nolūks ir nodrošināt sevi pret viņu uzbrukumiem; kaujas laikā vadītāju nonāvēšana bez runas izsauks dezorganizāciju un varbūt pat paniku, bet pirmā vieta te piekritīs atkal ienaidnieka plāna sajaukšanai... vārdu sakot, arī runājot par pretinieku pulku dezorganizāciju, mums vārds *terors* ir nevajadzīgs. Mums pietiek ar vārdiem *apbruņots atspars vai apbruņots uzbrukums*.»²

Tālāk b. Stučka pāriet pie «visbīstamākā ienaidnieka un visciešākā katras patvaldības atbalsta — *militarisma*». Armija, kā zināms, sastādās uz vispārējas karaklausības pamata, tāpat iz visu šķiru priekšstāvjiem. Kas viņus visus satur kopā, tā ir mežonīga disciplīna, neapzinīga paklausība.

Itin dabiski priekš revolūcijas izriet uzdevums — *dezorganizēt šo disciplīnu*. Kā tas panākams?

«Tiek liktas cerības uz to, ka kāda daļa karapulku būtu pārvelkama uz tautas pusi,» saka b. Stučka. Un viņš pieved konkrētus faktus, ka tas jau pa daļai izdodas. To, starp citu, pierāda «Potjomkina» sacelšanās Melnajā jūrā. Viņš liek tālab priekšā vest plašu aģitāciju armijā, modināt zaldātu «*atziņu*, ka viņi pa lielākai daļai ir iz to pašu proletariešu rindām». Jāpieprasa «*zaldātu atlaišana mājās*», jāsludina *rekrūšu streiks, jāboikotē oficiēri un «unteroficiēri*», vajadzības brīdī izlietojot pret viņiem arī asākas devizes, utt.³

Rezumējot visus šos tiešās cīņas līdzekļus, b. Stučka beidzot pāriet pie «*tā cēliena revolūcijas gaitā*, kuru mēs tehniskā nozīmē nosaucam par *tautas sacelšanos*», saprotot zem šī vārda «*visu revolūcijas cīņas līdzekļu*

¹ §, Politiskā brīvība, 48. lpp.

² Turpat, 49. un 50. lpp.

³ Turpat, 52. lpp.

sistemisku izlietošanu atklātā karā pret patvaldību, visu līdzekļu, kādi vien mūsu rokās, no mierīga boikota līdz ieročiem un bumbām»¹.

Mēs šeit neapstāsimies pie b. Stučkas piezīmēm par polemiku, kas bruņotās sacelšanās jautājumā bija izcēlusies starp lieliniecisko «Vperjod» un maziņiecisko «Iskru». Pietiek, ja pievedam Stučkas gaiši izteiktās domas viņa darba III nodaļas pēdējās lappusēs:

«Ja pienāks laiks un Krievijas tautas nopietni sacelsies, tad arī mūs viņu rindās netrūks, tad, ja vajadzēs, *mēs klaji sauksim uz atklātu sacelšanos ar ieročiem rokās.*»²

Un, pārejot uz šīs atklātās cīņas praktisko stratēģiju, b. Stučka, atzīdamies, ka viņš nav «kara lietas zinātājs», tomēr sajūt, ka «Komunas ģenerāļa Klizerē domas par ielu cīņu (sk. «Socialdemokrats», 31. numurā), piemērotas mūsu apstākļiem, būs vispraktiskākās. Pamata doma ir tā: ne ar masām uzstāties klaji pret karapulkiem, bet, īsi sakot, vislielāko svaru likt uz to, ko mēdz saukt par partizāņu cīņu, tai pievienojot visus strādnieku kustībai īpatnējus cīņas līdzekļus, kā konspiratīvus, tā nekonspiratīvus...»

Un savā nelokāmā cerībā, ka revolūcija uzvarēs, b. Stučka nobeidz šo nodaļu sekojošiem vārdiem:

«Cik ilgi šis cīniņš arī nevilktos, ar kādiem upuriem tas arī nebūtu savienots, tas nobeidzas ar revolūcijas uzvaru. Patvaldības karapulki pa daļai pārgājuši uz revolucionāru pusi, pa daļai galīgi sakauti; birokrātijā pārvarēta; visas valdības iestādes uzvarētas un ieņemtas. Patvaldība gāzta. Revolūcijas pirmais cēliens beidzies. Priekšgars krit.»³

Pēdējos vārdos dzīves tiešamība, protams, vēl savijas ar iluziju, kura realizējās 12 gadus vēlāk. Bet arī šī iluzija bija konkrēta, dzīvas izjūtas caurausta, jo b. Stučkam nebija ne mazāko šaubu par šāda fināla realu iespējamību arī 1905. gadā.

Starp Stučkas darba «Politiskā brīvība» trešo un ceturto nodaļu bija atkal pagājuši daži mēneši, bagāti spilgtiem politiskiem notikumiem. «Sarkanajam janvarim» sekoja, pēc b. Stučkas «kinematografiskajām» ziņām, «protesta ģeneralstreiks ar *revolūcijas* lozungu; lai pastiprinātu materiālo fundamentu — *ekonomisko* streiku strīpa, *lauku* ievilkšana kustībā, vispirms pilsētu apkārtnēs; revolucionāro petīciju kampaņa uz laukiem, baznīcu demonstrācijas uz laukiem, saistītas ar politiskiem demonstrāciju gājieniem; grandiozs 1. Maijs (no sestdienas, 30. apr., visas pēcpusdienas līdz 2. maija vakaram)».

1905. gada 1. Maijs pārgāja draudoši kā negaiss ne tikvien pār Bal-

¹ §, Politiskā brīvība, 52. lpp.

² Turpat, 54. lpp.

³ Turpat, 55. lpp.

tiju, bet arī pār visu Krieviju. Proletariskās solidarības saucieni saplūda kopā ar tūkstošu atraitņu un bāreņu asarām un lāstiem par cara valdības noziedzībām tiklab tālos Austrumos, kā arī Iekšķrievijas centros. Mančžurijas avantūra izbeidzās ar nežēlīgu Krievijas armijas un flotes sakāvi. Valdība centās savu kaunu apsegt «varoņdarbiem» cīņā pret pašas neapbruņoto tautu, uzveldama atbildību par savām neveiksmēm inteliģencei, apzinīgiem strādniekiem un — ebrejiem. Viņa organizēja visādus vazaņķus un baskājus, mobilizēja visu reakcionāro presi, uzkūdīdama tumšākos elementus pret brīvības cīnītājiem. Kazaku un melnās sotņas uzbrukumi Varšavā, Lodzā, Kišiņevā, Gomeļā, Žitomirā pieņēma neredzētus apmērus, uz mūžu mūžiem pienaglodami cara valdību pie kauna staba.

Bet, neraugoties uz visiem šiem briesmu darbiem, Pirmais Maijs 1905. gadā tika nosvinēts tik plaši un varoņīgi kā vēl nekad. Un šis Pirmais Maijs bija ievads jaunam, vairs neapturamam revolūcijas uzplūdamam.

Apstāsīties īsumā pie 1905. gada notikumiem Latvijā, turēdamies galvenā kārtā pie b. Stučkas vēsturiskiem tēlojumiem, kuri mums dod ļoti spilgtu gleznu par notikumu gaitu. Līdz ar to mēs iegūsim gabaliņu iz b. Stučkas ne mazāk gleznainās biogrāfijas.

Sestā nodaļa
REVOLUCIJAS LIESMĀS

1. 1905. GADS LATVIJĀ

«1905. gads Latvijā» — šāds ir *b. Stučka* vēsturiskās studijas virsraksts, kura bija ievietota «Darba kalendārā» 1926. gadā¹ un tanī pašā gadā izdota atsevišķā brošūrā.² Stučka personīgi 1905. gadu vēl pavadīja ārpus Latvijas, Vitebskā. Bet, neraugoties uz to, ka viņš vēl atradās zem ļoti uzmanīgas, slepenas policijas uzraudzības, viņš kā partijas I kongresā izvēlēts Centralās Komitejas loceklis izpildīja savu partijas pienākumu, slepeni ierodoties Rīgā uz CK sēdēm un tādi uzturot visciešākās saites ar partiju un visu proletarisko kustību Latvijā. Tālab brošūrā sniegtais vēsturiskais pārskats nav tikai kabineta darbs. Viņš ir tiklab tieša, kā netieša dalībnieka atstāsts, kurš uzrakstīts ar autoram īpatnējo apzinību.

Stučka pats dod sekojošo liecību par šo darbu:

«Manā aprakstīnā būs kļūdas, nepilnības. Es nepārdzīvoju 1905. gadu Latvijā, te nav aculiecinieka atmiņu. Es tikai laikiem ierados Latvijā uz CK, kongresa vai apspriežu sēdēm. Es, kļūdoties sikumos, ceru nekļūdīties vispārējā uztversmē. Kad materiāli būs publicēti, tad cita spalva varēs, izlabojot kļūdas, darīt trūkstošos spriedumus. Man svarīgākais šķiet 1905. gads viņa visumā.»³

Brošūras sākumā *b. Stučka* dod īsu janvara notikumu raksturojumu, kurus viņš uzlūko kā «Krievijas pilsoniskās un pēc tam proletariskās revolūcijas iesākumu». Bet blakus viņš piebilst: «Latvijas proletariata vēsturē tam vēl cita, īpatnēja nozīme. Līdz tam starp Ļeņingradas (pareizāk: Pēterburgas. — *P. D.*) un Rīgas, starp Krievijas un Latvijas

---

¹ *P. Stučka*, 1905. gads Latvijā. «Darba kalendārs 1926. gadam», «Prometeja» izd., 35.—78. lpp.

² *P. Stučka*, 1905. gads Latvijā. (Brošūra.) «Prometeja» izd., 1926. g.

³ *P. Stučka*, 1905. gads Latvijā, 36. lpp.

proletariatu, neraugoties uz kopējo carisma slogu, valdīja zināma *atsvešinātība*. Krievijas proletariats ne visai daudz interesējās par Latviju, un latviešu strādniecība īsti neticēja, vai tiešām jau eksistē revolucionars krievu proletariats. 9. janvarī proletariskās asinis uz Ļeņingradas ielām atklāja arī Rīgas un vispār Latvijas proletariata acis uz to...»

Seko apraksts par slepkavošanu Rīgā pie dzelzs tilta, kura, tāpat kā Pēterburgā pie Ziemas pils, «bija nodomāta, tās nolūks bija... apspiest kustību pirmos soļus. Tā atklāja revolūciju arī Latvijā». Un Stučka taisa pareizo slēdzienu.

«Tā kļuva rakstīta apvienība starp Latvijas un Ļeņingradas proletariatu: ar asinīm Ļeņingradas un Rīgas ielu sniegā. Sniegs nokusa, bet apvienība palika. Cieša, dažādās ciņās rūdītā apvienība!»¹ Stučkas vislielākās, viskarstākās ilgas piepildījās: *proletariata starptautiskā solidarība*.

Tālāk b. Stučka dod aprakstu par plašo streiku kustību Latvijā, kustību uz laukiem, savādo *petīcijas kampaņu*, kuru partija atraidīja attiecībā uz strādniekiem, bet aiz taktiskiem nolūkiem pagaidām pabalstīja [attiecībā uz] zemniecību viņas «revolucionizēšanas un ievilkšanas labā» vispārējā kustībā. Šīs petīcijas, kuru teksts bija «neinteresants», bija virzītas pret vācu baronu priekšrocībām. Viņas pieprasīja «visas zemnieku zemes pārdošanu zemniekiem (kā redzams, zemes konfiskācijas jautājums vēl nestāvēja dienas kārtībā. — P. D.), muižnieku privilēģiju: krogu, rūpniecības un tirdzniecības iestāžu turēšanas, medību un zvejas monopolu atcelšanu. Vienlīdzīgas tiesības nodokļu un kļaušu ziņā. Baznīcas ziņā — patronāta atcelšanu.»²

Tālāk seko apraksts par interesantajām *baznīcu demonstrācijām*, kuras martā sākās Dundagā, Cīravā, Raunā un vēlāk pārsviedās uz daudzām lauku un pilsētu baznīcām, par kurām «Cīņā» sastopamas spilgtas korespondences, par proklamāciju kaisīšanu, vismelnāko dieva kalpu izsmirdināšanu utt.

Baznīcu manifestācijas pārvēršas *masu demonstrācijās*. Saikavas pagastā šādā manifestācijā ņem dalību ap 2000 cilvēku, kuri ar karogiem dodas uz muižu un stāda noteiktas prasības: «saimnieki — savas, kalpi — savas». Līdzīgas demonstrācijas notiek Lubānā. Pie Lubānas baznīcas, pēc oficiālām ziņām, demonstrantu skaits sasniedz līdz 3000 cilvēku, pie kam pēdējie devušies uz pagasta valdi graut ērgli un ķeizara bildes.

Pēc lieliskajām Maija demonstrācijām, kuras ļoti daudzos gadījumos izbeidzās ar nopietnām asiņainām sadursmēm ar policiju un kazakiem, *strādnieki sāk bruņoties*. «Kā janvara, tā vēlākie streiki un gājieni rāda

¹ P. Stučka, 1905. gads Latvijā, 4. un 5. lpp.

² Turpat, 6. un 7. lpp.

strādniekiem, ka policija iejaucas kungu un valdības labā ar ieročiem rokās,» raksta b. Stučka. «Ar tukšām rokām tur nekā nepadarīsi. Tā dabiski rodas tieksme bruņoties. Fabrikās kaļ dunčus, piķus. Dažas laimīgi mestas bumbas dara iebaidošu iespaidu uz draguniem un kazakiem, kas arvien biežāk nāk vājās policijas un vispārējo karaspēka daļu vietā...» Sākas b. Stučkas it dabiski paredzētā «partizaņu cīņa». Un, kā viņš pareizi atzīmē, «ši kustība pēc ieročiem... cēlās iz strādnieku pašu vidus»¹.

Arvien biežāk un biežāk atkārtojas sadursmes starp strādniekiem un policistiem un pēdējo atbruņošana. Bet šīs sadursmes vēl bija izkaisītas, un viņām piemita gadījuma raksturs. Viņas bija jāaptver organizatoriski, un partizaņu cīņa jāievada plānveidīgas cīņas rāmjos. 11. jūnijā 1905. gadā sanāk Rīgā Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas II kongress, kurā viens no svarīgākiem uzdevumiem taisni bija *revolūcijas taktikas* apspriede. Pie šī ievērojamā kongresa mums tālab jāpakavējas drusciņ sīkāk.

Kongress norisinājās Rīgā no 11. līdz 13. jūnijam (pēc vecā stila). Kongresā ņēma dalību b. Stučka un arī šo rindiņu rakstītājs. No citiem veciem biedriem atceros Roziņu, Ozolu, Lencmani, Daniševski, Eglīti-Treimani, H. Asaru, Burlaku-Grīniņu. Bija biedri, kuri slēpās zem pseidonima un kurus pēc īstā vārda neatceros. Es biju aicināts no Maskavas kā viesis. Visspilgtāk atmiņā no šī kongresa man taisni iespiedās debātes par revolūcijas taktiku. Protokoli acīm redzot netika vesti. Uzglabājušies ir galvenā kārtā materiāli, kas nodrukāti partijas ārzemju tipogrāfijā Bernē «politisko dienas jautājumu» serijā, kā arī «Socialdemokrata» slejās. «Cīņā» neatrodam gandrīz nekādas ziņas. «Socialdemokratā» ir galvenā kārtā nodrukāti atsevišķo komiteju ziņojumi.² II kongresā galīgi pieņemtās programmas un statutu teksts, kā arī kongresa lēmumi nodrukāti ārzemju tipogrāfijā Bernē³ un pārdrūkāti izdevumā «LKP 25 gadi».⁴

Par partijas programmu b. Stučka raksta sekojošo:

«Pieņēma galīgi *programu*. Tā ir parasta s.-d. programma, kurā nekādas sevišķas atšķirības nav. Vairāk uzsvērts proletariāts uz laukiem (sk. «prasību» 9. pantu par algu izmaksu). Agrarprogramma tika atmesta, kā revizionistiskā Žaņa Buševica, tā arī krievu biedru programmas agrarā daļa, atsaucoties uz Latvijas īpatnējiem apstākļiem. Par *zemniekiem* programma

¹ P. Stučka, 1905. gads Latvija, 8. un 9. lpp.

² Komiteju ziņojumi Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas otrā kongresā. «Socialdemokrats», Nr. 33., 18.—29. lpp.

³ Paziņojums par Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas II kongresu, Bernē, 1905. g.

⁴ Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas II kongress. «LKP 25 gadi», 38.—51. lpp.

nesaka nekā. Ja no statūtiem izmet federalo principu, tad pārējā formula par biedru piederību utt. ir noteikti lieliniecišķā revolucionarā garā.»¹

Par kongresā pieņemto *taktiku* Stučka izsakās sekojoši:

«Izlasot tagad rezolūcijas, tās visumā saskan ar revolucionāro taktiku; vienā jautājumā tomēr jāatzīmē solis atpakaļ, tas ir, partijas organizācija vēl lielākā mērā uz nacionāliem pamatiem. Šķiet, it kā kāda «būndista» roka būtu rakstījusi piezīmi pie pirmā panta rezolūcijā par attiecībām pret citām s.-d. organizācijām. Kur citādi radušās nacionālās organizācijas tieksmes pāri par teritoriālām robežām un bez tam atsaukšanas ne vien uz valodu kā agrāk (sal. P. Stučkas rakstu «Vienība vai federācija». — P. D.), bet arī uz īpašu *kulturu*, nevaru labi atminēt. Tas laikam bija Vīnes s.-d. *Bauera teorijas* iespaids. Kā slēdziens no tā — *federatīvās komitejas* uz vietām... un *federatīva priekšstāvība* Apvienotās partijas CK-jā, uzglabājot spēkā nacionālo autonomiju... Vienības ar Krievijas Sociāldemokrātisko strādnieku partiju nav un paliek tikai joprojām: «*draudzīgi sakari*» ar «*kuru katru s.-d. partiju Krievijā*». Šie pēdējie vārdi gandrīz it kā norāda uz toreizējo galveno partijas organizatoru Ozolu-Zāru.»²

Tālāk b. Stučka pāriet pie *bruņotas sacelšanās* jautājuma kā kongresa centrālā punkta. Rezolūcijā par šo punktu ir uzsvērts, ka «vienīgais *patiesi demokrātiskais elements* Krievijā, kurš spēj *iekarot un nodrošināt demokrātisko valsts iekārtu, ir proletariats*». Bet, ievērojot, ka atsevišķās Krievijas daļās, pēc kongresa domām, vēl «ir nepietiekoši stipras», viņš savā rezolūcijā liek priekšā šimbrīžam tikai gatavot proletariatu arī uz bruņotu sacelšanos, bet ar sekošo, pēc b. Stučkas vārdiem, vēsturiski svarīgo piezīmi: «dodot jau tagad ar ieročiem rokās atsparu katrai patvaldības varmācībai un pārvēršot sadursmi ar patvaldības kalpiem par nemītīgu partizāņu cīņu»³.

Attiecībā *pret karu* kongress pieprasa tūlītēju miera noslēgšanu ar Japanu, priekš kā sasaucama demokrātiska saeima. Protams, galvenais: «Nost ar carismu!» Stučka pie šī punkta piezīmē: «Strādnieku un zemnieku *demokrātiskās diktaturas lozunga nav*.» Bet reizē viņš aizrāda, ka šādu lozungu vēl tanī laikā nebija izlaidusi arī Krievijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija, kamēr viņš gan bija atrodams *Leņina priekšlikumos*.⁴

Attiecībā uz citiem revolucionārās taktikas momentiem b. Stučka apstājas pie kongresa lēmuma par *ģeneralstreiku*, kurš nav uzlūkojams vie-

¹ P. Stučka, Partijas darbības pirmais cēliens. «LKP 25 gadi», 11. lpp.

² Turpat.

³ Turpat, 11. un 12. lpp.

⁴ Turpat, 12. lpp.

nīgi kā saimnieciskās cīņas līdzeklis, bet arī kā politisks faktors, «kā protests, kurš var izvērsties par tautas sacelšanos». Tā bija noteikti leņiniska jautājuma izpratne. Tālāk kongress izteicās «pret jebkādu *peticiju kampaņu*» kā iluziju radišanu, jo «proletariata prasību *apmierināšana* ir panākama vienīgi caur revolucionāru cīņu». Rezolūcijā top minētas arī baznīcu demonstrācijas kā sevišķa, tikai Baltijai pazīstama cīņas metode. Bet reizē kongress noraida vietām izdarītos netaktiskos soļus, uzspiežot mācītājiem, urjadņikiem, spiegiem jeb citiem patvaldības kalpiem nest karogus; tas, bez šaubām, tikai aptraipa revolūcijas karogu.¹

Attiecībā uz proletariata partijas kopdarbību ar citām partijām kongress vispār nostājas apmēram uz tā viedokļa, kuru b. Stučka tik pamatīgi bija izstudējis savā rakstā «Politiskā brīvība». Tā, piemēram, kongress atraidīja *pastāvīgu* kopdarbību ar socialrevolucionāriem, to pielaižot tikai «atsevišķos, stingri sijājamus gadījumos». Attiecībā pret liberāļiem partija nostājas «*stingri* uz šķiras stāvokļa, neatsacīdamās no savas programmas un revolucionārās taktikas un neaizskardama savas organizācijas patstāvību». Citiem vārdiem — partija pasvītvoja proletariata hegemonu lomu pašreizējā revolūcijā.

Ļoti svarīgs punkts kongresa lēmumos bija vēl jautājums par cīņu cietumos, par biedru iztūrešanos pie kverkšķināšanas² utt.

Sādi bija Latviešu socialdemokrātiskās strādnieku partijas II kongresa svarīgākie lēmumi. Nobeidzot savu atskatu par kongresa darbību un viņa vēsturisko nozīmi, b. Stučka taisa sekošo interesanto piezīmi:

«Tā kongress *3 dienās* apskatīja tuvāko un tālāko revolūcijas taktiku Latvijā. Trūkumus mēs tagad atrodam jo daudz. Tā Ļeņins jūlijā 1905. g. rakstīja, ka partijai, kas sev likusi par mērķi *gāzt valdību*, jāpadomā, *kādu valdību* viņa domā likt *gāztās* valdības vietā. Rodas jautājums par pagaidvaldību.» — «Ko latviešu partija te varēja sacīt,» turpina Stučka, «jo tā neatzina un neuzstādīja patstāvīgas Latvijas lozungu, bet reizē ar to — nevienojās ar Krievijas partiju. Satversmes sapulce ir ceļš uz valdību, bet ne valdība. Satversmes sapulce ir labākā gadījumā liela jautājuma zīme, ļaunākajā — liela nulle jeb parasti pat kontrrevolūcija. Mēs redzēsim, ka revolūcijas notikumi aizsteidzās priekšā partijas taktikai un teorijai.»³

Pie jautājuma par revolucionāro «pagaidvaldību» mēs vēl atgriezīsimies tālākā nodaļā, apskatot Stučkas darba «Politiskā brīvība» pēdējo nodaļu. Tagad vēl uz mirkli apstāsimies pie tālākiem notikumiem Latvijā pēc partijas II kongresa. Pieturēsimies pie b. Stučkas atraisītās «kino lentas», priekš kuras viņš savu materialu ir ņēmis galvenā kārtā no «Cīņā» nodrukātajām ziņām.

¹ P. Stučka, Partijas darbības pirmais cēliens. «LKP 25 gadi», 12. lpp.

² Pratināšana spīdzinot. — Red.

³ Turpat, 12. un 13. lpp.

«Mēs turpinām:» saka Stučka, «*varas* iestāžu un baronu *boikots*, ķeizara ģīmetņu sišana un degvīna monopolveikalu graušana, vasaras *saimnieciskie streiki*, *ģeneralstreiks uz laukiem* (oficialais Policijas departamenta ziņojums atzīmē: «Kustība, kas izcēlās pēc tam Kurzemē, pārsniedz visu, kas līdz tam pieredzēts Baltijā»). «Cīņa» (no 18. aug.) to raksturo kā pāreju uz *atklātu revolūciju*.»¹

Valdība uz visu to atbild ar *karastāvokļa pasludināšanu*. Tomēr tas viss nelīdz. Cīņa visā Krievijā pieņem jo dienas jo asāku raksturu. Tad valdība sāk solīti atkāpties, izlaizdama 6. augustā manifestu par Valsts domes saukšanu (tā sauc. Buligina dome) ar padomdevēja tiesībām. Uz šo manifestu latviešu proletariāts un zemniecība atbild ar Domes boikotu. Tad seko «mobilizācijas boikots, uzbrukums Centralcietumam, 16. okt[obra] ģeneralstreiks, «brīvības dienas» ar 17. okt[obra] manifestu un milzu mitiņiem, legāla dienas avīze, *arodbiedribu* dibināšana, bet reizē *atklāta* kontrrevolūcija un melnās sotņas. Revolūcijas izpildkomitejas (rīcības komitejas) uz laukiem kā pagaidvaras iestādes (kas radnieciski līdzinājās pirmajām strādnieku deputātu padomēm Krievijā. — *P. D.*), to apvienošanās aprīņos. Valdības provokācija un Vislatvijas kongresi: tautskolotāju, tad *pagastu deputātu*. Ko partijas kongress nebija paredzējis, to izteica ģenerālgubernators savā ziņojumā: «Kongress kļuva it kā par pagaidu valdību.»»

«Tas bija par daudz teikts,» piezīmē b. Stučka, «bet *dubultvaras* laiks Latvijā bija cēlies (Rīgā — FK — Federatīvā komiteja) un pie tam *dubultvaras* — zem partijas tiešas hegemonijas. Lauku muižnieku zemes pārgāja strādnieku un pag[asta] rīcības jeb izpildkomiteju pārvaldē, bet tās nekur netika izlaupītas. Reizē revolucionāra *kungu piļu dedzināšana*. Muižnieki vaņģniecībā, sarunas par varas jautājumu, muižnieku atsvabināšana. Miliči un ieroči. Karapulku padzišana no laukiem un koncentrēšana pilsētās. No partizāņu cīņas uz bruņotu sacelšanos; neorganizētas atsevišķas kaujas pie Lielvārdes, Tukumā, Talsos, Aizputē. Ģeneralstreiks Rīgā. Jautājums par varu Rīgā.»

Un tālāk: «Revolūcijas piespiesta piekāpšanās, tad *sakāve, sakāve, sakāve*. Soda ekspedīcijas, revolucionāru asinsplūdi, liķi un asinis...»²

Stučkas «kino lentas» katrā būrtā slēpjas dziļš politisku notikumu saturs, kuru aprakstam būtu jāveltī neskaitāmas lappuses. Telpa mums to neļauj. Mums jāprobežojas īsām piezīmēm, cik atsevišķie momenti tieši saistīti ar b. Stučkas darbību, jeb ar viņa vēsturiski kritiskām piezīmēm.

¹ *P. Stučka*, Partijas darbības pirmais cēliens. «LKP 25 gadi», 13. lpp.

² Turpat.

Kā jau minēts, Stučka 1905. gadā nevarēja *praktiski* vadīt revolūcijas gaitu, dzīvojot ārpus Baltijas un ierodoties Latvijas centrā, Rīgā, tikai atsevišķos gadījumos. Tomēr viņš vērīgi sekoja notikumu virknei un deva viņu atsevišķiem etapiem attiecīgo ideoloģisko novērtējumu. Sava darba «Politiskā brīvība» pēdējā nodaļā viņš sīki apstājas pie jautājuma par jaunas *valdības* nodibināšanu. Drusku vēlāk viņš «Socialdemokratā» publicē pamatīgu rakstu par Buligina valsts domi.¹ Pie šiem abiem rakstiem mēs atgriezīsimies atsevišķi.

Bet tagad pievedīsim dažas piezīmes, kuras Stučka ir ievietojis savā rakstā «1905. gads Latvijā» par pārējiem šeit minētiem revolūcijas momentiem.

Ļoti interesantu piezīmi mēs atrodam par «ķeizara ģimētņu sišanu», par kuru kāds anonīms vācu rakstnieks bija sastādījis veselu statistiku, kura vēlāk sōda ekspedīcijas laikā tika izmantota kā ļoti izdevīgs apvaiņošanas materials. Stučka sakarā ar šo statistiku jautā: «Kā izskaidrojams šis Latvijas īpatnējais «noziegums»?» Un viņš to izskaidro vispirms ar to, ka cara tētiņš Latvijā bija zaudējis visu agrāko autoritāti, kuru liberālā latviešu buržuazija tam bija uzkurinājusi; viņš, lūk, «brīvlaidis zemniekus, aprobežojis muižniekus». «Ja nu zemnieki uzgavilēja tādai ķeizara sakropļošanai vai sadedzināšanai,» saka Stučka, «tad tam bija nozīme. Tas bija viens iemesls. Bet reizē šos faktus muižniecība izlietoja par labu sev. Viņi vāca sadurstītās vai sašautās ģimētnes, šāva vai durstīja vēl jaunas (tāpat kā vēlāk apkauto dragunu liķus) un tad tās līdz ar no pašiem sakropļoto liķu ģimētnēm sūtīja uz Carskoje Selo īpašā muzejā,» kā minēts, sōda ekspedīcijas «moraliskā attaisnojuma labā».

Attiecībā uz slaveno *lauku ģeneralstreiku* 1905. gada jūlijā b. Stučka, pievezdams atsevišķus skaitļus par streika apmēriem (streikā Kurzemē piedalījušies ap 30 000 laukstrādnieku) un streikā uzstādītās prasības, taīsa sekošās piezīmes:

«Visinteresantākais fakts ir tas, ka lielsaimnieki (pelēkie baroni) vispār ātri padevās un pieņēma prasības un tad kopā ar kalpiem un zem viņu karogiem devās ceļā pret lielkungiem un vietējās varas vīriem. Tā saimnieciskais streiks pārvērtās par lielisku politisku demonstrāciju. Strādnieki pa ceļam paņēma līdz kalpus un to saimniekus un turpināja ceļu, atņemot ieročus muižās, izsītot monopolkas, sadedzinot oficiālos sarakstus pagastos, kā arī to bildes un ērgļus, konfiscēja partijai par labu naudas, izņemot bāriņu naudas utt. Tā gājieni līdzīgi sniega lavīnai pieauga, un tikai 4. dienā demonstrācija beidzās, jo vēl bija par stipru muižnieku un viņu dragunu spēks. Iesākās terors no pēdējo puses.»²

¹ Ģ. Patvaldības valsts dome. «Socialdemokrats», Nr. 35.

² P. Stučka, 1905. gads Latvijā, 10. un 11. lpp.

Tomēr cīņa neapklust, bet pieņem jo dienas jo asāku un organizētāku raksturu. «Cīņas» 18. un 19. numurā ir ievietots plašs ievadraksts¹ par notikumu gaitu, kuriem dots principiāls politisks apgaismojums. Še jautājums ir nostādīts asi un noteikti: *atsacīšanās no pasīvās pretestības un pāreja revolucionārā uzbrukumā*. «Uzvaru beidzot izšķirs nevis pasīvā pretestība, bet aktīvā, pat *bruņota cīņa!*» saka autors. Un b. Stučka pieved dažas rindas iz tā paša «Cīņas» numura, kurās sacīts: «Pēdējo nedēļu notikumi bija pāreja uz *atklātu revolūciju!* Citkārt mierīgie «dievzemītes» ļaudis *cēlās* beidzot un pa tūkstošiem kopā gāja izpildīt *savu* gribu! Septiņus simtus gadus valdīti, viņi nu lika drebēt saviem valdniekiem. No dzimuma uz dzimumu vazāti pa valdības papīriem kā nodokļu un kara materials, viņi nu pārvērtā šos papīrus par pelniem. Jau ilgi ar riebumu skatījušies uz valsts ērgļiem un patvaldnieku ģimētnēm, viņi sadragāja šos verdzības krāmus nu drupās. *Pagastnamu iztīrīšana* — tas ir vienīgais pareizais vārds — notikusi jau vairākās desmitās vietās... Tālāk iznīcināti *baznīcas ruļļi*... Monopoli izdauzīti... *Skolās* iznīcinātas ķeizarbildes... *Kalpu algas paaugstinātas* pēc streika vai demonstrācijas tikpat kā viscaurim...

Bet patvaldības pēdējais vārds ir: *karastāvoklis!* Valsts dome un karastāvoklis — tiešām, labāk vairs patvaldība nevar darīt zināmus savus īstos nodomus. Revolucionārā tauta dos uz to savu atbildi, vienīgo, kādu viņa var dot: *aci pret aci, zobu pret zobu!*²

Šinī vietā gribas atzīmēt vēl vienu rakstu tanī pašā «Cīņas» numurā, kurš pieder vienam no tā laika apdāvinātākiem latviešu socialdemokrātiskiem rakstniekiem, stipri oportunistiski un «inteligentiski» noskaņotajam *Jānim Asaram*. Rakstam ir ļoti revolucionārs virsraksts — «Karš paliek karš» — bet galvenais raksta kodols ir tas, ka proletariskai revolūcijai jābūt humanai un korektai. *Vara jāizlieto tikai kā «beidzamais» līdzeklis!* Lai neizlietu veltas, nevainīgas asinis, par katru lietu iepriekš, cik vien iespējams, *jāpārlicinās!* Pat «jāatstāj *neizskarti* (autora pastrīpots. — P. D.) mācītāja privātraksti un grāmatas!» «Tāpat muižnieku privātpašums... ja tas neapdraud mūsu drošību» utt. Un viņš nobeidz šo savu rakstu ar sekošo morali: «Visam būs pierādīt, ka mēs esam apzinīgi disciplinēta masa, kas zinās, ko tā dara, spēj visur izšķirt un šķīrot labu no ļauna un liek apspīdēt revolūcijas varenos viņus mūsu socialdemokrātiskās apziņas stariem.»³

Latviešu zemnieki un strādnieki gadu vēlāk uz savas muguras sāpīgi izbaudīja šīs jumpravu morales «apziņu staru» sekas. Stučka šo «mikstčaulību» revolūcijas burzmā asi kritizē. Bet par to vēlāk!

¹ Pasīvā pretestība un bruņotā cīņa. «Cīņa», Nr. 18 un 19 (bez paraksta).

² Baltija. «Cīņa», Nr. 19.

³ J. Asars, Karš paliek karš. «Cīņa», Nr. 19 (raksts bija nodrukāts bez paraksta).

* * *

Vidzemē un Kurzemē pasludināts karastāvoklis. Bet karastāvoklis vairs nespēj apturēt revolūcijas lavīnu. Strādniecība nebija tais ieskatos, ka pāpriekš vajag piesavināties labas, korektas manieres un tad, «apziņas apstarotiem», sākt cīņu pret saviem mūža izmantotājiem. Proletariats gāja kaujā ar paceltiem karogiem un vilka sev līdzī ne tikai lauku strādniekus, bet arī visu zemniecību, nesaudzēdams nedz muižnieku privatmēbeles, nedz garīdznieku privatvēstules un grāmatas. Es ļoti spilgti atceros, kā mēs kopā ar b. Stučku un citiem lielnieciski noskaņotiem biedriem II kongresā smējāmies par dažu biedru mikstāulību un turejāmies pie Stučkas «Politiskās brīvības» slejās uzmetās formulas, kura zem tautas sacelšanās saprot «*visu revolūcijas cīņas līdzekļu sistematisku izlietošanu atklātā karā pret patvaldību*, visu līdzekļu, kādi vien mūsu rokās, no mierīga boikota līdz ieročiem un bumbām. Ja patvaldības ēka būtu kārsu mājiņa, tad pietiktu mierīgu ieroču; mēs itin labi apzināmies, ka varas līdzekļi paši vien nekā pozitīva nerada, bet, ja mums no ceļa jānobīda politiskas brīvības šķēršļi, kas krīt vienīgi no varas sitieniem, — tad mums arī tas jāizdara.»¹

Tai pašā «Cīņas» numurā, kurā ievietots nule minētais J. Asara raksts, mēs atrodam korespondenci par to, kā proletariats praktikā izved revolūcijas «likumību», savu proletarisko «morali». Tur lasām sekojošo:

«25. jūlijā abās pagasta pusēs uzsākti gājieni... Visās muižās ļaudis pievienojās streikotājiem; vagari un muižkungi tika atbruņoti. Kazimirmuižā, kuras īpašnieks ir oficiers, pūlis atrada 4 zaldātu, 2 mednieku flintes, 15 pistoles, 15 dūņus, 3 zobenus, 940 patronas, 1 pistoli 200 rubļu vērtībā, 8 nagaikas, daudz pistonu, skrošu, pulvera utt. No šejienes gājieni dodas uz Bramberģes tiesas namu. Uz sārta tiek sadedzinātas aktis, grāmatas, ķeizara bildes un ērglis. Atrada noziedznieku važas, kuras noslīcināja Tērvetes upes dzelmē... Daļa no pūļa atdalās un iet iztīrīt Zaļās muižas tiesas namu. Sadedzināja aktis, bildes u. c. Tai pašā vakarā muižā tiek nodedzināti 3 labības šķūņi un 4 stīrvas... Saimniekiem tiek konfiscēti ieroči... Līdz šai dienai nodedzinātas Zaļai muižai un tai piederošās muižās pavisam 11 šķūņi, 1 laidars, pils, vairākas stīrvas siena, labības utt. Visi muižas labību lauki tiek noganīti no lopiem... Netālu no Tumjas mājām nošauts tiesas pristavs Veinbergs...»²

Mēs pievedam šo korespondences izrakstu kā vienu no neskaitāmām ilustrācijām Latvijas 1905. gada notikumu virknē. Revolūcijai ir sava loģika.

¹ P. Stučka, Politiskā brīvība, 52. lpp.

² Korespondence: No Saleniekiem. «Cīņa», Nr. 19.

Reizē ar strādnieku un zemnieku kustību Baltijā norisinās diezgan intensīva kustība vietējās armijas daļās. Kā jau minējām, pēc agrāk citētām *Koliškeviča* atcerēm Rīgas krievu lielnieciskā organizācija bija jau ieguvusi diezgan stipru iespaidu atsevišķās armijas daļās. Rīgas komiteja bija nopietni stājusies pie stipras lielnieciskas kara organizācijas izveidošanas. Galvenie organizatori bija N. S. Atabekovs-Tumass («Antons»), P. A. Kobozevs («Foma»), M. M. Borodins-Gruzenbergs («Kirils»), E. E. Denemarks, S. P. Tipikins u. c. Organizācijas priekšgalā stāvēja *kara-kaujas* birojs, kurš atbalstījās uz pulku, bataljonu un rotu komitejām.

Sevišķi liels iespaids organizācijai bija Daugavgrīvas cietokšņa rajonā, it sevišķi starp mīnu licējiem un sapieriem, kuru starpā, pēc *Koliškeviča* ziņām, «*aktīvos līdzjutējos skaitījās no 60 līdz 90 proc. no visa šo rotu sastāva*»¹.

Savās atcerēs autors apraksta ļoti interesantu kareivju demonstrāciju Daugavgrīvas cietokšņa rajonā sakarā ar «Potjomkina» sacelšanos Melnajā jūrā.

Pēc autora ziņām, kara-kaujas birojam bija sakari ne tikai ar Rīgas pilsētas un Daugavgrīvas cietokšņa garnizoniem, bet arī ar kara organizācijas grupām citās Baltijas pilsētās — Jelgavā, Liepājā un Rēvelē.

«Cīņā» mēs lasām par nopietnu matrožu dumpi Liepājā, kas pēc sava satura un cīņas formām stipri atgādina «Potjomkina» sacelšanos. Augusta sākumā 106 matroži tika saukti kara tiesas priekšā. Viņi tika apvainoti par apbruņotu sacelšanos, kas draudēja ar nāves sodu. Dumpis iesākās — kā uz Potjomkina — ar protestu pret nederīgu, smirdošu un tārpiem saēstu gaļu. Tālāk — disciplīnas pārkāpšana, nepaklausība virsnieka rūpām pavēlēm. Pēc tālākiem provokatoriskiem soļiem no priekšniecības puses — aktīvs protests, kurš beidzās ar to, ka «matroži izlauzuši sētas un vārtus starp atsevišķo ekipāžu pagalmiem, saukuši laukā visus no kamerām, situši logus, uzlauzuši arsenalus, izņēmuši no turienes flintes, sadauzījuši patronu budkas, pie kam dažādās vietās sākusies šaušana... Matroži savā saucienā apvainojuši kapitanus, oficerus u. c. par varmākām, asinssūcējiem, matrožu labumu ēdējiem, kurus vajagot dabūt no ceļa, vajagot sacelties, jo bez dumpja tikpat nekas neiznāksot utt. Matroži sturmējuši arestantu telpas, ieņēmuši tās un izlaiduši arestētos...»

Dumpis tika apspiests. Bet daudzi no matrožiem bija izbēguši. Citi tika sagūstīti no Liepājas pilsētas policijas.

Zīmīgs priekš tureizējiem apstākļiem ir tas, ka kara tiesa, neraugoties

¹ *Koliškevičs-Karps*, Rīgas lielnieciskā organizācija 1905. g. revolūcijā. «Ceļtne», 1935. g., Nr. 12, 924. lpp.

uz karastāvokli, jutās spiesta pēc iespējas mīkstināt sodu. No visiem apvainotiem tikai 8 tika piespriests nāves sods, kurš uz tiesas lūgumu tika pārmainīts pret katorgu. «Kara tiesa pati bistas no saviem spriedumiem,» tā pareizi atzīmē ziņotājs.¹

Šeit atzīmēto notikumu virkne, kurai sekoja neskaitāmi līdzīgi fakti visās Krievijas malās, piespieda cara valdību drusku atkāpties. Viņas pirmais atkāpšanās solis bija «ukazs» par Valsts domes sasaukšanu, tā sauc. «Buligina domi».

Šī «ukaza» nozīmi priekš plašām darba tautas masām Latviešu socialdemokrātiskā strādnieku partija uzreiz novērtēja pareizi. Fr. Roziņš «Cīņā» dod šādu raksturojumu šim patvaldības dienderu izgudrotajam dokumentam: «Stenēja kalni, krāca jūra un piedzima... niecīgs pelēns, saka kāda romiešu paruna, kura diezgan labi attēlo Buligina, Nikolaja un Kompanijas jaunpiedzimušo valsts domi. Olektim garais domes ukazs pašā sākumā paziņo, ka valdības groži paliekot arī turpmāk patvaldības rokās. Tātad «dome» būs viena izplāpāšanās iestāde priekš mantīgo šķiru priekšstāvjiem, kuriem būs jāplāpā par to, ko patvaldība tiem cels priekšā, un tik gari un īsi, cik caram labpatiksies. Īsi saņemot — «dome» būs «tautas vietnieku» sapulce bez pašas tautas vietniekiem, otrkārt, tā būs «vietnieku sapulce» bez kādām vietnieku sapulces tiesībām...»²

Liberalā buržuazija, kā zināms, «bija ar mieru izlīgt arī uz šī kropļainā «parlamenta» pamatiem», saka b. Stučka. «Tiklīdz pienāca ukazs, Latviešu socialdemokrātiskā strādnieku partija uzsauca «izjaukt», tas ir, aktīvi boikotēt vēlēšanas. Vēl noteiktāk aktīvo boikotu sludināja visu socialdemokrātisko partiju un frakciju kopējā apspriede Rīgā (pret krievu socialdemokrātisko maziņu frakcijas balsi)»...

Tiklīdz kā iznāca klajā Buligina domes projekts, b. Stučka pret viņu ieņēma ļoti noteiktu stāvokli. «Socialdemokrata» septembra numurā 1905. g. viņš ievietoja plašu rakstu³, kurā viņš dod vispusēju šī jautājuma apgaismošanu.

«Bezprātīga iedoma revolūcijas lavīnu aizturēt ar manifesta nekā ne-nozīmējošām frazēm!» — izsaucās b. Stučka. Un tomēr vienīgi nolūks nodibināt iekšēju mieru, aizturēt revolūcijas gaitu, pacelt valsts un valdības materialo un moralisko kredītu varēja piespiest Nikolaju parakstīt šo jauno likumu, kura saturu vēl knapi 10 gadus atpakaļ viņš pats bija nosaucis par «bezprātīgiem murgiem».

«Augusta 6. d. manifests ir, nelūkojot uz savu uzpūtīgi bezkaunīgo toni, nabadzības, bezspēcības apliecība, kādu Krievijas patvaldība sev vēl nekad

¹ Liepājas matroži kara tiesas priekšā. «Cīņa», Nr. 20.

² Fr. Roziņš, Valsts dome un valdības groži. «Cīņa», Nr. 20 (drukāts bez paraksta).

³ Š, Patvaldības valsts dome. «Socialdemokrāts», Nr. 35.

nav izrakstījusi... caur viltiem, māņiem un niķiem tie grib ar otru roku atņemt, ko tie ar vienu roku dod. Iznākums būs galīgs valdības bankrots, no kura taisni šim «visnežēlīgam» manifestam vajadzēja glābt.»

«Kas ir un būs šī jaunā Valsts dome?» jautā b. Stučka tālāk. «Kādi viņas cēloņi un iznākumi? Kāda viņai nozīme priekš mums un citiem, un kādi mums uz to raudzīties un pret to izturēties? Tie ir jautājumi, kas mums itin nopietni jāaplūko.»

Vispirms b. Stučka apstājas pie *cēloņiem*, kuri izsauca Valsts domes pāsludināšanu. Strādnieku streiki, zemnieku dumpji, neveiksme kara laukā — viss tas bija patvaldības ēku sašķobījis visos pamatos. «*Vai turēties un krist līdz ar birokrātiju jeb ļaut krist līdzšinējai birokrātijai un uzturēties spēkā ar jaunas birokrātijas pabalstu?* Tāds bija,» saka b. Stučka «patvaldības dzīves jautājums, no kura pareizas saprašanas un izšķiršanas atkarājās viņas liktenis. Citiem vārdiem — vai doties visiem spēkiem *ciņā pret revolūciju* vai atkāpties pamazām un nostiprināt savu pozīciju *pret revolūciju ar reformām?*»

Patvaldība sāka laipot, viņa «kā niedre līgojās starp šīm divām pretestībām... tā sāka taustīt sabiedrībā pēc līdzjutības, bet, tikko pārgāja pirmās izbailes, tā ņēma visu atpakaļ un rikojās pa vecam...»

Tā, piem., pēc Laojanas sakāves un Plēves nogalināšanas patvaldība laida 1904. gada beigās apgrozībā Svjatopolka Mirska «cukurmaizes politiku». Mirskis «uzmeta laipnu skatu mantīgajām šķirām zemstēs un pilsetu domēs un gaidīja viņu pretsmaidu. Viņš solīja tām *uzticību*, gaidīdams viņu *pretuzticību*.» Bet, kauču gan Mirska «uzticības» sauciens sacēla liberaļos «teļa sajūsma», tomēr viņi zem augošās revolucionārās kustības iespaida, kā to b. Stučka sīkāk apraksta savā darbā «Politiskā brīvība», mainīja acīm redzot savus uzskatus, nākdami pie slēdziena, ka, neatmetot arī kādu kumosu nemantīgajām šķirām, nav iespējams nodibināt Krievijā mieru. Tālab viņi «kā cenu par savu uzticību pieprasīja *mērenu konstitūciju mantīgajām šķirām*.»

Svjatopolkam Mirskim neizdevās salabināt pat liberalo buržuaziju. Viņš bija palaidis garām izdevīgu brīdi. Viņa «cukurmaizes» politika krita, un viņas vietā atkal nāca izbaudītā «pātagas» politika Trepova personā. Bet, kad arī «pātaga» nelīdzēja un pa plašām Krievijas ārēm no jauna sāka šņākt revolūcijas vētra, 1905. gada februārī cara valdība izlaida jaunu «cukurmaizes» reskriptu, ieceldama Buligina komisiju. «Šās komisijas uzdevums bija,» saka b. Stučka, «atrast «brīnumzāli», kas lai neaprobežotu patvaldības varu un tomēr pievilktu uz patvaldības pusi mantīgo šķiru līdzjutību un pat zināmās robežās līdzdarbību.» Šī komisija, kā zināms, dzemdēja minētā 6. augusta manifesta tekstu.

Nav vērts ilgāk kavēties pie šī nelaimīgā «pelēna». P. Stučka savos praktiskos slēdzienos dod gluži noteiktu direktīvu:

«Mūsu stāvoklis pret Domi un tās vēlēšanām ir gaiši noredzams: *tā nav priekš mums, mums tā jāapkaro un, ja vien iespējams, jāizjauc pati viņas sanāksšana*... Lai vēlreiz atkārtojam veco patiesību, ka patvaldību gāzt var tikai ar joni, revolūcijā, tautai saceloties, ja vajag, ar apbruņotiem spēkiem; ka jauna demokratiska valdība var nodibināties un noturēties tikai tad, ja tā var atbalstīties uz apbruņotas tautas spēkiem, un nevis caur reformām, līdzīgām Valsts domei vai pat daudz plašākām par to.»

Izteikdams šādas domas, b. Stučka asi uzbrūk mazinieciskajai «Iskrai», kura ieteic «fantastisku plānu: izvēlēt blakus Valsts domei jaunu revolucionaru domi, citiem vārdiem, nodibināt revolucionaru pagaidu valdību, līdzšinējai patvaldībai pastāvot, ieteic neizjaukt vēlēšanas, netraucēt liberālus viņu vēlēšanās, labāk viņus pabalstīt. Tā var spriest tikai grupa, kurai nav sakņu proletariata masās un kura pārāk cieši saistīta ar buržuazijas demokratiskiem elementiem.»

Preī maziniekiem viņš vēlreiz pastrīpo, ka mūsu devīzei jāpaliek «apkarot Domi visiem spēkiem, pasludinot viņai «aktīvu boikotu». — «Ja mēs gribam revolūciju izbeigt ar uzvaru,» saka viņš citā vietā, «tad mums jāapkaro reforma.»¹

Tāds bija b. Stučkas *noteikti revolucionarais* viedoklis, kurš pilnīgi sakrita ar Ļeņina doto direktīvu un kurš krasi atšķīrās no ķīseļveidīgās mazinieciskās jautājuma nostādnes «Iskrā».

Latviešu socialdemokratiskā strādnieku partija vadīja latviešu proletariatu pa b. Stučkas nospraustām tekām. Jāatzīmē, ka Stučka kopā ar *Ozolu* piedalījās septembra KSDS partijas konferencē Rīgā, kurā viņi kā Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas priekšstāvji kopā ar Bundu, lielnieku CK, Polijas un Lietuvas socialdemokratiju, mazinieku CK un Ukrainas revolucionārās partijas priekšstāvjiem pieņēma rezolūciju, kas uzaicina «visus patiesi demokratiskos elementus uz aktīvu Domes boikotu» un pienaglo pie kauna staba kā «tautas brīvības nodevējus» visus, kas ņems daļību Domes vēlēšanās.

Latvijā šis boikots, kā b. Stučka pastrīpo, tika izvests priekšzīmīgi: «Līdz 17. oktobra priekšvakaram nebija nevienas vēlētāju sapulces, pat ne mēģinājuma.»²

Reizē ar Domes boikotu partija organizēja plašu *mobilizācijas* boikotu sakarā ar cara valdības pēdējo mēģinājumu nostiprināt Mančūrijas avangurfronti. Bet tas bija par vēlu. Galīgs armijas sabrukums viņu piespieda noslēgt ar Japānu pamieru un pēc neilga laika apturēt rezervistu un rekrūšu iesaukšanu. Šis mobilizācijas boikots, jāatzīstas, vispār neizdevās

¹ §. Patvaldības valsts dome. «Socialdemokrāts», Nr. 35.

² P. Stučka, 1905. gads Latvijā, 12. lpp.

tik gludi Latvijā kā Domes boikots. Tomēr viņš noveda pie milzu demonstrācijām, kuras pat noveda pie asiņainām sadursmēm ar nopietniem upuriem.

Tālāk b. Stučka savā apskatā atzīmē slaveno *uzbrukumu Rīgas Centralcietumam*, kuru savā laikā Leņins nostādīja kā priekšzīmīgu revolucionāras iniciatīvas un drosmes piemēru. Uzbrukums notika naktī no 6. uz 7. septembri. 52 kaujinieki veda cīņu ar 50—60 cilvēkiem no apsardzes un 17 kazakiem. Kauču varonīgajiem uzbrucējiem nācās atkāpties no pretinieka stiprā pārspēka, tomēr viņiem izdevās atsvabināt divus uz nāvi notiesātus biedrus, pie kam sadursmē viņi nezaudēja nevienu no savējiem, kamēr apsardzes kritušo un ievainoto skaitījās ap 15.¹

«Tā gatavojās,» raksta b. Stučka, «nākošā, izšķirošā revolūcijas pakāpe, bruņota sacelšanās.» Protams, baroni savukārt gatavojās uz bruņotu atsparu. Tomēr sadursmi vēl mazliet attālināja 17. oktobra manifestus, kurš — solīja zināmas «brīvības» visām šķirām un zināmu Domes paplašinājumu. Mūsu partija tomēr neļāva apkrāpties.

Vēl 15. oktobrī Rīgā bija izsludināts ģeneralstreiks. Pēc oktobra manifesta saņemšanas streiks pieņēma neredzētus apmērus. Viņš bija pasludināts pa visu Latviju. Rīgā notika grandiozs mītiņš, kurā piedalījās vismaz 100 000 cilvēku. Sākās masu ieplūdums partijā. «Bija izstādītas listas, kur pierakstīti partijā. Pierakstījās desmiti tūkstoši (40 000) kandidatos. Visa esošā nelegālā literatūra tika izpārdota vienā dienā.» Sākās stipra aģitācija par arodbiedrību dibināšanu.² Cara valdība turpināja savu asinskārīgo divkosīgo politiku. Reizē ar manifesta izlaišanu viņa, no otras puses, pasludināja niknāko cīņu pret visiem revolucionāriem elementiem. Melno simtu kolonas tika mobilizētas. Tūkstošiem revolucionāru un vienkārši aizdomās stāvošo tika apcietināti un vairākās pilsētās organizēti ebreju grautiņi. Divu nedēļu laikā Krievijas pilsētās bija noslepkavoti ap 4000 cilvēku un ap 10 000 ievainoti un sakropļoti. Arī Rīgā, Maskavas priekšpilsētā, bija organizēti ebreju grautiņš, kurā krita ap 40 cilvēku.

Socialdemokratiskās organizācijas deva enerģisku atsparu, turpināja policistu un citādu aizsargu atbrūošānu, cara varas simbolu iznīcināšanu, valdības iestāžu slēgšanu utt. Tas itin «dabiski noveda pie jautājuma par *pagaidu valdības varu*»³.

Šīs pagaidu varas organi pilsētās bija socialdemokratiskās komitejas kopā ar socialdemokratisko šūniņu priekštāvjiem — strādniekiem. Uz laukiem, kur komiteju nebija, tika sadragātas vecās pagasta valdes un viņu

¹ P. Stučka, 1905. gads Latvijā, 13. lpp.

² Par šo slaveno oktobra streiku, kas ilga desmit dienas, ir sakopotas sīkākas ziņas V. Miškes rakstā «Cīņas Biedra» 1. numurā 1926. g. «1905. gada oktobra ģeneralstreiks Latvijā». — P. D.

³ P. Stučka, 1905. gads Latvijā, 13. lpp.

vietā uz vispārēju, tiešu, vienlīdzīgu un aizklātu vēlēšanu pamatiem dibinātas «pagastu rīcības komitejas». «Šis fakts,» pastribo b. Stučka, «ir viens no vissvarīgākajiem momentiem Latvijas revolūcijā.»¹

Pēc Policijas departamenta ziņām, Vidzemē (Latvijas daļā) esot nodibinājušās 156 komitejas, Kurzemē — 190.

Stučka pieved interesantus faktus par šo komiteju rīcību, kas izņemti no tiem pašiem Policijas departamenta aktiem. Atzīmēsim gluži īsi galvenos komiteju uzdevumus pēc šiem oficiāliem avotiem, kauču oficiālais apskats ir tendenciozi sastādīts.

Komitejas rīkoja mītiņus vēlēšanām u. c. uzdevumiem, kuros ļaudis tika uzmusināti uz aktīvu uzstāšanos; atņēma vecajām valdēm ar draudiem, bieži ar *varu* atslēgas un naudu; *atcēla* vecos amatvīrus; *ņēma nodokļus* un izdeva pagasta naudas; *izmaksāja skolotājiem algas* un sniedza *palīdzību nabagiem* (šādu izmaksu ziņotājs nosauc par «balsu uzpirkšanu»). Reizē top atzīmēts, ka «reti kad ņem algu rīcības komiteju locekļi pašī». — P. D.); vāca naudu ieroču iegādāšanai; pirka *ieročus*; izdarīja *ieroču laupīšanas* no muižām, mežsargiem, mežkungiem, saimniekiem, policistiem; organizēja un *apbruņoja pagasta miliciju*; aizslēdza krogus un valsts šņabja noliktavas; ņēma uz sevi *muižu pārvaldišanu*; saņēma savās rokās malkas pārdošanu; ievēda pagasta valdēs telefonus un dibināja jaunas tiesas, kuru spriedumus tās izveda dzīvē.

Uz minēto funkciju pamata oficiālais ziņotājs nāk pie slēdziena, ka «Komitejas 1) neatzīst *nedz dievu, nedz kādu cilvēku autoritāti*; 2) atzīst par nepieciešamu *iznīcināt vecās valsts iestādes*; 3) šim nolūkam vajag *ieročus*, kas *jāiegādā* vai *jānolaupa*; 4) organizēt un *apbruņot valsts miliciju*; 5) pret represīviem soļiem dot *apbruņotu atsparu*; 6) stājas spēkā *terors*...»²

Šāds ir oficiālais situācijas novērtējums. P. Stučka taisa no viņa sekošo loģisko slēdzienu: «Ja atmetam visus pol[icijas] departamenta pārskata tendenciozos prātojumus, mēs dabūjam noteiktu un oficiālu *apliecinājumu*, ka mums ir darīšanas ar *revolucionāriem diktaturas orgāniem*, kas *neatzīst nedz cara likumus, nedz cara varas iestādes*.»

Latvijas 1905. gada *pašvaldības organi*, bez šaubām, bija viens no spilgtākiem paraugiem Krievijā, no kuriem pēc Lielās Oktobra revolūcijas izauga mūsu tagadējā *padomju varas* organizācija. Kādu mēnesi agrāk bija nodibinājušās *Ivanovo-Vozņesenskā* un pēc tam *Pēterburgā* pirmās *strādnieku deputātu padomes*. Organizācijas princips tiklab tur, kā Latvijā īstenībā bija viens un tas pats, kauču Latvijas varas organi saucās

¹ P. Stučka, 1905. gads Latvijā, 14. lpp.

² Turpat, 15. un 16. lpp.

ne par «deputatu padomēm», bet par «*ricības komitejām*». Faktiskā vadība tiklab tur, kā Latvijā atradās partijas rokās.

Itin pareizi b. Stučka savā rakstā «Latvijas komunisti un to priekšteči» sakopo latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas lomu 1905. gadā: «*Viņa bija vienīgā realā vara Latvijā kā pilsētās, tā uz laukiem. Un, kad nāca no Pēterpils ziņas par turienes strādnieku padomēm, tad Rīgā un vispārī Latvijā to nebija vajadzīgs, jo te viņu lomu izpildīja Latviešu socialdemokratiskā strādnieku partija ar viņas vadībā stāvošajām pag[astu] ricības komitejām uz laukiem un vareno FK Rīgā.*»¹

Novembra sākumā Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas Centralā Komiteja izlaida uzsaukumu «Visiem zemniekiem», kurā sekošais lasāms par jaunās varas strukturu:

... «Ir jāorganizējas, ir jābruņojas un pēc tautas pašvaldības prasībām jāpārgroza visa vietējā dzīve, *iznīcinot visus sakarus ar veco valdību*... Tā šī pag[astu] pašvaldība būs... 1) *pag[asta] pilna sapulce* un 2) *ricības komiteja*... Ricības komitejas locekļus ievēl samērā ar pag[asta] iedzīvotāju skaitu, no ik 200 vienu, bet ne mazāk kā 5... *Otra augstāka pašvaldības vienība Latvijā ir aprīnķis*... *Visaugstākā pašvaldības vienība būtu guberņa vai visa Latvija*... Šī revolucionārā pašvaldība, nodibinājusi *neatkarību no administrācijas* un panākusi kopīgi ar citām Krievijas revolucionārām partijām *Viskrievijas satversmes sapulces* sanākšanu, sasauks arī vietējās *pašvaldības satversmes sapulci*, kura tad *pēc beigtas cīņas* nodibinās visu pašvaldības kārtību viņas *galīgā paliekamā veidā.*»²

19. novembrī sanāk *pirmais Latvijas pagastu deputatu kongress* — šī augstākā revolucionārā varas iestāde Latvijā.

Vai b. Stučka šinī kongresā ir ņēmis tiešu dalību, mums nav zināms... J. Ziemeļis «Cīņas Biedrā» ļoti noteikti izsakās, ka Stučka nav ņēmis tiešu dalību 1905. gada revolūcijas vadīšanā. Viņš saka:

«Droši var apgalvot, ka mūsu partija būtu izvairījusies no dažām visai svarīgām kļūdām (īpaši attiecībā uz varas satveršanu Rīgā 1905. gada rudenī) un būtu darījusi daudz lielāku iespaidu uz Viskrievijas revolūcijas gaitu, ja viņa būtu tikusi vadīta stingri lielnieciskā garā. Tādas vadības viņai trūka, *jo vienīgais noteiktais lielnieks no vecākiem partijas darbiniekiem — b. Stučka atradās tālumā.*» (Pastrīpojums mans. — P. D.)³ Revolūcijas vadību 1905. gadā Latvijā tiešām grūti nosaukt par lielniecisku.

Kauču no tālienes, b. Stučkas roka tomēr ir sniegusies šinī laikā uz

¹ P. Stučka, Latvijas komunisti un to priekšteči. «Strādnieku kalendars 1919. g.», 50. lpp.

² P. Stučka, 1905. gads Latvijā, 16. lpp.

³ J. Ziemeļis, Latviešu lielniecisma vadonis. «Cīņas Biedrs», 1930. g., Nr. 7, 5. lpp.

Latviju, un viņa ideoloģiskais iespaids uz jauno pašvaldības iestāžu uz-būvi nav noliedzams. Ir jādoma, ka viņa «Politiskās brīvības» pēdējā no-daļa ir taisni rakstīta īsi pirms pagastu deputātu kongresa sasaukšanas un ar nolūku pēdējo iespaidot. Par to liecina šīs nodaļas pirmās rindas, kā arī viss tālākais saturs.

Rakstam par moto ir ņemtas rindiņas no *Raiņa* slavenā dzejoļa «Fiat justitia»:

Ir laiks jau nācis vecai taisnībai

.....

Bet trūdiem cauri zaļi asni digst.

Un jauna pasaule virs vecās ceļas.

«Ar revolūcijas pirmo cēlienu — līdzšinējo patvaldības iestāžu gāšanu nav vēl padarīta ir puse no darba. Tas bija negatīvs gāšanas darbs, atliek pāri viss pozitīvais, t. i., būves darbs, pie tam būves darbs, kurš jāizved pa cīņas laiku. «Vienā rokā ierocis, otrā — āmurs.» Jānodibina jauna valsts, satversmes jauna konstitūcija.»

Un nu b. Stučka apstājas nopietni pie šīs jaunās konstitūcijas izveidošanas jautājuma. Ja salīdzina Rīgas *deputātu kongresā* pieņemto rezolūciju ar attiecīgām lappusēm b. Stučkas rakstā, tad varam pārliecināties, ka rezolūcijas teksts lielā mērā sakrīt ar «Politiskās brīvības» IV nodaļā izteiktām domām, jo Stučkas raksts galvenā kārtā grozās taisni ap *vietējās pašvaldības jautājumu*.

Tomēr, pirms viņš pienāk pie vietējās pašvaldības, viņš apskata vispu-sīgi *centralās* pagaidu valdības jautājumu, ap kuru sevišķi koncentrējas krievu biedru domas. Analizējot pēdējās, b. Stučka vēl nav galīgi nostā-jies uz [KSDSP trešā kongresa] platformas. Viņš vēl meklē, pēta patstā-vīgi, orientēdamies galvenā kārtā pēc Marksa oriģināliem darbiem, pa daļai pēc Kautska. Bet, galvenais, viņš pēc veca paraduma skatās tieši pašā dzīvē, rauga saprast vietējās sociālās pretišķības un no viņām izlobīt praktisko revolucionāro slēdzienu. Viena lieta ir skaidra: ar maziniekiem viņam nav nekā kopēja. Bet tieši pieslieties Ļeņinam viņš arī vēl at-turas...

«Ļeņins [avīzē] «Vperjod»,» saka Stučka¹, «un līdzī viņam viss trešais kongress iz viņa piekritējiem izsakās, ka socialdemokrātijai visādā ziņā jāpiedalās revolucionārā pagaidu valdībā, lai nodrošinātu proletariātam un zemniecībai revolūcijas augļus. Proletariāta pagaidu valdība Krievijā neie-spējama tādēļ, ka proletariātam Krievijā nav vairākuma: tātad pagaidu valdība pastāvēs no dažādākajiem demokrātiskiem revolucionāriem, kuriem

¹ P. Stučka, Politiskā brīvība, 65. lpp.

tur varbūt pat būs vairākums. Tomēr, kaut arī mazākumā, *socialdemokrātiem jāpiedalās šinī pagaidu valdībā, tikai zem partijas stingras kontroles.* (Pastrīpojums mans, — P. D.)

Šo domu atmet Pļechanovs, «Iskra» un viņiem padevīgo komiteju «viskrieviskā» konference, [kuri] iziet no tā stāvokļa, ka revolūcijā lielāko lomu spēlēs buržujski elementi, [kas] tad arī sastādīs pagaidu valdību. Šinī pagaidu valdībā socialdemokrāti būtu mazākumā un tādēļ nedrīkst piedalīties, bet tiem jāpaliek galējā opozīcijā un caur savu bargo kritiku jādzēn uz priekšu revolucionāri (t. i., *buržujskie* revolucionāri! — P. D.) ... Iskrieši netic, ka šimbrīžam Krievijā būtu iespējams proletariātam pašam sagrābt savās rokās pagaidu valdību, un pielaiž tādas *vietējās* varas sagrābšanu tikai kā izņēmumu vienā otrā vietā — vienīgi lai caur to izplatītu jo tālāku tautas sacelšanos un vairāk dezorganizētu valdību.»

«Tie būs vāji vadītāji,» iebilst b. Stučka, «kas paši negrib cerēt iedabūt vairumu revolucionārā pagaidu valdībā jeb kas šo vadišanu aprobežos vienīgi ar kritiku.»¹

Stučka, kā jau agrāk redzējām, skatījās toreiz ļoti optimistiski un ļoti «kreisi» uz attīstošos revolucionāro kustību Latvijā, kur proletariāts un viņa vadošā partija tiešām bija sasnieguši ļoti plašu iespaidu arī uz zemniecību. Viņš, lūk, novērtēja 1905. gada revolūciju jau kā proletarisku revolūciju. Un tālab viņš zināmā mērā skeptiski skatījās uz Ļeņina attīstīto revolūcijas prognozi.

«Kā, piem., Ļeņins iedomājas pagaidu valdības nodibināšanu? Jādomā taču, ka šo valdību nodibinās tie organizētie spēki, kas cinīsies un uzvarēs pret patvaldību. Kur nu ir tie organizētie spēki no «zemniecības» puses, un kā atšķirs krievu socialdemokratija «zemniecībā» kulakus-bukus no proletariešiem-avīm? Jeb, ja tie būs «dažādi demokrātiski elementi» iz buržuazijas, ar kuriem kopā būs jācinās revolūcijā, uz kādām šķirām tad tie atbalstīsies un kā krievu biedri novēros šo revolucionāro šķiru intereses? ... Par šiem jautājumiem mēs dabūjam maz skaidrības.»²

Ir jāpieņem, ka b. Stučkam toreiz vēl nebija pieejami visi svarīgākie Ļeņina raksti par pašreizējo revolūcijas taktiku. No otras puses — viņš pārāk izolēti skatījās uz vietējās kustības attīstību un viņu nepietiekoši saistīja ar Viskrievijas likteni. Caur to arī izskaidrojas viņa «kreisums» un viņa aizrautība no toreiz ļoti «kreisā» Parvusa domām.

Baidīdamies, ka krievu biedru izbīdītā pagaidu valdība, kurā proletariātam nav faktiskais pārsvars, nenovestu pie tādiem pašiem rezultātiem, kādi bija Francijā, kur demokrātiskie elementi ... galu galā apkrāpa gal-

¹ P. Stučka, Politiskā brīvība, 66. lpp.

² Turpat.

veno cīņas vedēju — proletariatu, b. Stučka solidarizējas ar Parvusu. «Viņš izteic,» saka Stučka, «tās pašas domas kā arī mēs agrāk, ka arī Krievijā revolucionārā šķira būs vienīgi proletariats.» Šīs domas viņu noved pie loģiskā sledziena, ka arī revolucionārai pagaidu valdībai jābūt socialdemokratiskai pagaidu valdībai, mazākais, ar socialdemokratisku vairākumu.

«Neraugot uz to, ka šīm domām pretojas ir «Iskra», ir «Vperjod» un «Proletarij», mums tās izliekas vienīgās loģiskās,» saka Stučka. «Sādei jābūt attīstības nenovēršamai gaitai, ja socialdemokratijai revolūcijā tiešām piederēs vadošā loma. Mums jau ir piedzīvojumi, kas liecina, ka visur tur, kur socialdemokratijai ir revolūcijas kustībā svars, masas jau tagad uzlūko revolucionārās komitejas par kaut ko pagaidu valdībai līdzīgu.»¹ Pie tam viņš atsaucas uz dzīviem piemēriem Gurijā un Latvijā.

Mēs jau minējām agrāk, ka b. Stučka savus toreizējos «kreisos» uzskatus vēlāk nosauca par «naiviem», noliedzot 1905. gada revolūcijas buržujsko raksturu. Bet tanī ziņā viņam toreiz bija nenoliedzami nopelni, ka viņš proletariatu un viņa partiju dzina uz priekšu, neļāva tiem izlaist iniciatīvu iz rokām, skubināja viņus izvest savu revolūcijas hegemonu lomu līdz galam.

Viņš šaubījās par to, vai izdosies nodibināt *centralo pagaidu* valdību Pēterburgā, uz kuru pāries līdzšinējās centralizētās patvaldības vara — diktatura... Bez runas, tikai tad revolūcija būs galīga, kad būs gāzts patvaldības centrs Pēterburgā, — bet revolūcijai būs paliekoši panākumi tikai tad, kad arī visas vietējās pašvaldības būs revolūcijas rokās un caur to būs lauzta tā varas centralizācija, kas visur ir vislielākais ienaidnieks iedzīvotāju politiskai brīvībai.

«Tātad vietējām pagaidu valdībām būs revolūcijā īpaša, jo svarīga nozīme; tās nebūs vis vienīgi vecas ēkas gāzējas, tās būs jo svarīgākas vēl kā jaunas ēkas cēlājas. Un, ja mūsu, t. i., latviešu socialdemokratiskai kustībai, kā domājams, līdz beigām revolūcijā piederēs tagadējā vadošā loma, tad gribot negribot *mums būs jāuzņemas pagaidu valdība*, bet tikai vienīgi tad, ja mums šī pagaidu valdībā būs tiešām droši *noteicējs vārds*... es esmu pārliecināts, ka tikai tur politiskās brīvības ēka būs paliekoša, kur tā no apakšas būs labi izbūvēta...

Tātad, nonākot pie kaut arī vietējās pagaidu valdības, mums tūlīt jāuzsāk jaunas ēkas celšana. Pirmajam solim jābūt visu līdzšinējo valdības iestāžu atcelšanai, ieceļot, kur vajadzīgs, pagaidu valdības iestādes, kā arī *pastāvīgā karaspēka mājās atlaišanai un tautas apbruņošanai*...

Nākošais solis: *ievest tūliņ uz visplašākiem demokrātiskiem pamatiem vietējo pašvaldību* (pagastos, pilsētās). Šis solis ir viens no vissvarīgā-

¹ P. Stučka, Politiskā brīvība, 66. lpp.

kiem, jo ne vien šīm zemākajām pašvaldībām pieder liela faktiskā vara, uz tām paceļas arī visa pārējā politiskā virsbūve.»

Izteikdams šīs domas, b. Stučka atsaucas uz *K. Marksu*, kurš 1849. gadā Ķelnes zvērināto priekšā izteicis sekošos zīmīgos vārdus: «Verdzības ēkas īstenie pamati ir zemākās politiskās un socialās varas, ar kurām tieši sastopas dzīvais cilvēks viņa privatdzīvē. Nepietiek ar to: apkarot vispārējos apstākļus, augšējo varu. Pret ko sašķīda vācu marta revolūcijas kuģis? Šī revolūcija reformēja tikai virsējās politiskās galotnes un atstāja šo galotņu nesējus celmus neaiztiktus.»¹

Izejot no šāda viedokļa, b. Stučka tad arī tik lielu svaru piešķir *vietējās* pašvaldības organizēšanai, pie kam viņš pastrīpo, ka reizē ar zemāko pašvaldības iestāžu demokratizēšanu arī jānodibina pašvaldība priekš visa *apgabala*, t. i., priekš visas *Latvijas*. Šo prasību viņš uzstāda «aiz pilnīgi praktiskiem iemesliem, bez kādām tautiskām fantāzijām», pie tam ne acumirkli neizlaižot iz acīm turpmāko vienotības principu attiecībā uz visu Krieviju. «Ievērojot mūsu provinču tālāko attīstību,» saka Stučka, «nekā lielā Krievijas daļā, būs no sevišķa svara, ka nākošā Krievijas *brīvvalsts* sastāvā mūsu zemīte ieņemtu noteiktu vietu.»²

Mēs varētu vēl pievest daudz interesantu vietu iz citējamā b. Stučkas svarīgākā darba 1905. gada revolūcijas periodā — viņa domas par Sātversmes sapulci, šo revolūcijas «otro un varbūt visgrūtāko cēlienu», par Krievijas revolūcijas iespaidu uz Rietumeiropu u. c. Bet šie ir jautājumi, kuriem attālāks sakars ar pašlaik aplūkojamo periodu Latvijas revolūcijas attīstībā. Atgriezīsimies tālab vēl īsumā pie pārtrauktā b. Stučkas apskata par *Latvijas pagastu deputātu I kongresu*, kurā realizējas augšā pievēstās b. Stučkas domas par vietējo pašvaldību.

Kongress savā darbībā izgāja iz agrāk minētā CK uzsaukuma teksta. Plašā rezolūcijā, kuru b. Stučka pieved savā 1905. gada apskatā³, kongress apstiprināja vietējo *ricības komiteju* sastādīšanas kārtību un viņu funkcijas. Kongress ievēlēja savu *Centralo ricības komiteju* jeb *Centralbiroju*, kura uzdevums «sazināties ar pagasta ricības komitejām, sekot zemnieku kustībai Krievijā un, ja atzīst par vajadzīgu, stāties sakarā ar krievu zemnieku savienību, kā arī izstrādāt sīkāk ricības programmu pagastu pašvaldībai, gādāt par tautas aizsardzības līdzekļiem un sasaukt vajadzības brīdī pagastu delegātu sapulces».

Bet šinī I kongresā nospraustā «ricības programma» izrādījās visai aprobežota. Rezolūcijas pēdējā punktā lasāms sekošais:

«Ricības komitejas ir tikai pagaidu iestādes, kuru mērķis apmierināt

¹ *P. Stučka*, Politiskā brīvība, 68. lpp.

² Turpat.

³ *P. Stučka*, 1905. gads Latvijā, 17.—19. lpp.

pagastu vissteidzamākās vajadzības līdz tam laikam, kamēr sanāks *Krievijas valsts satversmes sapulce*. Kad tas būs sasniegts, Centralbirojs sa-
sauks Rīgā *Latviešu pagastu satversmes sapulci*, kura izstrādās *galīgu pašvaldības projektu* un izšķirs zemes jautājumu saskaņā ar kalpu šķiras patiesām vajadzībām. Pēc tam izvedīs vietējās pašvaldības iestāžu vēlēšanas uz pieņemtā projekta pamatiem un rīcības komitejas nodos visas darīšanas jaunievēlētām iestādēm...»

Dzīve šiem visai mērenajiem lēmumiem milzu soļiem aizsteidzās garām. Šķita, it kā kongress un viņa ievēlētais Centralbirojs revolūcijas grožus būtu cieši saņņauguši savās rokās, neļaudami tai pārāk strauji attīstīties. *Proletariats* un *zemniecība* izrādījās nesalīdzināmi revolucionārāki nekā viņu vadība. Izšķirstot tagad «Cīņas» 1905. gada rudens numurus, kad revolūcijas vilnis draudoši plūda pār visu Latviju, gandrīz neticams rādās [kongresa rezolūcijas] bālais saturs. «Socialdemokrāts» jau septembrī pavisam izbeidz savu gaitu (bet pilsoniskā prese smēla ziņas par masu kustību gandrīz vienīgi no policijas avotiem. — J. V.). P. Stučka savu apskatu par 1905. gada kustību sniedz arī galvenā kārtā pēc oficiālo dokumentu materiāliem... «Tikai sākot ar 19. oktobri, kad pirmoreiz parādās bezcenzuras pilsoniskā prese,» raksta h. Miške¹, «mēs «Dienas Lapā» un «Baltijas Vēstnesī» («Rīgas Avīze» sāk iznākt tikai 21. oktobrī) sastopam avīžu korespondentu un pat kustības dalībnieku-aciuliecinieku aprakstus un nostāstus.» Bet autoram ir pilnīga taisnība, kad viņš arī par šiem materiāliem dod sekošo spriedumu:

«Tomēr tas, kas tur teikts, ir bāls, aprauts, sagrozīts; varenā masu kustība paliek ēnā. Mūsu paaudzei viņu var atdzīvināt tikai ar mums vēl kopā strādājošie vecie cīnītāji-aciuliecinieki.»

...Mēs tāpēc ar prieku apsveicam Vēstures komisijas sastādīto un «Prometeja» izdoto darbu par Latvijas Socialdemokratijas II kongresu², kurš lielā mērā atsedz noslēpumu plīvuru par daudzām pretrunām un nesaskaņām, kas slēpās partijas dzīvē un kas traucēja pareizo izpratni par daudziem neveiksmes iemesliem proletariāta varonīgajā cīņā.

Protokola ievadā sekoši tiek izskaidrots šo nesaskaņu galvenais iemesls.

«Mūsu partijā līdz pat 1906. gadam bija vēl tādi agitatori un propagandisti, kuri nebija lasījuši nevienas no Ļeņina brošūrām, izņemot dažus no viņa legāli izdotiem zinātniskiem darbiem par kapitalisma attīstību Krievijā. Ne tikai partijas masas, bet arī aktīva vairums varēja tad

¹ V. Miške, 1905. gada oktobra ģeneralstreiks Latvijā. «Cīņas Biedrs», 1926. g., Nr. 1, 45. un 46. lpp.

² Latvijas Socialdemokratijas II kongress Londonā, 1907. g. «Prometeja» izd. Maskavā, 1935. g.

iepazīties ar ļeņinisma principiem tikai no Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas centralorgana «Cīņa» un ārzemēs iznākošā partijas teoretiskā žurnāla «Socialdemokrata» slejām. Bet šie organi apgaismoja no lieliniekiem izceltos jautājumus pārāk nepilnīgi, vienpusīgi un tendenciozi nepareizi. Neviens no mūsu partijas toreizējiem teoriķiem un literātiem konsekventi neaizstāvēja lieliniecisma pamatprincipus. *Pat Stučka* («Veterans», «Paragrafs», «§»), kas galvenajos proletariata stratēģijas un taktikas jautājumos stāvēja tuvāk Ļeņinam, nebija konsekvents lielinieks. *Viņa raksti par organizācijas un agrarjautājumiem liecina, ka viņš tad atradās zem stipra Rozas Luksemburgas un Kautska iespaida.»*¹ (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Autora spriedums par b. Stučkas toreizējo attiecību pret ļeņinismu sakrīt galvenos vilcienos ar mūsējo. Mēs vairākkārt esam pastrīpojuši b. Stučkas *tuvošanos* lieliniecismam, viņa neapšaubāmās simpatijas pret pēdējo un viņa *patstāvīgo* domu tuvību ļeņinismam, zinādami reizē, ka arī viņš toreiz vēl nepietiekoši pazina Ļeņina galvenos darbus, pateicoties savai atrautībai no revolucionārā centra un nepietiekošām saitēm ar krievu biedriem. Tomēr K. Kautska maitājošo iespaidu, kā to pastrīpo Gavens un vēlāk it sevišķi K. Soms, es personīgi negribu atzīt, jo *toreizējais* Kautskis, t. i., Kautskis līdz 1906. gadam, nevarēja b. Stučku atvirzīt no ļeņinisma ceļa, *tālab ka līdz 1906. gadam pats Ļeņins nevienā pašā rakstā nav norobežojies no Kautska agrarā jautājumā.* Taisni otrādi: Ļeņins bija toreiz karstākais Kautska aizstāvis agrarajā jautājumā, un mēs no b. Stučkas nekādā ziņā nevarējām pagērēt, lai viņš būtu ļeņiniskāks par pašu Ļeņinu. Zem «kautskisma» vārda tagadējā nozīmē jāsaprot nevis *ortodoksālā*, bet *renegatiskā* Kautska mācība, t. i., tā perioda mācība, kad Kautskis, — sākot ar 1907. gadu, sāk novirzīties no revolucionārā marksisma pozīcijas un pārvērsties galu galā par socialnodevēju.

Pietiek, ja aizrādām uz Ļeņina recenziju par Kautska grāmatu «Agrarais jautājums», kura bija 1899. gadā nodrukāta žurnālā «Načalo». Šī recenzija ir tiešā Kautska agrarās teorijas propaganda. Recenzija sākas sekošiem vārdiem:

«Kautska grāmata — pēc «Kapitāla» 3. sējuma — ir visievērojamākā parādība jaunākajā ekonomiskajā literatūrā. Marksismam līdz šim trūka darba, kurš sistematiski apskatītu kapitalismu zemkopībā. Tagad Kautskis aizpildījis šo robu ar savas plašās (450 lpp.) grāmatas pirmo nodaļījumu, kas nosaukts: «Lauksaimniecības attīstība kapitalistiskajā sabiedrībā» (I.—300. lpp.)»²

¹ Latvijas Socialdemokratijas II kongress, 4. lpp.

² V. I. Ļeņins; Recenzija. *Karl Kautsky, Die Agrarfrage*. Eine Uebersicht über die Tendenzen der modernen Landwirtschaft und die Agrarpolitik u. s. w. Stuttgart, Dietz, 1899. (Raksti, 4. sēj., 75. lpp. — Red.)

Nostādot Kautska konsekventi izturēto zinātnisko līniju pretī krievu narodņiku apgalvojumiem par siksaimniecības pārkumu pār lielsaimniecību, pie kuriem tie nonāk, izraujot atsevišķas parādības kapitalistiskā lauksaimniecībā no viņu kopsakara, Ļeņins turpina: «Kautskis neizdara šo parasto kļūdu... viņš nevienu reizi neapmaldās faktu kaudzēs, ne reizi neizlaiž no acīm vissīkākās parādības sakaru ar kapitalistiskās zemkopības vispārējo iekārtu un ar kapitalisma vispārējo evolūciju.»¹

Attiecībā uz Kautska uzskatiem par moderno lauksaimniecību Ļeņins dod sekošo apliecinību: «Tālāk tiek izpētīts «modernās lauksaimniecības kapitalistiskais raksturs», — īss un populārs, bet augstākā mērā precīzs un talantīgs Marksa peļņas un rentes teorijas iztīrājums... Pēc tam tiek apskatīta lielražošanas attiecība pret sīkražošanu, pie kam izrādās, ka pirmās tehniskais pārkums pār otro ir neapšaubāms. Kautskis pamatīgi pierāda šo tezi un sīki apstājas pie tā apstākļa noskaidrošanas, ka sīkražošanas stabilitāte zemkopībā nepavisam nav atkarīga no zemkopības tehniskās racionalizācijas, bet no tā, ka sīkzemnieki nopūlas darbā vairāk nekā algotie strādnieki un pazemina savu vajadzību līmeni zemāk par algoto strādnieku vajadzību un dzīves līmeni. Dati, ko Kautskis sniedz, lai to apstiprinātu, augstākā mērā interesanti un spilgti...»²

Šādā tonī Ļeņina recenzija izturēta līdz pašam galam, un viņš to nobeidz vārdiem: «Jācer, ka Kautska grāmata parādīsies arī krievu tulkojumā.»³

Vēl daudz spilgtāk izpaužas Ļeņina pozīcija attiecībā pret K. Kautski viņa pazīstamajā kritikā par B. Bulgakova rakstu «Par zemkopības kapitalistiskās evolūcijas jautājumu», kurā pēdējais kritizē Kautska augšā minēto grāmatu. Ļeņins turpretī kategoriski nostājas Kautska pusē, vairākkārt pastrīpojot pēdējā marksistiski izturēto līniju.⁴

Un ne tikai attiecībā uz teoriju agrarajā jautājumā, bet arī attiecībā uz Krievijas 1905. gada revolūciju toreizējais Kautskis neskatījās «rengata Kautska» acīm... Es pilnīgi piekritu J. Krūmiņam (Pilātam), kurš sekojoši raksturo toreizējo Kautski. Viņš saka:

«Starp citu, taisni zīmējoties uz 1905. g. revolūciju, Kautskis savā laikā izpauca gluži pareizus marksistiskus ieskus... Toreiz Kautskis prāta saistīt Krievijas revolūciju ar proletarisko revolūciju Eiropā, kura savukārt apaugļos Krieviju socialistiskās revolūcijas dīgļiem.»⁵ Un «par sirds

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 4. sēj., 76. lpp. — Red.

² Turpat. — Red.

³ Turpat, 80. lpp. — Red.

⁴ Turpat, 85.—135. lpp. — Red.

⁵ Pilāts, Piezīmes par 1905. g. revolūciju un viņas dzinējspēkiem. «Cīņas Biedrs», 1926. g., Nr. 1, 16.—18. lpp.

taisīšanu socialnodevējiem, kuri iet roku rokā ar tagadējo renegatu Kautski», Pilāts pieved plašu citātu no Kautska, kurā pēdējais pastrīpo, ka «revolucionārās domas un revolucionārā darba smaguma centrs pārvietojas aizvien vairāk un vairāk uz slavu pusi... Krievija, kas sevī uzņēmusi tik daudz revolucionaras iniciatīvas no Rietumiem, tagad varbūt ir gatava pati kalpot tiem kā revolucionaras enerģijas avots. Krievijas uzliesmojošā revolucionārā kustība varbūt izrādīsies pats varenākais līdzeklis, lai izskaustu to glēvās filistrības un šauri praktiskā politikanisma garu, kas sāk izplatīties mūsu (t. i., Vakareiropas socialdemokratijas. — P. D.) rindās... Bet, lai kā beigtos tagadējā cīņa Krievijā, nebūs veltīgas to mocēkļu asinis un upuri, kurus tā prasīs, diemžēl, vairāk nekā pietiekami. Tie apaugļos socialā apvērsuma asņus visā civilizētā pasaulē, liks tiem augt krāšņāk un ātrāk. 1848. gadā slavi bija kā sprakstošs sals, kas nokoda tautas pavasara ziedus. Var būt, ka tagad viņiem lemts būt par to vētru, kas salauzīs reakcijas ledu un neatvairāmi atnesīs tautām jaunu, laimīgu pavasari.» (Kārlis Kautskis, «Slavi un revolūcija». — *Red.*)

Es jūtos piespiests pakavēties ilgāk pie Kautska un «kautskisma», lai novērstu reizi uz visiem laikiem nelaimīgo iedomu, it kā «kautskiskās» kļūdas pie b. Stučkas un citiem Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas vadošiem biedriem speciali būtu novedušas pie 1905. gada revolūcijas sakāves Latvijā. Es vispār noraidu vieglprātīgo «kautskisma» grēku piekabināšanu b. Stučkam, jo tas būtu tikpat daudz kā viņu apvainot «renegatisma» grēkos. Zinādams diezgan labi b. Stučkas raksturu un darba metodi, varu ar mierīgu apziņu apliecināt, ka b. Stučka starp visiem man pazīstamiem latviešu marksistiem bija *vispatstāvīgākais* domātājs. Speciali padevies viņš nav *nekad* nedz Kautska, nedz R. Luksemburgas iespaidam. Tiesa ir tas, ka viņš atradās zem vislielākā domātāja *Kārļa Marksa tieša iespaida*, un vēlāk, kad viņš, *patstāvīgi* iedziļinādamies dzīvajā apkārtņē, izveidojās par revolucionaru marksistu, viņš ar katru dienu jo vairāk un vairāk padevās vislielākā revolucionara — *Leņina* iespaidam. No Kautska viņš ņēma labāko, kas vēsturiski pierādīts, un atmeta to, kas stājās pret-runā ar dzīvo revolūcijas dialektiku.

Ne aizrautība ar «kautskismu» noveda pie 1905. gada revolūcijas sakāves, bet vesela virkne apstākļu, par kuriem jau pa daļai bija runa un kuri ir atsegti *Ziemeļa* u. c., — ievērojamā mērā arī paša b. Stučkas darbos. Runājot par 1905. gada revolūcijas «kļūdām», b. Stučka vairākkārt pastrīpo, ka revolūcijas vadība nebija arvien savu uzdevumu augstumos, ka «revolūcija aizsteidzās priekšā savai vadībai. Vadība šķīta vadām, bet kļuva vadīta.» Kā vislielāko kļūdu b. Stučka atzīst to, ka «nebija vēl Krievijas un Latvijas kopējas socialdemokratijas». «Bet tā,» saka b. Stučka, un mēs viņam varam tikai piekrist, «bija vēstures kļūda, uz kuras pamata mēs nevarām nodarboties ar fantazijām, kas būtu bijis, ja tā nebūtu bijis...

Atzīstot kļūdas, mēs tās atzīstam tikai priekš nākotnes, ne pagātnes. No revolūcijas kļūdām mācāmies pareizi būt revolucionariem.»¹

Atgriezīsimies tagad atkal pie 1905. g. notikumiem... pieturoties pie b. Stučkas atstāsta.

«Jau oktobrī-novembrī nodibinās lauku varas iestādes, kas izdzen baronus no muižām un pāriet bruņotā sacelšanās. Tai ir pat sava «centralvara» — zemnieku kongress un birojs. Un pilsētu proletariats? Tas tikai oktobrī sāk organizēties arodbiedrībās un decembrī spriež par pilsētas varas iestādēm. Krievijā, atminieties, lieta bija citāda: papriekšu pilsētu revolūcija nogāja līdz strādnieku padomēm un bruņotai sacelšanai 1905. g., un tikai 1906. g., jau par vēlu, uzliesmoja lauku revolūcija.

Tātad Latvijā faktiski revolūcija aizgāja tālāk nekā programā. Muižnieki jau bija padzīti, bet zemnieku varas rezolūcija apstiprināja viņu skaidri kapitalistiskās tiesības uz zemi,» saka b. Stučka.²

Centralbiroja 1905. g. 8. decembra uzsaukumā bija tiešām publicēts sekošais, revolūcijas loģikai pretējs lēmums: «Dalīt muižu zemi un izdot pa gabaliem nav pieļaujams... Jāgādā tikai, lai visas priekšrocības, ko baudīja muižu zeme, kristu, lai muižnieki nebūtu cits nekā gruntnieki, zemes īpašnieki. Privatīpašums uz zemi tuvākā nākotnē nav iznīcināms.» (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Tālāk b. Stučka pareizi piezīmē: «Tolaik doma, ka privatīpašuma atcelšana uz zemi (pastrīpojums mans. — P. D.) ir buržuiskas revolūcijas izvešana līdz beigām, kā to vēlāk b. Leņins mācīja uz Marksa vārdu pamata, bija sveša, kā tā ir sveša līdz šai baltai dienai socialdemokratijai vispār. To visu mēs nesapratām vēl 1905. g. To daudzi vēl nesaprot tagad, kad tie izpleš rokas par Latvijas 1905. g. un runā vai nu par klasiski zemniecisku jeb par skaidri proletarisku revolūciju. Tā bija viena un otra. Tāds bija 1905. g. dualisms (divdabība) Latvijā.»

Neraugoties uz Centralbiroja aizliegumu, privatīpašuma svētumu revolucionārā zemniecība neatzina. Kungu piļu dedzināšana un muižnieku izkvēpināšana no viņu bruņinieku pilīm norisinājās kā pēc komandas. Pēc oficiālām ziņām, Latvijā 1905. gada laikā tika nodedzinātas 412 pilis. «Visā Vācijā,» piezīmē b. Stučka, «lielajā «zemnieku karā» 400 gadus atpakaļ tika nodedzinātas 1000 pilis.» Šādu zemnieku sašutumu oficiālais ziņojums izskaidro «ar lielo zemnieku ienaidu pret saviem muižniekiem, kuru mantības zemnieki tīkojuši par visu varu iznīcināt».

Jā gan, «melnaīs bruņinieks» drebēja, redzot, ka viņa gadsimteņu ilgai valdībai tuvojas gals. Un taisni tādā brīdī notiek viena no vislielākām vēsturiskām kļūdām, ko b. Stučka vienkārši nosauc par tautas mīkstčaulību.

¹ P. Stučka, 1905.—1925. g. «Cīņas Biedrs», 1926. g., Nr. 1, 11. un 12. lpp.

² P. Stučka, 1905. gads Latvijā, 22. lpp.

Proletariatam revolūcijā jābūt «humanam», jābūt «korektam», viņš nedrīkst būt «asinskārīgs», līdzīgi viņa šķiras pretiniekiem, — šādas runas varēja dzirdēt no dažu intelīģentu mutēs partijas vadībā. Stučka pievērsās pilgtus piemērus, kā uzvarējušie revolucionāri Latvijā apžēloja savus pretiniekus: «Revolucionārā tauta «dāvā dzīvību» Zaļās muižas zvēram — muižkungam Meirim. Stāmeres baronu Volfu notiesā par divkārtēju politisku slepkavību — svinīgi «izraidīt no pagasta robežām». Irlavā ar apcietinātiem muižniekiem, ko vaino par socialdemokratiskās partijas zieģeļu savtīgu viltošanu, apietas tik mīlīgi, ka pat ārstu ataicina nervozajām baronietēm. Un jo sevišķi jāmin Kokneses-Lielvārdes gadījums, kur 36 apcietināti baroni un to dienderi top apžēloti no pašas partijas CK.»¹

Par šīm mikstčaulīgām «izlīguma sarunām starp revolūciju un kontrrevolūciju» b. Stučka stāsta sekošo:

«Ar vēstuļu kopiju rokā CK priekšstāvji J. Jansons-Brauns un A. Buševics (Zvejnieks) iesāka sarunas ar Vidzemes muižniecības priekšniecību. Muižniecība bija «uz visu» ar mieru. Tā izvēlēja «visliberalākos» baronus Rozenu un Volfu kā delegātus, un izlīgums notika. Delegācija iz Jansona — Buševica un Rozena — Vofļa devās uz Lielvārdi, kur jau atrada par izbrīnīšanos priekšā visus vaņģiniekus, izņemot 5 nosistos. Biedrības namā notika vēsturiskā Lielvārdes tautas sapulce ar CK priekšstāvju runām.

Pēc tam barons Rozens, noņēmis cepuri tautas priekšā, ņēma vārdu. Tas izskaidroja, ka uz Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas Centralās Komitejas pieprasījumu Vidzemes muižniecības konvents ceturtdien (1. dec.) nolēmis: 1) spert visus soļus, lai bez kavēšanās tiktu *atcelts karastāvoklis un pastiprināta apsardzība*; 2) Vidzemes muižnieki nosolās, ka viņu muižās² turpmāk netiek vairs turēti zaldāti un ka tie darīs visu, kas vien viņu spējā stāv, lai *novērstu karaspēka sūtīšanu uz lauku apgabaliem*; 3) Vidzemes muižnieki apsolās, ka viņu *cilts piederīgie tūlī izstājas no brioprātīgā policijas dienesta.*»³

Beigās Rozens vēl runā par muižniecības sirsnīgo vēlēšanos «saprasties ar tautu kopējā darbā» un žēlsirdīgi sola no savas puses ziedot 500 rubļus priekš cietušo pabalsta. Un CK locekļi padevās mīlīgo runu iespaidam un atlaida baronus dieva mierā.

Un kādas bija šīs revolucionārās mikstčaulības sekas? — «Baroni labprātīgi gāja soda ekspedīciju priekšgalā. Un barons Rozens sēdēja Tiesu palatā kā kārtas priekšstāvis, kad tiesāja revolucionārus.»

Lai mācās jaunās paaudzes: *Mikstčaulība revolūcijā ir lielākais nozie-*

¹ P. Stučka, 1905. gads Latvijā, 22. un 23. lpp.

² Biedrs Stučka šē taisa piezīmi: «Kā redzat, barons pat te ar trīsošām bīksēm neaizmirst uzsvērt, ka muižas ir «viņu».»

³ P. Stučka, 1905. gads Latvijā, 24. un 25. lpp.

gums. Vishumanākā ir tā revolūcija, kura savus nīknākos un apzinīgākos šķiras ienaidniekus cik spējams ātrāk padara nekaitīgus!

Neraugoties uz pielaistām dumjībām, revolūcija turpināja savu gaitu. Partijas organizācijas spēra visādus soļus, lai ievilktu karaspēka nodaļas revolūcijas pusē. Mēs jau minējām par nopietniem panākumiem šīnī ziņā no vietējās krievu lielnieku komitejas puses. Arī oficialās ziņas apstiprina agrāk minēto streiku Liepājas matrožu starpā un it sevišķi nopietno stāvokli Daugavgrīvas cietoksnī, «kuram revolucionari piegriezta sevišķu vērtību un kur sevišķo ieroču pulki bija stipri sapropagandēti... Galu galā tikai Bolderājas kājnieku bataljoni un stingra uzraudzība pār artilērijas mīneriem un sapieriem no oficiēru un cietokšņa žandarmu komandas puses un zaldātu organizācijas centroviku-zaldātu arestī novērsa atklātu dumpi un to, ka cietoksnis būtu kļuvis revolucionāru rokās.»

Armijas daļu mēģinājumi piesieties revolūcijai tika nopiesti ar pretinieka pārspēku. «Bet kamēr,» saka b. Stučka, «karapulki nepārgāja uz revolucionāru pusi, un tas, revolūcijai aprobežojoties ar vienu nomali, uz ilgu laiku nebija iespējams, — revolūcijas galīgas uzvaras sasniegt nevarēja.» Lūk, arī viens no galvenajiem neveiksmes iemesliem 1905. gada revolūcijā Latvijā!

Neapšaubāmu lomu 1905. gadā spēlēja tautas *milicija*. *Vispārēja tautas apbruņošana*, protams, nebija iespējama toreizējos apstākļos. Ieroču ekspropriācija deva samērā niecīgus rezultātus. Un tomēr saviem aprobežotiem ieročiem izdevās iztīrīt vienu pilsētu pēc otras, vienu apriņķi pēc otra no zaldātu pulciņiem. Reizē ar šiem pulciņiem aizbēga arī baroni. «Baroni kā gāju putni mūka pulciņiem pa priekšu uz kādu muižu, tad no turienes uz pilsētu patruļu apsardzībā, mežos apšaudīti no revolucionāriem.» Bet, «tiklīdz šie karapulciņi sapulcējās pilsētā, tie kļuva par spēku un kāva revolucionārus»¹. Tāds gadījums norisinājās pazīstamās *Tukuma sacelšanās* rezultātā, pie kuras asiņainās apspiešanas krita ap 60 revolucionāru.²

Kontrrevolūcijas spēki pamazām sāka ņemt pārsvaru pār revolūcijas spēkiem. Un tomēr Latvijas proletariāts turpināja varonīgi cīņu. 1905. gada 25. novembrī Rīgā top izsludināts *generalstreiks*. Streiks bija virzīts pret karastāvokli, kuru valdība bija jau nolēmusi 22. novembrī.

¹ P. Stučka, 1905. gads Latvijā, 26. un 27. lpp.

² Pie pēdējās, kā arī pie citu asiņainu sadursmju, kā *Lielvārdes-Rembates kaujas* u. c. sīkumiem, mēs nevaram apstāties. Tuvākas ziņas par šīm kaujām un viņu rezultātiem ir lasāmas Latviešu socialdemokrātiskās strādnieku partijas organā «Pēterburgas Latvietis», kas t. s. «brīvības dienās» sāka iznākt legāli un laimīgi noturējās no 1905. gada 22. oktobra līdz 1906. gada janvarim, kad viņš no valdības tika aizslēgts. (Par Lielvārdes-Rembates kauju. «Pēterburgas Latvietis», 1905. g., Nr. 3. — Tukuma revolūcija. Turpat.)

Strādnieku protests, kā raksta V. Dermanis¹ «ir spīdoši izvests. Ģeneralstreiks izjauca administrācijas plānus, kuri izgāja uz to: gāzties ar visu krūti virsū socialdemokrātiskai cīņai pilsētās un revolucionārai zemnieku cīņai, izpostīt strādnieku organizācijas, nožņaut sapulču, runas un rakstu brīvību. Neviena no šiem plāniem nav izvests... Kopā saņemot sacīto, jāliecina, ka ģeneralstreiks Rīgā bija liels solis uz priekšu Krievijas revolūcijā. Rīgas strādnieki nobeidza šo streiku nesalauzti, cīņas spīgti un saprot gaišāk nekā jebkad, ka viņi stāv izšķirošās cīņas priekšvakarā...»

Tikpat spīdoši tika izvests ģeneralstreiks Jelgavā, kur viņš ilga no 25. līdz 30. novembrim.²

«Rīgas strādnieki... saprot... ka viņi stāv izšķirošās cīņas priekšvakarā,» raksta V. Dermanis CK vārdā citētajā rakstā. «Rīgas ģeneralstreiks noskaidroja ļoti gaiši turpmākos revolucionārās cīņas uzdevumus. Viens no tādiem uzdevumiem ir *tautas apbruņošana*. Līdz demokrātiskai republikai mēs ar ģeneralstreiku netiksim. Demokratisku republiku varēs izcīnīt tikai bruņota revolucionāra tauta kopā ar karaspēka revolucionāro daļu. Ģeneralstreiks Rīgā gaiši pierādīja, ka, turpinot vēl dažas dienas šo streiku, Rīgas proletariats nenovēršami būtu nonācis pie bruņotas sacelšanās, pie ielu cīņām. Bet tāda bruņota sacelšanās varēja beigties ar proletariāta sakaušanu, ievērojot to, ka nevarēja stingri noteikt, kurā pusē svērsies karaspēks...»

No decembra sacelšanās Maskavā man ļoti spilgti iespiedušies atmiņā fakti, ka bieži vien vietējā garnizona daļas svārstījās un pēc mūsu kaujinieku uzrunām miermīlīgi atkāpās. Novembrī, lūk, Orlova bandas vēl nebija ieradušās Latvijā, kamēr vietējā garnizona daļa bija diezgan lielā mērā dezorganizēta caur partijas aģitāciju. Federatīvā komiteja, bez šaubām, pārāk teoretiski piegāja pie jautājuma, apsvērdama spēku samērus. Bet līdz ar to viņa izlaida iniciatīvu no savām rokām. Apmierinādamās ar to, ka karastāvoklis netika ieviests, viņa 28. novembra vakarā pasludināja ģeneralstreiku, sākot no 29. novembra rīta, par *atceltu*.

Drīz pēc tam seko vēsturiskie decembra notikumi Pēterburgā un Maskavā. «Lietu stāvoklis,» raksta b. Stučka, «top nopietnāks. Pēterpilī arestē pirmo strādnieku deputātu padomi. No Pēterpils dzird par zaldātu sūtīšanu pret Baltiju. Maskavā bruņota sacelšanās. Jautājums par bruņotu sacelšanos stāv arī Rīgas proletariāta priekšā. Viskrievijas ģeneralstreiks izsludināts. Ko darīs Rīgā? Ziņas par dzelzceļu streikiem ļoti knapas un maldinošas; no Rīgas nāk provokatoriskas ziņas par uzvaru Rīgā, no

¹ V. Dermanis, Ģeneralstreiks Rīgā. «Pēterburgas Latvietis», Nr. 2 (nodrukāts bez paraksta).

² V. Skare, Ģeneralstreiks Jelgavā. «Pēterburgas Latvietis», Nr. 2 (bez paraksta).

Pēterpils ziņas par uzvaru Pēterpilī. FK sanāk kopā ar krievu s.-d. abām frakcijām un apspriež jautājumu: vai streiku un bruņotu sacelšanos jeb tikai līdzjūtību Krievijas streikam. FK atraida sacelšanos un streiku. Bet fabriku socialdemokratisko šūniņu priekšstāvji ar 203 pret 130 balsīm nospriež ģeneralstreiku uz 13. decembri. Karaspēks šoreiz jūtas dūšīgāks. Tas zina, ka nāk palīgi. Daugavgrīva ir likvidēta. Tas nāk kratīt sapulces (lielu dzelzceļnieku mitiņu no 4000 cilvēkiem Romanova ielā utt.). Sadursmes top draudošākas. Streika lozungs: simpatijas Krievijas ģeneralstreikam. 16. decembrī Rīgā streiks top pasludināts par izbeigtu.»¹

Caur ko izskaidrojams šāds solis? Vai tā bija zaķpostalība, aukstasiņīgs aprēķins, vai faktiskās situācijas neizprašana?

Spriežot pēc Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas oficiālā organa «Pēterburgas Latvietis» ziņām², vietējo organizāciju vidū valdīja liels apjukums. Rīgas latviešu strādnieku priekšstāvju sapulcē 11. decembrī, kurā ņēma dalību ap 800 personu, lielākais balsu vairākums bija pret streiku. Te, bez šaubām, spēlēja noteicošo lomu atsevišķu CK locekļu oportunitisms, jo Krievijas Socialdemokratiskās strādnieku partijas biedri un Bunda Rīgas biedri kategoriski pieprasīja pievienošanos ģeneralstreikam. Ir jāpieņem, ka, pateicoties viņu spiedienam, 12. decembrī Federatīvā komiteja atcēla iepriekšējo lēmumu. Ģeneralstreiks Rīgā sākās 13. decembra rītā.

Reizē Federatīvā komiteja izstrādāja plānu jaunas revolucionaras pašvaldības vēlēšanām Rīgā, kuras galvenie uzdevumi — organizēt *bruņotu pilsētas miliciju, ieroču apgādāšanu*, pabalstu strādniekiem streika laikā utt.

14. decembrī fabrikās notika plaši mitiņi, it sevišķi grandiozs bija dzelzceļnieku mitiņš Romanova ielā, kurā piedalījās ap 4000 strādnieku. Bet kontrevolūcija jau strādāja plašā apjomā. Mitiņu aplenca karaspēks, notika plašas kratīšanas un ieroču konfiskācija. Mitiņa telpas bija ielenktas līdz vēlai naktij. Administrācija pieprasīja ieroču, kā arī dzelzceļnieku vadoņu, starp citu, arī populārā sapulču vadoņa Maksima izdošanu. Pēdējam tomēr izdevās pazust.

Tanī pašā dienā kazaki ielenca Langes kuģu būvētavu. Arī te notika kratīšanas un ieroču konfiskācija, kauču arniecīgiem rezultātiem, jo strādnieki bija pa starpām labi iemācījušies noslēpt ieročus. Vakarā pa Rīgas ielām jājušas kazaku un dragunu patruļas, pie kam zaldāti izturējušies ļoti izaicinoši. Kazaki jājuši pa trotuariem, grasīdamies šaut vai cirst zobeniem. Publika meklēja patvērumu sētās un namos.

¹ P. Stučka, 1905. gads Latvijā, 31. un 32. lpp.

² Ģeneralstreiks Rīgā. «Pēterburgas Latvietis», Nr. 7—8 (raksts pieder V. Dermanim).

Stāvoklis kļuva ar katru stundu draudošāks, kālab Federatīvā komiteja kopā ar Krievijas Socialdemokratiskās strādnieku partijas delegātiem tanī pašā vakarā noturēja kopēju apspriedi par pašreizējo stāvokli — par jautājumu: beigt vai turpināt streiku? Lēma noklausīties strādnieku priekšstāvju spriedumu.

Otrā rītā atkārtojas daudzās fabrikās mītiņi, kuros apspriež streika jautājumu. Balsis skaldās, pie kam latviešu strādnieku vairākums izsakās pret streika turpināšanu. Baltijas vagonu fabrikas strādnieki, kur liela daļa krievu strādnieku, kuri atradās zem vietējās krievu partijas komitejas iespaida, izteicās *par streika turpināšanu*.

Federatīvā komiteja, izejot no strādnieku vairākuma lēmuma, pasludināja no 16. decembra streiku par izbeigtu, kauču *Krievijas Socialdemokratiskās strādnieku partijas komiteja šo lēmumu neatzina*. Savu lēmumu Federatīvā komiteja izsludina sevišķā lapiņā zem virsraksta «Generalstreika beigas», kurā ļoti spilgti atspoguļojas vietējās partijas vadības pretrunu pilnā noskaņa, — pārliecība par bruņotās sacelšanās *nepieciešamību*, bet arī reizē par viņas neiespējamību vietējos apstākļos.

«Mēs iesākām ģeneralstreiku,» lasām minētā lapiņā, «lai izteiktu savu solidaritāti mūsu brāļiem — strādniekiem Krievijā, kuri ar ģeneralstreiku protestēja pret valdības patvarībām, lai izteiktu savu solidaritāti Maskavas biedriem, kuri varonīgi un paš aizliedzīgi uzsākuši bruņotu sacelšanos.

... Mēs bijām noņēmušies ar ģeneralstreiku aizstāvēt brīvības, ko esam savām asinīm iekarojuši... Lai sasniegtu vēl vairāk, *tad streikam vajadzēja pārvērsties par bruņotu sacelšanos*. Patvaldība, baidīdamās no revolūcijas, ar 17. oktobra manifestu *devusi visu*, ko tā varēja dot. Bet mums nav gana «doto» brīvību; mēs sniedzamies pēc pilnīgas demokratiskas kārtības, pēc demokratiskas republikas. *Bet demokrātiska republika ir patvaldības nāve*. (Pastrīpojums oriģinālā.) *Tādu brīvību mēs varam iekarot tikai ar vispārēju bruņotu tautas sacelšanos.*» (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Pēdējā rindiņā taisni slēpjas galvenā atslēga priekš FK rīcības izpratnes. FK bija pārliecināta, ka Latvijā *izolēta* sacelšanās beigsies ar sakāvi, ka viņa var vest pie uzvaras *tikai vispārējās tautas* (t. i., visas Krievijas) *sacelšanās* gadījumā. Tālab viņa, skaidri apzinādamās, ka priekš tā, «lai sasniegtu vēl vairāk, tad streikam vajadzēja pārvērsties par bruņotu sacelšanos», aptur *pašu streiku* kā pirmo soli uz sacelšanos. Viņa spriež, ka priekš tā, lai pārvērstu ģeneralstreiku par bruņotu sacelšanos, Rīgas proletariātam trūkst spēku. Pārspēks jau atradās kontrrevolūcijas pusē. «Ka valdība *nedomā* pret ģeneralstreiku piekāpties,» tā lasām augšā citētajā rakstā, «to jo gaiši liecina tagadējā administrācijas politika pa ģeneralstreika laiku. Šī politika ir reakcionara, asāka un varmācīgāka nekā

jebkad. Streikotāji simtiem top apcietināti, sapulces noliegtas, viena pēc otras no ģeneralstreika pārņemtās pilsētas top noliktas karastāvoklī un zem ārkārtējas apsardzības, karaspēks pārplūdina streika vietas un ar asins straumēm tiecas apspiest ģeneralstreiku...»

Proletariatam acīm redzot nepietiek ieroču priekš sekmīga atspara zaldātu pārspēkam. «Priekš *izšķirošas* cīņas par demokrātisku republiku,» lasām minētā rakstā, «ģeneralstreiks *šimbrīžam* ir nepietiekošs. Rīgas proletariātā šīs atziņas ir pārgājušas miesās un asinīs. Tālab tas stājas atkal darbā nevis salauzts un sakauts, bet kā kareivis, kurš gatavojas uz kauju...» — Un tomēr mēs zinām, ka Baltijas vagonu fabrikas strādnieki, kurā vietējās Krievijas Socialdemokratiskās strādnieku partijas komitejai bija iespaids, izteicās pret streika atcelšanu. Dzelzceļnieki pat vēl 17. decembrī, t. i., vēl pēc streika oficiālās nobeigšanas, noturēja sapulci, kurā, pēc «Pēterburgas Latvieša» ziņām, «pie balsosšanas pret streiku izteicās tikai 2 balsis, turpretī pāri par 2000 balsu bija par streika turpināšanu... Visos valdīja nelaužama pārliecība streiku turpināt līdz pilnīgai uzvarai.»¹

Mēs apstājamies tik sīki pie «Pēterburgas Latvieša» ziņojuma par Rīgas decembra streiku, kā arī pie FK publicētās lapiņas, lai faktu apgaismojumā pārbaudītu aso pārmētumu, kuru Ziemeļis raida pret toreizējiem Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas līderiem, kuri, kā viņš pats atzīmē, «par maziniekiem toreiz sevi neuzskatīja». Viņš, pēc mūsu domām, pārāk kategoriski apgalvo, ka revolucionārā kustība apstājās un sašķīda *«tikai* tāpēc, ka te jau bija vajadzīga patiesi lielinieciska vadība no mūsu partijas CK puses, bet šādas vadības nebija». (Vārdušs *«tikai*» pastripots no manis. — P. D.)

Apskatot argumentus, kādus partijas vadība Latvijā izvirzīja pret bruņotās sacelšanās pārņemšanu uz pilsētām un varas sagraušanu, Ziemeļis raksta sekojoši: «Cik man zināms, reti bija tāda rakstura iebildumi, ka sacelšanās ir riskanta lieta vai arī tāda, kurai nav nekādu izredžu, ka varu nav iespējams sagrabt aiz revolucionāro spēku vājuma. Vispārējās domas bija tādas, ka uzvara ir nodrošināta vai vismaz pilnīgi iespējama. Galvenie iebildumi satilpa aizrādījumā, ka Latvija esot tikai Krievijas normale, ka viņa nedrīkstot «aizsteigties priekšā», ka jāgaida iniciatīva no Pēterburgas vai Maskavas puses. Ar vārdu sakot: lai uzsāk citi, un tad būs redzams, ko mums darīt.» — Augšējie fakti liecina, ka strādniecības vairākums tomēr nebija tik optimistiski noskaņots.

Ziemeļis kategoriski apgalvo, ka toreiz bruņota sacelšanās Latvijā «bija pilnīgi izvedama» un ka «viņa varēja darīt izšķirošu iespaidu uz visu tālāko pirmās Krievijas revolūcijas gaitu».

¹ Dzelzceļnieku sapulce. «Pēterburgas Latvietis», Nr. 10.

Spriežot pēc mums tagad zināmo, bet toreiz nezināmo objektīvo apstākļu pamata, mēs gandrīz varētu piekrist Ziemeļa apgalvojumam, bet mēs nevaram viņam piekrist, ka visa vaina meklējama «toreizējo vadoņu — centristu oportunistiskos, tīri mietpilsoniskos aprēķinos». Nav noliedzama pat viena otra vadoņa «mietpilsonība», bet noliegt mazās «normales» — Latvijas revolūcijas likteņa atkarību no pārējās lielās Krievijas kustības gaitas tomēr būtu nepareizi. Bez tam toreiz Rīgas partijas centram nebija zināmi tie svarīgie fakti par paniku, kas bija pārņemusi tiklab vietējos, kā arī centralos varas organus, kuri mums tagad zināmi, pēc tam kad Oktobra revolūcija atvērusi archivu dokumentus, par kuriem Ziemeļis tik krāsaini raksta savā interesantajā referatā «Par lielniecisma attīstību Latvijā»¹.

Nevar būt šaubu, ka Latviešu socialdemokratiskā strādnieku partija būtu grozījusi savu taktiku, ja viņai būtu bijis pilnīgāks pārskats par spēku samēru. Bet ar to vien arī jautājums vēl nebūtu izšķirts, jo atsevišķu personu kļūdas vien nevar izšķirt visas lielās revolūcijas likteni.

Vai tiešām partijas vadība bija izdarījusi noziegumu, ka viņa neturēja par iespējamu «aizsteigties priekšā», ka viņa gribēja nogaidīt «iniciatīvu no Pēterburgas vai Maskavas puses?» Lūk, pazīstamā *Tamerforsas* konference, kuras tīri lielnieciskā sastāvā ņēma dalību *Leņins* un kurā arī piedalījās KSDSP Rīgas organizācijas komitejas loceklis M. Borodins, nobeidzās tikai 17. decembrī, kad Latvijas pilsētās jau bija ieviests karastāvoklis. Tamerforsas uzsaukums, kurā visas Krievijas partijas organizācijas top uzaicinātas izmantot Domes vēlēšanu sapulces, lai paplašinātu proletariata revolucionāro organizāciju un vestu visos tautas slāņos agitāciju par bruņotu sacelšanos, vēl nebija sasniedzis vietējās partijas organizācijas. Un, kā vēlāk izrādījās, viņš Pēterburgā bruņotu sacelšanos neizsauca, kamēr Maskavas sacelšanās iesākās vēl pirms Tamerforsas lēmumiem. Tātad revolucionārā situācija nebija vienāda visos rūpniecības centros un revolūcijas gaita neritēja gludi pēc gluži pareizi sastādītiem rezolūciju tekstiem.

Lai nu kā, mums tomēr šķiet, ka, neraugoties uz visām nodarītām kļūdām Latvijas 1905. gada revolūcijā, *Leņina* skaistais novērtējums, kuru viņš ir devis savā apsveicienā nelegalās «Cīņas» 100. numuram, paliks spēkā uz laiku laikiem.

«Revolūcijas laikā latviešu proletariats un latviešu socialdemokratija ieņēma vienu no vissvarīgākajām, pirmajām vietām cīņā pret patvaldību un visiem vecās kārtības spēkiem...» Pievezdams dažus salīdzinošus skaitļus par streiku kustību Latvijā un pārējā Krievijā, *Leņins* turpina:

¹ *Bērziņš-Ziemeļis*, Par lielniecisma attīstību Latvijā. Krājumā «LKP trīsdesmit gadi», 26. lpp.

«No tā ir redzams, par cik apzinīgāk, vienprātīgāk un revolucionārāk ir cīnījies latviešu proletariats. Bet ir arī zināms, ka viņa vadošā avangarda loma uzbrukumā absolutismam neaprobežojās ar streiku cīņu; viņš gāja bruņotās sacelšanās avangardā, viņš vairāk par visiem līdzēja pacelt kustību uz visaugstāko pakāpi, proti, uz sacelšanās pakāpi. Viņš vairāk par visiem ievilkā lielajā revolucionarajā cīņā pret carismu un pret muižniekiem latviešu lauku proletariatu un latviešu zemniecību.»¹

Un noslēgsim tagad 1905. gada revolūcijas apskatu Latvijā ar b. Stučkas šīs revolūcijas novērtējumu.

Nemsim to pašu Rīgas ģeneralstreiku.

«*Novembra ģeneralstreiks Rīgā,*» raksta b. Stučka, «kas iesākās 25. novembrī, bija virzīts pret karastāvokli, kas bija Pēterpilī parakstīts 22. novembrī un ko vajadzēja izsludināt Rīgā 25. novembrī. Priekšvakarā, 24. novembrī, bija liels dzelzceļnieku mītiņš, uz kuru ieradās žandarmu oficiēris ar zaldātiem. Viņš pieprasīja, lai slēdz sapulci; kad to neizpildīja, viņš deva pavēli gatavoties šaut. Te sapulces priekšsēdētājs... pasludināja FK vārdā ģeneralstreiku un slēdza sapulci. Uz vietas tika apturēti vilcieni, izlaists no lokomotīvēm tvaiks. No rīta streikoja visi dzelzceļi...»

25. novembrī fabrikas stāv. Ielas pārpildītas zaldātiem. Pat lielgabali uzstādīti pie vakzales, Vērmaņa dārzā, pie Pola fabrikas utt. Strādnieki uz CK uzsaukumu kaļ duramos ieročus (dunčus, piķus). Visur mītiņi, runas, uzsaukumi. Zaldāti klausās, pieņem uzsaukumus, solās nešaut. Pat dragunī miermīlīgi. Pulksten 5 parādās uz ielas gubernatora, landmaršala un pilsētas galvas paziņojumi, ka viņi lūdzot Pēterpilī atcelt karastāvokli. Bet streiks turpinās: līdz karastāvokļa atcelšanas oficiālai izsludināšanai, gubernatora Zveginceva un landmaršala Meiendorfa atkāpšanai un līdz vecās pilsētas domes aiziešanai, lai izvēlētu jaunu demokratisku domi...»

Kā redzam, Federatīvā komiteja sajūt, ka viņa ir — vara. Bet uzreiz... — turpina b. Stučka, «28. nov. streiku atceļ, skaitot no 29. novembra plkst. 6 no rīta, apmierinoties ar karastāvokļa neieviešanu. Ļaudis labi netic; plēš sākumā nost izsludinājumu. Streiks bez īsta iesākuma un bez īsta gala. To izsludināja FK vārdā un tikai pēc tam apstiprināja. To [izbeidza] bez īstā motīva: vēl velkoties dienu — otru, bija nenovēršama bruņota sadursme... Jautājums par varu Rīgā tā palika nenovests līdz galam...»²

Caur ko izskaidrojams šis piepešais lūzums? Partijas dokumentos par šo jautājumu noslēpumains robs. Varbūt Federatīvā komiteja bija saņēmusi ziņas par valdības lēmumu Pēterpilī «sūtīt visus brīvos karapulku,

¹ V. I. Leņins, Raksti, 16. sēj., 230. un 231. lpp. — Red.

² P. Stučka, 1905. gads Latvijā, 30. un 31. lpp.

lai neļautu Rīgu iekarot revolūcijai»? Mums it neviļus ienāk prātā mūsu slavenais konspirators nelaiķis *Treimanis-«Jēpītis»*, kas atradās Rīgas partijas centrā un kas prata atšifrēt visas valdības telegramas. Varbūt viņš bija atšifrējis, ka 4. decembrī ar paša ģenerālštāba priekšnieka piedalīšanos Pēterpilī bija nolemts sūtīt uz Baltiju 2 kājnieku pulkus, 8 jātnieku eskadronus un 16 lielgabalus, kuriem, kā raksta b. Stučka, «jāiekaro, jānodedzina un jāapšauj Latvijā»? Denunciācijas un petīciju raksti no vācu muižniecības un latviešu melnsimtnieku puses tā i plūda uz Pēterpili.

«Ko darīt?» jautā Stučka tālāk. «Uzstāties atklāti — nav spēka. Nolemj: vest partizaņu cīņu. Tā, protams, jāzaudē.

Pret Valku nāk ģenerālis Orlovs ar 10 000 zaldātiem, ar ģenerālgubernatora pilnvaru un vēlāk 2 ģenerāļi ar tādām pašām pilnvarām. Tā, pazobojās pats ģenerālgubernatora ziņojums, uz 3 gubernām iznāca vienā laikā 5 ģenerālgubernatori! Kā šāva un kāva šie 5 ģenerālgubernatori, tas attiecas uz 1905.—1906. g. kontrrevolūciju...»¹ Tā nobeidzās Latvijas varenā 1905. g. epopeja.

Pēc visu šo notikumu atstāsta b. Stučka taisa sekošo kopslēdzienu:

«Tiešām, pēc visa sacītā ir neapšaubāma patiesība, ka visā 1905. g. kustībā Latvijā hegemonija, vadītāja loma piederēja *Latvijas proletariātam un viņa avangardei — Latviešu socialdemokrātiskajai strādnieku partijai*. Tas pats par sevi vēl nebūtu nekāds izņēmums, jo tā ir raksturīga pazīme visām XX gs. revolūcijām. Bet Latvijai ir tā īpatnība, ka šā proletariāta revolucionārā kustība ir reizē arī *pirmā buržujski revolucionārā kustība Latvijā vispār*, kurā, neraugoties uz viņas proletarisko revolucionarību, uz brīdi tika ierauta visa revolucionārā buržuazija, arī viņas turīgā zemniecība un tās inteligence...

Es jau sacīju, ka par 1905. g. revolūcijas lielu trūkumu jāatzīst tas, ka Latviešu socialdemokrātiskā strādnieku partija toreiz vēl neiegāja Krievijas Socialdemokrātiskajā strādnieku partijā vispār, Latviešu socialdemokrātiskajai strādnieku partijai radnieciskajā lielinieku virzienā sevišķi. Tāda apvienība būtu ne vien novērsusi dažādas kaitīgas berzēšanās ar pēc virziena draudzīgu organizāciju, bet tā būtu ienesusi arī vairāk organizētības un plānveidības 1905. g. revolūcijā Latvijā. Es gan nedomāju, ka vispārēja vadība Latviju būtu atturējusi no tā, ka te revolūcija tika aizrauta ātrāk un tālāk uz priekšu jeb ka tā būtu spējusi aizraut līdzī pārejo Krieviju (sal. Ziemeļa domas. — P. D.). Revolucionāro liesmu, reiz aizsvilušu šinī degmaterialā, neizdots tā vai tā aizturēt. Un priekš līdzzaizraušanas Latvija bija pārāk niecīga daļa no visas neizmērojamās Krievijas.

Latvijā 1905. g. stiprā puse ir viņas augsti attīstītais proletariāts. Tādu apzinīgu proletariešu kadru, kādus mēs redzējām Liepājā un Rīgā 1905. g.,

¹ P. Stučka, 1905. gads Latvijā, 32. lpp.

te vēlāk nekad nav bijis. Tie apkauti, izsūtīti, aizsūtīti, emigrējuši vai aizbēguši uz visām pasaules malām. *Viņas vājā puse bija tādu vadoņu trūkums, kādi Krievijā bija Ļeņina personā.* Latviešu partiju raksturoja proletariešu pārsvars, inteliģences un revolucionāru tradīciju trūkums... (Pastripojums mans. — P. D.)

Programas jautājumi bija revolūcijas un partijas vājā puse. Mēs redzējām, ka revolūcija aptver visus laukus, visu zemniecību. Mēs dzirdam pat vārdus, ka Latvijas revolūcija bijusi tipiska zemnieku revolūcija. Tiesām to noveda līdz galam *vispirms uz laukiem*. Tur vispirms radās revolucionārās valdības vara. Bet mēs redzējām, ka ne vien pirmais, bet ikviens revolūcijas solis uz laukiem tika sperts uz socialdemokrātisko iniciatīvu zem viņas vadības...»

«Un taču,» turpina b. Stučka, «buržujskā revolūcija netika uz laukiem novesta līdz galam, jo muižu *konfiskācija jeb nacionalizācija, ja arī bija izvesta dzīvē, nebija nostiprināta ne teorijā, ne apziņā.* Socialdemokrātija toreiz, kā mēs redzējām, stāvēja stingri uz tā viedokļa, ka buržuaziskā revolūcija nedrīkst sludināt zemes privatīpašuma atcelšanu uz laukiem... Toreiz domāja skaidri, ka muižniecības vara salauzta, bet zemi nedalīja, to ņēma pārvaldē un apstrādāja kalpi, kuriem jau trīs vai vairāk proletariskas paaudzes aiz muguras... Nebija prasības pēc zemes dalīšanas, un jautājumu par zemi — atlika līdz Viskrievijas satversmes sapulcei. Par zemnieku zemi nebija nemaz i runas. Bet, ja jautājums būtu cēlies, tad būtu jājautā: *Kam dalīt?* Bezinventara kalps būtu bijis pret dalīšanu... 1905. g. arī latvieši aprobežojās ar to pašu teikumu kā Krievijā: pabalstīt zemnieku prasības, pat ja tie prasītu zemes dalīšanu. Pēdējie tās neprasiņa, vismaz ne masām...»

Attiecībā uz otro pamatjautājumu Latvijas revolūcijā, *nacionalo* jautājumu, b. Stučka raksta:

«Par to, ka latvieši 1905./6. g. aizstāvēja partijas uzbūves federalprincipu, tos dēvēja par nacionalistiem. Būtu jādomā, ka, vadot hegemonu lomā 1905. g. revolūciju, *partijai vajadzētu izbidīt nacionalu republiku, pat atdalīšanos.* Tā arī rakstīja prokurori savos apsūdzības rakstos: par Rūjienas, Zaķu salas, Kuldīgas utt. republikām. Patiesībā nedz socialdemokrātija, nedz buržuazija ne 1905., *ne vēlākos gados līdz 1917. g.* nekad nav prasījusi *Latvijas republiku*... Bet *ko gribēja, uz ko tiecās* patiesībā Latvijas revolūcija 1905. g. politiskā ziņā? Uz to nav atbildes nedz teorijā, programā, nedz praksē...»¹

«Tā tagad rodas vesela rinda jautājumu, uz kuru varēs dot atbildi, kad būs sakrāti un publicēti visi materiali. Es spēju,» saka b. Stučka, «dot tikai īsu konspektu par to, kā solīti pā solītim pieauga revolūcija, no pir-

¹ P. Stučka, 1905. gads Latvijā, 33.—35. lpp.

mās līdz pēdējai pakāpei, uzvarai. Ne *pilnīgai* uzvarai, jo centrālā vara bija carisma rokās un bez tās nevarēja būt runas par galīgu uzvaru.

Proletarisko masu apzinīgums, īpaši uz laukiem, auga ātri un intensīvi. Tam bija jānovēd pie ātras lauku noslāņošanās šķirās. Tas būtu ātri izjaucis vienoto revolūcijas fronti arī uzvaras gadījumā. Ko tālāk? Par to atbildes nebija. Pat jautājums nebija stādīts.

Kontrevolūcija paātrināja vienotās *frontes iziršanu*. Starp saimnieku un kalpu radās nepārkāpjama plaisa, to pildīja soda ekspedīciju asins straumes. Soda ekspedīcijās cieta gan arī saimnieki, saimniekdēli, skolotāji. Laikam visvairāk cieta vismazāk apdraudētie — lauku kalpi. Saimnieki grūda vainu uz kalpiem, viņus pabalsta pat ģenerālgubernatora ziņojums. Tikai dullais ģenerālis Orlovs neizšķīra. Tā izbeidzās asins strāvas 1905. g. «lielais zemnieku karš» Latvijā. Arī pilsētas revolūcija bija sakauta, bet viņas upuri bija nesamērojami mazāki...»¹

Sāds ir b. Stučkas īsais, bet, kā mums šķiet, objektīvi diezgan pareizais lielās vēsturiskās drāmas apraksts, kuru viņš 1926. gadā uzmeta par Latvijas notikumiem 1905.—1906. g., kauču viņš pats par to izsakās: «Manā aprakstīnā būs kļūdas, nepilnības. Es nepārdzīvoju 1905. g. Latvijā. Te nav aculiecinieku atmiņu... Es, kļūdoties sīkumos, ceru nekļūdoties vispārējā uztversmē. Kad materiāli būs publicēti, tad cita spalva varēs, izlabojot kļūdas, darīt trūkstošos spriedumus...»

Vērtīgi papildinājumi mums jau ir minētos Ziemeļa un Gaveņa rakstos. Bet arī pats b. Stučka vēlākos rakstos papildina un asāk formulē savu spriedumu par nule aprakstīto revolūcijas beigu akordu Latvijā. Visnoteiktāk viņš par to izsakās savā 1930. gadā sarakstītā partijas programmas projektā, kurā lasāms sekojošais:

«Vispārēju bruņotu *sacelšanos* partijas vadības vairākums atmeta, un tas bija tieša oportūnisma sekas, par kādu šinī gadījumā visspilgtāk parādījās arī apvienības trūkums ar Krievijas Sociāldemokrātisko strādnieku partiju. Karaspēka daļas Rīgā un flotes daļas Liepājā, kas bija gatavas sacelties, tika atbruņotas, un sacelšanās izjuka... Bruņotā sacelšanās varēja proklamēties vai nu kā *Viskrievijas valsts* pagaidu vara jeb kā (kaut pagaidām) *patstāvīgas* valsts revolucionāra vara ar izredzi uz tiešu revolucionāru karu par Viskrievijas atsvabināšanu. Ģenerālis Orlovs nevarēja savākt vairāk par 10 000 cilvēku savai soda ekspedīciju armijai. Uzvaras gadījumā Latvijā varēja uz visstiprāko veicināt Viskrievijas jeb tā centra sacelšanos. Bez šī lozunga revolūcija nenovēršami sabruka. Protams, šinī gadījumā vajadzēja arī izdot *lozungu par muižnieku zemes izdalīšanu* bezzemniekiem, jo vairāk ievērojot to, ka *muižu* saimniecība agrarkultūras ziņā bija caurmērā ļoti maz mašinizēta un vēl mazāk

¹ P. Stučka, 1905. gads Latvijā, 35. un 36. lpp.

racionalizēta. Bet tādas revolucionaras dialektikas partijai un tās vadībai trūka. *Partija*, esot pēc sastāva un būtības strādniecības partija, apzinīgi gāja *kustības vadībā*; šinī ziņā tā bija noteikti revolucionara, *lielinieciska partija*. Bet muižu *nacionalizācijas* partijas un revolūcijas programā nebija. Muižas kalpi vai pag[asta] rīcības komitejas ņēma muižas savā rīcībā, un faktiski neviens pat nedomāja muižas atdot atpakaļ muižniekiem, bet kas ar tām notiks, nebija skaidrs, un arī nebija skaidrības par to, ka *zemnieki piedalījās* revolūcijā un īpaši rīcības komitejās patiesībā *kā zemnieki un ne kā socialisti...* Kongresa vairums bija saimnieki un saimniekdēli, ne kalpi. Viņu lēmumi bija revolucionari: muižniecības ekonomisko privilēģiju un monopolu atcelšana, rentes maksu, nodokļu un citu maksājumu pārtraukšana utt., bet kongresam *nebija bruņotas varas*, armijas, un tas veda *sarunas* ar gubernatoru, kuram bija rokās karaspēks, bez tam *pilsētai vēl nebija savas varas*, ja par tādu neskaita partijas CK vai Rīgas FK. Zemnieku revolūcija bija aizsteigusies tālāk nekā pilsētu; *bet tikai* no pilsētu sacelšanās lozunga atkarājās revolūcijas tālākā gaita. Partijas vadība apturēja pilsētu sacelšanos, un reizē ar to sabruka revolūcija un iesākās visnešpetnākā kontrrevolūcija. Reakcijas soda ekspedīciju rīcība bija nepieredzēti šausmīga, *tā nevarēja būt lielāka, ja revolūcija būtu novesta līdz galam...*¹

Seit pievestā citatā ir b. Stučkas kritikas kodols. Seit ir pastrīpots tas, ko mēs vēsturiski varam nosaukt par Latvijas 1905. gada lielākajām revolūcijas kļūdām, viņas iekšējiem trūkumiem. Šinī kritikā slēpjas arī daļa paškritikas. Vadoņu ideoloģiskā negatavība, vienotības trūkums ar Krievijas Sociāldemokrātisko strādnieku partiju, nepareizs agrarjautājuma novērtējums, — lūk, galvenie momenti, kuri *subjektīvi* krit svarā, runājot par revolūcijas «kļūdām». Pie šīm kļūdām daļa vainas piekrīt, bez šaubām, arī Latvijas 1905. gada revolūcijas ideologam, Ļeņinam *vistuvāk* stāvošajam b. Stučkam. Neviens to tik spilgti un sāpīgi nesajuta kā pats b. Stučka. Kas attiecas uz sakāves *objektīviem* cēloņiem, tad pēdējie mūsu rakstā pietiekoši apgaismoti. Varam tikai izteikt vēlējumus, lai no Latvijas revolūcijas kļūdām, kā arī no viņas varonīgās cīņas panākumiem mācās mūsu brāļu partijas savās nākamajās kaujās, tāpat kā mūsu Lielā Oktobra revolūcija ir mācījusies pēc agrāko Krievijas un Eiropas revolūciju kļūdām un sasniegumiem.

2. PĒC SAKĀVES

Revolūcijas gaita Latvijā pēkšņi aprāvās. Vispārējās bruņotas sacelšanās plāns izjuka, bet cīņa turpinājās jaunās formās. 1906. gada kustība Latvijā norisinājās trijās galvenās cīņu virknēs: 1) I Valsts domes boikotā,

¹ P. Stučka, Latvijas Komunistiskās partijas programmas projekts, 10.—12. lpp.

kurā Latviešu socialdemokratiskā strādnieku partija gāja roku rokā ar lieļiniekiem; 2) cīņā par partijas apvienošanu ar Krievijas Socialdemokratisko strādnieku partiju un 3) bruņotas cīņas turpinājumā — partizaņu cīņas veidā.

Biedrs Stučka vēl gada sākumā atradās Vitebskā un tikai uz pavasara pusi pārcēlās uz Rīgu. CK locekļa lomā viņš sekoja katram revolūcijas solim, raudzīdams to pēc iespējas — cik viņam attālums atļāva — iespaidot lielnieciskā garā. Ap šo laiku b. Stučka jau galīgi bija nosvēries lielniecisma pusē. 1906. gada vasarā viņam pat bija izdevies personīgi tikties ar Leņinu Pēterburgā, un laikam pie šīs pašas reizes viņš bija saņēmis Leņina solījumu ierasties Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas III kongresā.

Kā izskatījās šini laikā Rīgā — partijas centrā?

Nelegālā «Cīņa» bija līdz ar savu pēdējo, 24. numuru 1905. gada novembra beigās apstājusies. Viņa no jauna sāka iznākt 1906. g. februārī, pēc tam, kad legāli iznākušais partijas orgāns «Pēterburgas Latvietis» bija no valdības izputināts. Partijas vadībai nācās stingri noslēgties pagrīdē, vienam otram no plaši pazīstamiem revolūcijas darbiniekiem — pat atstāt tēvijās robežas.

1905. gada beigās emigrēja uz Sveici lielais dzejnieks Rainis, kas ar savām nemirstīgām dziesmām iz «Tālām noskaņām» un it sevišķi iz «Vētras sējas» bija atstājis neizdzēšamu iespaidu uz plašāko masu revolūcionāro sajūsmu un apziņu. Ap to pašu laiku atstāja Rīgu dedzīgais rakstnieks un tribuns J. Jansons.

Pēdējais ieradās Pleskavas guberņā, stiklu fabrikā Lezaviči, Suščovas stacijas tuvumā, kur viņš vairākas nedēļas slēpās pie B. V. Japu. Pēdējais atceras, ka pie viņa kādā dienā ieradies P. Stučka. Visu cauru nakti viņi abi ar Jansonu pavadījuši sarunās, pēc kam Stučka Jansonu izvadījis uz Somiju, no kurienes tas vēlāk pārbrauca uz Beļģiju. Japu adresi Stučka bija saņēmis no Zofijas Ratneres, D. Stučkas draudzenes, kurai līdz šim ir uzglabājušās ļoti vērtīgas vēstules no pēdējās par pārdzīvojamo laikmetu.¹

1906. gada pavasarī b. Stučka pārbrauca uz Rīgu, kur viņš apmetās Parka ielā Nr. 1. No aprīļa mēneša sākās viņa intensīvākā līdzdarbība partijas centralorganā «Cīņa». Bet, vēl Vitebskā būdams, viņš veda neatlaidīgu cīņu par Valsts domes boikotu.

Vēl 1905. gada septembrī (7. — 9. septembrī) Rīgā notika Krievijas socialdemokratisko organizāciju konference, kurā ņēma dalību KSDS partijas CK (lielnieku) priekšstāvis, maziņu Organizācijas komitejas, Bunda, Polijas socialdemokratijas, revolūcionārās ukraiņu partijas un Lat-

¹ Japu atceres ir uzzīmējis J. Hermanis.

viēšu s.-d. strādnieku partijas priekšstāvji. Pēdējās partijas delegāti bija J. Ozols un P. Stučka.

Konference pieņēma lielniecisko aktivā Domes boikota taktiku. Pret konferences vienprātīgo lēmumu uzstājās tikai maziņieki, kuri izbīdīja savu «plānu» par «tautisku agitācijas komiteju» dibināšanu dēļ spiediena uz vēlētājiem, kuru Ļeņins raksturoja kā ideālu monarchistiskās... buržuazijas mērķi, kā ideālu proletariski zemnieciskās revolūcijas likvidācijas mērķi buržujsko muižu īpašnieku rokās.

P. Stučka pēc šīs konferences noteikti un nelokāmi nostājas uz Ļeņina platformas.¹

Visai interesanti ir novērot šinī laikā netaiķa J. Asara pozīciju, viena no inteliģentākiem, bet arī reizē viena no visvairāk oportunistiski noskaņotiem latviešu partijas līderiem. Viņš sāk jau nopietni svārstīties uz Pļečanova pusi, kurš, kā zināms, nosodoši vērtēja 1905. gada bruņoto sacelšanos, izmezdams savu pazīstamo frāzi: «Nevajadzēja ķerties pie ieročiem!»

«Pļečanovs,» saka J. Asars, «kā Krievijas socialdemokratu lielākais teoretiķis var ar pilnu tiesību nodot savu spriedumu par tagadējo revolūcijas stāvokli, skatoties no augstāka (!) marksistiska stāvokļa»². Starp citu, Asars arī sāk revidēt partijas noteikti noliedzošo stāvokli pret jebkuru izlīguma mēģinājumu ar liberalajām partijām. Viņš taisni nobeidz savu rakstu ar sekošo frāzi: «Bez tam, protams, var tikai piekrist Pļečanova aizrādījumiem pret šablonismu attiecībā ar pilsoņiem un to partijām.»

Taisni pretējo viedokli, kā zināms, ieņēma b. Stučka. Viņš ar visu savu būtību aizstāvēja turpmākās cīņas nepieciešamību. Šāds viņa viedoklis izpaužas ne tikai viņa aktivā uzstāšanās Domes boikota jautājumā, kuru viņš uzlūkoja kā tiešo revolucionārās cīņas turpinājumu, bet arī viņa aktivā dalībā Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas 1906. gada pavasara konferencē un šinī konferencē izstrādātās rezolūcijās, kuru starpā pirmo vietu ieņem rezolūcija par *bruņotu sacelšanos*.

Bet, vēl Vitebskā būdams, b. Stučka tūlīt pēc agrāk minētās septembra konferences ievieto «Socialdemokratā» plašāku rakstu par Domes boikotu,³ kurā viņš sīki analizē Buligina domes tukšo un melīgo saturu un nosprauž politisko līniju, kuru latviešu proletariātam jāizved dzīvē... Atzīmēsim tikai nedaudziem citātiem iz Stučkas raksta viņa vispārējo Domes novērtējumu un no pēdējā izrietošos praktiskos priekšlikumus.

«Valsts domes vēlēšanu likums,» saka b. Stučka, «ir tumšo ļaužu krāp-

¹ Izņemot jautājumu par agrarās programmas nepieciešamību un partijas uzbūvi. Šīs savas kļūdas pats Stučka pēc tam kritizējis. — J. V.

² J. Asars, Pļečanova domas par tagadējo stāvokli. «Pēterburgas Latvietis», Nr. 11.

³ §, Patvaldības Valsts dome. «Socialdemokrāts», 1905. g., Nr. 35, 1.—13. lpp.

šana, nemantīgo šķiru apkrāpšana, slazdi mērenajiem liberaļiem, ārzemju biržinieku un naudinieku acu apmānīšana!

Mūsu pienākums ir aprādīt šo vēlēšanu īsto raksturu un pret tām uzstāties tā, kā patiesi pienākas. Neielaiſt ſinis slazdos ne tos, kas aiz neapzinības turp dodas, ne tos, kas apzinīgi cenšas turp pēc dalības pie vispārējā valsts pīrāga uz visas pārējās tautas rēķina.»

Proletariatam nevar būt vietas šādā «parlamentā». «Mūsu stāvoklis pret Domi un tās vēlēšanām,» saka b. Stučka, «ir gaiši noredzams: *tā nav priekš mums, mums tā jāapkaro un, ja vien iespējams, jāizjauc pašas viņas sanāksšana . . .* lai vēlreiz atkārtojam veco patiesību, ka patvaldību gāzt var tikai ar joni, revolūcijā, tautai saceloties, ja vajag, ar apbruņotiem spēkiem, ka jauna demokrātiska valdība var nodibināties un noturēties tikai tad, ja tā var atbalstīties uz apbruņotas tautas spēkiem, un nevis caur reformām, līdzīgām Valsts domei . . .»

Stučka asi uzbrūk mazinieciskai «Iskrai», kura ieteic «netraucēt liberaļus viņu vēlēšanās, labāk viņus pabalstīt. Tā var spriest tikai grupa, kurai nav sakņu proletariata masās . . .»

Stučka uzstājas arī pret tiem elementiem pašu biedru starpā, kuri ieteic piedalīšanos vēlēšanās «ne rezultātu dēļ, bet pašas vēlēšanas gaitas dēļ, kura izceltu ļoti vajadzīgo šķirošanos mūsu buržuāzijā pašā».

Iziedams no pārliecības, ka arī šāda piedalīšanās vēlēšanu kampaņā spētu vienīgi aptumšot proletariata apziņu, b. Stučka nāk pie sekojošiem praktiskiem slēdzieniem attiecībā uz Domes vēlēšanām:

«Te mums trejāds uzdevums:

1. Cīnoties *aģitatoriski* izlietot par priekšmetu šo sevišķo gadījumu,
2. Domes vēlēšanas pēc iespējas *pārvērst revolucionarā solī* un
3. aizkavēt mantīgām šķirām *sagrābt valsts varu* savās rokās bez proletariata un vispār nemantīgo šķiru līdzdalības.»

«Apkarot Domi ar visiem spēkiem, ne vien atteicoties no katras vēlēšanas priekš šīs Domes, bet, ja vien iespējams, taisni izjaukt šīs vēlēšanas, tas ir, to, ko pēdējā laikā iesākts saukt par «aktīvu boikotu» . . .» — Lūk, b. Stučkas programma minētā jautājumā, kura gandrīz vārdiski sakrīt ar lielnieciskās septembra konferences lēmumiem. Viņā vēl nav tieša aizrādījuma uz Domes vēlēšanu kampaņas pārvēršanu aģitācijā par bruņotas sacelšanās sagatavošanu, kā to redzam Tamerforsas decembra konferences rezolūcijā. Ir gluži saprotams, ka septembrī revolucionarā situācija tik tālu vēl nebija nobriedusi.

No tālākiem b. Stučkas rakstiem, kas būtu uzglabājušies no Vitebskas laika pēdējiem mēnešiem, mums ir zināms tikai viens neliels rakstiņš ar humoristisko parakstu «Arī bijis karaļa amata kandidāts». ¹ Tiklab pēc

¹ Republika vai pašvaldība. «Pēterburgas Latvietis», 1906. g., Nr. 1.

stila, kā arī pēc faktiskā satura spriežot, mums nav ne mazāko šaubu par to, ka raksts pieder b. Stučkam.

Raksts bija izsaukts no pastāvīgām denunciacijām, kuras gan vācu baroni, gan latviešu Veinbergi raidīja uz Pēterburgu ar vienīgo nolūku pamudināt cara valdību spert enerģiskākus soļus pret Latvijas revolūciju un viņas vadoni — Latviešu socialdemokrātisko strādnieku partiju, kuras mērķis esot atdalīties no Krievijas un nodibināt savu patstāvīgu valsti. Autors aizrāda, ka ar līdzīgu «bubuli» Rīgas melnsimtnieki baidīja cara valdību vecās «Dienas Lapas» laikā: «Kad 1897. g. iesākās politiskā prāva pret toreizējiem dienlapistiem, arī tad žandarmi un prokurori iesākumā meklēja pēc kandidātiem uz latv[iešu] karaļa «amatu» un plašajā publikā vēl ilgi gāja līdzīgas baumas.»

Mums, vecās paaudzes priekšstāvjiem, ir ļoti labi iespiedies atmiņā, ka par šī leģendārā karaļa amata kandidātu bija izklaigāts Pēteris Stučka. Tālab šī raksta noslēpumainais paraksts.

Atbildot uz šīm dumjām melnsimtnieku tenkām, b. Stučka raksta:

«Saprotams, ka tas tikai bubulis! Ir vācieši, ir Veinbergi, ir Vites un to rokaspuiši zina itin labi, ka latvieši grib tikai *brīvību vienlīdzīgi ar visām pārējām Krievijas tautām*, ka latviešu socialdemokratija, t. i., partija, kuras noteicēju vārdu Latvijas revolūcijā patvaldnieki nenoliedz, ka latviešu socialdemokratija prasa vienīgi Viskrievijas satversmes saeimu. Vienu vienīgu Krievijas brīvvalsti un visām Krievijas valsts tautām tikai *autonomiju, vietēju pašvaldību*, kuras veidu un apmēru katra tauta noteic priekš sevis... mēs paši pastāvam uz to, ka gribam būt *tikai brīvas Krievijas brīva tauta...*» Lūk, minētā raksta galvenais motīvs.

Šis rakstiņš ir ievietots «Pēterburgas Latvieša» pēdējā izlaidumā. Vēl divas dienas agrāk Roziņš šinī laikrakstā bija ievietojis ievada piezīmi, kurā viņš, neraugoties uz niknajām represijām, vēl izteicās diezgan optimistiski par avīzes tālāko iznākšanu. Avīzes iepriekšējais numurs bija konfiscēts, kālab bija izplatītas baumas par viņas nāvi.

«Jau tas apstāklis, ka «Pēterburgas Latvietis» pats var parādīties publikas priekšā un pasacīt, ka par viņa slēgšanu izpaustās baumas ir drusku pārspilētas, pierāda, ka Rīgas prese labprāt uzskata un izpauž par notikušo to, ko tā karsti vēlas, lai tas notiktu.»¹

Tai pašā numurā autors apgāž izplatītās baumas par Jansona un Dermaņa arestu.

Tomēr Roziņa spīrgtais optimisms drīz top apgāzts. Reakcija ar katru dienu pieņem šausmīgāku apjomu, un vietējā melnā prese, no priekša laizīdamās, viņu uzkuāda visiem spēkiem.

¹ Tukšas baumas. «Pēterburgas Latvietis», 1905. g. 30. decembrī, Nr. 14 (bez paraksta).

«Tiklab pazīstamā arķireakcionaru labā «Düna-Zeitung», kā arī «Ri-gasche Rundschau» un «Rigaer Tageblatt» pēdējā laikā rauga viena otru un pat pašas sevi pārspēt neizsakāmi asinskāriem izvirumiem,» — lasām pēdējā «Pēterburgas Latvieša» iznākušajā numurā.¹ «Kad lasa minēto avīžu ārprātīgi mežonīgā priekā rakstītos artiķeļus par karaspēka briesmu dar-biem Latvijas novados, tad ir tā ap dūšu, kā kad redzētu cilvēka ģīmī ie-tērptus ārprātīgus vilkačus, kuri, mēles izstiepuši, kāri uzlaiza barbarisko kazaku un necilvēcīgo dragunu izlietās latviešu zemnieku asinis un pie tam vienmēr ķerc ellišķīgā balsi: «vēl lāsīti! vēl! vairāk! vairāk!»...»

Rakstā pievests garāks citāts iz «Düna-Zeitung», kurā pēdējā ar sieka-lām uz lūpām slavē ģenerāli Orlovu par viņa mežonīgo izrēķināšanos ar revolūciju. Pievedīsim tikai dažas rindiņas, lai dabūtu iespaidu par to at-mosferu, kura valdīja Latvijā 1905. gada beigās un 1906. gada sākumā. Uz-slavēdama Orlovu par viņa pavēli «neapcietināt, bet uz vietas nošaut visus pie revolucionāriem nedarbiem pieķertos dumpiniekus un visus tos, kas pa-zīstami kā revolucionāri», avīze piebilst: «Socialistu terors ir salaužams tikai caur sabaidīšanu. *Diemžēl, šī pārlicība nerādās pilnīgi pārņēmusi visas krievu juristu aprindas, kuras slimo ar pilnīgi nevietā esošu jūte-lību.* Pēc mūsu domām, būtu laiks, ka... stātos reiz pie darba lauka kara tiesa... kura uz vietām spriestu un tiesātu bez ilgas izmeklēšanas, stingri zaldātiski. Izdarīt masu apcietināšanas, pie kam vēlāk apcietinātie top at-laisti svabadi, nav vērts... Cerēsim, ka drīz mums būs tik daudz zaldātu, ka varēsīm tām bandām dot galigus un iznīcinošus spērienus...»

Līdzīgā tonī raksta arī F. Veinbergs, A. Niedra un Ko latviešu meln-simtņieku presē. Ir riebīgi pievest izrakstus iz šo smirdoņu preses slejām. Fakts paliek fakts, ka Orlovs ar vācu muižniecības un latviešu melnsimt-ņieku palīdzību pilnā mērā attaisnoja uz viņu liktās cerības. Pār Latviju plūda asinis. Simtiem revolucionāru bija gūstā. Partija nesa sāpīgus zau-dejumus. Viņas prese uz laiciņu apstājās. Un tomēr... revolūcija turpināja savu gaitu.

Taisni šīnī visnopietnākajā brīdī, kad katra diena nesa jaunas šausmas, kad dzīve no katra revolucionāra prasīja vislielāko izturību, vislielāko domu un spēku koncentrāciju, b. Stučka atgriezās dzimtenē. Viņš sajuta, kāda atbildība gūlās uz viņa pleciem tādā brīdī, kad partijas vadošais centrs caur kontrevolūcijas triecieniem bija stipri vājināts. Rīgā viņam nācās ne tikai veikt literāru darbu «Cīņas» līdzredaktora un daudzu principālu rakstu autora lomā, bet bija jādara arī nopietns organizatorisks un tehnisks darbs. Viņa privatarchiva materials atrodas svarīgs dokuments, proti, krievu valodā iesākts rokraksts par personīgām atcerēm, kurā viņš, starp

¹ Kārtības nodibinātāji Rīgā. «Pēterburgas Latvietis», 1906. g. 1. janvārī, Nr. 1 (raksts nav nobeigts).

ciņu, atzīmē, ka viņš bijis Latvijas Sociāldemokrātijas CK priekšsēdētājs un dažreiz arī kasieris. Bez tam viņš piezīmē: «Pie manis dzīvoklī bieži vien notika CK sēdes.»¹

«Cīņa» iesāk savu gaitu pēc «Pēterburgas Latvieša» aizlieguma ar 25. numuru, kurš iznāk 1906. g. 23. februārī. Stučkas pirmais raksts «Cīņā» pēc viņas atdzimšanas parādās bez paraksta 25. martā 29. numurā, otrais ar pazīstamo parakstu «§» — 29. aprīlī 32. numurā.

Iesākdama no jauna savu gaitu drūmos reakcijas apstākļos, «Cīņas» redakcija ziņo saviem lasītājiem: «Uz laiku apturētā «Cīņa» ieņem atkal savu vietu brīvības karotāju rindās, lai līdzētu noskaidrot tagadnes notikumus, nostiprināt sociāldemokrātisko pasaules uzskatu, dotu mājienu par nākotnes cīņas veidu un taktiku.»

Savā pirmā numura ievadā² «Cīņa» raksta: «Kam dabiski bija jānāk, tas ir nācis. Kā zvērs priekš nāves, patvaldība plosās ārprātīgās dusmās. Tā atjēgusies, ka izpildīt 17. oktobra solījumus nozīmē sevi nonāvēt; un tā dēļ šī briesmīgā pretrevolūcija... Patvaldība parādās visā savā kailumā, visā savā zvēra dabā. Netiek taupītas ne sievas, ne bērni, ne slimnieki, ne sirmgalvji. Savaņģotos spīdzina visbriesmīgākā inkvizīcijā un tad nošauj bez tiesas, bez izmeklēšanas. Veselas pilsētas daļas tiek sagrautas lielgabaliem, mājas nodedzinātas, mantas izlaupītas. Upuri skaitās tūkstošos un desmit tūkstošos. Zem līķu gubām un māju drupām patvaldība grib aprakt tautas brīvību un revolūciju...»

Un tomēr «Cīņas» redakcija nenolaiž rokas, bet spīgti skatās nākotnē. «Proletariāta organizācijas, kuras radījuši spaidi un trūkums,» lasām tālāk, «nevar izpostīt caur jauniem spaidiem. Spaidos tās tikai stiprinās, norūdās un krāj piedzīvojumus. Pirmo bruņoto pretošanos gan patvaldība apspieda, tomēr neiznīcināja. Drīz vienā, drīz otrā vietā parādās liesmas, kuras nav vairs ar asinīm apdzēšamas, bet draud apņemt visu Krieviju, lai atdotu tautai to brīvību, kuru viņa iekaroja slavenajās oktobra dienās. Toreiz mēs bijām diezgan stipri to iekarot, bet pārāk vāji to aizstāvēt. Mūsu pienākums krāt spēkus, lai varētu to ne tikai iekarot no jauna, bet arī paturēt kā atjaunotas Krievijas nākotnes pamatu, slacītu tūkstošiem mūsu cīņas biedru karstajām asinīm.»

Tā izpildīs savu solījumu kritušajiem biedriem, savu pienākumu pret vēsturi, nākošām paaudzēm un nākotnes kārtību — socialismu.»

Partija pārkārtojas uz jaunām organizēšanās formām pagrīdē. Jau tikko pievestajā «Cīņas» numurā mēs lasām ziņas no Liepājas un Jelgavas par sekmīgu aģitāciju, par proklamāciju izplatīšanu attiecībā uz Domes boikotu,

¹ П. Стучка, Из прошлого Коммунистической партии Латвии. Маркса—Энгельса—Ленина института архива.

² Reakcijas iesākums un gals. «Cīņa», 1906. g., Nr. 25.

par pulciņu rosīgo darbu, par sekmīgu aģitāciju karaspēkā. 26. «Cīņas» numurā mēs lasām vairāku Rīgas fabrikas strādnieku pulciņu priekšstāvju kopēju uzaicinājumu partijas CK spert steidzīgus soļus Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas apvienošanai ar Krievijas Socialdemokratisko strādnieku partiju. Redakcija no savas puses piezīmē, ka CK «jau ir ievadījusi tamlīdzīgus soļus», par kuru panākumiem redakcija solās ziņot tuvākā «Cīņas» numurā.¹

Pirms tomēr CK nāk klajā ar savu lēmumu, «Cīņas» slejās top atklāta plaša diskusija par visu vietējo socialdemokratisko organizāciju apvienošanās veidu.

Pirmais diskusijas raksts ir ievietots «Cīņas» 29. numurā.² Pēc visām pazīmēm viņš pieder b. Stučkam, jo autors pats aizrāda uz savu «Socialdemokrata» 27. numurā ievietoto rakstu («Vienība vai federācija»), kurš, kā atzīmējam agrāk, piederēja viņam. Galvenos vilcienos viņš arī šinī rakstā atkārtoti iztirzātos jautājumus līdz ar vēlāk no viņa paša atzītām kļūdām.

Atzīmēsim šī raksta galvenos punktus, kuri bija izšķiroši priekš Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas izstrādātā apvienošanās statutu projekta, kurš ar zināmiem grozījumiem arī bija apstiprināts Krievijas Socialdemokratiskās strādnieku partijas IV kongresā Stokholmā 1906. gada aprīlī.

Tieksme pēc apvienības latviešu strādnieku starpā bija ārkārtīgi liela. Nesaskaņu atliekas starp Latviešu socialdemokratisko strādnieku partiju un vietējo KSDS partijas komiteju bija sāpīgi sajūtamas pārdzīvojamā nopietnā brīdī. No daudzām fabrikām — Pīrvica, Spalvu, Krišmana, Zengbuša, Mausnera — fabriku pulciņu priekšstāvji iesniedz CK vienbalsīgi pieņemtās rezolūcijas, kurās tie liek priekšā spert steidzīgi soļus priekš «visu Krievijā darbojošos socialdemokratisko organizāciju apvienošanās»³. Ļoti kategoriski skan Felzera un Sīriusa fabriku pulciņu priekšstāvju, kā arī «Rīta zvaigznes» pulciņa biedru prasība pēc apvienības, pie kam pēdējie piemetina prasību pēc *Baltijai vajadzīgās patstāvības*.⁴

Pēdējo prasību b. Stučka savā rakstā uzsver kā sevišķi svarīgu punktu un tālab uzaicina biedrus «šinī jautājumā jo lielākā skaitā sīkāk izteikt savas domas». Viņa paša raksts grozās galvenā kārtā ap šo punktu.

Šis vietējās patstāvības princips bija, kā agrāk redzējam, ar lielu noiektību izvests Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas II kongresā. «Mēs palikām iepriekš mūsu revolucionārām dienām stāvam tāni

¹ Iz partijas dzīves. «Cīņa», 1906 g., Nr. 26.

² Vienota partija vai partiju apvienojums. «Cīņa», 1906. g., Nr. 29 (bez paraksta).

³ Iz partijas dzīves. «Cīņa», 1906. g., Nr. 26.

⁴ Iz partijas dzīves. «Cīņa», 1906. g., Nr. 27.

vieta,» raksta b. Stučka, «kur mēs sev prasījām federācijas jeb autonomijas tiesību... un šādā federatīvā kārtībā apvienojāties, piem., Rīgā ar Bunda komiteju. Krievu biedri turpretim joprojām pieprasīja mūsu partijas pilnīgu iznīcināšanu, pēc kam lai mūsu biedri, ieejot Kriev[ijas] partijā, nodibinātu Rīgā, Jelgavā, Liepājā un citur Baltijā Krievijas partijas «virstautiskās» komitejas. So pedējo prasību Kriev[ijas] partijas centrs uztur joprojām, atsaukdamies tagad vēl uz to, ka *Krievijas partijas 2 daļas tagad esot cieši vienotas, latviešu partija turpretim esot no patvaldības sadragāta*, un uz tām drupām atliekoties vietas vienīgi vietējām virstautiskām komitejām un daudz, ja Baltijas rajona organizācijai, *bet visādā ziņā pilnīgi izkustot Viskrievijas lielās partijas sastāvā.*» (Pastrīpojumi mani. — P. D.)

Biedram *Stučkam* piemita divas man ļoti labi pazīstamas rakstura īpašības: pirmkārt, ārkārtīga *apdomība* svarīgu lēmumu pieņemšanā, savienota ar pedantisku sikumu ievērošanu, un, otrkārt, nelokāma *disciplīnas sajūta*. Šīs īpašības izjūtamās arī pašreiz aplūkojamā jautājuma apspriedē.

Mēs jau redzējām agrāk, ar kādu noteiktību un dziļu pārliecību b. Stučka no paša sākuma cīnījās par partijas vienību, bet viņam trūka vajadzīgās pārliecības par šīs vienības iespējamību pašā Krievijas Sociāldemokrātikajā partijā, ievērojot asās debātes starp abām partijas frakcijām. Par apvienošanu ar KSDS partiju, saka b. Stučka, līdz šim bija grūti runāt, kamēr nebija vienotas Krievijas partijas, kamēr lielinieki un mazinieki «savā starpā bija nesamierināmi naidīgi un vienoti uzstājās tikai uz ārpusi, piem., pret tā sauktajām «tautiskām» sociāldemokrātikām partijām». Kauču, kā redzējām, b. Stučka ar katru dienu ciešāk un ciešāk pieslējās lieliniecisksam spārnam, viņš strīdīgajos jautājumos vēl neturēja par iespējamu «pievienoties bez ierunas vienai vai otrai frakcijai». Viņš nebija arī spējīgs sēsties «starp diviem krēsliem». Un viņu ļoti uztrauca jautājums, kā jāsaprot savādā pretruna starp KSDS partijas CK *apgalvojumu* par abu frakciju ciešo apvienotību, kamēr dzīvē turpinās pastāvīga berzēšanās.

«Arī tagadējā abu frakciju apvienība nebūt vēl nav tik cieša un galīga, ka tā nevarētu izcelt jaunas sadursmes abu grupu starpā un tamlīdz jaunas šķelšanās. Pirmā apvienotās partijas uzstāšanās ar proklamāciju reizē *priekš un pret* Valsts domes vēlēšanu boikotu un šī jautājuma turpmākā norisināšanās dažādos Krievijas apgabalos mums rāda vienīgas disciplīnas un taktikas trūkumu, kas mums izliekas, pēc mūsu sajēgas, pavisam nesaprotamas.»

Kā redzam, priekš b. *Stučkas* partijas vienība ir tikai domājama uz stingras disciplīnas un vienotas taktikas pamata. Viņš to ļoti zināja, ka mazinieki vārda pilnā ziņā bija specializējušies disciplīnas un taktikas neievērošanā, pat tiešā apzinīgā disciplīnas pārkāpšanā. Patstāvīgas lielinieku

partijas, priekš kuras partijas disciplina arvien stāvēja uzmanības centrā, turpretī vēl nebija. Ko darīt? Jautājums priekš b. Stučkas ļoti sāpīgs.

«Apraudātā latviešu partija,» raksta viņš, «turpretim pat «tagadējās drupatās» pēc tik briesmīgiem triecieniem, kas visā pasaulē vēl nekad neredzēti un tagad atkārtojas tikai Kaukazā, tomēr vēl ir palikusi un ir vienota disciplinā un taktikā un tāpat kā labos brīžos uzstājas kā tiešām vienota latviešu socialdemokratija... Vai dezorganizēt, t. i., izjaukt, šo organizāciju jeb to tālāk izbūvēt?»

Speciali uzsverot šo Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas stiprāko pusi, b. Stučka turpmāk vēl pastrīpo:

«Nekur citur uz laukiem nav kustība vesta stingrāk socialdemokratiskā garā kā pie mums uz laukiem; neviens stingrākais kritiķis — un tādu mums nav trūkums — nav varējis pārņemt pat mazāko nesocialdemokrātismu pilsetās. Ar maziem līdzekļiem partija, pateicoties savu biedru spāribai un uzpurēšanai, ir darījusi — ja ne visu — tad mazākais ļoti daudz un ir ieguvusi pelnītu slavu starptautiskās socialdemokratijas acīs, cieši pieturoties pie socialdemokratijas principiem un socialdemokratiskās taktikas... Bet — nacionalisms, tautiskošana! Tā dzird atskanam man jau pazīstamu saucienu, un es nevaru noturēties, uz to neatbildējis drusku plašāk...»

«Nacionalisma» pārmetumu b. Stučka ataida viskategoriskākā veidā. «Latviešu socialdemokratijas pirmie soļi bija cīņa bez žēlastības pret mūsu «tautiskiem» birģeļiem un viņu vistautiskiem tautas svētkiem, utt. Mūsu princips bija vienmēr tas, ka šķiras starpības salauž to kopsaiti, kas apvieno vienas tautas locekļus, un apvieno *dažādu tautu strādnieku šķiru*. Bet mēs arī zinām, ka Marksa mācības nav Letas ūdens, kuru iedzerot aizmirst agrāko valodu un tieši sāk runāt vienā vienīgā starptautiskā valodā. Kamēr būs miljons latviešu, kas neprot citas valodas kā tikai latviski, mūsu sasodītais pienākums ir tiem sniegt socialdemokratiskas mācības latviešu valodā...»

Kā pierādījumu, ka Latviešu socialdemokratiskā strādnieku partija arvien ir stāvējusi konsekventi uz internacionālisma pamata un ka viņas «tautiskās» pašnoteikšanās prasība turējusies stingri dabiskās «tautības» robežās vārda *valodnieciskā* nozīmē, b. Stučka aizrāda, ka, neraugoties uz to, ka ar krievu un vācu tautu latviešu tautas apziņā saistījās verdzības un patvaldības slogs, partija «zināja atturēties no katras tautiskās alošanās. Tā slēdza draudzību ar «visas pasaules ienīsto ebreju», organizēja «naidīgās vācu tautas zemos brāļus» un kā agrāk, tā arī tagad visiem spēkiem cenšas panākt apvienošanu arī ar biedriem iz krievu, igauņu, poļu u. c. tautībām.»

Un tomēr patiesa *vienība* nebija sasniegta. Ka jautājums par jaunu top pacelts, b. Stučka izskaidro caur diviem galveniem iemesliem: caur nenor-

malām attiecībām vietējo socialdemokratisko organizāciju starpā un vienības trūkumu Krievijas socialdemokratiskā partijā.

«Bez runas, ir ļoti grūts jautājums,» saka b. Stučka, «kā nokārtot uz vietas dažādu tautību strādnieku organizēšanu... Līdz šim galvenie ļaunumi tika novērsti vai nu caur to, ka latviešu, t. i., pēc skaita un iespaيدا uz vietas stiprākās partijas griba ņēma pārsvaru (piem., novembra un decembra streiku beigšana; noturēšanās ģeneralstreika robežās un nepārejot ielu cīņā decembrī utt.), vai atkal strādnieku šķiras solidaritātes labad pret savu pirmo vēlēšanos viena vai otra grupa pieslējās citām (piem., decembra mēneša ģeneralstreikā latviešu partija, kas iepriekš bija pretim ģeneralstreikam, pieslējās krievu un Bunda CK uzaicinājumam). Bet tas visādā ziņā bija «nenormali.»

Šeit pievestos piemēros *vienībai* ir pārejošs raksturs. Tā ir vienība no gadījuma uz gadījumu. Biedru Stučku viņa neapmierina. Viņš saka: «Katrā vietā vajag *vienas* organizācijas, kurai ir noteicējs vārds.» Bet tas ir panākams divējādā ceļā: pēc Poļu soc. partijas (PPS) principa, kas zināmās vietās (piem., pilsētās) organizē visus vietējos apzinīgos proletāriešus vienā organizācijā, «neraugot uz tautību un valodu», jeb «vietējām dažādo organizāciju grupām jāapvienojas», «jāfederējas» jeb «jākoalējas», pie kam apvienoto grupu vadībai jāsatāv no dažādo grupu priekšstāvjiem samērā ar biedru skaitu vai vietējo iespaidu. Tāda bija agrākā Federatīvā komiteja Rīgā vai Liepājas Apvienotā komiteja...

Stučkam bija taisnība, ka Rīgas Federatīvā komiteja revolūcijas laikmetā tiešām darbojās priekšzīmīgi — *disciplinēti un pēc vienotas taktikas*. Bet viņam ne mazākā mērā bija taisnība, kad viņš vēlākos gados *federatīvo principu partijas uzbūvē* — kā mēs agrāk aizrādijām — atzina par *kļūdu*. Še, lūk, neiet jautājums par *ārējo formu* vien. No organizācijas formas lielā mērā atkarājas *vienotas taktikas* un *nelokāmas disciplīnas* izveidamība. Protams, toreiz vēl «demokratiskā centralisma» ideja nebija iespiedusies mūsu partijas biedru apziņā, un 1905. gadā Rīgas Bunda biedrus tik sirsnīgi saistīja ar Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas biedriem ne federatīvā apvienības *forma*, bet viņu kopējais, dedzīgais, revolucionārais entuziasms. Viņiem bija kopējs tas, ko b. Stučka pastrīpo sekošos vārdos:

«Bet, saprotams, visas šādas apvienošanās var novest pie cerētā mērķa tikai tad, ja sastāvdaļas ir vienotas pēc principiem, pēc taktikas un galvenais — *vēlēšanā tiešām kopēji strādāt un bez tam šinī vēlēšanā netiks kavētas caur pašu partiju centru savstarpēju nesatiksmi.*» (Pastrīpojums mans. — P. D.) Mēs visi pārāk labi zinām, ar kādu ietiepību mazinieki otrā dienā pēc tikko kopēji pieņemtām rezolūcijām, gan centrā, gan uz vietām, kājām mina šīs pašas rezolūcijas.

Tālāk b. Stučka ticēās ne pēc vārdiskās, ne pēc formalas vienības, bet

pēc faktiskas vienības vienotā darbā, vienotā taktikā ar vienotu dziļu pārlicību. Un, izejot no šī viedokļa, viņš Rīgas bijušā Federatīvā komitejā šķīta atradis apmierinošu apvienības paraugu, kuru tas arī savā rakstā ieteic par pieņemamu visā lielā Krievijas socialdemokratiskās partijas apvienošanas darbā. «Visu kopā saņemot, es izsakos priekš *partiju apvienošanas federatīvā kārtībā*,» saka Stučka. «... Ne vārds «federatīvs» nav no svara, es taņī neredzu ne magneta, ne bubuļa, bet tikai pats lietas kodols. Latviešu socialdemokrātija ir dabiska latviešu apzinīgā proletariata organizācija, kas attīstījusies grūtā cīņā un izrādījusies par derīgu un darba spējīgu... Viņa ir brīva no katras birģeliskas «tautiskošanas» un buržujska separātisma, un taisni tādēļ viņa atkal un atkal cenšas pēc visu vietējo un visu Krievijas socialdemokratisko organizāciju apvienošanas...»

Un te Stučka piebilst, ka apvienošana varētu notikt «apmēram pēc Austrijas socialdemokratijas parauga», kura viņam toreiz šķīta kā viens no labākiem apvienības paraugiem. Dzīve, kā mēs zinām, neattaisnoja viņa toreizējās iluzijas.

Savu rakstu b. Stučka nobeidz sekošiem cerības pilniem vārdiem:

«Es apsveicu ar prieku pirmos soļus uz apvienošanas un esmu pārliecināts, ka, ja tie arī no krievu biedru puses sperti tikpat nopietni kā no mūsu — par ko es negribu šaubīties, — tie novedīs mūs visdrīzākā laikā pie partiju apvienošanas, «piepaturot vajadzīgo vietējo patstāvību».»

3. CEĻĀ UZ VIENĪBU

Cīņa par partijas vienību un cīņa par Valsts domes boikotu ir divi patstāvīgi jautājumi, un tomēr viņus abus saista svarīgs kopējs princips, proti — partijas nelokāmas disciplīnas princips. Neviens no abiem cīņas veidiem bez pēdējās nevarēja tikt sekmīgi izvests galā. P. Stučka turpina neatlaidīgi savu aģitāciju abiem jautājumiem par labu. Mēs arī zinām, ka latviešu socialdemokrātija ar retu vienprātību izveda Domes boikotu, neraugoties uz liberalās buržuazijas un krievu mazinieku šņāncieniem, tāpat kā viņa vēlāk vienprātīgi ņēma dalību Domes vēlēšanās.

Savā rakstā «Vai bija kļūda boikotēt Domes vēlēšanas?»¹ b. Stučka asi uzbrūk Pļechanovam par viņa divkosību partijas disciplīnas jautājumā. Kā zināms, pēdējais pacēla savu balsi *pret* I Domes boikotu, it labi zinādams, ka krievu proletariata lielam lielais vairākums noteikti bija *par* boikotu. Stučku uzbudina tas, ka Pļechanovs turpina savu aģitāciju *pret* boikotu, pat paredzēdams, ka viņam neklausīšot neviens, jo partija nospriedusi boikotu un strādnieki nevēlēšot... bet priekš tam viņš arī nerakstot. Viņš

¹ «Cīņa», 1906. g., Nr. 30 (bez paraksta).

tikai gribot uzrakstīt tagad savas domas, lai viņam paliktu taisnība tad, kad partija pati atzīšot, ka nepiedalīšanās vēlēšanās bijusi kļūda. Un tas notikšot.

Kauču b. Stučka atzīst, ka taktikas jautājumos jāpielaiž apspriešanas brīvība, *kamēr nav izņemts zināms lēmums*, viņš nepielaiž nekāda protesta, kad lēmums izņemts. Viņš saka: «Reiz zināms solis nospriests, socialdemokratiskā disciplina nepielaiž spriedelēšanu par šo soli, iekām tas nav izņemts. Īpaši, ja tas prasa visu partijas spēku kopā saņemšanu sparīgai rīcībai. Pieņemsim,» turpina Stučka, «ka partijas kongress vienbalsīgi būtu nolēmis uz 15. dec[embri] 1905. gadā vispārēju sacelšanos ar ieročiem. Nolēmums top paziņots, un raugi, no partijas ievērojama teoretiķa parādās atklātībā kritisks raksts, kurš skan apmēram tā: Labi, labi, nospriests tas ir, un tas notiks, bet tas ir nepareizs nolēmums, un partija pati to drīz atzīs par kļūdu un neizlabojamu kļūdu. Pareizu marksista taktiku jau nu ne ikkatrs var sev piesavināties utt. Kāds varētu būt iznākums?»

«Nē,» saka b. Stučka, «Domes vēlēšanu boikots bija vienīgā pareizā socialdemokratijas taktika, un tā kā tāda par kļūdu nekad nevar tikt atzīta. Pēc mēneša tiks atklāta Domes komedija. Caur spaidu no ārienes proletariātam jāmeģina izjaukt patvaldības un birģelības izlīguma kāri...»

Vēl noteiktāk b. Stučka pastrīpo Domes boikota taktikas pareizību no proletariāta puses citā rakstā¹, kur viņš, starp citu, saka: «Nē, *tā nebija kļūda, ka boikotēja Domi*, bet gan tā bija kļūda, ka šo boikotu neizveda cauri pat tur, kur to varēja. Tas ir vecais birģeliskais Adams, kas atkal un atkal jāslīcina, šī aizraušanās no acumirkliģiem teatriem efektiem uz Valsts domes runas grīdas. Proletariāts nevarēja un nevar pielīdzināties šiem burģuju demokrātiem, kas republikā ir cieši republikāņi un monarchijā pārliecināti monarchisti. Proletariāts gaiši apzinās, ka politisko brīvību nevar ne izlūgties, ne pieprasīt, bet ka tā ir jāņem ar varu... Viņš zina, ka tikai neaprobežota satversmes saeima var izbeigt revoluciju un ka ne caur lūģšanu panākama šī satversmes saeima, bet vienīgi caur uzvaru bruņotā sacelšanās. *Ne lūģt, ne prasīt, — ar varu ņemt!*»

Latvijas revolucionarais proletariāts, kā minēts, izveda Domes boikotu ar priekšzīmīgu konsekvenci un sparū. Viņū nespēja ievilināt vēlēšanu komedijā «Mūsu Laiku» vai «Latvijas» roģainie solijumi: «Balsojiet priekš latviešu listes, tad beigsies jūsu nospiestais stāvoklis un *tapsiet patiesi brīvi.*»

Latvijas proletariāts gatavojās uz jaunām cīņām, pārorganizēdams pēc sakāves savas rindas jauniem cīņas paņēmiem, jaunai taktikai. Proletariāta partijas pirmais un galvenais uzdevums šai periodā bija — izskaust

¹ §, Lūģt vai prasīt — jeb ar varu ņemt? «Cīņa», 1906. g., Nr. 33.

visas vietējās nesaskaņas starp dažādām organizācijām un radīt *disciplinētu viengabala* organizāciju Viskrievijas proletariskās partijas rāmjos. Stučkas ierosinātā diskusija par gaidāmās apvienošanās veidiem atrada plašu atbalstu presē, kā arī pulciņu apspriedēs.

Mēs neapstāsimies tālab pie Domes boikota izvešanas sīkumiem, bet pāriesim pie notikumu apskata partijas iekšējā dzīvē.

Svarīgākais notikums Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas dzīvē šinī laikmetā bija ievērojamā pavasara konference 1906. gada martā, kuras «galvenais uzdevums bija pārspriest vienošanās jautājumu ar citām socialdemokratiskām organizācijām, speciāli ar Kr[ievijas] Socialdemokratisko strād[n]ieku partiju, un pārbaudīt acumirkļa taktiku, nosacīt, kā jārikojas līdz nākošajam kongresam»¹. Konferencē nācās iztirzāt ļoti plašu programmu. Dienas kārtībā bez parastā ziņojuma par partijas darbību pēc II kongresa bija uzstādīti jautājumi par 1. Maija svinēšanu, par partijas presi un literatūru, par bruņotu sacelšanos, par bruņošanos un kaujas organizācijām, par konfiskāciju, par aģitāciju karaspēkā, par aģitāciju uz laukiem, par attiecībām pret socialdemokratiskām organizācijām (vienošanās jautājums), par attiecībām pret nesocialdemokratiskām partijām, par demokrātisko principu partijā, par Baltijas autonomiju un par arodnieciskām biedrībām.

Kā lasāms «Cīņā»², par konferences dienas kārtības galveno punktu tika atzīts punkts par Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas apvienošanās ar citām socialdemokratiskām organizācijām. Vispārējs pārskats par konferences darbību, kā arī pieņemtās rezolūcijas bija nodrukātas Bernē atsevišķā brošūrā³, no kuras ņemtas arī šeit ievietotās ziņas. Ir tikai jānožēlo, ka brošūrā nav ievietots pārskats par pašas partijas konkrēto darbu, par viņas pozitīviem sasniegumiem revolūcijas lielāko uzplūdu periodā, kā arī par viņas zaudējumiem un izdarītām kļūdām turpmākā cīņas gaitā, t. i., par konferences dienas kārtības pirmo punktu.

Mēs sīkāk apstāsimies tikai pie konferences centrālajiem jautājumiem, it sevišķi, cik viņos attēlojas b. Stučkas darbības iespāids, — vispirms pie *apvienošanās* jautājuma.

Bez jau vairākkārt minētiem Stučkas rakstiem par šo apvienošanās problēmu viņš ņēma vistuvāko dalību konferencē pieņemtās rezolūcijas izstrādāšanā par socialdemokratisko organizāciju apvienošanās. Cik redzams pēc mums pieejamiem materiāliem, b. Stučka vēl arvien turējās pie savos agrākajos rakstos atzīmētā federācijas principa pēc Austrijas socialdemo-

¹ «LKP 25 gadi», 52. un 53. lpp.

² Paziņojums par konferenci. «Cīņa», 1906. g., Nr. 31.

³ Rezolūcijas. Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas izdevums, Bernē, 1906. g.

kratijas parauga. Bet, kā lasāms Latvijas Sociāldemokratijas II kongresa protokolu ievadā,¹ «konference pēc pamatīgas šī jautājuma izdebatēšanas uz balsu vairākumu atmeta *nacionali federativo* principu un nostājās uz teritorialā autonomijas principa pamata. Ar to tika salauzts galvenais šķērslis, ko Latviešu sociāldemokratiskās strādnieku partijas vadība kopā ar Bundu bija uzcēlusi uz apvienošanās ceļa.»

Attiecīgie punkti apvienošanās rezolūcijā tāpat arī skan:

«Ievērojot to, ka ... politiskā atsvabināšanās cīņa pret pastāvošo valsts kārtību var vest pie uzvaras tikai tad, ja visu Krievijas apgabalu un tautību proletariats cīnās zem apvienotas, kopējas un centralizētas taktikas, ... ka līdz ar augošo šķiras apziņu proletariata plašākās masās tautiskās pašdarbības vietā stājas apziņa par visu Krievijas tautību proletariata kopējo, lielo revolucionāro mērķi ... Latviešu s.-dem[okratiskās] strādnieku partijas konference liek priekšā censties visiem spēkiem apvienoties ar visām citām Krievijas tautiskām s.-dem[okratiskām] organizācijām vienā vienīgā Viskrievijas Sociāldemokratiskā strādnieku partijā ar kopēju programmu un kopēju cīņas taktiku ... Partiju apvienošanās dēļ ir vajadzīgs, ka katra apgabala sociāldemokratiskās organizācijas saplūst un apvienojas. Līdz ar to līdzšinējās nacionālās sociāldemokratiskās organizācijas kā tādas tiek likvidētas (atceltas).

Piezīme: Līdzšinējā Latviešu sociāldemokratiskās strādnieku partijas rajonā tautiskās sociāldemokratiskās partijas apvienojamas zem nosaukuma *Latvijas Sociāldemokrācija* (Социалдемократия Латвийского края).»²

Šinī rezolūcijā vēl sevišķi atzīmējami divi punkti, kuriem turpmākās programmas un statutu projektos priekš Latvijas Sociāldemokratijas bija ļoti svarīga nozīme: 1) «Apvienojamo partiju programmas ir revidējamas un saskaņojamas, izmetot iz tām visus punktus, kuri no svara tikai vienai apvienotās partijas sastāvdaļai (piem., agraro programmu no tagadējās Krievijas Sociāldemokratiskās strādnieku partijas programmas) ...» un 2) «Partija nodrošina uz stingri noteiktu organizācijas statutu pamata plašu vietējo autonomiju ...»

Rezolūcijas pilnais teksts, kā arī vēlāk no partijas CK izstrādātais Latvijas Sociāldemokratijas apvienības noteikumu projekts ar Krievijas Sociāldemokratisko strādnieku partiju bija iesniegts Krievijas Sociāldemokratiskās strādnieku partijas IV kongresam Stokholmā dēļ apstiprināšanas. Pēdējais projekts, kura teksts nodrukāts «Cīņas» 33. numurā,³ kā arī

¹ «Latvijas Sociāldemokratijas II kongress», 7. lpp.

² Rezolūcija par sociāldemokratisku organizāciju apvienošanu. «Cīņa», 1906. g., Nr. 31.

³ Latviešu sociāldemokratiskās strādnieku partijas apvienošanās projekts ar Krievijas Sociāldemokratisko strādnieku partiju. «Cīņa», 1906. g., Nr. 33, «LKP 25 gadi», 71. lpp.

krājumā «LKP 25 gadi», kā lasāms «Cīņā», «pieņemts Krievijas Socialdemokrātiskās strādnieku partijas apvienošanās kongresā 1906. gadā».

Cik nopietni Latviešu socialdemokrātiskā strādnieku partija piegāja pie apvienošanās jautājuma, redzams no tā, ka viņa vēl pirms sava iesnieguma Stokholmas kongresam izlaida atsevišķu brošūriņu¹, kurā viņa vēlreiz dod plašu vēsturisku un principālu jautājuma apgaismojumu. Raksts, pēc mūsu pārlicības, pieder b. Stučkam, kauču viņš izlaists anonimi, jo tajā atkārtojas gandrīz vārdiski viņa agrākos rakstos izteiktās pamatdomas līdz ar viņa uzskatiem par federatīvo principu — tikai mikstinātā formā. Arī šinī rakstā viņš cieši piesienas Austrijas socialdemokrātijas paraugam, ziedodams pēdējai divas nodaļas: 1) «Austrijas socialdemokrātu partijas statuti» (2.—4. lpp.) un 2) «Kādēļ Austrijas socialdemokrātijā pieņēma federācijas principu?» (4.—7. lpp.). Tālāk šinī rakstā autors apstājas pie Vācijas socialdemokrātiskās partijas un viņas attiecībām pret Vācijā dzīvojošām poļu socialistu grupām (7.—9. lpp.) un pie Bunda stāvokļa Krievijā (9.—11. lpp.) un tad pāriet pie sīkākas Latvijas socialdemokrātiskās organizācijas analīzes.

Būtu lieki šeit kavēties pie mums jau pazīstamām b. Stučkas domām. Tikai pievedīsim dažas rindiņas iz viņa gala slēdzieniem, kuri saņemti kopā pēdējā brošūras nodaļā «*Kopēja programma un vienāda taktika*».

«Kopēja programma un vienāda taktika — tās ir prasības, bez kurām nekāda apvienošanās nav iespējama,» saka b. Stučka. «Bez runas mūsu partiju vispārējā programma sakrīt kopā, un tai ziņā vienas vai otras frazes citāds izteikšanas veids nevar būt par kavēkli apvienošanai.»

Tomēr tālākās rindās autors apstājas pie dažiem jautājumiem, kuros saskaņas vēl trūkst. Galvenais jautājums, kurš ceļ domstarpības, ir mums ļoti atceramais *agrars jautājums*. «Mēs jau agrāk atmetām īpašas agrarprogrammas vajadzību,» atkārto autors, «un atrodam to joprojām par nesocialdemokrātisku. Krievijas partijas t. s. agrarprogramma, pēc mūsu domām, strīpojama, jo tā mums tagad vēl jo mazāk pieņemama, kur šķiru cīņa uz laukiem pieņēmusi vēl jo asāku raksturu un par «kopēju zemniecību» pie mums vairs nav ne runas. Mēs nekādi nevaram pieņemt agrarprogrammu, kurai mēs pretim. Tas ir pilnīgi principiāls jautājums.»

Tādēļ autors liek priekšā šo svarīgāko jautājumu nolikt vienkārši uz balsošanu, bet vispār visu programmu pirms galīgas apvienošanās *iepriekš saskaņot*. Daži atsevišķi, vairāk formāla rakstura jautājumi šeit nekrīt svarā.

Vēl dažiem vārdiem autors apstājas pie *taktikas* jautājuma. Aizrādīdams uz to, ka Krievijas Socialdemokrātiskajā strādnieku partijā starp lie-

¹ «Kā apvienoties Krievijas socialdemokrātijai!» Latviešu s.-d. strādnieku partijas izdevums Bernē, 1906. g. (bez paraksta).

liniekiem un maziņiem nav sasniegta vienprātība, autors piebilst: «Lai tomēr mums neuzspiestu vienā vai otrā gadījumā kopēju uzstāšanos tādā virzienā un tādā stāvoklī, kur mūsu vietējā organizācija to atrod par pilnīgi neizvedamu un vai pat nepareizu, tur vietējai organizācijai vajag būt tiesības atraidīt tās izvešanu. Tas ir tik saprotami, ka pat Rīgas Krievijas partijas komitejas priekšstāvis latviešu partijas konferencē to uzstādīja.»

Autors tālab liek priekšā jau pirms galīga lēmuma noteikt gadījumus, «kuri ir tik svarīgi, ka nolēmumu izvešana dzīvē ir uzspiesta priekš katras organizācijas sevišķi tikai tad, ja šīs organizācijas ievēlētie vietnieki Centralajā Komitejā tai piekrit».

Savu rakstu autors nobeidz zīmīgiem vārdiem: «Mēs ne ar pārsteigšanas dodamies pie apvienošanās, bet mēs arī zinām, ka reiz būs sasniegta apvienošanās, — mēs centīsimies to ņemt tiešām nopietni.»

* * *

Pakavēsimies vēl īsumā pie citiem svarīgākiem lēmumiem Latviešu socialdemokrātiskās strādnieku partijas 1906. gada pavasara konferencē. Vispirms jāmin rezolūcija par *bruņoto sacelšanos* un šim nolūkam organizējamo *kaujas organizāciju*.

Kā stāvēja jautājums pēc pirmās sakāves? Jautājums sacēla karstas debātes, jo sacelšanās perspektīvas dažādie biedri novērtēja dažādi. Par proletariāta hegemonu lomu nebija ne mazāko domstarpību. Vairāk šaubu sacēla jautājums par to, cik lielā mērā var paļauties uz zaldātu pievienošanās. Maskavas notikumi gan pierādīja, ka valdība vairs nevar paļauties uz zaldātiem, tomēr vēl nav nodibināts zaldātu vidū diezgan stiprs, paļāvīgs kodols. Lielākā daļa biedru bija, kā lasām CK ziņojumā, vienis prātis, ka uz zaldātiem sevišķi lielas cerības nevar likt, kālab proletariātam pašam jāorganizējas uz nopietnu *partizaņu cīņu*. «Patvaldību piespieda Valsts domi sasaukt streiki, bruņotā sacelšanās. To, ko nevar panākt caur aģitāciju, to var panākt caur ģeneralstreiku, partizaņu cīņu. Caur to mēs reizē aizstāvamies un uzbrūkam. Ja tautā būs pietiekošā daudzumā ieroči, tad viņa arī visa dosies cīņā, un zaldāti, to redzot, pievienosies... Mums šimbrīžam ir jāgatavojas uz bruņotu sacelšanos un jāgādā par ieročiem... Revolucionāra pagaidu valdība nespēs bez bruņota proletariāta aizstāvēt brīvību... Patvaldības kalpi jātur vienās bailēs, jāpierāda, ka mums ir spēks. Partizaņu cīņa tiek vesta, bet mums tā jāņem savās rokās, lai tā neizvirst par vienkāršu laupīšanu...»

Cīņas gars, kā redzam, latviešu proletariātā bija modrs. Tādēļ konference vēl ilgi kavējās pie šī jautājuma, it sevišķi uzsvērdama atsevišķu kaujas organizāciju radīšanas vajadzību. Pieņemtajā rezolūcijā par

bruņoto sacelšanos konference uzsver, ka «tikai tādām brīvībām ir paliekama vērtība, kas garantētas no uzvarētājas tautas, kura šīs brīvības spēj aizstāvēt ar ieročiem rokās, un kas sasniedzamas tikai caur bruņotu tautas sacelšanos»¹, kālab konference atzīst par nepieciešamu arī turpmāk propagandēt «bruņotās sacelšanās nepieciešamību», pamudināt «tautas revolucionārās masas uz pašbruņošanos», «apbruņot jo plašus organizētu socialdemokrātu strādnieku pulkus», vingrināt viņus «ieroču lietošanā un kaujas gatavībā», vest «enerģisku propagandu zaldātos» utt.

Ļoti asas debātes konferencē izcēlās par *konfiskāciju* jautājumu. Bija sajūtams, ka soda ekspedīcija bija ienesusi strādnieku masās ne tikai ārkārtīgu sašutumu un revolucionāru atriebības noskaņu, bet arī reizē zināmu dezorganizāciju proletariskās disciplīnas ziņā, kura atsevišķos gadījumos sāka izvērsties anarchistiskos patvarības aktos. Bija pat biedri, kuri izteicās tādā garā, ka visa vaina par privatīpašuma aizskaršanu «uzkraujama soda ekspedīcijām, vispārīgai reakcijai, kura pati mākslīgi rada sabiedrības anarchiju, izsviež daudz strādnieku uz ielas, kuriem cits nekas neatliek kā caur laupīšanu gūt sev pārtiku. (Pastrīpojums mans. — P. D.) Socialdemokrātija nevar izsalkušiem sprediķot kapitalisma morāli: privatīpašums ir svēts!»² «Daži atzīst, ka no privatīpašniekiem drikstot konfiscēt tikai ieročus. Uz to citi iebilst, ka katrs 50 rubļu gabals arī ir «kristalizēts» mauzeris, jo par šo sumu var ieroci iegādāties.»³

Tomēr galu galā konferences dalībnieku lielam lielais vairākums nāk pie slēdziena, ka «partijas vārdā konfiskācijas var izdarīt tikai stingri sījājamos gadījumos, zem tiešas CK kontroles»⁴.

Konferencē bija ienestas veselas trīs rezolūcijas par konfiskāciju, kuru starpā bija diezgan nopietnas domstarpības. Tālab neviens no rezolūciju projektiem netika pieņemts, un konference lika priekšā atklāt «Cīņā» par šo jautājumu diskusiju un jautājuma galīgu izšķiršanu atlikt līdz drīzumā sasaukamajam kongresam.

Diskusiju atver *b. Stučka* ar garāku rakstu tuvākā «Cīņas» numurā⁵, kurš pelna nopietnu ievērību.

«Kas viss neizmēģinājās kritikā, pārrunājot mūsu pēdējo mēnešu briesmīgos notikumus?» jautā *b. Stučka*. «Kam visam netiek par to uzkrauta vaina? 90. gadu jaunstrāvnīkiem tādēļ, ka tie legālo rakstu vietā negādājuši ieročus! Latviešu socialdemokratiskajai strādnieku partijai (nodibinātai galīgi tikai 1904. gadā) tādēļ, ka tā jau 90. gados nemācējusi vai

¹ Rezolūcija «Par bruņotu sacelšanos». «LKP 25 gadi», 61. lpp.

² Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas 1906. g. pavasara konference. «LKP 25 gadi», 59. lpp.

³ Turpat, 60. lpp.

⁴ Turpat.

⁵ Š. Terors vai bruņota sacelšanās? «Cīņa», 1906. g., Nr. 32.

negribējusi izprast stāvokli!... Bet visvairāk tiem, kas agrāk neatzinuši teroru par socialdemokratiskās partijas cīņas līdzekli!... Pārmetumos mēs dzirdam, ka galvenā kļūda bijusi — terora trūkums, jo, ja būtu bijuši vairāk ieroči, tad nebūtu notikuši tādi briesmu darbi. Citiem vārdiem, *terors top sajaukts ar bruņotu atsparu vai pat bruņotu sacelšanos...*»

Stučka ņemas sīki apgaismot terora pareizo izpratni vārda marksistiskā nozīmē. Viņš aizrāda, ka socialdemokratija nekad nav ieteikusi vienu vai otru cīņas līdzekli priekš visiem laikiem un visiem apstākļiem, taisni tāpat kā viņa nekad nav uzstādījusi *absolutus noteikumus* priekš visiem gadījumiem. Viņš tikai noliedz to terora veidu, kuru sludina socialisti revolucionari un kurš ir iespaidojis vienu otru no mūsu partijas biedriem.

«Cik priecīgi arī nepukstēja katra brīvības cīnītāja sirds, lasot ziņas par Sipjagina, Plēves un citu varmāku un neģeļu nāvi, mums klaji jāatzīstas, ka ar šo varmāku nāvi nebūt neizbeidzas viņu sistema, kura tagad pat vēl niknāki plosās Krievijā... Diemžēl, tas ir fakts un bēdīgs fakts, ka šos atentatus rīkoja *tikai atsevišķas kaujas organizācijas* tolaik, kad nebija apbruņotas tautas armijas, un *taisni tādēļ*, ka tādas nebija.» saka b. Stučka.

Taisni tas pats ir sakāms tiem biedriem, kas taisa pārmetumu partijai, ka viņa nav pratusi pie laika teroru izmantot pret generali Orlovu. «Ja Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas vadība būtu atzinusi, ka Orlova nāve vien var novērst vai apturēt soda ekspedīcijas tālāko gaitu, *partija būtu atradusi līdzekļus* (un cik arī tas nemaksātu upuru!) novēlēt gar zemi šo nelieti.» Ne terora trūkums, pēc b. Stučkas domām, bija vainīgs pie soda ekspedīcijas briesmām, bet tas, ka trūka *pietiekoši stipras apbruņotas tautas* dēļ nepieciešamā atspara.

Bet arī tad, turpina b. Stučka savas domas, — ja tauta būtu bijusi labāk apbruņota, viņa tomēr nebūtu bijusi spējīga aizkavēt soda ekspedīciju Baltijā «tādēļ, ka tā *bija viena* šinī cīņā». Šo savu spriedumu b. Stučka taisa uz svaigu atmiņu pamata. Viņš, starp citu, pieved attiecīgās rezolūcijas tekstu, kura par bruņotās sacelšanās jautājumu bija pieņemta Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas II kongresā un kurā teikts, ka «bruņotu sacelšanos atsevišķās valsts daļās, pārējo Krievijas apgabalu proletariātam nepiedaloties, patvaldība spētu apspiest vēl briesmīgākiem varas līdzekļiem». Un viņš nāk pie slēdziena: «Rezolūcija izrādījās pareizāka, nekā to kāds toreiz varēja iedomāties. Un tagad pārmet «90. gadu jaunstrāvnikiem» Latvijā, ka tie jau toreiz netikojuši pēc ieročiem, kad pārējā Krievijā vēl nebija *neviena* organizēta strādnieka... Bez runas, pie mums bija vispārējs ieroču trūkums, bet ne tādēļ, ka uz tiem nebūtu laikā griezta vērība, bet tādēļ, ka vispirms bija jārūpējas par revolucionāro organizāciju, un šinī ziņā partijai nezin vai kas ko varēs pārmest...

Kāda arī nebūtu bijusi apbruņošanās, Latvija viena... nevarēja atturēties Krievijas armijai, kamēr visā pārējā Krievijā valdīja klusums...»

Tālāk b. Stučka jautā: «Bet vai partija nav vainīga, ka noveda tās lietas tik tālu?» Uz to viņš atbild, ka partija ir bijusi ļoti «taupīga un uzmanīga ar vārdiem bruņotās sacelšanās jautājumā», bet tomēr nekad nav liegusi dot bruņotu atsparu tiklab pilsētās, kā uz laukiem. Un pat neraugoties uz vājo apbruņošanu, «priekš toreizējo zaldātu padzišanas bija spēku diezgan, un tā tika arī izdarīta, *ne caur teroru, bet caur bruņotu partizanu cīņu un vietām bruņotu sacelšanos*... Šī sacelšanās ir briesmīgi sodīta, bet *viņai Baltijā ir paliekami panākumi*: soda ekspedīcijas upuriem blakus ir kapā raktas Baltijas feodālās privilēģijas uz visiem laikiem...»

Mēs jau agrāk sakārā ar Ziemeļa kritiku par partijas vadības nepietiekoši revolucionāro rīcību bruņotās sacelšanās jautājumā 1905. gadā izteicāmies ar zināmu atturību pret šo kritiku. Pēc iepazīšanās ar nule pievesto b. Stučkas rakstu, kas sarakstīts uz «karstām pēdām», mums neviļus ienāk prātā otra, vēl lielāka revolūcijas stratēģa — Ļeņina «taupība un uzmanība» ar pārāgri dotiem sacelšanās lozungiem — īsi priekš 1917. gada Februāra revolūcijas, kad revolūcijas situācija bija daudz lielākā apmērā nobriedusi, arī 1917. g. jūlija dienās, kad Petrogradas proletariats savas pasteigtās revolucionārās uzstāšanās dēļ, — neklausīdams Ļeņina brīdinājumu, — nesa veltīgus upurus. Mums līdz šim trūkst faktiska pierādījuma, ka Latviešu socialdemokrātiskās strādnieku partijas «taupīgā un uzmanīgā» rīcība 1905. gada beigās bija neapstrīdama kļūda. Jautājums katrā ziņā vēl ir diskutējams. Man personīgi šķiet, ka Ļeņina taktiskā pieeja ir vienīgā pareizā. Savās ģenialajās vēstulēs par taktiku Ļeņins izsakās ļoti noteikti: ... «...marksistam, novērtējot momentu, jāpamatojas *nevis uz iespējamo, bet uz īstenību*»¹.

Stučkas sekošais spriedums: ... «Tā bija tikai nepilnīgi izdevusies sacelšanās, neizdevusies tādēļ, ka pārējā Krievija cieta klusu, izņemot pāris apgabalu. *Visas Krievijas apbruņota sacelšanās būs ne vien nepārspējama, bet tā būs arī vienīgais līdzeklis nodibināt uz drošiem pamatiem politisko brīvību*», — neapšaubāmi pelna ievērību.

Izejot no pārlicības, ka bruņotā sacelšanās agrāk vai vēlāk, tomēr absolūti neizbēgama, b. Stučka sevišķu vērību piegriež *partizanu* cīņai kā bruņotās sacelšanās svarīgākai skolai. Viņš saka: «Kas izdzīvojis šo laiku līdz, tas pats liecinās, cik lieli panākumi revolucionārās enerģijas iekaisēšanas un spēku ievingrināšanas ziņā bijusi taisni šai *partizanu* cīņai, šai svarīgākajai sastāvdaļai nākošā bruņotā sacelšanās, bet taisni tai nekādas daļas nav ar teroru kā sistēmas vai kārtības uzspēršanu caur dinamīta bumbu... *Daudz* varoņu-biedru ir krituši cīņā par upuriem — bez

¹ V. I. Ļeņins, Vēstules par taktiku. (Raksti, 24. sēj., 26. lpp. — *Red.*)

tiem revolucijas cīņa nav domājama. Mūžam tie dzīvos revolucijas vēsturē, kaut smiltis tos klāj!... Teikt, ka partizaņu cīņa bijusi veltīga spēka tērēšana, var tikai liels nezinātājs...»

Tā b. Stučka novērtēja *individualā terora* negatīvo un *organizētas partizaņu cīņas* pozitīvo nozīmi.

Partizaņu cīņā latviešu proletariats, neraugoties uz nopietniem zaudējumiem soda ekspedīcijas laikā, bija izaudzis, norūdījies un pārvērties nesalaužamā revolucionārā armijā. 1906. gada 1. Maijā Latvijas proletariats plašiem streikiem pilsētā un uz laukiem pierādīja, ka viņa balss nav apklususi. No *Liepājas* ziņo, ka, neraugoties uz to, ka «ielas pilnas ar policiju, draguniem, zaldātiem», — tomēr «fabrikas tukšas, tramvaji mierīgi stāv savos šķūņos... ielas pilnas no cilvēkiem svētku drēbēs, ar smaidošām sejām... Visu sejas ir redzams lepnums un spēka sajūta. Lūk, mēs esam tie, kas pasaules ratu griež, — mēs stājam, un aplūst it viss. Pat kara ostā... un dzelzceļa darbnīcās viss klusēja». ¹

«Rīgā tika svinēts (1. Maijs. — *Red.*) ar streiku visās fabrikās un darbnīcās, izņemot Kuzņecova fabriku. Arī avīzes neiznāca... Strādnieku šķira sajūt atkal jaunu dzīvību un ķeras ar jaunu sparū pie aģitācijas un organizācijas darbiem...» ²

No *Jelgavas* lasām, ka tur «maiņa priekšvakarā policija mobilizēja visus savus spēkus. Kazaki jādīja pa ielām veselām sotņām pilnā kaujas gatavībā. Gorodovoji uz katra ielas stūra izkratīja garāmgājējus. Daudzi tika arestēti... Pie lielākām fabrikām zaldāti un kazaki bija apmetušies vai pat uz lēģera...» Un tomēr... «proletariats atstāja kvēpošās fabrikas, apģērbās svētku drēbēs un izgāja uz ielas... Buržuāzija drebēja. Daži baroni bija izlūgušies ģenerālgubernatoram priekš savām sētām pa pāri lielgabalu... Ar šo streiku Jelgavas proletariats pierādīja, ka viņš nav sakauts, bet spēj gan katru brīdi mobilizēt savus spēkus, tikko tas izrādās par vajadzīgu...» ³

«...*Dobeles* apkārtnē laukstrādnieki streikoja gandrīz visās muižās un arī pie saimniekiem... Arī lauku proletariats pierādīja, ka nekādi reakcijas spaidi, nekādas soda ekspedīcijas un eksekūcijas tomēr nespēj salauzt viņa spēkus, nespēj nomākt viņa šķiras apziņu.» ⁴

* * *

1906. gada aprīlī (10.—25. aprīlī) notika Stokholmā ilgi gaidītais Krievijas Socialdemokratiskās strādnieku partijas IV kongress, kas pazīstams kā «*Apvienošanās kongress*». Šinī kongresā blakus citām nacionā-

¹ Pirmais Maijs Baltijā. Iz *Liepājas*, «Cīņa», 1906. g., Nr. 33.

² Turpat.

³ Turpat.

⁴ Turpat.

lām partijām uz dienas kārtības stāvēja jautājums par Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas iepļūšanu kopējā, vienotā Viskrievijas partijā.

Pēc frakciju piederuma delegāti ar lemjošām balsstiesībām sadalījās 62 maziniekos un 46 lielniekos. Pateicoties pirmējo pārsvaram, visos jautājumos tika pieņemtas mazinieckiskas rezolūcijas, kuru raksturu nespēja arī grozīt no lielniekiem ienestie labojumi un papildinājumi. Tikai organizācijas statuts ar nelieliem izlabojumiem tika vienbalsīgi pieņemts Ļeņina redakcijā, un vienīgi jautājumā par partijas centrālo organu izcēlās domstarpības.¹ Latviešu delegātiem, kuri, līdzīgi citu nacionālo partiju priekšstāvjiem, ņēma dalību kā viesi, nebija lemjošas balsstiesības. Tomēr viņu iesniegtais apvienošanās projekts principā bija pieņemts, un viņš tikai bija galīgi jāapstiprina tuvākajā Latvijas Socialdemokratijas kongresā.

Atzīmēsim šī projekta galvenos momentus, kuriem *b. Stučka* tuvākā «Cīņa» numurā dod sīkāku paskaidrojumu.² Latviešu proletariata partija, kā zināms, līdz ar savu iepļūšanu Krievijas Socialdemokratiskajā strādnieku partijā maina savu vārdu: «Latviešu socialdemokratiskā strādnieku partija» turpmāk sauksies par «Latvijas Socialdemokratiju». «Viņa līdz šim ir bijusi «tautiska»,» saka *b. Stučka*, «ne aiz principa, bet aiz praktiskiem iemesliem; viņas praktiskais darbs paliks nepārgrozīts jo-projām tanī pašā novadā.»

Projekta 1. punktā ir teikts, ka Latvijas Socialdemokratija strādā starp visu tautību proletariatu savā rajonā un apvieno visu partijas organizāciju darbību šai apgabalā, pie kam šīs teritorialās organizācijas darbības rajonu, kā arī nosaukumu nosaka visu apvienojošs Latvijas socialdemokratisko organizāciju kongress, pie kam, pēc projekta 2. punkta, viņai «ir tiesība patstāvīgi rīkoties visās savās organizācijas darīšanās, pieturoties pie vispārējās partijas programmas un taktikas». Pēc 3. punkta viņai ir pašai «savi kongresi», kuri izšķir visus partijas darbības jautājumus šai apgabalā, kā arī izvēlē vietējo partijas apgabala centru, kurš vada socialdemokratisko darbību šai apgabalā.

Sakarā ar šo apvienošanās tekstu *b. Stučka* atzīmē, ka Latvijas socialdemokratija, būdama sastāvdaļa no Krievijas socialdemokratijas, reizē «būda autonomijas (patstāvības) tiesības, kuras viņu īstenībā padarīs par Krievijas partijas federatīvu daļu. Ilggadējā principālā pretošanās pret federācijas pamatiem ir laužta un laužta aiz pilnīgi praktiskiem un dibinātiem iemesliem.»

Kā redzams, *Stučka* vēl arvien tiepīgi aizstāv federatīvo principu. [Ši

¹ ВКП(б) в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, I izd., 66. un 67. lpp.

² §, Socialdemokratijas apvienošanās. «Cīņa», 1906. g., Nr. 34.

kļūda ir izskaidrojama ar to, ka] viņš izturas skeptiski pret pilnīgas apvienības iespējamību *vienotā* Krievijas partijā, iegaumējot asās nesaskaņas starp maziniecko vairākumu un lieliniecko mazākumu Krievijas socialdemokratijas IV kongresā. Viņš saka gluži pareizi, ka «apvienojuma īstajam pamatam jābūt *kopējai programai* un *vienīgai taktikai*», bet taisni šīs vienotās taktikas viņš krievu partijā neredz. Viņu tieši uztrauc kongresā pieņemtā un no mazinieku vairākuma uzspiestā rezolūcija par Valsts domes boikotu. Šī rezolūcija, lūk, «nosoda» Domes boikotu, lai gan mūsu organizētie, kā arī neorganizētie strādnieki apzinīgi piedalījās pie Domes vēlēšanu boikota, t. i., rikojās lielinieckā garā.

Tāpat b. Stučku neapmierina IV kongresā pieņemtā mazinieckā rezolūcija par arodnieciskām biedrībām, ieteikdama «dibināt jau tagad uz izdotā nepilnīgā likuma pamata legalas neitralas bezpartejiskas arodnieciskas biedrības», kamēr mēs zinām, ka Ļeņina ieteiktais rezolūcijas punkts¹ par arodnieciskām biedrībām taisni pieprasa partijas visdzīvāko dalību arodniecisko biedrību dzīvē un viņu audzināšanu «proletariata šķiras cīņās un socialistisko uzdevumu plašās izpratnes garā». Šādu pašu viedokli attiecībā uz arodnieciskām biedrībām ieņēma b. Stučka savā 1906. gadā izdotajā brošūrā², par kuru būs runa vēlāk.

Vismazāk b. Stučku apmierina IV kongresā pieņemtā rezolūcija par *partizāņu cīņu*, kurai, kā zināms, Stučka piedeva it sevišķi lielu nozīmi pārdzīvojamā laikmetā. «Šī rezolūcija,» saka viņš, «ir tīri negatīva rakstura, tur minēts viss, kas nav brīv darīt, bet nav aizrādīts, *kas jādara, kā jācīnās pret patvaldības varmācībām.*» (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Tāpēc b. Stučka vēlreiz uzsver vietējās (federatīvās) autonomijas nozīmi: «Taisni šie ir atkal viens punkts, kas prasīs mūsu autonomisko tiesību paplašināšanu un ne pašaurināšanu»...

Arī jaunie KSDS partijas *statuti* b. Stučku gluži neapmierina, sevišķi statutu pirmais punkts... Viņš saka: «Jaunais Krievijas partijas statuts prasa priekš piederības Krievijas partijā tikai programmas atzīšanu, piederību pie kādas organizācijas un biedru maksu. Par padošanos partijas taktikai vai disciplīnai nekas nav sacīts. Vai tas ar nodomu izlaists, lai neuzspiestu visiem biedriem vienīgo taktiku?»

Bet taisni šinī punktā b. Stučka, kā zināms, prasa nelokāmu stingrību. «Mēs esam pieraduši pie stingras partijas disciplīnas, un es esmu pārliecināts, ka, reiz stājušies Krievijas apvienotās partijas rindās, mēs pratīsim izpildīt savas partijas lēmumus. Bet mēs reizē arī esam demokrātiska partija, kas nevar pieņemt taktiku, kurai mēs nepiekrītam, kuras noteikšanā

¹ Arodbiedrības. (PSKP kongresu, konferenču un CK plenumu rezolūcijās un lēmumos, I d., 1954. g., 101. lpp. — Red.)

² §, Strādnieku arodnieciskās biedrības jeb «streika brīvība» Krievijā. Izdevumā «Politiski dienas jautājumi», Bernē, 1906. g.

mums nav bijis balss. Tādēļ līdz nākošam kongresam nevar neievērot tās dažādības taktikā, kas pie mums pamatojās uz pilnīgi dabiskiem iemesliem.»

Aplūkojamā Stučkas rakstā vēl ir daudz sīkumu, ... bet pie tiem mēs nevaram kavēties ... Viņš savu rakstu nobeidz ar zīmīgiem vārdiem:

«Mēs uz apvienošanas vienmēr esam raudzījušies nopietni un tikai lie-tišķi; priekš mums reiz notikusī apvienošanās nebūs tukša skaņa. Tādēļ visi jautājumi iepriekš galīgi jānokārto, lai vēlāk atkal neizceļas ķildas par organizācijas jautājumiem, kas jau pārāk ilgi skaldījušas Krievijas social-demokratijas spēkus.»

Daudzas no šeit atzīmētām Stokholmas kongresa nepilnībām būtu no-vērstas, ja no latviešu partijas priekšstāvjiem nebūtu bijusi izdarīta kļūda, par kuru b. Stučka ieminas savā ievadrakstā krājumā «LKP 25 gadi», kur viņš saka: «Viena kļūda te vēl tika pielaista: nenolēma, ka delegāti lai tū-liņ iestājas partijā (kā jau minējām, viņi kongresā ņēma dalību kā viesi, bez lemjošas balss. — P. D.). Ja tas būtu izdarīts, kā to poļu biedri darija, tad *Stokholmas kongresā būtu bijis lielnieku vairākums.*»¹

Ar savu rakstu «Vienota partija vai partiju apvienojums» «Cīņas» 29. numurā b. Stučka, kā jau minēts, atklāja diskusiju par šo svarīgo jautā-jumu. Biedri uz viņa uzaicinājumu atsaucās, un turpmākos «Cīņas» numuros mēs sastopam vairākus rakstus par minēto temu. Jau nākošā numurā ir ievietots -k- raksts zem virsraksta «Nacionālu vai teritoriālu federāciju?»²

Šinī rakstā autors noteikti uzstājas pret tīrā centralisma ideju, kuru aiz-stāv daži krievu biedri un kura noliedz kuru katru vietējās autonomijas tiesību. Viņš arī neatzīst Bunda nacionāli monopolistiskās tendences, ku-ras tiecas aptvert visas pa Krieviju izkaisītās ebreju proletariāta grupas. Viņš it pareizi aizrāda, ka šī proletariāta intereses Bunda galvenajā ra-jonā — Viļņā, Minskā, Gomeļā — nekādi nesakrīt ar Baltijas mazskaitlīgā ebreju proletariāta vajadzībām. Tas pats sakāms par latviešu proletariātu, ja ietu runa par visiem pa Krieviju izkaisītajiem latviešiem — pa Smoļensku, Pēterburgu, Novgorodu, Ufu, Maskavu u. c. «Tiem ir savas tīri latviskas kulturalas vajadzības. Bet mazā skaita dēļ tie nevar spēlēt nekādu lomu sabiedriskā vai politiskā dzīvē.»

Izejot no minētiem faktiem, autors apstājas pie *teritoriālās federācijas* principa, t. i., tāda organizācijas veida, kuram par pamatu likta teritorija jeb apgabals, kauču viņā iedzīvotāji nebūt nepieder pie vienas un tās pašas tautības. «Te vajadzīga ir patstāvība tai organizācijai, kura ved cīņā visu vietējo proletariātu. *Un tādai organizācijai jābūt vienīgai* ... vietējos spē-kus mēs nedrīkstam skaldīt, nedz arī pieļaut citam to darīt ...»

¹ P. Stučka, Ievadam. «LKP 25 gadi», 15. lpp.

² -k-, Nacionālu vai teritoriālu federāciju? «Cīņa», 1906. g., Nr. 30.

Tādi autors nāk pie sekošā slēdziena: «Visai partijai ir viena programma un viena taktika, ko izstrādā visas partijas kongresā, bet katrai partijas daļai (t. i., teritorijai. — *P. D.*) ir pilnīga neatkarība un patstāvība šīs programmas caurizvešanā.» Pie tam vietējai teritorialai organizācijai kulturali jāapgādā vietējo izkaisīto tautību proletariata vajadzības...

Ar -k- domām, cik redzams no tālākās jautājuma diskusijas, b. Stučkam domstarpību nav. Turpretim izceļas diezgan asa polemika starp Stučku un -ns, kurš «Ciņā» ievietoja plašāku rakstu,¹ kurš tieši bija virzīts pret dažām Stučkas rakstos izteiktām domām.

Aizrādīdams uz Stučkas agrāk minētiem rakstiem «Ciņā», bet it sevišķi uz viņa brošuru «Kā apvienoties Krievijas socialdemokrātijai», autors ņemas «kritiski sijāt brošuras saturu».

Viņš aizrāda, ka «brošūrā ir dažas nepareizības, kuras var radīt pārpratumus un greizus ieskatus»...

Svarīgāks ir -ns norādījums, ka b. Stučka nepareizi ņem Austrijas socialdemokrātijas organizācijas formu par paraugu, kur partija dibināta uz dažādo tautību federācijas pamata. Viņš aizrāda, ka pat Austrijā ir cēlušās balsis pret šādu apvienības formu. Arī arodnieciskā kustībā Austrijā ir manāms protēsts pret nacionālā principa piekopšanu proletariata ciņā. 1905. gadā arodniecisko biedrību kongresā vairākums noteikti pret to izteicies.

Tālāk -ns apkaro b. Stučkas «federācijas dievināšanu», aizrādīdams, ka prasība pēc zināmas vietējas patstāvības, vietējās autonomijas nebūt neizriet no federatīvā principa, jo centralistiskā demokrātisma princips, pēc kura cenšas apvienoties Krievijas partija, nebūt nenoliedz pietiekošu daļu vietējās patstāvības.

Vienotā, stiprā partijā, pēc autora domām, nav vajadzīgs nekāds «nolīgums», uz kuru atsaucas b. Stučka un kuru tas nosauc par «federācijas raksturīgāko» zīmi. «Federācija... var tikai kaitēt socialdemokrātiskai kustībai. Tā var radīt nevēlamu berzēšanos starp kongresa vairākumu un kāda apgabala organizāciju... un paasināt organizāciju savstarpējo satiksmi. Tas viss varbūt dažreiz būs patīkami partijas «vadoņiem», bet proletariātam no tam neatlēks ne mazākā labuma...»

Noliegdams ikkura iepriekšējā līguma vajadzību, autors saka: «No socialdemokrātiskā viedokļa skatoties, tāds nolīgums ir lieks. Visas Krievijas Socialdemokrātiskās strādnieku partijas kopējā programma, kopējā taktika, kopējs kongress un viņa lēmumi lai ir augstākie tiesneši partijas dzīvē, ar kuriem nav vajadzīgs slēgt līgumus. Partijas kopējā griba, kura izpaužas kongresa lēmumos, lai ir visaugstākā griba, kuras priekšā jāzemojas katrai atsevišķai organizācijai... Lai «Latvijas Socialdemokrātijai» ir gana

¹ -ns, Piezīmes par Krievijas socialdemokrātisko organizāciju apvienošanu. «Ciņā», 1906. g., Nr. 39.

ar to plašo autonomiju... kādu dod Krievijas partijas statuti, kurus mēs paši nākošos kopējos kongresos varēsim sijāt un likt priekšā priekš papildināšanas, ja būs vajadzīgs.»

Ļoti nemierā ar b. Stučkas viedokli -ns ir attiecībā pret vietējo Bunda organizāciju. Viņš saka: «Savā cienībā pret federalismu minētās brošuras autors pat iet tik tālu, ka saka: «Būtu neapdomīgi atsāties, piem., Rīgā no Federatīvās komitejas firmas.» «Nē,» saka viņš, «*būs gan jāatsakās*, ja apvienošanās notiks uz tiem pamatiem, kādi doti konferences rezolūcijā.»

Beidzot autors uzstājas arī pret Stučkas izteiktiem uzskatiem attiecībā uz *programu*, kuros pēdējais bija izteicies, ka stridīgos programmas punktus vajagot saskaņot vēl *pirms apvienošanās*, «izmetot, piem., no Krievijas partijas programmas tos punktus, kurus mēs neatzīstam, un ierakstot tur jaunus, kurus mēs atzīstam». Autors ieteic apvienošanās bez kādas ierunas.

To pašu viņš izsaka arī attiecībā uz *taktiku*. Biedra Stučkas «Cīņā» izteiktās bažas par lielajām domstarpībām taktikas jautājumā un viņa šaubas par vienādas taktikas nodibināšanas iespējamību nepārliecina -ns. Viņš saka: «Vienotu taktiku būs iespējams izstrādāt tikai kopējos kongresos. Mums taisni *tālab jāapvienojas*, lai reiz Krievijas socialdemokratijai būtu vienota taktika... Nevajag apvienošanās lietu apskatīt no sīku punktu stāvokļa, bet apsvērt to, ka drīzu socialdemokratijas apvienošanās prasa Krievijas revolūcija.»

Stučka atbild uz -ns kritiku tanī pašā «Cīņā» numurā¹.

«Toreiz, kad uz ātru roku dabūju uzvest savu rakstiņu par to «Kā apvienoties», vēl nebija bijis krievu biedru kongress un vēl neviens nevarēja gaidīt, ka kongresa drusku negaidītie apstākļi sagatavos tik labvēlīgu lauku priekš apvienošanās ar «tautiskām» organizācijām, pieņemot itin visus mūsu pavasara konferences uzstādītos principus. Es personīgi itin tuvu stāvu tai konferences majoritātei, kas šos principus pieņēma, un varu tikai priecāties, ka arī biedrs -ns, kas toreiz dažiem punktiem bija sīvs pretinieks, tagad tiem piekrit... Tikpat liels prieks man dzirdēt, ka biedrs -ns tagad pilnīgi piekrit krievu biedru kongresa apstiprinātam apvienošanās projektam, kaut gan viņš sākumā aplaudēja citam priekšlikumam.»

Kāpēc b. Stučka turēja par vajadzīgu uzsvērt vietējās autonomijas prasību un atbalstīt latviešu delegācijas piezīmi pie Krievijas Socialdemokrātiskās strādnieku partijas apvienojošā kongresa lēmuma, ka apvienošanās projekts, kas tagad jāapstiprina no Latvijas Socialdemokratijas, grozāms vienīgi ar Latvijas Socialdemokratijas kongresa piekrišanu? — Viņš, atbildēdams -ns, saka, ka viņu uz to spiež *mazinieku* taktika. Viņš atsauca uz partijas saskaldīšanos partijas II kongresā. «II kongress... novedis tik tālu, ka valdošā virziena publicists Martovs taisni ieteic labāk saskaldīties

¹ §. Piezīmes pie biedra -ns raksta. «Cīņa», 1906. g., Nr. 39.

nekā dzīvot tagadējā nesaticībā.» Lūk, kālab viņš tura par lieku, līdzīgi -ns «locīt savus ceļus» augstākas gribas priekšā.

Stučka arī ataida -ns pārmetumu par viņa federācijas «dievināšanu». Lai nobeigtu reiz uz visiem laikiem runas par šo federācijas «bubuli», Stučka saka: «Es neesmu federācijas «dievinātājs», par kādu mani -ns dēvē, jo taisni es rakstu: «Sauciet šādu organizāciju, kā gribat, vai par federalu, vai centralu, vārds nav no svara, — bet nedomājiet, ka apvienība pastāv tikai nosaukumā. Ja tiešām tikai vārds kavē apvienošanos un ne tas saturs, ko es ielieku federācijas nosaukumā... labs ir, es pirmais no tā atsakos. Bet tas nav vairs vajadzīgs, jau konference pati ir *vārdu* stripojusi, un es «zemojos» viņas lēmuma priekšā, jā, vēl vairāk, pats esmu balsojis priekš tā.»

Pievedot pēdējos vārdus, domāju, ka b. Stučkam taisīto pārmetumu, kā arī viņa paša vēlāk izteikto paškritiku par minēto «federalisma garu», varam skaitīt par izsmeltu.

Vēl tikai maza piezīme no b. Stučkas puses pret -ns kritiku: «Ko biedrs -ns gribēja teikt, rakstīdams: «Tas viss varbūt dažreiz būs patikami partijas «vadoņiem», bet proletariātam no tam neatlēks ne mazākā labuma?»»

Kategoriski atraidāms līdzīgu kritikas paņēmieni no -ns puses, kurai piemīt subjektīvas iekniebšanas tendence, b. Stučka piezīmē: «Ja šai frazei var būt kāds saturs, tad tas ir — drusku neglīts, ko man negribas ticēt. Es faktiski nepiederētu pie «vadoņiem», vismaz varu par tādu skaitīties daudz mazāk nekā -ns pats, un savas pilnīgi atraidošās domas par «vadoņību» vispārīgi esmu izteicis itin bieži. Mūsu socialdemokrātija ir proletariāta partija, kurā vienīgi proletariāta interesēm jābūt tām noteicējam.» -ns kritika, kā redzam vēlāk, izrietēja ne tikai iz viņa tieksmes pēc objektīvas skaidrības. Viņam, bez šaubām, nebija pa prātam b. Stučkas *lielinieciskās* simpatijas. Viņš pats kādā garākā rakstā¹ drīz vien atsedz savu maziniecisko seju. Viņš uzbrūk mazinieku taktikas kritiķiem «Cīņā», prasa no viņiem taisnīgu kritiku un nobeidz savu rakstu sekošiem vārdiem: «Varbūt, kad pamatīgāk un bezpartejiskāk iepazīsimies ar mazinieku ieskatiem, galu galā pārliecināsimies, ka viņiem ir daudz taisnības.»

Tanī pašā «Cīņā» numurā -ns dabū stingru atsparu, kurā raksta autori H. un R.² pienācīgi atsedz mazinieku Dana, Pļechanova un Martova oportunistisko taktiku un noteikti aizstāv lielinieku revolucionāro taktiku. Autori apstājas pie mazinieku viedokļa par Valsts domes boikotu, pie viņu «*neapzinīgās, elementārās* revolucionārās kustības» cildināšanas un citiem momentiem, pie kuriem še nav vieta tuvāk apstāties.

¹ -ns, Valsts dome un Krievijas Socialdemokrātiskās strādnieku partijas «mazinieki». «Cīņa», 1906. g., Nr. 41.

² H. un R., Vēlreiz mazinieku taktika. «Cīņa», 1906. g., Nr. 41.

4. LATVIJAS SOCIALDEMOKRATIJAS I KONGRESS

1906. gads bija viens no saturā bagātākiem gadiem b. Stučkas dzīvē. Atbildības pilnais darbs partijas vadībā viņas visgrūtākajos cīņās brīžos, noteicošā partijas loma revolūcijas vadībā, vissvarīgākie organizācijas un taktikas jautājumi, — un viss tas saistīts ar pastāvīgiem smagiem pārsteigumiem, ar sāpīgām ziņām par mīļu, tuvu biedru nobendēšanu caur soda ekspedīcijas asinssūpiem. Visu to vēl vajadzēja savienot ar ikdienas rūpēm par pārtiku.

Pēc ilggadējiem trimdas gadiem Rīgā dzīve bija stipri grozījusies. Nodarboties ar advokaturu b. Stučkam nebija domājams ne fiziski, ne morāli. Revolucionarie pienākumi prasīja no viņa visu cilvēku. Kādā privatvēstulē, kuru viņa biedrene Dora raksta savai draudzenei Z. Ratnerei uz Vitebsku, mēs dabūjam spilgtu gleznu par šīs ģimenes toreizējo Rīgas dzīvi.

Viņa stāsta, ka b. Stučka «līdz kaklam aizņemts darbiem. Mēs savām sarunām varam traucēt darbā manu tiranu.» — Tālāk viņa apraksta tagadējos paziņas. Arī viņi «traki aizņemti, — visas viņu domas koncentrētas uz vienu» (t. i., revolucionāro darbu). Pa pagājušiem 9 gadiem, kā viņi Rīgu atstāja, tur ir daudz daudz kas grozījies: «Citi ļaudis, citi cīņas paņēmieni... viņi nerunīgi, ar drūmi koncentrētu skatienu, bet ar noteiktu un cietu gribu.»¹

Citā vēstulē viņa vēl sīkāk apraksta Rīgas dzīvi 1906. gadā.

«Vitebska bija tirā idile,» saka Dora, «bet kāda nervu sasprindzītība un kāds drudzains dzīves temps šeit! Pēterim nākas tērēt bezgala daudz spēka un nervu enerģijas... Pēdējā laikā viņš nekad neliekas gulēt agrāk kā plkst. 3—4 no rīta un ceļas plkst. 8, bet uzmostas jau 6—7. Visu dienu drūzmējas cilvēki; mēs dzīvojam pastāvīgā burzmā, un katru dienu celies un sāci zilēt, no kuras puses tevi sagaida trieciens...»²

Sinī pašā vēstulē D. Stučka stāsta, ka viņa personīgi aizņemta tulkojumiem, ar korekturas lasīšanu un bieži vien pie rakstāmās mašīnas. «Mūsu vienīgais ieņēmuma avots... literārs darbs; kāds atalgojums, to Jūs labi zināt.»

Kā b. Stučkas redakcijas darbs «Cīņā», tā arī viņa bieži šai partijas centralā organā ievietotie raksti neskaitījās pie viņa «ieņēmumu» avotiem; pats par sevi, protams, varēja būt runa tikai par ļoti skopi samaksājamiem rakstiem atsevišķos legalos žurnālos, no kuriem viens otrs iznāca 1906. gadā 2—3 numuri, līdz viņus neaizklapēja vērigie carisma cenzuras sargi. Kā smaga nasta vēl uz Stučkas pleciem gulēja vecie parādi, starp citu,

¹ D. Stučkas vēstule viņas draudzenei Z. Ratnerei 1906. g. 21. jūnijā.

² D. Stučkas vēstule Z. Ratnerei 1906. g. 22. oktobrī.

lielā iemaksa, pēc kuras viņu pēc pirmā aresta 1897. g., pirms izsūtīšanas uz Vjatku, pēc dažiem mēnešiem 1898. gada janvarī slimības dēļ izlaida no cietuma.¹

Stučkas rakstus 1906. gada laikā atrodam izkaisītus pa žurnaliem «Nākotne», «Karogs», «Rūķi», kā arī krājumā «Pūrs». Pie atsevišķiem rakstiem atgriezīsimies turpmāk, bet vispirms apstāsimies pie viņa tiešās politiskās darbības.

J. Ziemeļis raksta par šo b. Stučkas darbības posmu sekoši:

«Ar 1906. gadu, kad b. Stučka uz laiku apmeties Rīgā un varējis ņemt tiešāku dalību tekošā partijas darbā, Latvijas Socialdemokratija visvairāk tuvinājusies krievu lielinieciņam. Šinī laikā tika izvesta apvienošanās ar Krievijas Socialdemokratisko strādnieku partiju, un šinī darbā *b. Stučkam* piekritusi lielākā nozīme. Ap šo pašu laiku Latvijas Socialdemokratijā sāk parādīties divi kaitīgi novirzieni — «kreisais», kas maz atšķiras no anarķisma un vēlāk saplūst ar to kopā, un labējais, kurš drīz vien izrādās par latvisku kopiju no krievu mazinieciņa. Ar abiem reakcijas laikmetā radītiem novirzieniem b. Stučka ved karstu cīņu, un, kamēr viņš pats atrodas Rīgā, mūsu partija noturas uz lielinieciņa pozīcijām.»²

Mēs jau redzējām iepriekšējās nodaļās, ar kādu nopietnību b. Stučka gatavoja Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas apvienošanu ar Krievijas Socialdemokratisko strādnieku partiju. Šis ilgi gaidītais moments pienāca 19. jūlijā 1906. gadā, Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas III kongresam sanākot, kurš reizē pārvērtās par Latvijas Socialdemokratijas I kongresu.

Šis kongress man kā vienam no viņa aktīviem dalībniekiem ir dziļi iespaidies atmiņā, — ne tik daudz ar viņa faktisko saturu, kā ar šī kongresa oriģinālo nokrāsu un viņa atsevišķām spilgtām, romantiskām epizodēm.

P. Stučka pavadīja 1906. g. vasaru Rīgas jūrmaļā, kur viņš bija noīrējis mazu, lētu vasarnīciņu ar I istabu un ķēķi. Es ierados uz CK uzaicinājumu no Maskavas. Ar Stučku biju pēdējo reizi ticies 1905. gadā II partijas kongresā. Viņa trimdas gadi mūs bija stipri tuvinājuši. Viņš bija kļuvis mans mīļākais draugs un biedrs, un man, kas nebiju pieradis pie Latvijas partijā izstrādātās tēraudcietās konspirācijas, bija grūti pie pirmās tikšanās uz Rīgas ielas atturēties no silta, sirsnīga apskāviena. Tomēr mēs pagājām aukstasinīgi, kā gluži sveši, viens otram garām un apsveicāmies tikai tad pēc parastās sirsnības, kad jau atradāmies zem droša jumta *J. Ozola-Zara* konspiratīvajā dzīvoklī, kur notika mūsu pirmās, iepriekšējās apspriedes.

¹ Дело Департамента полиции, VII. № 201. Центральный архив, Москва.

² *J. Ziemeļis*, Latviešu lielinieciņa vadonis. «Cīņas Biedrs», 1930. g., Nr. 7, 5. un 6. lpp.

Kongress notika Majoros 19.—20. jūlijā (pēc vecā stila) dziļā, nopietnā konspirācijā, kontrevolūcijai vētrāini plosoties pa Baltiju. Soda ekspedīcijas bija plašā mērā izplāvušas biedru rindas. Daudzi no klātesošiem kongresa locekļiem bija pārdzīvojuši cietuma un spīdzināšanas briesmas. Dažam labam, kā mūsu draugam Luteram-Bobim, rētas uz muguras vēl nebija sadzijušas. Pār daudziem, kuri no cietuma jeb tieši no slepkavu nagiem bija izbēguši, kā nelaiķis *Grīniņš-Burlaks*, bija izsludināts nāves sods.

Un šādā nervozā atmosferā ciņā norūdītā Latvijas Socialdemokratija nekaitrējās noturēt pašā reakcijas centrā Rīgā (kongresa pirmā un pēdējā diena jeb, pareizāk, nakts norisinājās pilsētā. — *P. D.*) plašu apvienošanās kongresu, kur pirmo reizi sanāca visādu tautību partijas priekšstāvji, lai nodibinātu vienu lielu Viskrievijas Socialdemokrātisko partiju, kurā tautības apvienotos ne nacionalistiskā federācijā, bet vienotā savienībā, ar zināmu *valodas* autonomiju praktiskam darbam.

No vecākiem biedriem bijām tikai b. Stučka, Roziņš un es. Jansons un Rainis bija jau spiesti emigrēt. Kongress bija organizēts, kā minēts, Rīgas jūrmalā. Klāt bija ap 50 biedru. No viņiem labi atceros Ozolu-Zaru, Luteru-Bobi, Lencmani-Ķenci, Daniševski-Pakalnu, Grīniņu-Burlaku, Tīni-Akotu, Gavenu-Donneru, Dermāni-Dambīti, Šulcu-Statistu, H. Ābeli-Grišku, Buševicu-Zvejnieku, M. Striķi, P. Birkertu-Rubli. No citu organizāciju priekšstāvjiem atceros Kobozevu (KSDS partijas Rīgas komitejas priekšstāvis), Goldmani-Liberi (Bunda CK delegātu), Vainšteinu (arī no Bunda CK.), Akimsku (Goldmaņa brālis, mazinieku), Zaslavski (Bunda Rīgas komitejas loceklis). Atmiņā palika arī igauņu biedrs, kura vārdu nezīnu.

Kongresa dienas kārtības centrā bez vietējiem ziņojumiem stāvēja *apvienošanās* jautājums ar Krievijas Socialdemokrātisko strādnieku partiju un Latvijas Socialdemokratijas specialstatuti, taktikas un organizācijas jautājumi. Zem punkta «Taktika» stāvēja jautājumi par Valsts domi, par partizaņu ciņu, par bruņotu sacelšanos, par agrāro jautājumu u. c.

Sapulces vieta bija ļoti labi nokonspirēta. Viņa notika vasarnīcā, klusā ieliņā, patālu no kaimiņiem un no ielas gandrīz neredzama aiz kupliem, bieziem krūmiem. Saimnieciski kongress bija labi apgādāts. Lai nebūtu nekāda lieka staigāšana, biedrus turpat ēdināja un guldināja. Saimniecības praktiskā apgādība atradās *Rumbas*, *D. Stučkas* un *D. Krisones* rokās. Sapulces vadība bija uzticēta b. Stučkam un man. Es figurēju kongresā zem pseidonīma Pīķis.

Kongresa darbība bija diezgan sarežģīta caur to, ka ziņojumi, kā arī debates bija jāved divās valodās — latviski un krieviski. Man nācās, sapulcī vadot, reizē arī tulkot sarunas no latviešu valodas krievu valodā un otrādi. Reglaments bija ļoti stingrs. Bija atļauts runāt tikai pusbalsī un asi norežotu laiku.

Ir ļoti jānožēlo, ka šī interesantā kongresa protokoli nav uzglabājušies.

Majoru sēžu protokolus nācās iznīcināt. Par trešās dienas protokoliem nav nekādu ziņu. Plašākas atceres arī, cik man zināms, neviens no biedriem nav atstājis. Manas, kā arī b. Stučkas gadījuma piezīmes nav pietiekošas. Vērtīgākais, kas par kongresa saturu ir uzglabājies, ir b. Stučkas raksts «Cīņā» no 31. augusta 1906. gada¹ un pēc kongresa izlaistais Latvijas Socialdemokratijas Centralās Komitejas *manifests*.² No citiem dokumentiem ir tikai uzglabājušies divi svarīgi lēmumi: 1) KSDSP IV kongresā pieņemtais un Latvijas Socialdemokratijas I kongresā apstiprinātais apvienošanās projekts, kurš bija nodrukāts «Cīņas» 33. numurā un par kuru jau bija runa agrāk, un 2) kongresā apstiprinātie LSD statuti.³ Nelielā piezīme «Iz partijas dzīves», kas nodrukāta «Cīņā» mēnesi pēc kongresa⁴, sniedza ļoti skopas ziņas par pēdējā darbu un nozīmi. Dažus sīkumus vēl varam smelt no Ozola-Zara atcerēm⁵, kurš bija viens no galveniem kongresa organizatoriem.

Pēc pēdējā piezīmēm kongress sākās pilsētā O. B. dzīvoklī. No šīs pirmās sēdes man dziļi iespiedās atmiņā sīvās debātes ar Bunda priekšstāvjiem un it sevišķi ar mazinieku Akimsku. Pēdējais izrādīja tik lielu neiecietību pret latviešu biedru vairākuma lielinieckisko noskaņu, ka strīdi novilkās līdz vēlai naktij un galīgi tādā mērā uztrauca Ozolu, ka šis norūdītais konspirators pilnā balsi sāka lādēties, tā ka es sāku baidīties par paša kongresa likteni. Tikai ar mokām izdevās viņu apmierināt. Bez šaubām, pie viņa neparastā uztraukuma bija vainīgs lielais nogurums pēc ārkārtīgi grūtā kongresa sagatavošanas darba.

Otrā dienā, jūrmalā, kongress šķita noritam ļoti gludi un disciplinēti. No rīta sapulci vadīja b. Stučka, pēcpusdienā — es. Bija ļoti karsta vasaras diena. Svārkus noģērbusi, mēs visi sēdējām kreklā un tomēr svīdām. Logs bija atvērts, un daži biedri sēdēja aiz vaļējā loga uz verandas. Sarunas tika vestas pusbalsī, lai negrieztu uz sevi kaimiņu vērību.

Te uzreiz ap plkst. 5 dzird savādu troksni. Sapulci vadot, biju tā nogrimis tekošā darbā, ka sākumā pat neizpratu, kas notiek. Pa logu no verandas le. biedri sēdes istabā ar noslēpumainu saucienu: «policija!».

Tiešām šinī brīdī vasarnīcas vārtos parādījās divi policisti. «Rīgas jūrmalas policija,» kā raksta Ozols, «sagādāja kongresa dalībniekiem pārsteigumu un uzjautrinājumu, apmeklējami namu taisni tai brīdī, kad viss

¹ §, Latvijas Socialdemokratija un Krievijas Socialdemokratiskā strādnieku partija. «Cīņa», 1906. g., Nr. 48.

² Latvijas Socialdemokratijas (LSD) Centralās Komitejas manifests. «Cīņa», 1906. g., Nr. 46.

³ Latvijas Socialdemokratijas statuti. «Cīņa», 1906. g., Nr. 47.

⁴ G., Starp pulciņu priekšstāvjiem. «Cīņa», 1906. g., Nr. 47.

⁵ J. Ozols-Zars, Latvijas proletariata partijas divdesmit gadu jubilejai. «Proletariskā revolūcija Latvijā», 380. un 381. lpp.

kongresa sastāvs tur vēl sēdēja. Delegāti metās kurš caur logu, kurš caur durvīm bēgt. Citi bez cepurēm, citi bez žaketēm. Vēlāk visi salasījās gar staciju, zvaigznēs un vilcienos lūkodomies. Ja atskaita vēlāko vieglo sodu nama saimniekam, tad jāatzīst, ka šī policijas spēle Latvijas Socialdemokrātijai nekādus zaudējumus neatnesa.»

So Ozola atstāstu gribu papildināt savām tiešām atcerēm.

Policijas ierašanās bija tīra nejaušība. Viņai no slepenā kongresa nebija ne jausmas. Viņa apstaigāja vasarnīcas, ievākdama peldu nodokli. Tanī acumirkli, kad abi policisti iegāja vārtos, turpat nejauši atradās b. Stučka, ar kuru tie stājās sarunā. Stučka, saprazdams kļūmīgo situāciju, pieņēma gluži aukstasinīgu seju, mēģinādams novirzīt policistu uzmanību uz sānu jautājumiem. Troksnis vasarnīcā, kuru radīja panika, pārsteidza policistus. «Kāpēc tie kungi uztraucas?» jautāja policists b. Stučku.

Jā. Kāpēc? — lemesls gan bija tas, ka gadījums bija vainīgs, ka taisni nesen spīdzinātie biedri pirmie bija ieraudzījuši policistu sejas, un viņu asociācijā rēgojās viņu mocītāju tēli. Patiesībā komiskais gadījums pieņēma traģisku veidu.

Notikumi risinājās zibeņa ātrumā. Visi biedri saskrēja priekšnamā, kur bija sakārtas žaketes un cepures. Rāva no uzkaramiem, mīdīja kājām. Es savu žaketi pacēlu samīdītu no gridas. Manu platmali cits biedrs bija uzlicis galvā, vietā neatstādams nekādas cepures. Man nācās doties ceļā ar pliku galvu. Rīgā tas bija pavisam neparasts, — mietpilsoņi stipri turējās pie modes.

Biedri bēgdami lēca pār žogiem, skrēja caur kaimiņu sētām un caur to tikai virzīja publikas uzmanību uz sevi. «Tie jaunkungi laikam spēlē spilķinus,» — tā viņi sākumā novērtēja šo savādo traci. Vārds «spilķīni» kļuva par vispārnozīmīgu LSDSP III kongresa humoristisko nosaukumu.

Tomēr minētā epizode nebeidzās tik gluži nevainīgi, kā to atstāsta Ozols. Viņai bija arī sava nopietnā puse. Policija diezgan ātri apķērās, ka aiz «spilķīniem» slēpjas kaut kas svarīgāks. Viņa mobilizēja savus spēkus, kuriem pievienojās vietējie vācu «pašaizsargi» (Selbstschutz), un sāka ķerstīt tos, kas bija izmukuši bez cepurēm. Kā vienu no pirmajiem savaņģoja M. Striķi.¹ Bija arestēti vēl divi trīs biedri, kuru vārdi man nezināmi.

Interesantu papildinājumu sniedz vēstule, kura saglabājusies Z. Ratnes materialos, no Doras Stučkas.² Vēstule ir rakstīta no Majoriem īsi pēc kongresa.

«Mēs abi esam veseli,» raksta Dora konspiratīvā valodā. «Bet «jaščerica» (Berta Krisone. — *P. D.*) un vēl 6 paziņas saslima un tika novesti uz

¹ M. Striķis kongresā uzstājās kā lielnieks, vēlāk pārgāja maziniekos un pēc Oktobra revolūcijas noslidēja pilnīgi baltās Latvijas dienderu lomā. — *P. D.*

² Iz *D. Stučkas* privatvēstulēm. 1906. g. 31. jūlijā.

pilsētas slimnīcu tieši no vārd Dienas svinībām, kuras tik traģiski un pēkšņi tika pārtrauktas, bet pēc tomēr viņas izdevās nosvinēt līdz galam.»

B. Krišones rokās atradās arī kongresa protokoli un citi dokumenti. Es atceros, ka viņa toreizējā uztraukuma stāvoklī viņus sāka nīcināt. Vai tas viņai pilnīgi izdevās, — es nezinu. Nezinu arī, cik ilgi apcietinātos biedrus nolurēja cietumā.

Par tālāko notikumu gaitu atceros sekošo:

Es atstāju mierīgi vasarnīcu — viens no pēdējiem. Man pievienojās jauns, nepazīstams biedrs — arī bez cepures. Gājām laiciņu kopā. Pie kādas vasarnīcas vārtiem stāvēja dvorņiks un ar izplestu muti brīnīdamies nolūkojās «spilķinos». Mans biedrs zibeņa ātrumā norāva no viņa galvas cepuri, uzmauca sev galvā un rikšiem aizlaidās tuvējā mežā. Es ar lielu līkumu aizstaigāju līdz Dubultiem, kur es veikalā nopirku jaunu platmali un pēc tam jutos drošībā.

Mana pirmā doma bija: Kas ir noticis ar biedru Stučku? Es steigšus devos uz viņa vasarnīcu. Pa starpām bija pagājusi apmēram stunda. Vasarnīcā sastapu Doru. Pētera nebija. Dorai par notikušo nekas nebija zināms. Kauču es pats stipri baidījos, ka Pēteris var būt arestēts, es Doru mierināju, bet reizē uzaicināju steigšus apvārdīt visus plauktus un atvilktnes, vai kaut kur neslēpjās kādi nekādi kompromitējoši dokumenti. Nebija šaubu, ka katru acumirkli var notikt kratīšanas.

Protiams, materialus atradām pietiekošā skaitā. Mēs tos ātri satinām vistoklī, kuru es Rīgā gribēju nodot drošās rokās. Es no Doras atvadījos, jo domāju, ka no kongresa turpināšanas nekas neiznāks. Iekāpu vilcienā nospiešā garastāvoklī.

Vilcienam kustoties, es pārkāpu otrā vagonā. Te, kur bijis, kur nebijis, pa pretējām durvīm vagonā ienāk b. Stučka. Es tīri vai uzlēcu no prieka. Diviem vārdiem mēs sarunājāmies par tikšanos Rīgā. Es izlēcu no vilciena, lai paziņotu Dorai par priecīgo pārsteigumu. Pēc tam iekāpu nākošā vilcienā un, Rīgā iebraucis, devos uz mazo Vērmaņa dārzu, kur Stučka mani solīja gaidīt ar alus krūzi.

Stučka jau pa starpām bija sarunājies ar Ozolu un citiem biedriem, ka kongress katrā ziņā jāturpina. Bija norunāts viņu turpināt tanī pašā dienā, plkst. 8 vakarā, pašā pilsētas centrā — Aleksandra ielā, mācītāja Taubes dzīvoklī.

Sis dieva kalps ar savu cienīgo bija izbraucis uz divām dienām uz Jelgavu. Viņa apkalpotāja bija partijas biedrene. Viņai bija uzdots nokārtot dzīvokli priekš «viesu uzņemšanas». Diviem biedriem bija uzdots uzmanīgi pārbaudīt nama sētu, kaimiņu jumbus un visas izejas, lai policijas uzbrukuma gadījumā varētu aizlaisties lapās.

Biedram Stučkam un man bija uzdots pirmajiem ierasties sapulces vietā

taisni plkst. 8 vakarā. Citiem bija jāierodas pēc īsiem starpbrīžiem. Plkst. 7 no rīta sapulcei bija jābeidzas un telpām jābūt svabadām.

Viss gāja kā pa šņorītei. Man, sapulci vadot, bija dota diktatoriska pilnvara nesaudzīgi pārtraukt runātāju, ja tas pārkāpj reglamentā norādīto runas laiku. Es, kājās stāvot, visu nakti kā kora diriģents izdalīju vārdu un neļāvu balsi pacelt augstāk kā līdz «mecco-forte». Pie dažiem temperamenta pilniem biedriem tas bija diezgan grūts uzdevums. Bet gods, kam gods nākas, nosprausto dienas kārtību mums izdevās izsmelt, rezolūcijas pieņemt un kongresu nobeigt bez nekādiem incidentiem ^{1/2} 7 no rīta. Plkst. 7 cienīgtēva telpas bija svabadas. Viņa apkalpotāja, mūsu biedrene, prata dzīvokli savest tādā kārtībā, ka mācītājam i prātā nevarēja ienākt, ka pa viņa p̄rombūtni viņa svētnīca bijusi tik neganti apraiptā bezdievju-socialistu negantām runām.

Pie aprakstītiem apstākļiem kongress, protams, nespēja apskatīt visus dienas kārtībā uzņemtos punktus. Galvenais tomēr bija veikts: bija apstiprināts CK izstrādātais LSDSP apvienošanās projekts ar KSDSP, kurš, kā jau minējām, bija pieņemts Krievijas partijas apvienojošā kongresā Stokholmā; bez tam tika pieņemts jauns statutu projekts un tika izvēlēta Centralā Komiteja, kura bija jaundibinātās *Latvijas Socialdemokratijas Centralā Komiteja*.

Drīz pēc tam jaunizvēlētā Centralā Komiteja izlaida *manifestu*, kurš noteica Latvijas Socialdemokratijas turpmāko darbības veidu un saturu.

«Savā nesen atpakaļ noturētā III kongresā,» tā lasām šinī manifestā ¹, «Latviešu socialdemokratiskā strādnieku partija beidza savu darbību un, apvienodamās ar latviešu daļā darbojošamies krievu un leišu socialdemokratiskām organizācijām, nodibināja «Latvijas Socialdemokratiju», kura pievienojas kā autonoma (pašvaldīga) sastāvdaļa visas Krievijas Socialdemokratiskai strādnieku partijai.»

Pēc īsa vēsturiska pārskata, kurā attēlota Latviešu strādnieku partijas darbība organizatoriskās nošķirtības periodā un kurā apgaismoti motīvi, kas noveduši pie apvienošanās, manifests pastrīpo, ka bijusi LSDSP, «vienbalsīgi nolemdama apvienošanos ar Krievijas Socialdemokratisko strādnieku partiju, it gaiši pierādījusi, ka viņai bijuši sveši jebkādi šauri nacionalistiski centieni. Viņa cienīgi nobeigusi savu vairākgadējo cenšanos pēc visa apzinīgā Krievijas proletariāta apvienošanās vienā vienīgā Krievijas Socialdemokratiskā strādnieku partijā.»

Reizē manifests ziņo, ka LSD nav izdevies apvienoties ar Bundu, ar kuru līdz šim LSDSP arvien bija draudzīgas attiecības. Iemesls tas, ka Būnds savā visumā nav pievienojies Krievijas SDSP.

¹ Latvijas Socialdemokratijas (LSD) Centralās Komitejas manifests. «Cīņa», 1906. g., Nr. 46.

Beigās manifests vēl aizrāda, ka LSD, pievienodamās KSDSP programai, nav pieņēmusi pēdējās agraro programu. Taktikas jautājumā viņa paliek pie savas iepriekšējās taktikas, kura galvenos vilcienos atbilst Krievijas partijas lielinieckai daļai. «Manifestā» šis punkts skan, ka LSD «šīnī ziņā ies roku rokā ar ievērojamu Krievijas Socialdemokratiskās strādnieku partijas biedru daļu». Manifesta autors, bez šaubām, bija b. Stučka.

Pie jaunpieņemtā partijas statuta, pēc kura visas partijas uzbūvē ir ieturēts *demokratiskā centralisma* princips, mēs nekavēsimies, bet pievedīsim svarīgākās vietas iz *b. Stučkas* raksta, kurā viņš dod tikko notikušā kongresa apgaismojumu.¹ Viņa raksta galvenais motīvs grozās ap *taktikas* jautājumiem. Viņš norāda, ka ārkārtīgo apstākļu dēļ, diemžēl, kongress nenāca pie šo jautājumu apspriešanas, tie bija jāatstāj neizšķirti.

Kā zināms, LSDSP taktika stipri atšķīrās no KSDSP IV kongresā apstiprinātās taktikas, kura bija pieņemta ar *maziniecku* vairākumu un kura nosodīja Valsts domes boikotu un veselu rindu citu revolucionāru proletariāta cīņas paņēmieni, piem., Maskavas bruņoto sacelšanos. Tātad vienprātība taktikas jautājumos nebija sasniegta. Tomēr lielinieku frakcija IV kongresā turēja par savu pienākumu padoties kongresa lēmumiem. Savā uzsaukumā frakcijas biedriem viņa izsakās sekoši: «Pret tiem kongresa lēmumiem, ko mēs uzskatām par maldīgiem, mums ir idejiski jācīnās un mēs cīnīsimies. Bet līdz ar to mēs visas partijas priekšā paziņojam, ka mēs esam pret katru šķelšanos. Mēs esam par pakļaušanos kongresa lēmumiem.»²

Ļoti līdzīgi izsakās *b. Stučka* savā rakstā. Viņš saka: «Nevar būt strīdu par to, ka, reiz pēc statutiem Latvijas Socialdemokratija ir apvienota ar Krievijas Socialdemokratisko strādnieku partiju caur vienīgu taktiku, vispārējo kongresu lēmumiem jābūt spēkā arī priekš Latvijas Socialdemokratijas. Bet reizē ar to jāievēro arī otra puse: demokratiskai partijai var būt uzspiesta tikai tāda taktika, kuras izspriešanā viņa pati ņēmusi dalību.» Citiem vārdiem, *b. Stučka* atrod par vajadzīgu vest cīņu pret tādu taktiku, kurai pretēja partijas daļa nevar piekrist.

Bet kā savienot šādu cīņu ar partijas disciplīnu? Atsaukdamiem uz mazinieku draudiem Krievijas partijas IV kongresā par šķelšanās neizbēgamību, *b. Stučka* nostājas uz Latvijas Socialdemokratijas CK manifestā izteiktā viedokļa, ka CK saskaņā ar KSDSP lielinieku frakciju «cīnīsies [apvienotajā] K[rievijas] S[ocial] D[emokratijā], aizstāvēdama savu uzskatu parei-

¹ §, Latvijas Socialdemokratija un Krievijas Socialdemokratiskā strādnieku partija. «Cīņa», 1906. g., Nr. 48.

² Обращение к партии делегатов Объединительного съезда, принадлежавших к бывшей фракции «большевиков». (Agrākās «bc|ševiku» frakcijas locekļu — Apvienotās kongresa delegātu — uzsaukums partijai. PSKP kongresu, konferenču un CK plenumu rezolūcijās un lēmumos, I d., 1954. g., 108.—109. lpp. — *Red.*)

zību», un ka viņa pieprasa kā izeju no tagadējās neskaidrības taktikas jautājums jauna vispārēja KSDSP kongresa sasaukšanu.

«Es personīgi,» saka Stučka, «izteicos priekš jauna vispārēja partijas kongresa tūlītējas sasaukšanas... Nevienam, kas nepiekrīt tagadējam Krievijas partijas CK virzienam un nav ar mieru ar apvienojošā kongresa lēmumiem, nevar būt principā jeb kaut kas pret jaunu kongresu.» Pie tam b. Stučka atsaucas uz Pēterburgas *lieliniecisko* komiteju, kura jau pieņēmusi tamlīdzīgu lēmumu.

Mēs zinām, ka KSDSP IV kongresā izvēlētā, savā vairākumā no maziņkiem sastāvošā Centralā Komiteja tūlīt pēc Stokholmas kongresa sāka vest likvidatorisku taktiku, kas jauna kongresa sasaukšanu tiešām darīja par nepieciešamu.

Sava raksta beigās b. Stučka izsakās sekoši: «Vēl tiek izteiktas domas, ka kongress tagad tikai galīgi sašķeltu partiju. Tāda ieruna ir nevietā. Vispirms, kongresu prasa tā partijas daļa, kura kongresā palika mazākumā (t. i., lielinieki. — *P. D.*), un viņa pie tam skaidri noteic, ka tā padosies jaunā kongresa lēmumiem. Un ar šķelšanu baida taisni pēdējā kongresa «vairums» (t. i., maziņieki. — *P. D.*). Vai aiz tādas baidīšanas neslēpjas tikai bailes, ka netiek pārbalsoti, ar citiem vārdiem, ka viņi vairs nav vairumā? Tāda ieruna, kā teikts, pilnīgi nevietā. Krievijas partijai, kas tagad ievienojusi savā organizācijā jaunus cittautes organizāciju spēkus, jāzina, ka šie jaunie elementi ir pieraduši pie stingrākas proletariskas disciplīnas un neļaus rotāties ar vārdu «šķelšanās» un «nepadošanās». Es domāju, ka Latvijas proletariāta lielais vairums *izteiksies priekš tūlītēja kongresa.*»

Tanī pašā «Cīņa» numurā, kurā nodrukāts augšā pievestais b. Stučkas raksts, mēs arī lasām LSD CK lēmumu, kas pieprasa ārkārtēja KSDSP kongresa sasaukšanu.¹

Notikumu gaita pierādīja, ka b. Stučkam bija taisnība, ka maziņkiem bija iemesls baidīties par sava pašreizējā vairākuma pazaudēšanu. Kā zināms, KSDSP V partijas kongresā, kura laikā norisinājās arī Latvijas Sociāldemokrātijas II kongress, lielinieki ņēma nopietnu pārsvaru pār maziņkiem un kongresa lēmumi tika pieņemti lielinieciskā virzienā.

Nobeidzot šo nodaļu par Latvijas Sociāldemokrātijas I kongresu, vēl jāatzīmē, ka b. Stučka šinī periodā bija ne tikvien — kā jau agrāk minēts — noteikti nostājies lielinieciskā virzienā, bet arī bija personīgi saistījies ar *Ļeņinu*. Par savu pirmo satikšanos ar Ļeņinu b. Stučka gluži īsi ziņo savā «Ievadā» krājumam «LKP 25 gadi» sekošiem vārdiem: «1906. g. 5. jūlijā sanāca Latvijas un Krievijas partijas apvienošanās kongress. Kongresam un apvienošanai b. Ļeņins (toreiz Pēterpils tuvumā — Somijā) piedeva tik

¹ Rezolūcija par Krievijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas ārkārtēju kongresu. «Cīņa», 1906. g., Nr. 48.

lielu nozīmi, ka man personīgi apsoliņās ierasties pats uz kongresu. Tā bija laime, ka viņš aizkavēts neieradās, jo kongress Rīgas jūrmalā — iekrita.»¹

Citā vietā Stučka drusku plašāk apraksta šo savu tikšanos ar Ļeņinu. Savā rakstīnā Latvijas 1905. g. revolūcijas piemiņai, runādams par agraro revolūciju un par muižniecības muižu atsavināšanu kā buržuaziskās revolūcijas izvešanu līdz galam, viņš atsaucas uz Ļeņinu sekošā piezīmē:

«Ļeņins pats to gaišāk izteic savā 1907. g. klasiskajā darbā par agrarprogrammu, kad viņš bija iepazinies ar Marksa «Teorijām par viršvērtību», kuru otrā daļa pirmoreiz iznāca laikam 1906. g. Es to biju patlaban dabūjis no ārzemēm, kad satiku Ļeņingradā Ļeņinu. Bija runas par agrarjautājumu, pie kam es aizgrābtī atstāstīju grāmatā spilgti izliktās Marksa domas par *absoluto zemes renti*, tas ir, *privatīpašumu uz zemi*, kur viņš formulē domu, ka zemes privatīpašuma atcelšana ir *tieši pilsoniska prasība*, kuru pilsonība tikai baidās uzstādīt. Man bija jāapsola atsūtīt Ļeņinam grāmatu, bet jau otrā dienā Ļeņins man paziņoja, ka viņš kādā veikalā uz Nevas prospekta grāmatu ieguvīš. Tā šī Marksa doma dabūja pirmo Ļeņinisku teoretisku formulējumu Ļeņina 1907. g. darbā.»²

No šī laika b. Stučkas saites ar Ļeņinu vairs nepārtrūka.

5. ZEM VIENOTAS PARTIJAS KAROGA

Latvijas Socialdemokratija, ieplūzdama KSDS partijā, pievienojās it dabiski Stokholmas IV kongresā pieņemtajiem lēmumiem, bet reizē atstāja sev zināmā mērā brīvas rokas taktikas jautājumā. Latvijas partiju, kā jau redzējām, neapmierināja mazinieciski noskaņotās Stokholmas kongresa rezolūcijas.

Stučka kā viens no stingrākiem lielnieciskā spārna piekritējiem veda savu līniju tiklab «Cīņā», kā arī savā pārejā darbā Ļeņina garā. Šis viņa viedoklis izpaužas veselā rakstu virknē, kuri parādījās bez iepriekš minētiem rakstiem 1906. gada laikā.

Pirms pārejam pie pēdējo apskata, ir jāmin neliels gadījums viņa preses darbībā, kurā arī es biju iejaukts.

Dažas dienas pirms Latvijas Socialdemokratijas I kongresa mēs tikāmies Rīgā, kur mēs kopā ar nelaiķi Roziņu un skolotāju Dēķenu nolēmām izlaist vācu valodā socialistisku dienas avīzi. Mūsu nolūks bija radīt cīņas organu vietējiem vācu strādniekiem kā pretstatu vietējai pilsoniskai preseī. Par nožēlošanu jākonstatē, ka mūsu vietējos arhīvos šī avīzīte³, no kuras

¹ P. Stučka, Ievadam. «LKP 25 gadi», 16. lpp.

² P. Stučka, 1905.—1925. g. «Cīņas Eiedrs», 1926. g., Nr. 1.

³ «Baltische Volkszeitung» (Studinājumu lapa).

pavisam izdevās izlaist trīs numurus, nav atrodama. Man pašam ir nejauši uzglabājusies sludinājumu lapiņa, kurā redakcija ziņo, ka 15. jūlijā iznāks pirmais numurs. Tā kā nevienam no mums nebija līdzekļu avīzes izdošanai, tad mēs cerējām caur sludinājumu ievākšanu segt izdevumus. Lapiņā ir minēts, ka sludinājumi top pieņemti 14. jūlijā līdz plkst. 12. Lapiņa tika izsūtīta pa vācu veikaljiem. Kā avīzes ekspedīcijas adrese ir minēta Elizabetes iela (tagad Kirova iela. — *Red.*) Nr. 22.

Par avīzes saturu man iespiedies atmiņā tikai tik daudz, ka pirmā numura ievadu nācās rakstīt man par iekšējiem notikumiem, kamēr b. Stučka rakstīja ārzemes ziņas. Pēdējās viņš rakstīja humoristiskā stilā, un es vēl labi atceros, ka mēs sirsnīgi nosmējāmies par kādu piezīmi par vienu no Vācijas princesēm, kura bija laimīgi dzemdējusi. Kādā sakarā šis dzemdības stāvēja ar pašreizējo politisko situāciju, es vairs neatceros. Bet to es zinu itin labi, kādu satraukumu mūsu nelielā lapele sacēla vietējo vācu mietpilsoņu starpā. Ja nemaldos, «Düna-Zeitung» otrā dienā bija lasāms, ka avīzes stils liecinot par to, ka to izlaiduši «latviešu puikas ar savām smirdošām sviedrainām kājām».

Apstāsīties tagad pie svarīgākiem Stučkas rakstiem, kuri atrodas tiešā sakarā ar LSDSP 1906. gada pavasara konferences, kā arī ar abu augšminēto Apvienošanās kongresu (Stokholmas un Rīgas) lēmumiem, — pie jautājumiem par *arodnieciskām biedrībām*, par *demokratisko principu* partijas organu uzbūvē un par *teroru*.

Pirmajā vietā te stāv divas brošuras, kuras bija izlaistas ārzemju apgādībā Bernē.

Pirmajā brošūrā¹ b. Stučka dod īsu pārskatu par *arodnieciskās kustības vēsturiskajām saknēm* Vakareīropā un viņas turpmāko attīstību visai interesantā griezienā. Viņš pie jautājuma pieiet dialektiski, aizrādīdams, ka *arodnieciskās biedrības* varēja izcelties tikai kapitalisma modernākā posmā, kad rūpniecība bija pietiekoši diferencējusies, t. i., sadalījusies atsevišķos «arodos». Viņas nevarēja rasties mājrūpniecības fazē, pašam saimniekam līdzī strādājot. Tās arī nespēja rasties, kamēr nebija spēkā tā saucamais «brīvais darba līgums». Zeļļu savienībām viduslaiku amatnieciskā rūpniecībā nebija nekas kopējs ar modernajām *arodbiedrībām*. Pēdējās apvieno *vienāda aroda* strādniekus, un viņu uzdevums ir aizstāvēt *darbaspēka* un *darba algas* intereses. Lielrūpniecība pati caur savu dabu pret pašas gribu organizē strādnieku šķiras cīņu. Tātad «kapitalisma attīstība,» saka b. Stučka, «jau savā pirmajā laikmetā atklāja to pretestību, pret kuru kapitalismam lemts reiz nākotnē sašķelties».

Buržuazija no paša sākuma sajēdza šo kapitalisma iekšējo antagonismu

¹ §, Strādnieku *arodnieciskās biedrības* jeb «streiku brīvība» Krievijā. «Politiskie dienas jautājumi», Bernē, 1906. g.

un tāpēc centās noslāpēt visiem līdzekļiem pirmos proletariskās šķiras apziņas dīgļus. Francijā buržuazija jau savos pirmajos pilsoniskās revolūcijas uzvaras gados — 1791. gadā izlaiž likumu, kurš aizliedz «pilsoņu arodnieciskās savienības savu arodniecisko interešu aizstāvībai». Nedaudz gadus vēlāk Anglijā notiek tas pats. Top izlaists likums, kurš «ar katorgas soda piedraudē noliedza visas strādnieku norunas, sapulces un sabiedrības, kuru nolūks sasniegt algas uzlabošanu».

Līdzīgi aizliegumi pastāvēja arī citās Eiropas valstīs. Un tomēr par spīti visiem aizliegumiem arodnieciskā kustība attīstās, un šis attīstības dzinēj-spēks bija *streiks*. Tālab b. Stučka atrod, ka vispareizāk būtu arodbiedrības vienkārši nosaukt par *streiku biedrībām*.

Neraugoties uz aizliegumiem un zvēriskajiem soda likumiem, streiku kustība iet plašumā. Top dibinātas streiku atbalsta kases, un ar laiku kustība pieņem tik nopietnus apmērus, ka viņa apgāž visus likumības rāmjus. «Likumam neatlikās nekas cits pāri,» saka b. Stučka, «kā atļaut streikus un arodnieciskās biedrības... Visur dzīve izrādījās stiprāka nekā aizlieguma likums; tiklīdz tas bija kļuvis lieks, bija jāatceļ. Visur strādnieku šķiras organizācija bija jāiesāk nelegāli, slepeni, konspiratīvi, un angļu likums taisni katru strādnieku šķiras organizāciju nosauca par konspirāciju, sazvērestību.»...

Nodaļu «Vai brīv streikot» b. Stučka iesāk ar citātu no krievu satirika Saltikova-Ščedrīna, kas aprakstījis kādu gubernatoru, kurš, novērojis, ka ūdens upē bez valdības pavēles un atļaujas vienmēr tek uz leju, sabozies pavēlējis ūdeni apturēt. Kad ūdens neklausījis un pat beigās izrāvis no mēsliem uzmetu dambi, gubernators ļoti noskumis un izsaucies: «Kas tā par varu, kas nevar apturēt pat ūdens tecēšanu?!»

Tas pats noticis ar streikiem — kā Vakareiropā, tā arī Krievijā. «Streiki visur bija aizliegti, un visur tie izlauzās cauri aizliegumiem un padarīja par bezspēcīgu visbargāko likumu.»

Krievijā arodnieciskā kustība sākās taisni tāpat kā Vakareiropā. Viņa sākās zem spaidu likumiem un zem nagaikas draudiem, kamēr plašā stichiskā kustība 19. gadsimteņa beigās neizlauza visus dambjus un nedraudēja pārvērsties nopietnā politiskā cīņā. Cara valdība bija spiesta pieļaut zināmu legalitāti tam, kas nekādiem likumiem vairs nebija apturams. Sākās pazīstamā Zubatova un Gaponova era, kurā valdība caur arodnieciskās biedrošanās legalizēšanu cerēja novirzīt proletariāta uzmanību no politikas.

Sakarā ar 17. oktobra manifestu top pasludināta arodniecisko biedrību «brīvība». Jaunā likuma mērķis ir «uzmeklēt līdzekļus, kā caur *izliegumu* vai *šķirēju tiesu* novērst domstarpības starp uzņēmējiem un strādniekiem, kuras izceļas par līguma nosacījumiem» («no streikiem lai dies pasarg», piebilst b. Stučka), «vest skaidrībā darba algas lielumu un citus darba

apstākļus dažādos arodos», «nodibināt bērnu, pūrā, palīdzības u. c. kases»; «dibināt bibliotēkas, arodnieciskas skolas», «lēti iepirkt pārtikas vielas», «palīdzēt darbu atrast», «sniegt tiesas padomus» utt.

Jaunu arodbiedrību dibināšana pēc šī likuma ir pielaižama ar zināmas «komisijas» atļauju, kura sastāv «iz veciem pāziņām: gubernatora, vicegubernatora, kamervaldes priekšsēdētāja, prokurora (!)». Biedrība top tūdaļ slēgta, ja viņa «apdraud sabiedrības mieru un drošību», un, ja kāds piedalās sabiedrībā, kas no likuma aizliegta vai vienkārši nav atļauta, — viņam draud sods līdz 1 gadam cietoksnī.

«Kā redzams,» saka b. Stučka, «patvaldībai visas fabrikas un darbnīcas būs jāpārvērš par cietokšņiem un cietumiem, ja tā stingri gribēs pieturēties pie šī «biedrošanās brīvības» likuma.» — «Tā «negrozāmā īstenā brīvība», par kuru mēs lasām 17. oktobra manifestā, Krieviju grib padarīt par vienu vienīgu lielu cietumu un fabrikas darbu par cietumnieku darbu. Vai tas izdosies?»

Un, ja b. Stučka nākošā nodaļā uzstāda jautājumu: «Ko darīt ar jauno likumu?», viņš gluži loģiski nāk pie sekoša slēdziena: «Sviedīsim to krāsni un iztiksīm bez viņa! Tiklīdz aizies karastāvoklis, pāriesim uz arodniecisku biedrību dibināšanu bez jaunā likuma, t. i., neievērosim jauno likumu, to vienkārši boikotēsīm, tāpat kā mēs boikotējām aizliegumu pret strādnieku politisko partiju.»

Uz nākamo jautājumu: «Ekonomika vai politika?» b. Stučka, tālāk risinādam savu domu, atrod vienkārši par neiespējamu pilnīgi atšķirt šos abus jēdzienus: ekonomiskā cīņa nav domājama bez politikas, tāpat kā otrādi, politiskās cīņas pamatā guļ ekonomika. «Bet viszubatovistiskākās biedrības top nemanot ievilkta politikā,» saka Stučka. ...«Politikai jākalpo arodnieciskai kustībai, t. i., citiem vārdiem, rodas jautājums ne par to, vai arodnieciskām biedrībām jēl maz brīv nodarboties ar politiku, bet par to: — kādu politiku?»

Un te nu b. Stučka noteikti nostājas uz lielnieciskā viedokļa, uzlūkodams arodnieciskās biedrības — runājot Ļeņina vārdiem — kā «komunisma skolu». Tomēr attiecībā uz KSDSP rezolūciju, kurā ieteikts «pie arodniecisko biedrību dibināšanas neuzstādīt politiskas programmas, lai — neatbaidītu no biedrības nesocialdemokratu, bet pašā biedrībā aģitēt priekš socialdemokrātijas, t. i., pārvērst *neitrālo* lauku par politiskas aģitācijas lauku», viņš ieilst: «Pie mums nav iemesla baidīties, ka viens vai otrs neiestāsies arodnieciskā biedrībā aiz bailēm no socialdemokrātijas.» Viņš aizrāda uz Vakareiropas piedzīvojumiem, kuri pierāda, ka stipras arodnieciskās biedrības, atsaukdamās uz savu neitralitāti, ar nodomu arvien vairāk un vairāk novirzās no politiskā ceļa, kamēr viņu vadoņi pārvēršas mums labi pazīstamajos profbirokratos. Tālab, pēc viņa domām, no paša sākuma arodnieciskā kustība jāņem partijas pārziņā. Tādā gadījumā arod-

nieciskām organizācijām būs «no paša sākuma *socialdemokratiskas* šķiru cīņas organizāciju raksturs».

Pēdējo domu b. Stučka vēl plašāk attīsta visai interesantā rakstā, kurš 1906. gada septembrī parādījās ar parakstu — «-s» žurnālā «*Ķarogs*».¹

Šī raksta pirmajā nodaļā, kuram virsraksts «*Dažādas domas vienā partijā*», Stučka pieved pilno Stokholmas kongresā pieņemtās rezolūcijas tekstu, kura nozīmi pastrīpodams viņš reizē ceļ pret viņu dažādas ierunas, aizrādīdams uz Latvijas Socialdemokratijas īpatnībām arodnieciskā kustībā, kuras atļauj, kā jau agrāk redzējām, Latvijas arodniecisko kustību ņemt zem daudz stingrākas tiešas partijas vadības, nekā to pieprasa Krievijas partija.

Stokholmas kongresa rezolūcijā ir pastrīpots: «1) ka partijai . . . visiem līdzekļiem jāveicina *bezpartejisku* arodbiedrību radīšana; 2) ka šai nolūkā, izmantojot visas legalās iespējas un, konkrēti, likumu par arodbiedrībām, nepārtraukti jāpaplašina legalie ietvari, nelokāmi cīnoties par pilnīgu biedrošanās brīvību; 3) ka arodbiedrībās jāiestājas visiem partijas biedriem, aktīvi piedaloties visā arodbiedrības darbībā un pastāvīgi nostiprinot tās biedru šķiras solidaritāti un šķiras apziņu, lai organiski, cīņā un agitācijā, saistītu arodbiedrības ar partiju.»²

Kauču šī rezolūcija ar mazinieku vairākumu bija pieņemta zem lieliem spiediena, viņa, bez šaubām, ir kompromisa rezolūcija. Latvijas Socialdemokratija viņai nepiekrīta, bet, kā b. Stučka aizrāda, Rīgas-Majoru apvienošanās kongresā laika trūkuma dēļ viņa nepaguva pieņemt atsevišķu rezolūciju; «bet, ja tā būtu tapusi pieņemta, tad mēs varam droši sacīt,» saka Stučka, «ka tā būtu skanējusi apmēram šādi:

Ievērojot to, 1) ka proletariata saimnieciskā un politiskā kustība ir tikai divas puses no vienas vienīgas strādnieku šķiras cīņas; 2) ka proletariata arodnieciskā un politiskā organizācija nav nekas cits kā vienas vienīgas šķiras cīņas organizācijas tehniska dalīšana (darba dalīšanas princips); 3) ka buržuāzija un viņas ideologi, visādi cenzdami arodniecisko kustību atdalīt no politiskās, dzenas vienīgi skaldīt un vājināt strādnieku šķiras spēkus; 4) ka pa daļai zem šīs birģeliskās agitācijas iespaida, pa daļai aiz vēsturiskiem un tehniskiem iemesliem arodnieciskām organizācijām ir tendence iet atšķirus no strādnieku šķiras politiskās partijas . . . lai piekoptu šauri arodniecisku politiku; 5) ka šāda . . . skaldīšanās noved pie šauras, tikai arodnieciskas kustības un ekonomisma vai atkal pie revolucionara un anarķistiska sindikalisma (kā Francijā), vienup, un, otrup, pie politiskas kustības, kas pavisam noliedz saimnieciskas cīņas nozīmi; 6) ka šāda saskal-

¹ -s, Strādnieku arodnieciskās biedrības un politika. «*Ķarogs*», Nr. 3, 206.—220. lpp.

² Par arodbiedrībām. PSKP kongresu, konferenču un CK plenumu rezolūcijas un lēmumus, I d., 1954. g., 115. lpp. — *Red.*

dišanās novēršama vienīgi caur to, ka no paša sākuma arodnieciskā un politiskā organizācija top organiski saistītas un 7) ka tur, kur strādnieku šķiras arodnieciskā organizēšanās iesākas vēlāk par politisko un zem stipras vienotas politiskas organizācijas tieša iespaida, nav jābaidās, ka cik necik ievērojama strādnieku daļa atturētos no arodnieciskās biedrošanās aiz bailēm no socialisma, — L. Socialdemokratijas kongress nolemj:

1) joprojām izteikties priekš socialdemokratisku arodniecisku biedrību dibināšanas, atraidot neitralitātes principu un 2) uzlikt saviem biedriem par pienākumu iestāties soc.-dem. arodnieciskās biedrībās visos tanīs arodos, kur tādas pastāv.

Tomēr, ievērojot, ka auglīga arodnieciska darbība nav iespējama tur, kur katra atklāta biedrošanās iespēja nospiesta, bet pie pašreizējiem aprobežojumiem neitralu arodniecisku biedrību dibināšana tikai «varētu novest pie strādnieku šķiras revolucionārās enerģijas vājināšanas un šķiras apziņas aptumšošanas», kā arī ievērojot to, ka Latvijā saimnieciskā cīņa jau ir pieņēmusi zem tiešas partijas politiskas vadības «masas organizācijas veidu», kongress ieteic: 1) tagadējiem aprobežojumiem un spaidiem pastāvēt, nedibināt jaunas un nelegalizēt jau dibinātās arodnieciskās biedrības un, 2) tiklīdz ārējie apstākļi to atļauj, boikotēt tagadējo biedrošanās aprobežojumu likumu un tā «revolucionārā kārtā» iekarot pilnīgu biedrošanās brīvību.¹

Aplūkojot tuvāk šo b. Stučkas izstrādāto rezolūcijas projektu, mēs redzam, ka viņš savos politiskos slēdzienos tieši iziet no *vietējās situācijas*, no vietējo masu *politiskā līmeņa*, no partijas *autoritates grāda* plašajās masās. Tā ir konsekventi leņiniska pieeja pie dienas jautājumiem. Un tomēr reizē b. Stučku uztrauc jautājums, vai šinī rezolūcijas projektā neslēpjas kaut kas, kas būtu uzlūkojams kā partijas disciplīnas neievērošana. Viņš arī tieši uzstāda jautājumu: «Vai tādas pretējas domas jēl maz ir savienojamas vienā partijā?» — «Uz to,» viņš saka, «ir jāatbild ar jā.» Lieta, pirmkārt, tā, ka priekš Latvijas Socialdemokratijas Stokholmas lēmumi nebija saistoši uz agrāk minēto autonomo tiesību pamata, bet, otrkārt, arī jāievēro tas, ka Polijas un Lietuvas socialdemokratijai, kuru uzskats par arodniecisko kustību principā pilnīgi sakrīt ar b. Stučkas uzskatiem, Stokholmas kongress šinī jautājumā atļāva pilnīgu patstāvību.

Savā rakstā b. Stučka pieved Polijas un Lietuvas socialdemokratijas attiecīgo rezolūciju tekstu, kā arī Bunda rezolūciju, kura stipri tuvinās pēdējām. No pievestiem faktiem Stučka tad arī taisa sekošo slēdzienu: «Tātad šis jautājums arī no apvienojošā kongresa nav uzskatīts par *principu*, bet tikai par *prakses* jautājumu, kurā arī citi novadi, ja vietējie apstākļi to prasa, var ieņemt pavisam citu stāvokli.»

Tomēr b. Stučka neapmierinās ar minēto faktu konstatēšanu vien. Viņš

¹ -s, Strādnieku arodnieciskās biedrības un politika. «Karogs», Nr. 3, 207. un 208. lpp.

atrod par nepieciešamu jautājumu dziļāk apgaismot. Viņš grib atsegt, kas šīm dažādām rezolūcijām vienas partijas klēpī kopējs un kas viņām viens otram pretējs.

«Minētās rezolūcijās,» saka b. Stučka, «ir divas daļas: pirmā runā par arodbiedrību tā saucamo neitralitāti, tas ir, bezpartejību; otrā par viņu tūlītēju legalizāciju, tagadējam sabiedrību likumam pastāvēt. Pirmajā jautājumā — priekš neitralizācijas izsakās vienīgi Krievijas Socialdemokrātiskās strādnieku partijas apvienošais kongress, bet pie tam vienbalsīgi abas frakcijas (še skaidri izjūtama Ļeņina tālredzīgā taktika, kurš nevarēja balsot pret neitralitāti, kamēr maziņkiem, šiem galveniem neitralitātes aizstāvjiem, kongresā bija nopietna majoritāte, ar kuras palīdzību tie būtu pilnīgi monopolizējuši arodnieciskās kustības vadību. — P. D.); pret to — tāpat vienbalsīgi — Bunds, Polijas un Latvijas socialdemokrātija.

Otrā jautājumā priekš tūlītējas legalizācijas izsakās KSDSP un Bunds, pret to — Polijas un Latvijas s.-d.; Krievijas s.-d. ieteic dibināt bezpartejiskas arodnieciskas biedrības. Polijas s.-d. cīnās pret skaidri neitralām arodnieciskām biedrībām. Kā šie uzskati savienojami?»¹

Lai dotu uz šo jautājumu nopietnu, zinātniski pamatotu atbildi, b. Stučka raksta 2. nodaļā «Visplašāko proletariāta masu arodnieciskā organizācija»² pieved interesantus faktus iz Vakareiropas, Jaunzelandes un pat Austrālijas arodnieciskās kustības — kā ilustrāciju Stokholmas kongresa rezolūcijas pantam, «ka pēc arodbiedrību sprasto mērķu būtības tām jātiecas organizēt visplašākās proletariāta masas».

Piemērs ir Anglijas arodnieciskā kustībā: 1889. gada varenais ostas strādnieku streiks pierādīja, ka pat šinī valstī, kur jau gadu desmitiem tika kultivēta arodbiedrību neitralitāte, pat šo «nemācīto» strādnieku organizācija sacēla tiešu protestu pret viduslaiku garu angļu tredjunijās un nostājās atklāti socialistu pusē. «Tā bija revolucionāra strāva,» saka b. Stučka, «ko ienesa Anglijā plašāko masu arodnieciskā organizēšanās. Bet, tā kā Anglijā nebija politiskas strādnieku šķiras cīņas organizācijas, tad revolucionārai strāvai zem saimnieciskiem iespaidiem mitoties, atkal nozuda liela daļa šo nemācīto strādnieku arodnieciskās biedrības un biedru.»

Vēl bēdīgāku piemēru b. Stučka pieved iz laukstrādnieku kustības Anglijā, kur 1872. gadā no maza streika uz laukiem gada laikā izcēlās liela «nacionāla laukstrādnieku aroda organizācija», bet no kuras nedaudz gadu vēlāk, *pateicoties politiskas partijas vadības trūkumam*, nepalika pāri ne vēsts. Par šo kustību būs runa citā Stučkas darbā.

Mēs nevaram apstāties pie pārējiem piemēriem, kuri ne mazākā mērā apstiprina b. Stučkas domu, ka «visas proletariāta masas arodn[ieciskās]

¹ -s, Strādnieku arodnieciskās biedrības un politika. «Karogs», Nr. 3, 210. un 211. lpp.

² Turpat, 211.—213. lpp.

organizācijas, kapitalistiskai ražošanas kārtībai pastāvēt, — ir un paliek utopija... mēs varam gan atzīt par ļoti vēlamu un ieteicamu vienmēr jo plašāku masu arodnieciskā organizāciju, bet ņemt šo vēlēšanos par izējas punktu un padot šim vēlējumam visas citas prasības būtu, bez šaubām, pilnīgi nepareizi».

Pret Stokholmas rezolūcijā izteikto tezi, ka «Krievijas proletariāta vidū vērojama plaša tiekšanās pēc arodorganizācijām», b. Stučka izturas diezgan skeptiski. Turpretī viņš šādu tendenci pastrīpo attiecībā uz Latvijas proletariātu, — «jo okt[obra] un nov[embra] pāris brīvības dienās arodnieciskā organizēšanās apņēma gandrīz visus Rīgas arodus, pat neizņemot kalpones... Bet taisni te mēs novērojam pavisam citu ko: *strādnieki paši pieprasīja jo tuvu sakaru ar politisko partiju pašā sākumā, un šim savam centienam viņi palikuši uzticīgi līdz šim.*» (Pastrīpojums mans. — P. D.)

No pievestiem faktiem b. Stučka taisa slēdzienu, ka Stokholmas rezolūcijas divi pirmie punkti, ar kuriem tā gribēja pierādīt *neitrālu* arodniecisku biedrību dibināšanas vajadzību, nekā nepierāda.

Nodaļā «Arodnieciskā kustība un politika»¹ b. Stučka pieved toreizējā Vanderveldes gluži pareizos vārdus, kurš pastrīpo, kas pat nopietni savās šķiras interesēs nogremdējusies arodnieciskā organizācija, ja viņa būs atstāta ārpus satiksmes ar politiski organizēto socialdemokratiju, — «vai nu iestīgs korporācijas egoismā, kas izteicas vecajā tredjunionismā, vai nokļūs pie «karstaputras revolucionarības», tas ir, pie jaunlaiku anarķisma barikādu varonības».

Citādi skatījās bēdīgi slavenais E. Bernšteins, kurš taisni pieprasīja arodbiedrību neitralitāti un noliedza politiskas vadības nepieciešamību, uzstādamas jau toreiz tezi, ka «demokratiju iekarot varētu, jau arī piedaloties vienkārši birģeļu demokrātiskās partijās».

Stučka pieved arī piemēru par Aug. Bebeļa uzstāšanos par arodbiedrību neitralizāciju, kauču viņam bija cits mērķis nekā Bernšteinam, — proti, «vēlēšanās — pievērst pie partijas jeb mazākais tai tuvināt tos atpakaļ palikušos elementus, kas tagad kopojas ar katoļu kristīgām vai Hērša-Dunkera liberāļu arodnieciskām biedrībām». Un tomēr arī šeit — kā b. Stučka saka — «iznākumi bijuši diezgan bēdīgi: s.-d. geveķšaftes attālinājās no s.-d. partijas... Slavenajā ogļraču streikā šai neitralai politikai bija bēdīgi panākumi, kas sacēla daudz nemiera apzinīgo strādnieku vidū pret neitralitātes principu.»

Atzīmējot šos faktus, b. Stučka aizrāda, ka Stokholmas rezolūcijas trūkums pastāv tur, ka viņa «neizsaka tikai pietiekoši skaidri savus īstos motīvus, kuriem — pēc viņa domām — būtu jāskan: tā kā strādnieku masas nav pietiekoši zem mūsu iespaida, tā kā tās organizēsies tā vai

¹ -s, Strādnieku arodnieciskās biedrības un politika. «Karogs», Nr. 3, 213.—215. lpp.

tā zem citu (kadetu un s[ocialistu] rev[olucionaru]) iespaيدا, tad arī mums jāiestājas tur, lai pamazām visus biedrus pārvestu pāri pie s.-d.».

Talab viņš, nobeidzot minēto nodaļu, uzstāda jautājumu: «Vai tiešām par katru cenu jācenšas dzīties tikai pēc lielā biedru skaita, un vai tā plaīsa, kas caur bezpartejību no paša sākuma tiktu radīta starp arodniecisko un politisko organizāciju, būs ikkurā katrā brīdī atkal iznīcināma?»

Sava raksta pēdējā nodaļā «Tikai arodnieciska un tikai politiska kustība»¹ Stučka sīkāk pakavējas pie arodniecisko biedrību vēstures, aizrādīdams uz bezgala lielo tradīcijas kaitīgo iespaidu, kuru šī vēsturiskā attīstība ir atstājusi uz proletariāta psiholoģiju un viņa politisko attīstību. «Un, jo ilgāks šīs attīstības sprīdis, jo grūtāki tagad,» saka b. Stučka, «šīm biedrībām, pat ja ir uz to vēlēšanās, atsācīties no sava agrākā rakstura un ieņemt jaunu stāvokli.»

Šī vēsturiskā attīstība, piem., ir angļu tredjunijām iepotējusi tik dziļi viduslaiku cunftes garu, ka viņas līdz šim nav spējušas no pēdējā atsvabīnāties. «Tā jau ir viena no arodnieciskās kustības nelaimēm, ka tā sadala strādnieku šķīru joprojām pēc arodiem, tas ir, taisnī pēc tās savādības, kas dažādo arodu strādniekiem neļauj pārredzēt kopējās intereses.»

Šo apstākli ļoti labi novērtējusi krievu valdība un tādēļ savā arodnieciskās biedrošanās likumā noteic skaidri un gaiši: tā apvienošanās starp dažādu arodu strādnieku biedrībām ir aizliegta!

Kā visai zīmīgu piemēru, cik lielā mērā Anglijas tredjunijās šauri saimnieciskais pārsvars nomāc politiskās cīņas nozīmi, b. Stučka pieved skaitļus iz 98 biedrību gada pārskata 1904. gadā, pēc kuriem redzams, ka no 22 159 377 markām [šīliņiem], kas izdotas priekš dažādām vajadzībām, priekš streiku kustības ir izdotas 752 698 markas [šīliņi], t. i., mazāk kā 1/30 daļa.

Mēs nevaram apstāties pie pārējiem interesantiem faktiem b. Stučkas rakstā, kurus tas pieved no Vakareiropas u. c. valstu arodnieciskās kustības vēstures un kuru starpā atrodas arī tādi, kas pierāda, ka pati dzīve ar vēsturisku nepieciešamību sagrauj nosūnojušās tradīcijas un dzen proletariātu uz saimnieciskās cīņas apvienošanu ar politisko cīņu.

«Ne uz arodniecisko biedrību neītralizēšanu, ne uz viņu atšķirtību (īzolēšanu) no politiskās kustības soļo attīstības tendence, bet uz stingrāku tuvināšanos, uz ciešāku politisko un arodniecisko organizāciju kopstrādību, uz vienmēr jo stiprāku politiskās kustības iespaidu pār arodniecisko, kā arī savukārt pēdējās iespaidu uz pirmējo,» — tā rakstīja toreizējais, vēl uz marksisma pamatiem stāvošais K. Kautskis. Un b. Stučka piesīenas šīm viedoklim. Viņš uzsver, ka mēs nekādā ziņā nedrīkstam aizmirst abu cīņas veīdu nepieciešamību un viņu savstarpējo organisko saīstību. Viņš sevišķi pastrīpo mazīnieciskās «Iskras» kļūdu, kurā īznīra tendence atzīt arodnie-

¹ -s, Strādnieku arodnieciskās biedrības un politika. «Karogs», Nr. 3, 215.—220. lpp.

ciskām biedrībām tikai skaidri saimnieciskas robežas un pat ar neuzticību raudzīties uz «arodnieku» balsu pacelšanu politiskā partijā.

Tāpat ne «tikai arodnieciska» un ne «tikai politiska» cīņas kustība ir proletariata dzīves uzdevums, bet abu šo kustību visciešākā saistība. Tāds ir šī b. Stučkas ārkārtīgi vērtīga un interesantā darba gala slēdziens.

Pie jautājuma, kuru b. Stučka arī bija minējis raksta sākumā, — proti, jautājuma par arodniecisko biedrību legalizāciju, kā arī pie jautājuma par to, kā vislabāk saistīt arodniecisko un politisko kustību, viņš apsolās atgriezties vēlāk. Žurnālā «Karogs» mēs vairs nesastopam apsolīto turpinājumu, jo pēc sava 4. numura «Karogs» apstājas, līdzīgi citiem 1906. gadā legāli izdotajiem s.-d. žurnāliem, no kuriem reti kāds zem Domes perioda «preses brīvības» spiediena piedzīvoja vairāk nekā 2—3 numurus.

Sakarā ar šo žurnālu gribas ieminēties, ka viņā ir nodrukāti vēl divi b. Stučkas raksti ar to pašu parakstu «-s». Pirmais no tiem ir ievietots «Karoga» 2. numurā.¹ Tam ir vairāk gadījuma raksturs, jo, kā mēs zinām, b. Stučkas «repertuarā» grūti būs atrast otru rakstu, kas attiecas uz daiļliteratūru, kauču viņš bija liels daiļliteratūras cienītājs. Otrs raksts² atrodas tiešā sakarā ar nule apspiesto darbu par arodniecisko kustību un attiecas uz pirmajiem asniem laukstrādnieku kustībā. Par viņu b. Stučka jau ieminējās. Atstāstīsim īsumā viņa saturu.

Sinī kustībā ieņēma vadošu vietu *Jāzeps Arčs*. Līdz ar viņu «kāpa un krita pati šī kustība. Tas bija angļu kalpa dēls, pats kalps un vēlāk parlamentā zemnieku deputats.»

Vieta mums neatļauj apstāties pie šī interesantā vīra biografijas, par kuru b. Stučka sniedz diezgan sīkas ziņas. Ar šo biografiju viņš grib raksturot visai spilgtu piemēru, kā īsā laikā, pateicoties šī vīra dedzīgajam raksturam, kalpu kustība «uzzēla negaidītā plašumā, bet jo drīz atkal sāka nikuļot un galu galā izbeidzās, neatstājusi nekādas paliekošas pēdas». Pie pēdējā apstākļa bija vainīga «viņas atrautība no strādnieku šķiras politiskās kustības. Vēl svarīgāks iemesls kustības iznīkšanai bija viņas pamata raksturs un vispārīgi tie apstākļi, kas neļauj uzplaukt skaidrai, t. i., *tikai* arodnieciskai kustībai arī lauku kalpu starpā.»

Arča sabiedriskā darbība sākās 1872. gadā. Sinī gadā bija neraža, kuras rezultātā uz laukiem izcēlās briesmīga nabadzība. Šī nabadzība bija, pēc Arča vārdiem, pirmās laukstrādnieku savienības māte. Velsbernā sanāca plašs mītiņš, kurā ieradās ap 2000 cilvēku un kurā Arčs uzstājās ar runu, uzaiicinādam laukstrādniekus uz apvienošanos. Mītiņi atkārtojās arī pa kaimiņu novadiem, kuros Arčs turpināja savu propagandu. Šai propagandai nebija ne mazākā mērā revolucionārs raksturs. Taisni otrādi. Pats Arčs

¹ -s, Revolūcijas atspoguļojums beletristikā. «Karogs», 1906. g., Nr. 2., 152.—156. lpp.

² -s, Pirmais kalpu deputats Jāzeps Arčs. «Karogs», 1906. g., Nr. 4, 242.—249. lpp.

par viņu izsakās sekoši: «Mēs gribējam ar likumiskiem līdzekļiem uzlabot to, kas ir, un ne vēl pazaudēt to nedaudzo, kas ir, caur nelikumībām. Mēs no paša sākuma uzstājamies kā pilsoņi, kas ciena likumu, un ne kā revolucionāri, kas nebaidās arī ķerties pie varas darbiem.»

Biedrība nodibinājās, un biedrības komiteja izsūtīja proklamāciju, kurā kalpi no fermeriem pieprasīja algas paaugstināšanu no 8—12 šiliņiem nedēļā līdz 18 šiliņiem. Fermeri atraidīja viņu pretenzijas, pēc kam kalpi atstāja darbu.

Kustība auga plašumā, un drīzā laikā visa Velsbernas apkārtnē atradās streikā.

Cīņa pieņēma diezgan nopietnu raksturu. Fermeri sāka dzīt streikotājus no mājām. Tomēr pēdējie neatkāpās un izturējās solidari. Bija jāsāk lauku darbi, bet strādnieki pastāvēja uz savām prasībām un nespēra ne soli uz izlīgšanu. Streiks apņēma vēl veselas 8 kaimiņu grafistes. Beigu beigās daži no fermeriem izlīga, citi padzina savus kalpus, kuri bija spiesti pavisam aizceļot projām.

Neraugoties uz visām grūtībām, Arča dibinātā biedrība, kura saucās par «Varvikširas laukstrādnieku savienību», ātri attīstījās un drīz pārņēma visu valsti. Pēc nepilnu divu gadu pastāvēšanas jau bija nodibinājušās 63 nodaļas, kuras aptvēra ap 40 000 biedru. Tika sasaukts kongress, kurā nolēma nodibināt vienu «vispārēju (nacionālu) laukstrādnieku savienību».

Tomēr šai kustībai, kā b. Stučka atzīmē, «nebija noteiktas krāsas... Arča un viņa piekritēju ideāls grozījās ap «savu kaktiņu un savu zemes stūrīti», un kalps priekš viņa bija tikai pārejas stadija. Ja to nevarēja sasniegt Anglijā, tad jāaiziet uz svešu zemi, tā sprieda Arčs un 1873. g. biedrības uzdevumā devās uz Kanadu apraudzīt turienes apstākļus.»

Rezultatā Arčs kļuva par dedzīgu emigrācijas aizstāvi. Kad Suffolkas fermeri atlaida no darba 4000 biedrības dalībnieku, Arčs labu tiesu no tiem aizgādāja uz Kanadu. Ar to bija gūta nopietna uzvara pār fermeriem, un biedrība kļuva vēl popularāka.

1875. gadā biedrība attīstīja plašu aģitāciju par kalpu vēlēšanu tiesībām, kura 1884. gadā izbeidzās ar uzvaru. Arčs bija *pirmais kalpu deputats* angļu parlamentā. Bet līdz ar šo uzvaru īstenībā izbeidzās viņa triumfs. Viņa pirmā runa parlamentā par zemes jautājumu atklāja viņa uzskatu šaurību, jo tā grozījās ap to pašu nelaimīgo «sava kaktiņa un sava zemes stūrīša» ideju. Likums, kurš tika izdots uz viņa aģitācijas pamata, nekādi nespēja apmierināt laukstrādnieku prasības. Viņi pamazām atgriezās muguru savam vadonim, kura kandidatura jau pie nākošām parlamenta vēlēšanām 1886. gadā izkrita cauri.

Arī viņa dibinātās biedrības dzīve slideja uz leju un 1894. gadā izbeidzās ar bankrotu. Arčs izskaidroja savu neveiksmi ar savu ienaidnieku

ļauņprātīgu aģitāciju. Stučka meklē viņas iemeslus dziļāk. Viņš nāk pie sekoša slēdziena:

«Ne Arčs, ne viņa savienība nevarēja atkratīties no sīkbirģeliskiem ideāliem. Ne šķiras cīņas stāvoklis, bet izlīdzināšanas politika — tā bija Arča stiprā un vājā puse. Ar to viņš sacēla kājas bezlīdzekļu kalpu masas un reizē ieguva tām pabalstus no birģeļu puses. Bet reizē ar saimniecisko un sabiedrisko attīstību krita šie ideāli un viņu nesēji.

Arča piemērs gaiši pierādīja, ka arī lauku kalpiem ir un paliek vienīgi tas pats ceļš kā pilsētas proletariātam. To pirmais kalpu deputāts Anglijā Jāzeps Arčs nesaprata — un vēl nevarēja saprast.»

* * *

Trešais raksts, kurš iznāca «Karogā» 1906. gadā, ir jau minētais raksts par daiļliteratūras temu. Ierosinājumu priekš šī raksta deva «Karoga» pirmajā numurā nodrukātais Leonida Andrejeva stāsta «Tā bija» tulkojums. Stučka savu rakstu arī nosauc «Piezīmes pie Leonida Andrejeva «Tā bija».»

Mēs šo rakstu nosaucām par «gadījuma» rakstu, jo b. Stučka nav nekad atklātībā uzstājies nedz ar beletristiskiem ražojumiem, nedz arī kā literatūras kritiķis, ja neieskaita viņa anonīmi kopā ar Raini 90. gados sarakstītos humoristiski satiriskos gabaliņus «Mazajos dunduros». Un tomēr mums jāsaka, ka šis gadījuma rakstiņš, kurš aptver ne vairāk kā 4 lappuses, ir klasisks paraugs, no kura varētu mācīties pat pirmajās rindās stāvošie latviešu kritiķi.

Leonids Andrejevs ieņēma 1905. gada revolūcijas laikmetā izcilu vietu krievu žurnālistikā. Par viņa lomu b. Stučka saka gluži pareizi: «No jaunajiem Krievijas rakstniekiem pēc Maksima Gorkija pirmajā vietā stādīja un stāda Leonidu Andrejevu. Viņa vārdu mēs rodām revolucionāru s.-d. avīžu un žurnālu līdzstrādnieku sarakstā. Viņam pat s.-d. partijas aploks ir par šauru, mēs dzirdējām pat, ka viņu, Leonidu Andrejevu, savās rindās vervēja visradikalākie no radikāliem, anarchistiem. Viņu slavēja kā dzejnieku, kas iedez dusmas sirdī, kas pats pilns dusmu par tagadējo pasauli, sauc cīņā pret buržuāziju un tagadējo režīmu nepārredzamus, šausmīgi varenus spēkus.»

Nevar būt šaubu, ka pie šāda rakstnieka kritikas jāpieiet ar visdziļāko nopietnību. To arī dara b. Stučka. Viņš nav radis mētāties skaļām frazēm, viņš nemīl nodrīskātas formulas. Viņš rauga ar savu veselīgo loģiku un revolucionāro nojautu uztvert lietas kodolu.

Caur ko izskaidrojas Andrejeva lielais iespaids uz lasītāju masām? Un kāpēc viņa «divaini skaistās, mīklaini varenās, šausmīgi pievilcīgās ainas», kā Stučka saka, kuras «mēs lasām veselām lappusēm aizraudamies, nemanīdami, vai tas ir nostāsts jeb tiešamība, vai tas ir ap mums jeb tālu

aiz mums», neapmierina un nevar apmierināt apzinīgu proletarisku lasītāju?

Nav gadījums, ka b. Stučka iesāk savu rakstu ar garu citātu iz *K. Marksa*, kurā pēdējais dod apbrīnojami spilgtu raksturojumu par prūšu buržuaziju 1848. gada revolūcijā sekošiem vārdiem.

«... viņa no paša sākuma ticās nodot tautu un slēgt kompromisu ar vecās sabiedrības kronēto pārstāvi, jo viņa pati jau piederēja pie vecās sabiedrības; viņa pārstāvēja nevis jaunās sabiedrības intereses pret veco sabiedrību, bet atjaunotas intereses novecojušas sabiedrības iekšienē; viņa turēja revolūcijas stūri ne tāpēc, ka aiz viņas stāvētu tauta, bet tāpēc, ka tauta to stūma sev pa priekšu; ... bez ticības sev, bez ticības tautai, kurnēdama pret augšējiem slāņiem, baidīdamās no apakšslāņiem ... neuzticēdamās pati saviem lozungiem, ar frazēm ideju vietā, baidīdamās no pasaules viesuļa un ekspluatēdama to savā labā; bez jebkādas enerģijas, būdama viens vienīgs plaģiats, tā ir vulgara, tāpēc, ka tajā nav nekā oriģināla, tā ir oriģināla tikai savā vulgaritātē, tā kaulējas pati ar sevi, bez iniciatīvas, bez pasaulvēsturiska uzdevuma...»¹

Šie ģenialie Marksa vārdi atgādināja b. Stučkam 1905.—1906. gada Krievijas buržuaziju, visus šos Krievijas kadetus un dažādos «nacionālos demokrātus», — no *kuru vidus cēlies Leonīds Andrejevs*. Še ir meklējama pirmā atslēga Leonīda Andrejeva miklainās valodas izpratnei.

Stučka pieved divus skaistus pantiņus iz vācu buržujiskās revolūcionārās poezijas — Freiligrata un Hervega dzejoļus, kuri kā retas zvaigznes mirdzēja pie 1848. gada revolūcijas blāvā apvāršņa. Un viņš jautā: «Bet kur parādās mūsu revolūcijas «vētrasputns», kur atskan mūsu buržujiskās revolūcijas kokles? Tās klusē, un tas mazums apdāvinātu dziedoņu, kas spēj pacelties pāri par savu šķiras aploku, atstāja to un, kaut uz īsu laiku, nostājās — ne revolūcionaras buržuazijas, bet proletariāta rindās. Bet arī tur tie palika neilgi, izņemot ļoti nelielu izredzēto pulciņu. Proletariāta cīņas kokle vēl nav saskaņota, proletariāta dziedoņiem vēl bija par agru parādīties.»

Bet arī šī kokle drīz atskanēs. «Jau gatavojas arī literatūrā «bruņota sacelšanās». Kaut kur tur lejā jau atskan zemo ļaužu dziesmas, jau redzama blāzma, tuvojas vētra mākslā. Vēl nav nozudusi no grāmatu lapām un ainu audekliem vecā pasaule, bet jau dzird viņas bērnu dziesmas varenās skaņas,» — atkārtu Stučka Marksa vārdus.

Leonīds Andrejevs nepieder pie šo skaņu koklētājiem. Viņš arī nepieder pie tā «nelielā izredzēto pulciņa», kas palika proletariāta rindās. Viņš pieslējās vieniem sāniem pie pēdējā un arī tikai uz īsu laiciņu. Viņš bija un palika anarchistiski nokrāsots buržuazijas ideologs.

¹ *K. Markss, F. Engelss, Darbu izlase, I sej., 43. lpp. — Red.*

«Mēs neredzam savā priekšā,» saka b. Stučka, «revolūcijas dziedoņa. Mēs no lielās revolūcijas slaveno, romantiski vareno, gandrīz teiksmaino varoņu rindas šeit nesastopam nevienas figūras, neviena tēla. Turpretī tur sastopami dzejiski dziļdomīgi prātojumi par mīklainu viena cilvēka varu pār miljoniem un par miljonu sacelšanos pret šo vienu vienīgo; sacelšanās un šaubas, uzvaras un nodevības, verdzība un brīvība, varoņi un tauta, tiesa un atreibšana. Tā mainās raibā mudžeklī norautie attēlojumi, spēcīgā, ja arī grūtā, bieži mistiski dīvainā valodā... Neorganizēta sacelšanās, dumpis, dabas spēkiem līdzīga (stichiska) revolūcija; pareizāk, noslēpumaini *pārdabiski* spēki darbā... Nav drošsirdības, nav varoņu, ir tikai šausmas un bailes!»

So «Vienu», pret kuru sacēlas «miljoni», Andrejevs ir nosaucis par karali Divdesmito. Nu šis «Divdesmitais» jau ir cietumā. ... «Tautas dusmas plosās kā auka uz jūras. Vara atrodas savas soda dienas priekšvakarā. Tauta pilna cerības. ... Jūs gaidāt romantiski spēcīgus vārdus par kaujas gatavību, par atreibības saldumu, par vispārējās sajūsmības uzvarainu uzliesmojumu, par tautas izsamisušu cīņu pēc brīvības... Un visa tā vietā šausmīgas bailes, drebuļi, nedrošība... Jau sodīta noslēpumainā vara, vairs nav Divdesmitā, ir republika, tā ir brīnumus darījusi, izdziedējusi slimā tautas vietnieka vārgos locekļus, bet kur paliek tauta? Tā ir *pasīva*, to tikai pārņem baigas šausmas, dusmas vai uzvaras prieks. Kur paliek *aktīvā* tauta? Kas tad *darīja* šo revolūciju? Vai dabas vai sabiedriski spēki? Jeb kaut kas stāvošs ir pār dabu, ir pār sabiedrību?... Tik dzīvi uzrakstītā mākslas darbā trūkst īstās dzīvības. Neviena zibeņa vai pērkona spēriena! Ne revolucionāra, bet galvu zaudējusi tauta. Andrejevs novērojis vienīgi tautas uzbudinātību tautas nelaimes brīžos: plūdu, zemestrīces utt. laikos.»

Nelaime pie Andrejeva ir tā, ka «viņš stieg joprojām buržuazijas mukulājā, no kura birģeļu sabiedrības rakstnieki sevi velti mēģina izvilkēt — aiz pašu maļiem. Kamēr viņiem socialdemokratijas partejība, cīņas teorija un proletariska disciplīna izliekas par šauru vai pretēju, viņi velti maldīsies pa saviem birģeliskiem dumbrājiem — pakaļ dažādām maldu uguntiņām, sacīsim, piem., anarchismam.»

L. Andrejevs nav sapratis ne lielo Franču revolūciju, ne arī Krievijas 1905. g. revolūciju. No viņa «augstā pilstonņa stāvokļa, caur vienača brīlēm raugoties», lielā revolūcija viņam izlikās kā kaut kas niecīgs. «Saprotams, ne tādēļ, ka tā īstenībā būtu kaut kas niecīgs, bet tādēļ, ka tā nesasniedz to, no kā Andrejeva anarhista dvēsele cer sabiedrības glābšanu. Pēc Divdesmitā nāves — kaut arī zem bendes cirvja — būs atkal Divdesmit pirmais jeb no jauna pirmais un otrais. To Andrejevs, līdz ar vienāci — pulksteņa meistarū lielās noklausījīs mūžības pulksteņa svārstektim: «Tā bija — tā būs.»»

«Tā bija — tā būs», — līdzīgus vārdus var skandināt tikai tas, kam nav ne jausmas no sabiedrības dzinējspēkiem, kas neprot lielās augošās šķiras valodu, kas nevar dzīvot līdzī šīs šķiras jūtām, tieksmēm, cerībām.

Biedrs Stučka ir pareizi un dziļi izpratis Leonida Andrejeva ārēji skaisto un aizgrābjošo mākslu, kas savā laikā aizrāva plašus lasītāju pulus. Tādēļ Stučkas rakstam bija liela nozīme latviešu proletariskajā kritikā — kā brīdinājums pret neapzinīgu aizrautību pseidorevolucionārā, anarchistiskā novirzienā.

* * *

Mēs nodaļas sākumā minējam vienu no b. Stučkas brošurām, kura bija izdota Bernē un kuras saturs tieši izriet no pēdējo konferenču un kongresu dienas kārtības, proti, brošuru par tā saucamo demokrātisko principu¹.

LSDSP 1906. gada pavasara konferencē bija pieņemta rezolūcija, kurā konference, ievērojot, ka «...kooptētas partijas iestādes nespēj biedriem iedvest vajadzīgo uzticību pret sevi»; ka «kooptācijas sistema rada zināmu birokratismu partijas iestādēs, ... kas ved tās nesaskaņā ar partijas biedriem»; ka «šādas nesaskaņas atstāj demoralizējošu iespaidu uz masu, ved biedrus pie savstarpējas skaldišanās... attur masas no pašdarbības» utt., — atzīst; 1) «ka demokrātiskais vēlēšanu princips ievedams visās partijas iestādēs, bet, 2) ievērojot smagos policijas apstākļus, kuri uzspiež stingru konspirāciju, kas neatvēl izvest šo principu pilnībā, — konference ieteic izvest pakāpeniskas vēlēšanas».

Biedrs Stučka, kā viņš pats atzīstas savā brošūrā², bija izteicies rezolūcijas garā, t. i., priekš «demokrātiskā vēlēšanu principa visās partijas iestādēs, bet pielaižot pakāpeniskas vēlēšanas». Lai viņa domas pareizi saprastu, viņš dod plašu pārskatu par «demokrātisko principu» strādnieku organizāciju uzbūvē, sākot ar Anglijas arodniecisko biedrību vēsturi, pārējot uz Lasala strādnieku biedrību Vācijā, apstājoties pie vācu socialdemokratijas par viņas spaidu likuma laikmetu, kā arī pēc šī likuma atcelšanas un beidzot ar Krievijas socialdemokratiju.

Viņš savā vēsturiskā apskatā aizrāda, ka, politiskai situācijai mainoties, proletariāta organizācijām bija jāmaina taktika savu vadošo organu sastādīšanā. Kur nebija ārēju kavēkļu demokrātiskām vēlēšanām, tur, protams, būtu bijis nedabiski pat «strīdēties par to, vai tādā visdemokrātiskākajā organizācijā kā socialdemokratijā vajadzīgas demokrātiskas vēlēšanas. Tādiem organizācijas jautājumiem īstā vieta bija Krievijas spaidu atmosfera».

¹ §, Demokrātiskais princips. «Politiski dienas jautājumi», Bernē, 1906. g.

² Turpat, 15. lpp.

Analizējot Krievijas apstākļus, b. Stučka aizrāda uz sekošiem zīmīgiem faktiem:

Mazinieku teoretiķis Potresovs-Starovers (tagadējais baltemigrants) vēl 1905. gadā par Krievijas socialdemokratiju rakstīja, ka pēdējā sastāvot gandrīz vienīgi iz inteliģences. Viņš saka: «1900. g. vēl lielākā mērā, bet arī pat vēl tagad apzinīgs proletarietis Krievijas s.-d. kustībā bija rets putns.» — «Tā rakstīja,» izsauca b. Stučka, «un raksta tās frakcijas teoretiķis, kura jau priekš vairāk gadiem uz sava karoga raksta demokrātisko principu, vēlēšanu tiesību soc.-demokrātiskā strādnieku organizēšanā!»

Apskatot Ļeņina agrākos rakstus, arī viņa grāmatā «Ko darīt?» — ir atrodami motīvi par inteliģenci kā vadošo grupu un strādnieku masām kā vadāmiem. Bet jau drīz paceļas balss par strādnieku priekšstāvju iesaistīšanu partijas organos, caur ko galu galā izstrādājas demokrātiskā centralisma struktūra.

Caur šāda principa pieņemšanu tomēr, kā b. Stučka pareizi atzīmē, nebūt vēl nav «ievestas tiešām demokrātiskas vēlēšanas. Kongresa vēlēšanas tika sarīkotas 2, 3 un pat 4 vai vairāk pakāpeniski». Par to nav ko brīnīties, jo konspirācijas apstākļos tas citādi i nav domājams. Viens no diviem — saka b. Stučka — «vai nu pavisam jāatsakās no konspirācijas un katram apzinīgam vēlētajam, t. i., katram partijas biedram, jādod iespēja iepazīties ar zināmo kandidatu, jeb izšķirošo lomu spēlēs rekomendācija no zināmas grupas vai komitejas puses».

Ievērojot sacīto, b. Stučka nāk pie sekoša slēdziena:

«Nelegalos apstākļos strādnieku s.-d. organizācijai joprojām jāuzbūvējas uz mazām pulciņu organizācijām, un šo pulciņu priekšstāvju vēlēšanās tiešām vēlēšanu princips var izrādīties par derīgu, kā vislabākais līdzeklis izteikt zināmu neuzticību tur, kur tā radusies. Bet vislabākais līdzeklis uzturēšanai būs un paliks īstena demokrātiska izturēšanās savā starpā, t. i., bez kautrēšanās tūlīn klaji savā starpā izlirzājot visus pārpratumus un nevis tos slēpjot vai aiz muguras izklāstot.»

Pēdējā fraze, bez šaubām, ir aizrādījums uz diezgan asām nesaskaņām starp atsevišķiem partijas CK locekļiem, kuras vēlāk izpaužas tiešā konfliktā, par ko būs runa vēlāk.

Pārejot tieši uz Latvijas apstākļiem, b. Stučka savas brošuras pēdējā nodaļā «Vēlēšanu princips mūsu partijas organizācijā» apstājas pie dažādiem partijas attīstības etapiem. Viņš aizrāda, ka «jaunās strāvas» laikā metā mēģinājums vienot legalo darbību ar nelegalo, pateicoties nepietiekošai konspirācijai, beidzās diezgan bēdīgi: «1897. g. aresti izķēra visus tos elementus, kas bija atklāti parādījušies presē un biedrībās.» Nācās pārorganizēties «pēc Krievijas parauga uz pilnīgi konspiratīviem pamatiem. Bet, kas tai palika sevišķi no Krievijas, tas bija tuvais sakars ar strādnieku

kustību, jo Latv[ijas] s.-d. organizacijā vienmēr bijis dabiskais pārsvars strādniekiem pašiem un inteligences bijis skaita ziņā arvien drīzāk par maz nekā par daudz.»

Pie šiem stingri konspiratīviem principiem LSD turējās visu laiku, neatzīdama vēlēšanu principu. «Bet tagad,» turpina b. Stučka, «pēc oktobra un novembra dienām, kur socialdemokratija izlīda iz visām alām brīvā gaisā, grūti atkal iespīesties atpakaļ konspirācijas slēptuvēs. *Bet, vai grūti vai viegli, mēs nevaram «likt uz vienu kārti» visu savu organizāciju, un, ja mēs esam spiesti turēties konspiratīvi, tad mēs varam priekš vēlēšanām izteikties tikai tādā mērā un tādā veidā, kas lai nelauztu konspirācijas nosacījumus.»* (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Stučka neceļ ierunu pret partijas pavasara konferencē pieņemto demokrātisko vēlēšanu principu uz pakāpenisku vēlēšanu pamata, bet viņam nedod miera jautājums, «vai un kā vēlēšanu princips savienojams ar vēl nepieciešamo konspirāciju». Tālab viņš pastrīpo, ka, ievadot vēlēšanu sistemu, jāliek svars uz to, ka «organizācijas zināmā vēlamā iestāde būtu nodrošināta pret nekonspiratīvu vai citādi neciešamu locekļu iekļūšanu». Un kā labāko izeju no līdzīgiem gadījumiem viņš ieteic «zemāko iestāžu vēlēšanu sarīkot ne uzreiz, bet atjaunot zināmās iestādes (piem., reprezentantu sapulcēs) sastāvu ne visu uzreiz, bet pa daļām... Jaunievēlēto mandāti ir apspriežami reprezentantu nepārvēlētajā sastāva pilnā sapulcē, kurai ar vienkāršu balsu vairākumu tiesība atcelt vēlēšanas, ja tās notikušas nepareizi, bet, sacīsim, ar $\frac{2}{3}$ balsu vairākumu tiesība atraidīt ievēlēto bez iemeslu uzdošanas. Tādi būtu cik necik nodrošināti konspirācijas apstākļi un vecāko biedru piedzīvojumu pārsvars.»

Sāds bija b. Stučkas uzskats par demokrātisko principu partijas organu veidošanā. Vecie Latvijas zemgrīdnieki lai spriež par šī uzskata pareizību, kā arī par to, kā šis uzskats tapa izvests dzīvē. Man šķiet, ka viņš ir pilnīgi pareizs un savā visumā atbilst lielnieciskajam principam partijas uzbūvē.

Septītā nodaļa

STARP REVOLUCIJU UN REAKCIJU

1. DEZORGANIZATORISKAS PARĀDĪBAS PARTIJAS DZĪVĒ

Īsi pirms Latvijas Socialdemokratijas I kongresa sanākšanas Krievijas politiskā dzīvē bija noticis fakts, kas lielā mērā uztrauca visu Krievijas pilsonību. Viņas lolotā cerība, ka Valsts dome apmierinās prātus un noslāpēs strādniecības un zemniecības revolucionārās tieksmes, izputēja vējā. I Domes īsais mūžs izbeidzās.

Īsi pēc Domes slēgšanas zināma deputātu daļa — kadeti, trudoviki un socialdemokrati (mazinieki) sapulcējās Viborgā — Somijā, kur viņi pēc 2 dienas ilgstošas apspriedes sastādīja tā saucamo «Viborgas uzsaukumu». Uzsaukuma autors bija P. Miļukovs. Uzsaukums bija domāts kā «tautas protests» pret Domes slēgšanu. Viņš saturēja uzaicinājumu — nemaksāt nodokļus un nedot valdībai rekrūšus. Kadeti paši bija izbaidījušies no šīs briesmīgi «revolucionārās» prasības, un viņi to tikai parakstīja zem trudoviku un socialdemokrātu spiediena.

Uz minēto notikumu b. Stučka reaģēja ar savu rakstu «Pa labi vai pa kreisi?»¹. Aizrādīdams, ka «bijušās Domes bijušo domnieku» uzsaukumam vispār nevar būt nekādas nozīmes, viņš saka: «Ir paruna par sprāgušu lauvu, kuram mazāk vērtības nekā dzīvam sunim... Uzsaukums ar revolucionāro uzaicinājumu nemaksāt nodokļus un nedot zaldātus — jādomā, paliks par tukšu skaņu, ja tas netiks uzstādīts no tiešas revolucionaras varas... Mēģinājums sacelt sakarā ar Domes aizbaidīšanu (par padzišanu nevar būt runas, jo Dome tika slēgta ne ar varu, bet ar vienkāršu uzklie-dzienu no augšas) tautas masas — jāuzskata par neizdevušos, revolucionārā tauta itin labi zina pēc rūgtiem piedzīvojumiem, ka viņai nemaz nav izdevīgi izdarīt sacelšanos — uz mājienu no pretinieku puses. Tātad ne īstu revolūciju gaidīja un sludināja izbijušie valsts domnieki, bet tikai tādu

¹ §, Pa labi vai pa kreisi? «Cīņa», 1906. g., Nr. 46.

«revolucijas iluziju», kas lai tiem palīdzētu «revolucionārā kārtā» tikt atpakaļ savos mīkstos sēdekļos Taurijas pilī, kur no jauna varētu iesākties kauļēšanās ne dēļ Satversmes sapulces, bet dēļ jaunās ministrijas iz Domes vairākuma...»

Kādu slēdzienu taisa b. Stučka iz aprakstītās situācijas? Vispirms viņš aizrāda, ka proletariats ļoti aukstasinīgi uzņēmis Domes atlaišanu. «Neatsaukšanās uz politisku demonstrāciju sakarā ar Domes atlaišanu norāda tikai uz to, ka proletariats joprojām boikotē Domi un gatavojas uz revolūciju.»

Kas attiecas uz pilsonību, tad pēdējā notiek «nemitīga svārstīšanās. Mēs zinām labi, ka buržuazijas krūtīs pukst divas sirsniņas, viena cer uz brīvību sev, uz valdības grožiem un ministru cepurēm; otra sadrebas no zemo ļaužu brīvības kāres un revolūcijas enerģijas. Revolūcija un pret-revolūcija, šie ir tie spēki, zem kuru iespaida svārstās buržuazija... Tagad notiek jauna grupēšanās liberāļu starpā: pa labi un pa kreisi...»

Bet revolūcija turpinās un turpināsies, kamēr nebūs nodibinājusies *cieša valsts vara*, kas varētu novērst to nemītīgo anarķiju, kāda valda tagad pār visu Krieviju.»

Tālab b. Stučka bridina buržuaziju, nobeigdams savu rakstu sekošiem vārdiem: «Buržuazija un līdzšinējā patvaldība nevar panest tādu nebeidzošu revolūciju, patvaldībai jāpagurst un buržuazijai jāpieslejas revolūcijai, ja tā negrib kļūt samalta reizē ar patvaldību. Vēstures gaita uzsauc bargā balsī buržuazijai: Pa kreisi! Vai! viņai, ja viņa šo balsi nesaprot!»

Saprotams, ka Stučkas bridinājums palika bez sekām. Kādu «kreisumu» varēja gaidīt no kadeti un kadetveidīgiem mietpilsoņiem?! Stučka arī pats pastripo, ka tādi «Viborgas uzsaukuma» parakstītāji kā Čakste un Ko paši neticēja savas produkcijas *revolucionarai* nozīmei. Buržuazijas «kreisums» ir vienīgi tukša fraze.

Dzīves gaita partijā arī nebūt neritēja gludi, kauču viņā valdīja — kā b. Stučka it pareizi atzīmē — «neraugot uz bijušām soda ekspedīcijām un pastāvošo karastāvokli, možs gars. «Čiņa» pieņem pilnīgi legala laikraksta ārēju glītumu, to revolucionārā kārtā pa naktīm drukā legalās tipogrāfijās. Priekšzīmīgu konspiratoru (Jēpiša, Arķivara u. c.) un drosmīgu CK uzticīgu kaujinieku, Jēpa, Burlaka u. c., apvienība garantēja šo iespējamību. Iet plaša diskusija par svarīgiem jautājumiem. Bet blakus tam arī izvirtības zīmes (konfiskācijas uz savu galvu un rēķinu, anarķistiskas strāvas utt.); kad pēc 1917. g. atklājās Policijas departamenta slēptuves, tur atradām zīmes par neticamu skaitu provokatoru (un taisni visradikalākās anarķistiskās opozīcijas) taisni šinī laikā. Daudzi atzīmēti vienkārši ar numuriem, no kuriem daudzi *palikuši neatklāti līdz šim.*»¹

¹ P. Stučka, Ievadam. «LKP 25 gadi», 15. lpp.

Pēdējo faktu b. Stučka atzīmē taisni sakarā ar *Rīgas-Majoru kongresu*. «Kongress,» kā viņš pareizi pastrīpo, «bija *vētrains*. Nemiera pēc sakāves bija uzkrājies daudz; tagad mēs zinām neticamo ziņu, ka taisni visradikalākās opozīcijas starpā bija — samaksāts (un pie tam *nabadzīgi* samaksāts) provokators. Bet pats kongress bija *plašs*, pat biedru — mežabrāļu pārstāvības netrūka. Kongress pieņēma noteikti lielinieckisku taktiku, kaut kongresā bija arī *jau* noteikti mazinieki un tādi, kas jo drīz pārvērtās par tādiem.»¹

Tātad mēs redzam, ka pēc Apvienošanās kongresa izvirzās dažādas nopietnas parādības, kuras pelna plašāku ievēribu.

Vispirms jāmin *proletariskās partijas* pozitīvā revolucionārā darbība: partizaņu cīņas turpinājums dažādos veidos (bruņots atspars, mežabrāļi u. c.), vēlāk vēlēšanu kampaņa II Valsts domē. Bet reizē ar pozitīvo partijas darbību, kuras kodols pēc pirmās sakāves pārorganizējas zemgrīdes apstākļos, mēs redzam veselu rindu negatīvu parādību, kuras sāka nobriest nenormalajos apstākļos, kādos cīņa turpinājās. Kongresā nodibinātā «vienība» pamazām sāka irt. Atslāņojās oportunistiskie elementi, kuri soli pa solim ievirzījās mazinieckās sliedēs. Blakus šim labējam novirzienam parādījās «kreisi», anarchistiska rakstura nošķiebiņi. Un arī pašā partijas vadībā, kā arī viņas centralā organa redakcijā radās nesaskaņas, kurās, kā vēlāk redzēsīm, bija iepīts arī b. Stučka.

Ir ļoti jānožēlo, ka par tiešās revolucionārās cīņas konkrētiem faktiem 1906.—1907. gadā ļoti maz kas uzglabājies mūsu partijas literatūrā. Vēl dzīvajam starpā ir diezgan daudz šīs cīņas tiešo dalībnieku, no kuriem mēs gaidām atceres. Bijušās «Veco lielinieku biedrības» latviešu novadniecība jau sāka realizēt atceru kopošanu, bet, biedrībai savu gaitu nobeidzot, darbs apstājās pašā sākumā. Vienā vai otrā veidā viņš, bez šaubām, atjaunosies, tālab mēs šeit atzīmēsīm tikai atsevišķus momentus, ar kuriem b. Stučkam nācās tieši sadurties.

Cīņa norisinājās ļoti grūtos apstākļos. Pāri nedēļas pēc Rīgas-Majoru kongresa D. Stučka raksta savai draudzenei Z. Ratnerei garāku vēstuli², kurā viņa ziņo par saviem un P. Stučkas dzīves apstākļiem. Viņa stāsta par sāpīgiem upuriem, kurus soda ekspedīcija turpina izraut iz viņu tuvākās apkārtnes. «Pagājušo nedēļu atkal saslima vairāki ļoti svarīgi cilvēki, kuriem draud smagi sarežģījumi... Uz laukiem atjaunojas soda ekspedīcijas varoņdarbi, lauka kara tiesa utt.» Arī materialie apstākļi top jo dienas jo smagāki. «Mēs dzīvojam vēl kā putniņi zem klajas debess...»

Ar uztraukumu viņa ziņo par anarchistiskām parādībām, kuras sāk arvien biežāk atkārtoties un pie kurām D. Stučka apstājas kādā garākā

¹ P. Stučka, Ievadam. «LKP 25 gadi», 16. lpp.

² Iz D. Stučkas vēstulēm Z. Ratnerei. Vēstule datēta ar 1906. g. 27. augustu.

rakstā un tad pāriet pie sava darbu apraksta, kuru viņa pašreiz steidz pabeigt. Viņa ir pārtulkojusi iz žurnala «Russkoje Bogatstvo» prof. M. Reisnera darbu «Mēs, baltieši». ¹

Arī P. Stučka bija aiz maizes rūpēm spiests nodarboties blakus saviem oriģinālrakstiem ar tulkojumiem legalajos žurnalos. Mums vēl būs jāmin vesela virkne sīkaku un garāku rakstu, kurus viņš ievietoja 1906. gada laikā šinīs žurnalos, bet tagad piegriezīsimies viņa darbībai oficiālajā partijas organā — «Cīņa», kuras redakcijā viņam piederēja vadošā loma.

«Cīņas» 47. numurā mēs atrodam ziņojumu «Iz partijas dzīves» ² par Pārdaugavas pulciņu priekšstāvju sapulci, kurā isos vilcienos atzīmēts Latvijas Socialdemokratijas I kongresa saturs. Ziņojuma beigās ir teikts, ka ticis «iekustināts jautājums par partijas literatūru, bet sapulce ne pie kāda noteikta slēdziena nenāca, jo viņas dalībnieki bija galīgi noguruši». Tomēr sapulce bija iznesusi visai asu rezolūciju, kas speciāli virzīta pret «Cīņas» redakciju. Rezolūcijā pastrīpots, ka «Cīņā» sākuši parādīties «tādi raksti, kurus var nodrukāt pat legalos laikrakstos, turpretim «Cīņai» vajadzētu piegriezt vērību taktiskiem jautājumiem un partijas dzīvei». Iekavās rezolūcija gan atzīst, ka «tādi raksti tiek iesniegti, bet par nožēlošanu tiek noklusēti». Un blakus ievietoti tieši draudī, ka, «ja «Cīņa» pieturas vēl uz priekšu pie tās pašas tendences, tad mēs, Torņkalna un Ziepniekkalna rajona pulciņu priekšstāvji, būsīm spiesti «Cīņu» neizplatīt». Un šos draudus rezolūcija vēl pastiprina gala piezīmē: «Minētie pulciņu priekšstāvji nopietni lūdz šo rezolūciju nodrukāt «Cīņā.»»

Redakcija, kuras priekšgalā stāvēja b. Stučka, protams, nodrukāja rezolūciju, bet piesprauda viņai diezgan asu piezīmi. Vispirms viņa drukāja rezolūciju «biedriem kā paraugu, kādas rezolūcijas nedrīkst disciplinēti partijas biedri pieņemt», reizē kategoriski atraidīdama rezolūcijas saturu kā «tukšu apgalvojumu». Redakcija sevišķi asi kritizē rezolūcijas sastādītāju cīņas metodi. Aizrādot uz jaunajiem, no partijas apstiprinātiem statūtiem, pēc kuriem «visas partijas organizācijas tiek būvētas pēc demokrātiskā centralisma principa», kā arī uz to faktu, ka «Cīņa» ir kongresa apstiprinātās Centralās Komitejas organs, kas uzticēts zināmai redakcijas koleģijai, — redakcija pastrīpo, ka «atsevišķi partijas biedri nedrīkst viņas uzdevumus boikotēt». Ja biedri nemierā ar partijas iestādēm, tad viņiem ir tiesība uz statutu 12. punkta pamata «rūpēties par jauna ārkārtēja kongresa sasaukšanu...» «Tagad Torņkalna pulciņi piedraud neizplatīt «Cīņu». Šāda partijas biedru rīcība pelna, ka to uz visstingrāko nosoda.»

Reizē redakcija atzīmē, ka par līdzīgu rezolūciju sastādīšanu vainojami arī tie propagandisti un organizatori, kas pulciņu priekšstāvjiem «nav pie-

¹ M. fon Reussner, Mēs, baltieši. «Karogs», 1906. g., Nr. 3.

² G., Starp pulciņu priekšstāvjiem. «Cīņa», 1906. g., Nr. 47.

tiekoši ieskaidrojuši partijas biedru tiesības un pienākumus, kā arī Latvijas Socialdemokratijas statutu *demokrātiskā centralisma* jēdzienu».

Beigās redakcija noteikti apgalvo, ka viņai «iesniegtie uz partijas dzīvi attiecošies raksti aizvien ir tikuši nodrukāti». Uz rezolūcijas piezīmē izteikto pieprasījumu, lai vietējās proklamācijas tiktu «drukātas skaidri un bez vārdu konfiskācijas», redakcija atbild, ka «vietējās proklamācijās labota tikai valoda, — to nebūt nevar saukt par vārdu konfiskāciju», un ka viņa «kļūdainos vārdus... ar lielāko prieku gatava atdāvināt viņa asprātīgajiem autoriem»¹.

Šī asā saruna biedru starpā ievadīja jau agrāk minēto konfliktu redakcijā, kura turpmākās attīstības gaitā b. Stučka izstājās no redakcijas un vēlāk pat nolika savu CK locekļa mandatu.

Konflikta labākas izpratnes dēļ mums vēl jāatzīmē viens visai svarīgs dokuments, kura saturam ir tiešs sakars ar aplūkojamo jautājumu, proti, LSD CK lēmums par Techniskās izpildu komisijas dibināšanu,² kuras mērķis bija novērst patstāvīgo, bieži uz anarchisma pusi virzošos kaujas pulciņu dibināšanu. Komisijai jāpadodas CK lēmumiem un rīkojumiem. Viņa sastāv iz no CK ieceltiem 3 miliču priekšstāvjiem, no transporta pārziņa, no I kara organizācijas priekšstāvja un no CK delegācijas, kura komisijas sēdēs bauda veto tiesības. Komisijas funkcijas ir ieroču iegādāšanas un transporta saņemšanas nokārtošana; bruņošanās nokārtošana un biedru apmācīšana ieroču lietošanā; līdzekļu gādāšana tiešiem revolūcijas nolūkiem; spēku sagatavošana revolūcijas tehniskai vadībai. Attiecīgais naudas fonds jāglabā CK kasē.

Mēs redzam iz šī lēmuma teksta, kura sastādīšanā b. Stučka bija ņēmis tiešu dalību, ka viņš bija virzīts pret tām kaujinieku grupām, kas aizstāvēja savu neatkarību no partijas vadošiem orgāniem un kas ienesa to «dezorganizāciju», pret kuru b. Stučka tik asi uzstājās savā rakstā «Anarķisms vai partijas dezorganizācija?»³, kurš vēlāk nodereja par iemeslu bargiem uzbrukumiem Stučkam no dažu CK locekļu puses...

Stučkas raksts «Anarķisms vai dezorganizācija?» seko citam garākam rakstam⁴ tanī pašā «Cīņās» pielikumā, kurš ievietots bez paraksta un tādi uzlūkojams par redakcijas rakstu, kurš, kā domājams, arī b. Stučkas uzņemts jeb vismaz ievietots ar viņa ziņu. Raksts ir virzīts speciāli pret atsevišķu «anarķistu-komunistu» grupu, kura patvaļīgi bija atdalījusies no Latvijas Socialdemokratijas un kura 15. augustā bija izlaidusi proklamāciju zem virsraksta «Pats — vārds un darbs». Pats virsraksts runā par

¹ Redakcijas piezīme. «Cīņa», 1906. g., Nr. 47.

² Daži Latvijas Socialdemokratijas CK lēmumi. «Cīņas» pielikums, 1906. g., Nr. 47.

³ Š. Anarķisms vai partijas dezorganizācija? «Cīņas» pielikums, 1906. g., Nr. 48.

⁴ Nerimstoša revolūcija un anarķisti. «Cīņas» pielikums, 1906. g., Nr. 48.

šīs organizācijas noteikti subjektivistisko raksturu, un, tā kā šī grupa nekādu paliekošu iespaidu nav atstājusi Latvijas politiskā dzīvē, mēs pie viņas neapstāsimies. Toties vairāk mūs šeit interesē b. Stučka minētais raksts, kas nav speciāli virzīts pret šo nelielo grupiņu, bet aptver jautājumu no plašāka principāla viedokļa attiecībā uz anarchistiskām parādībām pašā partijā.

«Jāizsaka reiz skaidri un gaiši, nekā neslēpjot, ka mūsu partija, tas ir, Latvijas Sociāldemokratija, patlaban pārdzīvo grūtu krīzes laikmetu. Ja negribam dzīt birģelisku «strausa putna» slēpšanās politiku, tad mums bez bailēm jāatklāj mūsu organizācijas rētas, jāatplēš mūsu brūces, cik sāpīgi tas arī nebūtu, jo citādi izdziedēšana nav iespējama. Pietiekoši ilgi šī slimība ir vilkusies aizklāti, diezgan ir runāts un melsts aiz kulīšiem, jānāk atklātībā ar slimības īstajām zīmēm, ar sērgas īstajiem cēloņiem. Dezorganizācija, sociāldemokratiskās disciplīnas graušana — tā es saucu šo slimību, un viņas zīmes mēs varam ieraudzīt bez brillēm,» saka b. Stučka raksta sākumā.

Un nu Stučka nāk atklātībā ar faktiem, ar kuriem viņš pastiprina savu protestu. Pirmkārt — viņš nosoda neķītro aģitāciju, kura priekš kongresa sasaukšanas bija ierosināta no atsevišķiem biedriem pret partijas vadību «pa lielākai daļai uz baumām un birģelisku lapu tenkām par kaut kādām blēdībām un zādībām» attiecībā uz partijas mantu. Kongress pilnīgi noskaidroja šo tenku nepareizību un apstiprināja CK gada pārskatu.

Otrs fakts, pret kuru b. Stučka uzstājas, ir minētās aģitācijas stipri *personiskais* raksturs. Opozīcija, kā viņš saka, ir grupējusies «ne ap lietu, bet ap personu, ap personu kliķi, ap personisku bloku». Un speciāli šī opozīcija ir virzīta pret partijas vadības «inteliģentisko» daļu, kauču Stučka pareizi aizrāda, ka latviešu partija atšķiras no Krievijas partijas caur inteliģentu spēku trūkumu. Dīvaiņi vēl tas, ka pašā opozīcijas blokā inteliģentu samērs vēl lielāks nekā partijas vadībā, kālab Stučka šinī ierunā redz «demagoģisku aģitācijas līdzekli, kurš tiešām varēja dažu labu, pilnīgi sirsnīgi pārliecinātu strādnieku-biedru novest uz nepareizu ceļu, varēja izcelt nopietnu plaisu partijā». Dzīve drīz vien pierādīja šīs dezorganizācijas ļaunās sekas, agrāk minētai anarchistu grupai atskaldoties no partijas.

Galveno iemeslu šai dezorganizācijai b. Stučka, protams, atrod patvaldības spaidos, kas noveduši pie vadības trūkuma uz vietām, kuras rezultātā «dezorganizācija, anarķija partijā, saistīta ar disciplīnas pilnīgu nozūšanu».

Viens no galveniem ļaunumiem bija konspirācijas neievērošana, «plāpāšana un runāšana ar visiem par visu, kas tik gaiši attēlojas «Rīgas Avīzes» neīrumu lapu ziņojumā par partijas iekšējām lietām» utt.

«Sociāldemokratija kā cīņas organizācija,» saka Stučka, «prasa jo stingrāku disciplīnu, jo asāks ir cīņas moments. Vienalga, vai vadība celta no

augšas... vai ievēlētā no lejas... pret viņu vajag būt cienībai, viņas rīkojumiem jāpadodas. Pret viņu var polemizēt tieši, bet ne aizklāti, tā sakot, pa tumsu; viņai var iesniegt pretraktus vai kritikas, bet ne liegties izplatīt viņas rakstus jeb pat dedzināt izplatīšanai nodotus uzsaukumus...»

Aizrādīdams, ka partijas biedru starpā, — pat atsevišķus no vadošiem biedriem neizslēdzot, — ir viens otrs, kas simpatizē minētajai «anarķistu grupai», b. Stučka kategoriski izsakās pret atsevišķu «kaujas grupu» dibināšanu ar «vēlētiem miliču priekšstāvjiem», kuras nestāvētu zem tiešas partijas kontroles, kuras negrib padoties CK apstiprinātiem Techniskās izpildu komisijas statūtiem.

Savu aso polemikas rakstu b. Stučka nobeidz sekošiem vārdiem: «Priekš socialdemokratiskās partijas nav bīstami tie godkāriģie elementi, tie inteligenti un kas viņi tur nebūtu, kas aiz nesagremotām anarķistiskām teorijām mēģina slēpt savu nepadošanos proletariskās partijas disciplīnai un savas birģeliski egoistiskas, «pārcilvēciskas» kāres spēlēt «lomu», teikt «jaunu vārdu», kas negrib savu iedomāto «oriģinalību» locīt zem partijas lēmumiem un partijas vadības rīkojumiem. Bīstama ir vienīgi viņu zvejošana pa tumsu un tā dezorganizācija, kas caur to top ienesta visā partijā. Bet es ticu, ka taisni šīs briesmas jō stiprāk kopos visus apzinīgos elementus, ka taisni šis anarķisms būs tas, kas no jauna jō ciešāk slēgs patieso socialdemokratu rindas.»

Stučka nebija *viens*, kas cīnījās par partijas disciplīnu, par konspirāciju, par apzinīgu partijas lēmumu ievērošanu. Tā, piemēram, lasām 43 centralcietumā ieslodzīto biedru rezolūciju, kurā izteiktas domas, ka revolūcijas uzvaras gājienā «kaujas pulki bija spējīgi varonīgi cīnīties, bet tūliņ pirmajās sadursmēs ar trakajošo reakciju, kura prasīja no revolucionārām organizācijām visstingrāko konspirāciju, — šie paši kaujas pulciņi izrādījās par dzīves nespējīgiem. Nepieraduši pie partijas disciplīnas, atsevišķi biedri un veselas grupas atdalījās no partijas organizācijām un, rīkodamās pilnīgi uz savu roku, viņas kompromitēja tās partijas, pie kurām tās vārda pēc skaitījās. Nenorūdīti konspiratīvā darbā, ... daži kaujas pulku locekļi, iekrituši briesmīgajos policijas nagos un zvēriski mocīti un spīdzināti, palika par savu biedru un līdzdalībnieku nodevējiem... Tā arī janvara mēnesī Rīgā sākās revolūcijas vēsturē nepieredzēts masu nodevības laikmets... Tam pateicoties, kaujas pulki izšķīst, bet cietumi pārpildās arestētiem...»

Ievērojot minētos apstākļus, rezolūcijas autori prasa no organizējamiem kaujas pulkiem «visstingrāko konspirāciju» un brīdina «strādniekus no iestāšanās bezpartejiskos kaujas pulkos un no visādiem anarķistiskiem cīņas veidiem», uzaicina «āģitēt pret Rīgā nodibinājušos «anarķistu-komunistu grupu» utt.¹

¹ Rezolūcija. «Cīņa», 1906. g., Nr. 48.

Tā tad redzam pilnīgu domu saskaņu starp b. Stučku un nopietnu proletarisku revolucionāru grupu.

Es neņemos apgalvot, ka b. Stučkam pievestā rakstā simtprocentīga taisnība. Var jau būt, ka viņa valoda bija par asu attiecībā uz vienu otru no labiem veciem biedriem, kas kļūdījās tāpēc, ka viņi nebija pietiekoši stipri kaldināti teorijā. Var arī būt, ka viņa «personīgās» aizdomas pa daļai bija radušās iz aizskartas patmīlības, ievērojot to milzeņa darbu, kuru viņš 1906. gadā it sevišķi iznesa uz saviem pleciem ar vislielāko pašreizējo. Lūk, arī viņš bija viens no tiem nedaudziem «intelligentiem», pret kuriem bija raidītas opozīcijas bultas. Man tomēr šķiet, ka pārmetums¹, it kā b. Stučka neesot pamanījis, ka partijā pastāv «virzienu dažādības», kuru vietā viņš tikai redz «demagogu personiskos centienus», ir nepareizs. «Personīgi» untumi pa lielākai daļai vainīgi pie «virzienu» nodibināšanas...

Ja mēs šinī konfliktā b. Stučku varam vainot, tad, pēc mūsu domām, tikai tanī ziņā, ka viņš izdarīja kļūdu, atstādams «Cīņas» redakciju un pēc tam arī CK visasākā konfliktā brīdī, neparedzēdams, ka viņa aiziešana būs par iemeslu *maznieciskā* «virziena» nostiprināšanai tiklab «Cīņas» redakcijā, kā arī partijas Centralajā Komitejā. Mums trūkst drošu ziņu, vai pie šī Stučkas soļa bija vainīgs pārmērīgs nogurums, nespēja konflikta burzmā turpināt mierīgi savu literāro partijas darbību jeb aukstasinīgs pašreizējā stāvokļa novērtējums... Par konkrētiem faktiem, kuri noveda pie šī b. Stučkas soļa, mēs «Cīņā» lasām, ka Centralajā Komitejā bija iznesusi sakarā ar Stučkas pēdējiem rakstiem sekošo lēmumu: «... Ievērojot to, ka izcēlusies rīvēšanās starp «Cīņas» redakciju un CK dēļ «Cīņas» pēdējos numuros ievietotiem rakstiem (Nr. 46 rakstiņš par šuvējām, Nr. 47 redakcijas piezīme pie Ziepnieku un Torņakalna pulcīņu] priekšst[āvju] rezolūcijas un Nr. 48 raksts «Anarķisms jeb dezorganizācija?»), CK nolemj paplašināt «Cīņas» redakciju ar vietējiem CK locekļiem. (Par šo redakciju izsakās 3; 2 atturas un 1 balso pretim.)»²

Tā tad redzams, ka CK ar 3 balsīm bija izteikusi zināmu neuzticību b. Stučkam. Stučka savu vainu nesajuta un tādēļ reaģēja uz CK lēmumu ar sekošo piezīmi:

«Tā kā es, š, ne vien rakstiju [rakstu] «Anarķisms jeb dezorganizācija?», bet arī rediģēju šo rakstu, kā arī piedalījos pie «Cīņas» 47. nr-a ievietotās redakcijas piezīmes rediģēšanas, — pēc šādas CK rezolūcijas es jūtos piespiests atsāties no piedalīšanās pie «Cīņas» rediģēšanas.»³

Līdz ar šo piezīmi b. Stučka izstājās no «Cīņas» redakcijas.

¹ Latvijas Socialdemokratijas II kongress, 20. lpp.

² Centralās Komitejas lēmumi. «Cīņa», 1906. g., Nr. 50.

³ Biedra š piezīme. Turpat.

* * *

Pirms pārejām uz b. Stučkas darbības posmu ārpus «Cīņas» redakcijas, mums vēl jāpakavējas pie viena no viņa rakstiem «Cīņā»¹, kurš bija izsaukts caur politisko notikumu gaitu Krievijā.

Mēs jau minējām agrāk par I Valsts domes padzišanu. Vēl nebija zināms, kad tiks sasaukta nākošā Dome un uz kādiem pamatiem. Nebija arī vēl pasludināta KSDSP taktika attiecībā uz jaunām vēlēšanām. Tomēr b. Stučka atrod par vajadzīgu jau pie laika pārrunāt šo jautājumu, lai tad, «kad jautājums kļūs tiešām aktīvs, apzinīgais proletariats varētu tiešām apzinīgi izteikties par vai pret piedalīšanos vēlēšanās».

Jo vairāk tādēļ tas ir jādara, ka Krievijas socialdemokratiskajā presē par šo jautājumu valdīja stipra nesaskaņa. «Mazinieciskā» CK bija uzstādījusi prasību: «vecās Domes atsaukšanu — kā ceļu uz Satversmes sapulci». Lielnieciskā spārna domas vēl nebija skaidri zināmas, jo viņa organs «Proletarij» vēl nebija nonācis b. Stučkas rokās. Bet, spriežot pēc citu laikrakstu ziņām, bija manāma tendence uz nākošās Domes izmantošanu revolucionāriem mērķiem.

Sādā garā arī b. Stučka nostāda jautājumu. Viņš saka: «Valsts domes boikots bija itin pareiza un pilnīgi loģiski uzspiesta taktika visur tur, kur revolucionārā partija jūtas diezgan spējīga izvest cauri tautas sacelšanos ar Satversmes sapulces devīzi un kompromisa domes boikotu. Kad patvaldības pavēlēm par spīti, kas aicina ar draudiem vēlētajus pie vēlēšanu vācēlēm, izved cauri boikotu, lai caur tautas sacelšanos noslaucītu ir agrāko patvaldību, ir tās radīto domi, — tad tā ir vienīgā pareizā taktika revolūcijas laikmetā.»

No šīs domas izriet arī viņa tālākais loģiskais secinājums: «Es arī tagad saku: boikots *bija* loģiski vienīgā pareizā taktika, kādu s.-d. varēja sludināt pirmo Domes vēlēšanu laikā. Es teiktu arī tālāk: boikots *būtu* vienīgā pareizā taktika, ja tas būtu izvedams, tas ir, ja otrās Valsts domes vēlēšanas varētu pavisam izjaukt,» par ko viņš ļoti šaubās.

Pirmo Domi boikotējot, lielnieki izgāja no domas «pavisam aizkavēt šīs Domes sanākšanu, lai nedotu valdībai iespēju izlīgt ar buržuaziju uz proletariāta rēķina, t. i., izolēt... patvaldību, jeb, mazākais, Domi padarīt tik smieklīgi niecīgu, ka tai nevarētu būt nopietna rakstura... Tagad patvaldība, ja sasauks Valsts domi, tad vienīgi ar pretrevolucionāro nolūku: galīgi atcelt 17. oktobra solījumus... Tagad viņas devīze būs: ap vēlēšanu vācēlēm kopot melnsimtniekus un *dzīt prom no vācēlēm* strādnieku vēlētajus... Tagad s.-d. uzdevums būtu: pašā Domē izjaukt Domes komediju — tanī radot revolucionāru grupu, aiz kuras tiešām stāvētu spēks, vēlētajū

¹ §, Valsts dome un vēlēšanas. «Cīņa,» 1906. g., Nr. 49.

masas. (Tas ir, es vēlreiz piezīmēju, šis uzdevums ir spēkā tikai tik ilgi, kamēr neuznāk jauns sacelšanās vilnis, kas atļautu pārlēkt Domi pašu.)»

«Politikā,» turpina b. Stučka, «nekas pilnīgi neatkārtojas; mēs nevaram divreiz darīt vienu un to pašu; ja vienreiz boikots bija labs aģitācijas līdzeklis un noskaidroja šķiru pretišķības apziņu, tad otrreiz tas varētu pārvērsties par vienkāršu vienaldzību (indiferentismu) politikā vispār...»

Stučka patlaban vēl netaisa galīgu spriedumu; viņš acīm redzot nogaida lielnieciskā spārna un personīgi b. Leņina lēmumu. Tālab viņš savu rakstu nobeidz sekošiem vārdiem: «Lai vai nu boikots jeb vēlēšanas, — ikkura no šīm taktikām var būt, ja tā *stingri konsekventi* izvesta, revolucionāra un otrādi. Ja vairums nospriestu boikotu — mums būtu stingri jāizved cauri boikots, ja vairākums nolems piedalīšanos vēlēšanās — tad visi kā viens vīrs stāsimies pie vēlēšanu aģitācijas un caurvešanas. Puslīdzekļus revolucionārā socialdemokratijā neatzīst!»

Jau nākošā «Cīņa» numurā mēs lasām ziņas par Krievijas Centralā rajona s.-d. organizāciju konferences lēmumu, kurā teikts, ka «Valsts domes vēlēšanu boikots no proletariata puses izspēlējis savu vēsturisko lomu» un «ka pirmās Domes piedzīvojumi pierādījuši, ka viņu var izlietot aģitācijas un dažu tautas aprindu organizācijas nolūkiem», kālab konference atzīst par vajadzīgu jautājumu par partijas turpmāko taktiku Domes vēlēšanās pamatīgi izstrādāt tuvākajā nākamajā visas partijas kongresā.¹

Kā zināms, KSDSP II konferencē Tamerforsā, kura bija I Viskrievijas konference un kurā vadošo lomu spēlēja mazinieckais vairākums, Polijas, Latvijas, S.-Pēterburgas, Maskavas, Centralā rūpniecības apgabala un Pievoigas socialdemokratu delegāti iesniedza atsevišķu, kopēji saskaņotu lēmumu par Domes vēlēšanu taktiku, kura pilnīgi sakrita ar augšējā b. Stučkas rakstā izteiktajām domām. Šinī dokumentā top atzīta pirmās Domes boikota pareizība, turpretī nepieciešamība «pieņemt cīņu pret muižnieku un buržuazijas kontrrevolūciju arī Domes kampaņā.

Šī cīņa ārpus Domes un pašā Domē socialdemokratijai jāved proletariata šķiras apziņas attīstības interesēs, lai tālāk atmasketu konstitucionalās iluzijas visas tautas priekšā un veicinātu revolūcijas attīstību...

Socialdemokratu pamatuzdevumi vēlēšanu un Domes kampaņā ir, pirmkārt, izskaidrot tautai, ka Dome pilnīgi nederīga kā līdzeklis realizēt proletariata un revolucionārās sīkburžuazijas, it sevišķi zemniecības prasības. Otrkārt, izskaidrot tautai, ka politisko brīvību nav iespējams realizēt parlamentārā ceļā, kamēr realā vara paliek cara valdības rokās, izskaidrot, ka nepieciešama bruņota sacelšanās... Treškārt, kritizēt I Domi un izskaidrot Krievijas liberalisma bankrotu, bet it īpaši noskaidrot to, cik bīstami un

¹ Krievijas Centralrajaona s.-d. organizāciju konference. «Cīņa,» 1906. g., Nr. 50.

pazudinoši būtu revolūcijas lietai, ja atbrīvošanas kustības priekšgalā ietu un to vadītu liberali monarchistiskā k.-d. partija.»¹

Drīz vien arī sākās Valsts domes vēlēšanu kampaņa, kurā, starp citu, kā redzēsim vēlāk, bija izbidīta b. Stučkas kandidatura no Latvijas Sociāldemokratijas.

2. P. STUČKAS DARBĪBA ĀRPUS «CĪŅĀS» REDAKCIJAS

1906. gads bija viens no visražīgākajiem b. Stučkas darbības gadiem partijas literatūrā. Mēs jau iepazināmies ar veselu rakstu virkni «Cīņā», Bernes izdevumos, kā arī legalajos žurnālos. Bez jau minētiem darbiem ir nodrukāta vēl krietna daļa rakstu, no kuriem galvenie pelna nopietnu ievēribu. Raudzīsim viņus īsumā aptvert.

Viens no agrākajiem lielākajiem rakstiem, kas parādījušies 1906. gada žurnālos, ir b. Stučkas raksts «Piezīmes par agrarjautājumu», kurš iznācis bez paraksta žurnālā «Nākotne»². Stučka bija tas «grēka āzis», kas formulēja un izveda dzīvē LSD un viņas priekšteča, LSDSP agraro politiku ar visām viņas stiprām un vājām pusēm. *Leņinam* bija ļoti labi zināms Stučkas viedoklis agrarajā jautājumā. Viņam par to bija saruna sakarā ar agrāk minēto Stučkas paziņojumu par Marksa «Virsvērtības teoriju» sējuma iznākšanu, kurā bija speciāli runa par zemes renti. Leņins nepretojās agrārās programmas izņemšanai iz LSD programmas, ievērojot sevišķās agrarās attiecības Latvijā. Tālab mēs šimbrīžam varam atstāt neievērotas tās korekturas, kuras pati dzīve un arī personīgi b. Stučka vēlāk ienesa viņa toreizējā agrarā jautājuma izpratnē.

Galvenais motīvs, kurš izskan šinī Stučkas darbā, ir principāla pretošanās pret krievu literatūrā — galvenā kārtā eseru laikrakstos izbidīto jautājumu par *zemes izdalīšanu*.

«Ja mēs gribam,» saka b. Stučka sava raksta ievadā par pašreizējo agraro kustību, «lai šī kustība nebūtu līdzīga «akliem» dabas spēkiem, bet kļūtu apzinīga, piemērotos zināmajam plānam, tad mums ne vien jābūt pašiem skaidrībā kā par galīgajiem, tā par tuvākajiem mērķiem, bet arī jācenšas iedvest pareizu apziņu plašās ļaužu aprindās. Bez žēlastības jāapkaro demagoģiski mēģinājumi, kas aprēķināti uz lētiem panākumiem, bet tikpat droši jānorāda pareiza gaita un tās galamērķis.»

Fraze par «demagoģiskiem jautājumiem» taisni ir mērķēta pret krievu

¹ Īpašs ieskaits, ko konferencē iesnieguši Polijas, Latvijas, S.-Pēterburgas, Maskavas, Centrālā rūpniecības apgabala un Pievolgas sociāldemokrātu delegāti. (PSKP kongresu, konferencu un CK plenumu rezolūcijās un lēmumos, I d., 1954. g., 122. lpp. — *Red.*)

² Piezīmes par agrarjautājumu. «Nākotne», 1906. g., Nr. 1, 2 (bez paraksta).

«zemes socializatoriem», eseriem, ar viņu vienlīdzīgas zemes izdalīšanas plānu, ar kuru viegli gūt neapzinīgus piekritējus.

Salīdzinot pašreizējos apstākļus Krievijā ar 1848. gada revolūciju Vācijā, kā arī ar lielo franču revolūciju, kuras zemniecība, «mazliet atsvabinājusies no viduslaiku klaušām un nastām, šķitās sasniegusi savu mērķi un «nodeva» revolūciju», b. Stučka saka: «Tagad mēs stāvam, tā sakot, ar vienu kāju 18., ar otru kāju 20. gadsimtenī. Ir ārējie apstākļi, ir šo apstākļu pareizā atziņa dod mums iespēju iet tālāk nekā tanīs revolūcijās un nenomaldīties neīstās tekās, kuras toreiz vēl nebija izbēgamas.

Viegli būtu arī tagad neapzinīgiem ļaužu pulkiem ieskaidrot: ejiet bagātnieku namos, paņemiet un izdaliel viņu bagātību, tā ir jūsu sviedru auglis; jeb iestāstīt zemnieku bariem: ejiet un sadaliet savā starpā visu zemi, jo tā ir «apstrādāta no jūsu tēvutēviem un uz tās jūs gadu no gada par suņa maizi lējāt savus sviedrus». Kas varēs strīdēties pret šo mācību pirmo daļu? ... Neviens apzinīgs socialists nestrīdēsies pret to, ka *bagātnieku šķiru īpašuma tiesības* uz bagātību un zemi ir vainīgas pie nabadzīgo šķiru nabadzības, bet ar to vēl jautājuma otrā daļa nav izšķirta.»

Neieņam socialistam — paskaidro b. Stučka — neienāks prātā aizminētā iemesla «izdalīt fabrikas un vispār ražošanas līdzekļus vienlīdzīgi visu starpā. Nē, vienīgais, ko tie ieteic, ir ražošanas līdzekļus ... pārverst par visas sabiedrības īpašumu un caur to atcelt viena cilvēka izmantošanu caur otru. Bet, ja mēs pārejam uz zemes jautājumu, tad dzirdam arī socialistu aprindās *par zemes dalīšanu* ... Ideals par «savu būdiņu — savu zemes stūrīti» vienādā mērā top sludināts no reakcionāriem «dzimteniekiem» un revolucionāriem «savienībniekiem». Un šo ideālu no jauna sāk iestāstīt tiem pašiem bezzemes ļaudīm, kas nule pat apzinīgi stājas socialdemokratijas rindās ar tās plašajiem sabiedriskajiem centieniem. «Privatīpašumu» raksta uz karoga tie, kuriem jāved cīņā pret pašiem privatīpašuma pamatiem. Krievijas zemnieku sauciens pēc vairāk zemes atrod atbalsi arī pie mums, kur sapņi pēc sava zemes stūrīša jau cik necik pārgājuši.»

Kā redzams, b. Stučka šeit iziet no Latvijas lauku proletariāta samērā augstā politiskā līmeņa, kurš jau ir radis cīnīties zem socialdemokratijas karoga, kuram jau ir pieejama socialistiska zemes jautājuma izpratne. Nav jāaizmirst, ka arī *Leņins* 1917. gadā tikai *pielaida* savā agrarajā projektā vienīgi aiz *taktiskiem* un ne *principāliem* motīviem eseru izbīdīto zemes izdalīšanas projektu. Kad viņš Viskrievijas II strādnieku un zaldātu deputātu kongresā 1817. gada 26. oktobrī uzstājās ar savu referātu par zemes jautājumu un kongresā pacēlās balsis, ka, lūk, pats dekrets sastādīts no socialistiem revolucionāriem, viņš uz to atbildēja: «Lai arī tā. Vai nav vien-alga, kas to sastādījis, bet kā demokratiska valdība mēs nevaram neievērot tautas zemāko slāņu lēmumu, kaut arī mēs nebūtu ar to vienis prātis. Dzīves ugunī, lietodami to (t. i., dekretu. — *P.D.*) praksē, realizēdami to uz viē-

tām, zemnieki paši sapratīs, kur taisnība. Un, pat ja zemnieki arī tālāk sekos socialistiem revolucionāriem un pat ja viņi šai partijai dos vairākumu Satversmes sapulcē, arī tad mēs teiksim: lai arī tā. Dzīve ir labākais skolotājs, un tā parādīs, kam taisnība, un lai zemnieki atrisina no viena gala, bet mēs atrisināsim no otra gala šo jautājumu.»¹

Biedrs Stučka neturēja par vajadzīgu pie vietējiem apstākļiem ieteikt latviešu bezzemniekiem to *pārejas* programmu, kuru Ļeņins *pielaida* aiz taktiska aprēķina attiecībā uz politiski atpalikušo krievu zemniecību, kuru viņš pēc proletariskās revolūcijas uzvaras ar pilnu pārliecību cerēja pāraudzināt.

Aiz minētiem apstākļiem mums nav iemesla pārāk bargi nosodīt b. Stučkas «kļūdu» attiecībā uz zemes dališanas jautājumu, jo paši «zemie slāņi», t. i., lauku proletariats Latvijā, nedz pieprasīja, nedz arī bija saaģitēti uz zemes izdališanas prasījumu. Tāpēc Ļeņina izbīdītais motīvs šeit nekrīt svarā.

Savā rakstā b. Stučka savu pamatdomu ļoti plaši un vispusīgi apskata teoretiski no marksistiskā viedokļa. Teoretiskos sīkumos mēs šeit nevaram iedziļināties; atzīmēsim tikai galvenos momentus.

Nodaļā «Zemes rente»² viņš dod kodolīgu un īsu šķiru analīzi uz laukiem. Viņš izšķir trīs galvenās šķiras: «1) *zemes īpašniekus*, kas paši saimniecībā neiejaucas, bet savu zemi vai nu izrentē, jeb pārdod uz nomaksu; 2) *zemes rentniekus*, kas zemi ņem uz nomu un, *pieņemdami* algas strādniekus, to apstrādā; tie ir pielīdzināmi rūpniecības uzņēmējiem, fabrikantiem; 3) *algas strādnieki, kalpi.*»

Tā kā abu pirmējo šķiru dzīve saistīta ar «zemes renti», tad b. Stučka populārā formā ņemas izskaidrot zemes rentes jēdzienu, izejot no Marksa dotās analīzes. Vispirms jāsaprot, ko nozīmē Marksa «*diferencialā rente*» jeb «zemes dažādības rente». Lieta tā, ka zeme, atrazdamās izdevīgākos apstākļos, — tuvāk pie ūdeņa, pie dzelzceļa, pilsētas tuvumā jeb pat pašā pilsētas vidū, dod īpašniekam lielāku «nomu», lielāku «renti». Jeb, kā b. Stučka paskaidro, «šo piedevu peļņu, ko dabū par sevišķi izdevīgiem apstākļiem un kas ierīpo zemes īpašnieka kabatā», — sauc par diferencialrenti.

Bet, — kā viņš tālāk paskaidro, — arī vissliktākā, neauglīgākā zeme, pateicoties tam apstāklim, ka visa zeme atrodas zināma daudzuma privatīpašnieku rokās, atmet viņas īpašniekam, kas viņu var vai nu atļaut apstrādāt, jeb turēt atmatā, īpašu ienākumu, kuru sauc par *absoluto zemes renti*. Pēdējā ceļas caur to vien, ka viņa ir *privatīpašums*, ka viņa *pieder*

¹ V. I. Ļeņins, Ziņojums par zemi 26. oktobrī (8. novembrī). (Raksti, 26. sēj., 224. lpp. — Red.)

² Piezīmes par agrarjautājumu. «Nākotne», 1906. g., Nr. 1, 23.—25. lpp.

cilvēkam, kurš «ne sēj, ne pļauj» un tomēr ienākumu saņem, — citiem vārdiem, kurš ir «pilnīgi lieks cilvēks sabiedrībā», t. i., *parazīts*.

Tālāk b. Stučka aizrāda, ka zemes rente absolūti bez paša īpašnieka nopelniem augtin aug. Tas var notikt, ieguldot zemē kapitalu priekš apūdeņošanas jeb atūdeņošanas, un arī caur to, ka valsts velk zināma īpašnieka tuvumā dzelzceļa līniju, caur ko zemes ražojumi šeit ceļas cenā un vispār pieaug zemes diferencialā rente.

Izdodot zemi uz renti, īpašnieks gūst ienākumu ne caur paša, bet caur rentnieka *kapitāla* un viņa kalpu *darba* ieguldījumu, un tādā veidā «kontrakta gada beigās zemes ienākums caur rentnieku un tā kalpu *nopelniem ir pacēlies*». Tas dod īpašniekam iespēju turpmāk vēl augstāk pacelt zemes renti un, ja rentnieks atsakās viņu maksāt, to padzīt un iznomāt zemi citam rentniekam, kurš maksā vairāk.

Tādos atkarības apstākļos rentnieks, protams, ne labprāt guldīs zemē liekus labojumus un sevišķi tādus, kas lēni atmaksājas. Tādā veidā «*zemes rente ir par kavēkli katram saimnieciskam progresam*».

Iedzīvotāju skaitam pieaugot, aug arī prasība pēc zemes. Rodas konkurence zemes nomnieku starpā, pie kam tie augošo nomu cer izsist no *kalpu darba*, nospiežot *viņu algas un neļaujot tām pacelties*.

Atsegdams zemes rentes parazitisko un sabiedriski kaitīgo raksturu, b. Stučka nobeidz šo nodaļu sekošiem vārdiem: «Revolūcija nevar atstāt *negrozītu priekštiesību* bez kāda tautsaimnieciska pamata ņemt ienākumu, kas cēlies caur tautas darbu,» un tādēļ «*socialdemokrātijai kā strādnieku šķiras, tā vispārējā progresa vārdā jāpieteic karš zemes rentei, to pavisam atceļot vai pazeminot līdz zemākajam mēram*».

Nākošā nodaļā «Kalpu šķiras aizsardzība»¹ b. Stučka apstājas pie socialdemokrātijas tiešiem uzdevumiem agrarās programmas izvešanā.

«Algās strādniekiem lauksaimniecībā — kalpiem — mēs pieprasām visus tos aizsardzības likumus, kādus mēs uzstādām priekš fabrikas strādniekiem, iesākot no 8 stundu darba dienas un beidzot ar īpašiem darba un veselības uzraugiem, kā tas sīki izlikts mūsu drukātajā partijas programā.»

Se, protams, iet runa par strādnieku aizsardzību, kapitalistiskai kārtībai tālāk pastāvēt, — vienalga, vai zemes rente paliek atsevišķu īpašnieku rokās, jeb vai tā arī piederētu valstij vai vietējai sabiedrībai (pagastam, draudzei, provincei). Zemes rentei katrā gadījumā — saka b. Stučka — «ir tik kaitīgs iespaids uz visu zemkopību, ka tā jāapkaro uz nāvi un nevis jācensas uzturēt, kaut arī sabiedrības labā. Gadsimteņu apraiņā grēku nauda, kāda ir zemes rente, nevar svētības atnest, ja tā pat ierīpos sabiedrības lādē.»

«Citādi būtu,» turpina Stučka, «ja zeme, kas kļuvusi sabiedrības īpa-

¹ Piezīmes par agrarjautājumu. «Nākotne», 1906. g., Nr. 1, 26.—29. lpp.

šums (pieņemot, ka vēl pastāv kapitalistiskā saimniecība), tiktu izdota *bez zemes rentes*, bet ar nosacījumu, ka tās saimniekam jānodrošina mūsu programā prasīto *strādnieku aizstāvības likumu* ievērošana un *zināmi tehniska progresa nosacījumi*.

Tāpat zemes strādnieku šķiras labā mums galamērķis ir tas pats kā rūpniecības strādnieku šķiras labā: *visu uzņēmumu pārvešana sabiedrības rīcībā*. Kapitalistiskai saimniecības kārtībai pastāvēt, *strādnieku šķiras labā jāgādā* stingri strādnieku aizsardzības likumi, kuri jāliek agrākās patriarhalās (tēvišķās) satiksmes, agrāko «saimes likumu» vietā.»

Dažādās ierunas, kuras pret šo prasību tiek celtas un uz kurām b. Stučka atbild, mūs šeit neinteresē. Atzīmēsim tikai vienu, kura no proletariāta sabiedroto viedokļa revolūcijā ir no svara, proti, jautājumu par darba dienas garumu un darba uzraudzību sīksaimniecībās, kurās šādu prasību daudz grūtāk izvest nekā lielsaimniecībās.

Stučka uz to dod sekošo, priekš sīksaimniekiem diezgan kutelīgo atbildi: «Ja sīksaimniecība nevar nodrošināt kalpiem un ne vien kalpiem, bet arī pašiem saimniekiem tikpat labus darba apstākļus kā lielsaimniecības, tad kalpu šķirai nav nekāda iemesla veicināt mākslīgi sīksaimniecību... Mēs esam ar mieru pabalstīt rentnieku un sīkgruntnieku cīņu pret zemes renti, mēs esam ar mieru šo zemes renti visiem līdzekļiem apkarot, bet no sava prasījuma pēc vienādi stingriem strādnieku aizsardzības noteikumiem kā rūpnicā, tā lauksaimniecībā mēs nevaram atteikties, pie kam šie noteikumi vienādā mērā izplatāmi *uz visiem, kas kalpi, un ne vien, kas par tādām saucas.*»

Pie jautājuma par liel- un mazaizsaimniecībām Stučka vēl atgriežas tālākā nodaļā «*Zemes dalīšana*». ¹

Šo nodaļu viņš iesāk ar garāku izrakstu iz pusmirušās «savienībnieku» grupiņas žurnālā. «Un kaut man arī *par velti būtu jāstrādā, būtu man savs kaktiņš, savs zemes stūrītis*, es būtu drošāks, laimīgāks. No tā mani neviens nevar aizdzīt, un, ja arī man *maizes pietrūktu*, vismaz pajumte būtu arvienu. Tādi vaidi izraujas iz tavām piesāpušām krūtīm, ilgi mocītā tauta. Tā ir pati tautas sirds, kas to runā,» — skan minētais izraksts. Viņam seko paskaidrojums, ka, izdalot visu Kurzemes kroņa zemi vien, uz katru «bez zemes dvēseli» iznāktu 1 ¹/₃ pūrvietas.

«Tagad neticu,» saka Stučka, «vai daudz atrasies bezzemnieku, kam šis sapnis izliksies tik visai pievilcīgs, jo ikviens no tiem tagad labi saprot, ka 1—3 pūrvietas laimīgu padarīt nevar, un tiem sāk aust atziņa, ka *nedalīšana*, bet *vienīgi sakopšana sabiedriskā vadībā* var darīt pilnīgu galu līdzšinējai zemes klausībai.»

Socialistu revolucionāru zemes izdalīšanas projektu «uz dvēselēm»

¹ Piezīmes par agrarjautājumu. «Nākotne», 1906. g., Nr. 1, 30.—35. lpp.

Stučka nosauc par pretēju progresam i tai gadījumā, ja izdotos pavisam atcelt zemes privatīpašuma tiesības, i tai gadījumā, ja vēl turpināsies kapitalistiskā zemes apsaimniekošanas forma. Un te nu viņš pieiet pie jautājuma par to, kādai zemes apstrādāšanas formai nākotne dos pārsvaru — *lielsaimniecībai* vai *sīksaimniecībai*. Jautājuma izšķiršanai viņš ņem divas mērauklas: «1) kurš saimniecības veids vislabāk nodrošina darbinieku pret pārlieku izmantošanu, un 2) kāda saimniecība visvieglāk pieejama progresam, t. i., kurā ar vismazāk darba panāk visvairāk derīgu panākumu?»

Mums, Padomju Savienības pilsoņiem, pārāk labi zināms lielsaimniecību, vienalga, vai lielo padomju saimniecību, vai kolektivizēto zemnieku saimniecību, pārākums pār sīksaimniecībām; mums arī tikpat labi zināms, ka tikai tādās lielsaimniecībās verdziskais sīkā arkla vai lāpstas darbs top atvietots caur moderno mašīnu darbu. Tālab mums lieki kavēties pie tiem b. Stučkas argumentiem, kuru pareizību pati dzīve sen jau pierādījusi un devusi pietiekošu atbildi uz abiem no b. Stučkas uzstādītiem jautājumiem. Tāpat lieki būtu apstāties pie dažādiem salīdzinājumiem, kurus viņš pieved iz Ziemeļafrikas vai Francijas agraro attiecību vēstures. Tikai vēl dažus vārdus par Latvijas sīkzemnieku un bezzemnieku stāvokli aplūkojamā laikmetā.

«Līdz šim,» saka b. Stučka, «kalpu bēdīgie dzīves apstākļi, īpaši dzīvokļu ziņā, itin dabiski cēla dziņu pēc pašu pajumtes ar zemes gabaliņu, kaut arī tikai kā būdniekam.

Īpaši šinī ziņā grūts precētu kalpu stāvoklis, kuriem vietas bija īsti tikai muižās vai atkal tur, kur «gudri» saimnieki ievada uz nederīgiem vai atāliem zemes gabaliņiem būdniekus, iebūviešus — kā klausībniekus, t. i., dienu un nedēļu atstrādāšanu... Toreiz neviens neiedomājās, ka arī kalpi varētu apvienoties un pieprasīt ne vien pietiekošus dzīvokļus, bet arī tādu būdnieku-kalpu noliegšanu, jo tāds būdnieks ir tas pats agrākais klausībnieks, strādnieks ne par naudas algu, bet par «algu graudā, precēs, zemē vai dzīvoklī», kuras noliegšanu pieprasa socialdemokrātu partijas programma. Šīs partijas rindās tagad jastājas arī kalpu šķirai... Ievedot stingrus un vispārējus aizsardzības likumus kalpu šķiras labā, mēs vairāk laba panāksim, nekā tiem piedalīdami savu zemes gabaliņu ar savu būdiņu. Šādi paceļot kalpu šķiras stāvokli, mēs to darīsim *spēcīgāku cīņā par savu galīgo atsvabināšanu*, kamēr caur zemes dalīšanas plāniem mēs tikai novirzīsim vienu daļu tagadējo bezzemnieku no pareizas gaitas uz priekšu.»

Šāds bija b. Stučkas uzskats 1906. gadā agrarajā jautājumā, kuru Latvijas Socialdemokrātija konsekventi izveda dzīvē un arvien vairāk un vairāk bezzemnieku un izvārdzinātu sīkzemnieku pulcināja ap savu karogu.

Sava raksta otrā daļā¹ b. Stučka pāriet vispirms pie *nacionalizācijas*

¹ Piezīmes par agrarjautājumu. «Nākotne», 1906. g. Nr. 2, 1.—14. lpp.

jautājuma¹. Iesākdams ar ironisku piezīmi par «savienībnieku» bērnšķīga-jiem plāniem pagastos balsošanas ceļā lemt, «vai zeme vajadzīga jeb ne», viņš apstājas pie krievu zemnieku kustības — vispirms pie stichiskās kustības, kurā zemnieki «bariem dodas uz muižām, padzen muižniekus, dedzina ēkas, atņem jeb apkauj lopus, paņem labību un stājas pie zemes dalīšanas».

Ir labi zināms, kādiem panākumiem šī stichiskā kustība mēdza izbeigties. Krievu socialisti pielāgo vienā vai otrā veidā savu agraro programmu zemnieku kliegšanai pēc zemes: socialisti revolucionāri «prasa kroņa un muižnieku zemes pārvēršanu par valsts vai tautas īpašumu, atdodot to zemnieku līdzšinējai zemes sabiedrībai (obščinai) vai arteļu («darba sabiedrību») apstrādāšanai, tas ir, pārlecot lauksaimniecības arodā izklausu saimniecības tieši socialismā, citos arodos vēl kapitalismam valdot. — Krievijas socialdemokrātija turpretim, kura agrāk piedāvāja zemniekiem tikai tā saucamos «atgriezumus» (otrezki), ... tagad apsola pabalstīt zemnieku kustību, kas iziet uz muižniecības zemes īpašumu atņemšanu un zemes pārdalīšanu... Vienīgi tā negaida no šī soļa socialisma ieviešanu, bet tikai kapitalisma atrisināšanu.»²

Pēc tam Stučka pāriet uz Latvijas apstākļiem.

«Nezinu, vai pie mums būs,» saka Stučka, «nopietnas domu starpības, ka tā būtu utopija, sapņu valsts, ja mēs cerētu ievest *socialismu zemkopībā — kapitalismam joprojām valdot rūpniecībā*. Taisni otrādi, zemkopība un vispār lauksaimniecība ir tik atkarīga savā attīstībā no rūpniecības, ka tikai pēdējās iespaids dod nopietnas cerības uz dzīvāku progresu arī lauksaimniecībā, kādēļ arī domājam, ka socialisms zemkopībā būs tikai rūpniecības socializēšanas sekas.»

Bet varbūt vēl citādā formā var izšķirt zemes privatīpašuma atcelšanas problēmu? Stučka arī tiešām stāda jautājumu: «... vai neiznīcināt zemes privatīpašumu tai ziņā, ka visu zemi pārvērstu par valsts vai tautas jeb arī vietējo pašvaldību īpašumu?» Citiem vārdiem, vai neizvest *nacionalizāciju* jeb — pēc eseru padoma — *socializāciju*, kapitalismam turpmāk pastāvēt.

Stučka uz to atbild atraidoši. Viņš saka: «Pat brīva demokrātiska valsts, tagadējai sabiedrības kārtībai pastāvēt, nebūs nekas cits kā vienas šķiras valdīšanas līdzeklis pār otru. Milzīgie zemes daudzumi valsts rokās būtu tikai jauns līdzeklis pavairot zemo šķiru apspiestību.» Jo vairāk «mūsu līdzšinējā patvaldīgā valstī zemes nacionalizēšana būtu tikai tās pašas valsts stiprināšana un tautas brīvības vājināšana».

Mēs šeit redzam, ka Stučka bija pārliecināts, ka zemes nacionalizācijas prasību partija var uzstādīt tikai sakarā ar proletariskās revolūcijas

¹ Piezīmes par agrarjautājumu, «Nākotne», 1906. g., Nr. 2, 1.—7. lpp.

² Turpat, 2. lpp.

uzvaru, t. i., proletariata diktaturas ieviešanas gadījumā. Pie pastāvošās kārtības turpretī «zeme valsts rokās, īpaši, ja valsts lielos parādos, var jo-projām palikt par līdzekli izspiest to augstāko zemes renti; *privatīpašums nebūtu iznīcināts, bet tikai pārgājis uz valsti*, t. i., uz spēcīgāku izmantotāju, nekā ir muižniecība».

«Zemes rente,» saka viņš citā vietā¹, «ir kapitalistiskās saimniecības kārtības piederums, un, kamēr zeme tiks vadīta un apstrādāta kapitalistiski, *zemes rente pilnīgi izzust nevar*, kaut arī mēs šodien vai rīt iznīcinātu *tagadējās zemes lielīpašnieku šķiras, muižniecības zemes monopolu.*»

Uzstādot jautājumu, vai nacionalizācijas gadījumā pēdējā izdarāma «*pret atmaksu vai bez atmaksas*», b. Stučka piekrīt krievu partijas viedoklim, kura prasa bez atmaksas atsavināšanu, jo «*revolūcija atceļ, ne atpērk monopolus un privilēģijas*». Tomēr «jautājuma galīgā izšķiršana šinī gadījumā atkarīga no tā apstākļa, kam piederēs valsts vara pēc revolūcijas, kāda būs mūsu pēcrevolūcijas valsts tuvākā nākotne», citiem vārdiem, vai proletariātam izdosies pārvērst pilsoniski demokrātisko revolūciju socialistiskā revolūcijā.

Mēs uzsveram pēdējo momentu, jo visam b. Stučkas aplūkojamā perioda darbam spīd cauri dziļā pārliecība, ka revolūcija Krievijā neapstāsies pie pilsoniski demokrātiskā sliekšņa. Tomēr pašreizējā situācijā viņš nāk pie sekošiem slēdzieniem:

«*Zemes un tās apsaimniekošanas socializēšana, līdzšinējai kapitalistiskai ražošanas kārtībai pastāvo, nav nekas cits kā utopijs, murgi.*

Zemes nacionalizēšana... ieteicama tikai tad, ja nodrošināta demokrātiska valdīšanas kārtība un ja tā nav saistīta ar nastām uz proletariātu (atmaksu uz valsts rēķina).

Socialdemokrātija var pabalstīt un pabalstīs zemnieku prasības *pēc vairāk zemes*, jo tās ies roku rokā ar politiskas brīvības cīņu; šī prasība priekš socialdemokrātijas ir ne princips, bet praktiskas politikas jautājums.

Zemes *nacionalizācija* kā zemes rentes pārvešana valsts īpašumā, bet ne zemes rentes pašas iznīcināšana, tādēļ nav uzņemta mūsu programā, ka tā *neizšķir pašu zemes jautājumu. Cīņu pret zemes renti* kā vienu no izsūkšanas (virsvērtības piesavināšanās) veidiem — mēs vedīsim ar visiem iespējamajiem līdzekļiem, kā politiskiem, tā saimnieciskiem.»

Pēc sava plašā teoretiskā apskata b. Stučka pienāk pie jautājuma, kas visvairāk ievilņoja partijas biedru prātus, — pie jautājuma par *atsevišķu agrarās programmas vajadzību vai nevajadzību.*

Sava raksta VI nodaļā «Agrarprogramma»² viņš aizrāda, ka LSDSP gandrīz vienbalsīgi atraidījusi agrarās programmas vajadzību. Kā zināms,

¹ Piezīmes par agrarjautājumu. «Nākotne», 1906. g., Nr. 2, 4. lpp.

² Turpat, 7.—12. lpp.

arī KSDSP IV kongress Stokholmā nepretojās pret attiecīgajām ierunām no latviešu delegācijas puses.

Nodaļas sākumā b. Stučka vēlreiz apstājas pie KSDSP viedokļa agrarajā jautājumā, kurš piemērots krievu zemniecības elementarām prasībām, un teoretiski un praktiski pierāda, ka šie principi neatbilst Latvijas lauksaimniecības attīstības limenim, kālab viņš noteikti saka: «Neticu, ka mūsu zemnieki īpaši lieliem bariem piestātos mūsu kustībai, ja mēs pieņemtu Kriev[ijas] partijas [programas] agraro daļu. Pie mums zemnieki uzstāda pavisam citas prasības: zemkopības veicināšanu un lētu kredītu uz valsts reķīna, augstu cenu nodrošināšanu zemkopības un vispār lauksaimniecības ražojumiem, lētas cenas ražošanas līdzekļiem un *lētu darbaspēku.*»

Kā saskaņot revolūcijas mērķiem zemniecības prasījumus ar proletariata prasībām?

Stučka uz to atbild: «Lētu darbaspēku mēs apsolīt nevaram, mūsu prasība ir taisni otrāda: kalpu stāvokļa pacelšana, un ar to saimniekiem jāapmierinās. Uzņemties uz valsts, t. i., starp citu, — arī uz strādnieku šķiras reķīna izdevumus un atbildību par lētu zemes kredītu jeb pacelt uz pircēju reķīna ražojumu cenas, to mēs arī solīt nevaram. Bet zemkopības veicināšana, uzpircēju-augļotāju apkarošana, ražošanas līdzekļu paletināšana (piem., caur muitu atcelšanu) utt., — tās ir visas prasības, kuras socialdemokratijai pašai tuvu pie sirds.»

Beigās Stučka, vēlreiz pastrīpodams, ka partija kalpu interesēs no saimnieku puses arī turpmāk pieprasis visu strādnieku aizsardzības likumu izpildīšanu, aizrāda, kādās prasībās zemniecība var cerēt uz ciņas pabalstu no socialdemokratijas puses, — proti sekošās:

«1) Ciņā *pret zemes renti*, vienalga, vai runa būs par tās pazemināšanu (t. i., kapitalistiskai iekārtai turpinoties. — *P. D.*) vai pilnīgu iznīcināšanu (t. i., socialistiska apvērsuma gadījumā. — *P. D.*);

2) ciņā *pret zemes īpašuma tiesībām* ne vien īpašuma tiesību aprobežošanas, bet arī pat paša īpašuma atsavināšanas ziņā . . .;

3) ciņā *pret visām muižu privileģijām un monopoliem* (medības, zvejas utt. privileģijām);

4) ciņā *pret vispārējām nelaimēm* (sērgu, krusas utt. apdrošināšanas).

Tiešu zemkopības veicināšanu caur skolām, biedrībām, paraugsaimniecībām utt. socialdemokratija skaita par savu tiešu pienākumu.

Beigās . . . mēs pabalstīsim priekšlikumu: *nacionalizēt visus mežus un ūdeņus.*»

Protams, ar visu minēto nav izsmelta socialdemokratijas «iespējamā agrarpolitika». Bet no tā vien jau redzams — saka b. Stučka — «ka neviena partija zemniecībai nevar ne solīt, ne arī dot tik daudz, cik apzinīgā proletariata partija».

Un šie solījumi «izverd tieši no paša proletariata šķiras interesēm *taga-*

dējā sabiedrībā. Bet mēs te nepaliekam stāvot.» Tālab viņš beigu nodaļā «Socialisms»¹ attēlo īsos vilcienos lauksaimniecības attīstības izredzes socialisma uzvaras rezultātā.

«Par šo jautājumu,» atzistas Stučka, «būtu jāraksta veselas grāmatas, isā piezīmē tas nav apskatāms. Te tikai varu īsumā, bez skaitļiem un pierādījumiem, uzzīmēt to gaitu, kā arī *zemkopība līdz rūpniecībai nonāk pie socialisma.*»

Mēs, kas jau praktiski esam piedzīvojuši socialistisku agrarās programmas izvešanu dzīvē, varam aprobežoties vēl īsākām piezīmēm. Mūs šeit galvenā kārtā var interesēt jautājums, cik lielā mērā b. Stučka pareizi ir novērtējis šīs attīstības gaitu.

Nav šaubu, ka Stučkas galvenā teze, ka lauksaimniecības attīstība socialistiskā virzienā tieši atkarīga no rūpniecības attīstības, ir absolūti pareiza. «Rūpniecība,» saka Stučka, «kas daudz vēlāk izcēlusies nekā zemkopība, pēdējo sagrābusi pilnīgi savā vadībā, un tur, kur rūpniecība jau paspējusi pievilkt iedzīvotāju vairumu savā dienestā, zemkopībai atliek pāri tikai uzdevums uzturēt pilsētu un pilnīgi piemēroties kapitalistiskās pilsētas prasībām... Tā pamazām kapitalistiskie pircēji pilsētā noteic vispirms — ražojumu veidu (piem., sviesta biržas) un daudzumu, tad sāk kontrolēt pašu ražošanu, ... tad iejaucas pašā ražošanā (dod savas sēklas, piem., cukurbiešu laukiem, pieprasa zināmu mēslošanu utt.), tad pieprasa zināmu apstrādāšanas veidu. — Kur paliek galu galā daudz slavētā mazā zemkopja patstāvība un brīvība? Tā pastāv vienīgi tiesībās — nopulēties un pārpulēties līdz nāvei.»

Un tālāk attīstot savu domu, b. Stučka nonāk pie slēdziena, ka rūpniecības *socializēšanas* gadījumā — «pilsētas rūpniecības tiešais *spaidis* vien pānāktu to, ka arī lauki pievienotos socialismam».

Bet arī zemkopības pašas iekšējās pretrunas ar dabisku nepieciešamību ved viņu socialisma virzienā. «Ražošanas nenokārtošana te tāpat kā rūpniecībā noved pie pārprodukcijas un iekšējām krīzēm; blakus pilniem labības spīķeriem, kurus tirgotājs ar mieru nodedzināt, tikai lai mākslīgi paceltu nokritušās cenas, mirst bada tifā veseli apriņķi, veselas guberņas! — Socialisms kā ražošanas nokārtošana uz sabiedrības rēķina un sabiedrības vadībā te vienīgā dabiskā izeja... Zeme kļūst par sabiedrības īpašumu; notiek tas, ko sauc *par nacionalizāciju*, bet tikai *priekš visiem ražošanas līdzekļiem*, neizņemot arī zemi. Lai neaizmirstam to, ka šī pāreja uz socialismu būs cilvēku pašu *brīvs lēmums* kā vienīgā pāreja no nepanesamās verdzības kapitalisma dienestā — *jaunā brīvā līdzīgu cilvēku sabiedrībā.*»

Lūk, vispārējos vilcienos b. Stučkas toreizējie uzskati agrarās teorijas un agrarās politikas jautājumos. Savam laikam šie uzskati blakus *Fr. Roziņa-*

¹ Piezīmes par agrarjautājumu, «Nākotne», 1906. g. Nr. 2, 12.—14. lpp.

-Āža uzskatiem agrarās problēmas atrisināšanai Latvijas apstākļos bija noteicoši Latvijas Sociāldemokrātijas turpmākai darbībai, un viņi arī tieši atspoguļojās šīs partijas vispārējā programā, kurā gan nebija ievietota atsevišķa agrarās programmas daļa, bet kurā agrarās prasības bija pieskaņotas pārējām pilsētu un lauku proletariāta socialistiskām prasībām. Šīs prasības bija dziļi marksistiski pārdomātas un izjustas.

Stučkas «Piezīmes par agrarjautājumu» kopā ar viņa agrāk minētajiem darbiem viņu, bez šaubām, izbīda kā vienu no mūsdienu lielākiem agrarās politikas teoriķiem un praktiķiem...

* * *

Pie pārējiem b. Stučkas darbiem aplūkojamā periodā mēs neapstāsimies tik sīki kā pie agrarā jautājuma. Pēdējo mēs izbīdījam ar nodomu, ievērojot viņa vēlākos rakstus par šo pašu tematu un pret viņiem virzīto kritiku. Aiz lielā materiāla daudzuma mums jābūt skopiem, jo tiešām 1906. gads bija viens no Stučkas literāri produktīvākiem gadiem. Dažus darbus viņš kā žurnālu līdzredaktors ievietoja bez paraksta, dažus zem inīcijām «-s», citus zem parastā paraksta «Š».

Raksts bez paraksta «Strādnieku šķiras aizsardzības likumi»¹ arī, bez šaubām, pieder viņam. Šis ir tā paša temata turpinājums, par kuru viņš bija ievērojis rakstu rindu vecajā «Dienas Lapā». Par šo tematu viņš nebeidza interesēties līdz mūža galam. Vēl trimdā, Slobodskā, viņš sāka krāt materiālus par strādnieku kustības dažādādiem veidiem Vakarēropā un Amerikā. Viņa privātarhīvā, kurš nodots Marksa—Engelsa—Leņina institūtam, glabājas materiāli, kuros atrodas izvilkumi par strādnieku presi, par arodbiedrību locekļu statistiku. Archīvā atrodas iesākti rokraksti par arodniecisko kustību, par koalīcijas tiesībām, ir visādi izraksti iz Francijas un Anglijas likumiem, vesels tulkojums uz 39 lappusēm krievu valodā iz Jaunzēlandes dzīves.²

Bez tam tur atrodas izvilkumi iz dažādādiem Baltijas laikrakstiem par dažādu biedrību darbību, par atsevišķām fabrikām un par strādnieku jautājumu Latvijā no 1898. līdz 1900. gadam.

Lielāks rokraksts krievu valodā no Slobodskas laika, 1901. gada, kurš nogulējies Stučkas privātarhīvā³, bet aiz nezināmiem iemesliem nav parādījies drukā, arī speciāli ziedots strādnieku jautājumam. Viņš sastāv no 6 nodaļām: 1) Rakstu un materiālu apskats; 2) Dažādo valstu industrializa-

¹ Strādnieku šķiras aizsardzības likumi. «Nākotne», 1906. g., Nr. 1, 2.

² Iz Stučkas privātarhīva, zem virsraksta «Ārzemju strādnieku likumi». Marksa—Engelsa—Leņina institūtā (ИМЭЛ).

³ Обзор культурной жизни за границей накануне нового столетия. ИМЭЛ.

cijas jautājumi; 3) Darba algas un citi jautājumi; 4) Cīņa par darba noteikumu uzlabošanu, par streikiem u. c., 5) Strādnieku organizācijas, kooperācija, politika; 6) Strādnieku aizsardzības likumi.

Kā redzams iz teksta, autors ir izmantojis plašus avotus iz ārzemju preses. Blakus nelegāli saņemamiem socialdemokratiskiem ārzemju laikrakstiem, b. Stučka trimdā saņēma arī divas lielākās vācu pilsoniskās avīzes — «Berliner Tageblatt» un «Frankfurter Zeitung». Rokraksts savā laikā bija izsūtīts iz Slobodskas, domājams, žurnalam «Žizņ», bet par viņa tālāko gaitu nekas nav zināms.

Bez šī rokraksta Stučkas privatarhīvā no trimdas perioda — 1901. gada uzglabājies vēl otrs neliels rokraksts krievu valodā¹, kurš arī izstrādāts uz attiecīgo strādnieku aizsardzības likumu pamata ārzemēs.

«Nākotnē» ievietotais Stučkas raksts attiecināts uz vietējiem apstākļiem. Viņš še dod pārskatu par strādnieku likumiem, kurus «atjaunotās» jeb, kā viņš savā piezīmē pareizāk izsakās, «neatjaunotās Krievijas» ministrija «sacepusi» priekš iesniegšanas Valsts domei.

«Kad pagājušo vasaru Rīgā izcēlās streiki pa daļai fabriku iekšējās kārtības dēļ,» saka b. Stučka sava raksta ievadā, «tad tika daudz runāts par iekarotu «pašvaldību» fabrikās, par sasniegtu «parlamentarismu» rūpniecībā. Cerības tikai pa daļai piepildījās, un, pat ja tās būtu pilnīgi piepildījušās, būtu pārāgri runāt par strādnieku pašvaldību rūpniecībā, būtu ne vien pārāgri, bet arī taisni nepareizi...»

Vai tiešām tāds jaunlaiku fabrikants pielīdzināms «aprobežotam patvaldniekam», ja viņš šodien vai rīt var slēgt savu fabriku un izlikt visus strādniekus uz ielu? Nē, tā ir pašapmānīšanās, ja mēs te runājam par pašvaldību. Darba noteikumi aprobežo gan fabrikantu rīcības brīvību, bet nenodod šo rīcības brīvību strādnieku rokās, nedod viņam fabrikas lietās parlamenta tiesības... Viss, ko mēs gaidām un prasām no aizsardzības likumiem, ir ne kapitalistiskās saimniecības kārtības atcelšana un pilnīga vai pa daļai pārvēršana par socialismu, — nē, vienīgi tikai nepieciešama strādnieku šķiras aizsargāšana no miesiskas un garīgas izvirtības... Saprotams, nopietna šo likumu izvešana iespējama tikai *demokratiskā* valstī, t. i., valstī, kur pašai tautai tiešām ir noteikšana par valsts likumiem, kaut tā arī vēl nav tik stipra un tik apzinīga, lai atceltu tagadējo sabiedrības kārtību pašu.»

Citiem vārdiem, b. Stučka šeit runā par vēl nenobeigtās pilsoniski demokrātiskās revolūcijas periodu, *vēl cīņai turpinoties*, un viņa raksta mērķis ir modināt proletariata apziņu, lai viņā «nerastos nepareizi uzskati uz

¹ Имущественная ответственность предпринимателей за смерть и повреждение здоровья рабочих. ИМЭЛ.

visu šo likumu tiešo nozīmi un uzdevumu, lai neliktu uz tiem cerības, kas nevar pīepildīties, un tomēr arī atzītu tiem pienācīgo (kauču, kā viņš pats to paskaidro, ļoti aprobežoto. — *P. D.*) svaru». Viņš tieši saka: «... ja mēs arī varam diezgan nicinoši izsacīties par to kopumu, kas šinī ziņā panākta likumdošanā, tad tomēr mēs nevaram vienkārši ar roku atmest uz visu to, kas darīts...»

Raksta II nodaļā «Kādas aizsardzības mēs prasām»¹ b. Stučka uzskaita tās prasības, kuras izstrādātas zem viņa tiešas redakcijas Latvijas Socialdemokratijas programā un kuras viņš pats saņem kopā piecās kategorijās: 1) darba laika un ilguma nosacīšana; 2) strādnieku darba un dzīves apstākļu nokārtošana; 3) algas nodrošināšana pa darba laiku; 4) pārtikas nodrošināšana pa piespiestu bezdarbības laiku; 5) darba no veikumu izpildīšanas noteikšana.

Turpmākās nodaļas arī ir tieši ziedotas šo piecu punktu noskaidrošanai no proletariāta šķiras cīņas viedokļa. Mēs pie viņām neapstāsimies, jo katrs apzinīgs strādnieks, kas toreizējo laikmetu ir pārdzīvojis, ir uz paša muguras izbaudījis šīs «neatjaunotās Krievijas» strādnieku aizsardzības likumu priekus. Tādēļ mēs aprobežosimies tikai vispārējiem b. Stučkas gala slēdzieniem.

«Kāds mūsu gala slēdziens,» jautā autors, «pēc šī, diemžēl, pārāk īsā pārskata par visu strādnieku šķiras aizsar[dzības] likumu došanas gaitu un robežām? ... Bez runas, nākotnes rūpnieks vairs nav neaprobežotais vergu turētājs, viņš ir aprobežots, bet ne caur «strādnieku konstitūciju», bet caur šīs šķiras sabiedrisko spēku. Arodnieciskās biedrības nosaukt par parlamentiem pie aprobežota fabrikanta galma ir pilnīgi nepareizi. Mēs redzējām, ka abu šķiru organizēšanās noved galu galā pie divu lielu pretēju organizāciju nostāšanās uz kaujas lauku...»

Mūsu pārskats iztēlo to, ko var sasniegt birģeliskā sabiedrībā aizsar[dzības] likumi. Vai viņi to sasniegs? Es neticu, jo, tā sauktajam apbruņotajam mieram valdot, grūti noteikt, cik ilgi izdosies novilcināt armiju galīgu saduršanos un cik ilgi stiprākā puse to gribēs novilcināt. Bet reizē mūsu atskats pierāda jaunas labākas sabiedrības kārtības... iespējamību un nenovēršamību.»

Stučka — jurists ir pamatīgi izpratis pilsoniskās «likumības sabiedrisko pretlikumību».

Viņš labi zināja, ka visi «atjaunotās» jeb «neatjaunotās» Krievijas strādnieku aizsardzības likumi ir tikai ielāpu lupatas uz irstošās sabiedrības iekārtas miesām. 11 gadu vēlāk viņš bez kautrēšanās arī šos ielāpus kopā ar visu vecās Krievijas juridisko virsbūvi meta mēslainē.

¹ Strādnieku šķiras aizsardzības likumi. «Nākotne», 1906. g., Nr. 1, 38.—40. lpp.

* * *

No b. Stučkas aplūkojamā perioda darbiem viens pelna sevišķu ievēribu. Viņam ir, bez šaubām, paliekoša, līdz šim nepietiekoši novērtēta zinātniska nozīme. Raksta virsraksts skan: «Zaļi un slepkavas zinātnes tiesas priekšā». ¹ Raksts neliels, — viņš aptver nepilnas 12 lappuses. Arī pats autors saka, ka viņa nolūks «būs vairāk tikai jautājuma iekustināšana». Tomēr jautājuma nostādne ir visai interesanta.

Šī rakstā iet runa par tā saucamiem «kriminalnoziedzniekiem un pārējiem sabiedrības atkritumiem», par kuriem ne vien pilsoniskā zinātne spriež ļoti pavirši, bet par kuriem arī socialdemokratiskā presē sastopama ļoti vieglprātīga pieeja. Stučka šo jautājumu paceļ sakarā ar amnestijas jautājumu, kurš pašulaik top cilāts no dažādām politiskām partijām, pie kam, kā b. Stučka atzīmē, «diezgan progresīvi kadetu vīri, ja arī ne atklāti, izteicas pret amnestiju priekš «zagļiem un laupītājiem», kaut arī aiz politiskiem iemesliem, un priekš slepkavām, kaut arī politiskiem».

Melnā baltiešu lapa «Düna Zeitung» visu socialdemokratiju nosauc vienkārši par «zagļu un laupītāju bandu», par kuras amnestēšanu, protams, nevar būt i runa.

Stučka savā rakstā netaisās polemizēt ar visādiem acumirkļa politiķiem. Viņš grib atrast atbildi uz jautājumu: «Ko zinātne mums māca par viņiem (t. i., «noziedzniekiem». — P. D.); tas ir, ko par viņiem prāto birģeliskā zinātne un ko par tiem māk teikt zinātniskais socialisms?»

Pilsoniskajā kriminoloģijā (noziedzības zinātnē) novērojami divi galvenie virzieni: «pirmā, tā saucamā klasiskā skola visu galveno vērību piegriež pašam noziegumam, viņa juridiskai, likumiskai pusei. Otrs virziens sadalās divās daļās: *antropoloģiskā* (kas visu grib izskaidrot iz cilvēka iedzimtās dabas pašas) un *socioloģiskā* skolā; tās abas visu galveno vērību piegriež pašam *noziedzniekam*.»

Pie klasiskās skolas, kura savu teoriju uzbūvēja uz gataviem abstraktiem jēdzieniem, neievērodama dzīvo cilvēku, kura turējās pie principa par cilvēka *gribas brīvību*, kas noteic padarīto noziegumu un tādēļ tieši apkarojama ar stingri noteiktiem soda likumu paragrafiem, b. Stučka neapstājas, tālab ka viņa savu lomu jau izspēlējusi. Viņš arī nekavējas pie tiem klasiskās skolas priekšstāvjiem, kuri neatzīst gribas brīvību, bet kuri sevišķu uzsvāru liek uz pašu sodu jeb bailēm no soda, kas uz cilvēka gribu spēj izdarīt spiedienu pret nozieguma izdarīšanu. Viņu interesē *modernās* pilsoniskās skolas jaunākie virzieni, kuriem viņš arī šī rakstā piegriež galveno vērību.

Mēs jau minējām agrāk sakarā ar Stučkas darbību «Dienas Lapā»

¹ §, Zaļi un slepkavas zinātnes tiesas priekšā. «Nākotne», 1906. g., Nr. 3, 4.

viņa kritisko referātu par I kriminalantropologu kongresu Romā 1885. gadā, kurā šīs skolas nodibinātājs *Lombrozo* pirmo reizi nāca klajā ar savu mācību par «iedzimto noziedznieku», par «noziedzīgo cilvēku» kā īpašu cilvēku sugu, kuri jau dzimst kā gatavi noziedznieki, pie kuriem «pēc rokām, pēc galvaskausa, pēc sejas izskata var pazīt zināmā noziedznieka šķiru (vai tas zaglis, laupītājs, slepkava utt.)»:

Šī vienpusīgā mācība nesvinēja ilgi savus uzvaras svētkus. Fakti un teorija katru dienu nāca savstarpējā pretrunā. Pašam teorijas autoram nācās papildināt savu pirmatnējo šauro uztversmi.

Uz diametrāli pretējā viedokļa nostājās tā saucamā *kriminalsocio-lōģiskā* skola, kura noziedzības cēloņus meklē *sabiedriskajos* apstākļos. Šīs skolas radikalākais priekšstāvis bija vācu profesors *Lists*.

Abas skolas piegriež savu vērību dzīvajam *noziedzniekam*, un tālab abas stāv tiešā pretstatā pret klasisko, formalistisko skolu. Viņu pašu starpā cīņa jau ir zaudējusi agrāko asumu, jo, kā *Stučka* saka, «arī antropologi nekad nenoliedza apkārtnes iespaidu uz cilvēka noziedzību, kurpretim sociologi — nekad nenoliedza cilvēka ķermeņa nozīmi».

To pierāda, piemēram, sekošais citāts iz *Lista*, kuru *Stučka* pieved:

«Novērojumi māca, ka katrs noziegums izceļas caur divējādu cēloņu kopējo iespaidu; pirmkārt, caur noziedznieka personīgām īpatnībām un, otrkārt, noziedznieka personai apkārtesošiem ārējiem dabiskiem un sabiedriskiem, sevišķi saimnieciskiem apstākļiem,» pie kam viņš atzīst, «ka sabiedriskiem cēloņiem piekrit nesalīdzināmi lielāks svars nekā personīgām īpatnībām.»

Uz pirmo acu uzmetienu šķiet, it kā marksistam nebūtu nekas ko iebilst pret tādu izpratni, un es ļoti spilgti atceros, kā mūsu pirmie jaunstrāvnīki «vēl daudz šaurāk skatījās uz noziedzības problēmu, atmezdami *subjektīvo* momentu pavisam pie malas un kraudami mechaniski visu atbildību uz *sabiedrisko apkārtni*».

Stučka to labi zināja. Viņš skatījās nopietnāk un ar dziļāku atbildības sajūtu uz šo jautājumu. Viņš skatījās attīstības likumbā un tālab arī urbās iekšā nākotnē.

Aplūkojot zinātnes (t. i., pilsoniskās) pašreizējo līmeni, viņš taisa sekošo slēdzienu:

«Tātad, pēc vecās zinātnes mācībām, par noziegumu ir atbildīgs katrs cilvēks par sevi, vainīga ir šī cilvēka griba; pēc jaunās zinātnes teorijām, vainīga ir vai nu daba jeb vēl lielākā mērā visa sabiedriskā apkārtne. Bet vienā ziņā ir vecā, ir jaunā zinātne ir vienprātīga. Ja mēs prasām jaunās «pozitīvās» skolas priekšstāvjus, ko tad viņi saprot ar vārdu «noziedznieks», visi mums atbild: tādu cilvēku, kas padarījis noziegumu. Tādi mēs atkal nonākam pie tā paša abstraktā jēdziena «noziegums», kuram tik sirdīgi nodevās vecā zinātne.»

Taisni pats nozieguma jēdziens, šī jēdziena izpratne, ir galvenais, ap ko pilsoniskā zinātne sev izlauzusi zobus.

Apskatīsim, kā b. Stučka pieiet pie šī jautājuma.

Nodaļā «Kas ir noziegums?»¹ viņš ņem piemērus un salīdzinājumus iz praktiskās dzīves. Viņš aizrāda, ka pēc pastāvošiem uzskatiem «noziegums ir zināma likuma panta pārkāpums, kura izpildīšana nodrošināta caur soda piedraudi». «Likumā,» viņš saka, «nav baušļu: to darīt vai to nedarīt. Var visu darīt, bet, ja to un to padarīsi jeb nepadarīsi, tad tu dabūsi tādu un tādu sodu. Šinī nozīmē, piemēram, «Latvija» runā par streiku brīvību: Lai streiko, bet, ja streikos, tad būs sods.»

Bet pēc tādas izpratnes tūlīt redzams, ka «noziegums nav nekas pastāvīgs, bet mainās pēc laika un apstākļiem. Ja viens cilvēks, sacisim, aizstāvēdamies pret likumīgu arestu, nejauši nošaus policistu, tad viņš būs slepkava un pat politisks slepkava, kuram nāksies nāves sods. Bet, ja Augsburgs (kuģu īpašnieks Rīgā. — P. D.) noslicinās ar savu tvaikoni pāri desmit cilvēku, tad tas būs vienkāršs nelaimes gadījums. Kā tad var runāt par noziegumu kā par kaut ko zinātniski noteiktu?»

Un, ja paskatās vēsturē, tad var atrast, ka daudzi no tagadējiem vismagākajiem noziegumiem bija atvēlēti un pat pavēlēti. Tā, piemēram, b. Stučka aizrāda uz tēva slepkavošanu, kura tagad top sodīta kā viens no vislielākajiem noziegumiem, kamēr vecos laikos vecu, nespējīgu cilvēku nonāvēšana no saviem tuvējiem tapa pat uzlūkota kā svarīgs reliģisks akts. Tāpat Stučka aizrāda, ka ir bijušas tautas, pie kurām augļa nodzišana pat likumīgi bija pavēlēta.

Vēl mainīgāki ir likumi par tā saucamajiem politiskiem noziegumiem, kuri mainās atkarībā no katreizējas valsts iekārtas.

Bet arī pārējie noziegumi pret dzīvību, īpašumu, ģimeni un ticību grozās i pēc laika, i pēc apstākļiem. «Vispirms,» saka b. Stučka, «nekad un nekur nav bijis vienādi noziegums [tas], vai nokauts viens vai otrs cilvēks. Veclaikos pastāvēja verdzība un dzimtbūšana, un neviens likumu devējs nebūtu bijis tik dulls nosaukt par vienlīdzīgi sodāmu noziegumu — kunga un brīva cilvēka vai verga un dzimtcilvēka nokaušanu, ievainošanu vai aizskaršanu... Bet, ja mēs paraugāties tagadējā sabiedrībā... kā tagad stāv ar personas dzīvības un veselības neaizskaramību? Palūkojieties tikai fabrikās, cik tur nīkst cilvēku dzīvību pie apstākļiem, kur vārdi «slepkavošana» un «nonāvēšana» pilnīgi vietā.»

Un nu paklausieties, ko saka tas pats Lists, par kura socioloģisko nozieguma izpratni mēs jau runājām. Par ļauzu nonāvēšanu vienā no viskaitīgākajām rūpniecības nozarēm, proti, sērskociņu fabrikās, kur simtiem strādnieku saindējas ar fosforu, Lists saka sekošo: «Kamēr šāda fabrika-

¹ §, Zagļi un slepkavas zinātnes tiesas priekšā. «Nākotne», 1906. g., Nr. 3, 75.—78. lpp.

cija nav likumā noliegta, šinī rūpniecības nozarē parastā veselības sagīftēšana nav likumīgi sodāma.»

«Jā gan,» saka b. Stučka, «šinī gadījumā noģiftēšana nav noziegums, tādēļ ka noģiftējamie pieder pie apspiestās, izmantotās šķiras.» — «Palūkojiet tikai,» turpina viņš, «cik viegls sods ir par fabrikās noteikto aizsar[dzības] līdzekļu neizpildīšanu. Tie paši niecīgie naudas sodi, kas tur uzlikti, tiek piedzīti ļoti lēnīgi un žēlīgi.» Un viņš pieved interesantu statistiku iz Vācijas kriminalistikas: «15 gadu laikā Vācijā slepkavību bijis 4918 gadījumos un 14 770 nonāvējumu caur neuzmanību, kas iztaisa pa 2 ik uz 1000 iedzīvotājiem gadā. Tanī pašā laikā no rūpniecībā apdrošinātiem strādniekiem krituši nāvei par upuri 90 333 cilvēki jeb 70 cilvēki ik uz 1000 rūpniecībā strādājošiem cilvēkiem gadā. Paprasiet labam tehnikim, kas nebūs vienpusīgs kapitalisma dienestnieks, viņš jums paskaidros, ka mazākais 75% no šiem nāves gadījumiem liekami uz kapitalistu pārliecīgu peļņas kāri. *Tā tad nonāvēšana ar peļņas nolūku un tomēr ne slepkavība!*» (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Kā stāv ar noziegumiem pret ģimeni?

«Ģimenes svētuma aizstāvēšana soda likumā nav nekas cits kā tagadējās sabiedrības liekuļošana; nevar būt runas par laulības svētumu sabiedrībā, kurā netiklība top piekopta laulības svētuma vārdā un kur pati laulība nav nekas cits kā andeles lieta.»

Beigās b. Stučka vēl apstājas pie noziegumiem pret «privatīpašuma tiesības svētumu». Viņš saka:

«Saprotams, ka šādi noziegumi nevarēja un nevarēs būt pazīstami tur, kur nebija vai nebūs pašas privatīpašuma tiesības. Pirmatnējā sabiedrībā, ja varēja jeb maz būt runa par noziegumu, tad par zagli varēja skaitīties tikai tas, kas sev kaut ko piesavināja no kopīpašuma par privatīpašumu. (To pašu apmēram varētu teikt par noziedzībām pret socialistisko īpašumu mūsu dienās Padomju Savienībā. — P. D.) Bet ar laiku šie «kopīpašuma zagļi», kad bija sagrābuši savās rokās visu bagātību, pasludināja šo privatīpašumu par svētumu un katru «socialistu», tas ir, cilvēku, kura ideāls ir privatīpašuma vietā likt atkal sabiedrības kopīpašumu, sauc vienkārši par «zagli un laupītāju.»

No sacītā b. Stučka taīsa slēdzienu, ka nozieguma jēdziens ir «mainīgs kā aprīļa mēnesis», un, ja zinātnieki, aizrādīdami, ka zādzība ir atrodama pie mežoņu tautām, vecajā Romā un Grieķijā, kā arī modernajā sabiedrībā, no tā taīsa slēdzienu, ka noziegums «zādzība» ir «fundamentals» noziegums, «kas ir bijis un būs», b. Stučka uz to atbild: «tā ir itin vienkārša nesaprašana. Šis noziegums ir bijis un būs visur tur (*bet arī vienīgi tur*), kur ir, ir bijis un būs privatīpašums.»

Un te nu pienāk tas, ko pilsoniskā zinātne nesaprot, bet ko saprot mark-sistiskā zinātne un uz ko b. Stučka liek uzsvāru: «Bet, kamēr ir bijis

privatīpašums, ir arī bijusi vienā vai otrā veidā šķiru cīņa. *Tādēļ, raug, arī noziedzības un noziedznieka jēgumi jāaplūko no šķiru cīņas stāvokļa, un tikai no šī stāvokļa var būt iespējama kriminoloģijas (noziedzuma zinātnes) vēsture.*» (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Savā raksta otrā daļā (4. un 5. nodaļā) ¹ b. Stučka ar dažādiem piemēriem pierāda pilsoniskās zinātnes bezspēcību noziedzuma problēmas atrisināšanā. Viņas priekšstāvji «dīžā uz vienas vietas», viņi atzīst, ka «novērst noziedzumu ir svarīgāk nekā to sodīt», ka «socialā politika, kā saka Lists, kuras mērķis ir visas strādnieku šķiras stāvokļa pacelšana, — ir arī reizē labākā un izdevīgākā kriminalpolitika». Viņi neredz, ka «pauperisms, baskājība, bezdarbība, prostitūcija un alkoholisms — tas viss, tāpat kā noziedzība, ir kapitalisma nenovēršams pavadonis... Novērst noziedzību šādos apstākļos tie varētu, vienīgi nozāģējot paši to zaru, uz kura tie sež un gozējas.»

Un te nu Stučka pāriet pie pēdējās nodaļas, kurai virsraksts «Noziedzība un zinātniskais socialisms».

Būtu lieki apstāties tuvāk pie b. Stučkas pamatdomas, «ka visi noziedzumi... ir atkarīgi no tagadējās saimnieciskās un sabiedriskās kārtības un ka vienīgā izeja — pašas šīs kārtības atcelšana, pārvēršana jaunā kārtībā». Šinī rakstā dziļi jau slēpjas tie principi, kurus b. Stučka 12 gadus vēlāk lika sava lielā «*juridiskā apvērsuma*» pamatā Padomju Savienībā un pie kuriem mums šīs monografijas otrā sējumā nāksies sīki apstāties. Tādēļ šeit atzīmēsim tikai vēl vienu raksturīgu momentu aplūkojamā Stučkas darbā, — proti, viņa apdomīgo un saudzīgo pieeju pie tā saucamajiem «kriminalnoziedzniekiem», uz kuriem pilsoniskā sabiedrība mēdz skatīties ar dziļu riebumu.

...« Mēs nevaram pievienoties tiem birģeļu kļiedzieniem par «sabiedrības atkritumiem», tie nav atkritušie, pati sabiedrība tos atmetusi, kā to pierāda paši birģeļu zinātnes vīri. Vēl mazāk mēs varam piekrist tiem saucieniem par tagadējās sabiedrības «kārtības» apdraudēšanu no kriminalnoziedznieku puses, jo mēs paši esam principāli šīs sabiedriskās kārtības pretinieki. Vai mēs varam uzstāties, lai, visai politiskai un sabiedriskai kārtībai pārgrozoties, nepārgrozīti paliek tikai kriminalo noziedznieku cietumi, lai, brīvībai austot, brīvības vārds neatskan arī cietumos, nepolitisko nodaļās? ... *Jaunai kārtībai* uzvarot, nevar palikt neatsvabināti no agrākās kārtības cietumos ieslodzītie, kaut tie būtu arī tikai kriminaļi.»

Stučka reizē redz, ka ļoti bieži kriminālie noziedzumi, kurus nereti vien izdara neapzinīgi strādnieki, nav tik lielā mērā noziedzīgu centienu kā «*neapzinīguma*» auglis. Un viņš it nevilus izsauc: «Tātad ne «*noziedzība*»,

¹ Š. Zagļi un slepkavas zinātnes tiesas priekšā. «Nākotne», 1906. g., Nr. 4, 25.—29. lpp.

bet «neapzinīgums» — raug, tas ir mūsu ienaidnieks!» Viņš jau toreiz skaidri nojauta, ka socialistiskā sabiedrībā sodu sistema visā savā pamatā grozīsies un viņas vietā nāks dziļa, nopietna *pāraudzināšanas*, t. i., *apziņas* modināšanas sistema.

* * *

... No daudzajiem b. Stučkas 1906. gada rakstiem lielāku ievēribu pelna plašāks darbs (52 lappuses), kura pirmā daļa ievietota «Nākotnē», bet otrā daļa, pēc «Nākotnes» slēgšanas, «Pūrā». Rakstam ir tas pats nosaukums, kāds bija vienam no viņa ievērojamākiem agrākiem rakstiem «Socialdemokrata» un vēlāk «Socialdemokrata bibliotēkas» slejās, — proti, nosaukums «*Politiskā brīvība*».¹ Iz teksta redzams, ka arī b. Stučka šo rakstu uzlūko it kā agrākā raksta turpinājumu.

Ja b. Stučka 2 gadus atpakaļ «politiskās brīvības» jēdzienu sīki iztirzāja ar nodomu sagatavot proletariatu uz revolucionāru cīņu pret patvaldību, bez kuras satriekšanas nav domājams iekarot politisko brīvību, tad tagad viņu uz šī raksta turpinājumu pamudina pavisam cits iemesls. Pa starpām bija iznācis bēdīgi slavenais 17. oktobra manifests, kura tekstā varēja sastapt sekošo patvaldības solījumu: «Dāvāt iedzīvotājiem politiskās brīvības negrozāmos pamatus uz patiesas personas neaizskaramības, apziņas, vārda, sapulču un sabiedrības brīvības pamatiem.» Pa starpām bija saukta, kauču arī vēlāk izklidēta, I Valsts dome ar «brīvi izvēlētiem» tautas priekšstāvjiem, — Dome, kura radījusi dažādu liberalu un pat kreisāko deputātu galvās apbrīnojamu juku-putru par pašu politiskās brīvības jēdzienu. «Nekad iepriekš,» saka b. Stučka, «nebija tāds sajukums par jēdzienu «patvaldība» un «politiskā brīvība» kā taisni tagad, kur demokrātiskās brīvības vārdā Valsts dome kā viens vīrs parakstīja uzticības zvērestu — patvaldībai, jo tagadējā patvaldība esot pilnīgi savienojama ar politisku brīvību.»

Ievērojot visapkārt valdošo jucekli, kuru ne mazā mērā ienes proletariata rindās mazinieki, atsaukdami uz vecā Bebeļa nepareizi iztulkotiem vārdiem, kurus tas izmetis Amsterdamas kongresā: «Monarchija nav tik slikta un birģeliskā republika nav tik laba, kā jūs to iztēlojat,» — b. Stučka vēlreiz nopietni apstājas pie politiskās brīvības analīzes. Uz Engelsa darbu «Ģimenes, privatīpašuma un valsts izcelšanās» un «Anti-Dirings», uz Marksa darbu «Revolūcija un pretrevolūcija»² valsts zinātniskās analīzes pamata b. Stučka aizrāda, ka kura katra valsts, kas dibināta uz šķiru pre-
tišķībām, vienalga, vai tā būtu monarchija jeb pilsoniska republika, ir uzlū-

¹ Š. Politiskā brīvība. «Nākotne,» 1906. g., Nr. 3; «Pūrs», 1906. g., II krājums.

² Acīm redzot domāts F. Engelsa darbs «Revolūcija un kontrrevolūcija Vācijā». — *Red.*

kojama kā «varenākās, ekonomiski valdošās šķiras valsts; šī šķira ar valsts palīdzību kļūst arī par politiski valdošo šķiru un tādējādi iegūst jaunus līdzekļus apspiestās šķiras nomākšanai un ekspluatēšanai» (*Engelss*).

Socialdemokratiskās partijas uzdevums pastāv ne iekš tam, lai šo valsti pārvērstu par «īstu valsti», bet iekš tam, lai viņu satriektu.

Pievezdams garākus citatus iz Engelsa, Marksa un arī Kautska, b. Stučka turpina:

«Ja mēs šos vārdus labi iegaumējam, tad mums kļūs saprotams, ka īstena politiskā brīvība nav labi šķirama no socialās brīvības, kas savukārt būs iespējama tikai tad, kad galīgi kritis šķiru starpība pati. Tad ausis socialā brīvība un līdz ar to arī vispilnīgākā politiskā brīvība. Līdz tam laikam visās valstīs valdīs zināma nebrīvība; būs tikai starpība starp politisku nebrīvību vienā un otrā valstī. Starp absolutismu (patvaldību) skaidrā veidā un pilnīgu politisku brīvību ir un līdz tam laikam būs īstenībā, dzīvē bezgala *daudz starppakāpes*, kas nemanot pāriet viena otrā. Pie tam šīs pakāpes būs manāmas divējādā ziņā: 1) pēc politisko tiesību un brīvību satura un 2) pēc to ļaužu daudzuma, kas vienādā mērā bauda šīs tiesības un brīvības.»

Ja nu ir pierādīts, ka visa cilvēces līdzšinējā vēsture ir šķiru cīņas vēsture un ka *valsts* ir arvien *valdošās šķiras* valdības orgāns, tad arī b. Stučkam ir pilnīga taisnība, kad viņš pastrīpo, ka «arī uz politisko brīvību viņas attīstībā un izplatībā jālūkojas no šķiru cīņas stāvokļa, ka politiskās brīvības jautājums ir reizē *socials* jautājums».

Aplūkojot politiskās brīvības jēdzienu tuvāk, viņu nākas analizēt, izejot no divējāda viedokļa — no materialā un no formalā.

«No materialās puses, t. i., sava satura jeb kodola, politiskā brīvība sastāv iz veselas rindas dažādu brīvību, kuras . . . uzskaitītas dažādās demokratiskās konstitūcijās jeb, vēl pareizāk un pilnīgāk, demokratisku partiju programā prasībās.» Un te b. Stučka uzskaita, starp citu, tās prasības, kuras uzņemtas Latviešu s.-d. strādnieku partijas programā un kuras vēl būtu papildināmas ar veselu rindu papildu prasībām.

Starp citu, b. Stučka šeit aizrāda uz zināmu jucekli krievu s.-d. presē par politiskās brīvības jēdzienu, kur, piemēram, mazinieciskā «Iskra» bieži sajauc politiskās *brīvības* jēdzienu ar politisko *tiesību* jēdzienu. Tā, piemēram, «Iskra» «visu savu vērību piegrieza tikai formalajai daļai, proti, tai formai, kāda nepieciešami vajadzīga politiskās brīvības nodrošināšanai».

Bet «Iskra», lūk, aizmirst, ka «forma izaug tikai uz materiala satura pamata. Tikai tur varēja rasties forma, kas nodrošina, kur *bija jau saturs, ko nodrošināt.*» (Pastrīpojums mans. — *P. D.*)

Mēs jau redzējam, cik lielā mērā 17. oktobra manifesta formālie solījumi vai arī patī Valsts dome nodrošināja šīs brīvības, kamēr patvaldības ēka vēl turējās.

Stučka tālab aizrāda, ka «mūsu «konstitūcijā» jeb pamata likumos ik pie katra «brīvības panta» ir piekārtā piezīme, kas pielaiž «likumā noteiktus» aprobežojumus». Tādi paši aprobežojumi atrodami kurā katrā republikas konstitūcijā.

Ļoti raksturīgi ir *Marksa* vārdi, kurus b. Stučka šeit citē iz viņa «Revolūcijas un pretrevolūcijas» attiecībā uz franču konstitūciju.

«Tātad konstitūcija pastāvīgi atgādina, ka nākotnē iznāks *aprobežojoshi* likumi, kuriem tuvāk jānoteic, kā jālieto *neaprobežotās* brīvības... Mēs katrā pantā redzam vienkārt brīvību, otrkārt ierunu, kas šo brīvību iznīcina.»¹

Markss, starp citu, gluži noteikti aizrāda, ka visi šie brīvības aprobežojumi notiek vienīgi buržuāzijas drošības labā, kālab b. Stučka taisa loģisko slēdzienu, ka «tikai tad, ja *zemākā* sabiedrības šķira, proletariats, aiz kuras nestāv nekādas šķiru privilēģijas, uzstādīs aprobežojošus likumus vispārības labā, šī vispārība tiešām apņems visas šķiras bez izņēmuma... Tātad politisko brīvību, no *formālās* puses, mēs visvieglāk pazīsim no tā, cik *lielā mērā visi* (bez izņēmuma un jebkādas starpības) *iedzīvotāji ir vienlīdzīgi vienu un to pašu likumu priekšā*... Pie šķiru valdības šādu politisku brīvību bauda tikai valdošo šķiru locekļi, un tādēļ mēs prasām vispārēju brīvību, vienlīdzīgu politisku brīvību visiem cilvēkiem.»

Turpinot savu domu par politiskās brīvības *formālo* pusi, b. Stučka pastrīpo, ka *likumība* pati par sevi vēl nenodrošina politisko brīvību. Un, atbildot mūsu liberāļiem, kuri sapņoja par likumību, b. Stučka pieved slavēno *Raiņa* dzejoli «Fiat justitia!», kurā šī cildinātā likumība

«... augstā krēslā sēd pār pasauli,
Ar mākoņiem sedz savu majestāti
Un skaidro skatu — sedz ar aizsaini.

.....

Pie sāniem likums, pātaga un cirvis.
... Viss, ko tā teic, tiek tūdaļ izpildīts,
Līdz zeme pārplūzdama sārtojas,
Un asins atspīd debesīs kā blāzma.»

Par likumību, lūk, runā arī visnelikumīgākā valdība pasaulē, Hitlera diktaturas valdība! Ar līdzīgu likumību, protams, nekas nav kopējs politiskai brīvībai. «Vienlīdzība likuma priekšā» saka Stučka, «pieprasa pati par sevi sevišķu likuma veidu, jo «likumība» valdīja Krievijā ir priekš, ir pēc 17. oktobra, t. i., katram gadījumam, katrai varmācībai ir un bija savs likumisks pamats.» Un viņš pieved sava stipri iemīļotā krievu

¹ §. Politiskā brīvība, «Nākotne», 1906. g., Nr. 3, 49. lpp.

satirika Saltikova-Šcedrina vārdus, kurš stāsta, ka Ruriķis devis zvērestu priekš sevis un pēcnācējiem: «laupīt mantas, dedzināt pilsētas, izvarot sievas uz nākošiem laikiem vienīgi — uz ciešiem likuma pamatiem.»

«Mums likumu ir dieva svētība,» turpina Stučka, «bet par to mēs neatradīsim visā plašā Krievijas likumu svodā¹ neviena panta, kura priekšā visi Krievijas iedzīvotāji būtu tiešām vienlīdzīgi. *Tāds likums iespējams tikai tur, kur pati tauta to izdod. Tātad pirmais prasījums ceļā uz politisko brīvību ir tautas patvaldība.*» (Pastripojums mans. — P. D.)

«Tātad politisku brīvību nodrošināt var vienīgi *tautas patvaldība.*» Šīs pamattezes pastiprinājumam b. Stučka apstājas pie Vācijas, Anglijas, Francijas un Beļģijas tautas vietnieku namiem, pie viņu vēlēšanu likumiem, pie «tautas» piedalīšanās likumdošanā utt. un nāk pie sekoša slēdziena.

«Pati par sevi tautas *piedalīšanās* likumdošanā vēl nebūt nenoteic ne politiskās brīvības plašumu zināmā valstī, nedz viņas nodrošinātību. Nepietiek ar to vien, ka politiskā brīvība ierakstīta konstitūcijas ruļļos un likumu pantos, ja tautai nav vēlēšanās vai spējas to izvest cauri dzīvē. Nepietiek pat ar to, ka izdod labus likumus, jo vislabākais likums var palikt par tukšu skaņu, ja to dzīvē neizpilda.»

Mēs šeit nevaram apstāties pie visiem tiem interesantiem un svarīgiem sīkumiem, kurus b. Stučka savā rakstā pieved par tā saucamo valdības «atbildību» tautas vietnieku priekšā, kura pat visbrīvākajās republikās faktiski paliek uz papīra. Šī «atbildība» pārāk slikti harmonē ar patiesu politisku brīvību.

Tālāk b. Stučka atzīmē vēl vienu svarīgu faktoru politiskās «brīvības» ilustrācijai, — proti, tiesu. Visās «kulturalās» valstīs mēdz runāt par «neatkarīgu» tiesu. Bet pat Anglijā, kuru mēdz slavēt viņas «neatkarīgo» mīertiesnešu dēļ, pēdējie — «bija lielākie strādnieku šķiras pretinieki katrā prāvā, kas grozījās ap strādnieku šķiras interesēm, sadursmē ar valdošām šķirām... Mēs redzam pat gadījumus, kur tiesa (piem., Ziemeļamerikā) šinī šķiru aizstāvībā iet tik tālu, ka paceļas pāri par tautas vietnieku varu un itin vienkārši atceļ strādnieku šķiras labā izdotos likumus kā pretējus Savienoto Valstu pamata likumiem.»

Tālāk b. Stučka nāk pie slēdziena: «Arī tiesāšanas varai jābūt padotai tautas patvaldībai tādā ziņā, ka tiesneši atceļami tikai tiesas kārtā un visi bez izņēmuma brīvi vējami no visas tautas. Kamēr nebūs brīvi no tautas vēlētu tiesnešu, tagadējos šķiras valdības laikos tiesa ir un paliks šķiru tiesa un nav un nebūs vienādas taisnības priekš visiem. Ne mūsu žandarmi vien, tāpat arī ārzemju tiesneši baidās no s.-d. sarkaniem lakatiem.»

Ievērojot sacīto, b. Stučka, rediģējot partijas programmu, pēdējā bija

¹ — kopojumā. — Red.

ievedis prasības punktu, ka katram pilsonim tiesība celt sūdzību pret katru, pat augstāko ierēdni, ja viņš ieskata, ka ierēdnis rikojas pretlikumīgi.

Pie šī un dažiem citiem piemēriem b. Stučka rāda, cik sarežģīta ir visa tā sistema, ko sauc par politisko brīvību. «Nevar izraut vienu kaut kādu gabaliņu no visa tā, lai nodibinātu jau tautas brīvību. Smieklīgi, piem., runāt par ministrijas atbildību tur, kur Valsts domei nav nekādas varas; jeb par tiesas neatkarību tur, kur tautai par likumiem nav nekādas noteikšanas.»

Citiem vārdiem: kamēr nav iekarota tautas patvaldība, politiskā brīvība ir utopija.

Bet visstiprākais šķērslis pēdējās iekarošanai ir pastāvošais *militarisms*. Kamēr, runājot Lasala vārdiem, «lielgabali ir viena no katras konstitūcijas svarīgākām sastāvdaļām», tikmēr no politiskas brīvības nevar būt runas. «Kas lasa avīzēs dažreiz itin smukās runas Valsts domē,» saka b. Stučka, «un blakus ziņas par ieroču atņemšanu tautai vezumiem, tas itin labi noprātis, kurā pusē vislabāk ir sapratuši nule izrakstītos Lasala vārdus... Tādēļ demokrati prasa pirmā kārtā pastāvīga karaspēka atļaušanu, visas tautas apbruņošanu un visu ieroču atdošanu vienīgi tautai un viņas izvēlētiem vietniekiem.»

Un šeit b. Stučka vēl atzīmē vienu no galveniem ieročiem tautas izmantotāju rokās, proti — plašo masu *neapzinību*. Tālab viens no galveniem socialdemokrātijas uzdevumiem ir šīs *apziņas modināšana*.

Šādas ir vispārējos vilcienos b. Stučkas galvenās domas aplūkojamā raksta pirmajā daļā, kurā viņš, iziedams iz dažādu ārzemju valstu konstitūciju salīdzinājuma, raudzīja pierādīt visu, pat visbrīvāko pilsonisko republiku konstitūciju *šķiru* raksturu. Raksta otrajā daļā¹ viņš grib apskatīt jautājumu par *Krievijas* valsts raksturu un atsegt viņā valdošās *šķiru* iezīmes un *šķiru* pretiltības. Bet galvenā kārtā raksts ir virzīts pret *Krievijas* liberalo buržuaziju un viņas līdztecēm.

«Ja paņemam *Krievijas* legalos laikrakstus revolūcijas priekšvakarā, tad mēs tos bez virzienu izšķirības atrodam tik pārpildītus ar kara saucieniem pret *birokrātiju*, ka mēs varējām nākt pie pārsteigta sprieduma, ka piemums visas *šķiras* vienādi apspiestas no varas, kas ārpus un pār visām *šķirām* un saucas birokrātija, kādēļ arī visas *šķiras* it kā vienādi dzenas pēc tagadējās kārtības gāšanas,» raksta b. Stučka. «Mēs tad arī lasām tā laika krievu ārzemju s.-d. izdevumos izteikumus, ka... «visa sabiedrība jūt līdzīgu revolūcijai...» Tālāk vēl iet radikalā un liberalā inteliģence, kas taisni buržuaziju uzstāda par virsrevolucionārāko *šķiru*, jo tā, «uz augstākās izglītības pakāpes» stāvēdama, esot daudz jūtīgāka («sensiblāka») pret

¹ §, Politiskā brīvība. «Pūrs», II krājums, 28.—64. lpp.

katru apspiestību nekā gara tumsībā smokošie tautas apakšējie slāņi. Tā buržuazija saprot «birģeliskās revolūcijas» nozīmi.»

No šāda saputrota viedokļa arī izrietēja krievu inteliģences vidū valdošais uzskats par to, ka vispirms jāapvienojas visiem opozicionāriem elementiem un jāaizmirst savstarpējās šķiru pretišķības, kuras varēšot izkarot pēc patvaldības gāšanas.

Stučka pat aizrāda uz *Pļechanovu*, kurš kādā rakstā žurnālā «Zarja» vēl labi ilgi iepriekš revolūcijas bija ieteicis socialdemokrātiem, lai viņi neuzsver šimbrīžam savas programmas socialo pusi, bet lai pārliecinot arī liberāļus, ka tagadējā revolūcija esot tikai politiska revolūcija, kurā socialās cīņas cirvis aprakts līdz politiskās brīvības iekarošanai. No šādas jautājuma nostādnes tad arī iznira jautājums par to, kā izturēties pret «liberalo Valsts domi».

Lai noskaidrotu revolucionārā proletariata apziņā šādas «kopinterešu» ilūzijas kaitīgumu, b. Stučka uz vairākām lappusēm dod ļoti sīku un pamatīgu Krievijā pastāvošo šķiru analīzi, aizrādīdams, starp citu, uz lielo jucekliību, kura valda pār «birokrātijas» izpratni kā sevišķu šķiru, kura sajauc «kārtas» ar «šķirām», kura uzlūko tā saucamo «разночинная интеллигенция» (inteliģence «ar dažādām čīnām», t. i., bez kārtas) arī par kādu atsevišķu šķiru.

Mēs pie šiem jautājumiem nekavēsimies, tālab ka viņi jau diezgan plaši bija iztirzāti agrāk pievestajos Stučkas rakstos. Kas attiecas uz šķiru diferenciaciju lauksaimniecībā, tad šim jautājumam b. Stučka šinī pašā «Pūra» izdevumā ziedo atsevišķu rakstu¹, kurā viņš vēl tuvāk apgaismo jau agrāk aizķerto *K. Marksa* zemes rentes izpratni. Arī pie šī raksta mēs vairs neatgriezīsimies, — it sevišķi vēl tāpēc, ka mums turpmāk nāksies sīki pakavēties pie b. Stučkas kā agrarteoretiķa un politiķa.

Pāriesim tāpēc pie b. Stučkas tiešā temata un aplūkosim, kā viņš raksturo liberalās buržuazijas pieeju pie politiskās brīvības jautājuma, nostādot viņai pretī socialdemokrātisko pieeju.

Kā jau Stučka agrāk atzīmēja, socialdemokrātija savā programā iet vistālāk savās prasībās pēc politiskās brīvības, cīnīdamās par visas cilvēces atsvabināšanu no politiskām važām. Bet, tiklīdz kā proletariats būs iekarojis politisku varu tādā mērā, saka b. Stučka, ka «tas spēš pārvarēt katru apspiedēju šķiras pretošanos un stāsies arī pie socialās brīvības nodibināšanas (t. i., notiks tā saucamā socialā revolūcija), — tad mums būs viegli saprotams, ka *mantīgo šķiru vissvarīgākā dzīves prasība ir aizkavēt politiskās brīvības vispārību un pilnību*. Tātad, ja mēs dzirdam no birģelisko šķiru puses runājam par politiskās brīvības vajadzību, tad mums jāzina, ka vai nu runa iet par aprobežotu, t. i., savu šķiru brīvību, jeb tie

¹ -s, Zemes rentes noslēpumi un šķiru cīņa. «Pūrs», II krājums, 99.—107. lpp.

kaisa smiltis acis vai vienkārši melo, jo ir brīži, kur nevienam nav patīkami stāties pretim zemāko šķiru brīvības centieniem. Kad pa revolūcijas laiku birģelisko partiju programmas kā vēži karstā ūdenī kļūva arvien jo sarkanākas, vai tad jau nu varēja ticēt, ka tiešām tas tā paliks uz višiem mūžiem?»

Stučka vairākkārt ir pastrīpojis, ka tā saucamā politiskā brīvība ir kopjēdziens, kurš aptver veselu rindu atsevišķu brīvību. Viņš tālab savā rakstā apstājas ļoti sīki pie šīm *atsevišķām* brīvībām un pie viņām demonstrē liberalās buržuazijas hameleona dabu, kura savu krāsu maina ik pēc savām ikdienas maka prasībām.

Nesim *apziņas brīvību*.

«Varētu domāt,» saka b. Stučka, «ka pret tā saucamo *apziņas brīvību*... arī mantīgajām šķirām nevajadzētu būt pretim. Kas tā domātu, maldītos. Baznīca ir kļuvusi par tik svarīgu buržuāziskās pasaules kārtības atbalstu, ka tā atrod jo dienas jo siltākus cienītājus šo agrāko ateistu aprindās... Kapitalisms un baznīca, tumsība un ticība — tie ir brālīgi jēdzieni, un, kas vienu no tiem apkaro, tam jāapkaro arī otrs.»

Tāpēc b. Stučka arī sevišķi uzsver, ka socialdemokrātija ne tikai prasa pilnīgu ticības un apziņas brīvību, bet liek vislielāko svaru uz *neticības* brīvību, uz brīvību nepiederēt ne pie vienas ticības. Priekš partijas biedriem Stučka, protams, prasa ne tikai *neticības brīvību*, bet arī *neticības pienākumu*. Cīņa pret kapitalismu un cīņa pret reliģiju ir tikai kopējās cīņas atsevišķās frontes. Un mēs jau redzējām «jaunās strāvas» pirmajos gados, ka Latvijas Socialdemokrātijas priekšteči antireliģisko cīņu sāka vēst jau toreiz, kad viņiem par apzinīgu proletarisku šķiras cīņu bija vēl ļoti pavisā izpratne.

Kā stāv jautājums par *preses un runas brīvību*?

Liberalai buržuāzijai uzstāties pret preses un runas brīvību ir diezgan kutelīga lieta pēc «slavenā» oktobra manifesta. Pat ģenerālspicels Veinbergs, saka Stučka, prasa «preses brīvību», bet tikai «izņemot priekš socialistīgiem revolucionāriem centieniem». Veinbergs klaji saka: «Mēs esam tais domās, ka mums, pēc Bismarka socialistu spaidu likuma parauga, *personām, no kurām zināms*, ka tās kalpo socialistīgiem revolucionāriem centieniem, nemaz nav atļaujams izdot bezcenzuras avīzi.» Mums vēl labi atmiņā, ka tas pats Veinbergs savā laikā denuncēja ne tikai «Dienas Lapas» līdzstrādniekus, bet, kā b. Stučka atzīmē, pat «godīgo buržuju liberali «Baltijas Vēstneša» izdevēju Bergu un pat saldeno «Mājas Viesas» redaktoru Zālīti».

Ne labāk stāv jautājums par *runas un sapulču brīvību*. «Visur te mūsu liberali,» saka Stučka, «principā prasīs brīvību, bet šīs prasības nenāks no sirds, un katrs radikālo elementu aprobežojums tanīs atradīs klusus, bet pārliecinātus piekritējus.»

Bet, kas attiecas uz *biedrošanās* brīvību, tad b. Stučka atgādina, ka «biedrošanās strādnieku šķiras starpā, kas vispirms arvien bija saistīta ar streikiem un saimniecisku cīņu, ir atradusi pilnīgi atklātu pretinieku pat *revolucionārā* buržuazijā». Franču lielās revolūcijas konstitūcijā pat bija sevišķs noteikums, kas tieši noliedza biedrošanos saimnieciskās cīņas mērķiem. Līdzīgi aizliegumi bija atrodamī i angļu, i vācu likumos, nerunājot par mūsdienu fašistiskām konstitūcijām, kuras streiku pielīdzina revolucionārai kustībai pret pastāvošo valsts iekārtu.

Tiesa gan, ka buržuazijai nevienā konstitucionālā valstī nav izdevies nomākt proletariāta biedrošanās tieksmes. Un arī fašizētās valstīs pat ar ložmetēju palīdzību neizdodas apturēt nedz saimniecisko, nedz politisko streiku kustību.

Ir lieki minēt vēl citus brīvības veidus, kā *dziwokļa* neaizskaramību, *valodas* brīvību. Aplūkojot viņas visas pēc rindas, b. Stučka nāk pie sekošā kopējā sprieduma: «Gandrīz visām brīvībām, ja tās prasa bez aprobežojumiem, *dabiskas pretinieces ir mantīgās šķiras* un būs tādas, kamēr vien pastāvēs šķiru prasības. Kur būs buržuazija uzņēmusi šīs brīvības savā programā, tā to darījusi piespiesta jeb aiz viltības, un mēs darīsim labi, tās solījumiem neuzticēdamies, bet paļaudamies vienīgi uz pašu spēku.»¹

Sava darba turpmākās lappusēs b. Stučka dod sīku vēsturisku pārskatu par pazīstamo krievu zemstu kustību, par buržuazijas sadalīšanās procesu atsevišķās partijās un beigās speciāli apstājas pie «kadetu» partijas, šī buržuazijas kreisā spārna.

«Kā zināms,» saka Stučka, «kadeti programā pieņem vispārējas, tiesas un aizklātas vēlēšanu tiesības, bet viņu likumu projekts līdz šim vēl nav sludināts, un ir *pilnīgi dibināts pamats* domāt, ka kadetu partijas vairums negrib pamatīgi grozīt tagadējo vēlēšanu sistemu un piekrist tagadējai vēlēšanu kārtībai, jo ne pie kādas citas kārtības viņu pārsvars Valsts domē nav iespējams.»

Kadetu loma brīvības cīņas vēsturē mums vēl visiem pārāk ļābi piemīnā. Tālab pietiks, ja atgādināsim tikai dažus punktus, kurus b. Stučka savā rakstā pieved iz kadetu uzņemtiem likumu projektiem.

«Viens no tiem, par sapulču brīvību,» saka Stučka, «atrada bargu kritizētāju pat mērenajā profesora Kovaļevskī, kas sēž uz labo pusi no kadetiem. Preses brīvības likumā bija pat vispirms nosacījums, ka uzbrukumi presē tagadējai valsts kārtībai (t. i., piemēram, cīņa pēc demokratiskas republikas) sodāma ar 8 gadiem katorgas, ko tad galīgā projektā apmaiņā pret 5 gadiem cietokšņa... Slavenais 129. pants iz sodu likumiem netop strīpots, tikai pārtaisīts, politisks noziegums — tikai pret kadetu Domi

¹ §, Politiskā brīvība. «Pūrs», II krājums, 43.—48. lpp

un konstitucionālo monarchiju — paliek joprojām. Sapulču slēgšanu arī kadeti nodod policijas rokās...» utt., utt.¹

Tātad nav ne mazāko šaubu, ka visā 1905.—1906. gada brīvības cīņu laikmetā gan zemstnieku, gan kadetu «vienīgais mērķis bija *nokārtot savas šķiras svaru valdībā, ne to no jauna radīt*. Tādēļ viņi itin nopietni un pareizi prasīja pēc reformas un karo pret revolūciju... Bet, ja mēs zinām, ka buržuazijas dzīves intereses ir taisni gādāt par to, lai *politiska brīvība gan būtu viņas šķirai, bet reizē būtu aprobežota priekš visiem pārējiem*, tad tā arī politiskā revolūcijā būs *antirevolucionāra*.»

Kadeti šinī ziņā nav izņēmums. Tālab b. Stučka asi uzbrūk maziņu organam «Iskra», kurš pašreizējā revolūcijā visas savas cerības lika uz «liberalo buržuaziju» un kurš savam ievadrakstam 1906. g. 17. februārī bija devis svinīgo virsrakstu «Kapitāls buntojas».

Nē, saka b. Stučka, — kadeti «nekad nav bijuši visas tautas uzticības vīri (par kādiem maziņi tos raudzīja izcelt. — P. D.),... viņi ir vienīgi savas šķiras aizstāvji un vienkārši apzinīgi vai neapzinīgi melo un liekuļo, ja tie pastāvīgi uzmetas par *visas tautas* aizstāvjiem. Tādi mūsu polemika pret liberāļiem un kadetiem iz personiska strīda *pāriet objektīvā šķiru cīņā*. (Pastripojums mans. — P. D.) Un to aprādīt bija šī apcerējuma pamata ideja.»²

Tā izbeidz b. Stučka šo savu apcerējumu par «politisko brīvību», kurai viņš bija ziedojis divus no saviem lielākajiem rakstiem 1905. gada revolūcijas novērtējumā, — pirmo darbu — revolūcijas priekšvakarā, otro — revolūcijas lūzuma brīdī. Abiem rakstiem viens un tas pats pamata akords: *proletariāta šķiras pozīcijas noskaidrojums pretī visām pārējām Krievijas partijām un proletariāta modināšana turpmākām patstāvīgām cīņām bez kompromisa ar liberalo buržuaziju*.

Nobeidzot mūsu pārskatu par b. Stučkas literāro darbību latviešu s.-d. periodiskajos žurnālos 1906. gada posmā, būtu minams vēl viens neliels raksts, kurā b. Stučka dod kritisku pārskatu par pārdzīvoto īso «parlamentā» sprīdi un apstājas pie KSDSP abējo frakciju taktikas.³

Šo parlamentārisma posmu b. Stučka iedala trijos posmos: 1) «uzticības» laikmetā, «kurā tika sarakstīts daudz «lūgšanu» par konstitūciju un izšķiests visai daudz iejūsmas»; 2) «konstitucionālu manifestu, dažādu svinīgu aktu un likumu laikmetā» un 3) «konstitucionālo pirmo vājo diļu posmā Valsts domē».

Piemērojot pārdzīvotajiem posmiem, b. Stučka apskata kritiski lieliņu un maziņu attiecības pret Valsts domi, pie kam viņš noteikti

¹ Š, Politiskā brīvība, «Pūrs», II krājums, 60. lpp.

² Turpat, 64. lpp.

³ P. S., Par neīsto parlamentu un īsto taktiku. «Rūķi», 1906. g., Nr. 1, 11.—16. lpp.

nostājas lielinieku pusē. Viņš par pēdējo saka sekošo: «Lielinieku frakcija jau pašā sākumā aizrādīja, ka nav īsta parlamentarisma, ka nevajag aizrauties no konstitucionalām iluzijām, nepabalstīt kadetu Domi visā sastāvā, bet atšķirt no tās viņas stipri kreisos elementus; lielinieki ņēma lietas reālo pusi, skatījās no patiesā spēku attiecību stāvokļa un ne vienreiz vien aizrādīja, ka parlamentarisms vēl izkarojams ārpus Domes no proletariāta un revolucionārām zemnieku masām. Tas bija neaptumšots, no maldiem svabads uzskats.»

Bet ko pa to laiku darīja mazinieki? — «Tie izņēma cauri Pļechanovu, ierakās sirsnīgā kadetu pabalstīšanā un atbildīgas ministrijas (no kadeziem) celšanā un iluzijās par parlamentu Krievijā. Tie spodrināja savu taktiku ar tik lielu cītību kā tas zemnieks Krilova pasakā uz ceļa atrasto dukatu, un kas no tam iznāca? ... Dome atlaista uz *stingri konstitucionaliem* pamatiem: ... viss pēc ciešiem likumiem kā katrā «konstitucionalā monarchijā», un uz zināmu paragrafu pamata ar to pašu ukazu nākošā februārī sasaukta jauna Dome!»

Blakus b. Stučka arī aizķer kadetus: «Palasiet liberaļu organus — un redzēsiet, ka skaļās konstitūcijas klarnetes tiem pavisam aizsmakušas; un tas viss notika caur «stingri konstitucionālu» Domes atlaišanas aktu. Ko lielinieki jau agrāk rakstīja par kadetu uzvarām (b. Stučka atsaucas uz Ļeņina rakstu «Kadetu uzvara un strādnieku partijas uzdevumi». — *P. D.*), tas tagad spoži piepildījies.»

Aizrādīdams uz to, ka kadeti, neraugoties uz Domes atlaišanu, «tanī momentā, kad Krievijā stāv uz dienas kārtības jautājums par tautas cīņu ārpus Domes dēļ īsta parlamentarisma, aizkusuši ņemas muļķot masas ar viltus konstitucionalismu», b. Stučka sevišķi uzsver, ka «pirmais socialdemokratijas uzdevums pastāv ne tikai cīņā par pašām konstitucionalām iluzijām, bet ar partiju, kura uzstādījusi par mērķi viņu izplatīšanu, patiesībā cenzdamās izvest savus liberali monarchistiskos kompromisa plānus».

Bet tanī pašā laikā b. Stučka pastrīpo, ka socialdemokratijai nebūt nav jāatsakās no pilsoniskās demokratijas pabalstīšanas vispārīgi. Viņai jāapkaro šīs demokratijas *labējais* spārns, kurš pretojas sistematiski izvestam demokratismam. Bet viņai jāpabalsta viņas *kreisais* spārns, jāatsvabina no kadetu iespaida. Atsedzot kadetu konstitucionalās iluzijas, partijai izdosies «pilsētu sīkburžujus un zemniekus, kuri ieinteresēti par pilnīga neaprobežota demokratisma izvešanu» izraut no šī iespaida. «Socialdemokratijas uzdevums,» saka Stučka, «pastāv iekš tam, lai pēc iespējas palīdzētu viņiem atkreatīties no šīm iluzijām un revolucionāros zemniekus un sīkburžujus ierautu cīņā ārpus parlamenta roku rokā ar proletariātu. Tāds ir lielinieku ieskats.»

Glūži citāds ir mazinieku ieskats. «Tie, taisni otrādi, piešķir Domei nevis antikonstitucionālu (konstitūcijai naidīgu), bet *revolucionāru* no-

zīmi... Taisni otrādi nekā lielinieki, mazinieki uzskata kadetus un darba grupu par veselu buržuazijas demokrātijas bloku; ... caur to tad viņi gluži loģiski nāk pie gala sprieduma, ka kadetiem tāda pati tiesība uz pabalstīšanu no socialdemokrātijas kā jebkurai citai demokrātiskai iedzīvotāju kārtai.»

Šinī vietā ir interesanti atzīmēt vienu punktu aplūkojamā Stučkas rakstā. Viņš viens no pirmajiem *lieliniekiem* bija uztvēris zināmu Valsts domes *pozitivo* pusi, proti, to, ka viņu caur pareizu taktiku var pārvērst par tribīni revolucionāriem mērķiem. Viņš, kauču noteikti ieņemams lielinieku pozīciju, taņī pašā laikā nekautrējas atzīt, ka *abi* partijas virzieni izdara vienādu kļūdu, kura pastāv iekš tam, ka viņu taktika aprēķināta tikai priekš *viena* ceļa, pa kādu revolūcijai būtu iespējams norisināties: «lielinieki gaida uz tautas sacelšanos neatkarīgi no Domes, mazinieki uz Domes revolucionizēšanu, kurpretim ļoti sarežģītajā Krievijas politiskajā stāvoklī ir elementi, kuri atkarīgi no apstākļiem var novest pie šāda vai citāda krīzes atrisinājuma.»

Tādēļ b. Stučka pastrīpo, ka, «izvēloties taktiku, ... nevajag izlaist iz acīm *abas* iespējamības». Viņš acīm redzot paredzēja, ka reizē ar revolūcijas turpmāko sagatavošanu *zemgrīdē*, nāksies ņemt dalību arī nākamā Valsts domē, izlietojot viņu kā revolūcijas tribīni.

Mazinieku kļūdu Stučka redz iekš tam, ka viņu «ieskati noved tos pie pretišķību izdzēšanas, kas pastāv starp buržuazijas demokrātijas labējo un kreiso spārnu, pie Domes novērtēšanas par augstu, bet proletariāta un sīkburžuazijas masu kustības — par zemu. Lielinieki taisa pretēju kļūdu, neievērodami Domes kā spēcīga aģitācijas līdzekļa nozīmi, kas spēj satricināt politiski pakaļpalikušās kārtas.»

Seit neviļus uzmācas salīdzinājums starp b. Stučkas izteiktām domām par minēto kļūdu no lielinieku puses Domes novērtējumā un *Leņina* labu tiesu vēlāk izteiktām līdzīgām domām par šo pašu jautājumu, analizējot dažādo s.-d. partiju «bērības slimības», kuras izpaudās «kreisos» novirzienos.

Leņins saka attiecībā uz Domes boikotu 1905. gadā: «Kad cars 1905. gada augustā pasludināja padomdevēja «parlamenta» sasaukšanu, bolševiki pasludināja tā boikotu — pretēji visām opozicionārajām partijām un pretēji menševikiem — un 1905. gada oktobra revolūcija tiešām to aizslaucīja. Tad boikots izrādījās pareizs nevis tāpēc, ka vispār ir pareiza nepiedalīšanās reakcionāros parlamentos, bet tāpēc, ka pareizi bija novērtēts objektīvais stāvoklis, kas veda uz masu streiku strauju pārvēršanos par politisku, pēc tam par revolucionāru streiku un tad — par sacelšanos. Turklāt cīņa toreiz norisinājās par to, vai atstāt cara rokās pirmās pārstāvības iestādes sasaukšanu, vai pamēģināt izraut šo sasaukšanu no vecās varas rokām... Bet šās pieredzes akla, atdarinoša nekritiska pārņemšana *citos* apstākļos,

citā situācijā ir vislielākā kļūda. Kļūda, kaut arī neliela un viegli labojama, bija jau tā, ka boļševiki boikotēja «Domi» 1906. gadā. Ļoti nopietna un grūti labojama kļūda bija boikots 1907., 1908. un turpmākajos gados, kad, no vienas puses, nevarēja gaidīt ļoti straujus revolūcijas viļņu uzplūdus un to pāreju uz sacelšanos un kad, no otras puses, vajadzība apvienot legālo un nelegālo darbu bija secināma no visiem atjaunināmās buržuāziskās monarchijas vēsturiskajiem apstākļiem.»¹

Ļoti interesanta ir arī tā piezīme, kuru Ļeņins pēdējiem teikumiem pieprasūž. Viņš saka: «Ne tas ir gudrs, kas nekļūdās. Tādu cilvēku nav un nevar būt. Gudrs ir tas, kas dara ne sevišķi svarīgas kļūdas un kas tās prot viegli un ātri izlabot.»²

Sos Ļeņina vārdus mēs pilnā mērā varam attiecināt arī uz b. Stučku, un viņus derētu iegaumēt tiem pārāk steidzīgajiem kritiķiem, kuri pēc 1930. vai 1935. gada nostādnes rakņā pēc «kļūdām», kādas b. Stučka vai nu pēc viņu domām, vai arī tiešām ir izdarījis.

Stučka nedz bija, nedz arī pats sevi turēja par nemaldīgu pāvestu. Bet viena īpašība viņam bija: viņam bija ļoti stipra, gandrīz leņiniska *konkrētības* izjūta, un viņš savas taktiskās prasības arvien mēdza stingri piemērot pašreizējai situācijai.

Attiecībā uz Domes boikotu b. Stučka tālab arī runā par *divām* iespējamībām, kauču vispār viņš solidarizējas ar lielinieku taktiku.

Viņš saka: «Tomēr... lielinieku ieskats, neraugoties uz viņu kļūdām, bez šaubām, daudz pareizāks. Rūgšanas un nekārtības, kas tagad atkal notiek visā valstī, liecina par jaunas revolucionaras dūšas pieaugšanu. Nav nekādu zīmju, kas rādītu, ka Dome virzās uz to pusi, viņa turpretim arvien vairāk sāk grīmt «parlamentariskās» un «likumīgās» darbības purvā.» Teit lielinieku pareģojumi burtiski piepildījušies.

Pēc Domes atlaišanas apstākļi grozījās. Revolūcijas vilnis pavirzījās uz leju. Ar Domes padzišanas «ukazu», kā b. Stučka saka, «momentāni tiek viens vēsturisks revolūcijas posms strupī nogriezts un turpat uz vietas sākas otrs», un tālab viņš vaicā: «Kura strateģu taktika nu izrādīsies par derīgāko, kura saskanēs ar masas nojūsmu, kura vedīs pa pareizāko, īsāko ceļu pie mērķa? Divas taktikas nevar reizē piemērot.»

Vēlreiz atkārtojot maziņu svārstīšanās un kompromisu taktikas absolūto nederību, b. Stučka nobeidz savu rakstu ar kategorisku slēdzienu: «*Revolūcijas gaita spieda vilkt robežu tur, kur s.-d. kreisais* (t. i., lielinieckais. — P. D.) *spārnš to senāk atzīmēja.*» (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Sākas jauns posms b. Stučkas paredzētā virzienā.

¹ V. I. Ļeņins, Bērnišķīgā «kreisuma» slimība komunismā. (Raksti, 31. sēj., 17. un 18. lpp. — Red.)

² Turpat. (Raksti, 31. sēj., 18. lpp. — Red.)

3. JAUNĀ GAITĀ

P. Stučkas izstāšanās no «Cīņas» redakcijas nenozīmēja viņa aiziešanu no laikraksta līdzstrādnieku sastāva. Viņš nepārtraukti turpināja savu līdzdarbību laikraksta slejās, kauču konflikts nebija likvidēts.

Taisni otrādi: nesaskaņa vēl saasinājās, un b. Stučka iesniedz 1906. g. 7. novembrī LSD Centralajai Komitejai motivētu vēstuli, kurā viņš noliek savu CK locekļa mandatu. Šīs vēstules tiešais saturs mums nebija pieejams, tomēr konflikta īstie motīvi atsegti «Cīņas» 60. numurā nodrukātā rakstā,¹ par kuru būs runa lejāk. Iepriekš mums vēl jāpakavējas pie Stučkas raksta par Valsts domi,² kurš tieši piesienas viņa jau iepriekšējā nodaļā atzīmētajam rakstam «Valsts dome un vēlēšanas».

Pa starpām bija iznācis valdības paziņojums par nākošām Domes vēlēšanām. Vēlētāju sarakstiem jābūt gataviem līdz 20. novembrim. Tā kā palikušas pāri tikai nedaudzas dienas, partijai steigšus jānoskaidro, kādu viedokli tai ieņemt attiecībā uz jauno Domi. Šim jautājumam ir veltīts Stučkas pēdējais raksts.

Jau savā iepriekšējā rakstā b. Stučka bija paskaidrojis, ka Domes boikots nav uzlūkojams kā kāda absoluta, negrozāma direktīva. Viņš aizrādīja, ka jaunajā vēlēšanu kampaņā boikots būtu *vietā tikai* tādā gadījumā, ja pa vēlēšanu laiku saceltos jauna revolucionāra banga, kura spētu aizplūdināt pastāvošo režīmu līdz ar viņa Domi. «Bet,» saka Stučka, «ja tāds vilnis vistuvākajā nākotnē vēl nav paredzams, tad jautājums nevar būt *par boikotu*, bet tikai *par piedalīšanos* vai *nepiedalīšanos*, t. i., atturēšanos.»

Par Domes nozīmi no partijas biedru puses ir izteikti dažādi spriedumi. Vieni uz to skatās kā uz izdevīgu «revolūcijas centru, kā tribīni», otri kā uz «pilntiesīga parlamenta pasākumu, kā pagaidu valdību», trešie kā uz «pašu Satversmes saeimu».

Stučka savā rakstā apskata pēdējo viedokli.

«*Satversmes saeima,*» saka viņš, «kā zināms, ir saeima, kurai tauta nodod savas patvaldības tiesības, atļaudama nospriest, kādai jābūt tuvākā nākotnē zināmās sabiedrības organizācijas iekārtai... Mēs pieprasām *Satversmes sapulci*, kas brīvi un demokrātiski vēlēta no visas tautas *uz vispārēju, vienlīdzīgu, tiešu un aizklātu vēlēšanu pamata*...»

Bet reizē Stučka pastrīpo, ka Satversmes sapulce pati par sevi nespēj radīt jaunu kārtību. Šādu kārtību rada pati revolucionārā tauta. Viņa arī nespēj apturēt strādnieku šķiru viņas turpmākā cīņā «pēc tādas valsts un sabiedrības kārtības, kas dos viņai iespēju sasniegt savu galamērķi».

Stučka, kā redzams, jau toreiz ar ļeņinisku vērienu skatījās nākotnē.

¹ §, Latvijas Socialdemokratijas II kongress. «Cīņa», 1907. g. 15. janvārī, Nr. 60.

² §, Valsts Dome vai Satversmes sapulce? «Cīņa», Nr. 56.

Priekš viņa Satversmes sapulce nebūt nebija «mērķis par sevi». Viņš paredzēja, ka Satversmes sapulce, ja viņa izrādīsies par «karikaturu» un ne tautas gribas izpildītāju, ikkurā brīdī no revolucionārās tautas var tapt padzīta, — kā to piedzīvojām 1917. gada Oktobra revolūcijā. «To pašu un tās kēmošanos,» saka Stučka, «pārtrauks proletariata vadībā revolucionārā tauta.»

Polemizēdams ar maziņkiem, kuri uzstāda prasību pēc agrākās vai jaunas Valsts dome, kura lai sasauktu Satversmes sapulci, b. Stučka nostāda jautājumu īsi un strupi: «... Mēs nebūsim ne utopisti, ne oportunisti, bet ar revolucionāru prasību pēc Satversmes sapulces dosimies vēlēšanu cīņā, ja pēdējā būs praktiski iespējama un nenozīmēs savu biedru atklātu noslaktēšanu, jo Valsts dome revolūcijas gaitā pirmo vietu neieņem un arī pie Viskrieviskas Satversmes sapulces mūs novedīs ne Valsts dome, bet revolucionārās tautas uzvara un revolucionāra pagaidu valdība jeb pagaidu valdības (uz vietām).»

Attiecībā uz pašu vēlēšanu kampaņu Latvijā b. Stučka izsakās pret kaut kādiem blokiem ar citām partijām un par skaidru s.-d. kandidātu uzstādīšanu, sākot no zemākām vēlēšanu pakāpēm un beidzot ar galīgo vēlēšanu.

Viņš šīnī jautājumā atšķiras ne tikai no maziņkiem, bet arī no lieliņkiem, bet no pēdējiem ne aiz principāliem, bet aiz tīri praktiskiem, vietējo apstākļu radītiem motīviem. Lielinieki, kā zināms, ieteica kompromisu ar socialistiem revolucionāriem un «trudovikiem». «Mums tādu nav,» saka Stučka, «ja neskaita to Rīgas «latviešu demokratu grupeli», kura pagājušās vēlēšanās ar vienu «cveišpeneri»¹ aizbrauca uz ģildes zāli, lai — ievēlētu Grosvaldu! Nē, mums nav ar ko slēgt kompromisus vai blokus kā tikai — ar sevi... Ko tas nozīmē? Tas nozīmē, ka pirmatnējās vēlēšanās: pagastos un apriņķos, kā arī laikam pilsētās, kur trako karastāvokļa briesmas visā savā pilnībā, tiks uzstādītas, tā sakot, konspiratīvas kandidaturas, kurām s.-d. organizācijas izteiks savu piekrišanu... guberņu vēlēšanu sapulcēs kandidāti tiks saukti pie īstā vārda, še vēlēšanas būs skaidri un atklāti socialdemokratiskas bez kādiem blokiem un kompromisiem.»

Tādas ir b. Stučkas domas par nākošām vēlēšanām, kuras viņš savā rakstā uzstāda apspriedes kārtībā, gaidīdams «vispusīgu izsacīšanos presē, pulciņos, sapulcēs, vietējās konferencēs un visas Krievijas SDSP ārkārtējā kongresā, ja tas paspēs sanākt iepriekš vēlēšanām».

Mēs redzēsīm vēlāk, ka viena no b. Stučkas atzīmētām «konspiratīvām kandidaturām» Valsts domē bija pats b. Stučka.

Uz viņa ierosināto jautājumu atsaucas «Cīņas» redakcija savā nākošā numura garākā ievadā ar parakstu «-lis». ²

¹ «Zweispänner» — divjūgs. — P. D.

² -lis, Ar ko mums būs iet? «Cīņa», Nr. 57.

Autors nepolemizē savā rakstā ar b. Stučku, jo arī viņš stāv uz lielnieciskās pozīcijas. Neattiecinādams pēdējo — kā b. Stučka to darīja — tikai uz vietējiem apstākļiem, bet piemērodamies Viskrievijas apstākļiem, viņš atkārti lielinieku frakcijas izbīdīto domu un nobeidz savu rakstu sekošiem vārdiem:

«Mēs pabalstīsim nevis buržuaziju kā tādu, visus buržuazijas slāņus — neskatoties uz to, ka mūsu revolūcija ir buržujska, — bet tikai viņas revolucionāro daļu — zemniekus un pilsētu sīkburžuaziju. (Pirmā loma, protams, pieder zemniekiem.) Tikai caur *proletariata un zemnieku diktaturu* mēs nāksim pie revolucionāras pagaidu valdības, kura sasauks *pilntiesīgu Satversmes sapulci*.»

Partijas uzsaukums par proletariata piedalīšanos Domes vēlēšanu kampaņā atrod atbalsi plašās tautas masās. Nākošā «Cīņas» numurā¹ b. Stučka no jauna atgriežas pie šī jautājuma.

«Pirmais cēliens,» tā viņš iesāk savu rakstu, «un tas visnepatīkamākais visā vēlēšanu gaitā, izbeidzies; izbeigusies vēlēšanu tiesību pieteikšana ar visām staigāšanām pa namu saimniekiem un policijas častu durvju virināšanu... Otrs cēliens nebūs daudz patīkamāks: saduršanās ar *mantīgo šķiru* atpakaļrāpulīgo pašvaldības iestāžu (pilsētas valžu) kāri izpatikt patvaldībai, vēlēšanu tiesību pieteikumus atraidot, vēlētājus, kas jau ierakstīti, izstripojot un visādi mākslīgi pamazinoz zemāko šķiru balsu skaitu... Bet nav vairs laika atpakaļ skatīties; cīņa sauc: uz priekšu! Ir neatsaucami nopriests piedalīties vēlēšanās, un no šī pienākuma varētu atsvabināt tikai — negaidīti drīzo viņu sacelšanās ārpus Domes, bruņota sacelšanās. Bet tautas jūra ap mums ir klusa, un nav nekādu zīmju par drīzu auku.»

Tādēļ b. Stučka sauc pie darba, pie kam viņš vēlēšanu cīņas mērķiem izbīda sekošo revolucionāro devīzi: «*demokratisķu republiku caur revolucionārā kārtā sastādītu Satversmes saeimu uz vispārējas, līdzīgas, tiešas un aizklātas balsošanas pamata*.» Reizē, protams, socialdemokratija neatsakās no savas pārējās programmas, «kuru tā uzstādīs kā prasību Satversmes saei- mai un... kuras izkarošanai taisni ir vajadzīga politiskā brīvība, demokratisķā republika». Tādēļ visus pārliecinātos demokratisķos elementus b. Stučka uzaicina balsot priekš s.-d. kandidātiem. Kas turpretī attiecas uz blokiem un kompromisiem ar visādiem kadetiskiē elementiem, kuri «miera un kārtības vārdā» apkāro revolūciju, tad b. Stučka kategoriski pret viņiem izsakās, pie kam viņš, starp citu, kategoriski atraida Pļechanova ieņemto bloka pozīciju ar liberalo buržuaziju.

«Cīņas» 59. numurā ir nodrukāta KSDSP CK vēstule «Visām partijas organizācijām»², kurā proletariats top uzaicināts uz plašu dalību Domes

¹ §, Ceļā uz Valsts Domi. «Cīņa», Nr. 58.

² Vēlēšanu aģitācija strādnieku kurijā. «Cīņa», 1906. g. 30. decembrī, Nr. 59.

vēlēšanās. Šai vēstulei ir stipra oportunistiska piegārša, jo viņa sastādīta no partijas CK, kurā, kā zināms, maziņki bija vairākumā. Tālab arī saprotams, ka vēstulē sastopama fraze par pirmās Domes lielo «aģitējošo un revolucionizējošo lomu» utt. Redakcija piesprauž vēstulei savu kritisko piezīmi, aizrādīdama, ka vēstules autori pāriet garām jautājumam par kadetu kontrrevolucionāro viedokli un nepastrīpo, ka pašreizējā momentā «cīnītāju armijas sastāvs... ir proletariats un revolucionārā sīkburžuāzija (galvenokārt trūcīgais zemnieks)», bet reizē ieteic biedriem «iegaumēt tos aizrādījumus, kas zīmējas uz priekšvēlēšanu sapulcēm un aģitāciju».

Vēlēšanas noliktas uz februāri. 1907. gada janvārī sāk norisināties vēlēšanu kampaņa. LSD ir izbidījusi par kandidātu b. Stučku. Viss notiek stingri konspiratīvi.

Stučkas personīgā dzīve šinī periodā nebūt nebija apskaužama. Plašie pienākumi partijas darbā, neskaitāmas bezmiega nakts, grūtie materialie apstākļi, — un viss tas vēl bija sarūgtināts ar pārdzīvoto konfliktu.

Ir uzglabājušies interesanti dokumenti par šo laika sprīdi. Sevišķu ievēribu pelna vēstule, kuru Dora Stučka 6. janvārī 1907. g. raksta savai draudzenei Z. Ratnerei uz Vitebsku.¹

No šīs vēstules redzams, ka b. Stučka stāvēja policijas acīs stiprās aizdomās un atradās slepenā uzraudzībā. D. Stučka raksta, ka viņa no Z. Ratneres saņēmusi pēdējo vēstuli uzplēstu un ka no tās izņemts vēstulē minētais izgriezums no «Vorwärts». — Savas vēstules «melnajās lapās» Dora apraksta necilvēcīgo represiju un mocīšanu lietuvēnu Latvijā un ziņo, starp citu, par «tuva pazīstama», «lielā mocekļa» nošaušanu. Runa, bez šaubām, iet par vienu no lielākajiem Latvijas revolūcijas cīnītājiem un varoņiem, neaizmirstamo organizatoru-kaujinieku *Ferdinandu Grīniņu-Burlaku*, kurš «tālu prom no cīņas lauka, vientuļa ceļa malā, pie Kokneses, š. g. 4. janvārī no patvaldības kalpu un goda policistu rokas krita»².

Tālāk savā vēstulē D. Stučka stāsta arī par Pētera grūtājiem finansiāliem apstākļiem, salīdzinot ar kuriem «Vitebskā bija īsti zelta kalni». Dažus desmitus rubļus mēnesī viņi tiešām toreiz sapelnījās vienīgi ar skopi samaksātiem rakstiem un tulkojumiem legalajos marksistiskajos žurnālos, par kuriem jau bija runa agrāk.

P. Stučka, kā, starp citu, redzams iz minētās vēstules, sakarā ar savu Domes kandidāturu bija uzdevis Dorai rūpīgi sakrāt pēc dažādu avīžu ziņām Latvijas revolūcijas upuru statistiku, kura, kā viņa raksta, jānobeidz līdz Domes sasaukšanai. Šo statistiku P. Stučka gribēja celt priekšā Domei kā apvainojošu materialu pret cara valdību. Ievērojot pašreizējo situāciju un Stučkas izbidīto kandidāturu Valsts domē, Dora vēstules beigās

¹ Iz *D. Stučkas* privatvēstulēm.

² Nekrologs. «Cīņas» Nr. 64 pielikums.

atzīmē, ka viņi «katru dienu var sagaidīt kādu nekādu atbildi uz šādu pārdrošību», piem., arestu.

Arī b. Stučkas privatchivā ir uzglabājusies interesanta piezīme par viņa Domes epizodi.¹ Viņš, starp citu, raksta sekošo:

«Vēlēšanās man bija personīgi jābūt klāt. Un, lūk, kādā klusā nomaļā pagastā, 40 verstis no dzelzceļa stacijas, 200 verstis no Rīgas, es 1907. gada janvarī ņēmu dalību ļaužu sapulcē, kurā mani neviens nepazīna un es arī neviena nepazīnu. Sapulcē bija pavisam uzstādītas divas kandidaturas: mana un vietējā pagasta vecākā (arī s.-d.). Mani izvēlēja ar visām balsīm pret vienu, — mana paša balsi.»

Tālāk viņš raksta par šīs balsošanas turpmākiem bēdīgiem rezultātiem. Ceļā uz mājām viņš saslimst; tas viņu uz vairāk dienām saista pie gultas. Pa slimības laiku viņa dzīvoklī izdarīta kratīšana, bet — kā viņš apgalvo — bez rezultātiem.

Un galu galā Cēsis, kuru aprīņķī vēlēšanas notika, viņa kandidatura otrā vēlēšanu gājienā tika pasludināta par nederīgu.

Dora Stučka par šiem pašiem notikumiem raksta sīkāk 23. janvarī savai draudzenei Z. Ratnerei:

«Viņš gulēja gultā ar temperatūru 38,8 un pat vēl tagad jūtas diezgan vārgs... 15. un 16. janvarī mūs apmeklēja negaidīti ciemiņi un paņēma diezgan daudz līdzī piemiņai. Acīm redzot šī vizīte ir saistīta ar vēlēšanu kampaņu, jo 12. janvarī P. Ivan. bija sava pagasta Cēsu aprīņķī vienbalsīgi izvēlēts kā pagasta pilnvarotais. 21. janvarī notika vēlēšanu vēlēšanas no Cēsu aprīņķa guberņas vēlēšanu posma. Pašā pēdējā brīdī pirms sapulces atklāšanas, kad sapulces priekšsēdētājs dabūja zināt, ka viņa kandidatura uzstādīta (kura iepriekšējās vēlēšanās izgāja cauri ar milzīgu vairākumu), viņam pasludināja, ka viņš ir izstrīpots iz pagasta pilnvaroto saraksta, tāpēc ka viņš pagastā nedzīvo.»²

Līdzīgi gāja otram Valsts domes kandidatam, kurš no partijas bija izbēdīts kā Vidzemes priekšstāvis, — ievērojamam politisko prāvu aizstāvim advokatam N. Sokolovam. Arī viņš, tāpat kā P. Stučka, bija vēlēšanu nolūkam fiktīvi pārvērties par Vidzemes «saimnieku», kauču viņš dzīvoja Pēterburgā. Partijai neizdevās šoreiz cara valdību maldināt. Valdība anulēja abas kandidaturas.

Kā zināms, uz II Valsts domi Latvijas Socialdemokratija izdabūja cauri Ozola-Zara kandidaturu, kurš tapa izvēlēts Rīgā 23. februārī. Izbraucot no Rīgas, viņa vēlētajī gribēja viņu pavadīt ar draudzīgām manifestacijām, bet kazaki un stražņiki tos izkliedēja.

¹ П. Стучка, Из прошлого Коммунистической партии Латвии. Отрывки из моих личных воспоминаний, ИМЭЛ.

² Iz D. Stučkas privatvēstulēm.

Ozola Domes triumfam bija īss mūžs. II Valsts dome pavisam pastāvēja no februāra vidus līdz jūnija sākumam. 3. jūnijā viņa tika padzīta un Domes s.-d. frakcija apcietināta. Tikai vienam otram no frakcijas locekļiem izdevās izsprukt no žandarmu nagiem, — to starpā arī Ozolam. Viņam izdevās nokļūt pāri par Somijas robežu, kur viņš divus mēnešus pavadīja manā ģimenē, nelielā no manis noīrētā vasarnīcā stacijas Usikirkī tuvumā. Augusta sākumā, pēc tam, kad, neraugoties uz visām pūlēm, žandarmerijai neizdevās viņam tikt uz pēdām, Ozols veikli ieradās Rīgā, atreferēja savu vēlēšanu priekšā par savu Domes darbību, iesēdās tvaikonī un aizlaidās uz Ameriku, kur viņš vēl tagad kā Amerikas kompartijas biedrs strādā Padomju Savienības tirdzniecības pārstāvniecībā. Viņa referāts ir nodrukāts «Cīņā» 85. numurā.¹

P. Stučkas Domes vēlēšanu epopejai bija citādas sekas. Kratišana, kuru, pēc Doras Stučkas atcerēm, izdarīja žandarmerija kopā ar apbruņotiem zaldātiem, nebija gluži bez rezultātiem — kā b. Stučka raksta savās piezīmēs. Bez šaubām, taisnība šinī jautājumā Doras pusē, kura savai draudzenei Ratnerei ziņo par diezgan bagātu laupījumu, kamēr Pētera piezīme rakstīta daudz vēlāk atceru veidā.

Ar šo kratišanu vien žandarmerija neapmierinājās. Jūnijā, pēc Domes padzīšanas, kratišana atkārtojās vēl pamatīgāk. Šoreiz Stučkam izdevās, kā raksta D. Stučka, «ar veiklu paņēmieni (viņš pats pasniedza savu juridisko prāvu aktis žandarmiem un veikli noslēpa tās, kurās glabājās proklamācijas un citi kompromitējoši dokumenti) noslēpt visu smagi kompromitējošo. Stučka tika arestēts uz īsu laiku un pēc tam izraidīts no Rīgas. Cik savādi tas arī neizklausās — galvaspilsētā tam nebija aizliegts uzturēties.»²

1907. gada jūlijā, lasām tālāk D. Stučkas atcerēs, viņi abi pārcēlās uz Pēterburgu. Bet ne uzreiz viņiem šē izdevās apmesties. Pagaidām viņi aizlaidās uz Somiju, uz Teriokiem, kur atradās vesela lielinieku kolonija ar Ļeņinu priekšgalā. No citiem biedriem D. Stučka min Goldenbergu-Meškovski, Rožkovu, Teodoroviču, Daniševski u. c.

Seit b. Stučkam nācās bieži vien satikties un tuvāk iepazīties un vēl jo dziļāk iecienīt Ļeņinu.

Pirms pārbraukšanas uz Pēterburgu b. Stučkam izdevās vēl ievietot «Cīņā» kādus četrus rakstus, no kuriem svarīgākais ir raksts par Latvijas Sociāldemokrātijas II kongresu³, pie kura mums jāapstājas sīkāk, jo viņā atspoguļojas jau vairākkārt minētais b. Stučkas konflikts ar partijas Centālo Komiteju.

¹ O., Atskats uz II Valsts domes sociāldemokrātiskās frakcijas darbību. «Cīņa», Nr. 85.

² Iz D. Stučkas atcerēm.

³ §, Latvijas Sociāldemokrātijas II kongress. «Cīņa», Nr. 60.

* * *

Raksta «Latvijas Socialdemokratijas II kongress» kodols ir jautājums par tām pašām «dezorganizatoriskām parādībām», kurām mēs jau ziedojam atsevišķu nodaļu un ap kuru apgaismojumu no b. Stučkas puses grozās arī viņa konflikts ar CK.

Man kā biografam nākas grūti dot absolūti pareizu šī konflikta raksturojumu, ar kuru es nekādā veidā nebiju saistīts. Es neņemos spriest arī par tā raksturojuma absolūto pareizību, kurš ievietots «Prometeja» izdoto Latvijas Socialdemokratijas II kongresa protokoīu ievadā, kauču pie viņa sastādīšanas un rediģēšanas ir ņēmuši dalību šī kongresa tiešie dalībnieki. Apstāsimies tikai pie atsevišķiem faktiem.

Sinī ievadā ir atzīmēts, ka b. Stučka galvenos vilcienos gan ir ieņēmis *lieliniecisku* viedokli, bet savā spriedumā par minētajām dezorganizatoriskajām parādībām partijā ir vietām noslidējis *centristu* platformā, jeb, kā citā vietā teikts, «stipri pārspīlē partijas krīzi», pateicoties «nepareizai informacijai» no *centristu* puses.¹

Konflikts, kā jau agrāk bija minēts, izpaudās atklātībā pēc b. Stučkas raksta «Cīņas» 48. numurā «Anarķisms vai partijas dezorganizācija». Pie šī raksta mēs vairs neatgriezīsimies, jo īstenībā viņa raksts par Latvijas Socialdemokratijas II kongresu ir pirmā raksta tiešs turpinājums.

Raksts sākas ar aizrādījumu uz drīzā laikā sasaucamo LSD II kongresu, kuram nāksies izšķirt veselu rindu svarīgāko jautājumu.

«Kad kāda organizācija ir iekšēji caur ārējiem spērieniem tik stipri cietusi kā pagājušā (1906.) gadā Latvijas Socialdemokratija,» saka b. Stučka, «tad tikai visu biedru apzinīga uzstāšanās var novērst tālāku nikujošanu un atklāt jaunu spožu laikmetu, cik tas vien iespējams pēc tiem upuriem, kādus organizācijai bijis jānes reakcijas vētrā. Šī apzinīgā uzstāšanās izpaudīsies kongresa delegātu vēlēšanās un tanīs direktīvās, kādas izteiks šīs vēlēšanas.»

Un te b. Stučka pastripo, ka šinīs vēlēšanās partija varbūt pirmo reizi vēlēs delegātus ne pēc viena vai otra biedra «personīgā svara un nopelna», bet pēc *platformas*, pēc *virziena*.

«Mums vispirms,» turpina viņš, «būs jāsiņā uzskati un virzieni, kādi parādījušies organizācijā un ap kuriem grozījušies dažādie sarežģījumi un traucējumi partijas dzīvē. Mēs zinām, ka daļa partijas biedru pamazām atskaldījās un aizgāja «anarķistos-komunistos» vai sarkanos gvardistos... Tāpat arī mēs redzam, ka cita daļa biedru, neizšķirdama revolucionāro socialdemokratismu no A.K.² «komunisma», sāk dēvēties par «maziņiekiem» jeb tamlīdzīgi...»

¹ Latvijas Socialdemokratijas II kongress. «Prometeja» izd., 30. lpp.

² A. K. — «anarķisti-komunisti». — P. D.

Sie jautājumi būs kongresa darbības galvenie priekšmeti, un viņi koncentrēsies šādos punktos: «partizaņu cīņa, tehniskas un kaujas organizācijas, zaldātu organizācijas un konfiskācijas.»

Attiecībā uz šiem punktiem b. Stučka aizrāda uz Rīgas pavasara konferenci, kura diezgan asi brīdināja pret atsevišķas «kaujas viru kārtas vai kastas» dibināšanu, kuras «izvērsās ļoti viegli par no partijas grūti kontrolējamām iestādēm». Tādēļ viņš saka: «Mēs tikai ar rūpēm noraugāties uz tās «grandiozās» zaldātu un kaujas organizācijas lēmumiem, ... pie kuras sastādīšanas vien jau tik daudz pārkāpta partijas viselementārākā disciplīna, ka to ir iedomāties nevaram pie jebkuras citas cieši proletariskas organizācijas.»

Seit pievestais citats prasa paskaidrojumu.

Vispirms b. Stučka pats taisa divas piezīmes pie pēdējā. Pirmā piezīme tā, kā viņš šeit izsaka tikai savas *personīgās* domas, lai lasītājs, kurš parādis uzlūkot biedra š rakstus kā CK vairākuma domu izteiksmi, netiktu maldināts. Viņš arī šinī piezīmē tieši atgādina, ka viņš savu CK locekļa mandatu ir nolīcis.

Reizē no šīs piezīmes redzams, ka viņa domas nesakrīt ar pašreizējā CK vairākuma domām. Domas šķiras jautājumā par kaujas un kara organizāciju *autonomu tiesību samēru*. Kā zināms, revolūcijas uzplūdos bieži vien it kā no zemes stichiski izauga kaujinieku grupas. Partija viņas raudzīja aptvert, organizēt un ierindot zināma apvienojoša plāna rāmjos, saistīt ar tām cīņas organizācijām, kuras *tieši* bija radītas uz pašas partijas iniciatīvu.

Ir arī zināms, ka revolūcijas atplūdu laikmetā notika vesela rinda bēdīgu parādību, kad atsevišķas kaujinieku grupas saraustīja disciplīnas saiti, sāka rīkoties uz savu roku un izvērtās par anarchistiskām avanturistu grupām, kuras diskreditēja revolūciju un līdz ar to revolūcijas vadoni — s.-d. partiju.

Biedru Stučku šādas parādības ļoti sāpināja, un viņš kategoriski pastāvēja uz to, ka «pie mums nedrīkst būt *autonomu* soc. dem. kara un kaujas organizāciju, bet tām jābūt vienīgi kā pārējās partijas disciplinētām sastāvdaļām. Partija noteiks kara organizāciju taktiku un lomu, un ne otrādi!»¹

Šiem vārdiem viņš nobeidz savu otro piezīmi pie aplūkojamā raksta, kuru viņš piesprauž pie frazes par ««grandiozās» zaldātu un kaujas organizācijas lēmumiem».

Vārdiņš «grandiozs» ir ielikts pēdējās un ir ar ironiju mērķēts pret pazīstamo *Tamerforsas* kara un kaujas organizāciju konferenci 1906. gada novembrī, par kuru gluži īsi bija ziņots «Proletarij» 9. numurā.

Piezīmes pirmā daļa skan sekoši: «LSD CK, piem., *nekas nebija zināms* par to, ka — viņai padotā tehniskā iestāde, kara organizācija, piedalās tādā

¹ Š. Latvijas Socialdemokratijas II kongress. «Cīņa», Nr. 60. Sk. «2. piezīme».

konferencē. Arī Rīgas un Liepājas komitejas tikai iz laikrakstiem dabūja zināt, ka viņu zaldātu organizāciju delegāti piedalījušies konferencē...»

Savā Tamerforsas konferences novērtējumā b. Stučka ir pamatīgi maldījies. Savā darba apkrautībā un, pa daļai pateicoties tiešām sliktai informācijai, viņam bija gluži nepareizs uzskats par konferences nozīmi, par kaujas organizācijas organizatoriskiem principiem, viņas apmēriem un viņas patieso kontaktu ar partijas vadību.

Pašas konferences sastāvs gan bija niecīgs. Viņā ņēma dalību pavisam 28 delegāti, no kuriem 19 ar lemjošām balsstiesībām. Bet šie 28 delegāti bija nopietnu organizāciju priekšstāvji, kuru mērķis nebūt nebija atšķelšanās no partijas vadības, bet taisni otrādi — apvienības nolūks zem kopēja, vienatnēja, vadoša plāna.

Konferences iniciatīva izgāja no Pēterburgas kara organizācijas un tika tieši atbalstīta no vietējā *lielinieciskā centra*. Delegātu starpā arī bija KSDSP CK Techniskā biroja priekšstāvis, Pēterburgas un Maskavas kaujas organizāciju priekšstāvji u. c.¹ Arī Liepājas un Rīgas kara un kaujas organizāciju priekšstāvji ieradās konferencē ar vietējo partijas organizāciju ziņu, par ko acīm redzot b. Stučkam, ievērojot pastāvošo konfliktu, nebija ziņots.

Sinī ziņā mums pilnīgi jāpiekrit LSD II kongresa protokolu sastādītājiem par b. Stučkas kļūdu. Mums tikai nav iemesla šo kļūdu izskaidrot ar Stučkas «centristiskiem» novirzieniem, bet caur tiešu faktu nezināšanu.

Tagad mūsu rokās ir ne tikai Tamerforsas konferences rezolūcijas, bet arī ļoti vērtīga monogrāfija par 1905. gada revolūcijas kara un kaujas organizācijām, kurām Tamerforsas konference likusi pirmo nopietno pamatu un kuras turpmākā attīstības gaitā pārvērtās par nopietnu spēku 1917. gada revolūcijas cīņā un uzvarā. Monogrāfija sastādīta no *Z. M. Pozneres* un izdota «Veco lielinieku biedrības» izdevniecības rakstu seriājā ar *M. Gorkija* īsu priekšvārdu.² Sinī monogrāfijā, starp citu, ievietots interesants materiāls par latviešu kaujiniekiem, par «mežabrāļiem» utt.

Kā raksturo b. Stučka kaujas un tehnisko komiteju stāvokli?

Viņš saka: «Sinīs «autonomajās» kaujas un tehniskajās komitejās kopojas tie elementi, kuri savā sirdī jau nesa A. K. un sarkano gvardiešu diģļus un kurus nevarēja mākslīgi atturēt patiesi pārliecināti s.-d. biedri, nereti pārlieku vai pat fanatiski aizrāvušies no revolūcijas tehniskās puses. Viņi jau še pārvērtās par «kompanjoniem» un bez «rokas uz augšu» guva tos ieročus, kurus tie pie iekrišanās nodeva negribot policijas rokās, izzi-

¹ «PSKP kongresu, konferenču un CK plenumu rezolūcijās un lēmumos», I d., 1954. g., 127. lpp. — *Red.*

² Первая боевая организация большевиков 1905—1907 г. Издвевniecība «Старый большевик», Maskavā, 1934. g.

nāja tos sakarus, kurus viņu mute zem āprātīgiem spaidiem un mocīšanām nesamaņā nodeva inkvizitora rokās. Techniskās komitejas, pārvērtušās par īpašu «bojeviku» kastu, kļuva par «iekritamām komitejām», kas nu jau 2 mēnešu laikā dragā partijas organizāciju.»

Tālāk savā rakstā b. Stučka aizrāda uz šī jautājuma *teoretisko, principiālo* pusi. Ja, piemēram, gadu atpakaļ partija pastripoja partizaņu cīņas nepieciešamību, tad pašlaik, kad apstākļi stipri grozījušies un partizaņu cīņa izvērsās vienkāršos teroristiskos aktos vai atriebības soļos, partija nedrīkst atbalstīt līdzīgus, s.-d. taktikai pretī runājošus aktus, kauču viņš reizē piebilst: «Mēs nenosodām tādus personīgus aktus, ja tie nav no partijas biedru puses, jo bez tādiem revolucionārs laikmets nav domājams, bet mēs tos nevaram ieteikt partijas vārdā tad un tur, kur tie ir reti izkaisīti un bez kāda masas atbalsta un tādi pierāda tikai vājību un ne spēku.»

Līdzīgi b. Stučka izsakās par *konfiskācijām*. Piekrīzdams LSD CK lemmam, viņš atrod, ka «tur un tad, kur un kad to prasa revolūcijas intereses, kroņa īpašuma konfiskācija ir pieļaujama, bet vienīgi no revolucionāras varas, t. i., šinī gadījumā ar partijas CK atļauju». Viņu tālab ļoti uztrauc ziņa par to — tas lasāms no publicētajām prāvām, — ka konfiskācijas top praktizētas diezgan plaši, pie tam no partijas biedriem, no tehniskā personāla un pie tam — viņu pašu labā. Tālab b. Stučka ar nopūtām izsaucas: «Ja tas nav visnosodāmākais disciplīnas trūkums, tad es nezinu, ko vēl saprast ar disciplīnu!» Tālab viņš arī piebilst: «Kongresam še būs jāatrod pareizais un pilnīgi noteiktais ceļš, jo šāds bezdisciplīnas stāvoklis partijā līdzinās pilnīgai partijas dezorganizācijai.»

Bez šī jautājuma b. Stučka izbīda arī jautājumu par partijas preses stāvokli, par kura uzlabošanu kongresam nāksies runāt. Viņš saka, ka «mauzeris ir vietu vietām ņēmis pārsvaru pār grāmatu» un ka «partijas caurmēra attīstības un apzinības līmenis ir samērā zemāks, nekā tas bija tad, kad taisni trūka visnepieciešamāko līdzekļu». Šinī jautājumā ir sperami nopietni soļi.

Sava raksta beigās b. Stučka izsaka sekošo vēlēšanos: «Es stādu jautājumu: *par revolucionāro socialdemokratismu un pret jebkurām anarhiskām tendencēm, bet arī pret oportūnisma virzieniem*, kā viņi arī nesauktos,» pie kam viņš reizē izsaka savu pārliecību, ka Latvijas Socialdemokrātija neskaldīsies, bet arī paliks turpmāk kā *vienota* un *vienīga* organizācija, kura paliks uzticama savām cīņas pārbaudītām revolucionārām tradīcijām.

«Cīņas» redakcija savā paplašinātā sastāvā ne reizi vien atgriezās pie b. Stučkas iekustinātiem jautājumiem un savā 65. numurā nodrukā LSD CK nākošā kongresa dienas kārtības atsevišķus punktus par bruņoto sacelšanos, par partizaņu cīņu, par kara organizācijām.

Latvijas Socialdemokrātijas II kongress notika Londonā no 3. līdz 7. jūnijam 1907. gadā, tieši pēc KSDSP V kongresa slēgšanas, kurā arī lat-

viēšu delegāti ņēma dalību, pie kam viņu vairākums balsoja ar lieliniekiem. V kongresa rezolūciju vairākums izgāja lielinieku garā. Jautājumā par partizaņu cīņu tapa pieņemta maziņieciska rezolūcija, kurā stipri saasināts partijas lēmums pret visāda veida partizaņu cīņas paņēmieniem.

Lielinieciskais spārns arī ieņem diezgan noteiktu pozīciju pret *neorganizētiem* un no *partijas* nesankcionētiem partizaņu cīņas veidiem. Lielinieciskais rezolūcijas projekts šinī jautājumā vispārējās vilcienos sakrīt ar b. Stučkas aizstāvētām domām. Viņš neatmet *principiāli* partizaņu cīņas metodi, viņš tikai atzīst par nepieciešamu viņu ņemt zem partijas ciešas kontroles un pašreizējā momentā vispār par nederīgu. Rezolūcijas projektā ir tieši teikts:

«Ņemot vērā:

... 3) ka partizanisku aktu organizēšana un socialdemokratijas piedalīšanās tajos pieļaujama tikai tiešas masu cīņas brīdī;

4) ka, no otras puses, pašreizējā relatīvā klusuma brīdī partizaniski akti nenovēršami izvēršas par tīri anarchistiskiem cīņas paņēmieniem, vājinot partiju tās cīņā pret anarchistu aģitāciju strādnieku šķirā un demoralizējot pašas partijas rindas;

5) ka kaujas družinas... pašreizējā momenta apstākļos nenovēršami pārvēršas par noslēgtiem sazvērnieku pulciņiem, atraujas no plašajām masām un demoralizēdamās rada dezorganizāciju partijas rindās...

Kongress atzīst:

1) ka pašreizējā momentā... partizaņu darbība nav vēlama un kongress ieteic idejiski cīnīties pret to;

2) ka arī revolucionāras masu cīņas apstākļos pieļaujamā partizaņu darbība drīkst notikt tikai pēc vietējo partijas komiteju iniciatīvas ar apgabalu centru atļauju un ar viņu jo stingru kontroli;

3) ka kaujas organizāciju forma, kas visvairāk atbilst uzdevumam sagatavot proletariāta kaujiniecisko avangardu uz bruņotu sacelšanos, ir partijas milicijas sistēma, kas būtībā ir visu partijas biedru apmācīšana kara lietās pastāvošo partijas šūniņu ietvaros.»¹

Kā redzams, lielinieku rezolūcijā izteiktās domas gandrīz burtiski sakrīt ar b. Stučkas domām, kurām, pēc mūsu pārlicības, ir gluži lieki piekabināt centrisma etiķeti. Tas, protams, neizslēdz, ka arī vislabākais lielinieks ir spējīgs šaut vienu vai otru buku, kā to ir darījis b. Stučka attiecībā uz Tamerforsas kaujinieku konferenci.

LSD II kongresa rezolūcijās neatrodam rezolūciju par partizaņu cīņu, par konfiskācijām, par kaujinieku organizāciju, kauču šie jautājumi dienas

¹ «PSKP kongresu, konferenču un CK plenumu rezolūcijās un lēmumos», I d., 1954. g., 142. un 143. lpp. — *Red.*

kārtībā bija paredzēti. Vienīgā ar kaujas orgāniem saistītā rezolūcija ir rezolūcija par aģitāciju armijā. Un arī šinī rezolūcijā ir pastripota doma, — kurā kongress atzīst par nepieciešamu «1) visciešākā veidā nostiprināt sakarus starp proletariskām un kara organizācijām, ... 2) ka savā darbībā socialdemokratiskām kara organizācijām vienmēr vajag padoties vietējo proletarisko centru politiskai vadībai un viņu direktīvām.»¹

* * *

Atstāsim nu b. Stučkas «konfliktu» pie malas un pakavēsimies gluži īsi pie viņa pēdējiem rakstiem Rīgas laikmetā.

Rakstīnā par s.-d. frakcijas taktiku Valsts domē² b. Stučka sniedz īsu kritisku pārskatu par s.-d. frakciju Valsts domes divu mēnešu darbībā. Frakcijā iegāja 65 biedri, no kuriem maziņiem bija stiprs vairākums. Frakcijas priekšsēdētājs bija pazīstamais maziņu līderis Čcheidze, kurš rūpīgi izmantoja šo maziņu pārsvaru pie dažādo lēmumu balsošanas, lai pēdējie iznāktu maziņieciskā garā. Lielinieki, pieraduši pie disciplīnas, padevās vairākumam. Toreiz vēl viņi nebija sastādījuši savu patstāvīgo grupu, kā tas notika vēlāk trešajā Valsts domē.

Šim nenormalajam stāvoklim b. Stučka taisni ziedo savu kritisko apskatu. Viens no svarīgākiem jautājumiem, pie kuriem sadūrās abi frakcijas spārni, bija zemes jautājums. Kamēr lielinieki lika priekšā pieprasīt *zemi bez atmaksas* — lozungu, kas varēja apvienot socialdemokratijas frakciju ar eseriem, tautas socialistiem un darba grupu, — maziņieki uzstādīja lozungu par «*piespiestu zemes atsavināšanu*», — lozungu, pie kura pievienotos arī kadeti, kuri, lūk, arī gatavi dot zemiņiem zemi, bet tikai par «*taisnīgu*» samaksu.

«Pēc manām domām,» saka b. Stučka, «būtu svarīgāk, ja 20 soc. dem. runātāji (t. i., viss lielinieciskā spārņa sastāvs. — P. D.) no Domes tribīnes viens pēc otra atkārtotu to pašu teikumu, ka revolūcija zemiņiem sola muižu zemju konfiskāciju bez atmaksas, nekā viņu ilgās runas, kas mēģinātu savienot nesavienojamo — socialdemokratijas zemes konfiskāciju ar kadetu zemes andeli — zem vienas kopējas etiķetes.»

Otra kritiskā piezīme, kuru b. Stučka raida pret Domes s.-d. frakciju, ir viņas izturēšanās valsts budžeta jautājumā. Kamēr lielinieki iepriekšējā frakcijas apspriedē lika priekšā vienkārši atraidīt budžetu, dodot attiecīgo socialistisko motīvējumu, — frakcijas vairākums, runājot b. Stučkas vārdiem, «atradis, ka socialdemokratu uzdevums Domē neesot tagadējā momentā «izklaigāt socialistiskas frazes (!) un mētāt socialistiskus lozungus (?),

¹ Latvijas Socialdemokratijas II kongress. «Prometeja» izd., 254. lpp.

² §, Socialdemokratiskā frakcija un viņas taktika Domē. «Cīņa», Nr. 71.

bet «darīt socialistisku darbu» un pierādīt, ka socialdemokratija, palikdama uz šķiras stāvokļa, saprotot demokrātijas uzdevumu, jo, raugi, valdības budžets neesot buržujskas, bet feodāli birokrātiskas valsts budžets un... buržuāzija pati cinošies pret veco režīmu un tātad arī pret budžetu...»

Stučka tālab taisa loģisko slēdzienu, ka, «šādi stādot jautājumu, mēs nonākam gan tanī savādā stāvoklī, ka mūs sāks prasīt: jūs neļaujāt budžetu valdībai *tikai tādēļ*, ka tā ir feodāli birokrātiska un ne buržujska? Tātad buržujskai valdībai jūs to balsotu? Es domāju, frakcijai derētu atmiņēties, ka tagadējā bezvaras Domē tribīne atliek pāri vienīgi «socialdemokrātiskām frazēm» un «socialistiskiem lozungiem», kamēr uz «socialistiskiem *darbiem*» te, Domē, nevaram gaidīt.»

Tāpat b. Stučka nokritizē frakcijas nederīgo formulējumu par rekrūšu nodošanu karaspēkam, kurš izpaudās mazinieka Zurabova frazē, ka «zem tagadējās valdības» krievu karaspēks tā vai tā arvien tikšot sakauts. Šī fraze, pēc Stučkas pareizā slēdziena, atkal jāsaprot tādā veidā, ka «zem buržujskās valdības» būšot pavisam cita lieta. Pēc Stučkas domām, šīnī vārīgā jautājumā «vajadzēja uzstāties principiāli un savās, kaut arī aizklātās runās vienīgi gādāt materiālu zaldātu aģitācijai. Vajadzēja gādāt, lai Domes atraidītā soc. dem. rezolūcija pierādītu zaldātiem un rekrūšiem, ka par viņiem Domē vienīgi stāv revolūcijas vārdā socialdemokratija.»

No visas Domes frakcijas darbības b. Stučka redz, ka stāvoklis tur nēnormāls. Viņš gan vēl neliek priekšā frakcijas skaldīšanu, bet viņš jūt, ka šeit ir jāspēr nopietni soļi. Tālab viņš pacel jautājumu, ka «socialdemokrātijas biedru uzdevums ir atgādināt frakcijai, vai un iekš kam viņi nepiekrīt vienam vai otram virzienam. Socialdemokrātiskā frakcija Domē runā visas socialdemokrātijas vārdā, un, ja partijas CK nevižo norādīt pareizi socialdemokrātisku virzienu, tad tas jādara pašiem biedriem.»

Biedru Stučku taisni uztrauc mazinieku lumslīšanās ap kadetiem. «Par kadetiem runājot,» saka Stučka, «tiešām atmiņas vecais Vidzemes dziesmu grāmatas pantīņš:

Tas velns, tas vecais viltinieks,
Tas dzen ar spēk' un viltību
No blēdības uz blēdību
Uz ellī kā pa laipu.»

Saistīties ar šo bandu, kura «gaiši pieteic karu socialdemokrātijai», viņš atrod par nepiedodamu. «Metiet pie malas visas tādas cerības!» izsauc viņš ar riebumu. «Kadeti paši dzen pat ticīgākos maziniekus kā pa laipu uz kreiso pusi, un man frakcijas komitejas ziņojuma motīvi, ja tie ir pareizi izlikti birģeļu lapās, izliekas it kā anachronisms iz laikiem priekš 9. marta dienas.»

* * *

Tam pašā «Cīņas» numurā, kurā nodrukāts augšējais biedra Stučkas raksts, ir ievietots vēl otrs raksts, kurš veltīts 1. Maijam.¹ Raksts dod vēsturisku pārskatu par šausmu pilno reakcijas gadu no 1. maija 1906. g. līdz 1. maijam 1907. g.

Pie pašiem vēsturiskiem faktiem mums nav jākavējas. Tie jau ir pazīstami. Aprobežosimies tikai ar svarīgākiem slēdzieniem b. Stučkas rakstā.

«Ja pāris gadu revolūcijas pacēla visas Krievijas tautas apvienību tik spēji, kā to mierīgos laikos nebija spējuši gadu desmiti [un] simti, tad patvaldīgā valdība ar savu pretrevolūcijas spaidu centās panākt tādas pašas sekmes, tautas dažādo šķiru diferencēšanās, nošķiršanās paātrinājumu. Krievijas «senie ļauži», proletariats «plašā nozīmē» šinīs pāris gados sasniedza negaidīti augstu revolucionaras apziņas pakāpi, nostājoties Eiropas un vispasaules proletariata pirmajās rindās; pretim tam — Krievijas «liberalā buržuazija» sasniedza īsā laikā tādu birģeliskās šķiras, antirevolucionaras šķiras pakāpi, ka tā gļēvulībā un antirevolucionismā (revolūcijas ienaidībā) jau var cieņīgi blakus stāties visnobālušākajam Rietumeiropas liberalim.

Šāda ir pagājušā gada raksturīgākā īpatnība priekš Krievijas. Kontrrevolūcija ir staigājusi uzvaras kāra pa plašās Krievijas ārēm un mazās Latvijas kalniem un lejm. Ja pirmā pretrevolūcijas vētra aplauza tikai revolūcijas galotnes, tad tās tālākā gaita rāva un ravēja saknes un meklēja iznīcināt pašus pamatus... Tas viņai nav izdevies un... tagad revolūcija, pēc drīz pusotra gada ārprātīgiem spaidiem un briesmām, nebūt nav nomākta, bet — atkāpusies dažus soļus atpakaļ — no jauna jau sakārtojusi savas cīnītāju rindas un uzvaras droša gaida jaunu kautiņu.»

Šādā pārlicināti optimistiskā garā b. Stučka raugās nākotnē. Tālāk viņš dod mums jau pazīstamo pirmās Domes novērtējumu, — ar viņas «pazīšanu», ar bēdīgi slavenu Viborgas uzsaukumu un kadetu galīgo noslīdēšanu kontrrevolūcijas zaņķi.

Pēc tam viņš apstājas pie tās grūtās iekšējās cīņas, kuru proletariātam nodzīvotā gada laikā nācās izkarot pašu rindās.

«Vajāšana,» saka b. Stučka, «kas 1906. gada pirmajā pusē aizķēra decembra sadursmes vaņģiniekus, tagad noņēmās ar proletariāta organizācijas postīšanu. Socialdemokratijai, kā arī citām socialistiskajām revolūcijas organizācijām nācās cīnīties pret *dezorganizāciju* pašu rindās. Maksimalisti, anarchisti-komunisti, anarchisti—«revolucionarie sindikalisti» — vieni pēc otriem atdalās no apzinīgā proletariāta organizācijām, bet nepātraucot galīgi sakarus ar tām. Šī ciešā saite šo kopā nesaderošo virzienu starpā, kuras ļaunās sekas novēršamas tur, kur ir atklātība, t. i., politiskā

¹ §, Kontrrevolūcijas gads. «Cīņa», Nr. 71.

brīvība, — izrādās par neapprēķināmu postu konspiratīvos apstākļos. Kad visapkārt plosās šausmīgākie spaidi un masu uzstāšanās nav iespējamas, tad iegūst nepelnītu popularitāti «varoņa» drošsirdīgais solis uz savu galvu, terorista atentāts, A.K. skaistais žests un varonīgā pašnāvība... Un, tā kā visam vēl pievienojas anarchista naivitātes neizbēgamais pavadoņnis — provokators un policijas špicelis, tad vajag apbrīnojamā proletariata kustības iekšējā spēka, lai jēl maz noturētos virs ūdens...»

«Un tomēr,» saka b. Stučka, mierīgi lūkodamies nākotnē, «mēs ejam uz priekšu. Dezorganizācijas lielākās briesmas ir pāri. Postošās anarchistiskās tendences mēs sākam pamazām pazīt un pareizi novērtēt. Socialdemokrātijas organisms iet pretim izveseļošanai.»

No nākošā partijas kongresa b. Stučka tālab sagaida nopietnus soļus šī «izveseļošanās» procesa veicināšanai. Bet no 1907. gada 1. maija dienas viņš cer, ka socialdemokrātijā Krievijā vispārīgi un Latvijā sevišķi, sparīgāk nekā agrāk, pacels savu balsi:

Ja krīt mūs' vadoņi un brāļi,
Tad viņu gars pār dzīviem nāk

Lai asinis plūst,
Mēs kausimies,
Līdz vergu ķēdes lūst.

* * *

KSDSP V kongresā (notika Londonā no 13. maija līdz 1. jūnijam) ņēma dalību, pēc «Cīņas» ziņām¹, 279 delegāti ar lemjošām un 42 ar padomdevējām balsīm. Deleģātu starpā no KSDS partijas — 86 lielnieki un 87 mazinieki, 46 poļi, 55 bundisti un 25 latvieši.² «Cik iz līdzšinējām debatēm var spriest,» saka ziņotājs, «tad bundisti ar maz izņēmumiem piesienas krievu maziniekiem, kamēr poļi un apmēram 10 latviešu delegāti — lielniekiem. Īstu mazinieku latviešu delegācijā ir tikai divi, kamēr citi aizstāv tā saukto centra pozīciju.»

No šī ziņojuma redzams, ka Latvijas Socialdemokrātijā pa starpām bija nogatavojusies diezgan noteikta *virzienu* diferenciacija. Viņa noteica visu turpmāko partijas evolūciju un arī biedra Stučkas nākamo pozīciju partijas dzīvē. Viņš gāja stingri un noteikti pa Ļeņina ceļu. Centralajā Ko-

¹ «Cīņas» Nr. 74 pielikums.

² Pēc kongresa materiāliem, 302 delegāti ar lēmeja balsstiesībām pārstāvēja vairāk nekā 150 tūkstošus partijas biedru, tai skaitā 29 LSD delegāti — 13 tūkstošus biedru. — J. V.

mitejā un «Cīņa» redakcijā mazinieciskais virziens pamazām sāk ņemt pārsvaru.

Mēs neapstāsimies ne pie KSDSP V kongresa, ne pie Latvijas Socialdemokratijas II kongresa satura un lēmumiem. Šo abu kongresu protokoli ir visos sīkumos tagad pieejami mūsu lasītājiem. Tikai vēl īsos vilcienos atzīmēsim b. Stučkas pēdējo rakstu, kurš parādījās «Cīņā» pirms viņa pārbraukšanas uz Pēterburgu.

Šinī rakstā b. Stučka no jauna paceļ jautājumu par partijas dalību Valsts domes vēlēšanās.¹ Šoreiz tikai jautājums grozās ap III Domes vēlēšanām, pēc tam, kad 3. jūnijā pēc 3^{1/2} mēnešu ilgas pastāvēšanas II Dome bija atlaista.

Pamatdomas šinī rakstā tās pašas, kuras b. Stučka agrāk izteica sakarā ar II Domes vēlēšanu. Viņš asi uzstājas pret šīs Domes boikotu, vēlreiz pastrīpodams, ka apstākļi pašreiz gluži citādi nekā I Domes laikā, kad boikota taktika bija gluži pareiza. Viņš saka:

«Man jau agrāk gadījies aizrādīt uz to, ka boikots, tāpat kā piedalīšanās vēlēšanās vai vienkārša atturēšanās no piedalīšanās tanīs, nav nekādi principa jautājumi, kas visos apstākļos vienādi šķirami. Nav *absoluti* pareizas taktikas, un taktikas maiņa ir praktisks jautājums, kura šķiršanā mums vienīgās robežas ir s.-d. galamērķis un proletariata šķiras intereses... šinīs robežās taktikas maiņa ir apstākļu jautājums.»

Vēlreiz asi nokritizēdams kadetu nodevības taktiku *budžeta* un *zemes jautājumos*, kuros s.-d. frakcija bija ienesusi priekšlikumu — *atraidīt* valdības uzstādītos priekšlikumus, b. Stučka pieiet tieši pie uzstādītā temata par nākošām vēlēšanām.

«Ko mēs gaidām no nākošām vēlēšanām?» jautā b. Stučka.

Viņš to labi zina, ka no melnsimtnieciski kadetiskās Domes, kuras kompetences pēc II Domes padzišanas vēl lielākā mērā apcirptas, nekas pozitīvs nav sagaidāms. Viņš pat saka, ka «vispārīgi nav no svara, vai viens desmits s.-d. deputātu vairāk vai mazāk. Tie paši desmiti, kas mums bija Domē, bija ļoti dažādi; to starpā bija tādi, kas sēdās no vienas frakcijas otrā, kā maina teatrī sēdekļus. Lielu spēku frakcijā bija maz un nākošā Domē viņu būs vēl mazāk, bet, ja mēs arī tikai dažus cilvēkus iedabūjam, kas Domē var izpildīt partijas centra un vietējo organizāciju vēlēšanās un mājienu, tad arī tas jau būs labs ierocis cīņā pret buržuazijas nodevību, jo jaunajā Domē joprojām ies cīņa ne pret patvaldību (šai ziņā Dome joprojām un vēl stiprākā mērā būs bezvaras iestāde), bet pret birģelības izlīgšanas kāri.»

Tomēr galveno svaru nākošās vēlēšanās b. Stučka piešķir pašam vēlēšanu procesam, kurš plaši jāizmanto *agīcijas* mērķiem. «S.-d. jāizlieto,»

¹ §. Trešās Domes vēlēšanas. «Cīņa», Nr. 77.

saka Stučka, «ikkura masu kustība un masu uzstāšanās savas aģitācijas labā... Mums jāatbild ar to, ka savās kurijās izvedam vēlēšanas, cik spējams, savā garā un virzienā, neraugot uz to, vai jel maz kāds ietiek Domē... Boikots būtu tikai bezspēcīga mājās palikšana, pasīva atturēšanās no jebkādas darbības vēlēšanās... Bet taisni tādēļ, ka patvaldība negrib mūsu piedalīšanos, mums jāpiedalās un jāpārvērš vēlēšanas par masu protestu. ... Vairs nav jābaidās, ka piedalīšanās vēlēšanās varētu novest pie Domes iluzijām; tādu atlicis ļoti maz, un ar tām daudz ja mazliet slimoja tikai pašas Domes kreisās frakcijas, kas pārlieku ticēja savai neaizskaramībai.»

Raksta beigās b. Stučka aizrāda uz zināmu slimību, kura sāk ieviesties Krievijas socialdemokratijā: uz *konspirācijas trūkumu* un uz *legalizācijas* tieksmi, kura, kā zināms, drīz vien izvērtās mazinieckajā spārnā tiešā *likvidatorismā*. Pēdējo pārmēģinājumu b. Stučka izmet arī pret «Cīņas» redakcijas reorganizēto sastāvu, kura kādā rakstīnā esot likusi sajūst, «ka jācenšas novērst visi šķēršļi legalizācijai un īpaši tādēļ jāizsakās pret partizāņu cīņu».

Pret šo b. Stučkas pārmēģinājumu, kurš, kā mums šķiet, bija mazliet pārspīlēts, «Cīņas» redakcijas komisija piesprauž diezgan asu protesta piezīmi, ka biedram § «vismazāk esot tiesību» uz līdzīgu pārmēģinājumu. Redakcijai laikam bija prātā b. Stučkas «legalā marksisma» stažs vecās «Dienas Lapas» laikmetā. Vēlākam laikam šī protesta piezīme ir pilnīgi nevietā.

Astotā nodaļa

REAKCIJAS GADI

1. KRIEVIJAS POLITISKĀS DZĪVES CENTRĀ

1907. gada jūnijā spriedums par b. Stučkas izraidīšanu no Latvijas jau bija izlemts. Bet vēl valdija neskaidrība par viņa turpmāko nometni. Dora Stučka raksta 20. jūnijā¹ savai draudzenei, ka, «spriežot pēc avižu ziņām, mēs jau esam izsūtīti iz Baltijas, bet līdz šim oficiāli mums vēl nekas nav zināms. Jādomā, ka jautājums izšķirsies tuvākās dienās... Kurp mēs laidīsimies — vēl neesam izšķīruši.»

Stāvoklis bija diezgan kļūmīgs, it sevišķi vēl tālab, ka mājā bija noticis nepatīkams incidents. Kā redzams iz Policijas departamenta materiāliem, kuri gan sastādīti dažus gadus vēlāk, bet kuros ziņas par P. Stučkas dzīvi un darbību bija sistematiski sakrātas, Stučka bija 5. maijā apcietināts bijušā II Valsts domes locekļa J. Ozola dzīvoklī «tai brīdī, kad pie pēdējā notika KSDSP Centralās Komitejas locekļu sapulce, kurā piedalījās šīs partijas Pēterburgas kara organizācijas priekšstāvji. 6. maijā viņš tika atsvabināts bez procesa ierosinājuma pret viņu.»² Šādas ziņas sniedz Pēterburgas ochrankas priekšnieks 1913. gada janvarī Policijas departamentam. Par to pašu raksta D. Stučka savai draudzenei uz Vitebsku 1907. g. 22. maijā.

«Pēdējā laikā es tiešām biju ļoti uztraukta... Jūs jau būsiet avīzēs lasījuši tiklab par P. arestu, kā arī par viņa atsvabināšanu... Viņš izlīda puslīdz sauss iz ūdens.»³

Kā redzams iz tālākām ziņām, P. un D. Stučkas nenogaidīja administrācijas lēmumu un patvarīgi aizlaidās uz Somiju. No turienes D. Stučka raksta Z. Ratnerei.

¹ D. Stučkas atklāta vēstule Z. Ratnerei 1907. g. 20. jūnijā.

² Дело Департамента полиции, № 23. Центральный Исторический архив, Москва.

³ Iz D. Stučkas vēstules Z. Ratnerei 1907. g. 22. maijā.

«Mēs aizsteidzāties notikumiem priekšā un izbraucām, nesagaidāmi izraidījuma pavēli, no Baltijas. Un tiešām, 2 dienas pēc mūsu aizbraukšanas pristavs ieradās ar kādu svarīgu papīru un bija ļoti nikns, ka nestapa P. Iv. mājās... Nervi mums abiem drusciņ saplosīti...»¹

D. Stučka gan izsaka domas, ka administrācijai «nekas nebija zināms par P. Iv. darbību un ka viņa to tramda kā varbūtējo Domes kandidātu no Rīgas 2. kurijas».

Tai pašā vēstulē viņa arī sūrojas par smago materialo stāvokli un parādu slogu, kas uz viņiem guļ.

Teriokos, kā jau minēts, b. Stučka bieži satikās ar *Leņinu*. Tur viņiem, starp citu, nācās sarunāties par gaidāmo starptautisko s.-d. kongresu Štutgartē. Stučka stipri sapņoja par līdzdalību šinī kongresā. Un tiešām Leņins izbīdīja viņa kandidāturu lielnieku frakcijas delegācijā uz kongresu, kā redzams iz Stučkas polemikas ar Somu.²

Vispirms tomēr b. Stučkam bija nepieciešama atpūta pēc visiem pārdzīvojamiem un pēc necilvēcīgās darba nastas, kuru viņš pēdējo divu gadu laikā bija iznesis uz saviem pleciem. Somijas saulainā, bet ne karstā vasara viņu manāmi atspirdzināja.

1907. gada augusta vidū b. Stučka dodas uz ārzemēm. Par šo viņa braucienu D. Stučka sniedz sekošas interesantas ziņas:

«Uz Štutgartes starptautisko s.-d. kongresu kā delegāti devās Leņins un Goldenbergs, no latviešu delegātiem — Stučka, Ozols, Jansons-Brauns. Biedram Stučkam Helsingforsā apgādāja kāda somu sātībnieka pasi, un caur Zviedriju un Vācijas devāties uz Štutgarti, Virtembergas galvaspilsētu, kur pirmo reizi notika Vācijā starptautiskais kongress no 18. līdz 24. augustam. Bija ieradies ļoti prāvs skaits delegātu — pāri par 800 cilvēku.

Krievijas] delegācija sastāvēja iz 63 priekšstāvjiem (kopā ar latviešiem, armeņiem, Bundu un eseriem). No lielniekiem — bez Leņina un Goldenberga — atceros Lunačarski, Lītvinovu. No maziņniekiem bija ieradušies visi viņu dižvīri: Pļechanovs, Martovs, Martinovs, Potresovs, Trockis.

Kongress noritēja ļoti dzīvi, jo spilgti un asi nostājās viens pret otru abi Internacionales spārni — revolucionarais un oportunistiskais. Ļoti asas debātes sacēlās jautājumos par militarismu, imperialismu, par soc. dem. taktiku kara gadījumā, par lielvalstu koloniju politiku.

Leņins iegāja kongresa prezidijā kā Krievijas] delegācijas priekšstāvis. Ļoti aktīvu dalību viņš ņēma komisiju sēdēs, bet plenarsēdēs viņš tomēr

¹ Iz *D. Stučkas* vēstules Z. Ratnerei 1907. g. 11. jūlijā.

² *P. Stučka*, Mana «agrārrivolucija» un tās nosebojusi kritika. «Cīņas Biedrs», 1931. g., Nr. 6, 7, 71. lpp.

kautrējās uzstāties. Atceros, ka viņš ar Stučku dalījās savās šaubās, toreiz vēl ne visai svabadi pārvaldot tiklab vācu, kā franču valodu, — vai viņam uzstāties plenumā.

Stučka kongresā iepazinās ar *Kārti Libknechtu*, kurš iekaroja mūsu siltas simpatijas ar savu apburošo vienkāršību un sirsnību satiksmē ar biedriem. Viņš tanī laikā vēl galvenā kārtā darbojās soc[ialdemokratiskās] jaunatnes organizacijās.

No kongresa iespaidiem atminu šādu momentu, kas uz mums atstāja nospiedošu iespaidu. *Aug. Bebelis* savā pārskatā par vēsturiskiem notikumiem no pēdējā — Amsterdamas kongresa 1904. gadā līdz 1907. gadam neieminējās ne ar vienu vārdu par lielo 1905. gada Krievijas revolūciju (!).

Leņins kopā ar Rozu Luksemburgu panāca ar savu revolucionāro uzstāšanos komisijās to, ka tika pieņemts viņa papildinājums rezolūcijā par karu.

Kā delegatam uz kongresu b. Stučkam tika no lielinieku CK izsniegti 200 rubļu braucienam, bet, ieķīlājot lombardā savu pulksteni un manu gredzenu, viņš paspēja mani paņemt līdz.

Uz kongresu bija no Londonas kā viesis atbraukusi biedrene *O. Kovaļevska* (Madamiņa). Tā bija priecīga satikšanās, un ar viņas draudzīgo materialo palīdzību mēs tad laimīgi nokļuvām atpakaļ Teriokos ar 17 kapeikām kabatā. Par 15 kap. es izdzēru tasīti kafijas, un Stučka tukšā dūšā devās uzmeklēt lielinieku CK kasieri Daniševski, kas viņam aizdeva uz 2 dienām 5 rubļus (vairāk kasē nebija), lai varētu pārbraukt uz Pēterburgu.

Tur noīrējām istabēli uz Bolotnajas ielas, un nu sākās tipiska revolucionāra inteliģenta-proletarieša rosīga dzīve. Stučka pārbrauca no kongresa pilns rosmes un iniciatīvas, neskatoties uz pašreizējo revolūcijas neveiksmi. Viņam nebija ne jausmas no revolucionāra atslābuma vai šaubām par revolūcijas tālākām izredzēm. Viņā dzīvoja cieša pārliecība un ticība, ka pēc pirmās sakāves drīzā laikā atkal pacelsies revolūcijas vilnis. Nu vajadzēja vispirms kopot un pulcināt izkliedētos spēkus ap teoretisku partijas organu, dot praktiskai cīņai padziļinātu teoretisku apgaismojumu.

Šo savu plānu viņš paziņoja Leņinam, kurš pilnīgi tam piekrita, un uz Leņina lēmumu CK izsniedza Stučkam 500 rubļus žurnāla izdošanai. Šiem 500 rubļiem pievienojās vēl daži simtnieki, kurus Stučkam izdevās savākt no dažiem socialdemokratijai simpatizējošiem veciem filistriem un koleģiem, un viņš ar visu sparū stājās ar šādu rīcības kapitalu kabatā pie žurnāla realizēšanas.

Pats par sevi saprotams, ka visi līdzstrādnieki rakstīja par velti, nesāņemdami ne graša honorāru. Stučka ar savu biedreni eksistēja no tā, ko Vitebskas koleģi šad un tad atsūtīja par Stučkas atstātām pabeigtām prāvām Vitebskas apgabaltiesā.

Izdevniecības «aparats» sastāvēja iz Stučkas kā galvenā līdzstrādnieka un redaktora, no manis — žurnala korektora, mašīnrakstītājas un tulko- tājas un vienīgā algotā spēka — Bertas Vesmanes, vēlākās baltās Latvijas angļu sūtņa madamas, — kā tehniskā vadītāja.

Grūta bija cīņa ar reakcijas spaidiem. Tiklīdz kā bija žurnala numurs nodrukāts (katram numuram bija dots cits nosaukums — «Atvases», «Jau- nais Pūrs», «Dzirkstele», «Ciba» u. c.), tas vislielākā steigā bija jāizvāc iz tipografijas, lai netiktu konfiscēts. Ne ikreiz izdevās glābt visus numu- rus no konfiskācijas.»¹

Sais pašās D. Stučkas atcerēs ir iepīta vēl sīka epizode iz 1907.—1908. gada ziemas, kura spilgti raksturo b. Stučkas toreizējo materialo stāvokli. Mājsaimnieces ķēkša bija atstājusi dzīvokļa durvis vaļā, un pa to laiku kāds manīgs zaglis no priekšīņas bija nočiepis b. Stučkas ziemas mēteli. Pēdējam nācās kādu veselu nedēļu izturēt «mājas arestu». Viņam gan vēl bija no tēva mantots lāču ādas kažoks, bet tas bija iekļāts Rīgas lom- bardā. Viņš tūlīt telegrafēja uz Rīgu koleģim advokatam Zemgalim, kurš bija tik izpalīdzīgs, ka izpirka kažoku no lombarda un atsūtīja to uz Pī- teriem. Tā drīzumā izbeidzās b. Stučkas «mājas arests».²

* * *

«Izdevniecība» zem firmas «Dzirkstele» sāka strādāt. Pirmais populari zinātniskais krājums, kurš iznāca ar V. I. Ļeņina biedrisko palīdzību, bija rakstu krājums «Atvases»³.

Pirmo vietu «Atvasēs» ieņem b. Stučkas uz siltām pēdām sarakstītais ziņojums par tikko notikušo Štutgartes kongresu. Ziņojums parakstīts ma- ziem burtiem -ps.⁴ Tā kā b. Stučkam aiz minētiem iemesliem pašam nā- cās ar saviem rakstiem piepildīt vismaz pusi no žurnala loksniem, viņš bieži mainīja savu parakstu. Aiz konspiratīviem iemesliem nācās arī at- mest sakompromitēto «§» parakstu. Divos «Dzirksteles» izlaistos «Atva- ses» numuros mēs tad arī sastopam sekošos parakstus: -ps, PS, P.St., Ve- terans. «Dzirksteles» sludinājumā tuvāko līdzstrādnieku sarakstā minēti P. Dauge, Fr. Roziņš un P. Stučka. Bet jau otrā «Atvases» numurā mēs sastopam arī Jansona un Daniševska rakstus, kā arī četrus Raiņa dzejo- ļus. Kādā P. Stučkas vēstulē⁵ ir minēts, ka viņš gribējis griezties arī pie F. Meringa un Rolandes-Holstas ar uzaicinājumu ņemt daļību žurnālā.

¹ Iz D. Stučkas atcerēm.

² Turpat.

³ «Atvases» — populari zinātnisku rakstu krājums. «Dzirksteles» apgādiens, Nr. 1, Pēterburgā, 1907. g.

⁴ -ps, Starptautiskais socialistu kongress Štutgartē, 3.—21. lpp.

⁵ Iz LKP AB archiva.

Savā ziņojumā par Štutgartes kongresu Stučka dod īsu vēsturisku pārskatu par starptautiskās strādnieku kustības gaitu, sākot ar I Internacionales kongresiem zem Marksa un Engelsa tiešās vadības, un tad pāriet pie II Internacionales raksturojuma.

Kamēr pirmie kongresi, runājot b. Stučkas vārdiem, «bija drīzāk delegātu sabraukšana, aiz kuriem nebija proletariata», un kuri bija «mēģinājumi caur uzsaucieniem no augšas celt dzīvē starptautisku strādnieku kustību», — tikmēr uz I Internacionales tradīcijām patiesā *strādnieku* kustība izauga pēc Internacionales atdzimšanas. «*Pirmais patiesais strādnieku pasaules parlaments*, kas tiešām pamatojās uz vietējām nacionalām apzinīgā proletariata partijām,» saka Stučka, «sanāca uz vācu partijas iekustinājumu Parīzē 14. jūlija dienā 1889. g.» Viņam sekoja kongresi — Briselē 1891. g., Cīrihē — 1893. g., Londonā — 1896. g., — kuros socialistiskais proletariats pamazām atkratījās no anarchistiskā virziena, kurš «kā birģeliskās sabiedrības piedeva līdzīgi dadzim pieķērās proletariskajai internacionālajai kustībai un ne tik viegli ļāvās sevi nokratīt».

Pēc Parīzes kongresa 1900. gadā, kurš jau bija svabads «no šī norobežošanās darba», [II Internacionale] reprezentēja tiešām *socialistisko* strādnieku kustību. Pēdējā turpmāk arī saistījās ar strādnieku *arodniecisko* kustību.

1904. gadā II Internacionales kongress sanāca Amsterdamā,¹ kurā pirmo reizi piedalījās arī latviešu strādnieku kustības delegācija.

Salīdzinot Štutgartes kongresu ar iepriekšējiem kongresiem, b. Stučka atzīmē, ka, no vienas puses, šī kongresa nepārredzamais delegātu skaits no visām pasaules malām liecina, «ka socialismis ir tiešām jau starptautiska vara». Bet, no otras puses, viņš pastrīpo agrākās «jaunatnes aizgrābtības trūkumu» un «filisterisku mierīga darba štimungu».

It sevišķi pēdējais zīmējas uz vācu delegāciju. «Tā pati partija,» saka b. Stučka, «kas vēl 3 gadus atpakaļ Amsterdamā gāja revolucionārā virziena priekšgalā, tagad ar savas delegācijas vairumu centās būt mērenākā starp mērenajiem. Patriotiskais imperialismis vilnis, kas pārklājis Vāciju pēdējos gados un nav atstājis neaiztiktas proletariata masas, acīm redzot bijis par ņemeslu tādai parādībai.»

Nav tālab brīnums, ka Štutgartes kongresā — kā pareizi aizrāda b. Stučka — revolucionari vadošā loma piekrita *Krievijas* socialdemokrātijai, kuras priekšlikumi — kā viņš saka — te spēlējuši tādu pašu lomu, kādu Amsterdamas kongresā spēlējuši vācu delegācijas priekšlikumi (attiecībā uz s.-d. piedalīšanos buržuaziskās ministrijās. — *P. D.*).

¹ Par b. Stučkas darbību Amsterdamas kongresā sk. šā darba nodaļu «Ceļā uz vienību». — *P. D.*

Svarīgākie kongresa punkti, pie kuriem b. Stučka apstājas, ir *militarisma* jautājums, strādnieku *arodnieciskās* kustības attiecības pret strādnieku *politisko partiju* un *koloniju* jautājums no s.-d. viedokļa.

Militarisma komisijas sēde vilkās veselas 4 dienas un izsauca karstas debates. No iesniegtām 3 rezolūcijām Augusta Bebeļa rezolūcija tika likta «pamatā». Viņa, kā saka b. Stučka, «bija itin pareiza no s.-d. stāvokļa, bet tā neapraudzīja jautājumu visā viņa pilnībā. Tā bija rezolūcija pret karu, bet ne pret *militarismu*, un arī pret karu tikai kā pret kapitalisma konkurences cīņas seku pasaules tirgū. Kamēr pastāvēs kapitalisms, būs kari, ja tos vien nepadarīs neiespējamus 1) bruņošanās pārmērīgie upuri naudā un cilvēkos... un 2) caur bruņošanas izsaukta tautu sacelšanās pret šo sistemu.»

Krievijas delegācija (Leņina priekšlikums) papildināja un pārlaboja Bebeļa aprobežoto rezolūciju. Bebelis gan piekrita šiem papildinājumiem. Viņš pat nepretojās krievu delegācijas izbīditajam masu streikam kā protestam pret karu, bet viņš pretojās «tādiem pārlabojumiem, kas var izcelt vajāšanas pret partijas legalo pastāvēšanu (!)».

Kauču mīkstinātā formā, Bebeļa rezolūcija tomēr izgāja cauri ar Krievijas delegācijas pārlabojumiem un papildinājumiem.

Otrs jautājums, kurš ne mazāk svarīgs, bija jautājums par *attiecībām starp arodnieciskām biedrībām un strādnieku politisko partiju, socialdemokratiju*. Par viņu b. Stučka solās citreiz dot sīkāku apcerējumu, bet šeit tikai sniedz īsu pārskatu.

Sinī jautājumā dažādās zemēs ne tikai aplūkojamā laikmetā, bet vēl līdz mūsu dienām valda liela juceklība. «Ir virziens,» saka Stučka, «kas arodniecisko biedrību uzskata par kaut ko zemāku nekā politisko partiju un grib uzsvērt to, ka arodnieciskai kustībai kā cīņai ap ikdienišķām lietām jāpadodas visās lietās politiskās partijas mājieniem, priekš kuras arodnieciskās biedrības ir tikai partijas propagandas lauks. — Otrs, pilnīgi pretējs virziens atzīst *vienīgi strādnieku arodniecisko kustību* un noskatās uz politiku kā uz lietu, ar kuru vai nu strādnieku šķirai nemaz nav jānodarbojas jeb kura ir birģelisku politiķu darīšana un uz kuru tādēļ strādnieku šķira var darīt zināmu iespaidu vai kuru tā var izlietot zināmos gadījumos savā labā, neatzīstot sevišķas *strādnieku šķiras politikas*.»

Pēdējais virziens bija pieņēmis ļoti bīstamus apmērus Francijā, pa daļai Itālijā un arī Holandē *sindikālisma* formā, draudēdams vai pavisam izspiest socialdemokratiju kā politisku virzienu. «Franču sindikālisti,» saka b. Stučka, «ir tipiski anarchisti, neraugoties uz to, ka tie to ne visi atzīst un ka tie atzīst strādnieku šķiras organizācijas nepieciešamību. Paraugiet tikai viņu teorijas, kā viņi cer caur «tiešo uzstāšanos» gūt 8 stundu darba dienu jeb pārlēkt uz socialismu! Naivākais utopists terorists jeb anarchists to lietu neiztēlos naivāk nekā viņi.»

Ievērojot šādus un vēl citus anarchistiskus un oportunistiskus virzienus starptautiskā strādnieku kustībā, kongresam bija «jāatrod pareizā līnija, lai nošķirtu no socialisma to, kas nav socialistisks, lai atraidītu katru ne-revolucionārā oportunisma ieviešanos un tomēr dotu noteiktu kopēju direktīvu visu zemju proletariātam».

Pēc ļoti asām debatēm, kurās Beļģijas delegāts *de Brukers* pierādīja, ka «šķiras arodnieciskai un politiskai kustībai jābūt apvienotai *ar organiskām saitēm*», — viedoklis, kurš gandrīz vārdiski sakrīt ar KSDSP un Latvijas Sociāldemokrātijas Londonas kongresos pieņemto rezolūciju, — kamēr vācu oportunisti tam bija pretī un krievu maziņu teoretiskais *Pļechanovs* grasījās aizstāvēt *absolūto* arodnieciskās kustības *neitralitāti*, — galu galā kongress pieņēma rezolūciju, kura — kā b. Stučka saka — «neskan pēc neitralitātes un ir drīzāk vistuvāk Londonas kongresa un LSD uzskatiem». Tomēr īstas noteiktības šinī jautājumā mēs kongresa lēmums neredzam.

Trešais jautājums, kuru b. Stučka izceļ iz kongresa darbības, ir jautājums par *koloniju* politiku.

Debates par šo jautājumu bija diezgan skandalozas. Vācu oportunisti, it sevišķi komisijas sēdēs, bija pilnīgi noslidējuši vācu valdības imperia-listiskās politikas virzienā, un viens no treknākajiem bernšteiniešiem — Dāvids pat plenumā balsoja par labu buržuaziskai koloniju politikai. Tomēr galu galā arī šinī jautājumā — zem nenoliedzama krievu delegācijas iespaida — kongress izteicās nosodoši pret bernšteiniešu izbīdīto «socialistisko koloniju politiku, jo koloniju politika pamatojoties uz vienas tautas apspiešanu caur otru, kamēr socialismis neatzīst ne kaut kādas apspiestības».

Pie citiem jautājumiem b. Stučka vairs nekavējas. Viņš tikai beigās atzīmē lielisko iespaidu, kādu atstājušas atklāšanas un apsveikšanas runas kongresa pirmajā dienā, kā arī lieliskais atklātais mītiņš, kurš sekoja kongresam un kurā piedalījās ap 60 000 cilvēku. «Tas bija kaut kas neredzēts,» saka b. Stučka, «uz Vācijas pusabsolutistiskās teritorijas, kā jau vispār bija kas negaidīts — šī kongresa netraucēta norisināšanās Vācijas robežās, izņemot vienīgi angļu delegāta Kvelča izraidīšanu dēļ Hahas kongresa apvainošanas.»

Par to, ka A. Bebelis savā referatā ne ar vārdu nebija minējis par Krievijas 1905. gada revolūciju, Stučka taisa sekošo piezīmi:

«Sekretariāts ar nožēlošanu atvainojās, ka par Krievijas vispār un Latvijas kustību sevišķi neesot pārskata. Tie iesniegti aiz saprotamiem iemesliem par vēlu un iznākšot papildu sējumā.»

Ātrāk gan jādomā, ka Bebelis, kuram Pļechanova viedoklis ar viņa «nevajadzēja ķerties pie ieročiem» stāvēja tuvāk, pagāja Krievijas notiku-

miem kļuvis ciezdams garām, baidīdamies no asām sadursmēm starp Krievijas delegācijas abiem virzieniem, kas būtu iztraucējis kongresa miermīlīgo atmosferu.

* * *

Tai pašā «Atvases» 1. numurā, kurā ievietots b. Stučkas kongresa ziņojums, sastopam plašāku apcerējumu par *nacionalo* jautājumu.¹

Par b. Stučkas viedokli nacionalajā jautājumā mums jau vairākkārt bija runa sakarā ar LSD apvienošanos ar KSDSP. Šinī rakstā jautājums ievērojami padziļināts un nostādīts zinātniski...

P. Stučka savā rakstā iziet no konkrētās situācijas Latvijā, kur tautiskās sadursmes pieņēma ļoti sarežģītu raksturu un radīja ļoti bieži nepareizas baumas par LSD nacionalā jautājuma izpratni. Viņa raksta mērķis ir izkļaidēt šīs nepareizās baumas un nostādīt jautājumu objektīvi zinātniski.

«Kad noskatās no tālienes,» tā iesāk b. Stučka savu rakstu, «tad jādomā, ka tā ciņa, kas notiek Baltijā starp iedzītajām tautām un ienācējiem — vāciešiem, būtu skaidri un šauri *tautiska* ciņa. Tā viņu arī parasti saprot cittautieši, kas nepazīst vietējos apstākļus, un uz šī pamata tad arī vācu melu tenkas par latviešu revolucionāru nationalistiskām tendencēm atrada ticētājus visplašākajās krievu tautas aprindās.

Bet ne vien no tālienes noskatoties! Kas gan neatmin, kā vēl nedaudz vairāk nekā 10 gadus atpakaļ latviešu birģeļi klupa virsū tā sauktajai «jaunajai strāvai», kura bija uzdrošinājusies noliegt tautību ciņai to cēlo *vis-tautisko* nozīmi, kādu viņai līdz tam laikam mēdza piekārt, un *kura pirmo reizi Latvijā* ieminējās par *dažādu* šķiru starpībām ikvienā tautā un *ikvienas* šķiras interešu kopību *dažādu* tautību vidū.»

La! izšķirtu jautājumu par tautisku vai šķiras pretišķību nozīmi, b. Stučka vispirms pakavējas pie paša tautas jeb nacijas jēdziena.

Visai bagātu materiālu priekš šī jautājuma analīzes viņam sniedz Oto Bauera grāmata «Nacionalais jautājums un socialdemokratija»², kauču, kā b. Stučka pašā sākumā atzīmē, «var nebūt vienis prātis ar viņa domām».

Stučku neapmierina Bauera «nacijas» definējums. «Oto Bauers», saka Stučka, «jēdzienu «nacija», «tauta» izskaidro iz jēdziena «tautas raksturs», nosaukdams to miesisko un garīgo savādību kopsumu, kas atšķir vienu tautu no otras, par «tautas raksturu.»»

Arī Bauers neliedz, ka šis tautas raksturs nav kaut kas pastāvīgs, negrozīgs, bet viņš šī rakstura pārgrozību izskaidro galvenokārt bioloģiski,

¹ P. St., Tautību — vai šķiru ciņa. «Atvases», 1907. g., Nr. 1, 35. — 58. lpp.

² Otto Bauer, Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie.

uzsvērdams, ka sevišķi tās rakstura īpašības, kas izrādījušās par vizituzrīgākām cīņā uztura dēļ, pāriedamas no dzimuma uz dzimumu, atspoguļojas veselu tautu paaudzēs, un — kā b. Stučka atzīmē — «tautas raksturs tādā kārtā kļūst par tautas sastingušu vēsturi».

Nē, saka b. Stučka, — «nekad tautība nav saprotama vienīgi kā iedzimtība, vienīgi kā *dabiska kopība*, jo ikkura cilvēka īpašības netop noteiktas tikai caur iedzimtību, bet arī caur tiem apstākļiem, kuros viņš pats dzīvo. *Tautība nav vienīgi dabas kopība, bet arī kultūras kopība.*»...

Stučka diezgan sīki apstājas pie Bauera izbīdītā «rakstura» kā noteicošā momenta tautības jautājuma izpratnē. «Mums jāievēro arī tas,» saka viņš, «ka arī šķiras vai amata piederība izpaužas īpašās rakstura kopībās, kas apvieno dažādu tautību *vienas šķiras* (piem., proletariata) vai *viena amata* (piem., burtliča) locekļus, un ka šīs šķiras vai amata rakstura kopības var pat ņemt pārsvaru pār tautas rakstura kopību vai dažādību. Tātad pats par sevi «tautas raksturs» mums vēl nekā neizskaidro, bet tas pats prasa no mums izskaidrojumu.»

Rodas jautājums: «*Kādēļ* vienas tautas piederīgiem ir vienāds tautas raksturs? Vieni to izskaidro caur sevišķu noslēpumainu *tautas garu*, tautas dvēseli... Uz šī tautas gara veselību tad arī dzēra mūsu pirmie «tautieši». Bet tas vēl nebija nekāds izskaidrojums, un galu galā arī tas krita, tiklīdz zinātne apgāza gara jeb dvēseles no ārējās pasaules neatkarīgo eksistenci un pierādīja, ka gars un miesa nav šķirami.»

Bet ne tikvien šāda «spiritualistiska» pieceja nedod atbildi uz tautības jautājumu, — arī dabaszinātniskais materialisms to nedod. «Materialisti,» saka Stučka, «bez runas tālāk tikuši nekā pirmie (t. i., spiritualisti. — *P. D.*), jo tie iziet no nenoliedzamā fakta, ka pastāv ne vien cilvēka — individa īpašību, bet arī veselu rasu savādību *iedzimtība*. Bet ne viena, ne otra teorija nav pietiekoša.»

«Ja tautu apvienotu vienīgi dabas kopība,» turpina Stučka, «tauta jo drīz saskaldītos ciltīs un vēl mazākās grupās, kas savas atsevišķās īpašības, pateicoties vietējiem iespaidiem, arvien jo tālāk attīstot, arvien jo vairāk viena no otras atšķirtos un nevis apvienotos.»

Un viņš nāk pie slēdziena, ka «tikai *kopējās kultūras iespaidi* panāca cilšu apvienošanu tautās... Tie apstākļi, kuros cilvēki ražo savu dzīves uzturu un kuros tie savstarpēji dala sava darba augļus, — noteic ikkuras tautas... vēsturi, bet tanī kārtā, kādā zināma tauta ražo un izdala savu dzīves uzturu, pamatojas arī zināma kultūra, gara dzīve... Tikai kā kultūras kopību apskatot tautu, mēs stājamies uz drošākiem pamatiem... Tikai tauta kā kultūras kopība mums norāda uz pareizo pētišanas ceļu, proti, uz *cilvēces vēsturi.*»...

Pēc tam kad b. Stučka bija devis noapaļotu tautības jēdziena formulējumu, tas pārgāja tieši pie *latviešu tautības*, mēģinādams apskatīt, «zem

kādiem apstākļiem iedzimtās rases īpašības pārvērtās un pārgrozījās par tautas raksturu un kā izcēlās tautiskie centieni un viņu izpaušanās ārēji tautiskā cīņā un tautību naidā».

Se nu b. Stučka dod sikāku vēsturisku pārskatu par latviešu tautas izcelšanos, pie kura mēs plašāk kavēties nevaram. Atzīmēsim tikai raksturīgākos momentus iz vēsturiski tuvāk stāvošā perioda — no vāciešu ienākšanas Latvijā.

Toreiz Latvijā «dzīvoja vairāk dažādu cilšu, kas piederēja pie latviešu «tautības», tā zemgaļi, laikam arī kūri, tālāk no krievu kroniķiem minēti letgaļi u. c. Šo cilšu «latviskā tautība» pastāvēja vienīgi iekš tā, ka tās bija cēlušās no viena kopēja celma un runāja vienādā valodā, kaut arī dažādās izloksnēs.»

«Kas toreiz apvienoja dažādās ciltis?» jautā b. Stučka. «Pirmā kārtā kopējais cilts celms, t. i., dabiskā kopība, ar kuru te saprotama kopēja valoda, vienāda dievu ticība, tikumība. Saprotams, šinī iedzimtības kopībā jau piekrita loma arī toreizējai pirmatnējai kulturai... Par *vienīgu latviešu tautu* toreiz vairs jeb vēl nevarēja būt runas. Iedzimtā vienība dažādo cilšu starpā jo dienas jo vairāk zuda, jo neradās nekas, kas šīs ciltis lai apvienotu. Kareivju kārtā, kas arī pie šīm ciltīm jau sāka attīstīties un kas citur mēdz būt par pirmo *vistautisko* apvienotāju, še apvienoja tikai katru cilti par sevi, bet ne dažādas vienas tautas ciltis savā starpā, jo ciltis cita citu apkaroja.»

Tālāk b. Stučka aizrāda, ka šo atsevišķo cilšu kareivju kārtas ar laiku būtu apvienojušās kopējā vistautiskā kareivju kārtā, ja vācu ienācēju militārais pārsvars viņus nebūtu pa daļai izkļiedējis, pa daļai apkāvis, pa daļai asimilējis ar uzvarētāju kareivju kārtu.

Latvijas izkaisītās ciltis nokļuva verdzības un dzimtbūšanas stāvoklī. Pēdējais bija par iemeslu, ka «pagasts no pagasta vairāk sāk atšķirties viens no otra ir valodas, ir apģērbu ziņā nekā agrāk dažādas ciltis un vēl agrāk dažādas tautības. *Nav latviešu tautas*, ir tikai «nevācu» zemnieki («undeutsche Bauern»).

Bruņniecības vara, zem kuras pēc vāciešu ienākšanas gadsimteniem stāvēja latviešu zemniecība, sāka sašļukt, kad kapitalisms arī Latvijā iesāka savu uzvaras gaitu. Rodas jauna kultura — *pilsoniska* kultura. Latvijā šī kultura sākumā bija vārda pilnā ziņā *vācietības*, *vācu bruņniecības* un vēlāk *vācu birģelības* piederums; latviešu (t. i., nevācu) elements noslidēja arvien jo dziļāk verdzībā un līdz ar to tumsībā. Rīgas pilsēta ar savu augsto kulturu 18. gs. beigās ieņēma vācu pilsētu starpā ne pēdējo vietu... Un, ja mēs sastopam lielās franču revolūcijas atskaņas arī latviešu mutē, tad tie ir atkal *vācieši*, kas ārzemju augstskolās smēlušies jaunlaiku idejas (Merķelis un ap viņu daži citi).»

Tālāk b. Stučka apstājas pie dzimtbūšanas atcelšanas Latvijā kā kapitalisma attīstības tiešās sekas, pie latviešu zemniecības diferenciacijas procesa un tautiskās buržuazijas izcelšanās līdz ar mums jau pazīstamo *tautiskās atmodas* laikmetu. Par pēdējo jau bija runa mūsu darba sākumā. Šeit atzīmēsim tikai raksturīgos momentus, ar kuriem b. Stučka izskaidro *tautību naida* un *tautiskās cīņas* atrisināšanos.

Tautību naidam starp vāciešiem un latviešiem bija savs dabiskais iemesls. «Latviešu zemnieku,» saka Stučka, «dirāja *vācu kungi*... Bet... tas vēl nebija tautību naidis tai veidā, kā mēs to saprotam tagad.»

Citādi bija, kapitalismam attīstoties. Zemnieku-saimnieku šķira, neraugoties uz visiem spaidiem, pēc dzimtbūšanas atcelšanas sāka pacelties. Latviešu starpā radās naudenieki. Ne tikai bezzemnieki, darbu meklēdami, spraudās pilsētā, rūpniecībai attīstoties, bet arī «cumptīgajiem amatniekiem, ģildes tirgotājiem un inteligēntajiem darbiniekiem, t. s. literātiem (ārstiem, advokātiem u. tml.) sāka draudēt konkurence no patlaban atmostošās latviešu tautas locekļu puses», un sakarā ar to «vispirms *vācieši kļuva par «tautiešiem»*, t. i., sāka vilkt vācu tautisku meldiju un uzstājās pret svešinieku iespēšanos savās rindās...

Nevajadzēja liela kapitāla, lai toreiz iesāktu ienesīgu veikalu. Un, raugi, tiklīdz muižas sāka lauku mājas pārdot, viens otrs zemnieks-saimnieks pārdod mājas tiesības jeb, nevarēdams maksāt lielās pirkšanas iemaksas, saņem «abstraktu» un dodas pilsētās. Blakus ar to iet zemnieku jaunās paudzes dziņa pēc skolām.»

Konkurences cīņa starp abām tautībām atrisinās uz visām pusēm. Latvietība paceļ galvu. Latvietis — pilsonis vairs nekaunās no savas agrākās «bauru» valodas. «Kārķļu vācietība» krīt neslavā. Latviešu turīgo slāņu sabiedriskā pacelšanās «revolucionīze» viņu prātus. «Tautība kļūst,» saka Stučka, «skaidrā veidā par *konkurences* līdzekli. Pie inteligētās profesijas par tādu konkurences līdzekli top jau ne vien tautība, bet tieši *tautiskais naidis*; te vācu monopolistam (advokatam vai ārstam utt.) latviešu «*tautiskais*» konkurents izliekas jau tieši par «*tautisku musinātāju*», «*nihilistu*», «*socialistu*» utt.»

So tautību naidu, protams, nerada «*tautiskie centieni*» paši par sevi. «*Naidu rada,*» saka b. Stučka, «*konkurence dažādu materialu interešu un, proti, dažādu šķiru interešu starpā: tautiskais ienaidis nav nekas cits kā pārveidots šķiru naidis.*»

Toreiz šis *šķiru* raksturs vēl nebija rokām taustāms. «Latviešu lielgruntnieku un latviešu lielburžuazijas šķiru vēl nebija,» saka Stučka, «un strādnieku šķira tā pilsētās, kā uz laukiem vēl dusēja neapzinības miegā. Caur to toreizējie pilsētu sīkie veikalnieki, zemnieki-saimnieki un viņu ideologi jeb — zinātniskā terminoloģijā — pilsētu un lauku sīkburžuazija izlikās

par visas tautas reprezentanti... Citādi tas bija, tiklīdz vienup sāka rāties arī latviešu *dižburžuazija* ar savu «aristokratiju» — «tām svētītām dzimtām» un tiklīdz otrup sāka atmosties no neapzinības miega *strādnieku šķira*.»

Latviešu sīkburžuazija, uzstādamās par visas tautas interešu paudēju, arī literatūrā nostādīja *tautības* principu kā visu šķiru apvienotāju. Stučka citē «Rīgas Avīzi» ar viņas vecveco leitmotīvu: «Latviešiem nevajag šķelšanās šķirās un partijās, bet visai latviešu tautai vajag būt vienai vienīgai latviešu tautiskai partijai.» Slavenais Ulmanis mūsu dienās, lūk, arī pasludina visās savās runās, ka līdzīgu stāvokli Latvija pašulaik esot sasniegusi.¹

Toreiz, t. i., kamēr lielrūpniecība bija vienīgi vācu rokās, «bija itin dabiski,» kā b. Stučka saka, «arī rūpniecības strādniekus ievilkt tautiskos centienos... Cīņa pret *vācu* fabrikantu un nevis pret fabrikantu kā izmantotāju pašu! Uz laukiem saimnieki bija tie, kas cīnās pret vācu kungiem, un viņi labprāt mēdza uzsvērt, ka viņiem šinī tautiskā cīņā ejot grūtāk nekā kalpiem, kas taču dabūjot ciešu un gatavu algu un kungiem nekā nemaksājot.»

Šī idile tomēr grozās. «Pamazām sāk... atmosties *strādnieku* šķira. Arī uz laukiem vietām kalpi nebaidās nodedzināt sava tautieša — saimnieka riju vai klēti, tā pirmatnēji un neapzinīgi parādīdami savu šķiras naidu. Parādās pat pirmie kalpu aizstāvji presē: Mātera «Baltijas Zemkopis» un vēlāk «Dienas Lapa» — pirmajā virzienā. Sīkbirģeliskais demokrātisms šē jau jautas ar strādnieku šķiras centieniem, bet viens, kā otrs vēl neskaidri un neizprasti...»

Tikai pāriedami legalā marksismā zem «jaunās strāvas» nosaukuma, dienlapistī nostājās pilnīgi kritiski pret visu tautisko kustību un pret visu, kas aiz tās slēpās.»

Kapitalistiskai rūpniecībai attīstoties, uz pilsētām sāk plūst ne tikai naudīgākie zemnieki iz saimnieku vidus, bet taisni otrādi — arī strādnieki iz nabadzīgās zemniecības. «Pilsētās rodas liels pieprasījums pēc *proletariēšiem*: lauku kalpi bēga bēgšus uz pilsētām, lauki «izmirst», pilsētas pieaug lēcieniem. Rodas apzinīga strādnieku kustība, kas stājas uz šķiru cīņas stāvokli. Latvietis strādnieks pats savām acīm redz, ka viņu izmanto tāpat un pat vairāk latvietis uzņēmējs nekā vācietis.»

««Nost ar tautību kā šķiras pretišķības noslēpēju!», «Lai dzīvo *starp-tautiskā* socialdemokratija!», «Nav tautību naida, ir tikai šķiru pretišķības, un visu tautību strādnieki ir kopā viena vienīga strādnieku šķira», — tādas domas ņem pārsvaru strādnieku galvās,» — raksta b. Stučka.

¹ Tas ir, 1936. g. — Red.

Latviešu buržuazija tagad atkal no jauna sāka tēpties tautiskos apģērbos. Socialistus nolādēja par «kosmopolitiem», par «tēvijas pārdevējiem». «Tautības strāva vēl pacēlās. Un, kad iestājās bargā naudas krīze, kurā vācu bankas latviešiem kreditu gandrīz galīgi uzteica, tad... sacēlās pavisam neredzēts «tautiska ienaida» jandāliņš buržuazijas starpā, — bet to vairs neviens visai nopietni neņēma.»

«Un tad uznāca revolūcijas laiki, kurā ļoti plašas latviešu sīkbirgeļu aprindas piedalījās līdzīgi un pat buržuazija it kā labvēlīgi klusēja, redzēdama savu vācu konkurentu likteni apzieģelētu.»

1905. gada revolūcijas vilnis dzemdēja pavisam jaunas parādības. Pirmkārt, latviešu strādnieku kustības rindās — kā b. Stučka atzīmē — bija iestājušies ap 2000 vācu biedru, kas bezgalīgi satracināja vācu buržuaziju. No otras puses — latviešu proletariats savu šķiras naidu virzīja ne tikai pret vācu, bet arī pret savu pašu «tautisko» buržuaziju. Šie fakti tuvināja abu tautību buržuaziju kopēju interešu solidaritātē. Šī šķiru solidaritāte izpaudās arī Valsts domes vēlēšanu gaitā, — tiklab pirmajā Domē, kuru latviešu revolucionarais proletariats boikotēja, kā arī nākošās vēlēšanās, kurās viņš cīnījās ne par «tautisko», bet par proletarisko kandidātu.

Nobeidzot savu interesanto rakstu, b. Stučka taisa sekošos slēdzienus:

«Kamēr saimnieciskas atsavināšanās cīņa tērpās tautiskā apģērbā, tautības naid gan jaucās šīnī cīņā, bet tas tikai *pavadīja* brīvības cīņu, neslēpdams tās isto, materialo pamatu. Pārvērdzamās par konkurences cīņu vācu lielburžuazijas un latviešu sīkburžuazijas un viņu ideologu starpā pēc tirgus un kundēm, tautiskā cīņa un tautības naid kļuva apzinīgi vai neapzinīgi par līdzekli slēpt savas savtīgās, materialās šķiras intereses. Beigās, strādnieku šķirai atmostoties un latviešu lielburžuazijai nodibinoties, naid pret cittautībām un tenkas par visas tautas vienādām interesēm (bez šķiras un kārtas starpībām) ir liekulīgs līdzeklis aizsiet plašajām masām acis par šķiras pretišķībām katras tautas vidū un strādnieku šķiras starptautisku solidaritāti. Šīnī gadījumā latviešu «tautiskie centieni» pārvēršas par aizklātu cīņu pret pašu, t. i., latviešu tautu, tas ir, viņas strādnieku šķiru. Tikai strādnieku šķiras apzinības atmošanās norauj šo lieko ģīmi un parāda mums patieso ainu: *ne tautību, bet šķiru cīņu*...»

Ar to ir izskaidroti, bet ne atmesti — tautiskie centieni. Tautisko centienu saturs un tautiskā jautājuma nozīme mainās, bet ne nozūd.»

Ar to, kā tautības jautājums jāsaprot no strādnieku šķiras viedokļa, kā arī ar tautiskā jautājuma nākotni b. Stučka apsola vēl tuvāk nodarboties turpmāk. Konkrēti viņš to mēģināja pēc savas labākās pārlicības izvest dzīvē Padomju Latvijas periodā, par kuru būs runa šī darba otrā sējumā.

P. Stučkas raksts «Agrarprogramma vai agrarpolitika», kurš arī ievietots žurnālā «Atvases»¹, ir polemikas raksts, kas vispirms virzīts pret mums nezināmu autoru «Str.», kurš sarakstījis publicistiska rakstura apcerējumu «Agrarjautājums un L[atvijas] Socialdemokratija». Reizē b. Stučka apstājas arī pie Roziņa zem burta «A» «Atvases» pirmajā numurā ievietotā raksta par agraro reformu.²

«Abiem rakstiem,» saka b. Stučka, «ir kopējs tas, ka tie abi izteic nožēlošanu, kādēļ Latv. s.-d. neesot savā programā uzņēmusi arī sevišķu agrarprogramu.» Pirmā autora raksts ietver nepamatotu uzbrukumu š-am, it kā viņš esot uzstājies pret muižnieku zemes konfiskāciju, pie kam viņš pats izsakās par zemes «municipalizāciju». Par «A», t. ī., Roziņa rakstu Stučka izsakās ļoti slavējoši, jo viņa autors sniedz «visai interesantu un pilnīgi oriģinālu agrarreformu projektu, kas pelna visnopietnāko ievēribu».

Kādu mērķi uzstāda b. Stučka savā rakstā? Viņš saka:

«Ja es stādu jautājumu — agrarprogramma vai agrarpolitika, — tad es gribu uzsvērt, ka mums jāapdomā, vai mūsu prasības pēc agrarreformām ievieojamas programā jeb pietiek ar to, ka programā atrodas tās pamata prasības, iz kurām var atšķetināt to *agrarpolitiku, kādu s.-d. grib un var vest vai pabalstīt tagadējā momentā.*»

Biedrs Stučka stāv uz tā viedokļa, ka *programu* kā tādu nedrīkst pārāk bieži mainīt. Programā, lūk, jāizteic galvenās attīstības tendences un cīņas mērķis, kamēr taktikai — kā to vairākkārt redzējām b. Stučkas rakstos — jābūt elastīgai, un viņa jāpiemēro grozīgajiem apstākļiem.

Izejot no KSDSP pašreizējā stāvokļa, b. Stučka atkārto to, par ko viņš jau savā laikā rakstīja sakarā ar 1906. gada apvienošanās kongresu, — proti, ka Krievijas apstākļi nav pielietojami Latvijas apstākļos, ka krievu biedru tieksme ievilkt revolūcijā «zemniecību» caur zemes izdališanas solījumu priekš Latvijas apstākļiem neder, jo pēdējā «vienkārši vairs tādas «zemniecības» kā kopjēguma nav». Solīt zemi latviešu *proletarizētai* «zemniecības» daļai, kura jau atrodas zem tieša partijas iespaida un cīnījās ne par savu «kaktiņu un zemes stūrīti», bet 8 stundu darba dienu un citām s.-d. prasībām, b. Stučka turēja par taktisku kļūdu.

Leņins zināja šo b. Stučkas viedokli un neprotestēja pret šādu jautājuma principālu nostādni.

Bez tam b. Stučka nebūt tik ietiepīgi neprotestēja pret agrarās programmas izstrādāšanu, kā to viens otrs no viņa oponentiem viņam grib uztiept. Viņš saka:

«Pats par sevi tas ir iepriecinošs fakts, ka rodas interese priekš programmas jautājumiem, kas vienu laiku bija pavisam it kā zudusi, jo tiešām,

¹ *Veterans*, Agrarprogramma vai agrarpolitika. «Atvases», 1907. g., Nr. 2, 10.--23. lpp.

² A., Domas par agrarreformu. «Atvases», 1907. g., Nr. 1.

neraugoties uz to, ka nu jau otrs gads, kā LSD pieņēmusi vispārējo KSDS partijas programmu, šī programa vēl nav iznākusi latviski un, neskatoties uz to, ka pašā apvienošanās rezolūcijā tika solīts saskaņot dažus agrākās LSDS partijas programmas pantus ar KSDS partijas programmu, šis jautājums pavisam nozudis no dienas kārtības. Sī jaunā interese priekš programmas jautājumiem ir labākā liecība, ka atmodusies arī lielāka interese priekš teoretiskiem jautājumiem, kas ir zinātniskā socialisma stiprā puse.»

Aiz šī iemesla b. Stučka apsveic Roziņa ierosinājumu par agrarās programmas apspriešanu. Stučkas domas ar pēdējo tikai šķiras «ap to vietu, kur ievietot zināmas prasības, bet ne ap prasību pašu». Un viņš atgādina, ka viņš jau 1905. gadā, izteikdamies «pret īpašu agrarprogrammu, ne vien aizstāvēja skaidri noteiktas, s.-d. iespējamās *agrarpolitikas* izstrādāšanu, bet arī pats darīja mēģinājumu praktiski izpildīt šinī lietā».

Un te nu viņš pastrīpo savu galveno domu, kuru nedrīkst izlaist iz acīm, kritizējot viņa darbus par agraro politiku. Viņš saka asi un noteikti:

«Es atradu, ka s.-d. partijas *programās* arī praktiskajā daļā ievietojamas īsos vilcienos tikai prasības, kas ir vairāk vai mazāk *paliekošas un paliek vienādas* visos apstākļos līdz viņu pilnīgai izpildīšanai. Šīm prasībām ir tieši jāizverd iz s.-d. programmas teoretiskās daļas, un *tās nedrīkst pretim runāt* viņas galamērķim.» Šīs prasības ir jāsaņem «īsos, vispārējos teicēnos, neielaižoties sīkumos».

Attiecinot šo savu domu uz Roziņa rakstā izteiktiem priekšlikumiem, b. Stučka viņam pilnīgi piekrit, ka programā ir jāizteic mūsu *vispārējais viedoklis* attiecībā uz tām agrarajām reformām, kuru nolūks ir «zemkopības progresā veicināšana visas cilvēku sabiedrības labā, lai, izejot no šī *vispārējā* stāvokļa, mēs varētu atšķetināt savu praktisko agrarpolitiku».

Tas pats sakāms par mūsu *komunalpolitiku*. Bet *sīkumus* nevajag ienest programā ne par vienu, ne par otru, jo tie nav paliekoši un grozās ar ikreizējo apkārtnes maiņu.

Pret šādu sīkumu saskaņošanu, ja viņi dibinās uz zemkopības progresā zinātniski pamatotām prasībām, b. Stučka neko neiebilst. Bet — viņš saka — šīs uz revolūcijas vajadzībām pamatotās prasības «būs skaidri taktiska rakstura», un vienodamies mēs «būsim panākuši *vienādu praktisku agrarpolitiku*».

Sāda ir īsos vilcienos centralā doma, kura vadīja b. Stučku aplūkojamā darbā. Uz šīs domas pamata viņš liek priekšā «piepaturēt nosaukumu *agrarpolitika* un to izlikt atsevišķi no programmas kā taktisku rezolūciju, bet tiešām nākot skaidrībā, ko mēs gribam un ko mēs varam gribēt *agrarreformu ziņā*».

Mēs esam spiesti atstāt pie malas b. Stučkas polemiskos sīkumus pret minēto «Str.», kurš savā rakstā solidarizējas ar pazīstamo mazinieku un oportunistu Maslovu. Viņiem b. Stučka nostāda pretī K. Marksa viedokli,

kurš gaiši un skaidri norādījis, ka proletariata cīņas galamērķis agrarajā jautājumā ir «zemes rentes» iznīcināšana. «*Taisni saimnieciskās intereses prasa cīņu pret šo zemes renti,*» saka Stučka, «*tās konfiskāciju, tikai ne birģelisku,* kas aprobežojas ar zemes rentes pārvēršanu iz privatām — valsts vai pašvaldības rokās, bet *proletarisku konfiskāciju,*... t. i., zemes rentes apkaršanu līdz pašai tās iznīcināšanai no apakšas — no strādnieku šķiras, reizē ar to arī progresa labā. Vienīgi no šī stāvokļa apraugot agrarjautājumu, iespējams izstrādāt pareizu socialdemokratu agrarpolitiku un — manis pēc, ja tas vārds tiešām tik nepieciešams — agrarprogramu.»

Un viņš vēlreiz pastrīpo, ka, vienīgi izejot no Marksa teorijas par zemes renti, mēs arī zemes ekspropriācijas (atsavināšanas) jautājumā stājamies uz zinātniskā socialisma pamata. Šim nolūkam viņš citē sekošos Marksa vārdus no grāmatas «*Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx und Friedrich Engels. 1841 bis 1850*» (Berlin und Stuttgart 1923).

«Kapitalistiskai ražošanas kārtībai pastāvot, *capitalists* ir ne vien vajadzīgs, bet pat valdošs rīkotājs ražošanā. Turpretim *zemes īpašnieks* šīnī ražošanā ir pilnīgi lieks. Priekš tās vajag tikai, ka zeme nebūtu visas cilvēku sabiedrības kopīpašums, bet ka tā stāvētu pretim strādnieku šķirai kā *viņai nepiederīgs* ražošanas līdzeklis, un šis mērķis top pilnīgi sasniegts, ja zeme pāriet valsts īpašumā un valsts saņem zemes renti. *Zemes īpašnieks, kas bija svarīgs ražošanas rīkotājs senatnē un viduslaikos,* ir rūpniecības laikmetā pilnīgi lieks trums.»

Izejot no Marksa dotā teoretiskā pamata, b. Stučka sava raksta beigās pāriet pie jautājuma praktiskās puses. Vēlreiz pastrīpodams, ka «Latvijas agrarie apstākļi ir pavisam citādi nekā Krievijas», viņš turpina:

«Pret lielo zemju īpašumu atsavināšanu, *bet vienīgi bez atmaksas* — s.-d. nav iemesla uzstāties, viņa var to uzstādīt un uzstāda, jo zina, kādā kārtā tā vienīgi būs panākama. Bet reizē ar to mēs prasisim vispārējās proletariskās programmas ciešu uzsvēršanu arī uz laukiem, izplatīdami strādnieku aizsardzības likumu prasības uz *visiem* darba strādniekiem un ne vien rūpniecības vai algas strādniekiem. Šī prasība būs taisni svarīgākais līdzeklis izvest proletarisko absolutās rentes konfiskāciju, t. i., cīņu pret to zemes renti, ko iz strādnieku nesamaksātā darba piesavina zemes īpašnieks vienīgi uz savas īpašuma tiesības pamata... Cīņai pret zemes renti būs liela nozīme pat tad, ja būs notikusi zemes pāreja valsts (t. i., buržuaziskās valsts. — *P. D.*) vai vietējās pašvaldības (arī buržuaziskās. — *P. D.*) īpašumā, jo kapitalistiskā sabiedrībā ir grūti ticēt, ka valsts vai vietējā pašvaldība labprātīgi atsacīsies no augstās zemes rentes.»

Beigās b. Stučka nonāk pie slēdzieniem, kurus viņš saņem sekošos punktos:

- «1) Lielo zemes īpašumu atsavināšana vienīgi bez atmaksas.
- 2) Cīņa pret zemes renti caur: a) proletariskās programmas izvešanu

«minimalnoteikumu» veidā zemes lietotājiem, b) zemkopības progresa veicināšanu obligatorisku noteikumu veidā un c) zemes labojumu nodrošināšanu zemkopības interesēs.

3) Kā līdzekli to izvest cauri: a) atsavinātās zemes nacionalizacija, atzīstot valsts virsīpašumu, virskontroli un tiesību uz neiznīdēto zemes renti; b) zemes nodošana vietējo pašvaldību autonomā valdīšanā un lietošanā, iecerot p. 2 a, b, c izlikto prasību izpildīšanai demokrātiski vēlētas uz laukiem iecirkņu zemkopības valdes un pilsētās zemes valdes.»

Uz atzīmētiem pamatiem b. Stučka cer šīs prasības saskaņot arī ar KSDS partijas līdzīgām prasībām pēc «zemnieku komitejām» un pēc «zemes rentes mazināšanas caur tiesas spriedumu».

Ar to viņš nobeidz savu rakstu, pastrīpodams, ka viņš šeit nebūt nesniedz gatavu, izsmelošu projektu, bet tikai izsaka savas domas tālākai jautājuma iztirzāšanai. Šādai agrarās programmas jautājuma apspriešanai būs vēl tas labums, ka tā ierosinās no jauna mazliet iesnaudušo interesi priekš teorijas.

* * *

Bez jau minētiem trim diezgan plašiem Stučkas rakstiem mēs «Atvasēs» divos nelielos sējumiņos sastopam vēl ceturto viņa rakstu, kurš, kauču tam gadījuma raksturs, pelna ievēribu gan tā bagātā satura, gan spirtā, satiras un humora pilnā stila dēļ. Raksts arī met zināmu gaismu uz b. Stučkas attiecībām pret pašreizējo «Cīņas» redakcijas sastāvu. Pirmkārt, viņš agrāk nemēdza tik asā tonī polemizēt ar «Cīņas» līdzstrādniekiem, un, otrkārt, mēs tuvākos mēnešos vairs nesastopam b. Stučkas rakstus «Cīņas» slejās. Vai šī pārmaiņa attiecībās stāvēja sakarā ar agrāk minēto konfliktu jeb šurp vēl pievienojās jauni apstākļi, — mums nav zināms.

Stučka pats šinī polemikas rakstā nemin laikrakstu, no kura viņš ir ņēmis vielu savam uzbrukumam. Viņš iesāk savu rakstu sekošiem vārdiem: «Man šinīs dienās kaut kur zagšus gadījās latviski lasīt kādu ar «Una» parakstītu rakstiņu, kurš zinātniskas vieglprātības ziņā pārspēj daudz ko šinī arodā redzētu.»

Stučkas rakstam ir virsraksts «Baumas par rūpniecības krīzes beigām Krievijā»¹. «Unas» rakstu atrodam Cīņas 88. numurā 1907. g. 13. oktobrī², kurā viņa neapšaubāma lietpratēja tonī ziņo: «Balstoties uz dažādiem ziņojumiem — oficiāliem un neoficiāliem — arī mums jānāk pie pārliecības,

¹ P. S., Baumas par rūpniecības krīzes beigām Krievijā. «Atvasēs», 1907. g., Nr. 2, 56.—65. lpp.

² Una, Jaunas revolūcijas izredzes. «Cīņa», Nr. 88 (Una — Klara Kalniņa).

ka rūpniecības krīze jau beigusies, un, ja arī Krievijas rūpniecībā vēl nevalda tāda rosība kā Vakareirōpā, ja mēs vēl nevaram runāt par rūpniecības varenu uzplaukšanu, tomēr neviens vairs neņemsiēs apgalvot, ka Krievijas rūpniecībā valdītu vēl tas pats slābanums, kāds valdīja gadus divus atpakaļ.» «No visām pusēm tiek nostādīts tas fakts, ka Krievijas rūpniecība iet... it ievērojami atkal uz augšu.» «Tagad Krievijas rūpniecība zeļ it kā par spīti anarķijai... Rūpniecībai atdzīvojoties, buržuazijai ir vislabākais pļaujas laiks.» «Strādnieku stāvoklis ir, nelūkojoties uz to, ka *krīze jau beigusies*, neizsakāmi grūts un nepanesams.» «Kapitalistiem sācies karsts pļaujas laiks» utt., utt.

«Vienas lappuses telpās,» izsaucas b. Stučka, «tik daudz vieglprātīgi noteiktu apgalvojumu, kuriem — un tas tas ļaunākais pie tās lietas — nāk no strādnieku lasītājiem diezgan autoritatīvas vietas praktiski mājiēni, kādus vispār pieņemts darīt ar vislielāko atturību un uzmanību.»

Mums šeit no savas puses jāpiebilst, ka pie «Unas» raksta redakcija nav taisījusi nevienas piezīmes, it kā solidarizēdamās ar autora izteiktām domām.

«Sajaucot politisko masu streiku,» turpina b. Stučka, «ar liēliem saimniecības streikiem; atraidot Marksa domas par revolūciju atkarību no rūpniecības krīzēm kā novecojušos un izteicot jaunas domas, ka «laisni saimnieciskā attīstība» (t. i., rūpniecības zeļšana), «radīdama nepieciešamu jaunu streiku» (t. i., saimniecisku streiku) kustību, radīs jaunu revolūcijas vilni, ... autors tēlo ar drošu spalvu savas «jaunās izredzes», neaizmirstot vēl piemētināt, ka «arī zemnieku pirkšanas spēja pacēlusies, pateicoties īpaši kroņa iepirkšanas naudu (выкупные платежи) atlaišanai.»

Ar citātiem iz Marksa un faktiem iz tekošās dzīves b. Stučka pierāda «Unas» jaunās teorijas tukšumu un vieglprātību. Viņš saka: «Skaidri arodnieciskie un saimnieciskie milzu streiki rūpniecības atzeļšanas laikā un politiskie masu streiki krīzes laikos — ir divējādas parādības, kuru starpību ir akls var rokām sataustīt.»

Viņš pieved nelaika prof. Rozkova (toreiz lielnieka) vārdus, kurš noteikti apgalvoja, ka, «ja krīze beigusies, tad arī Krievijā mitēsies asā revolucionārā cīņa ārpus parlamenta», un saka, ka «mēs darīsim labāk, ticēdami viņam nekā vieglprātīgiem Marksa izlabotājiem. Un, raug, kādēļ mums divkārt uzmanīgākiem un atturīgākiem jābūt savos spriedumos par to, *vai krīze pastāv jeb ir beigusies.*»

Tāpēc b. Stučka apstājas sīkāk pie to faktu un skaitļu analīzes, kurus «Una» bija izrakstījusi no finansu ministrijas lapas «Torgovo-promišļennaja Gazeta», kuras — kā viņš saka — tiešais uzdevums ir «rādīt labu laiku» pat visbargākajā negaisā.

Stučka brīdina no mūsu oportunistiem, kuri — līdzīgi «Unai» — ļoti labprāt atsauca uz ārzemju analogiju, līdzību: «Ārzemēs ir krīze, arī pie

mums ir krīze; tur uzplaukst rūpniecība, arī pie mums tā zeļ... Nepietiek ar to; viņi ārzemju rūpniecības uzplaukšanu pamana tikai tad, kad tur šis laikmets patlaban jau garām, un uz tā pamata pareģo mūsu rūpniecībai arī varenu uz augšu iešanu. Kā citādi varētu 1907. gada vēlā rudenī vēl runāt par «tādu rosību kā Vakareiropā?»»

Kauču sakars starp dažādo zemju rūpniecisko dzīvi nav noliedzams, arī kas attiecas uz krīzēm, tomēr šis sakars nav ņemams tik šematiski un «mums jāapmierinās ar to nenoliedzamo faktu, ka tanī pašā 1905. un 1906. g., kad ārzemēs, jo sevišķi Vācijā, bija neredzēta un nedzirdēta rosība visā rūpniecībā, pie mums bija klusums un krīze joprojām, neraugot uz to, ka arī mūsu rūpniecība jau padota Marksa novērotajiem krīzes ciklu likumiem. Un arī tagad, kur ārzemēs ir krīze durvju priekšā, nav gaidāma uzplaukšana, jo ārzemju krīze nevar palikt bez pilnīgi nospiedoša iespaida uz Krievijas ražošanu, kas ir visciešākā atkarībā no ārzemju kapitāla, kamēr viņas tirgus, *patēriņš* ir vistiešākā atkarībā no Krievijas pašas, varētu sacīt no «īsti krieviskiem» *apstākļiem*, pirmā kārtā ražas un neražas.»

Atstāsim pie malas turpmākos polemiskos sīkumus, kā arī Stučkas preargumentācijai ņemtus skaitļu materialus un pāriesim pie «Unas» praktiskajiem slēdzieniem attiecībā uz proletariāta tekošiem uzdevumiem.

«Bet vieglprātīgākais tomēr visā šinī lietā,» turpina b. Stučka savu kritiku, «bija tas — taisīt pārsteigtos slēdzienus no nepierādītiem faktiem un ar tādu materialu apgāzt Marksa uzskatus par rūpniecības krīzes sakaru ar revolucionārām parādībām. Uzaicinot strādniekus uz saimnieciskiem streikiem, izejot no tā, kā redzējām, nepierādītā un visādā ziņā vismaz strīdīgā fakta, ka rūpniecības krīze beigusies, — ir visai vieglprātīgi. Un pievienot tam slēdzienu, ka, neraugoties uz krīzes beigām, atsvabināšanās kustība iet uz augšu, — tas liecina varbūt gan par visai labu gribu, bet par vēl lielāku — vieglprātību.»

Pievezdams vēl veselu virkni faktu iz vēstures — par 1848. gada revolūciju Vācijā, par vēsturiskiem notikumiem Francijā 1860. g. vidū un beigās, par Parīzes Komunas cīņām un viņu sakaru ar ārkārtīgi smago saimniecisko krīzi Francijā 60. gadu beigās, par streiku kustību Beļģijā un Anglijā, — b. Stučka taisa sekošo slēdzienu:

«Tam nolūkam, lai aprādītu kļūdainās domas, it kā Marksa izteiktā teze būtu pārdzīvota, pietiek, man šķiet, jau sacītā. Var būt, pavirši paskatot skaitļos, domstarpības par to, vai tiešām krīze pie mums turpinās un paasinās jeb atslābst un pat pāriet ziedu laikmetā. Bet taisīt iz šāda nedroša materiāla slēdzienu, ka jāuzaicina strādnieku masas naigi ķerties pie saimnieciskiem streikiem un ka Marksa domas par krīzes nozīmi novecojušas un jāpārlabo, ir kā no zinātniskā, tā no politiskā stāvokļa tieši nepiedodami.»

Šo savu domu pareizību b. Stučka pastiprina ar garāku izrakstu iz

Marksa «Literarische Nachlass» («Literarais mantojums»), kurā pēdējais sīkāk raksturo sakaru starp revolucionāro kustību un saimniecisko krīzi.

Notikumu gaita neapgāzami pierādīja b. Stučkas izteikto domu par eizību un «krīzes madamas» — «Ūnas» prātojumu paviršību un zinātnisko tukšumu. Revolūcijas vilnis Krievijā negāja vis uz augšu, kā pēdējā prātoja, bet uz leju. Iestājās melnākie reakcijas gadi, kuriem tikai pēc 3—4 gadiem sekoja jauns proletariskās kustības uzplūdums.

2. CIŅAS TURPINĀJUMS ĀRPUS «CIŅAS»

Jautājums par piedalīšanos III Valsts domes vēlēšanās, pēc tam kad II Dome 3. jūnijā 1907. g. bija atlaista, izcēla LSD biedru starpā ļoti karstas debātes. Rīgas pilsētas konferencē, kurā šis jautājums bija uz dienas kārtības, balsis sadalījās divās līdzīgās daļās. Boikotistiem bija vēl ļoti stiprs iespaids uz strādnieku masām. Jautājuma izšķiršanu nācās atlikt līdz LSD konferencē, kura sanāca 9. jūlijā.

Stučka, kā jau minēts, vēl 27. jūnijā «Ciņas» 77. numurā bija izteicis savas domas pret boikota taktiku, ievērojot pašreizējos politiskos apstākļus, kuros jauns revolucionārās kustības uzplūdums nebija sagaidāms. Viņam acīm redzot neizdevās partijas vairākumu gūt savā pusē, jo LSD I konferencē balsis par jaunu saskaldījās divās līdzīgās daļās. Konference tālab nolēma jautājumu atstāt neizšķirtu līdz vispārējai KSDSP konferencē.

Pēdējā, kā zināms, izteicās noteikti *par piedalīšanos* III Domes vēlēšanās. Uz šī lēmuma pamata no Rīgas strādnieku kurijas Valsts domē tika ievēlēts doktors Priedkalns. Pēdējais visu laiku uzturēja visciešākās saites ne tikai ar saviem vēlētājiem, bet arī ar latviešu strādnieku partijas veteranu — b. Stučku. Tādi pēdējais arvien bija kursā par notikumu gaitu Latvijā, par partijā valdošo noskaņu. Priedkalna rokās bez tam bija bagāts materials par soda ekspedīcijas nedarbiem, kurus atklāt visas pasaules priekšā no Domes tribīnes viņam bija uzdots no latviešu proletariāta. Daļu no šī materiala, kā jau minējam, vēl bija sagatavojuši P. un D. Stučkas toreiz, kad II Domes vēlēšanu kampaņā latviešu proletariāts orientējās uz b. Stučkas kandidāturu.

Ciešās saites, kuras b. Stučku saistīja tieši ar Latvijas Socialdemokrātiju agrākos gados, bija manāmi atslābušas. Partijas centralā organā uz ilgāku laiku apklust viņa spalva. Viņu ierauj savā mutulī Pēterburgas vietējā dzīvē, kur, reakcijai iestājoties, koncentrējās politiskā valsts dzīve.

Bet arī pati «Ciņa» uz laiku apstājās. 18. septembrī 1908. gadā, kad «Ciņas» 100. numurs tikko bija iespiests, tipogrāfija iegāzās, pateicoties neģēlim provokatoram, un nākošos 7 numurus nācās drukāt ļoti grūtos

apstākļos, primitīvās spiestuvēs, kuras arī iekrita. «Cīņas» tālākā izdošana kļuva neiespējama. «Cīņas» 107. numurs iznāca tikai 1909. gada jūlijā.

Bet jau mēnesi vēlāk «Cīņas» vietā Latvijas Socialdemokratijas Arzemju komiteja sāka izlaist Briselē «Socialdemokratijas Vēstnesi» mēnešraksta veidā, no kura pavisam iznākuši 7 numuri.

Minētā «Cīņas» iegāšanās nebija vienīgais trieciens, kuru tā izbaudīja līdz savam 100. jubilejas numuram. Latvijas SD centralā organa vajāšanu vēsture ir, bez šaubām, viena no spilgtākām lappusēm proletariskās cīņas vēsturē. Mūsu slavenā, ilggadējā partijas mantu glabātāja *Žilinska-Archivara* «Cīņas» jubilejas numurā ievietotā rakstā¹ mūsu priekšā norisinās vesels kaleidoskops no interesantākiem notikumiem «Cīņas» zemgriķes darbībā, no kuras izauga apbrinojami bagātā, daudzpusīgā latviešu proletariāta revolucionārā prese.

Ir jāatzīmē, ka «Cīņas» 100. numuru, kurš no žandarmerijas, tipografiju arestējot, bija iznīcināts, nācās par jaunu salikt un iespiest gandrīz divus gadus vēlāk — 1910. gada jūlijā — Briselē. Šinī numurā ir arī ievietots b. Stučkas jubilejas apsveikums.

Bet vēl agrāk, neraugoties uz pastāvošo konfliktu, b. Stučkam nācās «Socialdemokratijas Vēstnesī» ievietot rakstu.²

Šis raksts ir zināmā mērā Stučkas raksta «Agrarprogramma vai agrarpolitika» turpinājums, kurš 2 gadus agrāk bija ievietots «Atvasēs». Bet pēc sava rakstura viņš ir polemikas raksts, kas virzīts pret diviem «Cīņas» resp. «Socialdemokratijas Vēstneša» agrarteoriķiem, kuri bija ņēmušies kritizēt minēto b. Stučkas rakstu. Autoru īstie vārdi mums nezināmi. Viņu kritiskās piezīmes ir parakstītas burtiem «Str.» un «Bl.» Galvenokārt Stučka polemizē ar pēdējo.

So abu autoru domas vispārējos vilcienos sakrīt polemikā pret b. Stučku. Stāvēdams uz krievu maziņieka Maslova pozīcijas un izbīdīdams zemes municipalizāciju kā pareizāko zemes problēmas atrisinājumu, Bl. bez tam svaidās ar visai nenoteiktu terminoloģiju, kura to bieži tuvina socialistiem revolucionāriem, kamēr viņš zemes *rentes* nozīmi, kuras pareizai izpratnei ir noteicoša loma marksistiskā agrarās problēmas atrisināšanā un pret kuru [renti], pēc b. Stučkas vairākkārt izteiktām domām, galvenokārt jāvirza revolucionārā cīņa, absolūti nav sapratis.

Mēs nevaram šeit apstāties pie šīs polemikas sākumiem un aprobežosimies tikai ar citātu, kas visspilgtāk raksturo b. Stučkas agrarās politikas izpratni, kuru viņš aizstāv pret saviem oponentiem.

«Zemes rentei,» saka Stučka, «ir vienāda proletariāta sviedru smaka,

¹ *Archivars*, Isa «Cīņas» tehnikas vēsture, «Cīņa», Nr. 100.

² *Vet.*, Vēlreiz socialdemokratiskā agrarpolitika. «Socialdemokratijas Vēstnesis», 1910. g. februārī, Nr. 6.

vai tā nāk no muižnieku zemes vai no birģeļa muižas, vai zemnieku mājas... Bl. nebūt nemēģina dibināt muižniecības zemes konfiskācijas prasību *proletariata šķiras* vai saimnieciskā progresa interesēs, bet saprot to vai nu kā politisku atsvabināšanu no privileģētās muižniecības varas, vai atkal kā saimnieku atsvabināšanu no zemes rentes jūga, pārceļot šo jūgu no muižniecības uz vietējo pašvaldību. Bet tas viss nav nekas tieši proletarisks, kas būtu no svara vienīgi vai pat pirmajā vietā priekš strādnieku šķiras, jo nedz kalpu stāvoklis labāks pie saimniekiem nekā muižās, nedz viņu šķiras cīņa vieglāka pirmajā nekā otrajā vietā. Un algas sistema paliks joprojām, arī komunām pār zemi valdot (t. i., zemes «municipalizācijas» gadījumā. — *P. D.*).

...Nedz nacionalizāciju, nedz municipalizāciju nevar saukt par zemes pārvēršanu *sabiedriskā* īpašumā, jo birģeliskā sabiedrībā ne valsts, ne komuna nav viens un tas pats, kas sabiedrība. Kā pēc nacionalizācijas, tā arī pēc municipalizācijas kapitalistiskais *privatīpašums* uz zemi (t. i., monopola tiesība uz zemes renti) paliek, tikai *privatīpašnieki* ir *valsts* vai *komuna*.

Tālab b. Stučka vēlreiz aizrāda uz *Marksa* vārdiem, pēc kuriem tiklab nacionalizācija, kā municipalizācija ir pilnīgi *birģeliskas* un ne proletariskas prasības. Un viņš atkārtoti citiem vārdiem to, ko viņš jau agrāk bija sevišķi pastrīpojis, — proti, ka nacionalizācijai jāiet roku rokā ar buržuaziskās iekārtas sagraušanu.

1910. gada jūlijā iznāk, kā jau minēts, 1908. gadā konfiscētais «Cīņas» 100. jubilejas numurs, kuram b. Stučka bija piesūtījis savu apsveikuma rakstu.¹ Šini rakstā viņš gluži vispārējos vilcienos dod pārskatu par galveniem socialistiskās kustības posmiem Latvijā, — sākot ar 1893. gadu, kurā sākas «legalā marksisma» posms «jaunās strāvas» ietērpā, un beidzot ar pašu jubilejas datumu, — kurš dod spilgtu liecību par nopietno revolūcijas darbu, ko latviešu proletariats zem savas partijas vadības bija veicis *nelegalos* apstākļos. «Cīņas» 99. numuriem šini nelegalās darbības posmā bija izcila nozīme, kālab Stučka savu rakstu nobeidz sekošiem vārdiem: «Un tagad, kur 100. jubilejas numura izdošana nozīmē tikai jaunu «Cīņas» turpināšanas pasākumu, mēs, kas «Cīņu» nosaucām par nelegalās Latv[ijas] Socialdemokratijas simbolu (blakus «Cīņas» titulumam avīzes virsrakstā krāsojas devīze «Bez cīņas nav uzvaras!» — *P. D.*), varam, vienu burtu pārgrozot (t. i., mazā «c» vietā liekot lielo «C». — *P. D.*) centralorgana devīzē, droši sacīt:

«Bez «Cīņas» — nebūs uzvaras!»

Blakus b. Stučkas apsveikuma rakstam jubilejas numurā ir vēl ievietota vesela virkne siltu apsveicību no II Internacionāles līderiem — Aug. Be-

¹ §, Atmiņu lapa jubilejas dienā. «Cīņa», 1910. g. jūlijā, Nr. 100.

beļa, R. Luksemburgas, K. Kautska u. c., kā arī no atsevišķām s.-d. organizācijām un redakcijām — «Vorwärts» «Pravda» u. c.

Apsveikumu starpā sevišķu vietu ieņem Ļeņina apsveikuma raksts¹, kuram ārkārtīgi liela nozīme priekš Latvijas revolucionārās kustības novērtējuma.

Mēs zinām jau no iepriekš sacītā, ar kādu dziļu interesi Ļeņins sekoja notikumu attīstībai Latvijā, — zinām, ka viņš bija devis solījumu ierasties 1906. gada apvienošanās kongresā Rīgā, no kura viņu atturēja tikai neparedzēti apstākļi; zinām viņa tiešo dalību partijas II kongresā Londonā.

Tekošā CK plenarsēdē viņš bija uzmanīgi noklausījies LSD delegāta ziņojumā un tāpēc deva uz konkrēto faktu pamata savu objektīvo spriedumu par latviešu proletariāta politisko līmeni.

Savā rakstā Ļeņins, starp citu, uzsver: «... Latvijas Socialdemokrātija, būdama pēc sava sastāva visvairāk proletariska, galvenokārt pašu strādnieku vadīta, jau ir veikusi objektīvo apstākļu prasīto pāreju uz īpašas taktikas izstrādāšanu un organizatorisko uzdevumu atrisināšanu ieilgušajā kontrevolūcijas periodā. Revolūcijas laikā latviešu proletariāts un latviešu socialdemokrātija ieņēma vienu no vissvarīgākajām, pirmajām vietām cīņā pret patvaldību un visiem vecās kārtības spēkiem...»

Būdama viens no Krievijas socialdemokrātijas priekšpulkiem revolūcijas laikā, latviešu strādnieku partija izrādījās priekšgalā arī smagajā kontr-revolūcijas laikmetā... Latviešu socialdemokrātiskie strādnieki ir pratuši nostādīt darbību visvisādu legalu iespējamību — legalu savienību, visādu strādnieku biedrību, Domes tribīnes utt. izmantošanā, pie kam tie nebūt «nelikvidēja» nelegalo, revolucionāro socialdemokrātisko partiju, bet turpretim visur saglabāja partijas nelegalās strādnieku šūniņas, kuras aizstāvēs un attīstīs lielās revolucionārās cīņas tradīcijas, neatlaidīgi un nelokāmi sagatavojot arvien plašākas un apzinīgākas cīnītāju masas no jaunajām strādnieku šķiras paaudzēm...»²

Tas *pozitīvais*, ko Ļeņins šinī savā ievērojamā rakstā izsaka par Latvijas Socialdemokrātijas darbību pārdzīvotā laikmetā, t. i., apzinīga un nopietna nelegalās darbības kombinācija ar visu legalo iespējamību izmantošanu, — raksturo sevišķi b. Stučkas darbību visā Pēterburgas periodā. Viņa jau minētā ražīgā darbība legalajos latviešu žurnālos, kurai vēlāk pievienojās līdzdarbība krievu žurnālos un avīzēs — «Pravda», «Zvezda», žurnālā «Prosveščenijs», — viņa saites ar Domes frakciju, ar apdrošināšanas orgāniem u. c. — saistās ar aktīvu dalību vietējo krievu partijas orgānu dzīvē, pēc iespējas arī ar Latvijas nelegāli darbojošos s.-d. partiju.

¹ N. Ļeņins, «Cīņas» jubilejas numuram. «Cīņa», Nr. 100.

² V. Ī. Ļeņins, Raksti, 16. sēj., 230. un 231. lpp. — Red.

Vēl «Cīņas» konfiscētajā 100. numura pielikumā, kuru bija izdevies glābt priekš Latvijas Komunistiskās partijas archiva, b. Stučka bija ievietojis rakstu par strādnieku apdrošināšanas jautājumu, kurā viņš dod zināmus taktiskus norādījumus proletariātam attiecībā uz Stolipina Valsts domē ienesto strādnieku *apdrošināšanas likumu*.¹

Viņš salīdzina Stolipina likuma projektu, kuru buržuāzijas delegāti Domē uzlūkoja par pārāk radikālu, ar savā laikā Vācijā no Bismarka ieviesto likumu. «Jaunais strādnieku apdrošināšanas likums,» saka Stučka, «ir bāla, galīgi sakropļota kopija no Vācijas arī jau bezgala kroplā apdrošināšanas likuma. Kamēr, piemēram, pat junkuru valstī Vācijā apdrošināšana aptver slimības, nelaimes, invaliditātes un vecuma gadījumus... tikmēr Krievijas likuma projekts aptver tikai divus pirmējos gadījumus... Lai arī par nez cik ūdeņainu saucams tas lēcu virums, caur ko Bismarks centās nolaupīt vācu strādnieku šķiras pirmdzimības tiesības, tad tomēr to nekādā ziņā nevar salīdzināt ar gluži ūdeņaino Krievijas karātavnieku zupu.»

Stučka aizrāda uz to svarīgo momentu, ka pati valdība priekš šīs apdrošināšanas nedod ne graša, uzskaudama to pa daļai uz uzņēmēju, pa daļai uz strādniecības pleciem. Protams, uzņēmēji no savas puses veikli prātis savu piemaksas tiesu izspiest no strādnieku sviedriem.

Tādēļ b. Stučka savā rakstā uzaicina proletariātu vest neatlaidīgu cīņu *pret* valdības «reformistisko mānu un viltus aizgādniecību», bet tomēr ne vienkāršā šīs reformas *boikota* ceļā. Viņš saka: «Nav reformu uzdevums stāt revolucionārā socialisma vietā... Ne reformu, bet revolūcijas ceļā mēs savus galamērķus aizsniegsim. Un priekš šīs revolūcijas veikšanas mēs izmantosim it visus līdzekļus — un tai starpā arī šīs reformas.»

Stučka itin pareizi uzsver lielinieku taktikas uzdevumus nākamajā «apdrošināšanas kampaņā», kura 1912. gadā sāk pieņemt plašus apmērus un kuras mērķis ir — ar enerģiskas aģitācijas palīdzību izvēlēt lielinieciskus kandidātus visos apdrošināšanas organos. — Par šo kampaņu būs runa vēlāk.

Kas attiecas uz b. Stučkas nelegālo darbību šīnī periodā, tad viņa ir diezgan labi pazīstama neskaitāmiem partijas biedriem. Par viņu, starp citu, runā arī oficiālās ziņas par biežām kratīšanām un nemitošā slepenā policijas uzraudzība. Tā, piem., lasām Policijas departamenta materialos par 1910. gadā izdarītām kratīšanām:

«17. jūnijā 1910. gadā sakarā ar KSDSP latviešu organizācijas likvidāciju pie Stučkas notika kratīšana. Rezultātu trūkuma dēļ atstāts brīvībā.»

¹ *St.*, Modrīgas aizgādniecības pavēnī. «Cīņas» Nr. 100 pielikums.

«No 1908. līdz 1911. gadam uz ārējās uzraudzības pamata novērots, ka viņam ir sakari ar cilvēkiem, kuri pieder pie vietējās KSDSP organizācijas.»¹

Pārmērīgais darbs, saistīts ar rūpēm un uztraukumiem par savu, mīļu cilvēku likteni dzimtenē, kā arī nerimstošais uzraudzības stāvoklis bija stipri novārdzinājuši viņa reti izturīgo organismu. Jau 1908. gada pavasarī Dora Stučka diezgan uztraukti raksta savai draudzenei Z. Ratnerei:

«Mēs, bez šaubām, noņemsim vasarnīcu pa Somijas dzelzceļu, tas ir vispirms vajadzīgs priekš P. Iv. veselības un atpūtas. Es ar viņu esmu ļoti nemierā; par viņu var teikt to pašu, ko Jūs sakāt par sevi: viņš novecojis, kļuvis vājš un sirms un pavisam ir pieņēmis pēterburdzieša seju, t. i., šo riebīgo pelēki zaļo ģimja krāsu. Viņš ļoti daudz strādā, nervi viņam uzbudināti, un viņš izskatās nejēdzīgi.»

Tālāk viņa raksta attiecībā uz Latviju: «... Ja mēs būtu tur, tad, protams, i mums neklātos labi. Izraidīšana mūs izglāba, še mēs dzīvojam mierīgi, — protams, tikai samērā... Vēstis no dzimtenes ir taisni nopiedošas...»²

Biedru Stučku ne mazā mērā sāpināja arī toreizējais ideoloģiskais noskaņojums LSD Centralajā Komitejā un «Cīņas» redakcijā. Savās atcerēs par šo laika spriedi viņš raksta sakarā ar Latvijas Socialdemokrātijas pirmo kongresu Majoros 1906. gadā: «... Pats kongress jau nesa sevī dīglīšus nākošo gadu novirzienam, pie kam daļa «ultra kreiso» (toreiz ar anarchistiem koķetējošo biedru, kā, piem., Čipus-Eliass, Maja utt.), kā bieži, apvienojās ar labo spārnu, tā saucamo Jelgavas ģimeni (Klaras Kalniņas saimi, t. i., radniecību un svainību). Kad kontrrevolūcija iztrenkāja kreisos un centru, palika uz vietas oportunistiskie elementi, kas saņēma partijas organu un partijas vadību savās rokās, kamēr sacelšanās (vārda īstajā nozīmē) partijā neatsvabināja no šīs vadības... Jau tūlīt pēc I kongresa parādījās nenormalības... Latvijas s.-d. oportunisti, kas nekad negribēja atzīties par oportunistiem, vispār sabotēja apvienību ar Krievijas partiju... Mēs, kreisie un pat centrīsti, bijām atbildīgi pilnīgi pie malas. Organa telpas mums bija slēgtas, ja negribējām tanī ieiet ar redakcijas piezīmes asti (kā to redzējām pie b. § raksta «Cīņas» 77. numurā. — P. D.). Kad mēs ar Āzi mēģinājām organizēt «privatizdevniecību», tā izkrita cauri, jo uz grāmatām nebija partijas vadības atļaujas. Partijas vienības ideja un dzelzainā disciplina mūs turēja savos nagos. Tā, kā saka, tikums, ja to noved līdz pēdējai konsekvencei, var pārvērsties par netikumu.

Oportunistiskā vadība gudri izlietoja partijas vienības fanatismu un

¹ Дело Департамента полиции, № 23, Центральный исторический архив, Москва.

² Doras Stučkas vēstule Z. Ratnerei 1908. g. 10. martā.

strādniecisko disciplīnu. Viņi izsludināja boļševikus par partijas šķēlējiem, bet paši nekautrējās iet roku rokā ar *meņševiku* frakciju.»¹

Šinī piezīmē ļoti spilgti atsegti iemesli, kas b. Stučkas agrākos ciešos sakarus ar LSD centru saraustīja.

Līdzīgi b. Stučka izsakās par šo periodu rakstā, kas veltīts LKP 25 gadu jubilejai.² Atgādinādams partijas viedokli attiecībā uz I Valsts domes vēlēšanām, pret kurām tā izveda stingru boikota taktiku, b. Stučka turpina: «Mūsu partija savā vairākumā atzina, ka boikots bija pareizs. Bet nu jau partija nebija vairs vienbalsīga; nodibinājās noteikti maziniecisks spārs ar savu legalu, privatapgādātu presi, kas [mazinieki] jo vairāk radās kā uzvarētāji, jo Vispartijas CK (kura savā vairumā arī bija mazinieciska. — P. D.) bija viņu aizstāvis. Mūsu CK bija (jāteic: bija *vēl*) lielinieku pusē. Tanī pašā laikā Latvijas Socialdemokrātijā jeb ap to ieviesās anarchistiski elementi, nedisciplinētas kaujinieku grupas utt., ... viena daļa kreiso lielinieku elementu, kas nule vēl koķetēja ar anarchistiem, blokējās ar — vēlāk noteiktiem, šimbrīžam vēl nenoteiktiem maziniekiem-likvidatoriem. Lai būtu labāk saprotams, es minēšu konkrētus piemērus: Čipus (Eliass, tagad «Socialdemokrāta» redaktors) 1906. g. vēl *kreiss* lielinieks, kas aizstāv kaujinieku grupu autonomiju, vēlāk (jeb vienmēr) radnieciskā koalīcijā ar Klaru Kalniņu (kuras slavenais toreizējais izteikums: «šo rindiņu rakstītājs ir dažos jautājumos tuvāk *dažiem* lieliniekiem.»!) un Briselē visnoteiktākais likvidators. Tāda ir reiz revolūcijas vēstures loģika: novirzīšanās no pareizās līnijas pa kreisi vai pa labi ...

Tā iesākās tas laikmets, kurā partijas centrā jeb vismaz organā («Cīņa») ņem pārsvaru mazinieki vai nenoteikti virzieni jeb vismaz dalītas domas un kongresos vai konferencēs ievēlē vienu virzienu, bet reakcijas roka to visu revidē, un ūdens virsū atkal un atkal kaut kāds oportūnisms utt.

Partijā frakciju strīdi ... gan norisinās, bet tie *kombinējas ar vienību fanatismu* un ved pie tā, ka ilgus laikus pat biedri, kas it kā stāv uz lielniecisma pusi, neuzstājas par to, lai *noteikti* saistītos ar Ļeņina virzienu, un uzstājas *pret šķelšanos* tanī pašā laikā, kad notiekas pilnīgi nenormāla saistīšanās vai tuvināšanās ar OK (mazinieciski trockistisku organizācijas komiteju). Valda zināmas bailes pat izteikties par šķelšanos, lai nesaceltu pret sevi strādniecības masas, jo, saka, strādniecība nepielaidīs organizācijas sašķelšanos. Protams, tas viss nozīmē neaugstu politiskās attīstības līmeni, skatot no tagadējo komunistu viedokļa, bet nevajag aizmirst, kā šī apziņa gūta. *Pie mums neprata Ļeņinu novērtēt tā, kā viņš prata novērtēt Latvijas strādniecību.*»

¹ P. Stučka, Krievu-latvju proletariata vienības jubileja. «Cīņas Biedrs», 1926. g., Nr. 7, 8.

² P. Stučka, Partijas 25 gadu jubileja. «Cīņas Biedrs», 1929. g., Nr. 6.

Augšā pievestais citats ļoti pareizi un spilgti raksturo situāciju LSD vadošos organos reakcijas gados un b. Stučkas atsvešināšanās iemeslu no viņiem.

Ļoti vērtīgus papildinājumus šī posma raksturojumam varam atrast Hermaņa rakstā par ģeņiniskā principa uzvaru Latvijas Socialdemokrātijā¹, kurā viņš diezgan sīki attēlo partijas vadošo organu novirzīšanos no Londonas kongresa lielnieciskiem lēmumiem un iestigšanu purvā.

«Londonas kongresā pieņemtie lielnieciskie lēmumi,» saka Hermanis, «kuri kļuva arī par Latvijas Socialdemokrātijas lēmumiem, ... izsauca biedru masās un partijas aktīvā zināmu apmierinājumu un cerību, ka tagad mūsu partija galīgi nostāsies uz lielnieciskā viedokļa visos svarīgākos taktikas jautājumos. Tomēr vecās maznieciskās un purvenieciskās strāvas vēl arvien bija izjūtamas, īpaši partijas augšgalā. Nelūkojoties uz to, ka kongresa lēmumus tagad vajadzēja popularizēt un aizstāvēt, «Cīņas» redakcija turpināja ievietot ... pretlielnieciska satura polemikas rakstus, kā arī tendenciozi apgaismot Londonas kongresa un partijas II kongresa darbību ... Tādā kārtā redakcijas noteicēji mēģināja netieši apkarot un diskreditēt mūsu partijas līniju ... Arī vēl 1908. gadā mūsu partijas centralorgans staigā pa purvainiem ceļiem, neatsaucoties uz svarīgākām laikmeta parādībām. Ja arī anarchosindikālisms un bojevisms² atrada kritiku centralorganu slejās, tad labpusējais likvidatoriskais novirziens, kurš šai laikā jau sāka izpausties, palika ārpus redakcijas uzmanības. *Vienīgie brīdinājumi pret aizraušanos no legalisma atrodami P. Stučkas rakstos...*»³ (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Nav tālab brīnums, ka «Cīņas» 109. numurā kādreiz «kreisais lielnieks» Čipus (Eliass) lielniecisko cīņu pret likvidatorismu nosauc par «farsu», kuram «jādara gals». Bruņinieku šķēpu žvazdinādams, viņš skaļā patosā izsauca: «Ārzemju frakcionari acīm redzot ir gatavi drīzāk likvidēt partiju (jā, jā, *likvidēt partiju*, un kaut arī tie nezīn kā «cīnītos» pret likvidatoriem) nekā savus frakcionaros rēķinus. Tie stūrgalvīgi atsakās nākt palīgā ar lietišķiem padomiem strādnieku kustībai Krievijā. Ar putām uz lūpām tie sveiz sprunguļus ceļā Trocka izdotai «Pravdai», kura negrib iemaisīties ārzemju aizkrāsnes politikā, kura cenšas savus spēkus ziedot patiesam proletariskam darbam. Tie pa varītēm grib ievilkt šo bez vārda runas simpatisko strādnieku laikrakstu savā frakcionārā purvā, pa kuru paši nevar apnikt pļunčkāties.»⁴

¹ J. Hermanis, Ģeņinisma principi mūsu partijas darbībā. «Cīņas Biedrs», 1929. g., Nr. 6.

² Uzskats, kura piekritēji prasīja no partijas neatkarīgas kaujas organizācijas. — J. V.

³ «Cīņas Biedrs», 1929. g., Nr. 6, 48. un 49. lpp.

⁴ Č., Kā krievu biedri «apvienojās» jeb Pasaka par balto gailīti «Cīņa», Nr. 109.

Jā gan, labāku liecību sev nevarēja izdot viens no toreizējās «Cīņas» galvenajiem līdzstrādniekiem kā šo himnu Trocka likvidatoriskai «Pravdai» (kura nekādā ziņā nav sajaucama ar vēlāko leņinisko «Pravdu»).

Un citā rakstā, kurā Čipus polemizē ar vienu otru no «Cīņas» līdzstrādniekiem, kuri vēl ar vienu kāju stāv uz lieliniecisma pozīcijām, viņš izsakās skaidri un gaiši: «Es esmu tai pārliecībā, ka mums būs lauzt sev ceļu uz legāliem pamatiem, kur un kā vien tik varam.» Un, savu rakstu nobeigdams, viņš atklāti solidarizējas ar Domes socialdemokratu frakcijas locekli maziņu Gegečkori, citēdams viņa vārdus: «Socialdemokrātija ir masu partija. Tā nevar iespiest savu darbību konspirācijas rāmjos. Un tāpēc tā cenšas pēc legalas eksistences, un kādus skorpionus arī nelietotu pret socialdemokratisko kustību, šo kustību tai neizdosies ne apspiest, ne apturēt.»

Kas b. Stučkam varēja vairs būt kopējs ar šādu «Cīņu», kurā noteicošo vārdu sāka runāt *pārliecinātais* likvidators Čipus?!

Tikai 1912. gadā, kad Latvijā nemiers pret oportunistisko un likvidatorisko Centralo Komiteju bija pieņēmis draudošus apmērus, kad ārzemju latviešu socialdemokratu grupas, kuras jau absolūtā vairākumā bija lielinieciskas, bija nodibinājušas «Ārzemju grupu biroju», kurš spēra nopietnus soļus uz ieplūšanu pēc Pragas konferences lielinieku partijā, kad lielinieki bija lēmuši izbeigt Valsts domes frakcijā jau galīgi izdzīvojušos padošanās taktiku maziņieciskajam vairākumam, — tad pēc ilga pārtraukuma no jauna «Cīņā» parādās «Veterana» raksts blakus citiem lielinieku — Ziemeļa u. c. — rakstiem, neraugoties uz to, ka Čipus nemitas tālāk spārdīties pret lieliniecisko frakcionarismu, pret Ārzemju grupu biroja izlaistajiem «Biļeteniem», par vienības principu maziņieciski atšķaidītā partijā utt.

3. LAPIŅA IZ P. STUČKAS «PRIVATDZIVES»

Es lieku vārdu «privatdzīve» pēdīnās, jo bez pēdīnām šis vārds priekš b. Stučkas, kura visa dzīve bija saaugusi ar viņa sabiedriskiem un politiskiem pienākumiem, skanētu kā apvainojums.

Līdz šim mēs pārāk maz kavējamies pie b. Stučkas kā personības, kā cilvēka, kā biedra. Viņa milzīgais mūža darbs ar viņa sarežģīto daudzpusību guļstas kā kalns uz manu «biografa» apziņu un neļauj apstāties pie tiem *subjektīviem* momentiem, kuri man sirdī iespiedušies visdziļāk. Domāju, ka lasītājs neļausosies, ja uz brīdi atstāsim pie malas Stučku politiķi un aplūkosim īsumā viņa pārējo dzīvi.

1918. gada rudenī nelaiķis Roziņš-Āzis mani uzaicināja Latviešu nacionālo lietu komisariāta Kultūras-Izglītības nodaļas uzdevumā dot nelielu biografisku apcerējumu par b. Stučku priekš nodomātā «Strādnieku

kalendara» 1919. gadam. Es uzrakstīju, ko zināju un ko sajutu. Nodaļā par «jauno strāvu» man jau nācās pievest dažas rindiņas iz šī raksta. Es rakstīju par viņa iedzimto, dziļo humoru, kurš tik skaisti harmonē ar viņa nopietno, plašo dzīves izpratni. Atļaušu sev pieminēt pie sacītā tālāku izrakstu iz mana toreizējā raksturojuma, kuru es uzturu spēkā arī līdz šai dienai.

«Biedru Stučku raksturo tas, ka viņa personā arvien dziļā, līdz pedantismam auksta nopietnība bija saistīta ar vieglu humoru, kurš pat visnopietnākā dzīves brīdī prata uzķert apkārtnes ķēmainās, tikai izsmieklu pelnošās puses.

Tas bija Stučkas raksturā gan sabiedriskā darbā, gan personīgā dzīvē, gan politiskās cīņas brīdī.

Vai jūs zināt, biedri, jūs, kas esat biedru Stučku redzējuši tikai Centrālās Komitejas sēdēs, «Cīņas» redakcijā, partijas [kongresu] prezidijā, tieslietu komisariatā vai tiesas palatā, šo drūmi nopietno partijas sargu ar bargajām, sirmajām ūsām, — vai zināt, ka šinī no akmeņa iztēstā lielniekā, pedantā sēž bērnišķīgi skaļa jautrība, savienota ar plašām tieksmēm pēc dailes, pēc mākslas, pēc muzikas skaņām, pēc priecīgas, biedriskas sadzīves? Un humors, humors, — tas ir biedra «Paragrafa» elements!

Mēs, vecie biedri, zinām labi šo viņa vājo pusi. Vājo? Nē, šī ir viņa stiprā puse. Tas raksturo b. Stučku no viņa *stiprās* puses, ka visnopietnākos brīžos viņš bija pieejams jautrai anekdotei, spirdzinošam smaidam... Šinis jautros smieklos auga b. Stučka kā cilvēks, kā oriģināls gars, kā sabiedrisko karikaturu graizītājs, ... auga kā biedrs, kā draugs, kā mīla, silta dvēsele, kura arvien sildīja.

...Šāda jautrība piemīt b. Stučkam. Cik bezbēdīgi viņš prot smieties vaļas brīdī, tik nesaudzīgi viņš prot pārtraukt katru nopietnības trūkumu, kur dzīve prasa pēc darba, pēc pienākuma! Kad b. Stučka aizņemts darbā, tad lieciet viņu mierā! Un, ja jūs neesat diezgan smalkjūtīgi un nesaprotat, ka šinī acumirkļi viņu nedrīkst traucēt, tad nebrīnieties, ka viņš jūs itin nelaipni var izraidīt pār sliekšni.

...Sis siltais, reizē jautrais un reizē nopietnais cilvēks, šis marmorā iztēstais, noslēgtais tēls gāja visu cauru mūžu pa savu noteikto, pret zināmu mērķi virzīto ceļu. Caur visu viņa dzīvi vilkās kā sarkans pavediens viņa sabiedriskais ideāls, kas nezināja svārstīšanos, nezināja kompromisa. Tāds viņš bija kā cilvēks, kā draugs, kā sabiedriska darbinieks.

Jūtas un apziņa viņā harmoniski saistītas noslēgtā sistēmā. Viņš, kā saka, zināja, kurp viņš iet. Vienam otram tas varēja izlikties kā garīgas elastības trūkums. Stučka, bez šaubām, nav impresionists, kas ļaujas vadīties no acumirkļa iespaidiem... Politiskie un sabiedriskie apstākļi bieži grozījās Krievijā. Nāca un gāja garīgās atmodas un garīga paguruma

periodi, nāca un gāja revolūcijas un kontrrevolūcijas, — bet b. Stučka... gāja un gāja vienu un to pašu noteikto ceļu, bez apstātnes, bez kompromisa, nelokāmi, kaprīzi, it kā ar trulu ietiepību. Dažs labs no mums sāka svārstīties, šaubīties, grozīties, b. Stučka ticēja un turējās pie vecās «dogmas», vecās, kā likās, šaurās frakcionārās līnijas. Un šī ārējā psiholoģiskā šaursirdība izvērtās galu galā par lielo, plašo, dziļo ticību uz socialisma idejas tuvo uzvaru. Ārējā šaursirdība izrādījās par liela, ticoša, pārliecības pilna gara patiesību.

Liela, sirsnīga, godīga uzticība idealam, lūk, tāda bija šī pedantiskā frakcionāra rakstura īpašība. Un tāda pati «vienpusīga» uzticība parādījās b. Stučkas personīgās attiecībās.

Priekš viņa socialais ideāls ir dzīves galvenais saturs. *Draugs* viņam tālab arī ir tikai tas, kas savā personā savieno šo pašu ideālu. Tālab arī viņa bērniski siltā pieķeršanās tiem biedriem, kas viņam kļuvuši tuvi partijas kopējā lietā. Es nezinu tiešām uzticamāka biedra kā b. Stučka. Pret atkritējiem turpretim viņš ir nesaudzīgs. Partijas noliedzējs ir viņa personīgais pretinieks, nodevējs — viņa lielākais ienaidnieks. Pret biedriem, kas, apstākļu dzīti, zaudējuši līdzsvaru politiskā pārliecībā, viņš atklāti un vaļsirdīgi virza savu aso kritiku. Un uz šādiem biedriem viņa dziļā pārliecība un vaļsirdīgā kritika atstāj arvien dziedinošu iespaidu.»¹

Kā spilgtu piemēru varu pievest P. Stučkas vēstuli, kuru viņš man 1912. g. decembrī raksta sakarā ar manu filozofisko aizraušanos no strādnieku filozofa J. Diegena darbiem un dažiem maniem nepareiziem slēdzieniem, kurus Leņins savā laikā ļoti pareizi kritizēja.

«Esmu pārliecināts,» raksta viņš, starp citu, savā bērniski tīrā jūtu valodā, «ka Tu tikpat labi sajūti kā es, cik mīļš un tuvs Tu man esi starp tiem nedaudzajiem tuvējiem, kas man bijuši un — īpaši, kas palikuši. Tādēļ es arī tik ļoti baidos katras mazākās domstarpības mūsu starpā, caur ko tad arī izskaidrosies, ka mēs tikai beidzamā acumirkļī priekš aizbraukšanas² paspējām parunāt par priekšmetu, kur domas mums varētu šķirties. Tanīs jautājumos par ekonomisko materialismu un šķiru harmoniju domstarpība ir neizbēgama. Pēc manām domām, Tavai teorijai Tevi neizbēgami, ja tik tai seko, jānoved pie reformisma, — un tomēr, cik Tevi pazīstu, zinu, ka visa Tava būte ir pretim reformismam, jo no visa mūsu vecā pulciņa Tu esi paturējis visvairāk jaunības sparības un entuziasma — kamēr uz reformismu es skatos kā uz vecuma nespējas zīmi...»

Seko paskaidrojumi par minētajām domstarpībām, un pēc tam viņš tur-

¹ P. Dauge, P. Stučka — cilvēks un draugs. «Strādnieku kalendārs 1919. gadam», 112.—115. lpp.

² Stučka, iebraukjams Maskavā kāda procesa lietā, mani apciemoja 1912. gada rudenī. — P. D.

pina: «Es gan zinu, cik mēs tuvu viens otram stāvam, ka esmu pārliecināts, «nekāda vara mūs nevar šķirt», bet cilvēciski tomēr ir baidīties arī par neiespējamo... Neraugot uz visu to, esmu pārliecināts, ka Tu mani sapratīsi un ka mēs paliksim arvien jo tuvāki, не смотря ни на что. Novēlu vēlreiz tev atpūsties labi pa svētkiem un ar jauniem nerviem doties jaunā gadā...»

Šī b. Stučkas vēstule bez īsinājumiem ir nodrukāta «Celtņē»¹, kur arī lasītājs var dabūt zināt, kādi bija šīs vēstules praktiskie rezultāti.

Pie b. Stučkas «privatdzīves» momentiem pieskaitu arī to viņa darbību, kas saistīta ar viņa eksistences jautājumu un kas viņam deva iespēju kā nekā izkulties, lai varētu savu spēku «lauvas tiesu» atdot partijai. Es šeit domāju par viņa aroda darbu, par — advokaturu.

Mēs tūlīt redzēsim, cik ļoti b. Stučkas advokata darbība atšķīrās no parastās carisma laikmeta advokaturas kā visai ienesīga peļņas avota.

Par aplūkojamā laikmeta b. Stučkas juridisko darbību mūsu rokās ļoti nabadzīgs materials. Nebija iespēja rakņāties pa Tiesas departamenta arhīviem, no kuriem, bez šaubām, varētu izzvejot vienu otru interesantu prāvu, kuru Stučka veda.

Vismazāk materiala mums par viņa aroda darbu ir no «jaunās strāvas» laikmeta.

Vitebskā, atgriežoties no trimdas, viņš bija spiests pieņemt zvērināta advokata palīga vietu, tas ir, vest prāvas saskaņā ar zvērinātu advokatu, jeb viņa tiešā uzdevumā. J. Hermanim ir izdevies Vitebskā sadzīt dažas pēdas un uzdurties uz dažām vēstulēm, kuras b. Stučka rakstīja savam bijušajam patronam zvērinātajam advokatam Ščuļepņikovam. No šīm vēstulēm ir redzams, ka viņa patrons bija ne tikvien krietns advokats, bet arī goda vīrs, kuru Stučka iemīlēja kā tuvu draugu. Šī draudzība turpinājās arī vēlāk, kad Stučka pārbrauca uz Pēterburgu. Viena otra procesa vešanu arī Ščuļepņikovs nodeva Stučkam, kā redzams iz kādas vēstules, kura uzglabājusies Ščuļepņikova ģimenes arhīvā.²

Pēdējais raksta šinī vēstulē, ka «Petuchova sūdzību viņš nodevis Pēterim Ivanovičam (t. i., Stučkam. — P. D.), kurš viņu nosūtījis uz Rīgu savam vietniekam, tā ka uz tiesas sesiju ieradīsies advokats».

Petuchovs bija Rīgas-Orlas dzelzceļa strādnieks, kurš bija sakropļots un kurš iesniedza sūdzību pret dzelzceļa valdi.

Tāds bija viens no tipiskiem procesiem, kurus veda b. Stučka. Strādnieki, zemnieki, visādi sērdieņi — tie bija viņa klienti. Atlīdzība — graši, bet vēl biežāk, kā pareizi atzīmē D. Stučka, «pateicības asaras».

¹ P. Dauge, No P. Stučkas dzīves un darbības, «Celtne», 1935. g., Nr. 7.

² R. N. Ščuļepņikova vēstule 1908. g. 12. augustā iz Kisingenas (Austrija). Vēstule atrodas Vitebskā, Ščuļepņikova ģimenes arhīvā.

Tikai retumis Stučkam gadījās process, kurš cik necik atmaksāja viņa lielās pūles.

Vairākkārtēja sarakstīšanās b. Stučkam iznāca ar Ščuļepņikovu otrā procesā, kas arī attiecās uz dzelzceļniekiem no Rževas-Vitebskas-Molodečnas līnijas.

Kā redzams iz 1911. g. 5. marta vēstules¹, Stučkam vienā lietā nācās braukt uz Minsku un, kā viņš raksta, «ar diezgan labiem rezultātiem». Iz vēstules teksta redzams, ka process grozās ap meža darbiem. Procesu viņš veda kopēji ar Ščuļepņikovu.

Kādā vēstulē (1911. g. 20. jūlija)², arī, kā redzams, sakarā ar dzelzceļa būves darbiem, — Stučka žēlojas par *birokratismu* tanīs iestādēs, pa kurām viņam nācās daudzīties. Šai vēstulei seko vēl vairākas vēstules, kurās acīm redzot saistītas ar šī paša dzelzceļnieka procesa vešanu. Vienā no tām Stučka sūdzas par naudas apgrūtinājumiem, kas saistīti ar šo procesu, otrā sūta pateicību par no Ščuļepņikova saņemtiem 100 rubļiem.

Bez minētiem procesiem b. Stučkam bieži nācās uzstāties politiskos procesos sakarā ar Latvijā cietuši revolucionāriem.

Savās atcerēs par kopējo darbību Ūdris savā atvadišanās rakstā Stučkas nāves dienai veltītā juridiskā žurnāla numurā starp citu atzīmē:

«Reakcijas periodā Stučka tikai divatā ar Kozlovski aizstāvēja Senatā Pēterburgā no cariskās tiesas notiesātos 1905. gada revolucionārus, pilnā mērā izmantodams viņu aizstāvēšanai veco likumību.»³

Ļoti vērtīgas atceres par Pēterburgas perioda kopējo darbību ar b. Stučku advokaturas laukā uz manu lūgumu ir uzzīmējis viens no viņa tuvākiem līdzstrādniekiem A. Tomaševičs, viņa personīgais sekretars, vēlāk kara komisara Pētersona vietnieks Padomju Latvijas periodā un pēc tam mūsu Sarkanās Armijas korpusa komandieris.⁴

«Ar P. I. Stučku es iepazinos 1912. gada rudenī Pēterburgā, kad pie viņa iestājos par sekretaru,» raksta Tomaševičs.

«P. Ivanovičam kā zvērinātam advokātam bija diezgan plaša un dažāda veida klientūra, gan iz pašas Pēterburgas, gan iz provinces. Labu daļu tiesas lietu viņam nodeva Latvijas advokatura. Pēc sava satura no P. Iv. vestiem procesiem bija liela daļa strādnieku procesu pret uzņēmējiem, kā arī zemnieku un pat veselu zemnieku grupu procesu pret muižniekiem. Bija latviešu zemnieku procesi pret baroniem.»

Šeit varu iepīt man zināmu ļoti interesantu prāvu, kurā b. Stučka aizstā-

¹ P. Stučkas vēstule Ščuļepņikovam 1911. g. 5. martā.

² P. Stučkas vēstule Ščuļepņikovam 1911. g. 20. jūlijā, rakstīta uz zvērināta advokāta P. Stučkas blankas, kurā minēta sekoša Stučkas adrese: Pēterburgā, Troickas ielā Nr. 2, tel. 9343.

³ E. Ūdra raksts žurnālā «Советская Юстиция», 1932. g., Nr. 9, 17. lpp.

⁴ A. И. Томашевич, Из личных воспоминаний (rokraksts).

vēja kādas dienvidu guberņas zemnieku grupu pret vienu no visvarenajiem krievu muižniekiem — Romanovu cilts radnieku kņazu Jusupovu-Sumarkovu-Eltonu, kuram starp neskaitāmām muižām dažādās guberņās arī Maskavas tuvumā piederēja liela muiža ar ievērojamo pili «Archangeļskaja», kurā tagad organizēta skaista Sarkanās Armijas sanatorija. Stučka šinī procesā ļoti veikli izmantoja pastāvošos likumus, kuri viņam bija zināmi kā savi pieci pirksti.

Neraugoties uz Jusupova saitēm līdz pat visaugstākām sferām un neraugoties uz to, ka viņa pretinieki — zemnieki prāvu jau bija pazuļējuši divās pirmajās instancēs — apgabaltiesā un tiesas palatā, prāva tika pārnesta uz Senatu, kur b. Stučka uzstājās kā zemnieku aizstāvis. Ar lielu izveicību viņš pierādīja Jusupova pretenziju nelikumību, un prāva nobeidzās zemniekiem par labu.

Šeit jāatzīmē, ka arī carisma laikmetā senatoru starpā atradās viens otrs «neatkarīgs», taisns tiesnesis, kurš glēvi neatkāpās varas vīru priekšā. Šādu senatoru acīs b. Stučka bija iekarojis lielu uzticību un cienību.

Minētajai zemnieku prāvai priekš viņa bija tādas sekas, ka no šī momenta uz Pēterburgu pie b. Stučkas bieži vien ieradās zemnieku pilnvarotie, kuri «šīnī pasaulē» nekur nespēja atrast tiesu un taisnību, un nu sāka izplatīt leģendas par «taisnīgo zemnieku aizstāvi» — P. I. Stučku. Tas viņam ienesa ne vienu vien no minētām «asaru prāvām». No prieka, ka viņam bija izdevies šim pusfeodalajam kņazam iesālit, kā vajadzīgs, b. Stučka lēkāja kā bērns vai uz vienas kājas.

Bet atgriezīsimies atkal pie Tomaševiča nostāsta.

«Es noteikti apgalvoju,» turpina autors, «ka P. Iv. savā advokata praksē stingri turējās pie principa: *nekad un ne zem kādiem apstākļiem viņš neuzņēma prāvas, nedz tiesas, nedz administratīvo rakstura, pret strādniekiem, pret zemniekiem vispār, «pasaules dižvīru» prāvas, kas bija virzītas pret trūcīgu jeb darba cilvēku, lai cik pateicīgas šīs prāvas arī nebūtu no materialā viedokļa.»*

Viņš galvenā kārtā veda — kā pareizi atzīmē D. Stučka — tā saucamās «asaru lietas», — alimentu un līdzīgas prāvas, kuru honorars pastāvēja «pateicības asarās».

«Viņš arī nepieņēma tādas prāvas,» saka Tomaševičs, «kad viņš iz klienta sarunas varēja izjust netaisnīgu pretenziju jeb, kā toreiz mēdza izteikties, «netīras» lietas. Es atceros gadījumu, kad pašā procesa gaitā atklājās šādi netīri motīvi, — un P. Iv. turpat tiesas sēdē atsacījās no procesa tālākas vešanas. Es arī zinu, ka veselū rindu procesu P. Iv. veda bez kādas atlīdzības, dažreiz pats iz savas kabatas segdams likumīgos tiesas izdevumus.

Vispār P. Iv. nemīlēja savu advokata profesiju. Viņš man bieži vien sūrojās, ka viņš sev izraudzījis nepareizu dzīves ceļu, — ka viņam

vajadzēja kļūt par inženieri. Varbūt tas tiešām bija tā: varēja just, ka viņam pirksti niezēja uz tādu darbu, kur varēja laist apgrozībā āmuru, stangas, vīli, zāģi utt., viņam pat bija pie rokas neliels instrumentu krājums priekš sīkiem darbiem, priekš tekošām reparaturām utt., kuras viņš arvien pats mēdza izdarīt. Bija interesanti novērot, ar kādu koncentrētu uzmanību viņš šādus darbus izpildīja!

Tāpat kā savu profesiju, P. Iv. arī nemīlēja savus koleģus — advokatus. Protams, bija izņēmumi, sevišķi starp advokātiem, kuri bija partijas biedri un ar kuriem viņam nodibinājās tieši draudzīgi sakari. Pie šīs grupas pieskaitāmi N. N. Krestinskis¹, nelaiķis M. J. Kozlovskis², N. D. Sokolovs³.

Šī b. Stučkas antipatija pret viņa amata biedriem izskaidrojās ļoti vienkārši: viņš toreizējos juristus pieskaitīja pie viskonservatīvākiem elementiem starp krievu inteliģenci, neraugoties uz viņu liberalām runām un manierēm. Pēc Stučkas pārliecības, cilvēki, kuri bija audzināti uz buržuaziskās tiesas un likumības principiem un kuri visā savā praktiskajā darbībā grozījās šīs likumības rāmjos un to aizstāvēja, — nebija spējīgi pacelties pāri par šīs likumības līmeni. Viņš skatījās uz advokatu korporāciju kā uz kādu tiesas priesteru kastu un it nekad neņēma dalību advokatu organizācijās, izņemot oficiālos ziņojumus, kuri viņam obligatoriski zināmos termiņos bija jāiesniedz zvērināto advokatu padomei.

Pēterburgas advokaturas un maģistraturas aprindās P. Iv. baudīja vispārēju popularitāti un cienību kā nopietnu, dziļi izglītots jurists — it sevišķi kā civilists, bet arī reizē kā reti vienkāršs, kautrīgs un smalkjūtīgs cilvēks.

Tiesas procesos advokāti ar P. Iv. rēķinājās kā ar stipru, nopietnu pretinieku, bet tiesneši no savas puses ļoti uzmanīgi sekoja «tiesas sarunās» viņa argumentācijai, kura arvien bija īsi un stingri loģiski uzbūvēta. Man bieži vien nācās apmeklēt tiesas sēdes gan Pēterburgas tiesas palātā, gan Senatā, kad P. Iv. uzstājās, un, tā kā es diezgan labi pazinu toreizējās tiesas procesa veidu, tad es varu šāda sprieduma pareizību attiecībā uz P. Iv. apliecināt gan uz savu personīgo novērojumu pamata, gan pēc vairāku advokatu un toreizējās tiesas darbinieku atsauksmēm. — Ienāk prātā gadījums, kas labi ilustrē nule sacīto.

Uz kāda klienta kategorisko pieprasījumu P. Iv. uzrakstīja kasācijas sūdzību Senatā par Tiesas palātas spriedumu, kauču viņš pats neticēja, ka no tā kas iznāks. Klients acīm redzot gribēja vai nu novilcināt procesu, vai savam pretiniekam atriebties. Klients pagērēja, lai P. Iv. personīgi uz-

¹ Padomju Savienības ārlietu tautas komisara biedrs [1934. g.]. — P. D.

² Bijušais Tieslietu tautas komisariata darbinieks Padomju Savienībā (ir miris). — P. D.

³ Ievērojams politisku «noziedznieku» aizstāvis (arī ir miris). — P. D.

stājas Senatā. Un, kad Senata tiesas sēdē virsprokurors Zavadovskis taisīja savu slēdzienu par minēto sūdzību, viņš savā izteicienā lika sajūt, ka viņš nevar saprast, kā P. Iv. varēja aizstāvēt šādu nepamatotu sūdzību; viņš, Zavadovskis, esot paradis dzirdēt P. Iv. sūdzībās arvien nopietnus motīvus un argumentus. — Jāpiezīmē, ka Zavadovskis toreiz skaitījās par ļoti nopietnu juristu civilistu, kuram bija savi zinātniskie darbi. P. Iv. no savas puses bija atzīts kā liels Baltijas likumu, kā arī vispārējo Krievijas pilsoņu likumu pazinējs.

Savā advokata darbībā P. Iv. bija ļoti apzinīgs. Viņa rakstiskie darbi, viņa paskaidrojumi, viņa apelācijas un kasācijas sūdzību raksti sarežģītās, dažreiz ārkārtīgi komplicētās lietās krita acīs caur savu apbrīnojami vienkāršo jautājuma nostādni, domu skaidrību, stingri loģisko konstrukciju un to prasību neapgāzamību, kuras viņš uzstādīja tiklab savam pretiniekam, kā arī tiesai.

P. Iv. strādāja ļoti daudz: gandrīz ik dienas no rīta viņš uzstājās tiesas iestādēs, pēc pusdienas pārtraukuma pieņēma klientus un pēc tam līdz vēlai naktij nosēdēja pie sava darba. Lūk, citu palīgu kā Dora Kristoforova (kura bieži pārrakstīja Pētera St. sastādītos materialus. — P. D.) un šo rindiņu rakstītājs viņam nebija.

P. Iv. ļoti mīlēja literatūru, mākslu, teātri, muziku. Viņš pats diezgan skaisti spēlēja klavieres. Dažreiz viņš iejūsmināts nosēdās pie klavierēm un nospēlēja vienu vai otru operu jeb vismaz skaistākās vietas iz operas. Šādos retos vakaros D. K. mēdza teikt: «Šodien P. Iv. dod operu «Karmena» jeb dod «Faustu».» Sarunā par vienu vai otru jautājumu viņš mīlēja citēt izteicienus jeb veselas frazes iz mūsu klasiķiem: Gētes, Heines, Puškina, Saltikova-Ščedrīna — it sevišķi iz pēdējā, tiklīdz runa grozījās ap Krievijas iekšējo dzīvi.»

* * *

«Ka P. Iv. bija radikāli domājošs cilvēks, to es jau zināju toreiz, kad tikko iebraucu Pēterburgā; par viņa revolucionāro darbību es, protams, nekā nevarēju zināt. Vēlāk, kad es arī šinī ziņā tuvinājos P. Iv., es zināju vienu otru faktu, kuru viņš arī vairs neslēpa no manis.

Tā, piemēram, es labi atceros Roziņa (Āža) bēgšanu uz ārzemēm. Pēdējais brauca caur Pēterburgu un apstājās dažas dienas pie P. Iv. Še mēs priekš viņa apgādājām dzelzceļa biļeti uz Somiju. Spilgti atceros, ar kādu uztraukumu P. Iv. sekoja viņa tālākajam ceļojumam.

Pasaules kara laikā P. Iv. un Krestīnskis gatavoja runas un deklarācijas priekš mūsu Valsts domes frakcijas. Mēs viņas pārrakstījām, un es tās aiznesu G. I. Petrovskim vai Badajevam.

Šie biedri bieži vien apmeklēja P. Iv. Ļoti labi atceros Domes frakcijas procesus. Tiesas palatā pēc tiesas P. Iv. iepazīnās ar procesa materiāliem.

Ar kādu izbrīnu viņš tur starp konkrētiem apsūdzības materiāliem ieraudzīja viena frakcijas locekļa dienasgrāmatu, kurā, starp citu, varēja atrast šādas piezīmes: «tādā un tādā dienā es biju pie P. Iv. Stučkas», jeb atkal: «pie manis bija Stučkas sekretars» u. tml. Un kā lamājās P. Iv., mājās pārņācis! Tādas dienasgrāmatas vest un ar tādām piezīmēm, pēc viņa domām, Valsts domes loceklim nepavisam nepieder. (Personīgā sarunā man bijušais Domes frakcijas loceklis F. N. Samoilovs atzinās, ka arī viņš caur savām neuzmanīgām piezīmēm kabatas grāmatiņā bija sakompromitējis b. Stučku, kālab pēdējais arī bija izaicināts uz tiesu dēļ atbildes, caur ko viņam radās diezgan nopietnas nepatīkšanas. — P. D.)

P. Iv. bez tam visu laiku uzturēja ciešas saites ar Rīgu. Kad man nācās braukt uz mājām caur Rīgu, man katreiz bija jāņem līdz diezgan solidi vīstokļi ar rokkrakstiem jeb vēstulēm, kurus es nodevu K. Pētersonam grāmatu veikalā uz Suvorova ielas. Vienu otru no rīdziniekiem, ar kuriem es šīnī gadījumā iepazīnos, es vēlāk sastapu Pēterburgā pie P. Iv.»

* * *

«Kad 1914. gadā bija pasludināts karš, P. Iv. taisni gadījās ārzemēs, kur viņš vasarā ieradās dēļ ārstēšanās. Ar daždažādām grūtībām viņam izdevās caur Zviedriju nokļūt Pēterburgā. — Viņa uztraukumam un sašutumam par socialdemokratu, it sevišķi vācu socialdemokratu uzvešanos nebija robežu. Šovinisms tiklab ārzemēs, kā Krievijā viņu uzbudināja līdz sirds dibenam. Ne mazākā mērā viņu uztrauca latviešu patrioti — tādi tipi kā Valsts domes loceklis Goldmanis, — viņu uztrauca latviešu strēlnieku bataljonu formēšana, Pauļuka, Čakstes un citu latviešu «tautas pīlaru» rīcība.

1915. gada rudenī mani mobilizēja, un es ar P. Iv. varēju līdz 1916. gada ziemai uzturēt tikai rakstiskas saites. 1916. gadā es iestajos Vladimira kara skolā Pēterburgā.

Februāra revolūcijas dienās 1917. gadā P. Iv. pilnīgi nogrimst Pēterburgas Strādnieku deputātu padomes darbā un atdod visus savus spēkus tiešiem revolūcijas uzdevumiem. Ar lielu gandarījumu P. Iv. saņēma ziņas par Pēterburgas tiesas iestāžu nopostīšanu un nodegšanu un reizi, kā atceros, izmeta šādu frazi: «Revolūcija mani atsvabināja no advokata profesijas.» — Ļoti reti man šīnī periodā nācās satikties ar P. Iv. — viņš tādā mērā bija aizņemts. Atceros tikai no Doras Stučkas nostāstiem, ka divas reizes viņš aiz pārguruma noģībīs.»

Šāda bija b. Stučkas «privatdzīve» pēc objektīva novērotāja ziņām.

Arī man personīgi par tikko aprakstīto laika sprīdi ir uzglabājušās gan atsevišķas atmiņas, gan laba tiesa Pētera un Doras Stučkas vēstuļu. Par to vēlāk atsevišķā nodaļā.

4. «LEGALO IESPĒJAMĪBU» RĀMJOS

Neraugoties uz likvidatoriskām tendencēm Latvijas Socialdemokratijas vadošā centrā reakcijas gados, pašai partijai par godu jākonstatē, ka viņa ne uz acumirkli neatstāja novārtā savu revolucionāro uzdevumu izpratni, nostiprinot nelegalās šūniņas, izkopjot vēl labāk nekā agrāk savus dziļi iesakņojušos konspirācijas principus, bet reizē ar lielu veiksmi izmantojot visas *legalās iespējamības* strādnieku organizācijas un viņu kulturalā un teoretiskā limeņa pacelšanas mērķiem.

Mēs jau redzējām agrāk, ar kādu enerģiju b. Stučka bija ķēries pie teoretiskā žurnāla nodibināšanas.

Iepriekšējā cenzura, kā zināms, Domes laikmetā formāli bija atcelta. «Konstitucionālā» monarchija bija devusi ārēju garantiju «brīvam vārdam», bet reizē bija sev atstājusi pakaļdurtniņas priekš carisma sargiem, kas kurā katrā acumirkli varēja apturēt šo pašu brīvo vārdu, konfiscēt un aizliegt valdībai nepatīkamu avīzi vai žurnālu. Partija tomēr veikli izmantoja arī šo stipri sakēmoto preses brīvību, atjaunodama pēc katra avīzes vai žurnāla aizlieguma viņu izdošanu zem cita nosaukuma un atrazdama pēc katra arestētā redaktora jaunu biedru, kas bija gatavs dot savu parakstu «atbildīgā redaktora» lomā, lai pēc otrā — trešā numura dalītu sava priekšgājēja likteni aiz cietuma restēm.

Man ir zināms tikai viens vienīgs legāls strādnieku laikraksts, kurš izgāja sveiks caur visiem pirmskara gadiem, sākot no 1909. gada. Tas ir arodniecisko biedrību profesionālais orgāns «*Arodnieks*». Viņu apturēja 1914. gada aprīlī pēc vairākām konfiskācijām uz tiesas lēmumu.¹

Pat arī šis orgāns, neraugoties uz stipri mēreno toni, pretstatā Amsterdamas profesionālās apvienības orgāniem nestāvēja ārpus politikas, bet atradās saskaņā ar partijas kongresu lēmumiem zem tiesas partijas vadības.

Kas attiecas uz latviešu proletariāta politiskiem laikrakstiem, kuri atradās zem partijas tiesā iespaida, tad reti kāds no viņiem pārdzīvoja vairāk kā 2—3 numurus. Labāk paveicās avīzei «*Vārpa*», kuru izlaida vairāk nekā 20 numuru un kura iznāca Pēterburgā 1909. gadā zem J. Jansona redakcijas, kurš tanī laikā atradās Somijā — Helsingforsā.

Bez jau minētā «*Arodnieka*» man zināmi sekošie laikraksti, kuri atradās zem partijas pārziņas un kuros ņēma dalību visi pēc soda ekspedīcijām pāri palikušie inteliģentākie spēki, neskaitot strādnieku korespondences, vēstules iz cietumiem utt.

¹ 1914. g. jūnijā «*Arodnieka*» vietā sāk par jaunu iznākt šī paša laikraksta turpinājums zem nosaukuma «*Jaunais Arodnieks*». — P. D.

«Biedrs» — sāk iznākt Rīgā 1906. gada oktobrī. Izlaiž pavisam 8 numurus.

«Tautas Balss» — iznāk 1906. g. decembrī Pēterburgā, top slēgta pēc 5. numura 1907. gada janvarī.

«Strādnieks» — iznāk Pēterburgā 2 numuri 1907. g. janvarī. Ir interesanti atzīmēt, ka šīs avīzes titullapas sludinājumā lieliem burtiem uzrakstīts sekošais ziņojums: «Gadījumā, ja «Strādnieku» apturētu, abonentiem tiek piesūtīts cits laikraksts.» Šī piezīme liecina par to, ar kādu pārdrošību mūsu biedri prata cīnīties pret pūstošā carisma preses ierēdņiem.

«Darba Vēstnesis» — iznāk 3 numuri janvara beigās un februāra sākumā 1907. gadā.

«Darba Balss» — iznāk 9 numuri februārī un martā 1907. gadā.

«Gaisma» — sāk iznākt 1907. gada martā un ātri aizmieg pēc pirmajiem numuriem. Pēc tam revolucionārā legalā strādnieku prese, cik man zināms, apklust un tikai 1909. gadā atkal atjaunojas ar avīzi «Vārpas», kurām seko 1911. gadā «Jaunais Laiks» un «Laika Balss», 1913. gadā — «Dzīves Balss», 1914. g. — «Dzīves Atbalss» un «Jaunā Balss», kuras «balsi» aprauj 1914. gadā pasludinātais karš.

Vienā otrā no šiem laikrakstiem varam arī sastapt b. Stučkas rakstus. Viņš bieži šajos rakstos maina savu parakstu — aiz taktiskiem vai aiz tīri personīgiem iemesliem, kā to, piemēram, redzējām žurnālā «Atvases», kur viņam vienam nācās pildīt $\frac{3}{4}$ no visām žurnala slejām. Tā sastopam viņa rakstus ar parakstu «-s», «pp», «S», «P.S.», par kuru autentību man nav šaubu. Un tomēr vairāki raksti ar parakstu «-s» rada zināmas šaubas, jo ar šo pašu mazo «s», kā izdevās izzināt, dažreiz parakstījās i Jansons, i Priedkalns, kauču pēdējie pa lielākai daļai lietoja savu ģimenes vārdu tiešos inīcīāļus «J» un «P».

Mēs tālab apstāsīsimies tuvāk tikai pie tiem rakstiem, kuru piederums b. Stučkam nēmodīna ne mazāko šāubu.

Tā, piemēram, jau pirmajā no minētajiem laikrakstiem — «Biedrs» — mēs 1. numurā sastopam ievadrakstu «Pirmais solis»¹.

Sis raksts, bez šāubām, stāvēja sakarā ar b. Stučkas uzstādīto, bet, kā jau redzējām, vēlāk izstripoto kandidaturu Valsts domes deputatos.

Rakstīnš ir virzīts pret tiem «kreisajiem» biedriem, kuri uzstājās arī par II Valsts domes boikotu. Stučka pieturējās šīnī jautājumā stingri pie ļeņīnīskās taktīkas. Atkārtodams savu jau agrāk citā rakstā izteīkto domu, ka par I Domes «padzīšanu nevar runāt, jo valdībai nepīenācās nemaz dzīt, pietīka ar atļāīšanu», b. Stučka turpīna: «Izjaukt pašu Domī caur tās boīkotu tagadējos apstākļos neviens necer, un tādēļ arī vīena pēc otras kreīsās

¹ pp, Pīrmaī solī. «Bīedrs», 1906. g. 22. oktobrī, Nr. 1.

partijas izsakās šoreiz *pret boikotu un priekš piedalīšanās vēlēšanās*, ja tikai tas jeb cik iespējams aiz ārējiem policijas un karastāvokļa apstākļiem.»

Toties viņš vēl vairāk uzsver nepieciešamību izvest vēlēšanu kampaņu vēl stingrāk un sīkāku kandidatu nošķirošanu, nekā tas notika I Domes vēlēšanās. «Šoreiz,» viņš saka, «būs jāšķiro arī kreisās puses kandidāti; ne tā, kā viņreiz, kad vēlēšanu laikā kadeti bija viskreisākie kandidāti, no kuriem tikai vēlāk atdalījās daži, «isti kreisi» elementi... Šoreiz neies šķirošana starp Grosvaldiem un Veinbergiem, tur starpības nav, arī ne starp šiem kopā ar Moriciem un Augsburgiem — tie vajadzības brīdī satiks labi un sniegs rokas... Mēs domājam, ka šoreiz parādīsies arī pie mums kreisāki kandidāti nekā pagājušās vēlēšanās. Vēlētājiem būs *ne* mehāniski *pēc valodām* jādala kandidāti, bet *pēc programām*. Un šīs starpības paskaidrot, cik tas būs mūsu spēkā, mēs turam par vienu no saviem galveniem uzdevumiem.»

«Biedrā» ir ievietota arī vesela rinda rakstiņu ar pazīstamo parakstu «A», kurš pieder nelaiķim Fr. Roziņam, — šo rakstu skaitā ir galvenokārt raksti par latviešu zemniecības diferenciaciju.

«Biedra» 2. numurā ir atkal ievads no b. Stučkas ar parakstu «-s»¹, kurš ir kodīga satira uz Stolipina 5. oktobrī izlaisto ukazu par *zemnieku «brīvlaišanu»*, ko «Novoje Vremja» lepnī nosaukusi par «brīvības grāmatu» (Magna charta libertatum), to pielīdzinādama lielajam brīvības manifestam, kuru Lielā Franču revolūcija bija pasludinājusi 4. augustā 1789. gadā.

Šo rupjo salīdzinājumu b. Stučka asi ņem uz zoba, pievezdams pazīstamos Marksa vārdus iz viņa darba «Luija Bonaparta astoņpadsmitais brimers», kuros tas, citēdams Hegela izteicienu, ka «visi lielie pasaulvēsturiskie notikumi... parādotes 2 reizes», piezīmē, ka Hegelis tikai piemirsis piebilst: «pirmoreiz kā traģedija, otrreiz kā farss.»

Kā taisnu komediju b. Stučka pienaglo pie kauna staba Stolipina «parādīšanas grāmatu», paragrafu pēc paragrafa atsegdams viņa izdoto likumu pantu iekšējo tukšumu un kontrrevolucionāro dabu.

Ir lieki šos «paragrafus» uzskaitīt, jo viņi ne mazākā mērā neatceļ novecojušās pagasta tiesas jeb muižniecības kārtas privilēģijas. Zemnieku *kārta*, zemnieku pagasti, zemnieku tiesas utt. nav atceltas un *muižniecības kārtas privilēģijas nav iznīcinātas*, tāds ir 5. oktobra «brīvlaišanas» patiesais rezultāts. Ūkazu tikai nostiprina vēl vairāk zemnieku *kārtas* robežas, — t. i., *kulaku* privilēģijas, — lūk, īsos vārdos Stolipina «vēsturiskā reforma».

«Biedra» 3. numurā, kurš iznācis 1906. g. 17. oktobrī², t. i., taisni gadu pēc pazīstamā 1905. gada oktobra manifesta, b. Stučka salīdzina šī melkulīgā manifesta brīvību sološos vārdus ar carisma *darbiem*, kuri šim mani-

¹ -s, Jaunais zemnieku «brīvlaišanas» likums. «Biedrs», 1906. g., Nr. 2.

² pp, 17. oktobra diena. «Biedrs», 1906. g., Nr. 3.

iestam sekoja. Raksta sākumā viņš pieved manifesta pirmo punktu pilnu tekstu, kurš sola «dot iedzīvotājiem pilsoniskās brīvības nesatricināmus pamatus, dibinoties uz faktiskas personas neaizskaramības, apziņas, vārda, sapulču un biedrošanās brīvību principiem» utt.

Stučka atgādina, ka šiem *trekniem burtiem* rakstītiem manifesta vārdiem sekoja citi, vienkāršos burtos manifesta tekstā rakstīti vārdi, kuri solīja «ar visiem varas spēkiem censties jo drīz novērst valstij tik kaitīgās jukas» un uzaicina «Krievijas uzticamos dēlus palīdzēt novērst šīs nedzirdētās jukas un saņemt visus spēkus miera un kārtības nodibināšanai».

Tālāk b. Stučka ar sajūsmu piemin 1905. gada oktobra dienas, kurās pati tauta ar strādniecību priekšgalā sev izkaroja brīvības *neatkarīgi* no manifesta, bet kuras tik drīz izbeidzās uz tā paša manifesta pamata. «Šausmīgs gads ir aiz mums,» saka Stučka, «bet, ja vēsture ar drebuļiem atminēsies šī briesmu gada pirmo dienu — 17. oktobri, tad viņa tomēr arī neaizmirsīs tās plašās brīvības, kādas faktiski pārdzīvoja tūliņ pēc 17. oktobra Krievija vispār un Latvija jo sevišķi un kas deva drošu jausmu par spožu nākotni.»

Un arī tas fakts, ka, neraugoties uz Latvijā plosošamies «lauka kara tiesām», latviešu strādnieki un zemnieki ņem dalību Domes vēlēšanās, skaidri apzinādamies šīs līdzdalības *revolucionaro* nozīmi, pierāda, ka tiklab I Domes boikotam, kā II Domes vēlēšanu līdzdalībai «spīd cauri viens un tas pats sarkanais pavediens».

«Biedra» 6. numurā b. Stučka vēlreiz īsi kavējas pie Stolipina izdoto likumu divkosības, šoreiz apstādamies pie viņa ukaza par «iepriekšējās cenzuras atcelšanu».

Pēc jaunā likuma teksta it kā vairs nav «*atļautu un neatļautu* grāmatu un avižu». Bet, paskatoties likumā tuvāk, mēs redzam, ka «*lasītājs gan var nesodīts* priekš lasīšanas iegūt kaut kuru grāmatu», bet ka reizē atceltā cenzora vietā ievestais «preses lietu inspektors» var konfiscēt kuru katru «*izplatīšanai* nodomāto grāmatu, kas tam izliekas noziedzīga».

Tā mēs redzam, ka pašlaik iznākušo «Biedru» jau konfiscē (sakarā ar Stučkas «noziedzīgo» rakstu) un pēc 8. numura pavisam aptur.

Lai raksturotu toreizējā «bezcenzuras preses likuma» divkosīgo dabu, varu pievest jocīgu gadījumu iz maniem personīgiem piedzīvojumiem. 1907.—1908. g. es izdevu krievu tulkojumā veselu seriņu brošūru iz strādnieku filozofa Jāzepa Dīcgēna rakstiem, Untermaņa un Rolandes-Holstas brošūras, Marksa, Engēlsa, Dīcgēna un citu vēstules F. Zorgem ar Ļeņina priekšvārdu. 1908. gadā Maskavas apgabala partijas organizācijā, pateicoties provokācijai, notika plaši aresti, un 1910. gadā Maskavas Apgabala tiesā tika iztiesāts pazīstamais 33 biedru process, kurus apvainoja dēļ nelegālas literatūras *un manu legālo izdevumu* izplatīšanas. Mani izdevumi no cenzuras nebija apturēti, un arī mani kā *izdevēju* nesauca pie atbildības, bet izsauca vienīgi kā liecinieku. Minētie 33 biedri tika nosodīti uz īsāku

vai ilgāku ieslodzīšanu cietumā. Tikai 1913. gadā mani sauca pie atbildības uz 102. likuma pamata. Sikumi par minēto prāvu ir lasāmi manā rakstā, kurš sastādīts uz oficiālu dokumentu pamata un nodrukāts vienā «Veco lielnieku izdevniecības» rakstu krājumā.¹

Pēc «Biedra» aizliegšanas 1906. gada decembra vidū sāk iznākt avīze «Tautas Balss», kurai izdevās izlaist 5 numurus un kurā mēs sastopam vairāk rakstu ar parakstu «-s». Viņi visi grozās ap Domes vēlēšanu jautājumu, nekā sevišķi jauna nesniegdami, pie kā būtu sīkāk jākavējas.

«Tautas Balss» iznāk Pēterburgā, kur viņa Valsts domes tuvumā, kurā ir zināma iespēja pacelt balsi pret visādām rupjām nelikumībām, jūtas mazliet drošāk. Šāda cerība, protams, neattaisnojas, un avīze pēc avīzes top izņemta iz apgrozības.

«Tautas Balss» 1. numurā ir ievietots Stučkas rakstiņš par vēlēšanu gaitu Rīgā.²

Vēlēšanu kampaņu atklādama, «Rīgas pilsētas valde,» raksta b. Stučka, «līdzīgi Bileama ēzeļa mātei atdarījusi savu muti... Pa šo laiku viņa, zināms, uzcītīgi izpildīs ministru, gubernatoru un senata izskaidrojumu vēlēšanu strīpošanas ziņā. Caur 10 sietiem sijāti vēlēšanu saraksti būs galīgi gatavi tikai janvara mēnesī, un tad tikai nāks pašas vēlēšanas...»

Stučka aizrāda, ka pēc jaunā vēlēšanu likuma 24 175 Rīgas strādnieki kopā ievēlēs tikai 4 balsotājus, pārējā Vidzemē un Kurzemē pavisam kopā tikai 2. Tātad uz 6000 strādniekiem vēlētajiem nākas tikai 1 balsotājs, kamēr uz 300 birģeliskiem vēlētajiem — 1 balsotājs.

Tātad katrs «birģelis uzsver savus 20 fabrikas strādniekus», saka Stučka. Uz laukiem, kā zināms, 10 kalpu uzsver 1 saimnieku, kas Roziņam savā laikā deva iemeslu šos kalpus nosaukt par «mušiņām jeb 1/10 daļas cilvēkiem».

Turpmākos «Tautas Balss» numuros zem tā paša paraksta ir ievietoti raksti: «Domes vēlēšanas pagastos»³ un «Valdošā Dome»⁴.

«Tautas Balss» 1907. g. janvara numurā ir ievietots ievadraksts «Ko Domē darīt?»⁵ Stučka šinī rakstā nostāda jautājumu tā:

«Izejas punkts, uz kuru atbalstās tagadējā taktikas maiņa, ir tas, ka socialdemokratu darbību Domē nestāda pārāk par cīņu ārpus Domes, t. i., ne cer uz parlamentārām reformām iz Domes klēpja, bet savas cerības uz pārgrozībām liek vienīgi uz sabiedrisko spēku attiecībām ārpus Domes. Par to neviens nešaubās, ka konflikts Domē neizbēgams, bet kad, kādā gadījumā un ar kādiem iznākumiem, tas ir jautājums.»

¹ П. Дауце, К истории одного издательства. Изд. «Старый Большевик».

² -s. Aprēķini vēlēšanu priekšvakarā. «Tautas Balss», 1906. g., Nr. 1.

³ «Tautas Balss», 1906. g., Nr. 2.

⁴ «Tautas Balss», 1906. g., Nr. 3.

⁵ «Tautas Balss», 1907. g., Nr. 1.

Viņš, starp citu, arī apstājas pie punkta par *zvērestu*, kas pēc Domes likumiem deputātiem jānoliek. Rodas jautājums: vai zvērēt jeb ne? Stučka pats skatās uz šo zvērestu kā uz vienkāršu komediju, kurai nekāds svars nav jāpiedod. Viņš saka, ka, «uzspiestu rakstu parakstot, pat birģeliskais privatlikums atsvabina no solījuma izpildīšanas», un viņš pieved piemēru iz vecā V. Lībkechta praktikas, kad pēdējais 1879. gadā, iestājoties Saksijas landtagā, nekautrējās dot šādu formālu zvērestu.

Atceros, ka Vācijas reichstagā socialdemokrātu frakcija pa zvērestu komedijas laiku mēdza atstāt reichstaga telpas. Tiešu atbildi uz jautājumu b. Stučka tomēr nedod, nezinādams jautājuma nostādni KSDSP Centralajā Komitejā.

Pamatdoma šinī b. Stučkas rakstā ir jau viņa vairākkārt minētā ideja Domes tribīni plašā mērā izmantot valdības kritizēšanas nolūkam.

«Tautas Balsij» aplūstot, Pēterburgā 1907. gada janvarī sāk iznākt laikraksts «*Strādnieks*», kura 2. numurā ir ievietots ievadraksts zem virsraksta «Morituri»¹.

Par moto šim rakstam ir ņemta latviešu paruna «Kur maita guļ, tur pulcējas vanagi».

Raksts ir speciāli mērķēts pret Baltijas vācu presi ar viņas smirdošiem uzbrukumiem latviešu revolucionārai kustībai.

«Lai palasām tikai,» raksta b. Stučka, «ko raksta izvirtusi vācu junkuršaftes prese par lauka tiesu, strazņiku un vienkāršu vācu slepkavu varoņu darbiem. Ar kādu garšu, it kā laizīdamās, tā apraksta šos briesmu darbus un sauc pēc jauniem liķiem un jaunām asinīm, nozākā kara tiesu gausību ar nāves spriedumiem, pārmet lauka tiesām humanitātes reibumu un soda ekspedīcijām lieku žēlsirdību!»

Viņš pieved veselu izteicienu buķeti iz «*Düna-Zeitung*», kura nosauca socialistus par «laupītāju un slepkavu bandām», kuri uzstādot «slepkavības svētumu par savu ideālu un «pārvērotu cilvēku» par savu mērķi». Un šai slepkavu bandai avīze nostāda pretī «kristīgi ticīgo vācietību».

Stučku neinteresē šie vācu birģeliskās preses izvirteņi, bet viņu sāpina tas, ka «arī tie elementi vācu līdziedzīvotāju starpā, kuriem ir pēc šķiras interesēm, ir pēc dabiskās attīstības nav nekā kopēja ar šiem izvirtušiem paģirniekiem, tomēr nevar atkratīties, neklausīties šos briesmu vārdus un atradināties pirkst šos dulluma gara ražojumus...»

Viņš tālab aicina šos vācu līdziedzīvotājus — «atstāt grimstošo kuģi un nākošās vēlēšanās atklāti stāties kreisajā pusē, nododot balsis tiem kandidātiem, kas bez tautības izšķirības stāv vienīgi uz šķiru cīņas pamatiem».

Nākošos izdevumos, kuri parādījās pēc «Tautas Balss» slēgšanas, — «Darba Vēstnesī» un «Darba Balsī» mēs tikai reizi sastopam b. Stučkas

¹ -s, Morituri. «*Strādnieks*», 1907. g., Nr. 2.

rakstus. Toties tur atrodam vairākus rakstus no Fr. Roziņa («A.»), Lindes, Daniševska («Paleja», «Pakalns»). It sevišķi pēdējais bija stipri produktīvs šīnī periodā.

«Darba Balss» 7. numurā ir ievietots J. Ozola uzaicinājums piesūtīt viņam visādus materialus «par *soda ekspedīciju*, Rīgas slepenpolicijas un žandarmerijas «muzeja» noslēpumiem», kurus viņš gatavojās celt priekšā II Valsts domē.

Mēs jau agrāk minējām, ka šādus materialus jau savā laikā bija krājis b. Stučka, kad vēl viņa kandidatura nebija no deputātu listes izstrīpota.

Taņī pašā 7. numurā mēs arī sastopam rakstu¹, kurš acīm redzot pieder b. Stučkam un kurā viņš atsedz vēlēšanu kampaņā izdarītās nelikumības pret Latvijas kalpiem.

Arī «Darba Balss» 9. numurā ir ievietots raksts, kurš stāv sakarā ar socialdemokrātu frakcijas darbības pirmajiem soļiem Valsts domē² un kurš arī, pēc mūsu domām, pieder b. Stučkam. Mēs pie viņa nekavēsimies, tāpat kā nekavēsimies pie laikrakstā «Vārpas» ievietotā raksta par Valsts domes darbību.³

Interesantu b. Stučkas rakstu sastopam «Vārpu» 13. numurā⁴, kurā viņš dod ļoti pamatīgu tā saucamās «inteliģences» analīzi. Raksts pelna sevišķu ievērību vēl tādēļ, ka viņš izsauca diezgan karstu, kauču draudzīgu polemiku ar Daniševski, kurš ņemās aizstāvēt kāda «Arno» pozīciju, pret kura rakstu «Jaunajā Dienas Lapā» speciali bija virzīts b. Stučkas raksts.

Stučka pieved savā rakstā diezgan plašus izrakstus iz minētā Arno raksta, kura saturu viņš saņem kopā sekošos vārdos.

«Īsumā saņemot, Arno griežas pie latviešu inteliģences un rāda tai ceļa jūtīs versts stabu ar trijām rokām: viena no tām ar «dieva pirkstu» norāda uz Veinberga lēģeri, otrās zīmogā ir «aizliegts ceļš» uz kreisajiem, trešā ir pašā Arno paceltā roka ar uzrakstu: vidusceļš.»

Arno ir pret abiem pirmajiem ceļiem, jo kā viena, tā otra ceļa gājēji, pēc viņa domām, «pilnīgi pieslienas kādai šķirai un top par tās sastāvdaļu, un *beidz būt inteliģenti vārda īstā nozīmē*».

Arno grib redzēt tādu inteliģenci, kuras «galvenā iezīme ir viņas liberalisms un lielāka vai mazāka neatkarība», t. i., cilvēks ar «diplomu un liberaliem uzskatiem».

Gribēdams atsegt Arno izplūdušo viedokli, Stučka met vispirms īsu skatienu latviešu inteliģences vēsturē.

¹ -s, Latvijas kalpi un Valsts domes vēlēšanas. «Darba Balss», 1907. g., Nr. 7.

² -s, Pirmie soļi. «Darba Balss», 1907. g., Nr. 9.

³ -s, Valsts domes otrā sesija. «Vārpas», 1909. g., Nr. 1.

⁴ P. S., Inteliģence un vidusšķiras. «Vārpas», 1909. g., Nr. 13.

«Šī vēsture,» kā viņš saka, «tiešām nav spīdoša... Izņemot retus «celmu laužējus» un «jaunu ceļu plēsējus» dažādos laikmetos, pārējie ir vairāk celtušie tikai pēc «nopelniem»...»

Ar pelnīto godbijību b. Stučka min pirmos tautiskos censoņus, kādi bija Kronvaldu Atis, Valdemārs, N. Alunāns, Barons, bet, pārejot pie epigoniem, pie Rīgas Latviešu biedrības vīriem, viņš saka: «Es gribētu viņus visus pēc kārtas noprasīt — kur viņi vēl ar savām spējām un zināšanām būtu varējuši spēlēt jēl mazāko sabiedrisko lomu..., ja ne kā latvieši, t. i., konkurencē pēc siltām vietņām ar vāciešiem?»

Bet — kā viņš aizrāda tālāk — konkurence pastāv ne tikai starp tautiskām grupām. Viņa iespēžas jo dienas jo vairāk arī tā saucamajās «liberalās profesijās» (starp mācītājiem, ārstiem, advokātiem, arhitektiem u. c.), kuras arvien vairāk padodas kapitalisma iespaidam. Tur nu vairs nespēlē tik lielu lomu kā agrāk zināšanas un spējas, bet galvenokārt «apgrozības kapitāls, turīgu radu un draugu (klientu un pacientu) atbalsts organizētās grupās utt. Te rodas inteliģences pašas starpā plaisas un grupas. Lab[ējie] aiziet pa labi, kreisie pa kreisi, pieslejas, ieplūst un iekūst attiecīgās šķīrās... Tautskolotāji, mazie ierēdņi utt. ...caur dzīvi paši visai tuvu novesti kreisajiem, jā, pat pavisam iedzīti proletariēšos...»

«Starp diviem krēsliem, t. i., starp «veinbergistiem» un «demokrātiem» — kā izsakās Arno — palicis «liberalās inteliģences» mazais pulciņš. Šo pulciņu, lūk, Arno grib organizēt un apvienot. Smieklīgākais pie tam ir tas, ka i šo mazo pulciņu, šo «demokrātisko opozīciju» viņš domā nodibināt Rīgas «māmuļas» klēpī!»

«Man šķiet», saka Stučka, «pietiekoši ir apskatīt šo vidusšķīru sastāvu kā vispārējo vēstures gaitu, lai atņemtu šādas gaidas kā maz pamatotas. Kur šķīru pretīšķības ir tālu attīstītas, kur proletariats un reakcija organizējušās savās šķīru partijās, tur vidusšķīru liberalismam nav pamata... šīs vidusšķīras, pārfrazējot kādu citātu iz 1904. gada dzīves, «būs progresīvas tad, kad kreisajiem būs vara rokās, un būs reakcionaras, kad pārsvaru ņems veinbergisms.»»

Sava raksta beigās b. Stučka pieved Lasala pazīstamos vārdus par «zinātnes un strādniecības, šo sabiedrības pretējo polu aliansi, kas apkampjoties nožņaus savās dzelžainās rokās katru kulturas šķērslī», kuriem (vārdiem) viņš nostāda pretī Arno neveiklo bērnišķo valodu.

Atvadīdamies no Arno, Stučka nobeidz savu rakstu:

«Ja Arno nevar savu kāju celt ne pa kreisi, ne pa labi, tad mēs nevaram Arno cita atbildēt kā tikai dzejnieka (Raiņa. — P. D.) vārdiem:

«Ej vidus ceļu starp kreisiem un labiem
Un beigās — pērienu dabū no abiem.»

* * *

Stučkas raksts par inteligenci sacēla lielu brēku viņa pretinieku lēģerī «Jaunajā Dienas Lapā». Bet arī pašā biedru vidū «Vārpās» radās protesta balsis pret b. Stučkas jautājuma nostādni. Bez paša Arno, pret kuru bija virzīts Stučkas raksts, pret pēdējo «Jaunajā Dienas Lapā» vispirms atsaucās kāds K. D. Pret viņu b. Stučka ievietoja «Vārpās» jaunu polemikas rakstu zem virsraksta «Vidusvīra liberalismis.»¹

Šo savu rakstu b. Stučka iesāk ar garāku citātu iz F. Engelsa pazīstamā darba «Revolūcija un kontrrevolūcija Vācijā», kurā pēdējais raksturo sīkburžuaziju, izteikdamies par viņu, starp citu, sekoši:

«*Sīs šķiras uzskati ir ļoti nepastāvīgi. Pazemīgi un paklausīgi — padevīgi stipras feudālas vai monarchistiskas valdības priekšā, tie metas liberalismā, tiklīdz paceļas buržuazija. Tos sagrabj stiprs demokratisma drudzis, līdz tikai buržuazija ņem pārsvaru, bet tad atkrit bēdīgā gļēvulībā, tiklīdz šķira, kas atrodas zemāk par viņu, proti, proletariats, uzdrošinās uzstāties patstāvīgi.*» (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Šie vārdi it kā tieši mērķēti pret Arno. Bet vēl lielākā mērā viņi ir zīmīgi priekš otra Stučkas oponenta iz «Jaunās Dienas Lapas» lēģera — K. D., kurš šīs avīzes 159. numurā bija ievietojis garu rakstu zem virsraksta «Latviešu demokrātija».

«Jau ar savu virsrakstu,» saka b. Stučka, «K. D. visiem XIX un XX gadsimteņa zinātnes panākumiem par spīti grib uzsvērt, ka viņš neatzīst mācības par tautas sadalīšanos šķirās.

Piederēdams pie politiskās ekonomijas, varētu sacīt, dekadentiskā virziena, viņš mīlo labāk mētāties ar dažādu jēgumu un svešvārdu oriģinālu savirknējumu, kā, piem., «socialekonomisks un kulturalis progress», «demokrātiski kulturali pasākumi» utt. Viņa pamatteze ir — «latviešu tauta savā visumā ir demokrātiska pēc sava stāvokļa (? Ko tas lai nozīmē? — P. S.) un ideāliem (!?) utt. Un kā svarīgāko pierādījumu viņš uzstāda sekošo: «Neviens vēl nav pierādījis, ka Latvijā *nebūtu* tādu apstākļu, kuri veicina *veselīgo* demokrātismu.» Viscaur loģikā ir pieņemts likums, ka pierādīt jāpierāda tam, kas ko pozitīvu izteic, un «negatīvu faktu» pierādīt nevar, bet kas K. D. par to daļas? Viņš teic: man ir taisnība, pierādi, ka tā nav.»

Kā redzams no visa raksta, K. D. zem *veselīgas* demokrātijas saprot birģelisko demokrātiju, bet *kreiso* jeb *proletarisko* demokrātiju pavisam atstumj pie malas kā *neveselīgu*.

«Ja jau interesēties par to, kāda ir latviešu tauta pēc sava vairuma,» saka b. Stučka, «tad atbilde būs, ka tā, kā pilsētā, tā uz laukiem, ir vismaz trijās ceturtdaļās skaidri proletariska, ka nošķirošanās Latvijā iet apbrīno-

¹ P. S Vidusvīra liberalismis. «Vārpas», 1909. g., Nr. 21.

jami ātri uz priekšu un ka nekur pasaulē uz *laukiem* nav lielāka skaidri nošķirota lauku proletariata...

Raug, kādēļ tad arī kā Arno, tā K. D. tik dedzīgi skatus met uz strādnieku masām... Viņu mērķis ir — ignorējot jeb noklusējot šķiru starpības — līdzīgi Veinbergam, kurš no *augšas* vieno «*tautas partiju*», tā viņi mēģina no *apakšas* vienot «*tautas masas*», t. i., «*tautas demokrātiju*» bez šķiru starpības.»

Lūk, pret šiem bezšķiru demokrātijas murgiem b. Stučka tik asi uzstājas. Viņš negrib, lai proletariātam smiltis kaisa acīs, lai apmiglo viņa šķiras sevišķību, separatismu. Viņam ir riebīgas liberalās frazes. Viņš nostāda jautājumu īsi un strupī: «Ko jūs nesat savā solījumā tarbā? Rādiet mums pirmā kārtā savu programu! Tagad jūs viens saucat sevi par liberaliem, otrs par demokrātiem (kaut ar piezīmi «veselīgi»); mēs neīcam nosaukumam; tādēļ atklājiet savas kārtis, lai mēs redzam, ko jūs solāt un ko jūs gribat... sniedziet mums vismaz savu programu. Un... mēs bez žēlastības atklāsim, ka jūs... neesat neatkarīgi no šķiru interesēm un nevarat karāties ārpus katras šķiras. Un, proti, jūsu šķira — ir vidusšķira, ko pieņemts saukt par sīkburžuaziju...»

«Kur tad Latvijā ir bijusi tā lielā veselīgā (t. i., birģeliskā) demokrācija?» jautā viņš tālāk. Un atbild: «Kamēr šī demokrācija bija tikai «veselīga» (t. i., birģeliska), tā Latvijā, kā citur, bija slavēta caur savu gļēvulību un nenoteiktību, karstākā cīņas brīdī tā vienmēr vairāk nekā uz savu dūri cerēja uz sargājošā ērgļa spārniem... Tagad, kad reakcija ir atkal ziedos, «inteligētie demokrāti» no jauna sāk domāt par «veselīgu» (t. i., birģelisku) organizēšanos. Bet vai tie būs kreisāki par krievu «kadetiem»? Nav ticams. Bet tad taču lai tieši arī saucas par kadetiem!»

«... Vidusšķiru attīstības gaita,» tā noslēdz b. Stučka savu rakstu, «ir nemītīga nepastāvība. No tās ik dienas izšķirojas elementi *uz augšu* un *uz leju*, un tikai no jauna iestīgst citi elementi *no augšas* un *no lejas*... Viņu galīgā perspektīva ir tapt sagrautām vai atkal uzņemtām no abām lielajām strāvām — uz kreiso vai uz labo.»

Stučka šo savu polemikas rakstu pret K. D. jau bija nobeidzis, kad viņš «Vārpu» pēdējā numurā atdūrās uz Palejas kritiku¹ attiecībā uz b. Stučkas uzbrukumu dienlapistam Arno.

Paleja atrod Arno un K. D. rakstos izbīdīto jautājumu par liberalās demokrātijas apvienošanu par pareizu un ir nemierā ar b. Stučkas aso kritiku. «Lai organizējas demokrācija!» izsauc Paleja. «Nemetīsim tai sprunguļus zem kājām! Mēs zinām, ka izšķirošā cīņas brīdī *demokrātijas masas* stāvēs mūsu pusē. Un ar organizētu spēku daudz labāk sakaros stāties nekā ar neorganizētu pūli.»

¹ *Paleja*, Jānorobežojas... «Vārpas», 1909. g., Nr. 20.

Biedru Stučku uztrauc šāds oportunistisks nošķiebiens no Palejas pušes. Viņš tam atbild diezgan asā formā: «Ja Paleja nesaprot šķiru cīņas nozīmes un neizjēdz, ka demokrātija kā šķiru organizācija, saprotams, organizējas cīņai pret proletarisko demokrātiju, ... tad laikraksta artiķeļi mēs viņu par to nepārlicināsim.»

Pie tam viņš vēl piezīmē, ka nav jāaizmirst, ka nedaudzie latviešu demokrāti — ar A. Bergu priekšgalā — «aiziet daudz tālāk nekā krievu kadeiti uz labo pusi (piem., dziedādami slavas dziesmas «*sikajiem uzdevumiem*», ko tie cildina pār visiem «*lieliem darbiem*»). ... Šis kompromisu virziens, pa kuru Paleja ar tādu joni no pakalna uz leju drāžas, nav vairs nekas cits kā tik bieži lādētais reformisms — bernšteīnisms.»

Polemika par inteliģences jautājumu turpinās arī «Vārpu» slejās. Būtu interesanti šai polemikai sekot, sevišķi apstājoties pie -ks ievadraksta «Vārpu» 24. numurā.¹ Telpa mums to neatļauj, īpaši vēl tālab, ka b. Stučkas atbildi uz šiem polemikas rakstiem mēs «Vārpās» vairs neatrodam.

* * *

Viens no legalo iespējamību izmantošanas veidiem bija partijas iespaids uz strādnieku arodniecisko kustību.

1909. gadā sāk iznākt Rīgā jau agrāk minētais profesionālo organizāciju orgāns «*Arodnieks*». Šis ir pirmais latviešu arodnieciskais laikraksts. Pirms viņa iznākšanas sāka parādīties Rīgā līdzīgs laikraksts vācu valodā kā vietējo drukātavu strādnieku orgāns zem nosaukuma «*Baltischer Bucharbeiter*».

«*Arodnieks*», kā redzams iz 1. numurā izsludinātā prospekta, solās būt «cīņas biedrs un padoma devējs mūsu arodnieciskām biedrībām, sniedzot teoretiskus rakstīņus par arodniecisko kustību un ziņojumus par profesionālo un kooperatīvo biedrību darbību ... par strādnieku likumu došanu Krievijā un citās valstīs, ... pārskatus par Valsts domes darbību, sevišķi attiecībā uz strādnieku likumu došanu un strādnieku biedrībām».

Kā redzams, stingri *legala, likumos ierobežota programa*. Un tomēr partija prata arī šim laikrakstam iedvest politisku garu, kauču sākumā laikrakstā bija pārsvars maziņkiem, kuri arvien vairāk un vairāk nosveras legalisma virzienā. Tomēr blakus tekošām ziņām par arodnieciskās kustības attīstību Krievijā un ārēmēs mēs laikrakstā sastopam lieliniecisku valdības rīcības kritiku un stingru atsparu visiem mēģinājumiem vienā vai otrā veidā ierobežot strādnieku arodniecisko cīņu.

Viens no «*Arodnieka*» cītīgākiem līdzstrādniekiem bija Domes deputāts Priedkalns, kurš sniedza nesaudzīgus kritiskus pārskatus par Domes dar-

¹ -ks, Latviešu birģeliskās opozīcijas organizēšanas jautājumā. «*Vārpas*», 1909. g., Nr. 24. Autors acīm redzot — Zvejnieks (Buševis).

bību. Veselu rindu teoretisku un politisku rakstu ir ievietojis Daniševskis (J. Dns.). Retumis arī sastopam kādu rakstu no b. Stučkas.

Vēlāk, proletariata kustības vilnim pieaugot, «Arodnieks» kļūst jo dienas jo kreisāks. Lieliniecisko līdzstrādnieku skaits pieaug, un zem viena otra raksta sastopam Ziemeļa parakstu.

Ievēribu pelna Dr. Priedkalna ziņojums «Strādnieku jautājums III Valsts domē»¹, kuram bija liela aģitatoriska nozīme. Vēl agrāk bija «Arodniekā» nodrukāts oficiālais pieprasījuma teksts Domē par arodniecisko biedrību vajāšanu², kurš zināmā mērā bija ierosinājis minēto Priedkalna rakstu.

Šis raksts ir nesaudzīgs apsūdzības raksts, kurā atsegta cariskās Domes politiskā atpakaļrāpība, viņas dziļā antiproletariskā daba. Ar faktiem iztrīsgadējās Domes darbības autors pierāda, ka vismazākie mēģinājumi *parlamentārā* ceļā iegūt kādus nekādus labumus priekš strādniecības melnsimtnieciskā Domē izput vējā. Socialdemokratiskās frakcijas pieprasījumi guļ mēnešiem un gadiem bez atbildes. Tā, piemēram, pieprasījumu par soda ekspedīciju rīcību Baltijā Domes prezidijs vienkārši noņēma no dienas kārtības. Pieprasījums par arodniecisko biedrību vajāšanu nogulēja Domē 2 gadus, un, kad pēc 2 gadiem viņš tika celts gaismā, spāidi pret arodnieku biedrībām turpinājās un pat vēl nejdzīgākā veidā. Likums par fabriku inspekciju pārvērtās zem fabrikantu spiediena par karikaturu utt., utt.

Savu rakstu Dr. Priedkalns nobeidza lakoniskiem vārdiem: «Visu, ko III Dome dara strādnieku jautājumā, var izteikt īsos vārdos: likumu projektus tā apcērp, pieprasījumus atraida.»

Tā pilnīgi attaisnojas Ļeņina Domes novērtējums, kuru arī b. Stučka konsekventi aizstāvēja savos agrāk minētos rakstos par piedalīšanos Domes vēlēšanās. Un no šī novērtējuma izrietēja lielinieciskā taktika: mest pie malas visas *parlamentariskās iluzijas*, izlietot Domi kā izdevīgu tribīni valdības un melnsimtnieciskās Domes vairākuma atmaskošanai un socialdemokratisko *ideju popularizācijai*.

Tais pašos «Arodnieka» numuros, kuros ievietots augšā minētais Dr. Priedkalna raksts, mēs atrodam plašu, skaitļiem un faktiem piesātinātu b. Stučkas rakstu, kurā Krievijas «revolucionārā» buržuazija top nostādīta visā savā riebigā kailumā. Stučka bija labi iegaumējis lielo revolūcijas skolotāju mācību, ka proletariātam, ja viņš grib apzinīgi un ar veiksmi vest cīņu pret savu šķiras ienaidnieku, vispirms pamatīgi jāmacās *pazit* šo savu ienaidnieku. Tālab viņš pie katras iespējas cenšas atsegt buržuazijas īsto seju, visas viņas nirdzīgās vampīra īpašības. Un arī to viņš bija labi iegau-

¹ Dr. Priedkalns, Strādnieku jautājums III Valsts domē. «Arodnieks», 1910 g., Nr. 26, 27.

² Pieprasījums Valsts domē par arodniecisko biedrību vajāšanu. «Arodnieks», 1909. g., Nr. 1.

mējis, ka visbīstamākā ir tā saucamā «progresīvā», «liberalā» buržuazija, kura Valsts domē bija iekarojusi vadošo lomu.

Ar kādu cinismu viņa, izmantodama savu skaitlisko pārsvaru, slīcināja Domes samazgu toverī katru strādnieku frakcijas ienesto protestu un priekšlikumu, to jau redzējām no Priedkalna ziņojuma. Bet nesalīdzināmi ļaunāks bija tas, ko buržuazija darija aiz kulisēm, slepenībā, savas pašu saimes intimā saziņā. Taisni šo buržuazijas aizkulisu rīcību atmaskot strādniecības priekšā b. Stučka sev bija stādījis par uzdevumu minētajā rakstā «Arodniekā».¹ Šis ir viens no viņa aplūkojamā laikmeta vērtīgākiem rakstiem.

«Izņemot savas peļņas % lielumu,» tā iesāk Stučka savu rakstu, «neko kapitalisti tik stipri neslēpj kā patiesību par savām organizacijām. Atklātībā par viņām reti kad dabū ko dzirdēt. Prese cieš klusu, jo nav tikpat kā nekādu datu, nekādu ziņu par viņām. Un, ja pa laikam kāda organizācija arī tiek uzvilināta kā zivs pie izcirsta āliņģa, tad ne ilgi viņu dabū apskatīt: ātri vien viņa atkal pazūd dibenā un nojauc sev pēdas... Tādēļ gribot negribot jāapmierinās ar tiem nepilnīgiem datiem, kādi ir zināmi. Bet arī šis mazumiņš, kā mēs to vēlāk redzēsim, ir tik bagāts un satura pilns, ka atļauj dziļi jo dziļi ieskatīties kapitalistu noslēpumu bezdibeņos un izcelt no viņiem ārā taisni tos dārgakmeņus, kuri apstaro kapitalistu organizācijas visā viņu godībā.»

Mēs nevaram kavēties pie kapitalistu sindikatu un trestu izcelšanās un attīstības vēstures Krievijā. Stučka uzskaita veselu rindu lielāko sindikatu un dod viņiem īsu raksturojumu. Par sindikatu «pirmdzimto» Krievijā viņš min *ugunsapdrošināšanas sabiedrību konvenciju*, kura tika noslēgta 1870. gada beigās. Viņai seko *naglu un drāts fabriku sindikats*, kurš galvenokārt tika nodibināts no Rīgas uzņēmējiem; tad nāk *cukura ražošanas sindikats*, *dzelzs plāšu sindikats* «Krovļa», *sindikats* «Nagla», *dzelzs stieņu sindikats* «Prodamets», *vara sindikats* «Medj», *ogļu rūpniecības sindikats* «Produgoļ», *dzelzs rūdas sindikats* «Prodarud», *pudeļu un gumijas sindikati*, *dzelzceļu un kuģu transporta sindikati* utt.

Minētā sindikatu sarakstā neietilpst — kā Stučka saka — ne divdesmitā daļa no visiem Krievijā pastāvošiem sindikātiem. Bet tas šeit nekrīt svarā. Priekš mums ir no svara jautājuma politiskā puse, — šo sindikatu nozīme attiecībā uz plašām darbaļaužu masām. Tālab b. Stučka arī stāda jautājumu: «Ko tad sindikati cenšas panākt, pret ko viņu darbība top vērsta?»

«Ikkatra sindikata jeb tresta galvenais mērķis ir aizturēt pastāvīgi krītošo peļņas procentu. Šis mērķis tad arī nosaka šo organizāciju raksturu.» Viņš aizrāda uz zināmu faktu, ka ārzemēs kapitāla peļņas procents, pateicoties kapitalistiskai konkurencei, stipri slīd uz leju, un, ja viņš tomēr tu-

¹ pp, Krievijas kapitāla organizācijas. «Arodnieks», 1910. g., Nr. 26, 27.

ras uz 5—10%, tad tas vienīgi top sasniegts caur sindikatu un trestu iejaukšanos. Tendence uz procentu krišanu ir sajūtama arī Krievijā. Bija laiki, kad Krievijas kapitalisti ievāca 50- līdz 100-procentīgu peļņu. Šiem zelta laikiem tuvojas gals. Un te, lūk, sindikāti un tresti stājas uz kājām, lai novērstu šo «nevēlamo parādību».

Agrākās konkurences vietā stājas *monopols*. Pateicoties savam tirgus monopola stāvoklim, kas atļauj pastāvīgi pacelt cenas, sindikāti un tresti iegūst savu peļņu uz patērētāju rēķina, t. i., dibina savu nedaudzo locekļu labklājību uz plašu tautas masu ekspluatāciju, uz nabadzīgāko aprindu aplaupīšanu...

Šī monopolistiskā kapitāla «civilizatoriskā» darbība ir pārāk labi pazīstama, un pie viņas nav ilgāk jākavējas. Sava raksta pirmajā daļā b. Stučka viņu ilustrē ļoti pikantiem faktiem. Tomēr daudz pikantāki ir tie līdzekļi, ar kādiem trestētais kapitāls «*dod pretspāru augošai strādnieku kustībai*». Par to ir runa raksta otrā daļā.

Kamēr pirms 1905. gada strādnieku kustība vēl atradās, tā sakot, bērna autos, kapitalisti atstāja organizēto cīņu pret pēdējo valdības pārziņā. Bet, «vētras dienām» uznākot, uzņēmēji, redzēdami, ka valdība nespēj pašas spēkiem apslāpēt augošo kustību, sāka meklēt pēc jaunām organizācijas formām, kuru uzdevums būtu — tieši ar pašu spēkiem dot pretspāru strādnieku cīņai.

Par «pirmo jauno organizāciju priekšspēli» b. Stučka uzskata fabrikantu konvenciju, kura tika noslēgta 1905. gadā. Tur tika izstrādāti 7 skaidri noteikti punkti, kuros konvenciju noslēgušiem fabrikantiem nav tiesības piekāpties strādnieku priekšā: «nedrīkst saīsināt darba dienu, atliedzināt streiku laiku, pieļaut strādniekus pie darba algas un iekšējās kārtības noteikšanas, sodu atcelšanas, virsdarbu normēšanas utt.» — Interesanti pie tam atzīmēt, ka šī konvencija «tika noslēgta taisni tanī laikā, kad kapitāla «liberalisms» bija sasniedzis visaugstāko pakāpi».

Bet tie bija tikai pirmie ziediņi. Puķes nāca vēlāk.

Kad revolucionārā kustība Latvijā sāka pieņemt plašus apmērus un streiku vilnis pārklāja Latvijas rūpniecības centrus, tad Rīgas fabrikanti un uzņēmēji 1905. gada oktobra beigās griezās ar telegramu pie grafa Višes ar saucienu, lai «dara reiz galu visiem streikiem». Šis sauciens bija parakstīts no tikko organizētās «visas Rīgas rūpnieku savienības». Un ap šo pašu laiku līdzīga organizācija Pēterburgā par atbildi uz strādnieku streiku pasludināja 16. novembrī lokautu, slēgdama 72 fabrikas ar 110 000 strādnieku.

Pēc šiem faktiem līdzīgas uzņēmēju organizācijas izaug kā sēnes iz mitras zemes, vezdamas cīņu pret strādniekiem ar visnejēdzīgākajiem līdzekļiem. Tās metodes, kuras Vakarēiropā bija izstrādājušas gadu desmitiem ilgā šķiru cīņā, Krievijas buržuāzija sev piesavināja nedaudzu dienu laikā:

melnos sarakstus, lokautu sistemu, pretstreiku fondus, streiku ziņu birojus, streiklaužu vervēšanu utt.

Sai savai cīņai pret strādniekiem fabrikanti dibina stipru *materialu* pamatu, ievākdami no sindikatu biedriem milzīgas sumas cīņas pamatkapitālam, — pa 10 rubļu gadā uz ikkatra nodarbināta strādnieka. Bez tam katram sindikata loceklim jādod garantija par statutu stingru izpildīšanu, kuri, starp citu, aizliedz zem stingras atbildības izpildīt strādnieku prasības.

Tā b. Stučka pieved piemēru iz Rīgas fabrikantu savienības 1906. g. 21. jūnija cirkulāra saviem locekļiem, kurā ir noteikts, ka uzņēmēji «*nedrīkst ne mazākā mērā piekāpties pret strādnieku kolektīvām prasībām*», un ieteic streika gadījumā fabrikas slēgt. Neveiksmes gadījumā jāķeras pie *vispārēja lokauta*.

Viens no sindikatu statutu centraliem punktiem ir *visstingrākā konspirācija* par viņu iekšējo darbību. Tālab arī b. Stučka saka, ka «nav ko šaubīties, ka viskodolīgākais materials netiek nodots atklātībai un ka «vispikantākās» lietas tiek stipri glabātas». Tikai retumis iznirst atklātībā viens otrs cirkulārs, viens otrs nejaušs fakts.

Tā b. Stučkam gadījās pie rokas pārskats par «Pēterburgas rūpnīcu un fabriku uzņēmēju savienību», kura nodibinājās 1893. gadā un 1906. gadā jau apvienoja 167 firmas ar 109 340 strādniekiem.

«Novembrī un decembrī,» saka Stučka, «nepagāja neviena diena, kad savienība nenoturētu savas sēdes, kurās tika lemts par lokautiem, saukts pēc policijas un karaspēka un noraidītas visas strādnieku prasības.» Sīkāku ziņu vāksšanai par strādnieku prasībām, par noturētiem mitiņiem, šo mitiņu sastāvu un par to, vai mitiņi notikuši bez jeb ar svešu personu piedalīšanos, ar vai bez administrācijas atļaujas utt., bija izstrādāta vesela informācijas sistēma.

«Sevišķi redzamu vietu,» saka Stučka, «Savienības darbībā ieņem *melnie saraksti*... Bez šādiem veidiem «tēvijās» rūpnieki izstrādājuši vēl daudz smalkāku veidu, tā saukto — vilka pasi. Tur ir dokuments, kurā strādniekam izdota labākā apliecība par nokalpoto darbu fabrikā, bet ka tas atlaists aiz «nevajadzības». Aiz šīs pašas «nevajadzības» viņš arī citā darbnīcā netiek pieņemts, jo dokumenta otrā pusē slepenām zīmēm, kuras zināmas tikai «Savienības» locekļiem, ierakstīts, ka minētais strādnieks ir proklamācijas izplatītājs u. tml. Priekš streiklaužiem un citiem negēļiem pat bija izdomāti specialie «baltie saraksti», kuros atzīmētie indivīdi katrā brīdī varēja tikt pie darba un maizes.»

Beidzot b. Stučka vēl apstājas pie Krievijas kapitāla nacionalās organizācijas, kura saucas par «Rūpniecības un tirdzniecības priekšstāvju saeimu padomi» jeb saīsināti «Saeimu padomi». Viņa nodibinājās 1906. gadā un jau 1907. gadā aptvēra 48 atsevišķas lielas organizācijas, iegūdamā lielu politisku varu. Viņas galvenais uzdevums «darīt tiešu iespaidu

uz valdības saimniecisko politiku», un šo savu uzdevumu viņa izpildīja spīdoši.

«Starp «Saeimu padomi» un dažādām ministrijām ir nodibinājušās visciešākās saites. Ministru priekšstāvji ņem dalību Saeimas sēdēs un apspriešanās, un, otrādi, — Saeimas priekšstāvji dažādās no valdības sasauktās komisijās... Saeimas priekšstāvji tika uzaicināti ņemt dalību pat pie iekšlietu ministrijas organu reformas darbiem. Ar vienu vārdu — starp ministrijām un Saeimu ir nodibinājusies pilnīga kopdzīve, kurā Saeima funkcionē kā birokratiskā mehānisma sastāvdaļa un iztaisa kaut ko līdzīgu atsevišķai ministrijai priekš rūpnieku interešu aizstāvēšanas.»

Nav jābrīnās, ka tādas enerģiskas rīcības rezultātā Saeima 1^{1/2} gada laikā bija noturējusi 262 sēdes! Viņa pārvērtās par īstu patvaldoni, kas lēma pēc «savas kreisās kājas gribas» par strādniecības likteni. Un b. Stučka pieved kļedzošus faktus, kā šī civilizatoriskā Saeima visai sabiedrībai spēlēja ģīmī, kad kāds vispārderīgs un nepieciešams priekšlikums viņai nebija pa prātam vai bija saistīts ar buržuāzijas maka interesēm.

Tā — saka b. Stučka — «kapitāls savā īsajā mūžā paspējis apbruņoties no galvas līdz papēžiem... Turpretim strādnieku organizācijas tiek vajātas un izārdītas. Līdzās kapitāla nelegāliem sindikātiem un savienībām nevar pastāvēt strādnieku legalas biedrības. Kapitāls no nesenas revolūcijas iznāca apbruņojies, strādnieki — atbruņoti, izārdīti, bez organizācijām. Bet tas viss vēl jo vairāk prasa no strādniekiem nelokāmu gribu un enerģiju cīnīties par savu organizāciju atjaunošanu un atzīšanu... No kapitāla strādniekiem jāmacās organizēšanas spars un nepieciešamība, no Vakarēiropas proletariāta jāpiesavinās ne tikai vispilnīgākie organizācijas veidi, bet arī tā šķiras cīņas politika, tas pasaules ieskats un apziņa, kuri izstrādāti gadu desmitiem ilgā šķiru cīņā.»

Šādi atsegdams kapitāla īsto seju, b. Stučka vēlreiz sauc proletariātu uz cīņu bez parlamentāriskām iluzijām, vienīgi paļaujoties uz paša spēkiem ciešā proletāriskā, revolucionārā solidaritātē.

Ar šo savu rakstu b. Stučka acīm redzot izbeidz savu līdzstrādību «Arodniekā», un tikai pēc «Arodnieka» slēgšanas 1914. gada pavasarī mēs sastopam nedaudzus viņa rakstus «Jaunajā Arodniekā», kad lielnieciskais spārns LSD bija ņēmis nopietnu pārsvaru visā strādnieku kustībā. «Jaunajā Arodniekā» mēs tad arī sastopam galveno līdzstrādnieku rindās bez b. Stučkas noteiktos lieliniekus — Ziemeļi-Bērziņu un J. Hermani. Pie šī laikraksta mēs atgriezīsimies vēlāk.

Devītā nodaļa

REVOLUCIJAS UZPLŪDU PAZĪMES

1. CAUR SĀKLSANOS UZ JAUNU VIENĪBU

Latvijas Socialdemokratijas centralais orgāns «Cīņa» pēc jau agrāk minētā tipografijas aresta pārcēlās uz ārzemēm, kur iznāca Briselē, sākot ar savu 108. numuru, no 1910. g. 1. septembra LSD Ārzemju komitejas vadībā. Redakcijas sastāvs rekrutējās no maziņkiem un samierniekiem. Noteiktu lielinieku viņā vairs nebija. Stāvoklis, kā pareizi atzīmē *Bērziņš-Ziemelis*, patiešām bija smags, sevišķi pēc tam, kad b. Stučka, būdams spiests dzīvot Pēterburgā, faktiski pārvērtās priekš mūsu partijas par emigrantu un Roziņš-Azis aizgāja katrogā... Ap 1910. gadu Latvijas Socialdemokratijas vecie lielinieckie kadri bija galīgi saplakuši... «Kooptācijas ceļā CK bija piepildīta vienīgi ar maziņkiem un centrīstiem. Mēģinājums sasaukt kongresu 1911. gadā beidzās ar neveiksmi. Jaunā CK pasteidzās atsaukt no KSDSP CK Ārzemju biroja agrāko Latvijas Socialdemokratijas priekšstāvi, kurš tur aizstāvēja lieliniecko līniju, un iecēla viņa vietā sirđīgu maziņeku Švarcu (Eliasu) ... centralā orgāna «Cīņas» redakcijā blakus samierniekam Braunam tika uzņemti strauji likvidatori.»¹

Un tomēr šinī laikā strādnieku kustībā bija manāmi nenoliedzami uzplūdi. «Kad pētām šī perioda vēsturi,» turpina *Ziemelis*, «tad visvairāk pārsteidz *neaižverama plaisa starp maziņeckī samiernieckīo partijas vīrsotni un lielinieckīo noskaņoto proletarīsko lejtņi*... Jaunā latvju lielinieku paaudze, kuru pabalstīja nedaudzie pāri palikušie «veči», faktiski neatzina maziņeckīo likvidatorīkos «centrus», neatzina viņu direktīvas. Nostiprinājušies vairākās iespaidīgās vietējās organizacijās, lielīnīeki faktiski stāvēja visas Latvijas strādnieku kustības priekšgalā... Sākot ar 1911. gada beigām, viņi *uzsāka izšķīrošu sistematīsku uzbrukumu mazi-*

¹ *Bērziņš-Ziemelis*, Par lielīnīeckīo attīstību Latvijā. «Latvijas Komunistīskās partijas trīsdesmit gadi», 30. lpp.

nieciskajai vadībai un pats galvenais — nodibināja partijā, pirmoreiz Latvijas Socialdemokrātijas vēsturē, savu sakopotu, organizatoriski noformētu frakciju...

Reizē ar to ārzemēs pretsvarā mazinieciskajai «CK Ārzemju komitejai» ... latvju lielinieki emigranti nodibināja savu frakcionaru centru — «Ārzemju grupu biroju», kurš 1912. gada rudenī sāka izdot savu īpašu organu «Biletenu.»¹

Kā redzēsīm vēlāk, b. Stučka ar šo Ārzemju grupu biroju nodibināja ciešas saites un pārvērtās no sparīgā vienības aizstāvja 1905. un 1906. g. periodā par vienu no šīs vienības niknākiem ārditājiem tanīs gados, kad agrākā, monolitā *revolucionārā* vienība partijā no maziniekiem, likvidatoriem un samierniekiem bija galīgi saduļķota.

Mēs šeit nevaram kavēties pie plaisas *formalo* iemeslu raksturojuma, kuriem «Cīņas» redakcija veltīja veselas 8 lapuses sīkā drukā², lai pierādītu, ka plaisas radītāji ir kašķīgie lielinieki. Vēsture jau ir neapšaubāmi pierādījusi, ka šķelšanās *iekšējais, reālais* iemesls bija sīkpilsoniski noskaņoto inteligentisko grupu novirzīšanās no dzīvā, revolucionārā marksisma, kuras, pazaudēdamas savu šķiru cīņas kompasu, nemanot ieslīdēja dziļāk un dziļāk izlīguma purvā ar buržuazisko demokrātiju un nokļuva līdz tiešam *likvidatorismam*. Plaisa kļuva *vēsturiski neizbēgama*.

Tiesa gan, ka LSD vadošie centri tajos gados tomēr nebija noslīdējuši tik zemu kā krievu mazinieki. Pareizi saka Hermanis savā vērtīgajā rakstā par ļeņinisma izveidošanos mūsu partijā³, ka «tādus atklāti kontrrevolucionārus uzskatus tomēr neuzdrošinājās aizstāvēt ne mūsu Centralā Komiteja, ne centralorgana redakcija. Bet Centralā Komiteja sabotēja lielinieku mēģinājumu sasaukt KSDSP CK plenarsēdi, piedalījās likvidatoru 1912. g. janvāra mēneša konferencē, atklāti aizstāvēja vienības nepieciešamību ar likvidatoriem, izsacījās par ārpus partijas stāvošu legalu darbinieku pielīdzināšanu nelegalās partijas biedriem u. tml. Arī oportunistiskais nacionāli kulturalās autonomijas lozungs atrada aizstāvību partijas toreizējās vadošās instancēs. LSD VII konferencē (1912. gada jūnijā) izstrādātā IV Valsts domes vēlēšanu platformā *netika* uzņemtas proletariāta galvenās saimnieciskās prasības (8 stundu darba diena, strādnieku apdrošināšana u. c.). Tas viss liecināja, ka oportunisms sāk pārņemt partijas augšu.»

Šādos apstākļos b. Stučkam nācās grūti uzturēt agrākās sirsnīgās saites ar LSD vadošiem centriem, tomēr viņš mēģināja personīgi iespaidot

¹ *Bērziņš-Ziemeļis*, Par lielniecisma attīstību Latvijā. «Latvijas Komunistiskās partijas trīsdesmit gadi», 31. un 32. lpp.

² Par tagadējo konfliktu Krievijas Socialdemokrātiskā strādnieku partijā. «Cīņas» Nr. 116 pielikums 1911. g. 3. septembrī.

³ *J. Hermanis*, Ļeņinisma principi mūsu partijas darbībā. «Cīņas Biedrs», 1929. g., Nr. 6 (69), 53. lpp.

vienu otru no vecākiem tuvākiem biedriem un viņus novirzīt no nepareizā ceļa. Viņš sarakstījās ar Jansonu, šo savu «vecāko dēlu» (kā viņš to pēc savas parastās sirsnības dēvēja), un pie gadījuma veda sarunas ar vienu otru no CK locekļiem par tās smagajām kļūdām.

Tā, piemēram, mēs zinām, ka 1911. g. decembrī b. Stučku apmeklēja bijušais Ārzemju komitejas loceklis, vēlāk LSD CK loceklis Zutis, ar kuru Stučkam ir bijušas vairākkārtējas sarunas. Savā 1912. g. 12. janvāra ziņojumā zem Nr. 633 Pēterburgas slepenpolicijas priekšnieks ziņo vietējam gubernas žandarmerijas priekšniekam, ka Zutis apmeklējis zvērināto advokatu Stučku 2., 4., 6., 8. un 9. decembrī 1911. gadā (pie kam viņš arī uzdod b. Stučkas toreizējo adresi: Troickas ielā Nr. 2, dz. 24).¹

Slepenpolīcija, kā redzams, ļoti modrīgi sekoja b. Stučkam un viņa apmeklētājiem. Kā redzams iz vēlākiem dokumentiem, 6. janvarī 1912. gadā Zutis top apcietināts un 8. janvarī pie b. Stučkas notiek kratīšana.²

Kopā ar Zuti tapa arestēts arī Mārtiņš Ozols, kurš jau ilgāku laiku no policijas tapa meklēts. Attiecīgajā dokumentā top minēts, ka viņi abi divi ir LSD CK locekļi.

Gan sakarā ar minētām sarunām b. Stučka mēģina no jauna piesūtīt «Cīņai» vienu otru rakstiņu sakarā ar tekošiem politiskiem notikumiem. Tomēr viņš stāv tuvāk vietējai lielnieciskai KSDS partijas organizācijai, sāk ņemt dalību krievu lielnieciskos izdevumos — «Zvezda», kas sāk iznākt 1910. gada decembrī, «Prosveščenijs», kas iznāk 1911. gada beigās, un vēl vēlāk legāli iznākošā avīzē «Pravda». Reizē viņš turpina līdzdalību latviešu vietējā legalā presē, kura atrodas zem viņa tiešā lielnieciskā iespaida.

No Stučkas tekošiem rakstiem latviešu legalajā presē ir minams rakstiņš, kuram gadījuma nozīme un kurš nestāv nekādā sakarā ar aktuālo konfliktu jautājumu partijas dzīvē, bet kuram ir nenoliedzama biografiska vērtība. Tās ir atmiņas par vecās «Dienas Lapas» ilggadējo izdevēju, 1911. gadā mirušo Pēteri Bisenieku³. Lasītājs piedos, ja mēs šeit, gribēdami ieturēt chronoloģisko principu, iespraužam starpizvilkumus no šī gadījuma raksta.

Pētera Bisenieka personība latviešu strādnieku kustības bērnības dienās bija plaši pazīstama un ieguva paliekošu vietu Latvijas kulturas vēsturē. Bez šaubām, b. Stučka bija viņa labākais pazinējs, tālab raksturojums pelna sevišķu ievēribu.

Kad Stučka 1888. gadā pirmoreiz uzņēma «Dienas Lapas» redakciju, par avīzes izdevējiem parakstījās Dr. Butulis un P. Bisenieks. Par šo laiku

¹ Дело Департамента полиции, № 1762. Центральный исторический архив, Москва.

² Дело Департамента полиции, № 23, ч. 40. Турпат.

³ P. St., Pēteris Bisenieks. Atmiņas pie aizbēta kapa. «Laika Balss», Nr. 53.

b. Stučka raksta: ... «Kamēr vienam otram no avīzes izdevējiem toreiz jau sāka riebt avīzes «asais tonis» pret vecajiem, Biseniekā katrs brīvāks vārds atrada dzīvu aizstāvi ... Un, tikai pazīdams Bisenieku no šīs puses, es droši pieņēmu 1888. gadā man piesolīto avīzes redaktora vietu ...»

Kad pēc 3 gadiem Stučka aizgāja no avīzes vadības un par redaktoru tika apstiprināts J. Pliekšāns (Rainis), zem kura vadības avīze pieņēma marksistisku krāsu, Bisenieks, kā raksta Stučka, — «palika uz savas vietas kā vienīgais izdevējs, un, man šķiet, J. Pliekšāns varēs apliecināt to pašu, ka kādas nekādas iejaukšanās mērenības ziņā no Bisenieka puses nav bijis».

Un, kad 1896. g. beigās Stučka par jaunu uzņēma redakciju, «Bisenieks skaidri zināja, ka tā nav *virziens maiņa* ... Viņu tikai uzbudināja tas, ka avīzi aizslēgs un «jaunā strāva» pazaudēs savu organu.»

1897. gadā, kā zināms, notika lieli aresti un «Dienas Lapa» tika slēgta. Stučka aizgāja trimdā.

«1905. gada oktobrī,» turpina Stučka, «avīze atkal bija to izdevēju rokās, kur noteikšana piederēja Biseniekam. Un, kad 1905. gada oktobrī toreizējais redaktors Jansons paziņoja, ka rītdien avīze iznāks kā Latvijas Socialdemokratijas orgāns, tas izdevējos neatrada pretrunas. Tikai vienu Bisenieks piezīmēja: *lai rakstot jo asāk* un tad lai ik dienas neaizmirstot ievietot kādu rakstu pret Baltijas vācietību.»

Reakcijai iestājoties, Bisenieks — kā domā Stučka — «varbūt bija gājis uz «labo pusi» ... pesimists viņš bija arī agrāk». Un tomēr Stučka aizrāda, ka no tiem balsotājiem, kas nodeva 1906. gadā Rīgā savu balsi par labu s.-d. kandidatam Valsts domē — J. Ozolam, viena balss bija Bisenieka balss.

Rezumējot savu spriedumu par Bisenieku, b. Stučka saka: «Pēc saviem uzskatiem Bisenieks savā laikā bija tuvs kreisajiem ... Kad pēc Grīziņkalna mītiņiem Latvijas socialdemokratiskā partija uzaicināja atklāti pierakstīties legalos partijas biedros, — biedru sarakstā netrūka arī Bisenieka vārda ... Tomēr es neteikšu, ka viņš bija kādreiz pārliecināts socialdemokrāts, bet viņš bija savos spēka gados *patiess demokrāts*, saprotams, mērojot atkal ar specifisku latvisku mērauklu ... Bez runas, nelaiķis nebija ikdienišķs cilvēks. Es še nerunāšu par viņu kā veikalnieku, tur viņš bija varbūt ne labāks un ne sliktāks kā citi latviešu veikalnieki. Bet veikals viņam nebija vienīgais un ne galvenais.»

Raksturisks priekš Bisenieka bija sekošais fakts, kuru atzīmē Dora Stučka savās atcerēs: «Kad Stučka 1897. gadā bija apcietināts un pēc vairāk mēnešu ilgas sēdēšanas pustumsā kamerā grūti saslimis, Bisenieks veda sarunas ar prokuroru un žandarmerijas priekšnieku dēļ Stučkas atsvabināšanu pret zalogu. Žandarmu priekšnieks pieprasīja 5000 rubļu lielu zalogu cerībā, ka šāda suma atbaidīs Bisenieku — veikalnieku, pie kam

prokurors to vēl brīdināja, ka Stučka varot aizbēgt un tādā gadījumā Bisenieks zaudēsot savus 5000 rubļus.

Bet Bisenieks lepnī atcirta: «Tas ir nieks priekš manis!»

Tas bija īsts bisenieciski bramanīgs žests, jo Bisenieks nebūt nebija tik bagāts, ka 5000 būtu tāds «nieks» priekš viņa.

Sis zalogs un pārējā lielā parādu nasta kā lietuvēns nospieda Stučku un bija par iemeslu, ka viņš *neemigrēja* uz ārzemēm, kur būtu lietderīgāk savu laiku izmantojis, bet gāja trimdā, jo turēja par savu pienākumu neatkratīties no atbildības.»¹

* * *

«Laika Balss» apstājās ar savu 53. numuru, kurā bija ievietots augšā minētais Stučkas nekrologs. «Bezcenzuras» cenzura turpināja savu plauju. «Laika Balss» vietu ieņēma pāri nedēļas vēlāk, sākot ar 1911. g. 13. augustu, «Jaunais Laiks».

«Jaunā Laika», kā arī agrāk minēto laikrakstu redakciju sastāvs bija, bez šaubām, diezgan raibs. Noteikta vienatnēja virziena viņā nebija. Tomēr laikraksta slejas bija pieejamas arī mūsu lielinieckajiem literātiem, kamēr viņi neaizķēra jautājumu par nobriedušo partijas šķelšanās momentu. Laikrakstā sastopam bez b. Stučkas raksta R. Pelšes (P. Roberta) rakstus par literatūras jautājumiem, Ziemeļa vēstules iz Parizes u. c. Laikraksts noturējās no 1911. g. 13. augusta līdz decembra beigām un izlaida pavisam 41 numuru.

25. numurā ir ievietots b. Stučkas raksts par strādnieku kustības apgaismojumu pilsoniskajos laikrakstos.²

Šinī rakstā b. Stučka vispirms atzīmē nenoliedzamo faktu, ka pēdējā laikā strādniecībā sajūtama diezgan strauja atmoda pēc drūmajiem reakcijas gadiem. Streiku vilnis paceļas, strādnieku kustība atdzīvojas. Bet līdz ar to «rodas palielināta vajadzība pēc *preses*, kura šo kustību ne tikai atspoguļo, bet palīdz viņu arī organizēt». Citiem vārdiem, b. Stučka izsaka sajūtu pēc vadošā politiskā proletariāta organa.

Bet, ievērojot to, ka strādnieku interešu *ideologi* izkļiedēti pa cietumiem, katorgu, emigrāciju un pašreizējie politiskie apstākļi proletariātam laupa preses brīvību, uz skatuves sāk parādīties — kā Stučka saka — «birģeliskie «vidusvīri», kuri ierīko savos preses organos arī nodaļas par «darba dzīvi», gan garākas, gan īsākas, skatoties pēc laika un vēja. Stāvēdami ar vienu kāju mātīgā šķirā, ar otru proletariātā, šie svārstekļi tad arī šūpojas drīz uz vienu pusi, drīz uz otru. Cenzdamies izpatikt vienā un tanī pašā

¹ Iz *Doras Stučkas atcerēm*.

² *pp*, Strādnieku kustība un birģeliskā prese. «Jaunais Laiks», 1911. g., Nr. 25.

* * *

1912. gada vasarā notecēja III Valsts domes pilnvaras. Vēl dažus mēnešus agrāk notika ārzemēs slavenā KSDSP konference Pragā. Šī bija konference, kurai bija slēgta kongresa nozīme un kurā pēc ilgiem frakciju strīdiem beidzot izdevās nodibināt vienotu, no frakcionarisma svabadu, monolītu *lieliniecisku* partiju. Konferencē, starp citu, bija dienas kārtībā punkts par IV Domes vēlēšanām, par ko bija pieņemta plaša rezolūcija, kurā nosprausti galvenie vēlēšanu kampaņas lozungi un izstrādāta taktika, pie kādas partijai šīnī kampaņā jāpieturas.

Par kampaņas lozungiem bija uzstādītas trīs galvenās prasības: 1) demokrātiskā republika; 2) 8 stundu darba diena un 3) visas muižnieku zemes konfiskācija. Šīs tā saucamās trīs valzīvis spēlēja tuvākā nākotnē noteicošu lomu mūsu partijas dzīvē un galu galā izraka nepārsniedzamu gravu starp lieliniekiem un maziņniekiem; pēdējie šīs 3 valzīvis vienkārši boikotēja.

P. Stučka, kurš vērīgi sekoja notikumu gaitai KSDS partijā un priekš kura sen vairs nepastāvēja šaubu par maziņnieciskā spārna galējo bankrotu, iesūtīja specialu rakstu LSD centralorgana «Cīņa» redakcijai attiecībā uz IV Domes vēlēšanām.¹ Acīm redzot Pragas konferences lēmumi viņam tai brīdī vēl nebija zināmi.

Spriežot pēc visām ārējām pazīmēm — laikrakstu un telegramu ziņām par visādu «biedrību slēgšanu, par administratīvu sodu krusu uz opozīcijas laikrakstiem, par arestiem, izsūtīšanu utt., b. Stučka nāk pie pārliecības, ka tuvojas Domes vēlēšanas. «Un pastiprinātā birokrātijas aģitācija uz nākošām vēlēšanām liecina, ka jaunas vēlēšanas var būt tuvāk, nekā tas izliktos likumīgā kārtā, ka varbūt Domes atļaišana notiksies jau pavasarī, lai dotu mazāk iespējas kreisajām partijām un grupām sagatavoties uz vēlēšanām.»

Stučka atkārti apmēram to, ko viņš savā laikā rakstīja par III Domes vēlēšanām. Par Domes boikotu nevar būt i runa. Mums jāņem dalība vēlēšanu kampaņā, bet viss tas jādara ar dziļu apziņu.

«Mums nebūs sevišķi jāuzsver,» saka viņš, «ka no Domes kā no tādas mēs it nekā negaidām. Tā ne pēc sava sastāva, ne pēc savas (kā faktiskas, tā tiesiskas) varas robežām nevar nekā panākt priekš plašajām tautas masām, priekš valsts un zemes progresā... Mūsu uzskats par Domi ir pavisam citāds: izlietot Domes tribīni, lai pāri viņai un valdības galvām *runātu uz tautu*... socialdemokrātija kā masu priekšstāve nedrīkst garām palaist neviena gadījuma — organizēt šīs masas, celt viņu apzinības līmeni un izpaust atklātībā šo masu protestu. Un viens no šiem gadījumiem, zināmos apstākļos pat labākais, ir — *politiskas vēlēšanas*... Mēs ejam

¹ *Veter.*, Uz ceturto Valsts domi. «Cīņa», 1912. g., Nr. 119.

ar visu sparū vēlēšanu cīņā, nekā negaidīdami no vēlamās ceturtās Domes. Vienalga, vai tur būs viens vai divi socialdemokrāti vairāk vai mazāk, vai tur būs pārsvars nacionalistiem vai oktobristiem, tagadējai reakcionārai līnijai turpinoties, Dome būs jo dienas jo melnāka... Un *tomēr* mums jāiet ar visu sparū Domes vēlēšanās! Pašām vēlēšanām jābūt liecībai, vai socialdemokratijas un vienkāršās demokratijas balsis ir augušas augumā jeb gājušas mazumā... mūsu vēlēšanu mērķis ir pirmā kārtā socialdemokratiskās un arī demokratiskās (pagastu un pilsētu otrās šķiras) kurijas, tas ir, šo kuriju kreisais virziens — skaitļos likts. Bet mums nav jāatstāj arī otrs mērķis — stipra socialdemokratiska frakcija Valsts domē. Bez runas, vislielākais kontrasts mūsu valsts dzīvē ir tas, kas Valsts domē ir socialdemokratiska partija, tas ir, frakcija ar piederību pie partijas, par kuru ārpus Domes sūta ļaudis bez žēlastības uz viņu pasauli jeb, mazākais, katrogā, trimdā un cietumā, ka Domē tura brīvas runas, par kuru nodrukāšanu, ja tā nav Domē turēta, raida cietumā un uz Sibīriju. Šis kontrasts vēl jāpaasina.»

Stučkam nav ne mazāko šaubu par to, ka revolūcijas vilnis sāk pieaugt. Domes socialdemokrātu frakcijas uzdevums šo pieaugumu veicināt. Un ar drošu skatienu nākotnē viņš nobeidz savu rakstu vārdiem: «Cik arī mūsu «likvidatori» nepūlētos pierādīt, ka pie mums *revolūcija* ir galīgi izbeigta, *nākošām vēlēšanām ir jāpierāda, ka tā ir tikai pārtraukta, bet ne izbeigta.*»

III Dome jūnijā bija atlaista, un septembra beigās bija izsludinātas vēlēšanas uz IV Domi. Stučka, protams, reaģēja uz šo faktu sevišķi karsti, ievērojot to, ka pa starpām valstī bija norisinājušies notikumi, kuri vēlēšanu kampaņu varēja pārvērst par plašu revolūcionāru demonstrāciju. 17. aprīlī bija notikuši asiņainie Ļenas slaktiņi, kuriem sekoja vesela virkne draudošu politisku streiku.

«Cīņas» 124. numurā b. Stučka ievietoja dedzīgu rakstu par vēlēšanu kampaņas taktiku.¹

«Domes vēlēšanas nupat durvju priekšā,» iesāk Stučka savu rakstu. «Ko vēlētajiem vēl *nenolaupīja* 3. jūnija kontrrevolūcionārais «likums», — to tagad pasteidzas *nozagt* un *noblēdīt* senats, ministri, gubernatori un policijas pristavi, visādi «iztulkodami» un aprobežodami to, kas tautas opozīcionārai un revolūcionārai daļai vēl bija palicis *nenolaupīts*...»

Vai tādos apstākļos vispār ir vērts «smērēt rokas ar tādiem līdzekļiem» kā Domes vēlēšanas? — jautā b. Stučka.

Bet vēl citi apstākļi var radīt līdzīgas šaubas: «Politiskās masu demonstrācijas pa visu Krieviju Ļenas slaktiņa un 1. Maija demonstrācijas gadīju-

¹ *Veterans*, Ko gaidīt no vēlēšanām uz ceturto Valsts domi? «Cīņa», 1912. g. 3. oktobrī, Nr. 124.

mos, aresti flotē un sadursme Turkestanas karapulkā... liecina, ka no jauna zūd tās baīļu un padevības jūtas, kas turēja apspiestībā ne vien karpaspēku, bet arī visu pārējo tautu.» Tādēļ b. Stučka uzmet jautājumu:

«Vai tādā uzplūdu laikmetā pieder Valsts domes vēlēšanas pie socialdemokratijas ieročiem cīņā dēļ atsvabināšanās?»

Uz šo jautājumu viņš atbild ar noteiktu jā. Un, lai pamatotu šo savu apgalvojumu, viņš īsumā apskata III Domes vēlēšanu nozīmi un šīs Domes socialdemokrātu frakcijas darbības rezultātus.

Pastrīpodams, ka mūsu Valsts dome ir tikai «parlamenta surogats» Vakareuropas nozīmē, b. Stučka uzsver, ka «tā tomēr ir 17. oktobra iekarojums, kāds tas palicis pēc kontrevolūcijas brāziena, un kā tāds tā ir patvaldības aprobežojums. Tā ir iestāde, kur vairāk vai mazāk atklāti norisinās jeb, pareizāk sakot, atspoguļojas valdības atbalstīšanās uz zināmām šķirām un grupām valstī. Bet, kā ikkurā birģeliskā vēlētu priekšstāvju saeimā, tā arī Domē partijas un grupas cīnās uz divām pusēm: ne vien dēļ savas varas robežu paplašināšanas patvaldībai pretim, bet arī savu pretinieku (šķiru vai grupu) varas aprobežošanas... Tāpat arī visnepilnīgākajā «tautas vietnieku pulkā» arvien norisinās resp. atspoguļojas naciā norisinošās šķiru cīņas dēļ varas.

Bet visur, kur norisinās vai vismaz atspoguļojas šķiru cīņa, mūsu partijai jābūt uz vietas... (Pastrīpojums mans. — P. D.) Mums te ir jāatsedz plašo masu priekšā, ka aiz dažreiz jaukām frazēm par vispārības labumiem arvien slēpjas egoistiskas šķiru intereses visā viņu kailumā. Un, raug, tādēļ vien jau mums jāasūta, ja vien spējam, arī savi vietnieki kaut arī ienaidnieku lēģerī, lai tie katru pretinieku pat aizkulisu rīkošanos celtu atklāti uz Domes tribīni, ... runājot tieši pār Domes un valdības galvām uz visu plašo tautas masu...»

Kā vienu no svarīgākajiem punktiem Domes vēlēšanās b. Stučka pastrīpo prasību par Domes *frakcijas visstingrāko padotību partijai un viņas centra direktīvām*.

Apstādamies pie III Domes s.-d. frakcijas darbības, b. Stučka aizrāda gan uz frakcijas vājām pusēm, kā, piem., uz viņas nepietiekošo saistību ar masām, bet arī reizē viņš atzīmē nepietiekošo frakcijas pabalstu no partijas puses.

Vispār b. Stučkas Domes frakcijas novērtējums sakrīt ar to novērtējumu, kādu par pēdējo bija devusi minētā Pragas konference. Frakcijas darbība, bez šaubām, bija devusi nopietnus pozitīvus rezultātus. Tas deva jaunu iemeslu b. Stučkam ar vēl lielāku enerģiju nekā III Domes vēlēšanu laikā saukt partijas biedrus uz piedalīšanos IV Valsts domes vēlēšanu kampaņā.

* * *

1913. gada janvarī sāk iznākt laikraksts «Dzīves Balss». Līdzstrādnieku sastāvā mēs atkal sastopam blakus dažādu veidu oportunistiem mums labi pazīstamos lielniekus, starp viņiem arī b. Stučku.

P. Stučka ievietoja avīzes 29. numurā rakstu¹, kurš sacēla tik lielu brēku toreizējā marksistiskajā un «pusmarksistiskajā» presē, kāda sen nebija piedzīvota.

Ierosinājumu b. Stučkam deva «Dzīves Balss» 19. numurā ievietotais Pagana raksts zem virsraksta «Vārdi un darbi.»² Šinī rakstā pēdējais sūrojas par zemo apziņas līmeni strādniecībā. Bet, gribēdams šo apziņu modināt, viņš nāk pie gluži greiziem, nemarksistiskiem slēdzieniem. Viņš uzstājas pret strādnieku audzināšanas metodi ar drukātā, jeb runātā vārda palīdzību. Viņš taisni ironiski izsakās par parasto socialdemokratisko agitāciju, kura graiza pastāvošo kārtību, apgaismo strādnieku ļaunos dzīves apstākļus utt. Viņš saka ironiski: «Kuri jau nu cik necik tādi ir «apstrādāti», tiem tiek *iestāstīta izeja*, tiem ieteic lasīt jeb lasa priekšā «Erfurtes programmu», Zvingeviča un citu krietnas grāmatas. Vai arī pārrunā par individualismu (fakts), par momentu, ekonomisko stāvokli, sieviešu jautājumu, par frakcijām un beigās pieņem rezolūcijas. Es negribu sacīt, ka šādas lietas ir nederīgas, ka šādas pārrunāšanas ir *pavisam nevajadzīgas*, bet *tikai gribu pastrīpot, ka viņas ļoti maz dod priekš apziņas noskaidrošanas.*»

Sādi noironizēdams «vārda», — runātā jeb drukātā «vārda», t. i., *teorijas* nozīmi strādnieku audzināšanas darbā, Pagans nāk pie sekošā apstulbinošā slēdziena: «Apziņa var rasties *tikai praktiskā* dzīvē, ikdienas darbā... Tikai piegriežot pietiekošu vērību apdrošināšanas likumu praktiskai izmantošanai, izglītības, atturības, palīdzības biedrību praktiskai darbībai, petīciju kampanijai, pašvaldībai, Valsts domes vēlēšanām un materiālu piegādāšanai dzīves dārdzības kampanijai, koalīciju kampanijai, ekonomiskiem uzlabojumiem... Politiskā organizācija tad tikai var pastāvēt, kad viņa *šos jautājumus organizē un veido...*»

Līdzīgam rakstam b. Stučka nevarēja aukstasinīgi paiet garām. «Es pilnīgi apstulbu,» raksta viņš savā atbildē, «izlasījis šo rakstu.»

Pret augšā raksturoto, no «Jaunās Dienas Lapas» sīkpilsoņiem ar tādu prieku apsveikto Pagana pozīciju b. Stučka uzstājās ar visu dedzību.

«Vairāk kā 5 gadus,» iesāk viņš savu kritiku, «mēs līdz pakausim iestīguši šinī garā sarakstā «radošo darbu», sākot no «apdrošināšanas likuma» un beidzot ar «petīciju un citām kampanijām»... Un visa tā gala iznākums: gaudas par apzinīgo strādnieku skaita un strādnieku šķīras apziņas nevairošanos!

¹ Š. Caur atziņu pie apziņas. «Dzīves Balss», 1913. g., Nr. 29.

² Pagans, Vārdi un darbi. «Dzīves Balss», 1913. g., Nr. 19.

Es nebūt neesmu optimists. Es pilnīgi atzīstu, ka... strādnieku šķiras apziņa nav stiprinājusies un apzinīgo skaits nav vairojies, *salīdzinot* ar 1904./05. g. Bet taisni toreiz mēs nedzirdējām tādus vārdus, kā tagad lasām no Pagana spalvas. *Toreiz vārds, dzīvais vārds bija lielā cieņā, kāda viņam arī pienākas...* Mazos pulciņos toreiz izgāja cauri un piespiesti izgāja cauri mazākais nelielu «teoretisku kursu» iz savām 10 lekcijām.»

Ar dziļu žēlumu b. Stučka, salīdzinādams toreizējos laikus ar pašreizējo, kurā latvieši tomēr iekarojuši zināmu preses brīvību (*salīdzinot* ar 1904. gadu), izsaucās: «Bet saki, kas top darīts, lai to izlietotu apziņu nesējas literatūras izplatīšanai? Cik Marksa darbu tulkojumu ir parādījusies? — Cik Engelsa rakstu ir latviski? No viņa Anti-Diringa, Feiērbaha u. c. pie mums maz ko dzirdējuši, bet — mums jau ir Engelsa pārvarētāji... Jūs sacīst, ka ne jūsu vaina, ka nav šo grāmatu pa latviski. Tad prasiet, lai jums tās dod! Jūs taču protat prasīt pēc sava dienas laikraksta un protat ziedot preses nodibināšanai vairāk, nekā būtu gaidīts... Prasiet savas šķiras «skolotāju» labāko darbu tulkojumus oriģinālo «bleķu» vietā! Esiet pārliecināti — kad prasīst, tad dabūst.»

«5 gadi «sīku darbu laikmeta» ir aiz jums, un, ja šo sīko darbu ideologi paši atzīst, ka jūs tomēr neesat nākuši pie vajadzīgās atziņas, ka jūsu pakāpe nav pietiekoši augsta, tad saki, viņiem tieši, ka viņi jums devuši taisni *par maz vārda, dzīvā vārda...* Apziņu var dot tikai teorija, jo tikai teoretiska atziņa var apgaismot jūsu prātu, un bez šīs apgaismes jūs pie šķiras apziņas nevarat nonākt. Mūsu latviskais grāmatu tirgus pārplūst ar labu tiesu grāmatu, bet to pārvalda beletristika un vispārīgi tā sauktā vieglā literatūra. Zinātnes tur ir par maz un pie tam vēl zinātnes, kas vajadzīga jums. Un vēl mazāk politisku jautājumu pārrunu... Jūs taisni esat visu savu vēribu piegriezuši tikai uz *organizatorisko* pusi, un teoretiskā puse palikusi novārtā. Jūs, piem., atzīstat apvienošanās vajadzību... bet jūs neprasāt, ar ko jūs apvienojaties, un nonākat tādā stāvoklī, ka esat apvienojušies taisni pret saviem tuvākajiem domu biedriem... Ar praktisko darbu jums ir jānodarbojas, no tā jūs izbēgt nevarat, pie tā jūs pati dzīve spiež, bet ne ikkatra *kampanija* un ne ikkatra *kompanija* ir vienādā vērtībā. Apziņa ir panākama tikai caur teoretisku atziņu...»

«Nē, tas ir grēks pret strādnieku kustību,» tā nobeidz b. Stučka savu rakstu, «uzstāties pret teoriju («vārdu») sīko *darbu* labā, un nevar pārāk bieži atkal un atkal atgādināt Leopolda Jakobi vārdus, ka sava posta neapziņāšanās ir briesmīgāka nekā pats šis posts.»

Tā b. Stučka, kauču ārkārtīgi aizņemts tekošiem uzdevumiem, kas viņam neatstāja laiku biežāk ņemt daļību «Dzīves Balsī», reaģēja uz katru nopietno faktu, kas varēja vienā vai otrā veidā atstāt nelabvēlīgu iespaidu uz proletariāta revolucionāro ierosmi. Pagana raksts, bez šaubām, varēja atstāt tieši *kaitīgu* iespaidu uz strādnieku psiholoģiju.

Vēl šeit jāpiemin, ka b. Stučkam nācās izcīnīt veselu cīņu, lai redakcija šo viņa rakstu ievietotu. Šo faktu pastrīpodams, viņš arī laikam savam rakstam bija ņēmis par moto dzejnieka J. H. Makaja vārdus:

«Ihr könnt das Wort verbieten,
Ihr tötet nicht den Geist.»¹

* * *

Pragas konferences lēmumi bija priekš b. Stučkas izšķiroši. Virzienu mistrs partijā bija pārvarēts, un caur atšķelšanos no *mākslīgi* apvienotās, nesamierināmās pretrunās peldošās partijas bija radīta viengabala *lielinieciska partija*. Stučkas sapnis par tādu partiju, kura uzbūvēta uz kopējas politiskas platformas pamata, bija piepildījies. Viņš iesāk apzinīgu kara gājieni pret maziniecisko izlīguma politiku un pret likvidatorismu kā šīs izlīguma politikas viskrasāko formu. Visi viņa turpmākie raksti ir tieši cīņas raksti, kuru nodoms pievilkt un apvienot visus apzinīgos revolucionaros strādniekus zem kopēja lielinieciska cīņas karoga.

Ārzenju grupu biroja izdotajā «Biļetenā», kurš sāka iznākt 1912. gada novembrī un no kura līdz 1914. gada maijam izlaisti 12 sīkā drukā un plašā formatā sastādīti numuri, b. Stučkam aiz dažādiem, gan pa lielākai daļai tehniskiem iemesliem neizdevās piedalīties. Biļetens ir savā ziņā spēlējis vēsturisku lomu Latvijas Socialdemokratijas lielinieciskā pārveidošanas procesā. Viņš bija tas, kas ar likvidatorisma neizārstējamo kaiti saslimušajai «Cīņai» izrāva pozīciju pēc pozīcijas zem kājām. Galvenais nopelns šinī pārveidošanas darbā pieder nenoliedzami *Bērziņam-Ziemeļim* un *Hermanim-Auseklim*, kuri bija «Biļetena» galvenie redaktori un līdzstrādnieki. Viņu emigrantu stāvoklis tiem deva iespēju stāties tiešā sakarā ar Ļeņinu, no kura tie dabūja ierosinājumus un praktiskus aizrādījumus. Pateicoties viņu iniciatīvai, 1914. gada janvarī izdevās sasaukt LSD IV kongresu Briselē, kuru oportunistiskā CK, neraugoties uz 1910. gada konferences lēmumu, nespēja sasaukt.

J. Hermanis stāsta par šo kongresu sekošo:

«Mūsu partijas IV kongress... noteikti *atsvieda mazinieciskos uzskatus un izsacījās par lieliniecisko taktiku galvenos diskusijas jautājumos*: par attiecībām pret likvidatorismu un par soc. dem. partijas uzdevumiem pārdzīvojamā politiskā momentā. *Ļeņins*, kurš šai kongresā piedalījās kā Krievijas soc. dem. partijas CK priekšstāvis, aicināja mūsu partiju atgriezties uz revolucionārā marksisma ceļa un pārspēt maziņu un purvnieku oportu-

¹ «Jūs gan varat vārdu aizliegt,
Bet nomērdēt garu jūs nespējat.»

nismu... Pieņemtā kongresa rezolūcijā noteikti pastrīpots, ka vienība iespējama tikai starp socialdemokrātiem, kuri savā darbībā atzīst: 1) ka partija tagadējā momentā var pastāvēt tikai nelegāli un ka visiem partijas biedriem jāieiet partijas nelegālā organizācijā un 2) ka partijai jāved agitācija masās 1905. g. revolucionāro prasību garā, saucot strādnieku šķiru visas atsavināšanas kustības priekšgalā un cīnoties par jaunu revolūciju. Tālāk IV kongress noteikti nosodīja likvidatorisko virzienu un nolēma atsaukt savu priekšstāvi no maziņu Organizācijas komitejas. Kaut arī rezolūcijā tika uzņemti daži no maziņiem un purveniekiem iesniegti papildinājumi, tomēr IV kongresa lēmums bija nenoliedzami *lieliniecisks* dokuments... Tāpat kongresa rezolūcijā par politisko stāvokli un partijas uzdevumiem noteikti *lielinieciskā* garā tiek konstatēts, ka «buržuviski demokrātiskās revolūcijas uzdevumi Krievijā nav vēl izpildīti, ka revolūcija nav izbeigusies un ka Krievija neizbēgami tuvojas jaunai revolucionārai krīzei», ka plašie 1912.—1913. g. politiskie streiki ievada «jaunu revolucionāru masu cīņas laikmetu», ka paliek spēkā 1905. g. revolūcijas lozungi (demokrātiskā republika, [muižnieku] zemju konfiskācija, 8 stundu darba diena), ka jānostiprina nelegālās partijas organizācijas un ka darbība legalos laukos jāved, tomēr nesāšaurinot savas prasības.»¹

Kongress notika 1914. gada janvārī. Stučka kongresā nespēja ņemt daļību. Tikai vasarā viņš personīgi varēja saistīties ar Hermani, kurš atradās Berlīnē, lai ar viņu saskaņotu Ļeņina aizrādījumus attiecībā uz IV kongresa lēmumiem. Starp citu, mēs tuvākajos mēnešos bieži vien latviešu legalajos partijas izdevumos sastopam blakus b. Stučkas pseidonīmiem Bērziņa un Hermaņa pseidonīmus.

Pa starpām Krievijā bija norisinājies vēl viens ļoti svarīgs notikums, kurš turpmāk lieliniecisma attīstībā spēlēja ievērojamu lomu: sašķēlās pēdējā vecās, 1906. gada «vienības» atlieka — Valsts domes socialdemokrātu frakcija. Izcēlās neredzēts jandāliņš. Frakcijas lielinieciskā daļa, kura visu laiku bija ievērojusi vislielāko disciplīnu, padodamās vairākuma lēmumam, piepeši uzdrošinājās iesniegt frakcijas prezidijam ultimātu, pieprasīdama vienādas tiesības ar frakcijas maziņiecisko daļu priekšlikumu iesniegšanā un citās Domes procedūrās. Lieta tā, ka līdz šim 6 lielinieku balsis katrā gadījumā, kur jautājums grozījās ap kādu revolucionāru prasību, tika pārlabotas no 7 maziņu balsīm, ar frakcijas priekšsēdētāju Čheidzi priekšgalā. Šis formālais vienas balss vairākums tādā veidā pilnīgi paralizēja lielinieku revolucionārās iespējamības — aizstāvēt Pragas konferences lēmumus tiklab attiecībā uz slavenajām «trim valzivīm», kā arī visos citos proletariāta tiesību un aizsardzības jautājumos, jo maziņieciskā frakcijas daļa sāka vest visseklāko reformisma un izlīguma politiku ar buržuaziju.

¹ J. Hermanis, Ļeņinisma principi mūsu partijas darbībā, 54. un 55. lpp.

Galū galā lielinieku pacietība lūza, un 1913. gada decembrī viņi nodibināja savu patstāvīgo *lieliniecisko* frakciju, kura, turpmāk gaiši apzinādāmās, ka viņus gaida valdības visniknākā atriebība, Domē ar vislielāko konsekvenci aizstāvēja proletariata un zemniecības *revolucionārās* prasības. Šo 6 lielinieku Domes darbību tieši vadīja Ļeņins, kurš tanī laikā dzīvoja Austrijā — sākumā Krakovā, vēlāk Poroņinā.

Kā pastāvīgs konsultants sešinieku frakcijai bija b. Stučka. Bieži vien šis pusducis lielinieku — *Petrovskis, Samoilovs, Muranovs, Šagovs, Badaļevs* un *Maļinovskis* sapulcējās b. Stučkas dzīvoklī un noturēja tur savas apspriedes.

Stučkas konsultācija — kā man personīgi apliecināja Samoilovs — bija it sevišķi vajadzīga tālab, ka Valsts domes runās, cik viņus arī nebūtu revolucionāri noskaņotas un kritiski virzītas pret pastāvošo kārtību, vajadzēja iziet no noteiktiem likumu punktiem, dēļ kuru neievērošanas sēdes vadītājs kurā katrā acumirkli runātājam varēja laupīt vārdu. Iekš tam taisni pastāvēja visas lielinieciskās taktikas gudrība, — taisni ar pašas valdības radītiem likumiem sist šo valdību, pierādīt šo likumu kontrrevolucionāro, pret tautas interesēm virzīto raksturu un tādi no visai tautai dzirdamās tribīnes pienaglot valdību pie kauna staba.

Un šeit b. Stučka bija nesalīdzināms padomdevējs. Viņš zināja likumus kā savus piecus pirkstus.

Sešu lielinieku paziņojums par neatkarīgas frakcijas nodibināšanu sacēla skaļu protestu socialdemokrātu frakcijas labējā spārnā. 7 maziņieciskie Domes locekļi — *Čheidze, Haustovs, Burjanovs, Čhenkeli, Jagello, Tuļakovs* un *Skobeļevs* parakstīja atklātu protesta rakstu, kurš bija nodrukāts visos socialdemokratiskos laikrakstos un asi nosodīja lieliniecisko spārnu par viņas frakcijas skaldīšanas soli. Šis protesta raksts bija, starp citu, nodrukāts «*Dzīves Balss*» 33. numurā.¹

Šim rakstam blakus bija arī nodrukāts lielinieciskā spārna paskaidrojums. Bet viņam sekoja redakcijas raksts², kurā pēdējā nikni uzbrūk 6 lieliniekiem, apgalvodama, ka visa vaina par frakcijas šķelšanos krīt vienīgi uz viņiem.

Lielinieku frakcijas daļa, protams, nebrauca uz Romu grēkus sūdzēt, bet, taisni otrādi, sāka Domē attīstīt sparīgu darbību.

Drīz vien viņu pusduča grupiņa vēl saplaka. Visiem par lielu izbrīnu frakcijas galvenais runātājs *Maļinovskis*, kurš arī pirmais Domē uzstājās ar lieliniecisku deklarācijas runu, izstājās no domnieku saraksta, motivēdams savu aiziešanu ar ļoti «kreisām» frazēm, ka viņš esot zaudējis katru

¹ Valsts domes socialdemokratiskā frakcija. «Dzīves Balss», 1913. g. 25. oktobrī, Nr. 33.

² Par socialdemokratiskās frakcijas vienību. Turpat.

uzticību uz Domes darbības rezultātiem un ka viņš liek priekšā arī citiem frakcijas biedriem pārņemt visu savu darbību tieši strādnieku masās. Toreiz vēl neviena biedra apziņā nebija modusies aizdoma, ka Maļinovskis bija apzinīgs provokators un ka viņš ar savu aiziešanu tikai gribēja noslēpt pēdas, kurām draudēja agrāk vai vēlāk kļūt atsegtām. Pārējie biedri sākumā nepiegrieza pat vēribas viņa tamlīdzīgiem spriedelējumiem, uzlūkodami to kā kādu acumirkļa untumu. Dzīve tikai vēlāk atsedza Maļinovska istos aiziešanas motivus.

* * *

Stučkas raksts «Caur atziņu pie apziņas» nedeva miera viņa idejiskiem pretiniekiem. Pagans gatavojās uz «pēdējo, izšķirošo cīņu». Redakcija tomēr viņa atbildei vēl nedeva vietu, solidāma viņam kā *Stučkas* uzbrukuma objektam dot «gala vārdu». Pa starpām nāca klajā ar garu rakstu 2 numuros man nezināms autors C. (domājams Cielēns. — P. D.)¹, un kāds -dt-², kuri cenšas drupās sagraut b. *Stučkas* ieņemto pozīciju.

Pirmais autors neliedz teorijas nepieciešamību priekš marksistiskās apziņas izkopšanas, bet viņš skatās uz teoriju kā uz vadoņu privilēģiju, kura plašām, pelēkām masām nepieejama. Tālab viņš kā viens no pretendentiem uz teoretisko zināšanu privilēģiju no olimpiskiem augstumiem polemizē ar b. *Stučku*.

Otrais autors gluži nepareizi iztulko b. *Stučkas* izteiktās domas, uztiēpams pēdējam, it kā viņš būtu apgalvojis, ka *tikai* caur teoriju var kļūt pie apziņas, kamēr *prakse* strādā pretī šķiras apziņai, jo viņa piekopjot tikai grupu intereses. Izlasot b. § rakstu, viņam esot pavisam «šļerpīgi» palicis ap dūšu, kamēr sākumā, ieraudzījis pēc ilga laika veco, pazīstamo b. § parakstu, viņš stipri nopriecājies. Savu rakstu viņš nobeidz sekošiem vārdiem: «b. Paragrafam «Vārds bija sākumā», man «sākumā bija *Darbs*», viņš pēc vārda mērī, es pēc *darba*.»

Nevienam no šiem abiem autoriem mēs nevaram pārnest, ka viņi ar nodomu būtu sagrozījuši b. *Stučkas* domas. Jeb ja viņi, piem., pastripo, ka «teorijai ar praksi jāiet roku rokā» jeb ka ikkatram «sīkam darbam ir nozīme», tad tās ir tādas banalas patiesības, pret kurām neviens nekā nevar iebilst un kuras nekad b. *Stučkam* nav ienācis prātā apstrīdēt. Jautājums ir tas, ka šie autori, stāvēdami uz antirevolucionāra viedokļa, ir pazaudējuši kopēju valodu ar b. *Stučku*.

Stučka atbild abiem autoriem kopā garākā rakstā divos «Dzīves Balss» numuros zem virsraksta «Mūsu domu starpības»³.

¹ C., Caur vēsturisku atziņu pie šķiras apziņas. «Dzīves Balss», 1913. g., Nr. 38, 39.

² -dt-, Teorija un prakse. «Dzīves Balss», Nr. 41.

³ §, Mūsu domu starpības. «Dzīves Balss», 1914. g., Nr. 4, 5.

Atsaukdamies uz savu iepriekšējo rakstu, b. Stučka saka: «Es iesāku no jautājuma: *kur* mēs esam, un *kurp* mēs ejam? Vai mēs esam kāda «attīstības posma» galā un jauna posma sākumā jeb esam tā paša procesa tālākā gaitā, kas tikai pārtraukts mazām pauzēm, atpūtām, bet nevar izbeigties, iekams nonācis pie galīgā atrisinājuma. Tas ir jautājums par to, ko tehniski sauc par «momentu»... Es tikai atzīmēju to, ka šis process vēl nav izbeidzies un ka pēc atplūda mēs patlaban stāvam atkal uzplūdu laikmetā. Bet es šiem jautājumiem arī nepiedodu tik svarīgu nozīmi, jo mūsu kustības raksturīgā īpašība taisni ir tas, ka mēs, gatavojoties uz tālāko, neaizmirstam tuvāko... Par galīgo mērķi pašu jau nav domu starpības, bet revizionistiem izliekas kā tājš sapnis, par kuru, nomodā esot, nav vērts uzbudināties. Un šinī ziņā tie ir jo tuvu tiem socialreformistiem iz birģeļu zinātnieku pulka, kas arī nenoliedz, ka kādreiz «tam jānāk un tas nāks», bet tikai pēc dažiem simtiem vai tūkstoš gadiem... Pa *kādu ceļu* iet, vai *tiešāko* jeb *aplīnkus*, tur mēs visvairāk šķiramies, jeb vēl par to, vai ātrāk jeb vienmēr lēnāk uz priekšu...»

Runājot par *ceļiem*, mēs nonākam pie paša galvenā jautājuma — *par darbu*.»

Atbildot -dt- uz viņa iz Gētes «Fausta» ņemtiem vārdiem «Sākumā bija Darbs», Stučka saka:

«Varu tikai sacīt to, ka es kā marksists *nevarēju stādīt* pretim «vārdu» «darbam» vispārīgi... Es griezos tikai pret šo «sīko darbu *kultu*»... kādu mēs, piem., sastopam iz A. spalvas «J. D. Lapā», pret šo «sīko darbu» «ideologiēm». Un turpat es skaidribas dēļ pieminēju: «Tā ir maldīga doma, ka *tikai* praktiskais darbs var novest pie *šķiras apziņas*, gan otrādi, šie *praktiskie* darbi ir *visbiežāk* tie, kas strādā pretim *šķiras* apziņai, jo piekopj *grupu* intereses. Apziņu var dot tikai teorija, jo tikai teoretiska atziņa var *apgaismot jūsu prātu, un bez šīs apgaismes* jūs pie *šķiras* apziņas nevarat nonākt.»»

Pie tam Stučka aizrāda, ka šī doma nebūt nav viņa izdomāta, bet ka viņa it sevišķi ir pastrīpota no Marksa un Engelsa Komunistu manifestā.

Reizē viņš norāda uz strādnieku kustību Anglijā, kur sīko darbu intereses proletariatu ir pilnīgi atrāvušas no politiskās domāšanas. Viņš piemin, starp citu, pazīstamos S. un B. Vebus, kuri savos rakstos pat nerunā par strādnieku šķiru kā tādu, bet par dažādām strādnieku šķirām, t. i., saskaldītām grupām.

«Šis zināšanas trūkums,» turpina Stučka, «tad arī ir tā atslēga, lai sa-prastu Anglijas proletariata pakāļpalikšanu. Un, raug, tādēļ es arī uzstājos atkal un atkal par *teorijas* «par *zinātniskas atziņas* un līdz ar to *šķiras apziņas* nonešanu *visplašākajās proletariata aprindās*.»»

Kā lai b. Stučka neprotestē pret C. (Cielēna) izteikto tezi: «Teorija būs un paliks kā vadošs kompass, kā tālskatis tikai priekš kustības feldfebeļiem, unteroficieriem, oficiēriem un ģenerāļiem!»

«Nost,» saka Stučka, «ar šādu *feldfebeļu teoriju*, tai varēja būt vieta priesteru laikos; strādnieku šķiras devīze ir — *zināšanas priekš visiem!*» . . .

Šinī punktā, kā b. Stučka pastrīpo, viņa ceļi pilnīgi šķiras no C. ceļiem. Tālāk viņš saka: «Ar sīko darbu jautājumu vēsturiskā sakarā stāv jautājums par tā saucamajām *legalām iespējamībām.*» Apgalvojums, it kā viņš *neatzīstot* jeb pat *vajājot* izglītības biedrības utt., kā to apgalvo viņa oponents, ir tīri meli.

Bet, ja, piem., Pagans savā rakstā, izteikdamies *pret teoriju*, apgalvo, ka šinīs izglītības biedrībās un dažādajos priekšlasījumos 75% klausītāju snaužot, — tad tur vaina nekādā ziņā nav meklējama *klausītājos*, bet lektoros.

Stučka tura par lieku atspēkot visus tos no gaisa grābtos apgalvojumus, kādus viņš nekādā veidā nav izteicis, un tālab tikai isi aizrāda uz tiešiem *faktiem*, kuri šos apgalvojumus apgāž un kuri liecina par viņa patiesām attiecībām *pret praktisko darbu*. Šī viņa praktiskā darbība taisni sakrīt ar tā *virziena* jautājumu nostādni, kura pusē viņš stāv. Šis virziens (t. i., *lielinieciskais*) ir praksē pierādījis, ka tas var ļoti daudz darīt proletariāta apziņas modināšanā, ņemot dalību «arodnieciskās biedrībās, izglītības biedrībās, Domes vēlēšanās un Domes darbībā, legalo strādnieku laikrakstu izdošanā jeb beigās strādnieku apdrošināšanas likumu izvešanā».

Visos minētos praktiskos *darbos* gan reti kas ir ņēmis tik dzīvu dalību kā b. Stučka, tālab tīri vai ar nodomu jāsaģroza viņa domas, lai pierādītu pretējo, kā to dara viņa oponents -dt-. Un tomēr b. Stučka uzsver, ka «ne ikkatra darbība un ne ikkatra kampanija ir vienādā svarā». Par pilnīgi nederīgu viņš, piem., atmet t. s. «petīciju iesniegšanu» un «kopā iešanu ar birģelisko opozīciju preses likuma jautājumā» utt.

Pēc Stučkas uzskatiem, viss, kas aptumšo šķiras apziņu vispār un tās pareizo uzskatu par tālākas attīstības gaitu sevišķi, ir jāizstrīpo iz mūsu taktikas arsenāla, bet šinīs robežās vienmēr *jāizlieto visas iespējamības*, to starpā arī legalās. Bet, šo izmantošanu propagandējot, mēs nedrīkstam sašaurināt savas prasības jeb izraut laukā zināmu prasību, kas viena vien nav sasniedzama un tādēļ tikai var celt iluzijas, kas nesaskan ar mērķiem un patieso lietas gājieni.

Stučka ar sajūsmu aizrāda uz «legalo arodniecisko biedrību spējo augšanu», uz «dziļi principālo strādnieku apdrošināšanas likumu izmantošanu», «apbrīnojami izturīgo cīņu dēļ legaliem laikrakstiem» utt., kas tiek izvesta «blakus noteikti politiskiem streikiem par nesašaurinātiem lozungiem», un viņš izsaka savu prieku, ka latviešu *strādnieku* šķira *palikusi*

solidara ar Pēterburgu, t. i., ar vienu no stingrākiem *lielinieciskiem* centriem Krievijā.

Sāda, lūk, ir b. Stučkas dziļi *principiālā* jautājuma nostādne, kuru viņa uzbudinātie oponenti grasās saduļķot, meklējami viņa rakstos personīgu kašķēšanos vai pat tieši sagrozīdami viņa pietiekoši skaidrās domas. — —

«Dzīves Atbalss» 15. numurā redakcija deva Paganam gala vārdu diskusijā. Viņš izstiepa savu atbildi pa veseliem 3 numuriem¹, izvilkdams no tarbas visus savus argumentus. Jaunu domu šinī rakstā nesastopam. Viņš tikai vēl stingrāk precizē savu «darba» pozīciju un sava raksta beigās klaji un nedivdomīgi izdod pats sev likvidatora apliecību, tādi apstiprinādams b. Stučkas pamatdomu, ka sīko darbu kults nenovēršami iemidzina revolucionāro šķiras apziņu.

Pagans sekošiem vārdiem nobeidz savu rakstu: «Beigās vēlreiz īsi atkārtāju izteiktās domas. Mēs atzīstam lielo mērķi (pēc simts jeb divsimts gadiem? — *P. D.*) un tiešus ceļus (reformistiskus jeb revolucionārus? — *P. D.*) tāpat kā b. š, *bet mūs šķir galvenais — darbības metode*... Teorijai, dzīvam vārdam mēs piedodam ne mazāk nozīmes kā b. š, *bet mūsu darbības pamatos mēs stādām tikai praksi*, jo prakse ir apziņas radītāja, teorija pēdējās tālāk izkopēja, un galu galā arī pati teorija ir prakses auglis»... Ka teorija nekrīt no debesīm, b. Stučkam gan būs lieki paskaidrot.

Bet nu nāk «resnais gals»: «Likvidatori,» saka Pagans, «ne tikai ka nav nomaldījušies, ne tikai ka ar viņiem var strādāt kopā, bet ka katra apziņīga strādnieka pienākums ir «likvidatorisma» labā strādāt. Šaubīties par «likvidatoru» principu pareizību *tikai* tāpēc, ka antilikvidatoru pusē pagaidām vēl ir vairākums strādnieku, pavisam nenākas. Tam tā ir jābūt. Ja vairākums būtu jau tagad otrā pusē, tad gan būtu jāšaubās. Marksisms nav vienā dienā saprotams. («Likvidatorisms» un «marksisms», lūk, priekš Pagana ir sinonimi! — *P. D.*)... Meistars no debesīm nekrīt. Vēl paies ilgi, grūti un sūri gadi ne tikai cīņā ar dabiskiem pretiniekiem, bet arī cīņā ar nekonsekventiem biedriem. (Nabaga Stučka! — *P. D.*) Pēdējais apstākļi mums nedrīkst lauzt cīņas sparus, jo mūsu ceļš ir skaidrs un sliekšnis tīrs.» — —

Būtu grūti vēl skaidrāk izteikties.

Pagana rakstam tomēr bija interesanti rezultāti. Pēc viņa raksta «Dzīves Atbalss» redakcija ņem vārdu un avīzes 23. numurā ieņem noteiktu viendokli minētajā polemikā, un proti, nostājas noteikti b. š pusē, atraidīdama Pagana likvidatorisko pozīciju. *Tātad laikrakstā lielinieciskā jautājuma nostādne ir uzvarējusi*. Jauns pierādījums par b. Stučkas pareizo «legālo iespējamību» izmantošanu.

¹ Pagans, Divas darbības metodes. «Dzīves Atbalss», 1914. g., Nr. 15, 16 un 17.

Pēc nedaudz dienām pēc debatu noslēguma «Dzīves Atbalss» izbeidz savu gaitu, 29. numuram iznākot. Valdības ķetna viņu 1914. g. 4. martā nožņaudz. Pēc viņas nāves 15. martā iznāk jauna strādnieku avīze «Jaunā Balss», kura noturējās veselus trīs mēnešus.

2. CIŅA PAR ĻEŅINISKU VIENĪBU TURPINĀS

Rīgas strādnieki, neraugoties uz nemitošiem administrācijas spaidiem, enerģiski turpina izlaist pēc kārtas apturētās avīzes, vākt līdzekļus jaunas avīzes izdošanai un soda naudas samaksai, kuru redaktoriem nācās samaksāt par valdībai nepatīkamo rakstu izlaišanu.

«Jaunajā Balsī», kura iznāca 2 nedēļas pēc «Dzīves Atbalss» slēgšanas, ir sastopami divi b. Stučkas raksti, kuriem īstenībā ir gadījuma raksturs, bet kuru saturs tomēr pelna ievērību.

Pirmais raksts¹ ir atkal polemikas raksts. Viņš ir virzīts pret *Robertu* (P. R.), kurš žurnālā «Tagadne» bija ievietojis stipri naivu, bet politiski kaitīgu rakstu par sieviešu kustību Francijā.

Polemikas temats ir atkal šķīras apziņas jautājums, šoreiz *strādnieces* apziņas līmenis, kuru P. R., pavīrši novērojot uz Parīzes bulvāriem, bija ārkārtīgi zemu novērtējis.

Ko raksta P. R. par franču strādnieci? — Viņš saka sekošo:

«Ar dziļu rūgtumu sirdī jāsaka, ka arī *franču strādniece* ir dziļi neapziņīga, ka arī viņa ir vairāk mātīte nekā cilvēks, nekā proletariete. Galanterija, koķetēšana — seksualisms, tas ir šausmīgs lāsts, kurš nospiež franču sievieti, *bet it sevišķi — strādnieci*. Sava stāvokļa uzlabošanai viņa neorganizējas, bet *pārdodas*... Protams, visvisādi vēsturiski, ekonomiski un citi apstākļi un iemesli te jāņem vērā, bet tomēr un tomēr pārāk lielu lomu arī franču strādnieces dzīvē, viņas psihikā, visā viņas būtībā — spēlē *dzimuma* instinkts... Parīze ir kā viena šausmīga netiklības bedre, kur brālis nepazīst savu māsu, vīrs savu sievu, tēvs — savu meitu, kur viss sajūk, sajaucas, samaisās vienā vienīgā kaislībā — netīras, nedabīgas, noziedzīgas kaislības mutulī» utt.

Biedrs Stučka, izlasījis šo rakstu, ar sašutumu ķeras pie spalvas, lai protestētu pret šādu franču strādnieces raksturojumu, kurš nodrukāts «žurnālā, kas saucas par marksistisku, bez redakcijas piezīmes», — rakstu, kas «veltīts *starptautiskai strādniecei*». (!!)

Viņš salīdzina šādu rakstīšanas veidu ar Heines nostāstu par zaldātu, kuram biedri kaut ko smirdīgu pasmērējuši zem deguna un kurš, iziedams uz ielu, uz šī pamata nāk pie pārliecības, ka visa pasaule smird! — «Tiešām

¹ P. S., Piezīmes par franču strādnieci. «Jaunā Balss», 1914. g., Nr. 6.

tikai ar tādu loģiku,» saka Stučka, «arī P. R. var, pastaigājies pa Parīzes bulvāriem jeb kādu citu nakts sadzīves centru, ... nākt pie sprieduma par visām franču sievietēm un *it sevišķi* (!!) — strādniecēm.»

Sādiem vieglprātīgiem P. R. apgalvojumiem b. Stučka nostāda pretim statistiskus skaitļus, kuri pierāda, ka, «ja franču sieviete pārdodas gan vairāk nekā pārējo kultūras valstu sievietes, tad tikai ne netiklībai, bet gan kapitalam, jo *nekur sieviete tik lielā mērā un tik grūti nepiedalās* ražojošā darbā kā taisni Francijā».

Un tad b. Stučka uzstājas pret P. R. pārmetumu franču strādniecei, it kā pēdējā *neorganizējas*, bet *pārdodas*. Ja arī tiešām franču strādnieces sindikatos organizēto strādnieku skaitā ieņem tikai 1/9 daļu, tad viņas ļoti maz izšķiras no angļu strādniecēm, kur starp 27,49% trejdunijās organizētiem strādniekiem sievietes ieņem tikai 5,20%.

Tālab b. Stučka taisa sekošo slēdzienu: «Ja strādnieku šķiras apzinīgā daļa rīko starptautisku strādnieču dienu, tad tikai tādēļ, ka sieviešu skaits organizācijās visur ir vēl pārāk mazs, un tanī nolūkā, lai ienestu dzīvību arī strādnieču aprindās, kuras tikai daudz vēlāk atstāstas. Bet tas taču nav sasniedzams caur nedibinātās neslavas celšanu.»

Nevar būt šaubu, ka neizdevušā raksta autors pēc šādas b. Stučkas pamācības pamatēji būs revidējis savu «bulvarisko» spriedumu par franču strādniecēm. —

Otrs b. Stučkas raksts, kas parādījās «Jaunās Balss» slejās, ir recenzijas raksts.¹

Raksta nosaukums sakrīt ar recenzējamās, Gulbja izdevumā iznākušās M. Skujenieka grāmatas «Nacionalais jautājums Latvijā» nosaukumu.

«Grāmata,» saka Stučka, «izstrādāta rūpīgi un ar bagātu materialu iz mūsu dzimtenes statistikas, kas liek aizmirst, ka grāmatas galvenie vilcieni ir austriešu ievērojamākā teoretiķa Oto Bauera grāmatas «Tautības jautājums un socialdemokratija» ideju popularizējums.»

Bauera grāmata atrada savā laikā lielisku piekrišanu no Kautska, Pankuka u. c. teoretiķu puses. Arī b. Stučka, kā redzējām agrāk, viņu tūlīt pēc iznākšanas diezgan silti apsveica, kauču viņš jau toreiz taisīja pie Bauera nacionalā jautājuma izpratnes savas kritiskās piezīmes. Daudziem izlikās, ka Bauera bagāta materiāla piesātinātais darbs galīgi ir izšķīris sarežģīto tautības problēmu.

«Bet tagad,» saka Stučka aplūkojamā recenzijā, «apstākļi varenī grozījušies. Austrijas biedru starpā izcēlies tautisks naidis... Un tagad atskan balsis, ka Bauera *slēdzieni* bijuši marksistiski nepareizi un taisni noveduši tanī līnijā, kas izbeigusies ar čehu-vācu šķelšanos. Reizē ar to krievu biedru starpā radusies nopietna pārruna par tautības jautājumu.»

¹ P. S., Nacionalais jautājums Latvijā. «Jaunā Balss», 1914. g., Nr. 11.

Ar sevišķu uzslavu šeit b. Stučka min pašlaik iznākušo J. Staļina ievērojamo grāmatu — «Nacionalais jautājums un socialdemokratija», kā arī *Leņina* piezīmes par tautības jautājumu žurnālā «Prosveščeņije» un citur, kuras ietver ļoti nopietnu kritiku par Bunda praksi un Bauera teoriju, kā arī sniedz interesantus priekšlikumus programmas jautājumā.

Stučka, pilnīgi piesliedamies *Leņina* un Staļina viedoklim un taisni no šī viedokļa izejot, virza pret Skujenieku to pašu kritikas bultu, kuru Staļins savā grāmatā raidīja pret O. Baueru, — protams, papildinot ar tās grāmatas daļas kritiku, kura attiecināta uz Latvijas apstākļiem.

Skujenieks ir pilnīgi pieņēmis Bauera idealistisko koncepciju, pēc kuras zem vārda «nacija» saprotama «cilvēku savienība, kas caur likteņa kopību saistīta rakstura kopībā». Viņš gan atzīst, ka *tauta* nav nekas sastindzis, bet ir «pastāvīgi turpinošā procesa nekad neizbeigts iznākums».

Kā redzams, formulējuma pamatā ir likts gluži mistisks jēdziens «liktenis», ar kuru nešķirami saistīts *religīso* tradīciju moments. Tālab b. Stučka arī gluži pareizi saka: — «uzsvērt šīs tradīcijas *mūžību* no moraliskā stāvokļa nav loģiski — (jo reliģija, lūk, arī ir tikai «iekš mums sastingusi vēsture») — un tikai ļoti viegls saturs pienākas frazei, kādu atrodam, piem., M. Sk. grāmatā: «Līdz ar šķiru nobeigšanu pēc kāda laika izzudīs arī šķiru raksturs, bet *tautu raksturs nevar izzust, jo nav iemesla domāt, ka tautas kā cilvēku kopības mitēsies pastāvēt.*» Tas ir izteiciens, bet ne pierādījums.»

Pēc tam b. Stučka apstājas pie Skujenieka mēģinājuma revidēt jaunstrāvnīeku antinacionalo viedokli. Viņš saka: «Visu mazo un politiski nepilntiesīgo tautu *strādniekiem jābūt nacionalistiem.*» — Vēl citā vietā viņš pat izsakās sekoši: «Ir aplami runāt par pretišķībām starp strādnieku šķiras un nacionalām interesēm, jo tādu nav un *nevar būt* . . . visi vienas tautas locekļi var aizstāvēt vienus un tos pašus uzskatus.» Un, ja arī «pilsonībai, aizstāvot tās pašas prasības, ir vēl savi patīgi nolūki, — tad pret tiem tomēr nav *iesmesla daudz iebilst.*»

Skujenieks tiešām var derēt par paraugu visai II Internacionalei, kura nedaudz mēnešus vēlāk pārvērtās īstos urā-patriotos.

Ar sevišķu dedzību b. Stučka protestē pret sekošo Skujenieka tirādi, kura taisni kājām min marksistisko izpratni jautājumā par lielo un mazo tautu attiecībām vienas valsts robežās: «*Visai grūti atrast tādu reālu iemeslu, kura dēļ krievu strādnieku interesēs būtu bijis uzstāties pret piespiestu nekrievu strādnieku pārkrievošanu . . .*»

Šādam tīri imperialistiskam novirzienam, no kura arī izriet Skujenieka citā vietā izteiktie centieni par Latgales asimilāciju ar «lielo» latviešu tautu (patlaban¹ Ulmanis ne bez Skujenieka svētības izved šo asimilācijas

¹ 1936. g. — Red.

procesu dzīvē), b. Stučka nostāda pretī «lielā antinacionalistiskā ārstā» V. Iljina (t. i., Ļeņina) žurnālā «Prosvješčenije» 1913. g. 10. numurā nodrukāto strādnieku demokrātijas programā nacionālā jautājumā, kura skan: «... absolūti nekādas privilēģijas nevienai nacijai, nevienai valodai; ... vispārēja valsts likuma izdošana, uz kuru pamatojoties katrs pasākums (zemes, pilsētu, obščinu utt., u. tml.), kas vienalga kādā veidā realizē vienas nacijas privilēģiju, pārkāpj naciju tiesību vienlīdzību vai nacionālā mazākuma tiesības, izsludināms par nelikumīgu un spēkā neesošu».

Nav vērts ilgāk kavēties pie b. Stučkas polemikas ar Skujenieku, kura turpmākā evolūcija *nacionālfāšistiskā* garā visiem pietiekoši pazīstama. — Priekš mums no lielāka svara ir tas fakts, ka b. Stučka, iepazīdamies ar Ļeņina un Staļina rakstiem par nacionālo jautājumu, turpmāk arī pats atsvabinājās no agrāk pielaisto kļūdu atliekām nacionālā jautājuma izpratnē, kādas viņš un visa latviešu strādnieku partija bija pielaiduši pirmās revolūcijas laikmetā, it sevišķi Stučkas rakstā par vienību vai federāciju u. c. Nobeigdams savu recenzijas rakstu, viņš solās vēlreiz plašākā pārrunā atgriezties pie šī jautājuma. Mums drīz vien būs izdevība par viņu parunāt.

Sakarā ar šo b. Stučkas recenziju, kurā viņš principiāli, no lielnieciskā viedokļa pieiet pie nacionālā jautājuma, «Jaunās Balss» redakcija atver atklātu diskusiju par šo jautājumu, uz kuru kā pirmais atsaucas kāds biedrs ar parakstu «Civis»¹.

Dažādi apstākļi — starp citu, jau Stučkas privatvēstulē P. Daugem minētā gatavošanās uz ārzemes braucienu, pirms kura bija jānoslēdz dažādi steidzīgi darbi, — neļāva b. Stučkam šimbrīžam atbildēt ne uz Civis, nedz arī uz tālākiem rakstiem paceltajā diskusijā. Tālab mēs arī neapstāsimies pie šo autoru rakstu analīzes. Minēsim tikai nelielu citātu, kuru «Civis» pieved iz Stučkas raksta žurnālā «Nākotne»² un kurā Stučka vēl tuvāk precizē savu nacionālā jautājuma izpratni. (Žurnālu «Nākotne» man neizdevās atrast arhīvos, kālab aprobežojos ar šo nelielo citātu. — P. D.)

«Socialdemokrācija nav un nevar nekur principiāli būt pret vietējo autonomiju,» saka Stučka, «ja tā ir nodibināta uz demokrātiskiem pamatiem un ja to prasa praktiskā vajadzība.» — «Tikai no militarisma redzes stāvokļa te var aizstāvēt centralisma principu... un piedzīvojumi pierāda, ka politiska brīvība ir nodrošināta vienīgi tur, kur valda plaša vietējā pašvaldība, t. i., autonomija... Nevarētu nekas būt pretim, ja mēs prasītu pat tikpat plašu autonomiju kā Polija vai pat Somija, ar kuru mums galu galā visvairāk vienādības. Vietējās pašvaldības jeb autonomijas apmēru noteik-

¹ *Civis*, Teritoriālā un kulturalā autonomija. «Jaunā Balss», 1914. g., Nr. 15.

² §. Provinču autonomija socialdemokrātu programā. «Nākotne», 1914. g., Nr. 4.

šanai, saprotams, jāpieder pašai tautai. Sī apmēra jautājums ir ļoti svarīgs, un tā apspriešanai pie laika jāpiegriež visa vērība.»

Mēs neapstāsimies arī pie «tdr» (T. Draudiņa) raksta «Jaunajā Dienas Lapā»¹, kurā arī aizķerts b. Stučka un kurā pat pret K. Marksu izdarīts uzbrukums. Autors ieņem noteikti nacionalistisku viedokli un izsakās ļoti slavējoši par O. Bauera grāmatu, kura, pēc viņa domām, «socialdemokrātiskā kustībā iezīmēja jaunu virzienu».

Viens no svarīgākiem b. Stučkas aplūkojamā perioda rakstiem par nacionālo jautājumu ir viņa raksts krievu valodā, kurš bija ievietots žurnālā «Prosvješčeņije»². Aplūkosim šo rakstu atsevišķā nodaļā, kura būs ziedota b. Stučkas līdzdarbībai lielinieciskajos krievu žurnālos.

* * *

Pa starpām bija mesta vēl viena «bumba». Tiešām, kā no bumbas sprādziena uzlēca gaisā visi druknākie *oportunistiskās* «vienības» tauretāji, kad viņi bija izlasījuši b. Stučkas lielinieciskajā «Pravdā» ievietoto rakstu par krievu-latviešu proletarisko vienību,³ t. i., to *lieliniecisko* vienību, kura bija dzimusi pēdējo gadu cīņā un kura LSD IV kongresā bija atradusi savu noslēgumu.

Stučkas raksts bija apsveikums «Pravdai» un bija ievietots tās «Baltijas pielikumā».

«Lasot ziņas iz Krievijas strādnieku kustības, mēs pēdējās arvien jo biežāk sastopam blakus Pēterburgu un Rīgu,» tā iesāk b. Stučka savu rakstu. «Katra strādnieku dzīves parādība še — atrod visdrīzāko atbildi tur. Represijas no darba devēju puses (piem., lokauts) vēl vairāk savēl kopā Latvijas un galvaspilsētas proletariatu. Un šī vienība izauga taisni tānī laikā, kad, šķita, bija pārtraukti visi organizatoriskie sakari un kad likvidatori jau sapņoja par pilnīgu sašķelšanos, ne vien organizatoriski, bet arī idejiski. Proletariskā solidaritātē ir stiprāka par inteligentiskiem padomdevējiem un reizēm pat apmelotājiem.»⁴

Un, ja šī dažādu tautību strādnieku solidaritātē nemazinājās pat pie «virsoņiem» stiprā pretspaida, tad viņa, zināms, lielākā mērā parādīsies vēl tagad, kad agrākā vadošo aprindu un masu divatnība pie latviešiem jau

¹ *tdr*, Jaunlaiku demokrātiskais nacionalisms, «Jaunā Dienas Lapa», 1913. g., Nr. 228.

² *Ветеран*, Национальный вопрос и латышский пролетариат. «Просвещение», 1914 g., Nr. 2.

³ *Ветеран*. Русско-латышское пролетарское единство. «Путь Правды», 1914. g., Nr. 50.

⁴ «Lai te tūliņ noskaidrotu šo izteikumu, tad aizrādīšu, ka tas pirmajā vietā bija ziņmēts uz diezgan neglītām baumām par dažu latviešu lielinieku atkarību no «tumšām naudām» (domāts Ļeņins). Gadījums nebūs nezināms maniem cien. oponentiem. Vai nav pat maza atskaņa viņu pašu rakstā — vieta par «gāju putniem». *P. Stučka.*»

pārgājusi un, cerēsim, uz visiem laikiem. Kamēr šī vienība dzīvē parādījās pret vadītāju gribu, tā bija vairāk vai mazāk nejauša. Uz priekšu šī vienība, bez šaubām, pieņems vairāk apzinīgu raksturu.

Latviešu strādnieku šķirai ir citāda vēsture nekā krievu. Latviešu strādnieks daudz agrāk kļuvis par proletarieti nekā viņa krievu biedrs. Latvijas saimnieciskā iekārta agrāk un vairāk to tuvoja rietumiem, un tādēļ ir pilnīgi saprotama pirmatnējā savstarpējā neuzticība. Bet janvara dienas apvienoja latviešu un krievu proletariatu. Un šīs kopējā likteņa saites izturēja ne vien pret ārējām aukām, bet arī pret visiem iekšējiem kavēkļiem.

Sabiedriskā reakcija Latvijā, zināms, apturēja arī šīs vienības attīstīšanos. Tāpat organizatoriskā apvienība (1906.) tikai nedaudz veicinājusi šo attīstību, neraugoties uz to, ka šinī laikā *augšas un apakšas* latviešu strādnieku šķirā runāja vienu valodu. Aiz iemesliem, kurus mēs šeit paskaidrot nevaram, augša un apakša šķīrās un sāka runāt gandrīz vai dažādās valodās. Un var tikai pabrīnīties, ar kādu izturību masas palika uzticīgas savam instinktīvi sajūtam virzienam 5—6 divatnības gadu laikā.

Bija arī šaubu brīži. Ļoti lielu lomu te spēlēja latviešu proletariata organizatoriskā vienība, jo tas nav pārdzīvojis asus iepriekšējās šķelšanās brīžus. Brīžiem šī organizatoriskā vienība pie latviešiem apņēma visu pārējo. Un uz šīs «organizatoriskās vienības tradīcijas» izjāja pirmie latviešu likvidatoru vēstneši (предвестники). Latviešu strādnieks priekš likvidatorisma idejas nav pieejams, tādēļ vajadzēja viņu vispirms organizatoriski atraut no Krievijas kopības, ar kuru tas tik tuvu bija saistīts idejiski. Nonāca pat līdz dalībai augusta konferencē un, šķīta, līdz pilnīgai saišu pārraušanai ar agrākajiem idejiskajiem biedriem. Parādījās pat atklāti likvidatorisma procesi, kuru būtība pie latviešiem līdz šim tika noliegta. Bet te nu notika pārgrozība, uzvarēja marksisti no apakšas un augšu virziens mainījās.

Latviešu strādnieks ļoti augstu vērtē savu organizatorisko vienību, jāatzīmē, skaidri proletariski, un ar šo faktu ir jāreķinās. Viņš tic, ka proletariska vienība ir iespējama un sasniedzama, un, neatsacīdamies no sava virziena, viņš vienmēr ies kopā ar tiem, kas uzstāda par lozungu proletarisku apvienību, tas ir, apvienību no apakšas.

Šī mazā vēsturiskā piezīme par latviešu un krievu proletariata savstarpējo satiksmi liecina, cik stipra ir proletariskās solidaritātes tendence. Visnelabvēlīgākajos apstākļos tā noveda pie idejiskas proletariskas apvienības pasākumiem, kas noteikti attīstīsies tagad nodibinājušos jaunos apstākļos.»

Mēs izrakstijām šeit pilnu b. Stučkas raksta tekstu «Pravdā» pašā b. Stučkas tulkojumā, kā viņš to pieved savā atbildē viņa uzbrucējiem. Mēs viņu vēl tāpēc neīsinājām, ka šinī nelielajā rakstiņā koncentrētā formā gluži objektīvi un vēsturiski pareizi attēlota LSD virsotnes evolūcija likvidatorisma virzienā, turpretī pašas strādniecības attīstība lielnieciskā gultnē.

Jau tas fakts vien, ka Rīgas proletariats, neraugoties uz ārkārtējiem valdības un vietējās administrācijas spaidiem, spēja iz pašuniecīgajiem grašiem vien nodibināt savu legālo revolucionāro presi, izbīdīt no sava vidus redaktorus, kas ar prieku uzņēma uz sevi risku nosēdēt četrus, sešus un vairāk mēnešus cietumā par valdībai nepatīkamo virzienu, — liecina par b. Stučkas absolūti pareizo strādnieku apziņas pieauguma novērtējumu *revolucionārā* marksistiskā virzienā. Par to arī liecina lielinieckisko literatoru iespaids arvien augošais pārsvars šinī strādnieku presē.

Kad 1914. gadā KSDS (lielinieckā) partija bija izsludinājusi 22. aprīli par vispārējo «strādnieku preses dienu», tad mēs tiešām ar lepnumu varējām pārliecināties par latviešu strādnieku preses panākumiem nedaudzos gados.

«Jaunās Balss» 23. numurā 22. aprīlī 1914. g. mēs atrodam apbrīnojamu materiālu, kurš dod pārskatu par latviešu *legālās marksistiskās* strādnieku preses vēsturi, sākot no 1906. g. un beidzot ar 1914. gadu.

Visa plašā avīzes titullapa aizņemta ar lieliem burtiem nodrukāto laikrakstu nosaukumiem, kuriem pa šiem gadiem cara karātavu valdība padarījusi galu. Titullapas virsgalā arī stāv raksturīgais virsraksts «Nocirstās galvas»¹.

Titullapā nodrukāti 20 nogalinātu avīžu galvu zīmējumi, kuri uzņemti no katras avīzes pēdējā numura ar attiecīgu datumu.

Pievedisim arī dažus vārdus iz šī ievērojamā avīzes numura redakcijas raksta², kurš savukārt pierāda b. Stučkas raksturojuma pareizību.

«1905., 06., 07. gadu strādnieku avīzes virzienu, to saturu un arī saimniecisko pusi noteica galvenā kārtā *inteliģentu grupas*, kuras stāvēja strādnieku organizāciju priekšgalā. Arī līdzstrādnieku starpā toreiz redzam vienīgi pazīstamos to laiku teoretiķus... Tagad turpretī otrādi. Strādnieki paši gādā līdzekļus priekš avīzes, organizē vajadzīgos priekšdarbus, atzīmē un uzaicina pēc saviem ieskatiem līdzstrādniekus iz profesionālās inteliģences un žurnālistu vidus, kā arī avīzes ievadiem iesūta rakstus un piedalās redakcijā. Visa avīzes organizācija, materiālā atbildība un satura noteikšana ir šimbrīžam fabriku ikdienas darbā strādājošo strādnieku pašu darbs. Šis jaunais virziens, ja tā var izteikties, parādījās ar avīzes «Laika Balss» izdošanu 1911. g. 1. martā. Ar «Laika Balss» iznākšanu sākas latviešu marksistiskā avīzniecībā jauns laikmets.»

Uz b. Stučkas rakstu «Pravdā» atbildēja atklātas vēstules veidā³ veseli pieci aizskarti literāti: V-rpa (Vārpa, Kārlis Zandreiters — vēlāk noteikts lielinieks), Bl-kis (Bluķis, Rikveils), Ans (A. Buševics?), P-ls (Pauls, P. Kalniņš), -va (Svava, Klara Kalniņa).

¹ Nocirstās galvas. «Jaunā Balss», 1914. g., Nr. 23.

² Iz latviešu strādnieku avīzes vēstures. «Jaunā Balss», 1914. g., Nr. 23.

³ V-rpa, Bl-kis, Ans, P-ls, -va, Nevaram klusēt. «Jaunā Balss», 1914. g., Nr. 24.

Vēstule sākas sekošiem vārdiem: «Kad izpaudās ziņa, ka krievu lielinieku orgāns «Pravda» izdošot sevišķu numuru, veltītu Baltijas proletariātam, katrs marksists varēja to tikai apsveikt kā biedriskas solidaritātes izpaudumu. Tikai klusām uzmācās vēlēšanās, kaut tikai tas nebūtu pildīts frakcionāriem izplūdumiem. Un tiešām, šis klusās bažas nav bijušas nedibinātas. Numurs («Pravda», Nr. 50) sprēgāt sprēgā no neapslēpta, latviešu proletariātam sveša *frakcionarisma*, kuram visi līdzekļi ir svēti, ja vien tie ved tuvāk mērķim — frakcionarisma nodibināšanai latviešu apzinīgā proletariātā.»

Autorus bezgala uztrauc Stučkas aizrādījums, ka pēdējos gados krievu un latviešu proletariāta brālīgo apvienību aptumšojis nenoliedzamais fakts, ka vadošie latviešu marksistiskie inteliģenti arvien vairāk novirzījušies uz likvidatorisma pusi, kamēr strādnieku nospiedošs vairākums turējās konsekventi revolucionārā marksisma rāmjos. Viņi nosauc šādu b. Stučkas apgalvojumu par «apmelošanu visa krievu proletariāta priekšā». Viņi pat rauga noliegt Stučkas apgalvojumu, «it kā pēdējo gadu laikā latviešu centrā bijuši likvidatoriski *inteliģenti*... Taisni otrādi,» attaisnojas autori, «pēdējos gados centrā *nebija neviena inteliģenta*. Visa vadība atradās *pašu strādnieku rokās*. Inteliģences trūkums bija pilnīgi absoluts.»

«Tomēr no b. Š.» viņi prāto tālāk, «mēs varējām prasīt vairāk objektivitātes, mazāk frakcionarisma diktētu spriedumu... Šāda rīdīšana pret inteliģenci ir pavisam neglīts paņēmieni, it sevišķi, ja to lieto *inteliģents*. Lai taču pasaka b. Š., kur un kad latviešu «inteliģentiskās virsotnes kavējušas masu solidaritātes izpaudumus un dažādo tautību proletarisko vienību?»... Vispārīgs b. Š. neredz mežu aiz kokiem. Viņš saka, ka «virsotnes un masas saskaldījās divās daļās un sāka runāt vai dažādās valodās.» — Viņi pieved nodrukātu anketu, kurā no 18 036 strādniekiem pavisam piedalījušies 1352 strādnieki, no kuriem 40% atzinušies par lieliniekiem.

«Vajag tiešām lielas porcijas frakcionarisma un pārdrošības, lai 40% nosauktu par visām latviešu organizētām masām,» izsaucas autori.

Stučka atbild uz šo kolektīvo vēstuli ar rakstu jaunajā strādnieku laikrakstā «Dzīves Spēks»¹, kurā viņš, gribēdams atklāt visu lasītāju priekšā sava «Pravdā» ievietotā raksta pilno tekstu, vispirms nodrukā pēdējo augšā pievestā tulkojumā. Šeit mums viņš nav jāatkārto.

Pēc tam viņš turpina: «Tā, nu Jūs paši varat latviski izlasīt manu «no frakcionarisma diktēto spriedumu», un es no visas sirds vēlētos, kaut Jūs būtu vienmēr un visur tik korekti un objektīvi un tik maz frakcionāri kā es še... Es esmu vienmēr bijis viens no tiem, kas pieprasa savstarpējās satiksmēs pilnīgu atklātību un vaļsirdību.

¹ Š., Nevaru neatbildēt. «Dzīves Spēks», 1914. g. 3. maijā, Nr. 5.

... Nevis noklusēt domu starpības, — bet tās noskaidrot.»

Tālāk Stučka protestē pret apvainojumiem, kurus viņam sviež acīs viņa idejiskie pretinieki C. un -dt-. Viņš atgādina, ka taisni «aiz frakcionarisma» «Dzīves Balss» redakcija sākumā atraidīja viņa rakstu «Caur atziņu pie apziņas», bet, «kad tas tomēr bija jānodrukā un uz to atbildēja divi spalvas (C. un -dt-) ar biedru starpā pilnīgi nepieredzētiem paņēmieniem, tad tas bija pilnīgi kārtībā un nefrakcionari!»

Viņš aizrāda tālāk, ka «pēc Valsts domes frakcijas šķelšanās «Dzīves Balsī» parādījās pilnīgi vienpusīgi notiesājošs raksts pret 6 strādnieku deputātiem, un, kad šādi raksti, viens vienpusīgāks par otru, tika pārdrūkāti no t. s. likvidatoru organiēm, tad reizē tika *izdots aizliegums* rakstīt jeb kaut ko pretim ar kaut objektīvāk izliktajām otrās puses domām. Tāda strādnieku presē nedzirdēta cenzura Jums, zināms, neizliekas par frakcionarismu...»

Stučkas pretinieki sevišķi jūtas apvainoti, kad viņš tos pielīdzina «likvidatoriem». «Kādēļ slēpt,» saka Stučka, «to «likvidatoru» esamību pie mums; kādēļ slēpties aiz vārda burtiskas nozīmes, kad jēdziens «likvidatorisms» ir diezgan noteikts un labi saprotams un kad visnoteiktākie tipi šinī virzienā pie mums jau atzīstas atklāti par tādiem?» (sk. Pagana rakstu. — P. D.).

Beigās Stučka saka: «Es tik vēl gribētu atraidīt pārmetumu, it kā es censtos pēc skaldišanas. Izlasiet manu «frakcionarisma diktēto» rakstu «Pravdā», un Jūs spriedīsiet citādi. Bet, ja es esmu pārliecināts par zināma virziena pareizību, tad es nevaru uz to nesaukt kopīgi *visus domu biedrus*. Notrulināt domstarpības nav manā garā, un notrulināšanai, noklusēšanai nav vietas strādnieku kustībā. Es esmu pārliecināts, ka proletariata gaitai ir tikai viens pareizs virziens un ka virziena pareizībai piekrit ne mazāk svaru kā kustības vienībai... Vietējā vienība ir svarīga, bet es vēl lielāku svaru piedodu *plašākai apvienībai*. Un, ja es šinī *plašākajā apvienībā* atrodu divus nesamierināmus virzienus, tad es, saprotams, izteicos par *tuvāku pievienošanu tam virzienam, kuru es turu par pareizo, un ne otrādi.*»

Kauliņi bija mesti, izšķirošais brīdis tuvojās. Bija tikai jāspēr soli, lai lielnieciskie elementi latviešu proletariātā zem viņu labāko ideologu vadības arī *formāli* iepļūstu krievu lielnieciskajā partijā. Tomēr šis moments lika uz sevi vēl gaidīt. LSD IV kongress nebija pratis ar vienu cirtietu pārcirst mezglu, kurš šo partiju saistīja ar viņas 1906. gada tradīcijām. Kā redzams iz Ziemeļa plašā ziņojuma «Biļetenā»¹, kongresa nelielais sastāvs no 18 biedriem ar lemjošu balsi tomēr vēl diezgan raibs. Noteiktiem lieliniekiem vēl nebija rokās izšķirošs vairākums. Viens otrs no lielniecisko organizāciju priekšstāvjiem vai nu aiz ārkārtējiem apstākļiem (piem., Madlienas-

¹ *Ziemeļis*, Ceturtais kongress. «Biļetens», 1914. g., Nr. 11, 12, 1. lpp.

Gaismas organizācija), vai aiz CK intrigām (Rīgas krievu un leišu «kultūras centri») nevarēja aizklūt uz kongresu, tā ka faktiski iztrūka kongresā 3—4 lielinieku balsis. Kā Ziemeļis noteikti apgalvo, vienam no mazinieku delegātiem pat trūka pietiekoša pamata priekš apstiprināšanas. Uz šādu faktu pamata viņš nāk pie sekošā slēdziena: «ja kongress būtu apmierinoši saorganizēts, tad balsu skaits izšķirošos jautājumos būtu nevis 10 pret 8 vai 9 pret 8 (vienam atturoties), bet gan 14 pret 7 (jeb 13 pret 7, 1 atturoties); tad arī Rīgas delegācijā samērs būtu 7 pret 7.»

Vēl asāk Ziemeļis par kongresa sastāvu izsakās savā referatā LKP 30 gadu jubilejas svētkos¹, kur viņš saka: «Aiz mazinieciskās CK sabotažas kongresa sasaukšana briesmīgi ieilga, un, kad tas beidzot tika atklāts (1914. gada janvarī), tad izrādījās, ka lielinieku frakcijai, pretēji visām cerībām, nav tajā stingra vairākuma. CK to bija panākusi ar dažādām frakcionārām kombinācijām... No 18 kongresa delegātiem 8 bija mazinieki un 1 samierinātājs-braunists; pārējie 9 delegāti turēja sevi par lieliniekiem, bet patiesībā daži no tiem faktiski bija samiernieki. Dabīgi, ka pie tāda kongresa sastāva visiem viņa lēmumiem bija kompromisa raksturs. Savos rakstos «Pravdā» Ļeņins konstatēja, ka kongresā «uzvarējuši samierinātāji». *Kongresa samiernieciskās rezolūcijas tomēr bija saasinātas pret likvidatoriem*, un tas Ļeņinam deva iespēju plaši izmantot dažas no pieņemtajām rezolūcijām cīņā pret likvidatoriem un trockistiem.»

Tā, starp citu, pieejot ar lieliniecisko mērauklu, krīt acīs kongresa rezolūcija par skaldīšanos Valsts domes s.-d. frakcijā, par kuru «kongress izsaka savu visdziļāko nožēlošanu», ka «frakcijas vienība ir nepieciešama», kauču arī reizē kongress atzīst, ka Domes frakcijai jāatrod tāds kopdarbības veids, kas garantētu mazākuma tiesības frakcijā.²

Soli tālāk apvienošanās procesā b. Stučkam nācās spert 1914. gada vasarā, kad viņam uz b. Ļeņina uzaicinājumu vajadzēja uzmeklēt Hermani Berlinē, — par ko jau agrāk minējām, un apspriest tālāko taktiku priekš krievu-latviešu proletariāta apvienošanās procesa.

Stučka par šo svarīgo momentu stāsta sekošo:

... «Tas bija kara pasludināšanas priekšvakarā, 1914. gada jūlija beigās, kad uz īpašu Ļeņina uzaicinājumu (diemžēl, attiecīgo Ļeņina vēstuli es dabūju iznīcināt) man bija jāapspriežas ar Hermani-Ausekli un Jablonski Berlinē, kā izvest dzīvē Latvijas partijas galīgu piesliešanos lieliniekiem, ņemot dalību viņu rīkojamā kongresā. Mēs izteicāmies *bez ierunas par to*, atteicoties no *agrākajiem* federalisma noteikumiem. Vēl braucot uz šo apspriedi (no Rīgenes salas, kur biju nometies vasaras atpūtā), es uz-

¹ *Bērziņš-Ziemeļis*, Par lieliniecisma attīstību Latvijā, 33. un 34. lpp.

² Par šķelšanos Valsts domes socialdemokrātu frakcijā. «Biletens», 1914. g., Nr. 11, 12, 7. lpp.

rakstiju uz Rīgu vēstuli (legalai presei), kurā gaiši izteicu savu arī jau agrāk izteikto domu, ka, ja mēs piekrītam lieliniekiem, tad nekāds vienības fanatisms mūs *nedrīkst atturēt* ne vien aiziet no saistības ar mums pretēji domājošo OK, bet arī pieslieties organizatoriski saviem domu biedriem lieliniekiem. Vēstule ar *pēdējo* vilcienu, kas iepriekš kara pasludināšanas no Berlīnes gāja uz Krieviju, *nonāca* Rīgā, bet tur jau palika neizlietota kara pasludināšanas dēļ.»¹

Šinī vietā zem strīpas lasāma sekoša redakcijas piezīme: «Pati vēstule, svarīgs vēsturisks dokuments, krita policijas rokās, izkratot Endrupu Rīgā.»

Sakarā ar Ļeņina vēstuli b. Stučkam atrodas viņa vēsturiski sevišķi svarīgā vēstule Hermanim, kas bija rakstīta pēc 1914. g. 17. jūlija iz Poroņinas.² Lūk, izvilcums iz šīs vēstules:

«Man liekas,» raksta Ļeņins, «ka Latvijas SD attiecībās pret KSDSP... iestājas *svarīgs* moments. Seit ir vajadzīga skaidrība un godīgums.» Aizrādīdams uz Brīseles kongresa svarīgiem lēmumiem, uz federalisma atliekām LSD utt., Ļeņins turpina:

«Tātad vienosimies, — un, ja jau grib vienoties, — tad skaidri un godīgi. Spēlēt slēpšanos, pēc manām domām, nevietā un necienīgi. Mēs vedom *nopietnu karu*: pret mums ir visi buržuaziskie inteligenti, likvidatori, Bunda nacionalisti un separatisti, federalisti — tiešie un apslēptie. Vai nu noslēgt līgumu *pret* visiem šiem ienaidniekiem, vai arī *labāk to atlikt*.

Labāk aprobežoties ar saderināšanos, nekā saistīt sevi ar laulību, ja nav pilnīgas pārliecības par savienības stabilitāti!!...

Skaidrību, skaidrību vispirms! Kas nav sev noskaidrojis stāvokli un proletāriskās demokrātijas kara noteikumus pret buržuazisko demokrātiju (=likvidatori un nacionalisti), *lai labāk pagaida*.

Es gribētu zināt Jūsu domas!

Jūsu Ļeņins.

Es būtu ļoti priecīgs uzzināt «Paragrafa» domas šinīs jautājumos. Parādiet viņam šo vēstuli!»³

Kā redzams, Ļeņinam bija skaidri zināms, ka b. Stučkam tuvākajās dienās bija jāierodas Berlīnē; pēdējā domām par vienības jautājumu viņš pieveda sevišķu svaru.

J. Hermanis no savas puses pie Ļeņina vēstules piespraūž sekošo piezīmi: ««Paragrafs» — P. I. Stučkas vecais pieņemtais vārds partijā. Isi

¹ P. Stučka, Partijas 25 gadu jubileja. «Cīņas Biedrs», 1929. g., Nr. 6, 7. lpp.

² Iz Ļeņina vēstules J. Ē. Hermanim Berlīnē. «Celtne», 1935. g., Nr. 9. («Celtnes» 8. un 9. nr. 1935. g. ir ievietotas Ļeņina vēstules Ziemeļim-Bērziņam, J. Hermanim un Rūdim-Ģipslim, kas rakstītas sakarā ar minētām LSD IV kongresa kļūdām un ar galīgu, nopietnu apvienību starp LSD un KSDSP.)

³ V. I. Ļeņins, Raksti, 35. sēj., 115., 116. un 117. lpp. — Red.

pirms kara Stučka, būdams ārzemēs, veda ar Ļeņinu sarunas, kā noformēt LSD iestāšanos lielinieku partijā.»

Stučkas saruna ar Hermani atrada pilnīgu savstarpēju saskaņu. Kara sākums pārvilka stripu pāri visiem tālākiem soļiem šīs idejiski nobriedušās, bet formāli vēl nesasniedzīgas vienības nokārtošanai. Jautājums pats par sevi priekš abiem biedriem principā bija izšķirts.

3. P. STUCKAS DARBĪBA KRIEVU PROLETARISKOS ORGANOS

Pasaules kara priekšvakarā mēs b. Stučku sastopam ne tikvien latviešu strādnieku presē, kur viņš ved nesaudzīgu cīņu ar likvidatoriskiem un samiernieciskiem elementiem, bet arī dažāda veida literārā un organizatoriskā darbā krievu presē un dažādās proletariskās organizācijās, kurās lielinieki centās ienest savu revolucionizējošo iespaidu.

Mums jau bija runa par b. Stučkas «Pravdā» ievietoto rakstu, kurš latviešu presē sacēla tādu troksni. Mums tagad ir tuvākas ziņas par to, kādos sevišķos apstākļos šis raksts bija iekļuvis «Pravdā»¹. Bērziņš-Ziemeļis, publicēdams «Celtne» Ļeņina vēstules, pieved, starp citu, vienu vēstuli², kas stāv sakarā ar «Cīņas» redakcijas (kurā pēc Briseles kongresa bija uzņemti 2 lielinieki — Ziemeļis un Hermanis) priekšlikumu «Pravdai» izlaist sakarā ar LSD 10 gadu jubileju speciālu numuru par strādnieku kustību Latvijā. Ļeņins savā vēstulē izsaka šaubas par «Pravdas» latviešu pielikumu. Tomēr šāds pielikums ar virsrakstu «Baltija» iznāca, un viņā blakus minētam *Veterana* rakstam bija arī ievietots paša Ļeņina raksts zem nosaukuma «Ko saka latviešu strādnieki par šķelšanos socialdemokratu frakcijā».

Vēl agrāk mēs minējam b. Stučkas rakstu žurnālā «Prosveščeņije».³

Sīkāk pie šī raksta mēs nekavēsimies tālab, ka viņā atkārtojas mums labi zināmais Stučkas viedoklis pēc viņa M. Skujenieka darba kritikas un citiem viņa pēdējā laika rakstiem. Šinī rakstā mēs atrodam veselu rindu interesantu piezīmju par Latvijas pilsonības attīstību un proletariāta nošķiršanos iz latviešu zemniecības.

Attiecībā uz zināmām politiskām kļūdām proletariskās kustības jaunības dienās, federatīvo principu, kuru LSD izveda dzīvē, kas Krievijas socialde-

¹ Mēs lietojam visu laiku avīzes nosaukumu «Pravda» viņas saīsinātā formā. Krievu lielinieciskā «Pravda», līdzīgi latviešu proletariskai preseī, pastāvīgi tika vajāta no cara «kārtības» sargiem, kālab viņa pēc katra jauna aizlieguma mainīja savu nosaukumu: «Putj Pravdi», «Rabočaja Pravda» utt. — P. D.

² Ļeņina vēstule J. A. Bērziņam Briselē. «Celtne», 1935. g., Nr. 9, 669. lpp.

³ *Ветеран*, Национальный вопрос и латышский пролетариат. «Просвещение», 1914. g., Nr. 2.

mokratijai deva zināmu iemeslu apvainot LSD par viņas «nacionalistiskām tendencēm», b. Stučka savā rakstā aizrāda, ka šie pārmetumi ir radušies aiz vienkārša pārpratuma.

To faktu, ka LSD ilgu laiku atturējās no apvienošanās ar KSDSP, viņš izskaidro pa daļai ar to, ka viņa baidījās pazaudēt savu grūtā cīņā iekaroto patstāvību. Bez tam KSDSP vietējo komiteju sastāvs ne arvien bija izdevies un pēdējo izturēšanās pret latviešu biedriem nebija pietiekoši biedriska.

Kas attiecas uz apvienības formu, b. Stučka atzīmē, ka «pazīstamā Federatīvā komiteja Rīgā savā laikā pierādīja, ka līdzīga tautību apvienība ir pilnīgi iespējama». Priekšlikums par Baltijas apgabala partijas organizācijas dibināšanu, pēc viņa domām, nav nopietni ņemams: «Var tikai mierīgi nosmieties par līdzīgiem antinacionalistiskiem pārspilējumiem.»

Bez tam Stučka gluži pareizi aizrāda, ka līdz šim KSDSP programā nacionalais jautājums nav pietiekoši skaidri formulēts.

Attiecībā uz Oto Bauera izbīdīto «nacionāli kulturalās autonomijas» principu Stučka izsakās sekoši: «Uz pirmo acu uzmetienu ideja par kulturas jeb, pareizāk, valodas interešu aizstāvēšanu «specialas nacionalas autonomijas» veidā šķiet tik interesanta pat priekš marksista iz nospiesto tautību aprindām, ka viņš it neviļus aizraujas jeb, vismazākais, sāk par to pārdomāt.»

Par b. Stučkas personīgo viedokli pret Bauera teoriju mēs jau runājām agrāk. Stučkas raksts žurnālā iznāca zem Ļeņina tiešas redakcijas un ar viņa nelielu piezīmi.

Ļeņins savā piezīmē saka: «Ar patiku ievietojam b. Veterana rakstu, kas dod vēsturisku aprakstu par nacionālo jautājumu pie latviešiem vispār un pie latviešu s.-d. it īpaši. Grozījumu vai papildinājumu projekti pie vasaras (1913. g.) apspriedes lēmuma no latviešu marksistu puses būtu visai vēlami. Latviešu s.-d. bija vecas simpatijas pret Bundu, kuras sāka svārstīties, pirmkārt, marksistu teoretiskās kritikas rezultātā; otrkārt, bundistu praktiskā separatisma dēļ, sevišķi pēc 1906. gada. Novēlēsim, lai diskusija par nacionālo jautājumu latviešu s.-d. vidū turpinātos un beigtos ar pilnīgi noteiktu lēmumu pieņemšanu.»

Par b. Veterana piezīmju būtību atzīmēsim tikai sekojošo. Viņam liekas nepārliciecināma mūsu atsaukšanās uz Šveici, jo tur visas trīs nacijas esot vēsturiskas un tiesībās vienlīdzīgas no paša sākuma. Bet «nacijām bez vēstures» nav citur kur meklēt (ja ne utopijā) piemēru un paraugu kā vien starp vēsturiskām nacijām. Un naciju tiesību vienlīdzību paredz paši «kulturali nacionalās autonomijas» piekritēji. Tātad civilizētās cilvēces pieredze mums māca, ka *apstākļos*, kur valda patiesa naciju tiesību vienlīdzība un konsekvents demokratisms, «kulturali nacionalā autonomija» ir lieka; bet

bez šiem nosacījumiem tā paliek utopiska un tās propaganda ir izsmalcinātā nacionalisma sludināšana.»¹

Par iemeslu šai Ļeņina piezīmei bija Stučkas rakstā izteiktā doma, ka buržuaziskā sabiedrībā, kurā lielas valdošās tautas priekšstāvjiem būs pārsvars, mazo tautiņu valodai un skolām nekad netiks piegriezta pietiekoša vērība, kauču formali tur pastāvētu vietējā pašvaldība un visām tautībām būtu pasludinātas vienādas tiesības. Ļeņina pievestais piemērs par Šveici viņam likās nepietiekoši pārliecinošs, kuru Ļeņins bija pievedis savā rakstā «Kritiskas piezīmes nacionalajā jautājumā», nodaļā «Naciju tiesību vienlīdzība un nacionalā mazākuma tiesības».²

* * *

Mums jāapstājas vēl pie viena «legālo iespējamību» izmantošanas veida, kurā b. Stučka priekšvara laikmetā ņēma diezgan nopietnu dalību, — proti, pie tā saucamās «*apdrošināšanas kampaņas*», par kuru garām ejot jau bija minēts mūsu darbā un kura Pēterburgā un vēlāk visos lielākos industrijas centros pieņēma diezgan plašus apmērus.

Šinī kampaņā norisinājās karsta cīņa starp lieliniekiem un maziniekiem dēļ savu kandidātu izvešanas vietējos apdrošināšanas organos, kā arī Centralajā strādnieku apdrošināšanas padomē Pēterburgā.

Valsts domē 1912. gadā apstiprinātais sēnalainais apdrošināšanas likums, protams, proletariatu nekādā ziņā nevarēja apmierināt. Bet arī šo plāno likumu lielinieki un viņu starpā it sevišķi tāds likumu pazinējs kā Stučka visiem līdzekļiem raudzīja izmantot, lai kritizētu valdības «gādību» par strādniekiem un vestu strādnieku starpā lieliniecku aģitāciju.

1913. gada oktobrī Pēterburgā sāk iznākt lielinieckais strādnieku nedēļas laikraksts «Voprosi Strachovaņija», kura līdzstrādnieku sarakstā sastopam veselu rindu lielinieku, kā Vinokurovu, Krestinski, Šverņiku, Burovu u. c. Arī Iljina (Ļeņina) un Stučkas netrūkst šinī sarakstā. Laikraksts veda nopietnu aģitāciju, un, kad sākās vēlēšanu kampaņa vietējos apdrošināšanas organos, lielinieki dabūja nopietnu vairākumu.

1914. g. 15. martā notiek strādnieku priekšstāvju vēlēšanas Apdrošināšanas padomē, kuru rezultātā atkal *lielinieki* iekaro vairākumu. Strādnieku priekšstāvji nodibināja savu «Strādnieku apdrošināšanas grupu» Apdrošināšanas padomē (protams, lieliniecku) un izlaida plašu uzsaukumu visiem Krievijas strādniekiem. Šis uzsaukums, starp citu, ir arī nodrukāts latviešu «Arodniekā»³.

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 20. sēj., 106. lpp. — *Red.*

² V. I. Ļeņins, Raksti, 20. sēj., 22.—27. lpp. — *Red.*

³ «Arodnieks», 1914. g., Nr. 9.

Šinī uzsaukumā grupa uzaicina proletariatu uz cīņu par sekošām prasībām: «Visu strādnieku un kalpotāju socialā apdrošināšana visos darba spēju zaudēšanas un darba trūkuma gadījumos; socialā apdrošināšana vienīgi uz uzņēmēju rēķina un pilnīga pašu apdrošināto pašvaldība; pilnas algas izsniegšana apdrošinātiem par visu darba spējas zaudēšanas vai darba trūkuma laiku; apdrošinātā ģimenes locekļu pilnīga apgādāšana paša apgādnieka slimības, dzemdēšanas un nāves gadījumā.»

Uzsaukumā, starp citu, ir minēts, ka Strādnieku apdrošināšanas grupa Padomē atzīst žurnalu «Voprosi Strachovaņija» par savu organu. Līdz ar to ir pastrīpots, ka apdrošināšanas lieta atrodas zem *nelegalās lielinieckās partijas vadības*.

«Arodnieks» dienu vēlāk uz tiesas lēmumu pēc vairākām konfiskacijām top apturēts. 1914. g. 7. jūnijā sāk iznākt «*Jaunais Arodnieks*».

«Strādnieku apdrošināšanas grupā» b. Stučka bija pastāvīgs konsultants. Savus juridiskos padomus viņš sniedza gan mutiski, gan arī — ja jautājums grozījās ap vispār interesantiem momentiem iz apdrošināto praktiskās dzīves — presē.

Žurnālā «Voprosi Strachovaņija» sastopam vairākus b. Stučkas rakstus. Pirmais viņa raksts ir ievietots žurnala 6. numurā zem nosaukuma «Mūsu ārsti sakropļojuma lietās»¹.

Šinī rakstā b. Stučka apstājas pie viena no apdrošināšanas kampaņas galveniem punktiem — pie cīņas par pensiju paaugstināšanu. Šī cīņa jāved, kā viņš saka, «ne tikai dēļ to netaisnību novēršanas, kuras ir ienestas 1912. gada 23. jūnija likumā, bet arī par to, ka šis pats netaisnīgais likums tiktu taisnīgi ievērots».

Dzīve pierāda, ka šinī ziņā notiek brēcošas nepareizības, pie kam galveno lomu spēlē nekam nederīgā *mediciniskās ekspertīzes* nostādne. Lieta tā, ka sakropļošanas gadījumos tiesa, kura izspriež nelaimē kritušā strādnieka pretenzijas uz atlīdzinājumu, pati izsauc *savu* ārstu priekš ekspertīzes. Bet kā šī ekspertīze top izvesta dzīvē?

«Kam ir bijusi izdevība apmeklēt šīs ekspertīžu fabrikas par sokropļojumu gadījumiem, piem., Pēterburgas Apgabaltiesas civilnodaļā, kur ekspertīžu masveida fabrikacija no «kompetentu» ārstu puses novesta līdz virtuozitātei, — tas tik ātri neaizmirsis šo riebīgo masu pārbaudes ainu,» saka b. Stučka. «Bieži vien pietiek acu uzmetiena no viena no trim klātesošiem ārstiem uz kailo nelaimes gadījuma upuri, lai atzītu nelaimīgo par simulantu, kurš, it kā melkulīgi izlikdamies slims, ir ieradies tiesā ar nolūku «aplaupīt» nabaga fabrikantu. Pārējie eksperti, tikuši galā ar savu upuru pārbaudi, vienkārši izlasa sava koleģa spriedumu un piekrīt viņam, t. i., paraksta to. Un nereti vien notiek, ka, ja vien cietušajam izdodas caur

¹ П. С., Наши врачи по увеч. делам. «Вопросы Страхования», 1914 г., Nr. 6.

brīnumu nokļūt pie jaunas ekspertizes, pēdējā nāk pie pārliecības, ka viņš ir zaudējis 100% no savas darba spējas!»

Stučka, protams, nenoliedz, ka starp ārstiem ekspertiem gadās viens otrs, kurš apzinīgi izpilda savu pienākumu, bet tie ir tikai reti izņēmumi; turpretī «lielum lielā daļa pieiet pie jautājuma kā sausi formalisti, kuriem jau iepriekš gatavs spriedums, ka viņiem darīšana ar simulantiem».

Stučka atzīmē, ka ir ārsti starp tiesas ekspertiem, kuri skaitās par ļoti «taisnīgiem» un bauda tiesnešu sevišķas simpatijas. Saņemdami 15 rubļu par katru ekspertīzi, šie ārsti piepelna gada laikā klāt savus 5000 rubļus. Še viņš pieved piemērus, kā viens un tas pats ārsts, izmeklējams slimnieku savā privatpraksē, atrod pie pēdējā nopietnus bojājumus organismā, kamēr tiesas priekšā viņš tos noliedz.

«Gaidīt, ka pret līdzīgām parādībām paši ārsti vedīs sekmīgu cīņu, nav ko domāt,» saka b. Stučka. «Taisni otrādi: tiklīdz bija izdots likums par darba devēju obligato organizēšanos apdrošināšanas biedrībās, strādnieku apstākļi kļuva daudz ļaunāki.» Un viņš pieved piemērus iz strādnieku dzīves Rīgā, kur, dibinot «Savstarpējās apdrošināšanas biedrību pret nelaimes gadījumiem», fabrikanti raidīja savus strādniekus taisni pie tiem ārstiem, kurus tiesa bija izraudzījusi par ekspertiem. Pēdējie ar tādu enerģiju aizstāvēja fabrikantu intereses, ka Rīgas strādnieki to uzlūkoja kā sevišķu laimi, ja viņiem izdevās nokļūt Pēterburgas Tiesas palatas ekspertu rokās, kauču tie skaitījās par visniknākiem «kropļu ienaidniekiem».

Ievērojot sacīto, b. Stučka uzsver, ka strādniekiem pašiem jāorganizē *medicīniskā ekspertīze* un medicīniskā padomu sniegšana no nelaimes gadījumiem cietušiem biedriem. Bez tam jāievēro pastāvošo likumu 43. punkta izpildīšana, kurš dod tiesību nelaimē kritušam strādniekam, kā arī mirušā strādnieka ģimenes locekļiem pieaicināt līdzās oficiālai ekspertīzei arī savu ārstu. «Šo tiesību katrā ziņā vajag izmantot,» saka b. Stučka. «Bet šim mērķim vajag organizēt ekspertu grupu no kompetentiem ārstiem, kuri bauda strādnieku uzticību. Diemžēl, šādu strādnieku ārstu pieaicināšana tiesas priekšā nav vēl atļauta. Bet par to jācinās. Ir jārada specialas apdrošināšanas tiesu iestādes ar strādnieku līdzdalību. Tikai tad varēs cerēt uz taisnīgu ekspertīzi, kura aizsargās strādnieku intereses. Kur šo medicīnisko palīdzību organizēt, vai pie slimnīcu kasēm jeb pie arodnieciskām biedrībām, tas ir praktiskas ērtības jautājums, bet šādas iestādes *organizēšana ir neatliekama un nepieciešama,*» — tā nobeidz b. Stučka šo rakstu, kurā viņš uzstājas ne tikai kā tieslietu specialists, bet arī kā padomdevējs praktiskā cīņā.

Ir interesanti atzīmēt, ka par žurnāla «Voprosi Strachovaņija» izdevēju parakstījās Valsts domes socialdemokratu frakcijas loceklis Maļinovskis, provokators, kas tik ilgu laiku veikli prata apkrāpt mūsu partiju. Bez šaubām, tas bija lielā mērā viņa nopelns, ka bieži vien strādnieku pilnvarotie apdrošināšanas organos tapa apcietināti. Varbūt arī viņam b. Stučka pa

daļai varēja pateikties par biežām kratišanām, kuras pie viņa notika pa Valsts domes sesiju laiku. Lūk, Maļinovskis ne reizi vien kopā ar citiem Domes frakcijas locekļiem bija ieradies b. Stučkas dzīvoklī.

1914. g. 27. maijā mēs zem žurnala «Voprosi Strachovanija» 21. numura pēdējo reizi sastopam Maļinovska parakstu, un 12. jūlijā iznāk pēdējais numurs jau zem cita izdevēja paraksta. Žurnala apstāšanās galvenā kārtā gan būs izskaidrojama caur kara pasludināšanu.

Tomēr lielinieki prata laikrakstu turpināt arī šajos visgrūtākajos apstākļos. 1915. g. 20. februārī viņš sāk no jauna iznākt, un viņa pirmajā numurā mēs jau sastopam nelielu b. Stučkas rakstu nodaļā «Rīga».¹

Sinī rakstā b. Stučka atkal rāda, kā uz pastāvošo likumu pamata strādniekiem jāamācās aizstāvēt savas tiesības.

Rīgā bija nodibināta Kopējā apvienotā slimokase, kurā iegāja 61 rūpnīca. 1914. gada decembrī izcēlās konflikts kopsapulcē. Apspriežot jautājumu par *kases locekļu* izpeļņas apmēriem, tiklab strādnieki, kā revīzijas komisija pieprasīja no fabrikantiem pareizas kopijas no algu sarakstiem, kuras tie izmaksā strādniekiem. (Acīm redzot fabrikanti noslēpa patieso algas sumu lielumu, lai samazinātu savu iemaksas daļu slimokasēs. — P. D.)

Fabrikanti tam pretojās un iesniedza *ultimatu*, ka, ja strādnieki pastāvēs uz savām prasībām, tad vesela rinda no lielākajiem fabrikantiem izstāsies no *Kopējās kases*.

Stučka atkal aizrāda uz likuma pantu, pēc kura bez kopsapulces lēmuma uz savu roku fabrikantiem nav tiesība izstāties no apvienotās kases. Viņš tālab griež strādnieku vērību uz šo jautājumu, lai viņi zina, kā Apdrošināšanas padomē cīnīties pret fabrikantu savvaļību.

Žurnala 2. numurā 1915. g. atrodam jaunu b. Stučkas rakstu alkohola jautājumā.² «Tā saucamais «reiboņa budžets» («пьяный бюджет»), t. i., valsts budžets, kura galvenais ienākumu avots ir ienākumi no reibinošiem dzērieniem, Krievijā parādījās vēl ilgi pirms spirta monopola nodibināšanas. Valdības paskaidrojumos par 1915. gada valsts budžetu var lasīt sekošo: «Vairāk nekā 3^{1/2} gadsimteņus, sākot no 16. gadsimteņa vidus, nodoklis, kurš top ievākts no tautas alkoholisko dzērienu patēriņa, ir lielākais ienākuma avots Krievijas valsts budžetā.»»

Tātad vairāk gadsimteņu krievu tauta dzēra degvīnu ne tik daudz aiz pašu patikas, kā vispārējās valsts interesēs. Valsts budžetu sastādot, attiecīgie organi skatījās uz alkohola patēriņu kā uz vienu no galveniem valsts

¹ П. С., Право выхода из «общей больничной кассы». «Вопросы Страхования», 1915. г., Nr. 1.

² П. С., Запрещение спиртных напитков и рабочие. «Вопросы Страхования», 1915. г., Nr. 2.

ēkas pīlariem, kālab katrs pasākums atturības virzienā izsauca veselu uztraukumu.

«Vēl 1860. gados degvīna patēriņš līdzinājās 0,92 spaiņiem¹ uz iedzīvotāju, ieskaitot pat sievas un bērnus. Pēc tam patēriņa daudzums iet drusku uz leju un līdzinās 10 gadu vēlāk — 0,85 spaiņiem, 1880. gados — 0,67 spaiņiem un 1890. gados — 0,51 spaiņim. Bet līdz ar degvīna monopola ieviešanu cariskā tautas audzināšanas metode paceļ alkohola patēriņu līdz augstākam līmenim, tā ka 1914. gadā vispārējā valsts budžetā no 3¹/₂ miljarda rubļiem ienākums no degvīna sasniedz 936 miljonus, tātad ¹/₄ no visa valsts budžeta.

Bet tas vēl nekas. 26. jūlijā Valsts dome pieņēma likumu bez debatēm, kuram līdz 1914. gada beigām jādod papildus 200 miljoni rubļu!

Un nu uzreiz pilnīgs degvīna aizliegums — sākumā pa mobilizācijas laiku, vēlāk uz nenoteiktu laiku un beigās — uz visu kara laiku!»

«Kādu iespaidu atstāja un atstās uz priekšu šāds solis uz valsts dzīvi?» jautā b. Stučka. «Iet baumas, ka pamazināšoties noziedzība; apdrošināšanas organi runā par to, ka nelaiemes gadījumu skaits mazināšoties. Slimokases atzīmē, ka slaveno «pirmdienu» saslimušo skaits (aiz paģirām) mazinoties utt. Bet visi šie fakti ir nepietiekoši pārbaudīti,» saka Stučka. Viņš zina, ka ar vienkāršu aizliegumu alkoholismu nav iespējams iznīcināt. Bez tam valdības mēģinājumi no citiem ienākumu avotiem izplēst trūkstošo miljardu ne visai izdodas. Arī spirta fabrikanti ne ar visai lielu entuziasmu apsveiks jauno likumu.

Pret alkoholismu cīnīties, pēc b. Stučkas domām, var tikai organizēts proletariāts līdz ar *zemniecību*. Viņš aizrāda, ka jau 1909. g. pirmā Viskrievijas pretalkohola kongresā proletariāta priekšstāvji izteicās, ka pret alkoholismu cīnīties nevar aizlieguma līdzekļiem, arī ne personīgas «atturības» ceļā, arī ne ar kulturas līdzekļiem vien, bet ar plašu sabiedrības pamatu pārveidošanu, kura var manāmi uzlabot plašo masu dzīves apstākļus.

«Ja vispār pie pašreizējiem apstākļiem var būt runa par cīņu pret alkoholismu,» izteicās toreizējā kongresa dalībnieki, «tad alkohola jautājums nav labākas vai sliktākas sistēmas jautājums, bet ir vispirms sociāli ekonomisks un tiesisks jautājums, — jautājums par darbdienu saīsināšanu, jautājums par algas paaugstināšanu, dzīvokļa jautājums, strādnieku apdrošināšanas, profesionālās higiēnas, visādu darba apstākļu uzlabošanas jautājums, pilsonisko un tiesisko normu jautājums.»

«Minētā kongresa bēdīgais liktenis ir visiem zināms,» piebilst b. Stučka. Viņš beidzās ar kongresa slēgšanu un vairāku dalībnieku arestu.

Tagad pašlaik apstākļi ir labvēlīgāki, — saka Stučka. «Vajag *izlietot* izdoto likumu, — bet, lai cīņai būtu rezultāti, šai cīņai pret alkoholismu va-

¹ Viens spainis līdzinās apmēram 12,4 l. — Red.

jag piedot spārnus plašu lozungu veidā un viņu nostādīt uz plaša sociāla pamata.»

Žurnala 5. numurā, nodaļā «Redakcijas atbildes»¹, b. Stučka ar parakstu P. S. dod atbildi uz praktiskiem pieprasījumiem attiecībā uz atsevišķiem likuma punktiem.

No šīs nelielās piezīmes redzams, ka b. Stučka bija arī žurnala redakcijas loceklis, par ko oficiālos dokumentos nav minēts.

Žurnala 6. numurā, nodaļā «Slimokases», viņš atkal atgriežas pie punkta par fabrikantu savvaļīgo izstāšanos iz Kopējās apdrošināšanas kases.²

Ierosinājums šim rakstam bija cīņa, kuru fabrikanti pēc augšā minētā konflikta bija sacēlušī par atšķelšanos no Kopējās kases. Apdrošināšanas padomē zem šo fabrikantu spiediena bija izņemts lēmums, ka viņiem ir brīv izstāties, bet papriekš jānoklausā (!) kopsapulces domas šajā jautājumā. — Stučka aizrāda uz šāda lēmuma nenoteikto, divkosīgo raksturu un no jauna uzaicina proletariatu turpināt cīņu par *kopēju, nedalāmu* kasi.

Raksta beigās ir no kara cenzuras nostrīpotas, un mēs turpmāk sastopam veselās baltas slejas žurnālā.

Žurnala 9. numurā b. Stučka atkal aizķer organizācijas jautājumu slimokasēs, proti, jautājumu par apdrošināšanas organu sapulces priekšsēdētāju.³

Šinī rakstā b. Stučka pienaglo pie kauna staba pastāvošo likumu par priekšsēdētāju slimokasu kopsapulcēs.

Pēc attiecīgā likuma 90. panta par priekšsēdētāju ir iecerāms «uzņēmuma īpašnieks jeb persona, kuru pēdējais noteic». 99. likuma pants turpretī skan tā: «Par priekšsēdētāju *var būt* uzņēmuma īpašnieks.»

Stučka ironiski piezīmē: «Kā zināms, pēc sākotnējā projekta par priekšsēdētāju bija domāts no pašiem kases locekļiem izvēlēts cilvēks, ievērojot to, ka strādnieki taču, bez šaubām, ievēlēs savu sīrsnīgi mīloto saimnieku, kurš baudīs plašu autoritāti, utt. — Nu, acīm redzot daži uzņēmēji ne visai stipri ticēja šādi strādnieku mīlestībai un tādēļ izdabāja cauri minēto sakropļoto likuma pantu.» — Bet īstenībā lieta ir daudz ļaunāka. Ņemsim, piem., akciju biedrības. Kas tur ir tas īpašnieks? Bieži vien par priekšsēdētāju tiek nosūtīta persona, kurai nav ne mazākās jēgas par strādnieku faktisko dzīvi, jeb arī cilvēks, kurš strādniekiem absolūti nevēlams.

Tādēļ b. Stučka no jauna uzaicina uz cīņu pret līdzīgām nevēlībām Valsts domes radītos strādnieku aizsardzības likumos.

Valsts dome strādā, konsekventi aizstāvēdama buržuazijas intereses.

¹ П. С., Ответы редакции. «Вопросы Страхования», 1915 г., № 5.

² П. С., Разъединение общих больничных касс. «Вопросы Страхования», 1915 г., № 6.

³ П. С., Председательский вопрос. «Вопросы Страхования», 1915 г., № 9.

1915. gada 1. decembrī mēs žurnāla «Voprosi Strachovaņija» 10. numurā lasām ievadu «Darba aizsardzības likumdošanas atcelšana»¹.

Raksta autors nezināms. Acīm redzot raksts tomēr pieder b. Stučkam. No visa raksta ir nodrukātas nedaudzas rindiņas, kurās uzskaitīti valdības pēdējie varoņdarbi. No visas pārējās lapas kara cenzura ir noslaucījusi visus burtus. Atstātajās rindiņās mēs lasām lakonisko ziņojumu, ka uz pamatlikumu 87. panta pamata² tiek atcelta vesela rinda strādnieku aizsardzības likumu, kuri kauču visprimitīvākā veidā aizsargāja sieviešu un bērnu darbu. Ir uzskaitīti 4 likuma panti, no kuriem «64. pants agrāk aizliedza sievietēm un pusaudžiem (no 15 līdz 17 gadiem) strādāt nakts darbu tekstilindustrijā; 65. pants, kurš aizliedza sievietēm strādāt kalnraktuvēs; 74. pants, kurš aizliedza nepieaugušiem (no 12 līdz 15 gadiem) strādāt vairāk kā 8 stundas dienā un vairāk kā 4 stundas no vietas; 75. pants, kurš aizliedza nepieaugušiem (no 12 līdz 15 gadiem) strādāt naktī un pa svētku dienām».

Zem šiem uzskaitītiem pantiem stāv īsa fraze: «Visi šie likumi tiek atcelti.»

«Verdzības laiki Krievijā ir atgriezušies visā savā krāšņumā...» Tālāk pēc minētās frazes — viss *balta lapa*.

Biedrs Stučka savu pienākumu bija izpildījis. Valdībai un buržuazijai nācās 3 gadus vēlāk par saviem «varoņdarbiem» atbildēt proletariata priekšā.

Blakus savai līdzstrādniecībai minētajā apdrošināšanas žurnālā b. Stučka, kā atzīmē viņa ilggadējais līdzstrādnieks K. Gailis³, ņēma vēl aktīvu daļību izdevniecības «Priboj» redakcijas koleģijā. Šī izdevniecība izlaida īsā laikā veselu seriju populāru brošuru, kuras pa lielāka daļai veltītas apdrošināšanas jautājumiem. Paša b. Stučkas rakstus šo brošuru starpā mums neizdevās atrast.

¹ Отмена законодательной охраны труда. «Вопросы Страхования», 1915 г., Nr. 10.

² Šis pants atļāva cara valdībai izdot un atcelt likumus bez Valsts domes ziņas. — J. V.

³ К. Гайлис. Вождь и товарищ. «Советская юстиция», 1932. г., Nr. 9, 15 lpp.

Desmitā nodaļa

IMPERIALISTISKĀ KARA GADI

1. PĒC BERLINES APSPIEDES

1914. gada jūlija sākumā P. un D. Stučkas aizbrauca atpūtā uz Vāciju. Nodomu nokļūt uz Vīnē rīkojamo II Internacionales 25 gadu jubileju neizdevās izvest dzīvē, un viņi apmetās Baltijas jūras rietumu daļā, vienā no skaistās Rīgenes salas nedārgajām peldu vietām. No turienes b. Stučka sazinājās ar Hermani par zināmo apspriedi. No Tiringijas, kur es biju apmeties ar savu sievu un dēlēnu, es ar saviem draugiem sarakstījos. Bet viņu vēstules līdz ar visu ceļasomu bija jāpamet, karam sākoties, Tiringijas satorijā.

Kad 1914. g. 4. augustā Vācijā bija pasludināts karastāvoklis un uz prūšu robežām sākās pirmās asiņainās sadursmes, b. Stučkam izdevās Stralzundē iesēties tvaikonī un pēc ilga ceļojuma caur Zviedriju un Somiju ierasties Pēterburgā. Es, atrazdamies Vācijas dienvidos, nevarēju no turienes izsprukt. Cerēdams caur Frankfurti aizkulties līdz Hamburgas ostai un tur iesēties tvaikonī, es devos ceļā, bet aizkļuvi tikai līdz Marburgai, kur vācu policija mani internēja kādā sieviešu klosterī. Tur paliku divus mēnešus kopā ar savējiem un tikai septembra pēdējās dienās varēju izrauties no šovinisma paģirām sasmacētās Vācijas.

Mans garastāvoklis Vācijā bija ļoti nopiests. Kara pasludināšana kā ar nazi nogrieza visus manus sakarus ar dzimteni un pārējo pasauli. Man nepienāca ne vēstules, ne kāda nekāda rindiņa iz krievu preses. Vācu laikraksti visi, sākot ar valdības «Reichsanzeiger» un beidzot ar socialdemokratijas centralo organu «Vorwärts» runāja vienā kopējā patriotiskā valodā. Tas pats «Vorwärts», kurš vēl augusta sākumā sludināja karu karam, naktī no 3. uz 4. augustu bija radikāli grozījis savu platformu un pilnīgi pazaudējis savu socialdemokratisko seju. Avīzē «Vorwärts» varēja lasīt to pašu, ko sludināja vismelnākā vācu prese: par barbariskās Krievijas necilvēcīgo uzbrukumu miermīlīgai, kulturalai, nevainīgai Vācijai.

Oktobra sākumā ieradās Pēterburgā un tur, tieši no stacijas, b. Stučkas viesmīlīgajā dzīvoklī.

Mūsu atkalredzēšanās prieks bija neizsakāms. Cik daudz pa šo īso laika sprīdi bija pārdzīvots! Cik daudz domu, cik daudz šaubu, cik daudz visādu nejaušību! Kas šais dažās nedēļās bija noticis ar II Internacionāli, kuras jubileju gatavojās svinēt Vīnē! Un kas notika ar daudziem mūsu veciem draugiem dzimtenē! Tas pats šovinisma žvingulis, kas mūs tikko nenosmacēja Vācijas gūstā, mūs sagaidīja Krievijā, tikko pārbraucām robežu. Un cik es biju laimīgs, kad pēc pirmajām sarunām ar b. Stučku pārlicinājos, ka mūsu uzskati par sakāvi karā pilnīgi sakrita.

Pilnīga noteiktība par socialdemokratijas taktiku nebija sasniegta arī LSD lielnieciskajā Centralajā Komitejā, kauču viņa stipri tuvinājās Ļeņina jautājuma nostādnei. No patriotisma viņā nebija ne smakas. Par carisma sakāves vēlamību nebija šaubu, tāpat kā viņai nebija šaubu par revolucionārās krīzes tuvošanos. Tomēr novērtēt visu situāciju viņas vēsturiskajā perspektīvā spēja tikai Ļeņina ģenialā galva. No toreizējiem Ļeņina rakstiem un viņa izbīdītiem lozungiem LSD nekas vēl nebija zināms. Viņai nācās, kā pareizi aizrāda K. Pečaks — toreizējā CK izdevuma «Biedrs» redaktors un čaklākais līdzstrādnieks, veidot savus uzskatus patstāvīgi.

«Ko mēs redzam, analizējot CK un konferences (runa ir par LSD X konferenci. — P. D.) rezolūciju kara jautājumā?» jautā K. Pečaks. «Ļeņins stāda pretim karam lozungu par imperialistiskā kara pārvēršanu pilsoņu karā, par socialismu. Ar šo centrālo domu... mūsu toreizējo rezolūciju domas saskan. Tomēr ir zināms *bet*. Mēs nekur neatradīsim tieši *socialisma* lozungu. Rezolūcijā mēs lasām gan teicienus par abu — Vācijas un Krievijas — patvaldību gāšanu jeb partijas 10. konferences rezolūcijā vārdus par «tagadējās iekārtas gāšanu», bet ne vairāk... Tādā veidā, kā Ļeņins stāda jautājumu, tas netika stādīts, līdz tam mēs nebijām *aizauguši*. Citiem vārdiem, jautājums par demokrātiskās revolūcijas pāraugšanu socialistiskajā netika uzstādīts.»¹

Tomēr, ievērojot visapkārt valdošo chaosu, jāatzīst, ka LSD Centralā Komiteja situācijas izpratnē stāvēja uz samērā augsta līmeņa. Viņas pozīcija — kā K. Pečaks pareizi pastrīpo — «nebija *pacifistiska*», un «pašā galvenajā punktā mēs atradīsim bieži vien apbrīnojamu saskaņu, kā, piemēram, jautājumā par nelegalās organizācijas lomu, par partijas konkrētiem uzdevumiem utt.» Bet reizē viņš arī pastrīpo rezolūcijas vājo pusi. Rezolūcijas 7. punktā ir pielaists nekam nederīgs «organizatorisks oportunisms», proti, priekšlikums «pielaist Internacionālē ar *padomdevēju* balsstiesībām tās s.-d. partijas, kuras uzstājušās un agitējušās *par* karu vai, mazākais, uzturējušās

¹ K. Pečaks, Ciņā pret imperialismu un šovinismu, «LKP 25 gadi», 268. un 269. lpp.

neitralitāti... Teit, protams, slēpās ļoti daudz varbūtējās turpmākās kļūdas.»¹

Ar Latviju b. Stučkam pirmajos kara mēnešos acīm redzot neizdevās nodibināt saites. Nedz CK «Ziņotājā», nedz laikrakstā «Biedrs» nesastopam viņa rakstus. Toties ciešākas saites viņam nostiprinājās ar vietējo Pēterburgas partijas organizāciju. Bez tam, kā redzams iz oficiāliem archiva materiāliem, viņš, bez šaubām, ņēma dzīvu dalību KSDS partijas konferences sagatavošanā, kurai bija jānotiek novembra sākumā.

Policijas departamenta materiālos² atrodas sekošās ziņas. Kā redzams iz Pēterburgas slepenpolicijas ziņojuma Policijas departamentam 1914. g. 11. decembrī zem Nr. 27616, starp materiāliem, kuri bija konfiscēti pie s.-d. konferences aresta Pēterburgā, atradās sekošā zīmīte: «Baseina ielā 36, dz. 6, zvēr. adv. Stučka. — Minētā dzīvoklī dzīvo zvēr. adv. Pet. Iv. Stučka, 48 g. vecs, kur viņš ir atzīmēts kā iebraucis no ārzemēm š. g. 5. augustā.» Tālāk minētā dokumentā ir teikts: «Pēc pēdējā laika slepenām ziņām, Stučkas dzīvoklis bija satikšanās vieta iebraucējiem uz š. g. 3. — 4. novembra s.-d. konferenci, un konferences dalībnieks Voronins, viņš pats arī Volkovs, tieši no stacijas bija novests Stučkas dzīvoklī.»

Pamazām b. Stučka izmet makšķeri uz Latviju. 1915. gada 17. janvārī viņš man raksta vēstuli, no kuras redzams, ka sakars jau ir sācies. Šī ir viena no b. Stučkas garākām vēstulēm, pie tam vēstule, kura pilna ievēribu.

Vēstulē, ko biju rakstījis b. Stučkam, biju stipri nobažījies par II Internacionāles galīgo novirzīšanos no revolucionārā ceļa un viņas šovinistisko izvirtumu. Uz to b. Stučka atbild:

«Es tik pārāk izmisis neesmu, kaut arī nekā priecīga ne no vienas pušes nedzirdu. Es esmu pārliecināts, ka vācu «genošu» (partijas biedru. — P. D.) rīcība bija tikai sekas no tā ilgā oportunistiskā ceļa, kuru mina citiem līdzī pat vecais «onkulis Kautskis», lai tikai nenotiktos šķelšanās. Un pat tagad viņš mēģinot ar klīstera palīdzību saturēt kopā to, kas nav saturams, un viņa jaunākais izgudrojums esot tas, ka Internacionale jau vispār esot tikai «miera instruments», kuram jāklusē kara laikā. Atgādājas mazliet vecā Marlita³, kas, romanus rakstīdama, to situāciju arvien attēlojusi ar lellēm un ļoti nelaimīga jutusies, kad dienestmeita reiz sagāzusi šīs lelles. Tur šķelšanās acīm redzot nenovēršama, un nebūt nav nosakāms, kāda daļa būs ikkurā pusē; visādā ziņā kopā iešana ar Dāvidiem un Zidekumiem ir diezgan grūta vienam ontlīgam s.-d. Pat Bernšteins taču

¹ K. Pečaks, Cīņā pret imperialismu un šovinismu. «LKP 25 gadi», 269. lpp.

² Дело Департамента полиции, № 5-ф, лит. 335, 1914 г. Центральный исторический архив, Москва.

³ Sāju mietpilsonisku vācu romanu rakstītāja. — P. D.

aizgājis otro reizi no balsošanas, kad frakcija atkal vienbalsīgi gribējusi parakstīt Vilhelma politiku. Zināms, tikai vienīgais Lībknechts uzdrošinājies atklāti lauzt paklausību: Mut hat auch jeder Mameluck, Gehorsam ist des Christen Pflicht.¹

Pēdējā konference Kopenhagenā norisinājusies arī ļoti bēdīgi un nepievilcīgi; delegāti bijuši tikai no 4 «lielvalstīm»: t. i., no 3 skandinaviem un no holandiešiem. Karojošie nebijuši aicināti, kā arī neieradušies, bet pārējie neatbraukuši. Vispār stipri bijušas bailes par savu neitralitāti (līdz ar savām valdībām) un ļoti neuzticīgi pat savā starpā; ļoti mērenā formā ieteikuši s.-d. miera ideju un beigās protestu pret piecnieku arestu (lielnieciskā Valsts domes frakcija pēc Maļinovska aiziešanas. — *P. D.*) — cits viss ļoti maz pievilcīgs bijis. — Mūsējie tomēr dzīvo un pat šo to drukā (runa ir par LSD. — *P. D.*). Tagad proponē uz aprīļa mēnesi rakstu krājumu par nacionalismu, un, tā kā atļauts, lai es apmēram nosacītu tā virzienu, tad pareizāk būtu sacīt antinacionalistisku. Vai nevēlētos arī Tu kādu vārdu uzrakstīt, ja kādreiz kāda pusstunda brīva? Vairs nezini lāgā, pie kā griezties, ja gribi dzirdēt nepatriotisku vārdu. — Der Rest ist Schweigen.»

Ar mazu anekdoti beigās b. Stučka pastrīpo savu neapmierinātību ar pašreizējo situāciju, kurā viņš nespēj apmierināt savu literāro kāri. Pirksti niezēt niez. Gribētos rakstīt, izteikt savas domas, — bet kur? Visi strādnieku laikraksti bija slēgti, un partija no pirmā negaidītā trieciena vēl nebija atžirgusi.

Tomēr pamazām pārtrauktās saites sāk atjaunoties, un rodas kauču maza iespējamība rakstīt. Rīgas strādnieki no jauna organizē savu izdevniecību, un b. Stučka tanī sāk ņemt dalību.

2. ZEM KARA CENZURAS SLOGA

«Jaunajā Arodniekā», kuram izdevās diezgan ilgi noturēties, neraugoties uz cenzuras nikniem spaidiem, mēs 1915. gadā sastopam vienu otru no b. Stučkas rakstiem. Jau pirmajā janvāra numurā ir nodrukāts viņa 8 slejas garais ievadraksts, kurš veltīts 1905. gada 10 gadu atcerei.² Mūsu priekšā ļoti interesants politisks atskats, kurā b. Stučka dod nopietnu, stingri marksistiski izturētu Krievijas sabiedriskās attīstības analīzi.

Tā kā mēs pie šīs attīstības atsevišķiem posmiem esam diezgan sīki apstājušies, pie tam saistīdami notikumu gaitu ne tikvien ar b. Stučkas

¹ «Dūša ir jau katram mamelukam, bet paklausība ir kristīga cilvēka pienākums.» (Iz Heines satīriskiem dzejoļiem. — *P. D.*)

² *P. St.*, 1905.—1915. Politisks atskats, «Jaunais Arodnieks», 1915. g., Nr. 1.

tiešo līdzdalību, bet arī ar viņa doto teoretisko un politisko šīs attīstības apgaismojumu, — mums šķiet, ka būtu lieki šo darbu plašāk atreferēt. Atzīmēsim tikai Stučkas vispārējos slēdzienus, pie kuriem viņš nonāk, analizējot sabiedrisko šķiru un attiecīgo partiju diferenciaciju un politisko evolūciju.

Pilsētu buržuazija, kura 1905. gada priekšvakarā gāja roku rokā ar kreiso inteliģenci, «tagad abi kopā pārgājuši savā vairumā reakcionaros oktobristos vai vismaz mērenos kadetos. Viņu uzvara pār birokrātiju gan nebija pilnīga, bet tomēr tā bija uzvara, un, kad uz skatuves parādījās kā dzīvi priekšmeti strādnieks un viņam pakal zemnieks, progresīvie birģeliskie elementi triecās atpakaļ un pārdeva jeb nodeva savus kreisākos cīņas biedrus...»

Un liberāļi? Viņu turpmākās nodevības dīglīši — saka Stučka — radās jau janvarī 1905. g. Viņš atgādina P. Struves politiskos lēcienus, kurš 1905. g. bija liberāļu vadonis, kurš kreisā buržuazijas spārnā priekšgalā dzina pēdējo uz priekšu, bet jau tūlīt pēc 17. oktobra manifesta «metās sāņus», — nemaz nerunājot par Domes periodu, kurā kadeti sistematiski, soli pa solim, pārvērtās par tautas nodevējiem.

«Kā lai dara pārmetumu, par šādu evolūciju liberāļiem,» ironizē b. Stučka, «kad jau tāds vecs marksists kā Pļechanovs varēja nonākt pie sava «vēsturiskā» izteiciena: «Nevajadzēja ķerties pie ieročiem»?!»

Trešajā un ceturtajā Domē buržuazijas ačģārnā evolūcija turpinājās milzu soļiem, noveddama to pie reakcijas galīgās uzvaras. Pēdējā gan vēl nenozīmē «pilnīgu atgriešanos uz atklātu, skaidri birokrātisku režīmu, bet nonākšanu pie tās robežas, no kuras tikai vairs viens solis uz to. Domes vārda brīvības apspiešana, kas noved līdz tiesai par deputatu runām pret pašiem deputātiem un avīžu redaktoriem, deputatu tiesāšana, to izdzīšana un beigās...» (Frazes galu nocirtusi cenzura. — P. D.)

Un tomēr, — vai ir kaut kas «*paliekams*, ko atnesa 1905. gads Krievijai?» jautā b. Stučka. Un viņš atbild: «Vispirmā kārtā *tautas vietniecība*, gan vēl tikai kā ilūzija, kā māņu konstitūcija, ... bet tomēr ... pirmais solis, kas atzina beigās to, ka ... Krievijai jāiet pa to pašu ceļu, kuru jau staigā visa pārējā Eiropa,» — t. i., pa kapitalisma tālākās attīstības ceļu.

Bet reizē jāatzīmē vēl otrs fakts, kuru b. Stučka nosauc par «viszīmīgāko faktu» pārdzīvojamā laikmetā, — proti, «*strādnieku šķiras kustība* ne vairs vienīgi kā elementara dabas parādība jeb kā abstrakta ideja, bet kā organizēts politisks spēks». Un, neraugoties uz smago triecienu, kuru reakcija bija nesusi strādnieku kustībai pēc pirmās revolūcijas sakāves, b. Stučka uz statistisku faktu pamata aizrāda uz jaunām dzīvības zīmēm, kas aug plašumā un atklāj nopietnas perspektīvas nākotnē. Par strādnieku šķiras politiskā svara pieaugumu runā streiku statistika. Ja vispārējo saimniecisko streikotāju skaits 1905. gadā bija (apaļos skaitļos) 2 800 000, bet,

sākot ar 1906. gadu, ik gadus samazinādamies, 1910. gadā noslīdēja līdz 46 000, lai 1912. gadā atkal paceltos līdz pusmiljonam, tad tiešo *politisko* streikotāju skaits 1905. gadā aprēķināts uz 1 400 000 cilvēku, 1911. gadā uz uz 96 000, kamēr 1914. gada pirmos 7 mēnešos sasniedzis 1 500 000. Šie skaitļi runā pārāk gaišu valodu.

Attiecībā uz zemniecību b. Stučka pēdējās stāvokli pēc 1905. gada revolucionariem uzliesmojumiem un vēlākās sakāves raksturo sekoši: «Buligina padomdevējas domes projektā un arī vēl pirmajā Valsts domes vēlēšanu sistēmā zemnieki birokrātijas acīs spēlēja glābēju lomu, kamēr 2 gadus vēlāk zemnieku kā naidīgu kuriju ne vien uz beidzamo apgraizīja, bet... iekšēji mēģināja saskaldīt stipros un vājos, bagātos un nabagos,» lai — «no augšas ar varu saārdītu senseno zemniecības solidaritātes pilāru, viņu kop- jeb sādžas zemes saimniecību».

Apstājoties pie starptautiskās situācijas, pie šausmīgās reakcijas, kura iestājusies pat visās t. s. demokrātiskās valstīs, kā Anglijā, Beļģijā, Francijā, raksturodams Rietumeiropas *strādnieku* kustību, kura «iestigusi nacionālisma purvā» un aprok starptautisko solidaritāti, kura dabūjusi nopietnu plaisu, b. Stučka taisa sekošo slēdzienu:

«Turpretim *capitalisms* un *birģeliskā sabiedrība* šķiet nostiprināmie uz neparedzamu laiku. Buržuazijas gara pasaule šķiet uzvarējusi pār visu zemju proletariatu... Šķiru cīņa un vienas tautas daļas naidošāns ar otru ne vien aizliegtas oficiāli, bet it kā nozudušas pašas par sevi.» — No svāra ir vārdušs «šķiet», jo šī stāvokļa pastāvēbai Stučka netic.

Te nu b. Stučka aizrāda uz to lielo demoralizācijas procesu, kuru buržuazija caur savu iespaidu ienesusi strādnieku aprindās, karam sākoties, lai no šī fakta taisītu attiecīgo slēdzienu. Bet šinī vietā no viņa domu gājiena cenzura izrāvusi lielu gabalu, atstādama baltu plankumu. Tomēr viņa domas, kauču viņam jārūnā slipētā «Ezopa valodā», ir skaidras. «Man šķiet, mums izmist nav iemesla,» saka viņš gluži noteikti, «jo visas šīs parādības nav nekas jauns un pavisam neparedzēts. Vai mēs neesam diezgan bieži uzsvēruši, ka birģeliskā pasaule jau sen vairs nezvēr uz *demokratiju* un ka imperialismis kā demokrātijas ienaidnieks nevienas zemes buržuazijā vairs neatrod nopietnu pretinieku?» Tālab, neraugoties uz buržuazijas iespaidu uz strādnieku šķiru, atsvabinot pēdējo no šī iespaيدا un — runājot Ezopa valodā — «ieliekot tā vietā neatkarīgu strādnieku šķiru, starptautiski cieši organizētu un ar neapgraizītiem (t. i., lielnieciskiem. — P. D.) lozungiem, ... aina dabūtu pavisam citu nokrāsu. Un, kad būs jāstājas pie tik daudz nopostītā un satriektā jaunbūves, vai tad tālu meklēt pēc idejas: izdarīt šo pārbūvi pēc jauna plāna, galīgi un pašiem? ...» Un viņš turpina:

«Kapitalisms kā saimnieciskas attīstības virziens nav apstājies un nevar apstāties. Tamlīdz arī nav aizliedzamas un novēršamas tagadējā sa-

biedrībā šķiras un to pretišķības. Un nav apturama ne ar kādiem aizliegumiem vai ārējiem zibeņu novedējiem cīņa šo pretišķību starpā. Tiklīdz būs pārtraukta tagadējā cīņa starp nacijām, uz kādām drupām tas arī nebūtu un kādās jaunās robežās tas arī nenorisinātos, rasies no jauna brīva *starptautiskā konkurence kapitalistu šķiru un starptautiskā solidaritāte visu zemju strādnieku šķiras starpā*, kur un cik tālu tā arī nebūtu pārtraukta tagadējā momentā.

Jubilejas atskatā visiem šiem īsajiem aizrādījumiem... var būt tikai viens nolūks: modināt no jauna uz domāšanu tur, kur tas būtu piemirsts, aizrādīt uz jaunām izredzēm tiem, kas jau būtu sākuši meklēt glābiņu izmisumā, pesimismā...»

Tā b. Stučka ne acumirkli nešaubās, ka pasaules karš ar vēsturisku nepieciešamību galu galā novedīs pie jaunas, vēl nopietnākas revolucionaras sadursmes nekā 1905. gadā.

Drīz pēc šī politiskā atskata b. Stučka «Jaunajā Arodniekā» ievieto garāku rakstu par *saimnieciskām* perspektīvām Krievijā¹, no kura kara cenzura nogriezusi vairāk nekā trešo daļu. Visa pēdējā sleja ir nogriezta un atstāta balta lappuse. Šis apstāklis tik lielā mērā ir saraustījis b. Stučkas domu gājienu, ka pat grūti no pievesto faktu analīzes izlobīt autora gala slēdzienus...

Līdz ar šo b. Stučkas rakstu, cik man zināms, beidzās 1915. gadā viņa līdzdalība «Jaunajā Arodniekā».

* * *

1915. gada aprīlī pēc ilgāka pārtraukuma par jaunu Latvijā iznāk lielinieciskais žurnāls «Darbs». Zem žurnāla virsraksta ļoti «cenzurīgi» mērenā valodā teikts: «Žurnāls politikai, zinātnei, sadzīvei un daiļrakstniecībai.» Stiprāk noslēpt žurnāla lieliniecisko nokrāsu būtu bijis grūti. Turpat pirmajā lappusē pašā sākumā arī izdevējs (par izdevēju ir parakstījis K. Tomaševičs un par redaktoru — S. Mucenieks) ziņo «god. lasītājiem»: «Apstākļu spiests, izdodu žurnālu «Darbs» ne tādu, kāds bija domāts, un zem citas redakcijas. Arī ārējā forma bija jāgroza. Ar to nav sacīts, ka esmu atteicies no turpmākās žurnāla izdošanas tādā virzienā un zem tās redakcijas, kādā tas tika sākumā izdots un kurš ar saviem nedaudz numuriem bija izpelnījies plašākās masas atzinību un ieguvis prāvu piekritēju skaitu. Piemērojoties apstākļiem un apzinīgi sašaurinot žurnāla programmu, tas arī tagad mēģinās attaisnot uz viņu liktās cerības.»

¹ P. St., Dažas tagadējā brīža saimnieciskās izredzes. «Jaunais Arodnieks», 1915. g., Nr. 4.

Klasiska Ezopa valoda! Lasītājam bija pietiekoši saprotams žurnala ziņotais «virziens». Šo virzienu arī tūlīt, sākot no pirmās lapas, ilustrē baltie plankumi, kuri žurnālā ieņem apmēram ceturto daļu. No Hermaņa ievadraksta «K. Marksa piemiņai»¹ visa pirmā sleja un bez tam 4 tālāki gabali izrauti no kara cenzuras iz teksta, kauču avīzes galā rēgojas «iepriecinošais» ziņojums, ka laikraksta izdošana ir kara cenzuras atļauta 1915. g. 7. aprīli. No Mazā raksta² par pirmā gada kara panākumiem nostrīpotas^{3/4}! Un tā tālāk...

Žurnālā atrodam pēc ilgāka pārtraukuma arī b. Stučkas rakstu.³ No šī raksta, kura autoram aiz muguras jau bija 25 gadu Ezopa valodas augstskolas stažs, bija izņemts tikai neliels gabaliņš. Nu, protams, temats par sviesta, olu, cukura un ogļu cenām nav tik bīstams priekš carisma labklājības kā temats par kara rezultātiem vai K. Marksa revolucionāro mācību. Tikai trulā cenzura nesaprata, ka no pārtikas līdzekļu stāvokļa ne mazāk atkarīgs Krievijas turpmākais liktenis kā no Marksa teorijas. Un, paskatoties dziļāk b. Stučkas rakstā, mēs tūlīt redzēsim, ka viņš nebūt nebija tik nevainīgs.

Raksts sākas ar nevainīgu aprakstu, kā vecenīte stāv pie pārtikas veikala loga un cenu izkārtņē lasa, ka olu cenas nokritušas pa vasaru par veselām 5 kapeikām. «Nostājas, noraugās uz cenu izkārtņi un pati ar sevi, dzirdu, runājas: Oliņas, a! Pa dividesmit divi kap... Dievs žēlīgais! Ko visu nepadara šis karš! Mēs par tādām cenām i domāt aizmirsuši... Un, raug, kā tagad patiesība nāk dienas gaismā...»

Sos vārdus b. Stučka citē iz žurnāla «Russkije Zapiski», ar kuriem savā patriotisma skurbulī iesāk savu tautsaimniecisko apcerējumu žurnāla ekonomiskās nodaļas korespondents Inochodcevs.

«Tagad mēs zinām,» atbild viņam b. Stučka, «kā vecenīte piekrāpās; patiesība nenāca klajā... Jo drīzi cenas pacēlās un tagad uz lieldienām... tuvojas pusrublim. Būtu taču tiešām jādomā, ka cenām uz pārtikas vielām vajadzētu kristies, jo olu vien no Krievijas pēdējos gados izveda pa 3^{1/2} miljardu gabalu gadā. Tagad izved niecīgu sumu, un pāri miljardu olu gadā paliks tēvijā, kas ik uz ģimeni iztaisa ap 80 gabalu. Vajadzētu taču kaut cik atkrist arī uz augšā minētās vecenītes daļu. Uz lieldienām viņa varbūt savāks vajadzīgo pusrublīti, ar ko «atgavēties» un «pakristoties», bet tad atkal viņa oliņas redzēs tikai pārdotavu logos.»

Tas pats atkārtojas ar sviestu, ar labību. Labības atliks, kā rēķina, pa

¹ J. Hermanis, K. Marksa piemiņai. «Darbs», 1915. g., Nr. 1.

² Mazais, Kas panāks? Turpat.

³ P. S., Cenu jandāliņš. «Darbs», 1915. g., Nr. 1. «Darba» 1914. gadā iznākušos numurus, kuros, starp citu, bija ievietots b. Stučkas raksts «Tautisko centienu nākotne un nākotnes tautiskie centieni», man neizdevās archivā atrast. — P. D.

15—20 pudu uz ģimeni. «Un tomēr cenas ceļas un labības sāk trūkt kā maizei, tā barībai.»

Te nu b. Stučka ņemas atklāt visu kara laika cenu spekulācijas mehanismu. Viņš aizrāda uz labības lieltirgotāju apspriedēm, kurās tie ministru priekšā bažījās par cenu pārliecīgu *krišanos!* Ministrs viņus mierināja ar kroņa un citu banku kreditiem, kuri tiem palīdzēs «noturēt» cenas. Protams, — cenas nekrita, bet zibeņa ātrumā cēlās un cēlās, jo tirgotāji slēpa labību savās krātuvēs, mākslīgi celdami cenas līdz neredzētiem augstumiem.

«Tūlīt pēc kara pasludināšanas labības cenas tiešām stipri nokritās un vietām pat pavisam zemu, un — taisni šinī laikā mazturīgais ražotājs bija piespiests pārdot. Un tagad tam pašam trūkst labības, pat ar ko laukus apsēt,» saka b. Stučka.

Labību uzpirka lielām partijām — *spekulācijas* nolūkam — lieltirgotāji. Šī spekulācijas mehanisma raksturojumam b. Stučka pieved veselu rindu fakti un skaitļi, kā ar valsts bankas un attiecīgo ministru pabalstu čara valdība prot aizstāvēt ne ražotāja un patērētāja, bet *spekulantu* intereses. Valsts kontrolieris Haritonovs pat nekaunējās Valsts domē mierināt savu publiku, ziņodams, ka valdība devusi tiesību Valsts bankai pašos apmēros ņemt ķīlām preces, lai šādā ceļā apturētu cenu krišanu. Biržu ziņās tad arī drīz vien var lasīt ziņas: «Pārdevēji, redzēdami labvēlīgu virzienu cenu kursā, top atturīgāki un drīzāk tiecas labību iekļāt nekā to realizēt, ... gaidīdami tālāku celšanos.»

Rezultāti spidoši. Un b. Stučka sekoši raksturo pašreizējo situāciju: «Lielos centros guļ vagoni pienākušu preču, kuras nav kur izkraut, jo to pieņēmēji maksā labāk augsto sodu par gulēšanu, lai tikai šī prece neradītu pašiem konkurenci. Un pārtikas vielas guļ kaudzēm spīķeros un ledus pagrabos (saldētavā), drošas pret bojāšanos un pret lētu cenu, jo aizsargātas caur — banku kreditu un tehniskām glabāšanas ietaisēm, bet turpat blakus par naudu nevar dabūt pirkt cilvēkiem visvajadzīgāko pārtiku. Un, ja kādreiz sāk medīt pēc šīm precēm caur kratišanu kā pēc nelegalām lietām jeb caur sekvestriem kā preču līdzekļiem, tad par atbildi cenas vēl paceļas ...»

Tad nāk cenzuras izgriezums. Ezopa valodas vietā b. Stučka tur laikam bija lietojis pārāk skaidru latviešu valodu. Pēc baltā plankuma seko spilgts apraksts par «cenu jandāliņu» ogļu tirgū:

«Tas pats ar oglēm, to trūkst fabrikām, kas apstājas. Drīz apstāsies lielpilsētas tramvaji aiz ogļu trūkuma. Uz vietas guļ lēģeri ar oglēm, un to īpašnieki, gauzdamies par vagonu trūkumu, gaida sekvestru — lai varētu atsvabināties no agrāk noslēgto līgumu lētajām cenām.

Cenas ir jau pārāk augstas, bet tā vēl nav «beidzamā cena»... Pie mums visa ir diezgan, bet tomēr mēs to nevaram dabūt, un mums trūkst

pārtikas vielu blakus pildītiem spīkeriem, un mēs salstam aiz kurināmā trūkuma blakus bagātajiem mežiem. Kāda izeja no šī stāvokļa? Par to nākošo reizi.»

Tā b. Stučka maldijās. Viņam neizdevās nākošo reizi, t. i., «Darba» otrā numurā iztēlot *revolucionaro* «izeju no šī stāvokļa», — jo cenzura pasteidzās apturēt «Darbu» pie paša pirmā numura.

Izrādās, ka vēl pirms šī vienīgā numura izdošanas policija jau bija nomodā un vēriģi sekoja uz pēdām «Darba» iniciatoriem. Kā lasāms Pēterburgas Slepēnpolicijas nodaļas priekšnieka ziņojumā 1915. gada 18. aprīlī zem Nr. 10306¹ Policijas departamentam, pēdējam bija pienākušas ziņas no Maskavas ochrankas, ka «1915. gada janvarī no Maskavas taisījušies braukt uz Petrogradu divi Maskavas latviešu s.-d. organizācijas locekļi dēļ sarunām ar Priedkalnu un minēto *Stučku* sakarā ar Maskavā nodomāto s.-d. strādnieku avīzes izdošanu zem nosaukuma «Darbs». Tomēr minēto strādnieku brauciens uz Petrogradu netika realizēts.»

Laikraksts, kā zināms, neiznāca Maskavā, bet Rīgā. Protams, šī pārmaiņa bija saistīta ar lieku sarakstīšanos ar Rīgas biedriem, varbūt arī ar viena otra biedra ierašanos Stučkas dzīvoklī. Policija pēdējam sekoja uz katra soļa, un 9. jūlija naktī pie viņa notika atkal viena no daudzajām kratīšanām.

Par šo kratīšanu Petrogradas (jāatzīmē, ka aiz patriotisma Pēterburga pa starpām bija pārkristīta par Petrogradu) ochranka ziņo sekošo:

«Kratīšanas iemesli: Vidzemes gub. žandarmerijas pārvaldes 1915. g. 6. jūnija ziņas zem Nr. 2151 par Stučkas sūtījumu uz Rīgu, kurā atradās rokraksti, viņa sastādītas proklamācijas.

Kratīšanas rezultāti: vēstules, piezīmes, fotografijas un vizitkartīņas. Vai arestēts jeb ne: atstāts brīvībā.»²

Bez konfiscētā «Darba» latviešu strādniekiem 1915. gadā vēl izdevās izlaist savu kalendaru zem nosaukuma «Mūsu kalendars», kurā arī ir ievietots viens no b. Stučkas tekošiem rakstiem.³

Man neizdevās archīvā atrast šī retā izdevuma eksemplaru, bet par b. Stučkas raksta saturu var spriest pēc citata, kurš atrodams K. Jokuma rakstā par latviešu strēlniekiem⁴, kuru pievedam vārdiski. Runājot par ārpazīgo patriotisma uzviļņojumu, karam sākoties, Stučka saka:

«Ne kopējas nacionalisma intereses ņēma pārsvaru pār šķiru interesēm,

¹ Дело Департамента полиции, № 23, ч. 40. Центральный исторический архив, Москва.

² Дело Департамента полиции, VII, № 2, ч. 73, 1915 г. Центральный исторический архив, Москва.

³ *Paragrafs*, Nacionalisma uzvara. «Mūsu kalendars», 1915. g.

⁴ K. Jokums, Kā radās latvju strēlnieku bataljoni. «Latvju strēlnieku vēsture», I sēj., 1. daļa, 53. lpp.

bet apzinīgais proletariats izrādījās par vāju. Izrādījās par vāju divējādā ziņā: ir skaidri fiziskas varas, ir apziņas ziņā. Vēl birģeliskā ideoloģija ņēma pārsvaru pār skaidri proletarisko. Vārdi par buržuazijas iespaidu uz proletariatu izrādījās patiesāki, nekā to kāds varēja domāt. Tas opōrtunisms, kas Vācijas socialdemokratiju revizionisma uzvalkā pārplūdināja pēdējos gados, noveda pie tā, ka vācu socialdemokrati nedz pirmskara laikā paspēja pienācīgi uzstāties pret to, nedz nopietni mēģināja to aizkavēt, nedz, beidzot, uzdrošinājās liegt tam pat savu moralisko pabalstu, padevīgi balsojot prasītos kreditus... Bet lai arī kāds būtu iznākums, to mācību proletariāta apziņa iz šiem notikumiem iznesīs, ka lielākās briesmas viņam vēl joprojām draud no buržuazijas iespaيدا uz viņa gara pasauli. Viens un patlaban draudošākais no šiem iespaيدiem ir nacionalisms, kādā nokrāsā tas arī neparādītos.»

Sis b. Stučkas brīdinājums nav zaudējis savu asumu arī šodien. Lai atgādināmiem Ruras apgabala atsvabināšanu Vācijā no okupācijas 2 gadus atpakaļ: kad zem starptautiskas komisijas vadības Ruras apgabalā tapa izvests plebiscits, pēc kura vietējiem iedzīvotājiem bija dota iespēja balsot par savu turpmāko iekārtu, nospiedošais balsu vairākums izteicās par labu *hitleriskajai* Vācijai! Tiesa gan, ka tur bija spēlējuši lomu draudi un citāda mākslīga iespaidošana, bet fakts ir nenoliedzams, ka tūkstoši un tūkstoši strādnieku balsoja aiz *patriotisma* — kauču ar demagoģijas palīdzību audzināta *patriotisma* — par piederību pie hitleriskās Vācijas. Man personīgā sarunā viens no vācu komunistiskās partijas CK locekļiem vaļsirdīgi atzinās, ka partijas vadība bija pārāk zemu novērtējusi *patriotiskā* elementa iespaidu uz vācu proletariatu. *Nav jāaizmirst, ka gadiem ilgstošā ulmaniskā demagoģija ir nešaubāmi arī ne mazā mērā saindējusi ar patriotisma nezaļēm baltās Latvijas darba tautu. To zināmā brīdī nedrīkstam piemirst!*

3. ZEM SLEPENPOLICIJAS GĀDIGĀS UZRAUDZĪBAS

Legalā latviešu strādnieku prese uz laiku apstājās. Iznāk tikai Centralās Komitejas «Ziņotājs» un nelegalā tipografijā drukātais CK izdevums «Biedrs». Pēdējais vēl līdz 1915. gada jūlijam noturas 4000 eksemplaru lielā tiražā, bet jau oktobrī nokrīt līdz 1000 eksemplariem, un decembra numurs iznāk tikai 700 eksemplaros. 1916. g. martā eksemplaru skaits sasniedz 900 un aprīlī — 1000. Pēdējam numuram pievienots 1. Maija uzsaukums, bet ar šo pašu numuru avīze izbeidz savu mūžu. Tanī pašā mēnesī apstājas arī «Ziņotājs». Kara izkopts nopļauj arī šos pēdējos latvju proletariskās preses asniņus... Apklust arī uz laiku b. Stučkas ražīgā spalva.

Pirms pārejam uz nākošo — 1916. gadu, mums dažiem vārdiem jāmin

b. Stučkas darbība Petrogradas latviešu strādnieku izglītības biedrībā «Kultura».

Par cik necik plašu darbību šīnī biedrībā nevarēja būt runas, tālab ka b. Stučkam policija vārda pilnā ziņā sekoja pa pēdām. Viņš tikai spēja norādīt virzienu biedrības darbībai, un šis viņa virziens bija mums ļabi pazīstamais princips — izmantot partijas mērķiem katru legālo iespējamību. Pats viņš biedrībā paguva uzstāties tikai pāris reizi.

Biedrība nodibinājās 1915. gada rudenī. Viņas biedru sastāvs rekrutējās pa lielākai daļai iz bēgļiem — strādniekiem un tādā ziņā lielā mērā līdzinājās Maskavā dibinātajam Kulturas birojam, kurā arī mēs, vietējie latviešu socialdemokrāti, centāmies vest kulturas darbu marksistiskā garā.

Biedrības «Kultura» pirmā sapulce notika — kā J. Heils ziņo savās atcerēs¹ — 1915. g. 11. oktobrī Petrogradas Latviešu biedrības telpās. Biedrībai «Kultura» patstāvīgu telpu vēl nebija. Sapulcē ieradās ap 50 dalībnieku, un tur tika nosprausta biedrības turpmākā darbība un izvēlēta pirmā valde. Valdē iegāja: P. Stučka, F. Vesmanis, M. Cinis, A. Kuršinskis u. c.

Heils stāsta arī par pirmo biedru vakaru, kurā F. Vesmanis uzstājās ar plašu referātu par K. Marksa vērtības teoriju, kuru viņš sistematiski ņemās apgāzt, — ne visai cienīgs uzdevums priekš cilvēka, kurš saucās par marksistu un kuram bija sava marksistiskā pagātne — kā partijas kasierim un vienam no ārzemju «Socialdemokrata» dibinātājiem. Tanī vakarā Vesmanis nolasīja tikai pusi no sava referāta, un pēc dažām nedēļām vajadzēja notikt referāta turpinājumam.

Marksa teorijas «apgāzējam» ne visai ļabi veicies. Debatēs ņēmuši daļību vairāki runātāji, kuri visi uzstājušies pret referentu. Kā pēdējais uzstājies b. Stučka, kurš galīgi apgāzis referātā izteiktās domas un pierādījis viņu pilnīgu aplamību.

Pēc šāda rezultāta Vesmanis atteicies no referāta turpinājuma.

Pāris nedēļas vēlāk es izrāvos no sava zobu lietuvēna un ieradās Petrogradā, lai biedrībā «Kultura» nolasītu par Raini referātu, uz kuru mani bija uzaicinājis b. Stučka. Priekš tam biju uzstājies ar referātu Maskavā, lielajā Pclitehniskā muzeja auditorijā, kur mums izdevās sarīkot pārpildītā zālē ļoti skaisti Raiņa vakaru ar dziesmām un deklamācijām.

Arī Petrogradas vakars bija ļaši apmeklēts un, cik atceros, norisinājās ļoti sirsniģā, sajūsmas pilnā atmosferā...

Gada beigās b. Stučka grūti saslima ar plaušu karsoni. Pa pašu slimības laiku pie viņa atkal notika nopietna kratīšana. Pēc Policijas departamenta ziņām² naktī uz 8. janvari 1916. g. šī kratīšana izdarīta uz Petrogradas

¹ J. Heils, Latvju kulturizglītības darbs Ļeņingradas apgabalā. Sk. «Desmit gadi», ККР СК Зiemeļrietumu biroja Nacionalo mazākumu sektora izdevums, 41. lpp.

² Дело Департамента полиции, VII, № 2, ч. 73, 1916 г. Центральный исторический архив, Москва.

ocirankas pavēli. Attiecīgajā dokumentā zem jautājuma par kratīšanas iemesliem ir teikts: «Piederība pie vietējās KSDS partijas organizācijas. Stučka ir arestējams.» Kratīšanas rezultāti: «Piezīmju grāmatiņa un vēstules.»

Uz jautājumu: vai ir arestēts? — ir atbilde: «Ievērojot slimīgo stāvokli, atstāts brīvībā.» Tālākos materialos vēl atrodam papildu ziņas, pēc kurām redzams kratīšanas iemesla sakars ar Stučkas darbību biedrībā «Kultura».

Petrogradas slepenpolīcijas nodaļas priekšnieks izsakās savā ziņojumā Policijas departamentam 1916. g. 18. aprīlī zem Nr. 10306¹ sīkāk par 8. janvāra kratīšanas iemesliem:

«1) Slepenās aģentūras ziņas par Stučkas piederību pie vietējās KSDSP organizācijas;

2) Vidzemes guberņas žandarmerijas pārvaldes aģentūras ziņas par to, ka P. Stučka ir — kopā ar Priedkalnu — biedrības «Kultura» dibinātājs un ka biedrības mērķis ir Latvijas Socialdemokratijas atjaunošana, latviešu provincālo organizāciju apvienošana un viņu darbības vadība;

3) Ziņas par to, ka no Maskavas sagaida iebraucam pie P. Stučkas divus Maskavas LSD organizācijas biedrus sakarā ar strādnieku avīzes «Darbs» izdošanu.

4) Agrākās ziņas par P. Stučku no 1907. gada.»

Tais pašas Policijas departamenta aktis mēs arī lasām, ka izglītības biedrības «Kultura» dibinātāji bija «bijušais Valsts domes loceklis Dr. Priedkalns un žurnālists Stučka», kā arī to, ka līdz 1916. gada februarim kā valdes locekļi bija «juridisko zinātņu kandidāts zvēr. adv. P. Stučka, 49 gadus vecs, zvēr. adv. palīgs F. K. Vesmanis u. c.»

Tuvākas ziņas par b. Stučkas saslimšanu, kā arī par kratīšanu dabūju tikai janvāra beigās caur Doru Stučku², kura man raksta:

«Mīļo Paulī! Atvainojiet, ka tikai tagad Jums atbildu, jo patlaban tikai esmu atkal ietikusī slīdēs: mums, sākot no jaunā gada, gāja pavisam rai-bi: vispirms Pēteris nopietni saslima un 2. janvarī likās gultā; izrādās, ka viņš saķēris plaušu iekaisumu labajos sānos, vēlāk pārgāja iekaisums uz kreiso sānu, pie tam briesmīgi mocošs kāss ar nejauki «клеякую мокроту». Bez tam mūs 8. janvarī apciemoja viesi, kas par varu aicināja viņu sev lī-dzi un tikai pēc garām sarunām atstāja viņu mājās līdz izveseļošanai. Uz-traukums un gaidas bija ne mazas; bet pārgāja 1 un 2, un vairāk dienu — un viesi vairs nerādījās; dzīvojam tādā pašā nezināšanā līdz šai dienai. Var-būt viss tas pāries bez sekām, varbūt arī būs jāaizbrauc no šejienes...

Ar Vesm[ani] es tikos, viņš teica, ka Degl[avs] nosolījies Jums tūlīt izsū-tīt Jūsu rakstiņu. Jūsu raksts par Raini atrodas drošās rokās, es Jums viņu

¹ Дело Департамента полиции, № 23. ч. 40. Центральный исторический архив, Москва.

² D. Stučkas atklāta vēstule 1916. g. 31. janvarī.

vēlāk piesūtišu, jo nepaguvu to līdz galam izlasīt. — Pēteris tikai šodien otro reizi izgāja uz ielas pastaigāt, sajūt vēl diezgan lielu nogurumu pēc slimošanas; ārsts ļoti ieteica kā «Nachkur» braukt uz kādu Somijas sanatoriju, bet tas aiz dažādiem iemesliem nav iespējams. — Nu... (utt.).

Dora.»

Biedrības «Kultura» darbs pēc aprakstītiem notikumiem aprāvās diezgan pēkšņi. Par b. Stučkas literāro darbību arī tuvākos mēnešos nav sīkāku ziņu.

Jaumajā vēstures posmā P. Stučka ieiet 52 gadu vecumā, no kuriem pusi viņš bija atdevis sabiedriskai cīņai. Viņa nostaiģātā ceļa gabalu mēs pēc iespējas esam apgaismojuši, un, domāju, lasītājam būs diezgan pilnīgs pārskats par šī gara un darba milzeņa pusmūža darbu.

Es saku «pusmūža» darbu, kauču, matemātiski ņemot, izklausās savādi, ja 52 gadu dzīvi pielīdzina vēlākiem 15 gadiem. Tomēr, vēsturiski apskatot, pēdējos 15 gadus pēc viņu satura bagātības un vērtības var droši pielīdzināt pusmūžam.

Noslēdzot savu darba pirmo daļu, mēs negribam nogurdināt lasītāju ar sausu faktu atkārtojumu, bet nobeigsim to ar īsu raksturojumu, kādu mūsu draugam dod cilvēks, kas viņu vistuvāk pazina un kas, neraugoties uz savu personīgo tuvību, ir spējīgs par viņu dot *objektīvu* spriedumu, *Dora Stučka*.

««Neviens nav liels sava kambarsulaiņa priekšā,» — skan sakāmvārds. Man gribētos», saka Dora Stučka, «šo sakāmvārdu pārfrazēt ar «neviens nav liels savas sievas priekšā», kurai ikdienas dzīvē nevar būt apslēptas vīra rakstura sīkās īpatnības, viņa mazās cilvēciskās vājības, un, ja sieva, kas ir 35 gadus nodzīvojuši ar savu vīru, var teikt par viņu: tas bija cēls, monolīts raksturs, kam nepiemita nekas sīks, mazsīks, zemīks, kam bija sveši skaudība, lišķība, lišana, karjerisms, — tad tā ir laba liecība.

Viņa rakstura pamatīpašības? — Reiz iegūta stingra, nelokāma pārliecība, reti nenogurstoša, neizsmeļama darba spēja, ciešais, milzīgais gribas spēks, dziļa cienība pret cilvēka personību, pret «mazāko brāli», godīga, krietna, atklāta, karsta sirds, dedzīgs cīnītāja gars, dzīvespriecīga noskaņotība, dvēseles kautrība, kaunība, dziļa sevī noslēgtība, vienkāršība.

Pie marksistiski revolucionārā pasaules uzskata viņš nāca samērā vēlu, kā vispār mūsu pirmo revolucionāru vecā paaudze, savu politisko nobriedumu, nogatavību viņš ieguva ne zaļojošas jaunības gados (kā vēlākā jaunā paaudze, kura politiski attīstījās jau skolnieku slepenos pulciņos), bet 28—30 gadu vecumā, bet toties «всерьез и надолго», — jeb, pareizāk — «всерьез и навсегда». Garš un sāpīgs bija viņa ideālu, viņa dzīves mērķu un dzīves satura meklēšanas ērkšķainais ceļš.»¹

¹ Iz *D. Stučkas* personīgām piezīmēm.

No šī raksturojuma es personīgi nevaru atņemt neviena vārda. Viņš ir absolūti pareizs. Manā gandrīz 40 gadu ilgā draudzībā ar b. Stučku es viņu taisni pazinu tādu, kādu to raksturo Dora Stučka. Bet šie dotais raksturojums nav vienīgi personīgu simpatiju izverdums: tas pamatojas uz neskaitāmiem faktiem, par to liecina visi šini darba uzskaitītie piemēri iz viņa attiecībām pret biedriem un draugiem, pret viņa sabiedriskiem un politiskiem pienākumiem, pret viņa vēsturiskajiem cīņas uzdevumiem.

Biedrs Stučka ir nostaigājis garu, ērkšķainu *meklēšanas* ceļu. Viņš bija viens no nedaudziem, kas gāja šo ceļu *patstāvīgi*, kas elkoņiem izsitās cauri caur sarežģītākām dzīves grūtībām, dažu labu reizi i paklupdams, izdarīdams vienu otru kļūdu, bet vienmēr mācīdamies no šīm kļūdām, viņas labodams un citus brīdinādams no līdzīgu kļūdu atkārtotāšanas.

Pārbaudīdams katru savu politisko soli ar revolucionārā marksisma mērķu, piesaivinādams Ļeņina ģenialo stratēģiju un taktiku, viņš ar augsti paceltu galvu un dziļu pārliecību gāja pretī neizbēgamajai izšķirošai sadursmei starp kapitalu un darbu, kuras pirmais cēliens vairs nebija aiz kalniem.

P. Stučka nepiederēja pie tiem cilvēkiem, kas viegli lāvās aizrauties un padoties acumirkļa iespaidiem. Viņš nesa savus sabiedriskos un politiskos pienākumus ar dziļu atbildības sajūtu. Tālab viņš nemīlēja svaidoties viegliem apgalvojumiem, un kura katra politiskā frazeoloģija viņam bija rūbīga. Stučka nopietni strādāja pie jautājumiem, ar kuriem viņš uzstājās atklātībā, un, ja aplūkojam viņa neskaitāmos rakstus, mēs redzam, ka viņš ar retu meistarību prot savienot teoriju ar praksi.

Šo viņa īpašību ļoti pareizi uzsver viņa ilggadējais līdzstrādnieks K. Gailis savā piemiņas rakstā b. Stučkas nāves dienai.¹ «Viņa pirmā uzstāšanās, kuru man nācās dzirdēt,» saka K. Gailis, «man uzkrīta caur viņa arvien stingri principālo un no partijas viedokļa dziļi pārdomāto katra jautājuma nostādni: katru, tiklab teoretisko, kā arī praktisko jautājumu viņš vispirms un galvenā kārtā apsvēra, izejot no tā, cik derīgs vai cik kaitīgs viņš var būt partijas interesēm un viņas galamērķiem. Īstenībā priekš viņa neeksistēja *tikai* teoretiski vai *tikai* praktiski jautājumi. Katru teoretisko jautājumu viņš arvien uzstādīja kā jautājumu, kurš turpat uz vietas prasa pēc praktiska atrisinājuma, un katru praktisko jautājumu viņš vispirms aplūkoja no viņa principālās pareizības viedokļa.»

«Kā Stučka strādāja? Kā viņš varēja veikt savus «devīņus amatus»? jautā Dora Stučka tālāk savās piezīmēs. «Šim darba entuziastam un fanatikim piemita reta, neizsikstoša enerģija un darba spēja; jo vairāk viņš strādāja, jo labāk viņš jutās. Viņa darba diena no gada gadā beidzās plkst. 2—3 naktī; un, kad viņš bija pabeidzis sekmīgi kādu lielāku darbu, —

¹ K. Гайлис, Вожьд и товарищ. «Советская юстиция», 1932. г., Nr. 9.

viņa pašsajūta bija tik ārkārtīgi laba, ka viņš mēdza — ar dejojoša lāča nepārspējamo graciju — imitēt primabalerinas Galeckas dejas, pie tam jautri trallinādams un ar pirkstiem kastanētēm līdzīgi pietrinkšķinot takti.»

«Tā saucamie «deviņi amati» nav jāsaprot burtiski,» piebilst Dora Stučka, «bet seši amati tiešām gūlās uz viņa pleciem līdz pat pēdējam laikam, un darbu viņš šajos sešos posteņos veica, tikai atsakoties no atpūtas, no draudzīgas satiksmes ar biedriem, atsakoties no visiem un jebkādiem mākslas baudījumiem, neapmeklējot nedz teatrus, nedz mākslas izstādes, nedz koncertus, kauču pats viņš bija ļoti muzikāls un ārkārtīgi mīlēja muziku; pat daiļliteratūrai viņam gandrīz nebija iespējams sekot, — ar to viņš varēja iepazīties pa atvaļinājuma laiku jeb slimības brīžos.

Viņa gados, taisnību sakot, būtu pieticis ar viņa darbu Republikas Virstiesas priekšsēdētāja un tieslietu tautas komisāra vietnieka lomās. Bet nu vēl nāk klāt pie šiem 2 amatiem viņa darbība Kominternē — kā Starptautiskās kontroles komisijas priekšsēdētājs, Komunistiskā Akadēmija — kā Tieslietu sekcijas priekšsēdētājs, tālāk kā rektors Padomju Tieslietu institūtā, tad Kominternes Latvijas sekcijas vadītājs un — galu galā — viņa zinātniskā darbība sabiedriskā un juridiskā laukā.»

Par šeit minēto b. Stučkas daudzpusīgo darbību būs runa mūsu darba otrā daļā.

Kādā asā kontrastā ar šo b. Stučkas bagāto, daudzpusīgo, spīdošo darbības gleznu atradās viņa personīgā dzīve! Šī personificētā vienkāršība, kura nezinātajam varētu pat likties kā skopulība! Paklausīsimies arī šeit Doras Stučkas nostāstu.

«Savās ikdienišķās dzīves parašās,» stāsta Dora, «zīmējoties uz ēdienu, apģērbiem, apaviem utt., P. Stučka bija ārkārtīgi konservatīvs; nekad viņu nevarēja piedabūt izmēģināt ēdienus, kurus viņš nepazina no bērnības (ko māmiņa nebija vārijusi); no tam viņam bija stipri jācieš Kaukaza sanatorijās ar viņu eksotiskiem sakņu un dārzeņu augļiem. — Kad viņam vajadzēja šūt jaunu uzvalku vai pirkt jaunus zābakus, — tā bija vesela traģēdija priekš viņa. Jo vecāks un nonēsātāks bija viņa uzvalks, jo vairāk viņš tam bija pieķēries, tanī «iedzīvojies», un vajadzēja pielikt daudz pūļu, lai viņu ekspropriētu no iemīļotiem apģērba piederumiem. Tā viņam sevišķi pie sirds bija pieaudzis kāds nanķina «velnādas» kokvilnas uzvalks, ko viņam Endrups 1919. gadā bija atvedis no Latgales. No svārciņiem viņš nešķīrās līdz mūža beigām, kad tie pastāvēja gandrīz no ielāpiem vien, pat visos ārzemes ceļojumos viņš tos ņēma līdzī kā «naktsjaku».

Līdzīgi gāja ar O. Kārklīņa dāvēto jermolku un Endrupa dāvētām tupeļēm, kuras viņš nēsāja 10 gadus un no kurām viņam 1929. gadā Kislovodskā nācās šķirties ar bēdīgu sirdi, kad kurpnieks kategoriski liedzās viņas vēl tālāk lāpīt.»

Vai tā nebija skopulība, — gribētu varbūt viens otrs jautāt. — Nē,

biedri, šāda īpašība b. Stučkam bija absolūti sveša. Es pārāk spilgti atceros no jaunības dienām, kad Stučka strādāja Rīgā kā advokats un kā «Dienas Lapas» redaktors. Tik devīgu un palīdzīgu roku pret biedriem, draugiem, tādu viesmīlību gan reti varēja sastapt. Šo viņa sirsnību un izpalīdzību viens otrs no mūsu jaunās paaudzes pat neskaisti izmantoja. Un šādi «ekspropriatori» viņam gadījās nereti pat arī vēlākos laikos Pēterburgā, kad viņa materialie apstākļi nebūt nebija apskaužami.

Dora Stučka pareizi raksturo šo P. Stučkas īpašību kā zināma veida «konservatīvismu». Paradums un mīļas atmiņas viņu saistīja i pie cilvēkiem, i pie priekšmetiem.

«Ārkārtīgi konservatīvs,» tā turpina Dora Stučka, «viņš arī bija savā jūtu dzīvē, savā iekšējā intimā pasaulē — draudzībā, mīlā; — viņš piederēja pie tagadējos laikos reti sastopamās, lai neteiktu — izmirušās vai iznirstošās cilvēku sugas, kurus Turgeņevs apzīmē par vienmīļiem, t. i., individiem, kuri visu savu bagātīgo jūtu krājumu spēj aizdāvēt tikai *vienreiz mūžā, vienam* individam.

Cik sāpīgi viņam bija šķirties no veciem draugiem, no kuriem viņu šķīra Oktobra revolūcijā izbīdījušās pasaules uzskatu pretišķības!»

Ar to nobeidzas Doras Stučkas personīgās piezīmes. Pēdējā fraze tikai jāpapildina vārdiem: bet cik sirsnīgi viņš pieķērās tiem saviem draugiem un cīņas biedriem, kuri palika uzticīgi kopējai lietai! Kā viņš mīlēja nelaiķi Roziņu-Āzi, nelaiķi Jansonu-Braunu, kuru viņš saukāja par savu vecāko dēlu! Un arī es, šo rindiņu rakstītājs, nemūžam neaizmirsīšu tos siltos brīžus, kurus es kopā pavadīju ar b. Stučku, tos siltos rokas spiedienus un draudzīgos apskāvienus, uz kuriem bija spējīgs šis reti sirsnīgais, mīļais, jūtu bagātais, *lielais* cilvēks.

The first part of the paper is devoted to a discussion of the general theory of the
 subject. It is shown that the theory is based on the principle of least action,
 and that the equations of motion can be derived from this principle. The
 second part of the paper is devoted to a discussion of the special theory of
 relativity. It is shown that the special theory of relativity is a special case
 of the general theory of relativity, and that the equations of motion can be
 derived from the principle of least action. The third part of the paper is
 devoted to a discussion of the general theory of relativity. It is shown that
 the general theory of relativity is a special case of the general theory of
 relativity, and that the equations of motion can be derived from the principle
 of least action. The fourth part of the paper is devoted to a discussion of
 the special theory of relativity. It is shown that the special theory of
 relativity is a special case of the general theory of relativity, and that the
 equations of motion can be derived from the principle of least action. The
 fifth part of the paper is devoted to a discussion of the general theory of
 relativity. It is shown that the general theory of relativity is a special case
 of the general theory of relativity, and that the equations of motion can be
 derived from the principle of least action.

The author wishes to express his appreciation to the National Science
 Foundation for the support of this work.

PRIEKSVARDS

OTRĀ DAĻA

(1917.—1932.)

OTRĀ DAĻA

(1917—1935)

PRIEKŠVārds

Mūsu monografijas otrā daļa aptver laikmetu no 1917. gada Februāra revolūcijas līdz P. Stučkas dzīves galam. Šīs daļas saturs manāmi atšķiras no pirmās daļas gan materiala sadalījuma, gan vispārējās formas ziņā. Priekš tā ir dažādi iemesli.

Vispirms mums nācās ievērot Padomju Savienībā dzīvojošās latvju proletariāta jaunās audzes intereses, kura visai vāji pārzina šīs proletariāta cīņas agrākos posmus un vēl vājāk šīs cīņas vēsturiskās saknes. Arī b. Stučkas persona viņai ir pazīstama galvenā kārtā no viņa darbības plašā Vis-savienības apjomā, ietverot arī neilgo Padomju Latvijas posmu.

Mēs turējam tālab par vajadzīgu pirmajā daļā un it sevišķi pirmajās nodaļās plašāk attēlot vēsturiskos faktus un sabiedrisko apkārtni, kādos Stučka auga un veidojās, līdz kamēr viņš izauga par tādu cīņas un gara milzeni, kādu viņu pazīst starptautiskais revolucionarais proletariāts. Saskaņojot šo vēsturiski sabiedrisko apkārtni ar b. Stučkas dzīvi un darbību, mums nācās stingri ieturēt chronoloģisko kārtību, soli pa solim sekojot viņa biografijas krāsu bagātajam ritumam.

Otrs moments ir tas, ka materiāli, kuri attiecas uz Stučkas dzīvi un darbību carisma laikmetā, gandrīz gluži nepieejami plašām lasītāju masām. Viņu lielum lielā daļa slēpjas pa izkaisītiem arhīviem un bibliotekām jeb ir uzkrājušies nedaudzu biedru atmiņā vai uzglabātās vēstulēs, kuras līdz šim nebija nākušas dienas gaismā.

Turpretī pēc 1917. gada Stučkas dzīve norisinājās visu acu priekšā un ir atradusi spilgtu izteiksmi viņa neskaitāmos legalī drukātos rakstos un tālab ir pieejama visplašākām masām, — izņemot atsevišķus dokumentus, kuru publicēšanai vēl nav pienācis laiks. Šī Stučkas darbība bija stipri koncentrēta ap zināmām specialām socialistiskās kultūras nozarēm, kura katra par sevi prasa nopietnu analīzi un kurām viņš ir veltījis atsevišķus plašus zinātniskus apcerējumus.

Šis apstāklis mūs spieda šīnī monografijas daļā ne tik daudz turēties pie kalendara kā pie tematiska vielas sakārtojuma.

Turu par savu pienākumu šeit atzīmēt, ka arī šīs monografijas otro daļu es nebūtu spējis veikt bez Hermana-Ausekļa nopietnā, ar īsta lietpratēja roku izvestā priekšdarba, bez viņa sastādītās plašās kartotekas, kuras lielum lielā daļa (pāri par 2000 kartiņām) taisni attiecas uz Stučkas pēdējiem 15 dzīves gadiem.

Priekš sava kartografiskā darba Hermanis ir izmantojis galvenā kārtā Marksa—Engelsa—Leņina Instituta, kā arī Komunistiskās Akadēmijas arhīvus ar šo abu iestāžu vadītāju — V. Adoratska un M. Saveljeva laipnu atļauju.

Kā priekš pirmās, tā arī priekš otrās daļas man ir devuši vērtīgas atmiņas vairāki biedri, ar kuriem Stučka ilgāku vai īsāku laiku bija saistīts savā darbā, — kā Višņaks, Gailis, Tomaševičs, Ūdris u. c. — Vislielāko un sirsnīgāko līdzdalību manā darbā ir ņēmusi Stučkas dzīves biedrene Dora, caur kuras draudzīgo un uzmanīgo pārbaudi ir izgājušas visas no manis sastādītās lappuses.

Visiem šiem mīļiem biedriem, kas ar savu līdzdalību ir veicinājuši manu atbildības pilno darbu, izsaku savu vissirsnīgāko biedrisko pateicību.

Autors

Pirmā nodaļa

STARP FEBRUARI UN OKTOBRI

1. 1917. GADA FEBRUARA REVOLUCIJA

Trīs gadus ilgstošais imperialistiskais karš bija novedis carisko Krieviju līdz bezdibēna malai. Viņš visā kailumā atsedza buržuaziski feodalā režīma liķa puvumiem pārklāto miesu. Pilsoniski demokratiskā 1905. gada revolūcija bija apstājusies pusceļā, apcirdama feodalās sabiedrības saknes, kurām tā stiepās viduslaiku dumbros, bet atstājusi nencirstu pašu galvu — kronēto despotu, kurš pirmais nesa atbildību par neaprakstāmajām inokām un ciešanām, zem kurām stenēja nelaimīgā Krievija.

Nemiens plašajās tautas masās lauzās uz āru jo dienas jo draudošākā veidā. Vēl 1916. gada rudenī, neraugoties uz bezgalīgiem arestiem, kuriem, starp citu, bija kritusi par upuri gandrīz visa Petrogradas partijas komiteja, sacēlās streiku vilnis, kādu galvaspilsēta kopš 1914. gada nebija piedzīvojusi. Bet šeit vēl pievienojās jauna, nopietna parādība: visi šie streiki, kuri drīz vien pieņēma ģeneralstreika apmērus un kuri norisinājās zem *lielinieku partijas* politiskajiem lozungiem, ierāva savās rindās arvien plašākas un plašākas zaldātu un matrožu masas, pārsviezdamies arī uz Maskavu un citiem lielākiem rūpniecības centriem. Lielinieku partija bija dzīva, kauču Policijas departamenta priekšnieks 1916. gada 30. oktobrī iekšlietu ministram ziņoja par viņas galīgo likvidāciju. «Nost ar karu!» Šis lozungs stāvēja visu lozungu centrā.

Cariskā patvaldība atradās katastrofas priekšā. Karu turpināt viņai vairs nebija spēka. Tālab cara aģenti sāka vest slepenas sarunas ar Austrijas ārlietu ministru grafu Čerņinu par separata miera līgumu.

Buržuazijai drīz nokļuva ausis ziņas par sāktām sarunām. Viņa lēca vai no ādas laukā. Viņas sašutumam pievienojās sabiedroto priekšstāvji. Pēdējie kopā ar buržuazijas virsotni izperināja jauna savvēresta projektu — pilsgalma apvērsuma veidā.

«Divi savvēresti bija nobrieduši,» tā lasām slavenajā izdevumā «Pil-

soņu kara vēsture», «abi ar nolūku aizsteigties priekšā revolūcijai; viņu dalībnieki steidzās izvest savus plānus bez masu līdzdalības un steigšus, kamēr vēl tauta nav atjēgusies par visas šīs politikas nozīmi. Bet revolūcija aizsteidzās priekšā gan patvaldības triecienam, gan pilsgalma apvērsumam: kamēr buržuāzija un patvaldība savā starpā plūcās, uz ielas viņiem plūda pretī strādnieki un zemnieki, kuri buržuāziju un carismu vienādā mērā ienīda.»¹

1917. gada janvāra dienās 1905. gada asiņainā 9. janvāra piemiņai Petrogradā, Maskavā, Rīgā un citos centros strādnieki plūda uz ielām ar sarkaniem karogiem. Pilsētu strādnieku pretkara protesti atrada dzīvu atbalsi uz laukiem.

Streiku vilnis vairs nemitējās un februāra otrā pusē sasniedza Petrogradā visaugstāko līmeni. 24. februārī streikoja ap 200 000 strādnieku. Ielu demonstrācijās atskanēja saucieni: «Nost ar karu!» «Maizi!» — «Nost ar caru!» Policija bija bezspēcīga izkļiedēt demonstrantus. Zaldātu uzticībai pati valdība vairs neticēja. 25. februārī streiku vilnis saslējās vēl augstāk. Nedz plašie «musinātāju» aresti, nedz cara izdotā pavēle ar varu piespīst strādniekus 26. februārī atgriezties pie darba, nespēja kustību apturēt. Nelīdzēja arī tiešs bruņots uzbrukums demonstrantiem, kuri pa Ņevas prospektu virzījās pret pašu pilsētas centru. Kauču strādnieki deva enerģisku pretsparu, tomēr ap 40 strādnieku liķu un apmēram tikpat daudz ievainotu palika guļot uz ielas, neskaitot tos, kurus paši demonstranti aiznesa sev līdz.

Pilsoņu karš bija sācies, un kara pirmā diena nobeidzās ar carisma uzvaru. Bet šim uzvaras gavilēm drīz pienāca gals. Ziņas par asiņaino uzbrukumu mierīgai demonstrācijai zibeņa ātrumā izplatījās pa visām fabrikām. Viborgas rajona partijas komiteja, kura pēc Petrogradas komitejas aresta revolucionāro vadību bija saņēmusi savās rokās, pieņēma lēmumu — atraisīt bruņotu cīņu, sagrābt ieroču noliktavas, atbruņot gorodovojus un vest enerģisku aģitāciju zaldātu starpā. Brāļošanās starp strādniekiem un zaldātiem pieņēma plašus apmērus.

«Pelēkos šineļos» tērpto zemnieku skaits, kas pieslējās revolūcijai, pēc Valsts domes pagaidu komitejas Kara komisijas ziņām², no 26. februāra līdz 1. martam bija pieaudzis no 600 līdz 170 000 cilvēku. Šis fakts izšķīra carisma likteni.

Petrograda 27. februārī pārgāja strādnieku un šineļos tērpto zemnieku rokās, un tās pašas dienas vakarā vietējā Strādnieku un zaldātu deputātu padome notuēja savu pirmo apspriedi.

No frontes uz cara pavēli sūtītais ešelons dēļ dumpja apspiešanas vairs

¹ Два заговора. «История гражданской войны», 1935. г., 58. lpp.

² Turpat, 73. lpp.

nesasniedza savu mērķi. Ešelons pārgāja tautas pusē, un viņa komandierim Ivanovam tikko izdevās glābt paša ādu. Nikolaja II dzelzceļa vilciens, ar kuru tas steidzās uz savu bijušo rezidenci, tika pusceļā apturēts, un Nikolajam bija jāiegriežas Pleskavā, kur viņš saņēma ziņu par revolūcijas uzvaru. Nekāda pretošanās viņam vairs nelīdzēja, un viņš bija piespiests atteikties no troņa. Atdzīvināt mirstošo Romanovu dinastiju vairs neizdevās. Nelīdzēja arī komedija ar mēģinājumu uztipt kroni Nikolaja brālim Michailam.

Tāda bija īsos vārdos Februāra revolūcijas vispārējā aina.

Kāda bija *b. Stučkas* loma šinī notikumū virpulī? Pietiekoši siku ziņu par šo viņa darbības sprīdi mums trūkst. Tomēr tik daudz mēs zinām, ka viņš ar visu savu būtību bija ierauts masu kustībā kā īsts lielnieks. Viņu rāva uz visām pusēm.

Vispirms viņš ņēma rosīgu dalību vietējās latviešu strādnieku organizācijās, kurām piekrita nopietna loma revolucionārās kustības attīstībā. Kā zināms, Petrogradā sakarā ar Rīgas fabriku evakuāciju bija ieplūdis prāvs skaits revolucionāru strādnieku, starp viņiem vairāki aktīvi LSD biedri, kuri saziņā ar lielnieku partijas Petrogradas komiteju bija nodibinājuši Petrogradas organizācijas latviešu rajonu «Prometeju».

«Prometeja» rajona biedri atradās demonstrācijas pirmajās rindās, kuru sarīkoja Viborgas rajona strādnieki 23. februārī. Tas pats atkārtojās 25. februārī, kad streiku kustība pārgāja ģeneralstreikā. 26. februāra aresti ķēra arī «Prometeja» biedrus, kurus atsvabināja tikai nākošo dienu uzvara.

1. martā sanāk, kā lasām Mākoņa atcerēs¹, latvju biedru masu sapulce, kura pieņem sekošo rezolūciju: «Izturoties nogaidoši pret tagadējo Pagaidu valdību, mums jācenšas ar pašas organizācijas palīdzību, izlietojot visus varbūtējos līdzekļus, saņemt masu kustību savās rokās, vedot masas cīņā zem saviem vispārējiem lozungiem, pirmajā vietā nostādot prasību: «Nost ar tagadējo imperialistisko karu.»»

Tanī pašā vakarā notiek vēl otra, plašāka sapulce, kas «pieņem noteikti lielniecisku rezolūciju, kurā uzstāda par uzdevumu sagrābt valsts varu strādnieku rokās, attīstīt aģitāciju par muižnieku zemes konfiskāciju un 8 stundu darba dienu».

«Pēc divām dienām,» turpina Mākons, «jau bija noorganizēta diezgan prāva milicijas grupa no latvju partijas biedriem. Visi izvēlētie priekšstāvji tūlīt uzņēma sakarus ar attiecīgām iestādēm. 2. martā P[etrogradas] k[omiteja] notur savu pirmo legālo sēdi Darba biržas telpās... un tiek uzņemti sakari ar visiem Petrogradas rajoniem. Jau 1. martā bija notikusi iniciatoru grupas sēde, kura stājās pie PK darbības atjaunošanas. Šajā inicia-

¹ *Mākons*, Latvju lielnieku organizācijas darbība 1917.—1919. gados Petrogradā. «Desmit gadi», Ļeņingradā, 1927. g.

toru grupā iegāja arī mūsu nenogurstošais biedrs Stučka. 3. martā pilnā biedru sapulcē tiek nolemts organizēt dienas laikrakstu «Cīņa». Galveno redakcijas darbu uzņemas Salna. Redakcijā tiek uzaicināti b. Stučka un Kuršinskis... Ar 28. numuru 13. aprīlī «Cīņa» iznāk kā [LSD Centralais organs]. Tiek sastādīta redakcijas koleģija no šādiem biedriem: P. Stučka, Salna un Daniševskis... Laikraksts turpina agrāko līniju.»¹ Pie Stučkas rakstiem «Cīņā» atgriezīsimies vēlāk.

Pēc 1. marta iniciatoru sapulces 2. martā nodibinājās un stājās darbā pirmā *legalā* Petrogradas lielinieckā partijas komiteja. Organizēšanās sapulce notika, kā teikts, Petrogradas Darba biržas telpās, mūsu nelaiķa drauga, biržas vadītāja, vecā lielinieka L. M. Michailova, vēlākā Viborgas rajona pārvaldes priekšsēdētāja kabinetā. Bez vietējo rajonu priekšstāvjiem sapulcē ņēma dalību vietējo latviešu un leišu organizāciju, studentu un arodbiedrību priekšstāvji.

Sēdes protokolos ir lasāms, ka šinī sapulcē P. Stučka kopā ar Avilovu, Michailovu un Podvoiski tapa kooptēts Petrogradas komitejā. 3. martā Stučka top izvēlēts par redakcijas komisijas locekli [partijas centralajā organā «Pravda»]².

Komitejas sēdes turpinās vairākas dienas no vietas. 4. martā Stučka ņem dalību jautājuma apspriedē par strādnieku darba atjaunošanu fabrikās un rūpnīcās, pie kam viņš kategoriski pieprasa, ka Petrogradas Padomes Izpildu komitejai šis jautājums jāsaskaņo ar Petrogradas partijas komiteju.³ Zinādams maziniecisko pārsvaru Izpildu komitejas sastāvā, Stučka brīdināja pret visādu kompromisu iespējamību un iztapību buržuazijai no maziniecisko lideru puses.

7. marta sēdē tika apspriests visaktualākais jautājums, kurš uztrauca strādnieku un zemnieku masas, proti, jautājums par *karu*.

Pieņemtajā rezolūcijā Petrogradas komiteja pastrīpo, ka viņa uztur spēkā savus agrākos uzskatus par pašreizējā kara imperialistisko raksturu un ir gatava vest visenerģiskāko cīņu par kara izbeigšanu...

Pieziņē pie šī protokola ir lasāms, ka P. Stučka jautājumā par karu no savas puses bija ienesis dažus labojumus par brāļošanos u. c., kuri no sapulces bija uzņemti rezolūcijā un apstiprināti.⁴

Stučkas stāvoklis [Petrogradas] Padomes Izpildu komitejā, kurā viņš bija *vienīgais* lielinieks starp septiņiem mazinieku un eseru priekšstāvjiem, bija tiešām kļūmīgs. No vienas puses, viņš redzēja, ka Padome «vēl ir vara»,

¹ *Mākons*, Latvju lielinieku organizācijas darbība 1917.—1919. gados Petrogradā «Desmit gadi», Leningradā, 1927. g., 9. un 10. lpp.

² Первый легальный ПК большевиков в 1917 г., 10. lpp. Petrogradā, izd. «Istpart».

³ Turpat, 14. lpp.

⁴ Turpat, 28. lpp. — Partijas Petrogradas komiteja ievēlēja P. Stučku Petrogradas Strādnieku un zaldātu deputātu padomes Izpildu komitejā kā savu pārstāvi. — J. V.

bet, no otras, viņš redzēja, ka viņa negribēja vai neprata šo varu organizēt un saturēt savās rokās, atdodama vienu pozīciju pēc otras Pagaidu valdībai. Notvert šādos apstākļos pareizo taktisko līniju bija ārkārtīgi grūti. Nebija toreiz vēl parādījušās Ļeņina slavenās Apriļa tezes¹, nedz arī viņa rakstiņš «Par divvaldību», kuri uzreiz nostādīja mūsu partijas turpmāko taktiku uz pareizām slīdēm un kuri, kā vēlāk redzēsīm, bija atstājuši tik dziļu iespaidu uz Stučkas politisko apziņu.

Kā jau minēts, pa starpām bija sākusi par jaunu iznākt «Cīņa» — šoreiz Petrogradā. Pirmo Stučkas plašāko ievadu sastopam «Cīņas» 12. numurā², kurš dod spilgtu Februara notikumu un turpmāko uzdevumu analīzi. Tādēļ pakavēsimies pie viņa sīkāk.

Savu ievadu Stučka iesāk ar citātu iz kādas Holandes kreisās s.-d. rakstnieces Henrietas Rolandes-Holstas raksta, kura, atsaukdamās uz K. Marksa uzskatu par proletariata lomu pilsoniskā revolūcijā, nāk pie sekošā slēdziena attiecībā uz Krievijas revolūciju: «Pilsoniskā revolūcija Krievijā nevar uzvarēt, *nedodot proletariātam visplašākās demokrātiskās tiesības, kas nodrošinās viņa stiprumu un apzinīgumu turpmākā cīņā.*»

Stučka šo domu attīsta tālāk: «Tagadējās revolūcijas gaita pilnā mērā apstiprina minētā raksta pamatdomas. Ievērojot tikai to, ka varbūt nekad Krievijas strādnieku šķira nebija tik vāji organizēta kā revolūcijas priekšvakarā, jo ne vien visa reakcijas gaita, sākot no 1906. gada, bet vēl lielākā mērā karš un karastāvoklis pilnīgi izjauca visas vecās organizācijas (s.-d. strādnieku partijas Pēterpils komitejas atliekas bija arestētas 26. febr.). Un tomēr nav noliedzams, ka proletariāts ir tas, kas ved revolūciju, un vajag birģelisko vēsturnieku aprobežotības vai tieši ļaunprātīgas izturēšanās, lai varētu iestāstīt ļaudīm, ka «revolūciju taisījusi» Valsts dome un zemstnieku saeimas un ka šīs aprindas vadot arī pašu revolūciju. Ikkuram, kam ir acis, ko redzēt, ir skaidrs, ka *revolūcijas vadošais centrs* ir — Pēterpils Strādnieku un zaldātu deputātu padome un ka šinī kopīgā Padomē savukārt vadošā loma piekrīt strādnieku šķirai...»

Tomēr, ievērojot to, ka pilsoniskā revolūcija vēl nav izcīnīta līdz galam un proletariāts vēl nav diezgan stiprs, lai varētu saņemt varu savās rokās, Stučka pastrīpo, ka «mums bija un ir vēl joprojam — *izkarot vispirms pilsonisko brīvību* — jāiet cieši kopā ar dažām citām šķirām...»

Uzstādot jautājumu: ar ko proletariātam nāksies iet kopā, viņš dod sekošo atbildi: «Mūsu vienīgie patiesie sabiedrotie šinī revolūcijā ir un paliek sīkpilsoniskā demokrātija un arī tās starpā vienīgi — *zemniecība.*»

Un šeit mēs tieši atduramies uz Stučkas turpmāko *agraro politiku*. Viņa pamatdomas ir sekošas:

¹ V. I. Ļeņins, Par proletariāta uzdevumiem šinī revolūcijā. (Raksti, 24. sēj., 1.—7. lpp. — Red.)

² §, Pilsoniskā revolūcija un proletariāts. «Cīņa», Nr. 12, 1917. g. 21. martā.

«Zemes atsvabināšana no muižniecības rokām būs galīga feodalās iekārtas atlieku sadragāšana, un tas ir mūsu tiešs centiens. Pie tam, saprotams, bez atmaksas, jo revolūcija *neatpērk, bet atceļ tiesības un privilēģijas.*»

Jautājumā par konfiscētās zemes turpmāko likteni Stučka nonāk pie tā punkta, par kuru pret viņu vēlāk K. Soms u. c. ir ieņēmuši asu kritisku viedokli.

Viņš saka: «... jāatzīst, ka muižnieku zemes atņemšana un *izdališana* zemniekiem, uz kuru zemnieki vienīgi rēķina, būtu turpmākai attīstībai par zināmu kavēkli, jo varētu radīt stingri konservatīvu zemnieku šķiru. Tādēļ mēs arī neuzstādām zemes *dališanas prasību* un mēģināsim iekārtot lietu tā, lai zemniekiem būtu zeme, bet tā tomēr būtu ne viņu «privatīpašums». Bet, ja tas arī neizdotos, tad tomēr pat *zemes izdališana* būtu mazāks ļaunums nekā zemes atstāšana muižnieka rokās... Te tūlī jāpiezīmē, ka mēs par muižniecības zemes *izdališanu zemniekiem speciāli* Baltijas apstākļos nekādi nevaram uzstāties, kaut gan arī te pastāvam uz viņas konfiskāciju kā skaidri politisku aktu...»

Reizē ar šo zemniecības prasību, t. i., zemes konfiskāciju un tās nodošanu zemniecības praktiskā lietošanā (zemi izdalot jeb citādā veidā apstrādājot), Stučka apstājas speciāli pie proletariāta pašreizējiem uzdevumiem un nāk pie sekošā gala slēdziena:

«Tādēļ programma: *8 stundu darba diena* un *muižnieku zemes konfiskācija* — ir jāsaista uz visciešāko. *Ar šo karogu* mēs vienīgi notiksim pie tā mērķa, kuru mēs stādām sev *par tuvāko*: lai dzīvo demokrātiskā republika!»

Ievērojot to, ka *politiskas* brīvības iekarošanu Stučka uzlūko kā visas turpmākās revolūcijas attīstības izejpunktu, šī prasība kopā ar zemes konfiskāciju un 8 stundu darba dienu pilnīgi sakrīt ar *Leņina* slavenajām «3 valzivīm».

Divas dienas vēlāk parādās «Cīņā» jauns Stučkas ievadraksts, kas veltīts Februāra cīņu upuru piemiņai.¹ Rakstam par moto ir ņemts pazīstamais vācu dzejnieka Freiligrata dzejolis, kurš sākas vārdiem:

«Reisst die Kreuze aus der Erden,
Alle sollen Schwerter werden!»²

«Ne nolaistām galvām un nospiestām sirdīm mēs šodien vadām aizgājušos uz pēdējo dusu. Ne pazemības asarām, bet gan dusmu liesmām acīs. Ne vaimanām, bet kaujas saucieniem uz lūpām. Ne sakauti vai noguruši, bet drosmes pilni uz jaunām cīņām. Jo bez cīņas nav galīgas uzvaras!» — Tā iesākas b. Stučkas īsais, spilgtais kritušo piemiņas rakstiņš.

¹ §, 9. janvārī 1905. g. — 17. martā 1917. g. «Cīņa», Nr. 14, 1917. g. 23. martā.

² «Plēsiet laukā iz zemes krustus, pārvērtiet viņus visus šķēpos!» — P. D.

Stučka nedaudzos vārdos izved paraleli starp pašreizējiem upuriem un 1905. gada 9. janvara upuriem Pēterburgā un 13. janvara upuriem Rīgā, kuriem sekoja «soda ekspedīcijas — moku kambari, lauka tiesas, karātavas». — Tad nāk «vairāk nekā 10 gadus tikai reakcija un dobja apakšzemes dunoņa».

«Bet vēl pēdējo reizi patvaldības elks prasa nāves upurus. Pēterpils ceļus vēlreiz slacina tautas pulku asinis. Šodien mēs vedam uz pēdējo dusas vietu šo kritušo varoņu, kā arī nejaušo upuru mirstīgās atliekas. Uz bijušā Marsa (kara dieva) laukuma paceļas atsevišķu brāļu kapu vietā jauni kopēji *Krievijas brāļu kapi* revolūcijas upuru brīvības piemiņai. Še sakopojas visas revolucionārās Krievijas lāsts pret pagātni. Un še aust Krievijas «brīvības zelta rīts»... 17. marts top par visas Krievijas revolūcijas upuru piemiņas dienu...»

Seit pievestie divi Stučkas raksti «Cīņā» ir zīmīgākie viņa raksti tieši pēc Februara apvērsuma. Bez šaubām, «Cīņas» slejās atrodas vēl citi viņa šinīs nedēļās uz ātru roku uzņemtie rakstiņi, bet bez viņa pazīstamā paraksta — § — ir grūti viņus tagad atšifrēt. Stučka pats atsaucas uz pirmajiem diviem rakstiem kādā vēlākā darbā¹, kurā viņš diezgan plaši apskata notikumus pēc februara un dod par viņiem pienācīgo raksturojumu.

«Dažas dienas pēc Februara revolūcijas Pēterpilī,» saka Stučka, «man bija jāraksta par šīs revolūcijas raksturu un uzdevumiem, un es atbildēju uz šo jautājumu ar to, ka neviena pilsoniska valdība nevar tikt galā ar šo revolūciju tādēļ, ka pilsoniskās valdības nepietiek, lai dotu atbildi uz tiem jautājumiem, ko izbīdījusi šī revolūcija. Jo neviena pilsoniskā valdība nevar izšķirt miera jautājumu! Un neviena pilsoniskā valdība nevar izšķirt valsts bankrotu, valsts parādu jautājumu!»

8 mēnešus mainījās viena pēc otras pilsoniskas — gan skaidras, gan mistru valdības. Viņas neatbildēja ne uz vienu no šiem jautājumiem. Un, kad viņas šķīrās no šīs pasaules, aiz viņām nepalika neviena nopietnā cilvēka, kas tās nožēlotu.»

Februara revolūcija bija «pilsoniska revolūcija bez pilsonības piedalīšanās: uz ielām Pēterpilī neredzēja neviena pilsoņa; tie slēpās no 1905. gada revolūcijas ēnas, kurā tie pazina strādnieka figuru. Buržuazija bija par 12 gadiem gudrāka kļuvusi: viņa iesāka ar kontrrevolūciju ne dienu pēc uzvaras, ... bet reizē ar revolūcijas sākšanos.»

«Uzvarēja Pēterpils iela — strādnieki un kareivji,» saka Stučka gluži pareizi. Un tomēr valdība nokļuva buržuazijas rokā. Caur ko tas izskaidrojams?

Pēterpils lielnieciskā komiteja īsi priekš Februara ielas cīņām bija ares-

¹ P. Stučka, Pilsoniskā un proletariskā revolūcija. «Oktobra revolūcijas gada svētkos», LSD CK Krievijas Biroja izdevums 1918. g.

tēta un sēdēja cietumā. *Strādniekiem trūka revolucionārās vadības.* To izmantoja mazinieki un eseri, kuri demoralizēja neapzinīgo strādniecību. Viņi «8 mēnešus mēģināja apturēt trakojošo revolūcijas kumeļu... visi ķēra to kā zēni pie astes un klupa ar izsīstiem zobiem un asiņainiem deguniem, kamēr nenāca uz skatuvi proletariskā valdība, kas droši sagrāba viņu pie galvas un lika to iemauktos, lai trauktos pretim jaunajai saulei, kurai viņas priekšteči vīžoja pagriezt tikai savas muguras».

Lielinieckiskas vadības trūkums bezgala sarežģīja Strādnieku un zaldātu deputātu padomes vēsturisko uzdevumu un līdz ar to Stučkas darbību šīs Padomes Izpildu komitejā.¹

Pēdējā bija, kā Stučka pareizi atzīmē, «patiesībā *istā vara*, jo tai paklausīja karaspēks», bet jautājums bija tas, ka mazinieckiski eseriskais vairākums nedeva karaspēkam revolucionāras direktīvas, ka viņš «visu laiku nopūlējās savu varu nodot Pagaidu valdības, tas ir, buržuazijas rokās... Un cik mēs, lielinieki, arī pret to neuzstājāmie, visu koalīciju ministriju (Pagaidu valdībā, lūk, iegāja uz koalīcijas principiem esers Kerenskis, socialdemokrāts Cereteli u. c. izlīdzēji. — *P. D.*) īstais nolūks bija pārnest visu varu uz [Pagaidu] valdību, t. i., uz buržuaziju, jo arī mūsu socialistiskie ministri ik dienas liecināja, ka viņi darot buržuazijas darbu ne vien iekšējā politikā, bet arī ārējā.»²

Socialnodevēji kopā ar pilsonisko Pagaidu valdības daļu jau pašā sākumā gatavoja nelaimīgo uzbrukuma ideju vācu frontei, kamēr Ļeņina dotās direktīvas par imperialistiskā kara pārvēršanu pilsoņu karā vēl nenāca līdz plašo strādnieku un zemnieku masu apziņai.

Mēs zinām, ka 5. (18.) martā no jauna sāka iznākt lielinieckā «Pravda» un viņas 5. numurā no 10. (23.) marta bija nodrukāta partijas CK biroja rezolūcija par karu, kurā bija paskaidrots, ka «jaunās Pagaidu valdības kara turpināšanas mērķis ir tā pati imperialistiskā laupīšanas politika» un ka tādēļ «revolucionārās socialdemokratijas pamatuzdevums, kā arī agrāk, ir tagadējā imperialistiskā, pret tautas interesēm virzītā kara pārvēršana tautu pilsoņkarā pret viņu izsūcējiem — pret valdošām šķirām».³

8 mēnešus vilkās šis divkosīgais stāvoklis *divu* valdību sacīkstē pēc varas, kuros, kā Stučka atzīmē, «revolūcijas bangas ceļas augstāk un augstāk, un... ik 2 mēnešus mainās un krīt ministrijas, ne tādēļ, ka viena vai otra persona varētu glābt revolūciju, bet tādēļ, ka revolūcija pāraug jebkuru buržuazijas vai tai draudzīgas un pakalpīgas koalīcijas ministriju».

«Mēs, lielinieki,» saka Stučka, «Petrogradas Izpildu komitejā gan uz-

¹ Izkaisītas ziņas par Stučkas darbību Padomē var atrast VCIK izdevumā «Протоколы заседаний ВЦИК советов II созыва (1917)», 1918. g.

² *P. Stučka*, Pilsoniskā un proletariskā revolūcija, 8. lpp.

³ Резолюция о войне. «Правда». Nr. 5, 1917. g. 40. (23.) martā.

stādījām pieprasījumu pēc *visas varas nodošanas padomēm*, bet mēs ar to vēl i nedomājām tūlīt pāriet uz socialismu. Mēs pirmā kārtā domājām izvest līdz beigām valsts demokratizēšanu, gan arī neatbaidoties no socialistiskiem soļiem. Mēs ikreiz, kad izcēlās ministrijas krīze un arī ik pie cita gadījuma, likām priekšā nobalsot, ka varai jāpāriet uz padomēm, bet to jautājumu nekad uz balsošanu nelika.»¹

Stučka saprata, ka bez lielnieciska vairākuma strādnieku un zaldātu padomēs nevarēja būt i runas par Pagaidu valdības atbīdīšanu pie malas un varas sagrābšanu padomju rokās. To pastiprināja it sevišķi noteikti *Ļeņins* savā agrāk minētajā rakstā «Par divvaldību».

Aizrādīdams uz strādnieku un zemnieku *nepietiekamu apzinību* un organizētību, kā arī Čcheidzes, Cereteli, Steklova un Ko sikburžuazisko pozīciju, pateicoties kurai «viņi *aptumšo* strādnieku apziņu, bet nevis noskaidro to, *iedveš* sikburžuaziskas iluzijas, bet nevis apgāž tās, *nostiprina* buržuazijas ietekmi masās, bet nevis atbrīvo masas no šās ietekmes.» *Ļeņins* turpina:

«No tā jau jābūt skaidram, kāpēc arī mūsu biedri izdara tik daudz kļūdu, vienkārši» izvirzot jautājumu: vai Pagaidu valdība jāgāž tūlīt?

Atbildu: 1) tā jāgāž — jo tā ir oligarhiska, buržuaziska, bet nevis visas tautas valdība, tā *nevar* dot ne mieru, ne maizi, ne pilnīgu brīvību; 2) to nevar tūlīt nogāzt, jo tā turas uz tiešu un netiešu, formālu un faktisku *izlīgumu* ar Strādnieku deputātu padomēm un vispirms un galveno, Petrogradas Padomi...

Lai kļūtu par varu, apzinīgajiem strādniekiem jāiekaro savā pusē vairākums... Mēs neesam blankisti, mēs neatzīstam, ka varu sagrābj mazākums. Mēs esam marksisti, mēs esam par proletariešu šķiras cīņu, kas vērsta pret sikburžuazisko skurbumu, pret šovinismu — aizsardzībniecību, pret frazi, pret atkarību no buržuazijas.»²

Minētais *Ļeņina* raksts parādījās «Pravdā» 9. (22.) aprīlī. Vēl dienu agrāk «Pravdā» parādījās viņa slavenās Aprīļa tezes, kuras noteicā mūsu partijas taktiku visai tuvākai nākotnei. Šīs tezes *Ļeņins* nolasīja 4. aprīlī Taurijas pili Viskrievijas Padomju apspriedes lielnieku grupai tūlīt pēc savas pārbraukšanas no ārzemēm.

Palūkosim, kā *Stučka* novērtē pašreizējo situāciju sakarā ar *Ļeņina* Aprīļa tezēm. Savā plašajā darbā par Padomju valsti un viņas konstitūciju³ *Stučka* izsakās sekoši:

«... Lozunga par *Padomju varu* kā proletariskās revolūcijas piederumu vēl nebija pirms *Ļeņina* pārbraukšanas no emigrācijas, pirms viņa slavena-

¹ *P. Stučka*, Pilsoniskā un proletariskā revolūcija, 9. lpp.

² *V. I. Ļeņins*, Par divvaldību. (Raksti, 24. sēj., 20. un 21. lpp. — *Red.*)

³ *П. Стучка*, Учение о Советском государстве и его конституции. ГСЭИ, Maskava-
Ļeņingrada, 1931. g.

jām 1917. gada 4. aprīļa tezēm. Sinīs tezēs Ļeņins pirmoreiz izteic pēc būtības to, ko mazliet citiem vārdiem Markss bija izteicis 1871. gadā: «Jūs gribat zināt, kas ir padomes? Paskatieties uz Parizes Komunu!»

Sī patiesība mums atklājās tikai 4. aprīļa tezēs. Tāpēc mēs ar pilnu tiesību varam uzskatīt 1917. gada 4. aprīli kā *proletariskās revolūcijas* sākumu Krievijā, tā sakot, kā revolūcijas *lūzuma* dienu.

Es nezinu nevienas revolūcijas, kas būtu atvērta ar tik spīdošu feeriju kā krievu Oktobra revolūcija. 3. (16.) aprīlī, kad avīzes neiznāca un fabrikas nestrādāja, bet pa Ņevu gāja ledus, plkst. 3 dienā Petrogradas partijas komiteja izziņoja pa rajoniem, ka pret pusnakti Somijas dzelzceļa stacijā no emigrācijas atgriežas b. Ļeņins. Šo ziņu saņēma arī kronštatieši, un vakarā, neraugoties uz ledus gājienu, Somijas stacijā stāvēja rindās 3 tūkstoši Kronštates revolucionāro matrožu. Dārgo Iljiču pacēla uz rokām un iznesa stacijā. Stacijas laukumā neskaitāmi strādnieku un zaldātu pūļi. No bruņota automobiļa tribīnes vietā b. Ļeņins runā uz burvīgi no sarkana kara reflektora apgaismotā laukuma *savu pirmo proletariskās revolūcijas vārdu Krievijā.*»

Otrā dienā Ļeņinam nācās — kā Stučka apliecina — «pret paša gribu» atkārtot savas tezes pirmās Viskrievijas strādnieku un zaldātu deputātu padomju apsprendes delegātu — lielinieku un mazinieku kopsapulcē, kurā nopiedošs vairākums piederēja maziniekiem.

«Es neatceros,» saka Stučka, «vētrainākas sēdes. Zem socialnodevēju svilpieniem un kliedzieniem, zem revolucionāru dārdošiem aplausiem Ļeņins pirmoreiz pasludināja: «Izskaidrojiet masām, ka zaldātu un strādnieku deputātu padome ir *vienīgā iespējamā* revolucionāras valdības forma.» «Pirmais revolūcijas etaps ir nostaiģāts.» «Ne parlamentāriskā republika — atgriešanās pie pēdējās no strādnieku deputātu padomēm būtu solis atpakaļ, — bet strādnieku, kalpu un zemnieku deputātu padomju republika visā valstī, no apakšas līdz augšai.» «*Prasība pēc Komunas valsts, t. i., tādas valsts, kuras pirmparaugu ir devusi Parizes Komuna.*»

«Strādnieku deputātu padomes, tā ir — Parizes Komuna! Tāds bija visas Ļeņina runas kodols. Mazinieki līdz ar Pļechanovu viņu nosauca par «murgiem»; stingri pārliecinātos lieliniekus viņa pildīja ar sajūsmu; nepārliecinātos viņa izstūma iz revolūcijas rindām jeb sacēla viņu sirdīs jukas. Bet mums visiem viņa atvēra acis, atrisinādama vienkāršo mīklu: padomes — lūk, tā ir Komuna! Lai dzīvo Krievijas Komuna! — t. i., visu varu padomēm!

Pirmo reizi Krievijas proletariats atklāti izdzirda lozungu par otro revolūcijas etapu.»¹

¹ П. Стучка, Учение о Советском государстве и его конституции, ГСЭИ, Москва-Ленинград, 1931. г., 53. un 54. lpp.

Par Ļeņina Apriļa tezēm... Stučka izsakās arī citā vietā: «Tur bija skaidri un gaiši izsacīts, ka *pilsoniskā revolūcija ir izbeigta un iesākas proletariskā*... Socialistiskā revolūcija tādā kārtā sākās 4. aprīlī, jo no šīs dienas mums un mūsējiem bija skaidrs, ka mēs skatāmies uz padomēm kā uz Parizes Komunas pēctecēm un ka *visu varu nodot padomēm nozīmē atkārtot Parizes Komunu*. Kā migla nokrita no mūsu acīm, un mēs kļuvām redzīgi. No šīs dienas iesākās arī apvienoto buržuazijas un mēreno socialistu nemitīgā cīņa ar visiem līdzekļiem ne pēc revolūcijas uzvaras, bet pret lieliniekiem — dumpiniekiem.»¹

Ļeņina atgriešanās iz emigrācijas bija priekš b. Stučkas arī personīgi liels notikums. No šīs dienas viņš varēja ne tikvien iz Ļeņina rakstiem gūt atbildi uz sarežģītiem dienas jautājumiem, bet arī vaļsirdīgā mutiskā sarunā. Viņa cienība pret Ļeņinu kļuva jo dienas jo dziļāka un sirsniģāka, bet reizē mēs arī zinām, ka Ļeņins mūsu b. Stučkam dāvāja visplašāko uzticību.

2. UZ PROLETARISKĀS REVOLUCIJAS SLIEKŠŅA

Krievijas pilsoniskā jeb politiskā revolūcija, runājot b. Stučkas vārdiem, «turpinādama 1905. g. pārtraukto gaitu, izbeidzās ar uzvaru dažu dienu laikā un vismaz jūlijā pilnīgi atsvabinās no muižniecības tieša iespaida uz valsts varu. Bet ar to vien vēl nekas nebija sasniegts, jo revolūciju nodrošināt varēja tikai materialo apstākļu nokārtošana, kas pilsonībai nebija pa spēkam.

No pilsoniskās revolūcijas uzvaras pirmās dienas sākot, sacēlas pirmie proletariskās jeb socialistiskās revolūcijas viņņi, kas iet pār Pagaidu valdības galvu.»

Sākas nāvīga sacikste starp vēl vājo divvaldības proletarisko spārnu, t. i., Strādnieku un zaldātu deputātu padomi un viņas buržuazisko, no neapzinīgās armijas daļas un apzinīgajiem socialnodevējiem atbalstīto Pagaidu valdību. Pēdējā ir gatava visnekrietnākiem līdzekļiem nobīdīt proletarisko spārnu pie malas, iznīcināt revolucionāro lielinieku partiju un vispirms šīs partijas lielo vadoni — Ļeņinu. Arī pret Stučku viņa virzīja savus neīros ieročus.

Partija savukārt sper visnopietnākos soļus savu pozīciju nostiprināšanai. 1917. gada aprīlī notiek divas plašas konferences, kurās Stučka ņem aktīvu dalību: pirmā konference ir KSDS(b)P slavenā Apriļa konference, otrā — LSD un KSDS(b)P latviešu [boļševiku] grupu konference Maskavā.²

¹ P. Stučka, *Pilsoniskā un proletariskā revolūcija*, 9. un 10. lpp.

² LSD XIII konference Maskavā no 19. līdz 22. aprīlim (no 2. līdz 5. maijam). — *Red.*

Pirmajā konferencē Stučka, kā redzams iz Viskrievijas VII partijas konferences protokoliem, ieradās kā Petrogradas lielinieku organizācijas priekšstāvis.

Aprīļa konference bija pirmā *legalā* lielnieciskās partijas konference Krievijā, kurā partija pieņēma lēmumus saskaņā ar Ļeņina slavenajām Aprīļa tezēm. Konferencē Ļeņins, kā jau Stučka atzīmēja, raksturoja pašreizējo momentu kā pāreju no revolūcijas pirmā posma, kurā vara pārgāja buržuazijas rokās, uz otro — proletariāta un nabadzīgās zemniecības diktatūras posmu. Pēdējā izpaužas Padomju varas veidā, kura vienīgi ir spējīga izšķirt revolūcijas pamatjautājumus: jautājumu par *karu*, par *zemi*, par *maizi*...

Kā pirmajai legalajai konferencēi, kura pie tam apsprieda vissvarīgākos vēsturiskos jautājumus, Aprīļa konferencei bija vārda pilnā ziņā kongresa raksturs un nozīme. Viņā ņēma dalību 133 delegāti ar lemjošu un 18 delegāti ar padomdevēju balsi, kuri bija deleģēti no 80 000 partijas biedriem.

Par Stučkas uzstāšanos Aprīļa konferencē protokolos nekas nav minēts. Ir tikai atzīmēts viņa vārds delegātu sarakstā. Iz personīgām sarunām ar vienu no šīs konferences līdzdalībniekiem — Angarski¹ man zināms, ka Stučka bija uzstājies konferencē debatēs par agraro jautājumu, kurā viņš ieņēmis savu mums labi pazīstamo viedokli zemes nacionalizācijas un izdalīšanas jautājumā.

Par Maskavā notikušo LSD un KSDS(b)P latviešu (boļševiku) grupu konferenci ir uzglabājušies protokolu oriģināli², no kuriem izņemam visas apakšējās ziņas.

Konferenci atklāj 19. aprīlī, plkst. 12 un 50 min. dienā, b. *Stučka*. Uz viņa uzaicinājumu top ievēlēts prezidijs, kurā ieiet Stučka, Daniševskis un Lenemanis.

Konferences dalībnieki vispirms godina *J. Jansona-Brauna* piemiņu, par kura traģisko nāvi neilgi atpakaļ bija pienākusi ziņa, un visu kritušo brīvības cīnītāju piemiņai nodzied «Ar kaujas saucieniem uz lūpām».

Pēc tam seko īsas apsveikuma runas, pie kam Stučka nodod konferencēi sveicienu no KSDS(b)P. No LSD Centralās Komitejas nodod sveicienu Daniševskis, no Pēterpils grupām — Salna, no Odesas — Zemītis utt.

Visu runātāju apsveicienos izskan uzaicinājums konferences darbu «vest stingri revolucionārā internacionālā garā un spert visus soļus, lai organizētiem līdzekļiem izbeigtu brāļu karu».

¹ Biedrs *Angarskis* — aktīvs lielinieks, kaujinieku organizators 1905. g. revolūcijā Maskavā. Bijušais Padomju Savienības sūtnis Grieķijā. — *P. D.*

² Iz Kominternes Latsekcijas archīva. (Sk. arī «Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā. 1917. Dokumenti un materiāli», Rīgā, 1957. g., 52.—63. lpp. — *Red.*)

«Jūsmīgiem aplausiem,» lasām ziņojumā, «uzņem konferencēs dalībnieki visus šos apsveikumus, kuri liecina, ka pa visu Krieviju izkaisītās grupas velk kopēju, stingri noteiktu taktisku līniju.»

Šī «kopējā, stingri noteiktā taktiskā līnija» liecina par latviešu proletariata caur karu izkaisīto grupu lielniecisko noskaņojumu. Arī organizatoriski šis fakts izpaudās pirmajā konferences sēdē pieņemtā lēmumā — «atzīt konferenci par KSDS(b)P latviešu grupu un Latvijas SD konferenci». Par to arī liecina 21. aprīļa sēdē *Leņīnam* nosūtītā telegrama: «Apsveicami Krievijas proletariata lielāko taktiķi un revolucionārās cīņas patieso vadoni.»

Reizē tiek arī nosūtīta telegrama *Kārlim Libknechtam*, kurā konferencesirsniģi apsveic drošsirdīgo cīnītāju par proletariata sacelšanos pret imperialistisko karu. — Telegrama nobeidzas vārdiem: «Lai dzīvo Trešā revolucionārā Internacionale!»

Konferences dienas kārtībā uz CK priekšlikumu uzņemti punkti par *karu, par attiecībām pret Pagaidu valdību, par Latvijas autonomiju un mūsu uzdevumiem Krievijas revolūcijā, par Internacionāli, par Satversmes sapulci un par dažādiem organizācijas jautājumiem*. Konference paplašina dienas kārtību ar punktiem par *agraro jautājumu un par partijas minimalo programmu un taktiku*.

Apstāsīties pie svarīgāko jautājumu apspriešanas.

Konferences pirmajā dienā uzstājās *Daniševskis* ar referātu «Karš un revolūcija».¹

Referents vispirms atzīmē pašreizējā kara *imperialistisko* raksturu, kurš necik nav grozijies pēc Februara apvērsuma. Pagaidu valdība turpina to pašu imperialistisko politiku. Pagaidu valdība ir finansistu un imperialistu valdība. Viņa uztur spēkā vecos līgumus ar sabiedrotiem. «Mūsu attiecības pret šo valdību,» saka referents, «var būt tikai tādas pašas kā pret citām imperialistiskām valdībām. Karu iespējams izbeigt tikai starptautiskā ceļā. Vienīgi proletariats nav ieinteresēts imperialistu politikā. Tādēļ mieru varēs slēgt tikai revolucionaras tautas... Tādēļ arī proletariātam pret šīm valdībām jāorganizējas starptautiski.»

Savā tālākā runā Daniševskis aizrāda, ka armija vēl atrodas uz frontes un Pagaidu valdība ir katru acumirkli gatava viņu raidīt pret tautas masām. Proletariātam kategoriski jāuzstājas pret šādu proletariāta spēkus skaldošu politiku.

Tālāk referents apstājas pie saimnieciskā sabrukuma, kurš izsaukts caur karu. Visi ražojošie spēki ir mobilizēti vienīgi kara uzdevumiem un tālab «paši sevi iznīcina».

Trešais moments, kuru viņš uzsver, ir tas, ka Francija un Anglija ne-

¹ Iz Kominternes Latsekcijas archiva.

kādā ziņā negrib pielaist Krievijas sakāvi, lai viņas nezaudētu savus miljāros kapitāla ieguldījumus Krievijā. Ievērojot visu to, krievu proletariats ir ieinteresēts «pārvērst cīņu par starptautisku, pārnest revolūciju pāri asiņainām robežām, jo tikai tādā ceļā ir iespējams kavēt citu valstu valdību kontrrevolucionāro politiku».

Pārejot pie praktiskiem slēdzieniem, Daniševskis pastrīpo, ka proletariātam jāgatavojas sagrābt valsts varu savās rokās, jāattīsta visplašākā starptautiskā aģitācija, nerimstoši jāturpina cīņa pret Pagaidu valdību.

Attiecībā uz fronti viņš taīsa sekošos slēdzienus:

«Mēs pat atzīstam separātu mieru ar revolucionāru tautu. Bet mēs neatzīstam mieru ar imperialistiskām valdībām... Frontē mēs negribam ienest dezorganizāciju, mēs nesaucam zaldātus mest nost ieročus. Bet mūsu uzdevums ir sēt zaldātos miera ideju, noskaidrot viņiem, ka viņi vergo citu interešu labā... Jāveicina brāļošanās, rokas sniegšana uz frontes.»

Tālāk gāja savās prasībās *Salna*, kurš uzstājās kā koreferents. Piekrīzdam Daniševska vispārējām tezēm, viņš nepiekrīt pēdējā praktiskiem slēdzieniem. Ir gluži pareizi, saka *Salna*, ka «mums jāorganizējas starptautiski, ka mums asi jāvērs cīņa pret valdībām. Bet nedrīkst šo lozungu atstāt tikai kā tukšu saucienu... Mums visiem spēkiem, kādi pašlaik atrodas mūsu rīcībā, jāuzstājas par kara izbeigšanu...»

Mūsu uzdevums «izlietot visus līdzekļus, lai panāktu miera noslēgšanu, neatteicoties pat no *separata miera ar imperialistisku valdību*». (Pastrīpojums mans. — *P. D.*) Ap šo jautājumu, vai miers noslēdzams tikai revolūcijas gadījumā ar revolucionārām tautām jeb arī ar imperialistisku valdību, galvenā kārtā grozījās arī turpmākās debātes.

20. aprīlī vārdu ņēma b. *Stučka*. Arī viņam nav šaubu par Pagaidu valdības turpinātā kara imperialistisko raksturu, kauču Pagaidu valdība cenšas to maskot. Vakarējie referenti šini ziņā pilnīgi vienojās. Tomēr dažos sīkumos bija nomanāmas diezgan lielas dažādības. Tas manāms visvairāk jautājumos par praktiskiem soļiem. Viens tāds jautājums ir jautājums par separātu mieru.

Un še nu b. *Stučka* dod paskaidrojumu, ka «zem separata miera mēs nevaram saprast saplūšanu ar revolucionāro vācu tautu, bet gan miera slēgšanu ar Vilhelmu».

Vai mēs varam prasīt, lai Pagaidu valdība noslēdz šādu mieru? Uz to *Stučka* atbild: «Ja valdība slēgtu separātu mieru, mēs pret viņu neuzstātos. *Bet savās prasībās mēs viņu uzstādīt nevaram.* (Pastrīpojums mans. — *P. D.*) Ja valdībām izdotos noslēgt mieru pirms revolūcijas, tad mums nav nekādas garantijas, ka revolūcija Vācijā izcelsies. Vēsture pierāda kaut ko gluži pretēju. Un var būt, ka pēc miera noslēgšanas kapitalisms Vācijā tāpat turpinātu attīstīties, jo viņa dzīvība ir ļoti sīksta.»

Stučkas doma protokolā nav tālāk attīstīta. Acīm redzot viņš gribēja

izteikt to, ka miera līgums starp buržuazisko Pagaidu valdību un Vilhelmu daudz neizšķirtos no līdzīga separata miera līguma, kuru pirms Februara apvērsuma slepenībā gatavoja cars Nikolajs un kura vienīgais mērķis bija *glābt kapitalistisko iekārtu pret revolūciju*. Citādi būtu ar separatu miera noslēgumu, ja valsts vara jau atrastos revolucionārās tautas rokās un «savas valsts valdība» jau būtu sagrauta.

Savas runas beigās Stučka uzsver brāļošanās nozīmi frontē, kurai līdz šim vēl pārāk neorganizēts, nejaušs raksturs. «Arī brāļošanai jānotiek organizēti,» saka Stučka, «pie kam «jāizvairās šeit no oficiēru klātbūtnes».»

Pēc ilgākām debatēm, kuras galvenā kārtā grozās ap šo pašu separatā miera jautājumu, top izvēlēta rezolūcijas komisija, kuras izstrādātais teksts top apstiprināts no konferences. Komisijā iegāja arī Stučka.

No 3 lappušu garās rezolūcijas atzīmēsim tikai galvenos punktus.

Pirmajos punktos rezolūcija pastrīpo Pagaidu valdības turpinātā kara neapšaubāmi *imperialistisko* raksturu. «Karu izbeigt,» lasām rezolūcijas 4. punktā, «proletariata un demokrātijas labā mēs varam, pārvēršot imperialistisko karu visu zemju apspiesto šķiru revolucionārā cīņā pret visu kapitalistu šķiru un viņu valdībām. Tas jādara katrā valstī, līdz ar to izlievojot visus spēkus, lai šo revolucionāro cīņu pārvērstu internacionālā...»

Rezolūcijas 7. punktā ir uzskaitīti sekošie revolucionārā proletariata uzdevumi:

a) uzaicināt visu zemju apspiestās šķiras sacelties pret kapitalistiskām šķirām un to valdībām un ar to pabalstīt Krievijas revolūciju, tuvināt starptautisko proletariatu valsts varas iegūšanai un vispārēja miera nodibināšanai;

b) nekavējoši griezties pie visu karojošo un neitrālo valstu revolucionārā proletariata, lai sasauktu starptautisko socialistisko konferenci, kura apspriestu jautājumu par kara likvidēšanu proletariata interesēs un organizētu Trešo revolucionāro Internacionāli;

c) kara izbeigšanai revolucionārā ceļā spiest Pagaidu valdību ne vien vārdos, bet arī darbos atsacīties no iekarošanas plāniem un bez kavēšanās un atklāti izteikt Krievijas tautas gribu un paziņot visām karojošām valstīm, ka Krievija stāv par mieru, piešķirot visām tautām pašnolemšanās tiesības un iespēju brīvi apvienoties valstu un tautu savienībā...

d) prasīt, lai publicē visus slepenos starptautiskos līgumus, kurus Pagaidu valdība vai cariskā valdība noslēgusi ar sabiedrotiem vai citām valstīm, uzaicinot karojošās valstis atsacīties no iekarošanas, kontribūcijām utt., aizrādot, ka Krievija neatzīst un lauž starptautiskos līgumus un slēgs mieru ar katru valsti, kura piekritis proletariata miera noteikumiem.»

Tālākajos punktos ir runa par plašas aģitācijas organizēšanu par minētām miera prasībām, par atteikšanos no katra naudas pabalsta Pagaidu

valdībai (gan nodokļu, gan aizņēmumu veidā), par plašu agitāciju frontē pret karu un par mieru, par brāļošanos u. t. jpr.¹

Par tūlītēja separata miera noslēgšanu rezolūcijā nav runas.

Rezolūcijā turpretī gaiši sajūtam Ļeņina Aprīļa težu iespaidu un šinīs tezēs izteiktās domas par kara nobeigšanu. Kā zināms, arī šinīs tezēs vēl nav izmests lozungs par separata miera noslēgšanu starp Pagaidu valdību un Vilhelmu. Ļeņins pastrīpo, ka «mums jāproi izskaidrot masām... kapitāla kā tagadējā sabiedrībā valdošā ekonomiskā spēka *sakari*, starptautiskā kapitāla *imperialistiskais raksturs*... *Nevar* izlēkt no imperialistiskā kara, *nevar* panākt demokrātisku, nevis varmācīgu mieru bez kapitāla varas gāšanas.»² Jautājums par separata miera noslēgšanu iznirst tikai pēc proletariāta diktaturas uzvaras.

Stučka, ierazdamies konferencē, turējās pie Ļeņina dotajām direktīvām.

Par attiecībām pret Pagaidu valdību referē Pečaks. Viņš apstājas pie Krievijas saimnieciskā stāvokļa, kurš caur karu nokļuvis bezizejas stāvoklī.

«Pēc kara Krievijā būs nešaubāmi saimnieciska krīze,» saka referents, «strādnieku stāvoklis būs grūts... Mēs nevaram palikt demokrātiskas republikas robežās, mums jāiet būs tālāk. Buržuāzija mobilizē spēkus, lai atklātu cīņu ar revolūciju. Buržuāzija organizē kontrrevolūciju...»

Mums jāmobilizē visi spēki. Krievijas revolūcijā strādnieks nav vienīgais revolūcijas spēks, kaut viņš galvenais viņas virzītājs. Viņam jāorganizē arī zemniecība. Tālab mums jāiekar vadošā loma zaldātu, strādnieku un zemnieku deputātu padomēs un jāved viņas tādā virzienā, lai viņas varētu veikt savu uzdevumu izšķirošā momentā.

Viens no svarīgākiem uzdevumiem ir radīt centrālo Viskrievijas Strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomi, kas lai būtu mūsu parlaments. Pēdējais tad būtu revolucionārā proletariāta centrs un organizators.

Referats izsauca īsas, bet diezgan spilgtas debātes. Centralais punkts par «uzticību» Pagaidu valdībai domstarpības neizsauca. Pēdējās *kontr-revolucionārais* raksturs priekš visiem bija skaidrs, it sevišķi vēl ievērojot, ka pa starpām Miļukovs bija par jaunu nosūtījis sabiedrotiem samelotū deklarāciju, ka revolucionārā tauta (!) lēmusi turpināt karu ar Vāciju līdz galīgai uzvarai.

Interesanti ir tomēr atzīmēt dažu biedru toreizējo noskaņu. Vieni, pastrīpodami savu neuzticību Pagaidu valdībai, bija gatavi vai tūlīt viņu «gāzt» un pasludināt visas varas nodošanu strādnieku un zaldātu deputātu padomēm. No otras puses, radās balsis (Dzelonis), ka strādniecība nevar iet kopā ar zemniekiem, ka vienīgi var būt runa par kopā iešanu ar kalpiem.

¹ Rezolūcija nodrukāta «Cīņā», 1917. g. 25. aprīlī, Nr. 37 (149), Pēterpilī.

² V. I. Ļeņins, Raksti, 24. sēj., 44. un 46. lpp. — Red.

«Zemniecība Krievijā,» saka runātājs, «ir vairākumā. Kā lai pēc tādiem apstākļiem runā par proletariata diktaturu?»

Preš šo «kreiso» nošķiebienu uzstājās b. Stučka. Viņš uzsvēra, ka Krievijā vēl nav noteiktas kalpu šķiras, uz kuru varētu balstīties, «tādēļ mums jāpieturas pie zemnieku deputātu padomes, kamēr viņa vēl nav kļuvusi kontrrevolucionāra. Varētu tikai prasīt, lai pēc iespējas vairāk ieietu šajās padomēs nabadzīgākās šķiras.»

Kas attiecas uz Pagaidu valdību, tad b. Stučka, pilnīgi piekrizdams viņai izteiktai neuzticībai, tomēr pieturas pie Ļeņina dotās jautājuma nostādnes, ka pašlaik mēs Pagaidu valdību vēl projām nedzenam, tāpēc ka neesam pietiekoši stipri un organizēti. Vispār Stučka piesienas Pečaka izstrādātam rezolūcijas projektam, bet liek priekšā viņu saskaņot ar Pēterpils komitejas pieņemto rezolūciju. Pēc izbeigtām debatēm top pieņemta Stučkas rezolūcija. Pēdējā pilnīgi atbilst Ļeņina Aprīļa tezēs izteiktām direktīvām. Viņā ir pastrīpots Pagaidu valdības buržuaziskais raksturs, viņas ciešās saites ar krievu, angļu, franču un amerikāņu imperialismu, viņas nodevība pret patieso demokrātiju.

Tomēr ievērojot Strādnieku un zaldātu deputātu padomes vairākuma neapzinību, kura novedusi pie izlīguma ar Pagaidu valdību; ievērojot reizē to, ka «... padomes ir un paliek tie revolucionarās valdības digļi, kuri noteiktā revolūcijas attīstības pakāpē spēs izaugt un pārvērsties proletariata un lauku pusproletariata Pag[aidu] valdībā, kurai jāstājas līdzšinējās buržuajisko šķiru Pag[aidu] val[dības] vietā;

bet, nevarēdami iepriekš noteikt momentu, kad notiksies izšķirošā sadursme starp Pag[aidu] val[dību] un revolucionāro demokrātiju, bet skaidri zinādami, ka tai neizbēgami jānotiek, mums sava taktika jāpiemēro paredzamai revolūcijas gaitai.»

Izejot no šīs pārliecības, konference nolēmj, ka visiem spēkiem jāizplata ideja, ka varai jāpāriet strādnieku un zaldātu deputātu padomju rokās; ka padomes jādemokratizē, ievēdot viņās lauku pusproletariata priekšstāvību un pastāvīgi viņas atjaunojot; jāved neatlaidīga agitācija mūsu šķiras viedokļa noskaidrošanai; jāveicina visiem spēkiem revolucionārās cīņas attīstība, pulcinot ap padomēm visus patiesi revolucionāros spēkus, un šādi turpmākā attīstības gaitā jāapvieno Krievijas strādnieku, zaldātu, kalpu un zemnieku padomes vienā centralā Viskrievijas padomē.

Šāds ir saīsinātā veidā Stučkas iesniegtās rezolūcijas saturs.

Jautājumā par «*Satversmes sapulci*» referē *Hermanis-Auseklis*.

So jautājumu jau agrāk bija izbidījusi KSDS(b)P CK, un Satversmes sapulces ātrāku sasaukšanu prasīja arī Ļeņins savās Aprīļa tezēs. Pagaidu valdība ar nodomu viņas sasaukšanu vilcināja.

Tālab Hermanis savā referatā pastrīpo, ka «mums jāpieliek visi spēki, lai Satversmes sapulci sasauktu drīz. Gučkovs kādā vietā izteicies, ka

Satversmes sapulce sasaukama pēc kara. Viņu atlikt uz vēlākiem laikiem nozīmē censties pārvērst viņu par savu (t. i., buržuazijas. — P. D.) ieroci.»

Hermanis uzsver, ka vēlēšanu organizēšanu un kontroli par vēlēšanu pareizu izvešanu vajag nodot strādnieku, zaldātu un laukstrādnieku deputātu padomēm. Vēlēšanu tiesības jādod arī zaldātiem un visiem pilsoņiem un pilsonēm, kas sasnieguši 18 gadus. Vēlēšanas jāizsludina mēneša laikā. Attiecībā uz minimalām prasībām, kādas mums jāuzstāda Satversmes sapulcei, Hermanis atzīmē sekošās: demokrātiska republika bez prezidenta, tautas milicija, nacionalas pašnolemšanās tiesības, visu reakcijas kalpu nodošana tiesai, pasaules kara izbeigšana, muižnieku zemju konfiskācija. Attiecībā uz vēlēšanu taktiku mūsu partijai jāuzstājas patstāvīgi, neielaižoties nekādos kompromisos.

P. Dauge kā koreferents izsaka domas, ka no Satversmes sapulces nedrīkst gaidīt, lai viņa noteic nākošo valsts iekārtas formu. Satversmes sapulce var tikai dekretēt un apstiprināt šo iekārtu. Tagadējā Pagaidu valdība cenšas pārvērst Satversmes sapulci par buržuazijas ideālu paudēju. Tālab mums jāuzsver, ka ar Satversmes sapulces sasaukšanu nekādā ziņā nav izbeigta strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomju loma valstī. Taisni pēdējām jāgādā par to, lai Satversmes sapulce pildītu tautas gribu. Ja viņa to nedara, tad tauta viņu katrā laikā var aiztrenkt. Jau tagad Strādnieku un zaldātu deputātu padomei jādara viss, lai garantētu Satversmes sapulces demokrātisko sastāvu, kuras uzdevums ir nostiprināt demokrātiskās republikas pamatus.

Tā kā starp pārējiem runātājiem atskanēja dažas balsis pret Satversmes sapulci (Juris, Adams), tad b. Stučka ņēma vārdu un, atsaukdamiēs uz Ļeņina tezēm, izteicās sekoši: Ļeņins nav pret Satversmes sapulci. Mēs nedrīkstam boikotēt Satversmes sapulci. Proletariskā diktatura jāsaprot kā tautas vairākuma diktatura, bet proletariats Krievijā ir vairākumā. Satversmes sapulces likums tomēr tagad būs labāks par visiem agrākiem; ja gaidīsim, tad varbūt kļūs sliktāks. Tāpat arī Ļeņins prasa drīzāku Satversmes sapulces sasaukšanu. 8 stundu darba diena ir šķiras prasība. Nav tā vēl novecojusies. Vēl strādā daudz vietās faktiski 12 stundas. — Cara kalpi tautai Satversmes sapulcē jāsauca pie atbildības. Mums jāpiedalās Satversmes sapulcē un jāieved tur daudz mūsu spēku. Strādnieku un zaldātu deputātu padomes, ja pastāvēs, būs kontrolieri, bet varbūt tās būs arī uz labo pusi no Satversmes sapulces.

Pēc debatēm top izvēlēta rezolūcijas komisija no Dauges, Jura, Salnas, Daniševska, Stučkas un Hermaņa. Rezolūcijas teksts savā galējā redakcijā atbilst KSDS(b)P Apriļa konferences teksta saturam.

Mēs neapstāsimies pie pārējiem dienas kārtības punktiem, kā pie punkta par *III Internacionāli*, par kuru referēja Roberts un par kuru arī tika pie-

ņemta rezolūcija Ļeņina domu virzienā, pie punkta par *aģitāciju* un *propagandu*, pie *organizācijas* jautājuma, par kuru jau minēju pašā sākumā un kurš galvenā kārtā grozījās ap attiecībām starp KSDS(b)P un latviešu socialdemokratu grupām, kas izkaisītas Krievijā, un par kuru valdīja pilnīga vienprātība, — bet aplūkosim tuvāk divus punktus, kuros par referentu uzstājās b. Stučka: 1) jautājumu par *Latvijas autonomiju* un 2) *agraro jautājumu*. Šie divi punkti ir taisni visievainojamākie gan attiecībā uz b. Stučku, gan uz LSD kā tādu.

Iz ļoti neskaidrā un saraustītā protokola teksta par *Stučkas* referātu par *Latvijas autonomiju* varam izņemt tikai sekošās pamatdomas.

Stučka aizrāda vispirms, ka par pašu vārdu «autonomija» valda pilnīga nesaprašana. «*Autonoma*» nozīmē «paša likums». Tātad zem «autonomijas» jāsaprot teritoriāla vienība, kas pati sev izdod visus likumus.

Uz to Stučka atbild, ka prasība, lai, piem., Latvija izdotu sev visus likumus, būtu absurds. Ir jācenšas, taisni otrādi, lai lielā valstī visām sīkākām vienībām būtu kopējs likums. Tas it nebūt nenozīmē, lai katrs mazākais nieciņš tiktu izspriests centrā. Demokrātija pastāv iekš tā, ka viss tas, kas neattiecas uz vispārību, tiek nodots vietējām iestādēm. Bet tiem vispārējiem, galveniem likumiem, kas tagad tiek izvesti revolūcijas ceļā, jābūt obligatoriskiem priekš visas Krievijas. Nav jābaidās to izteikt, ka mums pārmetīs, it kā mēs neapmierinām tautas prasības. Vai mēs varam teikt, ka pašreiz Latvija iekarojusi, salīdzinot ar Krieviju, lielāku brīvību? Tagad tie paši ļaudis, kas brēc pēc brīvības, grib nošķirties no tām brīvībām, kas Krievijā iegūtas.

Stučka noteikti izsakās pret Latvijas federatīvu republiku un arī pret vārdu «autonomija», ievērojot to, ka daudzi nezina šī vārda īsto nozīmi. Viņš liek priekšā pieņemt krievu *lielinieku* konferences rezolūciju, kura atzīst, ka *visām valodām* vienāda tiesība...

«Kā saskaņot prasību pēc pašnolemšanās ar šo uzskatu?» jautā Stučka. Un atbild: «Pašnolemšanās tiesība vienmēr nozīmē atdalīšanos. *Uz to ir katrai tautai tiesība, ja viņa to var un to grib.* (Pastrīpojums mans. — P. D.) Ja Kurzeme tiktu atdalīta no Krievijas kā patstāvīga valsts, tad mēs varētu nonākt tādā stāvoklī, ka prasām atdalīšanos, lai radītu nacionālu vienību. Bet tagad pat buržuāzija par to nav izteikusies. Nostājoties pret federatīvās republikas autonomiju, mēs nevaram skatīties uz to, vai šis lozungš populārs jeb ne.»

Stučkas viedoklis par Latvijas autonomiju atrada konferencē pilnīgu piekrišanu, par ko liecina viņa izstrādātā rezolūcijas teksta apstiprināšana. Turam par vajadzīgu šeit pievest pilno tekstu bez īsinājumiem, jo viņā vis-skaidrāk formulēts b. Stučkas viedoklis nacionālā jautājumā.

«Latvijas pašvaldības (autonomijas) jautājumā»¹

Ievērojot to:

1) ka kapitalisma brīvas attīstības, kā arī proletariata brīvas šķiras cīņas intereses prasa pēc iespējami plašu apgabalu un valstu politiskās apvienības;

2) ka likumu, kā arī vispār tiesisko un politisko apstākļu vienādība kā saimnieciskas attīstības dabiskas sekas ir pirmais šādas politiskās apvienības nosacījums;

3) ka dažādo valstu vai vienas valsts daļu federatīva atšķir[t]ība uz tautības pamatiem sīkburžuazijai sola bagātīgu tautisku ierēdņu un inteliģentu darbinieku skaitu, kamēr lielburžuazija šinī ceļā cer radīt privileģētu stāvokli savam tautiskajam kapitalam un reizē ar to cenšas ar nacionalistiskiem nolūkiem slēpt šķiru plaisas vienas tautas starpā un aptumšot sava proletariata šķiras apziņu;

4) ka strādnieku šķiras intereses arī šajā ziņā nesakrīt ar sīk- un lielburžuazijas interesēm;

5) ka strādnieku šķira uz tautības jautājumu kā valodas, tā arī pārējās kultūras ziņā skatās vienkārši kā uz vispārēju demokrātijas jautājumu, kurš vislabāk veicams ne caur atšķirtību un tautisku separatismu, bet caur plašām apvienībām un demokrātisku centralismu;

Latvijas S.-D. un Krievijas S.-d. str. partijas latviešu grupu konference nolēmj: nenostādot principā tautu pašnoteikšanās tiesības, atzīst, ka:

1) proletariata uzdevums ir izteikties pret Latvijas federatīvu atšķir[t]ību no demokrātiskās Krievijas, pieprasot reizē ar to Latvijas autonomiju vienīgi visplašākās demokrātiskās vietējās pašvaldības veidā (t. i., demokrātisko centralismu) ar brīvām pašnoteikšanās tiesībām Krievijas vispārējās satversmes un pārējo likumu robežās;

2) nosacīt Latvijas teritorialās robežas vispār un izdarīt sevišķi Latgales pievienošanu pēc visu vietējo iedzīvotāju nobalsojuma;

3) izvest Latvijā visplašāko demokrātiju, bet jo sevišķi pilnīgu visu iedzīvotāju valodu līdztiesību;

4) nodibināt saziņā ar centralo varu zināmus kulturalus sakarus starp Latviju un pa Krieviju izkaisītiem latviešu iedzīvotājiem, atraidot pie tam uz stingrāko jebkādas eksteritorialas kultūras autonomijas projektus.»

Skaidrāk un noteiktāk formulēt savas domas rezolūcijas rāmjos grūti domājams. Cits jautājums, vai šeit izteiktajām Stučkas domām viscaur jāpiekrīt. Vai viņas sedzas ar Ļeņina un KSDS(b)P CK domām?

Proletariskais šķiras viedoklis šinī rezolūcijā izteikts ļoti spilgti. Viņš pilnīgi sakrīt ar latvju revolucionārā proletariata vispārējo izjūtu, viņa kon-

¹ «Socialdemokrats», Nr. 22, 1917. g. 29. aprīlī (12. maijā).

sekventi internacionalistisko viedokli pret savu tautisko sīk- un lielburžuaziju. Rezolūcija *principā* arī neatrodas pretrunā ar Ļeņina izbīdīto nacionālās autonomijas izpratni. Tomēr viņa runā pretī Ļeņina *taktiskai* linijai.

Ļeņins 1917. gada aprīļa dienās attiecībā uz nacionālo jautājumu *pirmajā vietā* stādīja naciju (tautību) *atdalīšanās* tiesību, kamēr Stučkas rezolūcijā šī tiesība netiek nemaz pieminēta, ja neskaita mazu blakus teikumu... «konference nolemj, *nenostrīdot principā tautu pašnoteikšanās tiesības*» u. t. jpr.

Ļeņins savā rakstā «Proletariata uzdevumi mūsu revolūcijā» no 1917. g. 10. aprīļa 14. punktā izsakās sekoši: «Nacionālajā jautājumā proletariskajai partijai vispirms jāprasa, lai tiktu pasludināta un nekavējoties realizēta pilnīga brīvība atdalīties no Krievijas visām nacijām un tautībām, ko apspieda carisms un kas varmācīgi bija pievienotas vai varmācīgi tika turētas valsts robežās, t. i., anektētas.»¹

KSDS(b)P Aprīļa konferencē pieņemtā rezolūcijā par «nacionālo jautājumu», par kuru referēja J. Staļins, arī šī doma ir izteikta ļoti kategoriskā formā:

«Jāatzīst tiesība visām nacijām, kas ietilpst Krievijā, brīvi atdalīties un nodibināt patstāvīgu valsti. Noliegt tādu tiesību un nespert soļus, kas garantē iespēju to praktiski realizēt, līdzinās sagrābšanas jeb aneksiju politikas atbalstīšanai. Vienīgi atzīstot naciju tiesību atdalīties, proletariats nodrošina dažādu naciju strādnieku pilnīgu solidaritāti un sekmē naciju īsteni demokrātisku tuvināšanos.»²

... Tiesa gan, ka Ļeņins turpat turpina, ka «proletariskā partija tiecas radīt iespējami lielāku valsti, jo tas ir izdevīgi darbaļaudīm, viņa tiecas pēc naciju *tuvināšanās un tālākas saplūšanas*, tomēr šo mērķi viņa grib sasniegt nevis ar vardarbību, bet vienīgi ar visu naciju strādnieku un darbaļaužu masu brīvu, brālīgu savienību»³.

Šī pati doma ir arī izteikta minētajā KSDS(b)P Aprīļa konferences rezolūcijā, tikai citos vārdos. Tur lasām:

«Jautājumu par naciju tiesību brīvi atdalīties nedrīkst sajaukt ar jautājumu par vienas vai otras nacijas atdalīšanās lietderību vienā vai otrā momentā. Šis pēdējais jautājums proletariata partijai jāizlemj katrā atsevišķā gadījumā pilnīgi patstāvīgi, raugoties no visas sabiedriskās attīstības interese viedokļa un proletariata šķiras interesēm cīņā par socialismu.»⁴

Stučkam un viņa vadītai Latvijas Socialdemokrātijai bija pilnīga tiesība,

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 24. sēj., 51. lpp. — Red.

² PSKP kongresu, konferenču un CK plenumu rezolūcijās un lēmumos, I d., 1954. g., 304. lpp. — Red.

³ V. I. Ļeņins, Raksti, 24. sēj., 51. lpp. — Red.

⁴ PSKP kongresu, konferenču un CK plenumu rezolūcijās un lēmumos, I d., 1954. g., 304. un 305. lpp. — Red.

raugoties no Latvijas sabiedriskās attīstības interešu viedokļa un proletariāta šķiras ciņas interesēm, patstāvīgi pieiet pie jautājuma un pastrīpot savu pārliecību par mazās, patstāvīgās Latvijas valsts dibināšanas nederīgumu. Arī visi no viņa pievestie attiecīgie argumenti ir absolūti pareizi. Tomēr, turoties pie *vienotas taktikas* galvenos, vārda pilnā ziņā *valstiskos* jautājumos, arī Latvijas Socialdemokratijai vajadzēja ieturēt priekš *visas* Krievijas pieņemto partijas lozungu, rezolūcijas ievadā pastrīpojot arī Latvijas tiesību uz atšķiršanos un tikai tālākā rezolūcijas tekstā attīstīt latvju proletariāta viedokli šinī jautājumā. Stučkam toreizējos apstākļos, lūk, nebija garantijas, ka viņa domas sakrīt ar visas tautas *vairākuma* domām. Bet par tautas pašnolemšanos mums jāzina ne tikai proletariāta, bet arī zemniecības domas.

Mums Padomju Savienības vēsturē ir vairāk spilgtu piemēru (Ukraina, Gruzija u. c.), kur uz Ļeņina atšķiršanās tiesību principa pamata nodibinājis sākumā patstāvīgas republikas, kuras vēlāk, Ļeņina tālredzīgajai taktikai turpinoties, pateicoties proletariāta iespaidam, *brīvpriēgi* ieslēdzās lielajā Padomju Republiku Savienībā.

* * *

Otrs jautājums, pie kura mums jāpakavējas, ir *agrars jautājums*. Sis ir viens no centraliem jautājumiem Stučkas politiskajos rakstos un arī reizē tas jautājums, par kuru viņš visvairāk kritizēts. Stučkas *tezes* par agraro jautājumu tika apstiprinātas no konferences rezolūcijas veidā, un drīz pēc konferences Stučka savas domas atrisināja atsevišķā brošūrā¹, kura bija nodrukāta mēnesi vēlāk.

Stučkas referats konferencē bija gluži īss...

Referatam sekoja tikai īsas debātes, kurās nekādu iebildumu pret viņa viedokli nebija...

Pēc tam vienbalsīgi, 2 balsīm atturoties, tika pieņemtas Stučkas tezes kā rezolūcijas teksts par agraro jautājumu. Rezolūcija nodrukāta «Socialdemokratā».² Pievedīsim viņu bez īsinājumiem.

«Par agrarjautājumu»

1. Visas līdzšinējās revolūcijas vispirmām un galvenām kārtām pārorganizēja pilsētu šķiru attiecības, tikai pa daļai aizķerdamas arī laukus.

2. Krievijas lielā revolūcija tik lielā mērā atbalstās tieši uz lauku proletariātu un pusproletariskiem slāņiem (zemniecību), ka revolūcijai jāatrisinās līdz beigām arī uz laukiem.

¹ P. Stučka (§), Piezīmes par agraro (zemes) jautājumu, LSD CK izdevums 1917. g.

² Par agrarjautājumu, «Socialdemokrāts», 1917. g. 10. (23.) maijā, Nr. 26.

3. Viņas pirmais solis ir muižniecības kā savu laiku pārdzīvojušas kārtas likvidēšana un ceļa atklāšana un notīrīšana uz augšu paceļošās zemniecības brīvai attīstībai un diferencijai (nošķirošanai).

4. Sīnī nolūkā reizē ar visu kārtu starpību un izšķirību atcelšanu jāstājas pie lielo zemju īpašumu nacionalizācijas, tas ir, visu baznicu, klosteru, riteršaftu, muižnieku un pārējo privatīpašnieku muižu un citu zemju atņemšanas par labu valstij bez atmaksas.

5. Kaut gan mēs uzstādām par savu galamērķi visu ražošanas līdzekļu, tāpat arī visas zemes socializēšanu, tas ir, to pārvēršanu ne vien sabiedrības īpašumā, bet arī tiešā pašas sabiedrības saimnieciskā ricībā, kādēļ būtu pilnīgi loģiski prasīt reizē ar lielā īpašuma arī vispār zemju īpašuma nacionalizēšanu, mēs tomēr atļaujam sīkajiem īpašniekiem pašiem ar laiku, pēc pārliecības, labprātīgi pāriet uz jauno agrarkārtību.

6. Tamdēļ, negribēdami skaldīt revolucionaros spēkus, mēs ar mieru atsvābināt no konfiskācijas tos privatīpašumus, kas nepārkāpj to maksimumu (lielāko apmēru), kuru ikreiz noteiks vietējās apgabala zemes komisijas, kas vēlētas uz pilnīgi demokratiskiem balsošanas pamatiem.

7. Bet arī šie sīkie zemju privatīpašumi var palikt spēkā tikai tik ilgi, kamēr viņu īpašnieki uzņemas un spēj izpildīt lauku proletariata minimālos darba noteikumus un sabiedriskās dzīves apstākļus.

8. Šiem lauku proletariata darba un sabiedriskās dzīves apstākļiem jābūt tādiem pašiem kā pilsētu proletariata pieprasītiem — 8 stundu darba diena bez virsstundām, nakts un svētdienas darba aizliegums, darba apstākļu proletariata vēlēta inspekcija, pilnīga sociāla apdrošināšana (slimības, nelaimes gadījumos, vecumā) utt., arī pilnīgi brīva sabiedriskā un ģimenes dzīve (ģimenes dzīvokļi).

9. Lai šo sasniegtu, mūsu laukstrādniekiem tūlī jāstājas pie mūsu lauku proletariata un pusproletariata (būdnieku, graudnieku utt.) apvienošanas atsevišķās kalpu deputātu padomēs, kurām, saistoties ar pilsētu strādnieku padomēm:

a) tūlī jāstājas pie visas lauku sabiedriskās un politiskās dzīves reorganizācijas,

b) jāraugās, ka nacionalizējamās muižas un to piederumi (piem., meži) netiktu atsavināti vai nopostīti ne no viņu īpašniekiem, nedz no blakus personām.

10. Mums kā apzinīgai strādnieku šķirai gadījumā, ja bezzemnieku šķira pieprasītu atsavināmo zemju sadalīšanu bezzemnieku starpā, jāuzsver, ka sauciens pēc sava «namiņa un sava zemes stūriša» nav proletariata prasība, jo tikai lielākas saimniecības iespēj nodrošināt cilvēces cienīgus darba apstākļus un cilvēces pieaugšanai piemērotu darba režīmu.

11. Pārtikas draudošie apstākļi norāda, ka visi neapstrādātie lauki tūlī

jāņem nedalīti tiešā kooperatīvā apstrādāšanā zem kalpu padomju rīcības vai, mazākais, kontroles.»

Stučka brošūra «Piezīmes par agraro (zemes) jautājumu» ir pārstrādājums no viņa jau agrāk, mūsu monografijas I daļā minētā un mēnešrakstā «Nākotne» nodrukātā darba par šo pašu tematu¹. Grāmatīņas pirmo daļu, kurā autors attēlo Marksa pamatprincipus agrarā jautājumā, viņš šinī otrā izdevumā atstāj negrozītu. Otro pusi viņš lēmis pārstrādāt «ne tādēļ, ka tur būtu jāgroza savas domas viņu pamatos, bet tādēļ, ka revolūcija šoreiz tiecas daudz tālāk» un daudz kas, ko viņš toreiz minējis tikai par iespējamu, «tagad jau kļuvis par patiesību». Tādēļ viņš tagad jau uzstāda kā kategorisku prasību to, ko savā laikā solīja pabalstīt kā zemniecības prasību: «muižnieku un vispār lielgruntnieku zemju konfiscēšanu» un kā tuvākās nākotnes mērķi «visu zemju nacionalizāciju».

Bez tam «imperialisms ievedis daudz pārgrozību pašā kapitalisma gaitā; karš ar savu badu novedis pašu kapitalismu jaunās sliedēs; tuvojas pēdējā sacīkste šķiru pretišķību starpā, un līdz ar to mums jābūt pārrunāt jaunās iekārtas pasākumi»².

Mēs apstāsimies arī tikai pie tā «jaunā», kuru b. Stučka aizķer savas brošūras otrā izdevumā un kurš uzlūkojams kā viņa Apriļa konferences težu tiešs papildinājums.

Vispirms dažus vārdus par nodaļu «Zemes dalīšana»³. Šī nodaļa atrodas tiešā sakarā ar nule pievestās rezolūcijas 10. punktu.

Nodaļas sākumā Stučka atgādina, ka savā laikā «savienībnieki» veda dedzīgu propagandu par «sava kaktiņa un sava zemes stūrīša» ideju un ka 1917. gadā Valmierā *bezzemnieku* sapulcē zemes dalīšanas propaganda izkritusi cauri. Bet *tris* nedēļas vēlāk šo ilgu no jauna mēģinājuši atmodināt «pelēko baronu» sapulcē Tērbatā, kur par galveno šīs idejas propagandistu uzslējies... advokats Čakste (!).

«Vai tas vien jau nav labākais pierādījums,» izsaucas Stučka, «pret zemes dalīšanu, jo «baidies no sava pretinieka arī tad, kad viņš tev ar balvām nāk pretim»!... Vai neviļus neuzmetas jautājums: kādēļ, pie joda, tiem lielsaimniekiem tik ļoti kārojas pēc sīksaimniecību nodibināšanas?»

Stučka stipri šaubās, vai daudz atradīsies bezzemnieku, kam šis sapnis izliksies tik visai pievilcīgs, jo ikviens no tiem tagad labi saprot, ka 1—3 pūrvietais laimīgu padarīt nevar, un tiem sāk aust atziņas, ka *ne dalīšana, bet vienīgi sakopošana sabiedriskā vadībā* var darīt pilnīgu galu līdzšinējai zemes klausībai. Ja tiešām jau pienācis tas laiks, kur mēs varam *ne vien grozīt, bet arī atcelt* zemes privatīpašuma tiesības, mēs nedrīkstētu par

¹ Š. Piezīmes par agrarjautājumu. «Nākotne», 1906. g., Nr. 1, 2.

² P. Stučka, Piezīmes par agraro (zemes) jautājumu, 3. un 4. lpp.

³ Turpat, 16.—23. lpp.

mērķi spraut šī īpašuma *izdališanu uz dvēselēm*, bet mums uz ciešāko jāuzstājas pret katru tādu pravietošanu kā pret saimnieciskās attīstības gaitas nesaprašu valodām.

Atgādinādam veco strīdu par *lielo* un *mazo* saimniecību priekšrocību zemkopībā, Stučka iziet pie šī jautājuma izšķiršanas no diviem principiem: 1) kurš saimniecības veids vislabāk nodrošina darbinieku pret pārlieku izmantošanu un 2) kāda saimniecība visvieglāk pieejama progresam, t. i., kurā ar vismazāk darba panāk visvairāk derīgu panākumu?

«Ābi šie jautājumi,» turpina viņš, «ir cieši saistīti, jo *strādnieku stāvoklis ir uz ciešāko atkarībā no saimnieciskā progresā.*»

Būtu lieki šeit atkārtot Stučkas pievestos piemērus iz vēstures, kā arī teoretiskos un praktiskos argumentus lielsaimniecībai par labu. «Vēsture mūs māca,» saka Stučka, «*ka zemes izdališana nav arī politiski progresīvs solis, jo tas neglābj sīkos zemniekus no nabadzības, bet gan atrauj tos iz cīņas rindām.*» To pierāda 1848. gada revolūcija Vācijā, kur zemes izdališana sākumā gan ierāvusi zināmu daļu mazo īpašnieku revolūcijas mutulī, bet kur vēlāk taisni «pret šo zemniecību, kurai sveši visi citi ideāli, visas citas intereses, izņemot savas zemes intereses, saskaldījās 1848. g. revolūcija».

Zemes gabaliņa un sava kaktiņa solīšanas vietā Stučka nostājas uz stingra proletariskā šķiras viedokļa un kategoriski apgalvo: «Ievedot stingrus un vispārējus aizsardzības likumus kalpu šķiras labā, mēs vairāk laba panāksim, nekā tiem piedalīdami savu zemes gabaliņu ar savu būdiņu. — Šādi paceļot kalpu stāvokli, mēs to darīsim *spēcīgāku cīņā par savu galīgo atsvabināšanu*, kamēr caur zemes dalīšanas plāniem mēs tikai novirzīsim vienu daļu tagadējo bezzemnieku no pareizas gaitas uz priekšu... *Socialdemokratija tad arī nevar ieteikt jauna, sīka zemes īpašumu nodibināšanu caur tagadējo lielo zemes īpašumu izdališanu.*»

Nodaļā «*Zemes nacionalizācija*»¹ Stučka, kā jau savos agrākos darbos par zemes jautājumu, vēlreiz apstājas pie Marksa ģenialās zemes rentes analīzes, pie kam viņš pastrīpo, ka «*zemes īpašuma nacionalizācija*, tas ir, zemes privatīpašuma pārvēršana par *valsts īpašumu*, ir pilnīgi buržuaziska prasība, kuru buržuazija tikai baidās uzstādīt». Šo pašu momentu, kā ziņāms, Leņins vairākkārt ir sevišķi pastrīpojis savos darbos.

Tālāk Stučka aizrāda, ka prasība pēc zemes nacionalizācijas, *patvaldībai* pastāvot, tautai nekāda labuma nenestu, jo viņa tikai būtu «*lās pašas valsts stiprināšana un tautas brīvības vājināšana*». Tas pats būtu arī buržuaziskās konstitūcijas valstī. Turpretī — saka Stučka — «demokratiskā, bet arī tikai tiešām demokratiskā valstī mums bez kavēšanās jāizteicas *zemes nacionalizācijai par labu*, jo tādā valstī zemes nacionalizācija apmierina plašās tau-

¹ P. Stučka, Piezīmes par agraro (zemes) jautājumu, 23.—28. lpp.

tas vajadzības un reizē būs viens solis tuvāk *privatīpašuma tiesību atcelšanai uz darba līdzekļiem vispār*. Tātad šinī gadījumā nacionalizācija būtu *reizē par labu kapitalisma brīvai attīstībai*, atmetot lieko kavēkli — *privatīpašumu uz zemes renti, bet reizē arī solis pretim socialismam.*»

Vēl citādi stāv jautājums, kad mēs atrodamies tieši pie pilsoniskās revolūcijas pārejas proletariskā revolūcijā, t. i., pie privatīpašuma tiesību galīgas atcelšanas sliekšņa, kad zemes nacionalizācija nozīmē zemes īpašuma pāreju proletariskās valsts, t. i., visas darba tautas īpašumā.

Nodaļā «*Mūsu partijas programa zemes jautājumā*»¹ viņš dod sīkākus paskaidrojumus attiecībā uz Apriļa konferencē iznesto rezolūciju agrarā jautājumā, kuras tekstu mēs augšā pievedām. Se Stučka aizķer divus jautājumus, par kuriem partijai jābūt skaidrībā: jautājumu par zemes īpašuma tiesībām un jautājumu par zemes apstrādāšanas kārtību. Šie divi jautājumi stingri jāšķir. «Zemes nacionalizācija, t. i., pāriešana valsts īpašumā,» saka Stučka, «ir pilnīgi pilsoniskās sabiedrības un kapitalisma attīstības interesēs un, ja pilsoniskās partijas to neprasa, tad vienīgi aiz bailēm par īpašuma tiesībām uz pārejiem darba un ražošanas līdzekļiem. Turpretim jautājums par vēlamo apstrādāšanas kārtību — ir jautājums par *kapitalismu vai socialismu* un, raugot pēc sava galamērķa, ikkura partija arī tuvākos savus soļus saskaņo ar saviem uzskatiem uz turpmāko attīstības gaitu.»

Apstādamies pie atsevišķām partijām kā attiecīgo šķiru izpaudējām, Stučka noteikti izsakās, ka pilsonisko partiju agrarās programmas, sākot «no Krievijas pilsonisko partiju lab[ējā] spārna, līdz pašiem kadetiem» ļoti maz viena no otras atšķiras, — visas viņas aizstāv savu īpašumu neaiztiekamību. Attiecībā uz Baltijas muižniecību Stučka atgādina pēdējās lēmumu neļaut iziet savu muižnieku muižām iz rokām, bet tās pēc iespējas atpirkt pašiem. «Tikai brīžos, kad pacēlās sarkanais spoks uz laukiem, muižnieki sāka domāt par savu muižu jeb mazākais daļu no tām — *atsavināšanu*, saprotams, par atmaksu un pirmā kārtā par labu *atmaksu uz «brīva pirkšanas un pārdošanas līguma»* pamata, jo, reiz revolūcija solot brīvību, tad viņiem taču vajagot arī pirkšanas un pārdošanas absolūtas, neaprobežotas brīvības. — Jā, lai nu mēģina kāds apgalvot, ka Baltijas muižnieki ir brīvības pretinieki!»

Interesantu piemēru Stučka pieved arī iz latviešu patriotu praktikas. «Palasiet,» raksta Stučka, «B[altijas] V[ēstneša] Nr. 36 — cienīgtēva Andrieva Niedras, šī pazīstamā muižniecības interešu aģenta rakstā, kurā viņš saka: neaizmirsīsim, ka *drīzumā tiks piedāvāts ļoti daudz zemes samērā lēti*... Tādēļ Niedra liek priekšā laukstrādniekiem krāt naudu (!), ar ko iepirkt šo zemi par dzimtu...» Būtu interesanti zināt, kādu maklera procentu muižnieki Niedram bija solījuši par viņa iztapīgo patriotismu.

Pārejot pie buržuazijas kreisā spārna, pie kadetiem, Stučka atgādina, ka

¹ P. Stučka, Piezīmes par agraro (zemes) jautājumu, 28.—40. lpp.

viņiem kā pilsoniskās šķiras partijai patiesībā nevajadzētu pretoties zemes nacionalizacijai. Un tomēr viņi 1906. gadā Valsts domē iesniedza projektu par lielo zemes īpašumu atpirkšanu par «taisnīgi novērtētu cenu». Tagad viņi savu taktiku mazliet grozījuši. Arī viņi sāk lietot vārdu «atsavināšana», tomēr bez runas viņi ar mieru atsavināt tikai mežu īpašumus. Ja meži pārīet kroņa īpašumā, tad koku tirgotājiem no tam atlektu tikai labums. Turpretī uz pārējo muižu zemes atsavināšanu kadeti ienesuši tik daudz piezīmju un atzīmējuši tik daudz izņēmumu gadījumus («paraugu saimniecības, rūpniecības saimniecības, vispār labi iekārtotas muižas, biešu plantācijas, sakņu dārzi utt.»), ka «viens no jaunākiem kadetu kongresa locekļiem iz provinces pat ironiski piezīmējis, ka nepaliekot tad jau vairs nekā pāri, ko atsavināt». Par tālāko komediju, kura norisinājās kadetu kongresā, nav vērts ieminēties. Mūs vairāk interesē *latviešu* pilsonība.

Attiecībā uz pēdējo Stučka vispirms piezīmē, ka pašlaik vēl viņas vidū *lielgruntnieku* šķiras nesastapsim, bet reizē viņš ironiski atgādina, ka «vēl nesen latv[iešu] pilsoniskā prese atklāti uzstādīja prasību, lai nodibinot *latv[iešu] aristokratiju* iz latv[iešu] strēlnieku pulku oficiēru kārtas», kālab «kļūs vieglāk saprotama «150 latv[iešu] virsnieku rezolūcija» pret «lieliniecisko strēlnieku» («apakšcinu») lēmumu. Ja jūs tad paiesiet vēsturiski atpakaļ, tad atradīsiet mūsu «tautisko pīlaru» teorijas par tām «svētītām dzimtām», kam dēli ar augstāku skolas izglītību, un nonāksiet pie vecās F. Veinberga nelegalās (!) brošuras (no 1870. gadiem) ar prasību pēc latv[iešu] aristokratijas kā revolūcijas «pretgīfti». Tātad *latv[iešu]* muižniecība ar *latviešu* muižām *latviešu* kapitalisma apstrādībā!» Protams, pie šiem kungiem nevar būt i runas par zemes nacionalizāciju.

Slavenās «*latviešu partijas*» programā, kuras «ciltstēvi» ir F. Veinbergs, V. Teikmanis un A. Niedra, ir burtiski lasāms: «Lielākais ļaunums tautas dzīvē ieviesies caur to, *ka cenšas tautu mākslīgi saskaldīt divās daļās: pilsonībā un proletariātā*, un ka pēdējo skubina uz naidu pret pirmējo.» Un tālāk: «*Privatīpašums uzturams un aizstāvam pēc līdzšinējiem vēsturiski izaugušiem principiem.*»

«Tātad,» saka Stučka, «*viss paliek pa vecam.*»

Pārejot pie «demokrātiskajām» partijām Latvijā, Stučka aizrāda, ka pēdējās vēl nekādas noteiktas programmas nav pieņēmušas. Tomēr no radikāldemokrātiskās partijas iepriekšējās programmas Stučka atzīmē sekošos vārdus: «Muižas, ko ieguvuši *ar pirkšanu* tagadējie īpašnieki vai viņu priekšteči, *var tikt* spaidu ceļā pret atmaksu atsavinātas, bet Baltijā *konfiscējamās* tās muižas, kuras viņu tagadējie īpašnieki vai to priekšteči ieguvuši bez pirkšanas...» Teikuma pirmajā daļā slēpjas, kā redzams, tas pats privatīpašuma aizstāvēšanas princips, bet otrajā daļā Stučka apsveic vismaz vārdiņu «*konfiskācija*», pie tam piebilstams: «Darbs tikai atzīt *pašu konfiskācijas principu*; ko konfiscēt, to noteiks pati revolucionārā tauta.»

Tāpat viņš apsveic zemnieku partijas «Līdumā» izteiktās domas: «Vai lielos zemes privatīpašumus darīt pieejamākus (nosakot zināmas zemes īpašuma nodevas) jeb vai *nepieciešamos gadījumos neatteikties pat no konfiskācijas*, tas nav tik daudz principa kā lietderības jautājums.»

Protams, arī zemnieku partija nespēj būt konsekventa savās prasībās. «Ja nu beigās,» saka Stučka, «arī bezbailīgais zemnieku «līderis» savus programmas vārdus it kā pats apēd: *«zināmas muižniecības zemes atsavinot bez kādas atlīdzības, apsverot katru atsevišķu gadījumu»*, tad mēs tomēr atbildam: Nē, mani kungi, labi, ka Jūs atzīstat *konfiskācijas* principu; *ko konfiscēt* — to spriedis pati revolucionārā tauta demokratiskā ceļā.»

Tālāk vēl Stučka apstājas pie socialistu revolucionāru partijas un pie viņas divkosīgās politikas. Viņš pieved citātu iz «Darba Tautas» pirmajā numurā nodrukātās programmas, kurā tā tikai apsolās «cīnīties pret krievu valdības un Baltijas muižniecības laupīšanas politiku» zemes jautājumā. Bet nedēļu vēlāk viņa dod papildinājumu, kurā tā sola «*muižniecības zemes konfiskāciju kopā ar inventāru; citas gruntniecības, kas lielākas par zināmu mēru, var tikt atsavinātas, pie kam atlīdzības jautājums tiek izšķirts no gadījuma uz gadījumu*». Ir redzams, ka godīgo latvīteru iegūtās gruntniecības ir nodrošinātas pret konfiskācijas briesmām.

Krievijas socialistu revolucionāru partijas programma iet tālāk un taisni uzstājas par *visas zemes nacionalizāciju*, tikai «nelaimīgā kārtā,» kā Stučka saka, «pieliek klāt savu agrāko vārdu *«socializācija»*. Tas ir tas sevišķais zemnieku socialisms, kurš agrāk cerēja novērst kapitalisma gaitu Krievijā, bet tagad acīm redzot turpina cerēt, ka nodibināsies uz laukiem zemnieku socialisms, atstājot pilsētās vēl joprojām kapitalismu, tātad pilnīgi ačgārns uzskats uz attīstības gaitu! Bet jautājumu par atmaksu arī krievu soc[ialisti] revolucionāri savās agrarrezolūcijās atstāj neminētu (acīm redzot arī: no gadījuma uz gadījumu).»

Ne mazāka nenoteiktība valda arī jautājumā par zemes lietošanas jautājumu. Krievu socialistu revolucionāru partijas programā ir teikts sekošais: «Zemi tiesība lietot ikkuram, kas pats ar ģimeni vai sabiedrībā ar citiem uz tās strādā. Katram, kas grib uz zemes strādāt, ir tiesība dabūt tik daudz zemes, cik vajag, lai ienākuma no tās pietiktu dzīvei darbiniekam kopā ar ģimeni.»

Lai nu saprastu, ko tas nozīmē, tad Stučka griežas pie viena no socialistu revolucionāru lielākajiem teoretiķiem — toreizējā zemkopības ministra biedra Vičļajeva brošuras, kurā lasāms, ka «zeme tiks sadalīta samērā ar tās labumu un ģimenes lielumu tādās pašās strēmēlēs kā līdz šim. Un pēc laika nāks periodiski *pārdalīšanā, jo citādi nebūs vienlīdzības lietošanā*.»

«Lūk,» izsaucas Stučka, «tāds ir tas *sīksaimnieciskais socialisms*, uz

kuru neapzinīgie zemnieki klūp kā uz medu, *jo viņi izdzird tikai vienu: vairāk zemes.*»

Beigās Stučka apstājas pie Maskavas konferencē pieņemtās agrarās programmas, kuras iniciators un galvenais autors ir viņš pats. Še viņš dod ļoti skaidru un noteiktu pārskatu par savas agrarās politikas evolūciju un pašreizējo viedokli.

«Kad mēs atsacījāties uzstādīt agrarprogramu,» atgādina Stučka, «mēs sacījām, ka mūsu programma ir strādnieku šķiras programma un tikai. Bet, sacījām mēs, ja zemnieki uzstādītu prasību pēc zemes, tad mēs *bez kavēšanās piekritīsim* zemju atsavināšanai, bet *tikai par velti, bez atmaksas*, jo nevaram uzņemt uz strādnieku šķiru izdevumus lielgruntnieku šķirai par labu. Ja nu mums neizdotos zemniekus pārliecināt, ka *sīksaimniecība nevar pietiekoši ražot un reizē dot zemes rūķim cilvēciskus darba apstākļus, līdzīgus pilsētas strādnieku šķirai*, tad mēs varam arī pabalstīt *zemniecības prasības pēc zemes dalīšanas*, bet izsakot skaidri un gaiši, ka mēs paredzam, ka tāda sadalīšana būs tikai pirmais solis zemes jautājuma attīstībā...

Mūsu programā zemes jautājumā ir pirmajā vietā un no visiem laikiem — *pilnīga lauksaimniecības darba apsardzība* (8 stundu darba diena utt.) bez izņēmuma, un saimniecībai, kas to nevar izturēt, ir jāgrimst. Tā ir tā zemes rentes *proletariskā atsavināšana.*»

Šīs nedaudzās rindīņas dod, pēc mūsu domām, Stučkas viedokļa vis-skaidrāko formulējumu agrarā jautājumā Oktobra revolūcijas priekšvakarā. Pie viņām mēs raidām visus viņa bijušos un nākamos kritiķus, lai ienestu jautājumā, cik spējams, pilnīgu vēsturisku objektivitāti.

Pēc šī īsā paskaidrojuma Stučka pāriet pie LSD Maskavas konferencē pieņemtās rezolūcijas par agraro jautājumu, kuras teksts agrāk bija pievests. Dažas dienas pēc šīs konferences bija notikusi KSDS(b)P konference. Pēdējā — saka Stučka — «drusku citādi formulēja savas prasības, bet viņa izteica apmēram to pašu, jo, pieprasot nacionalizāciju vispār un uzsverot lielīpašnieku (ne vien muižnieku) zemes konfiskāciju (помещичьей земли), konference taisni uzsver, ka viņa nedomā konfiscēt sīkzemnieku zemi. Pie mums nav tāda jēguma — «pomeščik», jo mūsu muižnieks reizē apzīmē «dvorjaņin». Tādēļ mēs piepaturam savu formulu. Bet es pats tūlī piekritu formulai par zemes organizētu konfiscēšanu revolucionārā kārtā, kā tad arī pieņemts papildu pants LSD Rīgas pilsētas konferencē.»

LSD Rīgas pilsētas konferences tezes Stučka tad arī nodrukā savā brošūrā, domādams, ka viņas «patlaban vispareizāk izteic Latvijas soc. dem. uzskatus agrarpolitikā».

Mēs šeit neatkārtosim šīs tezes, bet tikai aizrādīsim uz tiem punktiem, kuri papildina Maskavas konferences tezes par agraro programmu.

4. punktā, uzskaitot dažādos zemes īpašuma veidus, kas konfiscējami, ir starp citiem minētas arī «mācītāju muižas», par kurām nebija runa Maskavas rezolūcijā.

Visi pārējie punkti sakrīt burtiski, izņemot 3—4 gluži sīkus valodas labojumus. Turpretī 11. punkts ir stipri papildināts un viņam pievienots vēl 12. punkts. Abi pēdējie punkti dod sīkākus tehniskus norādījumus par nacionalizācijas praktisko realizāciju zem kalpu padomju rīcības un kontroles.

Šai papildinātā rezolūcijā ir diezgan noteikti izvests zemes nacionalizācijas princips kā *buržuaziskās* revolūcijas prasība neatkarīgi no turpmākās *socialistiskās visu ražošanas līdzekļu* konfiskācijas, — kā prasība, kuru Stučka 1907. gadā vēl noliedza.

Savas brošuras beigās nodaļā ar virsrakstu «*Socialisms*»¹ Stučka nav ienesis nedz grozījumu, nedz papildinājumu.

Mēs bijām spiesti ļoti sīki atreferēt LSD un KSDS(b)P latviešu (boļševiku) grupu konferences saturu tālab, ka ... šajā konferencē attēlojas visspilgtākā veidā Stučkas personīgais viedoklis uz revolūcijas tuvākām prasībām un viņa lielais iespaids uz LSD. Konference pierādīja, ka partija bija izaugusi par lieliniecisma avangardu, kurš gatavs ik brīdī stāties cīnītāju pirmajās rindās.

3. LATVIJAS PROLETARIATS ORGANIZĒJAS UZ JAUNĀM CĪŅĀM

13. (26.) maijā «Cīņa» par jaunu sāk iznākt Rīgā. Savā 1. (pēc tekošā skaitļa 163.) numurā redakcija griežas ar uzsaukumu pie Latvijas plašām proletariata masām² sekošiem vārdiem:

«Biedri! «Cīņa» Pēterpilī iesākto darbu tagad turpinās Rīgā — Latvijas pašlaik gan sapostītā un novājinātā saimnieciskā un kulturalā centrā. «Cīņa» nu ir starp jums, zem jūsu tiešas uzraudzības un aizsardzības.

Pirms 13 gadiem «Cīņa» sāka iznākt Rīgā kā slepena, neliela avīzīte. Tagad tā atgriežas — lepna un droša, un atklāta un aicina turpināt cīņu par revolūcijas iekarojumu nostiprināšanu un tālāk attīstīšanu, par mieru, pret karu, par pasaules revolūcijas sagatavošanu, lai visu zemju proletāriešu cīņa pret visu zemju kapitalistiem glābtu cilvēci no posta un galīgas izvirtības.»

Rīgā pašlaik organizējās strādnieku un strēlnieku padomes. Notikumu gaita sāka izbidīt lozungu par valsts varas sagrābšanu šo padomju rokās.

¹ P. Stučka, Piezīmes par agraro (zemes) jautājumu, 40.—44. lpp.

² Latvijas kareivjiem, strādniekiem un strādniecēm. «Cīņa», 1917. g. 13. (26.) maijā, Nr. 1 (163).

Tomēr apstākļi vēl priekš šī pēdējā soļa nebija nogatavojušies. It sevišķi grūti bija apstākļi Latvijā. Latviešu proletariats bija izkļiedēts pa Krieviju, tūkstoši un tūkstoši bija mobilizēti armijā, un liela daļa no tiem bija krituši par upuri imperialisma molocham. Palikušos žņaudza un izsūca līdz pēdējai asins lāsei vietējā buržuazija. Tālab revolūcijas sākumā, kā pareizi atzīmē «Cīņa» savā 10. numurā, «...Latvijas strādnieku organizācijas nebija pietiekoši stipras, lai noteikti... nostātos cīņā par visas vietējās varas nodošanu strādniekiem, bezzemniekiem un patiesi revolūcionarai demokrātijai».

Tomēr priekšdarbs bija veikts. Partija un viņas centralais organs «Cīņa», balstīdamies uz strādnieku un zaldātu padomju lēmumiem, veda noteiktu cīņu par šo lozungu.

Stučka kā viens no pirmajiem atsaucās uz «Cīņas» uzsaukumu un ievietoja šinī pašā 10. numurā rakstu par minēto jautājumu.¹

«Ikkurš, paskatījies uz uzrakstu,» tā iesāk b. Stučka savu apcerējumu, «man mierīgi var iebilst, ka tādas jau nemaz nav. Jā gan, ka vēl nav, bet būs, tai jābūt un jābūt vistuvākajā nākotnē. Tā ir nenovēršama attīstības gaita, itin tāpat kā revolūcija iet savu ceļu, vai to ļaudis gribējuši vai negribējuši... Lai labāk saprastu šo attīstības gaitu, mums vispirms jānoskaidro pašu šo padomju iekšējais raksturs un saturs.»

Un viņš ņemas ar viņam īpatnējo pamatību to skaidrot. Viņš jautā: «Vai padomes ir vienkāršas «privatbiedrības», — kā to grasiņās izskaidrot Pagaidu valdība, atraidīdama padomju izdevumu segšanu uz valsts rēķina, — jeb politiskas *partijas* organizācijas, vai pat «socialistu partiju apvienības», — kā paskaidro soc[ialistu] rev[olucionaru] organs «Darba Tauta»?»

«Nē,» atbild Stučka, «Strādnieku un zaldātu padome nav ne «privatbiedrība», ne «partija», ne «partiju sakopojums», bet viņa ir *zināma varas nesēja.*»

Lai nerastos pārpratumi, b. Stučka apstājas pie 1905. gada revolūcijas, kad Latvijā nebija, kā dažās lielākās pilsētās pārējā Krievijā, strādnieku deputātu padomju, bet viņu lomu priekš visas Latvijas izpildīja LSDSP Centralā Komiteja, bet priekš Rīgas — Federatīvā komiteja, kas bija tiešām tikai partiju apvienība.

Tomēr Stučka tālāk paskaidro, ka arī Latvijā «šīs partijas iestādes ne ilgi paturēja varu savās rokās, bet visur rikojās demokrātiskas rīcības komitejas, uz kurām tad arī pārgāja vietējās varas funkcijas. Un joprojām partija deva tikai savus ļaudis vai direktīvas, virzienu, bet vairs nebija pati varas iestāde... Šī vara bija faktiski *strādnieku-zemnieku diktatura.*»

Tālāk Stučka apstājas pie pašreizējiem Krievijas apstākļiem, kur, pa-

¹ P. Stučka, Latvijas Strādnieku un zaldātu padome. «Cīņa», 1917. g., Nr. 10 (173).

teicoties Pēterpils Strādnieku un zaldātu padomes raibajam sastāvam, pēdējā nebija pratusi saturēt varu savās rokās un bija nodibinājusies tā saucamā divvaldība, kura agri vai vēlu var novest pie sadursmēm.

Stučka brīdina jau no paša sākuma pret šādu divvaldības iespējamību Latvijā, ja, piem., vietējās (XII) armijas Deputātu padome («Iskosols») atteiktos no apvienošanās ar Strādnieku padomi, bet steigtos apvienoties ar savu oficeru apvienību («Iskomofu»), kura pēc sava satura nemaz nav demokrātijas priekšstāve. Tādā gadījumā varētu rasties «tiešām divas varas grupas, kuras var novest pie nepatīkamām sadursmēm...»

«*Vajag atrast ceļu — nodibināt kopējas strādnieku un zaldātu padomes,*» saka Stučka un pie tam pastrīpo, ka zaldātu deputātu vēlēšanās nebūt nav jāievelk tikai latviešu strēlnieku pulki, bet viss vietējais garnizons, jo citādi to varētu saprast kā «nacionalistiskas tieksmes» izpaudumu. «Tad būs,» tā nobeidz Stučka savu rakstu, «Latvijas Strādnieku un zaldātu deputātu padome, šī *ciešā un vienotā vietējā vara*. Būs jārunā Padomē tad *divās valodās*? Jā gan, bet tad runās *ne divās, bet vienā vietā un gan divās mēlēs, bet vienā kopējā revolucionārā valodā.*»

Šai kopējai «revolucionārai valodai» drīz seko praktiski rezultāti...

1917. gada martā bija nodibinājusies XII armijas Zaldātu deputātu padome ar savu Izpildu komiteju «Iskosolu XII», bet kura atradās armijas ierēdņu — eseru un maziņu rokās. Pateicoties šim apstāklim jau tiešām Iskosols apvienojās ar Iskomofu, pret ko b. Stučka tik noteikti bija brīdinājis. «Apvienotais Iskosols,» saka Draudiņš, «līdz pat oktobra dienām bija īsts sikburžuaziskās reakcijas cietoksnis un Miļukova koalīcijas cīnītājs.

Latvju pulku nacionālais nodaļums XII armijas rindās un noteikti reakcionārā Iskosola politika piespieda latvjus organizēt savu Strēlnieku padomi ar Iskolastrelu (Izpildu komiteju) priekšgalā.»¹

...27. martā Rīgā norisinājās pirmais Padomes plenums. Plenums bija iznesis lēmumu izdot savu strēlnieku pulku preses organu. Tas arī notika. Bet par redaktoru tika izvēlēts socialšovinists Marģers Skujenieks, tā ka nav jābrīnās, ka, pēc Draudiņa atsauksmes, «pirmais šīs avīzes pastāvēšanas mēnesis bija pilnīgs politisks apkaunojums»... Tomēr apstākļi drīz grozījās. Maija sākumā... LSD Centralā Komiteja pārcēlās no Maskavas uz Rīgu. Mazinieku iespaids zuda, un visi latvju pulki savās rezolūcijās kategoriski sāk pieprasīt Izpildu komitejas pārvēlēšanu. 12. maijā notiek otrais Padomes plenums. Plenumā norisinās ļoti karstas debātes...

«Šī diskusija,» saka Draudiņš, «bija lieliska politiska skola ne vien priekš visiem latvju strēlniekiem, bet priekš visa Latvijas proletariāta.

¹ I. Draudiņš, Latvju strēlnieki 1917. gadā. «Latvju strēlnieku vēsture», I sēj., 2. d., 9. un 10. lpp.

Starp lieliniekiem, no vienas puses, un cara ģenerāļiem, kadetiem un maziņiem, no otras, norisinājās sīva politiska cīņa par iespaidu un pārsvaru tanī milzīgajā proletariata masā, kas bruņota štiķiem un iedresēta pēc visiem pozīciju kara likumiem. Lielinieki šinī cīņā uzvarēja...

17. maijā 1917. gadā apvienotā strēlnieku saeima gandrīz vienbalsīgi pieņēma socialdemokrātu (lielinieku) CK vārdā iesniegto b. Daniševska rezolūciju.»¹

Šī rezolūcija novilkta robežas līniju latviešu strēlnieku vēsturē, — robežu starp tiem strēlnieku pulkiem, kurus bija nodibinājuši Latvijas *buržuazija* ar Goldmaņiem un Zālišiem priekšgalā un kuri — runājot Stučkas vārdiem — «jo drīz kļuva ne vien par Latvijas pilsoņu šķiras cerību centru, bet grieza ar savu drosmi uz sevi vērību pat imperialistu, sevišķi angļu aprindās, — un tiem strēlniekiem, kuri 17. maijā ar Internacionales skaņām pārgāja atklāti *strādnieku šķiras* revolucionāro cīnītāju pirmajās rindās»².

P. Stučka personīgi arī bija ieradies šinī vēsturiskajā plenumā, kauču viņš, kā redzams iz viņa augšā minētā raksta, jau daudz agrāk interesējās par latvju strēlnieku likteni. K. Gailis pat apgalvo, ka taisni Stučkam piederējusi nopietna loma strēlnieku revolucionizēšanas procesā.

Savā piemiņas rakstā īsi pēc Stučkas nāves Gailis saka: «Stučkas loma lielajā latvju strēlnieku... revolucionizēšanas darbā reti kam zināma. Tomēr viņam pirmajam pieder ideja par latvju strēlnieku pārvēršanu revolucionārā armijā, kurai revolūcijas laikā jāpavērš durkli pret saviem izsūcējiem. Man nācās satīties ar P. Iv. 1916. gada vasarā, kad mani pēc mobilizācijas izsūtīšanas vietā no rezerves pulka pārveda uz latviešu pulkiem. P. Iv. tanī laikā piegriezta ļoti lielu interesi latviešu pulkiem. Mani maz sajūsmināja doma iekļūt toreiz vēl šovinistiski noskaņoto kaujinieku rindās; man it sevišķi dūrās acīs toreizējo pulku negatīvās puses... P. Iv. bija daudz lielāks optimists, viņš jau toreiz attīstīja domu — pārvērst latviešu strēlnieku pulkus revolucionārā armijā, viņš revolucionāro elementu koncentrācijā redzēja viņas pozitīvo pusi; viņš cerēja, ka revolūcija pienāks ātrāk, nekā imperialisti pagūs iznīcināt revolucionāro proletariatu. Uz manu ierunu, ka, pateicoties revolucionāro elementu izolētībai latvju strēlnieku pulkos, viņi revolucionāras uzstāšanās gadījumā varētu tikt iznīcināti no skaita ziņā daudz lielākām un no revolucionāra iespauda vēl neaizķertām zaldātu masām, viņš atbildēja, ka tāds stāvoklis būtu domājams tikai tādā gadījumā, ja revolūcija taptu izvesta savvērestības veidā. Nevajag gādāt tikai par sava pulka revolucionizēšanu, bet jāizplata savs

¹ T. Draudiņš, Latvju strēlnieki 1917. gadā. «Latvju strēlnieku vēsture», I sēj., 2. d., 16. lpp.

² P. Stučka, Ievadam. «Latvju strēlnieku vēsture», I sēj., I daļa, III lpp.

iespajds uz apkārtni. Viņš pastāvīgi pieprasīja sīkāko informāciju par stāvokli latvju strēlnieku pulkos.»¹

Stučka ieradās plenumā taisni minētās rezolūcijas nobalsošanas momentā.

«Pirmā mana personīgā satiksme ar *jau revolucionāro*, sarkano strēlnieku,» saka Stučka savā nule minētā «Ievadā», «bija 17. (30.) maijā Rīgā, kur es iebraucu taisni slavenās rezolūcijas pieņemšanas dienas priekšvakarā. Es redzēju tikai vairs sajūsmas pilno, gandrīz *vienbalsīgo nobalsošanu*. Man jāatzīstas, es biju stipri pārsteigts par šo noteiktību.»

Rezolūcijā bija pavisam 11 punkti. Galvenie momenti ir izteikti sekojošos punktos.

1. punktā izteic gluži noteikti, ka «Pagaidu valdība ir sīkpilsoņu un vienas strādnieku daļas mēģinājums izlīgt ar mēreni imperialistisko buržuaziju un zemes īpašniekiem». 5. punktā ir teikts: «Mūsu armijas un revolucionārās tautas rīcība... var būt tikai šāda: jāpamudina «sabiedroto» un «naidīgo» valstu demokrātijas pieņemt un uzstāties par Krievijas revolucionārās demokrātijas miera platformu — bez aneksijām, bez kontribūcijām, par tautu pašnoteikšanos — un trenkt projām imperialistiskās valdības; spiest revolucionārās Krievijas valdību piedraudēt gluži nošķirties no «sabiedrotiem», ja viņi nepieņem demokrātijas miera platformu... Par redzēdami imperialistiskās Vācijas uzbrukumu Krievijai, mēs uzdodam padomēm uzmanīgi sekot pretiniekam un nostiprināt armiju, lai mēs būtu spējīgi atsist uzbrukumu.»

6. punkts skan: «Miera politika izvedama vienīgi tad, ja revolucionārā demokrātijā noteikti nošķiras no savas zemes dažādu novirzienu imperialistiem un uzstājas zem strādnieku, zaldātu un zemnieku padomju nedalītas vadības.»

9. punkts nosoda socialistu bloku ar Pagaidu valdību: «Socialisti, kuri piedalās tagadējā Pagaidu valdībā, tieši vai netieši atbalsta imperialistu politiku un aizkavē Krievijas atsvabināšanu un glābšanu.» Tālab 10. punktā rezolūcija uzsver, ka «par mūsu lozungu paliek līdzšinējais revolucionārās demokrātijas uzaicinājums: *Visu varu strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomēm!*»

Nelīdzēja valsts domnieku Goldmaņa un Zālīša skaļais protests², kurā strēlnieku solis top nosaukts par smagu noziegumu un rezolūcijā ieteiktā brāļošanās par «Judasa darbu». Strēlnieki palika uzticīgi savam revolucionāram lēmumam, par kuru Stučka ar tādu sajūsmu savā ievadā turpina: «Kopš šī laika tie uzticami nesa *proletariskās revolūcijas karogu* ne vien uz Latvijas frontes, bet arī gandrīz visās Krievijas proletariskās revo-

¹ K. Гайлис, Вожьд и товарищ. «Советская Юстиция», 1932.g., Nr 9, 15. un 16. lpp.

² J. Goldmanis un J. Zālītis, Protests. «Lidums», 1917. g. 2. jūnijā, Nr. 123.

lucijas frontēs: Pēterpilī, Maskavā, pret Deņikinu, no jauna Pēterpilī pret Judeņiču, Perekopā pret Vrangeli, nerunājot jau par visdažādākajām sīkajām iekšējām frontēm. Viņus mēģināja *pirkt* soc[ial]dem[okrats] Cielēns Kazaņā, Salnājs Sibīrijā, angļu diplomats Lokarts Maskavā, bet revolūcijai uzticamiē strēlnieki angļu diplomatu kopā ar viņa sterliņu mārciņām nodeva revolucionārās varas rokās. Lokarts un viņa angļi zvērēja mūžīgu naidu un atriebību latvju strēlniekiem! Ne mazāk viņus nīda Latvijas pilsoņi («nevienas mārciņas maizes latvju strēlniekiem!») un to padevīgie kalpi soc. dem., un, kad nonāca pie miera līguma parakstīšanas, latviešu soc. diplomati nekaunējās kopā ar pilsonību pieprasīt latvju strēlnieku divīzijas un vispār latviešu «armijas daļu» izformēšanu un solījumu nedibināt Krievijā nekādas daļas ar latviešu nosaukumu. Pat *nosaukums* viņos sacēla drebuļus...»¹

Tālāk Stučka vēl atzīmē, kādu svaru Ļeņins bija piedēvis šeit aprakstītam faktam. «Kad es 1917. g. maija beigās,» turpina Stučka, «atgriezies Pēterpilī, b. Ļeņinam ziņoju par Rīgas notikumiem, viņš vislielāko verību piegriezta strēlnieku revolucionizēšanās faktam. Man bija uz viņa ierosinājumu jāuzraksta vēstule no Rīgas (sk. «Pravdā» 4. (17.) jūnijā), kur bija atzīmēta arī strēlnieku rezolūcija. Mūsu lielais vadonis šo faktu pareizi novērtēja arī visā revolūcijas tālākajā gaitā.»²

Kādas sekas bija latvju strēlnieku revolucionāram solim, par to sniedz ļoti vērtīgas ziņas Daniševskis savā spilgtajā, krāsu bagātajā ievadā «Latvju strēlnieku vēstures» II daļā³. Viņš it pareizi aizrāda, ka strēlnieki bija «ne vien strādnieku šķiras bruņotais spēks, bet arī tās vislabāk organizētais un visnoteiktāk disciplinētais *politiskais* spēks.

Latviešu strēlnieki rosīgi un enerģiski piedalās strādnieku šķiras politiskā dzīvē kā aģitatori, organizatori, kā vadītāji, sākumā galvenām kārtām latviešu strādnieku dzīvē, vēlāk, — arī krievu strādnieku dzīvē.» Nav brīnums, ka šādas disciplīnas un apzinības iespaids nepalika bez sekām arī uz apkārtējām armijas daļām. «Ap latviešu strēlnieku platformu vienojās,» kā lasām tālāk Daniševska ziņojumā, «21 (divdesmit viens!) krievu pulks («Okopnaja Pravda» ir viņu organs). Strēlniekiem izdodas daļu no kazakiem tiešām dabūt savā pusē un pierunāt pārējos neiemaisīties Latvijas vietējās darīšanās.»

Mēs zinām, ka arī latvju strēlnieku organs «Brīvais Strēlnieks» tūlīt pēc 17. maija rezolūcijas asi pārmainīja savu raksturu. Skujeniēks un viņa kliķe bija spiesti atstāt redakciju, kurā iestājās lielinieki J. Hermanis, Ozo-

¹ P. Stučka, Ievadam. «Latvju strēlnieku vēsture», III lpp.

² Turpat, V lpp.

³ J. Daniševskis, Latviešu strēlnieki — socialās revolūcijas armija. «Latvju strēlnieku vēsture», II daļa, I—XXIII lpp.

liņš un Draudiņš. Tādā veidā «Brīvais Strēlnieks» pārvērtās par nopietnu revolūcijas ieroci, jo aiz viņa stāvēja organizēts spēks no 40 000 strēlniekiem ar augsti paceltu proletariskās revolūcijas sarkano karogu.

Par Stučkas tiešiem sakariem ar latvju strēlniekiem mēs atrodam izkaisītas ziņas dažādos dokumentos. Tā, piem., mēs lasām Latviešu strēlnieku pulku apvienotās padomes 15. maija sēdes protokolā Stučkas apsveikuma runu. «*Stučka* apsveic KSDS(b)P Centralās Komitejas vārdā strēlniekus kā proletariata, kā avangardā esošus proletariata pulkus,» — lasām minētā protokolā!¹ Runājot par Pagaidu valdību, par Gučkovu, Miļukovu u. c., Stučka saka: «Nav... brīnums, ka Vācijas proletariats, ka Anglijas, Francijas proletariats dzird mūsu proletariata saucienu, bet dzird arī, ko domā un dara mūsu valdība. Kas garantē viņiem to, ka Krievijā masas neatbalsta Pagaidu valdības soļus? Nekas, ja mēs atļaujam stāvēt mūsu priekšgalā valdībai, kura nav mūsu domu un prasību realizētāja. Bet mums jāņem valsts vara savās rokās, un tad citu karojošo valstu proletariats varēs ticēt mums, varēs nākt pretī mums. Brāļošanās ir veicināma, bet jānovērš oficeru klātbūtne no vācu puses...»

Arī 20. maijā Stučka ir uzstājies kādā plašā strēlnieku sapulcē Rīgas Interimteatrī, kā to ziņo «Brīvais Strēlnieks» savā 32. numurā.²

Jāatzīmē vēl viens visai svarīgs lēmums iz 18. maija sapulces. Strēlnieki izteica vēlēšanos, ka tiktu nodibināti ciešāki sakari ar Pēterpils Strādnieku un zaldātu deputātu padomi.

Ievērojot to, ka b. Stučka ir Pēterpils Padomes loceklis, sapulce uzdod strēlnieku priekšstāvim Šteinhartam sazināties ar b. Stučku un rīkoties pēc viņa aizrādījumiem.³

Stučka cītīgi uztur šos sakarus un vēlāk arī pēc iespējas ievieto vienu otru rakstu «Brīvajā Strēlniekā». Tā, piemēram, sastopam nelielu rakstu par virsnieku vēlēšanu principu armijā avīzes 82. numurā⁴ un rakstu «Pusceļā» — 97. numurā⁵. Pirmā ievada virsraksts pārāk skaidri izteic arī viņa saturu. Otrā rakstā viņš apstājas sīkāk pie agrākās Krievijas patvaldības galveno *balstu* raksturojuma — karaspēka, policijas, ierēdniecības, tiesas un baznīcas, — attiecībā pret kurām viņš izved visiem labi pazīstamās lielnieciskās prasības, kuras mēs savā laikā apgaismojām sakarā ar partijas kongresu lēmumiem. Vairāk vai mazāk spīlgtas biogrāfiskas nozīmes priekš Stučkas personības šiem rakstiem nav. Tālab būtu lieki pie viņiem apstāties.

¹ Padomes 12.—17. maija sēde. «Latvju strēlnieku vēsture,» II daļa, 595. lpp.

² «Latvju strēlnieku vēsture,» II daļa, 681. lpp.

³ Turpat, 599. lpp.

⁴ *P. Št.*, Vienīgi vēlēti virsnieki. «Brīvais Strēlnieks», 1917. g. 22. jūlijā, Nr. 82.

⁵ *P. Št.*, Pusceļā. «Brīvais Strēlnieks», 1917. g. 9. augustā, Nr. 97.

4. 1917. GADA VASARA

Notikumi aulekšo uz priekšu ārprāta tempos. Visā Krievijā gaiss it kā elektrības piesātināts. 3 gadus ilgstošais pasaules karš ir radījis tik daudz uztraucošu faktu, tik daudz rūpju un bēdu, nemiera un sarūgtinājuma, ka cilvēku smadzenes gandrīz nav spējīgas uzņemt sevi visus šos vētrainsos iespaidus. Tikai lielākie ģeniji, kā Ļeņins, spēja iz šī notikumu chaosa at-rast un saredzēt izeju, pulcināt ap sevi labākos domātājus un organiza-torus, uzticamākos biedrus un caur viņiem vest pie atziņas un cīņas gata-vības plašās tautas masas. Ļeņina partija tiešām nekad nav pārdzīvojusi tādu vētrainu *pāraudzināšanas procesu* kā laikmetā starp 1917. gada Feb-ruari un Oktobri. Šais nedaudzos mēnešos partija pārvērtās par tēraudcietu proletariata priekšpulku, kas nebaidījās uzsākt nāvīgu cīņu ar desmitreiz skaita ziņā stiprāku ienaidnieku.

Pagaidu valdība kopā ar visiem saviem imperialistiskiem sabiedrotiem lida no ādas laukā, lai noslāpētu draudošo revolūcijas liesmu uzmodināto zaldātu masu apziņā. Gatavodama jaunu uzbrukumu imperialistiskajā frontē, viņa ar skaļo lozungu «visu priekš galīgas uzvaras» domāja pat-riotiskām frazēm izraut armiju no bezdievīgo lielinieku revolucionizējošā iespaيدا.

Partijas iespaids uz plašām strādnieku un arī zaldātu masām aug neapturami ar katru dienu. It sevišķi lielu lomu masu audzināšanas procesā spēlēja partijas centralorgans «Pravda», kurš 1917. gada pavasarī uz Ļeņina ierosinājumu tika nostādīts uz plašiem pamatiem. Kā Stučka atzīmē savā rakstā «Ļeņins un revolucionarais dekrets»¹, partijas CK uz-deva kādai atbildīgai lielinieku grupai sastādīt legalu sabiedrību zem no-saukuma «Strādnieku prese» dēļ tipografijas iegūšanas centralajam orga-nam «Pravda». Šis «sabiedrības» sastāvā iegāja Stučka, Ļeņins, Staļins, Poļetajevs, Stasova, Badajevs, Teodorovičs, kuri ar savu parakstu izdeva mandatu Švedčikovam kā šīs sabiedrības pilnvarotam. Sabiedrībai bija 200 000 rubļu liels pamatkapitāls. Nauda šim uzņēmumam tika vākta no strādnieku brīvprātīgiem ziedojumiem²...

Stučka ne tikai bija Sabiedrības valdes loceklis, bet arī piedalījās «Pravdā» kā viņas līdzstrādnieks. Pirmo Stučkas rakstu sastopam «Prav-das» 54. numurā zem virsraksta «Uz likuma pamata vai uz revolūcijas pamata»³.

Raksts ir virzīts pret Pagaidu valdības toreizējo tieslietu ministru Ke-

¹ П. Стучка, Ленин и революционный декрет. Крājūmā «Революция права», 1925. g., Nr. 1.

² К. Шведчиков, «Правда» в 1917 г. «Правда», 1937. г., Nr. 122.

³ Ветеран, На почве закона или на почве революции. «Правда», 1917. г. 24. maijā, Nr. 54.

renski, kuru viņš asi izzobo par viņa nemākulību «likumības» izpratnē. Kerenskis bija izlaidis pavēli sava resora ierēdņiem stingri ievērot «likumību», kamēr savā manifestā viņš visiem pavalstniekiem piedraudēja ar visenerģiskākiem līdzekļiem apkarot katru «nelikumīgu» rīcību.

«... ja kāds uzdrošināsies izteikt šaubas attiecībā uz pašu «likumības» jēdzienu revolūcijas laikmetā... tad viņš var būt pārliecināts, ka iekļūs «anarchistu» kategorijā,» saka Stučka. Viņš atsaucas uz K. Marksa slaveno aizstāvēšanās runu zvērināto tiesas priekšā Ķelnē 1849. gada februārī, kurā Marss, starp citu, izteicās: «Kad sekmīgi organizē revolūciju, savus pretiniekus var pakārt, bet nedrīkst viņus tiesāt. Viņus var novākt no ceļa kā uzvarētus ienaidniekus, bet nedrīkst viņus tiesāt kā noziedzniekus. Pēc notikušās revolūcijas vai kontrrevolūcijas nedrīkst atceltos likumus vērst pret šo likumu *aizstāvētājiem*. Tā ir neģēlīga likumības liekuļošana.»

Turēdamies ne pie buržuaziskās, bet marksistiskās likumības izpratnes, Stučka nobeidz savu rakstu sekošiem vārdiem: «Tāpēc mēs vēl un vēlreiz atkārtojam K. Marksa vārdus, ka mums vajag stāvēt nevis uz likumības pamata, bet jānostājas uz revolūcijas pamata.»

Nākošais Stučkas raksts «Pravdā» ir ievietots laikraksta 72. numurā zem virsraksta «Zemniecība un šķiru cīņa». ¹ Viņš bija uzrakstīts tieši pašreiz notiekošā Viskrievijas I padomju kongresa laikā un bija virzīts pret kādu rakstu Petrogradas Strādnieku un zaldātu padomes centralorganā ², kura autors ļoti uzbudinātā tonī raksta pret tiem, kas lauku dzīvē grib ievest šķiru cīņas elementu, — citiem vārdiem, pret lieliniekiem.

«... pēc šī autora domām,» saka Stučka, «uz 1917. g. revolūcijas bojā eju ved *šķelšanās starp bagātajiem un nabagiem*, t. i., šķiru cīņa. Taču atcerieties, ka šis raksts parādījās gandrīz vienlaikus ar Pļechanova rakstu par atteikšanos attiecībā uz citu bagāto šķiru — muižniekiem no socialdemokratijas pamatprasības — *bez atlīdzības* atsavināt muižnieku zemi! Tātad pie mums sādžā šķiru samierināšana — «Burgfrieden» ³ tiek sludināta uz visas līnijas!»

Stučka nostājas kategoriski uz pretējā viedokļa un taisni šķiru cīņas tālākā attīstībā uz laukiem redz revolūcijas uzvaras stiprāko garantiju. «... nekad un nekur šķiru cīņas attīstība nav novedusi pie revolūcijas bojā ejas; otrādi, mums tā visnotaļ jāapsveic un jāatbalsta.»

Kā redzam, Strādnieku un zaldātu deputātu padomē vēl valdīja pilnīga revolucionārās situācijas nesapratne.

Pagaidu valdība no savas puses gatavoja veselu komediju strādnieku un zaldātu apmulsināšanai. Šim nolūkam jūnijā Pēterpilī bija saradušies

¹ *Ветеран, Крестьянство и классовая борьба*. «Правда», 1917. г. 16. jūnijā, Nr. 72.

² *Земельная неурядица и вопрос о хлебе*. «Известия», 1917. г., Nr. 79.

³ *Pilsētu miers* (vāc.) — *Red.*

sabiedroto valstu priekšstāvji vistreknāko socialnodevēju personā, kuru uzdevums bija iespaidot Pēterpils Strādnieku un zaldātu deputātu padomi patriotisma garā. Kādā skaistā dienā viņi visi ieradās Taurijas pili.

Par šo komediju Stučka publicē «Cīņā» ļoti interesantu ziņojumu¹, ar kuru viņš ievada veselu rakstu seriju zem kopējā virsraksta «*Revolucijas burzmā*», kuros mēs atrodam visai spilgtu svarīgāko notikumu atspoguļojumu pārdzīvojamā laikmetā. Pie šīs rakstu serijas mums nāksies sīkāk apstāties kā pie ļoti svarīga — ne tikai vēsturiska, bet arī autobiografiska materiala. Šie raksti atsedz plašu interešu sferu, kādā Stučka dzīvoja un darbojās.

Stučkas 1. vēstule ir ass, satiras pilns apraksts par Beļģijas, Francijas un Anglijas socialistu — starp viņiem arī socialistu-ministru — Vanderfeldes, Tomā, Hendersona svētsvinīgo ierašanos Pēterpilī Strādnieku un zaldātu deputātu padomes telpās Taurijas pili.

«Varētu domāt,» saka Stučka, «ka tā ir liela viesnīca ārzemju turistiem, šī Taurijas pils, kur sēž Pēterpils Strādnieku un zaldātu deputātu padome un tās Izpildu komiteja. Un ne priekš vienkāršiem ceļotājiem, bet priekš dažādu ārzemju valstu oficiāliem vai neoficiāliem aģentiem, vienmēr gan pēc iespējas ja arī nonēsātā, bet tomēr socialistiskā uzvalkā... Un brauc pat no tālās Amerikas, šīs «bagāto onkuļu» zemes, delegāti, kas vēl spīdošāk nekā agrākie delegāti cer pierādīt, ka viņi no Amerikas karu ved vienīgi tādēļ, lai Eiropā būtu miers. Un, jo tālāk iet sarunas starp šiem ārzemju diplomātiem strādnieku apgērbos (gandrīz būtu ierakstījis, šiem vilkiem avju kažokos), jo skaidrāk noskaidrojas politiskais apvārsnis un jo vairāk vienprātības rodas starp revolucionāro Krieviju un — angļu, franču utt. imperialismu!»

Būtu lieki apstāties pie šo socialistisko diplomātu sīkāka raksturojuma, kuru dod b. Stučka. Viņi mums diezgan labi zināmi kā savu valdību imperialistiskās politikas aizstāvji. Un mums arī pietiekoši zināms, ka viņu misija pastāvēja iekš tam, lai krievu strādniekos modinātu to pašu trulo šovinistisko sajūsmu, kura viņus pašus apreibinājusi.

«Gan turas Strādnieku padome,» turpina Stučka, «bet nav taču pieklājīgi ar viesiem kaulēties, un jādara taču kādas piekāpšanās, it sevišķi, ja tie paši viesi aiziet uz Marijas pili un tur skaidri un gaiši pierāda, ka citādi «nevienas papīra markas» vairs nedos Krievijas finansu ministram, «ja Krievija neapsolis pāriet uz *aktīvu* aizstāvēšanos» un *pasīvu* miera politiku.» Sodien pat vēl jāformulē Strādnieku padomei tā galīgā atbilde, ko dot franču ministram Tomā...»

Pēterpilī Strādnieku padomē, kā zināms, toreiz vēl valdīja stiprs maiznieku un eseru vairākums. Viņiem nav dūšas šiem ministriem nodevējiem

¹ -ps, *Revolucijas burzmā*. 1. vēstule. «Cīņa», 1917. g. 15. (28.) jūnijā, Nr. 28 (190).

pieklājīgi parādīt durvis, kālab Stučka ironiski piezīmē: ... «Kā vecos laikos 1905. g. Rīgas prokuratūru uzbudināja Zaķusalas republikas lieta un bailes, kaut Zaķusala neatdalītos no Rīgas un Krievijas, tā tagad Padomes aprindās visi rāda ģīmi, ka tie baidās par Kronštates atdalīšanos.»

Lieta tā, ka Kronštates matroži bija pieņēmuši nepatīkamo rezolūciju, ka viņi gan atzīst Strādnieku un zaldātu deputātu padomes varu, bet neatzīst Pagaidu valdības sūtīto komisaru. Somijas cietokšņu garnizonos valda līdzīga noskaņa, tāpat arī Peterhofas garnizonā. — Padome sūtījusi savus delegātus vienā un otrā vietā, bet kara lozungs «līdz uzvarai» jeb, kā b. Stučka ironiski — pēc latviešu buržuazijas formulējuma saka: «Kārs līdz mieram!» neatrod atbalsu. Rēvelē delegācija sastop ne vien līdzjūtību Kronštatei, bet pat tiešu revolūciju: Rēveles Padome nolēmusi vienkārši atcelt valdības komisaru un «ņemt viņa amata izpildīšanu Izpildu komitejas rokās».

Bet ko dara mazinieciski eseriskā Pēterpils Izpildu komiteja? Viņa nosūta uz Rēveli savu delegātu izmeklēt tādas «nepaklausības iemeslus!».

Stučkam neviļus uzmācas jautājums: ... «Kas noticis ar Pēterpils Strādnieku un zaldātu deputātu padomi, kurai agrāko varas funkciju vietā tagad jātop par Pagaidu valdības rokaspuiši un reklamas nesēju? Vai tiešām Viskrievijas Padomju kongress to tā atstās?»

Stučka ne acumirkli nešaubās, ka vistuvākajā laikā notiks lūzums. Viņš atsauca uz to iespaidu, kādu atstājis 4. jūnijā Ļeņina vēsturiskais referāts pašulaik notikušā zemnieku delegātu kongresā par zemes jautājumu, kurā viņš uzaicināja zemniekus tūlīt ķerties pie zemes konfiskācijas, nenogaidot Satversmes sapulces lēmumus.

Un, ja arī Stučkam, šo vēstuli rakstot, no ielas skan ausīs patriotiska kara muzika, viņš savu vēstuli nobeidz ar dziļu pārlicību, ka drīz vien «kara marša» vietā atskanēs jauni revolucionāri akordi.

3 dienas vēlāk parādās b. Stučkas vēstule «Ciņā» iz serijas «Revolūcijas burzmā»¹.

Šai vēstulei ir sākars ar 16. jūnijā atklāto Viskrievijas I Padomju kongresu. Kongresā, kā zināms, lieliniekiem bija mazākums, bet viņi ar visu sparū atmaskoja mazinieku un eseru nodevīgo lomu un viņu izlīgšanas politiku ar buržuaziju. Tanī pašā laikā lielinieku iespaids uz masām aug augumā ar katru dienu un pēdējo protests ar elementaru spēku laužas uz āru. Stučkas rakstā atrodam skaistu šo augošo pretrunu attēlojumu.

«Ir vāciešiem,» tā iesāk Stučka savu rakstu, «veca paruna par ministriem, kas tāpat kā sviestmaizes vienmēr krīt uz labo pusi. Kas tam vēl labi neticēja, to pārlicina patlaban notikušais Krievijas strādnieku un zaldātu padomju Viskrievijas kongress. Es rakstu: «jau notikušais»,

¹ -ps, Revolūcijas burzmā. 2. vēstule. «Ciņā», 1917. g. 18. (31.) jūnijā, Nr. 31.

kaut gan vēl sēdes turpinās un vēl tikai nule sāksies pa sekcijām utt. Bet tas, kas vēl var nākt šinī kongresā, vairs neinteresē neviena, jo jau iepriekš zināms, pēc tam kad kongress ar $\frac{4}{5}$ balsu vairākumu izteica uzticību tagadējai Pagaidu valdībai... un ne vien viņas socialistiem ministriem un tādi atsacījās no jauna uzņemties uz sevi visu varu...»

Tālāk b. Stučka pazobojas par socialista «Cereteli tukšo runu, kurā viņš izteicis atzinību par iekšlietu ministrijas sekmīgo darbību (!), kura nupat esot «dzīvē izvedusi vietējās pašvaldības jautājumus». Par šo «sekmīgo darbību» Stučka piezīmē: «Na, atminieties tikai, kā visos Krievijas pat tumšākajos kaktos jau bija ieviesta revolucionārā ceļā kaut kāda demokrātiska valdība, un tad tikai, pukodamās par tādām pašvaldībām, Pagaidu valdība, t. i., patiesībā iekšlietu ministrija, nodrukāja pašvaldības pagaidu likumu — kura sastādīšanai pietika laiks taisni 20, ja ne 6 stundas, tik nepilnīgs un paviršs viņš iznācis...»

Vēl tukšākas bija arī kara, darba un pārtikas ministru runas. Pēdējais tikai pratis paziņot par nenovēršamo badu.

Kongress vārda pilnā ziņā snaudis pie tādām runām. Viņš tikai it kā no miega uztraucies tad, kad ienācis zālē atkal kāds ministrs, Vanderfelde vai cits, kas jāapsveicina, pieceļoties kājās un plaukšķinot. «Nav gan nevienas revolūcijas,» saka Stučka, «kurā plaukšķināšana tik lielu lomu spēlējusi kā lielajā Krievijas revolūcijā viņas līdzšinējā gaitā.»

Stučka atstāj šo kongresu pie malas un pāriet pie cita nupat notikuša kongresa — *Kazaku kongresa*, kurā uzstājušies Gučkovs, Rodzjanko un pats Miļukovs. — Kad pēdējais izsaucies, ka Pagaidu valdība būtu *tautas nodevēja*, ja atteiktos no Konstantinopoles, t. i., no aneksijām, tad atskan skaļi piekrišanas saucieni.

Bet šim faktam Stučka turpat nostāda pretī citu faktu — paša acīm redzētu un paša ausīm dzirdētu faktu, kā — «arī kazaku tādā pašā patriotiskā delegācijā droši pacēlās jauns kazaks — zemnieks un skaļi apliecināja, ka viņš nemaz neesot ar delegācijas vairuma — oficiēru domām vienis prāts, un viņam pievienojās otrs utt.» — «Tas viss vēl nāks,» piebilst Stučka, jo viņš redz, ka apziņa mostas jo dienas jo plašāk strādnieku un zaldātu vidū. Un tālāk viņš savā vēstulē atzīmē lielo rūgoņu strādniecībā, kas viņam nevilus atgādina līdzīgas ainas iz tālās pagātnes.

«Patlaban Pēterpilī nepiedzīvoti karsts jūnija mēnesis, itin kā Parīzē,» saka Stučka. Un te nu viņš pieved vēsturisku paraleli ar 1848. gada Jūnija revolūciju Francijā, citēdams K. Marksa slavenos, griezošas ironijas pilnos vārdus iz viņa darba «Šķiru cīņa Francijā»:

«Februara revolūcija bija *skaista* revolūcija, vispārēju simpatiju revolūcija, jo pretrunas, kas tajā spilgti izpaudās pret karaļa varu, vēl mierīgi dusēja viena otrai blakus *neatlistītā veidā*, jo sociālā cīņa, kas slēpās tās dziļākajos pamatos, pagaidām pastāvēja tikai kā miglaina fraze, kā vārds.

Jūnija revolūcija turpretī bija *riebīga* revolūcija, atbaidoša revolūcija, tāpēc ka frazes vietā stājās darbi, tāpēc ka republika atklāja paša nezvēra galvu, nosviedzama no tās kroni, kas to maskēja un slēpa. *Kārtību!* — tāds bija Gizo kaujas sauciens... *Kārtību!* — sauca Kaveņjaks, šī rupjā Francijas Nacionālās sapulces un republikaniskās buržuazijas atbalss. *Kārtību!* — dārdēja viņa kartečas, plosīdamas proletariata ķermeni... Jūnijs pacēla roku pret šo kārtību. Posts Jūnijam!»¹

Šī asā Marksa ironija, kas bija virzīta pret franču 1848. gada buržuaziju, ir it kā tieši mērķēta pret 1917. gada Krievijas buržuaziju un viņas siekalu laizītājiem. Tad Gizo un Kaveņjaks, tagad Kerenskis, Cereteli un Ko. Parizes Jūnija dienas draudēja atkārtoties Pēterpilī. Stučka to gaiši paredzēja. Un tiešām, tai pašā dienā, kad viņa «vēstule» parādījās drukā «Cīņas» slejās, uz Pēterpils ielām norisinājās grandiozas, kauču vēl «mie-rīgas» demonstrācijas, kuras divas nedēļas vēlāk, 3. jūlijā, pārvērtās asiņainās ielu sadursmēs, kuras arī Pēterpilī sastapa savu Kaveņjaku.

* * *

P. Stučka vērīgi seko notikumu gaitai ne tikai Krievijā un Latvijā, bet arī pārējā Eiropā un viņpus okeana. Krievijas revolūcijas akordi atrada atskaņu tālu aiz robežām, un visa atmosfera bija itin kā piesātināta nemiera nojautām.

1917. g. 30. jūnijā (13. jūlijā) Stučka publicē «Cīņā» savu trešo vēstuli iz agrāk minētās serijas², kurā ievietotas ziņas par ielu sadursmēm Amerikā, Bostonā, kur pēc krievu strādnieku parauga arī sāk organizēties *strādnieku padomes*. Viņš pieved telegrafa ziņas no Bostonā atrodošamies latviešu biedriem, ka «*no strādnieku padomes sarīkotās ielu demonstrācijas un mitiņi izklīdināti no zaldātiem un jūrniekiem; partijas galvenais mitekļis izdauzīts, daudz demonstrantu apcietināti, ievainoto ir abās pusēs*».

«Kā viss imperialisma laikmetā tik tuvu kopā saistās!» izsauca Stučka: «... arī Amerikas imperialisma perēklī *nodibinājušās strādnieku padomes*, kurām tā pati indeve — sarīkot ielu *demonstrācijas un mitiņus pret imperialistisko karu* — kā pie mums tiem ļaunajiem lieliniekiem... Un kā tur, tā te, jeb kā te, tā tur tas pats valdības uzbrukums šim «iekšējam ienaidniekam», kas grib kavēt karu ar ārējo ienaidnieku, neraugoties uz to, ka pie mums valdībā sēž socialisti un imperialisti un Amerikā vienīgi imperialisti...»

Aizrādīdams uz Amerikas draudiem krievu Pagaidu valdībai, ka viņa

¹ K. Markss, F. Engelss, Darbu izlase, I sēj., 131. un 132. lpp. — Red.

² -ps, Revolūcijas burzmā. 3. vēstule. «Cīņa», 1917. g., Nr. 40.

pārtrauks kara kreditu izsniegšanu, ja Krievijas armija neturpinās karu, Stučka izsaucas:

«Kādu tur vajag paskaidrojumu? Vai vēl tiešām kāds teiks un gribēs uztipt, ka mūsu politika nerit pa imperialisma norādītām pēdām, ka mēs vedam brīvības karu, kamēr tikai uz visām citām frontēm turpinās imperialisma karš...»

Kerenska valdība bija devusi pavēli armijai sākt jaunu uzbrukumu. Strādniekos valda bezgalīgs sašutums, jo neviens netic uzvarai, bet zina, ka uzbrukums nesīs tikai tūkstošus jaunu upuru.

Stučka gaiši paredz neizbēgamas sadursmes starp kara kūdītājiem un proletariatu. Viņš saka: «Ja rīt vai parīt, kas visai draudoši gaidāms, Putilova fabrikā ar viņas 40 000 strādnieku izceļas skaidri *saimniecisks* streiks, kas tagadējā stāvoklī nevar nenovest pie vispārēja Pēterpils streika, kas tad te gaidāms? Mūsu Kaveņjaki¹ tikai gaida un acīm redzot taisni tagad gaida, jo provokatoriski uzsaukumi un neaicināti aģenti ikbrīd parādās šur un tur uz fabrikas sapulcēm un sauc uz tūlītēju partizaņu cīņu. Bet tie, kam uzkrīt uz pleciem viss šo partizaņu atturēšanas darbs, šis anarķijas novēšana organizācijas strāvā, nav nedz Pag[aidu] valdība, kas ir negrib to darīt, nedz mērenie strādnieku padomju kongresa vadoņi, kas, ja pat gribētu, to nespēj, bet ir vienīgi tie paši lielinieki, kurus par to vēl vairāk ienīst. Mēs ceram, ka revolūcijas lielā gaita mūs izvedīs arī no šī grūtā stāvokļa...»

Stučkas paredzētā sadursme trīs dienas vēlāk notiek. Uz Pēterpils ielām plūst asinis. 3. (16.) jūlijā partijas CK nodeva «Pravdai» priekš steidzīgas nodrukāšanas uzsaukumu Pēterpils strādniekiem, lai viņi atturas no demonstrācijām, jo viņa zināja, ka lieliniekiem Strādnieku deputātu padomē vēl mazākums un ka strādnieku stichiskajā uzbudinājumā neapšaubāmu lomu arī spēlē provokācija, kā to atzīmē b. Stučka. CK gribēja demonstrāciju atlikt uz vēlāku laiku, kad lielinieki būs paspējuši viņu satvert organizatoriski savās rokās. Tomēr partijai vairs neizdevās kustību apturēt, kura 3. jūlija vakarā pieņēma vētraiņu raksturu.

Protests pret Pagaidu valdību pēc viņas uzbrukuma pavēles, kuras rezultātā bija 40 000 liķu krievu armijā, pieņēma tik asu formu, ka strādnieki, kuriem arī pievienojās zaldāti, lauzās uz ielu ar saucieniem: «Nāvi Kerenskim!», «Visu varu padomēm!».

Tā kā demonstrācija vairs nebija apturama, Centralā Komiteja atcēla savu agrāko aizliegumu un uzaicināja partijas organizācijas piedalīties demonstrācijā, nostāties viņas priekšgalā un viņu ievadīt mierīgos, organizētos rāmjos.

¹ Kaveņjaks — 1848. g. jūnija dienu strādnieku slaklētājs — ģenerālis (Stučkas piezīme).

Demonstrācijā piedalījās ap pusmiljona strādnieku un zaldātu. Bet Pagaidu valdība no savas puses savilka viņai vēl uzticamās junkuru, kazaku un dragunu daļas, kuras visnekārtākā veidā demonstrantiem krita mugurā. Ielas aplājās jaunām liķu un ievainoto kaudzēm.¹

Kerenskis un viņa asinssuņi varēja gaviļēt. Vēl šoreiz reakcijai izdevās sagraut mierīgos demonstrantus. Bet, kā pareizi raksta «Cīņas» korespondents, — tā arī bija «viņu pēdējā uzvara, par kuru viņi tiešām var sacīt: labāk būtu, ja uzvara nebūtu gūta...»²

Pret Ļeņinu un visu lielinieku partiju sākās mežonīga rīdīšana. Negēlis renegats G. Aļeksinskis publicēja nekārtā dzeltenā avīzēle «Živoje Slovo» kļiedzošas melu ziņas par to, ka Ļeņins ir vācu valdības uzpirkts spiegs. Pagaidu valdība pieprasīja tiesu pār Ļeņinu, lai viņu uz saviltotu un sablēdītu apvainojumu pamata nobīdītu no ceļa. Bet partijas CK un pēc tam VI kongress nolēma, lai Ļeņins nenododas tiesas varai un pāriet uz nelegālo stāvokli. Ļeņins noslēpās zemgrīdē, no kurienes viņš 26. jūlijā avīzē «Rabočij i Soldat» nodrukāja iepriekš minēto «Atbildi»³ un līdz pat Oktobra apvērsumam vadīja visu turpmāko revolūcijas gaitu.

Bet Ļeņins nebija vienīgais, kuram negēļi Kerenski — Aļeksinski uzdrošinājās sviest ģimī nejdzīgo apmelojumu. Arī mūsu vecais biedrs *Stučka* netika saudzēts. Arī viņš un Kozlovskis⁴ bija apspļaudīti Aļeksinska siekalām, par ko man personīgi 1917. gada vasarā nācās pārliecināties Petrogradā. *Stučkam* sekoja uz pēdām Pagaidu valdības spiegi, un viņam katru acumirkli draudēja arests.

Tomēr, kamēr viņš staigāja uz brīvām kājām, viņš ne uz acumirkli neatraujas no sava atbildības pilnā darba. Viņu plēš vārda pilnā ziņā uz visām pusēm.

«Cīņas» 44. numurā 5. (18.) jūlijā lasām paziņojumu, ka LSD Rīgas organizācijas 1. rajonā *Stučka*, blakus Daniševskim, Lencmanim, Vilkam, Endrupam, Eichem, Hermanim u. c., izvēlēts par delegātu uz LSD V kongresu un pilsētas II konferenci. Kongresam bija jānotiek tuvākās dienās.

Stučkam uz kongresu neizdevās nokļūt. Viņa veselība bija no pārcilvēcīga darba un bezmiega naktīm nopietni sabojāta. Bija gadījumi, kad nogurums noveda līdz ģibonim. Viņš bija spiests ņemt atvaļinājumu, kuru

¹ Pie notikumu turpmākās gaitas mēs sīkāk apstāties nevaram. Par viņiem atrodamas vēsturiski dokumentētas ziņas «Pilsoņu kara vēsturē», kā arī *Ļeņina* slavenajā «Atbildē» prokuratūrai uz pēdējās apsūdzības rakstu pret viņu un pret visu lielinieku partiju. Arī «Cīņas» 47. numura ievadā ir ievietotas ziņas par jūlija notikumiem Pēterpils ielās. — *P. D.*

² Uz ielas sakautie politiķi uzvarējuši. «Cīņa», 1917. g. 8. (21.) jūlijā, Nr. 47.

³ *V. I. Ļeņins*, Atbilde. (Raksti, 25. sēj., 185.—195. lpp. — *Red.*)

⁴ *Kozlovskis* — viens no *Stučka* tuvākiem līdzstrādniekiem tiesas reformas pirmajos gados pēc Oktobra apvērsuma. — *P. D.*

viņš pavadīja nelielā vasarnīcā Sablīnā. Kongresam viņš tikai paguva nosūtīt apsveikumu.

Par LSD V kongresa vēsturisko nozīmi sīkāk palasāms Daniševska interesantajā rakstā «Latvijas Socialdemokratija 1917. — 18. gados»¹, kurā viņš to raksturo kā «socialistiskās revolūcijas priekšvakara un sagatavošanas kongresu». «Galvenajās rezolūcijās,» saka Daniševskis, «pamatīgi iztirzāti it visi 1917. gada saimnieciskās, politiskās un sabiedriskās dzīves apstākļi. Vispārējais stāvoklis raksturots kā politiskās krīzes un jaunu cīņu priekšvakara stāvoklis. Varas jautājumā noteikti lemts, ka tai jāpāriet strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomju rokās. Rezolūcijā par karu un mieru — pirmajā vietā šķiru cīņa pret visām imperialistiskām valdībām, par starptautisku cīņu miera labā, pret Pagaidu valdības militāro politiku, par brāļošanu.»

«Latvijas SD V kongress,» saka Daniševskis citā vietā, «apstiprina CK lēmumu ievienoties lielnieciskā Kr. SD Str. partijā kā viņas autonoma teritoriāla organizācija... Ar to Latvijas Socialdemokratija izbeidza organizatorisko svārstības laikmetu un *atzina sevi arī formāli par lielniecisku partiju.*» (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Stučka savā neilgā atvaļinājumā neprata nosēdēt bez darba. Kā jau minēts, viņš «Brīvajam Strēlniekam» bija piesūtījis 82. numurā nodrukāto rakstu par virsnieku vēlēšanu. Bez tam viņš «Cīņai» piesūtīja savu 4. vēstuli no sērijas «Revolūcijas burzmā»². Dažas dienas vēlāk «Cīņā» top ievietots viņa raksts par augstskolas jautājumu Latvijā.³ Bet arī priekš V partijas kongresa, no kura apmeklēšanas viņu atturēja slimība, viņš sagatavoja referātu par Latvijas autonomijas jautājumu, kurš īsa šemata veidā bija nodrukāts «Cīņas» divos numuros⁴. Un arī viņa 5. vēstule iz «Revolūcijas burzmas» sērijas, kura šoreiz nes drusku pārgrozītu virsrakstu un kura nodrukāta 1. augusta numurā⁵, ir uzrakstīta pa atpūtas laiku. Pēdējai vēstulei vēl seko raksti gandrīz vai katrā «Cīņas» numurā.

Aplūkosim īsumā minētos darbus.

Vispirms dažus vārdus par 4. vēstuli. Šī vēstule, kā arī pārējās, nemaz neliek sajust autora ārkārtīgo sagurumu. Viņa rakstīta spirtgā valodā un ir sātin piesātināta ar asprātīgu polemiku pret tiem, kas met revolūcijai spieķus riteņos, kas pēc pirmā trieciena zaudē dūšu, kuru deguns nesnie dzas tālāk kā līdz pirmo, acumirklīgo iespaidu aplokam.

Savu pirmo bultu Stučka raida pret K. Kurševicu, kurš «Cīņas» 34. nu-

¹ «LKP 25 gadi», 303.—333. lpp.

² -ps, Revolūcijas burzmā, 4. vēstule. «Cīņa», 1917. g. 16. (29.) jūlijā, Nr. 54.

³ P. Stučka, Latviešu augstskolas lietā. «Cīņa», 1917. g. 22. jūlijā (2. augustā), Nr. 59.

⁴ P. Stučka, Latvijas autonomijas lietā. «Cīņa», 1917. g. jūlijā, Nr. 64, 65.

⁵ -ps, Kонтrevolūcijas burzmā. 5. vēstule. «Cīņa», 1917. g. 1. (14.) augustā, Nr. 67

murā bija ievietojis «Vēstuli redakcijai», izteikdams domas, ka Krievijā tuvākā nākotnē «*socialistiskā* revolūcija nav iespējama, ka pārāgri runāt par socialistiskas revolūcijas *sākšanos* Rietumeiropā un ka katrai revolūcijai, arī Krievijas revolūcijai, *neizbēgami* sekos kontrrevolūcija un reakcija».

Stučka viņu ņem arī uz zoba. «Ne ikkatram,» saka viņš, «jau jābūt tādām fatalistam, ka jātīc uz vecu rakstu mācītāju pareģojumu pamata, ka... ikkurai revolūcijai jākrīt... Es tomēr zinu pāri revolūcijas, kas izņemumi no šīs tezes: lielā angļu un lielā franču revolūcija, kuras izbeidzās ar pilnīgu to vedēju šķiras — buržuazijas uzvaru. Un es nestātos revolucionāru rindās, bet uzmeklētu kādu mierīgu vietīņu, kur atdusēt, ja es jau iepriekš būtu pārliecināts, ka tā bija un tā būs un ka pēc revolūcijas neizbēgami nāks kontrrevolūcija. Vai neatgādājas mazliet tas pilsonis, kas skaistākajā saules dienā iziet ar lietussargu un galošām, jo var taču uznākt lietus...»

Stučka nepieder pie tiem, kas revolūcijas saules dienās apbruņojas ar lietussargu un galošām. Viņš, neraugoties uz Kerenska acumirkļa uzvaru ar kazaku un Gučkova organizēto invalidu palīdzību pār mierīgiem demonstrantiem, resni pastrīpo savā rakstā: «*Nav šaubu, ka revolūcija ņems pārsvaru pār visiem šiem šķēršļiem un turpinās savu uzvaras gaitu...*»

Pēc tam viņš atkal pāriet pie *varas* jautājuma un pastrīpo itin nopietni, ka acumirklis, kad *strādnieku, zemnieku un zaldātu* padomēm valsts vara būs galīgi jāņem savās rokās, nav tālu. Par to vispirms liecina galīgais moraliskais sabrukums Pagaidu valdības aprindās: kadetu izstāšanās no ministrijas, «ochrankas» atjaunošana pēc carisma parauga un ar carisma spiegu un provokatoru tiešu līdzdalību un, kas visnejēdzīgākais, *revolūcijas kreiso vadoņu* visnekrietnākā apmelošana, par kuru bija runa agrāk.

Par šo melu un provokācijas politiku Stučka raksta ar dziļu riebumu, ka valdība šīs ziņas izplata, «kaut gan valdības *vadoņi zina un pārliecināti*, ka tas tā nav. Raug, šāda veida politiska atriebība — tā ir jauna mūsu revolūcijā, un tā ir un paliks *neglitākā lappuse visā revolūcijā*, kuru no turienes nekādiem līdzekļiem neizplēsīs...»

Šāda valdība, pēc Stučkas pārliecības, *nevar ilgi turēties*. Tai jākrīt, turpretī proletariskai revolūcijai jāturpina sava vēsturiskā uzvaras gaita.

Otrs no minētajiem Stučkas rakstiem pa atpūtas laiku ir uzrakstīts sakarā ar Tērbatā noturēto latviešu skolotāju kongresu, kurā bija izņemts lēmums par latviešu augstskolas dibināšanas vajadzību.

Mēs jau agrāk bijām ieminējušies par Stučkas viedokli šinī jautājumā. Viņš uz to skatījās ļoti skeptiski kā vecs, iesakņojies «antinacionalists». Šeit aplūkojamā rakstā viņš, starp citu, izsakās sekoši: «Ja jau Tērbatā un Rīgā, (kur, kā zināms, dzīvo daudz svešautiešu. — *P. D.*) paliks tagadējās augstskolas, tad itin dabiski, ka tanīs, ja rasies pieprasījums pēc

latviskām un igauņiskām lekcijām un būs tiešām arī pietiekoši sagatavoti latviešu lektori, tad dabiski tur notiksies lekcijas arī latviešu valodā, bet es neredzu ne mazākās vajadzības pēc īpašas *latviskas* augstskolas, jo es nepazīstu sevišķas *latviskas* zinātnes.

Bet, pret ko mums jāprotestē uz visstingrāko, t. i., pret *teoloģijas* fakultāti augstskolā! Laukā no zinātnes svētnīcas šo tumsības mācības nodaļu!

... Tātad, ja mēs arī varam piebalsot *Latvijas* augstskolai, tad visādā ziņā bez *teoloģijas* fakultātes un ne kā *tautiskas*, bet kā vispārcilvēciskas zinātnes iestādei, atkal ar vietējo valodu līdztiesību...» Pie tam Stučka vēl ieteic pievienot augstskolai tehnisko un mākslas nodaļu.

Ļoti liela teoretiska un praktiska vērtība ir Stučkas konspektīvi uzmes-tajam referatam par Latvijas autonomiju, kuru viņš bija gatavojis priekš LSD V kongresa un kurš, kā minēts, bija nodrukāts «Cīņa» 64. un 65. nu-murā. Kā ziņotājs par šo jautājumu Stučkas vietā uzstājās Daniševskis, pastrīpodams sekošo: «Mēs autonomijas jautājumā uzstājamies ir pret tiem, kas pie centralās varas var vietējā pašvaldībā apmierināties tikai ar iz-pildu lomu uz centra lēmumiem, kā arī pret tiem, kuri uzstājas par izda-lišanas iz Krievijas valsts organisma.»¹ Reizē viņš uzstājas pret nule jau galīgi pārvarēto «federalisma» principu, bet arī noraida klātesošo mazi-nieku iebildumu pret lieliniecisko demokrātiskā centralisma principu, kuru savās tezēs speciāli uzsver Stučka.

Sakarā ar gaidāmo Satversmes sapulces sasaukšanu Stučka savā rakstā izsakās sekoši: «Galvenā vietā stāv jautājums: vai Latvijas jeb Krievijas Satversmes sapulce, jeb abas divas, un kura tad agrāk?» Un te viņš no-stājas stingri uz demokrātiskā centralisma pozīcijas un saka: «...Vispā-rējā Krievijas Satversme ir *vienota demokrātiska republika*, kura ir pilnīgi centralizēta. Līdz šim šī centralizācija bija *visas varas apvienotība vienā augšējā varā*, atļaujot vietējām valdēm tikai to, kas atļauts no augšas. Tur nevarēja būt runas par autonomiju, par «pašlikumdošanu»... Šī cen-tralizētā republika arī izdod visus *vispārējos likumus, pēc iespējas vienādu* visai valstij...»

Bet mēs uzsveram, ka *centralajā likumdošanā* piedalās arī Latvijas ie-vēlētie priekšstāvji, un viņu uzdevums rūpēties, lai vispārējie likumi būtu izteikti tik vispārīgi, ka atļauj visas vietējās savādības jeb īpatnības izteikt *vietējā likumdošanā*. Tādas ierunas varētu atdurties uz pretošanos tikai tad, ja tās runātu pretim kādam vispārējam principam, no kura centralā likum-došanas vara neturētu par iespējamu atkāpties...

Viss, kas nav noteikts (aizliegts) Krievijas Satversmē un vispārējos li-

¹ LSD V kongress. «Cīņa», Nr. 63.

kumos... ir *brīvi atstāts vietējai, tas ir, Latvijas likumdošanai*. Tā mēs saprotam *to autonomiju*, ko mēs prasām vienīgi kā «visplašāko demokrātisko pašvaldību»...»

Pārejot pie sīkumiem, Stučka ne bez ironijas, kas virzīta pret Zemnieku savienību, pret visādiem «Zālišiem» (valsts domniekiem) u. c., stāda jautājumu: «Bet kā būs saimnieciski? Vai latviešiem būs sava *nauda*, kā to grib Zemnieku savienība?» Un viņš atbild: «Nē... nebūs!» — jo viņam izliekas smieklīgi «tautiskie petaki vai latviskie vērdiņi».

Tāpat, pēc viņa domām, nevar būt runa vienotajā republikā par savu patstāvīgu, latvisku *mitu*. «Saimnieciskā dzīve,» saka Stučka, «arī jo dienas jo vairāk centralizējas, jo sevišķi ceļā uz socialismu...»

«Bet latviešu ministri, senatori, diplomati un karapulki? Latviešu ministri, valsts padomnieki ar spīdošiem ordeņiem pie krūtīm un varbūt pat lenti pār pleciem? Latviešu senatori zeltītās uniformās? ... Un latviešu virsnieki ar spīdošām pogām («Viena pati podziņa sivēnu maksā». — *T. dz.*)! Cik pievilcīgi viss tas tautiskajai intelīģencei! Cik daudz apsolīši ikkatra dēla vai meitas tēvam! Ja gribat ar varu vārdu «ministrs», — tad savā ziņā ikkuras vietējā apgabala demokrātiskās pašvaldības ievēlētā valde jeb birojs (Somijā — senati) būs vietējā ministrija, tikai bez spīdošiem ordeņiem un tituliem un bez lielajām algām. Tie būs ievēlēti vietējie izpildu organi, kas reizē saistīs ar centru; un tādi paši ievēlēti būs visi tiesneši, arī bez augstajām činām un bez agrākās liekulīgās neatceļamības, jo demokrātijā ikkurš vēlēts ierēdnis, kaut arī tiesnesis, var tikt atvēlēts, atsaukts...»

«Īpašu karaspēku un diplomātiju,» piebilst Stučka, «maz kas prasa pat tautiskajās aprindās.» Tālab viņš pie šī jautājuma neapstājas. Viņu, lūk, toreiz vēl neinteresēja, kā būs ar visiem šiem jautājumiem, ja Latvijā uzvarēs kontrrevolūcija. Par «baltās Latvijas» diplomātiem, par viņas spīdošiem ordeņiem, tituliem, lielajām algām, «tautisko aristokrātiju» utt. viņš toreiz sev galvu nelauzīja.

Bet toties dziļāk viņu interesēja *tautības* jautājums no partijas viedokļa.

«Jo sevišķi mums pārmet,» saka Stučka, «ka mēs aizmirstam *tautības* intereses un pirmajā vietā *valodas* un vispār *kulturas*, un tad kā pirmo praktisko soli šīnī ziņā — *skolu*.»

Uz šo pārmetumu viņš atbild ļoti kategoriski: «Tā ir vislaunākā mūsu apmelošana. *Visu valodu pilnīgākā līdztiesība* ir socialdemokrātijas pamata prasība.» — Starp citu, viņš kategoriski pagēr, ka visiem tiesnešiem jāprot visas galvenās vietējās valodas.

Bet reizē viņš pastrīpo: «Priekš mums valoda un tautība nav *paš nolūks*, bet viens no apstākļiem, kuros jādzīvo un jāattīstās cilvēcei un kuri attīstās un jāattīsta līdzī šim cilvēces progresam.»

Ļoti asi Stučka atraida Zemnieku savienības pārmetumu par to, ka mēs noliedzot «eksteritorialās kulturas» apvienību.

Protams, Stučka pretojas kuriem katriem latviešu «koloniju» murgiem jeb latviešu «imperialismam». Viņš, piem., nebūt nejūsmo par «Inflantijas»¹ asimilāciju lielajā Latvijā, kādu pašlaik² izved dzīvē Ulmaņa valdība. Viņš arī pretojas mūsu darbā daudzkārt minētajai Bunda programmas prasībai pēc «nacionāli kulturalas autonomijas», kura, kā viņš saka, «pat maziņu konferences lēmumos vairs nav pieņemta».

Sava raksta beigās Stučka vēl dažos vārdos apstājas ar nelielu kritisku piezīmi pie slavenā, imperialistiskajā karā no Raiņa izbīdītā lozunga «brīva Latvija brīvā Krievijā», kauču viņš tieši Raiņa vārdu šeit nemin.

Stučka saka: «mēs *«brīvo Latviju»* redzam ne atšķirtībā no *«brīvās Krievijas»*, — pie tam piebilzdams, «un atrodam, ka tā ir tikai vārdu rotaļa, ja runājam par «brīvu Latviju brīvā Krievijā». Nebrīvā Krievijā brīva Latvija nav domājama. Latvija būs Krievijas demokrātiskās republikas autonoma un varbūt visdemokrātiskākā daļa, bet *pēc iespējas apvienota un tomēr pēc iespējas patstāvīga daļa*. Tā autonomijas jautājumu nostāda noteiktā demokrātija.»

Šādā principālā nostādnē Stučka deva vēsturiski gluži pareizu novērtējumu tuvā nākotnē dzimstošai *Padomju Latvijai*, kura, neraugoties uz viņas neilgo mūžu, bez šaubām, bija viena no «visdemokrātiskākām» «autonomām» sastāvdaļām lielajā Padomju Savienībā.

Kongresā pieņemtajā rezolūcijas tekstā šis «brīvās Latvijas» neatšķirtības princips no «brīvās Krievijas» ir stipri aizmaskots, un viņā pat varētu izlasīt pretējo. Pastrīpojot Krievijas relatīvi zemo saimniecisko, politisko un kulturalo attīstību un samērā nelielo proletariāta skaitu, «kongress uz visstingrāko stāv par vienotu, nedalītu Latviju... un noteikti prasa Latvijai politisko autonomiju, t. i., *visu* (pastrīpojums mans. — *P. D.*) vietējo varu kā saimnieciskā, tā politiskā, administratīvā utt. ziņā»³. Pēc šādas visstingrāk pastrīpotas prasības pēc *visplašākās* autonomijas rezolūcija paiet garām Latvijas turpmākām attiecībām pret lielo demokrātisko Krieviju, kālab arī saimnieciski, politiski un administratīvi augsti attīstītas Latvijas pretstātinājums «zemi» stāvošai Krievijai ne visai harmonē ar lielniecisko «demokrātiskā centralisma» principu.

Bet, tā kā kongresa gaitā faktiski neviens no delegātiem netika pieprasījis Latvijas atšķiršanu no demokrātiskās Krievijas, tad jādomā, ka šeit mums ir darišana vienīgi ar neveiklu redakciju.

¹ Latgales. — *Red.*

² 1937. g. — *Red.*

³ Rezolūcija «Latvijas pašvaldības (politiskās autonomijas) jautājumā». «LKP 25 gadi», 361. lpp.

* * *

Stučkas īsā atpūta tika traucēta ne tikai caur minētiem rakstiem «Cīņas» jūlija numuros. Bija notikumi, kuri viņu arī fiziski atrāva no atpūtas. Svarīgākais notikums jūlijā pēc jau agrāk minētām ielu sadursmēm bija vēsturiskais KSDSP VI partijas kongress, uz kuru Stučka bija izvēlēts kā LSD priekšstāvis ar lemjošu balsi. Bez viņa vēl kongresa protokolos ir minēti kā LSD priekšstāvji Dižbite un Lencmanis. Kongress norisinājās no 26. jūlija līdz 3. augustam pēc vecā stila. Par Stučkas uzstāšanos diezgan saīsinātajos kongresa protokolos nekādu ziņu nav. Ir jāpieņem, ka viņš kā parasti strādāja kādā komisijā pie rezolūciju rediģēšanas vai tamlīdzīgi. Pasīvi sēdēt viņš nebija paradis.

LSD V kongress izvēlēja ar vislielāko balsu vairākumu Stučku par nākošās CK locekli, — blakus Bērziņam-Ziemelim, Daniševskim, Lencmanim, Eichem, Gailim, Krūmiņam u. c.

Bez tam viņa kandidatura bija uzstādīta arī Rīgas pilsētas domnieku sarakstā. Viņu ar varu vilka atpakaļ uz Latviju, un viņam nācās tuvākās dienās ņemt personīgi dalību Domes vēlēšanu kampaņā.

Pirms pie pēdējās pārejam, apstāsimies īsiem vārdiem pie Stučkas rakstiem tuvākos «Cīņas» numuros.

67. numurā ir nodrukāta viņa 5. vēstule iz agrāk minētās vēstuļu serijas¹. Šinī vēstulē viņš spilgtās krāsās apraksta kontrrevolūcijas orgānu Pēterpilī pēc asiņainām jūlija dienām, apraksta «spīdošo» koncertu-mītiņu par labu kritiķiem kazakiem, kurā piedalās Kerenskis, Miļukovs, Rodičevs, Aļeksinskis u. c., apraksta lieliski rīkotās kazaku bēres, kurās ņem dalību «kadetu partija un Valsts domes komiteja pilnā sastāvā» zem Gučkova organizēto invalīdu, šīs «revolūcijas armijas» apsardzības.

«Ja tagad par šo Pēterpils garnizonu «revolucionārā Pagaidu valdība» runā kā par «revolūcijas armiju», tad neviļus atgādinās anekdote par sagūstītu ienaidnieku, kuru varonis nevar novest uz savu pulku, tādēļ ka *tas — viņu nelaiž.*»

Līdzīgā asprātīgā ironijas tonī Stučka tālāk apraksta Maskavā nodomāto «sabiedrisko darbinieku saeimu» un līdzīgus kontrrevolūcijas mēģinājumus glābt Krieviju no revolūcijas. Sevišķi interesanta ir viņa ironiskā piezīme par Kerenska izlaisto pavēli par Leņina arestu. Viņš atgādina, ka savā laikā Vjatkas gubernators, atrazdamš kāda izsūtītā revolucionāra vēstulē Kārļa Marksa vārdu, uzdevis policijai tūlīt uz pēdām uzmeklēt un arestēt šo Kārli (tēva vārds nezināms!) Marksu, kuru šie revolucionāri tik bieži min. «Tomēr,» piebilst Stučka ar nopūtām, «arests nenotika, jo urjadņiki pa

¹ «Cīņa», 1917. g. I. (14.) augustā, Nr. 67.

Vjatkas sādžām velti bija nomeklējušies pēc Marksa. Bijusi pat piezīme, ka tas izbraucis, neatzīmējis adresi.»

Mēs labi zinām, ka arī Ļeņins savu adresi Kerenskim nebija uzdevis, un viņa mācība bez jebkādas adreses lidoja, tā sakot, pašā gaisā un spiedās arvien plašāku un plašāku masu apziņā.

«... revolūcija pati iet uz priekšu,» saka Stučka, «varbūt palēniem, bet drošiem soļiem, jo objektīvie apstākļi ir stiprāki par atsevišķu cilvēku gribu; tikai šiem objektīviem apstākļiem ir pienācīgi jāpārveido cilvēku griba, bet arī tas ir dienu un nedēļu, bet ne gadu jautājums.» (Pastrīpojums mans. — P. D.)

Sādu pārliecību b. Stučka — kauču pašlaik atšķirts no biedriem un pats ar Kerenska uzspiesto «vācu špiona» Kaina zīmi pierē — smēla iz Marksa pazīstamiem vārdiem, ar kuriem viņš arī noslēdz šo savu vēstuli: «... šādā vētraiņu satricinājumā laikā tautas 5 gadus aiztiek tālāk uz priekšu nekā ikdienišķos apstākļos — veselā gadusimtenī.»

Arī Stučkas 6. vēstule ir nodrukāta ar drusku pārgrozītu virsrakstu.¹

Ja vien telpa atļautu, gribētos šo spigro, politiskas satiras pilno vēstuli pārrakstīt bez īsinājumiem. Pirksti niez, bet — jāzina mērs! Tālab tikai īsus izvilkumus.

Jautājums vēstulē grozās ap to pašu jautājumu par nodomāto Ļeņina arestu un par tām nekārtībām, Aleksinsku un Kerensku saceptām baumām par vācu valdības «špioniem» — Ļeņinu, Gaņecku, Kozlovski, Kolontaju u. c. (Sevi Stučka šeit nemin.)

«Vācu nauda!» izsaucās Stučka. «Kur tikai viņa nav bijusi? Par viņu apvainoja vistīrāko cilvēku Francijā — Žoresu! Par viņu apsūdz visnesavtīgāko revolucionāru Krievijā — Ļeņinu! Un daudz šī vācu nauda ir minēta visādu ģenerāļu pavēlēs, zīmējoties uz strādnieku streikiem vai 9. janvāra svinēšanu...»

Neķītros, pret mūsu labākiem biedriem virzītos apvainojumus Stučka pielīdzina nāves spriedumam, kurš savā laikā pēc Parizes Komunas sakāves bija iznests pret komunāru Mualenu un kurā varēja lasīt sekošos vārdus: «Pats fakts, ko apsūdzētājam pārmet, nav no svara, bet apsūdzētais ir viens no socialistu partijas vadoņiem, bistams savu garīgo spēju, sava enerģiskā rakstura un masu iespaida dēļ, vārdu sakot, viens no tiem vīriem, no kuriem gudrai un apdomīgai valdībai jāatsvabinās pie pirmā gadījuma.»

«Un kas,» tā nobeidz Stučka savu vēstuli, «uzdrošināsies sacīt, ka mums nav «gudra un apdomīga valdība?»»

Neliels Stučkas raksts «Cīņas» 69. numurā² ir veltīts 1906. gada kongresam Rīgā, kurā LSDSP partija iepūda KSDS partijā un kurš biedriem

¹ -ps, Imperialisma burzmā. 6. vēstule, «Cīņa», 1917. g. 2. (15.) augustā, Nr. 68.

² -ps, Kongresi vecos laikos. «Cīņa», 1917. g. 3. (16.) augustā, Nr. 69.

pazīstams kā Latvijas Socialdemokratijas I kongress. Es viņu mūsu darba pirmajā daļā sīki aprakstīju, un šeit uzmetās Stučkas atceres gandrīz vārdiski sakrīt ar manām atcerēm, — laba zīme, ka strādājām šīnī kongresā draudzīgi un pārdzīvojām vienādas domas un vienādas jūtas. Tālab mēs pie šīs vēstules nekavēsīmies.

Mēs arī neapstāsīmies pie Stučkas raksta «Cīņas» 72. numurā¹. Tajā viņš polemizē pret kādu «Cīņā» ievietotu F. Mendera rakstu, kurā pēdējais, atsaucdamies uz F. Engelsu, grasās pierādīt, ka lielinieku izmestais lozungs «Visu varu strādnieku, zaldātu un zemnieku deputatu padomēm» nekādā ziņā nav pieņemams, jo viņš neatbilst pašreizējam ražošanas līdzekļu attīstības līmenim. Viņš tikai būšot pareizs, «kad buržuazija būs izspēlējusi savu lomu un ja revolucionarai sīkpilsonībai noteicošs vārds piederēs ne vien tagadējā politiskā dzīvē, bet arī ražošanas attiecībās», pie kam Menders «loti noteikti» (!?) vēl uzsver, ka pašlaik vēl «pastāvošās kapitalistiskās attiecībās svarīgu lomu spēlē kapitalisti, kuriem tad arī piekrit zināma varas daļa revolūcijā» un «šī daļa tiem uz ilgāku laiku (!) nav atņemama».

So menderisko gudrību Stučka sekošiem īsiem vārdiem atbīda pie malas: «Ja mēs demokrātiju saprotam kā tautas lielā vairuma valdību, tad mūsu lozungs «Visu varu strādnieku, zaldātu un zemnieku (jeb pie mums — bezzemnieku) deputatu padomēm» nav nekas cits kā dziņa pēc demokrātijas,» — — kālab... «mums nav iemesla censties pēc valdīšanas kopā ar buržuazijas mazākumu pret demokrātijas vairākumu. Mēs nebaidīsimies no uzvaras un arī no tiešiem soļiem uz socialisma pusi.»

Šeit pievestā citatā ir izteikta Stučkas vēstules pamatdoma, kālab mēs varam pāriet pie viņa turpmākās darbības, atstājot Menderam tiesību un labu apetīti laizīt rokas kapitalistiem.

«Cīņas» 79. numurā ir nodrukāta pēdējā Stučkas vēstule² iz aplūkojamās serijas. Rakstīta viņa bija 4. augustā — dienu pēc KSDS (b) P VI kongresa nobeigšanas. No vēstules redzams, ka 3. augustu viņš bija pavadījis pilsētā.

«Es vakar,» tā viņš iesāk savu vēstuli, «pa priekšpilsētu staigādams, redzēju šādu idilisku ainu: 5 gadus vecs zēns ar rīkstīti modina savu mazo māšeli, vēl šļūpstiski dziedādams «Вставай, подымайся, рабочий народ!» — Tas ir nozīmīgi, tagad jau bērni «taisa» rotaļās revolūciju. Dažus mēnešus atpakaļ tēvi un vecākie brāļi un māsas taisīja revolūciju un dziedāja revolucionaras dziesmas, kamēr bērni rotaļās vēl «gāja uzbrukumā» un vilka kara ziņģes; tagad, kad «lielie» spēlē uzbrukumus un dzied kara maršus, mazie «taisa revolūciju» un dzied brīvības dziesmas. Un tiešām, kā lai viņi to nedarītu, kad katram bērnam tas taču skaidri redzams, ka Krievijā revolūcija vēl nav izbeigusies.»

¹ Ņ, Demokrātijā un kapitalisms. «Cīņa», 1917. g. 6. (19.) augustā, Nr. 72.

² -ps, Revolūcijas burzmā. 7. vēstule. «Cīņa», 1917. g. 15. (28.) augustā, Nr. 79 (241).

Pēc šī tipiskā ievada Stučka met skatienu, kas notiek Eiropā un pārējā pasaulē proletariata aprindās. Viņš redz, ka proletariats visur sāk kustēties un skaļā protestā prasīt pēc *miera*. Pat Anglijā, par kuru Engels 1882. gadā bija rakstījis, ka tur nav strādnieku partijas, bet ir tikai konservatīvi un liberali radikāļi, sāk runāt jaunā, neparastā valodā.

«Arzemēs visas valstis,» saka Stučka, «divas lielas strāvas: imperialistiskās valdības par karu līdz galīgai uzvarai, t. i., līdz aneksijām un kontribucijām, un lielais proletariata vairums — uz miera pusi... Divi naidīgi, nesamierināmi lēģeri! Un tas pats pie mums. Kā upes atvaros mēs bieži redzam divas strāvas blakus: strāvu un pretstrāvu, tā pie mums divas revolūcijas blakus: revolūcija un kontrrevolūcija.»

Ar griežīgu ironiju Stučka apstājas pie Pagaidu valdības inscenējamās sabraukšanas Maskavā, kurā tā cer izķepuroties no sava nenovēršamā fiziskā un moraliskā sabrukuma.

«Sī sabraukšana,» saka Stučka, «nepievilks nekādu jaunu masu klāt, ne bruņotu, ne nebruņotu. Kas jau ir organizēts ap kontrrevolūciju (lasi: kadešiem), tas ir un paliek: kazaki, studentu un jūnkuru nodaļas, virsnieki un invalidi. Un, ja to ir pietiekoši, lai apturētu revolūciju, tad nav vajadzīga vēl lieka apspriešanās komedija ar 2000 cilvēkiem.»

Nē, saka Stučka, «*pati revolūcija tomēr iet uz priekšu*... Zemnieki pašī savā Padomju Izpildu komitejā jau sāk draudēt, ja nedos likumu, tad patstāvīgi taisīt agrarreformas... Fabrikās un pulkos pārvēlēšanās, īpaši strādnieku vidū, uzvar tie paši nolādētie lielinieki un internacionālisti. Revolūcija *pieaug* un, kas zin, drīz pārāugs vadoņus, kas stāv un it kā uz ko gaidītu...»

Un, tiešām, dažas dienas vēlāk iznāk drukā slavenais KSDS(b)P VI kongresa manifests¹, kurš nobeidzas vārdiem:

Lai dzīvo strādnieku un trūcīgo lauku ļaužu savienība!

Lai dzīvo strādnieku un trūcīgo lauku ļaužu savienība!

Nost ar kontrrevolūciju un tās «Maskavas apspriedi»!

Lai dzīvo strādnieku revolūcija visā pasaulē!

Lai dzīvo socialismis!

Lai dzīvo Krievijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija (lielinieki)!»

Manifests sacēla kājās jaunus un jaunus tūkstošus. Ļeņina ģenialā tālredzība un tēraudcietā pārlicība darīja brīnumus. Stučka bija viens no tiem, kuru sirdī nebija ne mazāko šaubu par šādas pārlicības absolūto konkrētību.

Tanī pašā «Cīņas» numurā, kurā bija ievietots šis manifests, rēgojās liekiem, trekniem burtiem sekošais uzsaukums.

¹ Manifests, starp citu, nodrukāts arī «Cīņas» 84. numurā 1917. g. 20. augustā (2 septembrī).

«*Strādnieki un strādnieces, kareivji un visi darbaļaudis! Šodien pa visu Vidzemi un arī Rīgā notiek vēlēšanas uz Vidzemes Zemes padomi. Balsojiet par listi Nr. 1, tā ir strādnieku liste! Tā ir socialdemokrātijas liste!*»

Bet līdz ar šo 84. numuru atkal notikumu gaita pārtrauc «Cīņas» turpmāko iznākšanu.

* * *

Jautājums par Rīgas pilsētas domes vēlēšanām stāvēja 1917. gada vasarā Rīgas proletariāta uzdevumu centrā. «Cīņā» mēs sastopam veselu rindu rakstu par šo jautājumu, un partija bija tiešām pareizi novērtējusi domes vēlēšanu rezultātu lielo nozīmi. Sākot ar «Cīņas» 69. (231.) numuru, katrā numurā pirmajās slejās rēgojās lieliem burtiem iespējais uzsaukums: «*Strādnieki un strādnieces, kareivji un visi darbaļaudis! Aģitējiet par listi Nr. 1. Tā ir strādnieku liste! Tā ir Latvijas Socialdemokrātijas liste!*»

Paraleli ar Rīgas pilsētas domes vēlēšanām partija rosīgi gatavo Vidzemes Zemes padomes vēlēšanas. Šo abu vēlēšanu platformas galvenie punkti ir sekoši:

a) ka visai varai ir jāpāriet revolucionārās demokrātijas, t. i., Viskrievijas strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomju rokās;

b) demokrātijas valsts iekārtas nodrošināšanas labā mēs prasām vispārēju demokrātisku mieru, kas sasniedzams vienīgi revolucionārā ceļā, tas ir, visu zemju strādniekiem saceloties pret visu zemju imperialistiem kapitalistiem un viņu valdībām;

c) nedalītai Latvijai (Kurzeme, Vidzeme, Latgale) jābūt politiski autonomai vienībai Krievijas republikā, dibinātā uz demokrātijas principiem;

d) autonomās Latvijas likumdošanai, izpildu, tiesas un vietējās pašvaldības varai jāatrodas Latvijas tautas un viņas Saeimas rokās, kura ievēlama uz vispārēju vienlīdzīgu, tiešu, aizklātu un proporcionālu vēlēšanu pamata bez dzimumu izšķirības.»¹

«Cīņas» 75. (237.) numurā 10. (23.) augustā ir nodrukāta LSD kandidātu liste Rīgas domes vēlēšanām. Blakus *Stučkas* kandidaturai sastopam mūsu ievērojamāko biedru — lielinieku vārdus: J. Daniševska, J. Lenčmaņa, O. Kārklīņa, K. Pētersona, R. Eiches, A. Zeibota u. c. Bet reizē tanī pašā listē, kura aptver 100 cilvēku, sastopam treknāko mazinieku — F. Mendera, Kļaras Kalniņas, A. Petrevica, V. Bastjāņa u. c. vārdus.

Ar savu 75. numuru «Cīņas» izdošana Rīgā apraujas. Par vēlēšanu kampaņas turpmāko gaitu mums nācās smelt ziņas no LSD CK Maskavā iznākošā organa «Socialdemokrāts».

¹ Latvijas Socialdemokrātijas Vidzemes Zemes padomes vēlēšanu platforma, «Cīņa», 1917. g. 5. (18.) augustā, Nr. 71.

«Socialdemokratā» ir nodrukāts plašāks šim vēlēšanām veltīts raksts.¹ Arī šinī rakstā ir uzsvērtā šo vēlēšanu lielā nozīme. «Pilsētas domes vēlēšanas,» lasām šī raksta sākumā, «ir Rīgas proletariāta tuvākais un svarīgākais uzdevums. Pilsētas dome ir vietējais parlaments... Tai pieder jo liela noteikšana par vietējiem apstākļiem un vajadzībām. Tādēļ pilsētas domes vēlēšanas iegūst ārkārtīgi lielu nozīmi.»

Partija strādā sparīgi, gatavodamās uz vēlēšanām. 29. jūlijā vien bija Rīgā sarīkoti 24 mītiņi, kuros tika apgaismota partijas politiskā platforma.

P. Stučka ierodas Rīgā, kur viņš tiešām nopietni gatavojas palikt uz dzīvi. Notikumi norisinājās citādāk, nekā bija domāts.

Vēlēšanas gan notika un vēlēšanu rezultāts spīdoši attaisnoja partijas cerības: Rīgas pilsētas domē bija ievēlēti 49 socialdemokrāti. No 147 212 nodotām balsīm LSD saņēma 60 654 balsis. Stučka bija ievēlēts par Rīgas pilsētas domnieku. «Uzvarēja Latvijas Socialdemokratija,» raksta nelaiķis A. Arājs, «uzvarēja tā sauktie lielinieki, pret kuriem buržuazijas uzdevumā bruņnieciski cīnās Kerenskis, solidamies iznīcināt tos ar dzelzi un asinīm (Maskavas apspriedē 12. aug.)...»²

Tomēr praktiski šīs vēlēšanas izputēja vējā, un b. Stučkam gandrīz neizdevās i putekļus noslaucīt no kājām, kad viņam steigšus bija atkal jāatstāj Rīga. Viņš, kā man raksta Dora Stučka, «19. augustā izbrauca no Pēterpils un 21. augustā plkst. 6 no rīta iebrauca Rīgā»³, kad mūsu karaspēks sāka atkāpties no Rīgas frontes, — jeb pareizāk, kad Rīga nodevigā kārtā uz ģenerāļa Korņilova lēmumu bija atdota vācu armijai. Plkst. 10 no rīta vācu karaspēks iegāja Rīgā, kamēr Rīgas jūras līcis bija ieņemts no vācu flotes.

«Pārdzīvoju es gan dažas briesmīgas, uztraukuma pilnas dienas,» raksta Dora Stučka. «Pēteris kā par brīnumu izglābās sveiks... Saticis pāris biedru, Pēteris pēc 2 stundām kājām pa Aleksandra vārtiem atstāja pilsētu. 40 verstis nostaigāja kājām līdz Inčukalnam, pār kuru laidās cepelins un tika mestas bumbas, nākamā dienā nogāja vēl 25 verstis, kamēr ietika kādā sanitarā vilcienā un uz Valmieru, no turienes ar gruzovīku līdz Valkai. Uz viņa gruzovīku tika mesta bumba, kas blakus viņiem šķīda. No Valkas beidzot ar vilcienu tika mājās. Taisni brīnums, kā viņš izglābās...»

Pa ceļam Stučka acīm redzot arī bija iegriezies Cēsīs. K. Ozoliņš-Tomass savā rakstā «Brīvais Strēlnieks» saka: «Biedrs Stučka, kurš tolaik (runa iet par «Brīvā Strēlnieka» 23. augustā iznākušo numuru, pēc tam, kad pēdējais numurs no 20. augusta vēl iznāca Rīgā) iebraucis Cēsīs, nemaz

¹ Pilsētas domes vēlēšanas Rīgā. «Socialdemokrats», 1917. g. 29. jūlijā (12. augustā), Nr. 62, 63.

² A. Arājs, Pilsētas domes vēlēšanas Rīgā. «Socialdemokrats», Nr. 85.

³ Atklāta vēstule 1917. g. 10. septembrī.

negrib ticēt savām ausīm, kad avīžnieks piedāvā arī «Brīvo Strēlnieku.»¹

Tā izputēja Rīgas pilsētas domes vēlēšanu rezultāti un uz viņām liktās cerības. LSD partijas centru, «Cīņas», kā arī «Brīvā Strēlnieka» redakcijas nācās pārcelt uz Cēsīm un vēlāk uz Valku.

«Brīvā Strēlnieka» 1. (108.) numurā lasām sūro patiesību: «... tā pati Rīga, kurā nupat revolucionārā socialdemokrātija pirmoreiz atklāti pacēla savu balsi un uzvarēja pilsētas domes vēlēšanās, tā pati Rīga, kurā darbojas Latvijas demokrātijas vadošie centri — Latvijas Socialdemokrātijas Centralā Komiteja, Strādnieku deputātu padome utt., kura vārda vispilnīgākā nozīmē ir Latvijas demokrātijas sirds, — tagad atdota par upuri visu ārdošam, visu graužošam kara virpulim...»²

Proletariats, kā lasām šinī rakstā, kā arī daļa no LSD CK un izvēlētajiem domes deputātiem paliek Rīgā «savās sargu vietās».

Stučka, atstādams Rīgu, sajuta, ka vācu iebrukums, bez šaubām, sacels jaunu šovinisma vilni ne tikvien vietējā buržuazijā, bet arī neapzinīgo strādnieku un zemnieku aprindās. Viņš vēl paguva sava ceļojuma starpbrīdī «Brīvajā Strēlniekā» ievietot attiecīgu brīdinājumu. Uz šādu šovinisma vilni — saka Stučka — «mēs... atbildēsim joprojām: visas pasaules laupītāji, apstājieties! Visas pasaules proletarieši, apturiet savus imperialistus Rīgas apšaudīšanā, un tie briesmīgie cilvēku upuri Rīgas frontē (abās pusēs) lai apvieno visas pasaules proletariatu uz cīņu pret savām kapitalistu šķirām ceļā uz socialismu!

Lai būtu jo drīzāk demokrātisks miers! Un tādēļ nost no ceļa visu, kas aizsprosto šo ceļu! Un pirmajā vietā: sargājieties iekrist no jauna šovinismā!»³

Kā redzam, Stučka arī šinī kļūmīgajā situācijā nezaudēja savu lielniecisko līdzsvaru.

5. OKTOBRIM TUVOJOTIES

Rīgas krišana bija rupjas kontrrevolucionaras nodevības akts, kas atradās tiešā sakarā ar pazīstamo ģenerāļa Korņilova apvērsuma plānu, kurš ar buržuazijas priekštāvniecību bija saskaņots agrāk minētā Maskavas apspriedē.

Stučka atgriezās Pēterpilī, kur viņš par jaunu uzņēma savu pārtraukto revolucionāro darbību. Pa starpām situācija bija stipri grozījusies. Jau septembrī bija sajūtams, ka Pagaidu valdībai pamats zem kājām galīgi sāk

¹ K. Ozoliņš-Tomass, Brīvais Strēlnieks. «Latvju strēlnieku vēsture», I sēj., 2. d., 172. lpp.

² Pilats un Peterss, Palieciet savās sargu vietās! «Brīvais Strēlnieks», 1917. g. 23. augustā, Nr. 1 (108).

³ Pēteris Stučka, Sargājieties no šovinisma! «Brīvais Strēlnieks», 1917. g. 25. augustā, Nr. 3 (110).

līgoties. Latvju strēlnieku bataljoni nebija vienīgie, kas atradās zem tiešā lielinieku partijas iespaida. Revolucionārā noskaņa zibeņa ātrumā aptvēra visplašākās armijas daļas, kā arī Baltijas un Melnās jūras floti. Kad Korņilovs 8. septembrī virzīja 3. kazaku korpusu un vienu kavalerijas divīziju pret Pēterpili, uz partijas CK uzsaukumu vietējais proletariats un revolucionārās armijas daļas sacēlās kājās kā viens vīrs, lai ieročiem aizstāvētu savu pilsētu. Viņiem pievienojās Kronštates matrožu pulki. Arodbiedrības mobilizēja tūkstošiem organizēto strādnieku, un drīz Pēterpils proletariats sekoja citu pilsētu proletariats.

Taisni Korņilova kontrevolucionarais apvērsuma mēģinājums atvēra pat neredzīgajiem acis, un drīz vien lielinieki sāka gūt pārsvaru Strādnieku un zaldātu padomē. Stučka vairs nejutās vientulis Pēterpils Padomē. Mazinieku un eseru divkosīgā politika bija izspēlējusi savu lomu. Zem lielinieku tiešas vadības Korņilova avantūra tika likvidēta, vēl nepagūdamā nopietni attīstīties. Bija pienācis brīdis, kad partija no jauna un šoreiz viskategoriskākā formā varēja uzstādīt lozungu «Visu varu padomēm!».

Un tomēr apvienotie socialnodevēji vēl mēģināja ķerties pie pēdējā salmiņa, lai glābtu irstošo Pagaidu valdību. Šim nolūkam viņu vadītā Viskrievijas Centralā Izpildu Komiteja sasauca septembrī tā saucamo «demokrātisko apspriedi», kurā ņēma dalību pilsētu, zemstu, kooperatīvu, arodbiedrību, kā arī armijas u. c. organizāciju priekšstāvji. Ar šīs apspriedes palīdzību viņi cerēja atbalstīt un glābt Pagaidu valdības autoritāti.

Viņi sastādīja jaunu koalīcijas Pagaidu valdību iz maziniekiem, eseriem un kadetiem un sasauca 7. (20.) oktobrī tā saucamo priekšparlamentu, kurā iegāja no demokrātiskās apspriedes izvēlētie 300 priekšstāvji — kā «tautas izredzētie», no vienas puses, un Kerenska izbīdītie buržuazijas priekšstāvji, no otras. Starp demokrātiskās apspriedes priekšstāvjiem bija arī lielinieki, kuri ar 77 pret 50 balsīm bija lēmuši ņemt dalību priekšparlamentā, kauču Ļeņins izteicās noteikti pret šādu līdzdalību, nosaukdams vispārīgi visu apspriedi par «komediju» un par «viltojumu», ar kura palīdzību eseri un mazinieki gribēja aizvietot Viskrievijas Padomju kongresa sasaukšanu, kura priekšā viņiem nāktos dot atskaiti par savu nodevīgo darbību.

Ļeņins uzstājās kategoriski par priekšparlamenta boikotu: vajag boikotēt priekšparlamentu. Vajag iet Strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomē, iet arodbiedrībās, vispār iet pie masām. Vajag viņas saukt uz cīņu. Vajag viņām dot pareizo un skaidro lozungu: padzīt Kerenska bonapartistisko bandu ar viņa viltoto parlamentu, ar šo ceretelisko Buligina domi!

Frakcija izpildīja Ļeņina doto direktīvu. Pašā priekšparlamenta atvēršanas dienā lielinieku frakcija nolasīja «deklarāciju», kurā viņa pienagloja Pagaidu valdību pie kauna staba kā «tautas nodevēju valdību» un kuru tie nobeidza vārdiem: «Visu varu padomēm! Visu zemi tautai! Lai dzīvo tūlītējs, godīgs, demokrātisks miers! Lai dzīvo Satversmes sapulce!»

Stučka, kurš šai deklarācijai piebalsoja, atstāja kopā ar citiem lieliniekiem priekšparlamenta telpas.

Šāda bija politiskā situācija Oktobra priekšvakarā.

Stučka par šo dienu pārdzīvojumiem sīki ziņoja LSD centralorganam, kurš pēc Rīgas krišanas pagaidām zem nosaukuma «Mūsu Cīņa» iznāca Valmierā.

Mums izdevās notvert trīs Stučkas rakstus, kas tajās dienās bija nodrukāti «Mūsu Cīņā».

Pirmais raksts ir turpinājums iz mums jau pazīstamās serijas «Revolūcijas burzmā»¹.

«No visām revolūcijām visvairāk līdzinās mūsu revolūcijai,» tā iesāk Stučka savu rakstu, «Francijas 1848. gads. Pārlasot tagad šīs revolūcijas aprakstus, jūs atradīsiet veselas lappuses, kas būtu it kā norakstītas no mūsu dienu notikumu kronikas... Tā pati vieglā februāra uzvara, tā pati koalīcija starp socialistu un buržuju, tā pati mērēnās provinces izvirzīšana pret radikālo, sarkano galvaspilsētu... Aresti uz ielām «komunistisku runu turēšanas dēļ»; kliezieni pēc nāves soda pret politiskiem; politisku klubu noliegšana, tas viss ir ņemts no maija dienu apraksta 1848. g. Parīzē...

Šinī līdzībā starp franču 1848. un krievu 1917. gadu mūsu kadetu profesori smēļ cerības uz tādu pašu izeju kā 1848. g... Taču vēsture gan atkārtoti notikumus, bet, kā jau Heine atjautīgi atzīmē, visas dramu beigas ir arvien citādas.»

Par pašreizējās drammas beigām Stučkam nav šaubu. To pierāda viņa rakstā pievestie skaitļi, kuri liecina par straujo lielniecisma pieaugumu pilsetu domju vēlēšanās. Tā, piemēram, Pēterpilī lielinieki vēl pirms Korņilova sazvērestības ieguva 100 000 jaunas balsis. It sevišķi pamācoši ir Maskavas vēlēšanu rezultāti. Kauču Maskavā — šai buržuāzijas citadelē — kadeti nebija zaudējuši visai daudz balsu — 25. jūnijā viņiem bija nodotās 105 600 balsis, 24. septembrī — 93 500 balsis, — turpretī lielinieku balsis bija pieaugušas no 67 220 uz 167 300 balsīm.

Bet viszīmīgākais pašlaik bija tas, ka *valdošā partija* — socialisti revolucionāri — 25. jūnijā bija dabūjuši 348 400 balsis, kamēr septembrī ieguva tikai 47 000 balsis. «Tās ir politiskas bēres,» izsauca Stučka, «jo vienalga, vai 100 000 no tiem pārgāja pie lieliniekiem jeb 200 000 palika mājās aizkrāsnē, šis vēlēšanas nozīmē nāves spriedumu jeb mazākais nāves sprieduma piedraudu...»

Tas pats redzams strādnieku un zaldātu padomēs. Un tādēļ Centralās Izpildu Komitejas līdzšinējie vadoņi tik ļoti uzstājas pret šā kongresa (t. i., Viskrievijas II Padomju kongresa. — *P. D.*) sasaukšanu un izdomā jeb, parei-

¹ -ps, Revolūcijas burzmā (Vēstule no Pēterpils). «Mūsu Cīņa», 1917. g. 10. oktobrī, Nr. 4.

zāk, piebalso buržuazijas izdomātā «priekšparlamenta» nodibināšanai, jo tur jauni nepolitiski slāņi (kooperatori, t. i., mantīgie zemnieki un veco zemstu konservatīvie darbinieki) nospiež politisko virzienu patieso izpaušanos

Tomēr, saka Stučka, «visi kontrrevolucionaru mēģinājumi no jauna sacelt baigas jūtas un līdz ar to jaunu ienaidu pret lieliniecību, šķiet, šoreiz velti. Pa to laiku pienāk pirmās ziņas par vācu revolūcijas sākumu — kā arvien, tā arī tur iesākās flotē. Gaidīsim turpinājumu.»

Priekšparlaments, par kuru Stučka šeit tikai īsi ieminas, pa starpām bija sasaukts. Stučka uz lielinieku frakcijas vairākuma lēmumu ieradās pirmajā sēdē. Rakstā, kurš nodrukāts «Mūsu Cīņās» 6. numurā¹, Stučka dod šī «parlamenta» sīkāku raksturojumu.

«Krievijas revolucionārās socialdemokratiskās strādnieku partijas (lielinieku) frakcija, tai starpā arī Latvijas demokrātijas priekšstāvis, t. i., es kā Latvijas Socialdemokrātijas pilnvarotais, atstājām «Krievijas Republikas Pagaidu padomi», no tās izstādamies,» raksta Stučka. «Pati deklarācija... runā skaidru valodu, bet tomēr gribētos šim svarīgam momentam piemēriņāt kādu vārdiņu arī no savas puses...»

Še nu Stučka atstāsta, kādiem avanturistiskiem paņēmieniem šis priekšparlaments ticis sasaukts. Galvenais viņa projekta autors nav bijis nekas cits kā ģenerālis Korņilovs un viņa biedri. Viņu nodoms bijis «nodibināt priekšstāvju organu iz IV (Valsts) Domes locekļiem..., iz triju pirmo domju kraisajiem deputātiem, pievienojot viņiem delegācijas no Strādnieku un zaldātu Centralās Izpildu Komitejas un vēl 10—20 ievērojamākus vecus revolucionārus (Breško-Breškovski, Figneri u. c.). Šī «priekšparlamenta» idejas tēvs bijis avanturists (latviski runājot «švindleris») Aladjins... Šim priekšparlamentam jātopot par valsts varas avotu, un viņa priekšā Pagaidu valdībai būtu jānes visa atbildība.»

«...kad bija izsludināta jaunā priekšparlamenta konstitūcija,» turpina Stučka, «tā izrādījās tieši norakstīta no Buligina 1905. g. *padomdevējas domes* noteikumiem: arī padomdevēja iestāde, kurai tiesība gan likt *jautājumu* priekšā, bet *ne pieprasījumu*, pie kam valdībai gan *tiesība* uz tiem atbildēt, bet *ne pienākums*, un ne valdība atbildīga priekšparlamenta priekšā, bet drīzāk priekšparlaments valdības priekšā.»

Uz šādu «Konstitūciju» lielinieku frakcija atbildēja ar savu augšā minēto deklarāciju, kuras tekstu Stučka latvju tulkojumā pieved savā rakstā.

Kādu iespaidu šī negaidītā deklarācija atstāja uz priekšparlamenta buržuazisko daļu, par to Stučka stāsta sava raksta beigās:

«Baigs klusums valdīja buržuazijas krēslos, kas pārgāja protestā un lamu vārdos, sevišķi taukos no buržuazijas «pakalpotāju» — socialistu rindām. Vēl baidīja mūs mūsu mērenie draugi, vai šis solis tikai neizceļšot

¹ P. Stučka, Galīgai uzvarai pretim. «Mūsu Cīņa», 1917. g. 17. oktobrī, Nr. 6.

pārgras sadursmes. Nē, tāda sadursme top gatavota no citas puses, patlaban mūsu uzdevums ir stāvēt ciņas gatavībā, *lai atsistu uzbrukumu*, kurš pret *mums nodomāts* vienā laikā no divām frontēm: no iekšējās un no ārējās. Tādā brīdī vienīgi pārlicība par revolūcijas uzvaru mums var dot vajadzīgo drosmi. Un tādu mēs iznesām līdzī, paceltu galvu aiziedami no «priekšparlamenta» un galīgi pārraudami sakarus ar šo Krievijas republikas pagaidu «demokratiju».

Mums pamazām sekos visi, kas ar mums un ar revolūciju.»

Šis raksts ir datēts ar 1917. gada 8. oktobri. Viņš neatstāj ne mazāko šaubu, ka Stučka jutās noteikti izšķirošu ciņu priekšvakarā.

Vēl dienu agrāk Stučka apstājās pie otra centrālā jautājuma, kuru līnlinieki izbīdīja savā augšminētā deklarācijā: proti, pie jautājuma par mieru. «Mūsu Ciņas» 5. numurā ir ievietots attiecīgs ievadraksts¹, kurā viņš plaši un vispusīgi apskata šo sāpīgo jautājumu. Priekš viņa ir skaidrs kara turpināšanas neprāts. Viņš redz saimniecisko sabrukumu visā valstī. «... ne pārtikas cilvēkiem, ne barības lopiem, ne ziemas apģērba, ne, beidzot, vēlēšanās turpināt karu. Krīt maskas pat tiem liekēžiem, kas nesēn cildināja karu...» izsauca Stučka savā rakstā. «Un tomēr atkal un atkal mūsu patriotu rezolūcijas izbeidzas ar priekšlikumu — *pacelt kaujas spēju un sparū armijā.*»

To viņš arī zina, ka, «ja mēs gribam turpināt imperialistisku karu, tad vienīgā izeja ir Korņilova—Kerenska ceļš: nāves sodi un patvaldības laiku disciplina. Dzīt nāvē miljonus, kas nevar sajūsmināties par kara mērķiem, var tikai ar nāves piedraudiem.» Pa šo ceļu arī iet no maziņiem un eseriem pabalstītā Pagaidu valdība, — iet uz sabiedroto imperialistisko valdību pavēli.

Tauta prasa *mieru*. Bet mieru dot spēj viņai tikai revolucionāra valdība.

«... mēs prasām un ceļam,» saka Stučka, «jaunu valdību, tautas vairākuma valdību proletariāta virsvadībā. Tad mēs ne kā politiska partija, bet kā *politiska vara* pirmo reizi pasaulei liksim priekšā *tiešām demokrātisku mieru, ne vārdos, bet darbos. Un, ja tādu mieru atraidīs mūsu savienībnieki, tad viņi vairs nebūs mūsu savienībnieki.*»

Stučku neatbaida arī *separata* miera ideja. «... pēc tam kad mūsu savienībnieki būs atteikušies parakstīties zem mūsu demokrātiskā miera priekšlikuma,» saka Stučka, «mūsu līgumi būs laužti un mūsu rokas svabadas... Un tas vien, ka demokrātiskā Krievijas valsts vara vaļsirdīgi pateiks: diezgan karots, nu ir laiks mieru slēgt, būs izšķiršanās moments pasaules kara mutulī. Ir tikai divas izredzes: *karš ir beigts, revolūcija turpinās, jeb revolūcija būs beigta, tikai tad varēs turpināties karš.*»

(Ar šo rokraksts beidzas.)

¹ P. S., Karot jeb mieru slēgt? «Mūsu Ciņa», 1917. g. 13. oktobrī, Nr. 5.

PIELIKUMS

P. un D. Stučkas vēstules
P. Daugem

The first of the two specimens is a small, dark, rounded object, possibly a seed or a small fruit, with a smooth surface and a slightly flattened shape. It is shown in a side view, highlighting its curved profile and the subtle texture of its skin.

The second specimen is a larger, more elongated object, also dark in color, with a more irregular shape. It appears to have a slightly rougher or more textured surface compared to the first specimen. It is shown in a similar side view, emphasizing its length and curved form.

PIELIKUMS

PLATE I shows two specimens of the plant *P. sp.* The first specimen is a small, dark, rounded object, possibly a seed or a small fruit, with a smooth surface and a slightly flattened shape. It is shown in a side view, highlighting its curved profile and the subtle texture of its skin.

The second specimen is a larger, more elongated object, also dark in color, with a more irregular shape. It appears to have a slightly rougher or more textured surface compared to the first specimen. It is shown in a similar side view, emphasizing its length and curved form.

The third specimen is a small, dark, rounded object, similar in shape to the first specimen, but with a slightly different texture. It is shown in a side view, highlighting its curved profile and the subtle texture of its skin.

The fourth specimen is a larger, more elongated object, similar in shape to the second specimen, but with a slightly different texture. It is shown in a similar side view, emphasizing its length and curved form.

The fifth specimen is a small, dark, rounded object, similar in shape to the first specimen, but with a slightly different texture. It is shown in a side view, highlighting its curved profile and the subtle texture of its skin.

The sixth specimen is a larger, more elongated object, similar in shape to the second specimen, but with a slightly different texture. It is shown in a similar side view, emphasizing its length and curved form.

izskaidrosies, ka mēs tikai beidzamā acumirkli priekš aizbraukšanas iespējām parunāt par priekšmetu, kur domas mums varētu šķirties. Tanīs jautājumos par ekonomisko materialismu un šķiru harmoniju¹ domstarpība ir neizbēgama. Pēc manām domām, Tavai teorijai Tevi neizbēgami, ja tik tāi seko, jānoved pie reformisma — un tomēr, cik Tevi pazīstu, zinu, ka visa Tava būte ir pretim reformismam, jo no visa mūsu vecā pulciņa Tu esi paturējis visvairāk jaunības sparības un entuziasma, — kamēr uz reformismu es skatos kā uz vecuma nespējas zīmi. Man šķiet, Tu pārāk iedziļinājies un aizrāvēs no Dīcgēna (kas vēl nekas!), bet arī no dīcgenistiem, un tas Tevi noved pozīcijā, kur tu jūties it kā pie sevis mājās un kur Tu, pēc manas pārliecības, esi pēc visas savas iekšējās būtes nevietā. Tie teikumi augšminētos jautājumos izsauks atbildi un atraidīšanu, tas ir neizbēgami, bet tas nav tas galvenais; viņi izsauks entuziasmu mūsu «jauno» (varētu teikt paģirnieku-oportunistu) lēģerī, kas ļoti priecīgi būs atsaukties taisni uz Tevi un kas glaimos, kā to jau tagad dara, vēl nezinādami labi, ko Tu saki, lai aiz Tevis slēptu savu revizionistisko un oportunistisko kailumu.

Un ja mēs divatnē varētu mierīgi pārrunāt domstarpības; atklātībā, šinīs apstākļos, tas būtu pavisam grūti. Raug, kāds bija mans domu gājieni, kad es tik bailīgi vispār iegāju uz pārrunu par jautājumiem, kur mūsu domas šķiras. Es gan zinu, cik mēs tuvu viens otram stāvam, ka esmu pārliecināts, «nekāda vara mūs nevar šķirt», bet cilvēciski tomēr ir baidīties arī par neiespējamo. Kad es, aizbraukdam² dabūju konstatēt mūsu domu izšķirības, man tas bija tik sāpīgi, ka domāju tūlīt mājās nosēsties un dažās rindiņās izlikt Tev savu t. s. «mīlestības izskaidrojumu». Kā redzi, faktiski to izdaru tikai mēnesi vēlāk un pie tam vēl kā! Neraugot uz visu to, esmu pārliecināts, ka Tu mani sapratīsi un ka mēs paliksim arvien jo tuvāki, не смотря ни на что.

Novēlu vēlreiz Tev atpūsties labi pa svētkiem un ar jauniem nerviem doties jaunā gadā...

(Te seko mazs personīgs lūgums, lai priekš viņa nodrošīnu teatra biļetes Maskavas Dailes teatra izbraukumam uz Pēterburgu. Stučka bija ļoti liels teatra cienītājs. — P. D.)

Beigās, ja Tev kādreiz atliek kāds mazums — atgādājies vienu vecu, vecu pazīstamu, kam grūti iet, — Āzīti. Nesen dabūju no viņa šai ziņā bēdīgu vēsti, bet man patlaban bija tāda grūta «полоса», ka viens vien daudz nespēju. Viņš gan strādā, bet tie honorari nav tik kārtīgi.³

¹ Ne J. Dīcgēna, bet E. Dīcgēna iespaidā es tur biju laidis vaļā kādas dumjības. — P. D.

² P. Stučka darīšanās bija iebraucis Maskavā un mani apmeklēja. — P. D.

³ Seko Roziņa adrese Sibīrijas trīmdā. Stučkas lūgumu es, protams, izpildīju. — P. D.

Un tad — atvaino — palieci skūpstīts un sveicini Celinu (manu sievu. — *P. D.*) no mums abiem.

Tavs Pēteris

1912. g. 23. decembrī

* * *

M. P.!

Atvaino manu ilgo klusēšanu, bet jau cik reizes taisījos Tev rakstīt un atkal noliku spalvu, jo jutos — bez vainas — līdzvainīgs tanī nejaukajā uzbrukumā Tev no G. puses. Es pilnīgi nesaprotu tādu uzbrukumu uz Tavu naudasmaku¹ un vēl tanī laikā, kad Tev pašam jāatsakās no vajadzīgās ārstešanās. Es varu saprast viņa vieglprātību; ja es izšķiros viņam izlīdzēt no savas puses, un mūsu attiecības ar visu ģimeni ļoti tuvas, bet kādēļ Tev tur līdzī jācieš? Es biju tik uzbudināts par šo ziņu, ka tiešām nezināju, kā to Tavā priekšā «сгладить». Nu, izlietu ūdeni samelt nevar, un pamazām jāapmierinās.

Gaidu ar nepacietību Tavu atbraukšanu. Būtu šis tas jāpārrunā. Kur būsi vasaru, vai netiksimies? Es tomēr gribētu cerēt no 1. jūl. līdz 1. sept. būt aiz robežas — bet kur?

Un tad viens literārs jautājums. Rīgā iznāk žurnāls «Darbs», pie Tevis vajadzēja griezties dēļ līdzstrādības, — nezinu, vai to esi dabūjis: Red. komisija Rīgā sastāv vienīgi iz darba rūķiem, jo nav tur inteligentu. Mani uzaicinās tuvākā līdzdalībā, t. i., apmēram kā redaktoru — bet kā to no šejienes lai izpilda? Pirmais numurs iznāca pavājš, otrais būs laikam vēl tukšāks. Vai nav Tev kāds brīdis brīvs? — tikai negribētu ar polemiku sākt. Uzbrukumi Tev ir pilnīgi cūciski pēc formas, kaut gan «по существу» es ar Tavu «papildināšanas» kāri² arī nevaru solidarizēties. Man šķiet, tur zināmu lomu spēlē Tavs temperaments, Tava «увлечение», kas mums visiem pie Tevis tik dārga un mīļa. Ja Tev starp zobu un zobu atliek kāds brīdis, iegādājies, ka Rīgā iznāk žurnāls, kurš izdots no strādniekiem, priekš strādniekiem. Man nav tās daļiņas no Dīcgēna, kur ir viņa sīkie gabaliņi — tur bija, cik es pie Tevis redzēju, daži ļoti glīti gabaliņi.³ Mēs sprauduši par mērķi taisni iepazīstināt ar ievērojamu oriģinālu tulkojumiem — varbūt, ja neko no sevis, tad no turienes ko atrastu.

¹ Man nācās izpalīdzēt ar lielāku naudas sumu vienam mūsu kopējam biedram, kas aiz vieglprātības bija iekļuvis ķezā. — *P. D.*

² Man bija labs, bet nederīgs nodoms «papildināt» dažus marksisma «robus» filozofijā ar Dīcgēnu, ģimenes jautājumā — ar Milleru-Lijeru. Tas pierādīja itin dabiski manus paša nopietnos «robus» filozofiskajā izglītībā. — *P. D.*

³ Viens no pirmajiem Dīcgēna sīko filozofisko rakstu popularizatoriem bija Roziņš-Āzis «Socialdemokratā». — *P. D.*

Diemžēl, manas Maskavas braukšanas ir izbeigušās, jo prāva gan vēl turpinās, bet — klients nomira . . .

Ar daudz daudz sveicieniem un skūpstu!

Tavs Pēteris

1914. g. 5. maijā

Šai mīļai, sirsnīgai, smalkjūtības pilnai drauga vēstulei piesprauž savu lappusīti arī Dora Stučka. Viņa man, starp citu, ziņo, ka pie viņiem ciemojas patlaban Saša (Henrietes Dermanes nelegalais nosaukums) ar savu otro pusi (Vili Dermani), kurš pašulaik bija izbēdzis no Sibīrijas.

«Līdz šim viņu brauciens gāja ļoti gludi, tikai tagad iznāca maza «зa-минка», gribeja tikt tālāk ar somu palīdzību — bet neiznāca. Jāmeklē citi ceļi; cerēsim, ka viss tomēr norisināsies gludi!» Tālāk viņa man atklāja savu sapni, kas viņai nedod miera: vai mēs visi vasarā nevarētu tikties Vīnē, kur gaidāmas retas svinības — I Internacionales 50 gadu un II Internacionales 25 gadu jubileja. «Sapņot par to visu laiku sapņoju.»

Arzemēs mēs tiešām gan nokļuvām visi, — bet dažādās vietās: P. un D. Stučkas apmetās Rīgenes salā, es — Tiringijā un Dermani ieradās Berlinē. Tur man izdevās ar viņiem sazināties, un mums bija priecīga tikšanās skaistajā augstskolas pilsētā Jenā. P. Stučkam bija cita tikšanās Berlinē — ar Hermani-Ausekli, par ko būs runa tālāk. Mūs visus Vācijā pārsteidza kara pasludināšana, un mūsu priekiem drīz sekoja visai rūgti pārsteigumi. — Kas attiecas uz žurnālu «Darbs», tad es savu līdzstrādību apsolīju. Diemžēl, man nav izdevies atrast 1914. gadā izdotos numurus.

M. P.!

Izlietoju šo dienu, lai uzrakstītu vienu otru privātvēstuli. Mūsu cerības uz tikšanos ir vēl diezgan nenoteiktas. Vēl nezinu skaidri, vai izdosies aizkulties. Ja izdosies, tad uz 2 mēnešiem, sākot no *jūlija sākuma*. Laikam pa Tiroli jeb Bavārijas ezeru apgabaliem, tad uz nedēļu Vīnē — tas ir, arvienu tanī apkārtnē. Ja nu zināsim, ka tu būsi tanī apgabalā, tad jau tā satikšanās nebūs tik grūta. Tikai nevajag pazaudēt tos sakarus dēļ sazināšanās. Es līdz 1. jūlijam būšu mājās, kādēļ no Tevis gaidu adresi.

Tava raksta ziņā es palieku pie tā, ka polemisko daļu Tu atbildi avīzē resp. «Domās», kur bija uzbrukums. Es negribētu iepīties polemikā ar Liepu, kura «bantes tārpu» es tad būtu piespiests pieņemt kā atbildi. Bet bez polemikas — ar prieku.

Man būtu pat lūgums pie Tevis, vai nevari manā resp. redakcijas vārdā griezties pie Sašas¹, vai viņš arī kaut ko neuzrakstītu. Es nezinu, kā viņš skatās šinī ziņā, citādi viņam uzrakstītu tieši par to.

¹ Saša — mans brālis Aleksandrs Dauge. — P. D.

Esi labs, kādu vārdu atraksti. — Tā kā ceru tikties, tad pēdējā ziņā šoreiz nekā. Tikai lielu daudzumu vissirsnīgāko skūpstu.

Tavs Pēteris

1914. g. 25. maijā

P. S. Vīnes sabraukšana no 10./23. līdz 16./29. aug. (Šo karsti gaidīto svinību izjauc pasaules karš. — P. D.)

* * *

M. P.!

Man būtu ļoti žēl, ja es Tevi apbēdinātu, to es mazāk gribētu nekā kaut ko citu, bet es no savas puses neatrodu par iespējamu iesākt ar polemiku pret Liepu, Grasi u. c., kas nenovēršami atnesis «Darba» loksnēm biezas atbildes (un tādas, kas likumiski jāuzņem) no Liepas un Graša. No pirmā viņa garo «bantes tārpu» dēļ ir pilnīgi fiziskās bailes, un es no viņa jau mēģināju atsvabināties, vienu viņa tādu rakstu viņam atpakaļ atdodams. Bez tam ikkuras polemikas pamatprasība ir atbildēt tur, kur bijis pretraksts jeb vismaz kur bijis pirmais raksts. Cita lieta, ja Tevi «J. Balsī» neuzņemtu, tad būtu cits, moralisks pamats. Bet citādi — domāju — Tu ievieto viņu vislabāk «J. Balsī». (Tās rupjības es pats atzīmēju, bet tas pats Dns¹, kas ļoti stingri stripo pie manis, ir ļoti liberāls pret Grašiem un Liepām.) — Kaut gan es, kā zīni, nedalu Tavu uzskatu dīģenisma ziņā (par Dīģenu mēs varētu varbūt «сговориться»), tomēr no Tevis uzņemtu rakstu, ja tas būtu ārpus katras polemikas jeb polemika pret vispārējiem domu virzieniem un pat pret ciltautu autoriem, bet ne pret tiešiem Taviem kritiķiem citos izdevumos.

Tā tad atvaino ļoti, bet es to tā nevaru ievietot.² Patiesībā — mana loma tur ir diezgan nenoteikta. Rīgā sēž īpaša redakcija iz strādniekiem, kuri līdz šim pie manis griežas kā pie faktiskā rediģētāja, bet tas tālums vien jau te ir lielākais šķērslis un laikam būs jāatteicas, jo citādi paliek pārāk aprobežots līdzstrādnieku skaits un ir mūžīgs rokrakstu bads.

Tā tad neļauņojies, mīlais, ja palieku pie savām domām. Būšu ļoti priecīgs par apsolītiem rakstiem — [kā] lasītāji, tā izdevēji ir tiešām strādnieku publika, kurai ir vērts ko teikt.

Tikai viens iebildums. Man nepatīk Tavs vispārējais uzraksts — «atpūtas brīžos». Tas strādniekam var izlikties aizskaroši, ka viņam ziedo

¹ «Jaunās Balss» redaktors Daniševskis. — P. D.

² Mana atbilde Liepam un Grasiņam man ir izzudusi gan iz atmiņas, gan iz maniem rokrakstiem. — P. D.

tikai atpūtas brīžus, un galu galā — nav arī taisnība, jo tā tev nebūt nav vienīgi atpūta. Vai neizvēlētos citādu kopuzrakstu jeb ikkuru rakstu ar atsevišķu uzrakstu.

Kur es vasarā palikšu, vēl nezinu. Braukt gan laikam braukšu, tomēr ne uz *sausu* zemi, kaut arī Tiringenā nesas mans prāts, bet uz jūru — varbūt Ostendes apkārtnē un, ja šo vietu izmeklēšos, tad gan tikšanās Vīnē jau lielā tāluma dēļ ir izslēgta. Dorai vajadzīgs jūras gaiss, un arī man tas nedarīs ļaunu...

Atsūti savu galīgo adresi.

Daudz skūpstu!

Tavs Pēteris

1914. g. 7. jūnijā

* * *

1915. g. P. Stučka man raksta pēc īsa anekdotiska ievada par rakstu krājuma izdošanu Rīgā.

... Zīmējoties uz to līdzstrādību, jāsaka, ka grūti jau tur iet ar to cenzuru, bet tomēr šis tas paliek, un tanī ziņā nav jābaidās. Vai esi redzējis «Mūsu kalendaru» un «Jauno Arodnieku» (ja neesi, tad aizraksti uz Rīgu, lai izsūta), tad redzētu, ko tur var. Ir tomēr daudz vairāk nekā šie vai pie Jums. Tam krājumam par tautisko jautājumu (jeb — kā es formulēju — antinacionalistiskam jeb mazākais anacionalistiskam) vajag iznākt aprīlī. Ja tu gribētu par to kaut kādā jautājumā spalvu (kā Āzis sacītu) padir..., tad atraksti sava temata nosaukumu, lai zinu pie tematu izdalīšanas.

Tas man nemaz nepatīk, ka Tu tā arvien slimo, un baidos, ka no jauna nepārpūlies. Es liekos uz atpūtu un, tā kā nēsāju mākslīgus zobus, tad tos nolikt uz plaukta sevišķu grūtību nav. Sejienu piecnieku prāva atstāja mutē ļoti rūgtu garšu. Āpsūdzēto laime bija cenzuras spaidi, citādi tie būtu vēl ļaunākā gaismā nekā tagad.¹

Kādreiz piezīmē Tu vēstulē, kā Iv. Iv. (Skvorcovs. — P. D.) raugās šinīs jautājumos. Pie mums dzirdam negaidītas pārmaiņas uzskatos no vislabākajiem un uzticamākajiem cilvēkiem, un par Jūsu pilsētu jau runā, ka tas vēl lielākā mērā.

Mūsu cerības uz lieldienām bez ārzemju pases braukt uz Konstantinopoli, šķiet, negrib piepildīties, un tagad sākam lauzīt galvu par «riņķa kvadraturu»: kā ar minimumu naudas pie maksimalām cenām

¹ Lieta tā, ka ne visi notiesātie tiesas priekšā prata izturēties politiskās situācijas augstumos. — P. D.

šovasar — atrast kur kādu vasaras atpūtas vietu, kas būtu izdevīgāka un solītu vairāk laba nekā pērnajā ...

Citādi te viss pa vecam jeb, kā tagad pieņemts sacīt, pa jaunam, kaut gan mūsu jaunais kurss stāv tikpat zemu kā rubļa kurss ārzemēs. Pagājušajā naktī sapnī redzēju glāzi alus, un vēl tagad mazliet galva sāp. Nesen klients no Vitebskas kā honoraru bija atvedis 3 pudeles Rīgas alu. Tā Ščedrins stāsta par honoraru adv. Balalaikinam no Turkestanas chana: балык и кувшин с водой.

Daudz skūpstu — Tavs Pēteris

1915. g. 15. februārī

Atbildot uz b. Stučkas pēdējo vēstuli, es biju sagatavojis un viņam nosūtījis kādu rakstiņu priekš «Jaunā Arodnieka», par kura saturu man atmiņā nav palicis pāri i zīmītes. Kādi bija mana raksta rezultāti, par to ir redzams nākošā Stučkas vēstulē, kuru sava priekš pārdzīvojamā laikmeta ļoti interesantā materiāla dēļ pasniedzu nesaisinātā veidā.

Vēstule ir rakstīta no Kijevas, kur b. Stučka bija ieradies tiesas darīšanās. Lūk, viņas saturs:

Miļo Paulchen!

Tu gan izbrīnīsies, lasīdams manu adresi, esmu še uz 2—3 dienām kādā darišanā un izlietojis pirmo brīvo brīdi, lai izdarītu to, ko jau vajadzēja tik sen, tik sen. Bet — ir tāds nervu stāvoklis, kad visvajadzīgāko un visvienkāršāko vēstules atbildēšanu atliec uz otru dienu un tad atkal — ka jau paliek kauns un beigās vairs nezini, no kura gala iesākt. Ir jau tik daudz bēdīga visapkārt, ka uzturies kaut kādās iluzijās pie cik necik laba prāta — tikai nedomājot par to, kas notiek. Nedomājot un tāpat arī nerunājot par to. Kamēr noskaidrosies vēl par prāvu lietām (kuras no jauna gan nepienāk gandrīz nemaz, bet kuru vēl ir no vecajām), tik ilgi nedomājam ap to, kas tuvāk sirdi kremt un kas atkal atgādājas, tiklīdz par to taisies rakstīt tuvam cilvēkam. Es neesmu pārāk pesimistisks par Internacionales likteni, bet, ja mēs redzam, ka mēs esam atspiesti varbūt uz gadu desmitiem atpakaļ atīstībā¹, tad tas priekš mums, veciem cilvēkiem, arī jau diezgan iemesla pesimismam, jo mums visiem taču līdz ar nelaiķa Augustu (Bebeli. — P. D.) gribētos piedzīvot, ja ne pēdējo skatu, tad mazākais tā priekšspēli. Un bija brīži, kad katra izredze uz to bija izslēgta. Tagad raugos jau drusku optimistiskāk šai ziņā, jo Vācijā, šķiet, nodalīšanās pieņem noteiktu veidu, un nu tikai jānogaida, kurp svērsies proletariešu «tulznainā roka».

Mūsu nacionalā jautājuma grāmatiņa nezina vai jel maz vairs

¹ 1915. g. sākumā tiešām grūti bija «pareģot» par kara gala rezultātiem. — P. D.

pieredzēs dienas gaismu, jo cenzura pieņēmusi tik nelabvēlīgu virzienu, ka pat mēreni un nevainīgi vadītais «Arodnieks» aizliegts. No Tava rakstiņa itin nekas nepalīcis pāri, izņemot varbūt pāri rindiņas, kuras varētu pārprast ne tā, kā Tu tās domājis. Īpaši grūti cenzurā izdabūt cauri ir šīni personīgā veidā, kā Tu no sava vārda raksti. Vārds «miers» un ne vien vārds nav domājams drukā.

Divas vietas, kur es gribētu Tev pretrunāt, ja es tās neesmu pārpratis (man te nav rakstiņa klāt), bija šādas: 1) Tu tur kādā vietā it kā izteicies, ka pielaid gan kara iespējamību — pret mūsu saimniecisku verdzināšanu no vācu puses (ne tādos un ne tik krasos vārdos tas pie Tevis sacīts, bet to var izlasīt), ko mēs nevaram pielaist, un, 2) runājot par deputātu prāvu, Tu izsakies par «mugurā krišanu», no kuras tie esot, paldies dievam, attaisnoti. Patiesībā — tas bēdīgākais prāvā bija, ka tiem trūka drosmes atklāti atzīties par to, kas bija, un tas jautājums grozās ap to vienīgi, kam «mugurā krist». Varbūt es tās divas vietas esmu pārpratis, bet to var izlasīt. Es Tev nosūtīšu atpakaļ, vai nu pārstrādāt to vairāk objektīvā un caur to cenzurai pieejamākā veidā, jeb paglabāt uz drusku labākiem laikiem.

Viens mani priecina, ka Tava slimība Tev atnesusi labu un Tu ceri drusku izrauties no «zobu ķetnām». Tev iet pēc krievu zemnieka parunas: «гром не грянет, мужик не перекрестится», jo to reformu varēji izvest, arī neriskējot dzīvību. Tomēr labāk vēlū nekā nekad. Un uz to Tev no sirds gratulēju.¹ — Ivanu Ivanoviču², diemžēl, nesatiku. Vienu vakaru, kad viņš zvanīja, nevarēju iziet, jo biju līdz kaklam aizņēmts, — tā jau bija jāstrādā līdz 4 naktī, — un nākošā dienā viņu velti nogaidīju pusdienā. Es dzirdu, ka viņš noturējies stingri, kas mani jo sevišķi iepriecināja. No Doras braukšanas, kā jau bija domājams, nekas neiznāca. — Papīrs iet uz beigām, tādēļ paliec sirsniņi sveicināts un vēlreiz — piedod manu nepiedodamo klusuciešanu.

Daudz skūpstu.

Tavs Pēteris

1915. g. 15. aprīlī

1915. gada vasarā Stučka noīrē Petrogradas tuvumā mazu vasarnīciņu pa Petrogradas-Varšavas dzelzceļa līniju. Atklātā vēstulē krievu valodā viņš mani uzaicina pie sevis ciemā. Vēstulē viņš uztraucas par manu veselības stāvokli, kas tiešām bija stipri sabojāts, piesūta man savu adresi ar sīku aprakstu un paziņo, ka viņš pa trešdienām un ceturtdienām ir pil-

¹ Mana populārā zobārsta prakse mani vārda pilnā ziņā kāva nost. Es viņu ar varu saīsināju, pasludinādams tikai četras dienas nedēļā runas stundas, lai atlicinātu vairāk laika sabiedriskam un literāram darbam. — P. D.

² Stepanovu-Skvorcovu. — Red.

sētā. Žēlojas par «velnišķīgi aukstu laiku». Savus draugus apmeklēt man tomēr neizdevās. Nodomātā brauciena vietā man nācās likties slimnīcā, kur nogulēju gandrīz divus mēnešus.

Pa starpām saņēmu vēl vienu vēstuli no b. Stučkas, šoreiz ar diezgan pesimistisku nokrāsu, tikai vietām cauraustu ar to, ko vāci nosauc par «karātavu humoru».

Viņš raksta:

«Miļo Pāvuliņ!

Jūtos ļoti vainīgs Tavā priekšā savas nerakstišanas dēļ, bet es vēl arvien cerēju, ka atbrauksi, un tad jau visu daudz labāk izrunāsim, bet nu gan laikam uz to maz cerības, jo uz ilgu laiku šādu braukšanu atlikt izklausās gandrīz kā nekad, jo tie ārējie apstākļi attīstās ļoti ātri un var atgāties mums kā ar to tēvu un dēlu pie karātavām: nun will es herunter, kann aber nicht¹. Par sevi vēl nekā nezinu, ceru, ka tas pāries², bet neesmu tik optimistisks kā Jūs tur visi Maskavā: pie mums no pavasara nekas nav, un vecajā Dzimtenē — tur sēž patlaban un no jauna neredzēti daudz. Šie dūmi, ko mums te ap Domi laiž acīs, ir daudz ģiftīgāki nekā tie no otras puses. — Ja vien vari izrauties, tomēr atbrauc — varbūt pēdējo reizi priekš ilgiem laikiem. — Man patlaban nekādā gadījumā neparedzas uz Maskavu notikt, un vispārīgi apstākļi materialā ziņā sašļūk uz beidzamo; tā var gadīties, ka jālikvidējas pilnīgi labprātīgi pašam. — Pa vasaru jau nu fiziski varētu atpūsties, cik tik, ja nebūtu visapkārt tie bēdīgie notikumi. Ja gadītos kādreiz, ka mūs izšķir robežas, tad vai nevar izlietot Tavu dāņu pazīstamo kā vidutāju saziņai?»

Acīm redzot b. Stučkam, paredzot neizbēgamu arestu, ienāca prātā domas par bēgšanu uz ārzemēm, — izlietojot tuvo Somijas robežu. Tad viņš turpina:

«Vai tas zobu kabinets arī nav jau mobilizēts citiem mērķiem?

Ko Iv. Ivanovičs dara? Sveicini viņu. Vai tu tikai nesatrieksi atkal galīgi savu veselību, ja Tu tik pārāk sāksi atkal rauties ap tiem zobiem? Atmet tomēr tos uz dažām dienām un atbrauc. Raug, piem., pēdējās augusta dienās ir vesela rinda svētku dienu, un bez tam no 26. līdz 29. no sinoda pavēlēts liels gavēnis uzvarai par labu — tad pat ir zobi nedrīkstētu nevienam sāpēt. Tad jau gan būsīm pilsētā, jo te pa naktīm, kā jau purvos, top visai auksts. Vienīgais, ko no mūsu purviem

¹ Nu viņš grib nokāpt zemē, bet nevar. — P. D.

² Šī fraze attiecas uz pēdējo kratišanu un viņam vēl nezināmiem rezultātiem. — P. D.

taču drīkstētu gaidīt, ka tie aizsargā no ārējā ienaidnieka — ja pat to nevar panākt, tad kam tad viņi ir vērts vispār?

Daudz skūpstu no mums abiem.

Tavs Pēteris

1915. g. 14. augustā

Kratišanas rezultāti b. Stučkas dzīvoklī acīm redzot nedeva diezgan iemesla priekš aresta. Vasaras atpūta arī zināmā mērā pacēla viņa garastāvokli, un viņa nākošā vēstule skan daudz spīgtāk.

Bet, pirms pie tās pāreju, gribu pieminēt mazu gadījumu, kurš izsauca sarakstīšanos kā ar Doru, tā arī ar Pēteri Stučku. Tā kā šī mūsu korespondence vistuvāk apgaismo pelēko 1915. gadu b. Stučkas dzīvē, tad arī turu par iespējamu viņu publicēt gandrīz nesaisinātā veidā.

Kā teikts, es 1915. gada vasarā nogūlos slimnīcā. Slimnīcā paņēmu sev līdz dažus sējumiņus no Raiņa dzejoļiem, kuros es stipri iedziļinājos un kuri mani ārkārtīgi iejūsmināja. It nevilus man ienāca prātā izmēģināt pirmoreiz mūžā savas «dzejiskās» spējas, vai man neizdosies kādu no viņa dzejoļiem pārtulkot vācu valodā. Biju ļoti pārsteigts, kad pēc grūtām «dzemdību mokām» — mocijos dienas divas no vietas — pārtulkoju diezgan dzejiskā valodā vienu nelielu Raiņa dzejolīti. Pirmais panākums mani ierosināja tulkojumus turpināt. Un galu galā sacepu kādus 30 dzejoļus vācu tulkojumā, kurus es iepinu lielākā rakstā par Raiņa dzeju un piesūtīju manu «ražojumu» Rainim kā ziedojumu viņa 50 gadu dzimundienai. Dažus no šiem dzejoļu tulkojumiem aizsūtīju arī maniem draugiem D. un P. Stučkām.

Uz manu sūtījumu vispirms saņēmu ļoti miļtu atbildi no D. Stučkas¹. (Jāatzīmē, ka vispār Doras vēstules pa lielākai daļai bija rakstītas manu abu draugu vārdā.)

Dora Stučka man, starp citu, raksta: «... Miļo draudziņ, pie visām manām simpatijām uz Jums gandrīz vai jāvēlas, lai Jums biežāk būtu iespēja — slimot, tādā kārtā Jūs sevī atklātu varbūt vēl citus talantus jeb atkal izkoptu pamatīgāk savas dzejiskās dāvanas. Jūs mani pilnīgi pārsteidzāt ar saviem tulkojumiem — откуда это у Вас?! Un R. tulkot taisni ir ļoti grūti, ievērojot viņa specifiski īpatnējo valodu un kondensēto stilu; vietām šīs īpatnības, protams, kā katrā tulkojumā nobālst...» utt. Tad seko mazi komplimentīti par dažu dzejoļu tulkojumiem, kuri «ir izdevušies sevišķi skaisti, tie nebūt neizklausās pēc tulkojumiem; tur viss tik gluds un noapaļots. Продолжайте в том же духе...»

Vēstulīte nobeidzas vēlreiz ar uzaicinājumu viņus apmeklēt kauču uz ziemassvētkiem.

¹ D. Stučkas privatvēstule P. Daugem 1915. g. 20. septembrī.

Šo D. Stučkas vēstulīti pievedu ne tā «komplimenta» dēļ, bet tādēļ, ka tuvākā laikā man par Raini nācās vēl vienu otru reizi sarakstīties ar P. Stučku. Tas jau notika nedaudz dienu vēlāk, kā redzams no sekošās viņa vēstules.

Miļo Paulchen!

Neļauņojies, ja pie Tevis griežos ar šādu mazu intīmu lūgumu. Tu biji tuvu pazīstams ar Reisneru¹, un varbūt Tev par viņu ir arī pēdējā laikā tuvākas ziņas; šoreiz mani interesē viņa uzskati nacionālos jautājumos, t. i., vai tie nav šovinistiski kļuvuši. Mani uz šo domu uzveda piezīme, ka viņš gribējis lasīt Maskavā priekšlasījumu: vācu kultūra un Baltija etc. Tā kā nejausi pēc tam dzirdu par viņa tuvu draudzību ar L. Andrejevu, kura marka šinī ziņā ir slavena, tad man radās šīs šaubas. Bet mani tas interesē šādā lietā: maskavnieku vārdā kāds biedrs Līventals mani uzaicināja priekš kāda krājuma krievu valodā — uzrakstīt par Latvijas agrārjautājumu. Es toreiz prasīju, vai nebūs iekšā kas šovinistisks, uz ko man teica, ka ne, ka redaktors būšot Reisners etc. Ja nu Reisners būtu šovinists kļuvis, tad man nebūtu iespējams tur piedalīties un taisni tagad mazāk nekā jebkad. Jautājums ļoti steidzams, jo termiņš nodot darbu jau drīz apkārt. Ja nezini nekā, tad kaut ko paziņo.

Neatceros, ko es b. Stučkam toreiz par Reisneru atbildēju. Atmiņā man tikai ir palikusi Reisnera lekcija par L. Andrejeva rakstiem, kuru viņš toreiz nolasīja Maskavas Politehniskā muzeja auditorijā. Man bija arī zināms viņa pamflets «Mēs, baltieši», kuru savā laikā D. Stučka bija tulkojusi latvju valodā. Par viņa *nacionālo* viedokli imperialistiskā kara laikā nekas nav uzglabājies atmiņā.

Atgriezīsimies atkal pie b. Stučkas vēstules. Viņš turpina:

Pateicos vēlreiz par mīļajiem Raiņa tulkojumiem un vēlreiz nožēloju, ka netīki šē. Es ar visu varu meklēju kādu gadījumu tikt uz Maskavu, bet velti.

Patlaban te ir jauns uzdevums, pie kura drusku jāpakavējas. Man negribējās iz rokām laist un nodot mūsu leibkritiķiem vienu mazu darbu, kaut gan es tur pavisam maz kompetents, jo neesmu sekojis jaunākai literatūrai. Kāda šejienes apgādība (zem Gorkija redakcijas)² izdod dažādu tautību literāriskus krājumus, kuru nolūks attēlot uz 20 loksneš zināmās tautas garīgo stāvokli un īpaši attiecības un sakarus ar krievu kulturu, pie kam vēlas, lai saturu izvēl paši tautieši. Dzejas

¹ Profesors M. A. Reisners, valsts tiesību specialists, komunist. Miris ap 1929. g. — P. D.

² Domāta ir apgādība «Parus». — P. D.

mēģinās dot atdzejojot labākajiem krievu dzejniekiem. Tādi krājumi būs no somiem, armeņiem, poļiem, tatariem, latviešiem etc. Še mēs savācāmieš viens otrs vakar pirmoreiz un apdomājām, kā to darīt. Tas viss ļoti steidzams; pēc nedēļas jau apmēram būtu jāsastāda projekts, tad jāizdala tulkotājiem etc. Es nezinu, vai Saša (mans brālis Aleksandrs. — *P. D.*) ir sekojis latviešiem pēdējos laikos, par Tevi arī šaubos. Tomēr, ja Tu varētu vienu otru, kaut no vecākām latv. lietām aizrādīt, ko domā derīgu esam, būtu pateicīgs.

Citos krājumos būs pa vienai dramai; tā cēlās priekšlikums likt Raiņa «Zelta zirgu». No Raiņa dzejām patlaban taisa izlasi Dora un no dzejniekiem vispār jaunāks dzejnieks Kurcijs (ārsts — bēglis Kuršinskis) — vispār šinīs dienās vēl pieaicināsim vienu otru, kas te tuvumā. Nolūks galvenā kārtā dot pilnīgāku objektīvu ainu, skatot ne uz uzskatiem, bet uz dzejisku un mākslas vērtību un kulturalu īpatnību.

Pārējā dzīvē mēs ejam pēc Šcedrina receptes: nometam vienu otru Ivašku iz sava vidus no troņa upē — un tad atkal liekamies mierīgi uz ausi.

Šoreiz, kā arvienu, ļoti steidzos — un tādēļ daudz skūpstu visā ātrumā.

Tavs Pēteris

1915. g. 26. septembrī

Šo b. Stučkas vēstuli pāri nedēļas vēlāk papildina Dora Stučka, man atsūtīdama sekoša satura kartiņu:

Mīļo Paulīt!

Pēt[eris] Jums, ja nemaldos, jau rakstīja par Maks[ima] Gor[kija] plānu izdot latv[iešu] liter[aru] sborņiku, apmēram 20 drukas loksnes biezu; protams, centralo vietu tanī ieņems mūsu R[ainis]. Līdz ar šo sāk piepildīties mans sen sen lolotais sapnis — darīt Raini pieejamu krievu publikai. Mēs te ņemamies diezgan enerģiski ar šā darba priekšdarbiem. Gor[kijs] solījās ieinteresēt чуть ли не Брюсова или Бунина, kuri izteica savu «готовность» tulkot R[aini], bet priekš tam jāsagatavo чуть ли не дословный построчный перевод его стихов — un tas ir diezgan grūts gabals. Mēs še daži stājamies pie šī darba; diezgan daudz dzejoļu es pārtulkoju; pirmo laiku mani pārņēma gluži izmisums, cik tāds sauss dzejoļu skelets atšķiras no oriģināla. Bet ko darīt? Gan jau īsts dzejnieks prātis nojaust viņa skaistumu pat iz šāda sausa vārdiska tulkojuma. Tagad mazs lūgums pie Jums, mīļo Paulīt, Jums ir jāpieliek klāt sava rociņa. Es jūs ieteicu Gork[ija] palīgam kā cilvēku, pie kura tulkotājs dzejnieks lai griežas pēc padoma, paskaidrojumiem un aizrādījumiem R[aiņa] dzejoļu lietā; un es esmu pārliecināts, ka Jūs — neskatoties uz briesmīgu nevaļu — atradīsiet laiku šādam simpātiskam

darbam. Man it sevišķi patīkami, ka mans sen lolotais sapnis nu piepildās ar tik skaidru un tīru roku palīdzību kā Maks[ims] Gor[kijs]. — Daudz skūpstu Jums abiem no mums abiem.

Dora

1915. g. 14. oktobrī

Sakarā ar šo D. Stučkas ziņojumu Raiņa tulkojuma jautājumā es savā atbildē izteicu stipras šaubas par to, vai Brjusovs varētu būt izdevīgs Raiņa tulkotājs. Es viņu toreiz zināju kā izdevniecības «Skorpionā» lideri, kurā bija apvienota visa toreizējā dekadentu — erotiķu un mistiķu ģimene, no kuriem daži bija tik dziļi iestidzis riebīgā vārdu klabināšanas purvā, ka man vārda pilnā ziņā mati saslējās, iedomājoties, ka Raiņa tulkojumi nokļūs šīs kompanijas rokās. Es vaļsirdīgi izteicu Dorai savas bažas un no savas puses ieteicu tulkotājas lomā jaunu dzejnieci Blumbergu, dzimušu Milleri, kura pa starpām bija publicējusi dažus ļoti skaistus, gan formas, gan satura ziņā, dzejolišus. Starp citu, es viņai kopā ar viņas vīru, pazīstamu Maskavas ķirurgu, biju nolasījis manus Raiņa tulkojumus vācu valodā.

D. Stučka uz šo manu ziņojumu atbildēja ļoti plašā vēstulē, kurā viņa, pievienodamās manai atsauksmei par toreizējo Brjusovu, man sniedz sīkas ziņas par tulkojumu tālāko gaitu.

Mēs te pārdzīvojam tādas pašas bažas un šaubas par to, vai Val. Brjusovs, šis arķiindividualists un arķidekadents ar savu patoloģisko tieksmi uz visu pretdabisko un mākslīgo jūtu dzīvē, varētu būt Raiņa tulkotājs un interprets?! Šīs domas mēs (t. i., Priedkalns, Pēteris un es) arī ne vienreiz vien izteicām Tichon[ovam]¹, bet viņam, tāpat arī Gork[ijam], ir ļoti noteikts uzskats par Br[jusova] lielo dzejisko talantu un interpretācijas spējām. Tichon[ovs] atsaucas uz to, ka taču Br[jusovs] ir tulkojis un ļoti labi tulkojis Verharnu, dzejnieku ar noteiktu sociālu nokrāsu. Taisnību sakot, šis apstāklis — ka Brjus[ovs] ir sapratis un sajūsminājies priekš Verharna — ir vienīgais, kas mani cik necik samierina ar Brjus[ovu]. Citādi viņš un viss viņa virziens poezijā un viņa piekritēji un pēcnācēji, à la Igor Severanin etc., man ir dziļi pretēji un sveši... Bet tomēr, tomēr vajag būt viņa... dvēselē kaut kādām stīdziņām — varbūt apslēptām un nomāktām, kas ir radnieciskas Verharnam, kā citādi viņš būtu varējis viņā iedziļināties un saprast?! Tātad uz šīm neredzamām stīdziņām — cerēsim arī mēs pie Raiņa tulkošanas.

¹ Tichonovs — Izdevniecības «Parus» vadītājs un tehniskais redaktors. 1930.—1936. gados strādāja izdevniecībā «Academia». — P. D.

Jūsu proponēto dzejnieci (viņas dziļo un glīto dzejolīti izlasīju ar prieku) izdevējs nepazīst... Kā lai es viņu, izdevējiem pilnīgi nepazīstamu, iepazīstinu ar viņiem?... Man liekas, tur nekas neiznāks... Tātad, mīlo, pārvariet savu antipatiju pret Brjus[ovu] (es Jūs ļoti labi saprotu un jūtu Jums līdzīgi...) un iepazīstiniet viņu ar savu apcerējumu par R[aini], papildiniet to ar saviem personiskiem iespaidiem un raksturojumiem; protams, dodiet viņam visādā ziņā savus tulkojumus un raugiet *присмотреться к нему*, varbūt viņš tuvumā ir mazāk pretīgs nekā savās dzejās...

Mēģiniet darīt iespaidu uz viņa izvēli, aizrādiet viņam, kuri būtu visādā ziņā nepieciešami tulkot... Es bīstos, ka Brjus[ovs] daudzus no R[aiņa] dzejoļiem ar sabiedrisku nokrāsu neatmet kā — proklamāciju ar rīmēm. Šinī ziņā būs ar viņu, man liekas, jācīnās. Ar vārdu sakot, es ļoti ļoti paļaujos uz Jums...

Visā steigā...

Dora

1915. g. 2. novembrī

Es *Brjusovu* uzmeklēju viņa privatdzīvoklī. Pavadiju pie viņa visu vakaru pie tējas glāzes. Stāstīju viņam daudz par Raini un nodevu viņam, starp citu, manu vācu valodā sarakstīto, Raina dzeju tulkojumiem papildināto rakstu. Viņš sekoja vērīgi manam nostāstam par Raina dzīves un darbības gaitu un, kā viņš vēlāk izteicās, bija ar interesi izlasījis manu rakstu.

Dorai bija taisnība: tuvumā Brjusovs nemaz neatstāja tādu iespaidu, kādu mēdza atstāt viņa toreizējā dzeja. Bez tam nav noliedzams, ka tānīs gados viņa dvēselē jau bija sācies tas lūzums, kas viņu divus trīs gadus vēlāk noveda mūsu partijas rindās, kurām viņš palika uzticīgs līdz dzīves beigām. Maksims Gorkijs un Tichonovs viņu bija pareizi novērtējuši kā ļoti izglītotu un apzinīgu tulkotāju. Kauču viņš nekādā ziņā nebija Rainim radniecisks dzejnieks, viņš savu tulkojumu lielākā daļā izrādījis savu uzdevumu augstumos.

Es Dorai Stučkai vēl nebiju paguvis paziņot par maniem pirmajiem personīgajiem iespaidiem par *Brjusovu*, kad viņa man ziņoja, ka «izdevēji ir cieši saistījušies ar *Brjusovu*, viņam ir uzticēta visu projektēto (armēņu, somu, latviešu, leišu etc.) literāro krājumu poetiskās daļas rediģēšana un noteikšana... *Brjus[ovs]*, ar kuru izdevēji ļoti rēķinājas un «носятся», izteicis Tich[onovam] tieši savu vēlēšanos pašam tulkot Raini. Tātad tur nekas nav grozāms, izdevēji to ir nolēmuši, un viņiem, protams, pieder noteicēja balss un mums — tikai padomdevēja balss. — Varbūt Jūs abi ar Blum[bergas] kdzi kopā aizietu pie *Brjus[ova]* apspriesties...

pasteidzieties tikties ar Brjus[ovu] lietas labā, iepazīstiniet Jūs viņu ar R[aini], lai to nedara vienīgi Eglītis.»¹

Mēnesi vēlāk saņēmu sekošo vēstuli no P. Stučkas:

M. P.!

Tu šinīs dienās vai nu dabūsi jeb varbūt jau esi dabūjis uzaicinājumu no šejienes Kulturas biedrības — nolasīt lekciju par Raini. Es arī no savas puses no visas sirds pievienojos šim uzaicinājumam, pirmkārt, pašas lietas labad (biedri «Kulturā» ir pa lielākai daļai bēgļi-strādnieki) un, otrkārt, — ka tad Tevi reiz redzēsim personīgi. Labi gan jau zinu, cik Tu aizņemts, bet, tā kā Tev temats pilnīgi gatavs, tad viss grozītos tikai ap atbraukšanu. Un, ja Tu, kā biji noņēmis, — pa sestdienām nestrādā, tad kādu piektdienas vakaru atšautu šurpu un pirmdien būtu atkal mājās pie zobiem. Mēs visi par to būtu ļoti priecīgi. Un, uz to cerēdams, ka tad izrunāsimies par visu, es vairāk nekā nerakstu. Jo ko gan varētu tagad rakstīt?

Daudz skūpstu!

Tavs Pēteris

1915. g. 6. decembrī

1916. g. maija beigās man nācās bēgļu darišanās ierasties Petrogradā un pie šī gadījuma tikai uz īsu laiciņu personīgi satikties ar b. Stučku. Šad un tad mani iepriecināja ar nelielu atklātu vēstuli Dora Stučka, no kuras tad arī šo to izzināju par manu draugu tekošo dzīvi un par to, kas viņus patlaban interesē. Tā, piemēram, viņa man savā kartītē 1916. g. 14. martā raksta, lai es nerūpējoties par biļetēm uz Dailes teatra izrādēm, kuru viņi ļoti cienīja. Pašlaik i šis nopietnais teatris bija nogājis no rata, uzņemams savā repertuarā Merežkovska lugas u. tml. «Sogad esam nolēmuši,» raksta Dora, «stingri atturēties no Dailes teatra — tātad, mīlo, — nerūpējieties par biļetēm; viņi atbrauc tik vēlu, un viņu jaunie gabali (Merežkovskis) mani maz pievelk.»

Tālāk Dora ziņo, ka viņi saņēmuši ļoti mīļu kartīti no «brāliša» (t. i., Raiņa), kurš esot ļoti sajūsmināts par to, ka viņa tulkojot pēdējā dzejas, — pie kam viņa piebilst: «It kā tas man nebūtu pašai sirds vajadzība!»

¹ D. Stučkas vēstule P. Daugem 1915. g. 5. novembrī. Eglītis, par kuru šeit ieminas Dora Stučka, ir pazīstamais latviešu dekadences lideris *Viktors Eglītis*. Viņš kopā ar citiem latviešu dzejniekiem — A. *Kēniņu*, K. *Skalbi*, *Akurateru*, L. *Laicenu* bija ieradies Maskavā. Eglītis, Kēniņš un Skalbe apmeklēja mani kā Bēgļu apgādes komitejas «Kulturas birojs» priekšsēdētāja vietnieku (vēlāk priekšsēdētāju), lai pārrunātu jautājumu par Raiņa 50 gadu jubilejas vakaru, pie kam visi 3 jau iepriekš bija lēmuši, ka referenta loma šinī vakarā jāuzņemas V. Eglītim. Kad es šos 3 dzejniekus iepazīstināju ar manu rakstu par Raini un ar maniem tulkojumiem, Eglītis no referenta lomas atteicās, un visi kopā nolēma, ka par referentu jāuzstājas man. — P. D.

Reizē viņa griež manu vērību uz Brjusova tulkojumiem, no kuriem tas vienu otru vēl pirms minētā literarā rakstu krājuma iznākšanas bija ievietojis žurnālā «Letopis».

Nedēļu vēlāk Dora Stučka man ziņo, ka viņa Petrogradā apmeklējusi Raiņa «Induļa un Arijas» izrādi, — ja nemaldos, Rīgas aktieru-bēgļu inscenējumā. «Biju «Indulis un Arija» izrādē,» raksta Dora, «одна грусть! Induļa tēlotājs tā blāva un auroja, ka vietām nevarēju saprast neviena vārda.»

Maija beigās, kā minēju, biju Petrogradā, bet izdevās uz īsu brīdi satikties tikai ar Pēteri Stučku. Dora atradās vasarnīcā aiz Sabļino stacijas. Viņi bija agri izbraukuši uz laukiem, lai dotu Pēterim iespēju palēpot svaīgu gaisu pēc pārciestās slimības. No turienes viņa man 28. maijā raksta stipri apbēdinātā tonī, ka viņa pašlaik dabūjusi ziņu, ka P. Iv. viens bez viesā (t. i., bez manis. — P. D.) pārbraukšot šovakar. Nevaļa man nedeva iespēju apmeklēt savus draugus un pavadīt ar viņiem kopā dažas stundas vasarnīcā.

Man tomēr izdevās šo savu parādu atmaksāt pāri nedēļas vēlāk. «Vasarnīca», kurā b. Stučka bija apmeties, atradās 2 stundu braucienā no pilsētas pa Nikolaja (tagad Oktobra) dzelzceļu, pēc kam jāpārkāpj «dačas vilcienā» un vēl jānostaigā kājām vai jābrauc ormanī kādas 4 verstis. Ar šādām «ērtībām» piespieda b. Stučku apmierināties viņa stipri aprobežotie materialie apstākļi.

Pēc tam atkal garāks pārtraukums. P. Stučka uz laukiem manāmi atspīrga, bet rudenī saslima Dora. Aiz šī iemesla viņa man, kā redzams no kartītes, kuru viņa man raksta novembra beigās, arī ilgāku laiku neatbildēja uz manām vēstulēm. Kartītē, starp citu, ir ziņas par literarā krājuma pašreizējo stāvokli. Pēc plāna viņam bija jāiznāk 15. novembrī. Nu viņa gaida ar nepacietību dienu no dienas viņa iznākšanu, jo, kā zināms, krājumā ieņem centrālo vietu Raiņa dzejas tulkojumi. Faktiski krājums iznāca tikai 1917. gada pavasarī.

Tā kā es ar Raini pa kara laiku diezgan bieži sarakstījos, tad es arī P. un D. Stučkas informēju par viņa dzīvi un viņa politisko viedokli sakarā ar kara gaitu. Ap ziemassvētkiem mani bez tam P. Stučka bija apmeklējis, un es viņu iepazīstināju ar Raiņa pēdējām vēstulēm, kurā man pēdējais ziņo par savu ļoti bēdīgo veselības stāvokli un izsaka savu vēlēšanos man uzticēt savu literāro mantojumu.¹

Savā kartītē, kas rakstīta 1917. g. 12. janvarī, D. Stučka aizķer šo jautājumu. Vispirms viņa man sūta miļu, draudzīgu paldies par Pētera uzņemšanu. Tad viņa mani norāj par manu slikto veselības stāvokli kā hroniskas pārdarbināšanas sekas, un tad pāriet pie Raiņa. «Mani ļoti uztrauca

¹ Sk. manu rakstu «Celtņē», 1935. g.: «Par to, kas daudziem nezināms». — P. D.

Pētera nostāsts par brālīša izmisuma pilno vēstuli Jums — vai viņa vārdos izskan dvēseles mokas un moralisko pārdzīvojumu sekas jeb tiešām nopietnas organiskas kaites sajušana? — Es visu nakti nevarēju aizmigt, nebūtu kara laiks, es tūlīt brauktu pie viņa; bet ko var darīt šinīs apstākļos? Vai nu viņš tagad — kur ir saņēmis veltīto naudas sumu..., nevarētu griezties pie laba specialista un padzīvot kādu laiku sanatorijā? Bet pret sevi viņš jau ir briesmīgs Pļuškins un žēlo kapeiku izdot. Atrakstiet, mīļo puisīt, vai neesat vēl saņēmuši kādu vēsti no brālīša! Vai viņš nejūtas labāk?»

Pēteris Stučka ne mazāk interesējās par Raiņa likteni kā Dora. Viņa jūtas tikai bija sarežģītākas. Viņš Raini ļoti augsti cienīja kā ģenialu proletarisku dzejnieku, bet reizē viņu stipri sāpināja Raiņa politiskie novirzieni un vecais konflikts, kura rētas vēl nebija sadzijušas. Principiālā un vēl vairāk subjektīvā nesaskaņa, kura lielā mērā bija Aspazijas radīta, jāucās viņa dvēselē ar mīlām jaunības atmiņām, kopējiem ģimnazijas un augstskolas gadiem, un viņš man vienreiz ar asarām žēlojās, kā viņam sirds sāp, redzot Doras dvēseles mokas aiz šī konflikta.

So b. Stučkas vājo punktu es acīm redzot biju aizķēris kādā savā rakstā par Raini, jo pirmajā vēstulē, kuru viņš man pēc ilgāka pārtraukuma raksta 1917. gada 22. martā, viņš pie šī jautājuma apstājas. Šī vēstule bija rakstīta pēc Februāra revolūcijas, un viņas saturs grozās ap b. Stučkas darbību jaunā vēstures posmā, gluži jaunus politiskos apstākļos, kuri it kā ar nazi pārcērt pelēko 1916. gada dzīves gaitu.

* * *

Tuvākas, intimākas ziņas par b. Stučkas pārdzīvojumiem pa pirmajām «brīvības» dienām pēc Februāra revolūcijas saņēmu tikai dienas 10 vēlāk un arī tad tikai īsos vārdos Doras Stučkas atklātā vēstulē, kas rakstīta 11. martā: «Mīļo, dārgo Paulīt! Tikai pāris vārdu, dzīvojam kā drudzī, galva draud vai pušu plīst no iespaidiem... Петер горит ярким пламенем, strādā savas 20 stundas pa dienu: Strādnieku deputātu padomes Izpildu komitejā, 2 avīzēs un PK («Cīņa» atkal iznāk). Gaidām atbraucam Jansonu, Āzi etc...» Vēstulē sastopam vēl sekošo interesanto piezīmi par Raiņa gaidīto atgriešanos uz Krieviju: «Nu, par brālīti: šimbrīžam priekš ceļa naudas pietiks tā summa, ko Jūs savācāt¹, un brauks viņš mājās, man liekas, tik uz pavasara pusi; tagadējais aukstums un vēl brauciens pa Ledus jūru — tas viņam ar viņa veselības stāvokli būs par grūtu. Naudas vākšana priekš Raiņa fonda būs drusciņ vēlāk jānostāda uz daudz pla-

¹ Runa iet par Maskavas latviešu bēgļu apgādes Kultūras biroja savāktām summām. — P. D.

šākiem pamatiem — visas tautas kolekte...» Vēstuli parakstījusi «pilsone» (jauns vārds!) D. St.

Rainis, kā zināms, atgriezās uz dzimteni labu tiesu vēlāk.

Dienas desmit vēlāk saņēmu arī pirmo vēstuli no P. Stučkas pēc Februāra apvērsuma.

Miļo Paulīt!

Jau sen taisījos Tev rakstīt, ... bet es esmu tā ierauts tai rev[olu]cijas mutulī, ka fiziski nebija iespējams, esmu katrā iestādē¹ un tagad vēl Str[ādnieku] deput[atu] padomes Izpildu komitejā, kur no 7 cilvēkiem — es vienīgais mūsu (t. i., lielnieciskā. — P. D.) virziens, kas nozīmē sēdēt no 11 rītā līdz 10 vakarā, neskaitot citas sēdes jau no plkst. 9 rītā dažādās vietās. Bez tam šad tad pa rakstam avīzei, kurai [vairāk laika veltīt] nav spēku. Jo, ja pie Jums Maskavā jūtat jau revolūciju, tad Jūs viņu tur nepārdzīvojat, vismaz ne tā kā mēs. Un te kā centrā pilnīgs trūkums strādnieku. — Tā iznāca, ka uz ātru roku bija jāsarīko avīze, kurai bija gan redakcijas komisija, bet neviena rakstnieka. Uzaicināt bija nodomāts personīgi Daniševski, bet faktiski pirmie numuri ³/₄ bija jāpilda man.

Man nodeva no rīta biedrs iz komisijas Daniševska (Pakalna) rakstu; es drusku palūkojos sākumā un beigās, un, tā kā red[akcijas] kom[isija] to bija izskatījusi un Daniševskis bija nodomātais atbildīgais redaktors, tad es to, tālāk nelasījis, nodevu — un otrā rītā ieraudzīju Raiņa un Tavu vārdu. Par Raini es nekad nebūtu pielaidis viņa vārda ielikšanu un vismaz ne vārdu «miļš», kaut gan viņa pēdējā pozīcija bija pilnīgi nacionalšovinistiska. Un Tavu jau nu nebūt ne. Ka es to nebūtu darījis, tas vislabāk redzams no tā, ka visās asajās polemikās, kur man varbūt taisni pienākums bija iejaukties, es pret Raini nekad neesmu uzstājies, kaut gan jeb taisni tādēļ, ka es viņā cienu lielo dzejnieku, kurš jāmēro ar citu mērauklu. Es labi zinu, ka, ja es Tevi gan pārliecināšu, tad Raini jau nekad. Bet ko darīt! Izlietu ūdeni sasmelt neizdosies. Vienīgais, ko varēju darīt, bija piezīme par redakciju, ko ievietoju... Redakcijā tagad es esmu faktiski tikai līdzstrādnieks, kas pa reizei uzraksta kādu ievadu. Kad atbrauks emigranti, tad varēs plašāk izvērsties... Mēs stāvam divu zvēru priekšā: kara un bada. Un vai mums izdosies tos novērst, — jeb mūs tie apris, tā ir problēma, jo, ja neizdodas Pagaidvaldību spiest iesākt kopā ar savienībniekiem miera sarunas un to noslēgt, tad mūsu stāvoklis ir tas pats kā priekš revolūcijas, tas ir — vācietis mūs uzvarēs. Un pārtikas jautājumā — krievu tautas pilnīgā neprašana organizēties, mūs tura uz

¹ Runa iet par partijas iestādēm. — P. D.

vietas. Strādnieku] padome patlaban vēl ir vara, bez kuras Pagaidvaldība nevarētu nekā darīt (bet viņa tomēr dara), bet vai viņa neatradīs pabalsta provincē, kuras revolūcija atšķiras apm. tikpat ļoti no Pēterpils kā kinematografs no dzīves. — Piedodi, un esi sveicināts. Sveicini arī Celinu un savējos. Daudz skūpstu no Tava Pētera. Tāpat no Doras, kuras nervi, kā saproti, pārdzīvo visu vēl intensīvāk nekā mani.

1917. g. 22. martā

Sinī vēstulē kā spoguļi attēlojas Stučkas garastāvoklis toreizējo cerību un šaubu brīžos, kuri visai tipiski priekš toreiz pārdzīvojamā divvaldības laikmeta, — laikmeta, kāds pirmo reizi vēsturē parādās un par kuru «agrāk *neviens* nedomāja un nevarēja domāt», runājot Ļeņina vārdiem. Tādēļ arī zināma nenoteiktība Stučkas sasteigtās vēstules beigās, kur iet runa par attiecībām starp Strādnieku deputātu padomi un Pagaidu valdību.

* * *

1917. gada vasarā P. Stučka dzīvo pastāvīgā revolucionarā drudzī. Viņa domas nemierīgi klejo starp Krieviju un Latviju. Nesen viņš sakarā ar latviešu strēlnieku saeimu (Padomes sēdi 12.—17. maijā. — J. V.) bija 10 dienas pavadījis Rīgā. Rīgas proletariats viņu atkal un atkal velk atpakaļ uz Rīgu, kauču Pēterpili viņu ar nepacietību gaida deviņi citi amatī. Kādā vēstulē, kura arī ir pēdējā Stučkas man adresētā privatvēstule pirms Oktobra dienām, viņš ļoti spilgti raksturo savu toreizējo garastāvokli un praktiskās izredzes politiskam un literāram darbam. Vēstule pelna, ka viņu publicējam bez īsinājumiem.

Miļo Paulīt!

Atvaino manu ilgo klusēšanu, bet šī ir pirmā privatvēstule, ko rakstu pa revolūcijas laiku. Esmu stipri nodzinies, un šodien viena no tām nedaudzām dienām, ko es izlietoju izbraukt uz savu daču, kurā, lietum līstot un pēc tam, kad Rīgas «Cīņai» esmu uzrakstījis 3 ievadus, — liekos pie spalvas, lai Tevi pārliecinātu tiešām pārbraukt uz Rīgu, ja esi uz to pusi domājis.¹ Es biju tur tikai 10 dienas maijā un braukšu atkal uz kongresa laiku, kurš sākas 8. [jūlijā], kaut būtu gan jābūt agrāk, jo mani stieptin stiepj turp, bet es vēl tuos pretim. Trūkst tur strādnieku it visam un vispirms laikrakstiem, jo amerikāņi² vēl nav ieradušies. Ja nu, piem., gadītos, ka mēs uzvaram Rīgas pilsētas vē-

¹ Es ne reizi vien biju b. Stučkam izteicis savu lēmumu pie pirmās iespējas nokratīt no saviem pleciem zobārstniecības jūgu un pāriet «revolūcijas tiešā dienestā». — P. D.

² Trimdnieki no Amerikas. — Red.

lēšanās, tad rodas nopietns jautājums, kam nodot tās vadību, jo tagadējā demokrātu vadība esot kļūda un nevarot palikt. Pašās vēlēšanās mēs uzvarētu, ja vietējās krievu armijas komiteja, kurā vadība ir maiznieciski «eseroviska», nepabalstītu kaut kādu samaisījuma grupu, ar kuru mēs neturam par iespējamu bloķēties, jo vairāk proporcei¹ pastāvot.

Bet, ja nu uzvarētu, tad rasies jautājums par pilsētas valdi. Ko domā, ja uz vecām dienām uzņemtos Tu savu veco arodu — skolu un visas izglītības organizēšanu?² Jeb ko citu? Es gan nekā Tev neieteicu, bet tikai iekustinu. Būs jāvāc vēl mūsu ļaudis, kaut arī bijuši no dažādām pusēm. Ja nebūtu kara laika, tad vispirms uzvara būtu droša un tad pats darbs būtu vieglāks un veicīgāks; bet tomēr nekā nepadarīsim: ja uzvarēsīm, tad jāuzņemas ir.

Es neesmu dabūjis Mask[avas] «Socialdemokrātu», uz kuriem esmu parakstījis, krievu i latvisko, bet neesmu saņēmis nevienu un tā tad neesmu lasījis Tava raksta par koalīcijas ministriju.³ Es, zināms, esmu stipri pretī Tavai pozīcijai: nav runa par proletarisku ministriju, bet par skaidri demokrātisku, atbīdot reiz kadetus un muižniekus, kas tur tikai gaisu maitā un nekā cita nedara. Citādi mēs revolūciju zaudēsīm i uz ārējo pusi, i uz iekšējo, jo šī «Fortwursteln»⁴ atnes tikai postu, nokavē derīgu laiku, un, kad mēs apķersimies, tad būs par vēlu. Es esmu te visam diezgan tuvu; neesmu nedz īpaši optimists, ne arī pēc dabas demagogs, bet tā ir mana dziļā pārliecība, ka tas ir vienīgais ceļš. Bet mēs nonākam visur par vēlu... Šie daždažādie s.-r. un arī pa daļai s.-d., kas nezina, kādēļ viņi saucas par socialistiem, te spēlēja pārāk lielu lomu: būtu labāk tieši saukušies par demokrātiem. — Bet par to visu personiski. Varbūt aizbrauksi uz Rīgu uz kongresu apmēram no 8. [līdz] 15. jūlijam.

Es izbraukšu laikam ap 5. vai 6. Bet ievēro, ka tur iziet nedēļas 2 uz atļaujas dabūšanu caur štabu.

Daudz skūpstu Tev no Tava Pētera

1917. g. 25. jūnijā

Sai P. Stučkas vēstulei pa paradumam Dora Stučka piemetina savas rindiņas: «Miļo, labo Paulīt, no visas sirds apsveicu Jūsu nodomu — nokratīt savas profesijas pīšļus no kājām un laisties «вольной птицей» uz R[īgu], kur saradīsīties dažādi «бывшие люди», bijušie zobārsti un advokāti

¹ Proporcionalām vēlēšanām. — *Red.*

² Pusgadu vēlāk, 1918. g. sākumā, man tiešām nācās uzņemties šo Stučkas piedāvājumu. — *P. D.*

³ Mans raksts «Socialdemokratā» 1917. g. jūnijā. — *P. D.*

⁴ Lēna čapošana. — *P. D.*

(jo P. arī gluži dabiski būs jālikvidē sava prakse; faktiski viņš jau pa visu revolūcijas laiku to ir atmetis), un *заживем по душе*. A la bonne heure! Uz drīzu redzēšanos. D.»

* * *

Par Stučkas darba piesātinātām «atpūtas» nedēļām 1917. g. jūlijā man ir uzglabājušās interesantas ziņas vienā Doras Stučkas rakstītā vēstulē, kuras galveno saturu turu par pienākumu publicēt.

Mīļo Paulīt!

... Siltu paldies par Jūsu mīlo, sirsnīgo vēstuli. Pēt[eris] ir atkal diezgan spirts, nervi ir dabūjuši līdzsvaru, māga ir kārtībā, beidzamo laiku šo to pastrādāja. Starp daudzajiem īsākiem ievadrakstiem (viņš bija solījis vai katru dienu vienu aizsūtīt «Cīņai») viņš uzrakstīja kādu garāku rakstiņu par «demokratiju un kapitalismu»¹, kas bija nodomāts nāk. mēnešrakstam, bet b. Lencmanis to pierunāja nodrukāt un izdot atsevišķā brošūrīnā (apm. 1^{1/2}—2 loksnes); bez tam viņš atreferēja īsumā brošūru par «Imperialismu», kas L[eņinam] bija sarakstīta vēl 1915. g....

Mēs atkal как на распутьи, būs laikam jābrauc uz Rīgu, grossfateriņu² turp aicina neatlaidīgi un enerģiski, katru nedēļu apmēram pieņāк очередной вопль души: nāc un izpesti mūs! Pārbrauca Ziem[elis] no Amerikas, bet briesmīgi saguris un sadilis; iekams stāties pie darba, ir vajadzīga nopietna visa organisma reparatūra. Ik dienu no dienas gaidām veco Āzi atbraucam. Varbūt Pēt[eris] atradis viņu jau Pīteros priekšā; vakar Pēt[eris] nobeidza savu atvaļinājumu un iejūdās atkal savā dubultā jūgā — sabiedriskā un juridiskā. Iekšēji un garīgi viņš ar advokaturu ir jau pilnīgi pārrāvis visas saites, ne mazākās intereses, atbildības, — bet nu stāv priekšā ārēja, faktiska likvidācija. Tā būs diezgan grūta un materiali diezgan sāpīga, t. i., savienota ar lieliem zaudējumiem. Nav neviena koleģa, kam nodot, diezgan sarežģīts jautājums ar korteļa un visas obstanovkas likvidāciju. Bet, kā teikts, mēs abi esam likvidējuši jurid[isko] praksi ar visu — что с этим связано; остальное приложится...

Sinīs dienās (13. augustā) izšķirsies jautājums par Rīgas pilsētas domes sastāvu; ja mūsējie uzvarētu, tad Pēt[era] liktenis ir apzieģelēts; viņam visādā ziņā jābrauc, bet arī pretējā gadījumā viņu sauc kategoriski turp...

Dora

1917. g. 8. augustā

¹ Par viņu minējam agrāk. — P. D.

² Tuvākie biedri P. Stučku tā saukāja. — P. D.

SATURS

I. Vilks. Priekšvārds	5
PIRMĀ DAĻA	
Ievads	13
I nodaļa. Jaunlatvietības vēsturiskās saknes	16
II nodaļa. P. Stučkas jaunības gadi	29
1. Tēva mājā	29
2. Pirmskolā un ģimnazijā	32
3. Augstskolā	34
III nodaļa. Pirmie atklātības soļi	43
1. Uz «jaunās strāvas» sliekšņa	43
2. «Jaunās strāvas» uzplūdi	61
3. «Jaunās strāvas» ieplūdums legalajā marksismā	67
4. Marksisma legalās propagandas posms	78
5. «Jaunā strāva» savas uzvaras augstumos	89
6. Jaunstrāvnieki organizatoru lomā	103
IV nodaļa. Carisma žņaugos	114
1. Legalā marksisma beigu akords	114
2. Aiz cietuma mūriem	117
3. Saules stars tumsā	121
4. Trimdas gadi	127
5. «Jaunā strāva» zemgrīdē	139
6. P. Stučkas statistiskie pētījumi	151
7. Uz jaunā gadsimtena sliekšņa	159
V nodaļa. Vētrai tuvojoties	168
1. P. Stučka — 1905. gada revolūcijas ideologs. (Pirms janvara dienām)	168
2. Kauju priekšvakarā. Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas I kongress	186
3. Sarkanais Janvaris	198
4. P. Stučka — 1905. gada revolūcijas ideologs. (Pēc janvara dienām)	201
VI nodaļa. Revolūcijas liesmās	209
1. 1905. gads Latvijā	209
2. Pēc sakāves	245

3. Ceļā uz vienību	256
4. Latvijas Socialdemokratijas I kongress	272
5. Zem vienotas partijas karoga	281
VII nodaļa. Starp revolūciju un reakciju	298
1. Dezorganizatoriskas parādības partijas dzīvē	298
2. P. Stučkas darbība ārpus «Cīņas» redakcijas	308
3. Jaunā gaitā	338
VIII nodaļa. Reakcijas gadi	355
1. Krievijas politiskās dzīves centrā	355
2. Cīņas turpinājums ārpus «Cīņas»	374
3. Lapa iz P. Stučkas «privatdzīves»	382
4. «Legālo iespējamību» rāmjos	391
IX nodaļa. Revolūcijas uzplūdu pazīmes	407
1. Caur šķelšanos uz jaunu vienību	407
2. Cīņa par leņģinisku vienību turpinās	425
3. P. Stučkas darbība krievu proletariskos organos	436
X nodaļa. Imperialistiskā kara gadi	445
1. Pēc Berlīnes apspriedes	445
2. Zem kara cenzuras sloga	448
3. Zem siepenpolīcijas gādīgās uzraudzības	455
OTRĀ DAĻA (1917.—1932.)	
Priekšvārds	465
I nodaļa. Starp Februāri un Oktobri	467
1. 1917. gada Februāra revolūcija	467
2. Uz proletariskās revolūcijas sliekšņa	477
3. Latvijas proletariāts organizējas uz jaunām cīņām	496
4. 1917. gada vasara	503
5. Oktobrim tuvojoties	522
PIELIKUMS	527

Pauls Georga d. Dauge
P. STUČKAS DZIVE UN DARBS

Redaktore *Z. Valle*. Māksl. redaktors *H. Purviņš*.
Mākslinieka *O. Medņa* vāks. Techn. redaktore *M. Aiz-
upiete*. Korektore *M. Ezergaile*.

Nodota salikšanai 1958. g. 9. maijā. Parakstīta iespie-
šanai 1958. g. 28. jūlijā. Papīra formāts 70×92/16.
35,5 fiz. iespiedl.; 41,54 uzsk. iespiedl.; 41,09 izdevn. l.
Metiens 3000 eks. JT 17877. Maksā 11 rbļ. 90 kap.

LATVIJAS VALSTS IZDEVNIECĪBA

Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevniecības Nr. 10742-P438.
Iespiesta Izdevniecību, poligrāfiskās rūpniecības un
grāmatu tirdzniecības galvenās pārvaldes 3. tipogrāfijā
Rīgā, Leņina ielā 137/139. Pasūt. Nr. 634.

Kļūdu labojums

Lpp.	Rinda	Iespiests	Jābūt
41.	2. no apakšas	1953. g.	1935. g.
85.	20. no apakšas	Post cum, ergo propter cum	Post eum, ergo propter eum
309.	6. no apakšas	1817. gada	1917. gada
517.	19. no apakšas	apsūdzētajam	apsūdzētajam
519.	14. no apakšas	Lai dzīvo strādnieku un trūcīgo lauku ļaužu savienība!	«Lai dzīvo revolucionarais proletariats!

P. Dauge, P. Stučkas dzīve un darbs.

Kļūdu labojums

Lpp.	Rinda	Iespiests	Jābūt
41.	2. no apakšas	1953. g.	1935. g.
85.	20. no apakšas	Post cum, ergo propter cum	Post eum, ergo propter eum
309.	6. no apakšas	1817. gada	1917. gada
517.	19. no apakšas	apsūdzētajam	apsūdzētajam
519.	14. no apakšas	Lai dzīvo strādnieku un trūcīgo lauku ļaužu savienība!	«Lai dzīvo revolucionarais proletariats!

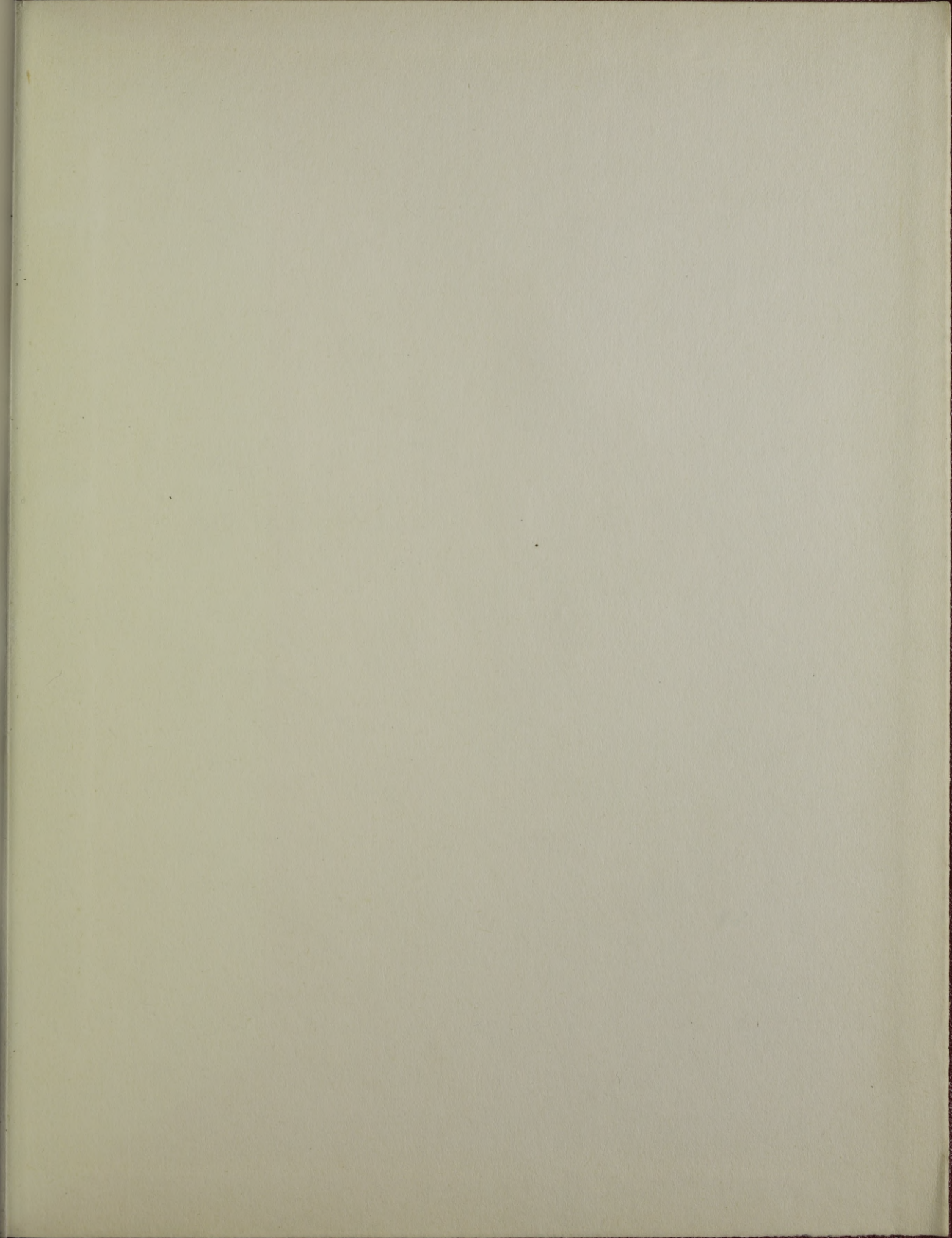
P. Dauge, P. Stučkas dzīve un darbs.

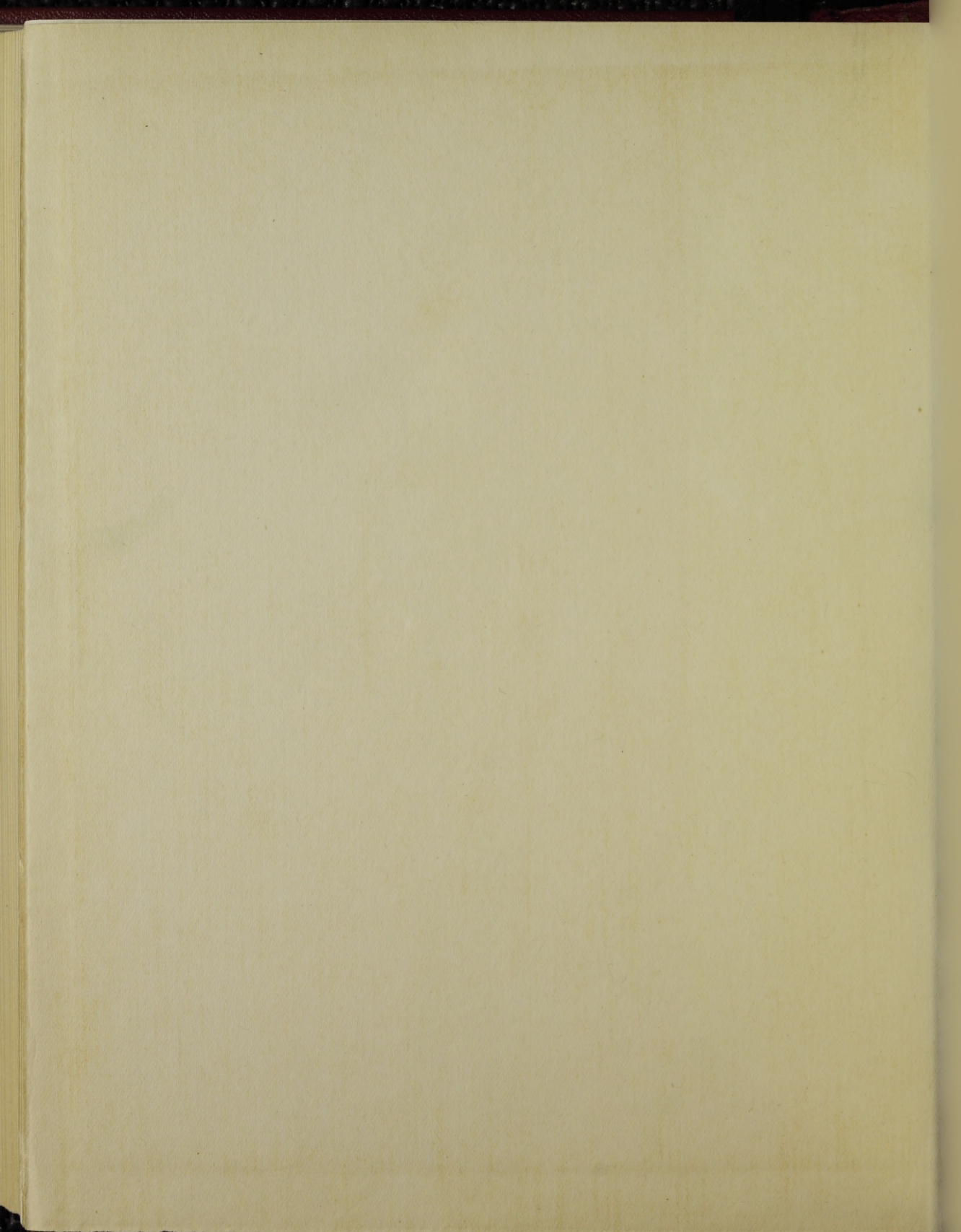
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110

1. The first part of the report
2. The second part of the report
3. The third part of the report
4. The fourth part of the report
5. The fifth part of the report
6. The sixth part of the report
7. The seventh part of the report
8. The eighth part of the report
9. The ninth part of the report
10. The tenth part of the report

111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200

201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0302020426

45

